Rbl. 14.80

VAIKNE DON · I · MIHHAIL ŠOLOHHOV

Suuri sõnameistreid

MIHHAIL
ŠOLOHHOV

VAIKNE DON

I

MIHHAIL
ŠOLOHHOV

VAIKNE DON

I

ROMAAN

1957

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS · TALLINN

Originaali tiitel:

М. Шолохов
Собрание сочинений
Том 2, 3
ТИХИЙ ДОН
Роман
Издательство ЦК ВЛКСМ
«Молодая гвардия»
Москва 1956

Autori poolt parandatud väljaande järgi
tõlkinud *A. Kurfeldt*

Kõite kujundanud *H. Vitsur*

Ümbrispaberi kujundanud *P. Reeveer*

RAHVAKIRJANIK

Kolmkümmend aastat tagasi andis kirjastus «Novaja Moskva» välja noore kirjaniku M. Šolohhovi 1923.—1925. a. kirjutatud jutustuste kogu. Kuigi autor oli alles kahekümne-aastane, äratas teos lugejate tähelepanu. Veelgi enam — esikteos viitas ühtlasi sündmusele, mida juhtub väga harva: oli sündinud suur talent.

Raamatut tervitas soojalt ka noore prosaisti kaasmaalane, silmapaistev nõukogude kirjanik A. S. Serafimovitš, kes oma eessõnas määras haruldase täpsusega kindlaks M. Šolohhovi andele iseloomulikud jooned, mis ilmnesid juba esimeses teoses:

«Nagu stepilill tõusevad sm. Šolohhovi jutustused elava täpina. Lihtsalt, eredalt, — tunned, et teose sündmustik kerkib su silme ette. Kujundlik keel, see värvirikas keel, mida kõneleb kasakkond. Kokkusurutult, ja see kontsentratsioon on tulvil elu, pinget ja tõde.

Mõõdukas teravate olukordade edasiandmisel, mille tõttu need tungivad esile veelgi mõjukamalt. Kujutatavate olukordade põhjalik tundmine. Terav, kõikehaarav pilk. Oskus välja valida paljudest tunnustest kõige iseloomulikum.

Kõik see osutab sellele, et sm. Šolohhov areneb väärtuslikuks kirjanikuks, on tarvis ainult õppida, ainult töötada iga detaili kallal, mitte rutata.»

Ja tõepoolest, noorest kirjanikust sai silmapaistev sõnameister, kes õppis ja töötas palju ning töötab praegugi hoolega oma teoste kallal, suhtudes hoolikalt igasse sõnasse.

Kui süveneda vanima proletaarse kirjaniku poolt oma sulevellele antud iseloomustusse, siis näeme, esiteks, et seda võib rakendada kogu M. Šolohhovi loomingu kohta, ja teiseks, et see puudutab teravalt neid aktuaalseid küsimusi, mis seisavad meie kirjanduse ees tänapäeval.

Kaks aastat pärast jutustuste kogu ilmumist sai Šolohhovi nimi tuntuks kogu maal: ilmus «Vaikse Doni» esimene köide. Selles teoses avaldus kirjaniku talent ennenägematu jõuga. Raamat sai endale väärika koha meie kirjanduse kullafondis, autor aga võitis miljonite lugejate südamed.

Iga uue raamatu ilmumisega üha kasvas lugejate armastus kirjaniku vastu — kõrgeim tunnustus paljuaastase loova töö, innukate loominguliste otsingute ja rahva ennastsalgava teenimise eest.

Solohhovi loomingule on iseloomustav see, et ta annab ühtlasi vastuse küsimustele, millised on nõukogude kirjanduse parimad traditsioonid ja kogemused, milline on meie kirjanduse arengutee.

Kirjaniku loominguline pale kõneleb sellest, et Solohhov on väärikalt järginud vene kirjanduse klassika kuulsusrikkaid traditsioone, kusjuures ta kujutab elu tõepäraselt ja suure kunstimeisterlikkusega, osates kirjutada nii, et sõnadel on kitsas, mõtetel aga avar.

Tõepoolest, tuleb rääkida kirjaniku talendi omapärasusest, kujutamisvahendite eredusest, rahvalikkusest ja rikkusest ning oskusest töötada keele kallal — ühe sõnaga, kõigest sellest, mida A. M. Gorki nimetas kirjanduse põhimaterjaliks. Eriti aga tahaks alla kriipsutada kirjaniku oskust peegeldada elu alati tema konfliktides, teravates vastuoludes, mille tõttu ta saavutab suurima elulise veenvuse. Tema teostes hämmastab meid kirjaniku-psühholoogi kõikehaarav, terav pilk ja tüpiseerimiskunst.

Solohhovi looming on kujukaks näiteks sellest, kuidas tohutu talent sulab kaasaja eesrindliku kunstilise mõtte saavutustega orgaaniliseks tervikuks ja rajab kirjandusele ja kunstile uusi teid.

«Doni jutustustes» käsitleb noor kirjanik suurt ühiskondlikku teemat. Ta näitab, millised tormised lained möllasid «vaiksel» Donil kodusõja päevil ja kollektiviseerimise perioodil, kuidas revolutsioon purustas kasakaelu vanad traditsioonid. Kirjeldades ägedat klassivõitlust, kriipsutab Solohhov juba oma varasemates teostes alla selle protsessi keerulisust ja seda, kui komplitseeritult peegeldub see inimeste teadvuses, nende psüühikas ja käitumises.

Juba oma loomingulise tee algul püstitas Solohhov endale ülla eesmärgi — kujutada tõde. Ja kirjanik on sellest deviisist kindlalt kinni pidanud. Jutustustes on kirjanik maalinud karme pilte võitlusest rahva helge tuleviku eest, kusjuures see võitlus toimub mitte ainult klasside vahel, vaid isegi perekondlikes raames. Mõnikord osutuvad vastasleerideks isa ja poeg, vennad, — kõige lähemad veresugulased.

Sellised on jutustuste «Sünnimärk», «Tõuguauk», «Arbuusivälja valvur», «Keeris» ja «Toitluskomissar» süžeed. Rea jutustuste tegelasteks on külanoored, kes suudavad kergemini kui kasakate vanem põlvkond vabaneda seisuslikest eelarvamustest ja minna koos nendega, kes kehtestasid Donimaal uue, nõukogude korra. Meeldejäävad on sellised suure sisemise soojusega antud kujud, nagu «häbematu» Miša («Häbematu»), noor külakirjasaatja-karjane Grigori ja tema õde Dunjatka («Karjane»), kommunistlikud noored Aljoška («Aljoška süda») ja Stjopka («Tõuguauk»), vennad Mitka ja Fedja jutustusest «Arbuusivälja valvur» ning kuueteistkümneaastane sulane Fjodor («Sulased»).

Noore kirjaniku jutustused, mis kõnelevad ägedast võitlusest kasakate seas, sütitasid lugejas viha mineviku tumedate jõudude — kiskja-kulaku ja valgekaartlaste vastu, aga samuti kutsusid üles

suhtuma põlgusega veel paljude töötajate teadvust tumestavaisse igandeisse.

Nendes jutustustes kerkivad esile end rahva õnne eest ohverdavate, jäägitult revolutsiooniürituse'le pühendanud võitlejate mehised kujud.

Solohhovi varasemates teostes esinevad mõningad stiililised iseärasused seletuvad tema kui sel ajal veel võrdlemisi väheste kogemustega kirjaniku omamoodi lõivumaksmisega nende aastate kirjanduslikele «moodidele». Tema stiil on mõnevõrra maneerlik, laused on sageli keerukad, nendes pole kinnī peetud tavalisest sõnade järjekorrast, sõnad on paigutatud rõhutatud rütmilisuse, meloodilisuse saavutamiseks. Esineb ka naturalismi elemente. Kuid ka juba siin on tunda kirjaniku põhisuunda kunstilise vormi alal, mis hiljem väljendus oma isikupärase — mehise, suursuguselt lihtsa stiili loomisel.

Ka põhiliste ideelis-loominguliste taotluste alalt leiame nendes varasemates jutustustes ühiseid jooni kirjaniku hilisemate teostega. Huvitav on märkida, et varasemate teoste koes leiame üksikuid motiive, mida Solohhov hiljem arendas oma loomingus edasi palju ulatuslikumalt ja laiahaardelisemalt. Siin on näha justkui vihjeid sellele, mis tulevikus kooruvad lahti Kondrat Maidannikovis, Melehhovi perekonnaliikmetes, Mihhail Koševois ja teistes Solohhovi romaanide kujudes. Mõnes jutustuses esineb seda Solohhovlikku huumorit, mis hiljem väljendus «Ülesküntud uudismaas» Stšukari taadi ja «Vaikses Donis» Prohhor Zõkovi iseloomu väljajoonistamisel.

Varasemates teostes esineb küllaltki palju tegelasi, neis on kujutatud dramaatilisi sündmusi ja kirkaid inimsaatusi. Meenutagem üht nende teoste iseärasust: iga episood on antud nii, et me tunneme selle taga rahva elu tausta, nii, et temast hoovab eepose võimsat hingust. Enamikus neist jutustustest kujutatakse kodusõja perioodi ja tegelaste saatus oleneb sellest, millist osa nad etendavad ühiskondlikus elus.

Nimelt see iseloomulik joon määras M. Solohhovi loomingu edaspidise arenemiskäigu, ülemineku uuele žanrile — romaanide-epopõade loomisele, milledes tema talent avaldus kõige täiuslikumalt.

Juba teoste pealkirjad — «Vaikne Don» (esialgselt «Donštšina»), «Ülesküntud uudismaa», «Nad võitlesid kodumaa eest» — kõnelevad kirjaniku taotlusest peegeldada oma loomingus ulatuslikult küsimusi tegelikkust, rahva võitlust lahinguväljadel ja rahulikku tööd rahva õnne nimel, mille Nõukogudemaa töötajad on kätte võitnud, vaenlaste eest kaitsnud ja mida nad hoiavad kui silmatera.

Ühes M. Solohhovi varasemas jutustuste kogus avaldati tema lühike elulugu. Selles on märgitud, et kirjanik on sündinud 1905. a. Donetsi ringkonnas (endises Doni Kasakate Oblastis) Vjošenskaja staniitsa alla kuuluvas Kružilini külas. Edasi on öeldud, et kirjaniku isa oli pärit Rjazani kubermangust, ema aga oli

pooleldi kasakatar, pooleldi talunaine. Viimane õppis iseseisvalt lugema ja kirjutama, et gümnaasiumis õppiva pojaga kirjavahetust pidada.

Kuni 1918. aastani Mihhail Aleksandrovitš õppis, kuid kodusõda katkestas õpingud.

«Alates 1920. aastast,» kirjutab Šolohhov, «elasin ja virelesin ma Donimaal. Töötasin pikemat aega toitlustuse alal. Ajasin taga jõuke, kes võimutsesid kuni 1922. aastani Donil, ja jõugud ajasid taga meid. Kõik läks nagu kord ja kohus. Tuli olla nii mõneski täbaras olukorras, kuid nüüd on see juba ammu ununenud.

Kirjutama hakkasin 1923. a. alates. Samast aastast peale trükitakse minu kirjutisi kommunistlike noorte ajalehtedes ja ajakirjades. Esimene raamat ilmus 1925. a., 1926. aastast kirjutan «Vaikset Doni»...»

Noor Šolohhov töötas lühikest aega õpetajana, aidates likvideerida Donimaal täiskasvanute hulgas kirjaoskamatust, seejärel oli Karginskaja staniitsas kontoriametnikuks. 1921.—1923. a. töötas toitlusinspektorina.

Selle töökoha nimetus kõneleb praegu meie lugejale üpris vähe. Seepärast avagem «Vaikse Doni» viimane köide leheküljel, kus kirjeldatakse vangistatud toitlussalga punaarmeelase toomist Fomini jõugu staapi, või heitkem pilk jutustusse «Toitluskomissar». Jutustuse sündmustik toimub 1921. a. Kui me võrdleme siin esiletoodud sündmusi faktidega autori elust, siis näeme, et need ühtuvad. Niisiis lugedes Šolohhovi loomingust ülalmainitud kohti, kujutame me elavalt ette, milline oli töö toitlustuse alal. Kirjanik on seda oma eluloos meenutanud väga tagasihoidlikult: «Ajasime taga jõuke... ja jõugud ajasid taga meid. Kõik läks nagu kord ja kohus. Tuli olla nii mõneski täbaras olukorras...» Võttes ise osa rahva võitlusest, õppis kirjanik elu lähemalt tundma. Vahetu elu tundmine annab tema teostele realistliku maali veenvuse. Isiklikult läbielatu, nähtu aitas tal kui endisel punaarmeelasel-toitlussalklasel leida värve karmide aegade kujutamiseks. Olgu märgitud, et juba maast-madalast on kirjanik hoolikalt elu jälginud, hiljem neid tähelepanekuid oma loomingus oskuslikult kasutanud. Pärast «Vaikse Doni» ilmumist võis veel kaua aega nii mõneski Donimaa külas kuulda hallipäiste kasakate-kolhoosnikute arutlusi romaanis kirjeldatud kasakapolkude sõjakäikude ja lahingute üksikasjade üle Esimese maailmasõja ajal. Hallihabemelised veteranid vahetasid muljeid romaanis loetu kohta ja võrdlesid seda isiklike mälestustega. «Mis sa ütled! Nagu oleks ta meie polguga kaasas käinud!» rääkis vaimustusega üks «Vaikses Donis» kujutatud tegelase endine «polgukaaslane». Meenutagem, et Šolohhov oli 1914. a. üheksa-aastane.

Mis puutub «Üleskünud uudismaa» tegelastesse, siis Donimaal kerkis esile isegi Štšukari taadi «prototüüp» — vanamees, keda tegelikult küll ristiti selle nimega alles pärast romaani ilmumist. Nii mõnigi Donimaa kolhoosnik oli veendunud, et Kondrat Maidannikovi kuju oli loodud tema järgi: inimesed tundsid teosest ära tõepäraselt kujutatud omaenda elu.

Praegugi veel võib-olla näidatakse teile Doni ääres kohta, kus asus Melehhovite talu. Võib-olla isegi jutustatakse kooliõpetajast, kes olevat Aksinja Astahhova tütar. Niisugustena — elusate inimestena — tajub lugeja Šolohhovi teoste kujusid.

Pöördugem tagasi 1923. aastasse, millal Mihhail Aleksandrovitš siirdus Moskvasse. Tol ajal eksisteerival tööbörsil registreerib ta end toitlusinspektorina. Seda kutseala, nagu kirjanik hiljem märkis, «enam väga ei vajatud». Šolohhovil tuli töötada väga mitmesugustel töökohtadel: ta oli mustatööliseks, müürissepaks, laadijaks, arvepidajaks majavalitsuses. Ja just sel perioodil ta «...hakkas hoolega kirjutamist õppima, töötas fõljetonistina kommunistlike noorte ajakirja «Junošeskaja Pravda» juures». Tema esimesed teosed — fõljetonid — ilmusid varjunime «M. Šolohh» all. Pärast «Doni jutustuste» ilmumist pühendus Šolohhov täielikult kirjanduslikule tegevusele.

Kui tekkis mõte kirjutada Doni kasakkonnast mahukas romaan, pöördus Šolohhov tagasi oma sünnipaika, asudes elama algul Bukanovskaja staniitsasse, hiljem Karginskajasse. Seejärel aga valib ta elukohaks Vjošenskaja staniitsa, mis asetseb Doni ülemjooksul, ja jääb siia lõplikult peatuma.

«Vaikses Donis» on Vjošenskaja ümbrust kirjeldatud ülimalt poeetiliselt:

«Laugel liivasel vasakpoolses kaldal asetseb Doni kohal Vjošenskaja staniitsa, vanim Doni ülemjooksu staniitsadest...

Staniitsa kohal kõverdub Don tatari vibu kaarena, pöördub paremale ja Bazki küla juures õgveneb uuesti majesteetlikult, kannab rohekat, helesiniselt helkivat vett mööda parema kalda kriidimägedest, paremal pool tihedalt asetsevaist küladest, vasaku kalda harvadest staniitsadest — merre, sinisesse Aasovi merre...

Vjošenskaja on üleni kaetud kollase liivaga... Seal, kus Don kõverdudes pöördub staniitsast ära Bazki poole, eraldub haruna paplitihnikusse järv, umbes madalveeseisulise Doni laiune. Järve lõpus lõpeb ka staniitsa...

Põhja pool, staniitsa taga on liiva safranikarva tulv, hõre istutatud männimets, järvekesed, täis punasavisest mullast roosaks värvunud vett. Ja liiva suurvees, sõmerja liiva kaugeleulatuvas laotuses kerkivad harvade külade ja kodusalude saared, pajude ruskav harjas...»

Palju aastaid töötas kirjanik «Vaikse Doni» kallal. 1928. a. ilmusid ajakirjas «Oktjabr» romaani esimene ja teine raamat. Seejärel ilmus ka 1932. a. kolmas raamat. Romaani viimase, neljanda raamatu lõpetas kirjanik 1940. a. algul.

Kahekümnendail aastail oli nõukogude kirjanduses kodusõja kujutamise alal suuri saavutusi. «Doni jutustused» ja «Vaikse Doni» esimene raamat ilmusid ajal, kui meie kirjanduses toimus mitmesuguste kirjanduslike voolude vahel äge võitlus. Eesrindlik nõukogude kirjandus, kelle rajajateks olid A. M. Gorki ja V. V. Majakovski, tugevnes lepitamatus võitluses apoliitilisuse, forma-

lismi, naturalismi ja igasorti kodanliku ideoloogia mõjustuste vastu. Tol ajal tegeles meil kirjandusega veel inimesi, kes püüdsid laimata meie tegelikkust, kujutades seda ideoloogiliselt vääradelt seisukohtadelt. Selline oli rühmituse «Pereval» tegevus. «Serapioni Vennad» (kirjanike rühmitus, mis loodi Petrogradis) propageerisid «puhast kunsti». Terves reas teostes tõsteti liigselt esile intelligentsi teeneid revolutsioonis, samal ajal aga alahinnati revolutsiooniliste rahvahulkade osatähtsust.

Nii mõnegi teose kunstilisi iseärasusi iseloomustas meelevaldne sõnademäng, hallus, liialdamine igasuguste rütmilisust ja ilu taotlevate efektidega, kunstlik, mitterahvalik keel. Selline kirjandus väljendas dekadentsi, kosmopoliitilise esteetika, reaktsioonilise romantika ja kodanliku individualismi püüdlusi.

Vastukaaluks sellele lõid meie kirjanikud kaalukaid teoseid, mis said nõukogude kirjanduse arenemise teenäitajaiks. Nendes käsitleti meie rahva revolutsioonilist võitlust kommunistliku partei juhtimisel. Järkjärguliselt kristalliseerus eesrindliku kirjanduse sisu ja vormi ühtsus: nende teoste sügavale ideelisusele, revolutsioonilisele sisule, rahvalikkusele vastas selge, miljonitele lugejatele arusaadav vorm.

Üksteise järel loodi sellised proosateosed, nagu D. Furmanovi «Tšapajev», A. Serafimovitši «Raudne vool» ja A. Fadejevi «Kaotus».

Nende teoste kõrvale tuleb paigutada ka Šolohhovi «Vaikne Don», milles kirjanik maalis meisterliku pildi rahva ajaloost Esimese maailmasõja, Oktoobrirevolutsiooni, kodusõja ja välismaise interventsiooni päevilt. Kirjanik kajastas rahvahulkade titaanlikku liikumist, tõi esile lihtrahva seast põlvnevate lihtsate töötajate tüüpilisi, üldistatud kujusid, näitas nende aktiivset osa ühiskondlikus protsessis. M. Šolohhovi romaan-epopõa on saanud nõukogude kirjanduse klassikaliseks teoseks.

«Vaikne Don» kütkestab meid nii oma ulatuslikkuse kui ka rohkearvuliste tegelaste psühholoogia peene tundmise poolest. Romaan on tihedasti seotud vene kirjanduse klassikaga, kuid teiselt poolt on «Vaikne Don» teatud määral uudne teos: see väljendub teema, kesksete kujude ja peamiselt just teose probleemistiku valikus ning nende ideede väljajoonistamisel, mis määravad romaani olemuse ja koos sellega ka kunstilise kehastamise vormi. Vaatamata autori individuaalsele kunstilisele käekirjale ei asetse «Vaikne Don» kahekümnendail aastail teiste nõukogude kirjanike poolt loodud teostest siiski eraldi, vaid, vastupidi, ta kuulub täielikult nende hulka, asudes nende esireas. Pole juhuslik, et A. M. Gorki nimetas «Vaikset Doni» nende teoste seas, mis «jäävad kauaks püsima uue kirjanduse ajalukku» kui raamatud, mis üheskoos «andsid kodusõjast laiahaardelise, tõepärase ja meisterliku pildi».

Nagu näeme, on selles A. M. Gorki hinnangus alla kriipsutatud kirjaniku oskust kujutada tegelikkust laiahaardeliselt, kasutada meisterlikult eepilist žanri. Tol perioodil kerkisid eesrindlikus nõukogude kirjanduses sageli päevakorrale sellised eepilised teemad, milledes käsitleti rahva võitlust sotsialismi eest, võitlusi lahingu-

väljadel, kus nõukogude inimesed kaitsesid oma noort vabariiki interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni jõukude vastu.

Autori enda arvates on tema romaani-epopõa ideeks «... tohutud muudatused olustikus, elus ja inimeste psühholoogias, mis toimusid sõja ja revolutsiooni mõjul.» (A. M. Gorki nimelise Maailmakirjanduse Instituudi arhiiv.)

Šolohhov kujutab «Vaikses Donis» temale enam-vähem tuttavat olustikku. Kuid võib arvata, et see ei olnud siiski otsustavaks teguriks tegevuspaikade valimisel. Kirjanikule on omane valida selliseid teemasid, süžeesid, milledes kõige teravamalt ja komplitseeritumalt avaldub ühiskonnas ning inimeste teadvuses uue ja vana vaheline võitlus. Juba oma varasemates jutustustes esines noor autor tegelikkuse skemaatilise ja pealiskaudse kujutamise veendunud vastasena. Romaanis aga harutab autor tähelepanelikult ja suure järjekindlusega lahti tegelaste karakterite arengut ja saatust kujundavate klassi- ja seisuslike vastuolude sassiläinud niite. Donimaa oli kodusõja tähtsaks tugipunktiks noore nõukogude vabariigi ja revolutsiooni saatuse määramisel. Teravalt kerkis päevakorrale küsimus sellest, missugust teed mööda lähevad talupojad-kasakad, millise tee igaüks endale valib, küsimus sellest, kas üksikisik ja terve ühiskondlik kiht läheb vastuollu revolutsioonilise rahvaga või, ühinedes temaga, saab enneolematud võimalused õitsenguks, igakülgseks loovate jõudude arendamiseks.

Peakangelase Grigori Melehhovi kujus näitab autor haruldase selguse ja ilmekusega, kuidas inimene areneb, jõuab elus edasi, on õnnelik, kui ta sammub koos rahvaga, ja vastupidi, eraldumine rahvast võtab temalt perspektiivid, elutahte, rõõmu, laastab teda, hukutab tema kui ühiskonna liikme, kui isiksuse.

Lugejad armastavad töömeest-kasakat Grigori Melehhovit temas pulbitseva tohutu energia, kiire otsustusvõime, kuuma temperamendi pärast, sellepärast, et ta kandis endas protesti ebaõiglase tsaarirežiimi vastu, vihkas ekspluataatoreid, otsis kirglikult tõde, ja lõpuks, teda võimukalt haaranud tunnete pärast Aksinja vastu. Me jagame koos autoriga pettumuse kibedust, kui näeme, kuidas ebateadlikkus, pimedus lükkavad Grigori vaenlaste leeri, kuidas see kirglik, lõpuni valmimata tõeotsija viskub edasi-tagasi, kuidas ta tõstab relva nende vastu, kes tõid kogu rahvale ja ka temale, Grigorile, vaba elu. Valuga, millele lisandub juba võõrdumise jahedus, jälgime me selle isiksuse degradeerumise, languse viimaseid etappe, tema piinarikast agooniat.

«Mustaks nagu tulekahjudest laastatud stepp oli muutunud Grigori elu... Kuid ise ta püüdis ikka veel kramplikult maast kinni hoida, nagu oleks tema purustatud elu kujutanud endast mingisugust väärtust nii talle enesele kui ka teistele.»

Teravalt vastanduvad kunstniku-realisti poolt laialilaotatud ja kõigis elu vikerkaarevärvides sillerdaval eepilisel kangal kaks leeri. Ühel pool on töörahva vaenlased: mõisnikud Listnitskid, kulaklik Koršunovide perekond, valgekaartlased, Fomini jõugu bandiidid. Teisel pool — rahva ustavad pojad, üllast vabadusvõitlusest osavõtjad: kehvik Mihhail Koševoi, masinist Ivan Kotljarov, kogenud organisaator ja revolutsiooniliste jõudude

kasvataja kommunist Stockmann, revolutsiooni tulihingeline võitleja Buntšuk, oma lihtsuses nauditav punaarmeelane-toitlussalklane, kes kerkib esile ainult ühes romaani episoodis, kuid see-eest sõõbib mällu kauaks.

Grigori Melehhov niisiis lõpuks ei ühinenudki ei ühe ega teise leeriga. Kasaka-keskmiku klassiolemus määras tema käitumise, kui nõukogude võim tugevnes ja toimus äge võitlus uue elu, vabaduse eest. Kõikumisi suurendasid kasakate seas esinevad keerulised klassi- ja seisusevahede põimumised. Talupoeg-töömees läks lõpuks koos nõukogude võimuga. Nii toimis talupoegade enamik, sealhulgas ka kasakad. Kuid seisuslikud eelarvamused teravdasid äärmiselt seda kõikumise protsessi, ja paljud kasakad-keskmikud lasksid endid meelitada kontrrevolutsiooniliste elementide poolt väärale teele, tõusid uue, vaba elu vastu. Nende hulka sattus ka Grigori Melehhov. Tema elutee kõverused seletuvad mitmeti ka tema isiksuse teravalt individuaalsete joontega, kogu tema elukäigu ja iseloomu iseärasustega.

A. S. Makarenko, kes ei olnud üksnes silmapaistev sõnameister ja pedagoog, vaid ka läbitungiva pilguga kirjanduskriitik, iseloomustas sotsialistliku realismi rajajat A. M. Gorkit kui kirjanikku-humanisti. Gorki täiuslikus kujutuses, märkis A. S. Makarenko, kerkivad tihti meie ette kujud, keda me karmilt hukka mõistame, kuid keda on näidatud nii, et «selgelt on näha nende inimlik olemus ja parimad inim-potentsid». Selliste kujude hulka luges ta Vassa Železnovat, Foma Gordejevit, Jegor Bulõtšovi, rõhutades, et nendes on kujutatud kapitalismi poolt «kõlbeliselt muserdatud ja rikutud suurepärased inimkarakterid». Samasugust teed mööda võime me läheneda ka Grigori Melehhovi kuju sügavaks mõistmiseks. Tema iseloomu võimsad «potentsid» olid samuti tsarismi, kapitalismi ja kontrrevolutsiooni poolt suunatud väärale teele. Seda tahaks rõhutada veel sellepärast, et siin väljendub selgelt üks tihedatest sidemetest, mis seob Šolohhovi humanismi A. M. Gorki loominguliste põhimõtetega.

Asudes sotsialistliku realismi pinnal kujutab Šolohhov tegelikkust ajaloolises konkreetsuses, revolutsioonilises arenemises, uue, sündiva lepitamatus võitluses vana, surevaga, mis ei taha oma kohta elus loovutada ja püüab ajalooratast kinni pidada. Kirjaniku teosed toovad igakord esile seda võitluse dramatismi ja ülistavad uue, eesrindliku võitu.

«Vaikses Donis» võidutseb Koševoi, Kotljarovi, Stockmanni, töörahva, revolutsiooni tõde. Vaenlased saavad hävitavalt lüüa. Ja vaatamata Grigori, Aksinja, Melehhovite perekonna traagilisele saatusele hoovab teosest optimistlikku elutunnetust, sest hukkus ju see, mis kas teadlikult või pimeduse tõttu püüdis vastu seista ajalookäigule, inimkonna edasiliikumisele parema, sotsialistliku tuleviku poole.

Kogu M. Šolohhovi looming, tõsi, kohati isegi karm, on otsekui hümniks kõigele eesrindlikule rahva elus, hümniks kommunismi ideede võidule.

Nagu tulevasest, «kolmandast tegelikkusest» (A. M. Gorki sõnade järgi) vaatab kirjanik oleviku sündmustele, ja see aitab

tal õigesti määrata selle või teise nähtuse kohta ja tähtsust üldises edasiliikumise protsessis, terviku ja osade vahekorda, eraldada kõige tähtsam, tüüpilisem ja seaduspärasem.

Kolmekümnendail aastail, kui enamik nõukogude kirjanikke, jätkates edukalt sõjateema viljelemist ja luues teoseid heroilistest revolutsioonilistest sündmustest, pöördub rahuliku ülesehitustöö teema juurde, hakkab kujutama uut inimest loovas töös, üksikisiku ja kollektiivi vahekorda, kommunistliku kasvatuse küsimusi, — jätkab Šolohhov «Vaikse Doni» kirjutamist ja kirjutab «Ülesküntud uudismaa» esimese raamatu.

Nõukogude kirjanduses on revolutsiooni-järgsel perioodil loodud terve rida teoseid klassivõitlusest külas. Võiks nimetada A. Neverovi, A. Karavajeva romaane ja jutustusi. Põllumajanduse kollektiviseerimist ja kulakluse kui klassi likvideerimist käsitlevad tõepäraselt sellised teosed, nagu V. Stavski «Hoovõtt», F. Panfjorovi «Bruski», I. Šuhhovi «Vihkamine», K. Gorbunovi «Jääminek» jt.

Elu ise püstitas kirjanduse ette tähtsa ülesande käsitleda kunstiliselt töölisklassi ja talurahva liidu teemat, innustada talurahva hulki aktiivseks osavõtuks sotsialistlikust ülesehitustöost. Kirjandusse ilmusid uued kangelased — vaba, loova töö tegijad. Võimatu oli tõepäraselt ja täisvereliselt näidata nõukogude inimese arenemist ilma kommunistliku partei osata, kes innustab, organiseerib ja suunab töörahvahulkade võitlust kommunismi eest.

Neil aastail on loodud ka «Ülesküntud uudismaa».

Eepilise žanri meistrina, kirjanikuna, keda erutas nõukogude talurahva ajalooline arenemine, reageeris Šolohhov endastmõistetavalt «suure murrangu aasta» sündmustele meie maa elus. Uues romaanis, mille sündmustik toimub jällegi Donimaal, avalduvad tüüpilised nähtused meie ühiskonna revolutsioonilises arenemises.

«Vaikse Doni» ingliskeelse väljaande eessõnas kirjutas Šolohhov 1934. a. järgmist: «Minu ülesandeks pole ainult näidata mitmesuguseid sotsiaalseid kihte Donimaal kahe sõja ja revolutsiooni ajal; mitte ainult jälgida 1914.—1921. a. võimsasse sündmuste keerisesse sattunud inimeste traagilist saatust, vaid näidata ka inimesi nõukogude võimu ajal toimuva rahuliku ülesehitustöö aastail. Sellele eesmärgile on pühendatud ka mu viimane raamat «Ülesküntud uudismaa».» (A. M. Gorki nimelise Maailmakirjanduse Instituudi arhiiv.)

Põllumajanduse kollektiviseerimise ja kulakluse kui klassi likvideerimise aastaid on nõukogude kirjanduses käsitatud mitmekülgselt, kuid Šolohhovi romaan nagu oleks ühendanud endas meie kirjanduse paremad püüded ja on sillutanud teed paljudele kirjanikele veelgi sügavamaks uue, nõukogude küla, uue, kolhoositalurahva teema läbitöötamiseks.

Uuesti lõi Šolohhov teose, mida täie õigusega võib hinnata kui nõukogude kirjanduse klassika aaret.

«Ülesküntud uudismaa» — parim raamat nõukogude külast — on kirjutatud ajalooliste sündmuste veel jahtumata jälgedel. Tek-

kinud konkreetse ajaloolise materjali baasil, etendas romaan omal ajal tähtsat osa, kuid ka praegu on tema tähtsus suur — nii meie rahvale kui ka meie sõpradele rahvademokraatia maades ja kogu maailmas.

«Ülesküntud uudismaas» on esmakordselt antud jõuliselt töölise kuju, kes on üks nende kahekümne viie tuhande töölise hulgast, keda partei saatis appi küla sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks. Kogu romaanis kujutatud ajalooliste sündmuste konkreetsusele vaatamata on tema põhiideel, põhiprobleemidel praegu eriline tähtsus. Tänapäeval, millal partei saadab oma parimaid esindajaid maale põllumajanduse järsu tõusu saavutamiseks, millal töötajad rahvademokraatia maades korraldavad oma elu ümber sotsialistlikel alustel, kõlavad kirjaniku-kommunisti sõnad uue jõuga.

Putilovi tehase lukksepp Semjon Davõdov tõi Donimaa Gremjatši Logi külasse Venemaa kangelasliku töölisklassi võitlustraditsioonid, sotsialistliku töössesuhtumise kogemused. Teoses tuuakse ilmekalt esile kommunistliku partei organiseerivat ja suunavat osa rahva elus.

Davõdov, lihtne parteitöötaja, osutub peenetundeliseks inimeste kasvatajaks ja kolhoosi väärikaks juhtijaks. Eriti kujukalt on näidatud Davõdovi kui kasvataja osa tema suhetes kolhoosnik Kondrat Maidannikoviga. Davõdov aitab Kondratil ületada üksiktalupidamiselt kolhoosi ülemineku raskusi, jagu saada väikeomaniku psühholoogiast, siduda oma mõtted kogu oma jõu rahva heaks pühendanud kommunisti unistustega. Tänu Davõdovile saab Kondratist kolhoosis eesrindlane, ustav uue elu eest võitleja, kes suhtub töösse sotsialistlikult.

Uues romaanis jääb kirjanik ustavaks oma ideelis-kunstilistele põhimõtetele. Ta ei lasku faktikeste pisitõdede naturalistlikku kopeerimisse, vaid oskab näha, nii nagu õpetas meie literaate A. M. Gorki, suuri elunähtusi, vaadata elule mitte «mättalt», vaid kirjaniku-kommunisti kõrgelt vaatepunktilt. See kõrvaldab kõik võimalused tegelikkuse lakeerimiseks, eluliste vastuolude ja konfliktide kinnimätsimiseks. Kõigi igapäevaste raskustega kerkib meie ette see võitlus, mida peab Davõdov, murdes otseste vaenlaste vastupanu, ent mõnikord otsides kannatlikult teed ausa, kuid võõrastele mõjudele järeleandliku inimese südamesse.

Teose lehekülgedel koorub lahti igapäevane elu kogu tema karmuses, tões ja probleemirikkuses; elu sellepoolest ongi ilus, et ta on üleni — võitlus, järjest uute ja uute raskuste ületamine teel võidule. Uut elu ehitava rahva võitluse eepiline teema kõlab siin täie jõuga. Ja uuesti näeb lugeja — täiesti uute näidete ja kujude varal, — millist kasu toob inimesele tema mõtete ja tegude ühendamine üldrahvaliku üritusega. Need aga, kes rahvast eralduvad, heidetakse üle ajaloo parda. Selline on Polovtsevi, Ljatevski, kulakute Rvanõide ja Ostrovnovi saatus.

Millise südamlikkusega on kirjanik suutnud edasi anda Andrei Razmjotnovi ja Makar Nagulnovi mõttemaailma ja elamusi! Need on inimesed, kes, kuigi teevad mõnikord jämedaid vigu, on kogu oma olemusega andunud rahvale, revolutsioonile.

Romaani «Ülesküntud uudismaa» teise raamatu hiljuti ilmunud peatükid äratasid meie lugejates laialdast huvi. Teose positiivsete kangelaste ja vaenlaste kujud kõidavad meie tähelepanu uudsusega. Davõdovi, Nagulnovi, Razmjotnovi, sepp Ippolit Salõi kujudest õhkub meile vastu määratut humaansust. Siin kerkivad esile ka uued tegelased, kes paeluvad meid tavalise inimese sisemaailma meisterliku kujutamise poolest: Varjuhha-hädavares ja Davõdovi vestluskaaslane kutsar Ivan Aržanov. Kunstiliselt viimistletumalt on välja joonistatud Ostrovnovi iseloomus tema kiskjalikkus. Praegu on veel vara neid peatükke analüüsida. Siiski tahaks juba nüüd märkida mõnede episoodide sügavat dramatismi, realistlike kirjelduste mahlakust, meid alati Solohhovi juures rõõmustavat dialoogi-meisterlikkust ja oskust valitseda rahvakeele rikkusi.

Käesoleval ajal töötab autor romaani lõpetamise kallal.

Ka Suure Isamaasõja ajal alustatud romaanis «Nad võitlesid kodumaa eest» arendab autor eepilist teemat. Jällegi on esiplaanil inimeste saatused, mille kaudu antakse edasi ja näidatakse suursündmusi rahva elus. Kuna meil on tegemist lõpetamata teosega, siis ei saa me selle juures pikemalt peatuda, kuid võib märkida, et ka selles romaanis jääb autor tegelikkuse kujutamisel truuks oma juba väljakujunenud põhimõtetele, vallutades lugejate südameid kõigepealt elutõega. Tahtmatult hakkame armastama teose kangelasi, sammume koos nendega võitluse teed, kannatame nendega valu, hakkame kogu hingest vihkama vaenlast, elama nende helge mehise usuga võidusse. Ka selles romaanis näitab autor väikese kaudu suurt, üksiknähtuse, üksiksaatuse kaudu rahva ajaloo majesteetlikku peegeldust.

Sõja ajal ja sõjajärgseil aastail ilmusid ajalehtede veergudel M. Solohhovi olukirjeldused, tema tuntud teos «Vihkamise teadus» ja terve rida artikleid. Nendes on kirjanik-patrioot väljendanud oma mõtteid ja tundeid kaasaja kõige aktuaalsemate sündmuste kohta. Kirjaniku keel, suursugune oma lihtsuses, teeb tema sõnad arusaadavaks igale lugejale. Nende teoste ideeliselt sügavale sisule vastab rahvalik vorm, need teosed paistavad silma eeda kujundlikkuse ja meie rahvale omase südamlikkuse poolest.

Olukirjelduses «Jutustus kodumaast» teeb autor lihtsatest nõukogude inimestest, suure rahva — rahva-võitja ja rahva-looja — tegusihoidlikest poegadest ja tütardest suuri üldistusi ja maalib nendest elavaid portreid. Kirjanik kõneleb siiralt rahva piiritust austavusest kommunistlikule parteile. Tõsise hoiatusena uue sõja süütajatele kõlavad karmid ja vihased sõnad hitlerlike röövvallutajate purustamisest.

M. A. Solohhovi töö kirjanduse alal liitub orgaaniliselt tema aktiivse ühiskondliku tegevusega. Ta on olnud NSV Liidu Ülemnõukogu kõigi koosseisude saadikuks. Nõukogude rahvas hindab kõrgelt oma armastatud kirjaniku teeneid kodumaa ees. 1939. a. valiti M. A. Solohhov NSV Liidu Teaduste Akadeemia tegevliikmeks ja autasustati Lenini ordeniga, 1945. a. autasustati Isamaasõja

esimese järgu ordeniga. 24. mail 1955. a. avaldati NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus kirjaniku autasustamisest Lenini ordeniga silmapaistvate teenete eest kirjanduse alal seoses tema 50. sünni-aastapäevaga.

M. A. Šolohhov on väsimatu rahu eest võitleja. Miljonitele nõukogude inimestele jäävad kauaks meelde tema artiklid ja sõnavõtud.

Üksteist aastat tagasi avaldati «Pravdas» artikkel «Võit, missugust ei tea ajalugu».

«Kui maailma ajaloos,» kirjutas M. A. Šolohhov, «ei ole olnud nii verist ja purustavat sõda kui a. 1941—1945, siis pole olnud ka maailmas sellist armeed, nagu meie kallis Punaarmee, kes oleks saavutanud nii hiilgavaid võite, ja mitte ükski armee peale meie armee-vabastaja pole inimkonna hämmeldunud pilgu ette kerkinud sellises kuulsuse, võimsuse ja suuruse aupaistes.»

Šolohhovi publitsistika on tähelepanuvääriv sellepoolest, et temas on alati keskse kohal suured ühiskondlikud probleemid, räägitakse kaasaja kõige tähtsamatest, aktuaalsematest küsimustest ja sündmuste laiahaardelisus liitub alati südamliku lähenemisega lihtsate inimeste — ajaloo loojate — mõtte- ja tundemaailmale.

Šolohhovi kui suure Gorki, kui vene kirjanduse klassika traditsioonide jätkaja, kui julge novaatori loomingus on justkui kristalliseerunud kogu paljurahvuselise nõukogude kirjanduse väärtuslikud kogemused. Tema loomingut läbib mõte ilukirjandusliku teose sügava ideelisuse tähtsusest. Filosoofilised mõtisklused, mõtted inimkonna tulevikust tema ajaloolises arenemises, aktuaalne temaatika muudavad Šolohhovi raamatud nii kaalukaiks ja haaravaiks, et panevad lugeja tahtmatult mõtlema meie ajastu unistustest ja lootustest. See, et kirjaniku raamatud on saanud nõukogude inimeste võimsaks kasvatamise vahendiks, on tingitud esmajoones teoste kõrgest ideelisusest.

Kõrvalekaldumatult on Šolohhov kinni pidanud oma kirjanikusüdamekäsust — olla jäägitult ustav elutõele. Tema teostes kerkib tegelikkus meie ette vastuolude võitluse pulbitsevas keerises, pidevas, hoogsas edasiliikumises, ilma ilustamata ja elulistes koflktides. Halastamatult karistab autor oma kangelasi, kui nad selliselt, nagu Grigori Melehhov, osutuvad objektiivselt süüdi rahva, samuti iseenda ees. Kogu elu kulgemist näitab ta äärmiselt keerulises, helge tuleviku eest peetavas võitluses. Kirjanik-humanist ülistab ilu kõige lihtsamates inimestes ja tegudes ning paljastab kirglikult kõike, mis on tume, tardunud, rahvale vaenulik.

Meenutagem, milliste raskustega pidid võitlema Stockmann ja Buntšuk «Vaikses Donis», missuguse tõepärasusega kujutatakse ka Mihhail Koševoi teatud piiratust, mis sõltus tema elutingimustest, samal ajal aga tema piiritu ustavus revolutsiooniüritusele, klassiteadlikkus, taltsutamatus võitluses asendasid nii paljuski kogemuste puudumist ja kitsast silmaringi. Tuletagem meelde, et Davõdovil polnud kerge alustada tööd kolhoosis ja iga uus etapp võitluses

asetas teda üha uute raskuste ette, mis nõudsid pingutusi, mehisust, tahet, vastupidavust, usku oma üritusse, leidlikkust oma vigade parandamisel. Ja kui palju kibedat tõde on kogu Melehhovite perekonna kujutamises! Ka selles, mis moodustab tema kangelaste nõndanimetatud isikliku elu, näitab autor inimestevahelise suhete, tunnete arenemise, vastandite võitluse keerulisust. Piisab sellest, kui tuletada meelde Grigori ja Aksinja armastuse tekkimist ja süvenemist, Natalja osa Grigori elus, Grigori ja Mihhail Koševoi sõprust ja võõrdumist teineteisest. Tõesti, raske on loetleda kõiki näiteid, mida võiks tuua Šolohhovi teostest selle teesi tõestamiseks.

Lugejate arvukad kirjad kõnelevad kujukalt sellest, kui kõrgelt hindavad nõukogude inimesed seda tõde, mida neile pakub armastatud kirjanik.

Just elutõde täidab Šolohhovi teosed; ja mitte ainult dramatismiga, vaid kindla usuga tõe ja kommunismi ideede võidusse. Kui võrrelda tema teoseid sümfooniaga, milles põimuvad kõige keerulisemad muusikalised teemad, siis kogu see sümfoonia kõlab mažoorselt ja on täis valgust ning armastust inimese vastu, täis usku tema kõrgesse missiooni maailmas.

Šolohhovi teostes kaasneb realistliku elukäsitlusega, nii nagu meie tegelikkuseski, alati heroiline romantika. Unistus kommunistlikust ühiskonnast innustab Davõdovi kaalutletud, praktilist tegevust, haarab jäägitult Makar Nagulnovi mõtted. Gremjatši Logi kolhoosi argipäevastes tegudes oskas kirjanik-realist näha talupoegliku psühholoogia vanade aluste purunemise ülevat romantikat, inimesi ühendavate uute sidemete, uue maailma ehitamise romantikat. Sügavalt romantiline on «Ülesküntud uudismaas» kujukas jutustus sellest, kuidas sotsialismimaal muutus inimeste suhtumine töösse. Eriti haaravalt on kujutatud kolhoosi esimest külvi, samuti Kondrat Maidannikovi vaimset kasvu.

Streltsovi, Lopahhini ja nende võitluskaaslaste, romaani «Nad võitlesid kodumaa eest» tegelaste raskete katsumuste kirjeldamisele kaasneb kogu aeg üllas soov teenida ennastsalgavalt kodumaad, kelle õnne, vabadust ja sõltumatust nad fašistlike anastajate eest kaitsesid.

«Vaiksest Donist» leiame palju analoogilisi näiteid. Kõigepealt meenub hingestatud jutustus sellest, kuidas kommunist-agitaator kasvatas Tatari külas tulevasi revolutsiooni-võitlejaid, kes moodustasid seal esimese bolševistliku rakukese. Millist revolutsioonilise võitluse paatost hoovab tulihingelise Buntšuki kujust! Ja kui palju realistlikku lihtsust ja romantilist ülevust on selles, et Dunjaška Melehhova ja Koševoi sidusid oma elu, et Grigori poeg kasvab üles bolševik Koševoi perekonnas!

Oskus näha kõige argipäevasemais ja kõige karmimais elunähtustes alati võitluse helget sihti, uute, inimeste vahel tekkivate suhete kõrget inimlikkust täidab Šolohhovi teosed hingestatud romantikaga.

Kirjaniku loomingu iseloomulikuks jooneks on see, et ta järjekindlalt veenab meid selles, et just rahvas on kõige kõrgemate ideede ja tunnete kandjaks, et lihtsa inimese sisemaailm väärib

kunsti kõige ülevamaid žanre. Haruldase traagilise pinge saavutab kirjanik Grigori ja Aksinja, Grigori ema — vanakese Iljinitšna ja Natalja elutee kujutamisel. Tõelise kodaniku-poeesiaga on täidetud esimesel pilgul proosalisena näiv Davõdovi kuju.

Eriti peab alla kriipsutama, et kogu Šolohhovi loomingu põhiteemaks, n. ö. läbivaks teemaks on näidata rahva seast esilekerkinud talentide kasvu ja õitsengut riigis, kus toimus suur sotsialistlik revolutsioon ja kus ehitatakse kommunismi.

Šolohhovi looming on sügavalt parteiline. Parteilisus, tema kodaniku-kirjaniku kirglikkus on leidnud erineva väljenduse — kas otseselt publitsistikas, nagu «Vihkamise teaduses», või palju keerulisemas vormis, nagu näiteks tema romaanides, — kuid kõikjal määrab ta muutumatult autori suhtumise elunähtuste kujutamisse. Tema teosed osutavad tähelepanu sellele, et ei tohi karta võitlusraskusi, peab alati oskama näha seda suurt eesmärki, mille eest võideldakse, ja seepärast tuleb aktiivselt tungida ellu, muuta teda inimeste hüvangu nimel, kasvatada nõukogude inimesi kommunismi vaimus.

Kirjanik annab elunähtustele objektiivse hinnangu, võtab oma teostega osa tegelikkuse revolutsioonilisest ümberkujundamisest.

Šolohhovi raamatud on eredaks tunnistuseks sellest, et kirjaniku parteilisus on loomingu kõrgeim vabadus: tunnetatud, avalikult väljendatud püüe teenida oma loominguga rahvast. Selles näeb ta oma üllast kutsumust, südame kõige pühamat käsku, elu eesmärki.

«Meist, nõukogude kirjanikest,» ütles M. A. Šolohhov II üleliidulisel kirjanike kongressil, «räägivad meie raevukad vaenlased välismaal, nagu kirjutaksime me partei käsul. Lugu on siiski mõnevõrra teisiti: igaüks meist kirjutab oma südame käsul, aga meie südamed kuuluvad parteile ja rahvale, keda me oma kunstiga teenime.»

Partei XX kongressil kõlasid vaimustatult kirjaniku sõnad. Pöördudes partei poole ta ütles: «Kõik me oleme meie suure kommunistliku partei pojad. Mõeldes parteile tajub igaüks meist alati suurima sisemise erutusega: «Partei — meie emake —, sina oled meid üles kasvatanud, karastanud, sina juhid meid elus ainuõiget teed mööda.»»

Mihhail Šolohhov on tõeline rahvakirjanik. Tema looming ulatub oma juurtega rahva elu sügavustesse. Sellest kõnelevad ilmekat keelt tema romaanide-epopõade temaatika, tegelaste valik ja nende individuaalse palge väljajoonistamine. Kirjanik jutustab rahvahulkadele sellest, mis neid erutab, jutustab arusaadavas ja lihtsas keeles. Ta kasutab laialdaselt vene ilukirjandusliku keele ja elava kõnekeele ammendamatuid rikkusi. «Vaikses Donis» ilmneb omapäraselt teose kunstilise ülesehituse lähedane sugulus rahvaluule kujundlikkuse ja sügavalt tajutava rütmiga. Selle teose piltlikkus on tihedalt seotud rahva suulise loominguga.

Haruldase meisterlikkusega, mis ei ole mõeldav elu põhjaliku tundmiseta, on «Vaikse Doni» ja «Ülesküntud uudismaa» autor ammutanud rahva elavast keelest hindamatuid rikkusi. Sellepärast ongi tema teostes nii poeetiline keel ja nii sädelev dialoog. Need

on teosed, mis on rikastatud kujundite tabavuse ja hoolikalt esitatud kõnekeele elavusega, leksikaalse ereduse ja suurepärase, vene rahvale omase elujaatava huumoriga.

NSV Liidu Teaduste Akadeemia juubelisessioonil 1942. a. ütles A. N. Tolstoi oma ettekandes «Veerand sajandit nõukogude kirjandust», et «...meie kirjanduse märkimisväärseks nähtuseks on Mihhail Šolohhov... «Vaikses Donis» laotas ta laiali eepilise, mullalõhnadest küllastatud, maalilise lõuendi Doni kasakkonna elust. Kuid see ei kitsendanud sugugi romaani suurt teemat: «Vaikne Don» on keelelt, südamlikkuselt, humaansuselt, plastilisuselt — üldvene, rahvuslik ja rahvalik teos.»

Humaansus ja südamlikkus! Jah, Šolohhovi loomingus leidub neid suurepäraseid jooni ülimal määral. Tema teoste humanismi näeme kirjaniku armastuses inimese-töötaja vastu ja töörahva vaenlaste ääretus vihkamises.

Kirjanik-patrioot Mihhail Šolohhov on kogu oma jõu pühendanud rahva teenimisele. Oma võimsates kunstiteostes on ta näidanud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena toimunud suurte muudatuste maailma-ajaloolist tähtsust. See peegeldub kogu tema loomingus — varasematest jutustustest kuni viimaste teosteni.

Silmapaistva sõnameistri selliste teoste nagu «Vaikne Don» ja «Ülesküntud uudismaa» ideelisele sügavusele vastab täiuslik vorm. Šolohhov on suur kunstnik. Ta oskab elu kõige tihedamas keerdrägastikus tehtud tähelepanekute massist leida kõige iseloomulikumaid, üldistada paljudele inimestele ja nähtustele iseloomulikke jooni. Just sellepärast on tema teoste tüüpilised kujud omandanud sellise jõu, et igaühel nendest on oma, kordumatu individuaalsus.

«...Inimesed pole tal ainult üles joonistatud ja välja kirjutatud,» kõneles «Vaikse Doni» autorist A. S. Serafimovitš, «nad ei seisa ainult paberil, vaid on sealt välja paiskunud elava, sätendava hulgana. Igaühel neist on oma nina, omad kortsukesed, oma silmad kiirtega nurgas, oma kõnemaneer. Igaüks kõnnib ja pöörab pead omamoodi. Igaühel on oma naer, igaüks vihkab omamoodi. Ja armastus hõõgub ja lõõmab või valmistab pettumusi — igaühel omamoodi.

Ja see võime varustada igaüht isiklike joontega, luua kordumatuid nägusid, kordumatu sisemaailmaga inimesi — see kirjaniku võime eraldas Šolohhovi korraga teistest, ja teda pandi tähele.»

Šolohhov on suurepärane meister psühholoogilise portree alal, mis avab inimhinge kogu tema terviklikkuses ja keerukuses. Ta ei karda kujutada oma kangelaste teadvuse piiratust, mille on sünnitanud nende varasemad elutingimused, kuid sellele vaatamata kätkevad nad endas rikkalikult mõtteid, tundeid ja elamusi. Šolohhov kujutab inimesi nende sisemaailma nähtuste mitmekesisuses, kõige erinevamates kokkupuudetes ümbritseva tegelikkusega, üksteisega, näitab neid pidevas arenemises.

Mõnikord on need karakterid antud niivõrd komplitseeritult, et on üpris raske määratleda, kas meil on tegemist positiivse või negatiivse tegelasega. Kõrvuti selgelt piiritletud negatiivsete kangelastega, nagu Polovtsev, Ostrovnov «Ülesküntud uudismaas», kaupmees Mohhov, karistussalklane Mitka Koršunov, bandiit Fomin «Vaikses Donis», või eredate positiivsete kujudega, nagu Davõdov, Stockmann, Maidannikov ja Kotljarov, elab ja tegutseb Grigori Melehhov. Kas võib vaagida tema plusse ja miinuseid ning täie veenvusega öelda, kumb kaalub enam? See kuju on niivõrd vasturäägiv, et ühekorraga on võimatu küsimusele vastata. Kui Grigoril on rohkem positiivset, miks laseb autor tal nii traagiliselt hukkuda? Kui see kuju oleks negatiivne, kuidas võiksid siis lugejad teda armastada, erutuda tema saatuse pärast ja puistata kirjanikku «Vaikse Doni» lõpetamise ajal üle kirjadega, kannatamatusega oodates otsust tema saatuse kohta? Šolohhov näitab meile inimkarakterite lõpmatut mitmekesisust, inimeste saatusi nende individuaalsete iseärasuste rikkuses, elulistes värvides. Autori otsust iga isiku saatuse kohta tajume me kui ainuõiget, mis tuleneb paratamatult karakteri kogu arenemisest, vaatamata sellele, et see arenemise tee võib olla järskude käänakutega.

Šolohhovi teoseid võib võrrelda maalidega, millel esineb vaevalt märgatavate värvivarjundite mitmekesisus. Kirjanik valdab täiuslikult kujutamisvahendite rikkalikku arsenali. Kas võib lahutada Davõdovi kuju väljajoonistamisel kasutatud psühholoogilistest ja välise portree joontest tema ilmekat ja täpset keelelist karakteristikat? Samasuguseid individuaalseid jooni leiame ka Grigori Melehhovi, Makar Nagulnovi, Mihhail Koševoi, Prohhor Zõkovi, Pantelei Prokofjevitši, Štšukari taadi, Aksinja, Natalja, Luška ja paljude teiste tegelaste kõnes.

Šolohhovi looduskirjeldused! ... Kui palju avara stepi värve, lõhnu tekib meie kujutluses nende sõnade lausumisel! Tähelepanu väärib see, et kirjanik annab mõnikord looduspildid vastavalt tegelaste läbielamistele, vastavalt olukorrale, teinekord aga, vastupidi, annab need teineteisele terava kontrastina. Nii esimese kui ka teise kunstilise võttega suureneb kujutatava dramaatilisus. Kasutades neid võtteid vaheldumisi, mitmekesistab kirjanik oskuslikult lugeja mõttemaailmale mõjuvaid vahendeid.

Kirjaniku stiilile on omane kokkusurutus, klassikaline selgus ja lihtsus kõige keerulisemate nähtuste ja inimtunnete edasiandmisel, mis on saavutatud kirjaniku pingsa töö tulemusena iga sõna kallal.

«Vaikse Doni» ja «Ülesküntud uudismaa» kompositsioon on keeruline, kuid samal ajal ka erakordselt sirgjooneline. Selle määravad kindlaks nii ajaloosündmuste käik kui ka kujude arenemise sisemine loogika, karakterite kokkupõrked. Kompositsiooni mõjutavad mõnikord ka teist liiki esteetilised tegurid: Šolohhovi teostes vahelduvad episoodid, kus dramaatiline pinge tõuseb, mitmesuguste «taganemistega», eriti niisugustega, kus pinge justkui «laaditakse» tühjaks stepi looduskirjelduste vaba, värske hingusega. Sellised kompositsioonilised ümberlülitamised on teostatud mõõdutundega ja peale selle nad sunnivad lugejat tõusma üksikisiku või inimrühma juurest suurde, laia maailma, mille osakesed nad on, kuulatama ajaloo hiiglaslikke südametukseid.

Šolohhovil põimuvad mõnikord dramatism ja õrn poeetilisus suurepäraselt robustsevõitu, teinekord aga hämmastavalt pehme ja hingelise koomikaga. Olgu märgitud, et ka seda elementi kasutab kirjanik kogu teose kompositsiooni ulatuses. «Vaikses Donis» ja «Ülesküntud uudismaas» sädelevad paljud leheküljed rahvapärasest huumorist. Prohhor Zõkovi jutustused ja seiklused, Štšukari taadi halenaljakad teod ja kiitlemine ei aita mitte ainult lahti mõtestada neid koomilisi ja liigutavaid tegelaskujusid, vaid etendavad tähtsat osa teoste kompositsioonis. Midagi selletaolist võib leida ka Lopahhini ja Streltsovi koomilisest tülist romaani «Nad võitlesid kodumaa eest» peatükkides.

Šolohhovile kuulub tähtis koht nõukogude kirjanduse arengus. Tema nõudlik suhtumine oma töösse, sügav ideelisus ja kõrge kunstimeisterlikkus, rahva elu tundmine, püüe ja oskus näidata ilukirjanduslikus teoses oma ajastu suurt tõde, näidata nõukogude epohhi sündmuste ja inimeste tegevuse ideelist mõtet — see kõik on nõukogude kirjanikele ja välismaa progressiivsetele kirjanikele innustavaks eeskujuks.

Mihhail Šolohhovi looming on mõjutanud erinevate põlvkondade kunstiliste tõekspidamiste kujunemist, ja see mõju on olnud viljakas.

Üha märgatavamalt ilmneb selle silmapaistva vene kirjaniku loominguliste tõekspidamiste mõju ka meie vennasvabariikide kirjanike loomingule. Pöördumine Šolohhovi rikkalike kogemuste poole aitab avaneda eredate ja algupäraste annete parimatel külgedel.

Kogu Šolohhovi looming on pühendatud meie rahva ja kaasaja teenimisele. See haarab nõukogude ühiskonna tähtsamaid etappe: nõukogude võimu tekkimist ja kindlustumist, töörahva relvastatud võitluse aastaid sisemise kontrrevolutsiooni ja interventide vastu, industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise perioodi, Suure Isamaasõja aastaid ja sõjajärgset aega.

Kujutades rahva elu alati suurte, maailma-ajalooliste sündmuste harjal, loob kirjanik kaasaja eepost, mille peateemaks on Oktoobrirevolutsiooni poolt vabastatud rahva loovate jõudude võimsa kasvu näitamine. Hiiglaslikud edusammud ja muudatused rahva elus on Šolohhovi teostes kajastunud tõepäraselt ja eredalt. Selles peitub kirjaniku-humanisti, nõukogude patrioodi, oma rahva andeka poja loomingu kodaniku-paatos.

J. Lukin.

ESIMENE RAAMAT

Ei ole atradest küntud me tubli maakene...
Küntud on meie maakene hobusekapjadest,
Külvatud on meie tublile maakesele kasakapeakesi,
Ehitud on meie vaikne Don noorte lesknaistega,
Oitseb meie isake vaikne Don vaeslastega,
Paisub laine vaikses Donis isade-emade pisaraist.

Oh sa, meie isake vaikne Don!
Oh, mis sa, vaikne Don, siis sogasena voolad?
Ah, kuidas ei peaks ma, vaikne Don, sogasena voolama?
Põhjast mul, vaiksel Donil, külmad lätted uhkavad,
Keskel mind, vaikset Doni, sogab kallis kalake.

(Vanad kasakalaulud.)

ESIMENE JAGU

1

Melehhovi talu asetseb otse küla serval. Karjaõuest viib värav põhja poole, Doni äärde. Järsk tee laskub alla kaheksasüllasest kõrgusest kahvaturoheliste sammaldunud kriidipankade vahel, ja ennäe, seal ongi kallas: jõekarpide pärlmutriline külv, lainete suudlustega kokkukantud veerkivikeste hall sakiline ääris ja edasi — tuule käes musta helgiga virvendav Doni voolus. Ida pool — halapajuvarbadest rehalatarade taga — on Hetmani tee, hallisegune koirohi, hobusekapjade tallatud pruunid visad teelehed, kabelike teelahkmel; selle taga — hõljuvasse sondu looritud stepp. Lõuna poolt kerkib kriidimäeseljak. Läände läheb tänav, mis läbib väljaku ja viib luhale.

Teiviimase Türgi sõjakäigu ajal tuli külasse tagasi kasakas Prokofi Melehhov. Türgimaalt tõi ta kaasa naise — väikese, salli mässitud olendi. See aina peitis nägu, vaid harva näitas oma nukraid, pelglikke silmi. Siidsallist hoovas kaugeid, tundmatuid lõhnu, selle vikerkaarevärvilised kirjad õhutasid naiste kadedust. Vangitangenud türklanna hoidus Prokofi sugulastest kõrvale, ja vana Melehhov andis peagi pojale oma osa kätte. Ta ei käinud tema tares kuni surmani ega unustanud teotust.

Prokofi rajas endale kiiresti uue kodu: puusepad ehitasid tare, tema ise tarastas karjaaiad ja sügiseks viis oma kössitava muulannast naise uude majapidamisse. Kui ta kraamivankri järel läbi küla läks, valgusid tänavale kõik suured ja väikesed. Kasakad muhelesid endile tagasihoidlikult habemeisse, naised vahetasid häälekalt hüüdeid, kari pesemata kasakajõnglasi irvitas Prokofile järele; tema aga, kuuehõlmad lahti, sammus aeglaselt nagu piki künnivagu, surudes mustas peos naise habrast kätt, hoidis trotslikult püsti oma valkjasalgulist pead, — ainult põsenukkide all paisusid ja veeresid tal muhud ja alatisest liikumatusest otsekui kivinenud kulmude vahelt tungis esile higi.

Sellest ajast peale nähti teda harva külas, ta ei käinud ka maidaanil[1]. Elas inimestepelgurina eemal teistest oma tares Doni ääres. Külas kõneldi temast kummalisi asju. Teispool karjateed vasikaid karjatavad lapsed jutustasid, et nad olevat näinud, kuidas Prokofi õhtuti, kui kahvatab ehapuna, kandis naise kätel Tatari kurgaanile. Seal pani ta tema kurgaani tippu istuma, selg vastu sajandite puretud urbset kivi, istus ise tema kõrvale, ja nii vaatasid nad kaua steppi. Vaatasid seni, kuni kustus ehapuna, siis mässis Prokofi naise kuuesse ja kandis ta süles koju. Küla ei osanud arvata hullu ega tarka, otsides seletust sääraseile imelikele tegudele oli naistel nii palju jutustamist, et ei jätkunud aega endal putukaid otsida. Mitut moodi kõneldi ka Prokofi naisest: ühed kinnitasid, et ta olevat seninägematult ilus, teised väitsid vastupidist. Kõik lahenes seejärel, kui kangeim naistest, sõdurinaine Mavra, läks leivajuure toomise ettekäändel Prokofi juurde. Prokofi ronis keldrisse juuretise järele, ja sel ajal jõudis Mavra ära näha, et Prokofi oli saanud endale naiseks kõige hoonukesema türklannadest...

Veidi aja pärast oli Mavra juba tanumas ja, rätik viltu peas, ise näost punane, kätsatas naistesalgale:

«Mis ta temas küll head on leidnud, kullakesed? Oleks vähemalt naine, aga see... Ei ees ega taga midagi, päris häbi vaadata. Meil kosuvad plikad temast

[1] Maidaan — väljak, kasakate kogunemiskoht. — *Tõlk.*

kobedamaks. Keskelt nagu herilane, murra või pooleks; silmad — mustad, koopalaiused, sähvib nendega nagu saadan, issand anna andeks. Näikse teine midagi lubama hakkavat, jumala eest!»

«Või lubama?» imestasid naised.

«Ega's ma tita ole, ise olen kolm tükki üles kasvatanud.»

«Aga misuke ta näost on?»

«Ah näost või? Kollane. Silmad on tuhmid, — ei ole magus võõrsil elada. Ja veel teate mis, naised, ta käib... Prokofi pükstes.»

«Või-e-eh?» ohkisid naised ehmunult ja üksmeelselt.

«Ise nägin, et pükstes, ainult ilma lampassideta. On viis mehe argipäeva omad jalga ajanud. Kannab pikka särki, ja särgi alt paistavad sukkadesse topitud püksid. Nagu ma seda nägin, lõi mul kohe südame alt külmaks...»

Sosinal kõneldi külas ka seda, et Prokofi naine olevat nõid. Astahhovite minia vandus jumala nimel (Astahhovid elasid küla serval, Prokofile kõige lähemal), et teisel nelipühal enne koitu olevat tema näinud, kuidas Prokofi naine, palja peaga ja palja jalu, nende oma lehma lüpsnud. Sellest ajast peale kuivas lehmal udar lapserusika suurukeseks, lehm jättis piimaandmise ja lõppes varsti.

Tol aastal juhtus enneolematu loomataud. Doni ääres asetsevas karjakoplis oli liivaneem iga päev lehmade ja mullikate korjuseist laiguline. Taud kandus edasi ka hobustele. Sulasid kokku staniitsa koplites jalutavad hobusekarjad. Ja siis veereski läbi tanumate ja tänavate kuri kumu...

Kasakad, tulles külakoosolekult, astusid Prokofi õue sisse.

Peremees tuli välja majatrepile ja kummardas.

«Mis head kuulukse, isandad-vanamehed?»

Jõuk vaikis tummalt, lähenedes trepile.

Viimaks hüüdis üks nokastanud vanamees esimesena:

«Too siia oma nõid! Me mõistame tema üle kohut!...»

Prokofi sööstis majja, aga eeskojas jõuti talle järele. Kohakas suurtükimees, hüüdnimega Ljušnja, tagus Prokofi pead vastu seina, manitses:

«Ära lärma, ära lärma, pole siin midagi!... Sind me ei puutu, aga sinu eide tambime maa sisse. Parem temale lõpp teha, kui et terve küla ilma karjata hukka saab. Aga sina ära lärma, muidu löön su peaga seina maha.»

«Too aga ta, lita, õue!...» käratati trepi ees.

Prokofi polgukaaslane, kes oli mässinud türklanna juuksed ümber käe ja teist kätt hoidis ta karjes päranikistud suul, vedas naise jooksujalu läbi eeskoja välja ja heitis rahvajõugu jalge ette. Peenike karjatus puuris möirgavatest häältest läbi.

Prokofi paiskas laiali kuus kasakat, ja murdnud kambrisse, tõmbas seinalt mõõga. Rüsinal tormasid kasakad eeskojast välja. Pea kohal välkuvat vihisevat mõõka keerutades jooksis Prokofi trepist alla. Rahvahulk lõi vankuma ja pudenes õue mööda laiali.

Aida juures jõudis Prokofi raskelt jooksvale suurtükimehele Ljušnjale järele ja seljatagant antud hoobiga lõhestas mehe väsaku õla juurest kuni vööni. Kasakad, kes endile tarast teibaid murdsid, lidusid läbi rehala steppi.

Poole tunni pärast lähenes julgust kogunud rahvajõuk uuesti talule. Kaks luurajat astusid kõheldes eeskotta. Köögi lävel lamas Prokofi naine vereloigus, pea kohmetult selga heidetud; ta märterlikult irvitud hammaste vahel liikus puretud keel. Väriseva peaga, tardunud pilgul mässis Prokofi lambanahksesse kasukassepiiksuvat tombukest — enneaegu sündinud last.

Prokofi naine suri sama päeva õhtul. Äbariku võttis Prokofi ema halastusest enda juurde.

Laps mässiti tuliste kliide sisse, teda joodeti märapiimaga ja kuu aja pärast, kui oldi veendunud, et tõmmu, türklase moodi poisike jääb ellu, viidi ta kirikusse, ristiti. Nimeks pandi talle vanaisa järgi Pantelei. Prokofi tuli sunnitöölt tagasi kaheteistkümne aasta pärast. Piiratud punane hallisegune habe ja vene riietus tegid teda võõraks, mitte kasaka sarnaseks. Ta võttis poja enda juurde ja asus maja pidama.

Pantelei kasvas mustjastõmmu, keevalise poisina. Näo ja sihvaka kogu poolest sarnanes emaga.

Prokofi naitis ta kasakatariga, naabri tütrega.

Sellest ajast hakkaski türgi veri segunema kasaka omaga. Siit siginesidki külla kongninalised, metsikuvõitu ilusad kasakad Melehhovid, hüüdnimega türklased.

Matnud isa, hakkas Pantelei hoolega majapidamises rühmama: vooderdas uuesti maja, liitis taluga umbes pool tiinu jõudemaad, ehitas uued küünid ja plekkkatusega aida. Peremehe tellimise peale lõikas katusepanija plekiäärtest kaks kukke, kinnitas need aida katusele. Oma muretu ilmega muutsid nad lõbusaks Melehhovi õue, andes sellelegi endaga rahuloleva ja jõuka ilme.

Veerevate aastate kallakul Pantelei Prokofjevitš tüsenes: võttis laiuses juurde, tõmbus pisut vimma, aga stiiski nägi välja rühika vanamehena. Ta oli kuiva kondiga, lonkas (oli nooruses keiserlikul ülevaatusel ratsavõistlustel murdnud vasaku jala), kandis vasakus kõrvas hõbedast poolkuukujulist kõrvarõngast; vanaduseski ei pleekinud ta ronkmust habe ja juuksed; vihas võis ta minna meeletuseni ja, nagu näha, oli sellega teinud enneaegu vanaks oma kunagi ilusa, nüüd aga üleni kortsude ämblikuvõrku mässitud tüseda naise.

Tema vanem, juba abielus olev poeg Pjotr tuletas meelde ema: väheldast kasvu, tõmbi ninaga, pruunisilmaline, nisukarva juuksed kähardumas lopsaka kassitapuna; noorem poeg Grigori aga oli läinud isasse: poole pea võrra Pjotrist pikem, ehkki kuus aastat noorem, samasugune rippuv kullinina nagu isal, pisut viltustes silmapiludes tulised mandlikujulised silmad sinkja valgega, teravate põsenukkide pind kaetud pruuni punetava nahaga. Grigori hoidus samuti vimma nagu isagi, koguni naeratuses oli mõlemal ühist, pisut metsloomalikku.

Dunjaška — isa pailaps — pikakäeline, suuresilmaline plika, ja Pjotri naine Darja väikese lapsega — see oligi kogu Melehhovite perekond.

Tuhakarva koidutaevas väreles harvu tähti. Pilvede alt hoovas tuult. Doni kohal kerkis udu ja laotudes kriidimäe nõlvakule roomas halli peata rästikuna koltaisse. Vasakpoolne Doni-äärne, liiv, järvekesed, roopadrik, kastene mets — kõik lõõmas raevunud külmas punas. Silmapiiri taga ängles tõusmata päike.

Melehhovi tares virgus unest esimesena Pantelei Prokofjevitš. Käigu peal sulgedes ristpistetega väljaõmmeldud särgi kaelust, astus ta välja trepile. Murune õu oli kaetud kastehõbedaga. Ta laskis loomad tanumale. Darja jooksis särgiväel lehmi lüpsma. Kastet pritsis ternena ta valgetele paljastele sääremarjadele, õuemurule heitis suitsjas tallatud jäljerada.

Pantelei Prokofjevitš vaatas veidi aega, kuidas sirgub Darja jalgade rudjutud rohi, läks kambrisse.

Avatud akna laual roosatas aias äraõitseva kirsipuu õilmelehti. Grigori magas kõhuli, käsi kõrvale heidetud.

«Griška, kas kalale tuled?»

«Mis sa räägid?» küsis teine sosinal ja sirutas jalad üle voodiääre alla.

«Lähme, ootame päikese üles.»

Nohisedes tõmbas Grigori varnast argipäevapüksid, toppis nende sääreotsad valgeisse villaseisse sukkadesse ja pani kaua kinga jalga, kohendas kahekorra läinud kingakappi.

«Kas ema keetis ahvatist?» küsis Grigori kähisevalt, kui ta isa järel eeskotta astus.

«Keetis. Mine paadi juurde, ma tulen kohe.»

Vanamees puistas söödanõusse pehmeks hautatud lõhnava rukki, pühkis mahakukkunud terad peremehelikult peole, ja longates vasakut jalga, liipas allamineku-koha poole. Grigori istus süngena paadis.

«Kuhu sõuda?»

«Musta jääraku juurde. Proovime õige tolle ramba kohal, kus me viimati istusime.»

Lohanud päraga mööda maad, libises paat vette, tõmbus kaldast lahti. Voolus kandis teda edasi, kõigutades, ähvardades külge ette pöörata. Grigori ei sõudnud, ainult juhtis aeruga.

«Võiksid õige sõuda.»

«Las jõuame keskele, siis.»

Voolust läbi lõigates hakkas paat liikuma vasaku kalda suunas. Küla poolt kostis neile järele vee peal heledasti kõlavat kukelaulu. Lõikudes äärega musta krõmpsjasse kaldajärsakusse, mis seisis tombuna vee kohal, randus paat koltas: sülda viis kaldast eemal paistsid veest põhjas lebava jalaka harevil oksad. Selle ümber kihutas veekeeris pruune vahutorte.

«Keri lahti, mina meelitan juurde,» sosistas isa Grigorile ja pistis peo söödanõu sooja neelu.

Rukis pritsatas teravalt veele, nagu oleks keegi poolvaljusti sosistanud «tsiuh!». Grigori lükkis paisunud teri konksule, naeratas.

«Tule välja, kalake, suur ja väikene.»

Õngenöör, mis ringidena vette langes, tõmbus pingule nagu pillikeel ja lõdvenes siis jälle, niipea kui tina põhja puudutas. Grigori surus õngeridva otsa jalaga maha ja püüdes mitte liigatada, hakkas tubakakotti välja võtma.

«Täna ei saa asja, isa . . . On vana kuu.»

«Kas tikud võtsid ühes?»

«Neh.»

«Anna tuld.»

Vanamees süütas suitsu, vaatas päikesele, mis oli teisele poole rampa takerdunud.

«Karpkala näkkab mitut moodi. Vahel võtab ka vana kuu ajal.»

«Tunnukse, et kribu näkib sööta,» ohkas Grigori.

Paadi ääres lõi vesi loksudes tagasi ja kahe arssina pikkune, justkui punasest vasest valatud karpkala hüppas õigega üles, kõverduva laialehise sabaga vett pühkides. Paat külvati üle jämedate piiskadega.

«Nüüd oota!» Pantelei Prokofjevitš pühkis käisega märga habet.

Jõe põhjas lebava jalaka juures, selle paljaste kätetaoliste okste vahel hüppas samaaegselt üles kaks karpkala; kolmas, väiksem, kruvis end õhku, peksles kangelaselt mitu korda järgemööda kolta juures.

Kannatamatult näris Grigori ligunenud plotskiotsa. Tuhm päike oli tõusnud poolde puutüvesse. Pantelei Prokofjevitš oli raisanud kogu ahvatise, ja istus nüüd, huuled rahulolematult kokku surutud, ning vaatas tuimalt õngeridva liikumatule otsale.

Grigori sülitas välja suitsukontsu, jälgis vihaselt selle hoogsat lendu. Ta kirus endamisi isa selle eest, et see oli ta nii vara äratanud, polnud lasknud välja magada. Tühja kõhuga suitsetatud tubakast lehkas suus kõrbenud harjaste järele. Ta kummardus peoga vett ammutama, — sel hetkel kõikus veepinnast poole arssina kõrgusel seisev ridva ots korra kergelt ja vajus aeglaselt allapoole.

«Tõmba!» hingatas vanamees.

Äkki virgeks saanud, hakkas Grigori õngeritva tõmbama, kuid selle ots kaevus kiiresti vette, ritv kaardus käe poolt looka. Määratu jõud kiskus tugevat halapajust õngeritva nagu vinnaga alla.

«Hoia kinni!» oigas vanamees paati kaldast lahti lükates.

Grigori püüdis kõigest jõust õngeritva tõsta, kuid ei suutnud. Kuivalt naksudes katkes jäme õngenöör. Tasakaalu kaotanud Grigori kõikus.

«No küll on aga härg!» sosistas Pantelei Prokofjevitš ja püüdis sööta konksu otsa pista.

Erutatult tasakesi naerdes sidus Grigori uue nööri ridva otsa ja heitis sisse.

Vaevalt jõudis tina põhja, kui ots paindus kõveraks.

«Seal ta kurivaim on! . . .» mühatas Grigori ja kiskus suure vaevaga põhjast lahti voolusesse viskunud kala.

Läbitungivalt vingudes tõmbas õngenöör joone vette, tema järel kerkis vesi roheka längus viiluna. Pantelei Prokofjevitš liigutas lühikesi tõmpjaid sõrmi kahva varre ümber.

«Pööra ta vee peale! Hoia kinni, muidu rabab nagu saega!»

«Ära karda!»

Suur kollakaspunane karpkala tõusis pinnale, lõi vee vahutama ja käänates alla tõmbi, laubaka pea, viskus uuesti sügavusse.

«Surub nii, et võtab käe tuimaks . . . Ei, oota!»

«Hoia kinni, Griška!»

«Hoia-an!»

«Vaata, et sa teda paadi alla ei lase! . . . Vaata!»

Tõmmanud hinge tagasi, vedas Grigori küljelioleva kala paadi juurde. Vanamees läks juba kahva alla ajama, aga karp kadus viimset jõudu kokku võttes uuesti sügavusse.

«Tõsta tal pead! Las neelab tuult, siis jääb vaiksemaks.»

Sikutanud piinatud kala veepinnale, tõmbas Grigori ta uuesti paadi juurde. Suu pärani lahti, tõukus kala ninaga vastu karedat paadiäärt ja jäi paigale, sillerdades ülmede liikuva oranži kullaga.

«Läbi sinu lahing!» ähkis Pantelei Prokofjevitš, kala kahvaga üles vinnates.

Nad istusid veel umbes pool tundi. Vähehaaval vaikis karpide võitlus.

«Keri kokku, Griška. Saime vist viimase nööri otsa, ei jõua enam oodata.»

Nad seadsid end kojusõiduks valmis. Grigori lükkas paadi kaldast lahti. Sõitsid ära poole teed. Isa näost nägi Grigori, et see tahab midagi ütelda, aga vanamees vaatas vaikides mäe all hajali asetsevatele taludele.

«Kuule, Grigori . . .» algas ta kõhklevalt, näperdades jalge ees lebava koti nööre, «ma märkan, et sina näikse Aksinja Astahhovaga . . .»

Grigori punastas kuumalt, pööras pea kõrvale. Särgikaelus, mis lõikus lihaselisse, päikesest põletatud kaela, surus esile valge joone.

«Sa vaata ette, poiss,» jätkas vanamees juba karmilt ja tigedalt, «või ma kõnelen sinuga teist keelt. Stepan on meie piirinaaber ja tema eidega ei luba ma vallatada. Siin võib asi patuks minna, ja mina ütlen ette: kui märkan — peksan vaeseomaks!»

Pantelei Prokofjevitš pigistas sõrmed pahklikuks rusikaks, — pungsilmi pilutades vaatas, kuidas poja näost veri tagasi valgus.

«Laimujutud,» uratas Grigori tumedalt nagu vee alt ja vaatas isale otse sinakale ninajuurele.

«Ole parem vait.»

«Paljugi, mis inimesed räägivad . . .»

«Vait, lontrus!»

Grigori surus tugevasti aerule. Paat hakkas hüpeldes liikuma. Kiharatena tantsisid pära taga hällitavad lained. Kuni valgmani vaikisid mõlemad. Kui nad kaldale lähenesid, tuletas isa meelde.

«Vaata ette, ära unusta, muidu tuleb tänasest päevast lõpp kõigile pidudele. Mitte jalgagi õuest välja. Nõndaks!»

Grigori vaikis seepeale. Paati kohale asetades küsis:

«Kas kala anda naistele?»

«Vii kaupmeherahvale, müü ära,» leebus vanamees, «saad tubakaraha.»

Huuli hammustades sammus Grigori isa järel. «Võta näpust, vana! Kas või kammitsasse pane, aga täna lähen külapeole,» mõtles ta, vihaselt puredes silmadega isa järsku kukalt.

Kodus pesi Grigori hoolikalt karpkala soomustelt sinna külge kuivanud liiva, pistis lõpustest vitsarao läbi.

Värava juures sattus ta kokku ammuse sõbra, omavanuse Mitka Koršunoviga. Mitka lähenes naastulise vöö otsaga mängeldes. Kitsaist piludest kilasid kollaselt tema ümmargused, veidi jultunud silmad. Kuna silmaterad olid tal nagu kassil, asetatud püsti, siis oli ta pilk püsimatu, tabamatu.

«Kuhu lähed kalaga?»

«Tänane saak. Viin kaupmehe omadele.»

«Mohhovitele või?»

«Neile neh.»

Mitka kaalus silma järgi karpkala.

«Oma naela viisteist?»

«Ja pool. Viskasin päsmri otsa.»

«Võta mind kaasa, aitan kaubelda.»

«Läki.»

«Aga liigud?»

«Saame hakkama, mis tühja jamada.»

Jumalateenistuselt pudenes rahvast tänavale.

Mööda teed sammusid kõrvuti kolm venda, hüüdnimega Šamilid.

Vanem, ühekäeline Aleksei, käis keskel. Mundri pingul krae surus sirgu ta soonilist kaela, hõre, kähar, väikese kiilu kujuline habe oli trotslikult püsti ühele

küljele, vasak silm pilkus närviliselt. Ammu aja eest, laskerajal, oli püss Aleksei käes lõhkenud ja lukutükk moonutanud ta põse. Sestsaadik pilgub silm sobival ja ebasobival puhul; helesinine arm, mis justkui künnaks vao põske, kaob juustekoonlasse. Vasak käsi kisti küünarnukini ära, aga ühegagi keerutab Aleksei plotskeid osavalt ja eksimatult: surub tubakakoti vastu kumerat rinnakilpi, rebib hammastega vajalise paberitüki, murrab selle rennikeseks, ammutab sinna tubakat ja tabamatult sõrmi liigutades keerutab kokku. Inimene ei jõua veel ümber vaadatagi, juba närib Aleksei silma pilgutades valmis plotskit ja palub tuld.

Ühkki käetu, on ta esimene rusikamees külas. Rusikas polegi ei tea missugune eriline — nii umbes pudelkõrvitsa suurune; aga juhtus kord, et ta vihastas künni juures härja peale, piitsa ei olnud käepärast, — kus andis rusikaga, nii et härg heitis vaole, kõrvust veri väljas, vaevu toibus. Teised vennad — Martin ja Prohhor — on peensusteni sarnased Alekseiga. Samasugused lühikasvulised, tammelaiused, ainult et kummalgi on kaks kätt.

Grigori teretas Šamile; Mitka läks mööda ja pööras pea kõrvale, nii et kaelaluu ragises. Võinädalal rusikavõitluses ei halastanud Aljoška Šamil Mitka noortele hammastele, virutas tagantkätt hooga, ja Mitka sülitas välja sinkjashallile, rautatud kontsadest kriimustatud jääle kaks purihammast.

Nende kohale jõudnud, pilgutas Aleksei korda viis järjemööda.

«Müü põrakas ära, mis?»

«Osta.»

«Palju tahad?»

«Paari härgi ja naise pealekauba.»

Silmi vidutades vehkis Aleksei käeköndiga.

«Naljamees, vaat kus naljamees! ... Oh-oh-hoo, või naise ... Aga kas sigitise võtad?»

«Jäta endale tõu jaoks, muidu kaob Šamilide sugu maa pealt,» itsitas Grigori.

Väljakul, kirikuaiamüüri juures tungles inimesi. Rahvahulgas tõstis kiriku vöörmünder pea kohale hane ja hüüdis: «Viiskümmend kopikat. Kes pakub rohkem?»

Hani keerutas kaela, vidutas põlglikult põldmarjavärvilist silma.

Kõrval salgas vehkis kätega hallipäine vanameheke, rind täis riste ja medaleid.

«Meie ätt Grišaka pajatab Türgi sõjast,» osutas Mitka silmadega. «Lähme kuulame?»

«Seni kui kuulame, läheb karpkala haisema, tursub.»

«Kui tursub, tuleb kaalu juurde — meie kasu.»

Väljakul, pritsikuuri taga, kus seisavad tuletõrje lõhkikuivanud veetünnid murtud aisadega, rohetab Mohhovi maja katus. Kuurist mööda sammudes sülitas Grigori ja pigistas nina kinni. Tünni tagant ronis välja vanamees, nööpides pükse kinni, rihmapannal hammaste vahel.

«Kas oli viimane häda käes?» torkas Mitka.

Vanamees sai viimase nööbiga hakkama ja võttis pandla suust.

«Mis see sinu asi on?»

«Peaks ninapidi sisse pistma! Habetpidi! Habetpidi! Nii et eit nädalaga ei jõuaks puhtaks küürida!»

«Küll ma sulle raisale pistan!» pahandas vanamees.

Mitka jäi seisma, pilutades oma kassisilmi nagu päikese käes.

«Eks sa näe, mihuke suursugune!»

«Võtku sind see ja teine, sabaga koer niisugune! Mis sa norid? Vaat kui annan rihmaga!»

Muheldes astus Grigori Mohhovi maja trepi juurde. Käsipuudel on tihe metsviinapuu-nikerdis. Trepil — laiguline laisk vari.

«Näe, Mitri, kuidas inimesed elavad . . .»

«Linkki on kullatud.» Mitka paotas rõdule viiva ukse ja turtsatas: «Too ätt tuleks siia saata.»

«Kes seal on?» hüüti neile rõdult.

Areldes läks Grigori esimesena sisse. Karpkala saba pühkis värvitud põrandalaudu.

«Kelle juurde teie soovite?»

Punutud kiiktoolis istus tütarlaps. Käes oli tal alustass aedmaasikatega. Vaikides vaatas Grigori marjakest pigistavate täidlaste huulte roosale südamekesele. Pea viltu, silmitses tütarlaps tulijaid.

Grigorile astus appi Mitka. Ta köhatas.

«Kas te ei ostaks kala?»

«Kala? Ma ütlen kohe.»

Ta tõusis ja tool hakkas kiikuma, — läks, lohistades paljaste jalgade otsa tõmmatud väljaõmmeldud tuhvleid. Valge kleit paistis päikese käes läbi, ja Mitka nägi täidlaste jalgade ähmaseid piirjooni ning aluskuue laia lainetavat pitsi. Ta imetles paljaste sääremarjade atlassilkku valevust, ainult ümmargustel kandadel kollendas nahk piimjalt.

Mitka müksas Grigorit.

«Kae, Griška, küll on seelik . . . Nagu klaas, kõik on läbi näha.»

Tütarlaps tuli koridori viivast uksest sisse, istus pehmelt tugitooli.

«Minge kööki.»

Kikivarvul läks Grigori majja. Mitka seisis, jalg kõrvale asetatud, ja vaatas silmi vidutades valgele lahujoonele, mis jagas tütarlapse juukseid kaheks kullendavaks poolringiks. Tüdruk silmitses teda vallatute, rahututе silmadega.

«Kas olete siit inimesi?»

«Siitsamast.»

«Kes siis?»

«Koršunov.»

«Aga kuidas teie nimi on?»

«Mitri.»

Tütarlaps vaatles tähelepanelikult oma küünte roosatavat soomust, tõmbas jalad kiire liigutusega juurde.

«Kes teist kala püüab?»

«Minu sõber Grigori.»

«Aga kas teie ka käite kalal?»

«Käin minagi, kui lustib.»

«Kas püüate õngedega?»

«Ka õngedega püüame, meie pool hüütakse — kruntadega.»

«Minagi tahaksin kalale minna,» ütles tüdruk natukese aja pärast.

«Mis siis, lähme, kui tahtmist on.»

«Kuidas seda teha? Ei, tõsiselt.»

«Tõusta tuleb väga vara.»

«Ma tõusen, ainult mind peab äratama.»
«Äratada võib... Aga isa?»
«Mis isa?»
Mitka naeris.
«Et viimati vargaks ei arva... Ässitab veel koerad peale.»
«Rumalus! Mina magan üksi nurgatoas. Vaat see aken.» Ta osutas sõrmega. «Kui tulete mulle järele, koputage minu aknale ja ma tõusen.»
Köögist kostis läbisegi hääli: Grigori arg ja köögitüdruku sügav, õline.
Mitka vaikis, näperdades kasakavöö tuhmi hõbedat.
«Kas olete naisemees?» küsis neiu varjatud naeratusega.
«Mis siis?»
«Niisama, huvitav on teada.»
«Ei, olen poissmees.»
Mitka punastas äkki, tütarlaps aga, mängeldes naeratusega ja põrandale pudenenud kasvumaja-maasika varrekesega, päris:
«No kuidas on, Mitja, kas tütarlapsed armastavad teid?»
«Mõned armastavad, mõned ka mitte.»
«No vaa-ta... Aga miks teil on silmad nagu kassil?»
«Nagu... kassil?» sattus Mitka päris segadusse.
«Just nimelt, kassisilmad.»
«Küllap see on vist emalt... Minu süü see pole.»
«Aga miks teile siis naist ei võeta, Mitja?»
Mitka toibus hetkelisest kohmetusest; ta tundis tüdruku sõnades tabamatut pilget ja ta kollased silmad lõid sirama.
«Riist pole täis kasvanud.»
Neiu kergitas hämmastunult kulme, läks üleni punaseks ja tõusis.
Tänavalt pöördusid trepile sammud.
Tütarlapse põgus, naeru varjav muie kõrvetas Mitkat nõgesena. Peremees Sergei Platonovitš Mohhov ise, pehmelt kiibates avarate ševroonahksete saabastega, kandis kõrvaleastunud Mitkast väärikalt mööda oma paksenevat keha.

«Kas minu juurde?» küsis ta möödudes, pead pööramata.
«Siin toodi kala, isa.»
Grigori astus sisse, käed tühjad.

3

Grigori tuli külapeolt pärast esimest kukelaulu. Eeskojast pahvas talle vastu ülihapnenud humalate lõhna ja nõmme-liivatee vürtsikat kuivust.
Ta läks kikivarvul kambrisse, riietus lahti, riputas hoolikalt üles lampassidega pühapäevapüksid, lõi risti ette, heitis sängi. Põrandal tukkus kuldne kuuvalgus, tõigatud läbi aknaraamiristist. Nurgas, väljaõmmeldud käterätikute all läikisid tuhmilt hõbetatud ikoonid, voodi kohal, varna ümber kees häiritud kärbeste veniv sumin.
Grigori oli juba uinumas, kui köögist kostis venna lapse nuttu.
Määrimata vankrina hakkas kriuksuma häll. Darja pomises unise häälega:
«Kuss, sa hull laps! Ei ole sul und ega rahu.» Hakkas tasakesi laulma:

Pillike, küsin ma,
kus käisid küll sa?
Hoidsin hobuseid ma.
Mis said selle eest sa?
Ratsu sadulaga,
kuldnarmastega...

Sellal, kui Grigori uinus ühetasase äiutava kriuksumise saatel, tuli tal meelde: «Homme läheb ju Petro laagrisse. Daška jääb lapsega üksi... Küllap hein tuleb meil ilma Petrota teha.»
Ta mattus peaga kuuma patja, kõrvu nõrgus tüütavalt:

Kus on su ratsu?
Seisab taga värava.
Kus on siis värav?
Vesi viis ära ta.

Grigorit virgutas hobuse hele hirnumine. Hääle järgi tundis ta ära Petro rivihobuse.

Unest jõuetute sõrmedega nööpis ta kaua särki kinni, peaaegu uinus uuesti laulu voolava hällituse saatel:

Kus on siis haned?
Läksid kõrkjasse.
Kus on siis kõrkjad?
Piigad põimasid.
Kus on siis piigad?
Läksid mehele.
Kus on siis kasakad?
Sõtta kutsuti ...

Unest rammetuna jõudis Grigori kuidagi tallini, tõi hobuse tanumale. Kuskilt näole lennanud ämblikuvõrk kõditas teda kergelt, ja äkki kadus uni.

Põiki üle Doni läheb laineline, kellegi sõitmata kuutee. Doni kohal on udu, ülal tähtedehirss. Taga astub ettevaatlikult hobune. Allaminek vee juurde on vilets. Teiselt poolt kostab partide prääksumist, kalda juures mudas käänas end üles ja laksatas sabaga mööda vett maimude peale jahti pidav säga.

Grigori seisis kaua vee ääres. Kallas hõngas niisket ja magedat määndumislehka. Hobuse mokkadelt pudenes peent tilget. Grigoril oli südames kerge, magus tühjus. Mõnus mõtteita olek. Tagasi minnes heitis ta pilgu itta, seal oli sinine poolhämarus juba laiali valgunud.

Talli juures sattus ta emaga kokku.

«Kas sina oled, Griška?»

«Kes siis muu.»

«Hobust jootsid või?»

«Jootsin,» vastas Griška vastu tahtmist.

Tahapoole kallutudes kannab ema põlles põletussõnnikut kütteks, lohistab vanainimeselikult lõtvu paljaid jalgu.

«Võiksid õige minna äratada Astahhovid. Stepan tahtis ühes meie Petroga sõita.»

Jahedus paneb Grigorisse pinguletõmmatud väriseva vedru. Keha torgivad judinad. Kolmest astmest üle hüpates jookseb ta Astahhovite kõmisevale majatrepile. Uks pole lukustatud. Köögis mahalaotatud tekil magab Stepan, naise pea kaenlas.

Hõrenenud pimeduses näeb Grigori Aksinja särki,

mis on tõusnud üle põlvede, tema kasetohtvalgeid häbiult laialiheidetud jalgu. Ta vaatab silmapilgu, tundes, kuidas suus kuivab ja pea paisub malmises kuminas.

Vargsi laskis ta silmad ringi käia. Võõraks muutunud häälega küsis kähisevalt:

«Hei, kes siin on? Tõuske üles!»

Aksinja ärkas nuuksatusega.

«Oi, kes on? Kes see on?» Rutuga hakkas ta paljas käsi kobama jalgade juures, särki peale tõmmates. Padjale jäi laik unes tilkunud ila; sügav on naise koidumi.

«Mina olen. Ema saatis teid äratama.»

«Me tõuseme kohe... Meile, näed, ei saa sissegi... Kirpude pärast magame põrandal. Stepan, tõuse, kas kuuled?»

Hääle järgi taipab Grigori, et naisel on piinlik, ja ruttab minema.

Külast läks mailaagrisse umbes kolmkümmend kasakat. Kogunemiskohaks oli väljak. Kella seitsme paiku hakkas väljaku poole voorima presentkongidega vankreid, kasakaid jala ja ratsa, riietatud kevadistesse purjeriidest särkidesse, täies varustuses.

Majatrepil seistes õmbles Petro suure kiiruga kokku kärisenud ratset. Pantelei Prokofjevitš kõndis Petro hobuse ümber, puistates künasse kaeru juurde, aeg-ajalt käratles:

«Dunjaška, kas kuivikud pakkisid sisse? Kas pekile soola riputasid?»

Dunjaška, üleni punane, lendas pääsukesena üle õue, suveköögi ja tare vahet; isa käratlusi tõrjus ta naerdes:

«Tele, isa, korraldage oma asja, küll mina pakin vennasele kraami nii, et Tšerkasskini ei liigu paigastki.»

«Pole veel söönud?» päris Petro, niisutades süljega pigitraati ja peaga hobusele osutades.

«Mälub,» vastas isa tõsiselt ja katsus kareda peoga järele higisõbasid. Ega ole nali — kleepub mõni puru või kõrreke higisõba külge, hõõrub ühe päevateekonna kestel hobuse selja verele.

«Kui Gnedoi on söönud, siis, isa, andke talle juua.»

«Griška viib Doni äärde. Grigori, ae, võta hobune!»

Kõrge sihvakas doni hobune valge lehtlauguga otsaesisel hakkas väledasti minema. Grigori viis ta väravast välja, — vasaku käega kergelt turja puudutades, hüppas talle selga ja pani otsekohe ajama laia traavi. Kallaku juures tahtis ta hobust veidi kinni hoida, aga see läks sammus segi, sibas mõnda aega kiiresti ja kappas siis mäest alla. Viskunud taha, peaaegu lamades hobuse seljal, silmas Grigori mäest alla minevat ämbritega naist. Ta pööras teerajalt ära ja kihutas üleskeerutatud tolmust mööda, sööstis vette.

Õõtsudes tuli mäest alla Aksinja; juba eemalt hüüdis ta häälekalt:

«Kurivaim niisugune! Äärepealt oleks hobuse alla ajanud! No oota, ma ütlen isale, kuidas sa sõidad!»

«Nonoh, naabrinaine, ära pahanda. Saadad mehe ära laagrisse, võib-olla on veel minustki majapidamises asja.»

«Käi kuradile! Õige mul sind vaja!»

«Las algab heinategu — tuled veel paluma,» naeris Grigori.

Sillal ammutas Aksinja osavasti kaelkookudega ämbritäie vett ja, tuule paisutatud seelikut põlvede vahele surudes, vaatas Grigorile.

«Noh, kas sinu Stepan on juba teereisuks valmis?» küsis Grigori.

«Mis sinul sellega asja?»

«Näe, mihuke sa oled ... Kas ei tohi siis küsida?»

«On valmis. Ja siis?»

«Nii et nüüd jääd sõdurinaiseks?»

«Ju ma siis jään.»

Hobune tõmbas mokad vee küljest lahti, kriginaga mälus allavoolavat vett ja, vaadates teisele poole Doni, lõi esijalaga mööda veepinda. Aksinja ammutas teise ämbritäie, heitis kaelkoogud üle õla ja läks kergelt õõtsudes mäkke. Grigori laskis hobuse ta kannul minna. Tuul sasis Aksinja seelikut, puudutles väikesi udejaid kiharaid ta tõmmul kaelal. Raskel juustesõlmel leegitses värvilise siidiga väljaõmmeldud mütsike, seelikuvärvli alla kogutud pingul roosa särk kattis sirget selga ja täid-

lasi õlgu. Mäkke minnes kallutus Aksinja ettepoole, särgi all tuli selgesti esile piklik nõgu seljal. Grigori nägi särgi luitunud kaenlaalustel pruunikaid higivõrusid, jälgis silmadega iga liigutust. Tal oli himu naisega uuesti juttu alustada.

«Ega hakkab vist mehe järele igav kah, mis?»

Aksinja pööras käies pead, naeratas.

«Kuidas siis. Sa võta naine,» rääkis ta hinge tagasi tõmmates katkeliselt, «võta naine, siis saad teada, kas igatsetakse sõbrakese järele või ei.»

Grigori ajas hobuse Aksinja kõrvale, vaatas talle silma.

«Aga mõned naised on ju isegi rõõmsad, kui mehed ära sõidavad. Meie Darja läheb Petro äraolekul aina paksemaks.»

Liigutades sõõrmeid hingas Aksinja järsult; juukseid kohendades ütles:

«Mees pole küll kaan, aga imeb verd. Kas sinule võtame varsti naise?»

«Ei tea, mis isa arvab. Vist pärast teenistust.»

«Oled alles noor, ära võta naist.»

«Miks nii?»

«Aina mure ja tusk.» Ta heitis altkulmu pilgu; huuli paotamata naeratas kitsilt. Ja nüüd märkas Grigori esimest korda, et tal on häbitult himurad, täidlased huuled.

Grigori harutas hobuse lakka salkudeks, ütles:

«Pole lusti naist võtta. Küll mõni hakkab niigi armastama.»

«On valmis vaadatud või?»

«Mis mul vaadata ... Näe, sina saadad Stepani ära ...»

«Ja ära püüa minuga mehkeldada!»

«Annad valu või?»

«Ütlen Stepanile sõnakese ...»

«Ma sinu Stepani ...»

«Vaata ette, ta on kange, võtab silmast vee välja.»

«Ära hirmuta, Aksinja.»

«Ma ei hirmuta. Sina kamanda tüdrukutega. Las kirjavad sulle ninarätte, mind aga ära vahi.»

«Just meelega vahin.»

«No siis vahi.»

Aksinja naeratas lepitavalt ja astus teerajalt kõrvale, püüdes hobusest mööda minna. Grigori pööras hobuse küljega ette, pani tee kinni.

«Lase mööda, Griška!»

«Ei lase.»

«Ära jända, ma pean meest teele seadma.»

Naeratades ergutas Grigori hobust: see tõrjus Aksinjat järsaku poole.

«Lase, kurivaim, mööda, näe, seal on inimesed! Viimati näevad, mis nad siis mõtlevad?»

Ta heitis ehmunud pilgu ringi ja möödus tusase ilmega ning tagasi vaatamata.

Majatrepil jättis Petro omakseid jumalaga. Grigori saduldas hobuse. Mõõk käes, jooksis Petro rutates trepiastmeist alla, võttis Grigori käest ratsutid.

Teekonda haistes tammus hobune rahutult, liigutas suus raudu. Petro, tabanud jalaga jaluse, kõneles sadulakaarest kinni hoides isale:

«Ära lauku liiga tööga vaeva, isa! Sügise poole müüme ära. Grigorile tuleb ju hobune muretseda. Aga vaata, et sa stepiheina ära ei müü: tead isegi, missugust saaki on tänavu luhalt loota.»

«Noh, jumalaga. Õnn kaasa,» lausus vanamees ristimärki tehes.

Harjunud liigutusega heitis Petro oma turra keha sadulasse, kohendas tagant vööga kokkutõmmatud särgivolte. Hobune hakkas värava poole minema. Tuhmilt läigatas päikeses sammude taktis väratlev mõõganupp.

Darja läks järel, laps süles. Ema seisis keset õue, pühkis käisega silmi ja põllenurgaga punetavat nina.

«Vennas, pirukad! Unustasid pirukad! . . . Kartulipirukad! . . .»

Dunjaška kargas nagu kits värava poole.

«Mis sa kisendad, loll!» käratas Grigori pahaselt tema peale.

«Pirukad jäid maha-a!» oigas Dunjaška jalgväravale najatudes ja pisaraid langes määrdinud õhetavaile põskedele ning sealt argipäevapluusile.

Käe alt jälgis Darja mehe valget tolmulooriga varjatud särki. Pantelei Prokofjevitš kõigutas alt mädanenud väravaposti, vaatas Grigorile.

«Võta kätte, paranda värav ära, pane nurga peale uus post sisse.» Järele mõtelnud, lisas ta nagu uudist teatades: «Ära sõitis Petro.»

Ole varbtara nägi Grigori, kuidas Stepan end teele seadis. Mukitud Aksinja, roheline villane seelik seljas, tõi talle hobuse ette. Naeratades kõneles Stepan talle midagi. Ruttamatult, peremehelikult suudles ta naist ega võtnud kaua kätt ta õlalt. Päevitusest ja tööst parkunud käsi mustendas süsijalt Aksinja valgel pluusil. Stepan seisis seljaga Grigori poole; üle tara paistis ta ilusasti puhtaksaetud tugev kael, laiad, pisut rippuvad õlad, ja kui ta kummardus naise poole, ruuge vurru keerutatud ots.

Aksinja naeris millegi üle ja raputas eitavalt pead. Suur must ratsu õõtsatas, tõstes jaluses ratsurit. Rutaka sammul hakkas Stepan värava juurest sõitma, istus hobusel nagu sadulasse kasvanud, Aksinja aga kõndis kõrval, hoides kinni jalusest, ja vaatas armunult ning ihaldavalt alt üles mehele silma.

Nii möödusid nad naabritarest ja kadusid käänaku taha.

Grigori saatis neid pika liikumatu pilguga.

4

Ohtuks kogunes äike. Küla kohale kerkis mustendav pilv. Tuule sasitud Don heitis kaldaile tihedaid kõrgeid laineid. Teisel pool kodusalusid kõrvetas taevast pälk, harvade mürinatega rõhus maad kõu. Pilve all keerles halli laotatud tiivul, kisades ajasid teda taga varesed. Lääne poolt, piki Doni liikus pilv, millest õhkus jahedust. Küla taga mustendas ähvardavalt taevas, stepp vaikis ootuses. Külas kolisesid suletavad luugid, ristimärki tehes ruttas õhtuselt jumalateenistuselt vanaeitesid, väljahul ööbsus suur hall tolmusammas ja kevadisest kuumusest rõhutud maale langes juba esimeste vihmaterade hulv.

Dunjaška lippas üle õue, nii et patsid hilpnesid, tõi paugatades kanakuuri ukse kinni ja jäi keset õue seisma, ajades sõõrmed laiali nagu hobune tõkke ees.

Tänaval kepsles lapsi. Naabri kaheksa-aastane Miška hüples ühel jalal — peas silmi varjav tohutu suur isa nokkmüts — ja kilkas läbitungivalt:

Pea, pea, vihmuke,
Meie lähme puhmasse,
Jumalat paluma,
Jeesukest kummardama.

Dunjaška vaatas kadedusega Miška paljaid, üleni korpas jalgu, mis ägedalt maad tallasid. Ka tema oleks tahtnud hüpelda vihma all ja niisutada pead, et juuksed kasvaksid tihedad ja käharad; oleks tahtnud niisamuti nagu Miška kaaslane ajada jalad püsti teeäärses tolmus, kus varitses oht ohakaisse kukkuda, — aga aknast vaatas kurjalt muigutades ema. Ohates jooksis Dunjaška tarre. Hakkas sadama jämedat ja tihedat vihma. Otse katuse kohal lõhkes kõu, killud veeresid Doni taha.

Eeskojas tirisid isa ja higine Griška kõrvalkambrikesest kokkupandud jalgnoota välja.

«Võrgulõnga ja jäme nõel, kähku!» hüüdis Grigori Dunjaškale.

Köögis süüdati tuli. Darja hakkas parandama noota. Vanaeit, kes kiigutas last, torises:

«Sinul, vana, on alati säärased hullud uiud. Heidaksite parem magama, lambiõli läheb aina kallimaks, aga sina muudkui põletad. Mis püük nüüd on? Kuhu põrgusse te kihutate? Upute veel kõik ära, seal õues on ju lausa koleduš! Näe, näe, kuidas lahvab! Issand Jeesus Kristus, püha jumalaema . . .»

Köögis muutus silmapilguks pimestavalt siniseks ja vaikseks: oli kuulda, kuidas vihm kribis luuke, selle järel raksatas kõu. Dunjaška viiksatas ja mattus näoga noodasse. Darja tegi väikesi ristimärke akende ja uste poole.

Vanaeit vaatas hirmsate silmadega tema jalge ümber keeritavale kassile.

«Dunka! Kihuta see neet . . . püha jumalaema, anna mulle patusele andeks. Dunka, viska kass õue. Kõtt, kurivaim! Et sa . . .»

Grigori oli lasknud nooda otspuu langeda ja vappus hääletus naerus.

«Noh, mis te kaagatate? Kuss!» käratas Pantelei

Prokofjevitš. «Naised, parandage nobedasti! Juba viimati kõnelesin, et vaadake noot järele.»

«Mis kala siis nüüd saab,» tegi vanaeit katset lausuda.

«Kui ei taipa — ole vait! Isegi sterleteid saame neemel. Kala tuleb nüüd kalda poole, kardab tormi. Küllap vesi on juba sogane. Jookse õige korraks välja, Dunjaška, kuulata, kas oja mürab.»

Vastu tahtmist, poolkülitsi, läks Dunjaška ukse poole.

«Kes see vedama läheb? Darja ei tohi, võib rinna ära külmetada,» ei jäänud vanaeit vait.

«Meie Griškaga, teise nooda jaoks kutsume Aksinja ja veel mõne naistest.»

Hingeldades jooksis sisse Dunjaška. Ripsmeil rippus värisedes vihmatilku. Temast puhataș niiskunud mustmulla lõhna.

«Oja kohiseb, päris hirmu ajab peale!»

«Kas tuled meiega noota vedama?»

«Kes veel tuleb?»

«Kutsume naisi.»

«Tulen!»

«Noh, võta kuub ümber ja lippa Aksinja juurde. Kui ta tuleb, las kutsub Malaška Frolova ka!»

«See juba ära ei külma,» naeratas Grigori, «sellel on rasva nagu tublil orikal.»

«Sa peaksid veidi kuiva heina võtma, Grišunka,» soovitas ema, «paned südame alla, muidu külmetad sisikonna ära.»

«Grigori, kebi heina järele. Eidel on õigus.»

Varsti tõi Dunjaška naised kohale. Aksinja, riietatud katkisesse nööriga võõtatud pluusi ja sinisesse alusseelikusse, nägi väiksem, kõhnem välja. Darjaga vastamisi naeratledes võttis ta rätiku peast, keeras juuksed tugevamini sõlme ja uuesti rätikut pähe kõites, pea taha heidetud, mõõtis Grigorit jaheda pilguga. Paks Malaška sidus laiu juures sukki üles, kähises külmetunult:

«Kas kotid võtsite? Jumala tõsi, täna saame noosi kalu.»

Nad läksid õue. Pehmenenud maale voolas tihedasti vihma, mis pani lombid vahutama, valgus ojadena alla Doni poole.

Grigori läks ees. Teda oli haaranud põhjuseta lõbusus.

«Vaata ette, isa, siin on kraav.»
«Küll on aga pimedus!»
«Aksinjuška, hoia sina minu manu, kahel ikka kahe nõu,» naerab Malaška kähisevalt.
«Vaata, Grigori, kas see pole Maidannikovide valgma?»
«See ta on.»
«Siit . . . algame . . .» püüab Pantelei Prokofjevitš piitsutavast tuulest üle karjuda.
«Ei kuule, onuke!» kähiseb Malaška.
«Karga sisse, jumal kaasa . . . Mina lähen jõe poolt. Jõe poolt, ütlen ma . . . Malaška, kurt kurivaim, kuhu sa vead? Mina lähen jõe poolt! . . . Grigori, Griška! Las Aksinja läheb kalda poolt!»
Doni kohal on oigav möirgamine. Tuul rebib vihma viltust kangast tükkideks.
Jalgadega põhja kobades läks Grigori vööni vette. Kleepuv külmus ronis rinnuni, tõmbas südame nagu võruga kokku. Vastu nägu, vastu kõvasti kinnipigistatud silmi peksab laine nagu piitsaga. Noot paisub pallina, kisub sügavusse. Grigori jalad villaseis sukkades libisevad mööda liivast põhja. Nooda otspuu kipub vägisi käte vahelt lahti . . . Sügavamale, sügavamale. Jõepõhi langeb järsult. Pind kaob jalge alt. Voolus kannab kiiresti keskkoha poole, kisub kaasa. Grigori sõuab parema käega tugevasti kalda poole. Must voogav sügavus kohutab teda nagu mitte kunagi varem. Rõõmsasti astub jalg nõtkuvale jõepõhjale. Põlve vastu tõukub mingi kala.
«Mine sügavamalt!» kostab kuskilt vintskest pimedusest isa hääl.
Küljele kaldudes vajub noot jälle sügavusse, jälle kisub voolus maa jalge alt ja Grigori, pead selga ajades, ujub, sülgleb.
«Aksinja, kas oled elus?»
«Esialgu olen.»
«Vihm nagu hakkab järele jääma?»
«Väike jääb järele, kohe on suur kannul.»
«Ole tasa. Isa kuuleb — hakkab pragama.»
«Kardab isa, on kah . . .»
Veidi aega veavad nad vaikides. Vesi nagu kleepuv tainas köidab iga liigutust.

«Griša, kalda juures paistab nagu ramp olevat. Peame ringi vedama.»
Hirmus tõuge paiskab Grigori kaugele. Mürisev laksatus, nagu oleks järsakult suur kivimikamp vette prahvatanud.
«A-a-a-a!» kiljub kuskil kalda juures Aksinja.
Ehmunud Grigori tuleb veepinnale, ujub tema kisa peale.
«Aksinja!»
Tuul ja vee voolav kohin.
«Aksinja!» karjub Grigori, hirmu pärast külmaks tõmbudes.
«E-hei!! Gri-go-ri!» kostab kaugelt isa summutatud hääl.
Grigori heidab hoogsaid kätelööke. Midagi vintsket on jalge all, haarab käega — noot.
«Griša, kus sa oled? . . .» kostab Aksinja nuttev hääl.
«Miks sa's ei vastanud? . . .» karjub vihaselt Grigori, ronib neljakäpukil kaldale.
Kükitades maas, lõdisedes harutavad nad tombuks sasinenud noota. Kärisenud pilve praost koorub välja kuu. Luha taga kõneleb tagasihoidlikult kõu. Maa läigib imamata niiskusest. Vihma puhtakspestud taevas on range ja selge.
Noota lahti harutades silmitseb Grigori teraselt Aksinjat. Selle nägu on kriitvalge, kuid punased, pisut pruntis huuled juba naeravad.
«Kus virutas mu kaldale,» jutustab ta hinge tagasi tõmmates, «nii et võttis kohe aru peast. Ehmusin peaaegu surnuks! Ma arvasin, et sa uppusid.»
Nende käed puutuvad kokku. Aksinja katsub pista oma kätt tema särgi varrukasse.
«Kui soe su käise sees on,» räägib ta kaeblikult, «aga mina olen ära külmanud. Pisted lõid kehasse.»
«Vaat, kust see neetud sägapõrakas välja rabas!»
Grigori tõmbab keset noota laiali umbes poolteisearssinase läbimõõduga augu.
Neeme poolt jookseb keegi. Grigori tunneb ära Dunjaška. Hüüab õele juba eemalt:
«Kas lõng on sinu käes?»
«On neh.»

Hingeldades jõuab Dunjaška nende juurde.

«Mis teie siis siin istute? Isa saatis järele, et tuleksite rutem neemele. Meie püüdsime seal terve kotitäie sterleteid!» Dunjaška hääles on varjamatu võidurõõm.

Hambaid lõgistades parandab Aksinja noodaauku. Kärmesti, et sooja saada, jooksevad nad neemele.

Pantelei Prokofjevitš keerab plotskit veest sooniliste sõrmedega, mis on tursunud nagu uppunul; kekseldes kiitleb ta:

«Ühe korra tõmbasime läbi — kaheksa tükki, teist korda . . .» ta teeb pausi, paneb suitsu põlema ja vaikides osutab jalaga kotile.

Uudishimulikult vaatab Aksinja koti sisse. Seal on krigisev ragin: hõõrduvad visahingelised sterletid.

«Miks teie siis maha jäite?»

«Säga ajas nooda lõhki.»

«Parandasite ära?»

«Kujdagiviisi tõmbasime silmad kokku . . .»

«Noh, lähme käänakuni — ja koju. Roni sisse, Griška, mis sa vigurdad?»

Grigori astub kangestunud jalgadel. Aksinja väriseb nii, et Grigori tunneb tema värinat nooda kaudu.

«Ära lõdise!»

«Ega tahakski, aga mitte ei saa rahu olla.»

«Tead, mis me teeme . . . Ronime õige välja, olgu see kala neetud!»

Suur karpkala viskub üle nooda. Tihendades sammu käänab Grigori noota, tõmbab otspuud, Aksinja jookseb küürutõmbunult kaldale. Liival sahiseb tagasivoolav vesi, sipleb kala.

«Kas lähme üle luha?»

«Metsa kaudu on lähem. Hei, teie seal, kas tulete varsti?»

«Minge, me tuleme järele. Ainult uhume veidi noota.»

Nägu krimpsutades pigistas Aksinja seelikust vee välja, haaras koti saagiga selga ja pani pooljoostes mööda neeme minema. Grigori kandis noota. Kui nad olid käinud sadakond sülda, hakkas Aksinja ohkima:

«Ei suuda enam! Jalad on päris tuimad.»

«Siin on mullune saad, ehk soojendad end veidi?»

«Üsna õige. Enne kui koju jõuab, võib ära surra.»

Grigori pööras sao pea kõrvale, kaevas augu. Vanast heinast pahvas kuuma kopituslehka.

«Poe sisse. Siin on nagu ahju peal.»

Aksinja viskas koti maha, kaevus kaelani heintesse.

«Küll on aga mõnus!»

Külmast värisedes heitis Grigori tema kõrvale. Aksinja märgadest juustest hoovas õrna erutavat lõhna. Ta lamas, pea selga heidetud, ühetasaselt hingates läbi poolavatud suu.

«Su juuksed lõhnavad maruheina järele. Tead, säärane valge lill . . .» sosistas Grigori tema poole kallutudes.

Aksinja vaikis seepeale. Ta pilk, suunatud kahanevale kuusirbile, oli ähmane ja kauge.

Grigori võttis käe taskust välja ja äkki tõmbas Aksinja pea enda poole. Naine püüdis end järsu liigutusega lahti rabelda, tõusis istukile.

«Lase lahti!»

«Ole vait.»

«Lase, muidu teen kisa!»

«Oota, Aksinja . . .»

«Onu Pantelei! . . .»

«Kas oled eksinud või?» vastas Pantelei Prokofjevitš üsna lähedalt, viirpuutihnikust.

Grigori pigistas hambad kokku ja hüppas saolt alla.

«Mis sa karjud? Kas oled eksinud või?» küsis vanamees lähemale astudes uuesti.

Aksinja seisis sao kõrval, kohendas kuklassevajunud rätikut, tema kohal suitses aur.

«Ei, eksinud küll ei ole, aga peaaegu pidin ära külmama.»

«Urjäh, naine, vaata, siin on ju saad. Soojenda end.»

Aksinja kummardus kotti võtma ja naeratas.

5

Petrakovi külasse — laagri asukohta — on kuuskümmend versta. Petro Melehhov ja Stepan Astahhov sõitsid ühes vankris. Nendega olid veel kolm sama küla meest: Fedot Bodovskov — noor kalmõkitaoline ja

rõugearmiline kasakas, Ihukaardiväe Atamanipolgu teise järjekorra mees Hrissanf Tokin, hüüdnimega Hristonja, ja suurtükiväelane Ivan Tomilin, kes sõitis Persianovkasse. Vankri ette rakendati kohe pärast esimest söötmist Hristonja kaheverssokine hobune[1] ja Astahhovi must. Ülejäänud kolm hobust tulid saduldatuina pära taga. Hobuseid ajas Hristonja — tugevakondine ja napakas, nagu kõik atamanlased. Selg kumerasse küüru tõmmatud, istus ta ees, varjas valgust vankrikongi, hirmutas hobuseid oma kõmiseva tõrssügava bassiga. Ühiuue presendiga kaetud vankris lamasid suitsetades Petro Melehhov, Stepan ja suurtükimees Tomilin. Fedot Bodovskov kõndis vankri järel; nähtavasti polnud tal raske torkida tolmust teed oma kõverate kalmõkijalgadega.

Hristonja vanker sõitis vooris esimesena. Tema järel liikusid veel seitse või kaheksa rakendit pära külge köidetud saduldatud ja saduldamata hobustega.

Tee kohal tuiskles valju naeru, hüüdeid, venivaid laule, hobuste pruuskamist, tühjade jaluste kõlinat.

Petrol on peatsis kuivikukott. Ta lamab ja keerutab tohutu pikka kollast vurru.

«Stepan!»

«Ah?»

«Laseme õige kroonumehe-laulu lahti?»

«Palav on väga. Suu on ära kuivanud.»

«Kõrtse pole lähemais külades, ära oota!»

«Noh, alusta. Aga sina ei ole ju meistermees. Eh, vaat kus teie Griška laseb tiiskanti! Kui päästab hääle valla — lausa nagu hõbeniiti voolab. Me lõugasime temaga külapidudel.»

Stepan heidab pea taha, — köhatanud, alustab ta madala kõlava häälega:

Oh sa koidu-kullakene,
Vara tõused taevaje ...

Tomilin toetab naiste viisi käega põske, hakkab peenikese kaebava häälega kaasa laulma. Naeratades, vurru-

[1] Kaheverssokine hobune — kahe arssina ja kahe verssoki kõrgune hobune. Tsaariarmeesse pidi kasakas ilmuma oma hobusega, kelle kõrgus ei tohtinud olla alla kahe arssina ja poole verssoki.

ots suus, vaatab Petro, kuidas rinnakal suurtükimehel veresoonte sõlmed meelekohtadel pingutusest siniseks tõmbuvad.

Naisukene noorukene
Ruttas hilja lättele ...

Stepan, kes lamab peaga Hristonja poole, pöördub, toetudes käele; tema tugev ilus kael roosatab.

«Hristonja, aita kaasa!»

Noori meesi kohe taipas,
Sadulat läks seadima ...

Stepan pöörab Petrole pungsilmade naeratava pilgu ja Petro, tõmmanud suust vurruotsa, ühendab hääle nende omadega.

Hristonja ajab habemetüükaist tohutult karvase suu ammuli ja möirgab, nii et vankrikongi presentkatus vappub:

Pani kõrvi sadulasse —
Naista taga ajama ...

Hristonja asetab servale arssinapikkuse palja jalapõia, ootab, kuni Stepan uuesti algab. Silmad suletud, — higine nägu varjus, — juhib too lahkelt laulu, kord tasandades häält sosinaks, kord kõrgendades metalse helinani.

Luba minul, naisukene,
Ratsut joota jõekeses ...

Ja jälle rõhub Hristonja teiste hääli hädakella kumiga. Laulusse lisandub hääli ka naabervankreist. Kolisevad rattad raudtelgedel, hobused aevastavad tolmust, venivana ja tugevana nagu suurvesi voolab tee kohal laul. Kuivavast stepijärvekesest, kõrbenud pruunidest kaislatest tõuseb õhku valgetiivuline kiivitaja. Kisaga lendab ta lohku; pead pöörates vaatab smaragdsilmakesega valgekatteliste vankrite ahelikule, hobustele, kes kapjadega sasivad paksu tolmu, tee kõrval sammuvalle, valgeisse tolmust pargitud särkidesse riietatud meestele. Kiivitaja laskub lohku, musta rinnaga tõukub kuivavasse, metslooma sõtkutud rohtu ega näe, mis toimub teel. Teed mööda aga kolisevad ikka samuti vankrid, ikka samuti vastu tahtmist astuvad sadulate all

higiseks tõmbunud hobused; ainult hallides särkides kasakad jooksevad kiiresti oma vankrite juurest eesmise juurde, tunglevad selle ümber, oigavad naerust.

Stepan seisab täies suuruses vankril, ühe käega hoiab kinni kongi presentkatusest, teisega vehib järsult, puistab nobedaimas nakatavas kiirkõnes:

Ära istu minu manu,
ära istu minu manu,
rahvas ütleb — armastad mind,
armastad mind,
käid mu juures,
armastad mind,
käid mu juures,
mina aga pole lihtsat sugu ...

Kümned rämedad hääled haaravad laulu lennult, paiskavad, laotavad seda teeäärsele tolmule:

mina aga pole lihtsat sugu ...
lihtsat sugu, —
varga tõugu,
varga tõugu, —
pole lihtsat sugu,
armastan ju vürsti võsu ...

Fedot Bodovskov vilistab; end nõtku ajades kipuvad hobused trengide vahel edasi; Petro pistab pea vankrikongist välja, naerab ja viipab mütsiga; Stepan, sädeldes pimestava naeratusega, liigutab vallatult õlgu; teed mööda hõljub künkana tolm; Hristonja, võõtamata hiiglapikas särgis, juuksed salkus, higist märg, viskab kükksammu, keerleb hoorattana, krimpsutades nägu ja oiates laseb kasatšokki, ja hallile tolmusiidile jäävad ta paljaste jalgade koletud laiaharalised jäljed.

6

Ööbima jäädi kurgaani kõrvale, mille laia otsmiku kohal paistis kollane liivane paljak.

Lääne poolt tuli pilv. Selle mustast tiivast nirises vihma. Hobuseid joodeti tiigis. Paisu kohal küürusid tuules nukrad pajud. Seisva rohelusega ja jõuetute lainete soomusega kaetud vees peegeldus kõverdudes välk. Tuul

puistas kitsilt vihmatilku, nagu almust puistas maa imestadele pihkudele.

Kammitsetud hobused lasti sööma, valvama määrati kolm meest. Teised tegid tuld, riputasid katlaid vankrite ülalt otsa.

Hristonja oli kokaks. Lusikaga pajas segades jutustas ta ümberringi istuvaile kasakaile:

«... Nii et kurgaan oli siis kõrge, niisuke samane nagu see siin. Eks mina ütlen isale-kadunukesele: «Aga kas ataman[1] ei tule meid kimbutama, kui me nii ilma loata hakkame kurgaani puistama?»»

«Millest ta siin lorab?» küsis hobuste juurest tagasi tulnud Stepan.

«Jutustan, kuidas meie isaga-kadunukesega, ülendagu issand tema hingekest, rahaauku otsisime.»

«Kust te teda siis otsisite?»

«See on teisel pool Fetissi orgu, vennas. Sa tead ju — Merkuli kurgaan ...»

«Noh, noh ...» Stepan kükitas maha, võttis peo peale väikese sõe. Kaua süütas ta suitsu, veeretades sütt peopesal.

«Noh, heakene küll. Eks isa ütleb: «Võtame õige kätte, Hristan, ja kaevame Merkuli kurgaani lahti.» Vanaisalt oli ta kuulnud, et sinna olevat varandus maetud. Aga ega igaüks varandust kätte saa. Isa tõotas jumalale: kui annad varanduse kätte, ehitan ilusa kiriku. Võtsimegi siis otte ja sõitsime sinna. Maa on staniitsa oma — kartust võis olla ainult atamani pärast. Jõudsime õhtuks pärale. Ootasime, kuni pimedaks läks, mära panime kammitsasse, ise ronisime labidatega kurgaani otsa. Hakkasime kohe tipust pihta. Kaevasime na kahe arssina sügavuse augu, maa on vanadusest lausa kivikõva. Võttis mind päris leemendama. Isa aina sosistab palveid, minul aga, usute, vennikesed, nii kangesti kõht uriseb ... Teate

[1] Ataman — nii nimetati tsaari-Venemaal kasakail valitud ülemat kõigis astmeis. Doni kasakate eesotsas seisis kasakate ataman, staniitsade eesotsas staniitsa-atamanid, kasakate väeosa sõjaretkele asumisel valiti eriline sõja-ataman. Laiemas mõttes tähendas see sõna vanemat. Pärast seda, kui Doni kasakad olid lõplikult kaotanud iseseisvuse, omistati kõigi kasakaringkondade atamani tiitel troonipärijale, faktiliselt juhatas iga kasakaringkonda nakaznoi (s. t. määratud) ataman.

ju isegi suvist toitu: hapupiim ja taar... Kisub kohe kõhu kokku, nii et suisa surm silme ees — ja lõpp! Isa-kadunuke, ülendagu issand ta hingekest, ütlebki: «Puh, Hristan, sina oled küll päris pagan! Mina loen palvet, aga sina ei suuda toitu tagasi hoida, nii et ei saa enam hingatagi. Mine, roni kurgaanilt alla, muidu tõmban sul labidaga pea maha. Sinu pagana pärast võib varandus maa sisse minna!» Mina heitsin kurgaani jalale, kõht valutab, pisted lõid sisse, isa-kadunuke aga — tugev oli teine, kurivaim! — kaevab üksinda. Ja kaevaski, kuni sattus kiviplaadi peale. Hõikab mind. Eks mina pistsin siis kangi alla, tõstsin selle plaadi üles... Kas usute, vennad, öö oli kuuvalge, ja plaadi all aina sätendab...»

«No küll sa luiskad, Hristonja!» pistis Petro naeratades ja vurru sikutades teise jutu vahele.

«Mis «luiskad»? Mine kus seda ja teist!» Hristonja kehitas oma hiiglalaiu pükse ja vaatas kuulajaile. «Ei luiska aga mitte! Jumala eest on tõsi!»

«Räägi ikka lõpuni!»

«Nii et siis aina sätendab, vennikesed. Mina vaatan, näen — põlenud söed. Seal oli neid mõõtu nelikümmend. Isa ütlebki: «Roni sisse, Hristan, kühvelda välja!» Ronisingi. Loopisin ja loopisin seda rämpsu, jätkus kohe kuni valgeni. Ja hommikul, ennäe, seal ta oligi.»

«Kes?» tundis huvi hobusetekil lamav Tomilin.

«Eks ataman, kes siis muu. Sõidab troskas. «Kes andis luba, teie sihukesed?» Meie vaikime. Pani meile siis käpa peale ja — staniitsasse. Tunamullu kutsuti Kamenskajasse kohtu ette, aga vana taipas — jõudis ära surra. Vastasime kirjalikult, et pole teda enam elus.»

Hristonja võttis tulelt katla aurava pudruga, läks vankri juurde lusikate järele.

«Noh, ja mis siis isa? Tõotas ju kiriku ehitada, ja nii ei ehitanudki?» küsis Stepan, oodanud, kuni Hristonja oli lusikatega tagasi tulnud.

«Sa oled tola, Stjopa, pidi ta siis süte eest ehitama või?»

«Kui oli tõotanud, siis, tähendab, pidi.»

«Süte kohta ei olnud mingisugust kokkulepet, aga varandus...»

Valjust naerust väratas tuli. Hristonja tõstis katla kohalt oma lihtsameelse pea ja ilma midagi taipamata kattis teiste hääled oma sügava müriseva naeruga.

7

Aksinja naideti Stepaniga seitsmeteistkümne-aastaselt. Ta oli pärit Dubrovka külast, Doni vasakult kaldalt, liivikult.

Aasta enne naitumist, sügisel kündis ta stepis, versta kaheksa külast eemal. Õõsi sidus isa, viiekümne-aastane vanamees, tal käed kammitsaga kinni ja vägistas ära.

«Tapan su, kui niitsatad kellelegi, aga kui pead suu — ostan plüüšjaki ja kedrid kalossidega. Pea siis meeles: tapan, kui vähegi midagi...» ähvardas ta.

Õõsi, ainult lõhkine alussärk seljas, jooksis Aksinja külasse. Heitis ema jalge ette, nutust lämbudes jutustas... Ema ja vanem vend, atamanlane, kes oli parajasti teenistusest koju tulnud, panid hobused vankri ette, võtsid Aksinja kaasa ja sõitsid sinna, isa juurde. Kaheksa verstaga pidi vend hobused peaaegu ära ajama. Nad leidsid isa põllulaagri juures. Ta oli purjus ja magas maltalaotatud kuuel, kõrval vedeles tühi viinapudel. Aksinja silmade all võttis vend vankri küljest kolgi lahti, jalahoopidega äratas magava isa, küsis temalt lühidalt midagi ja lõi rautatud kolgiga vanamehele silmade vahele. Kahekesi emaga peksid nad teda tundi poolteist. Elatanud ema, kes oli alati vagune, rebis hullunult meelemärkuse kaotanud meest juustest, vend töötas jalgadega. Aksinja lamas vankri all, pea riiete alla maetud, värises vaikides... Enne päevavalget tõid nad vanamehe koju. Ta mõmises kaeblikult, laskis silmad kambris ringi käia, otsides Aksinjat, kes oli enda peitnud. Ta ärarebitud kõrvast voolas padjale verd ja valjat lõga. Õhtul ta suri. Inimestele öeldi, et ta oli purjuspäi vankrilt kukkunud ja end surmavalt vigastanud.

Aasta pärast sõitsid kosilased Aksinjale uhke vankriga õue. Pikk, sirgekaelaline ja sihvakas Stepan meeldis

pruudile, pulmad määrati sügiseseks paastuvaheks. Saabus säärane talve-eelne, kerge külmaga ja lõbusa jääkõlinaga päev, pruutpaar laulatati; sestsaadik asuski Aksinja noore perenaisena Astahhovite majja. Ämm, pikk, mingist raskest naistehaigusest kõverakstõmbunud vanaeit, äratas Aksinja kohe järgmisel päeval pärast pulmailu varahommikul, viis ta kööki ja potiharke sihitult ühest kohast teise tõstes ütles:

«Vaata, kulla miniake, me ei võtnud sind mitte hellitamiseks ega magamiseks. Mine aga, lüpsa lehmad ja pärast asu ahju juurde toitu valmistama. Mina olen vana, haigus kipub võimust saama, sina võta majatalitus enda kätte, sinu õlgadele ta jääb.»

Samal päeval peksis Stepan aidas noore naise läbi, kaalutletult ja hirmsasti. Peksis kõhtu, rindu, selga; peksis niisuguse arvestusega, et inimesed jälgi ei näeks. Sestsaadik hakkas ta kõrvale vaatama, ameles liiderdavate sõdurinaistega, käis peaaegu iga öö kodunt ära, sulgenud Aksinja aita või kambrisse.

Aastat poolteist ei andestanud ta naisele solvangut, kuni sündis laps. Seejärel jäi ta vaiksemaks, aga hellitsusega oli kitsi ja kodus ööbis endiselt harva.

Suur karjarikas majapidamine köitis Aksinja töösse. Stepan töötas veidi laisapoolselt: kamminud oma tuka siledaks, läks ta ära sõprade juurde suitsu tõmbama, kaarte lööma, küla uudiseid arutama, karja aga pidi talitama Aksinja, tema pidi juhtima majapidamist. Ämm oli halb abiline. Askeldanud veidi, langes ta voodisse, ja tõmmates närtsinud, kolletanud huuled nöörsirgeks, vaadates lakke valust metsistuvate silmadega, oigas, kiskus kägarasse. Sääraseil hetkil ilmus ta näole, mis oli tähnitatud mustade inetult suurte sünniplekkidega, rohke higi, silmadesse tungisid pisarad ning voolasid vahetpidamatult ükshaaval alla. Aksinja viskas töö kõrvale, puges kuhugi nurka ja vaatas ämma näole hirmu ning haledustundega.

Poolteise aasta pärast vanaeit suri. Hommikul algasid Aksinjal tuhud, keskpäeval aga, tund aega enne lapse ilmaletulekut, suri ämm jala pealt, vana talli ukse juures. Ämmamoor, kes oli tarest jooksnud hoiatama purjus Stepani, et ta ei läheks sünnitaja juurde,

nägi Aksinja ämma lamamas konksutõmmatud jalgadega.

Pärast lapse sündi kiindus Aksinja mehesse, kuid tal puudus tema vastu hellemat tundmust, oli mõru naiselik kõrdus ja harjumus. Laps suri, enne kui sai aastaseks. Oli täks jälle vana rada. Ja kui Griška Melehhov ameldes astus Aksinja teele, nägi viimane hirmuga, et teda ootleb tõmmu lahke noormees. Grigori keerles ta ümber visalt, härja püsivusega. Ja see visadus tegigi Aksinjale hirmu. Ta nägi, et Grigori ei kartnud Stepani, ta süda aimas, et noormees niisama teda rahule ei jäta, ja seda meistusega mitte soovides, kõigest jõust sellele vastu pannes, märkas ta enda juures, et nii pühapäeviti kui ka argipäevadel hakkas ta hoolsamini riietuma, püüdis ennast pettes sagedamini Grigori silme alla sattuda. Soe ja meeldiv tunne oli tal, kui Griška mustad silmad teda raskelt ja ägedalt hellitsesid. Ärgates koidu ajal, et minna lehmi lüpsma, naeratas ta, ja veel mitte taibates, miks, meenutas: «Täna on midagi rõõmustavat. Mis siis? Grigori ... Griša ...» See uus, teda üleni täitev tunne kohutas teda ja kobas mõtteis ettevaatlikult teed, nagu mööda urbset märtsikuu jääd üle Doni minnes.

Saatnud Stepani laagrisse, otsustas Aksinja Griškaga võimalikult harva kokku puutuda. Pärast noodapüüki muutus see otsus temas veelgi kindlamaks.

8

Kaks päeva enne nelipühi jagas külarahvas luhaheinamaad. Jagamisel käis Pantelei Prokofjevitš. Tuli sealt lõunaks koju, viskas kingad jalast ja mõnuga sügades kännisest vaevatud jalgu ütles:

«Meile sattus lapp Punase jääraku juures. Ei ole just hiidhein. Ülemine ots ulatub metsani, siin-seal on paljaid kohti. Orashein pistab vahelt välja.»

«Millal siis heinategu algab?» küsis Grigori.

«Peale pühi.»

«Kas võtate Darja ka või?» tõmbus vanaeit tusaseks.

Pantelei Prokofjevitš heitis käega, et «jäta hing rahule».

«Kui vaja läheb, võtame. Otsi lõuna lauale, mis sa seisad, tiivad sorakil!»

Vanaeit hakkas ahjuplekiga kolistama, tõmbas ahjust välja soojendatud kapsasupi. Laua juures jutustas Pantelei Prokofjevitš pikalt heinamaa jagamisest ja petiseohtu atamanist, kes äärepealt oleks lõõnud üle terve koosoleku.

«Ta püüdis ka mullu tüssata,» sõnas Darja vahele, «kui luhta jagati, siis ta kogu aeg keelitas Malaška Frolovat liisku tõmbama.»

«Vana reo!» venitas Pantelei Prokofjevitš mäludes.

«Isa, aga kes hakkab kokku võtma, riibuma?» küsis Dunjaška aralt.

«Mis siis sina tegema hakkad?»

«Üks ei saa toime, isake.»

«Me kutsume Aksjutka Astahhova ka. Stepan viimati palus, et tema heina maha niidaksime. Tuleb ära teha.»

Järgmisel hommikul ratsutas Mitka Koršunov saduldatud valgejalgsel täkul Melehhovi talu juurde. Tibutas vihma. Soimp lasus küla kohal. Kallutudes sadulast avas Mitka jalgvärava, sõitis õue. Majatrepilt hõikas teda vanaeit.

«Mida sina, tuisupea, siia otsisid?» küsis ta nähtava pahameelega. Vanaeit ei armastanud tormakat ja kaklemishimulist Mitkat.

«Mis sinul, Iljinišna, vaja on?» imestas Mitka, täkku trepikäsipuu külge kõites. «Ma tulin Griška juurde. Kus ta on?»

«Magab küüni all. Kas oled halvatud, et ei jõua enam jala käia?»

«Sinul, tädike, on ka iga asjaga tegemist!» solvus Mitka. Uhke nuudiga vehkides, sellega vastu lakksaabaste sääri laksutades läks ta laial sammul küüni alla.

Grigori magas rattailt mahavõetud vankris. Mitka vidutas vasakut silma, justkui sihtides, ja sähvas Grigorile nuudiga.

«Tõuse, mats!»

«Mats» oli Mitkal kõige rängem sõimusõna. Grigori hüppas vedruna üles.

«Mis sa mässad?»

«Küllalt koiduund magatud!»

«Ära janda, Mitri, muidu saan vihaseks!..»

«Tõuse üles, on asja!»

«Noh?»

Mitka istus vankriredeli äärele, kloppis nuudiga saapalt külgekuivanud pori ja ütles:

«Mu meel on paha, Griška...»

«Noh?»

«Kuidas siis muidu,» Mitka vandus hea suutäie, «see va sotnik', aina uhkeldab.»

Südametäiega pildus ta kiiresti sõnu läbi hammaste, vaatas jalgu. Grigori ajas end istukile.

«Missugune sotnik?»

Haarates teda särgivarrukast, ütles Mitka juba tasemini:

«Pane kohe hobune sadulasse ja laseme luhale. Ma talle näitan! Just nii ma talle ütlesingi, et: «Eks teeme proovi, teie ausus.» — «Too kõik sõbrad-seltsimehed platsi,» ütleb, «mina löön teid kõiki üle, sellepärast et minu mära ema on Peterburis ohvitseride ratsavõistlustel auhindu saanud.» Minu poolest võivad tema mära ühes oma emaga head olla — olgu nad neetud! —, aga tahust ei lase ma mööda minna!»

Grigori riietus kiiruga; Mitka kõndis tal kannul ja ise viha tõttu kogeldes, jutustas:

«Tuli kaupmees Mohhovile külla, seesama sotnik ikka. Oota, kuidas ta nimi ongi? Vist Listnitski. Säherdune matsakas, tõsine. Kannab prille. Nojah, ükskõik! Olgugi tal prillid, aga täkust mööda sõita ma ei lase!»

Muheldes saduldas Grigori vana, suguloomaks jäetud mära ja rehalavärava kaudu — et isa ei näeks — sõitis steppi. Nad suundusid mäe all asetsevale luhale. Hobuste kabjad sõtkusid matsudes pori. Luhal, kuivanud papli juures ootasid neid hobusemehed: sotnik Listnitski ilusal sihvakal märal ja umbes seitse külapoissi ratsa.

[1] Ohvitseri aukraadid tsaariarmees kandsid järgmisi nimetusi: 1) alamporutšik (ratsaväes — kornet, kasakavägedes — horunži), 2) porutšik (kasakail — sotnik), 3) staabikapten (ratsaväes — staabirittmeister, kasakavägedes — alamjessauul), 4) kapten (ratsaväes — rittmeister, kasakavägedes — jessauul), 5) alampolkovnik (kasakail — kasakaväevanem), 6) polkovnik. Esimest nelja astet nimetati ülemohvitseri aukraadideks, viimast kaht staabiohvitseri aukraadideks.

«Kuhu sõita?» pöördus sotnik näpitsprille kohendades Mitka poole ja imetles Mitka täku võimsaid rinnalihaseid.

«Paplist kuni Tsaari tiigini.»

«Kus see Tsaari tiik on?» Sotnik vidutas lühinägelikult silmi.

«Seal, teie ausus, metsa juures.»

Hobused seati ritta. Sotnik tõstis nuudi pea kohale. Pagun ta õlal paisus kühmuna.

«Kui ma ütlen «kolm», siis — lahti! Noh? Üks, kaks . . . kolm!»

Esimesena sööstis kohalt sotnik. Ta surus end sadulakaare vastu ja hoidis käega mütsi kinni. Silmapilgu võrra jõudis ta teistest ette. Hämmeldusest kahvatuna kergitas Mitka end jalustes ja — nagu näis Grigorile — piinavalt kaua langetas täku laudjale pea kohale tõstetud nuuti.

Paplist kuni Tsaari tiigini on versta kolm. Poolel teel jõudis Mitka täkk, sirutudes noolena, sotniku märale järele. Grigori ratsutas vastu tahtmist. Algusest peale maha jäänud, sõitis ta lühikest galoppi, uudishimulikult jälgides ratsutajate kaugenevat, lülideks hargnenud ketti.

Tsaari tiigi juures on kevadisest veest uhutud liivanõlvak. Selle kollasel kaameliküürul kasvab kidurat teravalehist metslauku. Grigori nägi, kuidas nõlvakuharjale ühekorraga kargasid ja vajusid alla teisele poole sotnik ja Mitka, nende järel libisesid ükshaaval teised. Kui tema tiigi äärde jõudis, seisid higised hobused juba salgas, jalastunud poisid ümbritsesid sotnikut. Mitka säras tagasihoitud heameelest. Võidurõõm paistis igast tema liigutusest. Sotnik, vastu ootust, ei paistnud Grigorile sugugi hämmeldunud olevat: puu najale toetudes suitsetas ta paberossi ja kõneles, osutades väikese sõrmega oma märale, kes oli nagu veest välja tõmmatud:

«Tegin temaga poolteisesaja-verstase otsa. Alles eile tulin jaamast. Oleks ta puhanum olnud — mitte iialgi, Koršunov, poleks sa minust ette jõudnud.»

«Võib-olla,» oli Mitka suuremeelne.

«Tema täkust väledamat pole terves ümbruskonnas,» ütles kadetsedes tedretähniline poiss, kes oli viimasena pärale jõudnud.

«Hobune on tubli!» Läbielatud erutusest väriseva käega patsutas Mitka täku kaela ja vaatas puiselt naeratades Grigorile.

Nemad kahekesi eraldusid teistest ja sõitsid mitte tuiavat mööda, vaid mäe alt. Sotnik jättis külmalt nendega hüvasti, tõstis kaks sõrme mütsisirmi juurde ja pöördus ära.

Lähenedes mööda tanumat õuele märkas Grigori neile vastu sammuvat Aksinjat. Ta tuli, näppides vitsaraskest silmas Griškat — laskis pea madalamale langeda.

«Mis sa häbened, ega me alasti ole?» hüüdis Mitka ja pilgutas silma: «Sa mu lodjapuumarjuke, mõrudake!»

Enese ette vaadates sõitis Grigori Aksinjast peaaegu mööda ja äkki virutas rahulikult sammuvale märale nuudiga. Loom ajas end istukile ja takka üles lüües pritsis Aksinja pori täis.

«Uh-h-h, hull kurivaim!»

Grigori pööras järsult, sõitis erutatud hobusega Aksinjale peale ja küsis:

«Miks sa ei tereta?»

«Sa pole seda väärt!»

«Vaat selle eest pritsisingi täis — ära ole uhke!»

«Lase mööda!» hüüdis Aksinja, vehkides kätega hobuse nina ees. «Mis sa's mind oma ruunaga tallad?»

«See on mära, mitte ruun.»

«Ükskõik, lase mööda!»

«Miks sa vihane oled, Aksjutka? Kas tõesti sellepärast, mis tookord luhal oli? . . .»

Grigori vaatas talle silma. Aksinja tahtis midagi öelda, aga ta musta silma nurka paisus äkki pisar; huuled väratasid haledalt. Ta neelatas kramplikult ja sosistas:

«Jäta mind rahule, Grigori . . . Ma ei ole vihane . . . Ma . . .» ja läks.

Imestunud Grigori jõudis Mitkale õueväravas järele.

«Kas tuled täna külapeole?»

«Ei!»

«Miks nii? Või kutsus enda juurde magama?»

Grigori hõõrus peopesaga otsaesist, ei vastanud.

Niipalju jäigi nelipühadest küla taludesse järele: põrandale raputatud kuivanud nõmmemünti, muljutud lehtede tolmu ja väravate ning majauste kõrvale pistetud tamme- ja saareokste kibralist, närtsinud haljust.

Nelipühade järel algas luha-heinategu. Juba varasest hommikust lõi luht õitsele naiste piduseelikuist, põllede eredast tikandusest, värvilisist rätikuist. Heinateole tuldi terve külaga korraga. Niitjad ja riibujad riietusid nagu suureks pühaks. Nii oli vanast ajast kombeks. Donist kuni kaugete lepapadrikuteni liikus ja ohkas vikatite all laastatav luht.

Melehhovid jäid veidi hiljaks. Nad sõitsid välja heinateole, kui luhal oli juba peaaegu pool küla.

«Sa magad õige pikka koiduund, Pantelei Prokofjevitš!» hüüdsid higiseks tõmbunud niitjad.

«Pole minu süü, naiste pärast!» muigas vanamees ja kiirustas härgi toornahast punutud piitsaga.

«Tere, tere, va sõjaveli! Hiljaks jäid, vennas, hiljaks jäid . . .» Pikakasvuline õlgkübarat kandev kasakas, kes pinnis tee ääres vikatit, vangutas pead.

«Kas rohi kuivab ära või?»

«Kui traavi sõidad, siis jõuad, muidu kuivabki ära. Kus kohal sinu lapp on?»

«Punase jääraku all.»

«Noh, tõmba pugalatele piitsa, muidu ei jõua sa täna pärale.»

Vankripäras istus Aksinja, kes oli päikese eest katnud rätikuga kogu näo. Silmade jaoks jäetud kitsast pilust vaatas ta tema vastas istuvale Grigorile ükskõikselt ja rangelt. Darja, kes oli end samuti sisse mässinud ja end mukkinud, oli riputanud jalad vankrivarbade vahelt alla ja imetas süles uinuvat last pikast, siniste soonekestega rinnast. Dunjaška hüples vankriredelil, õnnelike silmadega luhta ja teel vastutulevaid inimesi vaadeldes. Tema lõbus, kergelt päevitanud ja ninajuure kohalt veidi tedretähniline nägu näis kõnelevat: «Mul on lõbus ja hea olla sellepärast, et pilvitust taevast sinistatud päev on samuti lõbus ja hea; sellepärast, et hinges on samasugune sinine rahu ja puhtus. Mul on hea olla ja muud

ei taha ma midagi.» Pantelei Prokofjevitš aina pühkis käele tõmmatud bjass-särgi varrukaga mütsinoka alt nirguvat higi. Särk oli kleepunud ta küüruva selja külge, mille paistis tumedalt märgi laike. Päike läbistas pilvede halli karakulli, langetas kaugete hõbejate Doni-äärsete mägede, stepi, luha ja küla kohale suitsjate murdunud kiirte lehviku.

Päev oli keevkuum. Tuule katkutud pilvekesed liuglesid taevalt, jõudmata ette Pantelei Prokofjevitši härgadest, kes venisid mööda teed. Tema ise tõstis raskelt piitsa, vihutas seda nagu kõheldes: kas nähvata härgade teravale laudjaluudele või mitte. Härjad nähtavasti mõistsid seda ega lisanud sammu, astusid niisama aeglaselt, kobamisi oma sõrgjalgadega, vehkisid sabadega. Taevajalt kullakas oranžilt küütlev parm keerles nende kohal.

Luhal, mis küla rehalate juures oli paljaks niidetud, helendas kahvaturohelisi laike; seal, kus rohi polnud veel maha võetud, karestas tuuleõhk haljast, mustalt läigitsevat rohusiidi.

«Siin on meie lapp.» Pantelei Prokofjevitš viipas piitsaga.

«Kas algame metsa poolt?» küsis Grigori.

«Võib ka siitpoolt äärest. Ma raiusin siia labidaga märgi.»

Grigori rakendas väsinud härjad lahti. Vanamees läks kõrvarõnga sätendades oma raiutud märki otsima.

«Võta vikatid!» hüüdis ta varsti, viibates käega.

Grigori läks rohtu rutjudes. Vankri juurest järgnes talle rohtu mööda hälliv jälgede rada. Pantelei Prokofjevitš lõi risti ette kauge kirikutorni valge kõdra poole ja võttis vikati. Tema kongnina läikis nagu värskelt lakitud, mustade põskede lohkudes haudus higi. Ta naeratas, paljastades korraga keset ronkmusta habet loendamatu hulga valgeid tihedaid hambaid, võttis vikatiga hoogu, pöörates oma kibralist kaela paremale. Süllane poolring maharabatud heina heitis ta jalge ette.

Grigori sammus isa kannul; silmad pooleldi suletud, laotas ta vikatiga rohtu. Eespool õilmitsesid hajase vikerkaarena naiste põlled, aga tema otsis silmadega ühtainsat — valget, tikitud äärisega põlle; ta vaatas tagasi,

Aksinjale, ja jälle seadis end isa sammu järgi, vehkis vikatiga.

Aksinja oli lakkamatult tal meeles; pooleldi sulgenud silmad, suudles ta teda mõttes, kõneles talle kuskilt keelele tulnud kuumi hellitsevaid sõnu, siis jättis selle kõrvale, sammus taktis — üks, kaks, kolm, mälu lükkas esile mälestuste katkeid: «Istusime märja sao all ... järvekese ääres siristas ritsikas ... luha kohal oli kuu ... ja põõsalt langes lompi harvu tilku vaat nõndasamuti — üks, kaks, kolm ... kui hea, ah, kui hea! ...»

Põllulaagri juures hakati naerma. Grigori vaatas ümber: Aksinja rääkis kummargil midagi vankri all lamavale Darjale, see pani kätega vehkima, ja jälle naersid mõlemad. Dunjaška istus tiislil, laulis imepeenikese häälega.

«Kui jõuan tolle põõsa juurde seal, siis pinnin vikatit,» mõtles Grigori ja tundis, kuidas vikat lõi millessegi vintskesse. Ta kummardus vaatama: tema jalge alt lomberdas piiksudes rohu sisse väike metspardi poeg. Augukese kõrval, kus oli pesa, lamas teine, vikatiga pooleks lõigatud, ülejäänud pudenesid siutsudes rohus laiali. Grigori võttis pooleks lõigatud pardipoja peo peale. See oli kollakaspruun, alles neil päevil munast tulnud, ta varjas oma udemeis veel elavat soojust. Lamedal avatud nokakesel oli roosakas veremull, väike silmahelmes kavalalt vidukil, jalad, mis olid alles soojad, värisesid tasakesi.

Äkilise terava haledustundega vaatas Grigori surnud tombukesele oma peo peal.

«Mis sa leidsid, Grišunka? ...»

Hüpeldes jooksis Dunjaška niidetud kaari mööda. Ta rinnal visklesid peenelt-palmitsetud patsid. Nägu krimpsutades laskis Grigori pardipoja langeda, heitis vihaselt vikatiga.

Lõunat söödi kiiruga. Pekk ja kasaka alaline toit — nõristatud hapupiim, mis kodunt kotis kaasa toodi, — see oligi kogu lõuna.

«Koju me ei hakka sõitmagi,» ütles lõuna ajal Pantelei Prokofjevitš. «Las härjad söövad metsas, homme aga, niipea kui päike kuivatab kaste, teeme lõpu ära.»

Pärast lõunat hakkasid naised riibuma. Mahaniidetud hein närtsis ja kuivas, kiirates venivat uimastavat lõhna.

Hämardus, kui niitmine lõpetati. Aksinja riibus kokku järelejäänud kaared, läks laagrisse putru keetma. Kogu päeva pilas ta õelalt Grigorit, vaatas temale vihkavate silmadega, nagu maksaks kätte suure, unustamatu solvangu eest. Grigori, tusane ja kuidagi luitunud, ajas härjad Doni äärde jooma. Isa jälgis teda ja Aksinjat kogu aeg. Vaenulikult Grigorile vaadates ütles ta:

«Kui oled õhtust söönud, siis mine härgi valvama. Vaata, et sa neid heina ei lase. Võta minu kuub.»

Darja pani lapse vankri alla magama ja läks Dunjaškaga metsa hagu tooma.

Luha kohal, mustas ligipääsematus taevas liikus kõverdunult noor kuu. Tule ümber lendles pilutuisuna tiblikaid. Lõkke kõrvale maha laotatud palakale seati õhtusöök. Suitsunud laagrikatlas podises puder. Darja pühkis lusikad alusseeliku ääre külge, hüüdis Grigorile:

«Tule õhtust sööma!»

Grigori, kuub õlgadele tõmmatud, puges pimedusest välja, astus tule juurde.

«Mis sina nii pilves oled?» naeratas Darja.

«Hakkab vist sadama, ristluud valutavad,» püüdis Grigori naljaga vastata.

«Ta ei taha härgi valvata, jumala eest.» Dunjaška naeratas, istudes venna kõrvale, hakkas temaga kõnelema, kuid jutulõngā ei saanud jooksma.

Pantelei Prokofjevitš helpis innukalt putru, krigistas looreks jäänud hirsiteri hammaste all. Aksinja sõi ilma silmi tõstmata. Darja naljade peale naeratas vastu tahtmist. Ta põski kurnas, põletas rahutu puna.

Grigori tõusis esimesena, läks härgade juurde.

«Vaata, et härjad võõrast rohtu ära ei talla!» hüüdis isa talle järele ja tõmbas putru hingekõrisse, ragistas kaua kõhida.

Dunjaškal paisusid põsed naerust punni. Tuli oli kustumas. Hõõguvad haod mähkisid istujaid kõrbenud lehestiku mesisesse lõhna.

Keskööl lähenes Grigori hiilides laagrile, jäi kümmekond sammu eemal seisma. Pantelei Prokofjevitš puistas

magades vankrile sulavalt voolavat norset. Tuha alt vaatas kuldse paabulinnusilmana õhtul kustutamata jäänud tuluke.

Vankrist eraldus hall sissemässitud kogu ja hakkas aeglaselt siksakis Grigorile lähenema. Kogu peatus kakskolm sammu Grigorist. Aksinja. Tema. Grigori süda hakkas valjusti ja kiiresti peksma; ta astus ettepoole, heitis kuuehõlma tagasi, surus kuuleka, kuumusest hõõguva Aksinja enese vastu. Naisel nõtkusid jalad põlvist, ta vappus värinais, hambad lõgisesid. Järsu tõmbega haaras Grigori ta oma kätele — nii heidab hunt mahamurtud lamba endale selga, — kuue lahtilöödud hõlmades takerdudes hakkas hingeldades minema.

«Oh, Gri-i-iša ... Gri-šen-ka! ... Isa ...»

«Ole vait!»

End lahti kiskudes, kahetsuse kibedusse lämbudes Aksinja peaaegu karjatas madala oigava häälega:

«Lase lahti, mis nüüd enam ... Tulen ise!»

10

Mitte punase metstulbina, vaid teeäärse maruheinana õitseb hiline naise armastus.

Luha-heinateost saadik oli Aksinja ümber sündinud. Nagu oleks mingi jälg ta näole jäänud, keegi sinna märgi põletanud. Naised irvitasid teda kohates pilkavalt, vangutasid pead talle järele, tüdrukud kadestasid, tema aga kandis uhkelt ja kõrgel oma õnnelikku, kuid häbistatud pead.

Varsti said kõik Griška armuvahekorrast teada. Alguses kõneldi sellest sosinal — usuti ega usutud —, aga seejärel, kui külakarjane Tömpnina Kuzka oli näinud neid koidu ajal loojuva kuu ähmases valguses tuuleveski juures madalas rukkis lamamas, levis kuuldus sogase murdlainena.

Asi ulatus ka Pantelei Prokofjevitši kõrvu. Kord pühapäeval läks ta Mohhovi poodi. Rahvast nii, et ei pääse juurde. Astus sisse — nagu nihkuti laiali, hakati muigama. Ta trügis leti ette, kus müüdi riiet. Kaupa hakkas talle andma Sergei Platonovitš ise.

«Pole sind kaua näha olnud, Prokofitš.»

«Eks ole ikka seda va tööd. Ei saa majapidamisega korda.»

«Kuidas siis nõnda? Endal säherdused pojad, ja ei saa korda.»

«No mis pojad: näe, Petro saatsin ära laagrisse, Griškaga kahekesi rühmamegi.»

Sergei Platonovitš lahutas tiheda punakaspruunja habeme kaheks, heitis silmanurgast paljutähendava pilgu leti juures tunglevaile kasakaile.

«Jah, mis sa's nii salaldad, kulla mees?»

«Mis asja?»

«Kuidas mis asja? Mõtled pojale naist võtta, aga ise ei kõssagi.»

«Missugusele pojale?»

«Grigori sul ju poissmees.»

«Seni pole veel mõtet olnud talle naist võtta.»

«Näe, mina jälle kuulsin, et võtad miniaks ... Stepan Astahhovi Aksinja.»

«Mina? Elusalt mehelt ... Kuule, sina, Platonõtš, nagu pilkad või? Ah?»

«Mis pilkan! Kuulsin inimestelt.»

Pantelei Prokofjevitš silus letile laotatud riidekangast, pöördus siis järsult ja lonkas ukse poole. Ta seadis saminud otse koju. Läks, pea härja moodi ette painutatud, surus soonilisi sõrmi rusikasse; märgatavamalt lonkas haiget jalga. Astahhovite õuest möödudes vaatas üle tara: puusi hööritades läks mukitud, noorenenud Aksinja tühja ämbrit kandes tare poole.

«Hei, oota veidi! ...»

Kollina rühkis Pantelei Prokofjevitš väravast sisse. Aksinja jäi teda oodates seisma. Nad astusid tarre. Puhtaks pühitud muldpõrandale oli riputatud punakat liiva, eesnurgas pingil seisid ahjust väljavõetud pirukad. Kambrist tuli seisnud riiete ja millegipärast aniisiõunte lõhna.

Pantelei Prokofjevitši jalgade juurde tuli ennast keeritama kirju suurepealine kass. Tõmbas selja küüru ja müksas sõbralikult vastu saabast. Pantelei Prokofjevitš virutas ta vastu pinki, ja pilk Aksinja kulmudel, hüüdis:

«Mida's sa õige?... Ah? Mehe jäljed pole veel jahtunud, juba sina tõmbad teistega! Griškal ma lasen verd sellesama asja eest ja sinu Stepanile kirjutan!... Las saab teada!... Kae, kus libu, vähe oled rooki saanud....Et tänasest päevast peale sinu jalga minu õues ei oleks! Või amelema poisiga, ja siis tuleb Stepan ning minule...»

Aksinja kuulas, silmad kitsaiks piludeks tõmmatud. Ja äkki kergitas häbitult seelikusaba, nii et Pantelei Prokofjevitšile lõi ninna naisteseelikute hõngu, ja läks rinnaga tema peale, nägu moonutades ja hambaid irevile ajades.

«Mis sina mulle oled, äi või? Ah? Kas äi või?... Mis sa mind õpetad? Mine õpeta oma paksutaguotsalist! Kamanda omas õues!... Ma ei näe sind isegi näkku vaadates, va lonkav vigane kurat!... Kao siit, mind sa ei hirmuta!...»

«Oota, loll!»

«Pole midagi oodata!... Mine sinna, kust tulid! Sinu Griška aga söön, kui tahan, ühes karvadega ära ega anna kellelegi vastust!... Säh sulle trääsa! Jah, Griška on mulle armas. Noh, ja siis? Lööd või?... Kirjutad mehele?... Kirjuta kas või määratud atamanile endale, aga Griška on minu! Minu! Minu! Minu oma ta on ja minu omaks ta jääb!...»

Aksinja tungis arastunud Pantelei Prokofjevitšile rinnaga peale (see peksles kitsa pluusi all nagu trapp püünises), põletas mustade silmade leegiga, puistas sõnu — üks hirmsam ja häbitum kui teine. Pantelei Prokofjevitši kulmud tõmblesid. Ta taganes ukse poole, kobamisi leidis nurka pandud kepi ja vehkides käega avas tagaspidi ukse. Aksinja tõrjus ta eeskojast välja, karjus hingeldades, määratses:

«Võtan temalt elutäie armastust, kogu oma kibeda elu täie!... Pärast aga lööge kas või maha!... Griška on minu! Minu!»

Endale midagi habemesse pomisedes lonkas Pantelei Prokofjevitš kodu poole.

Ta leidis Griška kambrist. Sõna lausumata äigas ta pojale kepiga mööda selga. Kõverdudes klammerdus Grigori isa käe külge.

«Mis eest, isa?»

«Asja eest, lur-r-jus!...»

«Mis eest?»

«Ära reosta naabri maja! Ära tee häbi isale! Ära liiderda, tähk!» kähises Pantelei Prokofjevitš. Ta rebis Grigorit mööda kambrit, püüdis keppi ära tõmmata.

«Peksta ei lase!» nohistas Grigori tumedalt, ja pigistades lõualuud kokku, tõmbas kepi isa käest. Pani põlvele ja — raks!...

Pantelei Prokofjevitš virutas pojale raudse rusikaga kaela pihta.

«Peksan su külakoosolekul vaeseomaks!... Ah sa, kuradiseeme, ne-e-tud poeg!» Ta viibutas jalgu, kavatsedes veel kord lüüa. «Annan sulle lollikese Marfuška naiseks!... Ruunan su ära!... Oota sa!...»

Ära peale jooksis kohale ema.

«Prokofjitš, Prokofjitš!... Jahuta veidi meelt!... Oota!...»

Aga vanamees oli tõsiselt hoogu sattunud: kähmas korra naisele, virutas ümber lauakese õmblusmasinaga, ja isu täis võidelnud, tormas õue. Grigori ei jõudnud veel võtta seljast kakluses lõhki käristatud varrukaga särki, kui uks kõvasti raksatas ja tormipilvena ähvardav Pantelei Prokofjevitš uuesti lävele ilmus.

«Naita tuleb lurjus!...» Ta põtkas jalaga hobuse moodi, kiindus pilguga Grigori lihaselisse selga. «Naidan su!... Juba homme sõidan kosja sobitama! Ühikaupele olen jõudnud, et poja pärast pilgatakse otse näkku!»

«Lase ikka särk selga panna, küll pärast naidad.»

«Naidan jah!... Lollikesega naidan!...» Uks prahvatas kinni, trepist trampisid sammud alla ja vaikisid.

11

Šetrakovi küla taga stepis olid presentkatetega vankrid ridadena välja sirutunud. Märkamatult kiiresti oli siia kasvanud linnake, valgekatuseline ja korralik, sirgete tänavakestega ja väikese väljakuga keskel, kus kõndis vahisõdur.

Laager hakkas elama iga-aastast maikuu jaoks harilikku, üksluist elu. Hommikuti ajas kasakate komando, kes oli öösel õitsil olnud, hobused laagri juurde. Algas puhastamine, saduldamine, loendus, rivistus. Valjusti käratles laagriülem staabiohvitser, lärmikavõitu kasakaväevanem Popov, täiest kõrist karjusid noori kasakaid drillivad urjadnikud. Künka taga mindi kokku rünnakuiks, kavalalt piirati sisse ja haarati ümber «vastast». Haavlipüssidest lasti märklaua pihta. Nooremad kasakad võistlesid meelsasti mõõgaga raiumises, vanemad püüdsid õppustest kõrvale põigelda.

Meeste hääled muutusid palavusest ja viinast kähisevaks, pikkades viirgudes seisvate kaetud vankrite kohal puhus lõhnav, erutav tuul, eemal vilistasid suslikud, stepp avatles kaugemale kodust ja valgeks võõbatud tarede suitsust.

Nädal aega enne laagrist lahkumist tuli Andrei Tomilinile, suurtükimees Ivani vennale, külla naine. Ta tõi koduseid magusaid saiakesi, igasugust kosti ja sületäie külauudiseid.

Järgmise päeva varahommikul sõitis naine ära. Viis kasakailt koduseile ja omakseile tervitusi, sõnumeid. Ainult Stepan Astahhov ei saatnud temaga midagi. Eelmisel päeval oli ta haigeks jäänud, ravis end viinaga ega näinud ei Tomilini naist ega üldse maad ega ilma. Õppusele ta ei sõitnud; tema palvel laskis velsker tal verd, pani rinnale tosina kaane. Alussärgi väel istus Stepan oma vankri ratta najal — valge kattega müts oli vankrimäärdega koos — ja vaatas, huul pruntis, kuidas kaanid, kes olid end ta rinna kumerate poolkerade külge imenud, paisusid mustast verest.

Tema kõrval seisis polgu velsker, suitsetas, pressides harvade hammaste vahelt tubakasuitsu.

«Kas lööb lahedamaks?»

«Kisub rindade juurest. Südamel läheb nagu avaramaks . . .»

«Kaanid — see on kõige etem asi!»

Nende juurde astus Tomilin. Pilgutas silma.

«Stepan, tahaksin sõnakese öelda.»

«Räägi.»

«Tule natukeseks siia.»

Ahkides tõusis Stepan, läks Tomiliniga kõrvale.

«Noh, lao välja.»

«Minu elt käis siin . . . Täna sõitis ära.»

«Aa . . .»

«Sinu naisest räägitakse külas . . .»

«Mida?»

«Räägitakse sandisti.»

«Noh?»

«Ameleb Griška Melehhoviga . . . Avalikult.»

Kahvatades kiskus Stepan rinnalt kaane, rutjus neid jalaga. Vajutas viimase puruks, nööpis särgikaeluse kinni, ja nagu millestki ehmunud, nööpis uuesti lahti . . . Ta kriitvalged huuled ei leidnud rahu: värisedes venisid nad mõttetusse naeratusse, tõmbusid kokku, koondudes sinkjaks tombuks . . . Tomilinile näis, et Stepan närib midagi kõva, mille peale hambad ei hakka. Vähehaaval tuli juhe näkku tagasi, seestpoolt hammastega haaratud huuled kivinesid liikumatuses. Stepan võttis mütsi peast, hoorus käisega valgel kattel laiali vankrimäärde laigu, ütles kõlavalt:

«Aitäh uudiste eest.»

«Tahtsin hoiatada . . . Sa ära pane pahaks . . . Et vaat nii ja nii on kodus . . .»

Kahetsevalt laksas Tomilin endale vastu püksisäärt ja läks sadulassejäetud hobuse juurde. Laagrist kostis häälte kõmin. Kasakad olid raiumiselt tagasi tulnud. Stepan seisis silmapilgu, vaadeldes tähelepanelikult ja rangelt musta laiku mütsil. Ta saapale ronis pooleldi puruks muljutud, lõppev kaan.

12

Jäi veel poolteist nädalat kasakate tagasitulekuni laagrist.

Aksinja märatses oma hilises mõrkjas armastuses. Isa ähvardustest hoolimata käis Grigori salaja öösiti tema juures ja tuli tagasi koidu ajal.

Kahe nädalaga oli Grigori enda ära kurnanud nagu hobune, kes on teinud üle jõu käiva sõidu.

Ta sarnaka näo pruun nahk oli magamata ööde taga-

järjel saanud sinkja varjundi, sisselangenud silmakoopaist vaatasid väsinult mustad kuivad silmad.

Aksinja käis, nägu rätikuga katmata, silmade all mustendasid kurblikult sügavad vaod; ta tursunud, pruntjad, iharad huuled naersid rahutult ja väljakutsuvalt.

Nii erakordne ja avalik oli nende meeletu armuühendus, nii hullunult põlesid nad ühe ja sama häbitu leegiga, tundmata piinlikkust inimeste ees ja midagi varjamata, kõhnudes ja mustudes näost naabrite silme all, et inimesed neid nüüd kohates millegipärast häbenesid neile vaadata.

Grigori kaaslased, kes varem narrisid teda vahekorra pärast Aksinjaga, vaikisid nüüd temaga kokku saades ja tundsid end Grigori seltskonnas ebamugavalt, sunnitult. Naised, kuigi südameis kadestasid, mõistsid Aksinja üle kohut, kahjurõõmutsesid Stepani tuleku ootel, vaevlesid uudishimu kütkes. Nende oletused keerlesid lahenduse ümber.

Kui Grigori oleks käinud sõdurinaise Aksinja juures tehes nägu, et varjab seda inimeste eest, kui sõdurinaine Aksinja oleks elanud Grigoriga, pidades seda enam-vähem saladuses ja samal ajal poleks teisi tagasi lükanud, siis poleks selles olnud midagi erakordset, näkkulöövat. Küla oleks veidi kõnelnud ja vait jäänud. Aga nemad elasid teineteisega peaaegu varjamatult, neid köitis midagi suuremat, mis ei sarnanenud üürikese armuvahekorraga, ja seepärast otsustas külarahvas, et see on kuritegelik, kõlblusvastane, ja küla tardus ilge-inetus ootuses: Stepan tuleb ja harutab sõlme.

Kambris on voodi kõhale nöör tõmmatud. Nöörile on lükitud valgeid ja musti tühje niidirulle. Ripuvad ilu jaoks. Nendel ööbivad kärbsed ja neist läheb lakke ämblikuvõrguloor. Grigori lamab Aksinja paljal jahedal käel ja vaatab lakke niidirullide ketile. Teise käega — tööst krobeliste sõrmedega — näperdab Aksinja Grigori tahaheidetud peas kiharaid, karedaid nagu hobusejõhvid. Aksinja sõrmed lõhnavad nisasooja lehmapiima järele; kui Grigori pead pöörab, ninaga Aksinja kaenlaauku tõukudes, lööb sõõrmeisse poolkäärinud humalatena terav, magusavõitu naisehigi lehk.

Peale värvitud puuvoodi, nikerdatud nuppudega otstes, on kambri ukse kõrval rauaga üle löödud mahukas kirst Aksinja kaasavaraga ja riietega. Eesnurgas on laud, vahariie, millel kindral Skobelev kappab tema ette langetatud narmalistele lippudele; kaks tooli, ülal pihapildid ere-armetute paberist särapärgadega. Külgseinas on kärbeste määritud päevapildid. Rühm kasakaid, — juuksetukad otsaesisele soetud, pungi ette aetud tinnad, millel ilutsevad uuriketid, paljastatud mõõgaterad, — Stepan kaaslastega veel tegevteenistuse ajast. Varnas ripub Stepani paigalepanemata jäänud munder. Uks vahib läbi aknaava, kobab umbusklikult kaht valget urjadnikupaela mundri õlakul.

Ohates suudleb Aksinja Grigorit veidi kõrgemale ninajuurest, kulmude vahekohale.

«Griša, mu viljakõrreke . . .»

«Mis sul on?»

«Veel üheksa päeva . . .»

«Aega küllalt.»

«Mis ma peale hakkan, Griša?»

«Kust mina tean?»

Aksinja hoiab ohet tagasi ja jälle silitab ning sõrmitseb Griška sakrunud juukseid.

«Stepan tapab mu . . .» ütleb ta pooleldi küsivalt, pooleldi väitvalt.

Grigori vaikib. Ta tahaks magada. Vaevaga hoiab ta kleepuvad laud valla, otse tema kohal on Aksinja mustade silmade sinkjas sira.

«Tuleb mees koju, siis jätad mu maha? Lööd kartma?»

«Mis minul tast karta, sina oled naine, sina kardagi.»

«Praegu sinuga ma ei karda, aga kui teinekord päeval hakkan mõtlema, siis läheb kohe meel segi . . .»

«Et Stepan tuleb, see pole midagi. Aga näe, isa tahab mulle naise võtta.»

Grigori naeratab, tahab veel midagi öelda, aga tunneb, kuidas Aksinja käsi äkki ta pea all kuidagi jõuetult lõtvub, vajub padjasse ja, väratanud, hetke pärast uuesti hoveneb, võtab esialgse asendi.

«Keda sulle siis kositi?» küsib Aksinja summutatult.

«Alles mõtleb kosja sõita. Ema rääkis, et vist Koršunovide juurde, nende Nataljale.»

«Natalja... Natalja on ilus tüdruk... Väga ilus. Noh, mis siis ikka, eks võta naine... Nägin teda hiljuti kirikus... Oli teine tore...»

Aksinja kõneleb kiiresti, aga sõnad valguvad laiali, eluta ja värvita sõnad ei ulatu kõrvu.

«Mul pole tema ilu vaja. Mina võtaksin sinu naiseks.»

Järsult tõmbab Aksinja oma käe Grigori pea alt ära, vaatab kuivi silmi aknast välja. Õues on kollane öötarretus. Küün heidab rasket varju. Rohutirtsud siristavad. Doni ääres hüüpavad hüübid, sünged basshelid tungivad läbi ühekordse akna kambrisse.

«Griša!»

«Mis on?»

Aksinja haarab Griška kanged, hellitsusele kalgid käed, surub neid vastu rinda, vastu külmi, elutuid põski, hüüab oigava häälega:

«Milleks sa, kurivaim, tikkusid mulle ligi? Mis ma nüüd peale hakkan?... Gri-i-iška!... Hinge võtad mul välja!... Olen enda hukka saatnud... Stepan tuleb koju — mis ma talle kostan?... Kes seisab mu eest?...»

Grigori vaikib. Aksinja vaatab nukralt ta ilusale kõhrelisele ninale, varjuga kaetud silmadele, vaikivaile huultele... Ja äkki purustab tundmusevoog tagasihoidlikkuse tammi: Aksinja suudleb meeletult ta nägu, kaela, käsi, karedaid, käharaid musti karvu ta rinnal. Suudluste vahel sosistab ta hingeldades ja Grigori tunneb ta värinat:

«Griša, mu sõbrake... mu kallis... lähme ära. Mu armas! Jätame kõik maha, lähme. Mehe ja kõik jätan, kui ainult sina mul oled... Lähme kaevandustesse, kaugele. Tahan sind armastada, hoida... Mul onu teenib Paramonovi kaevanduses valvurina, tema aitab meid... Griša! Lausu sõnakenegi.»

Grigori murrab vasaku kulmu nurgeliseks, mõtleb ja äkki avab oma tulised, mittevene silmad. Need naeravad. Pimestavad pilkega.

«Sa oled loll, Aksinja, päris loll! Räägid nii, et ära kuulagi. No kuhu ma lähen talust? Liiatigi pean sel aastal teenistusse minema. Ei, see asi ei kõlba... Maa juurest ei lähe ma kuhugi. Siin on stepp, on õhku hingamiseks, aga seal? Mullu talvel käisin isaga raud-

teejaamas, pidin peaaegu otsa saama. Vedurid möirgavad, ohk on seal põlenud söest raske. Kuidas inimesed elavad — ei tea, võib-olla on nad selle karmuga harjunud...» Grigori sülitab ja ütleb veel korra: «Ei lähe ma külast kuhugi.»

Akna taga pimeneb, kuu ette on sõudnud pilveke. Õues tuhmub tardunud kollane valgus, ähmastuvad vaalitud varjud ja enam ei saa aru, mis paistab tumedana tara taga: kas mullune raiutud hagu või tarale nõjatuv vana puhmjas umbrohi.

Ka kambris tiheneb pimedus, kahvatuvad Stepani nõjadnikupaelad akna juures rippuval kasakamundril, ja hallis liikumatus läbipaistmatuses ei näe Grigori, kuidas Aksinjal kiires värinas vabisevad õlad ja padjal vaikides vappub käte vahele surutud pea.

Sellest päevast peale, millal Tomilini naine laagris käis, muutus Stepan näost inetuks. Kulmud vajusid rippu silmade kohale, sügav ja kare vagu lõikus põiki laubasse. Ta rääkis seltsimeestega vähe, tühiasjade pärast vihastas ja alustas tüli; asja ees, teist taga läks riidu vahtmeister Plešakoviga, Petro Melehhovile peaaegu ei vaadanudki. Oli katkenud neid varem ühendanud sõpruse pael. Rängas hinge kogunenud vihas kihutas Stepan allamäge nagu hobune, kes ratsanikuga lõhkuma läinud. Koju pöördusid nad vaenlastena.

Pidi ometi juhtuma säärane lugu, mis kiirendas nende vahel viimasel ajal kujunenud ebamääraste ja vaenulike suhete lahendust. Laagrist kodu poole asuti teele endiselt viiekesi. Vankri ette rakendati Petro ja Stepani hobune. Hristonja sõitis enda omal ratsa. Andrei Tomilin, kes lamas vankrikongis sineli all, rappus palavikus. Fedot Bodovskov ei viitsinud juhtida, seepärast ajas hobuseid Petro. Stepan sammus vankri kõrval, pekstes nuudiga teeäärsete kroonohakate helkjaspunaseid päid. Sadas vihma. Tihe mustmuld keerles tõrvana rattail. Taevas oli sügiseselt sinkjashall, kaetud

pilvedega. Saabus öö. Nii teraselt kui nad silmitsesidki, aga küla tulesid polnud näha. Petro puistas hobustele ohtralt piitsa. Ja siis äkki hüüdis Stepan pimedusest:

«Kuule, mis see's on? . . . Oma hobust hoiad, minu oma seljas piits aga muudkui tantsib?»

«Vaata paremini: kelle oma ei vea, seda rooskangi.»

«Vaata, et ma sind ennast lisaks ette ei rakenda. Türklased on head vedajad . . .»

Petro heitis ohjad käest.

«Mis sul vaja on?»

«Jää aga istuma, ära tõuse.»

«No vaat, siis ole parem vait.»

«Mis sa talle hambaid külge ajad?» kõmistas Hristonja, Stepani juurde ratsutades.

See vaikis. Pimeduses polnud ta nägu näha. Umbes pool tundi sõideti vaikides. Rataste all sahises muda. Uniselt rabises vastu vankrikongi presentkatust peenike vihm. Petro oli ohjad kõrvale heitnud ja suitsetas. Ta arutas mõttes kõiki neid solvavaid sõnu, mis ta järgmisel kokkupõrkel ütleb Stepanile. Viha ei andnud talle rahu. Oleks tahtnud selle lurjuse Stepani kõvasti läbi sõimata, naeruväärseks teha.

«Hoia kõrvale. Lase kongi ronida.» Stepan tõukas kergelt Petrot, hüppas astmelauale.

Nüüd aga äkki vanker tõmmatas ja jäi seisma. Libisedes poris hakkasid hobused tammuma, kabjaraudade alt pritsis sädemeid. Pinguletõmmatud kolk põratas.

«Tpruu! . . .» hüüdis Petro vankrist maha hüpates.

«Mis seal on?» sattus Stepan ärevusse.

Hristonja sõitis nende juurde.

«Kas murdsite midagi katki, kuradid? . . .»

«Tee tuld.»

«Kelle käes on tikud?»

«Stepan, viska tikud!»

Ees peksles norsatlev hobune. Keegi tõmbas tikku. Väike oranž valgusrõngas — ja jälle pimedus. Värisevate kätega kobas Petro kukkunud hobuse selga. Tõmbas suu äärest.

«Nõõ! . . .»

Ohates vajus hobune küljeli, murdus tiisel. Kohalejooksnud Stepan süütas näpuotsatäie tikke. Tema hobune

tamas ja viskas pead selga. Esijalg oli põlveni vajunud ummistunud ümisejaauku.

Hristonja, veidi kohmitsenud, päästis trengid lahti.

«Aita tal jalg välja!»

«Võta Petro hobune lahti, noh, kähku!»

«Seisa, pagan. Tpruu! . . .»

«Ta kurivaim põtkleb. Hoia kõrvale!»

Vaevaga tõsteti Stepani hobune jalule. Määrdunud Petro hoidis teda suu äärest. Hristonja roomas põlvili poris, kobades elutult ripnevat jalga.

«Vist on murtud . . .» lausus ta bassihäälega.

Fedot Bodovskov laksas käega värisevale hobuseseljale.

«Kõnnita õige veidi, ehk läheb?»

Petro tõmbas ratsmeid enda poole. Hobune hüpatas, vasakut esijalga hoides, ja hirnatas. Tomilin, kes tõmbas sinelit selga, tammus murelikult kõrval.

«Rappa läksite! . . . Nahka panite hobuse, eh!»

Kogu aja vaikinud Stepan nagu ootaski seda: ta tõukas Hristonja kõrvale ja tormas Petro kallale. Sihtis pähe, aga sattus mööda — õlga. Nad läksid kokku. Kukkusid porisse. Kellegi seljas kärises särk. Stepan sai Petro enda alla, surus tal pea põlvega maha, klõmmis rusikatega. Hristonja lahutas nad vandudes.

«Mis eest? . . .» karjus Petro, verd sülitades.

«Juhi hobuseid, rästik! Sõida teed mööda! . . .»

Petro kippus välja Hristonja käte vahelt.

«No-no-noh! Tee sa mul vallatust!» põristas see, ühe käega teda vankri vastu surudes.

Petro hobusele rakendati paariks ette Fedot Bodovskovi madalakasvuline, aga vedus hobune.

«Istu minu hobuse selga!» käskis Hristonja Stepani.

Ise ronis Petro juurde kongi.

Oli juba kesköö, kui nad Gnilovskoi külla jõudsid. Peatusid äärmise tarekese juures. Hristonja läks öökorterit küsima. Hoolimata koerast, kes teda sinelihõlmast haaras, läks ta akna juurde, avas luugi, kribis küünega klaasi.

«Peremees!»

Vihma sahin ja hele koerte haukumine.

«Peremees! Head inimesed, ae! Laske jumala nimel öö-

majale. Mis? Kroonumehed, laagrist. Kui palju? Viiekesi oleme. Jah, noh, aitüma... Sõida sisse!» hüüdis ta värava poole pöördudes.

Fedot juhtis hobused õue. Komistas seakünale, mis oli visatud keset õue, vandus. Hobused pandi küüni ulu alla. Tomilin, kelle hambad lõgisesid, läks tarre. Vankrikongi jäid Petro ja Hristonja.

Koidu ajal hakkasid nad teele seadma. Tarest väljus Stepan, tema järel sibas igivana küürakas eideke. Hristonja, kes hobuseid ette rakendas, haletses teda:

«Oi, vanaemake, küll on sinu kõveraks kiskunud! Eks sedasi ole hõlpus kirikus kummardusi teha, raasuke painutad ennast alla — ja ongi põrand.»

«Sa mu kullake, atamanlane, minul on hõlpus kummardusi teha, sinu otsa on hõlpus koeri puua... Igaühel oma.» Vanaeit naeratas karmilt ja Hristonja vaatas imestades tema kulumata väikeste hammaste tihedale reale.

«Kae, mihuke hambuline, päris haug. Võiksid ometi mulle vaesele kinkida tükki kümme. Näe, olen noor, aga närida pole millegagi.»

«Aga mis siis minule jääb, paikene?»

«Sinule, vanaema, paneme hobuse omad. Niikuinii tuleb surra, teises ilmas aga ei vaadata hammaste peale: pühamehed pole ju mustlased.»

«No küll jahvatab,» naeris Tomilin vankrisse ronides.

Vanaeit läks Stepaniga küüni alla.

«Misuke neist?»

«Must,» ohkas Stepan.

Vanaeit pani oma kepi maha ja meheliku, kindla ning tugeva liigutusega tõstis hobuse vigastatud jala üles. Kronksutõmbunud peenikeste sõrmedega kobas ta kaua põlveketra. Hobune surus kõrvad pea ligi, paljastas pruuni hammastesimsi ja ajas end valu pärast istukile.

«Ei ole murret, kasakake, ei ole. Jäta siia, ma arstin teda.»

«Kas temast asja saab, vanaemake?»

«Asja? Kes seda teab, mu kullake... Peaks ikka asja saama.»

Stepan lõi käega ja läks vankri juurde.

«Kas jätad siis või ei?» vidutas vanaeit silmi talle järele.

jääb.»

«Vanaeit teeb ta terveks: jätsid kolme jalaga — tagasi saad hoopis ilma jalgadeta. Kus leidsid küüruga vedrenäri,» lagistas Hristonja naerda.

14

... Igatsen tema järele, kallis vanaemake. Kuivan otse oma silmaga nähes. Ei jõua seelikut sisse nuusida — iga päevaga jääb aina laiemaks... Kui läheb teine õuest mööda, lööb mul süda kohe lõkkele... langeksin maha, suudleksin ta jalajälgi... On ehk miltegagi ära teinud?... Avita, vanaemake! Tahavad talle naise võtta... Avita, kallis! Tasun, mis maksab. Võtan kas või viimse särgi seljast, ainult avita!»

Heledate, kortsupitsidest ääristatud silmadega vaatab vanaema Drozdihha Aksinjale, vangutab pead jutustuse tihedate sõnade juurde.

«Kes too poiss siis on?»

«Pantelei Melehhovi poeg.»

«Türklase või?»

«Tema oma.»

Vanaeit mälub sisselangenud suuga, viivitab vastusega.

«Tule homme varakult, naine. Tule, niipea kui koidu-viirg punetama lööb. Lähme Doni äärde, vee juurde. Valame nuure ära. Võta kodunt näputäis soola kaasa. Hõõdaks.»

Aksinja mässib kollase rätiku ümber näo ja väljub kuuest tõmbununa väravast.

Öö imab endasse ta tumeda kogu. Kuivalt krapsuvad hingatallad. Vaikivad ka sammud. Kuskil külaserval kaheldakse ja möiratakse laulda.

Koidu tulekul on Aksinja, kes pole öö otsa maganud, Drozdihha akna taga.

«Vanaema!»

«Kes seal on?»

«Mina, vanaema. Tõuse üles.»

«Kohe panen riidesse.»

Tanumat mööda laskuvad nad Doni äärde. Valgma juures sillakese kõrval ligunevad vees mahajäetud vankri rattad ühes teljega. Liiv vee ääres on jäiselt torkav. Donilt tuleb rõsket külma udu.

Drozdihha võtab oma kondise käega Aksinja käe, tõmbab teda vee poole.

«Kas soola võtsid? Anna siia. Lõö risti ette hommiku poole.»

Aksinja teeb ristimärgi. Vaatab vihaselt ida õnnelikule roosatusele.

«Ammuta peoga vett. Joo ära,» käsutab Drozdihha.

Aksinja jõi, tehes pluusi käised märjaks. Musta ämblikuna ajas eit end õieli laisa laine kohale, kükitas maha, hakkas sosistama:

«Külmad lätted, mis põhjast voolavad ... Kuum iha ... Nagu kiskja südames ... Kuri kurbus ... Ja püha ristiga ... süütu püha neitsi ... Jumalasulast Grigorit ...» kostis Aksinja kõrvu.

Drozdihha riputas soola niiskele liivale jalge all, puistas vette, ülejäägi pistis Aksinjale põue.

«Heida vett üle õla. Kähku!»

Aksinja tegi nii. Nukruse ja vihaga vaatas ta Drozdihha pruunidele põskedele.

«On kõik või?»

«Mine koiduuinakut tegema, kullake. Kõik.»

Hingeldades jooksis Aksinja koju. Karjaõues ammusid lehmad. Unine ja punapõskne Melehhovi Darja, liigutades ilusakaarelisi kulme, ajas oma lehmi külakarja. Naeratades vaatles ta möödajooksvat Aksinjat.

«Tere hommikust, naabrinaine.»

«Jumalime.»

«Kus sa nii vara hulkusid?»

«Oli asja siia ühte kohta.»

Helistati hommikusele jumalateenistusele. Rabedalt pudenes vaskhäälelisi lokseid. Tanumas plaksutas karjapoiss nahkpiitsa.

Aksinja ajas rutates lehmad välja, viis piima eeskotta kurnamisele. Ta pühkis põllesse käed, millel varrukad olid küünarnukkideni üles kääritud; mõtiskledes mingisuguseid oma mõtteid loksutas piima vahusesse kurna.

Tänaval hakkasid valjusti kolisema rattad. Kostis kellegi hirnumist. Aksinja pani pange maha, läks aknast välja vaatama.

Telgvärava poole sammus käega mööka hoides Stepan. Õuelaast mööda kihutades kappasid kasakad väljakule. Aksinja käkerdas sõrmede vahel põlle kokku ja jäi pingile. Trepil sammud ... Sammud eeskojas ... Sammud otse ukse juures ...

Stepan jäi lävel seisma, kõhnunud ja võõras.

«Hüh ...»

Hoidudes kogu oma suurt täidlast keha, läks Aksinja talle vastu.

«Hüüe» ütles ta pikkamisi ja jäi seisma küljega tema poole.

«Hüh, Aksinja ...»

«Ma ei salga, olen süüdlane. Lõö, Stepan!»

Pea õlgade vahel, kägarasse tõmbudes, kätega ainult näotu kaitstes, seisis ta, nägu mehe poole. Tuimast, hirmu täis moonutatud näost vaatasid ainiti mustade võrudega ümbritsetud silmad. Stepan vankus ja läks mööda. Pesemata särgist pahvas mehehigi lehka ja teeäärse koirohu hõngust. Mütsi peast võtmata viskus ta voodisse. Lamas ühe kõrvaga, vaid korraks kehitas õlga, kui ta möögarihma ära heitis. Tema alati uljalt üleskeeratud ruuged vurrud rippusid lõdvalt alla. Pead pööramata vaatas Aksinja lamale kõrvalt. Aeg-ajalt võpatles. Stepan pani jalad vastutasule. Sitkelt venis saabastelt tahkunud pori. Ta vaatas lakke, sõrmitses nahkset möögatutti.

«Sinna pole veel teinud?»

«Ei ...»

«Otsi õige midagi hamba alla.»

Ta rüüpas tassist piima, vurre kuivaks imedes. Näris kaua iga leivapala, põskedel veeresid roosa nahaga kaetud mahud. Aksinja seisis ahju juures. Kuuma hirmuga vaatas ta mehe väikestele krõmpsjatele kõrvadele, mis ähmilase juures üles-alla liikusid.

Stepan tõusis laua tagant, lõi risti ette.

«Tulusta, kullake,» palus ta lühidalt.

Aksinja koristas kummargil päi lauda. Vaikis.

«Tulusta, kuidas sa meest ootasid, mehe au hoidsid? Hüh?»

Hirmus hoop pähe kiskus maa Aksinja jalge alt, pais-
kas ta läve juurde. Ta põrkas seljaga vastu uksepiita,
oigas tumedalt.

Mitte ainult viletsat, nõdra ihuga naist, vaid ka tüse-
daid, kogukaid atamanlasi oskas Stepan osava hoobiga
pähe jalust rabada. Kas tõstis hirm Aksinja maast üles
või sai võidu naise visa loomus, aga ta toibus, kogus end,
tõusis neljakäpukile.

Stepan süütas keset taret suitsu ega märganud, kuidas
teine enda jalule ajas. Ta viskas tubakakoti lauale, aga
Aksinja juba paugatas ukse kinni. Stepan kihutas järele.

Verine Aksinja jooksis nagu tuul tara poole, mis lahu-
tas nende õue Melehhovi omast. Tara juures jõudis Ste-
pan talle järele. Tema must käsi langes kullina naise
pähe. Kokkupigistatud sõrmede vahele jäi juuksesalke.
Ta tõmbas järsku ja paiskas naise maha, tuha sisse —
selle tuha sisse, mida Aksinja päev-päevalt pärast ahju-
kütmist oli tara äärde puistanud.

Mis sellest siis on, et mees, pannud käed selja taha,
omaenda naist jalgadega tümitab? ... Mööda sammus
käetu Aljoška Šamil, vaatas veidi aega, pilgutas silma,
ja ta puhmjas habemeke venis naeratuses laiali: vägagi
arusaadav, mille eest Stepan oma küljeluud kostitab.

Šamil oleks jäänud vaatama (olgu kes tahes, ikkagi
on ju huvitav) — kas tapab päris ära või mitte —, aga
südametunnistus ei luba. Ta pole ju ometi naine.

Kui eemalt Stepani vaadata, siis näib, nagu tantsiks
teine kasatšokki. Nii arvaski Griška, nähes kambriaknast,
kuidas Stepan hüpleb. Aga kauemini vaadanud, taipas —
ja tormas tarest välja. Tara juurde jooksis ta kikivarvul,
tuimunud rusikaid kõvasti vastu rinda surudes; tema
kannul põntsutas raskelt saabastega Petro.

Kõrgest tarast lendas Grigori üle linnuna. Jooksu-
hooga virutas tegevuses olevale Stepanile seljatagant.
See vankus, pöördus ja tormas karuna Griška kallale.

Vennad Melehhovid kaklesid nagu hullud. Nokkisid
Stepani nagu raisakullid raibet. Mitu korda veeres Griška
maha, löödud jalust Stepani rusika tinatambiga. Vedela-
võitu oli ta rohmakajõulise Stepani vastu. Aga lühike
vingerjas Petro paindus löökide all nagu kõrkjas tuules,
kuid seisis kindlalt jalul.

Välgutades ühte silma (teist varjas pooltoore ploomi
karva paistetus), taganes Stepan majatrepi poole.

Veid lahutas Hristonja, kes oli tulnud Petro juurde
väljast järele.

«Minge lahku!» Ta vehkis vähisõrataoliste kätega.
«Minge lahku, muidu lähen atamani juurde!»

Ilmvaatlikult sülitas Petro peo peale verd ja pool
hammast, ütles kähisevalt:

«Tähme, Griška. Küll me ta ükskord kinni püüame ...»

«Vaata, et sa mulle ette ei satu!» ähvardas trepilt Ste-
pan, kel mitmes kohas sinendas laike.

«Hea küll, hea küll!»

«Ei ilma küllata võtan hinge ühes soolikatega välja!»

«Kas räägid tõemeeli või teed nalja?»

Stepan astus kiiresti majatrepist alla. Griška tahtis
talle vastu söösta, aga Hristonja, lükates teda väravast
välja, ähvardas:

«Kui sa peaksid veel kaklema — klopin su pehmeks
nagu koerapoja!»

Sellest päevast peale keerdus umbsõlme viha Melehho-
vite ja Stepan Astahhovi vahel.

Grigori Melehhovile oli saatuse poolt määratud seda
sõlme lahti harutada kaks aastat hiljem Ida-Preisimaal
Stallupöneni linna all.

15

«Ütle Petrole, et ta paneks mära ja oma ruuna ette.»

Grigori läks õue. Petro ajas vankrit küünist välja.

«Isa käsib mära ja sinu ruuna ette panna.»

«Teame ilma tematagi. Ärgu toppigu oma nina igale
poole!» vastas Petro, juhtides tiisliga.

Pantelei Prokofjevitš, pidulik nagu vöörmünder jumala-
teenistusel, lõpetas kapsasupi söömist, nõretades kuumast
higist.

Dunjaška laskis pilgu kiiresti Grigorist üle käia, —
tuskile kaardunud ripsmete varjulisse jahedusse peitis
oma tütarlapsenaeratuse. Iljinitšna, tõntsakas ja tähtis,
suur kahkjaskollane pühapäevarätt ümber, vaatas Gri-
gorile, varjates suunurkades emamuret, ja pöördus siis
vanamehe poole:

«Aitab juba, Prokofitš, mis sa nii hullusti pugid. Nagu näljas oleksid!»

«Süüa kah ei lase. Küll on aga rutakas!»

Petro pistis ukse vahelt sisse oma pikad nisukollased vurrud.

«Paluks väga, tõld on ees.»

Dunjaška turtsatas naerma ja varjas käisega näo.

Köögist läks läbi Darja, peigmeest silmitsedes mängles peenikeste kulmukaartega.

Kosjamoorina sõitis kaasa Iljinitšna nõbu, sohk elt, lesktädi Vassilissa. Tema pesitas enda esimesena vankrisse, pööras ühtelugu munakümmargust pead, näidates naerdes huulte krookääriste vahelt kõveraid musti hambaid.

«Sina, Vassenka, ära seal hambaid irevile aja,» hoiatas teda Pantelei Prokofjevitš, «võid kogu asja oma lõunavärgi läbi mokka panna ... Hambad on sul suus ju päris purjus: üks kisub siiapoole viltu, teine jälle hoopis vastaskanti ...»

«Äh, vaderike, ega's minule naist võeta. Ega mina peigmeheks ole.»

«Seda n'd küll, aga siiski ära näera. Hambad on nagu liiga ... Aina mustendab, jälk vaadatagi.»

Vassilissa solvus, aga vahepeal oli Petro värava pärani lükanud. Grigori võttis lõhnavad nahkohjad kätte, hüppas pukki. Pantelei Prokofjevitš ja Iljinitšna istusid kõrvuti vankripäras, võta või jäta — noorpaar.

«Tõmba neile piitsa!» hüüdis Petro, ratsmeid lahti lastes.

«Lase käia, kurat!» Grigori hammustas huult ja nähvas piitsaga hobusele, kes liigutas kõrvu.

Hobused tõmbasid trengid pingule, panid kohe reipalt ajama.

«Vaata ette! Ajad kinni!» kiljatas Darja, aga vanker käänas järsult ja teekonarail hüpeldes sõitis kolinal piki tänavat edasi.

Küljele kallutudes ergutas Grigori piitsaga Petro rivihobust, kes tantsiskles rakmeis. Pantelei Prokofjevitš hoidis käega habet, nagu kartes, et tuul haarab selle ja viib ära.

[illegible] märale!» kähises ta silmi pööritades ja Grigori selja poole kallutudes.

[illegible] pitskäisega pühkis Iljinitšna pisara, mille tuul oli silmast välja surunud, ja vaatas pilgutades, kuidas [illegible] käes Grigori seljal paisus küüruna sinine satään. Vastutulevad kasakad astusid teelt kõrvale, vaatasid [illegible] kaua järele. Õuedest jooksis välja koeri, veeres [illegible] jalge alla. Haukumist polnud kuulda värskeltrehvitud rataste mürinas.

Grigori ei säästnud piitsa ega hobuseid, ja kümne minuti pärast jäi küla seljataha, tee ääres hakkasid rohendama [illegible] viimaste talude aiad. Koršunovi avar [illegible] laudplank. Grigori tõmbas ohjest, vanker katkestas [illegible] sõnal raudse jutustuse ja peatus värvitud ning [illegible] nikerdusega ilustatud värava ees.

Grigori jäi hobuste juurde. Pantelei Prokofjevitš liipas majatrepi poole. Tema järel ujusid seelikute sahisedes [illegible]punane Iljinitšna ja Vassilissa, kes oli huuled [illegible] kokku tinutanud. Vanamees ruttas, kartes [illegible] teel varutud julgust. Ta komistas kõrge läve vastu, tegi vigasele jalale haiget ja valu pärast nägu krimpsutades trampis ägedalt puhtakspestud trepiastmeist üles.

Ta astus tarre peaaegu üheskoos Iljinitšnaga. Tal polnud kasulik naise kõrval seista, sest viimane oli temast [illegible] vaksa võrra pikem, seepärast astus ta lävest sammu ettepoole, tõmbas jala kuke moodi juurde, ja [illegible] peast mütsi, lõi risti ette musta, ebaselge maalinguga ikooni poole.

«Tere päevast.»

«Jumalime,» vastas pingilt tõustes peremees, lühike [illegible]tähniline elatanud kasakas.

«Võta külalisi vastu, Miron Grigorjevitš!»

«Külalisi peame alati armsaks. Marja, anna inimestele [illegible]»

Kaks lamedarinnaline perenaine pühkis kombe pärast taburetid üle, nihutas nad külalistele lähemale. Pantelei Prokofjevitš istus äärekese peale, rätikuga kuivatades otsaeesist tõmbunud tõmmut otsaesist.

«Meie tuleme teie juurde asja pärast,» algas ta põiktematult.

Nende sõnade juures võtsid seelikuid kergitades istet ka Iljinitšna ja Vassilissa.

«Tohoh, no mis asja pärast siis?» naeratas peremees.

Sisse astus Grigori. Heitis pilgu ringi.

«Tere hommikust.»

«Jumalime,» vastas perenaine venivalt.

«Jumalime,» lisas ka peremees. Läbi ta näole külvatud tedretähnide tungis esile pruun puna: nüüd alles mõistis ta, milleks külalised olid tulnud. «Ütle, et nende hobused õue aetaks. Las annavad neile heinu ette,» pöördus ta naise poole.

See väijus.

«On pisut asja teie poole . . .» jätkas Pantelei Prokofjevitš. Ta sasis käharat pigimusta habet, näperdas erutuses kõrvarõngast. «Teil on neiuke, mõrsja, meil jälle peigmees . . . Ehk saame kuidagi kaubale? Oleksime tahtnud teada — kas mõtlete teda juba mehele panna või ei? Vll mati saaksime veel sugulasteks?»

«Kes seda'nd teab . . .» Peremees sügas oma paljaksminevat pealage. «Tõtt ütelda, ei mõtelnud teda sel paastuvahel mehele panna. Tööd on meil ränka moodi ja ega tal aastaid ka palju olegi. Alles kaheksateistkümmend kevadet sai täis. Eks ole nii, Marja?»

«Nõnda küll.»

«Praegu on teine nagu ladvaõunake, mis teda enam hoida, ons vähe üleaegseid tüdrukuid vanapiigadena konutamas?» astus platsi Vassilissa, nihutades end taburetil (teda torkis eeskojast varastatud ja jaki alla pistetud viht: tähelepanekute järgi ei pidanud kosilased, kes pruudilt viha varastanud, eitavat vastust saama).

«Meie omal käisid juba varakevadel kosilased. Tema ei jää istuma. Tüdruk — ei maksa jumalat vihastada — on igapidi tubli: olgu põllul, olgu kodus . . .»

«Kui satub mõistlik mees, võib ju mehele panna,» surus end Pantelei Prokofjevitš naiste jutuvadina vahele.

«Mehele panna pole raske,» sügas peremees kukalt, «mehele võib igal ajal panna.»

Pantelei Prokofjevitš arvas, et nende kosjad lükatakse tagasi, — ägestus.

«Seda n'd muidugi — eks ta ole pererahva asi . . . Peigmees on nagu kerjus, palub kustahes. Kui teie ag

[illegible] ehk, ütleme, kaupmeheseisusest peigmeest või [illegible] säärast otsite, siis on lugu muidugi hoopis teine, [illegible] ärge pange pahaks.»

Asi oleksid katki jäänud: Pantelei Prokofjevitš puhkis ja tõkendas peetpunasena, pruudi ema kaagutas [illegible] hauduja kana kulli varju peale, aga vajalikul [illegible] astus vahele Vassilissa. Puistas peenikest [illegible] kiirkõnet nagu soola põlenud kohale, ja köitis [illegible] kokku.

«Mis seal's on, kullakesed! Kui niisugune asi ette [illegible], siis peab mõistlikult ära otsustama ja nii, et oma [illegible] õnneks tuleks . . . No võtame kas või Natalja — [illegible] neiusid annab terves ilmas otsida! Töö lausa [illegible] ta käes; mihuke näputöötegija, mihuke perenaine! [illegible] ning tegumoe poolest, noh, seda näete isegi, head [illegible]» sujuvalt lahutas ta käsi, Pantelei Prokofjevitši ja pahutseva Iljinitšna poole pöördudes. «Ka [illegible] on igapidi väärt poiss. Kui vaatan teda, lööb [illegible] nukraks, no nii kangesti on minu kadunud [illegible] sarnane teine . . . ja kogu nende perekond on [illegible] tööinimesed. Prokofitš — kui vaatad ümbrus[illegible] ringi — on kõigile tuntud inimene ja hea[illegible] . . . Töe sõna, ega's me oma laste vaenlased ja [illegible] ole?»

[illegible] voolas Pantelei Prokofjevitši kõrvu kosjamoori kudrutav hääleke. Kuulas vana Melehhov ja [illegible] vaimustusega: «Vaat kus keel kuradil ja kuidas [illegible]! Nagu sukka koob. Muudkui kerib, mõista ainult, [illegible] ja [illegible]. Mõni naine teeb kasakagi tümaks mitmesuguste sõnadega . . . Kae, kus kihulane seelikus!» [illegible] ta kosjamoori, kes keerles ja kikerdas kiitustes [illegible] ja pruudi suguvõsale, viiendast põlvest alates.

«Mis seal rääkida, halba me oma lapsele ei soovi.»

«Asi on sellest, et mehele panna on ehk veel vara,» [illegible] peremees, naeratuseläige näol.

«Ei ole vara! Jumala tõsi, ei ole vara!» keelitas teda Pantelei Prokofjevitš.

«Vara või hilja, aga lahku tuleb minna . . .» nuuksatas perenaine poolteeseldult, poolsiiralt.

«Kuule tütar, Miron Grigorjevitš, vaatame korraks.»

«Natalja!»

Uksele ilmus mõrsja ja jäi arglikult seisma, tõmmude sõrmedega rahutult põlleäärist näppides.

«Tule lähemale, tule lähemale! Näe, häbeneb,» julgustas ema ja naeratas läbi pisaratehägu.

Grigori, kes istus raske, helesiniste luitunud lilledega kirjatud kirstu kõrval, vaatas neiule.

Neiul olid niplissalli musta seisva pitsitolmu all julged hallid silmad. Vetruval põsel oli häbelikkusest ja tagasihoitud naerust värisemas väike roosatav lohuke. Grigori pööras pilgu kätele: suured, tööst vaevatud. Tugevale priskele kehale liibuva rohelise pluusi all kerkisid naiivselt ja armetult esile väikesed tütarlapselikult kivised rinnad, nööpidena seisid püsti teravad nisanibud.

Ühe hetkega vaatasid Grigori silmad ta üle — peast kuni kõrgete ilusate jalgadeni. Ta vaatles teda, nagu parisnik vaatleb sugumära enne ostu, mõtles: «ilus», ja kohtas neiu silmi, mis olid suunatud ainiti temale. Kavaluseta, pisut häbelik siiras pilk näis ütlevat: «Siin ma olen täielikult, nagu ma olen. Otsusta minu üle, kuidas tahad.» — «Kena oled,» vastas Grigori silmade ja naeratusega.

«Noh, mine.» Peremees viipas käega.

Enda järel ust sulgedes vaatas Natalja Grigorile naeratust ja uudishimu varjamata.

«Tead mis, Pantelei Prokofjevitš,» algas peremees, kes oli vahetanud pilgu naisega, «pidage teie isekeskis nõu ja ka meie peame nõu omavahel, perekonna keskel, ja pärast juba otsustamegi asja, kas saame langudeks või ei.»

Majatrepist alla astudes tõotas Pantelei Prokofjevitš: «Ületuleval pühapäeval astume sisse.»

Peremees, kes saatis neid väravani, vaikis seepeale meelega, nagu poleks kuulnudki.

16

Alles pärast seda, kui Stepan oli Tomilinilt Aksinja kohta kuulnud, mõistis ta, haududes hinges kurbust ja viha, et hoolimata halvast elust naisega, hoolimata tol-

[illegible] ammusest solvangust armastas ta teda raske, vihkava armastusega.

Öösiti lamas ta vankris, sinel peale tõmmatud, käed [illegible] pea heidetud, mõtles sellest, kuidas jõuab koju, kuidas naine teda vastu võtab, ja tundis, nagu liigutaks sul rinnas südame asemel mürgine tarantel ... Ta lamas, valmistades mõttes ette tuhandeid arveteõiendamise [illegible]sõnasid, ja oli säärane tunne, nagu oleks hammaste all terajat, sõredat liiva. Ta pillutas viha laiali kakluses Petroga. Koju jõudis loiuna, seepärast pääseski Aksinja nii kergelt.

Tollest päevast peale asus Astahhovite tarre nagu mingi nägematu kooljas. Aksinja käis kikivarvul, kõnetes sosinal, aga vaevalt märgatavalt hõõgus ta silmis hirmuhaga ülepuistatult söeke, mis oli jäänud Griška soodatud palangust.

Teda silmitsedes Stepan pigem tundis kui nägi seda. Pimedas, Öösiti, kui köögis kolde kohal uinus kärbeste parv ja Aksinja huulte värisedes aset tegi, peksis teda Stepan, surudes tal suud kinni musta kareda käega. Ta päris häbitult üksikasju armuühendusest Griškaga. Aksinja viskles kõvas lambanahalehalises voodis, hingas raskelt. Naise piinamisest väsinud, kobas Stepan kätega ta näol, otsis pisaraid. Kuid Aksinja põsed olid hoopiuvalt kuivad, kramplikult liikusid Stepani sõrmede all ta lõualuud.

«Kas ütled?»

«Ei!»

«Tapan su!»

«Tapa! Jumala nimel, tapa ... Saan piinast lahti ... [illegible] pole elu ...»

Hambaid kokku pigistades keerutas Stepan naise rinnal higist jahedat, peent nahka.

Aksinja võpatles, oigas.

«Kas on valus või?» lõbustus Stepan.

«On küll!»

«Aga kas arvad, et minul polnud valus?»

Stepan uinus hilja. Unes ta pigistas kokku ja liigutas musti, liigestest jämedaid sõrmi. Küünarnukile toetudes vaatles Aksinja kaua mehe ilusat, unest muudetud nägu, ja langetanud pea padjale, sosistles midagi.

Griškat ta peaaegu ei näinud. Kord kohtas teda juhuslikult Doni ääres. Grigori ajas härgi joomast koju, sammus kallakust üles, vehkides punase vitsaraoga, vaadates maha. Aksinja läks talle vastu. Tundis, kuidas kaelkoogud tõmbusid külmaks käte all ja veri tungis kuumana meelekohtadesse.

Hiljem seda kohtumist meenutades maksis tal palju vaeva veenda end, et see oli ilmsi olnud. Grigori märkas teda, kui Aksinja oli peaaegu tema kohale jõudnud. Ämbrite nõudliku kriuksumise peale tõstis ta pea, kulmud väratasid, ja ta naeratas rumalalt. Aksinja läks, vaadates üle tema pea rohelisele, lainetes hingavale Donile, veel kaugemale — liivaneeme harjale.

Puna surus tal silmist pisarad välja.

«Ksjuša!»

Aksinja astus mõne sammu ja jäi seisma, pea kummargil, nagu hoobi all. Vihaselt nähvanud mahajäänud härjale vitsaraoga, ütles Grigori pead pööramata:

«Millal Stepan sõidab rukist lõikama?»

«Kohe praegu... paneb hobuseid ette.»

«Kui oled ta ära saatnud, tule meie päevalilledesse, luhale, mina tulen ka.»

Kriuksuvate ämbritega läks Aksinja alla Doni äärde. Kalda ääres, laine rohelisel palistusel siugles vaht koheva kollase pitsina. Valged kajakad lendlesid kisades Doni kohal.

Hõbedase vihmana sätendas veepinnal pisikalu. Teisel pool, liivaneeme valenduse taga kerkisid uhkelt ja rangelt vanade paplite tuules hallendavad ladvad. Vett ammutades laskis Aksinja ämbri kukkuda. Vasaku käega seelikut kergitades läks ta põlvini jõkke. Vesi kõditas sukapaeltest ärahõõrdunud sääremarju, ja esimest korda pärast Stepani tagasitulekut naeris Aksinja, tasa ning ebakindlalt.

Ta vaatas Griškale järele: niisamuti vitsaraoga vehkides, nagu parme tõrjudes, sammus ta aeglaselt kallakust üles.

Silmi tulvanud pisaraist ähmase pilguga hellitles Aksinja ta tugevaid jalgu, mis kindlalt tallasid maad. Griška laiadel pükstel, mis olid valgeisse villaseisse

sukkadesse kohendatud, punetasid lampassid. Ta seljal, akaluu juures, lipendas tükike äsjakärisenud määrdunud särki, kollendas tõmmu kolmnurk paljast ihu. Aksinja suudles silmadega seda tillukest, kunagi temale kuulunud tükikest armastatud kehast; pisaraid langes ta naeratavaile kahvatunud huultele.

Ta asetas ämbrid liivale, ja sanga koogu otsa ajades silmas liival Griška teravaninalise kinga jälge. Vaatas vargsi ringi — ei ole kedagi, ainult kauge valgma juures suplevad lapsed. Ta kükitas maha ja kattis jälje käega, siis heitis kaelkoogud õlgadele ja enda üle naeratades ruttas kodu poole.

Küla kohal käis hõreda uduvinega looritatud päike oma teed. Kuskil valgete pilvekeste kähara karja all säras sügav, jahe karjamaa sina, küla kohal aga, hõõguvate plekk-katuste kohal, tolmuste tänavate tühjuse, põuatuulest kõrvetatud kollase muruga õuede kohal lasus tappev kuumus.

Lohenenud maa peale ämbritest vett loksutades läks Aksinja kõikudes majatrepi juurde. Stepan, laia-ääreline olgkübar peas, rakendas hobuseid niidumasina ette. Kohendades rangide vahel tukkuval märal leisid, heitis ta pilgu Aksinjale.

«Vala vett lähkrisse.»

Aksinja kallas ämbritäie lähkrisse, põletas käsi raudsete kokkuneeditud vitste vastu.

«Jääd oleks vaja. Vesi läheb soojaks,» ütles ta, vaadates mehe higist märjale seljale.

«Mine, tõo Melehhovitelt... Ära mine!» hüüdis Stepan, kui talle meelde tuli.

Aksinja läks päranijäetud jalgväravat sulgema. Silmad maas, haaras Stepan piitsa.

«Kuhu sa lähed?»

«Väravat kinni panema.»

«Tule tagasi, riivatu... ma ütlesin — ära mine!»

Aksinja astus kiiresti majatrepi juurde, tahtis kaelkoogud üles riputada, aga värisevad käed ei kuulanud sõna — kaelkoogud veeresid mööda astmeid alla.

Stepan viskas eesistmele presentmantli, istus niidumasinale, kohendas ohje.

«Tee värav lahti!»

Kui Aksinja oli värava pärani lükanud, julges ta küsida:

«Millal sa tagasi tuled?»

«Õhtuks. Me leppisime Anikuškaga kokku, et niidame üheskoos. Vii talle söök ära. Kui sepikojast tuleb, siis sõidab põllule.»

Kiunudes, halli tolmuplüüši lõikudes jõudsid niidumasina väikesed rattad väravast välja. Aksinja läks majja, seisis veidi aega käsi südamele surudes, sidus siis rätiku pähe ja jooksis Doni äärde.

«Aga kui äkki tuleb tagasi? Mis siis?» kõrvetas teda mõte. Ta jäi seisma, nagu oleks näinud jalge ees sügavat kuristikku, vaatas tagasi ja — pani peaaegu joostes piki Doni luha poole.

Varbtarad. Juurviljaaiad. Päikesele silma vaatavate päevalillede kollane somp. Roheline, kahvatult õilmitsev kartuliväli. Seal lõpetab Šamili naispere, kes on hiliseks jäänud, oma kartulimaa rohimist; roosade särkidega kaetud kummargil seljad, hallile põllumaale langevate kõblaste lühikesed lennutused. Hinge tagasi tõmbamata jõudis Aksinja Melehhovi juurviljaaiani. Vaatas ringi, heitis vitsast võru posti ümbert, avas värava. Mööda tallatud rada läks ta päevalillevarte rohelise püsttarani. Kummardudes puges kõige sügavamasse tihnikusse, määris näo kokku kullaka õietolmuga; seelikut üles kergitades istus kassitapuga tikitud maale.

Jäi kuulatama: vaikus heliseb kõrvus. Kuskil ülal põriseb üksik kumalane. Päevalillede õõnsad, karedate karvakestega kaetud varred imevad vaikides maad.

Istus umbes pool tundi, piineldes kahtlustes — kas tuleb või ei. Tahtis juba minna, tõusis, kohendas rätiku all juukseid — sel ajal kääksus värav pikalt. Sammud.

«Aksjutka!»

«Tule siia . . .»

«Ahah, tulid.»

Lehtedega sahistades ligines Grigori, istus ta kõrvale. Nad vaikisid.

«Millega sul põsk koos on?»

Aksinja hõõrus käisega kollase lõhnava tolmu laiali.

«Vist päevalilledest.»

«Näe siin, silma juures on veel.»

Aksinja pühkis ära. Nende silmad kohtusid ja vastuseks Griška tummale küsimusele hakkas Aksinja nutma.

«Ei suuda enam . . . Ei ole mul õiget elu, Griša.»

«Mis ta's teeb?»

Vihaselt tõmbas Aksinja pluusi kaeluse lahti. Roosakait tütarlapselikult kõvadel rindadel oli tihedalt ploomsiniseid löögiplekke.

«Sa ei tea, mis ta teeb? . . . Peksab iga päev! . . . Imeb verd! . . . Ja sina oled ka hea . . . Teed rekkust nagu peni, ja muudkui minema . . . Kõik teie . . .» Värisevate sõrmedega pani ta nööpe kinni ja ehmunult — kas ehk haavus teine — vaatas ärapöördunud Grigorile.

«Otsid süüdlast?» venitas see, rohukõrt hammustades.

Tema rahulik hääl kõrvetas Aksinjat.

«Või ei ole sa süüdi?» hüüdis ta ägedalt.

«Kui mära ei otsi, siis täkk ei karga.»

Aksinja kattis näo kätega. Raske, kavatsetud hoobina langes solvang.

Kulmu kortsutades vaatas Grigori temale kõrvalt. Aksinjal immitses lohukesest esimese ja keskmise sõrme vahel pisar.

Viltune, päevalillede padrikus tolmunud kiir valgustas läbipaistvat tilgakest, kuivatas sellest nahale jäänud niisket jälge.

Grigori ei talunud pisaraid. Rahutult hakkas ta end maas nihutama, ägedalt raputas püksisäärelt raudsipelga ja heitis uuesti lühikese pilgu Aksinjale. See istus asendit muutmata, ainult et käeseljal veeresid voistu ühe asemel juba kolm pisarhaavlit.

«Mis sa nutad? Haavasin või? Ksjuša! Noh, oota . . . Ooi, ma tahan midagi ütelda.»

Aksinja võttis käed märja näo eest.

«Ma tulin nõu küsima . . . Mis eest siis sina? Niigi on raske . . . ja sina . . .»

«Lõid maaslamajat . . .» mõtles Grigori ja läks tumepunaseks.

«Ksjuša . . . laususin rumalusi, noh, ära pane pahaks . . .»

«Ma ei tulnud end pakkuma . . . Ära karda!»

Sel silmapilgul ta ise uskus, et ei tulnud siia selleks, et end Grigorile pakkuda; aga kui ta ennist kõrget kaldaäärt pidi luhale jooksis, oli ta mõelnud, endale selget aru andmata: «Laidan ära! Ärgu võtku naist. Kellega siis mina oma elu ühte sean?!» Siis tuli tal meelde Stepan ja ta raputas jonnakalt pead, peletades sündmatult tulnud mõtet.

«Tähendab, lõpp on meie armastusel?» küsis Grigori ja heitis kõhuli, toetudes küünarnukkidele ja sülitades välja kassitapuõie roosasid, jutuajamise kestel puruksnäritud õilmelehti.

«Kuidas lõpp?» ehmus Aksinja. «Kuidas nii?» küsis ta uuesti, püüdes teisele silma vaadata.

Grigori pööritas siniseid kumeraid silmavalgeid, juhtis pilgu kõrvale.

Tuuldunud, kurnatud maa lehkas määndumise ja päikese järele. Tuul sahises, pöörates rohelisi päevalillelehti. Silmapilguks ähmanes päike, varjatud käharast pilvest, ja stepile, külale, Aksinja norgus peale, kähara kassitapu roosale õiekarikale langes keereldes ja eemale hõljudes suitsjas vari.

Grigori ohkas — tuli mingisugune norsatusega ohe — ja heitis selili, surus abaluud vastu kuuma maad.

«Tead mis, Aksinja,» hakkas ta aeglaselt, sõnahaaval kõnelema, «on kuidagi halb, — närib nagu küskil rinnus. Ma mõtlesin . . .»

Juurviljaaia kohal kostis kiunuvat vankri käginat.

«Hoe, lauk! Hoe! Hoe! . . .»

Hõik tundus Aksinjale niivõrd vali, et ta langes näoli maha. Grigori sosistas pead tõstes:

«Võta rätik ära. Valendab. Viimati nähakse.»

Aksinja võttis rätiku ära. Päevalillede vahelt hoovav kuum tuul sasis ta kaelal kullendava udeme kiharaid. Eemalduva vankri kiunumine jäi vaiksemaks.

«Vaat mis ma mõtlesin,» algas Grigori ja elavnes, «mis on olnud, ega seda saa olematuks teha, mis siin siis süüdlast otsida? Peab kuidagi edasi elama . . .»

Tähelepanelikuks muutunud Aksinja kuulas, ootas, murdis sipelgalt äravõetud kõrrekest.

Vaatas Grigorile näkku — tabas ta silmade kuiva ja rahutu läike.

«Ma mõtlesin, et teeme õige sinuga lõpu . . .»

Aksinja vankus. Krõnksutõmbunud sõrmedega haaras ta kinni soonilisest kassitapust. Sõõrmeid laiali ajades ootas lause lõppu. Hirmu ja kannatamatuse tuli lakkus ähmelt ta nägu. Mõtles, et Grigori ütleb: «. . . teeme lõpu Štepanile», aga pahaselt niisutas Grigori keelega kuivanud huuli (need liikusid raskelt), ja ütles:

«. . . teeme lõpu sellele loole, mis?»

Aksinja tõusis, tõukudes rinnaga päevalillede kollaste ripsevate peade vastu, läks värava poole.

«Aksinja!» hüüdis Grigori summutatult.

Vastuseks kääksus värav pikalt.

17

Rohist polnud jõutud veel rehalaisse vedada, kui tuli katte niisu kord. Saviliivastel kohtadel, põntadel koltus ja keerdus torru kõrbev leht, kuivas oma aja äraelanud kõva.

Saak on hea, — kiitsid inimesed. — Kõrs on tugev, tera raske, täis.

Pidanud Iljinitšnaga nõu, otsustas Pantelei Prokofjevitš kui Koršunovide juures kosjad vastu võetakse, lükata pulmad edasi viimase spass-pühani[1].

Vastuse järel polnud veel käidud: vahepeal jõudis katte lõikus, siis oodati püha.

Vilja niitma sõideti reedel. Niidumasina ette oli rakendatud kolm hobust. Pantelei Prokofjevitš tahus vankri kaartuge, korraldas rattaid vilja veoks. Niitma sõitsid Petro ja Grigori.

Grigori sammus, hoides kinni eesistmest, millel istus vend; ta oli tusane. Alumise lõualuu juurest põiki üles kuni põsenukkideni veeresid värisedes muhud. Petro teadis selle olevat kindla tunnuse, et Grigoril süda sees keev ja et ta on valmis igasuguseks meeletuks teoks, kuid itsitades oma nisukarva vurrudesse, narris ta venda edasi:

«Jumala eest, jutustas!»

---

[1] Spass — kolm kr.-kat. kiriku püha augustikuus. — *Tõlk.*

«Noh, las jutustab!» urises Grigori, tõmmates hammaste vahele kahuka vurrukarva.

««Tulen juurviljaaiast,» ütleb, «kui kuulen Melehhovi päevalilledes inimeste hääli.»»

«Jäta järele, Petro!»

«Ja-ah... hääli. «Vaatasin siis üle tara...»»

Grigori hakkas kiiresti silmi pilgutama.

«Kas jätad järele? Ei?»

«Kae veidrikku, lase ometi lõpuni rääkida!»

«Hoia, Petro, meil tuleb tüli,» ähvardas Grigori maha jäädes.

Petro liigutas kulme ja istus ümber, selg hobuste poole, nägu taga sammuva Grigori poole.

««Eks vaatasin siis üle tara, nemad kullakesed lamavad teineteise kaenlas.» — «Kes?» küsin. — «Eks Aksjutka Astahhova sinu vennaga.» Mina ütlen...»

Grigori haaras vartpidi lühikese hangu, mis oli niidumasina päras, ja tormas Petro poole. See viskas ohjad käest, hüppas istmelt alla, põikas ette hobuste juurde.

«Urjuh, põrguline!... Marru läinud!... Urjuh! Vaat kus on...»

Hambad irevil nagu hundil, viskas Grigori hangu. Petro langes käpuli, ja hang lendas temast üle, tungis verssoki sügavusse ränikõvasse, kuiva maasse, jäi helisedes värisema.

Tumestunud näoga Petro hoidis kisast erutatud hobuseid suu äärest, sõimas:

«Oleksid võinud ära tappa, raisk!»

«Oleksingi tapnud!»

«Tola oled! Meeletu kurivaim! Kae, kus isa tõugu läinud, päris tšerkessinolk!»

Grigori tõmbas hangu välja, läks liikuma hakanud niidumasina järel.

Petro kutsus teda sõrmega.

«Tule siia. Anna õige hang.»

Ta vahetas ohjad vasakusse kätte ja võttis hangu haljastunud haru pidi.

Äigas Grigorile, kes seisis paha aimamata, varrega mööda selga.

«Tagasitõmbega peaks andma!» kahetses Petro, vaadeldes kõrvalehüpanud Grigorit.

Minut hiljem vaatasid nad suitsu süüdates teineteisele silma ja pahvatasid laginal naerma.

Hristonja naine, kes sõitis koormaga teist teed pidi, nägi, kuidas Griška virutas hangu venna pihta. Ta ajas enda koorma otsas püsti, aga silm ei seletanud, niis toimus Melehhovite juures, — niidumasin ja hobused varjasid ära. Niipea kui ta oli tanumasse pööranud, hüüdis ta naabrinaisele:

«Klimovna! Jookse, ütle va türklasest Panteleile, et nende poisid lõhuvad teineteist hanguga Tatari kurgaani juures. Kukkusid kaklema ja Griška — tema on ju pöörane! — rabas Petrole hanguga külje sisse, see aga samal ajal jälle vastu... Seal on verd kõik kohad täis!»

Petrol oli sikutavate hobuste peale karjumisest juba hääl ära läinud ja ta vilistas heledasti. Grigori, toetudes tolmust musta jalaga põikpuule, lükkas masinalt maha tiibadega kokkupühitud viljalademeid. Kärbestest vertseks puretud hobused vehkisid sabadega ega pingutanud ühtlaselt trenge.

Kogu stepis, kuni helesinise silmapiirivöödini, rühmasid inimesed tööd teha. Rädisesid niidumasinate noad, stepp muutus laiguliseks mahaniidetud vilja lademeist. Matkides hobuseajajaid, vilistasid künkakestel ümisejad.

«Veel kaks ett, siis teeme suitsu!» hüüdis Petro läbi tiibade vihina ja nugade lõgisemise, pöörates kogu kehaga Grigori poole.

Grigori ainult noogutas. Raske oli paotada tuulest kuivanud, lõhenenud huuli. Ta haaras hangu lühemalt, et oleks kergem raskeid viljalasusid heita, hingas hookaupa. Higist märg rind sügeles. Kübara alt voolas kibedat higi; silmi sattudes kipitas see nagu seep. Nad peatasid hobused, jõid ja panid suitsud põlema.

«Teed pidi sõidab keegi ratsa,» ütles Petro, vaadates käe alt.

Grigori silmitses teraselt ja tõstis imestuses kulmud.

«Justkui oleks isa.»

«Hulluks oled läinud! Millel ta siis ratsutab, hobused on ju niitja ees.»

«Tema ta on.»

«Eksid, Griška!»

«Jumala eest, tema!»

Mõne hetke pärast tulid selgesti nähtavale hobune, kes sirutas end kiires galopis, ja ratsanik.

«Isa . . .» ehmunud nõutuses hakkas Petro paigal tammuma.

«Vist on kodus midagi . . .» avaldas Grigori ühise mõtte.

Sadakond sülda eemal tasandas Pantelei Prokofjevitš käiku, laskis hobusel traavi sörkida.

«Peksan läbi-i-i-i . . . lurjused! . . .» kisendas ta juba eemalt ja raputas pea kohal punutud rihmpiitsa.

«Mis tal on?» hämmastus Petro lõplikult, pistis oma nisukarva vurru poolest saadik suhu.

«Peida end niitja taha! Jumala tõsi, sähvab piitsaga. Enne kui asi selgeks saab, peksab läbi . . .» ütles Grigori naerdes ja põikas igaks juhuks teisele poole niidumasinat.

Vahune hobune tuli vappuvas traavis mööda kõrrepõldu. Pantelei Prokofjevitši jalad kõlkusid hobuse külgedel (ta sõitis ilma sadulata), ta vibutas rihmpiitsa.

«Mis te siin olete teinud, te kuradiseeme?!»

«Niidame . . .» Petro lahutas käsi ja kõõritas areldi piitsale.

«Kes lõi keda hanguga? Mille pärast kaklesite? . . .»

Grigori oli pööranud selja isa poole, luges sosinal tuule laialipühitud pilvi.

«Mis sa räägid? Missuguse hanguga? Kes kakles? . . .» Silmi pilgutades vaatas Petro isale alt üles, tammudes ühelt jalalt teisele.

«Aga kuidas siis, kanade päralt, jooksis teine sinna ja kisendab: «Teie poisid lõhuvad teineteist hanguga.» Kuidas see siis on, äh? . . .» Pantelei Prokofjevitš raputas raevuselt pead, heitis ratsuti käest ja hüppas lõõtsutava hobuse seljast maha. «Haarasin Semiškini Fedkalt hobuse ja lasksin nelja siia. Äh? . . .»

«Kes seda's rääkis?»

«Külanaine! . . .»

«Ta luiskab, isa! Magas koormal, neetud eit, ja nägi säärast und.»

«Eit!» hüüdis Pantelei Prokofjevitš kiunuvalt, pilades omaenda habet. «Va Klimovna-libu! Oh sa jum-mal! . . .

Äh? Läbi peksan lita! . . .» Ta trampis jalgadega, longates vasakut, vigast.

Tummast naerust võbisedes vaatas Grigori jalge ette. Petro ei pööranud isalt silmi, siludes higist pead.

Pantelei Prokofjevitš hüples jao täis ja jäi vaikseks. Istus niidumasinale, sõitis vilja maha heites kaks ett ja ronis kurja vandudes jälle hobuse selga. Ratsutas teele välja, kihutas mööda kahest viljakoormast, tuiskas tolmutades küla poole. Kaarele jäi mahaunustatud peenelt punutud, uhke topsuga rihmpiits. Petro keerutas seda käes, vangutas pead ja ütles Griškale:

«Küll me oleksime sinuga saanud, poiss. On's see rihmpiits? Sihuke teeb ju sandiks, vennas, — võib pea maha lüüa!»

18

Koršunove peeti Tatari külas rikkaimaks pereks. Neliteistkümmend paari härgi, kari hobuseid, märad Provalski hobusekasvandusest, poolteistkümmend lehma, määratu palju jõudekarja, mitusada lammast. Ja ka muidu sünnib peale vaadata: maja pole halvem Mohnovi omast, kuuetoaline, plekk-katusega, plankudega vooderdatud. Majapidamishoonel on ilus uus kivikatus; aed — oma tiinu poolteist ühes kodusaluga. Mis inimesel siis veel vaja on?

Seepärast oligi Pantelei Prokofjevitš esimesel korral sõitnud kosja aralt ja salajase vastumeelsusega. Koršunovid võisid leida oma tütrele hoopis teistsuguse peigmehe kui Grigori. Pantelei Prokofjevitš mõistis seda, kartis eitavat vastust, ei tahtnud kummardada isemeelse Koršunovi ees; aga Iljinitšna näris teda kui rooste rauda ja lõpuks murdis vanamehe kangekaelsuse. Pantelei Prokofjevitš nõustus ja sõitis, needes hinges Griškat, Iljinitšnat ja kogu maailma.

Tuli sõita teist korda, vastuse järele: oodati pühapäeva, sel ajal hõõgus aga Koršunovi tare halivärviga värvitud katuse all tume perekonnatüli. Pärast kosilaste ärasõitu vastas pruut ema küsimusele:

«Griška meeldib mulle ja kellelegi teisele ma ei lähe!»

«No leidsid küll peigmehe, lollikene,» püüdis isa

talle mõistust pähe panna, «muud temast pole, kui et on tõmmu nagu mustlane. Mina otsin sulle hoopis teistsuguse peigmehe, mu marjuke.»

«Mul pole teisi vaja, isa . . .» Natalja punastas ja valas pisaraid. «Ma ei lähe kellelegi, ei maksa kosjadega tullagi. Muidu viige kas või Ust-Medveditsa kloostrisse . . .»

«Liiderdaja, seelikukütt, aeleb ringi sõdurinaistega,» pani isa viimase trumbi välja, «terve küla helinat täis.»

«Olgu!»

«Kui sinu poolest olgu, siis minu poolest ammugi! Mul ükstapuha, kui lugu nii on!»

Vanem tütar Natalja oli isa lemmik, seepärast ta ei käinud talle peale valiku suhtes. Juba viimasel paastuvahel olid käinud kosilased kaugelt, Tsutskani jõe äärest, ränkrikkad vanausulised kasakad; tulid kosilased ka Hopjorilt ja Tširilt[1], aga peigmehed Nataljale ei meeldinud ja kosjaviinad olid asjata raisatud.

Miron Grigorjevitšile meeldis Griška südamepõhjas kasakauljuse tõttu, armastuse tõttu talu ja töö vastu. Vanamees oli ta staniitsa poiste hulgast esile tõstnud juba siis, kui Griška oli džigiteerimise eest saanud esimese auhinna; aga tundus solvav panna tütar mehele kehvale ja halva kuulsusega teotatud peigmehele.

«Töökas poiss ja näo poolest ilusakene . . .» sosistas talle õõsiti naine, silitades ta tedretähnilist punaharjaselist kätt, «ja Natalja päris närtsib igatsusest tema järele . . . Nii kangesti meeltmööda on talle.»

Miron Grigorjevitš pööras selja naise kondise külma rinna poole, kõneles vihaselt:

«Jäta hing rahu, takjas. Pane tütar kas või Hull-Pašale, mis minul sellest on? Jumal pole sulle küll aru raasugi andnud! «Näo poolest ilusakene . . .»» pobises ta kidakeelselt, «no kas sa tema lõusta pealt hakkad vilja lõikama või mis? . . .»

«Noh, nüüd vilja lõikama . . .»

«No muidugi: mis sul ta näost kasu? Kui tavaga tubli inimene oleks. Tõtt ütelda, mul on isegi veidi

[1] Hopjor — Doni vasakpoolne, Tšir — parempoolne lisajõgi.

hale anda oma tütar türklaste keskele. Kui nad oleksid [illegible] nagu peavad olema . . .» uhkeldas Miron Grigorjevitš, viseldes voodis.

«Töökas perekond ja jõukust on . . .» sosistas naine, ja surudes end lähemale mehe tüsedale seljale silitas ahnelt ta kätt.

«Ah, kurat, mine ometi eemale! Nagu sul mujal [illegible] ei oleks . . . Mis sa silitad mind nagu tiinet lehma? Aga Nataljaga tee, kuidas tahad. Pane kas või [illegible] tüdrukule mehele! . . .»

«Oma lapse vastu peab armulik olema. Jumal [illegible] — selle rikkusega . . .» kähistas Lukinitšna Miron Grigorjevitši karvasesse kõrva.

Vanamees viibutas jalgadega, nihkus seina poole ja [illegible] nagu uinudes.

Kosilaste tulek tabas neid ootamatult. Pärast jumalateenistust vurasid need pikkvankris värava ette. Jalgsi astudes pidi Iljinitšna peaaegu vankri ümber jooksma, Pantelei Prokofjevitš aga hüppas istmelt noore kuhena, kuigi ta oli oma haiget jalga põrutanud, ei näidanud ta seda välja ja lonkas uljalt tare poole.

«Seal nad on! Et kurat neid võtaks!» ohkas Miron Grigorjevitš aknast välja vaadates.

«Oh sa heldekene, ja minul argiseelik alles söögitegemise ajast seljas, pole saanud ära visata!» pani perenaine kõketama.

«Oled niigi kena! Ega's sinule kosja tuldud, kellel sind vaja on, va samblatükk! . . .»

«Sündimisest saadik oled kõlvatu olnud, nüüd vanas [illegible] on pearattad hoopis segi läinud.»

«Nonoh, ära sa mul palju räägi!»

«Paneksid ometi puhta särgi selga, näe, taga selgroog paistab, ja häbi polegi? Oh sa paharett küll!» riidles naine. Miron Grigorjevitši üle vaadates, seni kui kosilased üle õue tulid.

«Ära karda, küllap tunnevad selleski ära. Panen või roguski selga, ei nemad ära ütle.»

«Tervist teile!» kirgatas Pantelei Prokofjevitš; ta hüppas läve vastu, ja hämmeldudes oma valjust häälest lõi liigse korra pühapildi poole risti ette.

«Tere,» teretas peremees, kes silmitses kosilasi kollina.

«Jumal annab ilmakest.»

«Jumal tänatud, ikka peab ilma.»

«Inimesed saavad töödega väikestviisi korda.»

«Seda küll.»

«Nõnda neh.»

«Hm.»

«Eks meie siis nüüd tulime järele pärima, Miron Grigorjevitš, et kuidas teie olete isekeskis otsustanud ja kas saame langudeks või ei . . .»

«Astuge lähemale, olge head. Istuge, olge head,» kutsus perenaine kummardades, pühkides pika kroogltud seeliku sabaga telliskiviga hõõrutud põrandat.

«Oh, ei maksa endale tüli teha.»

Iljinitšna võttis istet, tõstes kahistades üles popeliinseeliku. Miron Grigorjevitš toetus küünarnukiga uue vahariidega ehitud lauale, vaikis veidi aega. Vahariidest tõusis halba märja kummi ja veel millegi lehka; tähtsalt vaatasid surnud tsaarid ja tsarinnad kirju äärisega nurkadest, keskel ilutsesid keiserlikud neiud, valged kübarad peas, ja kärbeste mustatud keiser Nikolai Aleksandrovitš.

Miron Grigorjevitš katkestas vaikuse:

«Noh . . . otsustasime tüdruku mehele panna. Saame sugulasteks, kui kaubaga kokku lepime . . .»

Jutu sellel kohal tõmbas Iljinitšna kuskilt oma puhvltud käistega lustriinpluusi tundmatutest sügavustest, justkui selja tagant, välja kõrge saia ja pani selle patsatades lauale.

Pantelei Prokofjevitš tahtis millegipärast risti ette lüüa, aga korpunud vähisõrataolised sõrmed, mis olid koondunud ristimärgi tegemiseks ja tõusnud poolele vajalisele teele, muutsid kuju: pöial pistis end vastu peremehe tahtmist kogemata esimese ja keskmise sõrme vahele ja see häbematu sõrmede punt libises vargsi sinise kuue punnitava hõlma alla ning tõi sealt kaelapidi välja punapealise pudeli.

«Noh, nüüd siis, armsad langukesed, palume jumalat, võtame napsi ja kõneleme oma lastest ning kosjakaubast . . .»

Heidinult silmi pilgutades vaatas Pantelei Prokofjevitš langu külmade tedretähnidega ülekülvatud näkku ja lakkas heatujuliselt pudelipõhjale hobusekabjataolise laia käega.

Tunni aja pärast istusid langud nii lähestikku, et Mehhovi habeme pigikarva rõngad kobasid Koršunovi habeme sirgeid rebasekarva salke. Pantelei Prokofjevitš hõngas magusalt soolase kurgi lehka ja keelitas langu.

«Mu kallis lang,» alustas ta põriseva sosinaga, «mu kallis languke!» kõrgendas kohe häält karjumiseks, klangis mõirgas ta, paljastades musti nürinenud lõikehambaid, «Teie mõõl[1] on liiga suur minu jaoks! Mõtle uuesti järele, armas lang, mõtle, kuidas sa minule liiga tahad teha: kedrid kalossidega — üks, doni kasukas — kaks, kaks villast kleiti — kolm, siidrätik — neli. See on ju l-lla-gedaks tegemine! . . .»

Pantelei Prokofjevitš lahutas laialt käsi, õmblused ta hobuaardiväekasaka mundri õlgadel ragisesid ja tolm kerkis üles. Langetanud pea, vaatas Miron Grigorjevitš ettenaga ja kurgisoolveega ülevalatud vahariidele. Ta hoges ülalt keerulise joonisena põimitud pealkirja: «Venemaa isevalitsejad». Juhtis pilgu allapoole: «Tema keiserlik majesteet keiser Nikolai . . .» Edasi tuli ette kartuliroom. Ta silmitses joonistust terasemalt: keisri nägu polnud näha, selle peal seisis tühjendatud viinapudel. Hardalt silmi pilgutades püüdis Miron Grigorjevitš selgemini näha uhke valgevõõlise mundri kuju, aga munder oli tihedalt libedaid kurgiseemneid täis sülitatud. Ilmetult ühesuguste tütarde ringist vaatas endaga rahulolevalt keisrinna, laiaääreline kübar peas. Miron Grigorjevitsil läks meel nii haledaks, et vesi tuli silma. Ta mõtles: «Nüüd vaatad nii kangesti uhkelt nagu hani korvist, aga kae, kui tuleb tütart mehele panna — siis ma vaa-a-atan . . . küll siis hakkad kepsu lööma!»

Tema kõrva ääres sumises suure musta kumalasena Pantelei Prokofjevitš.

Koršunov tõstis tema peale niiske häguga kaetud silmad, jäi kuulatama.

«Kui meie tahame hankida sinu tütrele, see tähendab

[1] Mõõl — peiu kink mõrsjale. — *Tõlk.*

nüüd niisamahästi ka minu tütrele... sinu ja minu tütrele niisuguse mõõlu... nii et kedrid kalossidega ja doni kasuka... siis peame elajad laudast ära müüma.»

«Kas on kahju?» Miron Grigorjevitš lõi rusikaga lauale.

«Mitte seda, et kahju...»

«On kahju?»

«Oota, lang...»

«Kui on kahju, siis!...»

Miron Grigorjevitš äigas laialiaetud higise käega üle laua, pühkis viinaklaasid põrandale.

«Eks sinu omal tütrel tuleb ju elada, ja vara kogudal»

«Ol-gu!! Aga mõõlu pead andma, muidu ei ole meie langud!...»

«Elajakesed laudast ära müüa...» Pantelei Prokofjevitš keerutas pead. Kõrvarõngas värises kõrvas, nõrgalt helkides.

«Mõõl peab olema!... Tal on oma riidevara kirstud täis, aga sina paku talle au, kui ta teile meeltmööda on!... Säärane on meie kasakapruuk. Vanasti oli, ja meie peame vana aega au sees hoidma...»

«Pakun au!...»

«Paku.»

«Pakun au!...»

«Kogumise asjas aga — las noored koguvad. Meie oleme kogunud ega ela halvemini kui teised inimesed, võtaks neid tühi, las koguvad nemadki endile!...»

Langud põimisid habemed kirjuks punemeks. Pantelei Prokofjevitš võttis suudluse peale mahlatut närtsinud kurki ja hakkas paljude ühtesulanud tunnete mõjul nutma.

Peigmehe ema ja pruudi ema istusid kaelakuti kirstul, summutasid teineteist häälekärinaga. Iljinitšna lõkendas kirsipunas, Lukinitšna rohetas viinast nagu külmanäpistatud mets-talipirn.

«...Sihuke laps — sääraseid pole terves maailmas! On sulle alati sõnakuulelik ja aupaklik, ei tema lähe käsust ega keelust üle. Kardab sõnakestki vastu lausuda, armas sugulane...»

«Ah, mu kullake,» katkestas teda Iljinitšna, toetades vasaku käega põske, paremaga aga vasaku käe küünar-

põhi, «kui palju kordi olen temale lurjusele kõnelnud! Viimasel pühapäeval, na õhtu poole, seab teine end jälle minema, puistab tubakat tubakakotti, eks mina siis ütlengi: «Millal sa ta ometi kord maha jätad, sa vaenlase-ning? Kui kaua pean mina oma vanas põlves sihukest häbi kannatama? Stepan keerab sul ju kaela ühe ropsuga kahekorra!...»»

Miška vaatas ülemise uksepilu kaudu köögist kambrisse, all sosistlesid Natalja kaks nooremat õde.

Natalja istus eemal nurgatoas ahjupingil, kuivatas pisaraid kitsa pluusikäisega. Teda kohutas, piinas teadmatusega uus, läve ees seisev elu.

Kambris lõpetati kolmandat pudelit viina; otsustati peigu pruudiga kokku viia esimesel spass-pühal.

19

Koršunovi tares oli pulma-eelne askeldus. Pruudile mõeldi kiiruga veel üht-teist pesutükki. Natalja istus terved õhtud kodus, kudus peigmehele suitsjast kitsevillast traditsioonilist kaelasalli ja villaseid kindaid.

Tema ema Lukinitšna küürutas pimeduse tulekuni ambulusmasina kohal — oli abiks staniitsast võetud õmblejale.

Miška tuli isaga ja töömeestega põllult, — ilma end pesemata ja rakkuhõõrutud jalgu raskeist töökingadest vabastamata läks Natalja juurde kambrisse, istus tema kõrvale. Õde kiusata oli talle ülisuureks lõbuks.

«Kood?» küsis ta lühidalt ja pilgutas silma kaelasalli habokate narmaste peale.

«Koon, aga mis sinul sellega asja on?»

«Koo, koo, lollike, aga tema lööb sul tänu asemel näo segamini.»

«Mis eest?»

«Niisama, — mina tunnen Griškat, oleme temaga sõnud. Ta on sihuke peni, kes hammustab ega ütle, mille eest.»

«Ära luiska! Nagu mina ei tunneks teda.»

«Aga mina tunnen paremini. Käisime koos koolis.»

Mitka ohkas raskelt ja teeseldult, silmitses hangudest kriimustatud peopesi, painutas madalale oma pikka selga.

«Hukka lähed sa tema kõrval, Nataška! Ela parem piigapõlves. Mis sa temas head leidsid? Noh? Kole teine — peletab hobusegi ära, mingisugune napakas... vaata lähemalt: vas-tik poiss!...»

Natalja sai pahaseks, neelas pisaraid, kummardas oma haleda näo kaelasalli kohale.

«Peaasi aga — tal on kallike,» jätkas Mitka õelalt ja halastamatult. «Mis sa's ulud? Rumal oled, Nataška. Ütle ära! Ma panen kohe hobuse sadulasse, lähen ütlen, et ärge enam tulge...»

Nataljale tuli appi vanaisa Grišaka, kes astus kambrisse, kobades pahkliku kepiga põranda tugevust ja siludes pulstunud habeme kollast kanepit; susates kepiga Mitka poole, küsis:

«Mis sina, reo, siia ilmusid, äh?»

«Tulin niisama vaatama, vanaisa,» õigustas end Mitka.

«Vaatama? Äh? Käsin sul reol siit ära minna. Käies, marss!»

Ätt vehkis kepiga ja lähenes Mitkale, oma kuivanud jalgadega ebakindlalt astudes.

Ätt Grišaka oli tallanud maakamarat kuuskümmend üheksa aastat. Ta võttis osa 1877. aasta Türgi sõjast, oli ratsakäskjalaks kindral Gurko juures, sattus ebasoosingusse ja saadeti ära polku. Vahvuse eest Plevna ja Rošitši all sai ta kaks Georgi risti ja Georgi medali. Ta oli teeninud ühes väeosas Prokofi Melehhoviga ja veetis nüüd vanaduspäevi poja juures. Vana sõjamees pälvis veel vanaduseski külas üldise lugupidamise oma selge mõistuse, pistimatu aususe ja külalislahkuse tõttu; ta kulutas oma lühikest elujääki mälestuste peale.

Suvel päikese tõusust kuni loojakuni armastas ta istuda muldrikul, kriipsutada kepiotsaga maad, pea ettepoole kummargil, mõtelda ähmaste piltidega, mõtete katketega, mis ujusid läbi unustusevidu tuhmide mälestushelkidena...

Luitunud kasakamütsi pragunenud sirmist langes ta suletud silmade mustadele laugudele tume vari; varju tõttu paistsid põskede kortsud sügavamatena, hall habe helkis sinkjalt. Tema kepile ristatud sõrmedes, käelabades, jämedates mustades soontes voolas aeglaselt veri, mis nägu mustmuld nõos.

Aasta-aastalt jahtus veri. Ätt Grišaka kaebas armsaimale pojalapsele — Nataljale:

«Villased sukad, aga ei soojenda minu jalgu. Sina, tapsuke, tee mulle teised, paksemad.»

«Mis sa kõneled, vanaisake, praegu on ju suvi!» naeris Natalja ja istunud vanaisa juurde muldrikule, vaatas tema suurele kortsulisele kollasele kõrvale.

«Mis siis, mu lapsuke, olgugi suvi, aga veri on külm nagu muld maa sügavuses.»

Natalja vaatas veresoonte võrgustikku vanaisa käel ja talle meenus: õues kaevati kaevu, ja tema — tookord veel plikake — ammutas raandaga niisket savi, tegi rasket nukke ja rabedate sarvedega lehmi. Elavalt tuli meelde, mida olid tundnud käed kokkupuutel viiesüllasest sügavusest väljavõetud surnud, jäise mullaga, ja nüüd vaatas ta juba hirmuga vanaisa kätele, mida katsid pruunid, savikarva, vanainimeselikud tedretähnid.

Talle näis, et vanaisa kätes ei voola mitte rõõmus punane veri, vaid pruun-sinine savimuld.

«Kas kardad surra, vanaisa?» küsis ta.

Ätt Grišaka keerutas peenikest, kortsulist ja soonilist kaela, nagu püüdes seda kantud mundri püstkraest välja sirutada; liigutas rohekashalle vurre.

«Olen surmakest nagu kallist külalist. On juba aeg... olen elanud ja tsaare teeninud, ja viina olen oma elusajal joonud,» lisas ta juurde, naeratades valgehambulise suuga, nii et kortsud silmade ümber värisesid.

Natalja silitas vanaisa käsi ja läks eemale, ätt aga jäi muldrikule istuma, ikka nõndasamuti küürus, kribides maad kepiga, mis oli käepideme juurest kulunud. Tal oli seljas hall, mitmest kohast nõelutud munder, mille kõval püstkrael naersid nooruslikult ning uljalt punased tähnad nööpaugud.

Teate sellest, et Nataljat kositakse, võttis ta vastu väise rahuga, südames aga kurvastas ja pahandas: Natalja poetas talle laua juures paremaid palakesi, Natalja pesi ta pesunatukest, nõelus, kudus sukki, parandas pükse ja särke — seepärast siis vaataski ätt Grišaka, kui ta oli kuskilt kuulnud, paar päeva temale karmi valjusega.

«Melehhovid on tublid kasakad. Teenisin ühes polgus kadunud Prokofiga. Oli teine vahva kasakas. Aga kuidas pojapojad on? Mis?»

«Ka pojapoegadel pole viga,» vastas Miron Grigorjevitš põiklevalt.

«Griška, pagan, pole küll sugugi aupaklik. Hiljuti, kui tulin kirikust, sattus ta mulle vastu ega teretanud. Vanainimestest ei peeta nüüdsel ajal just palju lugu . . .»

«Ta on lahke poiss,» kaitses Lukinitšna tulevast väimeest.

«Mis? Või lahke, ütled? Noh, siis on hea, annaks jumal. Kui aga Nataškale meeltmööda oleks . . .»

Kihlajootudest ätt Grišaka peaaegu osa ei võtnud: puges vaid silmapilguks kambrikesest välja, istus veidi aega laua taga, vaevaga pigistas ängistatud kõrist alla klaasi viina, ja saanud sooja ning tundes, et jääb purju, läks ära.

Kaks päeva vaatas ta vaikides ärevalt-õnnelikule Nataljale, mälus suuga, liigutas valgeid roheliseseguseid vurrukimpe; siis nähtavasti leebus.

«Nataška!» hüüdis ta ühekorra.

Natalja tuli juurde.

«Noh, kuidas on, pojatütreke, on sul hea meel või? Mis?»

«Ma ei tea isegi, vanaisa,» tunnistas Natalja.

«Nonoh, nonoh . . . Kanäe . . . Noh, issand kaitsku sind. Annaks jumal,» ja pahameele ning kibedusega heitis ette: «Ei oodanud ära, va jumalavallatu, kuni oleksin surnud, siis oleksid võinud mehele minna . . . Vilets saab minu elu ilma sinuta.»

Mitka, kes köögist kuulatas nende jutuajamist, ütles:

«Sina elad ehk veel sada aastat, vanaisa, kas tema hakkab siis ootama? Oled ikka nupumees küll.»

Ätt Grišaka punastas nii, et tõmbus mustaks ja pidi lämbuma. Ta tagus kepiga, trampis jalgadega.

«Vait, reo, koerapoeg! . . . Kasi minema! . . . Kasi minema! . . . Ah, sina kurivaim! Kuulatasid, vaenlase hing! . . .»

Mitka jooksis itsitades õue, ätt Grišaka aga pahandas veel kaua, sõimas Mitkat, ja ta jalad lühikestes villastes sukkades värisesid põlvist.

Natalja kaks nooremat õde: Mariška — umbes kaheteistkümne-aastane plika — ja Gripka — kaheksa-aastane vallatu vigurivänt — ootasid kannatamatusega pulmapäeva.

Tagasihoitud rõõmu väljendasid ka töölised, kes alaliselt elasid Koršunovide juures. Nad ootasid peremehelt heldet kostitust ja lootsid saada pulmailu ajal kaks-kolm vaba päeva. Ühel nendest, kaevuvaltapikkusel Bogutšari ühiselasel, veidra perekonnanimega Het-Baba, käis üks kord pooles aastas joomahoog peal. Siis jõi ta maha kõik riided seljast ja teenistuse. Ammu juba õrritas teda tuttav palnava iivelduse tunne, kuid ta hoidis end tagasi, püüdes sobitada joomahoo algust pulmadega.

Teine, Mihhei-nimeline, igerik ja tõmmu kasakas Migulinskaja staniitsast, oli alles hiljaaegu Koršunovide juurde asunud; laostunud tulekahju läbi, astus ta tööliseks, ja sõbrustades Hetkoga (nii kutsuti Het-Babat lühendatult), hakkas aeg-ajalt jooma. Oli teine kirglik hobustearmastaja; vintis olles nuttis, hõõrudes pisaraid tatari teraval kulmudeta näol, nurus Miron Grigorjevitšile:

«Peremees! Sa mu kullake! Kui hakkad tütart mehele panema, siis lase Mihheikal pulmasõitu teha. Mina juba annan, nii et kõlbab vaadata! Hüppan läbi tule ega kõrveta hobustel karvagi. Mul endal olid hobused . . . Eh! . . .»

Alati sünge ja seltsimatu Hetko sõbrunes millegipärast Mihheiga, õrritas teda ühe ja sellesama naljaga:

«Mihhei, kas kuuled? Kust staniitsast sa oled?» küsis ta teiselt, hõõrudes oma pikki, põlvedeni ulatuvaid käsi, ja too vastas häält muutes: «Migulinskajast.» — «Aga miks sa sihuke igerik oled?» — «Meie selts ju kõik sihuke.»

Ta naeris alati valjusti ja kähisevalt ühtelugu korduva nalja üle, laksutas endal kätega vastu pikki kuivetunud sääri, Mihhei aga vaatles vihkavalt Hetko siledaksraseerud nägu, värisevat kõrisõlme ja sõimas teda «öökulliks» ja «sügeliseks».

Pulmad määrati esimesele paastuvahele. Sinna oli veel kolm nädalat. Rukkimaarjapäeval tuli Grigori pruudile külla. Istus veidi aega kambrikeses ümmarguse laua

taga, nagistas süüa koos tüdrukutega — pruudi sõbrataridega — päevalilleseemneid ja pähkleid ning sõitis ära. Natalja läks teda välja saatma. Küüni all, sõime juures, kus sõi Griška tuliuue uhke sadulaga saduldatud hobune, pistis tüdruk käe põue ja punastas, vaadates Grigorile armunud silmadega, poetas talle pihku pehme, ta neitsilike rindade soojust varjava riidenutsaku. Kingitust vastu võttes pimestas Grigori teda oma hundihammaste valendusega, küsis:

«Mis see on?»

«Pärast näed ... õmblesin välja tubakakoti.»

Kõheldes tõmbas Grigori ta enda ligi, tahtis suudelda, kuid tüdruk toetas käed tugevasti talle vastu rinda, paindus nõtkelt taha ja heitis hirmunud pilgu akende poole.

«Teised näevad!»

«Nähku!»

«Häbi on ...»

«See on alguses,» seletas Grigori.

Natalja hoidis ratsuteid, silmi vidutades püüdis Grigori jalaga täkilist jalust. Ta asetus mugavalt sadulapadjale ja hakkas õuest välja sõitma. Natalja avas värava, vantas käe alt talle järele: Grigori istus kalmõki viisi, veidi vasakule küljele kaldudes, vehkis uljalt nuudiga.

«Üksteist päeva veel,» arvutas Natalja mõttes ja ohkas ning hakkas naerma.

20

Mulla põuest tärkab, hakkab võrsuma teravaleheline roheline nisu; poolteise kuu pärast peidab künnivares end temasse üle pea, nii et pole nähagi; vili imeb maa seest mahlu, loob pea; siis hakkab õitsema, kuldne tolm katab pea; paisudes täitub tera lõhnava ja magusa piimaga. Tuleb peremees steppi — vaatab, ei jõua ära rõõmustada. Äkki, teadmata kust, on põiganud vilja sisse loomakari: ära tallanud, tampinud mulda rasked pead. Seal, kus loomad aelesid, on ümmargused lapid rudjutud vilja ... — võigas ja valus vaadata.

Nõnda oli ka Aksinjaga: kuldses õitsengus küpsenud tundele astus Griška raske mädinahkse kingaga. Tuhastas, reostas — ja lõpp.

Pärast seda, kui Aksinja tuli Melehhovi suurviljaaiast

[illegible] nagu unustatud, maltsast ja stepiheinast rohtunud [illegible].

Ta läks ja näris rätikuotsi, kurku rõhus karje. Astus [illegible], langes põrandale, lämbus pisaraisse, piina; [illegible] tulvas must tühjus. Pärast andis järele. Kuid kusk[illegible] südamepõhja jäi miski terav tuikama ja valutama. [illegible] ju ometi karja tallatud vili. Kaste ja päikese [illegible] ajab end üles maa sisse tambitud kõrs; esialgu ta [illegible] nagu üle jõu käiva raskusega end katkestanud [illegible], siis aga sirgub, tõstab pea, ja uuesti paistab [illegible] päev ja teda hällitab endine tuul ...

[illegible] meeletult meest kallistades mõtles Aksinja teist[illegible], ja hinges põimus vihkamine suure armastusega. [illegible] valmistus naine uueks autuseks, endiseks häbiks: ta [illegible] võtta Griška ära õnnelikult Natalja Koršunovalt, kes polnud ei armumuret ega -rõõmu tunda saanud. [illegible] mõtles ta läbi kuhjade viisi igasuguseid mõtteid, [illegible] vaadates pilgutas kuivi silmi. Ta paremal [illegible] raskenes unes Stepani pea, ilus, pika kähara küljele[illegible] juuksetukaga. Mees hingas läbi poolavatud suu, [illegible] must käsi, mis oli ununenud naise rinnale, liigutas [illegible] lohenenud raudseid sõrmi. Aksinja mõtles. Kaalutles. Mõtles uuesti läbi. Ainult ühte oli ta otsustanud päris kindlasti: võtta Griška ära kõigilt, tulvata talle armastust, vallata teda nagu varem.

Aga südamepõhjas ihus miski terav, mesilase jäetud [illegible] taoline, pakitsevat valu.

[illegible] oli öösiti, päeval aga uputas Aksinja oma mõtted [illegible]pidamise muredesse, askeldusse. Kui ta kuskil Griš[illegible] kohtas, kandis ta kahvatades temast mööda oma ilusa, [illegible] järele igatseva keha, vaatas häbitult kutsuvalt tema silmade musta metsikusse.

Pärast kohtumist Aksinjaga tundis Griška painavat [illegible]. Vihastas põhjuseta, valas pahameele välja [illegible]jaška peale, ema peale, kõige sagedamini aga võttis [illegible], läks tagaõue, ja üleni higine, pingutades nii, et [illegible] põsenukkidel liikusid, raius maa sisse pistetud [illegible] hagu. Nädala kestel raius kokku terve virna. Pantelei Prokofjevitš vandus, välgutades kõrvarõngast ja [illegible] silmavalgeid:

«Vaat kus raius kokku, kärnane kurat, kahe tara jaoks oleks jätkunud! Ennäe mul džigisti, kirevase päralt! Sõida haometsa ja džigiteeri seal ... Oota, poiss, kui lähed teenistusse, seal saad raiuda, nii et isu ära läheb! ... Seal tehakse sinusugune varsti taltsaks ...»

21

Pruudi järele minemiseks, pulmasõiduks ehiti nelj kahehobusevankrit. Pidupäraselt riietatud inimesi tungles Melehhovi õues vankrite ümber.

Saajavanem — Petro — on riietatud musta pihtkuube ja helesinisesse lampassidega pükstesse, tema vasaku varruka ümber on köidetud kaks valget rätikut, nisukarva vurrude all püsib kindel muie. Ta on peigmehe kõrval.

«Sa ära lange verest välja, Griška! Hoia pead kuke moodi püsti! Mis sa pahutsed?»

Vankrite ümber on segadus, kära.

«Kus see peiupoiss on? Aeg oleks sõitma hakata.»

«Vader?»

«Noh?»

«Vader, sina sõidad teises vankris. Kas kuuled, vader?»

«Kas seljatoed kinnitasite vankritele?»

«Ära karda, ei sa pudene koost ilma nendetagi. Oled ju pehme!»

Darja, vabarnpunane viliane seelik seljas, nõtke ja peenike nagu halapajuvits, müksas Petrot, liigutades värvitud kulmukaari.

«Ütle isale, et aeg on sõita. Seal oodatakse juba.»

Veidi sosistanud isaga, kes oli vahepeal kuskilt kohale longanud, tegi Petro korralduse:

«Kohtadele istuda! Minu vankrisse tuleb viis inimest ühes peigmehega. Anikei, sina ole kutsariks.»

Asuti kohtadele. Näost punetav ja pidulik Iljinitšna avas värava. Neli vankrit pani võistu mööda tänavat kihutama.

Petro istus Grigori kõrval. Nende vastas lehvitas Darja pitsrätikukesega. Tee aukudel ja konaratel katkesid laulu alustanud hääled. Kasakamütside punased

[illegible] sinised ja mustad mundrid ning pintsakud, [illegible] sidemetega varrukad, naiste rättide hajane vikerkaar, värvilised seelikud. Tolmu tüllvedikud iga vankri taga Pulmarong.

Melehhovite naaber Anikei, kes oli Grigorile kauge [illegible] ajas hobuseid. Alla kallutudes, peaaegu pukist kukkumas, laksutas ta piitsa, huikas, ja higised hobused kiskusid trenge, tõmbusid sirgu nagu pillikeeled.

«Vala neile! Vala! ...» karjus Petro.

Vurrudeta, kohimehe moodi Anikei pilgutas Grigorile, [illegible] siledat naisenägu peenes naeratuses, huikles ja tõmitas piitsaga hobuseid.

«Ei-ei ära-aa! ...» müristas neist mööda kihutades Ilja Ozogin, peigmehe emapoolne onu. Tema selja taga [illegible] Grigori Dunjaška vappuvate tõmmude põskedega [illegible] nägu.

«Ei lähe, oota! ...» hüüdis Anikei püsti karates ja [illegible] läbilõikavalt.

Hobused panid metsikult kihutama.

«Ku-ku-ku-kud! ...» kiljus hüpatledes Darja, kes hoidis kätega Anikei lakksaabaste ümbert kinni.

«Hoia all! ...» hõiskas kõrval onu Ilja. Ta hääl uppus rataste lakkamatusse oigesse.

Olejäänud kaks vankrit, ääreni täidetud kirevate [illegible] inimkuhjadega, kihutasid teel kõrvuti. Hobused [illegible] punaste, helesiniste, kahvaturoosade tekkidega, paberlilledega, lakkadesse ja tukkadesse põimitud [illegible], kuljuste helinas, sirutasid endid mööda konarlikku teed, pillates vahuräbalaid, ja tekid vahustel märgadel selgadel plaksusid ning lainetasid, lehvides tuules.

Parsunovi väravas ootas pulmarongi lastekari. Silmaga [illegible] tolmu ja lippasid õue.

«Tulevad! ...»

«Kihutavad! ...»

«Paista-vad! ...» Nad asusid vastusattunud Hetko [illegible].

«Vae, kus kari koos! Kõtt, pagana värvupoisid! Kisavad nii, et panevad kõrvad lukku!»

«Hoholl!-tõkatikoll! Hoholl! ... Hoholl! ... Tõkati-

[illegible] Hoholl — ukrainlase pilkenimetus. — *Tõlk.*

pott! . . .» sädistas lasteparv, kareldes Hetko kotitaoliste laiade pükste ümber.

Pea kummargil, nagu vaataks ta kaevu, silmitses Hetko märatsevaid jõnglasi ja sügas pikka kõva kõhtu, naeratas leebivalt.

Vankrid vurasid suure käraga õue. Petro juhtis Grigori majatrepile, neile järgnes pulmarahvas.

Eeskojast kööki viiv uks oli suletud. Petro koputas.

«Issand Jeesus Kristus, ole meile armuline.»

«Aamen!» vastati ukse tagant.

Petro kordas koputust ja sõnu kolm korda, talle vastati tumedalt.

«Kas tohib sisse astuda?»

«Palume väga.»

Uks läks pärani lahti. Saajanaine, Natalja ristiema, ilus lesknaine, võttis Petro vastu kummardusega ja peene maheda muigega.

«Säh, saajavanem, joo terviseks.»

Ta ulatas klaasi sogase selgumata taariga. Petro silus vurre, tühjendas klaasi, ägises üldise tagasihoitud naeru saatel.

«Noh, küll kostitasid, saajanaisuke! . . . Oota, mu okkaline marjuke, küll mina kostitan sind teist moodi, saad veel nutta! . . .»

«Andke andeks,» kummardas saajanaine, saates Petrole häilitud, kavalavõitu naeratuse.

Seni kui saajavanem saajanaisega sõnasõda pidasid, kostitati peigmehe sugulasi, nagu oli kokku lepitud, igaüht kolme klaasi viinaga.

Juba laulatuskleiti ja mõrsjaloori kandvat Nataljat valvati laua taga. Mariška hoidis väljasirutatud käes tainarulli, Gripka raputas trotslikult pöörist.

Higine, viinast purju jäänud Petro andis kummardades neile kummalegi viinaklaasis viiekümnekopikalise. Saajanaine pilgutas Mariškale silma, see lõi tainarulliga lauale.

«Vähe! Ei müü selle eest mõrsjat! . . .»

Veel kord andis Petro viinaklaasis kõliseva näputäie peenikest hõberaha.

«Ei anna selle eest!» kurjustasid õed, lükates küünarnukkidega Nataljat, kes istus mahalöödud silmil.

«Mis siis veel! Niigi on üle õige hinna makstud!»

«Andke järele, tüdrukud,» käskis Miron Grigorjevitš ja trügis naeratades laua juurde. Tema punased, sulavõiga silutud juuksed lehkasid higi ja sõnnikumädeme järele.

Laua taga istuvad pruudi sugulased ja omaksed tõusid, vabastades koha.

Petro pistis Grigorile kätte rätikuotsa, hüppas pingile, juhtis venna piki lauaäärt pruudi juurde, kes istus enhapiltide all. Teise otsa võttis Natalja, käsi kämmeldusest higine.

Lauas matsutati, käristades keedetud kanaliha kätega, pühkides käsi juuste külge. Anikei näris kana rinnalaud, mööda paljast lõuga tilkus kraele kollast rasva.

Sisemise kahetsustundega vaatas Grigori oma ja Natalja lusikale, mis olid rätikukesega kokku köidetud, ja glasuuritud kausis auravatele nuudlitele. Ta oleks lahtnud süüa, kõht urises ebameeldivalt ja tumedalt.

Darja sõi onu Ilja kõrval istudes. Tugevate kihvadega näkkis viimane lambaroiet, seejuures sosistas ta Darjale vist kõlvatusi, sest Darja kulmud tõmblesid, ta vidutas silmi, punastas ja naeris.

Söödi põhjalikult ja kaua. Meestehigi raske lehk segunes terava ja vürtsika naistehigi lehaga. Kaua kirstudes seisnud seelikud, kuued ja rätid lõhnasid naftaliini ja veel millegi magus-raske järele, — nii lõhnavad vanaeitede kauatarvitatud napad pühitsetud mee jaoks.

Grigori vaatas aeg-ajalt kõrvalt Nataljale. Ja nüüd märkas ta esimest korda, et pruudil on ülahuul paksuvõitu, ripub alumise kohal mütsinokana. Veel märkas ta, et paremal põsel, allpool põsenukki on Nataljal pruun sünnimärk, ja sellel kaks kullakat karva, ning sellest hakkas millegipärast vastik. Talle meenus Aksinja vooditud kael säbarate udejate juuksekiharatega, ja tekkis säärane tunne, nagu oleks talle särgikaeluse vahele torkivat heinapuru puistatud. Grigori tõmbus kõssi ja silmitses tusaselt matsutavaid, õgivaid inimesi.

Kui tõusti lauast, kummardus keegi, suust kompotilehka ja nisuleiva rasket happust hõngates, Grigori kohale, puistas talle saapasäärde peotäie hirssi: selleks, et peigmehele kuri silm peale ei hakkaks. Tagasi-

sõidul hõõrusid hirsiterad kogu aeg jalga, kitsas särgikaelus ängistas kõri, ja Grigori, vaevatud pulmakombeist, tundes külma meeleheitlikku viha, vandus endamisi sosinal.

22

Koršunovide juures puhanud hobused sõitsid Melehhovi talu poole viimset jõudu kokku võttes. Nahkleidel kobrutas ja voolas alla vahtu.

Viinastunud kutsarid kihutasid halastamatult.

Pulmarongi võttis vastu vanarahvas. Pantelei Prokofjevitš, kelle hõbehallisegune must habe otsekui hiilgas, hoidis ikooni, Iljinitšna seisis tema kõrval, õhukesed huuled kiviselt tardunud.

Humalate ja nisuteradega üle puistatud, läksid Grigori ja Natalja õnnistust vastu võtma. Õnnistamise ajal vesistas Pantelei Prokofjevitš silmi, ta püüdis seda varjata, tusanes, kahetsedes, et inimesed olid tema säärase nõrkuse tunnistajaiks.

Pruutpaar astus majja. Viinast, sõidust ja päikesest punetav Darja jooksis välja trepile ja hüüdis õuekõõgist ruttavale Dunjaškale:

«Kus Petro on?...»

«Pole näinud.»

«Tarvis papi juurde joosta, tema kurivaim aga on ei tea kuhu kadunud.»

Petro, kes oli ülearu viina rüübanud, lamas rattalt mahavõetud vankris ja oigas. Darja kargas kullina tema kallale.

«Oled end täis kaaninud, puuslik sihuke! Papi juurde tarvis joosta!... Tõuse üles!»

«Käi minema! Ei tunnista! Mis ülemus sina oled?» targutles Petro vastu, kobades kätega mööda maad, kanasõnnikut ning põhuprahti kokku kraapides.

Nuttes ajas Darja talle kaks sõrme suhu, surus alla mõttetusi lobiseva keele, aitas tal end kergendada. Valas siis ootamatusest jahmunud Petrole pähe ämbritäie kaevuvett, hõõrus ta käe alla sattunud hobusetekiga kuivaks, saatis papi juurde.

Tund aega hiljem seisis Grigori kirikus, küünalde

[illegible] kauninenud Natalja kõrval, surus käes vahast [illegible], ja libistades silmade tühja pilku mööda [illegible] inimeste tihedat müüri, kordas mõttes ikka [illegible] pealetükkivaid sõnu: «Nüüd on lustil lõpp... [illegible] on lustil lõpp.» Tagapool kõhatles tursunud Petro, [illegible] rahva hulgas vilgatasid Dunjaška silmad, kellegi [illegible] tuttavad ja võõrad näod; kostis lahkhäälelist [illegible] ja diakoni venivaid hüüdeid. Ükskõiksus [illegible] Grigori. Ta kõndis ümber analogioni, astudes [illegible] kõnelevale isale Vissarionile äratallatud saa[illegible] kandadele; seisatas, kui Petro märkamatult tõmbas [illegible] kuue hõlmast; vaatas virvendavaile tule[illegible]kestele ja võitles pealekippuva uimasusega.

«Vahetage sõrmused,» ütles isa Vissarion ja vaatas [illegible] Grigorile silma.

Vahetasid. «Kas varsti lõpeb?» küsis Grigori silmadega ja tabas kõrvalt Petro pilgu. Petro liigutas suurt, kustutades naeratust: «Varsti.» Pärast suudles Grigori kolm korda naise niiskeid maitsetuid huuli; [illegible] täitis kustutatud küünalde suitsu vinguhais; [illegible] tungiv rahvas hakkas trampides ukse poole [illegible].

Natalja suurt karedat kätt oma käes hoides astus Grigori kirikuesisele. Keegi vajutas talle mütsi pähe. Kuskil puhus sooja koirohulõhnalist lõunatuult. Stepist [illegible] õlst jahedust. Kuskil teispool Doni siugles sinine välk, ajas üles vihma, valge kirikuaiamüüri taga [illegible], kus tammusid hobused, helisesid kuljused häältesumisemisega ühte sulades kutsuvalt ja õrnalt.

23

Koršunovid jõudsid kohale alles pärast seda, kui [illegible] ja pruut olid kirikusse sõitnud. Pantelei Prokofjevitš käis juba enne seda väraval, silmitses teraselt pikki tänavat, kuid hall tee, mida kirjasid tuliohaka puhmastikud, oli nagu tühjaks lakutud. Ta pööras pilgu teisele poole Doni. Seal kollendas mets, valminud [illegible] paindusid väsinult Doni-taguse järvekese kohal, [illegible] kohal.

Sügise-eelne nukker sinine sumedus, sulades kokku videvikuga, looris küla, Doni, kriidimäeseljakuid, Doni taguseid lillasse vinesse kaduvaid metsi, steppi. Stepitee käänaku taga, teeristmel joonistus peenelt esile kabeli teravnurkne tipp.

Pantelei Prokofjevitši kõrvu ulatus vaevaltkuuldavat rataste katkestamatut mürinat ja koerte haukumist. Väljakult paiskus tänavasse kaks vankrit. Esimeses istusid kõrvuti vankripäras kõikudes Miron Grigorjevitš ja Lukinitšna, nende vastas vanaisa Grišaka, uues mundris Georgi ristidega ja medalitega. Hobuseid juhtis hooletult pukis istuv Mitka. Tal ei tarvitsenudki näidata istme alla pistetud piitsa kihutamisest metsikuks muutunud rammusaile mustadele hobustele. Teises vankris sikutas Mihhei tahapoole kallutudes ohje, püüdis kappavaid hobuseid üle viia traavile. Mihhei teravat kulmudeta nägu kattis lillakas puna, pooleksmurdunud mütsinoka alt tilkus ohtrasti higi.

Pantelei Prokofjevitš paiskas värava lahti ja vankrid sõitsid üksteise järel õue.

Majatrepist laskus emahanena alla Iljinitšna, seelikusabaga pühkides astmeile kantud sõnnikupori kämpe.

«Olge lahked, astuge sisse, kallid langud! Austage meie viletsat taret!» ja ta painutas tüsedat pihta.

Pantelei Prokofjevitš, pea viltu, lahutas laialt käsi:

«Palume alandlikult, langukesed! Tulge sisse.» Ta hüüdis, et hobused lahti rakendataks, ja astus langu juurde.

Miron Grigorjevitš hõõrus käega pükse, puhastas neid tolmust. Teretanud üksteist, mindi majatrepi poole. Ätt Grišaka, keda enneolematu sõit oli liialt põrutanud, jäi veidi maha.

«Tulge, languke, tulge!» kutsus Iljinitšna.

«Küllap saab, aitäh... ikka tuleme.»

«Ootasime teid juba ammu, astuge sisse. Annan kohe vīha, et langul mundrit puhastada. Tolmu on tänavu palju, matab kohe hinge kinni.»

«Just nii, väga suur kuivus... Sellepärast see tolm gi... ärge muretsege, sugulane, ma ainult veidi...»

Lapsmatule sugulasele kummardades taandus ätt Grišaka tagurpidi küüni poole ja kadus tuulamismasina varjutud külje taha.

«Hagu takjas vanamehe küljes kinni, hull vaim!» kurjas Pantelei Prokofjetivš Iljinitšna kallale, kes talle kepi juures vastu tuli. «Teine tahab oma vanainimese asjale minna, aga sina... püh, issake, küll võib inimene rumal olla!...»

«Ma kust siis mina võisin teada?» sattus Iljinitšna segadusse.

«Pead aru saama. Noh, olgu, mine saada langueit siia.»

Kaetud laudade ümber kihas viinastunud külaliste purjus sumin. Langud pandi kambrisse laua taha istuma. Peagi saabus kirikust noorpaar. Pantelei Prokofjevitši tulid pisarad silma, sellal kui ta setvertnoist viina valas.

«Noh, langukesed, meie laste terviseks. Et kõik läheks hästi, nagu meie kokku leppisime... ja et nad elaksid ühelikult ja oleksid terved...»

Ätt Grišakale täideti kõhukas klaas viinaga ja pool sellest valati talle suhu, rohekavõitu habemepuhma kabele, teine pool — mundri püstkrae vahele. Joodi klaasid kokku lüües. Joodi lihtsalt. Laadakära. Koršunovide kauge sugulane, vana atamanlane Nikifor Koloveidin, kes istus laua kõige kaugemas otsas, tõstis haralisetud sõrmedega käe ja möirgas:

«Kibe!»

«Kibe-e-e!...» ühinesid teised lauasistujad.

«Oh, kibe!...» kajas vastu täiskiilutud kõök.

Kulmu kortsutades suudles Grigori naise magedaid huuli, vaatas piinatud pilguga ringi.

Punased näod. Jooma-uimast segased, ropud pilgud ja naeratused. Matsuvalt mäluvad suud, milledest langesid väljaõmmeldud laudlinadele purjus ila. Ühe sõnaga — pidu.

Nikifor Koloveidin ajas irvi mulkliku hammastetuga suu, tõstis käe.

«Kibe!...» Tema helesinise atamanlasemundri käisel hiilgas kolm üleajateenistuse eest saadud kuldset paela.

«Kibe-e-e!...»

Vihaga silmitses Grigori Koloveidini puudulike hammastega suud. Tühjast hammastevahest tuli sel sõna «kibe» juures torukesena nähtavale keel.

«Suudelge, pagana pihta . . .» sosistas Petro, liigutades viinast märgunud vurrusorgusid.

Köögis alustas nokastanud ja näost punetav Darja laulu. Teised ühinesid. Laul kandus edasi kambrisse.

Siin on jõgi, siin on sild,
jõest ülevedu ka . . .

Hääled põimusid läbisegi, ja teistest ette jõudes, aknaklaase põruma pannes müristas Hristonja:

Kes meile pakuks rüübata,
me siis joo-ook-si-me.

Magamistoas aga oli lausa naiste kilge:

Kaotasin, poetasin oma häälekese.

Ja appi tuli kellegi vanainimeselik mehehääl, plärisev, nagu vits vaadil:

Kaotasin, ah, poetasin, ah,
oma häälekese,
oi, võõraid aedu mööda lendes,
mõrka lodjapuumarjakest nokkides.

«Lööme aga lusti, head inimesed! . . .»

«Proovi lambaliha.»

«Võta käpp ää . . . näe, mees vahib.»

«Kibe-e-el . . .»

«Kange saajavanem, kae, kuidas mehkeldab saajanaisega.»

«No e-e-ei, ära sa meid lambalihaga kostita . . . Mina söön ehk sterletit . . . Ja sõõngi: ta on ras-va-ne.»

«Vader Proška, viskame õige viimase.»

«Läks kohe nagu tuline juga kõrist alla . . .»

«Semjon Gordejevitš!»

«Äh?»

«Semjon Gordejevitš!»

«Äh?»

«Käi õige . . . !»

Köögis löi põrand värisema ja kõikuma, kontsad hakkasid trampima; kukkus klaas; selle klirin uppus üldisse

[illegible], Grigori vaatas üle lauasistujate peade kööki: [illegible] ja kila saatel tammusid naised ringtantsus. [illegible] pakse istmikke (kõhnu ei olnud, igaühel oli [illegible] seelikut seljas), lehvitasid pitsrätikukesi, [illegible] tantsides küünarnukke.

[illegible] lõikusid kõrvu kolmerealise harmoonika [illegible]. Pillimees hakkas mängima kasatšokki kiirete [illegible]kudega.

«Andke ruumi! Ruumi!»

«Astuge veidi koomale, armsad külalised!» palus Petro, [illegible] naiste tantsust higiseid kõhte.

Lavnedes pilgutas Grigori Nataljale silma.

«Petro laseb kohe kasatšoki lahti, vaata.»

«Kellega siis?»

«Kas sa ei näe? Sinu emaga.»

Lokinitšna pani käed puusa, vasakus oli rätt.

«Noh, alga, muidu ma! . . .»

Väikeste kiirete sammudega sibas Petro tema juurde, [illegible] ümalise tantsuviguri, tuli tagasi oma kohale. Lokinitšna kergitas seelikuäärt, nagu hakkaks üle lombi [illegible], löi kinganinaga kõpsutades rütmi ja hakkas [illegible] saatel tantsima, heites jalgu meeste viisi.

Pillimees puistas alumistes toonides kõige peenemat [illegible], muusikahoog otsekui pühkis Petro oma kohalt, ja [illegible] hakkas ta uhtuma kükksammu, laksutades [illegible] vastu saapasääri, vurruots suunurka hammustatud. Tantsuvigurite tabamatult tihedat rida sooritades [illegible] tal jalad; otsaesisel peksles higist märg [illegible], mis ei suutnud jalgadega takti pidada. Ukse juurde kogunenud külaliste seljad varjasid Grigori vaate. Ta kuulis ainult rautatud kontsade kuiva praksumist, nagu põleks männilaud, ja joobnud pulmavõõraste [illegible] hüüdeid.

Lõpuks tantsis Miron Grigorjevitš Iljinitšnaga, tantsis asjalikult ja tõsiselt, nagu ta tegi kõike.

Pantelei Prokofjevitš seisis taburetil, kõlgutas oma [illegible] jalga, laksutas keelt. Jalgade asemel tantsisid tal [illegible], mis ei suutnud paigal püsida, ja kõrvarõngas.

Kasatšokki uhtusid niihästi kirglikud tantsijad kui ka [illegible], kes ei osanud jalgugi õigesti painutada.

Kõigile karjuti:

«Ära vussi!»
«Lase tihedamalt! Oh sind! . . .»
«Jalad on kerged, aga taguots segab.»
«Puista, puista!»
«Meie kant on üle.»
«Pane auru juurde, muidu ma . . .»
«Täis lakkunud enda, raisk. Tantsi, muidu saad pudeliga!»

Nokastunud ätt Grišaka süleles oma pinginaabri lainkondilist selga, pirises sääse viisi talle kõrva:
«Missuguse aastakäigu mehi olete?»

Tema naaber, jändrik, põlise tamme taoline vanamees, tõrjudes käega, põristas:
«Kolmekümne üheksanda, pojuke.»
«Missuguse? Äh?» Ätt Grišaka lükkas kiprunud kõrvalesta ettepoole.
«Kolmekümne üheksanda, ütlesin ju sulle.»
«Kes siis ise saate olema? Kust?»
«Baklanovi polgu vahtmeister Maksim Bogatõrjov. Ise pärit . . . pärit Krasnõi Jari külast.»
«Melehhovite sugulasi või?»
«Kuida?»
«Kas sugulasi, küsin.»
«Neh, vanaisa olen.»
«Baklanovi polgust siis?»

Kustunud silmadega vaatas vanamees ätt Grišakale, veeretades lagedate igemete vahel läbinärimata pala, noogutas peaga.
«Nii et Kaukaasia sõjast võtsite osa?»
«Otse kadunud Baklanovi endaga koos teenisin, ülendagu issand tema hingekest, Kaukaasiat heitsime alla . . . Meie polku võeti haruldasi kasakaid . . . Nõuti kaardiväelase kasvu, aga et pisut vimmas oleksid . . . säherdused pikakäelised ja ka õlgadest — tänapäeva kasakas mahub põigiti peale . . . Vaat, pojuke, mihuke rahvas oli . . . Tema ekstsellents, kindral-kadunuke, arvas heaks ühekorra Tšelendži auulis mind nuudiga . . .»
«Aga mina olin Türgi sõjas . . . Mis? Olin, jah.» Ätt Grišaka ajas kuivanud rinna sirgu, kõlistades Georgisid.
«Asusime sinna auuli koidu ajal, keskpäeval, aga puhub signalist häiret . . .»

«Oleme meiegi tsaari teeninud. Rošitši all oli lahing, ja meie polk, kaheteistkümnes Doni kasakapolk, võitles hende janõtširidega . . .»
«Puhub siis signalist häiret . . .» jätkab baklaanovlane ilma ätt Grišakat kuulamata.
«Hende janõtširid on meie atamanlaste taolised. Jah, just nii.» Ätt Grišaka ägestub, vehib pahaselt käega. «Teenivad oma tsaari ja peas on neil valged kotid. Mis? Valged kotid on peas.»
«Ka mina ütlengi oma polguvellele: «Meie hakkame tagasiema, Timoša, tõmba vaip seinalt, seome sadularihmade vahele . . .»»
«Kaks Jegori on mul! Autasustati kangelastegude eest! . . . Türgi majori võtsin elusalt vangi . . .»

Ätt Grišaka nutab ja taob kuivanud rusikakesega baklaanovlasest taadi kõmisevale karuseljale; see aga, kaotes kanalihapala mädarõika asemel kirsikiselli, vaatab elutult laudlinale, mis on üle valatud nuudlitega, ja pudistab sisselangenud suuga:
«Vaat, pojuke, mihukesele patule avatles vanaduri . . .» Surmud visadusega vaatavad taadi silmad laudlina valgeile kortsudele, nagu ei näeks ta mitte viina ja nuudlitega ülevalatud laudlina, vaid Kaukasuse mägede lumiseid pimestavaid kurde. «Enne seda polnud ealeski vaprast vara puutunud . . . Juhtus vahel, et võtame ära tarbetasi auuli, taredes on varandust küllalt, aga mina ei himusta . . . Võõras vara on ju kuradist . . . aga näe seekord . . . Tegi silmahimu see vaip . . . narmastega . . . Saab tekk hobusele, mõtlen . . .»
«On nähtud mitut-setut sugu asju. Sai käidud ka meretagustes maades.» Ätt Grišaka püüab naabrile silma vaadata, aga sügavad silmakoopad on kasvanud täis halle kulmude- ja habemepulste nagu nõgu umbrohtu; ei jõua ätt Grišaka silmadeni tungida, ümberringi on aina läbipääsematu kare karvade rägastik.

Ta võtab tarvitusele kavaluse; ta tahab kõita naabri tähelepanu oma jutustuse peapunktiga, ja seepärast algab ilma eelneva ettevalmistuseta otse keskelt:
«Ja jessauul Tersintsev komandab: «Rühm kolonnidena galopis marss-marss!»»

Baklaanovlasest taat tõstab pea nagu rivihobune signaali kuuldes; langetades lauale kühmliku rusika, sosistab:

«Piigid võitlusvalmis, mõõgad välja, baklaanovlased!...» Siin ta hääl äkki tugevneb, tuhmid silmad säravad ja süttivad endises, vanadusest kustutatud tules. «Vahvad baklaanovlased!...» mõirgab ta, ajades kollaste lagedate igemetega suu pärani, «rünnakule... marss, marss!...»

Ja arukalt ning nooruslikult vaatab ta ätt Grišakale ega pühi kuue määrdunud käisega ära lõuga kõditavaid pisaraid.

Ka ätt Grišaka elavneb.

«Andis teine meile selle komando ja välgatas mõõgaga. Meie kappasime, janõtširid aga olid end üles seadnud vaat nii,» ta joonestab sõrmega laudlinale korrapäratu nelinurga, «ja lasevad meie pihta. Kaks korda tungisime neile peale — muudkui löövad aga tagasi. Äkisti täitsa ootamatult ilmub tiivalt metsatukast nende ratsavägi. Meie sotnjaülem annab komando. Tegime parema tiivaga pöörde, rivistusime ümber — ja nende peale. Tungisime kallale. Sõtkusime maha. Misuke ratsavägi saab kasakate vastu? See'p see on. Kihutavad teised metsa poole, uluvad... Näen, minu ees ratsutab nende ohvitser mustjaskõrvil hobusel. Säärane vahva ohvitserike, mustad vuntsid sorgus, vaatab ühtelugu tagasi minu peale ja võtab tupest püstoli välja. Tupp aga on sadula küljes kinni... Laskis teine, ei tabanud. Nüüd andsin hobusele valu, kihutan talle järele. Tahtsin maha raiuda, aga pärast mõtlesin ümber. Tema ju ka inimene... Parema käega haarasin tal keha ümbert kinni, nii et ta lendas kohe sadulast välja. Pures mul käe katki, aga ikkagi võtsin ta vangi...»

Ätt Grišaka vaatas võidutsedes naabrile: see, langetanud rinnale tohutu suure nurgelise pea, oli uinunud kära saatel ja norsatles mõnuga.

TEINE JAGU

1

Sergei Platonovitš Mohhovi suguvõsa ulatub kaugele tagasi.

Peeter I valitsemise ajal sõitis kord mööda Doni Aasovi poole tsaari lodi kuivikutega ja püssirohuga. Doni ülemjooksul, Hopjori suudme läheduses pesitseva vargalinna Tšigonaki kasakad tungisid öösel selle lodja kallale, tapsid unised valvurid, kuivikud ja püssirohu röövisid ära, lodja uputasid.

Tsaari käsul tulid Voronežist sõjaväed, põletasid tolle vargalinna Tšigonaki, halastamatult purustasid tapluses rõvkallaletungist lodjale osavõtnud kasakad, vangivõetud peasauuli Jakirka ja ühes temaga nelikümmend kasakat aga poosid ujuvaisse võllaisse ja saatsid need kaelakivid alla mööda Doni, alamjooksul asetsevate rahutute staniitsade hirmutamiseks.

Aastat kümme hiljem asusid sinna kohta, kus varem olid asetsenud Tšigonatskaja staniitsa tared, mujalt tulnud kasakad ja need, kes olid hävingust järele jäänud. Uuesti kasvas üles staniitsa ja võõtas end võitlusvalmidusse. Sest ajast ilmuski sinna Voronežist tsaari järelevaataja ja silm — talumees Nikiška Mohhov. Ta kaubitses käest mitmesuguse, kasaka igapäevases tarvituses vajaliku pudi-padiga: noapeade, tubakaga, tulekividega; pidas üles ja müüs varastatud kraami ja kaks korda aastas käis Voronežis, õeldavasti kaupa toomas, tõeliselt aga teatamas, et staniitsas on seni rahulik ja kasakad ei kavatse uut kuritegu.

Sellest Nikiška Mohhovist algaski Mohhovite kaupmehesuguvõsa. Kindlalt paigustusid nad kasakatemaal. Ajasid juuri ja kasvasid staniitsasse nagu metspipar: kisu kuipalju tahad, ei jõua välja kiskuda; pühalikult hoidsid nad alal poolkõdunenud kirja, millega Voroneži vojevood oli austanud esiisa, saates ta mässulisse staniitsasse. Võib-olla oleks ürik säilinud meie ajanigi, kui ta poleks juba Sergei Platonovitši vanaisa ajal suures tulekahjus ühes pühakulaudil hoitava puust laekakstega ära põlenud. Vanaisa oli laostunud, oli kaardimänguga pillanud kogu varanduse; oli hakanud nagu uuesti kosuma, kuid tulekahju pühkis kõik ära, ja Sergei Platonovitšil tuli jälle päris algusest peale hakata. Matnud halvatud isa, alustas ta äritsemist peaaegu tühjade kätega. Hakkas külades harjaseid ja villu kokku ostma. Aastat viis kiratses, pettis ja pigistas ümbruskonna külade kasakaid iga kopikaga, siis aga kasvas kuldagi äkki ülesostjast Serjožkast Sergei Platonovitšiks, avas staniitsas pudukaubapoekese, nais poolhullu papi tütre, sai temaga kenakese kaasavara ja avas riidekaupluse. Õigel ajal asutas Sergei Platonovitš manufaktuuriäri. Vasaku kalda staniitsadest, kus liivane ja kivine savimullamaa on viljatu ja kalk, hakkas kasakkonna valitsuse korraldusel kasakaid tervete külade kaupa Doni paremale kaldale ümber asuma. Kasvas üles ja kattus ehitustega noor Krasnokutskaja staniitsa; endiste mõisnamaade piiril Tširi, Tšornaja ja Frolovka jõe ümber, steplorgude ja -nõgude kohal, ulatudes ukraina alevite naabrusse, kerkis uusi külasid. Kaupa käidi toomas versta viiekümne takka ja kaugemalt, nüüd aga, näe, on ta sul siinsamas — pood värsketest männilaudadest riiulitega, mis on täis kiilutud lõhnavat riidekaupa. Laialt nagu kolmerealise harmoonika tõmbas Sergei Platonovitš ära lahti, peale riidekauba kauples kõigega, mida läheb vaja lihtsas talumajapidamises: nahakauba, soola, petrooleumi, pudukaubaga. Viimasel ajal varustas isegi põllumajandusmasinatega. Aksai tehase niidumasinad, reaskülvimasinad, adrad, tuulamismasinad, viljasortijad seisid väärikalt roheliseukselise, suvisel ajal jaheda poe kõrval. On raske võõras pungas raha lugeda, aga näha oli, et kauplemine andis taibukale Sergei Platonovitšile

kõrgest tulu. Kolme aasta pärast avas ta viljakokkuostupunkti, järgmisel aastal pärast esimese naise surma aga hüpätas auruveski ehitamist.

Kõvasti oli ta surunud Tatari küla ja ümberkaudsed talud oma tõmmusse, harvade ja läikivmustade karvadega kaetud rusikasse. Viimasest kui ühest talust oli Sergei Platonovitšil veksel: roheline, oranži äärisega paberike — niidumasina eest, tütrele võetud kaasavara eest (oli tulnud aeg tüdrukut mehele panna, Paramonovi viljakokkuostupunktis aga pigistatakse nisuhinnaga, — «Anna võlgu, Platonovitš!»), kes teab kõik, mille eest... Veebis on üheksa töölist, kaupluses seitse, peale selle kodused teenijaid neli — kokku kakskümmend suud matavad kaupmehe armust. Esimesest naisest oli talle jäänud kaks last: tüdruk Liisa ja poiss — kaks aastat vest noorem, närvetu, näärmetiisikust põdev Vladimir. Teine naine — kuivetu, kitsaninaline Anna Ivanovna osutus lapsetuks. Kogu oma hilinenud, väljavalamata emaarmastuse ja kogunenud sapi (ta abiellus Sergei Platonovitšiga 34-nda eluaasta veerul) valas ta välja järelejäänud lastele. Võõrasema närviline iseloom ei mõjunud hästi laste kasvatusse, isa aga ei pühendanud neile rohkem tähelepanu kui tallipoiss Nikitale või köögitüdrukule. Ariasjad ja sõidud neelasid kogu jõudeaja: pea Aleksejevsse, pea Nižnisse, pea Urjupinskajasse, pea staniitsade laatadele. Lapsed kasvasid ilma järelevalveta. Kitsi just peenetundeline Anna Ivanovna ei katsunudki lungida lapsehingede salapaikadesse — tal oli muudki teha suures majapidamises —, seepärast siis kasvasidki nad venda üles võõrastena teineteisele, erinevatena iseloomult, mittesarnastena sugulastega. Vladimir kasvas kinnisena, loiuna, altkulmu vaatava ning mittelapselikult tõsise poisina. Liisa, kes liikus toatüdruku ja köögitüdruku seltskonnas, — viimane neist oli liiderlik, paljukogenud naine — sai varakult heita pilgu elu pahupoolele. Naised äratasid temas ebatervet uudishimu, ja Lena — siis alles nurgeline ja uje plika —, jäetud isenda hooleks, kasvas nagu metsik näsiniinepõõsas võsastikus.

Veeresid aeglased aastad.

Vana vananes, nagu on tavaline; noor kasvas orasena.

Ja kui ühekorra õhtusel teejoomisel Sergei Platonovitš oli heitnud pilgu tütrele, imestas ta kangesti (Jelizaveta, kes selleks ajaks oli gümnaasiumi lõpetanud, oli jõudnud sirguda nägusaks, kenaks neiuks); ta heitis pilgu, ja alustass merivaigukarva teega hakkas käes hüplema: «On ema-kadunukese moodi. Issand, küll on aga sarnasus!» — «Noh, Liisake, pööra end!» — Ta polnud tähele pannud, et tütar varajasest lapseeast peale üllatavalt ema meelde tuletas.

... Viienda klassi gümnasist Vladimir Mohhov, ahtake, haiglaselt kollane nooruk, läks üle veskiõue. Tema ja õde olid hiljuti suviseks koolivaheajaks koju tulnud, ja Vladimir, nagu alati, oli kojujõudmisel läinud vaatama veskit, tõuklema jahutolmuga ülepuistatud inimeste hulgas, kuulama valtside ja hoorataste ühetasast mürinat, libisevate rihmade sahinat. Teda meelitas veskiliste-kasakate aupaklik sosin:

«Peremehe pärija ...»

Ettevaatlikult möödudes härjasõnniku hunnikuist ja õue mööda laiali olevaist vankreist, jõudis Vladimir jalgväravani. Siis tuli tal meelde, et ta polnud käinud masinaruumis. Ta läks tagasi.

Masinaruumi sissekäigu juures seisva punase petrooleumitsisterni kõrval sõtkusid valtsija Timofei, kaaluja, hüüdnimega «Valet», ja valtsija abiline, noor valgehambuline poiss Davõdka, suurt savisõõri, püksisääred põlvini üles keeratud.

«A-a-a, peremees! ...» pöördus Valet pilkliku tervitusega Vladimiri poole.

«Tere.»

«Tere, Vladimir Sergejevitš!»

«Mis te teete? ...»

«Näe, sõtkume savi,» muigas Davõdka kurjalt, vaevaga jalgu sitkest tainast vabastades. «Sinu isa ei raatsi rublat välja anda, et eitesid palgata, ratsutab meie seljas. Laastulakkuja on sinu isa!» lisas ta juurde, nätsuvalt jalgu vahetades.

Vladimir punastas. Ta tundis ületamatut vaenulikkust igavesti-naeratava Davõdka, tema halvakspaneva tooni, isegi tema valgete hammaste vastu.

«Kuidas laastulakkuja?»

«Noh nii, kole ihne. Sööb kohe enese alt,» seletas Davõdka lihtsalt ja naeratas.

Valet ja Timofei muhelesid heakskiitvalt. Vladimir tundis solvangu torget. Ta vaatas külmalt Davõdkale.

«See tähendab ... sina pole siis rahul?»

«Roni korraks siia sisse ja sõtku veidi, siis saad tunda. Misuke lollpea oleks küll rahul? Sinu papi tuleks siia sisse pista, raputaks kohe kõhtu maha!»

Kõikudes kõndis Davõdka raskelt mööda sõõri, tõstis jalgu kõrgele ja nüüd naeratas juba vihata ja lõbusalt. Meeldiva rahulduse eelmaitset tundes valis Vladimir mõtteid. Vajalik vastus leidus.

«Hea küll,» ütles ta pikkamisi, «ma teatan isale, et sa pole teenistusega rahul.»

Ta heitis kõrvalt pilgu Davõdka näole ja üllatus tekitatud muljest: Davõdka huuled naeratasid haledalt ja sunnitult, teiste näod tusanesid. Veidi aega vaikisid kõik kolm, sõtkudes tihenevat savi. Viimaks pööras Davõdka pilgu oma määrdunud jalgadelt ära ja ütles poollibitsevalt-poolvihaselt:

«Ma tegin ju nalja, Volodja ... Naljapärast ütlesin, noh ...»

«Ma teatan isale, mis sa rääkisid.»

Tundes silmis haavumispisaraid niihästi enda, isa kui ka Davõdka haleda naeratuse pärast, möödus Vladimir tsisternist.

«Volodja! ... Vladimir Sergejevitš! ...» hüüdis Davõdka ehmunult ja ronis savist välja, lastes püksisääred alla otse põlvini määrdinud jalgadele.

Vladimir jäi seisma. Davõdka jooksis raskelt hingates tema juurde.

«Arge rääkige isale. Ma ütlesin naljapärast ... Andke mulle rumalale andeks ... Jumala eest, ma ei mõtelnud midagi! ... Naljapärast ...»

«Hea küll. Ma ei ütle! ...» hüüdis Vladimir nägu krimpsutades ja läks jalgvärava poole.

Kaastunne Davõdka vastu jäi võitjaks. Kergendustundega sammus ta piki valget püsttara. Veskiõue nurka poetunud sepikojast kostis vasara rõõmus löögijakt: üks kord rauale — tumedalt ja pehmelt, kaks korda — tagasipõrkega — kõlisevale alasile.

«Mis sa tast puutusid?» kostis eemalduva Vladimiri kõrvu Valeti summutatud bass. «Ära puutu, hakkab halsema.»

«Näe, kus lurjused,» mõtles Vladimir vihaseks saades, «kuidas räägivad ... Kas ütelda või mitte?»

Tagasi vaadates nägi ta Davõdka endist valgehambulist naeratust ja otsustas kindlasti: «Ütlen!»

Väljakul kaupluse juures seisis posti külge kõidetud hobune vankriga. Pritsikuuri katuselt peletas lastekari halli siristavat varblasteparve. Rõdult kostis üliõpilase Bojarõškini kõlav bariton ja veel kellegi hääl — viimane oli kare, kähedavõitu.

Vladimir astus majatrepile, tema kohal hällis metsviinapuu lehestik, mis lopsakalt põimus trepi ja rõdu ümber, rippus karniisi helesiniselt nikerduselt roheliste vahumütsidena.

Bojarõškin vangutas paljaksaetud lillakat pead, kõneles, pöördudes tema kõrval istuva noore, aga habemiku kooliõpetaja Balanda poole:

«Loen teda, ja hoolimata sellest, et ma olen põlluharija kasaka poeg ja tunnen kõigi eesõigustatud klasside vastu täiesti loomulikku vaenu, — siin, kujutlege, haletsen ma hullumoodi seda väljasurevat seisust. Ma peaaegu muutun ise aadlikuks ja mõisnikuks, vaatlen vaimustusega nende naiseideaali, tunnen kaasa nende huvidele, — ühe sõnaga, kurat teab mis! Vaat, mu armas, mis tähendab geenius! Võib isegi usku muuta.»

Balanda muljus siidvöö topsu ja vaatles iroonilisel naeratades oma särgiäärel punast, villase lõngaga välja õmmeldud kirja. Liisa lebas hooletult tugitoolis. Vestlus ei huvitanud teda nähtavasti põrmugi. Oma püsiva, justkui midagi kaotanud ja midagi otsiva pilguga vaatas ta igavust tundes Bojarõškini lillale kriimustatud peale.

Tervitades läks Vladimir mööda, koputas isa kabineti uksele. Jahedal nahkkušetil lehitses Sergei Platonovitš «Russkoje Bogatstvo» juunikuu vihku. Põrandal lebas koltunud luunuga.

«Mida soovid?»

Vladimir tõmbas pea õlgade vahele, kohendas närvilisselt särki.

«Ära tulin veskist ...» algas ta kõheldes, kuid talle meenus Davõdka pimestav muie, ja vaadates isa ümmargusele kõhule, mille ümber pingus toorsiidist vest, jätkas juba kindlalt: «... ja kuulsin, kuidas Davõdka rääkis ...»

Sergei Platonovitš kuulas tähelepanelikult ära, ütles: «Laseme lahti. Mine.» Ja ägisedes kummardus ta nuga võlma.

Õhtuti kogunes Sergei Platonovitši juurde küla intelligents: Moskva tehnikakooli üliõpilane Bojarõškin; kõhn, haaratu suurest enesearmastusest ja tuberkuloosist kurnatud õpetaja Balanda; tema vabaabielunaine õpetaja Maria Gerassimovna, mittevananev ja ümmargune piiga, silmatorkavalt ebaviisakalt väljapaistva aluskuuega; postmeister — veidravõitu, hallitanud vanapoiss laki ja odava parfüümi lõhnaga. Vahetevahel tuli oma mõisast noor onkel Jevgeni Listnitski, kes viibis võõrusel oma isa — mõisniku ja aadliku — juures. Õhtuti joodi rõdul teed, peeti mõttetuid vestlusi, ja kui lõdvad jutulõngad katkesid, pani mõni külalistest käima pererahva kalli inkrusteeritud grammofoni.

Vahel harva, suurtel pühadel, armastas Sergei Platonovitš puru silma ajada: kutsus kokku külalisi ja kostitas kallite veinidega, värske sammamarjaga, mis selleks puhuks oli tellitud Bataiskist, ja parimate suupistetega. Muul ajal elas ta kitsalt. Ainuke, mida ta endale ei keelanud, olid raamatud. Sergei Platonovitš armastas lugeda ja kõigest aru saada omaenda kassitaputaoliselt haarduva mõistusega.

Tema õrikaaslane, valgevereline väikese terava habemega ja varjatud silmapiludega Jemeljan Konstantinovitš Antjopin astus harva tema poole sisse. Ta oli abielus endise Ust-Medveditsa kloostri nunnaga, oli sigitanud temaga viieteistkümne-aastase abielu kestel kaheksa last ja veetis suurema osa ajast kodus. Jemeljan Konstantinovitš oli enda polgukirjutajast üles töötanud, sealtsamast oli ta perekonda kaasa toonud lömitamise ja libitsemise kopitanud hõngu. Lapsed käisid tema juuresolekul kikivarvul, kõnelesid sosinal. Igal hommikul, seejärel kui nad olid end pesnud, asetusid nad söögitoas musta kiratuna rippuva määratu suure seinakella all ritta, nende taga seisis ema, ja niipea kui magamistoast kos-

tis isa kuiv kõhatus, algasid nad lahkhääleliselt ja valjesti: «Päästa, issand, oma ristirahvas», siis «Meie isa».

Jemeljan Konstantinovitš jõudis palve lõpuks riietuda, tuli välja, vidutades oma kapsasilmade pilusid, sirutas piiskoplikult välja palja lihava käe. Lapsed astusid ükshaaval ta juurde ja suudlesid kätt. Jemeljan Konstantinovitš suudles naist põsele, kõneles ebakindlalt tš-häälikut hääldades:

«Politska, kas panid tee tõmbama?»

«Panin, Jemeljan Konstantinovitš.»

«Vala hästi kange.»

Äriraamatute pidamine oli tema käes. Rasvaste pealkirjade «deebet» —«kreedit» all tähnitas ta lehekülgi kirjutajaliku võreliterohke käekirjaga. Tellis ajalehte «Birževõje Vedomosti» ja seda lugedes pigistas oma muhkliku nina ilma vajaduseta kuldraamiliste näpitsprillide vahele. Teenijaid kohtles viisakalt.

«Ivan Petrovits, andke ostjale tauria sitsi.»

Naine kutsus teda Jemeljan Konstantinovitšiks, lapsed papatskaks, poesellid aga Tsatsaks.

Kaks preestrit — isa Vissarion ja praost isa Pankrati — ei pidanud sõprust Sergei Platonovitšiga, neil olid vanad arved. Isegi omavahel ei leppinud preestrid kokku. Pahur riukleja isa Pankrati tegi osavalt huntsu oma ligimestele, aga lesk, ukrainlannast majapidajannaga koos elav isa Vissarion, süüfilise tõttu läbi nina kõnelev, loomult lahke inimene, hoidus eemale ega armastanud praostit liiga suure kõrkuse ja riukelise iseloomu pärast.

Kõigil peale kooliõpetaja Balanda olid külas oma majad. Väljakul uhkeldas Mohhovi plankudega vooderdatud, siniseks värvitud majamürakas. Selle vastas, otse väljaku keskkohas laiutas kauplus ees- ja tagaustega ning pleekinud sildiga: «Kaubamaja Mohhov S. P. ja Atjopin J. K.»

Kauplusega külgnes madal pikk keldriga ait, sülda kakskümmend sellest eemal asetses kirikuaiamüüri tellis-kivisõrmus ja kirik kupliga, mis sarnanes täisküpse rohelise sibulaga. Teispool kirikut tulid kooli valgeks võõbatud, kroonulikult ranged seinad ja kaks uhket maja: helesinine, samasuguse püsttaraga — isa Pank-

rati oma, ja pruun (et poleks sarnane), nikerdatud [illegible] ja laia palkoniga — isa Vissarioni oma. Kaugel seisis Atjopini kahekorruseline veidralt õhuke majake, selle järel tuli postkontor, kasakatarede õlg- ja [illegible]-katused, veski kallak selg, roostetanud [illegible] katusel.

Kõik, varjanud end kogu välismaailma eest väliste ja sisemiste — poltide abil suletavate — luukidega. Ööpal, kui ei mindud võõrusele, pandi luugid ette, lasti lahti ketikoerad, ja hääletus külas lõkatles ainult öövahi käristi oma puukeelega.

2

August lõpul kohtas Mitka Koršunov juhuslikult Doni ääres Sergei Platonovitši tütart Jelizavetat. Mitka tuli parajasti teispoolt Doni ja paati ramba külge kinnitades silmas värvitud kerget lootsikut, mis kergelt lahtise voolust. Lootsik tuli mäe alt, suundudes valgma poole, aerutas Bojarõškin. Ta paljas pea läikis higist, laubal ja meelekohtadel olid paisunud veresoonte oksakesed.

Mitka ei tundnud Jelizavetat kohe ära. Neiu silmadele langes õlgkübarast sinkjashall vari. Päevitunud käega surus ta puhma kollaseid vesikuppe vastu rinda.

«Koršunov!» Ta noogutas peaga, silmates Mitkat. «Petsid mind?»

«Kuidas nii petsin?»

«Mäletad, sa lubasid ju minuga kalale minna?»

Bojarõškin viskas aerud käest ja sirutas selga. Hooga lükkus lootsik ninaga maale, raginaga purustades kaldaäärset kriiti.

«Mäletad?» naeris Liisa, lootsikust välja hüpates.

«Polnud aega. Tegin tööd,» vabandas end Mitka, ja ängistatult hingates jälgis lähenevat tütarlast.

«Ei! See on võimatu!... Mina keeldun, Jelizaveta Sergejevna. Panen ameti maha! Mõtelge, kui palju meie selle neetud vee peal ringi lasksime. Mul on sõudmisest verised rakud peos. Manner on hoopis teine asi!»

Kindlalt astus Bojarõškin torkivale kriidirähale pika palja jalalabaga, pühkis kortsunud üliõpilasmütsi põhjaga otsaesiselt higi. Ilma temale vastamata astus Liisa Mitka juurde. Kohmakalt surus poiss talle ulatatud kätt.

«Millal me siis kalale sõidame?» küsis neiu, pead selga heites, silmi vidutades.

«Kas või homme. Vili on pekstud, nüüd võib.»

«Petad jälle?»

«No ei!»

«Kas tuled vara?»

«Enne valget.»

«Ma ootan.»

«Tulen, jumala eest, tulen!»

«Kas sa pole unustanud, missuguse akna peale koputada?»

«Küllap leian,» naeratas Mitka.

«Ma sõidan vist varsti ära. Tahaksin enne korra kalal käia.»

Vaikides keerutas Mitka käes roostetanud paadivõtit ja vaatas Liisa huultele.

«Kas tulete varsti?» küsis Bojarõškin, silmitsedes peol mustrilist jõekarpi.

«Kohe sõidame.»

Neiu vaikis veidi ja millegi üle naeratades küsis:

«Teil oli ju mingi pulm?»

«Õde pandi mehele.»

«Kellele siis?» Ja ilma vastust ootamata naeratas ta millegipärast põgusalt. «Tule siis!» Ja jälle, nagu toona, esimesel korral, Mohhovi maja rõdul, kõrvetas naeratus Mitkat nõgesehammustusena.

Ta saatis tüdrukut silmadega lootsikuni. Jalad harkis, lükkas Bojarõškin lootsikut vette; naeratades vaatas Liisa üle tema pea Mitkale, kes mängles võtmega, ja noogutas talle.

Sõitnud eemale sülda viis, küsis Bojarõškin tasa:

«Mis kangelane see oli?»

«Tuttav.»

«Südamesõber?»

Mitka, kes kuulis nende kõnelust, ei saanud tullide krigina tõttu vastusest aru. Ta nägi, kuidas Bojarõškin,

[illegible] rõhudes, taha kallutudes, naeris, kuid Liisa [illegible] ta ei näinud, neiu istus seljaga tema poole. Sireli[illegible] pael voolas kübaralt paljale õlakallakule, värises [illegible] tuules, sulas, õrritas Mitka ähmastunud pilku.

Mitka, kes harva käis õngedega kalastamas, polnud [illegible] ilal valmistunud säärase õhinaga nagu sel õhtul. Ta [illegible] põletussõnnikut ja keetis juurviljaaias hirsi[illegible], sidus rutuga uuesti kinni niiskuse tõttu lahti tul[illegible] konksunöörid.

Vaadates tema ettevalmistusi palus Mihhei:

«Võta mind kaasa, Mitri. Üksi on tülikas.»

«Küllap saan üksigi hakkama.»

Mihhei ohkas.

«Meie pole sinuga ammu kalal käinud. Nüüd võtaks [illegible] na poolepuudase karbi.»

Mitka vaikis seepeale, krimpsutas nägu pudrukatlast [illegible] sambana tõusva auru pärast. Kui ettevalmistused [illegible] lõpetatud, läks ta kambrisse.

Att Grišaka istus akna all; nina saduldatud ümmar[illegible] vaskraamides prillidega, luges evangeeliumi.

«Vanaisa!» hüüdis Mitka, toetades õlaga uksepealist.

Att Grišaka heitis pilgu üle prilliääre.

«Ah?»

«Arata mind pärast esimest kukelaulu.»

«Kuhu nii vara?»

«Kalale.»

Vanaisa, kes armastas kala, hakkas moe pärast vastu:

«Isa kõneles, et homme tuleb kanepi peksmine. Ei [illegible] ühtigi laiselda. Kus mul kalamees väljas!»

Mitka tõukus uksepealisest eemale, kavaldas:

«Mul ükstapuha. Tahtsin vanaisa kalaga kostitada, [illegible] kui kanep — noh, siis ei lähe.»

«Oota, kuhu sa's jooksed?» ehmus ätt Grišaka, prille [illegible]malt rebides. «Ma räägin Mironiga, eks mine's pealegi. [illegible] oleks paha veidi kalaga maiustada, homme on para[illegible]jasti kesknädal. No küll ma äratan, mine, mine, loll! [illegible] sa irvitad?»

Oli kesköö, kui ätt Grišaka, ühe käega hoides ülal [illegible]naseid aluspükse, teise kätte võetud kepiga teed koba[illegible]des, laskus läve astmeist alla. Ta hõljus valge väriseva [illegible] varjuna üle õue aida juurde ja suskas tekil nohisevat

Mitkat kepiotsaga. Aidas segunes värskeltpekstud vilja lõhn hiiremustuse ja elutamata ruumi hapu, umbse, ämblikuvõrguhõngulise lehaga.

Mitka magas salve juures tekil. Ta ei virgunud niipea. Algul ätt Grišaka lükkas teda kergelt kepiga, sosistas:

«Mitjuška! Mitka! ... Mitka, kurivaim!»

Mitka nohises tugevasti, tõmbas jalgu ligi. Vihaseks saades pistis vanaisa kepi nüri otsa talle kõhtu, hakkas puurima nagu oherdiga. Ohates haaras Mitka kepist kinni ja ärkas.

«Kus hull uni! Päris häda, kuidas sa magad!» siunas vanaisa.

«Ole vait, ole vait, ära põrise,» sosistas Mitka uniselt, kobades põrandal kingi.

Ta jõudis väljakule. Külas hakkasid kuked teist korda laulma. Mitka läks piki tänavat, möödus papp Vissarioni majast, kuulis, kuidas kukk kanalas pani tiibu lehvitades ülemdiakoni bassiga karjuma ja kanad hakkasid ehmunud sosinaga kõõrutama.

Kaupluse läve alumisel astmel tukkus vaht, nina lambanahkse krae soojusse pistetud. Mitka läks Mohhovi plangu juurde, pani õnged ja koti püügitarvetega maha, — kergelt astudes, et koerad ei kuuleks, läks majatrepile. Katsus külma ukselinki — kinni. Ronis üle käsipuude, astus akna alla. Aknapooled ei olnud pärlis suletud. Mustast praost tuli magusat tütarlapseliku unesooja keha ja tundmatu magusa parfüümi lõhna.

«Lizaveta Sergejevna!»

Mitkale näis, et ta ütles väga valjusti. Ootas. Vaikus. «Aga kui äkki eksisin aknaga? Mis siis, kui peremees ise magab siin? Siis olen omadega vahel! Annab kohe püssist,» mõtles Mitka akna käepidet surudes.

«Lizaveta Sergejevna, tõuse, lähme kalale.»

«Kui eksisin aknaga — siis saab alles kalapüük.»

«No tõuse juba!» ütles ta pahaselt ja pistis pea tuppa.

«Mis on? Kes seal on?» vastati pimedusest ehmunult ja tasa.

«Kas kalale tuled? See olen mina, Koršunov.»

«A-a-a, kohe.»

Tuba hakati sahistama. Tundus, nagu oleks unine ese hääl hõnganud piparmünti. Mitka nägi toas liikuvat midagi valget, kahisevat.

«Eh, magus oleks temaga koiduuinakut teha ... Nüüd aga mine kalale ... Istu seal, külmeta ...» mõtles ta ebaselgelt, hingates sisse magamistoa lõhna.

Aknale ilmus neiu naerev nägu, ümbritsetud valgest pearätist.

«Ma tulen läbi akna. Anna mulle käsi.»

«Doni,» Mitka aitas.

Tema käele toetudes vaatas neiu talle lähedalt silma.

«Kas ma ei tulnud ruttu?»

«Pole viga. Jõuame.»

Nad läksid Doni poole. Liisa hõõrus roosa peopesaga veidi tursunud silmi, kõneles:

«Ma magasin nii magusasti. Oleks pidanud veel magama. Me läheme liiga vara.»

«Jõuame parajal ajal.»

Nad laskusid Doni äärde mööda esimest põiktänavat, väljakust arvates. Öö jooksul oli vesi tõusnud ja paat, mis oli kinnitatud veel eile kuival lebanud ramba külge, hõljus, ümbritsetud veest.

«Peab jalad lahti võtma,» ohkas Liisa, mõõtes silmadega vahemaad paadini.

«Ma kannan su üle?» pani Mitka ette.

«See ei lähe ... ma võtan parem jalad lahti.»

«On hõlpsam.»

«Ei, pole vaja,» kohmetas neiu piinlikkuses.

Mitka võttis vasaku käega ta jalgade ümbert pealtpoolt põlvi kinni, tõstis ta kergesti üles ja hakkas läbi vee paadi poole partsima. Tahtmatult pani Liisa käed ta kaela tõmmu tugeva samba ümber, naeris kudrutavalt ja tasa.

Kui Mitka poleks komistanud kivile, millel külanaised käisid kurikatega pesu kolkimas, ei oleks olnud kogematut lühikest suudlust. Ahhetades surus neiu end vastu Mitka lõhenenud huuli ja Mitka peatus kahe sammu kaugusel paadi hallist seinast. Vesi voolas talle kingadesse, külmendas jalgu.

Päästnud paadi lahti, tõukas Mitka selle tugevasti rannast eemale, hüppas liikumise peal sisse. Püsti seis-

tes sõudis ta lühikese mõlaga. Pära taga vulises, nuttis vesi. Tõstetud ninaga lõikas paat pehmelt voolust, suundudes vastaskalda poole. Õngeridvad põrisesid hüpeldes.

«Kuhu sa sõuad?» küsis Liisa.

«Teisele poole.»

Paat randus liivase järsaku juures. Luba küsimata haaras Mitka neiu sülle ja kandis ta kaldaäärsesse viirpuupõõsastikku. Liisa hammustas tal nägu, küünistas, karjatas paar korda summutatult ja tundes, et nõrkeb, puhkes vihaselt, pisarateta nutma.

. . . . . .

Nad tulid tagasi kella üheksa paiku. Taevas oli mähitud kollakasruskesse uttu. Donil tantsiskles tuul, kiskus lakku lainete harjadele. Tantsiskles paat, ronides läbi ristlainete, ja sügavusest ülestõstetud vee vahused külmad piisad sadasid Jelizaveta kahvatusest veretule näole, nirisesid alla ja rippusid ripsmeil ning rätiku alt väljatunginud juuksesalkudel.

Väsinult vidutas ta tühje silmi, murdis sõrmede vahel paati kandunud lille vart. Mitka sõudis ilma temale vaatamata, jalus vedelesid tal väike karpkala ja latikas, surmakrambis tardunud suuga ja oranžvõrust ümbritsetud, pungiaetud silmaga. Mitka näol eksles süüteadvus, rahulolu segunes ärevusega . . .

«Ma viin su Semjonovi valgmasse. Sealt on sul lähem,» ütles ta, pöörates paati pärivoolu.

«Hea küll,» nõustus neiu sosinal.

Kallas oli inimestest tühi, kriiditolmust puuderdatud juurviljaaiatarad Doni kohal kuhtusid kuuma tuule kõrvetuses, täitsid õhku põlenud hagude lehaga. Päevalillede rasked, varblaste nokitud pead, valminud üliküpsusest, vajusid longu maa poole, varistasid maha kahukaid seemneid. Luht rohetas smaragdiselt pealekasvanud noorest ädalast. Eemal karglesid varsad ja kuum lõunatuul kandis nende kaela riputatud kuljuste venivat naeru Doni poole.

Mitka võttis kalad, ulatas nad paadist väljaastuvale Jelizavetale:

«Võta saak. Säh!»

Neiu kergitas ehmunult ripsmeid, võttis.

«Noh, ma lähen.»

«Nojah . . .»

Ta läks, kandes eemalesirutatud käes pajuvitsale seotud kalu — läks viletsana, kaotanud viirpuupõõsastikku hiljutise enesekindluse ja lõbususe.

«Lizaveta!»

Neiu pöördus, varjates kulmukõverduses pahameelt ja hämmeldust.

«Tule veidi tagasi.»

Ta kui ta lähemale astus, ütles Mitka, ise oma kohmetuse üle pahandades:

«Me ei pannud kumbki tähele . . . Näh, seelikul on taga . . . plekike . . . üsna väike teine . . .»

Neiu punastas ägedalt kuni rangluudeni.

Pormukese aja pärast soovitas Mitka:

«Mine taguseid pidi.»

«Ikkagi tuleb üle väljaku minna. Tahtsin ju musta seeliku selga panna,» sosistas Liisa nukralt ja silmitses ahtlise vihavaenuga Mitka nägu.

«Lase, ma teen lehega roheliseks?» pani Mitka lihtsameelselt ette ja imestas teise silmadesse ilmunud pisarate üle.

Nagu tuule sahin ja sosin kandus läbi küla uudis: «Mitka Koršunov on Sergei Platonovitši tütre ära karanud!» Rääkisid naised karjateel koidu ajal, kui nad lehmakarja ajasid, rääkisid kaevuvinna ahtakeses, halli udmu sees ujuvas varjus, ämbritega vett ammutades, rääkisid Doni ääres maakiviplaatidel, läbipestud riidehilpe kolkides.

«Nii see läheb, kui pole ema hoolt.»

«Peremehel endal pole aega hingegi tagasi tõmmata, võõrasema aga vaatab läbi sõrmede . . .»

«Ennist jutustas öövaht, Sõrmitu Davõdka, et: «Vaatan südaöö ajal, äärmisest aknast ronib sisse inimene. Noh, mõtlen, nüüd läheb varas Platonovitši juurde. Jooksen kohale. — Kes on? Politsei, siia! — ja eks see olegi tema, Mitka.»»

«No küll on aga nüüdsel ajal tüdrukud, võtaks neid tühi . . .»

«Mitka kiitis minu Mikiškale, et: «Lähen kosja».»

«Las enne pühib ninaaluse puhtaks!»

«Sundis teda, räägiti ennist, vägistas . . .»

«E-he-e, kullake! . . .»

Kuuldused jooksid läbi tänavate ja külavaheteede, määrisid tütarlapse varem puhast nime nagu uut väravat paksu tökatiga . . .

Kumu langes Sergei Platonovitši paljanevale peale ja rõhus mehe maha. Kaks ööpäeva ei tulnud ta ei kauplusse ega veskisse. Teenijad, kes elasid all, ilmusid alles enne lõunat.

Kolmandal päeval laskis Sergei Platonovitš halli õuniku täku sõidutroska ette rakendada ja sõitis staniitsasse, tähtsalt ja ligipääsmatult noogutades vastutulevaile kasakaile. Tema järel sahises õuest välja lakiläikeline viini kaless. Kutsar Jemeljan, ilastades kõverat piibunosu, mis oli hallistuva habemekese külge justkui kinni joodetud, haaras pihku sinised siidohjad, ja mustadepaar pani kergesti mööda tänavat ajama. Jemeljani seljajärsaku taga oli näha kahvatu Jelizaveta. Ta hoidis käes kerget kohvrikest ja naeratas nukralt; viipas väravas seisvaile Vladimirile ja võõrasemale kindaga. Poest liipav Pantelei Prokofjevitš tundis huvi, pöördus majasulase Nikita poole:

«Kuhu see pärija siis nüüd sõitis?»

Ja see, vastu tulles lihtsale inimlikule nõrkusele, vastas:

«Moskvasse, õppima, kursustele.»

Järgmisel päeval leidis aset sündmus, mida veel kaua jutustati ja korrutati küll Doni ääres, küll kaevuvinnade varjus, küll karjateel . . . Videviku eel (stepist oli juba tolmutades tulnud kari) tuli Sergei Platonovitši juurde Mitka (jäi meelega hiljemaks, et inimesed ei näeks). Ei tulnud mitte lihtsalt niisama, vaid kosima tema tütart Jelizavetat.

Seni oli ta puutunud neiuga kokku korda neli, mitte rohkem. Viimasel kokkusaamisel leidis nende vahel aset säärane kõnelus:

«Tule mulle naiseks, Lizaveta, mis?»

«Rumalus!»

«Tahan sind hoida, armastada . . . Meil on inimesi küllalt, kes tööd teevad, sina muudkui istud akna all ja loed raamatuid.»

«Sa oled lollpea.»

Mitka solvus ja jäi vait. Läks sel õhtul varakult koju, hommikul aga ütles hämmastuvale Miron Grigorjevitšile:

«Võta mulle naine, isa.»

«Mis sa lobised.»

«Tõsijutt, ma ei tee nalja.»

«Nii kange häda kohe?»

«Mis seal ikka . . .»

«Mihuke siis õnge võttis, ega viimati lollike Marfuška?»

«Saada kosjasobitajad Sergei Platonovitši juurde.»

Miron Grigorjevitš asetas korralikult pingile kingsepatööriistad (ta parandas leisid), naeris lühidalt:

«Ma näen, et sina, pojake, oled täna lõbusas tujus.»

Mitka oli kangekaelselt nagu sõnn oma jutu küljes kinni; isa ägestus:

«Loll! Sergei Platonovitšil on kapitali üle saja tuhande; ta on kaupmees, aga sina? . . . Kao siit, ära albi, muidu nähvan veel leiga sellele peigmeespoisile!»

«Meil on kaksteist paari härgi, suur koht, liiatigi on tema talupoeg, meie aga oleme kasakad.»

«Mine!» käskis lühidalt Miron Grigorjevitš, kes ei armastanud pikka juttu.

Mitka leidis toetust ainult ätt Grišakalt. See lomberdas poja juurde, kopsides kepiga vastu põrandat.

«Miron!»

«Noh?»

«Mis sa vastu punnid? Kui poisil meelepärast on . . .»

«Isa, teie olete päris laps, jumala tõsi! Mitri on isegi rumal, teie aga lausa imeviisi . . .»

«Vait!» kopsatas ätt Grišaka. «Või pole meie nende väärilised? Ta peab auks arvama, et tema tütart kosib kasaka poeg. Annab täiega tükis. Meie oleme terves ümbruskonnas tuntud inimesed. Mitte mõned kehvikud, vaid peremehed! . . . Ja-ah! . . . Sõida aga, Mitroška, ära puikle midagi vastu! Las annab kaasavaraks veski. Küsi!»

Miron Grigorjevitš hakkas puhkima ja läks ära õue, Mitka aga otsustas oodata õhtut ja minna ise — ta teadis: isa kangekaelsus on nagu kasvav künnapuu — paindub, mis ta paindub, aga murda ära katsu.

Paraadukseni läks ta vilistades, siis aga lõi araks.

Tammus veidi ja läks õue kaudu. Majatrepil küsis toatüdrukult, kes krabistas tärgeldatud põllega:

«Kas peremees on kodus?»

«Joovad teed. Oota.»

Mitka võttis istet, ootas, suitsetas plotskit, ja niisutanud sõrmed süljega, kustutas ära, kontsu aga hõõrus kõvasti põrandal laiali. Sergei Platonovitš tuli välja, pühkides vestilt suhkaripuru; ta silmas Mitkat — ja tõmbas kulmud kortsu.

«Tulge sisse.»

Mitka astus ees jahedasse, raamatute ja tubaka järele lõhnavasse kabinetti, tundis, et seda julgust, millega ta oli laadinud end kodus, jätkus parajasti kabineti läveni.

Sergei Platonovitš astus laua juurde, pöördus järsult, nii et kontsad kriuksusid.

«Noh?» Ta sõrmed kratsisid selja taga kirjutuslaua plaadi alumist külge.

«Ma tulin küsima . . .» Mitka sukeldus teda puurivate silmade külma limasse ja raputas kõhisedes õlgu, «ehk annate Lizaveta mulle naiseks?»

Meeleheide, viha, argus surusid Mitka hämmeldunud näol välja higi, kasina nagu kasteniiskus põua ajal.

Sergei Platonovitšil värises vasak kulm ja tõmbus irvi ülahuul, nii et pöördus välja selle bordookarva sisekülg. Kaela õieli ajades kaldus ta kogu kehaga ettepoole.

«Mis? . . . Mi-i-is? . . . Lur-jus! . . . Kasi! . . . Atamani juurde sinuga! Ah sa, koerapoeg! Rii-va-tu!»

Teise kisast julgust saanud, jälgis Mitka sinkjaspunase vere tungi Sergei Platonovitši põskedesse.

«Ärge pange pahaks . . . Mõtlesin oma süüd heaks teha.»

Sergei Platonovitš pööritas verd ja pisaraid täisvalgunud silmi ja virutas Mitka jalge ette massiivse malmist tuhatoosi. Tagasi põrgates tabas see Mitka vasaku jala põlveketra, aga ta kannatas valu kindlalt välja ja avanud ukse järsu tõmbega, karjus, hambaid irevile ajades, solvangu ja valu pärast häbematuks muutudes:

«Teie teha, Sergei Platonovitš, kuidas soovite, aga mina kõigest südamest . . . Kellel teda sihukesena vaja on? Mõtlesingi siis kõla kinni katta . . . Kes see teise puretud suutäit tahab? Koergi ei söö.»

Kokkukäkerdatud rätikut huultele surudes läks Sergei Platonovitš otse Mitka kannul. Ta pani paraadukse kaudu lõ kinni, ja Mitka jooksis õue. Siin Sergei Platonovitš ainult korraks pilgutas silma õues lonkivale kutsaride Jemeljanile. Seni kui Mitka askeldas jalgvärava raskelt liikuva riivi kallal, tormasid kuuri nurga tagant välja neli lahtilastud koera ja võõrast nähes lendasid üle puhtaks pühitud õue.

Sergei Platonovitš oli 1910. aastal toonud Nižni laadalt kaks käharakarvalist kutsikat — emase ja isase. Nad olid mustad, käharad, haiklõualised. Aasta pärast olid nad kasvanud umbes aastase vasika suuruseks, algul eristusid Mohhovi õuest möödaminevail naistel seelikuid tehki, pärast õppisid naisi maha paiskama ja neil põtku hammustama, ja alles siis, kui nad olid purenud surnuks papp Pankrati vasika ning paar Atjopini noort nuumorikat, laskis Sergei Platonovitš nad ketti panna. Neid lasti lahti ainult ööseks ja üks kord aastas paaritamiseks.

Mitka ei jõudnud pöörata nägu nende poole, kui esimene, Bajaani-nimeline, heitis talle käpad õlgadele ja surus lõuad kokku, löönud hambad vateeritud kuube. Nad rebisid, tirisid, keerlesid musta tombuna. Mitka tõrjus neid kätega, püüdes mitte kukkuda. Vilksamisi nägi ta, kuidas Jemeljan, piibust sädemeid puhudes, kadus kööki, löi värvitud ukse paukudes kinni.

Majatrepi nurgal seisis Sergei Platonovitš, selg vastu veeranda toetatud, ja pigistas valgeid läikivate karedate karvadega kaetud käsi rusikasse. Vankudes tõmbas Mitka riivi lahti ja vedas veristatud jalgadel endaga kaasa välja tariseva, vängest koerahaisust vinava koertekera. Bajaanil ta murdis kõri — kägistas ära, teistest päästsid möödaminevad kasakad ta suure vaevaga lahti.

3

Natalja sobis Melehhovitega. Miron Grigorjevitš oli lapsi ranguses kasvatanud; hoolimata oma rikkusest ja sellest, et peale nende oli töötegijaid, sundis ja õpetas ta neid töötama. Töökas Natalja võitis mehevanemate poolehoiu. Iljinitšna, kes oma südames ei armastanud

vanemat miniat — ehtimishimulist Darjat, kiindus Nataljasse esimestest päevadest alates.

«Maga, maga, lapsuke! Mis sa üles hüppasid?» pomises ta sõbralikult, tatsudes köögis oma paksudel jalgadel. «Mine, tee koiduuinakut, küllap saame ilma sinuta hakkama.»

Natalja, kes oli tõusnud koidu ajal, et aidata söögivalmistamises, läks kambrisse magamisele jätku võtma.

Kodus muidu range Pantelei Prokofjevitš kõneles naisele:

«Kuule, eit, ära Nataškat ärata. Ta niigi rahmeldab päeval. Nad tahavad Griškaga kündma minna. Kihuta aga Darjat! See on laisavõitu, rikutud naine... Värvib põski ja mustab kulmusid, reo sihuke.»

«Las saab esimeselgi aastal veidi hellitust,» ohkas Iljinitšna, tuletades meelde oma tööküürutuses veedetud elu.

Grigori oli pisut juba harjunud oma uue, abielumehe-olukorraga, oli muutunud lohakaks riietuses ja nädala kolme pärast tundis hinges hirmu ning vihaga, et vahekord Aksinjaga pole mitte täielikult lõpetatud, et on jäänud justkui okas südamesse. Ja et sellest valust ei saa ta nii kergesti lahti. Kõvasti oli kasvanud külge see, millele ta peigmehelikus ülemeelikuses oli kergelt heitnud käega, — et küllap paraneb, ununeb... Aga näe, pole ununenud ja veritseb meeldetuletusel. Veel enne pulmi, ühekorra rehalas viljapeksu juures oli Petro küsinud:

«Griška, aga kuidas jääb Aksjutkaga?»

«Mis on siis?»

«Kas pole kahju maha jätta?»

«Mina jätan maha — mõni teine võtab üles,» naeris tookord Griška.

«No vaata ette,» ja Petro näris puretud vurru, «muidu võtad naise, aga ei passi kokku...»

«Mis möödas, see meelest,» vastas Griška naljaga.

Aga ei läinud nii, ja kallistades kohusetundest naist, ergutades teda oma noorusliku armastusinnuga, leidis Griška tema poolt jahedat, häbelikku alistumist. Natalja oli mehe lõbude suhtes tõrges, sündimisel oli ema andnud talle kaasa ükskõikse, aeglase vere, ja Grigori, tuletades meelde armastuses pöörast Aksinjat, ohkas:

«Näikse, et isa on sind jääpangal sigitanud, Natalja... Ikka pagana külm.»

Aksinja aga naeratas kohtumistel ähmaselt, vaadates tuimenevate silmateradega pillas sitket sõnade kõntsa:

«Tere, Grišenka! Kuidas elad-armatsed noore naisukesega?»

«Lame kah...» lõpetas Griška jutu ebamäärase vastusega ja püüdis kiiremini pääseda Aksinja lahke pilgu eest.

Stepan, nagu näha, oli naisega leppinud. Hakkas harvemini kõrtsi juures käima ja ühel õhtul rehalas vilja tuutates pani esimest korda pärast tüli ette:

«Kuule, Ksjuša, laseme õige laulu lahti?»

Nad istusid maha, toetusid pekstud tolmuse nisu lasu najale. Stepan alustas sõdurilaulu. Aksinja laulis tiiskanti kõlava rinnahäälega. Nad laulsid ladusalt, nagu esimesil abieluaastail. Tollal juhtus, et kui nad põllult koju sõitsid, kaetud õhtueha vabarnpunase hõlmaga, ühtas Stepan koormal õõtsudes vanaaegset laulu, pikaldast ja nukrat nagu käidamatuses metsistunud, teelehtedeal rohtunud stepitee. Pannud pea mehe rinna kumerale poolkeradele, laulis Aksinja kaasa. Hobused vedasid nagisevat vankrit, kiigutasid tiislit. Küla vanamehed jälgisid eemalt laulu.

«Tääleka naise on Stepan saanud.»

«Kae, kus lasevad... ladusalt!»

«No on sel Stjopkal ikka hääl, selge kirikukell!»

Ja taadid, kes vaatlesid muldrikelt loojaku tolmust purpurpuna, vestlesid üle tänavate:

«Laulavad alamjooksu omade laulu.»

«See laul tehti Gruusias, polguveli.»

«Sellepärast armastaski teda kadunud Kirjuška!»

Grigori kuulis õhtuti, kuidas Astahhovid laulsid. Viljapeksul (nende rehepõrand oli kõrvuti Stepani omaga) nägi ta Aksinjat endiselt kindlana, näiliselt ükskõikuna. Nii vähemalt paistis talle.

Stepan ei teretanud Melehhoveid. Ta kõndis rehalas hanguga, liigutas töötades laiu kallakaid õlgu, heitis vahetevahel mõne naljasõna naisele, ja Aksinja naeris, mängeldes rätiku alt mustade silmadega. Tema roheline seelik seisis lakkamatult Grigori suletud silmade ees.

Otsekui mingi tundmatu jõud pööras Grigori pead Stepani rehala poole. Ta ei märganud, kuidas Natalja, kes aitas Pantelei Prokofjevitšil pahmast laotada, püüdis kinni iga tema tahtmatu pilgu oma nukra, armukadeda pilguga; ei näinud seda, kuidas hobuseid ringi ajav Petro temale vaadates märkamatus muiges endamisi nina kärsutas.

Tumeda müra — kivirullide all piinleva maa oigamise — saatel mõtles Griška ebaselgeid mõtteid, püüdis, kuid ei suutnud tabada teadvuse eest põgenevaid libedaid mõttekatkendeid.

Lähedasist ja kaugeist rehalaist voolas ja hääbus luhal viljapeksmishääli, hobuseajajate hüüdeid, piitsade vihlsemist, tuulamistrumlite kädistamist. Lõikusest rammustunud küla, mis oli sirutunud Doni kohale nagu pärline uss põiki teed, lebas roidununa septembripäikese all. Igas varbtaradega piiratud talus, iga pere katuse all keerles viruna omaenda, teistest eraldatud täisvereline, mõrumagus elu: ätt Grišaka, kes oli külma saanud, kannatas hambavalu all; Sergei Platonovitš nuttis üksi olles, hõõrudes lahkusoetud habet käte vahel, kiristas hambaid, masendatud häbist; Stepan haudus hinges vihavaenu Griška vastu ja öösiti unes kratsis lappidest tekki raudsete sõrmedega; Natalja, põgenenud küüni, langes põletussõnnikule, tõmbus kägarasse, vappus, nuttes oma äranaerdud õnne üle; Hristonjat, kes oli laadal vasika maha joonud, piinas südametunnistus; Griška ohkles, vaevatud küllastamatust eelaimusest ja tagasitulnud valust; Aksinja, kallistades meest, püüdis uputada pisaratesse kustumatut vihavaenu tema vastu.

Veskist vallandatud valtsija Davõdka istus öid läbi Valeti juures samanist[1] veskilistetares ja viimane, välgutades vihaseid silmi, kõneles:

«No-o-o, tühijutt! Neil tõmmatakse varsti sooned maha! Ühest revolutsioonist on neile vähe. Küll tuleb veel tuhande üheksasaja viies aasta, siis õiendame arved! Õi-en-da-me ar-ved!» Ta ähvardas armilise sõrmega ja õlaliigutusega kohendas lahtiselt ülevisatud pintsakut.

[1] Saman — sõnnikuga segatud savist valmistatud põletamata telliskivi. — *Tõlk.*

Külast aga veeresid üle päevad, põimudes öödega, möödusid nädalad, venisid kuud, puhus tuul, undas mägi lõunamuutuse puhul, ja sügisese läbipaistvalt rohelise tarvasmaga klaasitud Don voolas ükskõikselt mere poole.

4

Oktoobri lõpul, ühel pühapäeval sõitis Fedot Bodovskov staniitsasse.

Ta viis korviga turule neli paari nuumparte, müüs ära; ostis naisele poest lillevõrelikirjalist sitsi ja hakkas juba koju sõitma (toetudes jalaga vastu rangipuud, tõmbas suuri rinnust) — sel silmapilgul astus tema juurde keegi võõras, mitte staniitsa mees.

«Terel» tervitas ta Fedotti, puudutades tõmmude sõrmedega musta kaabu äärt.

«Terel» pomises Fedot äraootavalt, kalmõkisilmad viidud.

«Kustpoolt teie olete?»

«Külast, pole siit mehi.»

«Aga missugusest külast olete?»

«Tatari külast.»

Võõras mees võttis küljetaskust hõbedase paberossikoosi, paadiga kaanel; kostitades Fedotti paberossiga, jätkas pärimist:

«Kas teil on suur küla?»

«Aitüma, just praegu suitsetasin. Ah meie küla või? Priske küla. Oma kolmsada talu.»

«Kas kirik on?»

«Kuidas muidu, ikka on.»

«Sepad on?»

«Et kas sepad on? On neidki.»

«Aga kas veski juures on lukksepatöökoda?»

Fedot pani väsinud hobusele ohjad peale, silmitses saunulikult musta kaabut ja suurel valgel näol kortse, mis otsapidi lühikesse musta habemesse kadusid.

«Mis teil õieti vaja on?»

«Mina asun teie külasse elama. Just praegu käisin staniitsa-atamani juures. Kas sõidate tühjalt?»

«Tühjalt.»

«Kas võtate mind peale? Aga ma pole üksi, mul on kaasas naine ja kaks kohvrit, puuda kaheksa.»

«Võib võtta.»

Leppinud kokku kahe rubla peale, sõitis Fedot saianaise Froska juurde, kus oli korteris tema palkaja, mahutas istuma närbliku linalakk-naise, pani rautatud kohvrid vankripärasse.

Nad sõitsid staniitsast välja. Huuli matsutades viibutas Fedot jõhvohje oma väikese tugeva hobuse kohal, keerutas nurklikku lamedakuklalist pead: teda piinas uudishimu. Tema sõitjad istusid vagusi taga, vaikisid. Fedot palus esiteks tuld suitsule, siis aga küsis:

«Kustpoolt teie siis tulete meie külasse?»

«Rostovist.»

«Sealt-päriline?»

«Kuidas te ütlete?»

«Küsin, et: kust pärit?»

«A-a, jajah, sealne, rostovlane.»

Pronksikarva põsenukke tõstes kiindus Fedot pilguga kaugeisse stepiumbrohu puhmastikesse: Hetmani tee venis tõusendikule, ja selle harjal, pruunis kuivanud umbrohus, poole versta kaugusel teest, seletas Fedoti vilunult terav kalmõkisilm trappide vaevalt märgatavalt liikuvaid päid.

«Püssi ei ole, muidu läheksime trappide järele. Näe, kus nad kõnnivad,» ohkas ta, osutades sõrmega.

«Ei näe,» tunnistas sõitja ja pilgutas lühinägelikult.

Fedot jälgis silmadega nõkku laskuvaid trappe ja pöördus siis näoga sõitjate poole. Reisija oli keskmist kasvu, kõhn, lihava ninajuure lähedal asetsevais silmades helendas kavaluseaim. Kõneldes ta naeratas tihti. Naine oli mässinud end kootud rätikusse ja tukkus. Tema nägu Fedot ei seletanud.

«Misjaoks teie siis meie külasse elama asute?»

«Mina olen lukksepp, tahan töökoja avada. Teen ka tisleritööd.»

Fedot silmitses umbusklikult võõra suuri käsi, ja reisija, tabanud tema pilgu, lisas:

«Peale selle olen ma aktsiaseltsi «Singer» agendiks õmblusmasinate levitamise alal.»

«Kes te siis olete nime järgi?» tundis Fedot huvi.

«Minu perekonnanimi on Stockmann.»

«Nii et mitte venelane?»

«Ühtaki venelane. Vanaisa oli läti sugu.»

Lühikese ajaga sai Fedot teada, et lukksepp Jossif Stavrovitš Stockmann oli varem töötanud «Aksai» tehases, siis kuskil Kubaanis, siis kagu-raudtee töökodades. Peale selle uuris uudishimulik Fedot välja veel terve hulga võõra elu üksikasju.

Kuni nad kroonumetsani jõudsid, lõppes jutt. Teeäärses lättekaevus jootis Fedot higileläinud hobust, ja nimane raputusest ja sõidust, hakkas tukastama. Külani oli veel versta viis.

Fedot mässis ohjad vankri külge; lastes jalgu rippuda, asetas end mugavamini. Suikumisest ei tulnud midagi välja.

«Kuidas teie pool elu läheb?» küsis Stockmann, rappudes ja kõikudes oma istmel.

«Tlame ikka kah.»

«Aga noh, kas kasakad üldiselt on eluga rahul?»

«Mõni on rahul, mõni mitte. Ega igaühe tahtmist jõua täita.»

«Nii, nii...» nõustus lukksepp, vaikis veidi, siis jätkas kõverate, midagi enda taga varjavate küsimuste esitamist:

«Nii et elavad priskelt, ütled?»

«Elavad jõukalt.»

«Väeteenistus vist on koormaks? Mis?»

«Teenistus? ... Meie oleme harjunud, õiget elu saabki ainult tegevteenistuses.»

«Halb on see, et kasakad peavad ise kõik hankima.»

«Kuidas siis, see on see kõige litsim asi,» elavnes Fedot ja areldi vaatas kõrvalepöördunud naisele. «Selle ilmusega on häda... Näe, läksin teenistusse, müüsin harjad maha — hankisin hobuse, aga nemad võtsid ja praakisid ta välja.»

«Praakisid välja?» teeskles lukksepp imestust.

«Täitsa välja, — vigased jalad teisel, ütlevad. Seletasin nii ja naa, et: «Saage aru seisukorrast, et tal on jalad nagu auhinnatud täkul, aga ta käib kuketraavi... käik on tal kuke oma.» Aga ei võetud vastu. See on ju l-l-agedaks tegemine!...»

Jutt muutus elavaks. Õhinas kargas Fedot vankrist maha, hakkas meelsasti jutustama külarahvast, kiruma küla-atamani luha ebaõige jagamise pärast, kiitma valitsevat korda Poolas, kus tema polk oli seisnud tema tegevteenistuses viibimise ajal. Pilutatud silmade teravat pilguga jälgis lukksepp vankri kõrval sammuvat Fedotti, suitsetas kerget tubakat võrudega luust paberossipitsist ja naeratas tihti; kuid viltune korts, mis põiki armistas valget kallakat otsaesist, liikus aeglaselt ja raskelt, nagu lükkaks teda seestpoolt mingite varjatud mõtete käik.

Külasse jõudsid nad õhtu eel.

Fedoti nõuandel läks Stockmann lesknaise Lukjoška Popova juurde, üüris temalt kaks tuba endale korteriks.

«Kelle sa tõid staniitsast?» küsisid Fedotilt naabrinaised, kes ootasid teda väravas.

«Agendi.»

«Mis ageli?»

«Lollid, eh, küll olete lollid! Agendi, ütlesin ma, — kaupleb masinatega. Ilusaile jagab muidu, aga inetuile, niisugustele nagu sina, tädi Marja, müüb raha eest.»

«No sina, va sõrgadega kurat, oled ilus. Sina igavene kalmõkilõust! ... Sinu peale ei saa hobusegagi sõita: ehmub teine ää.»

«Kalmõkk ja tatarlane on esimesed mehed stepis, sina, tädike, ära naljata! ...» kaitses end Fedot ära minnes.

Lukksepp Stockmann asus elama kõõritava ja pikakeelelise Lukjoška juurde. Ta ei jõudnud veel ühtegi ööd öömajal olla, kui juba eided külas keeled käima panid.

«Kas oled kuulnud, kullake?»

«Mida nii?»

«Fedotka-kalmõkk tõi staniitsast linnamehe.»

«Nonoh? ...»

«Jumala eest! Kannab kaabut, nimi on Štopol või Štokal ...»

«Viimati politseimehi?»

«Aktsiisist, kullake.»

«E-e-e, naised, inimesed lobisevad tühja. Räägitakse, ta olevat raamatupidaja, niisuke samane nagu papp Pankrati poeg.»

«Paska, linnuke, lippa korraks Lukjoška juurde, küsi talt tasakesi, et: «Tädike, keda su juurde toodi?»»

«Sookse hästi kähku, lapsuke!»

Järgmisel päeval ilmus tulnukas küla-atamani juurde. Fjodor Manõtskov, kes kolmandat aastat kandis atamanikeppi, pööras kaua käes musta vahariidest kaantega passi, siis keeras ja uuris seda kirjutaja Jegor Žarkov. Nad vahetasid pilgu ja ataman tegi vana vahtmeistriharjumuse järgi käskiva käeliigutuse:

«Ela.»

Tulnukas kummardas ja lahkus. Nädal aega ei näidanud ta ninagi välja, elas nagu ümiseja oma augus. Kobasis kirvega, seadis endale töötuba vanas mahajäetud suvekõögis. Naiste küllastumatu huvi tema vastu jahtus, ainult lapsed kõlkusid päevad läbi järelejätmatult taradel, häbematu uudishimuga võõrast inimest silmitsedes.

Grigori naisega sõitsid kündma kolm päeva enne jumalaema kaitsmise päeva. Pantelei Prokofjevitš oli veidi haiglane; toetudes kepile, ohkides ristluid purevast valust, tuli ta välja kündjaid saatma.

«Künna need kaks lappi üles, Griška, seal karjamaa taga Punase oru juures.»

«Hüva. Aga too riba Pajuperve all, kuidas sellega jääb?» küsis sosinal Grigori, kellel oli kael kinni seotud, sest ta oli kalastamisel külma saanud, ja hääl kähises.

«Pärast kaitsmise päeva. Praegu aitab sellest siin. Poolteist ringi[1] Punase oru juures, ära ahnitse.»

«Kas Petrõ ei tule appi?»

«Nemad Daškaga sõidavad veskile. Peab nüüd ära jahvatama, muidu tuleb veskis suur järg ette.»

Ilinitšna toppis Nataljale jaki põue pehmeid saiakesi, sosistas:

«Ehk võtaksid Dunjaška härgi ajama?»

«Küllap saame kahekesi hakkama.»

---

[1] Ring — neli ha.

«Noh, vaata siis, marjuke. Jumal kaasa.»

Painutades peenikest pihta märgade riiete lasu all, läks Dunjaška üle õue Doni äärde pesu loputama.

«Nataša, kullake, seal Punases orus on kole palju väikesi oblikaid, korja neid!»

«Korjan, korjan.»

«Kuss, kurivaim!» Pantelei Prokofjevitš vehkis kepiga.

Kolm paari härgi hakkasid ümberpööratud seemendamisatra mööda teed vedama, viirates sügisesest kuivusest ja vihmapuudusest paatunud kõva maad. Grigori käis teeäärel, iga silmapilk kohendades kaela pigistavat rätikut ja kõhides. Natalja sammus tema kõrval, seljal pekslemas moonakott.

Küla taga stepis oli tardunud läbipaistev vaikus. Ühiskarjamaa taga, küüruva künka taga soeti maad atradega, vilistasid ajajad, siin aga — tee kohal — oli madala koirohu hele hallisegune sina, lambahammaste näkitsetud teeäärne mesik ja külmeneva taeva helisev klaasine tarretus, mida läbisid lendlevad härmalõngad.

Kui kündjad olid ära saadetud, hakkasid Petro ja Darja veskile seadma. Riputanud sarja aidas üles, tuulas Petro nisu. Darja puistas seda kottidesse ja kandis vankrile.

Pantelei Prokofjevitš pani hobused ette, kohendas hoolikalt rakmeid.

«Noh, kas varsti saab?»

«Kohe,» vastas Petro aidast.

Veskil on suur järg ees. Õu on tihedalt vankreid täis. Kaalude juures on tunglemine. Petro viskas ohjad Darjale ja hüppas vankrist maha.

«Kas minu järg on varsti?» küsis ta kaalude taga seisvalt Valetilt.

«Küllap jõuad.»

«Missugust numbrit jahvatatakse?»

«Kolmekümne kaheksandat.»

Petro läks kotte sisse kandma. Sel ajal hakati kaalukojas sõimlema. Kellegi kähisev, vihane hääl larises:

«Ise magasid maha, aga nüüd ronid? Eest ära, hoholl, muidu äigan!»

Petro tundis hääle järgi ära Jakov Podkova. Jäi kuulatama. Kaalukojas paisus kisa, tungides uksest välja.

Teravalt laksatas hoop, ja uksest vajus välja kuklasse löödud musta nokkmütsiga vanapoolne habemik taurialane.[1]

«Mis eest?» hüüdis ta põske kahmates.

«Ma tõmban sul loti maha!»

«Ei, oota!»

«Mikihvor, siia! . . .»

Jakov Podkova (teenistuses olles oli ta hobust raudanud; see oli mänglema hakanud ja Jakovile kabjaga näkku löönud; nina murdes, huuli lõhestades heitis kabjarauа jälg ta näole; ovaalne arm kasvas kinni, tõmbus siniseks, teravate haakide jäljed mustendasid täppidena, sellest tuligi hüüdnimi — Podkova), tüse, turd suurtükimees, jooksis käiseid üles käärides uksest välja. Pikk, roosat särki kandev taurialane virutas talle tagant tugeva hoobi. Podkova vankus, kuid püsis jalul.

«Vennad, kasakaid pekstakse! . . .»

Vankritega täidetud õue pudenes veskiuksest nagu käisest läbisegi kasakaid ja taurialasi, kes olid terve asunduna kohale sõitnud.

Peasissekäigu juures tekkis rüsin. Uks raksatas peaaletungivate kehade surve all. Petro jättis koti sinnapaika, kõhatas, ja pani väikeste sammudega sibama veski poole. Vankril püsti tõusnud, nägi Darja, kuidas Petro trügis keskele, kähmides ettesattujaid; ta aietas, kui Petro kanti kätel seinani, lasti seal kukkuda ja tallati jalge alla. Nurga tagant, masinaruumi poolt, jooksis kareldes Mitka Koršunov, vehkides raudpoldiga.

Seesama taurialane, kes oli tagant löönud Podkovat, rabeles enda salgast lahti, selja taga lipendas tal äärakäristatud roosa käis vigastatud linnutiivana. Madalale kummardudes, kätega maad puudutades jooksis taurialane esimese vankri juurde ja keeras kergesti aisa ära. Veskiõue kohal hõljus kähisev kisa:

«A-a-a-a-a . . .»

«Uu-u-u-u . . .»

«A-ja-ja-ja-ja-a-a-a . . .»

---

[1] Taurialased — nii nimetati ukrainlasi, kes Katariina II käsul olid ümber asustatud Doni äärde lõunapoolseist, Krimmi piirit asetsevaist paikkondadest. — *Tõlk.*

Ragin. Kolin. Oigamine. Undamine ...

Kolm venda Šumilinid jooksid kodunt kohale. Käetu Aleksei kukkus väravas — ta oli takerdunud kellegi poolt mahavisatud ohjadesse; kargas jalule, sööstis hüpeldes üle vankrite põimunud tiislite, ärakistud vasaku käe tühja käist vastu kõhtu surudes. Tema vennal Martinil tuli valge suka seest välja püksisäär; ta kummardus, tahtis kohendada, aga parajasti tõusis veski juures ulgumine. Kellegi karje lendas kõrgele veski kallaku katuse kohal nagu üleskeerutatud härmalõng. Martin ajas enda sirgu ja tormas Alekseile järele.

Darja vaatas vankrilt, ta hingeldas ja ringutas käsi; ümberringi kiljusid ja ulgusid naised, hobused liigutasid rahutult kõrvu, härjad möiratlesid, surudes end vankrite vastu ... Mööda lomberdas kahvatu Sergei Platonovitš, vesti all kõht veeremas ümmarguse munana. Darja nägi, kuidas kärisenud roosa särgiga taurialane niitis Mitka Koršunovi aisaga maha ja kohe kukkus ise selili, pillates käest pilbastunud aisa, tema peale aga astus käetu Aleksei, kes oli toetanud taurialase kuklasse oma rusika tinatambi. Darja silmade ees vilksatasid mitmevärviliste lappidena kakluse üksikud momendid: ta nägi, ega imestanud selle üle, kuidas Mitka Koršunov põlvedel seistes raudpoldiga lõi möödajooksvat Sergei Platonovitši; see heitis laialilaotatud käed kõrgele üles ja roomas vähina kaalukotta; seal teda tallati jalgadega, paisati selili ... Darja naeris hüsteeriliselt, ta värvitud kulmude mustad kaared murdlesid naerus. Ta katkestas hullumeelse naeru, kui sattus silmadega Petrole: vankudes kobis see välja õõtsuvast, undavast rahvamurrust ja heitis vankri alla, köhides verd. Kisaga tormas Darja tema juurde. Külast jooksis kasakaid teivastega, üks vehkis tuuraga. Taplus oli võtmas koletut ulatust. Ei kakeldud mitte nii nagu kõrtsi juures purjuspäi või rusikavõitluses võinädalal. Kaalukoja ukse juures lamas purustatud peaga noor taurialane; jalad laiali, oli ta kastnud pea musta paatunud vere loiku, verised juustepurikad langesid näole; nagu näha, oli ta lõpetanud oma teekonna taevassinise lõbusa maa peal ...

Taurialased, kes olid lambakarjana koos, tõrjuti veskiliste tare poole. Asi oleks lõppenud halvasti, kui vana

taurialane poleks taibanud: hüpanud veskiliste tarre, tombas ta ahjust sädemeid pilduva tuki ja jooksis uksest välja. Ta jooksis aida juurde, kus hoiti jahvatatud vilja, ale tuhande puuda leiba. Tema õla tagant lehvis tüllina suits, lendlesid päevavalguses tuhmidena paistvad sädemed.

«Pistan põlema-a-a!» möirgas ta metsikult, lähendades pragisevat tukki roogkatusele.

Kasakad lõid vankuma ja peatusid. Kuiv iilinguline tuul puhus idast, kandes suitsu veskiliste tare katuselt hunnikussekogunenud taurialaste salga juurde.

Oks tubli säde katuse kuiva vanasse roogu — ja kogu katus lööb suitsema ...

Tume lühike kõmin käis kasakate ridadest läbi. Mõni ennaldus tagurpidi veski juurde; taurialane aga, vehkides tukiga, külvates sinkjashallist suitsust tuliseid piisku, karjus:

«Põletan maha! ... Põletan maha-a-a! Käige õuelt minema!»

Kakluse algataja Jakov Podkova, moonutatud nägu mitmest kohast sinine, lahkus esimesena veskiõuest. Tema järel valgusid kasakad kiiresti laiali.

Taurialased jätsid kotid sinnapaika, panid hobused vankrite ette ja püsti seistes, vibutades nahkohjade sõlmi, siludes hobuseid piitsaga, sööstsid väravast välja ja kihutasid mürinal piki tänavat küla taha.

Käetu Aleksei seisis keset õue; ta kõhnal kõhul peksles tähi, otsast kinniseotud särgikäis, alatises tõmbluses lakkelesid silm ja põsk.

«Hobuste selga, kasakad! ...»

«Neile järele! ...»

«Kaugemale künkast nad ei jõua! ...»

Mitka Koršunov tormas küljele kõverdudes juba õuest välja. Märgatav ärevus käis jälle virvendusena üle veski juurde kogunenud kasakate, aga sel silmapilgul tuli masinaruumi poolt kiirete sammudega tundmatu, musta kaabut kandev mees, keda varem keegi polnud tähele pannud; teravalt rahvahulka silmitsedes tõstis ta käe:

«Oodake!»

«Kes sina oled?» Podkova kortsutas tantsisklevaid kulme.

«Kust sa siia sadasid?»
«Hass! . . .»
«Hüü! . . .»
«Uiuhh! . . .»
«Pidage, semlakid! . . .»
«Kirju koer on sulle semlak!»
«Talumats!»
«Pastel!»
«Anna talle, Jaš!»
«Vastu vahtimist talle! . . . Vastu vahtimist! . . .»
Mees naeratas hämmeldunult, aga ilma kartuseta, võttis kaabu peast, pühkis võrratu lihtsuse žestiga otsaesist; naeratusega võttis ta teistelt lõplikult relvad.
«Mis siin lahti on?» Ta viipas kahekorra pandud kaabuga, osutades mustale maasse imbunud verele kaalukoja ukse juures.
«Peksime hoholle,» vastas käetu Aleksei rahulikult ja pilgutas põske ja silma.
«Mille pärast peksite?»
«Järjekorra pärast. Ärgu tikkugu ette,» seletas Podkova, kes astus ettepoole, laia käeliigutusega pühkides verist tatti nina alt.
«Panime neile mälu pähe!»
«Äh, kui saaks nad kätte . . . Stepis nad põlema juba ei pista.»
«Lõime kartma, aga ega ta vist oleks julgenud?»
«Meeleheites oleks teine põlema pannud küll, see on kindel mis kindel.»
«Hohollid on hiiglama õelad,» muigas Afonka Ozerov.
Mees viipas kaabuga tema poole.
«Aga kes sina oled?»
Afonka sülitas põlglikult läbi hammasterea lünga, ja jälginud süljesilmuse lendu, ajas jalad harki.
«Mina olen kasakas, aga kas sina pole mitte mustlane?»
«Ei. Meie sinuga oleme mõlemad venelased.»
«Loba!» lausus Afonka selgesti.
«Kasakad on pärit venelastest. Tead sa seda?»
«Aga mina ütlen sulle, kasakad sigivad kasakaist.»
«Vanasti põgenes mõisnike juurest pärisorje, asus Doni äärde, neid hakatigi kutsuma kasakaiks.»

«Mine õige sina, hea inimene, oma teed,» soovitas hästi Aleksei tagasihoitud vihaga, surudes paistetanud sõrmi rusikasse, ja hakkas sagedamini pilgutama.
«Igasugust rämpsu on siia asunud! . . . Vaat pagan, tahtis talumatsiks ümber teha!»
«Kes see niisugune on? Kas kuuled, Afanassi?»
«Hoitis sisse mingisugune. On kõõrdsilm Lukjoška juures korteris.»
Silmapilk tagaajamiseks oli mööda lastud. Kasakad läksid lalali, elavalt arutades asetleidnud kaklust . . .

. . . . . .

Õõsel stepis, kaheksa versta külast eemal, mässides end torkivasse paksu kuube, kõneles Grigori nukralt Natáljale:
«Sa oled kuidagi võõras . . . Oled nagu see kuu: ei jahuta ega soojenda. Ma ei armasta sind, Nataška, sa ära ole vihane. Ei tahtnud küll sellest kõnelda, aga nagu näha, ei saa nii elada . . . Kahjugi on sinust — nende paevade jooksul nagu oleksime teineteisele lähedaseks saanud, aga südames pole midagi . . . Tühi. Nagu praegu stepis . . .»
Natálja vaatas üles ligipääsmatule tähtede luhale, nende kohal sõudva pilve varjulisele viirastuslikule loorile, vaikis. Sealt, must-sinisest taevapuustusest kutsusid hõbedaste kellukestena eneste järele lennuga hilinenud kured.
Nukralt, kooljalikult lehkasid oma ea äraelanud rohud. Kuskil künkal vilkus kündjate süüdatud lõkke punane tapp . . .
Grigori ärkas enne valget. Kuube kattis kahe verssoki paksune lumekord. Värske lume siravas neitsilikus sinas leidus stepp, ja selgesti nähtavatena sinasid laagri kõrval esimesel lumeteel roitva jänese jäljed.

6

Ammust ajast oli kombeks, et kui Millerovo poole viivat teed mööda sõitis kasakas üksi, ilma kaaslasteta, siis tarvitses tal ainult kohtamisel ukrainlastega (nende alevid algasid Nižne-Jablonovski küla juurest ja ulatusid 75 versta kaugusele kuni Millerovoni) mitte teed anda, ja

ukrainlased peksid ta läbi. Seepärast sõideti jaama mitme vankri kaupa koos ja siis juba stepis ukrainlasi kohates ei kardetud astuda vastastikku sõimlusse.

«Hei, hoholl! Anna teed! Kasaka maa peal elad, raisk, ega taha veel teed anda?»

Hästi ei käinud käsi ka ukrainlastel, kes tõid nisu Doni äärde Paramonovi viljakokkuostupunkti. Siin algasid kaklused ilma igasuguse põhjuseta, lihtsalt sellepärast, et oli «hoholi», aga kui oli «hoholl», siis tuli peksta.

Enam kui üks sajand tagasi oli kuritegelik käsi külvanud kasakate maale seisusliku vaenu seemneid, kasvatanud ja harinud neid, ja seemneist tärkas rikkalikke tõusmeid: kaklustes voolas mullapõue kasakate ja tulnukate — venelaste ja ukrainlaste — verd.

Kaks nädalat pärast kaklust veskis sõitsid külasse stanovoi pristav ja kohtu-uurija.

Stockmann kutsuti esimesena ülekuulamisele. Kohtuuurija, noor kasaka-aadlist pärinev tšinovnik, küsis soridesportfellis:

«Kus teie elasite enne siia asumist?»

«Rostovis.»

«Mis eest teie tuhande üheksasaja seitsmendal aastal vanglakaristust kandsite?»

Stockmann välgutas silmi portfellile ja viltusele kõõmaga kaetud lahule kohtu-uurija langetatud pealael.

«Korratuste eest.»

«M-hm . . . Kus teie tol ajal töötasite?»

«Raudtee-töökodades.»

«Elukutse?»

«Lukksepp.»

«Kas teie pole juut? Ristitud juut?»

«Ei. Ma arvan . . .»

«Mind ei huvita, mida teie arvate. Kas asumisel olete olnud?»

«Jah, olen.»

Kohtu-uurija tõstis pea portfelli kohalt, mälus siledaksaetud ohatanud huultega.

«Ma soovitan teil siit ära sõita . . .» ja endamisi: «Muide, ma ise hoolitsen selle eest.»

«Miks, härra kohtu-uurija?»

Küsimusele vastati küsimusega:

«Millest oli teil juttu kohalike kasakatega tol päeval, kui veskis kaklus aset leidis?»

«Oleti . . .»

«Hea küll, võite minna.»

Stockmann väljus Mohhovi maja rõdule (võimud peatusid alati Sergei Platonovitši juures, jättes kõrvale sissesõidukorteri) ja õlgu kehitades vaatas tagasi värvitud tiibuksele.

7

Talv ei võtnud kohe asu. Pärast jumalaema kaitsmise päeva sulas mahasadanud lumi ja karjad aeti jälle välja. Umbes nädal aega puhus lõunatuul, soojenes, maa tahenes, stepis õitses eredalt hiline samblane rohelus.

Suhtlim püsis kuni peaingel Miikaeli päevani, siis läks külmaks, tuli maha lumi; külm kõvenes päev-päevalt, sadas veel nelja verssoki võrra lund, ja tühjaks jäänud Doni äärseisse juurviljaaedadesse, tipuni lumme mattunud tarade kohale ilmus jänesejälgede silmuskiri tütarlapseliku pilutikandina. Tänavad jäid inimestest tühjaks.

Küla kohal laotus põletussõnniku suitsu, tee kõrvale puistatud tuha hunnikute ümber kõndisid elumajade juurde lennanud künnivaresed. Sinkjashalli luitunud lindina lõi läbi küla looklema talitee saanitasandik.

Maidaanile kogunes kord külakoosolek: lähenes hagude jagamine ja raiumine. Kasukais mehed tunglesid külavalitsuse trepi juures, kriuksatasid vildikutega. Külm ajas nad majja. Laua taga, kahel pool atamani ja kirjutajat võtsid aset auväärt vanamehed hõbehallide habemetega, nooremad kasakad — mitut värvi habemetega ja ilma habemeteta — seisid salguti koos, põmisesid rääkida lambanahksete kraede soojuse varjust. Kirjutaja kattis paberit tihedate ridadega, ataman vaatas tal üle õla, lehedaks tõmbunud külavalitsusetoas aga kostis summutatud mõminana:

«Hein on tänavu . . .»

«Neh-neh . . . Luhahein on ikka sõõt, aga stepist saab paljast mesikut.»

«Juhtus vanasti, et vahel olid loomad jõuluni karjamaal.»

«Kalmõkkidel on hea.»

«Äh-hm.»

«Atamanil on päris hundi kael, näe, ei saa peadki pöörata.»

«On endale rasvavoldid turjale õginud, va orikas — kurivaim!»

«Hüü, vader, kas talve peletad või? Kus on ikka vahva kasukas . . .»

«Mustlane müüs nüüd kasuka ära.»

«Eks korra magavad mustlased jõulu ajal stepis, pole midagi peale võtta, mässis siis üks end noodasse, külm tungis kohe sisikonnani — mustlane ärkab, pistab sõrme võrgusilmast läbi ja ütleb emale: «Huu, memm, küll on aga maru külm õues! . . .»

«Jumal hoidku, kui algab kiilasjää.»

«Tuleb härjad ära rautada, ega muud.»

«Hiljuti raiusin vesipajusid Kuradijärve juures, hästi head teised.»

«Zahhar, pane püksiauk kinni . . . Külmetad ää — elt kihutab talust minema.»

«Kuule, Avdeitš, kas sina oled külapulli ravitseja või?»

«Ma ütlesin ära. Paranka Mrõhhina võttis enda peale . . . Et vaat, olen üksik lesknaine, on ikkagi lõbusam. Talita, ütlen mina, kui peaks juhtuma sigitist . . .»

«Äh-äh-hää!»

«Hõõ-hõõ-hõõõõ! . . .»

«Isandad-vanamehed! Kuidas on hagudega lugu? . . . Tasa-a-a! . . .»

«Et kui juhtub sigitist tulema, ütlen . . . nii et siis vaderiks . . .»

«Tasa! Palume väga!»

Koosolek algas. Higist atamanikeppi silitades hüüdis ataman väljaandjate nimesid, puhus suust auru, väikese sõrmega pühkis habemest purikaid. Tagapool, paukuva ukse juures oli auru, tunglemist, kõlavaid nuuskamispaugatusi.

«Neljapäevaks ei või raiumist määrata!» püüdis Ivan Tomilin atamani üle karjuda ja hõõrus punetavaid kõrvu, hoides sealjuures viltu sinises suurtükiväemütsis pead.

«Kuidas nii?»

«Ära kisud kõrvad ära, suurtükimees!»

«Me õmbleme talle härja omad külge.»

«Neljapäeval tahab pool küla hobustekoplisse heinte järele minna. Küll aga määrasid! . . .»

«Hoidad pühapäeval.»

«Isandad-vanamehed! . . .»

«Mis seal ikka!»

«Onn kaasa! . . .»

«Ho-o-o! . . .»

«Ho-ho-ho-ooo! . . .»

«Ha-a-a-a-a! . . .»

Vana Matvei Kašulin kriiskas ägedalt, kummardus üle vankuva laua, suskas Tomilini poole sileda saarepuust hoobra.

«Küllap ootad heintega! . . . Küllap ootad! . . . Nagu hingukond . . . Sina oled alati risti vastu. Noor oled ja rumal, vennike! . . . Vaat! . . . Kanäe! . . . Vaat . . .»

«Sina ise laenad naabritelt aru kuni vana eani . . .» hirutades pead tagumistest ridadest ette, pilgutas käetu Aleksei kiiresti silma ja ta moonutatud põsk tõmbles krampliku.

Kuus aastat oli ta vaenus Kašulini vanamehega ümberkimbutud maalapi pärast. Peksis teda igal kevadel, maad aga oli Matvei Kašulin võtnud talt varese-osa — võis silmad kinni pigistades üle sülitada.

«Ole vait, va kramp!»

«Kahju, et kaugel oled — siit ei ulata, muidu äigaksin sulle, nii et punane välja tuleb!»

«Kae, va ühekäeline vilgutaja! . . .»

«Tasa olge, kus jagelevad! . . .»

«Välja õue, seal lööge küüned kokku. Tõsijutt.»

«Jäta järele, Aleksei, näe, vanamehel on okkad püsti, nii et mütski liigub peas.»

«Pogrisse need, kes mürgeldavad! . . .»

Ataman vajutas rusika kriiksatavale lauale.

«Kohe kutsun valvekasakad! Vait olla! . . .»

Tasanedes läks kõmin viimaste ridadeni ja vaibus.

«Neljapäeval koidu ajal tuleb sõita raiuma.»

«Kuidas teie arvate, isandad-vanamehed?»

«Onn kaasa!»

«Annaks jumal!»

«Ei nüüdsel ajal taheta vanu kuulata . . .»

«Küllap kuulavad. Või ei oska meie neist jagu saada? Minu Aleksaška, kui temale oma osa eraldasin, kippus kaklema, haaras rinnust kinni. Äigasin talle paar tulist. «Silmapilk teatan atamanile ja vanameestele, peksa saad . . .» Jäi vaikseks, heitis maha nagu kõrreke suurvee all.»

«Ja veel, isandad-vanamehed, on tulnud staniitsa-atamanilt korraldus,» ataman tegi pausi ja keerutas pead: lõuga kergitades lõikus mundri püstkrae kaelasse. «Noortel tuleb sel laupäeval staniitsasse minna vannet andma. Et õhtuks oleksid staniitsavalitsuse juures.»

Ukse poolt viimase akna juures seisis Pantelei Prokofjevitš langu kõrval, ta oli haige jala kure viisi enda alla tõmmanud. Miron Grigorjevitš istus aknalaual, kasukahõlmad eest lahti, naeratas oma punakaspruuni habemesse. Ta lühikesed valged ripsmed olid härmatisest kahukad, suured pruunid tedretähnid külma tõttu verd täis valgunud, halliks tõmbunud. Kõrval seisid salguti nooremad kasakad, üksteisele silma pilgutades, naeratades, keskel aga, lükanud lamedale, paljastuvale kuklale atamanlase papaaha, mille sinist pealage ehtis hõbedane rist, kõikus varvastel Pantelei Prokofjevitšiga samaealine, mittevananev, alaliselt jumekas nagu antonovka õun Avdeitš, hüüdnimega «Brjohh».

Kunagi teenis Avdeitš Ihukaardiväe Atamanipolgus. Teenistusse läks ta Sinilina, tagasi tuli . . . Brjohhina.

Tema sattus esimesena külast Atamanipolku, ja imelik lugu sündis kasakaga: oli kasvanud samasuguse poisina nagu kõik; lapsest saadik oli olnud nagu veidi napakas, aga kui teenistusest tagasi tuli, veeres kiiresti allamäge. Esimesest päevast peale, kui ta koju ilmus, hakkas jutustama kummalisi lugusid oma teenistusest tsaarilossis ja oma üliharuldastest seiklustest Peterburis. Jahmunud kuulajad esiteks uskusid, suud pärani, võtsid tõena, pärast aga tuligi välja, et Avdeitš on säärane luiskaja, mäherdust küla oma asutamisest saadik pole näinud; tema üle naerdi avalikult, kuid ta ei punastanud, kui teda paljastati koletuis väljamõeldistes (võib-olla punastaski, aga alalise jumekuse tõttu ei saanud aru), ega jätnud luiskamist. Vanemas eas läks ta päris ogaraks.

Kui surutakse teine vastu seina — haavub, kipub kaklema, aga kui vaikitakse, muheldakse — otse põleb luulelennus, ei märka pilkeid.

Majapidamises oli ta tubli ja töökas kasakas, tegi kõik arukalt, vahel isegi üsna kavalalt, aga kui jutt läks tema atamaniteenistusele, siis kõik lihtsalt lahutasid käsi, kõverdudes naerust.

Avdeitš seisis keskel, kõikus oma ümmarguseks tallatud viltides; tunglevaid kasakaid silmitsedes kõneles ta kaalukalt, bassihäälega:

«Nüüdsel ajal on hoopis teistsugune kasakas. Väike ja vilets. Ei ole meheks arvatagi. Nii, ühe sõnaga,» ja põlglikult naeratades litsus ta vildikuga puruks süljelärtsaka, «mina sain ühekorra näha Vjošenskaja staniitsas luukeresid, vaat need olid kasakad, seda peab ütlema . . .»

«Kust sa nad siis välja kaevasid, Avdeitš?» küsis siledapõseline Anikuška, müksates küünarnukiga oma naabrit.

«Kuule, sõjaveli, ära parem luiska kalli püha eel.» Pantelei Prokofjevitš krimpsutas kongnina ja tõmbas rõngast kõrvas. Ta ei armastanud lobasuud.

«Mina pole ealeski luisanud, vennas,» ütles Avdeitš mõjukalt ja vaatles imestusega Anikuškat, kes värises nagu palavikus. «Nägin jah surnute luid, kui minu naisevennale maja ehitati. Kui nad hakkasid vundamenti panema, siis ajasid ühe haua lahti. Nii et vanasti on siin Doni ääres kiriku juures ka surnuaed olnud.»

«Mihukesed need luukered siis olid?» küsis Pantelei Prokofjevitš rahulolematult, minekut tehes.

«Käepõrakas, vaat sihuke,» Avdeitš lahutas pikki käsi, «pea — jumala eest, ma ei luiska — põllulaagri katla suurune.»

«Kuule, Avdeitš, sa võiksid parem jutustada noortele, kuidas sa Sankt-Peterburis röövli kinni püüdsid,» soovitas Miron Grigorjevitš, kes tõusis aknalaualt ja lõi kasukahõlmad kinni.

«Mis seal ikka jutustada,» vastas Avdeitš tagasihoidlikult.

«Jutusta!»

«Palume!»

«Ole nii lahke, Avdeitš!»

«No vaat, kuidas see juhtus,» Avdeitš kõhis hääle puhtaks ja võttis püksitaskust tubakakoti. Puistanud kõverdatud peopesale näputäie tubakat, viskas ta kotti tagasi kaks sealt väljakukkunud vaskraha, vaatas kuulajatele õnnelikkude silmadega. «Kindlusest pages ära vangipandud kurjategija. Otsitakse siit ja sealt — ei ole. Kõik võimumehed jooksevad endal võhmu välja. Kadunud mis kadunud — ja lõpp! Öösi kutsub mind vahiohvitser enda juurde, lähen sinna... Ja-ah... «Mine keisri majesteedi ruumidesse,» ütleb, «sind... kutsub keiser ise.» Mina lõin muidugi araks, astun sisse. Võtsin valveseisangu, tema, heategija, aga patsutab mulle käega õlale ja lausub: «Vaat mis, Ivan Avdeitš, kõige esimene kurjategija meie impeeriumis on ära pagenud. Poe või maa sisse, aga otsi üles, muidu ära tule silma allagi!» — «Kuulan, teie keiserlik kõrgus,» ütlen. Ja-ah..., vennikesed, see oli pirn... Võtsin keisri tallist kolm kõige paremat hobust ja marss minema.» — Suitsu süüdates vaatas Avdeitš kuulajate langetatud peadele ja innustudes müristas rippuvast suitsupilvest, mis varjas ta nägu: «Kihutan päeva, kihutan öö. Ja kolmandal päeval jõudsin talle Moskva all järele. Tõlda pistsin ta kullakese, ja tuldud teed tagasi. Jõuan pärale südaööl, üleni porine, ja lähen kohe vana enda juurde. Need mitme-setmesugused vürstid ja krahvid ei taha mind lasta, aga mina muudkui lähen. Jah... Koputan. «Lubage sisse astuda, teie keiserlik kõrgus.» — «Kes seal on?» küsib tema. — «See olen mina, Ivan Avdeitš Sinilin,» ütlen. — Sees algas segadus, kuulen, ise hüüab teine: «Mareja Fjodorovna, Mareja Fjodorovna! Tõuse ruttu, pane samovar üles, Ivan Avdeitš tuli!»

Kõuekärgatusena pahvatas tagumistes ridades naer. Kirjutaja, kes luges kuulutusi kadumaläinud ja võõrasse karja tulnud loomadest, komistas lausele «vasak jalg kuni sõrgatsiliigeseni sukas». Ataman ajas kaela õieli nagu isahani, silmitsedes naerust õõtsuvat inimeste summa.

Avdeitš tõmbas papaahat, vaatas tusanedes ning hämmeldunult ühelt teisele.

«Pidage!»

«Ohoh-ha-ha-ha...»

«Oh, ära tapab!...»

«Hõh-hõh-hõ-õ-õh!...»

«Avdeitš, oh sa sindrinahk, oh-oh-oo!...»

«Pane samovar üles, Avdeitš tuli!» No küll ikka on!...»

Koosolek hakkas laiali minema. Venivalt, lakkamatult olgasid majatrepi läbikülmunud laudastmed. Väljas, maja juures äratallatud lumel rabelesid endale maadluseks sooja tehes Stepan Astahhov ja kõrgekasvuline pikakoivaline kasakas — hollandi tuuleveski omanik.

«Viruta mölder üle pea!» soovitasid neid ümbritsevad kasakad. «Raputa tast kliid välja, Stjopka!»

«Ära üle jõu punni! Pagana kaval, näe!» oli õhinal juures vana Kašulin, kes hüples varblase moodi, ja vaimustuses ei märganud suurt heledat tilka, mis häbelikult oli jäänud ta sinkjaspunase nina otsa rippuma.

8

Pantelei Prokofjevitš tuli koosolekult koju ja läks oma kõrvalkambrikesse, kus nemad vanaeidega elutsesid. Iljinitšna oli need päevad põdur. Tema vesiselt tursunud näost paistsid väsimus ja valu. Ta lamas kõrgele üleskohendatud sulgkotil, seljaga toetudes püstiasetatud padja vastu. Tuttavate sammude müra peale pööras ta pead, ammuse, ta näole juurdunud rangusega vaatas mehele, peatas pilgu hingeõhust märgadel habemekiharatel, mis tihedalt piirasid Prokofjevitši suud, habemesse suubuvail niiskeil pädarasse jäänud vurrudel, hingutas sõõrmeid, aga vanamehest hõngas külma õhku, tambakasuka haput lehka. «On kaine täna,» mõtles Iljinitšna ja rahul olles asetas oma lihavale kõhule poolelikootud kannaga suka ühes varrastega.

«Kuidas on raiumisega?»

«Neljapäevaks otsustati.» Prokofjevitš silus vurre. «Neljapäeva hommikul,» kordas ta, istudes voodi kõrvale kirstule. «Noh, kuidas on? Ei anna ikka veel järele?»

Iljinitšna nägu muutus kinniseks.

«Ikka endine... Lõhub ja pureb liikmekohtades.»

«Rääkisin ju sulle lollile, et ära roni sügisel vette. Kui tead endal vea olevat — ära tiku!» ägestus Prokofjevitš, tõmmates kepiga põrandale laiu sõõre. «On's naisi vähe? Olgu ta kolm korda neetud, see sinu kanep: leotasid ära, aga nüüd ... Jum-mal küll, ma ütlen ju ... Eh!»

«Ega's kanepki võinud hukka minna. Naisi ei olnud: Griška enda omaga kündis, Petro Darjaga olid kuskil sõidus.»

Hingates kokkupandud peopesadele kummardus vanamees voodi poole.

«Kuidas on lugu Nataškaga?»

Iljinitšna elavnes, hakkas märgatava rahutusega kõnelema.

«Ei tea, mis teha. Ennist jälle nuttis teine. Läksin õue, vaatan — keegi on aidaukse lahti tõmmanud. Lähen õige, panen kinni, mõtlen. Astusin sisse, tema seisab hirsisalve juures. Lähen tema juurde, et: «Mis sul on, mis sul ometi on, kallike?» Tema aga vastu: «Pea valutab, ema.» Mitte ei saa tõtt kätte.»

«Ehk on haige?»

«Ei, pärisin ju ... Kas on ära kahetatud või on Griškaga midagi ...»

«Ega poiss viimati ... jälle tolle manu tüki?»

«Mis sa'nd, vanamees! Mis sa'nd!» Ehmunult lõi Iljinitšna käsi kokku. «Ega Stepan mõni lollike ole? Ei ole märganud, ei.»

Vanamees istus veidi aega ja läks siis välja.

Grigori teritas oma kambris viiliga vääriskala püünisel õngekonkse. Natalja määris neid sulatatud searasvaga, mässis hoolikalt igaühe eraldi lapikesse. Mööda longates vaatas Pantelei Prokofjevitš uurivalt Nataljale. Viimase kolletanud palgeil, nagu sügisesel lehel, kidus tuhm puna. Ta oli märgatavalt kõhnunud selle kuu jooksul, silmadesse oli ilmunud midagi uut, haledat. Vanamees peatus uksel. «Näe, kus on naise nahka pannud!» mõtles ta, veel korra vaadanud Natalja siledalt kammitud peale, mis oli pingi kohale kummardunud.

Grigori istus akna juures, liigutas viili, tema otsaesisel hüplesid juuksed musta sakrunud lakana.

«Viska see kus kurat! ...» hüüdis vanamees, kes punetas algavast raevust, ja surus keppi, hoides kätt lagasi.

Grigori võpatas, arusaamatuses tõstis silmad isale.

«Tahtsin need kaks konksu ära teritada, isa.»

«Jäta see, ütlen sulle. Sea valmis haometsa minekuks!»

«Kohe.»

«Veel pole ühtki kodarat, ja tema istub konksude kallal,» lausus vanamees juba rahulikumalt, ja tammunud veidi aega ukse juures (nagu näha, tahtis veel midagi öelda), läks minema. Viha ülejäägi valas ta Petro peale välja.

Poolkasukat selga ajades kuulis Grigori, kuidas isa õues karjus:

«Elajad seniajani jootmata, mis sa's vahid, lontrus nitsuke? ... Ja kes selle kuhja seal tara ääres on lahti kiskunud? Kellele ma kõnelesin, et ei tohi puudutada särmist kuhja? ... Kõige parema heina hävitate ära, kurjad vaimud, millega sa siis kevadel künniajal härgi söödad? ...»

Neljapäeval, tundi kaks enne koitu Iljinitšna äratas Darja.

«Tõuse üles. On aeg tuld teha.»

Särgiväel jooksis Darja ahju juurde. Ahjuaugust leidis kobamisi tikud, süütas tule.

«Tee ruttu süüa,» kiirustas naist sasipäine Petro, sõudes suitsu ja kõhides.

«Nataškat ei raatsi teised äratada, põõnutab häbematu. Kas mina pean enda siis pooleks kiskuma?» pomises unine, kuri Darja.

«Mine, ärata,» soovitas Petro.

Natalja tõusis ise. Tõmmanud jaki selga, läks ta pahta põletussõnniku järele.

«Too tulehakatust!» käsutas vanem minia.

«Saada Dunjaška vee järele, kas kuuled, Daška?» kähises Iljinitšna, vaevaga mööda kööki liikudes.

Köögis lõhnas värskete humalate, nahkrakmete, inimkehade soojuse järele. Darja jooksis, lohistades vildikuid, kolistas malmpottidega; roosa särgi all, mille käised olid küünarnukkideni üles kääritud, hüplesid väikesed

rinnad. Abielunaise põli polnud kolletanud ega kuivatanud teda: pikk, peenike, painduva pihaga nagu halapajuvits, sarnanes ta tütarlapsega. Ta kõndis siugleva sammuga, liigutades õlgu; mehe käratuste peale muheles; kurjade huulte kitsa äärise taga paistis tugev rida väikesi tihedaid hambaid.

«Õhtul oleks pidanud põletussõnniku valmis panema. Oleks ahjus kuivemaks tõmbunud,» porises Iljinitšna rahulolematult.

«Unustasin, ema. Nüüd oleme ise hädas,» vastas Darja kõikide eest.

Kuni söök valmis sai, läks väljas valgeks. Pantelei Prokofjevitš kiirustas einetamisega, kõrvetades end vedela pudruga. Tusane Grigori näris aeglaselt, veeretades põsenukkidel muhkude kämpe. Petro lõbustas end sellega, et isale märkamatult matkis Dunjaškat, kes oli põse hambavalu pärast kinni sidunud.

Külas krigisesid reejalased. Hallis koiduudus liikusid Doni poole härjarakendid. Grigori Petroga läksid härgi ette panema. Teel mässides ümber pehmet salli — mõrsja kingitust peigmehele —, neelas Grigori külma ja kuiva õhku. Kaaren lendas üle õue, pillas kurguhäälelise, täiskõlalise hüüu. Selgesti oli külmas tarretuses kuulda aeglaselt liikuvate tiibade sahinat. Petro jälgis lendu, ütles:

«Läheb soojale, lendab lõuna poole.»

Pilvekese taga, mis roosatas lõbusalt nagu tütarlapse naeratus, kumas taevas kitsuke kuuserv. Korstnast kerkis suitsu ja sirutus käetuna noore kuu ligipääsmatult kauge, kuldse vaheda tera poole.

Melehhovi talu kohal ei olnud Don kinni külmunud. Äärtel oli tugev rohekas, lumerõõnetega jää, selle all keeritas ja mullitses voolusest haaramata vesi, keskkohast kaugemal aga, vasaku kalda pool, kus võrendikust uhkasid lätted, mustendas ähvardavana ja meelitavana valgete lumelilledega ääristatud jääavandus; mustade tähnidena sukeldusid sellel talvitama jäänud metspardid.

Sõit algas väljakult.

Pantelei Prokofjevitš, kes ei jõudnud poegi ära oodata, sõitis esimesena vanade härgadega. Mahajäänud Petro

ja Grigori asusid teele hiljem. Kallaku juures jõudsid nad järele Anikuškale. Tuliuue varrega kirves ree vahele pistetud, kõndis rohelise vööga võötatud Anikuška härgade kõrval. Tema naine, väikesekasvuline põdur eideke, ajas härgi. Petro hüüdis juba eemalt:

«Noh, naaber, sina vead, nagu näha, eide kaasa?»

Naeruhimuline Anikuška astus kepseldes ree juurde.

«Vean, vean. Soojuse jaoks.»

«Sooja on temast vähe, väga kuivetu teine.»

«Toidan küll kaeraga, aga näe, ei kosu.»

«Kas meie hagu on ühes langis?» küsis Grigori oma reelt maha hüpates.

«Ühes, kui annad suitsu.»

«Sina, Anikuška, oled alati võõra asja peale maias.»

«Mis varastatud ja nuiatud, see on kõige magusam,» naeris Anikuška, paljast naiselikku nägu krimpsutades.

Nad sõitsid koos edasi. Härmatisepitsiga ehitud metsas oli pidulik valgedus. Anikuška sõitis ees ja nähvis piitsaga tee kohal rippuvaid oksi. Nõeljas ja kohe lumi langes kobaratena, sadas Anikuška sissemässitud naise peale.

«Ära jända, kurat!» karjus naine lund maha raputades.

«Pista eit ninapidi hange!» hüüdis Petro ja püüdis piitsaga tabada härga kõhu alla, et see sammu kiirendaks.

Seal, kus tee käänas Naiste järvede poole, sattusid nad kokku Stepan Astahhoviga. See ajas lahtirakendatud ikkes härgi küla poole, sammus hoogsalt, kriuksatades tallutatud vildikutega. Tema kähar härmatanud juuksetukk rippus viltuasetatud papaaha alt valge viinamarjakobarana.

«Stjopa, ae, kas eksisid ära või?» hüüdis Anikuška tema kohale jõudes.

«Eksisin, kurat teda võtaks! . . . Hoo pealt viskas ree vastu kändu — jalas pooleks. Pidin tagasi tulema.» Stepan lisas ropu sõna ja möödus Petrost, jultunult viidates pikkade ripsmete alt heledaid röövlisilmi.

«Kas ree jätsid maha?» hüüdis Anikuška ümber pöördudes.

Stepan heitis käega, laksutas piitsa, pööras uudismaale käänanud härgi, ja saatis ree järel sammuvat

Griškat pika pilguga. Mitte kaugel esimesest järvest nägi Grigori keset teed jäetud rege, ree kõrval seisis Aksinja. Vasaku käega doni kasuka hõlma hoides, vaatas ta teele, vastu lähenevaile regedele.

«Astu kõrvale, muidu tallan maha. Uhh, sa pole minu naine!» hirnus Anikuška.

Naeratades astus Aksinja kõrvale, istus küljeliolevale jalaseta reele.

«Näe, sinu oma istub sinu juures.»

«Kinni teine nagu takjas seasaba küljes, muidu viiksin su pärale.»

«Aitüma.»

Kui Petro Aksinja kohale jõudis, vaatas ta vilksamisi tagasi vennale. Grigori sammus rahutult naeratades; ärevus ja ootus paistsid igast tema liigutusest.

«Tere, naabrinaine,» teretas Petro, puudutades mütsi labakindaga.

«Jumalime.»

«Murdsite vist ree katki?»

«Murdsime neh,» vastas Aksinja aeglaselt, ilma Petrole vaatamata ja tõusis, pöördudes läheneva Grigori poole.

«Grigor Pantelevitš, oleks teile sõnakene . . .»

Grigori käänas tema poole, öeldes eemalesõitvale Petrole:

«Vaata minu härgade järele.»

«Noh-noh,» muigas Petro nilbelt, tõmmates suhu tubakasuitsust kibeda vurruotsa.

Nad seisid vaikides teineteise vastas, Aksinja vaatas rahutult ringi, pööras niiskeid musti silmi Grigorile. Häbi ja rõõm põletasid ta põski, kuivatasid huuli. Ta hingas lühikeste kiirete ohetena.

Anikuška ja Petro reed kadusid tammemetsa pruuni võsastiku varju. Grigori vaatas Aksinjale tungivalt silmadesse, nägi, kuidas need süttisid taltsutamatus meeletus tules.

«Noh, Griša, tee mis tahad, aga mina ei suuda ilma sinuta elada,» lausus Aksinja kindlalt ja surus huuled tugevasti kokku, oodates vastust.

Grigori vaikis. Hääletu rahu aheldas metsa raudvõruga. Klaasine tühjus pani kõrvad kumisema. Jalaste

häälatud läige teel, hall taevakulu, tumm, surmunine mets . . . Kaarna äkiline lähedane kisa nagu äratas Grigori lähikesest uinakust. Ta tõstis pea ja nägi: läikivhõbedast sinendava sulestikuga lind, tõmmanud jalad enda alla, liugleb hääletus lennus, lehvitades hüvastijätvalt tiibu. Iseendale ootamatult ütles Grigori:

«Läheb soojale. Lendab soojale poole . . .» Ta võpatas ja hakkas kähisevalt naerma . . . «Noh . . .» Vargaviisi vaatas ta ringi joobunud silmade madalale langetatud teradega ja äkilise haardega tõmbas Aksinja enda ligi.

9

Kõõrdsilm Lukjoška juurde Stockmanni poolele kogunes õhtuti mitmesugust rahvast: tuli Hristonja; veskist Valet õlgadele tõmmatud võidunud pintsakus; hambaravitja Davõdka, kes juba kolm kuud logeles ilma tööta; masinist Ivan Aleksejevitš Kotljarov; vahel harva astus sisse kingsepp Filka; ja alaliseks külaliseks oli Miška Koševoi, noor kasakas, kes polnud veel tegevteenistuses käinud.

Algul uhuti turakat mängida, siis poetas Stockmann kuidagi märkamatult Nekrassovi raamatu. Hakati lugema valjusti — meeldis. Mindi üle Nikitinile, jõulu paiku aga pani Stockmann ette lugeda kulunud, kõitmata vihikut. Koševoi, kes oli kunagi lõpetanud kihelkonnakooli ja luges valjusti ette, heitis halvustava pilgu võidunud vihule.

«Sellest passib nuudleid lõigata. Õige rasvane teine.»

Hristonja pani laginal naerma, pimestavalt välgatas naeratada Davõdka, aga kui üldine naer oli lõppenud, ütles Stockmann:

«Loe, Miša. See on kasakatest. Huvitav.»

Kullakas tukk laua kohale langetatud, luges Koševoi selgesti:

«Doni kasakkonna lühike ajalugu.» Ja ootavalt silmi vidutades, vaatas ringi teistele.

«Loe,» käskis Ivan Aleksejevitš.

Nad pusisid lugeda kolm õhtut. Pugatšovist, vabast elust, Stenka Razinist ja Kondrati Bulavinist.

Jõudsid kõige uuema ajani. Arusaadavalt ja õelalt naeruvääristas tundmatu autor viletsat kasakaelu, mõnitas nende korda ja valitsust, tsaarivõimu ja kasakkonda ennast, kes oli astunud monarhide teenistusse opritšnikuteks. Mehed ärritusid. Hakkasid vaidlema. Pani põristama Hristonja, toetades peaga laetala. Stockmann istus ukse juures, suitsetas võrukestega luupitsist, naeris ainult silmadega.

«Õige! Tõsi!» kõmistas Hristonja.

«Ega meie ole ise süüdi, kasakaid on sunnitud niisugusesse häbielusse.» Koševoi lahutas nõutult käsi ja krimpsutas ilusat tumedasilmalist nägu.

Ta oli rässakas, ühtlaselt lai nii õlgadest kui puusadest, seepärast näis nelinurksena; malmkõval alusel seisis tugev telliskivipunane kael, ja imelik nägi selle kaela otsas välja ilusalt asetatud väike pea tuhmide naiselike põskedega, väikese kangekaelse suuga ja tumedate silmadega, käharate juuste kullaka kobara all. Masinist Ivan Aleksejevitš, pikk kõhn kasakas, vaidles ägedalt. Kasaka-traditsioonid olid imbunud ja kasvanud tema kondise keha igasse rakku. Ta astus välja kasakate eest, rünnates Hristonjat, välgutades ümmargusi pungsilmi.

«Sa oled muutunud talumatsiks, Hristan, ära vaidle, mis seal ikka ... Sinus on kasakaverd niipalju kui üks räpane tilk ämbri kohta. Ema sigitas sinu Voronežl munakaupmehega.»

«Sa oled loll! ... Äh, lollpea oled, vennas!» ütles Hristonja bassihäälega. «Mina seisan tõe eest.»

«Mina pole atamanipolgus teeninud,» salvas Ivan Aleksejevitš. «Atamanipolgus on nii, et kui palju on mehi, nii palju lolle ...»

«Ka armeepolkudes ei ole tobedaist puudus.»

«Ole juba vait, talumats!»

«Kas siis talupojad pole inimesed?»

«Nad on just talumatsid, niinest tehtud, vitstega kokku punutud.»

«Tead, vennas, kui ma Peterburis teenisin, nägin mitmesugust rahvast. Juhtus, näed, säärane lugu,» kõneles Hristonja; «meie pidasime valvet tsaari palees, olime vahipostil sees ja väljas. Väljas müüri ümber sõitsid

ratsavalvurid edasi-tagasi: kaks siiapoole — kaks sinnapoole. Saavad kokku, küsivad: «Kas kõik on rahulik? Mingisuguseid mässusid pole?» — «Ei ole midagi,» — ja lähevad lahku, aga seisma jääda ja rääkida, seda ei lubatud. Ka välise kuju poolest valiti inimesi: nii et kui ühele pandi kaks meest, siis püüti, et oleksid teineteise sarnased. Kui seisavad mustad, siis mustad, kui valgetverd, siis valgetverd. Mitte ainult juuste, vaid ka näo poolest pidid ühesugused olema. Mul ühekorra habemeajaja värvis habeme ära nendesamade rumaluste pärast. Tuli seista paaris Nikifor Meštšerjakoviga — oli meie sotnjas säärane kasakas Tepikinskaja staniitsast —, aga tema kurivaim on mingit kõrbi masti. Tont teda teab, kust ta sihukesed meelekohad oli saanud, lausa nagu elavas tules põlesid. Otsiti ja otsiti, aga näe, ei ole säärast masti sotnjates; eks siis sotnik Barkin ütlegi mulle, et: «Mine habemeajamistuppa, et silmapilk värvitaks sul habe ja vuntsid.» Lähen, noh ja värvitigi ... Nagu vaatan peeglisse, kohe süda lõi külmaks: põlen! Lausa põlen, ja muud midagi! Võtan habeme pihku, kohe nagu põleks sõrmi. Vaat misuke lugu!»

«Noh, suujahvataja, nüüd läks lõhkuma! Millest sa hakkasid rääkima?» katkestas Ivan Aleksejevitš.

«Ka ikka rahvast.»

«Noh, siis jutusta. Aga sina lased oma habemest, mille kuradi jaoks meil teda vaja on.»

«Ma ju räägingi; tuli ühekorra karaulis olla. Ratsutame nõnda kahekesi seltsimehega, äkki pöörab nurga tagant välja üliõpilasi. Pagana palju teisi! Silmasid meid, kus kisendama: «Ha-a-a-a-a-a!» Ja veel kord: «Ha-a-a-a!» Meie ei jõudnud veel midagi mõteldagi, kui ausid meie ümber. «Mis teie siin ratsutate, kasakad?» Mina vastangi: «Oleme valvekorras, aga sina lase ratsuid lahti, ära hoia kinni!» ja panen käe mõõga peale. Tema vastu, et: «Sina, semlak, ära arva halba, mina olen ise pärit Kamenskaja staniitsast, siin olen õppimas unipäris ... unipärsiteedis,» või kuidas see on. Siis hakkasime meie edasi liikuma, äkki üks suure ninaga võtab rahakotist kümnerublalise ja ütleb: «Jooge minu kadunud isa terviseks, kasakad.» Andis meile kümnelise ja võttis mapist pudree: «See on papa näopilt, võtke mälestuseks.»

Noh, meie võtsimegi, piinlik oleks ju mitte võtta. Üliõpilased aga läksid eemale ja jälle: «Ha-a-a-a.» Ja nii läksidki Nevski prospekti poole. Lossi tagaväravast ruttab sotnik rühmaga meie poole. Kargas juurde: «Mis on?» Eks mina ütlen: «Üliõpilased piirasid ümber ja hakkasid juttu ajama, meie tahtsime eeskirja järgi neile mõõkadega anda, aga pärast, kui nad meid vabaks lasksid, sõitsime eemale.» Tuli uus vahetus, ja meie räägime vahtmeistrile: «Vaat, Lukitš, nii et teenisime kümme rubla ja peame nad maha jooma näe selle äti hinge eest,» ja näitame pudreed. Vahtmeister tõi õhtul viina ja meie pummeldasime kaks öödpäeva, aga pärast tuli pettusetemp välja: see üliõpilane, raisk, oli isa asemel andnud meile kõige suurema saksa verd mässumehe pildi. Mina veel tahtsin ausalt täita lubadust, riputasin voodi kohale mälestuseks, näen — pildil on hall habe ja sihuke mõnusa mooduga mees, nagu kaupmees või selletaoline, aga sotnik pani tähele ja küsib: «Kust sa, saadana hing, selle pudree võtsid?» — «Vaat nii ja nii,» seletan mina. Kus hakkas sõimama ja vastu nägu, ja veel kord... «Tead,» karjub, «tead sa, et see on nende ataman Karla...» näe, unustasin nime... Äh, kuidas see nüüd oli, mitte ei tule meelde...»

«Karl Marx,» ütles Stockmann ette, naeruvine näol.

«Just-just!... Seesama, Karla Marx...» rõõmustas Hristonja. «Kuidas ometi ära pettis! Mõnikord juhtus, et meie juurde vahituppa jooksis troonipärija Alekseigi oma kasvatajatega. Võisid ju märgata. Mis siis oleks saanud?»

«Ja sina ikka kiidad talupoegi. Näe, kuidas su üle lõid,» naeris Ivan Aleksejevitš.

«Selle eest jõime kümme rubla maha. Olgugi, et habemiku Karla mälestuseks, aga jõime.»

«Tema mälestuseks tulebki juua,» naeratas Stockmann ja mängles ärasuitsetatud luupitsi võrukestega.

«Mis ta siis head on teinud?» küsis Koševoi.

«Teine kord jutustan, täna on hilja.» Stockmann laksas peopesaga, lüües pitsist välja kustunud paberossiotsa.

Kõõrdsilm Lukjoška onnis kujunes pärast pikka sõelumist ja valikut umbes kümmekonnast kasakast koos-

nev rakuke. Südamikuks oli Stockmann, kangekaelselt liikus ta temale üksi teada oleva eesmärgi poole. Nagu uss puukeha, näris ta lihtsaid arusaamu ja harjumusi, sisendas vastikust ja viha kehtiva korra vastu. Algul põrkas ta umbusalduse külma terase vastu, kuid ei taganenud, vaid näris läbi...

10

Laugel liivasel vasakpoolsel kaldal asetseb Doni kohal Vjošenskaja staniitsa, vanim Doni ülemjooksu staniitsadest, üle viidud Peeter I ajal laastatud Tšigonatskaja staniitsa kohalt, ümber nimetatud Vjošenskajaks.[1] Ta oli kunagi tähiseks suurel Voronež-Aasovi vahelisel veeteel.

Staniitsa kohal kõverdub Don tatari vibu kaarena, pöördub otsekui paremale ja Bazki küla juures õgveneb huesti majesteetlikult, kannab rohekat, helesiniselt helkivat vett mööda parema kalda kriidimägedest, paremal pool tihedalt asetsevaist küladest, vasaku kalda harvadest staniitsadest — merre, sinisesse Aasovi merre.

Ust-Hopjorskaja kohal liitub ta Hopjoriga, Ust-Medveditskaja kohal Medveditsaga ja allpool voolab veerikkana, ümbritsetuna küladest ja staniitsadest, otsekui topsakaist õitest.

Vjošenskaja on üleni kaetud kollase liivaga. Rõõmutu, paljas, aedadeta staniitsa. Väljakul seisab vana, ajast hallistunud peakirik, kuus tänavat asetsevad piki Doni voolust. Seal, kus Don kõverdudes pöördub staniitsast ära Bazki poole, eraldub haruna paplitihnikusse järv, umbes madalveeseisulise Doni laiune. Järve lõpus lõpeb ka staniitsa. Okkaliskullakaid ohakaid täis kasvanud väikesel väljakul on teine kirik, rohelised kuplid, roheline katus, — sobivas värvitoonis järve teisel kaldal vohavate paplite rohelusega.

Põhja pool, staniitsa taga on liiva safranikarva tulv, hõre istutatud männimets, järvekesed, täis punasavisest mullast roosaks värvitud vett. Ja liiva suurvees, sõmerja liiva kaugeleulatuvas laotuses kerkivad harvad külade ja kodusalude saared, pajude ruskav harjas.

[1] Vehha — tähis, teemärk, sellest — Vjošenskaja. — *Tõlk.*

Väljakul vana kiriku vastas on detsembripühapäeval must pooletuhandeline summ noori kasakaid kõigist staniitsa küladest. Kirikus oli jumalateenistus lõppemas, hakati kella lööma «On tõesti kohus» jaoks. Vanem urjadnik — tüse elatanud kasakas, üleajateenistuse eest saadud paeltega — komandas «Rivistu!» Käratsev inimhulk valgus laiali ja moodustas kaks pikka ebaühtlast viirgu. Mööda ridu hakkasid sagima urjadnikud, õgvendades laineliselt-kõveraid viirge.

«Kahte-e-e,» venitas urjadnik, ja teinud käega ebamäärase liigutuse, raius: «viirgu! . . .»

Kannuseid täristades astus kirikuaeda ataman täies vormis, tuliuus ohvitserisinel seljas, temale järgnes sõjaväepristav.

Grigori Melehhov seisis Koršunovi Mitka kõrval, nad kõnelesid poolvaljusti.

«Saabas pigistab jalga, ei suuda kannatada,» kaebas Mitka..

«Kannata, saad atamaniks.»

«Kohe tuleb minna.»

Nagu selle kinnituseks pöördus vanem urjadnik taganedes järsult kandadel.

«Parem po-o-ol!»

«Prauh-prauh» astusid viissada paari saabastatud jalgu.

«Vasak õlg ette — käies marss!»

Kolonn suundus kirikuaiamüüri päraniavatud väravast sisse, vilksatasid peast tõmmatud papaahad, kirik täitus kuplini sammude mürinaga.

Grigori seisis, ilma et oleks kuulanud vandetõotuse sõnu, mida luges preester. Ta silmitses Mitkat; see krimpsutas valu pärast nägu ja ühtelugu vahetas saapas kokkupigistatud jala asendit. Grigori ülestõstetud käsi suri ära, peas käis seosetute mõtete meeletu ringlemine. Ta läks risti suudlema, ja puudutades huultega paljudest suudest ilastatud niisket hõbedat, mõtles Aksinjale ja oma naisele. Siksakilise välgu pahvatusena läbistas mõtteid põgus mälestus: mets, puude pruunid tüved toredas valges ehtes nagu uhkeis hõbeleides; Aksinja mustade silmade niiske kuum läige ylillase rätiku alt . . .

Nad läksid väljakule. Rivistusid uuesti. Urjadnik puhkas nina ja märkamatult sõrmi mundri voodri kõige pühkides alustas kõnet:

«Nüüd teie pole enam poisid, vaid kasakad. Andsite vande ja peate teadma, mida teete ja milleks. Nüüd olete kasvanud kasakateks ja peate oma au hoidma, isa-ema kuulama ja muud seesugust. Olite poisid — hullasite, võib-olla vedasite puupakke tee peale, aga nüüd peate eelseisva teenistuse peale mõtlema. Aasta pärast tuleb teil minna tegevteenistusse,» sellel kohal puhkas urjadnik jälle, raputas peost sisu, ja tõmmates kätte kahukat küülikuvillast kinnast, lõpetas: «ja teie isad-emad peavad mõtlema varustuse peale. Et rivistohust muretseda, noh, ja üleüldse . . . Nüüd aga jumalaga, kasakad, minge koju!»

Grigori ja Mitka ootasid silla juures oma küla poisse järele, asusid siis koos teele. Läksid piki Doni kõrget kallast. Bazki küla kohal hõljus ahjusuitsu, kõlas heledaid kirikukella lööke. Mitka lonkas teiste järel, toetudes okslikule murtud teibale.

«Võta jalg lahti,» soovitas üks poistest.

«Külmetan ta ära,» lõi Mitka kõhklema, jäi veidi maha.

«Lähed sukas.»

Mitka istus lumme, vaevaga tõmbas saapa jalast. Hakkas minema, saapata jalaga longates. Terajalle hõmele teel vajutus selgepiiriliselt paksu suka jälg.

«Kust kaudu me läheme?» küsis lühikesekasvuline nässakas Aleksei Bešnjak.

«Piki Doni,» vastas Grigori kõikide eest.

Nad läksid juttu ajades, tõugates üksteist teelt.

Nagu kokkulepitult paiskasid nad hange igaüht ja surusid selle alla, vajudes summana peale. Bazki ja Gromoki küla vahel Mitka esimesena silmas üle Doni minevat hunti.

«Poisid, hunt, näe-e-e! . . . Hüü! . . .»

«Tõõ-huju-tõõ-huju-tõõ-huju! . . .»

«Hurjoh! . . .»

Laisalt õõtsudes jooksis hunt mõne sülla ja jäi, külg ees, teise kalda lähedal seisma.

«Hass!...»
«Hõõ!...»
«Hüü, kriimsilm!...»
«Mitri, ta imestab seda, et sa sukas käid.»
«Näe, seisab küljega, kael ei paindu.»
«Ei tema kaela pööra.»
«Näe, näe, läks!...»

Hall, nagu maakivist raiutud loom seisis, saba kepina sirgu. Siis hüppas kiiresti kõrvale ja sõrkis kallast palistavate pajude poole.

Hämardus, kui poisid külasse jõudsid. Grigori läks mööda jääd oma tanumani ja sealt üles tagavärava juurde. Õues seisis mahajäetud regi; tara kõrvale kuhjatud haohunnikus siristasid varblased. Õhus tundus elamu ja põlenud nõe hõngu, karjaõue sooja lehka.

Läveastmeist üles minnes vaatas Grigori aknast sisse. Rippuv lamp heitis kööki tuhmi kollast valgust, akna ees seisis seljaga väljapoole Petro. Grigori pühkis jalad vihaga puhtaks, astus aurupilve sees kööki.

«Noh, tere. Olengi tagasi.»

«Sa tulid ruttu. Oled vist ära külmanud?» kostis Petro rahutult ja rutuliselt.

Pantelei Prokofjevitš istus toetades küünarnukke põlvedele, pea longus. Darja ajas jalaga voki sumisevat ratast. Natalja seisis laua juures, selg Grigori poole, ega pööranud end. Heitnud põgusa pilgu köögis ringi, peatas Grigori silmad Petrol. Tema rahutult ootava näo järgi mõistis Grigori, et midagi oli juhtunud.

«Kas andsid vande?»

«Neh!»

Grigori riietus pikkamisi lahti, võites aega, kiiresti arutades mõttes läbi võimalikke juhtumeid, mis võisid olla selle vaikuse ja jaheda vastuvõtu põhjuseks.

Kambrist tuli Iljinitšna, ka tema nägu kandis mõninga rahutuse ilmet.

«Natalja,» mõtles Grigori, istudes pingile isa kõrvale.

«Otsi talle õhtusöök lauale,» pöördus Iljinitšna Darja poole ja osutas silmadega Grigorile.

Darja katkestas vokilaulu, läks ahju juurde, märkamatult õlgu ja kogu oma peenikest mittenaiselikku pihta

pööritades. Köögis oli sumbunud vaikus. Madala ahju kõrval soojendasid endid nohisedes hiljuti poeginud kits tallega.

Grigori helpis kapsasuppi ja vaatas aeg-ajalt Nataljale, kuid tema nägu ta ei näinud: naine istus küljega tema poole, pea madalal sukavarraste kohal. Pantelei Prokofjevitš oli esimene, kes ei talunud üldist vaikimist kõhatanud kägisevalt ja teeseldult, ütles:

«Natalja, näe, tahab ära minna.»

Grigori korjas leivakuuliga raasukesi, vaikis.

«Mispärast?» küsis isa; ta alumine huul värises märgatavalt (läheneva raevupahvaku esimene tunnus).

«Mina ei tea, mispärast,» Grigori vidutas silmi, lükkas kausi eemale ja tõusis, ristimärki tehes.

«Aga mina tean!...» kõrgendas isa häält.

«Ära kisa, ära kisa,» astus Iljinitšna vahele.

«Aga mina tean, mispärast!...»

«Noh, siin ei maksa kisa tõsta.» Petro astus akna juurest toa keskele. «Siin on vabatahtlik asi, kui tahab — elab, ei taha — mingu ja jumal kaasa.»

«Mina ei mõista teda hukka. Kuigi see on häbiasi ja patt jumala ees, aga mina ei mõista teda hukka: mitte temal pole süüd, vaid sellel lurjusel!...» Pantelei Prokofjevitš osutas ahju najale toetunud Grigorile.

«Kelle ees ma süüdi olen?...»

«Sina ei tea oma süüd?... Ei tea, kurivaim?...»

«Ei tea.»

Pantelei Prokofjevitš kargas üles, paisates pingi ümber, ja astus üsna Grigori juurde. Natalja pillas suka maha, väljakukkunud varras kõlises; heli peale hüppas ahjult kassipoeg, pead viltu hoides lükkas ta kera kõverdatud käpaga ja veeretas selle kirstu juurde.

«Vaat, mis ma sulle ütlen,» algas vanamees tagasihoidlikult ja rõhuga, «kui sa ei hakka Nataškaga elama, — siis mine talust, kuhu ise arvad. See on minu sõna! Mine, kuhu ise arvad!» kordas ta hariliku rahuliku häälega ja läks eemale, tõstis pingi üles.

Dunjaška istus voodil, vaatas ümmarguste hirmunud silmadega.

«Ärge pange pahaks, isa, kui ma ütlen,» Grigori hääl oli tärisevalt tume, «mitte mina ei võtnud naist, vaid

teie võtsite mulle naise. Mina ei hooli Nataljast. Kui tahab, las läheb isa juurde.»

«Mine ka sina siit!»

«Lähengi.»

«Mine kus kurat! . . . »

«Lähen, lähen, ära kiirusta!» Grigori tõmbas voodile visatud poolkasukat käistpidi, sõõrmeid laiali ajades, värisedes samasuguses tulises vihas nagu isagi.

Neis voolas üks ja seesama türgi lisandusega rammutatud veri, ja kummaliselt sarnased olid nad sel hetkel.

«Kuhu sa lähe-ed?» oigas Iljinitšna, haarates Grigorit käest, aga tema tõukas ema tugevasti eemale, lennult haaras voodist kukkunud papaaha.

«Las läheb va liiderdaja! Las läheb, ja olgu ta neetud! Mine, mine, kasi!» müristas vanamees ja paiskas ukse pärani.

Grigori hüppas eeskotta, ja viimane, mis ta kuulis, oli Natalja valjuhääleline nutt.

Külm öö laotus küla kohal. Mustast taevast langes kerget nõeljat lund, kõmavalt, suurtükipaukudena lõhkes Donil jää. Grigori jooksis hingeldades väravast välja. Küla teises otsas haukusid koerad mitmekõlaliselt, pimedus auras, läbi torgitud kollastest tulukestest.

Sihitult hakkas Grigori mööda tänavat minema. Stepani maja akendes helkis must pimedus teemandiselt vastu.

«Gri-ša!» kostis värava juurest Natalja nukker hüüd.

«Kao, sa vastumeelne!» Grigori kiristas hambaid, kiirendades samme.

«Griša, tule tagasi!»

Grigori suunas oma joobnud sammud esimesse põiktänavasse, viimset korda kuulis ta kaugusest summutatud, valulist hüüdu:

«Grišenka, kallis! . . .»

Kiiresti ületas ta väljaku, peatus teelahkmel, võttes mõttes läbi tuttavate poiste nimesid, kelle juures võiks ööbida.

Ta peatus Mihhail Koševoil. See elas teistest eemal, otse mäe juures; ema, Mihhail ise, plikaohtu õde ja

kaks väikest venda — see oligi kogu perekond. Grigori astus õue, koputas samanist tare tillukesele aknale.

«Kes on?»

«Kas Mihhail on kodus?»

«Jah. Aga kes seal on?»

«Mina olen, Grigori Melehhov.»

Natukese aja pärast Mihhail, virgutatud esimesest magusast unest, avas ukse.

«Sina, Griša?»

«Mina.»

«Mis sa hulgud öösel?»

«Lase sisse, seal kõneleme.»

Eeskojas haaras Grigori Mihhaili küünarnukist; tundes viha enda vastu selle pärast, et ei jätkunud vajalikke sõnu, sosistas:

«Ma magan öö sinu juures . . . Läksin omadega riidu . . . Kuidas sinu juures on, kitsas? . . . Noh, ma olen ükskõik kus.»

«Kohta leidub, tule sisse. Mispärast te siis vastamisi jäksite?»

«Ah, venimas . . . pärast . . . Kus teil siin uks on? Ma ei näe.»

Grigorile tehti ase pingile. Ta heitis pikali, tõmbas poolkasuka üle pea, et ei kuuleks tütrega ühes voodis magava Mihhaili ema sosinat.

«Kuidas nüüd kodus on? Kas Nataška läheb ära või ei? Noh, elu võtab uue pöörde. Millest nüüd kinni hakata?» Ja kiiresti ütles taip ette: «Homme kutsun Aksinja, läheme temaga ära Kubaani, hästi kaugele siit . . . kaugele, kaugele . . .»

Grigori suletud silmade ees hõljusid mööda mitte iial varem nähtud, südamele võõrad stepikünkad, külad, staniitsad. Künkavallide taga, halli tee taga ootas muinasjuttuna sinendav lahke maa ja lisaks veel Aksinja hiline, lõpmatult õitsev armastus.

Ta ulnus rahutuna läheneva teadmatuse pärast. Enne magama jäämist püüdis ta mõtteis asjatult meelde tuletada midagi rõhuvat, mis oli jäänud tabamata. Poolunes hiilgasid mõtted sujuvalt ja ühtlaselt nagu paat pärivoolu, ja äkki tõukusid millelegi, nagu karile; tekkis rahutu,

ebamugav tunne; ta väänles, viskles oletustes. «Mis see siis on? Mis asi on risti teel ees?»

Hommikul, kui ta ärkas, tuli tal meelde: «Teenistust Kuhu me siis läheme Aksjutkaga? Kevadel laagrisse, ja sügisel — teenima ... Siin on see konks.»

Ta sõi pruukosti ja siis kutsus Mihhaili eeskotta.

«Mine Astahhovite juurde, Miša. Ütle Aksinjale, et õhtul, kui hämaraks läheb, tuleks tuuleveski juurde.»

«Aga Stepan!» lõi Mihhail kõhklema.

«Mõtle midagi välja, nagu oleks sul asja.»

«Eks ma's lähe.»

«Mine. Et tulgu tingimata.»

«Hea küll.»

Õhtul istus Grigori tuuleveski juures, suitsetas käisesse. Veski taga kuivades maisivartes kõhistas komistades tuul. Kinnipandud veskitiibadel plagises katkine riie. Grigorile näis, nagu keerleks tema kohal tiibu plagistades suur lind ega suuda ära lennata. Aksinja ei tulnud veel. Läänes kullendas tuhm-lillalt loojak, idast tuli hullates ja tugevnedes tuul, lähenes pimedus, ette jõudes pajudesse kinnijäänud kuust. Tõmmukaspunane sinakate laikudega taevas paistis tuuliku kohal laiptumedana; küla kohal olid vaibumas päevase rahutu müra viimased helid.

Grigori suitsetas järgemõõda kolm plotskit, pistis viimase kontsu rudjutud lumme, vaatas vihase nukrusega ringi. Tuuliku juurest külla viivad poolsulanud jäljed mustendasid pigiselt. Küla poolt polnud kedagi näha tulemas. Grigori tõusis; sirutas end nii, et õlad ragisesid, ja läks tule suunas, mis kutsuvalt pilkus Mihhaili tare väikesest aknast. Ta lähenes õuele, vilistades läbi hammaste, ja põrkas peaaegu rinnutsi kokku Aksinjaga. See oli nähtavasti jooksnud või kiiresti tulnud, ta hingeldas, ja värske jahenenud suu hõngas pooleldi tuult, pooleldi kauget, vaevu-tajutavat värske stepiheina lõhna.

«Ei jõudnud enam oodata, arvasin — sa ei tule.»

«Suure vaevaga sain Stepani ära saata ...»

«Sa, kurivaim, külmetasid mu ära!»

«Ma olen tuline, soojendan.» Ta lõi lahti doni kasuka karusnahaga ääristatud hõlmad ja põimus Grigori ümber nagu humal ümber tamme. «Milleks sa mind kutsusid?»

«Oota, võta käed ära ... Siin käib inimesi.»

«Läksid vist omadega riidu?»

«Tulin ära. Olen juba ööpäeva Miška juures ... Elan nagu võõrasse perre eksinud koer.»

«Kuidas sa's nüüd?» Aksinja laskis Grigorit sülelevad käed lahti ja tõmbas külmakartlikult kasukahõlmad kokku. «Tule, Griša, lähme tara juurde. Miks me siin nii kaua teed seisame?»

Nad läksid kõrvale. Grigori ajas hange laiali, toetus seljaga vastu külmunud praksuvat tara.

«Ega sa ei tea, kas Natalja läks ära omade poole?»

«Ei tea ... Küllap vist läheb. Hakkab ta's siin elama?»

Grigori pistis Aksinja külmunud käe endale varrukasse; plagistades sõrmedega ta kitsast kätt, küsis:

«Mis me's teeme?»

«Ma ei tea, kullake. Nagu sina, nii minagi.»

«Kas jätad Stepani maha?»

«Ilma sõna lausumata. Kas või praegu!»

«Lähme mõlemad kuskile tööle, hakkame elama.»

«Kas või loomalauta lähen sinuga, Griša ... Kui saaks alguli sinuga ...»

Nad seisid veidi aega, peesitades ühises soojuses. Grigori ei tahtnud minna, ta seisis, pea tuulele vastu pööratud, ta sõõrmed tukslesid, ta ei tõstnud suletud lauge, Aksinja oli pugenud näoga ta kaenlaauku, hingas mehe higi nii omast, joobnustavat lehka, ja ta patuselt iharail huultel värises Grigori silmade eest varjatult rõõmus, taitunud, õnnest küllastunud naeratus.

«Homme lähen Mohhovi poole, võib-olla saan tema juurde tööle,» sõnas Grigori, haaras kõrgemalt Aksinja higitsevate sõrmedega käe.

Aksinja vaikis seepeale. Ei tõstnud pead. Hiljutise naeratuse oli nagu tuul ta huultelt pühkinud, pärani silmis plinlesid tagaaetud metsloomana mure ja hirm. «Kas öelda või mitte?» mõtles ta, kui tal tuli meelde oma rasedus. «Peab ütlema,» otsustas, kuid kohe võpatas hirmust ja tõrjus kohutava mõtte eemale. Taipas oma naiseliku vaistuga, et pole aeg sellest kõnelda, et võib Grigori jäädavalt kaotada, ja kaheldes, kummast mehest oli ta jäänud rasedaks südame all liigutava lapsega, kavaldas veel ütelnud.

«Mis sa lõdised? Kas on külm?» küsis Grigori, kattes teda poolkasuka hõlmaga.

«On neh veidi külm... Peab minema, Griša. Stepan tuleb äkki koju, hakkab otsima, aga mind pole.»

«Kuhu ta läks?»

«Suure vaevaga sain saata Anikei juurde kaarte mängima.»

Nad lahkusid. Grigori huultele jäi Aksinja huulte erutav lõhn — pooleldi nagu talvetuule, pooleldi kauge, tabamatu, maivihma niisutatud stepiheina hõng.

Aksinja pöördus tanumasse; alla painutudes läks ta peaaegu joostes. Kellegi kaevu kohal, seal, kus loomad olid sügisese pori üles sõtkunud, libises ta jalg külmunud mättal, ta vääratas raskelt, ja tundes kõhus lõikavat valu, haaras kinni tarateibaist. Valu soikus, küljes aga pööras end miski elav ja tõukas vihaselt ning tugevasti, mitu korda järgemööda.

11

Hommikul läks Grigori Mohhovi juurde koju. Sergei Platonovitš oli tulnud ärist teed jooma. Istus Atjopiniga söögitoas, mille seinu katsid kallid tammeimitatsiooniga tapeedid, rüüpas kanget bordookarva teed. Grigori pani mütsi esikusse, astus söögituppa.

«Ma tulen teie juurde, Sergei Platonovitš.»

«Aa, Pantelei Melehhovi poeg vist?»

«Seda küll.»

«Mis asi sul on?»

«Tahtsin paluda, kas te ei võtaks mind tööle?»

Grigori pööras pead ukse kriuksumise peale. Saalist tuli neljaks kokkupandud ajalehega noor ohvitser rohelises vormikuues, sotniku õlakutega. Grigori tundis temas ära selle ohvitseri, keda Mitka Koršunov oli möödunud aastal ratsasõidus võitnud.

Nihutades ohvitserile tooli lähemale, küsis Sergei Platonovitš:

«Noh, kas isa on vaeseks jäänud või, et poja tööle saadab?»

«Ma ei ela tema juures.»

«Hakkasid omaette?»

«Jah.»

«Teameelega võtaksin, tunnen teie perekonda, töökad inimesed, aga mul ei ole kohta.»

«Milles asi on?» küsis sotnik laua juurde istudes ja vaadates Grigorile.

«Noormees pakub end tööle.»

«Kas hobuseid oskad talitada? Juhid hästi tiisliraken-dit?» küsis sotnik, lusikaga klaasis segades.

«Oskan. Meil endil oli kuus hobust.»

«Mul on vaja kutsarit. Sinu tingimused?»

«Ma ei küsi palju...»

«Sel juhul tule homme isa juurde mõisa. Tead, kus on Nikolai Aleksejevitš Listnitski mõis?»

«Just nii, tean.»

«Siit versta kaksteist. Tule homme hommikul, seal tepid kokku.»

Grigori tammus veidi aega kohal, ja juba ukselinki peos hoides ütles:

«Paluksin silmapilguks, teie ausus, oleks ütelda teile...»

Sotnik väljus Grigori järel poolpimedasse koridori. Läbi tuhmide klaaside nõrgus rõdult kasinalt roosat valgust.

«Mis on?»

«Ma pole üksi...» Grigori punastas sügavalt: «Mul on naisterahvas kaasas. Ehk leiab temalegi mingi koha?»

«Naine?» küsis sotnik naeratades, tõstes valgusest roosatavalt kulme.

«Võõras naine...»

«Ah, või nii. Noh, mis siis, paneme ta perekokaks. Aga kus tema mees on?»

«Siin, külamehi.»

«Kas sina siis röövisid mehelt naise või?»

«Ise tuli ära.»

«Romantiline lugu. Noh, hüva, tule homme. Võid minna, vennas.»

Grigori tuli Jagodnojesse — Listnitskite mõisa — kella kaheksa paiku hommikul. Mööda suurt õue, mis oli ümbritsetud pudeneva telliskivimüüriga, olid korratult laiali hõrvalehitised: kivikatusega hoovimaja, katuse keskel

kividest arv — 1910. aasta, peretare, saun, hobusetall, linnumaja, lehmalaut, pikk ait ja tõllakuur. Suur vana häärber, piiratud õue poolt pihttaraga, pesitses aias. Häärberi taga seisid halli seinana kodusalu raagus paplid ja pajud, millede okstel rippusid pruunide mütsidena mahajäetud künnivaresepesad.

Grigorit võttis õue taga vastu kari musti krimmi hurdakoeri. Vana lonkav lita, vesise vanaeideliku pilguga, nuusutas Grigorit esimesena, läks tema kannul, kitsas pea longus. Peretares sõimles köögitüdruk noore tedretähnilise toatüdrukuga. Läve juures istus tubakasuitsus nagu kotis vana suur paksuhuuleline mees. Toatüdruk juhatas Grigori häärberisse. Esikus haises koerte ja kulvamata metsloomanahkade järele. Laual lebas kaheraualise püssi kott ja kulunud roheliste siidnarmastega jahitasku.

«Noorhärra kutsub enda juurde.» Küljeuksest vaatas sisse toatüdruk.

Grigori silmitses arglevalt oma poriseid saapaid, astus sisse.

Akna ees asetsevas voodis lebas sotnik; vaibal oli karp hülssidega ja tubakaga. Toppinud paberossi, nõõpis sotnik valge särgi kaeluse kinni ja ütles:

«Sa oled varane. Oota, isa tuleb kohe.»

Grigori jäi ukse juurde seisma. Minuti pärast kostis esiku nagisevat põrandal kellegi kiipavaid samme. Sügav madal bassihääl küsis ukseprao vahelt:

«Sa ei maga, Jevgeni?»

«Astuge sisse.»

Sisse astus vanamees, mustad kaukaasia vildikud jalas. Grigori vaatas teda kõrvalt, ja esimene, mis talle silma hakkas, oli kitsas, veidi viltune nina ja valged, nina all tubakasuitsust kollased laiad vurrude poolkaared. Vanamees oli päratu pikk, laiaõlgne ja kõhn. Lõdvalt rippus tal seljas pikk kaamelikarvust saterkuub, pruunt kortsulist kaela ümbritses silmusena krae. Ninajuure lähedal asetsesid luitunud silmad.

«Siin on kutsar, isa, keda ma teile soovitan, — korralikust perekonnast noormees.»

«Mis-nimeline?» mürtsatas vanamees kõmiseva hääle kärgatusega.

«Melehhov.»

«Missugune Melehhov?»

«Pantelei Melehhovi poeg.»

«Prokofit ma tundsin, ka Panteleid tean. Lombakas, ütlesse?»

«Just nii — lombakas.» Grigori sirutus pillikeelena.

Ta mäletas isa jutustusi erukindral Listnitskist, Vene-Türgi sõja kangelasest.

«Miks sa end tööle pakud?» müristas hääl ülalt.

«Ma ei ela isaga, teie ekstsellents.»

«Mis kasakas sinust saab, kui sa palgatöölisena ringi uitad? Kas isa siis midagi ei andnud, kui ta sinu osa eraldas?»

«Just nii, teie ekstsellents, ei andnud.»

«Siin on teine asi. Kas tuled tööle ühes naisega?»

Sotnik kriuksatas teravalt voodiga. Grigori vaatas ukseavapoole, nägi — sotnik pilgutab silma, noogutab peaga.

«Just nii, teie ekstsellents.»

«Ilma igasuguste ekstsellentsideta. Ma ei armasta seda! Palk — kaheksa rubla kuus. Teile mõlemale. Naine hakkab keetma perele ja hooajatöölistele. Oled nõus?»

«Just nii.»

«Et juba homme oleksite mõisas. Sa asud peretares elama poolele, kus elas endine kutsar.»

«Kuidas läks teil eilne jaht?» küsis poeg vanamehelt ja sirutas kitsad karvased jalapõiad alla vaibakesele.

«Ajasime Mürisevast orust isarebase välja, kihutasime metsani, sattus vana, pettis koeri.»

«Kas Kazbek ikka lonkab?»

«Tuli välja, et tal on nikastus. Tee rutem, Jevgeni, pruukost jahtub.»

Vanamees pöördus Grigori poole, naksutas kuivi, kondiseid sõrmi.

«Käles marss! Et sa homme kella kaheksaks siin oled.»

Grigori väljus väravast. Aida tagaküljel, lumest kuivanud maal soojendasid end hurdad. Vana lita oma vanaeideliku pilguga sörkis Grigori juurde, nuusutas teda tagant ja lastes pea norgu, lonkis tema järel kuni esimese oruni. Siis läks tagasi.

Aksinja sai toiduvalmistamisega varakult valmis, riibus söed kokku, pani ahjulõõri kinni, ja pesnud riistad, vaatas välja väikesest õue suunatud aknast. Stepan seisis lattide juures, mis olid laotud riita Melehhovi õuega külgneva tara kõrval. Tema kõvade huulte nurgas rippus kustunud plotski; ta valis riidast sobivat tugilatti. Küünl vasak nurk oli sisse langenud, oli tarvis panna kaks kõva tuge ja katta nad järelejäänud roogudega.

Hommikust saadik oli Aksinja põsenukkide tippudel puna, silmis nooruslik sära. See muutus paistis Stepanile silma; einestades küsis ta:

«Mis sul on?»

«Mis mul peab olema?» Aksinja punastas.

«Läigid, nagu oleksid päevalilleõliga võitud.»

«Ahjust hakkas palav... Iõi pähe.» Ja ära pöördudes vilksatas silmadega vargsi akna poole, et kas ei tule ehk Miška Koševoi õde?

See tuli alles videviku eel. Ootusest ärapiinatud Aksinja virgus.

«Kas tuled minu juurde, Mašutka?»

«Tule natuke välja.»

Valgeks võõbatud ahjurinda savitatud peeglitükl ees kammis Stepan oma juuksetukka, silus lühikese, härjasarvest tehtud luukammiga kastanikarva vurrusid.

Aksinja vaatas kartlikult mehe poole.

«Sa vist mõtled kuhugi minna?»

Stepan ei vastanud kohe; ta pani kammi püksitaskusse, võttis ahjuaugust paki mängukaarte ja tubakakoti.

«Lähen Anikuška juurde, istun veidi.»

«Millal sul sellest käimisest küll isu täis saab? Olete päriselt kaartide kimpu langenud: öö öö kõrval muudkui mängivad. Istuvad kukelauluni.»

«Noh, aitab, vana jutt.»

«Hakkad jälle kahtekümmend üht mängima?»

«Jäta rahule, Aksjutka. Näe, inimene ootab, mine.»

Aksinja väljus küljetsi eeskotta. Sissekäigu juures võttis teda naeratusega vastu punapõseline, tedrekirjast tähnistatud Mašutka.

«Griška tuli.»

«Noh?»

«Käskis, et kui pimedaks läheb, tuleksid meile.»

Haaratas Mašutka käsi, tõrjus Aksinja teda ukse poole.

«Tasem, tasem, kullake. Noh, mis ta's rääkis, Maša? Kas käskis ehk veel midagi ütelda?»

«Ütleb, et võtaksid oma kraami kaasa, mis jõuad kanda.»

Oleni põledes ja värisedes keeras Aksinja ühtelugu pead, vaadates ukse poole, tammudes ühelt jalalt teisele.

«Jumaluke, kuidas ma's? ... Ah? ... Kohe nii ruttu ... Noh, mis ma nüüd? Oota, ütle talle, et ma tulen varsti ... Aga kus ta mulle vastu tuleb?»

«Astu tarre sisse.»

«Oh ei! ...»

«Noh, ükskõik, ma ütlen talle, ta tuleb välja.»

Stepan tõmbas pihtkuue selga, sirutus ripplambi poole, suitsu süüdates.

«Mis ta siia jooksis?» küsis ta kahe popsutuse vahel.

«Kes?»

«Ika Koševoide Maška.»

«Ah, tema tuli oma asjas ... palus seelikut juurde lõigata.»

Plotskilt musti tuhanarmaid puhudes läks Stepan ukse poole.

«Sina heida magama, ära oota!»

«Hea küll.»

Aksinja surus end külmunud akna vastu, laskus pingi ees põlvili. Jalgvärava juurde tallatud rajal kriuksusid eemalduva Stepani sammud. Tuul haaras plotski sädemekese ja kandis aknale. Läbi sulanud sõõri klaasil nägi Aksinja silmapilguks leegitseva plotski valguses krõmpsjat kõrva suruva papaaha poolringi, tõmmut põske.

Palavikuliselt loopis ta kirstust suurde rätikusse seelikuid, pluuse, rätte — oma mõrsja-kaasavara —, läks hingeldades, segase pilguga silmis, viimset korda üle toa, ja kustutanud tule, jooksis välistrepile. Melehhovite majast tuli keegi õue loomi vaatama. Aksinja ootas, kuni sammud vaikisid, pani ukse krampi ja kompsu enda vastu surudes jooksis Doni poole. Villase rätiku alt valgunud juuksesalgud, kõditasid põski. Ta jõudis õuetaguseid pidi Koševoide tareni — nõrkus kippus peale,

vaevaga vedas ta malmraskeks muutunud jalgu. Grigori ootas teda värava juures. Võttis kompsu enda kätte ja hakkas vaikides ees steppi minema.

Rehala taga aeglustas Aksinja sammu, puudutas Grigorit käisest.

«Oota raasike.»

«Mis seal oodata? Kuu ei tõuse niipea, tuleb rutata.»

«Oota, Griša,» Aksinja jäi küürutõmbunult seisma.

«Mis sul on?» Grigori kummardus tema poole.

«Niisama ... kõhus on valu. Tõstsin hiljuti midagi rasket.» Niisutades keelega oma kuivanud huuli, kissitades valu pärast silmi, nii et neist tuliseid sädemeid pritsis, haaras ta kõhust kinni. Seisis veidi aega, küürus ja hale, ja kohendades juuksesalku rätiku alla, hakkas minema.

«Noh, möödas, lähme!»

«Sa ei küsigi, kuhu ma sind viin. Võib-olla esimese kuristikuni ja seal tõukan alla?» naeratas Grigori pimedusse.

«Mul nüüd juba ükstapuha. Olen oma asjaga niikaugel.» Aksinja hääl kõlises rõõmutus naerus...

Stepan tuli seekord koju, nagu alati, kesköö1. Astus talli, viskas sõimesse heinad, mis hobune oli jalge alla pildunud, võttis hobusel päitsed peast ja sammus majatrepile. «On vist istjatele läinud,» mõtles ta, uksekrampi avades. Astus kööki, pani ukse hoolega kinni, tõmbas tikust tuld. Ta oli võitnud (nad olid mänginud tikkude peale), seepärast rahulik ja unine. Süütas tule ja vaatas köögis laialipaisatud esemeile, ilma korratuse põhjust taipamata. Veidi imestunult läks kambrisse. Tumeda neeluna mustendas avatud kirst, põrandal lebas naise vana, rutuga unustatud pluus. Stepan rebis endal poolkasuka seljast, tormas kööki tule järele. Vaatas kambris ringi — mõistis. Virutas lambi kõrvale, ilma endale aru andmata sellest, mis teeb, tõmbas seinalt mõõga, surus pidet, nii et sõrmed mustjalt tursusid, tõstis mõõgaotsaga maast Aksinja mahaunustatud helesinise, õlekarva lillekestega pluusi, heitis selle üles ja lennu peal raius lühikese löögiga pooleks.

Halliks tõmbunud, metsik oma hundikurvastuses, loopis ta siniseid räbalaiks lõigatud tükke vastu lage; vihisev vahe teras raius neid lennul puruks.

Siis, kiskunud mõõgatuti katki, viskas mõõga nurka, läks kööki ja istus laua taha. Pead viltu hoides silitas ta värisevate raudsete sõrmedega kaua laua pesemata plaati.

13

Õnnetus ei tule iial üksi: hommikul kaevas Hetko hooletuse tõttu Miron Grigorjevitši tõupull kõige paremal varsaga märal kaela lõhki. Hetko jooksis tarre, näost valge, jahmunud, värisedes kogu kehast.

«Õnnetus, peremees! Pull, et ta kärvaks, neetud pull ...»

«Mis on pulliga? Noh?» muutus Miron Grigorjevitš rahutuks.

«Tegi märale viga ... kaevas sarvega ... ma ütlen ...»

Miron Grigorjevitš jooksis paljalt õue. Kaevu juures tõmitas Mitka teibaga punast viieaastast pulli. See surus kibralist rinnalesta vastu maad, vedas seda lumes, keerutas madalale langetatud pead, pildus jalaga lund kaugele taha, puistates spiraalina kokkukeerutatud saba ümber hõbetolmu. Ta ei põgenenud hoopide eest, ainult mõiratles tumedalt, tammus tagumistel jalgadel nagu hüppe eel.

Tema kõris paisus, kasvas kohisev möire. Mitka peksis teda koonule, külgedele, kähistades inetut sõimu, pööramata tähelepanu Mihheile, kes tiris teda tagant vööriimast.

«Tule ära, Mitri! ... Jumala nimel palun sind! ... Ta kaevab su surnuks! ... Grigoritš, mis sa's vahid? ...»

Miron Grigorjevitš jooksis kaevu juurde. Tara ääres seisis mära, pea longus. Mustad ja sügavad higiseks tõmbunud lohud laudjaluude juures liikusid hingamisel, kaelast voolas lumele ja rinnalihaste ümmargustele muhkudele verd. Tihe värin pani helekõrvi karva seljal ja külgedel lainjalt liikuma, kubemekohad vabisema.

Miron Grigorjevitš jooksis hobuse nina juurde. Lõhkiaetud haav kaelal auras roosana. Pikk sisselõige, nii sügav, et pista või kämmal sisse, paljastas hingamiskrambis tõmblevat lülilist kõri. Miron Grigorjevitš

sasis tuka pihku, tõmbas mära langetatud pea üles. Loom suunas otse peremehele silma oma vilkuva lilla silmatera, nagu küsides: «Mis siis edasi saab?» — ja tumma küsimuse peale hüüdis Miron Grigorjevitš:

«Mitka! Lase tammekoort kupatada. Aga ruttu!»

Hetko pani jooksu, nii et kolmnurkne kõrisõlm määrdinud kaelal vappus — läks tammelt koort võtma. Mitka astus isa juurde, vaadates aeg-ajalt tagasi õue mööda keerlevale pullile. Punasena tiirutas see mööda sulalumest valendavat õue, paisates välja lakkamatult esilepurskuvat möirgamist.

«Hoia tukast!» käskis isa Mitkat. «Mihhei, jookse nööri järele! Ruttu, muidu löön lõusta lõhki! . . .»

Nad keerutasid mära sametise, harvade karvadega kaetud pealmise moka kõvasti nööriga kokku, et ta valu ei tunneks. Juurde astus ätt Grišaka. Kirjus kausis toodi tammetõrukarva keedet.

«Jahuta ära, on vist tuline. Kas kuuled või ei, Miron?»

«Isa, minge rahulikult tarre! Külmetate end siin ära.»

«Aga mina käsin ära jahutada. Või tahad mära ära tappa?»

Haav pesti puhtaks. Kohmetunud sõrmedega ajas Miron Grigorjevitš jämeda niidi suure nõela taha. Ta õmbles ise. Haavale sai meisterlik õmblus. Miron Grigorjevitš ei jõudnud veel kaevu juurest ära minna, kui tarest jooksis kohale Lukinitšna. Tema närtsinud põskede tühjad paunad olid ärevusest kortsus. Ta kutsus mehe kõrvale.

«Natalja tuli, Grigoritš! . . . Ah, sa mu juma-al! . . .»

«Mis veel? . . .» läks Miron Grigorjevitš turri, tedretähnid kahvatasid ta valkjas näos.

«Grigoriga . . . väimees on kodunt ära läinud!» Lukinitšna laskis tiivad sorakile, nagu künnivares enne lendu; kätega vastu seelikuäärt lüües pahvatas ta kilama: «Häbi terve küla täis! . . . Helde jumal, mis õnnetus! . . . Ah! Oh!»

Rätik peas ja lühike talvejakk seljas, seisis Natalja keset kööki. Kaks pisarakest paisus ninajuure kõrvale ega langenud alla. Tema põskedel hõõgus telliskiviplaatidena puna.

«Mis sina siia ilmusid?» kargas isa kööki astudes tema kallale. «Said mehe käest peksa? Ei leppinud omavahel kokku?»

«Ta läks ära,» lausus Natalja, nuttu maha surudes, ja pehmelt õõtsudes langes isa ette põlvili. «Isakene, minu elu on hukas! . . . Võta mind sealt ära! Griška läks minema oma võlujaga! . . . Mina olen üksi! Isakene, nagu ratas oleks minust üle sõitnud! . . .» hakkas Natalja kiiresti lalisema, sõnade lõppe lausumata jättes, paluvalt vaadates alt isa habeme punasesse kõrvendikku.

«Pea, noh, oota! . . .» .

«Mistarvis ma seal elan?! Võtke mind ära! . . .» Natalja roomas kiiresti kirstu juurde ja laskis nutus võpatava pea kätele langeda. Rätik oli tal seljale vajunud, siledalt kammitud mustad sirged juuksed rippusid kahvatute kõrvade peal. Nutt raskel silmapilgul on nagu vihm maipõuaga; ema surus Natalja pea oma sisselangenud kõhu vastu, halisedes midagi seosetut, naiselikku, tumalat, Miron Grigorjevitš aga tormas ägestunult välistrepile.

«Pane hobused ree ette! . . . Tiisliree ette! . . .»

Kukk, kes parajasti trepi ees asjalikult kana tallas, ehmus valjust hüüust, hüppas kana seljast maha ja hakkas kaagutades ning pahandades õõtsuval sammul eemale, aitade poole tatsuma.

«Pane hobused ette! . . .» Miron Grigorjevitš lõhkus saabastega välistrepi nikerdatud käsipuuposte ja alles siis jättis inetuks täkitud käsipuud rahule ja läks tarre, kus Hetko joostes tõi tallist paari ronkmusti hobuseid, neile teel range kaela heites.

Natalja kraami järele sõitsid Mitka Hetkoga. Hajameelsuses paiskas ukrainlane jalust põrsa, kes polnud jõudnud teelt eest ära minna; ta mõtles oma mõtteid: «Võib-olla unustab peremees selle asja pärast mära?» — ja ta rõõmustas, laskis ohje järele.

«Nüüsuke kurivaim, ei see unusta! . . .» sähvatas mõte, ja tusanedes kõverdas Hetko huuli.

«Jookse, kurat! . . . Küll ma sulle! . . .» Ja hoolega püüdis ta nähvata piitsaga musta just selle koha alla, kus jõnksus põrn.

Sotnik Jevgeni Listnitski teenis Ihukaardiväe Atamanipolgus. Ohvitseride ratsavõistlustel oli ta end vigastanud, murdnud vasaku käe õlavarre. Pärast laatsaretti võttis ta puhkust ja sõitis poolteiseks kuuks Jagodnojesse, isa juurde.

Vana, ammu leseks jäänud kindral elas Jagodnojes üksildaselt. Naise oli ta kaotanud Varssavi eeslinnas möödunud sajandi kaheksakümnendail aastail. Tulistati kasakakindralit, tabati kindrali naist ja kutsarit, kaless lasti mitmest kohast läbi, aga kindral jäi terveks. Naisest jäi järele tollal kaheaastane Jevgeni. Varsti pärast seda läks kindral erru, asus Jagodnojesse (tema maa — neli tuhat tiinu, antud juba vana-vanaisale osavõtu eest 1812. aasta Isamaasõjast — asetses Saraatovi kubermangus) ja hakkas elama lihtsat, karmi elu.

Ta pani vastava-ealiseks saanud Jevgeni kadetikorpusse, ise hakkas tegelema majapidamisega: kasvatas tõukarja, ostis keiserlikust hobusekasvandusest tõu jaoks traaveltäkke, ja ristsugutades neid parimate märadega Inglismaalt ja Doni Provalski hobusekasvandusest, aretas välja oma tõu. Ta pidas oma kasakapaiuki-maa ja ostetud maa peal karja, külvas — võõraste kätega — vilja, talvel ja sügisel pidas jahti hurtadega, vahel harva aga sulges end valgesse saali ja jõi nädalate viisi. Teda piinas kuri maohaigus ja arstide rangeima keelu järgi ei tohtinud ta läbinäritud toitu alla neelata; ta näris, imes mahlad välja, selle aga, mis järele jäi, sülitas hõbedasele taldrikukesele, mida tema kõrval alati hoidis väljasirutatud kätel noor talupojast teener Benjamin.

Benjamin oli totakavõitu, tõmmu, ümmargusel peal kasvasid juuksed nagu must plüüš. Ta teenis pan Listnitski juures juba kuus aastat. Algul, kui tuli seista kindrali kõrval hõbedase taldrikuga, ei suutnud ta ilma iivelduseta vaadata, kuidas vanamees sülitab välja halle, hammastega narmastatud mälutud toidupalasid, hiljem aga harjus.

Peale Benjamini oli mõisas peret veel: köögitüdruk Lukerja, vanadusest nõder tallipoiss Saška, karjamees

Tihhon ja äsja kutsariametisse astunud Grigori ühes Aksinjaga. Pehmekehaline, rõugearmiline Lukerja, kes varnanes kollase kerkimata tainatombuga, tõrjus juba esimesest päevast peale Aksinja ahju juurest eemale.

«Sina hakkad sööki tegema siis, kui pan suvilisi võtab, praegu aga saan ma ise hakkama.»

Aksinja ülesandeks oli kolm korda nädalas häärberi põrandaid pesta, linde toita ja linnumajas puhtust pidada. Ta hakkas õhinal tööle, püüdes kõigile, ka Lukerjale, meele järgi olla. Grigori veetis suurema osa ajast ruumikas palktallis ühes tallipoiss Saškaga. Vanamees oli jõudnud täitsa halliks minna, aga oligi jäänud Saškaks. Keegi ei hellitanud teda isanimega, perekonnanime aga ei teadnud arvatavasti vana Listnitski isegi, kelle juures Saška oli elanud üle kahekümne aasta. Ühteruses oli Saška kutsariks olnud, aga elu lõpu poole, kaotanud jõu ja nägemise, läinud üle tallipoisi ameti peale. Lühikest kasvu, üleni kaetud rohekashalli karvadega (kätelgi kasvas halle karvu), nina juba lapsepõlves tambitsahoobiga lössi löödud, naeratas ta igavest helesinist lapsenaeratust, vaadates enda ümber pilkuvate, lihtsameelsete, punastest voltidest ümbritsetud silmadega. Tema apostlinägu rikkusid lõbusailmeline tömppina ja allapoole valguvast armist moonutatud alumine huul. Soldatipõlves oli Saška kord purjutades (ta oli pärit Bogutšari venelaste hulgast) ronibanud kortlist hariliku viina asemel kuningvett: tuline joake oligi õmmelnud tal alumise huule lõua külge. Sinna, kust see joake üle käis, jäi roosa ja naljakas viltune arm, millele ei kasvanud enam karvad ja mis nägi välja nii, nagu oleks mõni tundmatu loomake Saškal üle habeme limpsanud ja jätnud sinna oma imepeene viilja keele jälje. Saška maitses tihti viina ja säärastel hetkedel lonkis mõisaõues — tundes end peremehena —, trampis jalgadega, seisatas pani magamistoa akna vastas ja keerutas kavalalt sõrme oma naljaka nina ees.

«Mikolai Lekseitš! Mikolai Lekseitš, ae?» hüüdis ta valjusti ja rangelt.

Vana pan, kui ta juhtus sel silmapilgul magamistoas olema, astus akna juurde.

«Oled enda täis võtnud, sa vilets hing?» müristas ta aknast.

Saška kehitas allavajuvaid pükse, pilgutas silma, naeratas kavalalt. Naeratus tantsis tal põiki üle terve näo: kissitatud vasakust silmast kuni roosa armini, mis valgus alla paremast suunurgast. Naeratus oli viril, kuid meeldiv.

«Mikolai Lekseitš, teie auväärsus, mina tun-nen sind!...» Ja tantsiskledes ähvardas Saška püstitõstetud peenikese sõrmega.

«Mine, maga end välja,» naeratas pan lepitavalt aknast, kõigi ärasuitsutatud viie sõrmega oma rippuvaid vurre keerutades.

«Kurat ei peta-a Saškat!» naeris Saška pihttara juurde astudes. «Mikolai Lekseitš, sina... oled nagu mina. Meie kahekesi oleme nagu kala ja vesi. Kala otsib sügavamat, meie... paremat. Meie sinuga oleme näe kui rikkad!...» Jalgu hargitades heitis Saška käed laiali. «Meid tunnevad kõik tervel Donimaal. Meie...» Saška hääl muutus kurvaks ja libitsevaks, «meie sinuga, teie ekstsellents, oleme igapidi kenad, ainult ninad on meil vussitud!»

«Mille poolest siis?» uudishimutses pan, tõmbudes naerust sinkjaspunaseks ja liigutades vurre.

«Viina läbi!» ütles Saška rõhuga, kiiresti silmi pilgutades ja keelega ila lakkudes, mis mööda roosat armikanalikest alla venis. «Sina, Mikolai Lekseitš, ära joo. Muidu läheme sinuga täitsa hukka! Lööme kõik viimse raasukeseni läbi!...»

«Säh, mine nüüd, võta peaparandust.»

Pan viskas aknast kahekümnekopikalise, Saška püüdis selle lennult, peitis mütsi voodri vahele.

«Noh, jumalaga, kindral,» ohkas ta ära minnes.

«Aga kas hobuseid jootsid?» küsis pan, juba ette naeratades.

«Ah, sa kärnane kurat! Koerapoeg sihuke!» karjus punaseks tõmbuv Saška murduva häälega. Ta rappus vihas nagu palavikus. «Et Saška oleks unustanud hobuseid joota? Äh? Kui ma surnud olen, ka siis veel rooman kohale, et anda igaühele pangetäis kaevuvett, ja tema, näe, kus mõtles välja!... On kah!...»

Saška läks minema, haavunud teenimata solvangust, rippult vandudes ja ähvardades rusikatega. Talle anti kõik andeks: niihästi purjutamine kui sõbramehelik käitumine pani suhtes; anti andeks sellepärast, et Saška oli asendamatu tallipoiss. Niihästi talvel kui suvel magas ta tallis, tühjas latris; keegi ei osanud paremini kui tema hobustega ümber käia, ta oli ühtlasi tallipoiss ja hobuste tohterdaja: kevaditi, maikuul, õitsemise ajal korjas ta taimi, kaevas stepis kuivanud jõesängides ja märgades orgudes ravimjuuri. Talliseintel rippus ülal kimpudes mitmesuguseid kuivatatud taimi: koorike puustabi vastu, mustjuur rästiku hammustuse vastu, rass jalgade kaetise vastu, lihtne valge rohuke, mis kasvab kobusaludes pajujuurte juures — rebestuse vastu, ja palju muid tundmatuid taimi mitmesuguste hobusehaiguste ja -tõbede vastu.

Tallis latris, kus magas Saška, rippus nii talvel kui suvel ämblikuvõrgulise loorina kerge kurkukleepuv lehk. Laudadest asemel oli hobusetekiga kaetud kiviks tahkunud heln ja Saška hobusehigilehast läbiimbunud kuub. Muud kraami peale jämedast riidest kuue ja parknahast poolkasuka Saškal ei olnud.

Tihhon, suurehuuleline lollivõitu kasakamürakas, elas Lukerjaga, tasapisi põhjusetult armukadestas teda Saška pärast. Kord kuus võttis Tihhon Saškal võidunud särgi noobist kinni ja viis ta majatagustele.

«Kuule, ätt, sa ära heida silma minu eide peale!»

«See on, kuidas ütelda...» Saška pilgutas paljutähendavalt silma.

«Jäta järele, ätt!» palus Tihhon.

«Mina armastan rõugearmilisi, sõbrake. Ennem jäägu mu! pool kortlit saamata, aga rõugearmiline peab olema. Mida rõugearmilisem, seda parem — seda enam armastab, võrukael, meiesugust.»

«Sinu eas, ätt, on häbi ja patt... Äh, sind küll, ise veel tohterdaja, ravitsed hobuseid, tunned salasõnu...»

«Mina olen iga asja jaoks tohterdaja,» oli Saška visalt omas kinni.

«Jäta järele, ätt! Nii ei lähe.»

«Mina saan selle Lukerja kätte, vennas. Jäta ta, võrukael, jumalaga, mina löön üle! Ta on nagu rosinasai.

Ainult, et rosinad on välja uuristatud, seepärast on nagu veidi hernepalene. Armastan sihukesi!»

«Säh, võta... aga ära mulle jalgu jää, löön maha,» kõneles Tihhon ohates ja koukis kukrust vaskraha.

Nii oli iga kuu.

Unises uimasuses hallitas Jagodnojes elu. Läbisõiduteedest kaugel asetsev mõis lebas mahajäetuna kuivas orus, sügise tulekuga soikus ühendus jaamaga ja küladega. Künkale, mis kumera liivaneemega suubus kodusalusse, tulid talvel öösiti hundipesakonnad, kes talvitasid Mustas metsas, ulusid, hirmutasid hobuseid. Tihhon läks kodusalusse pani kaheraudsest püssist tulistama, Lukerja aga kattis ahjuvommipaksust istmikku jämeda vaibaga ja pidas hinge kinni, oodates pauku, vahtides pimedusse paksude rõugearmiliste põskede vahele mattunud väikeste silmadega. Sel ajal näis talle inetu kiilaspäine Tihhon ilusa ja pööraselt vahva täismehena, ja kui siis paukus peretare uks, lastes sisse külmaauru ja Tihhoni, nihutas Lukerja end voodis, litsus seljaga lutikaid seinal, ja kudrutades kallistas magusalt oma külmast kohmetunud elukaaslast.

Suvel sumises Jagodnoje hiljani tööliste häältest. Pan külvas umbes nelikümmend tiinu mitmesugust vilja, palkas suvilisi seda koristama. Vahel harva tuli suvel mõisa Jevgeni, kõndis aias ja kodusalus, tundis igavust. Hommikuti istus tiigi ääres õngedega. Ta oli lüheldane, rinnakas. Kandis juukseid kasaka moodi, kammis tukka paremale poole. Ohvitserikuub istus ta seljas hästi.

Esimestel päevadel, kui Grigori alles asus Aksinjaga mõisa, käis ta tihti noore peremehe juures. Benjamin tuli peretarre, plüüšpead viltu hoides naeratas.

«Mine noore pani juurde, Grigori, käskis kutsuda.»

Grigori astus sisse, seisatas ukse juures. Harvu lalu hambaid irvides osutas Jevgeni Nikolajevitš toolile.

«Istu.»

Grigori istus äärekesele.

«Kuidas sulle meie hobused meeldivad?»

«Head hobused. Hall on väga tore.»

«Sa sõiduta teda sagedamini. Aga vaata, ära nelja aja.»

«Ätt Saška seletas mulle.»

«Aga kuidas Krepõšš on?»

«I kõrb või? Seda ei mõista hinna alla arvatagi. Näe, kabja vigastas ää, peab uuesti rautama.»

Pabitungivaid halle silmi vidutades küsis noor pan:

«Sul tuleb ju mais laagrisse minna?»

«Just nii.»

«Ma kõnelen atamaniga, ei tarvitse minna.»

«Tänan väga.»

Nad vaikisid. Sotnik tegi mundrikaeluse lahti, silitas oma naiselikult valget rinda.

«Noh, kas sa ei karda, et Aksinja mees ta sinult ära võtab?»

«Ta ütles end temast lahti, ei võta.»

«Kes sulle kõneles?»

«Ma käisin staniitsas kabjanaelu toomas, olin ühe külapiehega koos. Ta rääkis, et Stepan on hullusti jooma hakanud, ütlevat, et: «Minul pole Aksjutkat vaja, kui mulle ka juurde makstaks. Las ta olla, mina otsin endale paremat.»»

«Aksinja on ilus naine,» lausus sotnik ihara naeratusega, vaadates mõtlikult üle Grigori silmade.

«Naisel pole viga,» nõustus Grigori tusanedes.

Jevgenil oli puhkus lõppemas. Ta sai kätt kanda juba vabalt, ilma sidemeta, tõsta teda küünarnukist kõverdamata.

Viimaseil päevil istus ta sageli Grigori juures, peretares. Aksinja oli mustusesamblaga kaetud toa valgeks võõbanud, aknaliistud puhtaks pesnud, põranda tellistkivipuruga üle hõõrunud. Tühi rõõmus toake hõngas naiselikku mugavust. Madalast ahjust õhkus sooja. Sinisest kalevist romanovi poolkasukas õlgadele tõmmatud, istus sotnik peretarre. Ta valis niisuguse aja, millal Grigori oli tegevuses hobustega. Algul tuli kööki, naljatas Lukerjaga, siis pööras ringi, läks teisele poolele. Siin istus ta madala ahju juurde taburetile, tõmbas selja tugevasti küüru, vaatas Aksinjale häbitu naeratleva pilguga. Aksinja sattus tema juuresolekul segadusse, sukasilmi lukkivad vardad värisesid sõrmede vahel.

«Kuidas elad, Aksinjuška?» küsis sotnik, täites väikest tuba sinise paberossisuitsuga.

«Aitäh.»

Aksinja tõstis silmad, ja kohates sotniku läbipaistvat pilku, mis tummalt kõneles tema soovist, punastas kuumalt. Tal oli paha ja piinlik vaadata Jevgeni Nikolajevitši paljaisse heledaisse silmadesse. Ta vastas võõritl mitmesugustele tühistele küsimustele, püüdis ruttu ära minna.

«Ma lähen. Peab partidele teri andma.»

«Istu. Küllap jõuad,» naeratas sotnik ja väristas kitsastes ratsapükstes jalgu.

Ta päris Aksinjalt pikalt tema endise elu kohta, mängles hääle — niisamasuguse nagu isal — madalate toonidega, rõvetses silmadega, mis olid heledad nagu lättevesi.

Lõpetanud talituse, tuli Grigori peretarre. Sotnik kustutas silmades hiljutised tuled, kostitas teda paberossiga, läks ära.

«Mis ta siin istus?» küsis Grigori kõlatult, ilma Aksinjale vaatamata.

«Kust mina tean,» Aksinja naeris tehtult, meenutades sotniku pilku. «Tuli teine, istus siiasamasse, kae, Grišenka, just niiviisi,» ta näitas, kuidas sotnik istus, küürutades samamoodi selga, «ja istub ja istub, nii et ära tüütab, põlv endal nii imeterav.»

«Oled ta ära teinud või?» Grigori pilutas kurjalt silmi.

«Õige mul teda vaja!»

«No vaata sa, muidu virutan ta ropsuga trepist alla.»

Aksinja vaatas naeratades Grigorile ega suutnud aru saada, kas ta kõneleb tõsiselt või naljatab.

15

Neljandal paastunädalal andis talv järele. Donil tõmbusid ääred narmaliseks, pealt sulanud jää kohras urbselt, muutus halliks. Õhtuti undas mägi tumedalt; vanarahva tarkuse järgi tähendas see külma, tõepoolest aga oli sula üsna ligidal. Hommikuti kõlisesid kerged külmad, keskpäevaks aga maa sulas, ja tundus märtsikuu, kirsipuude külmunud koore ja kopitanud õlgede hõngu.

Miron Grigorjevitš valmistus vähehaaval künniks; mõõt, mil päevad olid pikenenud, askeldas ta hommikust õhtuni küüni all, tahus pulki äkete jaoks, tegi koos Petkoga kaks vankritäit uusi rattaid. Ätt Grišaka, kes valmistus armulauale minekuks, käis kirikus neljandal nädalal. Tuli sealt tagasi alati külmast mustaks tõmbununa, kaebas miniale:

«Ära tappis papp, vilets preester, tõsijutt, peab jumalateenistust, nagu munavedaja sõidab koormaga. Päris häda!»

«Teie oleksite pidanud suurel nädalal kirikus käima, isa, selleks ajaks läheb ikkagi soojemaks.»

«Kutsu mulle Nataška siia. Las koob mulle hästi paksud sukad, sihukestes närudes läheb hallil hundilgi leil välja.»

Natalja elas isa juures säärase tundega, et see on ajutine: talle näis ikka, et Grigori tuleb tema juurde tagasi, ta ootas teda oma südames ega võtnud kuulda meeletuse kainet häält; öösiti piinles ta põletavas igatsuses, nukrutses masendatuna ootamatust, pälvimata solvangust. Sellele lisandus veel muud, ja Natalja läks lõpule vastu külmas hirmus, viskles öösiti oma tüdrukupõlve kambrikeses nagu haavatud kiivitaja järvekaislates. Esimestest päevadest peale hakkas Mitka temale teisiti vaatama, ja kord, haaranud Natalja eeskojas kinni, küsis ööselt:

«Kas tunned igatsust Griška järele?»

«Mis sinul sellest?»

«Tahan su kurba meelt lahutada . . .»

Natalja vaatas talle silma ja kohkus südames oma oletuse üle. Mitka mängles roheliste kassisilmadega, eeskoja pimeduses kilasid ta silmapilud. Natalja hüppas kõrvalkambrikesse ätt Grišaka juurde, lõi ukse paukudes kinni ja seisis kaua, südame ärevat värinat kuulatades. Teisel päeval pärast seda astus Mitka karjaõues õe juurde. Ta oli loomadele heinu loopinud ja ta sirgeil juustel ning lambanahksel papaahal rippus rohelisi heinakõrsi. Natalja tõrjus eemale sigade küna juurde tükkuvaid koeri.

«Sa ära nukrutse, Nataška . . .»

«Ma räägin isale ära!» hüüdis Natalja, end kätega tema eest varjates.

«Püh, hulluks läinud!»

«Mine ära, vana patt! . . .»

«Noh, mis sa kisad?»

«Mine ära, Mitka! Ma lähen praegu ja räägin isale! . . . Missuguste silmadega sa mind vahid? Hü-ü-ü, häbematu! . . . Et maa sind veel kannab!»

«Aga näe, kannab ega nõtku.» Kinnituseks trampis Mitka saabastega ja pani käed puusa.

«Ära tiku minu juurde, Mitri!»

«Ega ma praegu tikugi, aga öösel tulen. Jumala eest, tulen!»

Võpatades läks Natalja karjaõuest minema. Õhtul tegi ta endale aseme kirstule ja võttis noorema õe enda juurde. Öö läbi viskles ta, vahtides palavikuliste silmadega pimedusse. Ta ootas krabinat, valmis kisendama, nii et terve maja kajaks, aga vaikust häiris ainult kõrval, teispool seina magava ätt Grišaka nohin ja Natalja külje all siruli heitnud õe harvad norsatused.

Päevade kangas hargnes, mürgistatud lakkamatust naiselikust murest.

Mitka, kes polnud veel üle saanud oma ammusest häbist kosjade asjas, käis tusasena ja õelana ringi. Õhtuti läks ära külapeole ja tuli harva vara koju, enamasti jõudis koit temast ette. Ta ameles liiderdavate sõdurinaistega, käis Stepani juures kahtekümmend üht mängimas. Miron Grigorjevitš esialgu vaikis, vaatas pealt.

Kord enne lihavõtteid kohtas Natalja Mohhovi poe juures Pantelei Prokofjevitši. See hüüdis teda esimesena:

«Oota veidike.»

Natalja jäi seisma. Ta meel läks nukraks, kui ta vaatas äia kongninalisele näole, mis ähmaselt Grigorit meelde tuletas.

«Miks sa's meid, vanu inimesi, vaatama ei tule?» hakkas vanamees kõnelema, ja silmitses hämmeldunult Nataljat, nagu oleks ta ise minia ees süüdi. «Eit seal igatseb sinu järele . . . Aina pärib, et ei tea, mis sa seal ka teed ja kuidas oled . . . Noh, kuidas eluke läheb?»

Natalja toibus tahtmatust hämmeldusest.

«Suur tänu . . .» ja peatudes (oli tahtnud nimetada teda isaks) ning kohmetudes lõpetas: «Pantelei Prokofjevitš.»

«Miks sa siis meie poole sisse ei astu?»

«Tõötan . . . majapidamises.»

«See meie Griška, äh! . . .» Vanamees vangutas kibedalt pead. «Vedas meid sisse, raisk . . . Kui hästi hakkasime elama . . .»

«Mis teha, isa . . .» helistas Natalja kõrge, pingutatud häälega, «ei ole määratud, nagu näha.»

Vaadanud miniale, kelle silmis paisusid pisarad, haktas Pantelei Prokofjevitš nõutult tammuma. Natalja hoidis tõmblesid, ainult pingutus hoidis pisaraid tagasi.

«Jumalaga, kallike! . . . Sa ära kurvasta tema lurjuse pärast; ta ei ole sinu küünemustagi väärt. Ehk tuleb veel tagasi. Kui juhtun temaga kokku saama, küll ma talle näitan!»

Natalja läks, pea õlgade vahele tõmmatud, nagu peksasaanu. Pantelei Prokofjevitš tammus kaua ühel kohal, justkui tahaks kohe jooksu pista. Ümber nurga pöörates vaatas Natalja tagasi: äi lonkas mööda väljakut, tugevasti rõhudes kepile.

16

Stockmanni juures hakati harvemini koos käima. Lähenes kevad. Külarahvas valmistus kevadiseks tööks; ainult veskist käisid Valet, Davõdka ja masinist Ivan Aleksejevitš. Suurel neljapäeval õhtu eel koguneti töötuppa. Stockmann istus tööpingil, tasandas viiliga hõbedasest viiekümnekopikalisest tehtud sõrmust. Aknast langes siiski vihk loojuva päikese kiiri. Põrandal lebas roosa, hallakalt varjundatud tolmune nelinurk. Ivan Aleksejevitš keerutas käes traadilõiketange.

«Käisin ennist peremehe juures kolvi pärast rääkimas. Tuleb Millerovosse viia, seal tehakse põhjalik parandus, aga mis siis meie saame parata? Näe, missugune pragu on tekkinud,» näitas Ivan Aleksejevitš teadmata kellele pragu väikesel sõrmel.

«Seal on ju vist tehas?» küsis Stockmann viili liigutades, puistates sõrme ümber ülipeent hõbetolmu.

«Martäänterase tehas. Mul oli juhus mineval aastal seal käia.»

«Kas on palju töölisi?»

«Kuradi palju. Sadat neli.»

«Noh, kuidas neil seal on?» Stockmanni pea rappus töötamisel, ja sõnad langesid eraldatult, selgelt.

«Nendel on elu. Need pole proletaarlased, vaid nilsama ... sõnnik.»

«Miks siis nii?» tundis huvi Valet, kes istus Stockmanni kõrval, lühikesed tömpjad sõrmed põlvedel risti pandud.

Valtsija Davõdka, juustesse kogunenud jahutolmust hall, kõndis töötoas, pillutades kingadega laiali sahisevat laastude vahtu, kuulatas naeratades kuiva lõhnavat kahinat. Talle näis, et ta kõnnib orus purpurse lehesaju all, lehed vajuvad pehmelt, nende all aga vetrub niiske orumaa nooruslikult.

«Sellepärast, et nad kõik on jõukad. Igaühel on oma majake, oma naine kõiksuguste mõnudega. Lisaks seilele on pooled neist veel baptistid. Peremees ise on neil jutlustaja, noh, ja käsi peseb kätt, mõlemal aga on niisugune mustusekord, et kabligi ei võta maha.»

«Ivan Aleksejevitš, missugused need baptistid on?» peatus Davõdka, kes oli tabanud tundmatu sõna.

«Ah baptistid või? Omamoodi usuvad jumalasse. Mele vanausuliste taolised.»

«Iga loll läheb omamoodi hulluks,» lisas Valet.

«Noh, hea küll, lähen siis Sergei Platonovitši juurde,» jätkas Ivan Aleksejevitš alustatud juttu, «tema juures istub Atjopin, Tsatsa. «Oota eestoas,» ütleb mulle. Istun, ootan. Läbi ukse kuulen nende jutuajamist. Vana seletab Atjopinile, et õige varsti peab tulema sõda saksalastega, oli raamatust lugenud, Tsatsa aga, tead ju, kuldas ta kõneleb?» «Muidugi ei ole ma teiega nõus sõja küsimuses,» ütleb.» Ivan Aleksejevitš matkis Atjopinit nii tõetruult, et Davõdka ajas suu ümmarguseks ja tõi kuuldavale lühikese naeru, aga niipea kui oli heitnud pilgu Valeti pilkavale ilmele, jäi vait.

««Sõda Venemaaga ei saa tulla, sellepärast et Saksamaa toidab end meie viljast»,» jätkas Ivan Aleksejevitš kuuldud jutuajamise ümberjutustamist. «Siis astus sekka

veel keegi, hääle järgi ma ei tundnud ära, aga pärast tuli välja, et pan Listnitski poeg, ohvitser. Et: «Sõda tuleb Saksamaa ja Prantsusmaa vahel viinamarjaväljade pärast, meisse see ei puutu.»»

«Kuidas sina arvad, Ossip Davõdovitš?» pöördus Ivan Aleksejevitš Stockmanni poole.

«Mina ei oska ennustada,» vastas see põiklevalt, tähelepanelikult vaadeldes töödeldud sõrmust väljasirutatud käel.

«Kui nemad kaklema lähevad, oleme ka meie hulgas. Tahad või ei taha, aga karvupidi kistakse sekka,» arutas Valet.

«Jäin, poisid, on lugu niimoodi,» hakkas Stockmann kõnelema, samal ajal vabastas pehmelt Ivan Aleksejevitši käest traadilõiketangid.

Ta kõneles tõsiselt, nähtavasti kavatses ta asja põhjalikult selgeks teha. Valet toetas mõnusamini tööpingilt allalibisevaid jalgu. Davõdkal tõmbusid huuled ümmarguseks, jättes katmata tihedad niiskelt valendavad hambad. Temale omase kujukusega kirjeldas Stockmann lühidalt, kindlais lauseis kapitalistlike riikide võitlust turgude ja asumaade pärast. Lõpul katkestas teda pahaselt Ivan Aleksejevitš:

«Pea, aga mis see meisse puutub?»

«Sinul ja sinusugustel tuleb teiste lõbu eest maksta,» naeratas Stockmann.

«Ära ole laps,» salvas Valet, «on vana kõnekäänd, et kui isandad kaklevad, siis matsil tukad lendavad.»

«Oh-hõm.» Ivan Aleksejevitš kortsutas kulmu, peenendades mingit suurt paindumatut mõtete panka.

«Mis see Listnitski nende Mohhovite külge kleebib? Kas tikub tütre ligi või?» küsis Davõdka.

«Seal on juba Koršunovi võsuke jaol olnud ...» sähvas Valet.

«Kuuled, Ivan Aleksejevitš? Mida see ohvitser seal heerleb?»

Ivan Aleksejevitš võpatas, nagu oleks talle piitsaga põlvede alla nähvatud.

«Ah? Mis sa räägid?»

«Tukkuma jäid, onu! ... Jutt on Listnitskist.»

«Sõidab jaama. Jah, veel väike uudis: tulen sealt välja, majatrepil seisab — noh, mis te arvate, kes? Griška Melehhov. Seisab piitsaga. Mina küsin: «Mis sina siin teed, Grigori?» — «Viin pan Listnitskit Millerovosse.»»

«Ta on neil kutsariks,» lausus Davõdka vahele.

«Korjab jäänuseid pani laualt.»

«Sina, Valet, oled nagu ketikoer, haugud igaühe peale.»

Jutt vaikis hetkeks. Ivan Aleksejevitš tõusis, et minna.

«Kas sa ei rutta ehk öösisele jumalateenistusele?» küsis sapiselt veel lõpuks Valet.

«Mul on igapäev öösine jumalateenistus.»

Stockmann saatis alalised külalised ära; lukustanud töötoa, läks majja.

Lihavõtteööl oli taevas kaetud mustarinnaliste pilvedega, tibutas vihma. Niiskunud pimedus rõhus küla. Juba videviku ajal oli Donil jää purunenud pikaldase kõmava oigega, ja esimene jääpank, rudjutud laguneva jää massist, oli kahinal tõusnud veest välja. Jää murdus koraga nelja versta ulatuses, kuni esimese käänakuni, küla poolt arvates. Algas jääminek. Kirikukella ühetasaste löökide saatel põrkasid Donil kokku jäämassid, purunesid, vapustades kaldaid. Käänaku juures, seal, kus Don kõverdudes pöörab vasakule, tekkis rüsijää. Kuhjuvate jääpankade mürin ja ragin kostis külasse. Kirikuaias, mida tähnistasid sulanud loigukeste litrid, tungles noormehi. Kirikust voolas läbi avatud uste kirikuesisele ja sealt aeda lugemise kõmisevaid helisid, võrestatud akendes helkles pidulik ja rõõmus valgus, kirikuaias aga kabistasid poisid tasakesi-kiljuvaid tüdrukuid, suudlesid, jutustasid poolvaljusti rõvedaid lookesi.

Kiriku vahimajas tunglesid kasakad, kes olid lihavõttejumalateenistusele kokku sõitnud lähedastest ja kaugetest küladest. Väsimusest ja vahitoas lasuvast umbsest õhust roidunud inimesed magasid pinkidel ja aknalaudade ees põrandal.

Ukse ees, lagunenud trepiastmeil seistes suitsetati, vesteldi ilmast ja taliviljadest.

«Millal teie küla rahvas põllule läheb?»

«Küllap vist toomanädalal teevad algust.»

«Noojah, see on hea, teil on ju seal liivastepp.»

«Saviliiv, siinpool orgu aga on soolakud.»

«Nõod saab maa niiskust.»

«Mullu me kündsime, — maa nagu krõmps, läbi ja läbi kuiv.»

«Dunka, kus sa oled?» kostis peenike hääl kuskilt alt, vahimaja trepi juurest.

Kirikuaia väravas aga urises kellegi kähisev jäme hääl:

«Leidsite paraja koha musutamiseks, ah teie... Kõtt, minema siit, kõlvatud! Nii tuline häda teil!»

«Kas sul pole paarilist? Mine, musuta meie litat,» rääkis noor murdlik hääl pimedusest vastu.

«Lita-a-at? Ma sulle...»

Kostis jooksvate jalgade pehmet müdinat, tüdrukuseeibate kahinat.

Klaasise kõlinaga langeb katuselt tilku; ja jälle räägib seesama hääl, aeglane, sitke nagu mustmullapori:

«Hiljuti kauplesin Prohhorilt seemendamisatra, pakkusin talle kaksteist rubla —punnib vastu. See ei anna odavasti...»

Donil on sujuv kahin, sahisemine, ragin. Nagu sammuks all küla taga pidurüüs võimas paplikõrgune naine, sahistades erinenägematult suure seelikuäärega.

Keskööl, kui oli tihkunud püdel must pimedus, sõitis kirikuaiamüüri juurde ratsa saduldamata hobusel Mitka Koršunov. Hüppas maha, kõitis ratsuti laka külge, laksas tulist hobust käega. Seisis veidi aega, kuulatades kappade nätsumist, ja läks vööd kohendades kirikuaeda. Kirikuesisel võttis peast papaaha, langetas ebatasaseltnummarguselt piiratud juustega pea; naisi eest tõugates trügis altari juurde. Vasakul pool seisid kasakad tiheda musta karjana, paremal õitses naisteriiete kirju segu. Mitka otsis silmadega üles esimeses reas seisva isa, astus tema juurde. Haaras küünarnuki kohalt kinni Miron Grigorjevitši käsivarrest, mis tõusis ristimärgi tegemiseks, sosistas karvasesse kõrva:

«Isa, tule veidi välja.»

Mitkal värisesid sõõrmed, kui ta läbi mitmesuguste lehkade katkematu eesriide ukse poole tungis: uimastama kippus kuuma vaha ving, higist nõretavate naisekehade hõng, seiskunud riiete haualehk (need riided võeti kirstude põhjast välja ainult jõuluks ja lihavõtteks), haises

märja saapanaha, naftaliini, paastujate nälginud kõhtude erituste järele.

Kirikuesisel surus Mitka end rinnaga vastu isa õlga, ütles:

«Natalja on suremas!»

17

Grigori tuli palmipuude pühal tagasi Millerovost, kuhu ta oli sõidutanud Jevgeni. Sulailm oli lume ära viinud; tee läks paari päevaga halvaks.

Ukraina alevis Olhovõi Rogis, mis asetseb kakskümmend viis versta jaamast eemal, pidi Grigori väikest jõge ületades peaaegu hobused uputama. Alevisse jõudis ta õhtu eel. Eelmisel ööl oli jää murdunud, hakanud liikuma, ja väike jõgi, millele lisandus sulamisvee pruune ojasid, paisus ning vahutas, lähenedes tänavakestele.

Sissesõiduhoov, kus teel jaama peatuti, et sööta hobuseid, asetses teisel pool jõge. Öö jooksul võis vett juurde tulla ja Grigori otsustas üle minna.

Ta sõitis selle koha juurde, kus eelmisel päeval oli mööda jääd üle tulnud; kaldaist tõusnud jõeke kihutas sogast vett mööda laienenud jõesängi, keset jõge keerles kergelt taratükk ja poolik rattarumm. Lumest paljastunud liival oli näha saanijalaste hõõrutud värsked jäljed. Grigori peatas hobused, kel oli kogunenud vahukämpe jalgade vahele, ja hüppas saanist maha, et jälgi vaadelda. Jalaserauad olid sisse lõiganud kitsad viirud. Vee juures pööras jälg veidi vasakule, uppus vette. Grigori mõõtis vahemaad pilguga: kakskümmend sülda — mitte rohkem. Ta astus hobuste juurde, et vaadata üle rakendust. Sel ajal väljus äärmisest talust elatanud ukrainlane, rebasenahkne läkiläki peas, ja suundus Grigori poole.

«Kas siin sõidetakse üle?» küsis Grigori, ohjadega viibates pruunile vahutavale voolule.

«Sõidetakse neh. Täna hommikul sõideti.»

«Kas on sügav?»

«Ei ole. Saani sisse ehk tuleb.»

Grigori pingutas ohje, ja piitsa valmis hoides ajas hobused lühikese käskiva «nõõga!» liikuma ... Hobused läksid vastu tahtmist, puristades ja vett haistes.

«Nõõ!» Grigori tõusis pukis ja vihistas piitsa.

Kõrb laia tagupoolega hobune vasakul rakmes heitis pead — peab proovima — ja tõmbas järsult trengid pinule. Grigori piilus kõrvalt jalge alla: vesi loksus saani korupi ääres. Hobustele ulatus ta esiteks põlvini, siis kohe rinnuni. Grigori tahtis tagasi pöörata, aga hobused kaotasid maa jalge alt ja hakkasid norsatades ujuma. Saani pära tuli vett täis, hobuste pead pöördusid voolu suunas. Üle nende selgade lainetas vesi, saan õõtsus ja teda kiskus tugevasti taha.

«A-ja-jai! ... A-a-jai, juhi ...» kisendas ukrainlane täiest kõrist, joostes piki kallast, ja millegipärast viipas peast tõmmatud rebasenahkse läkiläkiga.

Metsikus raevus ergutas, nõõtas Grigori järelejätmatult hobuseid. Vesi kimardus vajuva saani taga väikeste lehtritena. Saan põrkas järsult vastu veest püsti seisvat vaia (jäänus ärauhutud sillast) ja pöördus imepärase kergusega kummuli. Ohates sukeldus Grigori peaga vee alla, aga ei lasknud ohje käest. Voolus kiskus teda poolkasuka hõlmadest, jalgadest, vedas järeleandmatult, pöörates teda ümber õõtsuva saani kõrval. Ta jõudis haaráta vasaku käega jalasest, laskis ohjad lahti, hakkas hingeldades end kätehaaretega edasi nihutama, püüdes jõuda kolgini. Ta haaras juba sõrmedega kolgi sulatatud otsa, — sel hetkel Gnedoi, kes võitles voolu vastu, lõi teda tagumise jalaga tugevasti vastu põlve. Kambudes heitis Grigori end kätega edasi ja haaras trenglist, kinni. Vool kiskus teda hobustest eemale, surus kahekordse jõuga ta sõrmi lahti. Üleni täis põletavaid külmanõelu, nihutas Grigori end Gnedoi peani, ja loom puuris oma verevate silmade meeletu, surmahirmust täidetud pilgu otse Grigori laienenud silmateradesse.

Mitu korda laskis Grigori libedaksmuutunud ratsmehihmad lahti; ta ujus juurde, haaras, kuid ratsmed libisesid sõrmede vahelt; ühekorra aga haaras kinni — ja akki puudutas jalgadega maad.

«Nõ-õ-õ!!!» Sirutudes viimse võimaluseni viskus Grigori ettepoole ja kukkus hobuserinnaga jalust paisatuna vahusele liivaseljandikule.

Hobused tallasid ta jalge alla, kiskusid saani tuule-

kiirul veest välja ja peatusid nõrkenutena mõne sammu kaugusel, nende märjad seljad aurasid, värisesid.

Grigori hüppas jalule; ta ei tundnud valu; külm kleepus ta ümber nagu talumatult kuum tainas. Ta värises enam kui hobused, tundis, et seisab praegu niisama nõrgalt jalul nagu imik. Toibunud, pööras ta saani jalastele ja et hobustele sooja teha, laskis nad nelja. Lendas külatänavasse nagu rünnakul, — juhtis hobused esimesse avatud väravasse, ilma et oleks sammu aeglustanud.

Peremees sattus külalislahke. Saatis hobuste juurde oma poja, ise aga aitas Grigoril lahti riietuda, ja toonil, mis ei lubanud mingisugust vastuvaidlust, käsutas naist:

«Pane ahi küdema!»

Niikaua kui riided kuivasid, puhkas Grigori ahjul lamades, peremehe püksid jalas; söönud õhtuseks paastukapsasuppi, heitis magama.

Hommikul sõitis ta välja juba enne koitu. Ees seisis saja kolmekümne viie versta pikkune tee ja iga minut oli kallis. Ähvardas kevadine teelagunemine stepis, millal igas väikeses jäärakus ja igas orukeses mühavad lumevee vood.

Must paljas tee tappis hobuseid. Hommikuse kahuga jõudis ta Tauria asundini, mis asetses nelja versta kaugusel teest, ja peatus teelahkmel. Higised hobused aurasid, taga lebas maas sätendav jalaste jälg. Grigori jättis saani asundisse maha, sidus hobustel sabad üles, sõitis edasi ratsa, teine hobune ratsmeidpidi kõrval. Palmipuudepüha hommikul jõudis ta Jagodnojesse.

Vana pan kuulas ära üksikasjalise jutustuse teekonnast, läks hobuseid vaatama. Saška kõnnitas neid õues, kurjalt vaadates nende sügavale sisselangenud külgedele.

«Kuidas hobused on?» küsis pan juurde astudes.

«Iseenesest mõista,» urises ümmargust rohekashalli habet väristav Saška hobuseid peatamata.

«Ei ole ära ajanud?»

«Ei. Kõrvil on rind veidi rangidest ära hõõrutud. Tühi asi.»

«Puhka.» Pan tegi käeliigutuse Grigori poole, kes seisis oodates.

See läks peretarre, aga puhata sai ta ainult öö. Järg-

misel hommikul tuli Benjamin uues helesinises satäänsärgis, alatise naeratuse rasvaläikes.

«Grigori, pani juurde. Otsekohe!»

Kindral kõndis saalis, lohistades vilttuhvleid. Grigori kõhatas korra, tammus saali ukse juures jalalt teisele, kõhatas veel korra — pan tõstis pea.

«Mis sul vaja on?»

«Benjamin kutsus.»

«Ahjaa. Mine, sadulda täkk ja Krepõšš. Ütle, et Lukerja ei viiks koertele süüa. Jahile!»

Grigori pöördus minema. Pan kutsus ta hõikega tagasi.

«Kas kuuled? Sina tuled minuga kaasa.»

Aksinja toppis Grigori poolkasuka taskusse mageda kalakese, sisistas:

«Ei anna aega süüagi, vaenlasehing! ... Kuradid kiusavad teda. Sa võiksid ometi salligi kaela panna, Griša.»

Grigori viis saduldatud hobused pihttara juurde, vilistas koerad kokku. Pan tuli välja sinises kalevises kergas palitus, mis oli võõtatud naastulise rihmvööga. Üle õla rippus tal korkseintega nikkelpudel; käest alla ripnev punutud rafsapiits lohises rästikuna järel.

Ratsuteid hoides jälgis Grigori vanameest ja imestas kergruse üle; millega see oma kondise vana keha sadulasse heitis.

«Minu järel,» käskis kindral lühidalt, kinnastatud käega leebelt ratsuteid harutades.

Grigori all hakkas mängeldes liikuma nelja-aastane täkk ja läks küljetsi edasi, hoides pead kuke moodi. Tagumised jalad olid tal rautamata ja rabedale jääle sattudes ta libises, nõksutades sibas kiiresti kõigi nelja jalaga. Krepõši laial seljal kõikus vana pan vimmakas, end kindlas asendis.

«Kuhu me sõidame?» küsis Grigori, kui oli pani kõrvale jõudnud.

«Lepaoru juurde,» vastas pan sügava bassiga.

Hobused liikusid kiiresti. Täku ratsuteid tuli pingul hoida; lühikest kaela luige moodi kenusse tõmmates kõõritas ta pungsilmaga oma sõitja peale, tikkus teda põlvest hammustama. Nad jõudsid tõusendikule ja pan laskis Krepõši laia traavi. Koerad jooksid Grigori taga,

hargnenud lühikeseks ahelikuks. Vana must lita jooksis, puudutades kongis koonuga hobuse sabaotsa. Keevaline täkk ajas end istukile, tahtis põtkata pealetükkivat litat, kuid see jäi veidi maha, püüdis oma nukrutseva vanaeidepilguga tagasivaatava Grigori pilku.

Lepaorgu jõudsid nad poole tunniga. Pan sõitis edasi mööda oruperve, mis oli karune pruunist vanast umbrohust. Grigori laskus alla, valvsalt silmitsedes oru läbiuhutud, auklikuks uuristatud põhja. Aeg-ajalt vaatas ta pani poole. Läbi palja ja hõreda lepiku teraselise sinkja halluse paistis vanamehe kuju selgesti, nagu joonistatult. Pan surus end sadulakaare vastu ja kergitas end jalustes, kasakavööga kokkutõmmatud palitu kiprus ta seljal. Koerad jooksid mööda künklikku tõusendikku, hoidusid salka. Kui sõideti üle järsu uhtaugu, kallutus Grigori sadulast alla.

«Oleks mõnus suitsu teha. Annan kohe ratsutid järele ja võtan tubakakoti välja,» mõtles ta, kinnast käest võttes, krabistades taskus paberiga.

«Aja!...» lajatas püssipauguna oruperve taga hüüd.

Grigori tõstis pea: teravaküürulisele perveharjale kargas välja pan, ja nuuti kõrgele tõstes, laskis Krepõšši nelja.

«Aja!...»

Põiki üle porise orupõhja, mis oli tarna ja kaislat täis kasvanud, jooksis kiiresti, libisedes ja end maa ligi hoides, määrdunud-hall, kubemeist klutine, karvaheitmata hunt. Väikesest nõost üle hüpanud, jäi ta seisma, ja pöörates kärmesti külje ette, silmas koeri. Need jooksid tema poole laavana[1], haarates teda hobuserauakaarena, lõigates tal tee põgenemiseks oru lõpus algavasse metsa.

Vetruvalt õõtsudes hüppas hunt väikesele künkale — vanale ümisejakoopale — ja jooksis kiiresti metsa poole. Temale peaaegu vastu liikus nappide hüpetega vana lita, taga oli järele jõudmas hallikarvaline kõrge isakoer Jastreb — üks parimaid koeri, kõige kurjem ajujahil.

Hunt jäi silmapilguks peatuma, nagu kõheldes. Grigori, kes sõitis orust üles ja keerutas pea kohal rat-

[1] Laava — rünnakuviis kasakatel: vaenlase haaramine hobuserauakaare kujuliselt ratsa-hargrivis. — *Tõlk.*

sutsid, kaotas hundi hetkeks silmist, aga kui ta jõudis oja künkale, vilkus hunt juba kaugel eemal; mööda uusta stepilõuendit ujusid umbrohu sees justkui maaga ühte sulavad mustad koerad, kaugemal aga oli näha vana pan, kes nahutas Krepõšši nuudipidemega ja kihutas ringi ümber äkilise jääraku. Hunt eemaldus järsmise oru suunas, koerad rõhusid peale, piirasid teda tahedalt, ja peaaegu hundi kubemehattude kohal rippus hall isakoer Jastreb, kes siit paistis Grigorile valkja rabalana.

«Aja-a-a!...» paiskus hüüd Grigorini.

Ta laskis täku täie hooga kihutama, samal ajal püüdis näha, mis toimub eespool, aga silmi loorisid pisarad, tuule lukustas tuule lõikav vilin. Jaht kiskus Grigorit taasa. Ta surus end täku kaela vastu ja tuiskas edasi marulises kapakus. Kui ta jõudis oruni, polnud seal enam ei hunti ega koeri. Hetke pärast jõudis pan talle järele. Peatanud Krepõši täiel sõidul, hüüdis ta:

«Kuhu ta läks?»

«Vist orgu.»

«Sõida vasakult ringi!... Aja!...»

Pan vajutas kontsad tagumistel jalgadel tantsiskleva hobuse külgedesse, kihutas paremale. Nõkku laskudes tambas Grigori ratsutid pingule; lendas huigatades välja teisele poole. Versta poolteist kiirustas ta higile läinud täkku nuudiga ja kisaga. Sitke, kuivamata muld kleepus kapjade külge, pritsis kämpudena näkku. Pikk org, mis käänuliselt lookles mööda küngast, pööras paremale, hargnes kolmeks. Grigori läbis põigiti kulgeva haru ja kihutas edasi mööda lauget kallakut. Varsti nägi ta eemal musta koerte ahelikku, kes ajasid hunti mööda steppi. Nähtavasti oli loom ära lõigatud oru südamikust, mis oli eriti tihedalt tammi ja leppi täis kasvanud. Seal, kus südamik lõhestus kolmeks ja org valgus laugelt alla kolme mustjashalli haruna, tuli hunt lagedale, ja võitnud sadakond sülda, jooksis kiiresti allamäge, kuiva orgu, mis oli üleni rägane kõrge umbrohu ja kuivade kroonohakate metsistunud vanast padrikust.

Kergitades end jalustes jälgis teda Grigori, pühkis haisega pisaraid, mis ähmastasid tuulest piitsutatud silmi. Vaadanud vilksamisi vasakule, tundis ta ära oma

maa. Rammusa viltuse ruuduna lebas too maalapp, mida ta oli sügisel kündnud Nataljaga. Meelega juhtis ta täku üle künnimaa, ja nende väheste minutite kestel, millal täkk komistades ja kõikudes ületas põldu, jahtus Grigori südames teda haaranud jahiind. Juba ükskõikselt nõõtas ta tugevasti nohisevat täkku, ja jälginud pani — et kas ei vaata ehk tagasi —, läks üle lühikesele galopile.

Eemal Punase oru juures paistis tühi kündjate laager. Kõrval, värskel, sametiselt küütleval künnimaal venisid kolm paari härgi atra vedades.

«Meie küla rahvas. Kelle maa see on? . . . Vist Ankuška oma.» Grigori libistas vidutatud silmade pilku, püüdes ära tunda härgi ja adra taga sammuvat meest.

«Võta-a-a! . . .»

Grigori nägi, kuidas kaks kasakat adra sinnapaika jätsid ja jooksid risti vastu hundile, kes püüdis pääseda orgu. Üks — suurekasvuline, peas punaseäärelise kasakamüts, mille rihm lõua alla lastud, — vehkis ikkest väljatõmmatud raudpulgaga. Ja nüüd äkki hunt istus maha, laskudes tagaotsaga sügavasse vakku. Hall isakoer Jastreb viskus hoo pealt temast üle ja kukkus, esijalgu enda alla surudes; vana lita, püüdes seisma jääda, lohas tagaotsaga mööda konarlikku põldu, aga ei suutnud peatuda ja tõukus vastu hunti. See heitis järsult pead ja koer põrkas lõdvalt kõrvale. Määratu suur must pundar hundi peale rõhuvaid koeri liikus kõikudes mõni süld mööda põldu ja veeres siis kerana edasi. Grigori kappas kohale pool minutit enne pani, hüppas sadulast ja kukkus põlvili, heites käe jahinoaga selja taha.

«Seal ta on! . . . Põrguline! . . . Kõrisse! . . .» hüüdis ikkepulka kandev kasakas kohale joostes tuttava, hingeldava häälega. Nohisedes viskus ta Grigori kõrvale ja tõmmates kaelanahkapidi koera, kes oli hambad hundi kõhtu löönud, kammitses hundi jalad kämblaga. Käe all liikuvate karedate turris karvade all leidis Grigori kobades kõritoru, tõmbas lühidalt noaga.

«Koerad! . . . Ko-oe-ra-ad! . . . Aja!» kähises siniseks tõmbunud pan paralüütiliselt ja langes sadulast pehmele põllule.

Vaevaga ajas Grigori koerad eemale, vaatas panile.

Pisut kõrval seisis Stepan Astahhov, peas kasakamüts

lõuale allalastud lakkrihmaga. Ta keerutas käes raudset ikkepulka, tema hallikstõmbunud lõug ja kulmud värisesid.

«Kustpoolt mehi sina oled?» pöördus pan tema poole. «Miasugusest külast?»

«Tatari,» vastas Stepan veidi aja järele ja astus sammu Grigori poole.

«Mis nimeline?»

«Astahhov.»

«Vaat mis, vennas, millal sa koju sõidad?»

«Täna öösi.»

«Too meile see loom ära.» Pan osutas jalaga hundile, kes surmaheitluses harvalt hambaid lõgistas, ajas püsti väljasirutatud tagumist jalga halkjaspruuni pulstunud karvatordiga pahkluul. «Ma maksan, mis vaja,» lubas pan, ja pühkides punetavalt näolt kaelarätikuga higi, läks eemale, kallutus ühele küljele ning võttis õlalt välipudeli kitsa rihmakese.

Grigori läks täku juurde. Jalga jalusesse pistes vaatas tagasi. Haaratud vaigistamatust värinast sammus Stepan tema poole, kõigutades pead ja suuri, raskeid käsi kõvasti vastu rinda surudes.

18

Koršunovide naabri Pelageja juurde kogunesid naised õhtul vastu vaikset laupäeva istjaile. Pelageja mees Gavrila Maidannikov oli kirjutanud Lodzist, lubanud tulla lühavõtteks puhkusele. Pelageja oli juba esmaspäeval seinad valgeks võõbanud ja tare kraaminud, neljapäevast saadik aga ootas, vaatas ühtelugu väravast välja, seisis kaua tara juures, palja peaga ja kõhn, nägu kaetud suurte kollaste plekkidega; varjates silmi käega, vaatas teraselt — kas ehk ei tule? Ta oli rase, aga seaduslikult: mullu suvel käis Gavrila polgust kodus, tõi naisele poola aitsi, magas neli ööd naisega, viiendal päeval aga jõi enda täis, vandus poola ja saksa keeli ning nuttes laulis vana, juba 1831. aastal koostatud kasakalaulu Poolamaast. Ühes temaga istusid lauas sõbrad ja vennad, kes olid tulnud kroonumeest ära saatma, rüüpasid lõuna alla viina, laulsid kaasa:

Meile kõneldi Poolamaast, et rikas ta,
kuid meie saime teada — puruvaesed nad.
Sealsamas, seal Poolamaal seisabki kõrts,
see on poola kõrts, see on kuninglik.
Ses kõrtsis on joomas kolm vahvamat meest.
Üks preislane, poolakas ja Doni kasak noor.
Kui preislane joob — mündid lauale laob,
kui poolakas joob — kuldtukateid toob,
kui kasakas joob — ei ta midagi too;
kõrtsis ta jalutab, kannuseid kõlistab,
kannuseid kõlistab — kõrtsinaist meelitab:
«Kõrtsitar-kallike, sõida minuga sa,
sõida meitele sa, kus on vaikne Don.
Ei Doni ääres meil nii elata nagu teil:
ei me ketra ega koo, ei külva ega loo,
ei külva ega loo, aga elu meil hea.»

Pärast lõunat jättis Gavrila perekonnaga jumalaga ja sõitis ära. Sellest päevast peale hakkaski Pelageja oma asju silmas pidama.

Natalja Koršunovale seletas ta oma raseduse põhjust nõnda:

«Enne seda kui Gavrjuša koju käima tuli, nägin ma und, kullake, et nagu lähen mööda luhta, minu ees aga astub meie vana lehm, kelle mullu suvel spassi ajal ära müüsime: läheb teine, ja nisadest siugab piima teele... «Jumaluke,» mõtlen, «kuidas ma teda siis nõnda lüpsin?» Pärast seda tuleb Drozdihha-moor minu juurde humalate järele, eks mina jutustan temale unenäo; tema kohe, et: «Vii lehmalauta tükike vaha, murra küünla küljest, veereta kuulikeseks ja vii, mata värske lehmasõnniku alla, muidu on õnnetus ukse ees ootamas.» Mina ruttu otsima, aga näe, pole küünalt, oli üks, aga lapsed olid ära tassinud, tea, kas meelitasid tarantleid aukudest välja või. Siis tuli Gavrjuša — ja eks häda olnudki käes. Enne seda kolm aastat läks kõik hästi, aga nüüd, näe...» kurtis Pelageja, sõrmega oma paisunud kõhule osutades.

Meest oodates Pelageja nukrutses, tundis igavust üksi olles, seepärast kutsus ta reedel naabrinaisi aega viitma. Tuli Natalja poolelikootud sukaga (kevad lähenes — ätt Grišaka külmetas hullemini), ta oli elav: sagedamini kui vaja naeris teiste naljade üle, ta lihtsalt ei tahtnud naistele näidata, et teda piinab igatsus mehe järele. Pelageja istus ahjul, paljad lillade soonekestega jalad alla rippumas, ja nokkis noort riiakat naist Frosjat.

«Kuidas sa siis oma kasaka läbi peksid, Froska?»

«Kas sa ei tea, kuidas? Peksin selga, pähe, kuhu sattus.»

«Ma ei küsi seda: kuidas see asi teil tuli?»

«Tuli nagu ta tuli,» vastas teine vastu tahtmist.

«Kui sina tabaksid enda oma teise naisega, kas oleksid vait?» küsis aeglaselt sõnu eraldades pikk, kõrendlik eit, Matvei Kašulini minia.

«Jutusta, Frossinja.»

«Tätke juba!... Leidsid, millest kõnelda...»

«Ära vigurda, siin on kõik omad inimesed.»

Frosja sülitas päevalilleseemne-kestad pihku, naeratas:

«Ma märkasin juba ammu, et tal midagi on... nüüd aga öeldakse mulle, et vaat sinu oma mängib veskis noidrit Doni-taguse sõdurinaisega... Mina kohe sinna, aga nemad olegi hirsiveski juures.»

«Noh, Natalja, kas mehest pole midagi kuulda?» katkestas teda Kašulini minia, Natalja poole pöördudes.

«Ta on Jagodnojes...» vastas see tasa.

«Kas mõtled elada temaga või ei?»

«Tema ehk mõtlekski, aga näe mees ei hooli temast,» segas perenaine end vahele.

Natalja tundis, kuidas kipitavalt kuum veri talle näkku tõusis. Ta painutas pea suka kohale, heitis altkulmu pilgu naistele, ja nähes, et kõik temale vaatavad, teades, et ei saa häbipuna nende eest varjata, laskis meelega, kuid raskusetult, nii et kõik seda tähele panid, lõngakera põlvedelt kukkuda ja kummardus alla, kobades sõrmedega mööda külma põrandat.

«Sülita tema peale, sõbrake. Küll leiad endale teise,» soovitas üks naistest varjamatu kaastundmusega.

Natalja teeseldud elavus kustus nagu säde tuules. Naised pöörasid jutu uuemale keelepeksule, hakkasid teisi laga rääkima. Natalja kudus vaikides. Suure vaevaga istus ta lõpuni ja läks ära, kandes hinges kindlakskujunemata otsust. Häbi oma ebamäärase seisukorra pärast (ta ei uskunud ikka veel, et Grigori oleks jäädavalt lahkunud, ja andestades ootas teda) tõukas teda järgmisele teele: ta otsustas koduste teadmata kirjutada Jagodnojesse Grigorile, et teada saada, kas ta on päriselt ära läinud ja kas pole ehk oma mõtet muutnud. Ta tuli Pela-

geja juurest hilja koju. Ätt Grišaka istus kambris, luges kulunud, vaha täistilgutatud, nahkköites evangeeliumi. Miron Grigorjevitš sidus köögis rüsale tiiba külge, kuulates Mihhei jutustust mingist ammusest mõrvast. Natalja ema oli lapsed magama pannud ja magas ahjul, mustad jalatallad ukse poole. Natalja riietus lahti, käis sihitult tubades ringi. Elutoas, lauaga eraldatud nurgas, oli hunnik külviseks jäetud kanepiseemet ja hiirte piiksumine.

Ta peatus silmapilguks vanaisa kambrikeses. Seisis veidi aega nurgalaudi juures ja vaatas tõntsilt pühapiltide all asetsevale vaimulike raamatute virnale.

«Vanaisa, kas sul paberit on?»

«Mis paberit?» Vanaisa kogus prillide kohale tiheda kortsude kimbu.

«Millel kirjutatakse.»

Ätt Grišaka soris veidi Taaveti lauluraamatus ja tõi esile kortsunud paberilehe, mis lõhnas ummuksis hoitud pühitsetud mee ja viiruki järele.

«Aga pliiats?»

«Küsi isalt. Mine, paikene, ära sega.»

Pliiatsijupi sai Natalja isalt. Ta istus laua taha, piinavalt mõtiskledes ammu läbimõeldu kallal, mis tekitas südames tumedat närivat valu.

Hommikul, tõotanud Hetkole viina, saatis Natalja ta Jagodnojesse järgmise kirjaga:

«Grigori Pantelevitš!

Kirjuta mulle, kuidas ma pean elama ja kas mu elu on jäädavalt hukas või mitte? Sa läksid kodunt ära ega lausunud mulle mitte sõnakestki. Mina pole sulle midagi kurja teinud, ja ma ootasin, et sa annad mulle vaba voli ja ütled, et läksid päriseks ära, aga sina asutasid enda külast eemale ja vaikid nagu surnu.

Ma mõtlesin, et sa läksid ägedusetuhinas ära, ja ootasin, et tuled tagasi, aga mina ei taha teid lahutada. Olgu parem mina üksi maa sisse tallatud kui kaks. Halasta ometi viimakski ja kirjuta. Kui saan teada, siis mõtlen ühtepidi, nüüd aga seisan keset teed.

Sa, Griša, ära jumala pärast minu peale vihasta.

N a t a l j a.»

Süngena, lähedase joomahoo eelaimuses, viis Hetko tuhuse rehalasse; salaja Miron Grigorjevitši eest pööras ta väravast välja, sõitis ilma sadulata minema. Ta istus tuhuse seljas mittekasakaile omases kohmakas asendis, hilbutas traavis katkisi küünarnukke, ja tanumal mängivate kasakajõnglaste pealetükkivate hüüete saatel sõitis küla sörki.

«Hoholl-tõkatipott!»

«Kukud alla! . . .»

«Hakk kirikukatusel! . . .» karjusid lapsed talle järele.

Vastusega tuli ta õhtuks tagasi. Tõi tüki sinist suhkrupahkimise paberit; seda põuest võttes pilgutas Nataljale silma:

«Tee on võimatu, tütreke! Raputab nii, et põrutas Hetko kõik maksad lahti!»

Natalja luges läbi ja tõmbus näost halliks. Nelja tõusega lungis südamesse miski hambuliselt terav . . .

Neli lalalivalgunud sõna oli paberil: «Ela üksi. Grigori Melehhov.»

Tutates, nagu poleks ta oma jõu peale kindel, läks ta õuest ära, heitis voodisse. Lukinitšna pani õhtuks ahju leidema, et varem toidutegemisega valmis saada ja õigeks ajaks pashat küpsetada.

«Nataška, tule aita mind!» kutsus ta tütart.

«Pea valutab, ema. Ma laman natuke.»

Lukinitšna pistis pea ukse vahelt sisse.

«Kui võtaksid õige soolvett? Mis? Toibud kohe.»

Natalja puudutas kuiva keelega külmi huuli, vaikis.

Ohtuni lamas ta, soe villane rätik üle pea tõmmatud. Kerged külmavärinad vapustasid ta kerratõmbunud keha. Miron Grigorjevitš ätt Grišakaga hakkasid juba kirikusse minema, kui Natalja tõusis ja kööki läks. Tema meelekohtadel, siledalt soetud mustade juuste juures, läikis higi, silmi looritas ebaterve kilav kirm.

Miron Grigorjevitš, kes parajasti pikka rida nööpe tatade pükste klapil kinni pani, vaatas kõrvalt tütrele.

«No oli sul aga häda nüüd haigeks jääda, tütreke. Lähme lihavõttejumalateenistusele.»

«Minge, ma tulen pärastpoole järele.»

«Selleks ajaks, kui kirik välja tuleb?»

«Ei, ma panen ennast riidesse ... Panen ainult riidesse ja lähen ka.»

Kasakad läksid minema. Tarre jäid Lukinitšna ja Natalja. Loiult liikus Natalja kirstu juurest voodi juurde, mittenägevate silmadega vaatles kirstus segipööratud riiete lasu, piinlevalt mõteldes millelegi, sosistades huultega. Lukinitšna arvas, et Natalja kõhkleb riiete valikus, ja emaliku suuremeelsusega soovitas:

«Pane minu sinine seelik, kallike. See on sulle nüüd paras.»

Nataljale polnud lihavõtteks uusi riideid õmmeldud, ja Lukinitšna, kel meelde tuli, kuidas tütar veel neiupõlves oli armastanud pühapäeviti kanda tema sinist alt kitsast seelikut, pakkus ise oma vara, arvates, et Natalja on mures valikuga.

«Kas paned või? Ma toon välja.»

«Ei. Ma lähen sellega.» Ettevaatlikult võttis Natalja oma rohelise seeliku välja, ja äkki meenus talle, et seda seelikut oli ta kandnud siis, kui Grigori peigmehena oli talle külla tulnud ja jahedas küünialuses esimest korda häbendanud teda põgusa suudlusega, ja ta purskas valjusti nutma, vappudes vajus rinnuli ülestõstetud kirstukaanele.

«Natalja! Mis sul on? ...» Ema lõi käsi kokku.

Natalja lämmatas väljakippuva karje; endast võitu saades naeris ragisevat puiset naeru.

«Ei tea, mis mul peale tuli ... täna.»

«Oh, Nataška, ma märkan ...»

«Mis te märkate, ema?» hüüdis Natalja ootamatu vihaga, käkerdades käte vahel rohelist seelikut.

«Ma näen, et sinuga läheb asi halvasti ... peaksid mehele minema.»

«Aitab! ... Olin juba!»

Natalja läks oma kambrisse riietuma, varsti tuli uuesti kööki juba riietatult, tütarlapselikult peenike, sinkjaskahvatu, palgedel sinakalt läbipaistev rõõmutu puna.

«Mine üksi, ma pole talitusega veel valmis,» ütles ema.

Natalja pistis ninarätiku varruka käänise taha, astus välistrepile. Donilt kandis tuul ujuva jää kahinat ja sulamisniiskuse magedat, elustavat hõngu. Vasaku käega seelikuäärt ülal hoides, tänavat tähnistavate pärlmutri-

itselt sinavate loigukeste ümber ringe tehes jõudis Natalja kiriku juurde. Teel püüdis ta endist tasakaalukat meeleolu tagasi saada, mõtles pühadele, kõigele katsetselt ja uduselt, aga mõte pöördus kangekaelselt tagasi rinnale peidetud sinisele pakkimispaberi tükile, Grigorile ja tollele õnnelikule, kes nüüd üleolevalt naeratab tema, Natalja, üle ja võib-olla isegi haletseb ...

Ja astus kirikuaeda. Poisid panid tal tee kinni. Neist ringiga möödudes kuulis Natalja:

«Kes see oli? Kas tundsid ära?»

«See on ju Nataška Koršunova.»

«Räägitakse, tal pidavat sooled kubemes käima. Sellepärast jättiski mees ta maha.»

«Lori! Ta hakkas sehkendama käiaga, lonkur Panteleiga.»

«Või ni-i-i! Sellepärast siis Griška kodunt ära pageski?»

«Mispärast siis muidu? Nataška ju nüüdki ...»

Komistades ebatasaselt laotud kiviplaatidel jõudis Natalja kirikuesisele. Kivina heideti talle järele poolvaljusti lausutud ropp, häbistav sõna. Kirikuesisel seisvate tudrukute itsitamise saatel väljus Natalja teisest väravast, ja taarudes nagu joobnu, jooksis koju. Oma õue väravas tõmbas ta hinge tagasi, astus sisse, takerdudes jalgadega seelikusse, hammustades paistetanud, veriseks puretud huuli. Õue kohal hõljuvas sirelikarva pimeduses muutus küüni pool-avatud uks. Natalja kogus ülejäänud jõunatukese üheks vihaseks pingutuseks, jooksis ukse juurde, astus rutates üle läve. Küünis oli kuiv jahedus, nahkrakmete ja kopitanud õlgede lehk. Kobamisi, ilma mõtteta, ilma tundmuseta, haaratud mustast murest, mis nagu küünistega lõhestas ta häbi ja meeleheitega täidetud hinge, jõudis ta nurka. Võttis kätte vikatilõe, tahutas selle küljest vikati (ta liigutused olid aeglased, kindlad ja täpsed), ja heitnud pea selga, tundes rõõmsa elustavuse kõrvetust, tõmbas vikatiteraga tugevasti üle kõri. Metsiku, kuuma valu mõjul kukkus ta nagu hoobist ja tundes, ähmaselt mõistes, et polnud alustatut lõpule viinud, tõusis neljakäpukile, siis põlvedele; rutates (teda tahutas rinnale voolav veri), värisevate sõrmedega nööpe rebides, tegi ta millegipärast pluusi lahti. Ühe käega

pööras kõrvale kõva, järeleandmatu rinna, teisega juhtis vikatitera. Ta roomas põlvedel seinani, toetas selle vastu vikati laia otsa, selle, mis pannakse löe külge, ja käed tahaheidetud pea kohale tõstetud, surus end rinnaga tugevasti ettepoole, ettepoole... Selgesti kuulis, tundis ta lõhestatava keha vastikut ragisemist; lõikava valu paisuv laine läbis leegina rinna kuni kõrini, torkus kõlisevate nõeltena kõrvadesse...

Tares kääksus uks. Jalaga astet kobades, tuli Luki nitšna majatrepist alla. Kirikutornist pudenes ühtlast lööke. Vaikimatu raginaga liikusid Donil end püsti ajavad hiiglakõrged jääpangad. Rõõmus, veeküllane, vabanenud Don kandis Aasovi mere poole oma jäävangistust.

19

Stepan astus Grigori juurde, ja haaranud jalusest kinni, surus end tugevasti vastu täku higist külge.

«Noh, tere, Grigori!»

«Jumalime.»

«Mis sa's mõtled? Ah?»

«Mis mul ikka mõtelda?»

«Meelitasid võõra naise ära ja... tarvitad?»

«Lase jalus lahti.»

«Sa ära karda... Ma peksma ei hakka.»

«Ma ei karda, jäta see!» kõrgendas Grigori häält; ta põsenukid lõid punetama.

«Täna ei hakka ma sinuga kaklema, ei taha.. Aga pea minu sõnu meeles, Griška: varem või hiljem tapan sul»

«Eks me näe, ütles pime.»

«Pea seda hoolega meeles. Sa tegid mulle ülekohut!... Tegid mu elu sigimatuks nagu orika... Näe,» Stepan sirutas käed välja, mustad peopesad ülespoole, «ma künnan, aga isegi ei tea, milleks. On's mulle üksinda kuigi palju tarvis? Ma oleksin niisamagi ületalve elanud. Ainult et igavus tapab mind... Sa tegid mulle ränka ülekohut, Grigori!...»

«Ära minule kurda, mina sind ei mõista. Näljase häda ei puutu söönut.»

«Seda'nd küll,» nõustus Stepan, vaadates alt üles Grigorile näkku, ja äkki naeratas lihtsat lapselikku naeratust, lõhestades silmanurgad paljudeks peenikesteks kortsudeks. «Õht asja ma kahetsen, poiss... kangesti kahetsen... Mäletad, tunamullu võinädalal pidasime rusikavõitlust?»

«Mitta! see oli?»

«Noh, tookord, kui villavatkuja tapeti. Poissmehed võitlesid naisemeestega, mäletad? Mäletad, kuidas ma sind taga ajasin? Vedelavõitu olid sa, hurdakutsikas minu vastu. Ma halastasin sinu peale, aga kui oleksin virutanud jooksu pealt — pooleks oleksin löönud! Sa jooksid kiiresti, olid pingul nagu vedru: kui oleksin andnud tagasitõmbega mööda külge, — ei elaks sina enam maa peal!»

«Ära kurvasta, küll pistame veel kunagi rinnad kokku.»

Stepan hõõrus käega otsaesist, midagi meelde tuletades.

Pan, kes talutas Krepõšši ratsuteidpidi, hüüdis Grigorile:

«Noida!»

Ikka endiselt vasaku käega jalusest kinni hoides, hakkas Stepan täku kõrval minema. Grigori valvas iga tema liigutust. Ta nägi ülalt Stepani rippuvaid vurre, ammu ajamata habeme tihedat harjast. Stepani lõual rippus mitmest kohast pragunenud lakknahkne mütsirihm. Tema nägu, porist hall, allavoolavast higist jäänud viltuste triipudega, oli ähmane ja võõras. Temale näkku vaadates tundus Grigorile, justkui vaataks ta mäe otsast kuhugi kaugele, vihmaudust looritud stepile. Hall väsimus, tühjus laastasid Stepani nägu. Hüvasti jätmata jäi ta maha. Grigori sõitis sammu.

«Oota veidi. Aga kuidas... kuidas Aksjutka elab?»

Tõnes- nuudiga maha saapatalla külge kinnijäänud poolkämbukest vastas Grigori:

«Pole viga.»

Peatanud täku, vaatas ta tagasi. Stepan seisis, jalad harkis, irvitud hammastega puredes rohukõrrekest. Grigorit hakkas temast ebateadlikult kahju, kuid armukadedustunne tõrjus halemeele kõrvale; pöörates end nagiseval sadulapadjal hüüdis ta:

«Ta ei tunne sinu järele igatsust, ära karda!»
«Tõesti?»
Grigori sähvas täkule nuudiga ja ratsutas minema, ilma et oleks vastanud.

20

Kuuendal kuul, kui rasedust polnud enam võimalik varjata, tunnistas Aksinja Grigorile üles. Ta oli varjanud, kartes, et Grigori ei jää uskuma seda, et ta kannab südame all just tema last, oli kolletanud teda aeg-ajalt haaravast murest ja hirmust, oli midagi oodanud.

Esimestel kuudel olid lihatoidud teda iiveldama ajanud, kuid Grigori polnud märganud, või ehk oligi märganud, aga kuna ta ei aimanud põhjust, siis polnud sellele erilist tähtsust omistanud.

Jutuajamine toimus õhtul. Närvitsedes ütles Aksinja oma saladuse ja otsis ahnelt muutust Grigori näos, tema aga oli pöördunud ära akna poole, köhatas pahaselt.

«Mis sa's seni vaikisid?»

«Ma kartsin, Griša... mõtlesin, et sa jätad mu maha...»

Sõrmedega voodiservale trummeldades küsis Grigori:

«Kas varsti?»

«Spassi ajal, ma arvan...»

«Stepani oma?»

«Sinu.»

«Mine tea?»

«Arva ise järele... Tollest haoraiumisest...»

«Sa ära luiska, Ksjuška! Kui olekski Stepani oma, kuhu sa's nüüd läheksid? Ma küsin ausalt.»

Vihaseid pisaraid valades istus Aksinja pingil, pigistas kuuma sosinana välja:

«Kui palju aastaid elasin temaga — ja mitte midagi!... Mõtle ise järele!... Ma ei olnud põdur naine... Tähendab, et sinust jäin, sina aga...»

Grigori ei teinud sellest enam juttu. Tema suhteisse Aksinjaga põimus uus valvsa võõrdumise ja kerge pilkliku haletsuse joon. Aksinja tõmbus endasse, ei püüdnud vägisi hellitsust. Ta muutus suve jooksul inetumaks, kuid tema rühikat kogu rasedus peaaegu ei rikkunud: üldine

taidlus varjas ümardunud kõhtu, kõhnunud nägu aga hämmastasid sooja ilu omandanud silmad kuidagi uutviisi. Ta tuli kergesti toime perekoka tööga. Sel aastal oli töötist vähem, vähem oli ka söögivalmistamist.

Tennaka vanainimeseliku poolehoiuga kiindus Aksinjasse ätt Saška. Võib-olla sellepärast, et Aksinja suhtus temasse tütreliku hoolitsusega: pesi tema pesunatukest, lappis särke, hellitas söögi juures pehmema, magusama palaga, ja ätt Saška, kui oli talitanud hobused, kandis kooki vett, tampis sigadele keedetud kartuleid, aitas igapidi ja tatsutades lahutas käsi, paljastas tühje igemeid:

«Sina olid minu vastu lahke, mina ei jää võlgu! Sinu heaks, Aksinjuška, annan viimase hinge takka ää. Ma olin ju päris hukas ilma naise hooleta! Täid tahtsid ää süüa! Sa räägi aga, mis sul vaja on.»

Grigori, kes oli Jevgeni Nikolajevitši eestkostel laagrisseminekust vabanenud, töötas viljakoristamisel, vahel harva sõidutas vana pani staniitsasse, muul ajal käis temaga stepihanesid küttimas või ajujahil trappidele. Nõrge, küllane elu rikkus teda. Ta muutus laisaks, läks pahaks, nägi välja vanem oma aastaist. Üks asi tegi talle muret — eelseisev teenistus. Polnud ei hobust ega varandust, isa peale aga ei võinud suurt lootust panna. Enda ja Aksinja eest palka saades hoidis Grigori kokku, hobus isegi tubakast, lootes kogutud rahaga osta hobuse, ilma et tarvitseks isa kummardama minna. Ka pan oli lubanud aidata. Grigori oletused, et isa midagi ei anna, leidsid varsti kinnitust. Juuni lõpul tuli Petro venda külastama, jutuajamises mainis ta, et isa on endiselt tema peale vihane ja ühekorra ütelnud, et ei muretse rivihobust: mingu kohalikku komandosse.

«Noh, ärgu ta seda lootku. Lähen teenistusse omal,» Grigori rõhutas seda sõna, «hobusel.»

«Kust sa võtad? Tantsid endale välja või?» naeratas Petro närides vurru.

«Kui ei tantsi, siis nuian niisama välja, aga võib olla, et varastangi.»

«Tubli poiss!»

«Ostan palga eest,» seletas Grigori nüüd juba tõsiselt.

Petro istus majatrepil, päris töö, söögi, palga kohta; kõige juurde pead noogutades mälus ta äranäritud vurru-

kontsu, ja kui oli kõik teada saanud, ütles Grigorile hüvastijätuks:

«Võiksid tulla koju elama, mis ikka vigurdada. Kas arvad, et saad kerge ja kasuliku teenistuse peale?»

«Mina ei aja seda taga.»

«Kas mõtled enda omaga elada?» pööras Petro jutu teisale.

«Missuguse omaga?»

«Sellega siin?»

«Esialgu mõtlen, aga mis siis?»

«Niisama, huvi pärast küsisin.»

Grigori läks teda ära saatma. Viimaks küsis ta:

«Kuidas seal kodus elu läheb?»

Hobust trepikäsipuu küljest lahti päästes muigas Petro:

«Sul iga kuuse all kodu. Pole viga, elame pisitasa. Ema seal igatseb sind taga. Aga kus saime tänavu heina, kolm kuhja tegime.»

Erutatult silmitses Grigori vana kärbitud kõrvadega mära, kellega Petro oli tulnud.

«Ei ole varssa toonud?»

«Ei, poiss, tuli välja, et on aher. See kõrb, kelle Hristonja käest vahetasime, see tõi varsa.»

«Mis ta's tõi?»

«Täku, vennas. Sihuke täkk, et raha eest ei saa ostal Kõrged jalad, sirged sõrgatsid ja ilus rind. Saab hea hobune.»

Grigori ohkas.

«Ma tunnen igatsust küla järele, Petro. Doni järele on igatsus, siin ei näe voolavat vett. Vastik koht!»

«Tule meid vaatama,» ägises Petro, vajudes kõhuli hobuse teravale selgroole ja tõstes paremat jalga, et seda jalusesse pista.

«Eks kunagi tule.»

«Noh, hüvasti!»

«Head teed!»

Petro oli juba õuest välja sõitnud; siis tuli tal meelde ja ta hüüdis trepil seisvale Grigorile:

«Ah, Natalja ... Unustasin ... niisuke õnnetus ...»

Kullina õue kohal keerlev tuul ei kandnud lause lõppu Grigorini; siidine tolm mähkus Petro ja hobuse ümber,

ja Grigori, kes polnud sõnadest aru saanud, lõi käega, läks talli poole.

Oli kuiv suvi. Harva sadas vihma ja vili valmis varakult. Vaevalt saadi rukkiga korda, kui jõudis järele oder — kollendas laikudena, laskis tutised pead longu. Neli päevilist ja Grigori sõitsid niitma.

Aksinja sai söögitegemisega varakult valmis, palus Grigorit teda kaasa võtta.

«Tuletsid parem kodus, mis häda sul on minna?» laitis Grigori vastu, kuid Aksinja jäi oma tahtmise juurde, sidus kiiresti rätiku pähe ja jooksis väravast välja, tööliste vankrile järele.

See, mida Aksinja ootas igatsuse ja rõõmsa kärsitusega, see, mida ähmaselt kartis Grigori, — see juhtus ühe kokkupanekul. Aksinja riibus, ja tundes äkki mõninpaid tunnusmärke, viskas reha kõrvale, heitis viljakuhelise varju. Sünnitusvalud algasid varsti. Mustakstõmbunud keel hammaste vahel, lamas Aksinja selili maas. Ringiga temast mööda sõites nõõtasid töölised niidumasinalt hobuseid. Üks noor tööline, pisut sisselangenud ninaga ja tihedate kortsudega kollases, justkui puust hööveldatud näos, sähvas mööda sõites Aksinjale:

«Ae, sina seal, kas oled sinna passimatusse kohta kinni kõrbenud või? Tõuse üles, muidu sulad ära!»

Niidumasinalt vabanenud Grigori astus tema juurde:

«Mis sul on? ...»

Sõnakuulmatuid huuli kõverdades, ütles Aksinja kähisevalt:

«Tuhud tulid.»

«Ma ütlesin — ära sõida, kuradi raisk! No mis nüüd teha?»

«Ära sõi-ma, Griša ... Oh! Oh! ... Griša, pa-ne hobu-ne ette! Kui saaks koju ... Noh, kuidas ma siin? Siin on ju mehed ...» hakkas Aksinja õigama, surutud valu raudsest rõngast.

Grigori jooksis nõos sööva hobuse järele. Kuni ta ette rakendas ja kohale sõitis, oli Aksinja kõrvale roomanud ja seisis neljakäpukil, pea tolmuse odra hunnikusse toetatud, valu pärast puredes teravaid viljapäid ja neid välja süljitades. Paistetanud võõraste silmadega jäi ta arusaa-

matuses vaatama juurdejooksnud Grigorile, ja oigama hakates vajutas hambad kokkukäkerdatud põllesse, et töölised ei kuuleks tema inetut, loomalikku kisa.

Grigori asetas ta vankrisse, hakkas hobust mõisa poole ajama.

«Oi, ära kihuta!... Oi, nüüd tapab!... Ra-a-putab!...» karjus Aksinja rämedaks muutunud häälega, veeretades sassis pead mööda vankripõhja.

Vaikides tümitas Grigori hobust piitsaga, keerutas pea kohal ohje, ilma taha vaatamata, kust kõrglainena voolas kähisev katkev ulumine.

Põski kätega kokku surudes, metsikult pööritades päraniaetud hullumeelseid silmi, hüples Aksinja vankris, mis mätlikul vähesõidetud teel paiskus ühelt äärelt teisele. Hobune laskis nelja; Grigori silmade ees viskus sujuvalt üles look, otsaga kattes taevas rippuvat pimestavalt valget kristallina tahutud pilve. Aksinja katkestas silmapilguks oma lakkamatu, kiljumiseni tõusnud kisa. Rattad kolisesid, vankripäras peksles tumedalt laudade vastu Aksinja jõuetu pea. Mitte kohe ei tajunud Grigori saabunud vaikust, aga taibanud, vaatas taha: Aksinja lamas moonutatud, inetuks muutunud näoga, põsk kõvasti vastu vankrikülge surutud, suu lahti, nagu kaldale visatud kalal. Tema otsaesiselt voolas sisselangenud silmakoopaisse ojadena higi. Grigori kergitas ta pead, pani sellele alla oma käkrunud mütsi. Silmi kõõritades ütles Aksinja kindlalt:

«Ma suren, Griša. Noh... see ongi kõik!»

Grigori võpatas. Äkiline külmus läbis teda kuni higiste jalgade varvasteni. Vapustatuna otsis ta julgustuse, hellituse sõnu, aga ei leidnud neid; karmis krambis kõverdunud huultelt libises:

«Mis sa lorad, loll!...» Ta heitis peaga, ja ette kummardudes, kahekorra paindudes pigistas ta Aksinja kohmetult kõverdunud jalga. «Aksjutka, mu tuvike!...»

Valu, mis hetkeks oli Aksinja lahti lasknud, tuli kümnekordses tugevuses tagasi. Tundes, kuidas allapoole vajunud kõhus midagi katkeb, kooldus Aksinja kaarena, ta kõrist tungis kirjeldamatult hirmus, järjest paisuv kisa, mis Grigoril otse üdini tungis. Meeletuna kihutas Grigori hobust.

Läbi rataste mürina kuulis ta vaevalt venivalt-peenikest hüüdu:

«Gri-i-ša!»

Ta tõmbas ohjad pingule, pööras pead: Aksinja lamas vereloigus, käed laiali heidetud; seeliku all liigutas midagi elusat, piiksuvat... Juhmunud Grigori hüppas vankrist maha ja takerdudes, nagu kammitsas, astus vankripära poole. Vaadates Aksinja kuumust õhkuvasse soku, ta enam aimas kui mõistis:

«Ham-mus-ta na-ba-nöör kat-ki... seo kin-ni lõnganga... sär-gi kül-jest...»

Hüplevate sõrmedega tõmbas Grigori oma bjass-särgi käiseat lõnganoppe, ja silmi nii kõvasti kinni pigistades, et valus oli, hammustas nabanööri läbi ning sidus selle veritseva otsa tugevasti lõngaga kinni.

21

Avara kuivoru külge liibus muhuna Listnitski mõis Jagodnoje. Tuul puhus vaheldumisi, kord lõunast, kord põhjast; taeva sinkjas valgeduses käis oma teed päike; suvele rüü-äärele astudes kahistas sügis lehesajuga, talv vajus peale külmadega, lumega, Jagodnoje aga konutas ikka samas puises igavuses, ja päevad, mis eraldasid meisat muust maailmast, möödusid üksteise sarnastena nagu kaksikud.

Ikka vanaviisi lomberdasid õues mustad pardid, punaste prillitaoliste võrudega silmade ümber, pudenesid helmevihmana laiali pärlkanad, tallikatusel näugusid hassiliku kõhuhäälega kriiskavalt-sulestatud paabulinnud. Vana kindral armastas igasuguseid linde, pidas isegi üht yigasekslastud kurge, ja novembris näperdas see inimsüdamete keeli vaskhäälelise nukra kisaga, kui ta kuulis vabadena äralendavate kurgede ähmast kutset. Kuid lennata ta ei saanud, surnult rippus liigesest vigastatud tiib, ja kindral, vaadates aknast, kuidas kurg pead painutades hüpleb, püüab end maast lahti kiskuda, — naeris, ajades ammuli pikka suud halli vurrude simsi all, ja bassihääleline naer ujus, hõljus tühjas valges saalis.

Ikka niisama kõrgel kandis Benjamin oma plüüšpead,

väristas sültjaid reisi ja päevade kaupa, uimasuseni mängis eestoas iseendaga turakat. Nõndasamuti kui varemalt oli Tihhon kiivas oma rõugearmilise armukese pärast Saškale, töölistele, Grigorile, panile ja isegi kurele, kellele Lukerja pühendas jäägi oma ülevoolavast leseõrnusest. Ätt Saška jõi end aeg-ajalt purju ja käis pani akna all kahekümnekopikalisi nurumas.

Kogu aja jooksul juhtus ainult kaks sündmust, mis vapustasid unises sõgeduses hallitanud elu: Aksinja sünnitus ja isase tõuhane kadumine. Tüdrukuga, kelle Aksinja sünnitas, harjuti varsti, hanest aga leiti kodusalu taga väikeses jäärakus suled (nähtavast oli rebane kurja peal käinud) — ja rahuneti.

Hommikuti ärgates kutsus pan Benjamini:

«Kas nägid midagi unes?»

«Kuidas siis, säärane tore unenägu oli.»

«Jutusta,» käskis pan lühidalt, keerutades paberossi.

Ja Benjamin jutustas. Kui unenägu oli ebahuvitav või kole, pahandas pan:

«Eh, lollpea, tõbras! Loll näeb lolle unesidki.»

Benjamin õppis välja mõtlema lõbusaid ja huvitavaid unenägusid. Üks asi oli talle koormaks: nimelt pidi leiutama, ja juba mitu päeva ette hakkas ta lõbusaid unenägusid mõttes sepitsema, istudes kirstul ja laksutades vastu vaibakest niisama paksude ja rasvaste kaartidega nagu olid mängija põsed. Tõntsilt vahtis ta üksisilmi ühte punkti, aina mõtles välja, ja jõudis nii kaugele, et tegelikkuses hoopis lakkas unesid nägemast. Ta ärkas, püüdis midagi meelde tuletada, kuid tagapool oli tühjus — sile, nagu hööveldatud, ja must: ei olnud seal und ega isegi mitte üht nägu.

Benjamini luulendusvõime hääbus tema lihtsaisse väljamõeldustesse, pan aga vihastas, tabades jutustajat kordamistelt.

«Sina, reo, jutustasid mulle ka neljapäeval seda unenägu hobustest. Mis see's on, kurat sind võtaks? . . .»

«Nägin uuesti, Nikolai Aleksejevitš! Jumala tõsi, teist korda näen,» valetas Benjamin ilma segadusse sattumata.

Detsembris kutsuti Grigori valvekasaka kaudu Vjošenskaja staniitsavalitsusse. Ta sai sada rubla hobuse

jaoks ja teate, et peab teisel jõulupühal sõitma Mankovo alevisse kogunemiskohta.

Grigori tuli staniitsast tagasi nõutuna: jõulud lähenesid, aga temal polnud midagi valmis. Kroonu poolt antud rahaga ja oma säästudega ostis ta Obrõvski külast hobuse saja neljakümne rubla eest. Ostmas käis ta ühes ätt Saškaga, nad kauplesid sobiva hobuse: kuueaastase, kõrb masti, libaja laudjaga; aga tal oli üks varjatud viga. Habet näppides ütles ätt Saška:

«Odavamalt ei saa kuskilt, ega ülemus pane tähele. Neil ei jätku taipu.»

Tagasi sõitis Grigori ostetud hobusel ratsa, proovis sammu ja traavi. Nädal enne jõule tuli aga Jagodnojasse Pantelei Prokofjevitš ise. Õue sisse sõitmata sidus ta ree ette rakendatud mära tara külge ja tuli longates perestare poole, pühkides purikaid habemest, mis lebas kasukakrael musta palgiotsana. Grigori sattus segadusse, tundes läbi akna isa ära.

«Vaat sulle säh! . . . Isa! . . .»

Aksinja sööstis millegipärast hälli juurde, hakkas last rinnaesse mässima.

Pantelei Prokofjevitš puges tuppa, külma kaasa tuues; võttis läkiläki peast ja tegi ristimärgi pühapildi poole, heitis aeglase pilgu toas ringi.

«Tervist teile.»

«Tere, isa,» vastas tervitusele Grigori, tõustes pingilt, ja astunud ettepoole, jäi keset tuba seisma.

Pantelei Prokofjevitš pistis Grigorile külmast kohmetunud käe pihku, istus pingiservale, lõi kasukahõlmad vahelitli; Aksinjast, kes liikumatult seisis hälli juures, vaatas ta mööda.

«Mõtled teenistusse minna?»

«Kuidas muidu?»

Pantelei Prokofjevitš jäi vait, vaatas Grigorile uurivalt ja kaua.

«Võta riided ära, isa, oled ju vist külmanud?»

«Pole viga. Kannatame välja.»

«Paneme teemasina üles.»

«Aitüma.» Kratsides küünega kasukalt vana poriplekki, ütles: «Tõin sulle seal varustuse: kaks sinelit, sadula, pükse. Võta . . . Kõik on seal.»

Grigori väljus ilma mütsita ja tõi reelt kaks kotti.

«Millal minek on?» uudishimutses Pantelei Prokofjevitš püsti tõustes.

«Teisel jõulupühal. Noh, isa, kas juba sõidad?»

«Tahan varem koju tagasi jõuda.»

Ta jättis Grigoriga jumalaga, ja nagu ennegi pilguga Aksinjast möödudes, läks ukse poole. Juba ukselinki hoides, sähvatas korraks silmadega hällisse, ütles:

«Ema käskis tervitusi tuua, põeb teine jalgadega.» Ja vaikinud veidi aega, ütles pingutusega, nagu tõstes midagi rasket: «Mina sõidan kaasa, saadan sind Mankovosse. Sina sea end valmis.»

Ta väljus, pistnud käed kootud käpikute soojusse. Läbielatud alandusest kahvatu Aksinja vaikis. Grigori kõndis, vaadates aeg-ajalt kõrvalt temale, püüdis astuda ikka samale nagisevale põrandalauale.

Esimesel jõulupühal sõidutas Grigori Listnitskit Vjošenskajasse.

Pan kuulas jumalateenistust, einestas oma mõisaprouast nõo juures, käskis hobuse ette panna.

Grigori, kes polnud jõudnud kausitäit rasvast sealihaga kapsasuppi ära süüa, tõusis ja läks talli.

Kerge linnasaani ees sõitis hall õunik orlovi traavel Šibai. Ratsmetest tugevasti kinni hoides viis Grigori ta tallist välja, rakendas rutates ette.

Tuul keerutas sõmerjat, teravat lund, mööda õue pühkis sisisedes hõbejas pilutuisk. Pihttara taga puudel oli õrn narmaline härmatis. Tuul raputas seda maha ja kukkudes, pudenedes, küütles see päikese käes vikerkaareliste, muinasjutuliselt rikkalike värviühenditega. Häärberi katusel, suitsunuđ korstna kõrval, millest viltuse joana tõusis suitsu, kisasid külmakartlikud hakid. Sammude rudinast üles ehmatatud, tõusid nad lendu, keerlesid veidi aega maja kohal sinkjashallide räitsakatena ja lendasid läände, kiriku poole, teravalt sinendades violetsel hommikutaeval.

«Ütle, et saan on ees!» hüüdis Grigori trepile jooksnud mõisatüdrukule.

Pan väljus, peites vurre pesukarunahkse kasuka kraesse. Grigori mässis tal jalad sisse, kinnitas hundinahkse, sametiga ääristatud saaniteki.

«Tee talle sooja.» Pan osutas silmadega traavlile.

Pokis taha kallutudes ja väljasirutatud kätes värisemisest pinguletõmmatud ohje hoides piilus Grigori kartlikult tee viitaile; ta mäletas, kuidas esimese saaniteega oli pan tülika tõuke eest pistnud talle kuklasse mittevanamehelikult tugeva rusika. Nad laskusid silla juurde, ja siin, Donil, andis Grigori ohje järele, hõõrus kinnastatud käega tuuletulest kõrvetatud põski.

Vagodnojesse lendasid nad kahe tunniga. Pan vaikis kogu tee, aeg-ajalt koputas kõverdatud sõrmega Grigorile selga: «Pea kinn-i,» ja pööranud selja tuule poole, tegi suitsu.

Kui nad juba mäest alla mõisa sõitsid, küsis ta:

«Kas pead homme vara minema?»

Grigori pöördus tema poole küljega, suure vaevaga tõmbas lahti külmanud huuled.

«Vava», tuli tal «vara» asemel. Külmast kangestunud keel oli nagu paistetanud; takerdudes hammaste poolringi taha, hääldas ebaselgelt.

«Kas raha said kõik kätte?»

«Just nii.»

«Naise pärast ära muretse, küllap ta ära elab. Teeni korralikult. Sinu vanaisa oli vahva kasakas. Vaata et sinagi,» pani hääl hakkas kõlama tumedamalt (Listnitski oli peitnud näo tuule eest krae varju), «et sinagi käituksid oma vanaisa ja isa vääriliselt. See oli ju sinu isa, kes keiserlikul ülevaatusel sai džigiteerimise eest esimese auhinna?»

«Just nii, isa.»

«No vaata sa,» lõpetas pan karmilt, nagu ähvardades ja juba päriselt peitis näo kasukasse.

Grigori andis traavli ätt Saškale üle, läks peretarre.

«Sinu isa on siin!» hüüdis see talle järele, traavlile tehti selgä visates.

Pantelei Prokofjevitš istus laua juures, lõpetas süldi söömist. «Auru all,» otsustas Grigori, kui oli heitnud pilgu isa lõtvunud näole.

«Noh, jõudsid pärale, kroonumees?»

«Olen päris ära külmanud,» vastas Grigori, käsi kokku pehmtes ja — Aksinja poole: «Päästa paslik lahti, käed ei kuula sõna.»

«Sul läks halvasti, tuul on ju otse silma sisse,» urises isa, kes mugis süüa, nii et kõrvad ja habe liikusid.

Seekord oli ta palju sõbralikum, käsutas Aksinjat lühidalt, peremehelikult:

«Lõika veel leiba, ära ihna.»

Tõusnud laua tagant ja ukse juurde suitsetama minnes, kiigutas ta nagu kogemata paar korda hälli; pistnud habeme hällikatte alla, päris:

«Kasakas?»

«Plika,» vastas Grigori eest Aksinja, ja tabanud rahuolematuse ilme, mis üle vanamehe näo libises ning habemesse kinni jäi, lisas ruttu: «No nagu pilt, täitsa Griša, võta või jäta.»

Pantelei Prokofjevitš silmitses asjalikult mustakiharaliist pead, mis paistis välja mähkmete lasu alt, ja kinnitas mitte ilma uhkuseta:

«Meie sugu . . . Eh-hem . . . Kanäe! . . .»

«Millega sa tulid, isa?» küsis Grigori.

«Tiislis, mära ja Petro hobusega.»

«Oleksid võinud ühega tulla, siis oleks minu oma telseks ette pannud.»

«Pole vaja, las läheb tühjalt. Aga hobune on tubli.»

«Nägid?»

«Natuke vaatasin.»

Nad kõnelesid mitmesugusest tühjast-tähjast, sellal kui neid erutas üks ühine asi. Aksinja ei seganud end jutuajamisse, istus voodil nagu vette kastetu. Kivikõvaks paisunud rinnad surusid tal pluusihõlmu lahti. Ta oli pärast sünnitamist märgatavalt paksemaks läinud, oli omandanud uue, kindlalt õnneliku rühi.

Magama heideti hilja. Surudes end Grigori vastu nihutas Aksinja tal särki pisaratega ja piimaga, mis voolas tühjaksimemata rindadest.

«Ma suren igatsuse kätte . . . Kuidas ma üksi olen?»

«Ära karda,» vastas Grigori samasuguse sosinaga.

«Ööd on pikad . . . laps ei maga . . . Ma lõpen igatsusest sinu järele . . . Mõtle, Griša, — neli aastat!»

«Vanasti teeniti kakskümmend viis aastat, räägitakse.»

«Mis minul sellest, mis vanasti oli . . .»

«Noh, aitab!»

«Olgu ta neetud, see sinu teenistus, meie lahutaja!»

«Ma tulen puhkusele.»

«Puhkusele,» oigas Aksinja vastukajana, nuuksudes ja särgisse nuusates, «kuni sa tuled, voolab Donis palju vett ära . . .»

«Ära virise . . . Sa oled justkui sügisene vihm, muudkui nirgub.»

«Ja peaksid minu naha sees olema!»

Grigori uinus enne koitu. Aksinja andis lapsele süüa, ja toetudes küünarnukile vaatles silmi pilgutamata Grigori ähmaselt mustendavaid näojooni, jättis jumalaga. Talle meenus too öö, millal ta oma kambris oli keelitanud Grigorit Kubaani minema; siis oli samasugune öö, ainult siis paistis kuu ja akna taga valendas kuuvalguse tõttu üleujutatud õu.

Too öö oli sarnane tänasega, kuid Grigori on, ja ei ole ka enam seesama, mis ta oli. Seljataha on jäänud pikk, päevade tallatud teerada . . .

Grigori keeras end küljele, ütles selgesti:

«Olšanski külas . . .» ja jäi vait.

Aksinja katsus uinuda, kuid mõtted ajasid aina une taiali nagu tuúl heinasao. Koiduni mõtles ta selle seosetu lause üle, otsides talle seletust . . . Pantelei Prokofjevitš ärkas, niipea kui härmatanud akendele vaevalt valgusvahtu tekkis.

«Grigori, tõuse, päev hakkab koitma!»

Põlvili tõusnud, tõmbas Aksinja seeliku selga; ohkas, otsis kaua tikke.

Seni kui pruukosti söödi ja teele valmistuti, läks valgeks. Siniselt küütles hommikune valgus. Teravalt nagu lumme lõigatuna eraldus sakiline tara, ja taeva õrna sirelikarva loori varjates paistis tume tallikatus.

Pantelei Prokofjevitš läks hobuseid ette panema. Grigori kiskus enda küljest lahti teda hullunult suudleva Aksinja ja läks ätt Saškat ja teisi hüvasti jätma.

Mässinud lapse riideisse, läks Aksinja välja, saatma. Grigori puudutas huultega tütre niisket otsaesist, astus hobuse juurde.

«Istu rekke!» hüüdis isa, hobuseid sõitma ergutades.

«Ei, ma lähen ratsa.»

Sihilikku aeglusega tõmbas Grigori sadulavöö kinni,

istus hobuse selga ja harutas ratsuteid. Sõrmedega tema jalga puudutades kordas Aksinja ühtelugu:

«Griša, oota... Ma tahtsin midagi ütelda...» Ja meelde tuletades krimpsutas ta nägu segasena, värisevana.

«Noh, jumalaga! Vaata lapse järele... Ma hakkan minema, näe, kus isa juba...»

«Oota, kallis!...» Vasaku käega haaras Aksinja külma jalust, paremaga surus enda vastu hõlmasse mässitud last, vaatas küllastumatult, ja polnud vaba kätt, et ära pühkida pisaraid, mis langesid pärani, pilkumata silmist.

Majatrepile tuli Benjamin.

«Grigori, pan kutsub.»

Grigori vandus, vibutas nuuti ja ratsutas õuest välja. Aksinja jooksis talle üle õue järele, sumades sügavas lumes, kohmakalt vildikuis jalgu tõstes.

Ülal orupervel jõudis Grigori isale järele. Südant kõvaks tehes vaatas ta tagasi. Aksinja seisis väravа juures, surudes vastu rinda hõlmasse mässitud last; tuul sasis, keerutas ta õlgadel punase räti otsi.

Grigori jõudis ree kõrvale. Nad sõitsid edasi sammu. Pantelei Prokofjevitš pööras selja hobuse poole, küsis:

«Nii et sa ei mõtle siis naisega elada?»

«Vana jutt... ära kõneldud...»

«Nii et ei mõtle siis?»

«Tuleb nii välja.»

«Kas oled kuulnud, et ta tahtis endale otsa teha?»

«Kuulsin.»

«Kellelt?»

«Sõidutasin pani staniitsasse, juhtusin kokku küla inimestega.»

«Aga jumal?»

«No mis teha, isa, tõepoolest... mis läinud, see läinud.»

«Sina ära mul palju seleta! Ma räägin sinuga hea pärast,» hakkas Pantelei Prokofjevitš vihaseks muutudes kiiresti kõnelema.

«Mul on ju laps; millest veel rääkida? Nüüd ei saa enam kokku liimida.»

«Sa vaata... kas ei kasvata viimati võõrast?»

Grigori kahvatas: isa oli puudutanud ikka veel valutegevat haiget kohta. Kogu aeg pärast lapse sündi oli Grigori salaja Aksinja ees, iseenda ees, kandnud hinges piinavat kahtlustust. Öösiti, kui Aksinja magas, astus ta sageli hälli juurde, silmitses teraselt, otsides lapse rinnakalt tõmmus näos oma jooni, ja läks eemale niisama kahtlevana, nagu oli enne. Tumeruuge, peaaegu must oli ka Stepan, — kuidas saada teada, kelle veri voolab südamekese tuksel mööda sinendavat soontevõrku, mis paistab läbi lapse naha? Vahetevahel näis talle, et tütar sarnaneb temaga, teinekord jälle tuletas ta piinavalt meelde Stepani. Lapse vastu ei tundnud Grigori midagi, vahest ehk ainult vaenu nende silmapilkude pärast, mis ta läbi elas, kui ta sünnitusvaludes vaevlevat Aksinjat stepist koju sõidutas. Ühekorra (Aksinja oli köögis toitu valmistamas) võttis ta tütre hällist välja ja märga mähet vahetades tundis teravat napistavat erutust. Ta kummardus vargsi ja pigistas hammastega punast püstiaetud varvast.

Hälastamatult torkas isa valusasse kohta, ja Grigori, käed sadulakaarel kokku pandud, vastas kõlatult:

«Olgu ta kelle tahes, aga last ma maha ei jäta.»

Ümber pöördumata vibutas Pantelei Prokofjevitš hobuste kohal piitsa.

«Nataljale jäi sellest korrast viga külge. Hoiab teine pead viltu, nagu halvatud oleks. Lõikas tarviliku soone läbi, sellepärast ongi kael ühele poole kõver.»

Ta jäi vait. Jalased krigisesid, lõhestasid lund; sõidu ajal komistades klõbistas Grigori hobune kabjarauadega.

«Kuidas tal siis läks?» küsis Grigori, erilise tähelepanuga hobuse laka seest takjat välja urgitsedes.

«Paranes teine. Seitse kuud oli maas. Nelipühi ajal oli täiesti otsakorral. Papp Pankrati salvis teda... Aga pärast toibus. Siis hakkas paranema, paranema ja saigi terveks. Eks ta susanud ju vikati südame alla, aga käsi vääratanud, nii et sattus mööda, muidu oleks lõpp olnud...»

«Sõida mäest alla!» Grigori vibutas nuuti ja möödus isast, pritsides kapjade alt lumetohle rekke; end jalustes kergitades laskis siis hobuse traavi.

«Natalja võtame eneste juurde!» hüüdis Pantelei Prokofjevitš, talle järele sõites. «Ei taha naine omade juures elada. Hilja aja eest nägin teda, kutsusin, et tuleks meile.»

Grigori ei vastanud. Esimese külani sõitsid nad vaikides, ja Pantelei Prokofjevitš ei alustanud enam juttu.

Päeva jooksul sõitsid nad versta seitsekümmend. Järgmisel päeval (majades olid juba süüdatud tuled) jõudsid Mankovo alevisse.

«Missuguses kvartalis on Vjošenskaja omad?» küsis Pantelei Prokofjevitš esimeselt vastutulejalt.

«Sõida mööda suurt tänavat.»

Korteris, kuhu nad sattusid, peatus viis kutsealust neid saatvate isadega.

«Missugustest küladest?» päris Pantelei Prokofjevitš, hobuseid küüni ulu alla viies.

«Tširilt,» vastas pimedusest sügav hääl.

«Aga külast?»

«On Karginist, Napolovist, Lihhovidovist, aga kust teie olete?»

«Küsija külast,» naeris Grigori, vabastades hobust sadulast ja katsudes sadula all higiseks tõmbunud hobuseselga.

Hommikul Vjošenskaja staniitsa staniitsa-ataman Dudarjov tõi vjošenskajalased arstliku komisjoni ette. Grigori nägi seal omaealisi külapoisse; seal oli Mitka Koršunov kõrgel helekõrvil hobusel, — tuliuue uhke sadula, rikkalikult ehitud rinnarihma ja naastuliste valjastega; Mitka oli juba hommikul ratsutanud kaevu juurde, ja nähes Grigorit seismas oma korteri väravas, oli sõitnud temast mööda teretamata, viltu asetatud mütsi vasaku käega kinni hoides.

Vallavalitsuse külmas toas riietuti järjekorras lahti. Mööda sõelusid sõjaväekirjutajad ja pristavi-abi, tihti möödus madalaid lakksaapaid kandev ringkonna-atamani adjutant; ta musta kiviga sõrmus ja ilusate mustade silmade roosad tursunud laud tõstsid teravamini esile naha ja akselbantide valgedust. Toast imbus läbi arstide kõnelust, katkelisi märkusi.

«Kuuskümmend üheksa.»

«Pavel Ivanovitš, andke tindipliiats,» lausus lähedal, ukse juures, pohmelusest kähisev hääl.

«Rinna ümbermõõt . . .»

«Jah, jah, selgesti väljendatud pärilikkus . . .»

«Süüfilis, kirjutage üles.»

«Mis sa's kätt ees hoiad? Ega sa plika ole.»

«Missugune keha . . .»

«. . . külas selle haiguse pesa. On vajalikud erakordsed abinõud. Ma juba raporteerisin tema ekstsellentsile.»

«Pavel Ivanovitš, vaadake seda subjekti. Mäherdune keha?»

«Mja-a-a . . .»

Grigori riietus lahti pika punakate juustega poisi kõrval, kes oli pärit Tšukarinski külast. Uksest tuli kirjutaja, sõduripluus seljal kipras; ta ütles selgesti:

«Panfilov, Sevastian, Melehhov, Grigori.»

«Ruttu!» sosistas Grigori naaber ehmunult, punastades ja sukka pahupidi pöörates.

Grigori astus sisse, sõredad judinad seljal. Tema tõmmu keha helkis peitsitud tamme värvis. Ta häbenes, vaadates oma jalgu, mis olid tihedalt kaetud mustade karvadega. Nurgas seisis kaaludel alasti nurgeline poiss. Keegi, välimuse järgi velsker, nihutas kaalupommi, hüüdis:

«Neli, kümme. Tule maha.»

Alandav järelevaatuse toiming ärritas Grigorit. Hallipäine valges kitlis arst kuulatles teda toruga, teine, noorem, pööras silmalauge tagasi ja vaatas keelt, kolmas — sarvprilliđega — keerles taga, hõõrudes käsi, milledel varrukad olid küünarnukkideni üles kääritud.

«Kaalu peale.»

Grigori astus soonilisele külmale platvormile.

«Viis, kuus ja pool,» määras kindlaks kaaluja, kui oli kõlksatanud metallpommiga.

«Mis kurat, polegi eriti pikk . . .» uras hall doktor, Grigorit kättpidi ringi pöörates.

«I-me-lik!» kogeles teine, noorem, läkastades.

«Kui palju?» küsis üks laua taga istujaist üllatunult.

«Viis puuda, kuus ja pool naela,» vastas hallipäine doktor, ülestõmmatud kulme alla laskmata.

«Kaardiväkke?» küsis ringkonna sõjaväepristav, kum-

mardades musta siledakslakutud pea laua taga istuva naabri poole.

«Lõust on päris röövli oma . . . Väga metsik.»

«Kuule, pööra end! Mis sul seal seljal on?» hüüdis polkovniku õlakutega ohvitser, kannatamatult sõrmega lauale koputades.

Hall doktor pomises midagi arusaamatut, Grigori aga pööras selja laua poole ja vastas, suure vaevaga hoides tagasi värinat, mis virvendusena kattis kogu ihu:

«Kevadel külmetasin. See on koeranael.»

Mõõtmise lõpul pidas komisjon laua taga nõu ja otsustas:

«Armeesse.»

«Kaheteistkümnendasse polku, Melehhov. Kas kuuled?»

Grigoril lasti minna. Ukse poole suundudes kuulis ta pahurat sosinat:

«Ei või-i-i. Kujutlege, kui keiser näeb säärast lõusta, mis siis? Tal juba silmad üksi . . .»

«Värdjas! Vist ida poolt.»

«Seejuures keha ebapuhas, mädapaised . . .»

Oma küla poisid, kes ootasid järjekorda, asusid Grigori ümber.

«Noh, kuidas läks, Griška?»

«Kuhu?»

«Atamanipolku vist muidugi?»

«Palju lõid kaalul välja?»

Ühel jalal hüpeldes pistis Grigori teise jala püksisäärde, vastas läbi hammaste:

«Jätke hing rahule, mis kurat te tahate? Kuhu? Kaheteistkümnendasse polku.»

«Koršunov, Dmitri, Kargin, Ivan.» Kirjutaja pistis pea ukse vahelt sisse.

Käigu peal poolkasukat kinni nööpides jooksis Grigori välistrepist alla.

Sulailm hõngas sooja tuult; haudus kohati paljakstõmbunud tee. Üle tänava jooksis kaagutavaid kanu, viltuse voolava virvendusega kaetud suures lombis pladistas hanesid. Nende jalad roosatasid vees oranžpunastena, sarnanedes külma näpistatud sügiseste lehtedega.

Päev hiljem algas hobuste järelevaatus. Väljakul hakkasid saalima ohvitserid; sinelihõlmade lehvides möödusid loomaarst ja velsker hobuste mõõtepuuga. Tara äärest seisid pikas reas mitut karva hobused. Keset väljakut asetatud laua juurde, kus kirjutaja järelevaatuse ja mõõtmise tulemusi üles märkis, jooksis libisedes Vjošenskaja staniitsa-ataman Dudarjov, kes tuli parajasti kaalu juurest, möödus sõjaväepristav, seletades midagi noorele sotnikule, kurjalt siputades jalgadega.

Grigori, järjekorras saja kaheksas, viis hobuse kaalu juurde. Mõõdeti ära kõik osad hobuse kehal, kaaluti teda, ja hobune polnud veel jõudnud platvormilt alla astudagi, kui loomaarst uuesti, harjunud käskivusega, võttis tal pealmisest mokast kinni ja vaatas suu üle; tugevasti vajutades katsus rinnalihaseid ja nagu ämblik liigutades haarduvaid sõrmi siirdus jalgade juurde. Ta muljus põlveliigeseid, koputas kõõlusekimpudele, pigistas konti kooditutide kohal . . .

Kaua kuulatles ja kobas ta erkvel hobust ja läks cemale, valge kitli hõlmade lehvides, levitades enda ümber kibekat karbolhappe lehka.

Hobune praagiti välja. Ei teostunud ätt Saška lootus, ja kogenud arstil jätkus taipu leida see varjatud viga, millest kõneles ätt Saška.

Erutatud Grigori pidas isaga nõu ja poole tunni pärast, järjekorra vahel, viis kaalule Petro hobuse. Arst laskis selle läbi peaaegu ilma järele vaatamata.

Siinsamas läheduses valis Grigori kuivema koha, laotas hobuseteki maha ja ladus sellele oma varustuse; Pantelei Prokofjevitš hoidis taga hobust, vesteldes teise vanamehega, kes samuti oli poega saatmas.

Neist möödus helehalli sinelit ja hõbejat karakullpapaahat kandev pikk hallipäine kindral. Ta viskas vasakut jalga veidi ette, vehkis valges kindas käega.

«See on ringkonna-ataman,» sosistas Pantelei Prokofjevitš, müksates tagant Grigorit.

«Kindral, nagu näha?»

«Kindral-major Makejev. Pagana vali!»

Atamani järel läksid salgana polkudest ja patareidest kohalesõitnud ohvitserid. Üks laiaõlaline ja -puusaline atamjessauul, kes kandis suurtükiväemundrit, rääkis valjusti oma kaaslasele, pikale ilusale Ihukaardiväe Atamanipolgu ohvitserile:

«...Mis kurat! Väike eesti küla, peamiselt valget verd rahvas, ja niisuguse järsu kontrastina see tüdruk, ja mitte ainult üks! Meie teeme mitmesuguseid oletusi ja äkki saame teada, et aastat kakskümmend tagasi...» Ohvitserid läksid mööda, eemaldudes kohast, kus Grigori laotas hobusetekile oma kasakavarustust, ja tuule tõttu kuulis ta hädavaevalt suurtükiväe alamjessauuli viimaseid sõnu, mida kattis mõlema ohvitseri naer: «...tuleb välja, seisnud selles külas teie Atamanipolgu sotnja.»

Kirjutaja jooksis mööda, pannes värisevate, keemilise tindiga määritud sõrmedega vormikuuel nööpe kinni, talle järele karjus ringkonnapristavi abi ägestudes:

«Kolmes eksemplaris, öeldi sulle! Ma teen su tümaks!»

Uudishimuga silmitses Grigori ohvitseride ja ametnikkude tundmatuid nägusid. Möödasammuv adjutant peatas temal igavuseilmelised niisked silmad, ja kohates tähelepanelikku pilku, pöördus ära; tema järel läks pooljoostes millestki erutatud vana sotnik, kollaste hammastega puredes pealmist huult. Grigori pani tähele, kuidas sotniku rebasekarva kulmu kohal tuksles veresoon, laugu tõmblema pannes.

Grigori jalge ees oli maas tarvitamata hobusetekk ja sellel korralikult laiali laotatud: rauaga ülelöödud ja roheliseks värvitud kerega sadul ees- ja tagapaunadega, kaks sinelit, kahed püksid, munder, kaks paari saapaid, pesu, nael ja viiskümmend neli solotnikku kuivikuid, tooskonserve, tangud ja muu toidukraam ratsaniku jaoks lubatud hulgal.

Avatud paunades paistis hobusetäis — nelja jala jaoks — kabjaraudu, rasvatud lapi sisse mässitud kabjarauanaelad, õmbluskotike paari nõelaga ja niidiga, käterätik.

Viimast korda vaatas Grigori oma kraami üle, kükitas maha ja pühkis käisega kandepannalde määrdunud äärt. Väljaku otsa poolt liikus aeglaselt komisjon piki hobusetekkide kõrval seisvate kasakate rida. Ohvitserid ja ataman vaatlesid tähelepanelikult kasakate varustust, kükitasid maha, kergitades heledate sinelite hõlmu, sorisid paunades, silmitsesid õmbluskotikesi, kaalusid kuivikukottide raskust käe otsas.

«Vaadake, poisid, too pikk seal,» kõneles Grigori kõrval seisev poiss, osutades sõrmega ringkonna sõjaväepristavile, «luhnib nagu koer tõhu auku.»

«Kae, kae kuradit!... Pöörab pauna pahupidi!»

«Vist oli korratus, muidu poleks hakanud välja puistama.»

«Mis ta seal teeb, loeb vist kabjanaelu?...»

«Vaat kus tõbras!»

Jutt vaikis vähehaaval, komisjon jõudis lähemale, Grigori ees oli veel mõni inimene. Ringkonna-ataman hoidis vasakus käes kinnast, parema, sirge käega aga vehkis hoogsalt. Grigori ajas enda püsti, taga kõhatles isa. Tuul kandis mööda väljakut hobusekuse ja sulanud lume lehka. Aeg-ajalt vaatas välja päike, nukker nagu pohmeluses.

Ohvitseride rühm viibis veidi Grigori kõrval seisva kasaka juures ja siirdus ükshaaval tema juurde.

«Perekonnanimi, eesnimi?»

«Melehhov, Grigori.»

Pristav kergitas põõnapidi sinelit, nuusutas voodrit, luges põgusalt haagid üle; teine ohvitser, horunži õlakutega, muljus käes pükste head kalevit; kolmas soris paunades, kummardudes alla, nii et tuul heitis sinelihõlmu talle seljale. Väikese sõrme ja põidlaga, ettevaatlikult, nagu oleks midagi tulist, puudutas pristav lappi kabjanaeltega, huuli latsutades luges neid üle.

«Miks on kakskümmend kolm kabjanaela? Mis see tähendab?» — ta tõmbas vihaselt lapi nurka.

«Ei ole, teie kõrgeausus, kakskümmend neli on.»

«Kas ma olen siis pime või?»

Tõtlikult pööras Grigori tagasi kahekorrajäänud lapinurga, mis kattis kahekümne neljandat kabjanaela, tema karedad ja tõmmud sõrmed puudutasid põgusalt pristavi valgeid hoolitsetud sõrmi. See tõmbas käe ära, nagu oleks end torganud, hõõrus seda vastu halli sineli külge; põlastavalt nägu krimpsutades tõmbas kinda kätte.

Grigori oli seda märganud; end sirgu ajades naeratas ta öelalt. Nende pilgud põrkasid kokku ja põsetippudest punaseks tõmbudes kõrgendas pristav häält:

«Kuidas sa veetad! Kuidas sa veetad, kasakas?» Tema põsk, millel sarna juures oli kuivanud habemenoakrii-

mustus, punastus ülalt kuni alla. «Miks pole kandepandlad korras? Mis siis see veel tähendab? Oled sa kasakas või talumatsi pastel? ... Kus on isa?»

Pantelei Prokofjevitš tõmbas hobust ratsuteist, astus sammu ettepoole, kõpsatades vigase jalaga.

«Kas sa ei tunne teenistust? ...» asus robinal tema kallale pristav, kes juba hommikust saadik oli vihane kaotuse tõttu preferansis.

Ringkonna-ataman astus juurde ja pristav jäi vait kohe. Ringkonna oma tõukas saapaninaga sadulapatja, — luksatas, siirdus järgmise juurde. Selle polgu ešeloni ohvitser, kuhu oli sattunud Grigori, soris üliviisakalt läbi kõik kuni õmbluskotikese sisuni ja eemaldus viimasena, minnes tagurpidi, süüdates tuule käes suitsu.

Päev hiljem väljus Tšertkovo jaamast rong, mis vedas kasakate, hobuste ja moonaga laaditud punaste vagunite koosseisu Liski — Voroneži poole.

Ühes neist vaguneist seisis Grigori, toetudes laudsele sõõdaõimele. Lahtilükatud vaguniustest libises mööda võõras tasandikuline maa, kauguses keerles sinine ja õrn metsatukake.

Hobused krõmpsutasid heinu süüa, tammusid, tundes jalge all kõikuvat pinda.

Vagunis lehkas stepi-koirohu, hobusehigi ja kevadesula järele, ning silmapiiril paistis ähmaselt kauge metsatukk, sinine, mõtlik ja ligipääsematu nagu õhtune kume täht.

KOLMAS JAGU

1

Ühel 1914. aasta märtsikuupäeval, rõõmsa sulailmaga läks Natalja äia juurde. Pantelei Prokofjevitš punus parajasti kahukate sinkjashallide vitstega kinni härja lahutud tara. Katuselt tilkus, purikad hõbelesid, tõrvavärgudena mustendasid karniisil kunagi allavoolanud veejäljed.

Hõbehalliku vasikana surus end sulama hakanud künka vastu ruske soojenenud päike, ja maa paisus; kriidineemedel, mis paljakuina valgusid alla Doni-taguselt künkalt, rohendas malahiidina varjane rohi.

Natalja, muutunud ja kõhn, astus tagant äia juurde, kummardas moonutatud, kõverdunud kaela.

«Tervist teile, isa.»

«Nataljuška? Tere, kullake, tere!» hakkas Pantelei Prokofjevitš askeldama. Tema käest mahakukkunud vits paindus ja sirgus. «Miks sa siis ennast sugugi ei näita? Noh, lähme tarre, oot, küll alles ema rõõmustab su tuleku üle.»

«Ma tulin, isa ...» Natalja liigutas ebamääraselt kätt ja pöördus kõrvale. «Kui te ära ei aja, jään päriselt teie juurde ...»

«Mis sa'nd, mis sa'nd, kallike! Oled sa's meile võõras? Näe, Grigori kirjutas kirjas ... Käskis sinu tervise järele pärida, tüdruk.»

Nad läksid tarre. Pantelei Prokofjevitš lonkas askeldavalt ja rõõmsalt.

Nataljat kaelustades valas Iljinitšna pisaraid, sosistas, põllesse nuusates:

«Last oleks sul vaja ... See köidaks teda. Noh, istu. Ma ehk lähen toon pannkooke?»

«Aitüma, ema. Näe, mina ... tulin ...»

Üleni palgepunas kumades jooksis Dunjaška õuest kööki ja hooga haaras Natalja põlvede ümbert kinni.

«Häbematu niisugune! Oled meid unustanud! ...»

«Näe, kus marru läinud, sälg!» käratas isa teeseldud valjusega tema peale.

«Kui suur sa oled ...» lausus Natalja pikkamisi, Dunjaška käsi lahti surudes ja talle näkku vaadates.

Kõik hakkasid korraga rääkima, üksteist katkestades ja vakatades. Iljinitšna nukrutses käsipõsakil, silmitses kurvalt endisega mittesarnanevat Nataljat.

«Kas päriseks meile?» uuris Dunjaška Natalja käsi sikutades.

«Kes seda'nd teab ...»

«Mis seal's on, ta on ju oma poja naine, kus ta siia peab elama! Jää siia!» otsustas Iljinitšna ja võõrustas miniat, nihutades laual pannkookidega täidetud savikaussi.

Natalja läks mehevanemate juurde pärast pikka kõhklust. Isa ei tahtnud lasta teda minna, käratles ja häbistas, püüdis tema meelt muuta, kuid Nataljal oli piinlik pärast tervenemist vaadata kodustele ja tunda end peaaegu võõrana kunagi omases perekonnas. Enesetapmiskatse oli teda omastest eemaldanud. Pantelei Prokofjevitš meelitas teda ära kogu aeg, sestsaadik kui oli Grigori teenistusse saatnud. Ta oli kindlasti otsustanud Natalja majja võtta ja lepitada ta Grigoriga.

Sellest päevast peale jäi Natalja Melehhovite juurde. Darja ei ilmutanud väliselt millegagi oma rahulolematust, Petro oli sõbralik ja sugulaslik, Darja harvad viltused pilgud aga tegi heaks Dunjaška tuline kiindumus Nataljasse ja vanade isalikult armastav suhtumine.

Kohe järgmisel päeval, pärast seda kui Natalja oli mehevanemate juurde asunud, pani Pantelei Prokofjevitš Dunjaška oma etteütluse järgi Grigorile kirja kirjutama.

«Tere, meie armas poeg Grigori Pantelejevitš! Meie saadame sulle tervituse ja kogu oma isalikust südamest,

[illegible] sinu ema Vassilissa Iljinitšnaga, vanemate õnnistuse. Sind tervitab vend Pjotr Pantelejevitš ühes abikaasa Darja Matvejevnaga ja soovib sulle tervist ja head [illegible]; veel tervitab sind õde Jevdokeja ja kõik kodused. Sinu kirja, mis oli saadetud veebruarikuu viiendal päeval, saime kätte ja täname sind südamest selle eest.

Aga kui, nagu sina kirjutasid, hobune sõites komistab, siis määri tal seaploomirasvaga, sa tead, ja tagumisi ära rauta, kui ei ole libedust, või ehk ütelda, kiilasjääd. Sinu naine Natalja Mironovna elutseb meil ja on täie tervise juures.

Ema saadab sulle kuivatatud kirsse ja paari villaseid sukki, ja veel pekki ning mitmesugust suupoolist. Meie kõik oleme elus ja terved, aga Darjal suri laps ära, millest teatame. Hiljuti panime Petroga küünile katust, ja tema käsib sind hobuse eest hoolt kanda ja teda hoida. Tahmad on poeginud; vana mära on hakkamas, nisad on paisunud ja on näha, kuidas varss koputab tal kõhus. Meie kargas «Donetsi»-nimeline täkk staniitsa tallist, ja me[illegible] viiendal paastunädalal. Meil on hea meel sinu teenistuse pärast ja et ülemus sind kiidab. Teeni nii, nagu hea ja kohus on. Tsaariteenistus ei ole maha visatud. Aga Natalja jääb nüüd meie juurde elama, ja sina mõtle selle ise järele. Ja veel oli õnnetus: võinädalal murdis metsast kolm lammast ära. Noh, jää terveks ja jumal hoidku sind. Ära unusta naist, see on minu käsk sinule. Ta on lahke naine ja sinuga seaduslikus abielus. Ära õrgu ja võta isa sõna kuulda.

Sinu isa, vanem urjadnik

Pantelei Melehhov.»

Grigori polk seisis neli versta Vene-Austria piirist eemal, Radzivillovo alevis. Grigori kirjutas koju harva. Teatele, et Natalja oli tulnud isa juurde, vastas ta tagasihoidlikult, palus talle tervitusi edasi anda; tema kirjade sisu oli põiklev ja segane. Pantelei Prokofjevitš laskis Dunjaškal või Petrol neid mitu korda üle lugeda, püüdes tungida ridade vahele peidetud tundmatusse Grigori mõttesse. Lihavõtte eel ta asetas kirjas otsese küsimuse, kas Grigori, kui ta teenistusest tagasi tuleb, hakkab elama naisega või endiselt Aksinjaga.

Grigori viivitas vastusega. Pärast nelipühi tuli temalt lühike kiri. Dunjaška luges kiiresti, neelates sõnade lõppe, ja Pantelei Prokofjevitš jõudis vaevalt tabada tähendust, jättes kõrvale loendamatud tervitused ja pärimised. Kirja lõpus puudutas Grigori küsimust Nataljast:

«... Teie palusite, et ma kirjutaksin, kas hakkan elama Nataljaga või mitte, aga mina ütlen teile, isa, et äralõigatud viiluke ei hakka mitte enam kinni. Ja millega ma Nataljat nüüd lepitan, kuna mul, nagu ise teate, on laps? Aga lubada ma ei või midagi, ja mul on sellest vastumeelt rääkida. Hiljuti püüti piiril kinni üks mees salakaubaga, ja meil oli juhus teda näha; tema seletab, et varsti tuleb austerlastega sõda ja nende keiser olla käinud piiril, vaadanud, kust sõda alustada ja missugused maad endale kahmata. Kui tuleb sõda, siis ei jää võib-olla minagi ellu, ette ei maksa midagi otsustada.»

Natalja töötas äia juures ja elas, hellitades ebateadlikku lootust, et mees tuleb tagasi, toetudes sellele salasoovile oma murtud hingega. Ta ei kirjutanud midagi Grigorile, aga perekonnas ei olnud ühtki inimest, kes oleks taolise igatsuse ja valuga oodanud temalt kirja.

Harilikku vääramatut rada kulges elu külas: tulid tagasi aja väljateeninud kasakad, argipäeviti neelas hall töö märkamatult aja, pühapäevadel tulvati hommikul perekondlike karjadena kirikusse; läksid kasakad mundreis ja pühapäevapükstes; naised pühkisid tolmu mitmevärviliste seelikute pikkade kahisevate sabadega, keha ümber olid pingul kirjud puhvitud ja kurrutatud käistega pluusid.

Väljaku nelinurgal olid püsti vankrite aisad, hinkusid hobused, saalis rahvas; pritsikuuri juures kauplesid bulgaarlastest juurviljaaednikud aedviljakraamiga, mis oli laotud pikkadele mattidele; taga tunglesid karjadena lapsed, vahtides lahtirakendatud kaameleid, kes kõrgilt silmitsesid turuplatsi, ja rahvasumma, mis vahutas punaäärelistest mütsidest ja eredaist mitmevärvilistest rätikuisi. Kaamelid peenendasid hammastega umbrohumätta, puhates alalisest tööst niisutamisvee tõstevärgis, ja nende silmad tardusid rohekas unises tineduses.

Ohtuti olgasid tänavad müdinas, külapidudel laksus laule, tantse harmoonika saatel, ja alles hilja öösi kustusid külaäärtel soojas kuivuses viimased lauluhelid.

Natalja ei käinud pidudel, heameelega kuulas ta Dunjaška lihtsameelseid jutustusi. Märkamatult oli Dunjaška sirgunud sihvakaks ja omamoodi ilusaks neiuks. Ta valmis varakult nagu suviõun. Sel aastal jõudis Dunjaška plikaeast välja ja vanemad sõbratarid võtsid ta vastu oma neiuderingi. Dunjaška oli läinud isasse: ta oli madalakasvuline, tõmmu.

Viieteistkümnes kevad oli täis saanud, ilma et oleks omandanud ta peenikest nurgelist kogu. Temas oli hale ja naiivne segu lapseeast ja puhkevast neiueast: pluusi all tugevnesid ja kerkisid märgatavalt esile väikesed rinnakasuurused rinnad, õlgades tuli laiust juurde; aga pikkades, veidi viltustes silmapiludes sädelesid mustad terad silmavalgete sinas ikka niisama häbelikult ja valtatult. Külapeolt tulles jutustas ta ainult Nataljale oma väikesi lihtsaid saladusi.

«Nataša, kullake, tahaksin sulle midagi jutustada ...»

«Noh, jutusta.»

«Miška Koševoi istus eile terve õhtu minuga tammede magasiitade juures.»

«Mis sa's punaseks lähed?»

«Mitte põrmugi!»

«Vaata peeglisse — lausa tuli.»

«Noh, oota! Sina ise ajasid häbenema ...»

«Jutusta, ma enam ei tee.»

Tõmmude kätega höörus Dunjaška leegitsevaid põski; surudes sõrmedega meelekohtadele, helistas noort põhjuseta naeru.

«Sina oled nagu metstulp! ...» ütles ta.»

«Noh-noh?» julgustas Natalja, rõõmustades võõrast rõõmust ja unustades enda oma, mis oli maha tallatud ja mõõdas.

«Mina vastu, et: «Ära lobise, Miška!» Aga tema vannub jumala nimel.» Dunjaška puistas naeru kellukestena kambris laiali, keerutas pead, ja mustad tihedalt

põimitud patsikesed libisesid sisalikena ta õlgadel ja seljal.

«Mis lora ta siis veel ajas?»

«Ütleb, et anna ninarätik mälestuseks.»

«Kas andsid?»

«Ei, ütlesin, ei anna. Mine küsi oma kallikeselt. Tema sehkendab ju selle Jerofejevi miniaga ... See on sõdurnaine, tõmbab ringi.»

«Sa hoia temast kaugemale.»

«Ma olen niigi kaugel.» Näole kippuvat naeratust tagasi surudes jutustas Dunjaška: «Tuleme kolmekesi, kolm tüdrukut, peolt koju, ja meile jookseb järele purjus ätt Mihhei. «Andke musu, mu kaunikesed,» karjub, «kingin igaühele kaks kopikat.» Kus kargas meile kallale, aga Njurka tõmbas talle vitsaraoga üle otsaesise. Suure vaevaga pääsesime jooksu!»

Hõõgus kuiv suvi. Küla kohal alanes Donis vesi, nii et seal, kus varem möllas käre voolus, tekkis koole, härjad läksid üle teisele poole ilma selga märjaks tegemata. Öösiti valgus külasse künkaharjalt raske leitsak, tuul küllastas õhku kõrbenud rohu vürtsika lõhnaga. Hobustekoplis põles põuakuiv umbrohi, ja magus sompp rippus nägematu kattena kogu Doni-äärsel. Öösiti tihenesid Doni taga pilved, lõhkesid kuivalt ja kõmisevalt kõuekärgatused, kuid palavikulises kuumuses hõõguvale maale ei langenud vihma, tühjalt tulistas välk, murdes taevast teravnurkseiks helesiniseiks viilukaiks.

Öösiti karjus kirikutornis öökull. Koledad hõigud rippusid küla kohal, öökull aga lendas kellatornist surnuaeda, mis oli vasikajalgadest sõtkutud, ja oigas halkjas pruunide rohtunud haudade kohal.

«See tähendab halba,» ennustasid vanamehed, kuuldes kalmistult öökulli häälitsusi.

«Tuleb sõda.»

«Enne Türgi sõda manas teine niimoodi.»

«Võib-olla tuleb jälle koolera?»

«Head ära oota, kiriku poolt lendab surnute juurde.»

«Oh, armutooja, püha Mikola ...»

Martin Šumlin, käetu Aleksei vend, valvas neetud lindu kaks ööd surnuaia müüri juures, kuid öökull — nägematu ja saladuslik — lendas hääletult temast üle,

istus ristile surnuaia teises otsas, puistas unise küla kohale rahutukstegevaid hõike. Martin vandus ropult, jutustas möödahõljuva pilve musta rippuvasse kõhtu ja läks minema. Ta elas siinsamas kõrval. Tema naine, kartlik podur eit, sigiv nagu küülik — ta sünnitas iga aasta, — võttis meest etteheidetega vastu:

«Tola, täielik tola! Kas ta sind vaenlasehinge segab või mis? Aga kui jumal nuhtleb? Näe, olen ootusel, aga kui äkki ei saa maha sinu kurjavaimu pärast?»

«Vait, sina! Küllap juba saad maha! Ise lai nagu pottsepa hobune. Mis see neetud lind siis nukrust peale ajab? Õnnetust hõikab, saadanas. Kui tuleb sõda — võetakse mindki, aga sina oled neid siin näe kui palju kokku sigitanud.» Martin viipas käega nurga poole, kus tekil segunes hiirte piiksumine reastikku magavate laste norskamisega.

Maidaanil vanameestega vesteldes tõendas Pantelei Melehhov kaalukalt:

«Meie Grigori kirjutab, et Austria keiser käinud piiril ja andnud niisukese käsu, et ajada kõik oma sõjavägi kokku ühte kohta ja minna Moskva ja Peterburi peale.»

Vanamehed tuletasid meelde möödunud sõdu, vahetasid oletusi:

«Ei tule sõda, seda on lõikusest näha.»

«Lõikus ei puutu siia.»

«Ikka vist üliõpilased ässitavad jälle rahvast.»

«Meie saame sellest viimastena teada.»

«Nagu Jaapani sõja ajal.»

«Kas hobuse muretsesid pojale?»

«Mis nii varakult ...»

«See on lora!»

«Kellega see sõda siis tuleb?»

«Türklastega, mere pärast. Ei saa kuidagi merd ära jagada.»

«Mis seal nii keerulist on? Jagagu lappideks, nii nagu meie heinamaad, ja andku igaühele osa kätte!»

Jutt siluti naljaga ja vanamehed läksid laiali.

Inimesi varitses kiiresti-mööduv luha-heinategu, Doni taga oli ära õitsemas segarohustik, kidur ja lõhnata, mida stepirohuga ei saa võrreldagi. Üks maa, aga rohi

imeb välja erisuguseid mahlu: künka taga stepis on kuiv mustmuld nagu kõhr, hobusekari pühib üle — ei jää kabja jälgegi järele; maa on kõva ja temal kasvab tugev, lõhnav, hobusele kõhuni ulatuv rohi; Doni ääres aga ja Doni taga kasvatab niiske kohe muld nukraid ja viletsaid rohuliike, mida mõnel aastal loomgi ei söö.

Külas pinniti vikateid, vooliti rehavarsi, naised hautasid taari niitjate meeleheaks, siis äkki juhtus lugu, mis pani lainetama küla äärest ääreni: saabus stanovoi pristav ühes kohtu-uurijaga ja mustahambulise väikese ohvitseriga seninägemata univormis; nõuti kohale ataman, aeti kokku tunnismehed ja mindi otseteed kõõrdsilm Lukjoška juurde.

Kohtu-uurija kandis käes purjeriidest mütsi vormimärgiga. Mindi piki tarasid vasakul tänavapoolel, jalgrajal lebas päikeselaike, ja uurija, astudes neile tolmunud saabastega, küsitles atamani, kes kuke moodi ette ruttas:

«Kas uustulnukas Stockmann on kodus?»

«Just nii, teie ausus.»

«Millega ta tegeleb?»

«Teadagi, meistermees ... muudkui hööveldab.»

«Sa pole tema juures midagi märganud?»

«Ei.»

Pristav läks, kulmude vahele pesitsenud vistrikku näppides; ta puhkis, kalevine munder pani teda higistama. Mustahambuline ohvitserike urgitses õlekõrrega hambaid, krimpsutas lõtvu punaseid volte silmade ümber.

«Kes tema juures käib?» päris kohtu-uurija, etteruttavat atamani käega kõrvale juhtides.

«Just nii, käivad. Mõnikord mängivad kaarte.»

«Kes siis?»

«Rohkem veskilt, töölised.»

«Aga kes nimelt?»

«Masinist, kaaluja, valtsija Davõdka ja tihtipeale mõni meie kasakatest.»

Uurija peatus, ootas järele mahajäänud ohvitseri, pühkis mütsiga ninajuurelt higi. Ta ütles midagi ohvitserile, keerutades sõrmede vahel selle mundri nööpi, ja viipas atamanile sõrmega. Hinge kinni pidades jooksis

ees varvastel juurde. Tema kaelal olid paisunud ja väristasid põlmuvad veresooned.

«Võta kaks valvekasakat ja mine areteeri nad. Vii kalavalitsusse, meie tuleme kohe. Said aru?»

Ataman ajas enda sirgu, kallutades ülakeha nii, et kõige jämedam veresoon langes sinise nöörina ta mundri pealtraele, siis tegi ta pöörde ja hakkas tagasi sammuma.

Lahtinööbitud kaelusega alussärgis istus Stockmann seljaga ukse poole, saagides käsisaega vineerisse kõverjoon kirja.

«Võtke vaevaks tõusta. Te olete areteeritud.»

«Milles on asi?»

«Te elate kahes toas?»

«Jah.»

«Me paneme teie juures toime läbiotsimise.» Takerdunud kannusega läve ees olevasse vaibakesse, läks ohvitser laua juurde ja silmi vidutades võttis esimese raamatu. «Lubage selle kohvri võtmed.»

«Millega see on seletatav, härra kohtu-uurija? ...»

«Me jõuame teiega veel kõnelda. Noh, tunnismees!»

Teisest toast vaatas sisse Stockmanni naine ja jättis ukse sulgemata. Kohtu-uurija, tema järel kirjutaja läksid sinna.

«Mis see on?» küsis ohvitser tasa, hoides väljasirutatud käes kollaste kaantega raamatut.

«Raamat.» Stockmann kehitas õlgu.

«Hoia teravmeelsused sobivamaks puhuks. Palun sind vastata küsimustele teises laadis!»

Stockmann najatus ahjule, summutades virilat muiet. Pristav vaatas üle ohvitseri õla ja pööras silmad Stockmannile.

«Uurite?»

«Tunnen huvi,» vastas Stockmann kuivalt, samal ajal lahutades väikese kammiga oma musta habeme kaheks ühesuguseks pooleks.

«Nii-i-i.»

Ohvitser sirvis raamatu läbi ja viskas lauale; põgusalt vaatas läbi teise; pannud selle kõrvale ja lugenud kolmanda kaanelt pealkirja, pööras ta näo Stockmanni poole.

«Kus sul veel on säärast kirjandust?»

Stockmann vidutas vasakut silma nagu sihtides.

«Kõik, mis mul olemas, on siin.»

«Valetad!» sähvas ohvitser teravalt, vehkides raamatuga.

«Ma nõuan . . .»

«Otsige!»

Käega mööka kinni hoides astus pristav kirstu juurde, kus pesus ja riietes juba soris pisut rõugearmiline valvekasakas, kes oli nähtavasti ehmunud toimuvast.

«Ma nõuan viisakat käitumist,» lõpetas Stockmann oma lause, vidutatud silmadega sihtides ohvitseri ninajuurele.

«Pidage õige suu, mu armas.»

Majapooles, kus elas Stockmann oma naisega, tuhnitti läbi kõik, mis tuhnida andis. Ka töökojas pandi läbiotsimine toime. Agar pristav koputas isegi seinad konksutõmmatud sõrmega läbi.

Stockmann viidi külavalitsusse. Ta läks valvekasaka ees keset tänavat, käsi vana pealiskuue hõlma vahel, telsega ta vehkis, nagu raputaks maha sõrmede külge kleepunud pori; teised läksid piki tarasid jalgrajal, mis oli kirju päikesetähnidest. Kohtu-uurija astus nagu ennegi oma maltsast roheliste saabastega päikesetähnidele, ainult mütsi ei kandnud ta käes, vaid oli selle kindlalt vajutanud kahvatute kõrvakõhrede peale.

Stockmann kuulati üle viimasena. Eestoas olid valvekasaka valve all koos juba ülekuulatud isikud: Ivan Aleksejevitš, kes polnud jõudnud masuudiga määritud käsi puhtaks pesta, kohmetult naeratav Davõdka, Valet õlgadele tõmmatud pintsakus ja Mihhail Koševoi.

Sorides roosade kaantega toimikus, küsis kohtu-uurija Stockmannilt, kes seisis teisel pool lauda:

«Miks te varjasite, kui ma teid veskis asetleidnud tapmise pärast üle kuulasin, et olete VSDTP liige?»

Stockmann vaatas vaikides üle uurija pea.

«See on kindlaks tehtud. Te saate oma töö eest teenitud karistuse,» sähvas uurija, ärritatud vaikimisest.

«Palun teid alustada ülekuulamist,» ütles Stockmann igavust näitava ilmega, ja piiludes vabale taburetile palus luba istuda.

Uurija vaikis seepeale; paberiga kahistades heitis ta ärritatud pilgu rahulikult istet võtvale Stockmannile.

«Millal teie siia asusite?»

«Möödunud aastal.»

«Oma organisatsiooni ülesandel?»

«Oma igasuguste ülesanneteta.»

«Mis ajast saadik olete oma partei liige?»

«Millest on jutt?»

«Mina küsin,» kohtu-uurija rõhutas «mina», «mis ajast olete VSDTP liige?»

«Ma arvan, et . . .»

«Mind ei huvita absoluutselt teada saada, mida teie arvate. Vastake küsimusele. Salgamine on kasutu, isegi kahjulik.» Uurija võttis ühe paberi ja surus selle esimese sõrmega vastu lauda. «Siin on teatis Rostovist, mis kinnitab teie kuuluvust mainitud parteisse.»

Stockmann laskis vidutatud silmad üle valge paberilehekese käia, hetkeks peatas sellel pilgu ja kätega põlve silitades vastas kindlalt:

«Tuhande üheksasaja seitsmendast aastast.»

«Nii. Teie eitate seda, et olete saadetud siia oma partei poolt.»

«Jah.»

«Milleks teie niisugusel juhtumil siia tulite?»

«Siin tundus vajadust lukksepatöö tegija järele.»

«Miks te valisite nimelt selle rajooni?»

«Selsamal põhjusel.»

«Kas teil on või oli selle aja jooksul ühendust oma organisatsiooniga?»

«Ei.»

«Kas nad teavad, et teie siia sõitsite?»

«Vististi küll.»

Kohtu-uurija teritas pärlmutrist sulenoaga pliiatsit, laotas huuli; ta ei vaadanud Stockmannile.

«Kas olete kellegagi omadest kirjavahetuses?»

«Ei.»

«Aga see kiri, mis leiti läbiotsimisel?»

«See on seltsimehe kiri, kel pole vist mingit ühendust ühegi revolutsioonilise organisatsiooniga.»

«Kas olete saanud mingisuguseid juhtnööre Rostovist?»

«Ei.»

«Missuguse sihiga käisid teie juures koos veskitöölised?»

Stockmann kehitas õlgu, nagu imestades küsimuse mõttetuse üle.

«Lihtsalt käisid koos talveõhtuil... Lihtsalt viitsid aega. Mängisid kaarte...»

«Lugesid seaduse poolt keelatud raamatuid,» ütles kohtu-uurija ette.

«Ei. Nad on kõik vähese kirjaoskusega.»

«Kuid veski masinist ja kõik teised ei eita seda asjaolu.»

«See pole tõsi.»

«Mulle näib, et teil pole lihtsalt kõige algelisematki arusaamist...» Siinkohal Stockmann naeratas, ja uurija, kes laskis jutulõnga langeda, lõpetas tagasihoitud vihaga: «Lihtsalt pole kainet mõistust! Te salgate iseenda kahjuks. On täiesti arusaadav, et te olete saadetud siia oma partei poolt, selleks et teha laostustööd kasakate keskel, et kiskuda nad ära valitsuse käest. Ma ei mõista, milleks siin peitemäng? See ei vähenda niikuinii teie süüd...»

«Need on teie oletused. Kas lubate suitsetada? Tänan teid. Need on oletused, millel pealegi pole mingit alust.»

«Lubage, kas te lugesite töölistele, kes teid külastasid, seda raamatut?» Kohtu-uurija pani käe väikesele raamatule, varjates pealkirja. Ülal mustendas valgel paberil nimi «Plehhanov».

«Me lugesime luuletusi,» ohkas Stockmann ja tõmbas suitsu sisse, tugevasti surudes sõrmede vahel võrukestega luupitsi...

Järgmisel päeval, sombusel ja pilvisel hommikul sõitis külast välja kahe hobusega postvanker. Vankripäras istus tukkudes Stockmann, surudes habet palitu madalasse võidunud kraesse. Kahelt poolt litsusid talle ligi mõõkadega relvastatud valvekasakad. Üks neist, rõugearmiline ja käharpäine, surus tugevasti Stockmanni käsivart pahklike määrdinud sõrmedega, kõõritades temale ehmunud heledate silmadega, vasaku käega aga hoidis kinni kulunud mõõgatuppe.

Postvanker tolmutas vahvasti tänavat pidi, Pantelei Melehhovi talu taga ootas neid rehala tarale najatudes väike rätikusse mässitud naine.

Postvanker tolmutas mööda, ja naine sööstis järele, käsi rinnal kokku surudes.

«Issand!... Ossip Davõdovitš! Oh, kuidas siis nii?!»

Stockmann tahtis talle käega viibata, kuid rõugetähnitine valvekasakas hüpatas ja pigistas mustad sõrmed pihtidena tema käe ümber kokku, hüüdes metsiku kähiseva häälega:

«Istu! Raiun surnuks!...»

Esimest korda oma lihtsa elu kestel nägi ta inimest, kes hakkas tsaari enese vastu.

2

Kuhugi taha, halli uttu jäi pikk tee Mankovo-Kalitvenskaja alevist kuni Radzivillovo alevini. Grigori püüdis meelde tuletada, mida ta oli teel näinud, kuid midagi määratlikku ei tulnud välja; punased jaamahooned, kõikuva põranda all kolisevad vagunirattad, hobuste väljaheidete ja heina lehk, veduri alt välja voolavad lõputud roobasteliinid, mööda hõljuv, vaguniustest sisse vaatav suits; sandarmi vurrukas lõust perroonil kuskil Voronežis või Kijevis...

Pooljaamas, kus maha laaditi, tunglesid ohvitserid ja mingisugused hallides pikkades ülerõivastes raseeritud mehed, kes kõnelesid võõrast, arusaamatut keelt. Kaua viidi hobuseid laadimissildu mööda vaguneist välja, eselonijülema abi andis käskluse saduldada, viis üle kolmesaja kasaka loomalaatsareti juurde. Järgnes pikk hobuste järelevaatuse protseduur. Siis jagamine sotnjatesse. Vahtmeistrid ja urjadnikud sagisid edasi-tagasi. Esimesse sotnjasse valiti helekõrvid hobused; teise — hallid ja võigud; kolmandasse — tumekõrvid; Grigori määrati neljandasse, kuhu koguti kuldjat karva ja lihtsalt kõrvid hobused; viiendasse said valkjaspunased ja kuuendasse mustad. Vahtmeistrid jagasid kasakad rühmadesse ja viisid sotnjate juurde, mis asetsesid laiali mõisates ja alevites.

Tüse pungsilmne vahtmeister Kargin, üleajateenistuse eest saadud paeltega, küsis Grigorist mööda ratsutades:

«Missugusest staniitsast?»

«Vjošenskajast.»

«Tölpsaba?»[1]

Teiste staniitsade kasakate tagasihoitud naeru saatel neelas Grigori solvangu vaikides alla.

Tee viis välja laiale maanteele. Doni hobused, kes esimest korda nägid kiviteed, astusid sellele kõrvu liigutades ja norsates, nagu jääga kaetud jõele, siis aga harjusid ja läksid edasi, kuivalt klõbistades värskete kulumata kabjaraudadega. Tükeldatud kidurate metsakeste siiludest, lebas võõras, poola maa. Haudus pilvine soe päev, ja päike, samuti nagu mitte Doni oma, uitas kuskil katkestamatute pilvede loori taga.

Radzivillovo mõis asetses neli versta pooljaamast eemal. Poolel teel jõudis kasakatele järele ja möödus neist kiiresti-traaviv ešeloniülem ühes käskjalaga. Mõisa jõuti poole tunniga.

«Mis küla see on?» küsis vahtmeistrilt Mitjakinskaja staniitsa kasakas, osutades aiale, kust paistsid raagus puulatvade kobarad.

«Küla? Sa unusta nüüd külad, Mitjakinskaja sälg! Siin pole Doni Kasakate Oblast.»

«Aga mis see on, onukene?»

«Mis onukene ma sulle olen? Kus mul sugulane väljas! See on vürstinna Urussova mõis, vennike. Siin asub just meie neljas sotnja.»

Nukrutsedes ja hobuse kaela silitades rõhus Grigori jalgadega jaluseid, vaatas korralikule kahekordsele häärberile, puuplangule, veidrakujulistele kõrvalehitistele. Nad sõitsid aiast mööda, ja raagus puud sosistlesid tuulega samasuguses keeles nagu sealgi, kaugel mahajäetud Donimaal.

Algas igav ja uimasekstegev elu. Töö juurest ärakistud noored kasakad algul piinlesid, kergendades südant jutuajamistes, milleks leidus juhust vabadel tundidel. Sotnja oli majutatud suurtesse kivikatustega hoovi-

[1] Igal staniitsal oli oma hüüdnimi: Vjošenskaja mehed olid «isased koerad».

majadesse; magati akende kõrvale ülesseatud naridel. Kauge karjapasunana laulis öösiti aknaraami küljest tahti tulnud, praole kleebitud paber, ja kuulatades patjuhäälelise norskamise keskel selle heli, tundis Grigori, kuidas ta lihtsalt lõpeb otsekui kivistunud, kuuma igatsuse kätte. Peenike võnkuv vilin hakkas tangidena kuskilt südame alt kinni; säärastel hetkedel oli tal äärelu soov tõusta, minna talli, saduldada Gnedoi ja kihutada temaga, kõmisevale maale vahtu puistates, otse koju.

Kell viis oli äratus, sellele järgnes hobuste talitamine, puhastamine. Napi poole tunni kestel, sel ajal kui hobuseid lasilate juures kaertega söödeti, vahetati lühikesi lauseid:

«Rämps elu on meil, poisid!»

«Ei suuda kohe taluda!»

«Ja vahtmeister — see on alles lurjus! Sunnib hobusel kapju pesema.»

«Kodus süüakse nüüd pliine, on ju võinädal . . .»

«Küll katsuks praegu tüdrukut, eh!»

«Teate, vennikesed, mina nägin täna öösi unes, et meie isaga niidame luhal heina, ja rahvast on ümberringi nagu kummelit rehalate taga,» kõneles vaikne Prohhor Zõkov, kelle lahked vasikasilmad särasid. «Nii et niidame ja hein aina heidab maha . . . Mul kohe süda naerab sees! . . .»

«Naine ütleb nüüd, et: «Mis see minu Mikoluška küll teeb?»»

«Oho-ho-ho! Küllap tema mehkeldab äiaga.»

«Noh, sina ikka . . .»

«Eluilmas ei kannata ükski naine välja, et ei vaata natuke kõrvalt, kui mees ära on.»

«Mis te kurvastate? Ega see võikarp ole, tuleme teenistusest koju — saame meiegi.»

Kogu sotnja suurim naljahammas ja ropendaja, häbematu ja veidi jultunud Jegorka Žarkov segas end jutusse, silma pilgutades ja nilbelt naeratades:

«Teadagi: sinu isa juba miniale ei kingi. Tubli jäär. Niisamuti oli ühekorra . . .» Ta heitis kuulajaile paljutähendavaid pilke. «Hakkas üks säärane miniale manu tükkima, ei anna rahu teisele, aga mees segab. Teate, mis ta välja mõtles? Läks öösi õue ja laskis meelega

laudaukse lahti, terve kari muudkui kõnnib õue mööda. Ütleb teine siis pojale: «Oh, sa sindrinahk, kuidas sa laudaukse kinni panid? Vaata: elajad kõik väljas, mine aja sisse!» Eks tema arvas, et poeg läheb välja ja selle ajaga tema hiilib minia juurde; aga poeg ei viitsinud. «Mine, aja sisse,» sosistab naisele. See läkski. Tema lamab siis ja kuulab: isa ronis ahjupingilt alla ja roomab põlvili voodi poole. Ega poeg olnud loll, võttis pingilt vaalikaika ja ootab. Isa roomaski voodi juurde ja ainult käppas korra käega, kui poeg tõmbas talle kohe vaalikaikaga üle palja lagipea ja ise karjub: «Ah sa neetud lojus! Muudkui tükib aga vaipa närima! . . .» Neil oli ju öösiti vasikas tares ja see tuli ühtelugu juurde ja näris riiet. Eks poeg tegi nii, nagu käiks vasika pihta, ise aga nähvas vanamehele ja jäi siis vaikides lamama . . . Vanamees roomas ahjupingile tagasi, lamab, katsub muhku, see kerkis päris hanemuna suuruseks. Lamas, lamas teine, siis ütleb: «Ivan, ae, Ivan!» — «Mis on, isa?» — «Keda sa lõid?» — «Eks vasikat,» ütleb. Vanamees talle pisarsilmi vastu, et: «Mis peremees siis sinust kuradilisest saab, kui sa niimoodi elajaid peksad?»»

«Oled aga kange mees luiskama.»

«Ketti tuleks sind panna, va rubelik.»

«Mis laat siin on? Laiali minna!» karjus vahtmeister juurde astudes, ja kasakad läksid laiali hobuste juurde, muheldes ja nalju vahetades. Pärast teejoomist mindi riviõppustele. Urjadnikud kloppisid välja kodust haputaignat.

«Tõmba kõht sisse, hõi, sina, seamagu!»

«Paremale joon-du, käi-es . . .»

«Rühm, seis!»

«Aršš!»

«Hei, vasakpoolne tiivamees, kuidas sa seisad, susi sind söögu? . . .»

Härrad ohvitserid seisid eemal ja suitsetasid, jälgides, kuidas kasakaid mööda avarat õuetagust kihutatakse, mõnikord segasid nad end urjadnikute korraldustesse.

Vaadates klanitud, rühikaid ohvitsere ilusates helehallides sinelites ja hästi istuvais mundreis, tundis Grigori enda ja nende vahel ülepääsematut nägematut seina

seal pulsseeris korrapäraselt omamoodi, mitte-kasakalikult peen, teistsugune elu, ilma mustuseta, ilma täideta, ilma hirmuta vahtmeistrite ees, kes tihtipeale harrastasid vommimist.

Grigorile nagu kõigile noortele kasakatele jättis sügava mulje juhtum, mis leidis aset kolmandal päeval pärast mõisasse jõudmist. Oldi parajasti õppusel ratsaväe rügastega ja tuline hobune, kellel ratsutas Prohhor Fõkov — vasikalikult leebete silmadega poiss, kes tihti nägi und kaugest, teda peibutavast staniitsast, — põtkas mööda sõidul vahtmeistri hobust. Hoop ei olnud tugev ja ainult kergelt lõhestas naha vasaku jala reiel. Vahtmeister virutas Prohhorile tagantkätt nuudiga vastu nägu, talle hobusega otsa ajades karjus:

«Mis sa vahid? . . . Mis sa vahid? Ma sulle lur-r-rjusele näitan! Panen su kolmeks ööpäevaks päevnikuks! . . .»

Sotnjakomandör, kes parajasti rühmaohvitserile mingit käsku andis, nägi seda vahejuhtumit — pöördus ära, näol igavuse ilme; näppides mõõgatutti, haigutas ta pikalt. Sinelikäisega pühkis Prohhor paistetanud põselt kaitsetunginud vereriba, ta huuled värisesid.

Joondades rivis hobust vaatas Grigori ohvitseridele, kuid need ajasid juttu, nagu poleks midagi juhtunud. Päeva viis hiljem pillas Grigori hobuste jootmisel ämbri kaevu, vahtmeister sööstis kullina tema kallale, tõstis käe.

«Ära puutu! . . .» sähvas Grigori tumedalt, vaadates kaevurakete all virvendavale veele.

«Mis? Roni, konn, too välja! Ma löön su lõuad lohki! . . .»

«Toon välja, aga sina ära puutu!» venitas Grigori aeglaselt sõnu, ilma pead tõstmata.

Kui kaevu juures oleks olnud kasakaid, oleks asi teisiti läinud: vahtmeister oleks kahtlemata Grigori läbi pekstud, aga hobusehoidjad-reamehed olid tara juures ega võinud jutuajamist kuulda. Grigorile lähenedes vaatas vahtmeister tagasi nende poole, kähises, jõllitades kiskjalikke, vihast meeletuks muutunud silmi:

«Kuidas sa mulle ütled? Kuidas sa räägid ülemusega?»

«Sa ära aja hambaid külge, Semjon Jegorov!»

«Ahvardad? . . . Ma teen su pihuks ja põrmuks! . . .»

«Tead mis,» Grigori tõstis pea rakete kohalt, «kui sa kunagi mind lööd — tapan su, ükskõik! Said aru?»

Vahtmeistri nelinurkne karpkalasuu oli hämmastusest pärani, ta ei leidnud vastust. Silmapilk arvete õiendamiseks oli mööda lastud. Grigori halliks tõmbunud lubjakarva nägu ei tõotanud midagi head ja vahtmeister sattus segadusse. Ta läks kaevu juurest minema, libisedes ülessõtkutud poris renni juures, mille kaudu vett puukünadesse valati, ja juba eemale jõudnud, pöördus ning ütles, vehkides rusikaga nagu sepahaamriga:

«Kannan ette sotnjaülemale! Küll ma raporteerin sotnjaülemale!»

Sotnjaülemale ta millegipärast siiski ei ütelnud, Grigorile aga vahtis nädalat kaks viltu, noris iga tühisema asja kallal, saatis väljaspool järjekorda vahipostile ja hoidus kohtamast tema pilku.

Igav üksluine päevajaotus tüütas hirmsasti. Õhtuni, kuni signalist puhus õhtuhäiret, rähklesid nad õppustel nii jala- kui ratsarivis, kasisid, puhastasid ja söötsid hobuseid lasilate juures, tuupisid mõttetuid määrustikke ja alles kell kümme, pärast loendust ja vahipostidele määramist, seadsid end üles palveks, ja vahtmeister, ümmarguste tinasilmade pilku üle rivistunud viiru heites, alustas sünnipäraselt kähiseva häälega «Meie isa».

Hommikul algas seesama lugu jälle otsast peale, ja nii möödusid päevad, erinevad ja ühtlasi omavahel sarnased nagu kaksikud.

Terves mõisas oli peale valitseja vana naise ainult üks naisolend, ja seda vahtis innustunult kogu sotnja, ohvitseridki välja arvamata, — see oli valitseja noor nägus toatüdruk poolatar Franja. Ta jooksis tihti häärberist kööki, kus valitses vana kulmudeta kokk.

Marssivaiks rühmadeks jagatud sotnja jälgis ohete ja silmapilgutustega Franja halli seeliku kahinat. Tundes endal kasakate ja ohvitseride alalisi pilke, Franja otsekui võidus himuruse voogudes, mida kiirgasid välja kolmsada silma, ja väljakutsuvalt puusi hööritades nirkis ta häärberist kööki, köögist häärberisse, naeratades rühmadele järjekorras, härradele ohvitseridele eraldi. Tema tähelepanu püüdlesid kõik, kuid kuulu järgi oli edu ainult käharpäisel sotnikul.

Lugu juhtus juba kevade eel. Sel päeval oli Grigori päevnikuks tallis. Ta viibis sagedamini talli ühes otsas, kus omavahel ei leppinud ohvitseride hobused, kes olid sattunud mära seltskonda. Oli lõunavaheaeg. Grigori oli parajasti tümitanud nuudiga jessauuli valgejalgset hobust ja eemaldudes vaatas latrisse, kus seisis tema rinedol. Hobune krõmpsutas mahlakalt heinu süüa ja kööritas peremehele roosa silmaga, tõmmates ligi raiumisel vigastada saanud tagumist jalga. Temal päitseid kohendades kuulis Grigori müdinat ja summutatud karjet pimedas tallinurgas. Ta hakkas minema piki latreid, veidi hämmastunud ebatavalisest mürast. Ta silmad mattis kinni sitke pimedus, mis ootamatult tulvas vahekäiku. Talliuks paukus ja kellegi tagasihoitud hääl hüüdis sosinal:

«Ruttu, poisid!»

Grigori lisas sammu.

«Kes siin on?»

Temaga põrkas kokku kobamisi ukse poole liikuv urjadnik Popov.

«Sina, Grigori?» sosistas ta, Grigorit õlgadest haarates.

«Pea. Mis siin on? . . .»

Urjadnik täristas tasast süüdlaslikku naeru, haaras Grigoril käisest kinni.

«Siin . . . Oota, kuhu sa lähed?»

Grigori tõmbas käe lahti, paiskas ukse pärani. Inimestest tühjal õuel kõndis kirju, kärbitud sabaga kana, ja teadmata seda, et kokk kavatseb valmistada temast homseks suppi valitsejahärrale, siblis käimise vahel sõnnikus ja loksus mõtiskledes, kuhu muneda.

Grigorile silma paiskunud valgus pimestas teda hetkeks, ta varjas silmad käega ja pöördus, kuuldes suurenevat kära pimedas tallinurgas. Käega seina puudutades läks ta sinnapoole; ukse vastas asetseval seinal ja sõimel tantsiskles päikeselaik. Grigori läks, vidutades silmi neid korvetanud terava valguse pärast. Talle vastu sattus naljahammas Žarkov. See tuli, allavajuvate pükste klappi kinni nööpides, pead raputades.

«Mis on? . . . Mis te siin teete? . . .»

«Mine ruttu!» sosistas Žarkov, hingates Grigorile näkku räpase suu haisvat lehka, «seal . . . seal on ime! . . .

Poisid tirisid seal Franja sisse... Viskasid selili... Žarkov naeris valjusti ja Grigori poolt kõrvale paisatuna katkestas naeru, tumedalt tõukudes seljaga vastu talli palkseina. Grigori jooksis askelduse müra peale, ta päraniaetud, pimedusega kodunenud silmades valendas hirm. Nurgas, seal, kus hobusetekid maas lebasid, oli kasakaid murdu koos — kogu esimene rühm. Vaikides kasakaid kõrvale tõugates trügis Grigori ette. Põrandal lamas liikumatult Franja, pimeduses valendavad jalad häbematult ja koledasti laiali heidetud, pea hobusetekkidesse mässitud, seelik lõhki rebitud ja pealepoole rinda üles kistud. Virilalt naeratades, ilma seltsimeestele vaatamata, eemaldus parajasti üks kasakaist seina juurde, loovutades koha järgmisele. Grigori sööstis tagasi ja jooksis ukse poole. «Va-a-ahtmeister!...»

Talle jõuti otse ukse juures järele, püüti tagurpidi maha paisata, suruti suu käega kinni. Grigori käristas ühel pluusi kaelusest kuni allaäärani lõhki, jõudis teisele jalaga kõhtu lüüa, kuid ta suruti maha, mässiti niisama nagu Franjal hobusetekk ümber pea, käed seoti kinni, ja vaikides, et ta hääle järgi ei tunneks, viidi ning visati tühja sõime. Haisevasse villatekki lämbudes püüdis Grigori karjuda, tagus jalgadega vastu vaheseina. Ta kuulis sosistlemist nurgas, tolle ukse kriuksumist, mis laskis sisse ja välja kasakaid. Minuti kahekümne pärast päästeti ta lahti. Ukse juures seisid vahtmeister ja kaks kasakat võõrast rühmast.

«Sa pea suu!» ütles vahtmeister, kiiresti pilgutades ja kõrvale vaadates.

«Ära tee lollusi, muidu... lõikame kõrvad ära,» naeratas Dubok, võõra rühma kasakas.

Grigori nägi, kuidas kaks kasakat tõstsid üles halli puntra — Franja (ta jalad rippusid liikumatult, tungides seeliku all teravate nurkadena esile), ronisid sõimele ja heitsid ta välja läbi seinaaugu, seal, kus halvasti kinnitatud planku sai lahti tõmmata. Sein oli aia poole. Iga latri kohal tahmus ülal tilluke määrdinud aken. Kolinal ronisid kasakad vaheseintele, et vaadata, mis seinaaugu juurde mahakukkunud Franja tegema hakkab; mõned väljusid rutates tallist. Loomalik uudishimu tõukas ka Grigorit. Põikpuust kinni haarates tõmbas ta enda kätel

äärra juurde, ja leidnud jalgadele toe, vaatas alla. Kümmeid silmi vaatas tahmunud akendest seina ääres lamajale. Ta lamas selili, jalgu kääridena kokku ja laiali lükates, kraapis sõrmedega sulanud lund seina ääres. Tema nägu Grigori ei näinud, aga ta kuulis akende juures vahtivate kasakate tagasihoitud nohinat ja heina meeldivat ning pehmet rudisemist.

Franja lamas kaua, siis ajas enda neljakäpukile. Ta käed värisesid nõrkedes. Grigori nägi seda selgesti. Vanduden tõusis Franja jalule, ja sasitud, võõras ning tundmatu, heltis talliakendele pika-pika pilgu.

Siis läks ta, haarates ühe käega kuslapuupõõsastest, teisega toetudes seinale ja lükkudes sellest eemale...

Grigori hüppas vaheseinalt alla, hõõrudes käega kõri; ta oli lämbumas.

Ukse juures ütles talle keegi, ta ei mäletanudki kes, asjatikult ja selgesti:

«Kui hingad kellelegi — tõejumal, tapame! Noh?»

Kui rühmaohvitser õppustel nägi, et Grigori sinelil oli nööp ära rebitud, küsis ta:

«Kes sind on kiskunud? Mis uus mood see on?»

Grigori vaatas ringile, mille ärarebitud nööp oli riidesse vajutanud; läbistatud mälestusest, pidi ta esimest korda pika aja järel peaaegu nutma puhkema.

3

Steppi kohal on kollane päikesekiirg. Kollasest tolmust suitseb valminud niitmata nisutulv. Niidumasina osi ei või käega puudutada. Pead ei või üles tõsta. Taeva sinakas-kollane püür hõõgub kuumusest. Seal, kus lõpeb otsu, helendab mesiku safranikarva õietolm.

Küla oli rännanud steppi. Lõigati rukist. Kurnati niidumasinate ees hobuseid, lämbuti leitsakus, vürtsises tolmus, kähinas, kuumuses... Harvade lainetena Donilt jõlv tuul kergitas tolmu hõlmu; kattis torkavat päikest uduga nagu näolooriga.

Petro, kes niidumasinalt vilja maha lükkas, oli hommikust saadik üksi ära joonud poole kahepangelisest tahkrist. Ta jõi sooja vastikut vett ja hetke pärast kuivas suu, niiskusid särk ja aluspüksid, näolt voolas higi,

kõrvus helises vaikimatu trillerdus, sõna jäi takjana kurku kinni. Darja, kes oli tõmmanud rätiku näole ja teinud särgikaeluse lahti, rehitses vilja kokku. Tõmmustunud rindade vahele nõkku kogunes halli sõredat higi. Natalja aga ajas niidumasina ette rakendatud hobuseid. Ta päikesest kõrvetatud põsed punetasid peedina, silmad olid vesised. Pantelei Prokofjevitš käis mööda kaari nagu vettekastetu. Märg, kuivamata särk põletas ihu. Näis, et mitte habe, vaid must sulanud vankrimääre valgub tal näolt rinnale.

«Kas ajab vahule, Prokofitš?» hüüdis möödasõitev Hristonja koormalt.

«Märjaks võtab!» Prokofjevitš lõi käega ja lonkas edasi, pühkides särgiäärega kõhule kogunenud niiskust.

«Petro,» hüüdis Darja, «oeh, lõpeta juba!»

«Oot, sõidame selle ee ära.»

«Peame vahet, kuni palavus üle läheb. Mina jätan järele!»

Natalja peatas hobused, lõõtsutas, nagu oleks tema, mitte aga hobused niidumasinat vedanud. Nende poole tuli Darja, pikkamisi astudes mööda kõrrepõldu mustade, kingadest hõõrutud jalgadega.

«Petjuška, siin on ju tiik lähedal.»

«Noh, küll on aga lähedal, versta kolm!»

«Tahaks supelda.»

«Millal sinna jõuad minna . . .» ohkas Natalja.

«Mis kurivaim seal minna. Võtame hobused lahti ja laseme ratsa!»

Petro vaatas kartlikult isa poole, kes nabrale pead tegi, ja heitis käega.

«Võtke lahti, naised!»

Darja päästis trengid lahti ja hüppas uljalt mära selga. Lõhenenud huuli naeratuseks kogudes viis Natalja hobuse niidumasina juurde, püüdis asuda talle selga niidumasina istmelt.

«Anna jalg,» abistas Petro teda istuma.

Nad sõitsid minema. Darja ratsutas ees, põlved paljastunud, rätik kuklasse vajunud. Ta istus hobuse seljas kasaka moodi, ja Petro ei suutnud jätta talle järele hüüdmata:

«Hei, vaata ette, hõõrud ära!»

«Ära karda!» tõrjus Darja.

Üle suvise tee sõites vaatas Petro vasakule. Kaugel, stepitee hallil seljal liikus kiiresti küla poolt piirjoont muutev tolmune tombuke.

«Keegi kihutab ratsa.» Petro vidutas silmi.

«Kiiresti! Vaata, kuidas tolmutab!» imestas Natalja.

«Mis see võiks olla? Daška!» hüüdis Petro ees traavivale naisele. «Oota, vaatame seda ratsameest seal.»

Tombuke langes nõkku, tuli sealt välja, kasvanud silpelga suuruseks.

Läbi tolmu paistis ratsaniku kogu ähmaselt. Minuti viie pärast oli selgemini näha. Petro silmitses teraselt, hoides määrdinud kätt õlest töökübara äärel.

«Niivilsi võib kergesti hobusegi ära ajada, laseb nelja.»

Tusanenult võttis ta käe kübaraäärelt, mingi rahutus oli puudutanud ta nägu ja tardunud kergitatud kulmude vahele.

Nüüd oli ratsanik juba selgesti nähtav. Ta sõitis kiiret galoppi, vasaku käega hoidis mütsi kinni, paremas lookles lolult tolmunud punane lipuke.

Ta kihutas teelt kõrvalesõitnud Petrost nii lähedalt mööda, et oli kuulda valju korinat, millega hobune hõõguv-kuuma õhku kopsudesse tõmbas, ja hüüdis, nelinurkset hall-kivist suud avades:

«Tšire!»

Tema hobuse kabjarauast tolmusse jäetud jäljele langes tükk kollakat vahtu. Petro saatis ratsanikku silmadega. Üks asi jäi talle meelde: pooleldi äraaetud hobuse raske korin, ja kui ta talle järele vaatas, märg, teraselise tainega helkiv laudjas.

Saabunud õnnetusest veel mitte täiesti teadlik, vaatles Petro tõntsilt tolmus värisevat vahukämpu ja steppi, mis lainelise kallakuna küla poole laskus. Igast küljest, mööda kõlaseid mahaniidetud viljalademeid kappas küla poole kasakaid. Kogu stepis, kuni suitsjas läbipaistmatuses kõlendava künkani, ajasid ratsanikud tolmutombukesi üles, seal aga, kus nad teele välja jõudes sõitsid salgana, venis küla poole suur hall tolmusaba. Sõjaväkke kuuluvad kasakad jätsid töö pooleli, võtsid hobused niidumasinate eest lahti ja kihutasid külasse. Petro nägi, kuidas Hristonja rakendas vankri eest lahti oma kaardiväe-

hobuse ja sööstis galopis minema, pikad jalad harkis, ise vaadates tagasi Petrole.

«Mis see's on?» õhkas Natalja, ehmunult Petrole otsa vaadates, ja tema pilk — jänese pilk sihtiva püssitoru ees — raputas Petro üles.

Ta kappas laagri juurde; hüpanud sõidu peal hobuselt, tõmbas tööhoos mahaaetud püksid jalga, viipas isale käega ja sulas samasugusesse tolmupilvekesse nagu needki, mis hallide liikuvate tedretähnidena kirjasid kuumuses hõõguvat steppi.

4

Väljakut kattis tihe hall rahvahulk. Ridades olid hobused, kasakate varustus, mitmesuguste õlakunumbritega mundrid. Peajagu pikemad armeelastest-kasakatest, nagu hollandi haned väikesekasvuliste kodulindude keskel, kõndisid ringi atamanlased, helesinised mütsid peas.

Kõrts on suletud. Sõjaväepristavi nägu on sünge ja murelik. Tarade juures tänavail seisab pühapäevaselt riietatud naisi. Üks sõna helab mitmepalgelises rahvahulgas: «mobilisatsioon». Purjus, ärritatud näod. Rahutus kandub edasi hobustele — hinkumine ja trampimine, vihane hirnumine. Väljaku kohal ripub madalal tolm, mööda väljakut vedeleb tühje kroonuviina pudeleid, odavate kompvekkide pabereid.

Petro talutas saduldatud hobust ratsmeist. Tara juures seisab kerekas must atamanlane ja nööbib kinni tohutu laiu siniseid pükse, paljastades naeratuses valgeid hambaid, tema kõrval sädistab halli põldpüüna väikesekasvuline kasakatar — naine või kallike.

«Selle libu eest kütan ma sul põrgu kuumaks!» tõotab kasakatar.

Ta on purjus, sassis juustes on päevalilleseemnete kesti, kirjuvärvilise räti otsad on lahti läinud. Vööd kinni tõmmates nõksutab atamanlane põlvi, naeratab; püksterrulise mere alt võiks aastane vasikas läbi minna — ei jääks kinni.

«Ära aja hambaid külge, Maška!»

«Neetud jäär! Naistekütt!»

«Noh, mis siis?»

«Peaksid häbenema silmad peast!»

Teralsamas kõrval vaidleb punasehabemeline vahtmeister suurtükimehega:

«Mitte midagi ei tule! Seisame ööpäeva — ja koju.»

«Aga kui äkki tuleb sõda?»

«Hüü, kulla sõber! Mihuke riik suudab meie vastu seista?»

Kõrval salgas käib seosetu hüplev jutt; vanapoolne ihuke kasakas ägetseb:

«Meil pole nendega asja. Las nemad sõdivad, meil aga on viljad koristamata!»

«Päris häda-a-a! Kae — rahvast kokku aetud, aga praegu on ju nii, et üks päev toidab aastat.»

«Lajad tallavad nabrad ära.»

«Meil hakati juba otra niitma.»

«Nii et Austria keiser siis kõksati ää?»

«Troonipärija.»

«Kust polgust, semlak?»

«Hei, sõjaveli, oled rikkaks läinud, kurat võtaks!»

«Haa, Stjoška, kust sina tuled?»

«Ataman rääkis, et igaks juhuks aeti kokku.»

«Noh, kasakad, olge poisid!»

«Nad oleksid võinud veel ühe aasta oodata, siis oleksin mina kolmandast järjekorrast välja langenud.»

«Milleks sina tulid, vanataat? Kas sul pole teenistus siis veel läbi?»

«Kui hakkavad rahvast rahkima, küll siis jõuavad taatidenigi.»

«Monopol pandi kinni!»

«Ah sind, hädapilli! Marfutkalt osta või vaaditäis.»

Komisjon alustas läbivaatust. Kolm kasakat talutasid hüljavälitsusse verist purjus kasakat. Tagaspidi heites käristas ta endal särki seljas, pööritas silmi, kähises:

«Ma neile talumatsidele andsin, nii et ver-r-ri väljas! Said tunda doni kasakat!»

Ümberringi tõmbuti kõrvale, muheldi heakskiitvalt, tänti kaasa.

«Anna neile hästi!»

«Mis eest ta kinni võeti?»

«On mingisuguse talumehe läbi peksnud.»

«Neid tulebki peksta!»

«Me anname neile veel.»

«Mina, vennas, olin tuhande üheksasaja viiendal aastal mässu summutamas. Küll sai nalja!»

«Kui tuleb sõda, aetakse meid jälle summutama.»

«Aitab! Palgaku vabatahtlikke. Las läheb politsei, meil on nagu häbigi minna.»

Mohhovi kaupluse leti ees on rüsin, tunglemine. Purjus Ivan Tomilin norib pererahva kallal. Käsi lahutades manitseb teda Sergei Platonovitš ise; tema kompanjon Jemeljan Konstantinovitš Tsatsa on ukse poole taganemas.

«No mis see on... Ausõna, see on skandaal! Poiss, jookse atamani juurde!»

Higiseid peopesi pükste vastu pühkides rõhus Tomilin rinnaga tusasele Sergei Platonovitšile peale.

«Pinnisid veksliga, rästik, aga nüüd kardad? Ahah! Lõõn sul veel lõuad pudruks, võta mu käest! Kiskusid ära meie kasakaõigused. Oh sa, sabaga koer! Rästik!»

Küla-ataman valas rõõmsate sõnade õli tema ümber tunglevaile kasakaile:

«Sõda? Ei tule. Tema ausus sõjaväepristav rääkisid, et see on ainult niisama, näitlik. Võite olla rahulikud.»

«Tore! Niipea kui koju tagasi saan, kohe põllule.»

«Töö seisab ju!»

«Ütle, ole lahke, mis see ülemus mõtleb? Mul on ju külvatud üle saja tiinu.»

«Timoška, ütle meie omadele edasi, et homme tuleme koju.»

«Loevad vist teadaannet? Läki sinna.»

Väljak käratses hiljani.

. . . . . .

Nelja päeva pärast vedasid punased vagunid kasakaid polkude ja patareidega Vene-Austria piiri poole.

Sõda...

Hobuste vaguneis söödasõimede juures on hobuste pruuskamine ja vänge sõnnikuhais. Meeskonnavaguneis ühed ja needsamad jutud, laulud, kõige sagedamini:

Väratas ja lainet tõstis
õigeusklik vaikne Don.
Keisri kutset kuulda võttis,
sõnakuulelik ta on.

Jaamades — uudishimutsevalt hardad pilgud, mis kõhavad kasakalampasse pükstel; näod, millelt pole veel maha pestud tume tööpäevitus.

Sõda!...

Ajalehed on lämbumas kisendusse...

Jaamades lehvitasid naised kasakaeešelonidele rätikuid, naeratasid, viskasid paberosse ja maiustusi. Voroneži lähedal aga vaatas nokastanud vana raudteelane vagunisse, kus koos kolmekümne kasakaga higistas Petro Mohhov, ja küsis kitsast nina kärsutades:

«Sõidate?»

«Tatu meie juurde, taat,» vastas üks kõigi eest.

«Oh sa mu armas... suurtükilihake!» Ja vangutas kaua otsekohe pead.

5

Juunikuu viimastel päevadel asus polk manöövritele. Divisi staabi korraldusel läks polk rännakukorras kuni Novo Linnani. Selle ümbrusse paigutati kaks jalaväediviisi ja ratsaväediviisi osi. Neljas sotnja majutati Vladislavka külasse.

Nädala kahe pärast, kui kestvast manööverdamisest ärapiinatud sotnja asus Zaboroni alevisse, kappas polgu staabist kohale sotnjakomandör alamjessauul Polkovnikov. Grigori ühes oma rühma kasakatega puhkas parajasti telgis. Ta nägi, kuidas kitsast tänavakanalit pidi kihutas vahusel hobusel mööda alamjessauul.

Õues hakkasid kasakad end liigutama.

«Tea, kas tuleb jälle teele asuda või?» tegi Prohhor Zõkov oletuse ja jäi ootavalt kuulatama.

Rühmaurjadnik pistis nõela mütsivoodrisse (ta parandas katkisi pükse).

«Ega muud kui teele asuda.»

«Ei lase puhatagi, kuradid!»

«Vahtmeister rääkis, et brigaadikomandör sõidab siia.»

«Ta-ta-ta — tri-tri-ta-ti-ta!...» puhus signalist häirel.

Kasakad kargasid jalule.

«Kuhu see tubakakott kadus?» hakkas rabelema Prohhor.

«Sadulda-a-a!»

«Põrgusse su tubakakott!» hüüdis Grigori jooksu pealt.

Õue jooksis vahtmeister. Käega mõõka kinni hoides sõrkis ta lasilate juurde. Hobused saduldati määrustikus ettenähtud ajaga. Grigori kiskus üles telgi vaiu; urjadnik jõudis talle sosistada:

«Sõda, poiss!»

«Luiskad?»

«Jumala eest, vahtmeister ütles!»

Telgid kisti maha. Sotnja rivistus tänaval.

Sotnjakomandör keerles erutatud hobusel rivi ees.

«Rühmkolonnidena!...» kostis tema kõlav hääl üle rivi.

Hakkasid plagisema hobuste kabjad. Sotnja väljus traavis alevist maanteele. Kusteni külast sõitsid vahelduva allüüriga pooljaama poole esimene ja viies sotnja.

Päev hiljem laaditi polk maha Verbõ jaamas kolmekümne viie versta kaugusel piirist. Jaama kasekeste taga lõi punetama koit. Hommik tõotas saada ilus. Raudteel tümistas vedur. Kastest lakeeritud rööpad läikisid. Pruusates tulid vaguneist laadimissildu mööda hobused. Pumbamaja tagant kostis vastastikust hüüdlemist, bassihäälelist käsklust.

Neljanda sotnja kasakad talutasid hobuseid ratsmeidpidi üle ülesõidukoha. Hõredas sirelikarva pimeduses hõljusid venivad hääled. Ähmaselt sinasid näod, hobuste piirjooned sulasid nähtamatusse.

«Missugune sotnja?»

«Aga kust sina sihuke siia oled sattunud?»

«Ma sulle näitan, lurjus! Kuidas sa ohvitseriga kõne-led?»

«Andke andeks, teie ausus!... Ei tundnud ära.»

«Sõida edasi, sõida edasi! Mis sa vahid, suu ammuli? Näe, vedur tuleb, liigu edasi!»

«Vahtmeister, kus sul kolmas rühm on?»

«So-otnja-a, võtta koomale!»

Kolonnis aga poolvaljusti:

«Oleme juba koondunud, kirevase päralt, kaks ööd magamata.»

«Sjomka, lase ma tõmban mahvi, õhtust saadik pole suitsetanud.»

«Tõmba täkku...»

«On ratsme katki närinud, saadananahk.»

«Minu omal jälle on esijala raud lahti tulnud.»

Neljandal sotnjal pani tee kinni üks teine, kõrvale pöördunud sotnja.

Teravalt, nagu tušiga joonistatult kerkisid taeva sinaka valenduse taustal esile ratsanike siluetid. Ratsutati neljakaupa reas. Piigid kõikusid, sarnanedes paljaste päevalillevartega. Aeg-ajalt tärises mõni kannus, nagises sadul.

«Hei, vennikesed, kuhu te's sõidate?»

«Naabrinaise juurde ristsetele.»

«Ha-ha-ha-ha!»

«Vait! Mis jutuajamine see on?»

Käsi rautatud sadulakaare ümber, silmitses Prohhor Zõkov teraselt Grigori nägu, kõneles sosinal:

«Kas sina ei karda, Melehhov?»

«Mida's seal karta?»

«Kuidas siis, võib-olla läheme juba täna lahingusse.»

«Las käia!»

«Aga näe, mina kardan,» tunnistas Prohhor ja näpertas närviliselt kastest libedaid ratsuteid. «Terve öö ma vagunis ei maganud. Pole und, löö või maha.»

Sotnja pea nõksatas ja nihkus paigast, liikumine kandus edasi kolmandale rühmale, hobused hakkasid rütmiliselt astuma, rihmadega jalgade külge kinnitatud piigid õõtsatasid ja heljusid edasi.

Ratsutid lõdvale lastud, tukkus Grigori. Talle näis: mitte hobune ei astu vetruvalt esijalgadega, kiigutades teda sadulas, vaid tema ise läheb kuhugi mööda sooja musta teed, ja minna on nii haruldaselt kerge, nii erutavalt rõõmustav.

Prohhor kõneles midagi ta kõrva juures, tema hääl segunes sadula naginaga, kabjamüdinaga, ilma et oleks häirinud mõtteid suigutavat unisust.

Nad sõitsid mööda külavaheteed. Kõrvus helises äiutav vaikus. Piki teed auras kastene valminud kaer. Hobused sirutusid madalate viljapeade poole, tõmmates ratsuteid kasakate kätest. Leebe valgus tungis Grigorile magamatusest tursunud laugude alla; ta tõstis pead ja

kuulis ikka sedasama Prohhori häält, ühetoonilist nagu vankri nagisemine.

Teda äratas kauge kaerapõllu tagant äkki kostnud tume, rulluv mürin.

«Lastakse!» peaaegu kisendas Prohhor.

Hirm täitis ta vasikasilmad ähmaga. Grigori tõstis pea: tema ees liikus samas taktis hobuseseljaga rühma urjadniku hall sinel, kõrval tardus niitmata rukkilappidega põld, aga põllu kohal, telefoniposti kõrgusel hõljus lõoke. Sotnja elustus, tume suurtükioie oli läbistanud teda elektrivooluna. Laskmisest ergutatud alamjessauul Polkovnikov viis sotnja traavis edasi. Teisel pool mahajäetud kõrtsi, kus ristusid külavaheteed, hakkas põgenike vankreid vastu tulema. Sotnjast kihutas mööda eskadron uhkeid traguneid. Punasel puhtaverelisel hobusel ratsutav ruuge põskhabemega rittmeister heitis kasakaile iroonilise pilgu ja andis hobusele kannuseid. Tümasse, soisesse nõkku oli kinni jäänud haubitsapatarei. Hobuseajajad piinasid hobuseid, nende kõrval askeldasid suurtükimehed. Kogukas rõugearmiline suurtükiväelane kandis kõrtsi juurest sületäit laudu, mis olid vist plangu küljest kistud.

Sotnja möödus jalaväepolgust. Kokkurullitud sinelitega sõdurid sammusid kiiresti, päike helkis vastu nende läikima hõõrutud toidukatlakestelt ja voolas alla mööda tääknõelu. Viimase roodu jefreitor, väike, aga terane, viskas Grigorit porikämbuga.

«Püüa kinni, viskad sellega austerlasi!»

«Ära jända, tirts.» Grigori lõhestas lennult porikämbukese nuudiga.

«Viige neile meie poolt tervisi, kasakad!»

«Küll saate ise kokku!»

Kolonni alguses lauldi roppu laulu; paksuistmikuline naisesarnane sõdur käis tagurpidi kolonni kõrval, laksutades kätega vastu madalaid saapasääri. Ohvitserid muhelesid. Erutav lähedase ohu tunne ligendas neid sõdureile, tegi leebemaks.

Kõrtsist kuni Gorovištšuki külani roomasid tõukudena jalaväe osad, voorid, patareid, laatsaretid. Oli tunda lähedaste lahingute surmahingust.

Herastetško küla juures sõitis neljandast sotnjast mööda polgukomandör Kaledin. Tema kõrval ratsutas kasakaväevanem. Saates silmadega Kaledini rühikat nagu kuulis Grigori, kuidas kasakaväevanem erutatult rääkles polkovnikule:

«Kolmeverstalisel kaardil ei ole seda küla märgitud, Vassili Maksimovitš. Me võime sattuda halba seisukorda.»

Polkovniku vastust Grigori ei kuulnud. Neile järele sundudes kappas mööda adjutant. Tema hobune lonkas vasakut tagumist jalga. Masinlikult määratles Grigori adjutandi hobuse headuse.

Eemal tulid põllu veerja kallaku all nähtavale küla hurtsikud. Polk liikus vahelduva allüüriga ja hobused olid märgatavalt higiseks tõmbunud. Grigori katsus käega oma Gnedoi tumenenud kaela, vaatas ringi. Teispool küla paistsid metsaladvad, roheliste teravikkudena torkudes sinavasse taevakuplisse. Metsa taga paisus suurtükimürin; nüüd see vapustas ratsanike kuulmeid, pannes hobuseid kõrvu teritama, vahele kostis tihedaid püssi-kogupauke. Kaugel metsa taga sulasid šrapnellilõhkemiste suitsud, püssi-kogupaugud kandusid kuhugi paremale metsast, vaibudes ja tugevnedes.

Grigori tajus teravalt iga heli, ta närvid tõmbusid üha enam pingule. Prohhor Zõkov nihutas end rahutult sadulas, lobises vahetpidamata.

«Grigori, lastakse, — on sedamoodi, nagu lapsed veavad kopiga mööda pihttara. Eks ole?»

«Ole vait, va tatraveski.»

Sotnja jõudis külasse. Taluõued kihasid sõdureist; taredes oli sagimine: pererahvas valmistus välja kolima. Kõikjal paistis elanike nägudel segaduse ja nõutuse ilme. Ühest talust mööda sõites nägi Grigori: sõdurid olid teinud tule küüni katuse alla, peremees aga, pikk hallipäine valgevenelane, masendatud äkilise õnnetuse rasklusest, käis mööda, ilma sellele tähelepanu pööramata. Grigori nägi, kuidas ta perekond loopis vankrisse punaste katetega patju, mitmesugust väärtusetut koli, peremees aga kandis hoolikalt katkist rattarummu, mida kellelegi vaja polnud, mis oli vedelnud keldrikatusel võib-olla kümmekond aastat.

Grigori imestas naiste mõistmatust, kes tassisid vankrisse lillepotte, pühapilte ja jätsid taredesse vajalikud, väärtuslikud asjad. Pilutuisuna pühkisid mööda tänavat kellegi poolt sulekotist väljalastud suled. Tundus teravat kõrbenud nõe lehka, millesse segunes läppunud keldrihaisu. Külast välja sõites sattusid nad kokku neile vastu jooksva juudiga. Õhuke, nagu mõõgaga lõigatud suu pärani, karjus ta:

«Härra kózak! Härra kózak! Ah, mu jum-mal!»

Väike ümarapealine kasakas sõitis traavi, vehkides nuudiga, ega pööranud kisale tähelepanu.

«Seis!» hüüdis kasakale teise sotnja alamjessauul.

Kasakas kummardus sadulakaare kohale ja kadus põiktänavasse.

«Seisa, lurjus! Missugusest polgust?»

Kasaka ümmargune pea surus end vastu hobuse kaela. Ta ajas hobuse nagu võiduajamistel metsikusse galoppi, kõrge plangu juures aga kiskus hobuse tagumistele jalgadele ja lendas osavalt üle tara teisele poole.

«Siin on üheksas polk, teie ausus. Küllap sellest polgust ongi,» kandis vahtmeister alamjessauulile ette.

«Kurat temaga.» Alamjessauul krimpsutas nägu ja — pöördus jalusele liibuva juudi poole: «Mis ta sult võttis?»

«Härra ohvitser... kella, härra ohvitser!...» Pööranud juurdesõitnud ohvitseride poole ilusa näo, pilgutas juut kiiresti silmi.

Jalust jalaga kõrvale lükates hakkas alamjessauul edasi liikuma.

«Sakslased tulevad, võtavad niikuinii ära,» ütles ta eemale sõites, naeratades endale vurrudesse.

Juut seisis nõutult keset tänavat. Ta nägu tõmbles.

«Tee vabaks, pan juut!» hüüdis sotnjakomandör rangelt ja tõstis nuudi.

Neljas sotnja möödus temast tiheda kabjaplaginaga, sadulate nagisedes. Pilkavalt kõõritasid kasakad jahmunud juudile, vahetasid märkusi.

«Meiesugune ei saa teisiti elada, kui ta ei näppa.»

«Kasakale jääb iga asi külge.»

«Ärgu jätku ripakile.»

«Aga see oli osav poiss...»

«Kae, kus viskas üle plangu nagu hurt!»

Vahtmeister Kargin jäi sotnjast veidi maha ja mööda kasakaterida veereva naeru saatel kallutas piigi alla.

«Jookse, muidu torkan läbi!...»

Juut ajas suu ehmunult lahti ja pani jooksu. Vahtmeister ratsutas talle järele, nähvas tagant nuudiga. Grigori nägi, kuidas juut komistas ja nägu kätega kattes pööras vahtmeistri poole. Tema peenikeste sõrmede vahelt pritsis joakesena verd.

«Mille eest?...» hüüdis ta nuuksuva häälega.

Vahtmeistri kroonunööpide taolised ümmargused hallisilmad kilasid naeratuses, kui ta eemale sõites vastas:

«Ära käi palja jalu, togu!»

Küla taga lohus, mis oli kasvanud täis kollaseid vesikuppe ja tarna, lõpetasid sapöörid avara silla ehitamist. Veidi eemal seisis unnates ja vappudes auto. Selle kõrval askeldas autojuht. Autoistmel istus mugavasti, seljaotsele najatudes, paks hallipäine väikese kikkhabemega ja rippuvate põsepaunadega kindral. Kõrval seisid, käsi mütsisirmi juures hoides, 12-nda polgu komandör polkovnik Kalédin ja sapööripataljoni komandör. Käega kaarditasku rihma sikutades karjus kindral vihaselt, pöördudes sapööriohvitseri poole:

«Teil oli käsk juba eile töö lõpetada. Vait! Ehitusmaterjali juurdeveo eest oleksite pidanud hoolitsema varem. Vait!» müristas kindral, sellest hoolimata, et ohvitseril oli suu kinni ja ainult huuled värisesid. «Aga kuidas ma nüüd üle sõidan teisele poole?... Ma küsin teilt, kapten, kui-das ma nüüd üle sõidan?»

Kindralist vasakul pool istuv noor mustavurruline kindral põletas sigarit süüdates tikke, naeratas. Kõverdudes osutas sapöörikapten midagi silla suunas. Sotnja möödus silla juures laskus lohku. Pruun-must pori tõusis hobustel üle põlvede, ülalt sillalt pudenes kasakate peale valgeid männilaastusulgi.

Keskpäeval mindi üle piiri. Hobused hüppasid üle mahapaisatud triibulise piiritulba. Suurtükimürin kõmises paremal pool. Eemal punetasid karjamõisa kivikatused. Päike rabas maad püstloodis langevate kiirtega. Maha langes kibe, paks tolm. Polgukomandör

andis käsu eelpiilkond välja saata. Neljandast sotnjast sõitis kolmas rühm rühmaohvitseri sotnik Semjonovi juhtimisel. Taha, halli tolmuudusse jäi sotnjaiks hargnenud polk. Enam kui kahekümnest kasakast koosnev salk möödus karjamõisast ja ratsutas edasi piki kõvaks kuivanud rattarööpaist kortsulist teed.

Sotnik viis piilkonna versta kolm eemale ja peatus, et kaardi järgi kontrollida. Kasakad ratsutasid kokku suitsu tegema. Grigori tuli hobuse seljast maha, tahtis sadulavööd järele anda, aga vahtmeister sähvatas tema peale silmadega.

«Ma sulle näitan! Hobuse selga!»

Sotnik süütas suitsu, kaua hõõrus vutlarist väljavõetud binokli klaase. Tema ees lebas keskpäevasest kuumusest hõõgutatud tasandik. Paremal sakles metsaviirg, sellesse torkus teritatud teenõel. Versta poolteist neist eemal paistis küla, selle kõrval jõekese sopiline järsk savikallas ja vee klaasine vilu. Sotnik vaatas kaua läbi binokli, kobades silmadega tühjuses tardunud tänavaid, kuid seal oli elutu nagu surnuaial. Veerajake avatles, sinendades kutsuvalt.

«Arvatavasti Koroljovka?» Sotnik osutas külale silmadega.

Vahtmeister sõitis vaikides tema juurde. Tema näoilme kõneles sõnatult: «Teie peate seda paremini teadma. Meiesugune on väike mees.»

«Sõidame sinna,» ütles sotnik ebakindlalt, pannes binokli ära ja krimpsutades nägu otsekui hambavalus.

«Kas me ei satu nende peale, teie ausus?»

«Me läheme ettevaatlikult. Noh, sõidame.»

Prohhor Zõkov hoidus Grigori lähedale. Nende hobused läksid kõrvuti. Väikese kartuseaimuga sõitsid nad tühjaksjäänud tänavasse. Iga aken tõotas tasumist, iga avatud küüniuks tekitas, kui sellele vaatasid, üksildustunde ja vastiku värina piki selgroogu. Nagu magnet tõmbas meeste pilke plankude ja kraavide poole. Nad sõitsid sisse kiskjaina — nii ilmuvad helesinisel talveööl inimasulate juurde hundid —, kuid tänavad jäid tühjaks. Lasus uimastav vaikus. Ühe maja avatud aknast kostsid seinakella naiivsed löögid, nende helid plahvatasid paukudena, ja Grigori märkas, kuidas sotnik, kes sõitis ees-

misena, võpatas, kramplikult haaras käega revolvritupe järele.

Külas polnud hingegi. Piilkond läbis jõe koolme kaudu, vesi ulatus hobustele kõhuni, nad läksid meelsasti vette ja jõid liikumise peal, sellal kui ratsanikud neid ohjeldasid, nõõtasid. Ahnelt vaatas Grigori sogastatud vette; tahedane ja kättesaamatu, avatles see vastupandamatult mida poole. Kui oleks võimalik olnud, ta oleks sadulast maha hüpanud ja ilma riidest lahti võtmata, voogude unise sosistlemise saatel heitnud nii, et külm ja judinad oleksid haaranud selja ja higist märja rinna.

Küla taga künkalt oli näha linn; kvartalite nelinurgad, telliskivihooned, aedade saared, katoliku kirikute teravitud.

Sotnik sõitis künka tippu, tõstis binokli silmade ette. «Seal nad on!» hüüdis ta, vasaku käe sõrmi liigutades.

Vahtmeister ja tema järel kasakad ratsutasid ükshaaval päikesest kõrvetatud künkatippu, silmitsesid teraselt. Tänavail sagis siit tillukestena paistvaid inimesi, vilkus ratsanikke, põiktänavaid ummistasid voorid. Silmi vidutades vaatas Grigori käe alt, ta silm seletas isegi mundrite võõrast halli värvust. Linna külje all paistsid värskelt kaevatud kaevikute halkjaspruunid õõned, nende kohal kihas inimesi.

«Kui palju neid on . . .» venitas Prohhor hämmastunult.

Teised vaikisid, haaratud üheainsa tundmuse võimusesse. Grigori kuulatas südame sagenenud tukset (nagu oleks keegi väike, aga raske, teinud kohaljooksu seal, rinna vasakul poolel) ja tajus, et neid võõraid inimesi vaadates on tal hoopis teistsugune tunne kui see, mida ta elas läbi manöövreil, nähes «vastast».

Sotnik tegi väliraamatusse pliiatsiga mingisuguseid märkmeid. Vahtmeister ajas kasakad künkalt alla, jalastas nad, läks üles sotniku juurde. See kutsus Grigorit sõrmega.

«Melehhov!»

«Siin.»

Grigori läks künkale, sirutades kangestunud jalgu. Sotnik andis talle neljaks kokkupandud paberilehe.

«Sinul on parem hobune kui teistel. Galopis polgukomandöri juurde.»

Grigori pistis paberi rinnataskusse, läks alla hobuse juurde, mütsirihma lõuale lastes.

Sotnik vaatas talle järele, ootas, kuni Grigori oli hobuse selga istunud, ja heitis pilgu käekella võrele.

Polk oli Koroljovkasse jõudmas, kui Grigori ettekandega pärale kappas.

Polkovnik Kaledin tegi korralduse adjutandile ja see pani tolmutama esimese sotnja poole.

Neljas sotnja liikus mööda Koroljovkat ja hargnes küla taga kiiresti nagu õppusel. Künka poolt ratsutas kolmanda rühma kasakatega kohale sotnik Semjonov.

Sotnja joondus kabjaraua-kujuliselt. Hobused raputasid päid, — parmud puresid; valjad kõlisesid. Keskpäevases vaikuses kõmises tumedalt esimese sotnja müdin, kes möödus küla viimastest taludest.

Alamjessauul Polkovnikov ratsutas tantsiskleval sihvakal hobusel rivi ette; ratsuteid pingule tõmmates pistis ta käe läbi mõõga sangrihma. Grigori ootas hinge kinni pidades käsklust. Vasakul tiival tümistas pehmelt esimene sotnja, hargnedes, valmistudes.

Alamjessauul tõmbas tupest mõõga, tera välgatas tuhmi sina.

«So-o-ot-nja-a-a-a!» Mõõk kaldus paremale, vasakule ja langes ette, seisatanud õhus pealpool hobuse kikistatud kõrvu. «Paiskuda laiali laavaks ja edasi,» tõlkis Grigori mõttes tumma käskluse. «Piigid võitlusvalmis, mõõgad välja, rünnakule marss-marss!» lõpetas jessauul teravalt käskluse ja laskis hobuse minema.

Tumedalt oiatas maa paljude kapjade muljutuse all. Grigori jõudis vaevalt piigi langetada (ta oli sattunud esimesse ritta), kui hobune, liikumapaiskunud hobustevoolust kaasa haaratud, sööstis kohalt ja kihutas täie hooga edasi. Ees virvendas põllu hallil taustal alamjessauul Polkovnikov. Tagasihoidmatult lendas vastu must põllukiil. Esimene sotnja tõstis vappuva, võnkuva kisa, see kandus edasi neljandale sotnjale. Hobused tõmbasid jalgu puntraks kokku ja sirutusid, paisates taha süldasid. Läbi lõikava vihina kõrvus kuulis Grigori seni veel kaugete paukude plaksatusi. Kuskil kõrgel vingatas esimene kuul, siis aga läbistas nende veniv vihin taeva klaasise sumeduse. Grigori surus tulist piigivart vastu

hüge, nii et valus oli, peopesa higistas, nagu oleks see määritud libeda vedelikuga. Ülelendavate kuulide vinguming sundis teda kummardama pead hobuse märja kaela juurde, talle tungis sõõrmeisse teravat hobusehigi lehka. Nagu läbi higiste binokliklaaside nägi ta halkjaspruuni kaevikuterida, halle linna poole jooksvaid inimesi. Lakkamatult laotas kuulipilduja kasakate peade kohale vinguva tehvikuna laialivalguvaid kuule; need kiskusid eespool ja hobuste jalgade all üles vatjaid tolmutorte.

Seal, Grigori rinnakorvi keskpaigas, oli nagu tardunud see, mis enne rünnakut ajas toimekalt verd ringi: ta ei tundnud midagi peale kumina kõrvus ja valu vasaku jala varvastes.

Hirmust võimetud mõtted keerlesid peas raske, kangestuva kerana.

Esimesena langes hobuse seljast horunži Ljahhovski. Temale kappas otsa Prohhor.

Grigori vaatas taha ja talle jäi alatiseks meelde tükike nähtust: Prohhori hobune, hüpanud üle maaslamava horunži, ajas hambad irevile ja kukkus kaela kõverdades. Prohhor lendas ta seljast, paisatud sadulast tõukega. Nagu teemandiga klaasile, lõikas Grigori mälu peitliga välja ning säilitas kauaks Prohhori hobuse roosad igemed irevil hambaplaatidega ja kõhuli mahakukkunud Prohhori, kelle sõtkus kapjade alla järelratsutav kasakas. Grigori ei kuulnud kisa, kuid mõistis Prohhori vastu maad surutud näost, millel suu kiskus viltu ja silmad olid koopaist välja tungimas, et ta kisendas ebainimlikult metsikult. Kukkus teisigi. Kukkus kasakaid ja hobuseid. Läbi pisarate kirme, mille tuul oli silma puhunud, vaatas Grigori enda ette, kaevikute poolt jooksvate austerlaste hallile salgale.

Sotnja, mis oli sööstnud küla juurest korrapärase laavana, paiskus laiali, killunedes ja murdudes. Eesmised, nende hulgas Grigori, lähenesid kaevikuile, teised müdistasid kuskil taga.

Pikk valgekulmuline austerlane, kepi silmadele tõmmatud ja nägu tusane, tulistas Grigorit põlvelt üsna lähedalt. Tina tuli kõrvetas põske. Grigori tõukas piigiga, kõigest jõust ratsuteid pingutades. Tõuge oli niivõrd tugev, et piik, läbistades püstikaranud austerlase, tungis

temasse poole varreni. Grigori ei jõudnud seda pärast lööki välja tõmmata ja laskis kukkuda vajuva keha raskuse all, tundes sellel värinat ja tõmblusi, nähes, kuidas üleni tahapoole kaardunud austerlane (paistis ainult ta terav raseerimata lõuakiil) näperdab, kratsib piigivart konksutõmmatud sõrmedega. Grigori laskis sõrmed lahti ja klammerdus kangestunud käega mõõgapideme külge.

Austerlased jooksid aguli tänavaisse. Nende mundrite hallide kämpude kohal ajasid end püsti kasakate hobused.

Esimesel silmapilgul pärast seda, kui ta piigi kukkuda laskis, pööras Grigori millegipärast hobust. Ta pilk sattus temast möödakappavale irevil hammastega vahtmeistrile. Grigori lõi hobust lapiti mõõgaga. Pead püsti ajades kihutas loom temaga mööda tänavat edasi.

Piki aia raudvõret jooksis kõikudes, meeletuna ilma püssita austerlane, kepi pihku surutud. Grigori nägi ta kumerat kukalt, kaela juurest niiskunud kraeõmblust. Ta kappas austerlasele järele. Ülespiitsutatud ümberringi toimuvast hullumeelsusest, tõstis Grigori mõõga. Austerlane jooksis piki võret, Grigoril oli tülikas raiuda teda; ta kallutus sadulast välja ja mõõka viltu hoides laskis selle langeda austerlase meelekohale. Häält tegemata vajutas see käed haavale ja pööras korraga selja võre poole. Grigori ei suutnud hobust kinni pidada ja kappas mööda; ümber pööranud, sõitis traavi. Austerlase nelinurkne, hirmust pikenenud nägu mustendas malmjalt. Ta hoidis käsi sirgelt kõrval, liigutas kiiresti tuhakarva huuli. Ära libisedes oli mõõk naha ta meelekohalt maha viinud; nahk rippus põsel punase räbalana. Viltuse ojana langes mundrile verd.

Grigori pilk kohtus austerlase omaga. Elutult vaatasid temale surmahirmuga täidetud silmad. Austerlane painutas pikkamisi põlvi, ta kurgus kõmises pulbitsev korin. Silmi vidutades virutas Girgori mõõgaga. Pika tagasitõmbega hoop lõhestas pealuu kaheks. Austerlane kukkus, käsi laiali ajades, nagu oleks ta libastanud; tumedalt kolksatasid kolbapooled vastu sillutiskivi. Hobune hüppas ja norsatades kandis Grigori keset tänavat.

Tänavail klõpsus harvenevaid pauke. Grigorist mööda lohistas vahune hobune surnud kasaka. Selle jalg oli jalu-

sesse kinni jäänud, ja hobune kihutas, loopides ärapeksjad paljastunud keha mööda kive.

Grigori nägi ainult punast lampassiviiru ja lõhkist rohelist sõduripluusi, mis oli üle pea puntrasse käkrunud.

Tiveldusest läks Grigoril pea raskeks nagu tina. Ta tuli hobuse seljast maha ja kõngutas pead. Temast kappasid mööda kohalejõudnud kolmanda sotnja kasakad. Kanti mööda haavatu, kes lamas sinelil, pooljoostes aeti salka vangivõetud austerlasi. Nad sõrkisid kuhjunud halli karjana, ja rõõmutult võikalt kostis nende rautatud saabaste plagin. Nende näod sulasid Grigori silmis üheks hanguvad savikarva laiguks. Ta heitis ratsutid käest ja, teadmata ise milleks, astus tema poolt tapetud austria sõduri juurde. See lamas sealsamas, võretara mängleva lindi ääres, määrdinud pruun käsi välja sirutatud, nagu almuse järele. Grigori vaatas talle näkku. See näis talle väike, peaaegu lapse oma, hoolimata rippuvaist vurrudest ja — olgu kannatusest, olgu endisest rõõmutust elust — ärapiinatud, viltukistud karmist suust.

«Hei, sina!» hüüdis keset tänavat mööda ratsutades tundmatu kašakaohvitser.

Grigori vaatas tema valgele, tolmu täispritsitud mütsimärgile ja läks komistades hobuse juurde. Takerduvalt raske oli ta samm, nagu kannaks ta seljas üle jõu käivat koormat; jälkus ja nõutus rõhusid hinge. Ta võttis jaluse kätte ja kaua ei suutnud tõsta raskeks muutunud jalga.

6

Teise järjekorra kasakad Tatari külast ja ümberkaudseist küladest ööbisid teisel päeval pärast kodunt lahkumist Jeja külas. Küla alaotsa kasakad hoidusid eraldi ülaotsa omadest. Seepärast peatusid Petro Melehhov, Anikuška, Hristonja, Stepan Astahhov, Ivan Tomilin ja teised ühes korteris. Peremees — pikk igerik taat, kes oli Türgi sõja kaasa teinud — alustas nendega juttu. Kasakad olid juba magama heitnud köögis ja kambris mahalaotatud tekkidele, tegid viimast suitsu enne uinumist.

«Nii et siis sõtta, kroonumehed?»

«Sõtta, vanaisa.»

«Küllap saab vist tükkis teistmoodi sõda kui Türgi oma? Kae, missugused sõjariistad nüüd on siginenud.»

«Üks ja seesama. Üks kurat kõik! Nagu Türgi sõjas inimesi tapeti, nii tuleb nüüdki,» urises Tomilin, vihastudes teadmata kellele.

«Sina, kullake, räägid rumalusi. Tuleb teistmoodi sõda.»

«Eks muidugi,» kinnitas Hristonja laisalt, väikese haigutusega, kustutades küünega plotskit.

«Küllap sõdime,» haigutas Petro Melehhov, ja teinud suu kohale ristimärgi, tõmbas sineli peale.

«Vaat mis mina teid palun, pojakesed, väga palun, ja pidage minu sõna meeles,» hakkas taat kõnelema.

Petro lükkas sinelihõlma tagasi, jäi kuulatama.

«Pidage meeles ühte: kui tahad ellu jääda, surmavõitlusest tervelt välja tulla, — pead inimese seadust austama.»

«Missugust?» küsis Stepan Astahhov, kes lamas äärmisena. Ta naeratas umbusklikult. Ta oli hakanud naeratama, sestsaadik kui kuulis sõjast. See avatles teda, ja üldine rahutus, võõras valu vaigistasid tema enda oma.

«Näe missugust: võõra oma ära sõjas võta — see on üks. Naisi hoidku jumal puutumast, ja veel peab üht sihukest palvet teadma.»

Kasakad hakkasid rähklema, kõik korraga kõnelema.

«Siin vaata, et omast ilma ei jää, mis veel võõrast räägida.»

«Aga kuidas naistega on, et ei tohi puutuda? Kurjaga ei või — sellest saan ma aru, aga hea sõnaga?»

«Kes see's välja kannatab?»

«Seep see on!»

«Aga misuke see palve on?»

Taadi silmad muutusid teraseliselt karmiks, ta vastas kõigile korraga:

«Naisi ei tohi kuidagi puutuda. Mitte kuidagi! Kui ei kannata välja — kaotad pea või saad haavata, pärast taipad küll, aga siis on hilja. Palve ma ütlen teile. Mina tegin terve Türgi sõja kaasa, surm alatasa selja taga

[illegible] nagu sadulapaun, aga jäin ellu selle palve [illegible].»

Ta läks kambrisse, soris veidi ikoonikapikese all ja tõi vanadusest pruuniks tõmbunud paberilehe.

«Siin on. Tõuske üles, kirjutage maha. Homme asute ju vist enne kukelaulu teele?»

Taat lükkas käega krabiseva lehe laual siledaks ja läks ümale. Esimesena tõusis Anikuška. Tema paljal naisenäol väriseid rahutud varjud tulest, mida võngutas aknaprao tabi sissetungiv tuul. Kõik peale Stepani istusid ja kirjutasid ära. Anikuška, kes enne teisi ärakirjutamisega valmis sai, kortsutas vihust väljatõmmatud lehe kokku, sirus selle kaelaristi nööri külge, ülalpool risti. Jalga kõigutades tõgas teda Stepan:

«Tegid täidele ulualuse. Ristinööril pole neil sobilik olla, siis seadsid neile paberist tare. Kae!»

«Sina, poiss, ei usu jumalat, siis ole vait!» katkestas taat teda rangelt. «Sa ära takista inimesi ja ära pilka usku. See on häbi ja patt!»

Stepan jäi naeratades vait; piinlikkust tasandades küsis Anikuška taadilt:

«Seal palves on juttu odast ja vibust. Milleks see?»

«Palve tormijooksul — see on ammu enne meie aega kokku seatud. Minu kadunud vanaisa sai selle oma vanaisalt. Ja võib-olla oli ta veelgi varem olemas. Vanasti mindi ju sõdima odade ja vibudega.»

Palveid kirjutati ära valiku järgi, missugune kellelegi meeldis.

PALVE PÜSSI VASTU

Issand, õnnista. Seisab mäel valge kivi nagu hobu. Vesi ei lähe kivi sisse, nii ärgu mingu minu, jumala sulase sisse ega minu seltsimeeste ega minu hobuse sisse nool ega kuul. Nagu vasar põrkab tagasi alasilt, nii põrgaku ka minust tagasi kuul; nagu jahvekivid keerlevad, nii ärgu tulgu minu juurde nool, vaid keerelgu. Päike ja kuu paistavad heledasti ja mina, jumala sulane, saan neilt kinnitust. Mäe taga on loss, keeran selle lossi lukku ja võtmed viskan merre valge põleva kivi Altori alla, mida ei näe ei võlur ega võlutar, ei munk ega nunn. Maailmamerest ei tagane vesi ega saa ära lugeda kollast liiva, nii ei hakka miski ka minu, jumala sulase peale. Isa, poja ja püha vaimu nimel. Aamen.

PALVE LAHINGU VASTU

On maailmameri, selles maailmameres on valge kivi Altor, sellel kivil Atoril on kivist hiid. Kata mind, jumala sulast, ja minu seltsimehi kivise rüüga idast kuni läände, maast kuni taevani; vaheda saabli ja mõõga eest, damaskuse terasest piigi ja oda eest, karastatud ja karastamata viskeoda eest, noa, kirve ja suurtükitule eest, tinakuulide ja visatavate sõjariistade eest; kõigi noolte eest, mis on sulitatud kulli ja luige, hane, kure ja räägu ja kaarna sulega; lahingute eest türklastega, krimlastega ja austerlastega, tatari ja leedu, saksa ja šilõni ja kalmõki vaenlase eest. Pühad isad ja taeva väed, varjake mind, jumala sulast. Aamen.

PALVE TORMIJOOKSUL

Ülipuhas taevavalitsejanna, püha jumalasünnitaja ja meie issand Jeesus Kristus. Õnnista, issand tormijooksule minevat jumala sulast ja minu seltsimehi, kes minuga on, mässi meid pilve sisse, kata meid oma taevase, püha kivise rahega. Püha Dmitri Soslutski, kaitse mind, jumala sulast, ja minu seltsimehi kõigist neljast küljest; ärgu kurjad inimesed lasku, ärgu torgaku odaga, ega raiugu tapriga, ärgu pistku piigiga, ärgu löögu nuiaga, ärgu raiugu kirvega, ärgu löögu ega torgaku saablitega; ärgu pistku ega lõigaku noaga; ei vana ega noor, ei tõmmu ega must; ei ketser, ei nõid ega mingi võlur. Kõik on nüüd minu, jumala sulase, vaeselapse ja kohtualuse ees. Maailmameres Bujaani saarel seisab raudsammas. Sellel sambal seisab raudmees toetudes raudkepile, ja loitsib rauda, terast ja sinist tina, seatina ja igasuguseid nooli: «Mine sina, raud, oma emasse maasse, mööda jumala sulasest ja minu seltsimeestest ja minu hobusest. Noole puuvars metsa, sulg oma emasse, lindu, liim kalasse.» Kaitse mind, jumala sulast, kuldkilbiga löögi ja kuuli eest, suurtükitule, pommi, oda ja noa eest. Olgu minu keha kõvem raudrüüst. Aamen.

Kasakad viisid ärakirjutatud palved alussärkide all kaasa. Kinnitasid neid kaelaristi nööride, emaõnnistuste, näputäit kodumaa mulda sisaldavate nutsakute külge, kuid surm märkis neidki, kes palveid kaasas kandsid.

Laipadena kõdunesid nad Galiitsia ja Ida-Preisimaa väljadel, Karpaatides ja Rumeenias — kõikjal, kus lõõmas sõjapalang ja heitis maha kasakahobuste kapjade jälg.

Donetsi ringkonna ülemjooksu-staniitsadest — Jelanskajast, Vjošenskajast, Migulinskajast ja Kazanskajast — võeti harilikult kasakaid 11.—12. kasaka-armeepolku ja ühekaardiväe Atamanipolku.

1914. aastal osa Vjošenskaja staniitsast tegevteenistusse kutsutud kasakaid määrati millegipärast Jermak Timofejevitši nimelisse 3-ndasse Doni Kasakapolku, mis täielikult koosnes Ust-Medveditsa ringkonna kasakaist. Teiste hulgas sattus 3-ndasse polku ka Mitka Koršunov.

Ühes mõnede 3-nda ratsaväediviisi üksustega seisis polk Vilnos. Juunis asusid sotnjad linnast välja, et panna hobused karjamaasöödale.

Haudus sume suvepäev. Vahelduvad pilved sagardusid taevas, katsid päikest. Polk läks rännakukorras. Orkester mürtsus. Härrad ohvitserid, suvised kaitsevärvi mütsid peas ja kerged vormikuued seljas, sõitsid salgana. Nende kohal sinas paberossisuitsu.

Kahel pool külavaheteed niitsid mehed ja mukitud naised heina, vaatasid käe alt kasakate kolonnidele.

Hobused higistasid märgatavalt. Jalgadevahedesse kogunes kollakat vahtu ja kagust puhuv kerge tuuleõhk ei kuivatanud higi, vaid veel enam suurendas lämmatavat palavust.

Poolel teel, mingi väikese küla läheduses jooksis vilenda sotnja juurde lõigatud lakaga aastane varss. Ta tuli lennates vainu poolt, silmas suurt hobustehulka ja kihutas hirnatades neile risti vastu. Tema saba, mis polnud veel kaotanud lapselikku kahukust, kandus küljele, voolitud kabjataldade alt lendas üles tolm ja heitis tallatud rohule. Ta kihutas eelrühma juurde, tonksas vallatult ninaga vahtmeistri hobust kubemesse. Hobune viskas tagumosa üles, kuid lüüa ei tihanud, nähtavasti hakkas kahju.

«Kõtt, lollike!» Vahtmeister vibutas nuuti.

Kasakad naersid, rõõmustades varsa kena koduse oleku üle. Nüüd aga juhtus ettenägematu: varss surus end häbematult rühmaridade vahele, ja rühm lõhestus, kaotas senise korrapärase, kompaktse kuju. Kasakate poolt ergutatavad hobused tammusid kõheldes. Nende vahele

surutud varss liikus küljetsi ja tükkis hammustama lähimat hobust.

Kohale kihutas sotnjakomandör.

«Mis see siin on?»

Seal, kus jonnakas varss oli end sisse poetanud, ajasid hobused külgi ette ja norsatlesid, naeratades nähvisid kasakad teda nuutidega, kogu segiläinud rühm kihas ja kees, tagant aga surusid peale teised, ja tee kõrval kappas sotnja lõpu poolt raevunud rühmaohvitser.

«Mis see on?» müristas sotnjakomandör, juhtides hobust otse segadiku keskele.

«Näe, varss siin . . .»

«Tükkis meie vahele . . .»

«Ei saa põrgulist kuidagi välja! . . .»

«Anna talle nuudiga! Mis sa tast hoiad?»

Kasakad naeratasid süüdiolevalt, tõmbasid ratsuteid pingule, ärritatud hobuseid tagasi hoides.

«Vahtmeister! Härra sotnik, mis kurat see on? Seadke oma rühm korda, see veel puudus! . . .»

Sotnjakomandör sõitis eemale. Ta hobune vääratas ja libises tagumiste jalgadega teeäärsesse kraavi. Ratsanik andis talle kannuseid ja hüppas välja teisele kraavipervele, maltsa ja kollasevahulist kummelit täiskasvanud mullavallile. Eemal peatus rühm ohvitsere. Pea taha heldetud, rüüpas kasakaväevanem veepudelist, ja ta käsi puhkas isalik-leebelt ilusal rautatud sadulakaarel.

Vahtmeister lahutas rühma ära, ropult vandudes kihutas varsa teisele poole teed. Rühm liitus uuesti. Poolteistsada paari silmi vaatasid, kuidas vahtmeister, kergitanud end jalustes, traavis varsa järel, see aga kord peatus, toetudes küljega vahtmeistri kolme verssoki kõrguse hobuse vastu, kord pistis jälle punuma, saba püsti, ja vahtmeister ei saanud kuidagi tabada teda nuudiga seljale, vaid ikka sattus sabaluuakesele. Nuudilõõgi mõjul langes saba alla, aga järgmisel hetkel kandis tuul selle uuesti uljalt teisele küljele.

Kogu sotnja naeris. Naersid ohvitserid. Isegi jessauul süngele näole ilmus viril naeratuseaim.

Eelrühma kolmandas reas ratsutas Mitka Koršunov Ivankovi Mihhailiga, Vjošenskaja staniitsa Kargini küla

kasakaga, ja ust-hopjorlase Kozma Krjutškoviga. Tugevaïmaline, laiaõlaline Ivankov vaikis, Krjutškov, hüüdnimega Kaamel, pisut rõugearmiline vimmas kasakas, nõrk Mitka kallal. Krjutškov oli «vana» kasakas, see tähendab, ta oli viimast aastat tegevteenistuses, ja polgu kirjutamata seaduste järgi oli temal, nagu igal «vanal» kasakal, õigus noortele sõitu teha, neid munserdada, iga tühiasja eest «pandlaid» laduda. Oli kindlaks määratud nii: süüdlasele kasakale 1913. aastal teenistusse kutsutute hulgast — kolmteist pannalt, 1914. aastal kutsutute hulgast — neliteist pannalt. Vahtmeistrid ja ohvitserid soodustasid säärast korda, leides, et sellega juurutatakse kasakasse arusaamine lugupidamisest mitte ainult aastmelt, vaid ka ealt vanemate vastu.

Krjutškov, kes hiljuti oli saanud prikaznõi[1] paela, istus sadulas vimmas, linnu moodi õlgu küürutades. Ta vaatas vidusilmi hallile rinnakale pilvele, küsis Mitkalt, jäljendades häälega sotnjakomandöri jessauul Popovi:

«Ee . . . ütle mulle, Keršunov, kuides on meie setnjakomenderi nimi?»

Mitka, kes enam kui üks kord oli saanud maitsta «pandlaid» oma tõrksuse ja alistumatu iseloomu pärast, tõmbas näole aupakliku ilme.

«Jessauul Popov, härra vanakasakas!»

«Kuides?»

«Jessauul Popov, härra vanakasakas!»

«Ma ei küsi seda. Sa ütle mulle, kuides teda kutsutekse meie, kesekete keskel.»

Ivankov pilgutas Mitkale hoiatavalt silma, kõverdas naeratuses oma jänesemokalist suud. Mitka vaatas ümber ja nägi tagant nende poole ratsutavat jessauul Popovi.

«Noh? Vesta!» Krjutškov vidutas silmi.

«Jessauul Popov on nende nimi, härra vanakasakas.»

«Neliteist pannalt. Reegi, restik!»

«Ma ei tea, härra vanakasakas!»

«Aga vaat, kui jõuame söödamaale,» hakkas Krjutškov

[1] Prikaznõi — siin: alamväelase nimetus tsaariarmee kasakavägedes (urjadniku abi, jefreitor).

loomuliku häälega kõnelema, «siis ma loen sulle! Vasta, kui küsitakse!»

«Ma ei tea.»

«Kas sina, lurjus, ei tea siis, kuidas teda narritakse?»

Mitka kuulis taga jessauuli hobuse tasast salajast astumist, vaikis.

«Noh?» Krjutškov pilutas vihaselt silmi.

Tagumistest ridadest kostis tagasihoitud naeru. Mitte mõistes, mille üle naerdakse, võttes naeru enda arvele, Krjutškov kihvatas:

«Koršunov, sa pea silmas! ... Kui jõuame kohale — soolan sulle poolsada pannalt!»

Mitka kehitas õlgu, otsustas.

«Mustik!»

«No vaat!»

«Krju-u-utš-kov!» hüüti seljatagant.

Härra vanakasakas võpatas sadulas ja tõmbus nöörsirgeks.

«Mis sina, neru, siin velja mõtled?» algas jessauul Popov, ajades oma hobuse Krjutškovi hobuse kõrvale. «Mis sa siin epetad noorele kesekale, mis?»

Krjutškov pilgutas vidutatud silmi. Ta põski kattis sügav pruunikas puna. Taga naersid mõned valjusti.

«Kede ma minevel eestal epetasin? Kelle leusta vestu murdsin selle küüne? ...» Jessauul tõstis Krjutškovi nina alla pika teravaotsalise küünega väikese sõrme ja liigutas vurre. «Et ma seda enem ei kuuleks! Meistad, vennike?»

«Just nii, teie ausus, mõistan!»

Veidi viivitanud, sõitis jessauul eemale, pidas hobuse kinni, sotnjat mööda lastes. Neljas ja viies sotnja läksid traavi.

«Setnja, treevi veta! ...»

Õlakurihme kohendades vaatas Krjutškov tagasi, mahajäänud jessauulile, ja joondades piiki, heitis isemeelselt peaga.

«Võtaks pagan seda Mustikut! Kust ta ilmus?»

Naerust üleni higine Ivankov jutustas:

«Ta sõitis meie järel. Kuulis kõik. Nagu oleks saanud haisu, millest jutt on.»

«Oleksid vähemalt silmagi pilgutanud, tobu!»

«Oige mul vaja.»

«Või ei ole vaja? Ahaa, neliteist pannalt paljale!»

Sotnjad asusid laiali ümberkaudsetesse mõisatesse. Päeval niitsid mehed mõisnikele ristikut ja luhaheina, õhtul karjatasid kammitsetud hobuseid selleks määratud maa-aladel, mängisid lõkketule juures kaarte, jutustasid mõnasjutte, hullasid.

Kõnes sotnja pidas sulasepõlve poola suurmaaomaniku Schneideri juures. Ohvitserid elasid häärberi kõrvalhoones, mängisid kaarte, purjutasid, kurameerisid hulgakesi valitseja tütrega. Kasakad asusid laagrisse kolm versta mõisast eemal. Hommikuti sõitis nende juurde väikeses vankris pan valitseja. Paks auväärt aadlik tõusis vankrist, sirutades kangestunud tüsedaid jalgu, ja muutmahti tervitas «kozakke» valge, lakeeritud sirmiga mütsi viipamisega.

«Tule meiega niitma, pan!»

«Tule liiguta veidi rasva!»

«Võta vikat, muidu rabab halvatus! ...» hüüti kasakate valgesärgilistest ridadest.

Pan naeratas väga külmavereliselt, pühkides veerjat roosatavat paljast pealage kirjuäärelise taskurätikuga, ja läks vahtmeistriga uusi niitmisalasid kindlaks määrama.

Keskpäeval tuli köök. Kasakad pesid end, läksid söögi järele.

Söödi vaikides, selle eest aga tehti jutud tasa pealelõunase pooletunnise puhkuse ajal.

«Hein on siin vilets. Ei saa meie stepiheina vastu.»

«Orasheina peaaegu ei olegi.»

«Meie omad Donimaal on heina nüüd juba maha niitnud.»

«Varsti teeme meiegi lõpu peale. Eile oli kuu loomine, vihm häkkab niisutama.»

«Ihne poolakas. Oleks et annaks vaeva eest pudelikese iga näo peale.»

«Oho-ho-ho! Pudeli eest oleks ta nõus altaris ...»

«Kae, vennikesed, mis see küll peaks tähendama: mida rikkam — seda ihnsam?»

«Seda küsi tsaari käest.»

«Aga kes on näinud mõisahärra tütart?»

«Mis siis?»
«Liha-a-kas tüdruk!»
«Krõmpsjas-küps?»
«Neh-neh . . .»
«Krõbistaks teist juustuga . . .»
«Tea, kas on tõsi või ei, räägitakse, et temal on keisri soost kosilasi käinud?»
«Ega's lihtinimene säärast suutäit saa!»
«Teate, poisid, ma kuulsin ennist niisukest juttu, nagu tuleks meil keiserlik ülevaatus.»
«Kassil pole midagi teha, siis ta . . .»
«Noh, jäta juba, Tarass!»
«Las ma tõmban korraks, ah?»
«Lase kurat kirikusse, siis tahab ta kantslisse.»
«Vaadake, poisid, Fedotkal on lõõts küll hea, aga tuld ei saa.»
«Paljas tuhk on järel.»
«Hüü, vennas, tee silmad lahti, seal on tuld nagu särtsukal eidel!»
Nad lamasid kõhuli, suitsetasid, põletasid punaseks paljaid selgi. Veidi eemal pärisid viis vana kasakat ühelt noorelt:
«Missugusest staniitsast sa oled?»
«Jelanskajast.»
«Kitsede hulgast, tähendab.»
«Just nii.»
«Aga millega teil seal soola veetakse?»
Läheduses lamas hobusetekil Kozma Krjutškov, tundis igavust, keris sõrme ümber hõredat vurrutaime.
«Hobustega.»
«Aga millega veel?»
«Härgadega.»
«Noh, aga millega Krimmist särgi veetakse? Tead, on niisugused härjad, mättad on seljal, õgivad ohakaid: kuidas neid kutsutakse?»
«Kaamelid.»
«Ohho-ho-ha-ha! . . .»
Krjutškov tõusis laisalt, läks patustanu juurde, kaameli moodi küüru hoidudes, safrantõmmut suure kõrisõlmega kaela sirutades; minnes võttis ta vööd ümbert.
«Heida maha!»

Ohtuti aga kostab opaaljas juunipimeduses nurmel lähetule ääres:

Läks kasakas kaugele võõrale maale
oma musta ning hüva hobusega,
jäid igavest maha tal kodused rajad . . .

Nukrutseb hõbedane tenorike, ja bassid laotavad samet-nat kurbust:

Ei isamajja ta tagasi saa.

Tenor võtab kõrguse, puudutab kõige hellemat:

Ja asjatult vaatab ta nooruke naine
küll hommikul, õhtu eel põhjakaart,
ja ootab ning ootab, millal lendab ta juurde
ta kallike kasakas kaugelt maalt.

Ja palju hääli segab end laulusse. Seetõttu ongi ta paks ning joobnustav nagu polesje õlu.

Kuid mägede taga, kus pakane paugub,
ja talviti tuhiseb vihane tuul,
kus männid ja kuused on ühinend müüriks,
on lume all lamamas kasaka luud.

Hääled jutustavad kasakaelu lihtsat lugu, ja tenor-falsetthääl väriseb lõokesena aprilliaegse sulanud maa kohal:

Ja surres küll kasakas härdasti palus
kurgaan tal puistata peatsisse ka.

Ches temaga nukrutsevad bassid:

Ning tollel kurgaanil siis lodjapuu armas
et ilutseks õites ta säravana.

Teise lõkke juures on rahvast hõredamalt ja teine laul:

Ah, merelt tormiselt ja veel Aasovilt
sõitvad laevad Donile.
Koju jõuab üle vee
ataman nooruke.

Kolmanda, kaugema lõkke juures põimib sotnja jutumees muinasjutu keerulisi lõngu. Kuulatakse raugematu

tähelepanuga, ainult harva sekka, kui jutukangelane eriti osavalt keerutab end välja võrgendeist, mida sepitsevad talle moskallid ja pahad vaimud, vilksatab tulevöötmes kellegi valge käsi, laksab vastu saapasäärt, ja kellegi suitsust kare hääl hüüab vaimustatult:

«Ah, sa raisk, vaat kus vahva!»

Ja jälle voolab katkestamatult jutustaja hääl.

...Nädal aega pärast seda, kui polk oli söödamaale tulnud, kutsus jessauul Popov sotnja sepa ja vahtmeistri enda juurde.

«Kuides hobused on?» pöördus ta vahtmeistri poole.

«Pole viga, teie ausus, väga kenad isegi. On seljad siledaks söönud. Kosuvad.»

Jessauul keerutas oma musta vurru nooleks (sellest hüüdnimi — Mustik), ja ütles:

«Pelgukemenderilt tuli kesk tinutada jelused ja suurauad. Pelgule tuleb keiserlik üleveetus. Et kõik leigiks: niihesti sedulad kui kõik muu. Et kesekate peale oleks kena ja ermas veedata. Millal saab velmis, vennike?»

Vahtmeister vaatas sepale. Sepp vaatas vahtmeistrile. Mõlemad vaatasid jessauulile.

Vahtmeister ütles:

«Kui ehk pühapäevaks, teie ausus?» Ja aupaklikult puudutas sõrmega tubakarohelusest hallitanud vurru.

«Veeta sa mul!» hoiatas jessauul ähvardavalt.

Sellega lahkusid vahtmeister ja sepp.

Sellest päevast algasid ettevalmistused keiserliku ülevaatuse jaoks. Mihhail Ivankov, Kargini sepa poeg, ise osav sepp, aitas tinutada jaluseid ja suuraudu, teised kõõpisid hobuseid enam kui tavaliselt, puhastasid valjaid, hõõrusid trensse ja hobuserakmete metallosi telliskivipuruga.

Nädala pärast läikis polk nagu vastne kahekümnekopikaline. Kõik hiilgas ja häilis, alates hobusekapjadest kuni kasakate nägudeni. Laupäeval vaatas polgukomandör polkovnik Grekov polgu üle ja tänas härrasid ohvitsere ja kasakaid agara ettevalmistuse ja mehise väljanägemise eest.

Rullus lahti juunipäevade helesinine kangas. Kasakate hobused tüsenesid rammusast toidust, ainult kasakad olid segaduses, neid piinasid oletused; keiserlikust ülevaatu-

sest polnud kippu ega kõppu... Nädal möödus katkelistes jutuajamistes, askeldustes, ettevalmistustes. Äkki langes puuna pähe käsk — minna Vilnosse.

Ohtuks jõuti sinna. Uus käsk sotnjatele: viia varustuslattu kohvrid kasakate kraamiga ja valmistuda võimalikuks väljaastumiseks.

«Teie ausus, milleks see küll võiks olla?» piinlesid kasakad, püüdes rühmaohvitseridelt tõtt teada saada.

Ohvitserid kehitasid õlgu. Nad oleksid isegi andnud hõberaha tõe eest.

«Ei tea.»

«Kas tulevad manöövrid keisri juuresolekul?»

«Esialgu pole teada.»

Need olid ohvitseride vastused kasakate meeleheaks. Oleksateistkümnendal juulil sai polgukomandöri käskjalg õhtu eel sosistada sõbrale, kuuenda sotnja kasakale Mrõhhinile, kes oli hobusetallis päevnikuks:

«Sõda, onuke!»

«Luiskad?!»

«Jumala tõsi, aga sina pea suu!»

Hommikul rivistati polk divisjonide kaupa. Tuhmilt helkisid kasarmute akende tolmused klaasid. Ratsarivis ootas polk komandöri.

Kuuenda sotnja ees on saledal hobusel jessauul Popov. Valge kindaga kaetud vasaku käega pingutab ta ratsuteid. Kael kenusse tõmmatud, sügab hobune nina vastu rinnalihaste kimpu.

Polkovnik sõitis välja kasarmuhoone nurga tagant, asetas hobuse rivi ette. Adjutant võttis välja taskurätiku, hästihoolitsetud väikest sõrme elegantselt eemale hoides, kuid nina nuusata ei jõudnud. Tardunud vaikusse heitis polkovnik:

«Kasakad!...» ja võimukalt tõmbas endale üldise tähelepanu.

«Nüüd tuleb,» mõtles igaüks. Tekkis kärsitu ärevus. Mitka Koršunov tõukas pahaselt kontsaga oma hobust, kes tammus ühelt jalalt teisele. Tema kõrval rivis oli tardunud kindlasse asendisse Ivankov ja kuulas, jänesemokaline mustendavate ebatasaste hammastega suu pärani. Tema taga vidutas silmi vimmakas Krjutškov,

veel kaugemal liigutas Lapin hobuse moodi kõrvu, edasi paistis Štšegolkovi ebatasaselt paljaksaetud kõrisõlm.

«... Saksamaa on meile sõja kuulutanud.»

Läbi sirgete ridade käis kahin, nagu oleks luitav tuulelaine pühkinud üle valminud odrapõllu. Karjatusena lõikus kõrvu hobuse hirnumine. Ümardunud silmad ja avatud suude mustendavad nelinurgad pöördusid esimese sotnja poole: seal, vasakul tiival, oli hirnatanud hobune.

Polkovnik kõneles veel. Seades vajalikus korras sõnu, püüdis sütitada rahvusliku uhkuse tunnet, kuid tuhanded kasakad ei näinud silmade ees mitte võõraste lippude siidi kahisedes jalgade ette langevat, vaid kuulsid laialipaisatuna häälitsevat, itkevat kõike oma argipäevast, veriomast: naisi, lapsi, kallikesi, koristamata vilju, tühjaks jäänud külasid, staniitsasid...

«Kahe tunni pärast algab ešelonidesse laadimine.» See oli ainuke, mis igaühele mällu sööbis.

Läheduses kogunenud ohvitseride naised nutsid taskurätikuisse, salkadena sõitsid kasakad laiali, kasarmu poole. Sotnik Hoprov kandis peaaegu süles oma blondi rasedat poolatarist naist.

Vaksalisse läks polk lauldes. Orkester summutati ja poolel teel jäi see häbelikult vait. Ohvitseride naised sõitsid voorimeestel, kõnniteedel kobrutas kirev rahvahulk, hobuste kabjad puistasid kruusjat tolmu, ja pilgates oma ning teiste muret, tõmmeldes vasaku õlaga nii, et sinine õlak palavikuliselt kõverdus, heitis eeslaulja ropu kasakalaulu häbematuid sõnu:

Neiuke, kaunike, havi mina püüdsin...

Meelega sõnu liites kandis sotnja värskelt-rautatud hobusekapjade plagina saatel uljalt vaksali poole, punaste vaguntarede poole oma laulu:

Havi ma, havi ma, havi mina püüdsin,
Neiuke, kaunike, suppi mina keetsin.
Suppi ma, suppi ma, suppi mina keetsin.

Sotnja lõpu poolt ratsutas lauljate poole polguadjutant, üleni punetades naerust ja piinlikkusest. Eeslaulja

heitis käsi laiali, laskis ratsutid lahti, küüniliselt pilgutas könniteed palistavaile tihedaile naistesalkadele, kes saatsid kasakaid, ja mööda tema põskede põletatud pronksi voolas mustade vurrukeste poole pigem kibe kui higi.

Neiuke, kaunike, kosjamoori söötsin...
Moori ma, moori ma, moori mina söötsin...

Hoiatavalt kainelt möirgas rööbastel vedur, tehes auru.

. . . . . .

Ešelone... Ešelone... Loendamatult ešelone!

Mööda riigi tuiksooni, mööda raudseid teid ajab tormitsev Venemaa läänepiiri poole hallisinelist verd.

8

Toržoki alevis jaotati polk sotnjateks. Kuues sotnja saadeti diviisi staabi korraldusel kolmanda armee-jalaväekorpuse käsutusse, ja läinud rännakukorras kuni Pelikalie alevini, pani valvepostid välja.

Piiri kaitsesid veel meie piirivalve-väeosad. Sinna koondati jalaväeosi ja suurtükiväge. 24-nda juuli õhtuks saabusid alevisse 108-nda Glebovski polgu pataljon ja patarei. Lähedal asetsevas Aleksandrovski karjamõisas oli rühmaurjadniku juhatuse all üheksast kasakast koosnev valvepost.

Ööl vastu 27-ndat kutsus jessauul Popov enda juurde vahtmeistri ja kasakas Astahhovi.

Astahhov tuli rühma juurde tagasi enne valget. Mitka Koršunov oli nüüdsama toonud hobuse jootmiselt.

«Kas sina oled, Astahhov?» hõikas ta.

«Mina. Kus on Krjutškov poistega?»

«Seal onnis.»

Astahhov, suur tüsekas, mustaverd kasakas, astus onni, lühinägelikult silmi kissitades. Laua ääres klaasita lambi juures õmbles Štšegolkov katkenud ratset piginõõriga kokku. Krjutškov seisis ahju juures, käed selja taga, ja pilgutas Ivankovile silma, osutades vesitõvest tursunud poolakast peremehele, kes lamas voodis. Nad

olid parajasti naernud ja Ivankovi roosad põsed tukslesid alles naerust.

«Homme tuleb varavalgel postile sõita, poisid.»

«Kuhu?» küsis Štšegolkov, ja vahtima jäädes pillas maha piginöörisse kinnitamata harjase.

«Ljubovi alevisse.»

«Kes sõidab?» küsis Mitka Koršunov, sisse astudes ja pange läve juurde maha pannes.

«Minuga sõidavad kaasa Štšegolkov, Krjutškov, Popov ja sina, Ivankov.»

«Aga mina, Pavlõtš?»

«Sina, Mitri, jääd siia.»

«Noh, kurat teiega!»

Krjutškov astus ahju juurest eemale; raginal ringutades küsis peremehelt:

«Mitu versta arvatakse selle Ljubovini?»

«Neli penikoormat.»

«See on lähedal,» ütles Astahhov ja võttis pingile istudes saapa jalast. «Kus saaks siin jalanartsu kuivatada?»

Nad sõitsid välja koidu ajal. Aleviserval kaevu juures ammutas paljasjalgne tüdruk raandaga vett. Krjutškov peatas hobuse.

«Anna juua, kullake!»

Linast seelikut käega ülal hoides partsis tüdruk roosade jalgadega läbi lombi; naeratades hallide, tihedaist ripsmeist ääristatud silmadega, ulatas ta raanda. Krjutškov jõi; ta käsi, mis rasket raanda ülal hoidis, värises pingutusest; punasele lampassile pladises pudenevaid, allavoolavaid piisku.

«Aitüma, hallsilm!»

«Andku jumal tervist.»

Tüdruk võttis raanda vastu ja läks eemale, tagasi vaadates, naeratades.

«Mis sa naerad, tule sõida minuga kaasa!» Krjutškov nihutas end sadulas, nagu ruumi tehes.

«Lase edasi!» hüüdis Astahhov eemale sõites.

Rvatšov kõõritas pilklikult Krjutškovile:

«Jäid imestama?»

«Tal on jalad punased nagu tuvikesel,» naeris Krjutškov ja kõik vaatasid tagasi otsekui käskluse peale.

Tüdruk oli kummargil kaevurakete kohal, poolitatud tšonik pinguva seeliku all püsti, punaseäärelised tüsedad jalad harkis.

«Ah, kui saaks naise võtta . . .» ohkas Popov.

«Las ma naidan sind korraks nuudiga,» pani Astahhov ette.

«Ah, mis nuudiga . . .»

«Täkutad?»

«Ta tuleb ära ruunata!»

«Me teeme ta kohiks, nagu härja.»

Naerdes läksid kasakad üle traavile. Lähemalt künkalt hakkas paistma nõos ja tõusendikul asetsev Ljubovi alev. Selja taga tõusis künka varjust päike. Kõrval, teeäärse telegraafiposti potikese kohal katkestas end laubus lõoke.

Astahhov, kes oli hiljuti lõpetanud õppekomando, oli määratud valveposti ülemaks. Ta valis peatuskoha viimases talus, mis asetses teistest eemal, piiri pool. Peremees — raseeritud kõverjalgne poolakas, valge viltkaabu peas — viis kasakad küüni, näitas, kuhu panna hobused. Küüni taga, hõreda punutud tara taga rohetas ristikúlapp. Tõusendik kerkis kuni lähima metsani, kaugemal valendasid viljad, mida lõikas läbi teetrüp, ja jälle tulid rohelised läikivad ristikuviilud. Küüni taga kraavi juures valvati järgemööda binokliga. Teised lebasid jahedas küünis. Seal segunes seiskunud vilja, aganatolmu ja hiiremustuse lehk maarooste maausa hallitusehõnguga.

Ivankov oli pugenud pimedasse nurka adra juurde ja magas õhtuni. Ta äratati loojakul. Krjutškov, haarates sõrmeotste vahele tema kaelanahka, venitas seda, ise köneldes:

«Söönud enda paksuks kroonutoidul, päris rasvamuhud kaelale õginud, näe! Tõuse üles, kurivaim, mine sakslasi valvama!»

«Ära jända, Kozma!»

«Tõuse üles!»

«Noh, jäta! Noh, ära jända . . . ma tõusen kohe.»

Ta tõusis tursununa, punasena. Keerutas katlataolist lühikesekaelalist pead, mis oli tugevasti laiadele õlgadele kinnitatud; nohisedes (ta oli niiske maa peal lama-

des külma saanud) sidus endale padrunitasku ümber ja vedas lohinal püssi enda järel ukse poole. Ta asus Štšegolkovi asemele valveposti, ja kohandanud binoklit, vaatas kaua loodesse, metsa poole.

Seal kurrutus tuule käes viljade valkjas laotus, rohelisele lepametsaneemekesele langes loojakupäikese ruske vool. Teisel pool alevit jõekeses, mis lebas ilusa helesinise loogana, kilkasid suplevad lapsed. Naise kontraalthääl kutsus: «Stasju! ... Sta-a-asju! ... Tule siia!» Štšegolkov keeras endale plotski, ütles ära minnes:

«Näe, kuidas loojak põleb. Tuleb tuult.»

«Tuult neh,» nõustus Ivankov.

Ööseks võeti hobustel sadulad pealt. Alevis kustusid tuled ja kära. Järgmisel hommikul kutsus Krjutškov Ivankovi küünist välja.

«Lähme alevisse.»

«Mis sinna?»

«Sööme, joome midagi.»

«Vaeyalt küll ...» kahtles Ivankov.

«Ma ütlen sulle. Ma küsisin peremehelt. Tolles hurtsikus seal — näed — kus see kivikatusega küün on?» Krjutškov osutas musta küüneka sõrmega. «Seal on salakõrtsmikul õlut, lähme?»

Nad läksid. Neid hõikas küüniuksest väljavaadanud Astahhov.

«Kuhu nüüd?»

Krjutškov, kes oli auastmelt Astahhovist vanem, heitis käega.

«Me tuleme kohe.»

«Tulge tagasi, poisid!»

«Ära klähvi!»

Oimulokkidega ja väljapööratud silmalauga vana juut võttis kasakad kummardustega vastu.

«Kas õlut on?»

«Ei ole, härra kózak!»

«Me maksame.»

«Jeesus Maria, kas ma siis ... Ah, härra kózak, uskuge ausat juuti, ei ole õlut!»

«Valetad! ...»

«Ah, pan kózak! Ma ütlen ju.»

«Sina, tead mis ...» katkestas teda Krjutškov pahaselt ja plaatis käe püksitaskusse, et võtta välja kulunud rahakott. «Sa anna meile, muidu hakkan sõimama!»

Juut surus raha väikese sõrmega vastu peopesa, lasknis torukesena väljapööratud lau alla ja läks eeskotta.

Minuti pärast tõi ta niiske viinapudeli, mille küljes oli odrakesti.

«Ja ise ütlesid, et ei ole. Oled mul onuke!»

«Ma ütlesin, et õlut ei ole.»

«Anna nüüd midagi suupisteks.»

Krjutškov lõi korgi laksuga välja, valas tassi kuni äratähitud äärteni täis.

Nad tulid välja pooljoobnutena. Krjutškov tantsiskles ja ähvardas rusikaga akende poole, mis mustendasid tühjade silmakoobastena.

Küünis haigutas Astahhov. Vaheseina taga krõmpsutasid hobused mahlakalt heinu süüa.

Ohtul sõitis Popov ettekannet tegema. Päev kulutati tegevusetuses.

Ohtu. Öö. Alevi kohal kõrguses kollendab kuu.

Aeg-ajalt kukub maja taga aias õunapuult valminud vili. Kostab niiske patsatus. Kesköö paiku kuulis Ivankov alevitänavas hobusekapjade müdinat. Ta ronis kraavist välja, silmitses teraselt, kuid kuu peale oli heitnud pilv; hallis läbipaistmatuses polnud näha midagi.

Raputades äratas ta küüni sissekäigu juures magava Krjutškovi.

«Kozma, ratsanikud tulevad! Tõuse üles!»

«Kustpoolt?»

«Alevi kaudu.»

Nad läksid välja. Tänaval, sülda viiskümmend eemal, klobises rabedalt kapjade kõnet.

«Jookseme aeda. Sealt on paremini kuulda.»

Jooksuga läksid nad majast mööda — aeda. Heitsid tara äärde. Tume jutukõmin. Jaluste tärin. Sadulate nagin. Juba lähemal. On näha ratsanike ähmaseid piirjooni.

Sõidetakse neljakaupa reas.

«Kes sõidab?»

«Aga keda sul vaja on?» vastas tenor esimestest ridadest.

«Kes sõidab? Ma lasen!» Krjutškov lõksatas püssilukuga.

«Tpruu,» peatas üks hobuse ja sõitis tara juurde. «Siin on piirivalvesalk. Kas valvepost või?»

«Valvepost.»

«Missugusest polgust?»

«Kolmandast kasakapolgust.»

«Kellega sa seal kõneled, Trišin?» küsiti pimedusest. Esimene tulija vastas:

«See on kasakate post, teie ausus.»

Tara juurde sõitis veel keegi.

«Tervist, kasakad!»

«Tere,» vastas Ivankov väikese viivitusega.

«Kas olete ammu siin?»

«Eilsest päevast.»

Teine juurdesõitnu läitis tiku, suitsu süüdates, ja Krjutškov silmas piirivalvemundris ohvitseri.

«Meie piirivalvepolk võeti piirilt ära,» hakkas ohvitser paberossi pahvides kõnelema. «Pidage silmas, et teie olete nüüd eesliinil. Vaenlane jõuab võib-olla homme siia.»

«Kuhu teie siis sõidate, teie ausus?» küsis Krjutškov sõrme püssipäästikult võtmata.

«Me peame kaks versta siit eemal ühinema oma eskadroniga. Noh, läki edasi, poisid! Kõike head, kasakad!»

«Head teed.»

Tuul kiskus kuu eest pilvekatte, ja alevile, aedade kobaraile, mügerikule küüniharjale, tõusendikule sõitvale väesalgale uhkas kollast kooljalikku valgust.

Hommikul sõitis Rvatšov ettekandega sotnjasse. Astahhov rääkis peremehega läbi ja see lubas väikese tasu eest hobustele ristikut niita. Ööst saadik olid hobused saduldatud. Kasakaid kohutas see, et nad olid jäänud silm silma vastu vaenlasega. Varem, kui nad teadsid, et eespool on piirivalve, ei olnud seda eraldatuse ja üksinduse tunnet; seda tugevamini andis see end tunda pärast teate saamist, et piir on paljaks jäetud.

Peremehe nurm polnud küünist kaugel. Astahhov määras niitma Ivankovi ja Štšegolkovi. Peremees, viltkaabu valge kobrulehena peas, juhatas nad oma põllulapi juurde. Štšegolkov niitis, Ivankov riibus niisket rasket

rohtu ja sidus seda kandeköite vahele. Sel ajal silmas Astahhov, kes läbi binokli vaatles piiri poole ahvatlevat teed, põldu mööda edela suunast jooksvat poisikest. Hallejaspruuni karvaheitmata jänesena veeres poiss künkast alla ja juba eemalt hüüdis midagi, lehvitades pikki tuunikaiseid. Ta jooksis kohale, ja õhku ahmides ning ümardunud silmadega ringi vaadates hüüdis:

«Kózak, kózak, saks tuli! Saks tuli sealt.»

Ta sirutas pika käise londina välja, ja Astahhov, liibudes binoklile, nägi klaaside sõõris kauget tihedat ratsanike salka. Silmi binoklist lahti tõmbamata hõikas ta valjusti:

«Krjutškov!»

See jooksis ringi vaadates küüni viltusest uksest välja.

«Jookse, kutsu poisid! Sakslased! Sakslaste ratsapatrull!»

Ta kuulis jooksva Krjutškovi müdinat ja nüüd nägi juba selgesti binoklist ruskja rohuviiru taga liikuvat ratsanike salgakest.

Ta seletas isegi nende hobuste kõrbi karva ja mundrite tumesinist värvust. Neid oli üle kahekümne mehe. Nad sõitsid tiheda korratu salgana, tulles edela poolt, sellal kui vaatleja ootas neid loodest. Nad ületasid tee ja sõitsid edasi mööda perve häilu kohal, milles oli laiali Ljubovi alev.

Nohisedes pingutusest, hammaste vahele surutud keelega kipratõmmatud huulte vahelt väljas, sidus Ivankov heinalasu kandeköite vahele. Tema kõrval seisis piipu imedes rõngasjalgne poolakast peremees. Ta oli pistnud käed vöö vahele ja kulmu kortsutades silmitses niitvat Štšegolkovi kaabu ääre alt.

«On's see vikat?» kirus see, vihaselt vehkides mängukannitaoliselt väikese vikatiga. «Kas sina niidad sellega?»

«Niidan,» vastas poolakas takerdudes keelega äranäritud piibulipsu taha, ja vabastas ühe sõrme vöö vahelt.

«Selle sinu vikatiga võib naisel mõnd kohta niita!»

«Mhh,» nõustus poolakas.

Ivankov turtsatas. Ta tahtis midagi ütelda, kuid ümber vaadates nägi põldu mööda jooksvat Krjutškovi. See

jooksis, mõõka käega kinni hoides, vänderdades jalgadega mätlikul põllul.

«Jätke järele!»

«Mis on?» küsis Štšegolkov, torgates vikati otsapidi maasse.

«Sakslased!»

Ivankov pillas kandeköied maha. Peremees pani jooksu kodu poole, alla kummardudes, peaaegu riivates kätega maad, nagu vinguksid ta kohal kuulid.

Vaevalt olid nad küüni jõudnud ja lõõtsutades hobuste selga hüpanud, kui silmasid roodu vene sõdureid, kes Pelikalie poolt alevisse tulid. Kasakad sõitsid neile vastu. Astahhov kandis roodukomandörile ette, et mööda küngast, alevi ümber ringi tehes, sõidab saksa ratsapatrull. Kapten vaatas rangelt oma saapaninadele, millele oli puistatud tolmuhärmatist, ja küsis:

«Kui palju neid on?»

«Üle kahekümne mehe.»

«Sõitke neile risti vastu, meie tulistame neid siit.» Ta pöördus roodu poole, andis käskluse rivistuda ja viis sõdurid kiires marsis edasi.

Kui kasakad üles künkale kihutasid, olid sakslased neist juba ette jõudnud ja sõitsid traavi, ületades Pelikaliesse viivat teed. Salga ees ratsutas ohvitser valkjaspunasel kärbitud sabaga hobusel.

«Neile järele! Me ajame nad teise valveposti peale!» komandas Astahhov.

Alevis nendega ühinenud ratsa-piirivalvur jäi maha.

«No mis on? Juba valmis, vennas?» hüüdis Astahhov tagasi vaadates.

Piirivalvur lõi käega, hakkas sammu alla alevisse laskuma. Kasakad sõitsid kiiret traavi. Nüüd võis isegi palja silmaga selgesti näha saksa tragunite sinist mundrit. Nad sõitsid lühikest traavi teise valveposti suunas, mis asetses karjamõisas, versta kolm alevist eemal, ja vaatasid tagasi, kasakaile. Neid eraldav vahemaa kahanes märgatavalt.

«Anname tuld!» kähistas Astahhov, hüpates sadulast.

Seistes, ratsutid käe ümber mässitud, andsid nad kogupaugu. Ivankovi hobune ajas end püsti, viskas peremehe maha. Kukkudes nägi ta, kuidas üks sakslane lan-

gas hobuselt: algul kallutus laisalt küljele ja äkki, heites käed üles, kukkus. Peatumata, karabiine tuppedest võtmata, ratsutasid sakslased edasi, minnes üle galopile. Hiad hargnesid hõredamalt. Tuul keerutas riidest lipukesi nende pikidel. Astahhov hüppas esimesena hobuse selga. Hiad laksid nuutidel käia. Saksa patrull pöördus terava nurga all vasakule, ja neid jälitavad kasakad kappasid neljakümne sülla kauguselt mööda mahakukkunud sakslasest. Edasi tuli künklik maastik, lõhestatud madalaist nõgudest, kurrutatud sakilistest väikestest jäärakutest. Igakord, kui sakslased nõost välja teisele poole üles jõudsid, jalastusid kasakad ja saatsid neile järele igaüks pidemetäie padruneid. Teise valveposti kohal lasksid nad veel ühe sadulast.

«Kukkus!» hüüdis Krjutškov jalga jalusesse pistes.

«Karjamõisast tulevad kohe meie omad!... Siin on teine post...» pomises Astahhov, suitsetamisest kollaseks parkunud sõrmega uut padrunipidet püssisalve pistes.

Sakslased läksid üle tasasele traavile. Karjamõisast mööda sõites vaatasid aeg-ajalt selle poole. Kuid õu oli tühi, hoonete kivikatuseid lakkus küllastumatult päike. Astahhov tulistas hobuse seljast. Veidi mahajäänud tagumine sakslane heitis peaga ja andis hobusele kannuseid.

Alles hiljem selgus: kasakad olid lahkunud teiselt valvepostilt samal ööl, kuna olid teada saanud, et telegraaftraadid olid poole versta kaugusel karjamõisast läbi lõigatud.

«Ajame esimese posti peale!» hüüdis Astahhov teiste poole pöördudes.

Ja nüüd alles pani Ivankov tähele, et Astahhovil nina kestendab, õhuke nahake ripub sõõrme kohal.

«Miks nad ei kaitse end?» küsis ta nukralt, kohendades püssi seljal.

«Oota veel...» sähvas Štšegolkov, hingates nagu nõlehaige hobune.

Sakslased laskusid esimesse nõkku tagasi vaatamata. Teisel pool mustendas põld, siinpool kerkis harjasena umbrohtu ja hõredat põõsastikku. Astahhov peatas hobuse, lükkas mütsi kuklasse, pühkis käeseljaga sõmer-

jat higi. Ta vaatas teistele; sülitanud välja kuiva süljekämbu, ütles:

«Ivankov, sõida nõo juurde, vaata, kus nad on.»

Näost telliskivipunane, selg higist märg, lakkus Ivankov ahnelt kuivanud huuli, sõitis.

«Kui saaks paar mahvi tõmmata,» ütles Krjutškov sosinal, nuudiga parmu eemale ajades.

Ivankov sõitis sammu, kergitades end jalustes, vaadates alla häilupõhja. Alguses silmas ta kõikuvaid piigiotsi, siis äkki ilmusid nähtavale sakslased, kes olid hobused ümber pööranud ja häilunõlva tagant rünnakule tulid. Ees ratsutas ohvitser maaliliselt tõstetud mõõgaga. Hetke jooksul, millal Ivankov hobust pööras, sõõbis talle meelde ohvitseri tusane vurrudeta nägu, tema rühikas asetus. Rahena langes südamele sakslaste hobuste müdin. Seljaga tundis Ivankov otse valusalt surma näpistavat külmust. Ta pööras hobuse järsult ringi ja kappas vaikides tagasi.

Astahhov ei jõudnud tubakakotti kokku panna, pistis selle taskust mööda.

Krjutškov, kes nägi Ivankovi selja taga sakslasi, pani esimesena kihutama. Parema tiiva sakslased kappasid Ivankovile risti vastu, teed ära lõigates. Nad lähenesid talle imepärase kiirusega. Ivankov rooskas hobust nuudiga, vaatas tagasi. Ta halliks muutunud nägu tõmbles, silmad näisid koopaist välja tungivat. Ees ratsutas Astahhov, surudes end vastu sadulakaart. Krjutškovi ja Štšegolkovi taga tuiskles halkjaspruun tolm.

«Nüüd! Nüüd! Jõuab järele!» tardus mõte, ja Ivankovil ei tulnud meeldegi ennast kaitsta; oma suurt tüsedat keha kõverasse kiskudes puudutas ta peaga hobuse turja.

Talle jõudis järele suurekasvuline punakajuukseline sakslane. Suskas talle piigiga selga. Läbistades nahkvöö, tungis piigiteravik poole verssoki sügavuselt kehasse.

«Vennad, pöörake tagasi!...» hüüdis Ivankov hullunult ja tõmbas mõõga tupest. Ta tõrjus tagasi teise, talle küljesse suunatud löögi, ja end kergitades rahmas mõõgaga vasakul pool kappavale sakslasele selga. Ta piirati ümber. Suurekasvuline saksa hobune tõukus rinnaga vastu tema hobuse külge, peaaegu lõi selle jalust, ja

lähedal, otse enda ees nägi Ivankov võõra näo hirmsat hägu.

Esimesena kappas kohale Astahhov. Ta suruti kõrvale. Ta kaitses end mõõgaga vehkides, keerles sadulas nagu vurr, hambad irevil, näost muutunud nagu surnu. Ivankov sai mõõgaotsaga rabaku kaelale. Vasakult poolt herkis tema kohale tragun, ja tuhmilt sähvatas silmade ees löögiks tõstetud mõõk. Ivankov pani oma mõõga ette: teras löi vingudes terase vastu. Tagant pisteti talle piik õlakurihma alla, visalt kisti seda õlalt. Hobuse ülesheidetud pea tagant paistis ähmaselt tedretähnilise vanapoolse sakslase higine, õhetav nägu. Sakslase rippuv lõuahuu värises, ta rabas mõttetult mõõgaga, püüdes tabada Ivankovi rinda. Mõõk ei ulatunud, sakslane viskas selle kõrvale ja kiskus nüüd sadula külge kinnitatud kollasest tupest karabiini, pööramata Ivankovilt kiirestipilkuvaid, hirmunud pruune silmi. Ta ei jõudnud karabiini välja tõmmata, üle hobuse ulatas Krjutškov piigiga temani, ja taha kaldudes, tumesinist mundrit rinnal käristades ohkas sakslane ehmunult-imestunult:

«Mein Gott!»[1]

Silmsamaš kõrval piirasid umbes kaheksa tragunit Krjutškovi ümber. Teda taheti elusalt vangi võtta, kuid ta kiskus hobuse püsti ja kogu kehaga keereldes tõrjus sakslasi mõõgaga, kuni see tal käest löödi. Haaranud tahimalt sakslaselt piigi, käsitses ta seda nagu õppusel.

Eemalepaiskunud sakslased raiusid Krjutškovi piiki mõõkadega. Väikese rõõmutu savimullapõllu siilu ääres nad puntrusid, kobrutasid, õõtsudes tapluses nagu tuule käes. Hirmust metsistunud kasakad ja sakslased torkasid ja ralusid, mida ette juhtus: selgi, käsi, hobuseid ja relvi... Surmahirmust meeletud hobused tormasid üksteise peale, põrkasid segaduses kokku. Enesevalitsuse tagasi saanud Ivankov püüdis mitmel korral tabada talle peale rõhuvat pikanäolist valgeverelist tragunit pähe, kuid mõõk langes kiivri terasest küljeplaatidele, libises ära.

Rohkesti verd kaotav Astahhov murdis rõngast läbi ja sõõstis eemale. Talle kihutas järele saksa ohvitser.

---

[1] Mu jumal!

Haaranud õlalt püssi, tulistas Astahhov lähedalt ja tappis ta. See saigi pöördehetkeks tapluses. Sakslased, kes olid kõik mõttetuist hoopidest haavatud, kaotanud ohvitseri, pudenesid laiali, eemaldusid. Neid ei jälitatud. Neile ei tulistatud järele. Kasakad ratsutasid otse Pelikalie alevisse sotnja juurde; sakslased tõstsid üles sadulast kukkunud haavatud seltsimehe ja eemaldusid piiri poole.

Kui kasakad olid sõitnud umbes pool versta, hakkas Ivankov vankuma.

«Ma ikka... Ma kukun!» Ta peatas hobuse, kuid Astahhov tõmbas ratsuteist.

«Edasi!»

Krjutškov määris näol verd laiali, kobas rinda. Ta sõduripluusil punetas märgi laike.

Karjamõisa juures, kus oli olnud teine valvepost, jaguneti kaheks.

«Paremale sõita,» ütles Astahhov, osutades õue taga lepistikus muinasjutuliselt rohendavale soole.

«Ei, vasemale!» tõrkus Krjutškov.

Nad läksid lahku. Astahhov Ivankoviga jõudsid alevisse hiljem. Alevi serval ootasid neid oma sotnja kasakad.

Ivankov viskas ratsutid käest, hüppas sadulast, vankus ja kukkus. Ta kangestunud käest tõmmati vaevaga möök.

Tund aega hiljem sõitis peaaegu kogu sotnja kohale, kus oli tapetud saksa ohvitser. Kasakad võtsid talt ära jalatsid, riided ja relvad, tunglesid vaatlema tapetu noort tusast, juba kollaseks tõmbunud nägu. Ust-hopjorlane Tarassov oli jõudnud tapetult võtta hõbevõruga kella ja siinsamas müüs selle rühmaurjadnikule. Rahataskust leiti veidi raha, kiri, blond juustekihar ümbrikus ja kõrgilt naeratleva suuga neiu päevapilt.

9

Sellest tehti hiljem kangelastegu. Krjutškov, sotnjakomandöri lemmik, sai tema ettekande põhjal Georgi risti. Tema seltsimehed jäid varju. Kangelane saadeti ära diviisi staapi, kus ta logeles kuni sõja lõpuni, saades veel kolm risti selle eest, et Petrogradist ja Moskvast sõitsid teda vaatama mõjukad daamid ja härrad ohvitserid.

Daamid ahhetasid, kostitasid doni kasakat kalliste paberossidega ja maiustustega, tema aga algul vandus neile peatud ja pesemata kuradeid peale, kuid hiljem, ohvitserilakuid kandvate staabilibitsejate heategeva mõju all tegi sellest tulusa elukutse: jutustas «kangelastest», tihendades värve mustani, valetas häbenematult, ja daamid vaimustusid, vaatasid imetlusega kasakast kangelase rubelikku röövlinäkku. Kõigil oli hea ja mõnus olla.

Peakorterisse tuli tsaar, ja Krjutškov viidi talle näha. Punajuukseline unine keiser vaatas Krjutškovi üle nagu hobuse; pilgutas lõtvu kotjaid lauge, patsutas talle õlale.

«Tubli, kasakas!» ja pöördudes saatjaskonna poole: «Andke mulle seltersit.»

Krjutškovi kasakatukaga pea ei kadunud ajalehtede ja ajakirjade veergudelt. Lasti välja Krjutškovi näopildiga paberossid. Nižni-Novgorodi kaupmeeskond annetas talle kuldmõõga.

Astahhovi poolt tapetud saksa ohvitseri seljast võetud münder kinnitati laiale vineertahvlile, ja kindral von Rennenkampf, asetanud autosse Ivankovi ja adjutandi selle tahvliga, sõitis ringi eesliinile minevate vägede rivi ees, pidas sütitavalt kroonulikke kõnesid.

Oli aga nii: surmaväljal sattusid kokku kuritegelikku sõtta heidetud inimesed, kes polnud veel jõudnud omandada oskust endataoliste hävitamises, neid haaranud loomalikus hirmus põrkasid nad kokku, tõukusid üksteise otsa, jagasid pimesi hoope, vigastasid endid ja hobuseid ja jooksid laiali, ehmudes lasust, mis tappis inimese, läksid laiali kõlbeliste santidena.

Seda nimetati kangelasteoks.

10

Rinne polnud veel välja kujunenud paljuverstalise paindumatu rästikuna. Piiril puhkes ratsaväe-kokkupõrkeid ja -lahinguid. Esimestel päevadel pärast sõja kuulutamist laskis Saksa väejuhatus välja kombitsad — tugevad ratsapatrullid, mis tülitasid meie väeosi, libisedes läbi valvepostidest, uurides välja väeosade asetust ning suurust. Brussilovi 8-nda armee rinde ees liikus 12.

ratsaväediviis kindral Kaledini juhatusel. Vasemal, ületanud Austria piiri, tungis edasi 11. ratsaväediviis. Selle üksused, vallutanud lahinguga Lešnjuvi ja Brodõ, tammusid ühel kohal, — austerlastele oli tulnud abiväge, ja ungari ratsavägi tungis ägeda hooga meie ratsaväele peale, tülitades teda ja surudes Brodõ poole.

Pärast lahingut Lešnjuvi linna all vaevles Grigori Melehhov närivas hingevalus. Ta oli märgatavalt kõhnunud, kaalus maha võtnud, rännakutel ja puhkuse ajal, unes ja suikumisel viirastus talle sageli austerlane, see, kelle ta oli võre juures surnuks raiunud. Haruldaselt tihti elas ta unes läbi toda esimest taplust, ja haaratuna mälestustest, tundis ta isegi unes krampi oma paremas käes, mis oli surunud piigivart; ärgates ja toibudes peletas ta endast und, varjas käega valutavalt-kõvasti kinnipigistatud silmi.

Ratsavägi tallas valminud vilju, põldudele heitsid teravahaagiliste kabjaraudade jäljed, nagu oleks rahepagin käinud üle kogu Galiitsia. Rasked sõdurisaapad rammisid teid, sillutasid maanteid, sõtkusid augustipori.

Seal, kus olid käimas lahingud, uuristasid mürsud rõugeina maa sünge näo; igatsedes inimvere järele roostetasid temas malmi- ja terasekillud. Öösiti sirutusid silmapiiri taga taeva poole pikakäelised helepunased tulekumad, pälkudena loitsid külad, alevid, linnakesed. Augustis, kui valmivad kõik viljad, hallendas taevas rõõmutult, harvad ilusad päevad roiutasid lämmatava kuumusega.

August lähenes lõpule. Aedades kolletasid lehed, varre poolt nõrgus neisse surmaeelset purpurpuna, ja eemalt näis, nagu oleksid puud täis lahtisi haavu ja neist voolaks rusket puuverd.

Huviga jälgis Grigori muudatusi, mis toimusid tema sotnjakaaslastega. Äsja laatsaretist tagasi tulnud Prohhor Zõkov, rautatud kabja täkiline arm põsel, varjas veel suunurkades valu ja nõutust, pilgutas sagedamini oma leebeid silmi; Jegorka Žarkov vandus igal võimalikul juhul ränkade roppude sõimusõnadega, rõvetses endisest rohkem ja needis kõike maailmas; Grigori küla mees Jemeljan Grošev, tõsine ja asjalik kasakas, oli üleni kuidagi söestunud, mustaks tõmbunud, naeris aeg-

ajalt mõttetult mingit tahtele alistumatut, sünget naeru. Moodust toimus igas näos, igaüks laskis omamoodi endas valmida ja kasvada sõja külvatud seemneid.

Polk oli lahinguliinilt eemale viidud ja viibis kolmepäevasel puhkusel, sest teda taheti täiendada Donilt saabunud abiväega. Sotnja oli parajasti minemas suplusele mõisa tiiki, kui mõisast kolme versta kaugusel asetsevast jaamast sõitis välja suurem ratsaväesalk.

Seni kui neljanda sotnja kasakad tammile jõudsid, laskus jaamast väljasõitnud väesalk tõusendikult alla, ja nüüd sai selgesti nähtavaks, et ratsavägi on kasakad. Paimutudes võttis Prohhor Zõkov tammil pluusi seljast; saanud pea vabaks, silmitses ta teraselt.

«Meie mehed, Doni omad.»

Silmi vidutades vaatas Grigori kolonnile, mis venis alla mõisa poole.

«Marsivägi[1] tuli.»

«Küllap meile täienduseks.»

«Võtavad vist teise järjekorra mehi.»

«Vaadake, poisid! See on ju Stepan Astahhov! Seal, kolmandas reas!» hüüdis Grošev ja naeris lühidalt, ragisevalt.

«Nüüd on kord nendegi kätte jõudnud.»

«Ja näe, seal on Anikuška!»

«Griška, Melehhov! Näe, kus vend. Tundsid ära?»

«Tundsin.»

«Pead liiku tegema, va vemmal. Mina nägin esimesena.»

Kortsu-uurded põsenukkidel, silmitses Grigori teraselt, püüdes Petro hobust ära tunda. «On uue ostnud,» mõtles ta ja pööras pilgu venna näole, mis näis imelikult muutununa nende viimasest ammusest kohtumisest saadik: ta oli päevitunud, nisukarva vurrud olid kärbitud ja kulmud päikesest hõbejaks kõrvetatud. Grigori võttis mütsi maha, läks talle vastu, vehkides käega nagu õppusel. Tema järel tormasid tammilt poolpaljad kasakad, sõtkudes õõnesvarreliste harakputkede kergesti purunevat võsa ja vana takjapuhmastikku.

---

[1] Marsivägi — väeosad, mis tagavaravägede koosseisust saadetakse tegevväe täienduseks. — *Tõlk.*

Marsisotnja läks aia tagant ringi mõisa, kus asetses polk. Teda juhtis elatanud ja tüse värskelt raseeritud peaga jessauul, kelle võimukas raseeritud suu oli puukõvadesse loogetesse tardunud.

«Küllap vist kähisev ja õel teine,» mõtles Grigori, naeratades vennale ja vilksamisi vaadeldes jessauuli tugevasti pingutatud kogu ning tema all kongis ninaga, nähtavasti kalmõki tõugu hobust.

«Sotnja!» helises jessauuli puhas terasekõlaline hääl.

«Rühm-kolonnidena, vasak õlg ette, marss!»

«Tere, vennas!» hüüdis Grigori rõõmsas erutuses, naeratades Petrole.

«Jumal annab tervist. Näe, tuleme teie juurde. Noh, kuidas läheb?»

«Pole viga.»

«Oled elus?»

«Seni ikka olen.»

«Tervitusi meie rahvalt.»

«Kuidas nad seal elavad?»

«On elus ja terved.»

Toetudes käega tüseda valkjaspunase hobuse laudjale, pööras Petro korraks end terve kerega tagasi, libistas naeratavate silmade pilgu üle Grigori, ja sõitis eemale — teda varjasid teiste, tuttavate ja tundmatute tolmunud seljad.

«Tere, Melehhov! Kogu küla tervitab.»

«Sinagi tuled meie juurde?» naeris Grigori, tundes juuksetuka kullakarva kobara järgi ära Miška Koševoi.

«Teie juurde. Me tuleme nagu kanad hirsi peale.»

«Saad siin nokkida! Enne nokitakse sind ära.»

«Nonoh!»

Palja särgi väel tuli tammi poolt ühel jalal hüpeldes Jegorka Žarkov. Ta kõverdus ühele küljele, hoidis püksi laiali ja püüdis jalaga sattuda lotendavasse püksisäärde.

«Tervist, semlakid!»

«Võe-e-e! See on ju Jegorka Žarkov.»

«Hei sina, täkuke, kas pandi kammitsasse?»

«Kuidas emal seal läheb?»

«On elus.»

«Saadab tervitusi, aga külakosti me ei võtnud — niigi on raske.»

Jegorka kuulas vastust haruldaselt tõsise näoga ja istus palja tagumikuga rohule, varjates tusanenud nägu, ja kuidagi ei tahtnud värisev jalg sattuda püksisäärde.

Helesiniseks värvitud plangu taga seisid poolpaljad kasakad; teisel pool, kastanitega palistatud teed mööda, vuolas õue sotnja — täiendusvägi Donilt.

«Tere, semlak!»

«Ega's ometi sina, lang Aleksander?»

«Mina ise.»

«Andrejan! Andrejan! Kuradi lontkõrv, ei tunne ära?»

«Tervisi naiselt, kroonumees, ae!»

«Aitüma.»

«Kus on siin Boriss Belov?»

«Missuguses sotnjas oli?»

«Vist neljandas.»

«Aga kust ta pärit on?»

«Zatonilt, Vjošenskaja staniitsast.»

«Milleks sul teda vaja on?» segab end katkelisse juttuajamisse kolmas.

«Tähendab, et on vaja. Tõin kirja.»

«Tema sai hiljuti Raibrodõ all surma, vennas.»

«Tohoh? . . .»

«Jumala eest! Otse minu silme all. Vasaku nisa alla läi kuul sisse.»

«Kes teist siin on Tšornaja Retškalt?»

«Ei ole kedagi, sõida edasi.»

Sotnja koondus ja asus rivisse keset õue. Tamm kattus suplemisele tagasi läinud kasakatega.

Veidi aja pärast tulid nende juurde äsjasaabunud marsisotnjalased. Grigori istus venna kõrvale maha. Savi tammil lehkas raskelt niiskuse järele. Äärt mööda oli lõõnud halja rohuna õitsele paks vesi. Grigori tappis täisid särgi õmblustes ja kurdudes ning jutustas:

«Tead, Petro, mu hing on surmani väsinud. Olen justkui pooleldi tapetud . . . Nagu oleksin veskikivide vahel olnud, — nad muljusid mu üleni ära ja sülitasid välja.» Hääl on tal kaeblev, kõlatu, ja põiki üle otsaesise küntud vagu (seda märkas Petro sisemise hirmutundega alles praegu) paistab tumedana, tundmatuna, kohutades mingi muudatusega, võõrdumisega.

«Kuidas siis nii? . . .» küsis Petro, särki seljast tõmmates, paljastades valget ihu ühtlase päevitusviiruga kaelal.

«See on nii,» hakkas Grigori kiiresti kõnelema, ja ta hääl tugevnes vihas, «et inimesed ässitati üksteise kallale, ja hoia, et sa kellegagi kokku ei satu! Rahvas on hullemaks läinud kui hundid. Ümberringi on vihavaen. Ma arvan kohe, et kui peaksin hammustama inimest — ta jääb marutõbiseks.»

«Kas sinul on tulnud . . . tappa?»

«On! . . .» peaaegu kisendas Grigori ja käkerdas särgi kokku ning viskas jalge alla. Siis muljus sõrmedega kaua kõri, nagu surudes sellest läbi kinnijäänud sõna, vaatas kõrvale.

«Räägi!» käskis Petro, vältides ja kartes kohata venna pilku.

«Mind piinab südametunnistus. Lešnjuvi all ma pistsin ühe mehe piigiga surnuks. Ägeduses . . . Ei saanud teisiti . . . Aga milleks ma ta tapsin?»

«Noh?»

«Nojah noh, tapsin asjata inimese ja valutan tema pärast hinge. Öösiti tuleb ette, raibe. Kas siis mina olen süüdi?»

«Sa pole veel harjunud. Oota, küll see tuleb.»

«Kas teie olete marsisotnja?» küsis Grigori.

«Miks? Ei, meie kuulume kahekümne seitsmendasse polku.»

«Mina arvasin, et tulite meile abiks.»

«Meie sotnja haagitakse mingisuguse jalaväediviisi külge, sellele me sõidamegi järele, aga meiega koos tuli küll marsisotnja — teile saadeti juurde noori.»

«Nii. Noh, lähme vette.»

Grigori võttis rutates püksid jalast, läks tammi pervele; pruun, vimmakalt sale, oli ta Petro arvates lahusoleku aja kestel vanemaks jäänud. Käsi välja sirutades viskus ta, pea ees, vette; laine raske rohelus sulgus tema kohal ja läks ringidena laiali. Leebelt kätega vett laksutades, laisalt õlgu liigutades ujus ta tiigi keskel naerda lagistavate kasakate salga juurde.

Kaua võttis Petro maha ihu peal kantavat risti ja emaõnnistusse õmmeldud palvet. Ta pistis ristinööri särgi alla, astus vette ettevaatliku vastumeelsusega,

nihutas rinda, õlgu, sukeldus ohkides ja hakkas Grigorile järele ujuma; eraldunud teistest, ujusid nad koos tiivase, põõsastikuga kaetud vastaskalda poole.

Liikumine jahutas, rahustas, ja kätelööke heites kõneles Grigori tagasihoidlikult, ilma hiljutise kireta:

«Ma olen päris täitanud. Murest. Tahaksin korra kodus käia: kohe lendaksin, kui oleksid tiivad. Vaataksin oma silmagagi. Noh, kuidas seal on?»

«Natalja on meil.»

«Nii?»

«Elab.»

«Kuidas isa-emaga lugu on?»

«Pole viga. Aga Natalja ootab ikka sind. Mõtleb omas meeles, et sa tuled tema juurde tagasi.»

Grigori puristas ja sülitas vaikides välja suhusattunud vett. Pead pöörates püüdis Petro talle silma vaadata.

«Sa saada talle kirjades vähemasti tervitusigi. Aina sinust elabki teine.»

«Kas ta tahab siis . . . seda kokku sõlmida, mis katki on käristatud?»

«Kuidas seda'nd ütelda . . . Eks inimene ela oma loost. Tore naisuke. Vali. Hoiab end puhtana. Et mingit vallatust või muud säärast — ei ole seda temal viisiks.»

«Mingu mehele.»

«Sa kõneled veidralt!»

«Pole ühti veidralt. Nii see peab olema.»

«See on teie asi. Mina ei sega end sinna vahele.»

«Ja Dunjaška?»

«See on valmis mõrsja, vennas! On selle aastaga nii sirgunud, et ei tunne äragi.»

«Noo?» imestas Grigori lõbusamaks muutudes.

«Jumala tõsi. Pannakse teine mehele, ja meie ei saa vuntsegi märjaks kasta. Tapavad veel ära, lurjused!»

«Ega sedagi tea!»

Nad ronisid veest välja liivale ja heitsid kõrvuti, toetudes küünarnukkidele, soojendades end süngistuva päikese käes. Mööda ujus Miška Koševoi, poole kehani veest välja sirutudes.

«Tule vette, Grišką!»

«Oota, ma laman veidi.»
Sitikat sõmerja liiva sisse mattes küsis Grigori:
«Mis Aksinjast kuulda on?»
«Enne seda kui sõda kuulutati, nägin teda külas.»
«Mis ta sinna tükkis?»
«Tuli mehe juurde oma kraami järele.»
Grigori kõhatas ja mattis sitika, lükates talle käeservaga liiva peale.
«Sa ei kõnelnud temaga?»
«Teretasin ainult. On teine päris priske, lõbus. Nähtavasti on kerge elu pani kosti peal.»
«Noh, ja Stepan?»
«Andis tema krempli kätte. Käis temaga üsna hästi ümber. Aga sina hoia tema eest. Ole valvel. Kasakad kõnelesid mulle, Stepan olevat purjus peaga ähvardanud: nii kui tuleb esimene lahing — annab sulle kuuli.»
«Ma tean . . .»
«Tema ei anna sulle andeks.»
«Teán.»
«Muretsesin endale hobuse,» viis Petro jutu teisale.
«Kas müüsite härjad ära?»
«Jah, laugud. Saja kaheksakümne eest. Ostsin poolteisesaja eest. Hobune on aus. Ostsime ta Tsutskanilt.»
«Kuidas viljad on?»
«Head. Ei saanud minust enam koristajat. Ära võeti.»
Jutt läks majapidamisele, kaotades pinevuse. Ahnelt imes Grigori endasse koduseid uudiseid. Ta elas sel hetkel nendest, sarnanedes endise isemeelse ja lihtsa poisiga.
«Noh, jahutame end ja siis — riidesse,» pani ette Petro, niiskelt kõhult liiva pühkides, judisedes. Ta seljal ja kätel oli kananahk.
Tiigi juurest mindi salgas. Plangu juures, mis eraldas aeda mõisaõuest, jõudis neile järele Stepan Astahhov. Käies kammis ta luukammiga oma sasinenud juuksetukka, kohendades seda mütsisirmi alla; ta jõudis Grigori kõrvale.
«Tervist, sõbramees!»
«Tere.» Grigori jäi veidi maha, vaadates talle hämmeldunud, pisut süüdlasliku pilguga.
«Kas sa pole mind unustanud?»

«Peaaegu.»
«Aga näe, mina pean sind meeles,» naeratas Stepan pilkavalt ja läks peatumatult edasi, pani eessammuvale ürjadnikuõlakutega kasakale käe ümber õlgade.
Enne koitu tuli diviisi staabist telefonogramm käsuga asuda positsioonile. Polk seadis end valmis umbes veeranditunniga; täiendatud meestega, läks ta lauldes tõkestama madjari ratsaväe läbimurret.
Hüvastijätul pistis Petro vennale pihku neljaks kokkupandud paberilehe.
«Mis see on?» küsis Grigori.
«Kirjutasin sulle ära palve. Võta . . .»
«Kas aitab?»
«Ära pilka, Grigori!»
«Ma ei pilka.»
«Noh, hüvasti, vend. Jää terveks. Sa ära tüki teistest ette, surm sihib ägedate pihta! Hoia end seal!» hüüdis Petro.
«Aga palve?»
Petro lõi käega.
Kuni kella üheteistkümneni liiguti ilma igasuguste ettevaatusabinõudeta. Siis kandsid vahtmeistrid sotnjaisse laiali käsu: minna võimalikult tasa, lõpetada suitsetamine.
Kauge metsaviiru kohal lendas üles lillast suitsust värvunud rakette.

11

Väike märkmik tammekarva safianköites. Nurgad on hõõrdunud ja ülespoole murdunud: omanik on teda kaua taskus kandnud. Lehed on sõlmilise viltuse käekirjaga täis kirjutatud . . .

. . . . . .

«. . . Mõne aja eest tärkas see vajadus usaldada end paberile. Tahan pidada midagi instituudi «päeviku» taolist. Kõigepealt «temast»: veebruaris, ma ei mäleta, missugusel kuupäeval, tutvustas mind temaga tema kaasmaalane, üliõpilane Bojarõškin. Ma sattusin nendega kokku kino sissekäigu juures. Meid tutvustades ütles Bojarõškin: «See on kaasmaalanna, Vjošenskajast. Sina,

Timofei, armasta ja austa teda. Liisa on suurepärane tüdruk.» Mäletan, ma pomisesin midagi ebaselget ja pidasin peos ta pehmet higist kätt. Nii algas minu tutvus Jelizaveta Mohhovaga. Ma sain esimesest pilgust aru, et ta on rikutud tüdruk: säärastel naistel silmad kõnelevad rohkem kui vaja. Pean tunnistama, et ta jättis mulle ebasoodsa mulje: kõigepealt see soe niiske käsi. Ma pole iial kohanud inimest, kel käed nii higistaksid; ja siis — silmad, õieti väga ilusad silmad, säärase pähklikarva varjundiga ent samal ajal ebameeldivad.

Sõber Vasja, ma silun teadlikult stiili, kasutan isegi piltlikkust, selleks et kunagi, kui see «päevik» satub sinu juurde Semipalatinskisse, sul oleks täpne kujutelm toimunust. (On nimelt säärane mõte, et pärast armuvahekorra lõppu, mis mul Jelizaveta Mohhovaga tekkis, saadan selle vihu sulle. Arvan, et selle dokumendi lugemine võiks pakkuda sulle üsna palju lõbu.) Ma kirjeldan kronoloogilises järjekorras. Niisiis, ma tutvusin temaga, ja me läksime kolmekesi vaatama mingisugust ülisentimentaalset kinosodi. Bojarõškin vaikis (tal valutas purihammas), ja mina ajasin väga napilt juttu. Me osutusime ühe nurga inimesteks, s. o. naabreiks staniitsade poolest, ja läbi arutanud ühised mälestused stepimaastike ilust jne., jne., jäime vait. Mina, kui võib nii ütelda, vaikisin sundimatult, tema ei tundnud vähimatki ebamugavust sellest, et olime jutunatukese ära kulutanud. Ma kuulsin temalt, et ta on arstiteaduse teise kursuse üliõpilane, pärit kaupmeheseisusest ja väga armastab kanget teed ja Asmolovi tubakat. Nagu näed, väga napid andmed pähklikarva silmadega tütarlapse tundmaõppimiseks. Hüvastijätmisel (me saatsime teda kuni trammipeatuseni) ta palus enda juurde sisse astuda. Aadressi kirjutasin ma üles. Mõtlesin külastada teda 28-ndal aprillil.

29. aprillil.

Käisin täna tema juures, ta kostitas tee ja halvaaga. Õieti on ta huvitav tüdruk. Terav keel, parajal määral tark, ainult et temast hõngub artsõbaševlikkust[1], — on

[1] Artsõbašev, M. P. (1878—1927) — reaktsiooniline vene kirjanik, kelle teostes ülistatakse suguelulist lodevust ja parasiitlikku elunautimist. — *Tõlk.*

tunda juba eemalt. Tulin tema juurest hilja koju. Toppisin paberossi ja mõtlesin asjadele, mil pole absoluutselt midagi ühist temaga, — eriti rahale. Mu ülikond on jõledasti kulunud, aga «kapitali» pole. Üldiselt, asi on rämps.

1. mail.

See päev on tähistatud sündmusega. Sokolnikis, väga suuru ajaviitmise kestel, sattusime jandi sekka: politsei ja umbes kahekümnemeheline kasakatesalk ajasid laiali tööliste maimeeleavaldust. Üks joobnu lõi kasaka hobust kepiga, ja see pani käima nuudi. (Millegipärast on võetud viisiks nimetada nuuti nagaikaks, aga tal on ju omaenda ilus nimi, milleks siis?) Mina astusin ligi ja segasin end vahele. Ütlen ausalt, et olin haaratud kõige õilsamaist tundeist. Segasin end vahele ja ütlesin kasakale, et ta on tülinorija, ja veel üht-teist muud. Ta tõstis juba nuuti ka minu peale, kuid mina ütlesin talle küllaldase kindlusega, et ma olen ise Kamenskaja staniitsa kasakas ja võin ta nii läbi vohveldada, et ta selg niisama pehmeks muutub kui kõht. Kasakas sattus olema heasüdamlik, noor; teenistus ei olnud teda nähtavasti veel ära piinanud. Ta vastas, et on Ust-Hopjorskaja staniitsast ja kõva rusikamees. Me lahkusime rahus. Kui ta oleks minu suhtes midagi ette võtnud, oleks tulnud kaklus ja veel midagi halvemat minu isiku jaoks. Minu vahelesegamine seletub sellega, et meie seltskonnas oli Jelizaveta, tema juuresolekul aga haarab mind säärane poisikeselik soov «kangelasteoks». Otse oma silmade all muutun kukeks ja tunnen, kuidas mütsi all kasvab nägematu punane hari ... Vaat milleni olen jõudnud!

3. mail.

On joomatuju. Lisaks kõigele muule — ei ole raha. Harude kohalt, lihtsamalt öeldud, allpool klappi on püksid lootusetult rebenenud, pakatanud nagu üliküps Donitagune arbuus. Lootus sellele, et õmblus vastu peab, on petlik. Samasuguse eduga võib arbuusigi kokku õmmelda. Volodka Strežnjov käis siin. Homme lähen loenguile.

7. mail.

Sain isalt raha. Sõimab teine pisitasa kirjas, aga reinul pole põrmugi häbi. Kui isa teaks, et pojal on kõl-

belised sarikad pehastunud ... Ostsin ülikonna. Kaela sidemele pööravad tähelepanu isegi voorimehed. Ajasin habet juuksuri juures Tverskajal. Väljusin sealt värske pudupoesellina. Sadovaja-Triumfalnaja nurgal naeratas mulle linnavaht. Säherdune kelm! Mul on ju säärasel kujul temaga tõesti midagi ühist? Aga kolm kuud tagasi? Muide, ei maksa sorida ajaloo pesus ... Nägin Jelizavetat juhuslikult, läbi trammiakna. Ta viipas kindaga ja naeratas. Mihuke ma olen?

8. mail.

«Kõik ead on armastuse vallas.» Mul on otse silme ees Tatjana mehe suu, avali nagu suurtükisuue. Mul oli vastupandamatu himu sülitada rõdult talle suhu. Ja kui tuleb meelde see lause, eriti lõpp: «va-a-a-lla-as ...» — siis kisub mu lõualuid kramplikult viltu haigutus, arvatavasti närviline.

Kuid asi on selles, et mina olen oma eas armunud. Kirjutan neid ridu, endal juuksed peas püsti ... Käisin Jelizaveta juures. Algasin väga kõrgelt ja kaugelt. Tema tegi näo, nagu ei mõistaks, ja katsus juttu teistele rööbastele viia. Kas pole ehk vara? Äh, kurat, see ülikond segas asja ära! ... Vaatan peeglisse — lihtsalt vastupandamatu, ja mõtlen: võtan õige kätte ja avaldan end. Mul on kuidagi nii, et kaine kaalutlus valitseb kõige muu üle. Kui mitte kohe armastust avaldada, siis kahe kuu pärast on juba hilja; püksid kuluvad ja hõõrduvad ära niisugusest kohast, et mingi armuavaldus pole enam mõeldav. Kirjutan ja imetlen iseend: kuivõrd selgelt on minus liitunud kõik meie ajastu parimate inimeste parimad tundmused. Siin on teil niihästi õrn ja leegitsev kirg kui ka «mõistuse kindel hääl». Vooruste rossolje peale kõigi muude väärtuslike omaduste.

Mul jäigi teostamata esialgne ettevalmistus temaga. Segas korteriperenaine, kes kutsus tema koridori ja, nagu ma kuulsin, küsis temalt raha laenuks. Jelizaveta ütles ära, kuigi tal raha oli. Ma teadsin seda kindlasti, ja ma kujutlesin tema nägu, kui ta tõepärase häälega ära ütles, ja ta pähklikarva ning täiesti siiraid silmi. Mul kadus himu kõnelda armastusest.

13. mail.

Ma olen põhjalikult armunud. Selles pole mingit kahtlust. Kõik tunnusmärgid on olemas. Homme avaldan oma tundeid. Oma rolli pole ma seni selgitanud.

14. mail.

Asi võttis kõige ootamatuma pöörde. Sadas vihma, säärast sooja, meeldivat vihma. Meie läksime mööda Mohhovajat, viltune tuul piitsutas kõnniteekive. Mina kõnelesin, tema aga sammus vaikides, pea longus, nagu mõtiskledes. Kübaralt nirises talle põsele vihmajoakesi, ja ta oli kaunis. Esitan meie kõneluse:

«Jelizaveta Sergejevna, ma avaldasin teile, mis ma tunnen. Teil on sõna.»

«Ma kahtlen teie tunnete ehtsuses.»

Ma kehitasin kõige rumalamal viisil õlgu ja kelkisin, et olen valmis vannet andma või midagi säärast. Tema ütles:

«Kuulge, te olete hakanud kõnelema Turgenevi kangelaste keeles. Rääkige lihtsamalt.»

«Lihtsamalt enam ei saa. Ma armastan teid.»

«Ja siis?»

«Teil on sõna.»

«Te tahate vastu-armuavaldust?»

«Ma tahan vastust.»

«Vaadake, Timofei Ivanovitš ... Mis võin ma teile öelda? Te meeldite mulle raasuke ... Olete väga pikk.»

«Ma kasvan veel,» tõotasin mina.

«Aga me oleme nii vähe tuttavad, ühist ...»

«Sööme koos puuda soola ära ja õpime teineteist lähemalt tundma.»

Ta pühkis roosa peopesaga märgi põski ja ütles:

«Olgu peale, asume kokku. Elame, näeme. Ainult andke mulle aega, et ma saaksin lõpetada oma endise vahekorra.»

«Kes ta on?» tundsin ma huvi.

«Te ei tunne teda. Keegi arst, veneroloog.»

«Millal te vabaks saate?»

«Loodan, et reedeks.»

«Kas asume koos elama? See tähendab, ühte korterisse?»

«Jah, vist küll, see on mugavam. Teie kolite minu juurde.»

«Miks?»

«Mul on väga sobiv tuba. Puhas, ja perenaine on sümpaatne inimene.»

Ma ei vaielnud vastu. Tverskaja nurgal läksime lahku. Me suudlesime teineteist ühe daami suureks hämmastuseks.

Mis tulevik mull' tuua tõotab?

22. mail.

Meil on mesinädalad. «Mesist» meeleolu tumestas täna see, et Liisa ütles mulle, vahetagu ma pesu. Tõepoolest, mu pesu on ärakantud koledus. Aga raha, raha ... Me kulutame minu oma, ja seda pole kesteab kui palju. Tuleb otsida tööd.

24. mail.

Täna otsustasin osta endale, mis vaja pesu poolest, aga Liisa tekitas mulle ettenägemata kulu. Tal oli tungiv tahtmine lõunastada heas restoranis ja osta endale siidsukad. Me lõunastasime ja ostsime, kuid ma olen ahastuses: mu pesu läks vett vedama!

27. mail.

Ta kurnab mind. Ma olen füüsiliselt laastatud ja tuletan meelde paljast päevalillevart. See pole naine, vaid tuli ja särts!

2. juunil.

Me ärkasime täna kell üheksa. Neetud harjumus varbaid liigutada viis järgmiste tulemusteni: Liisa lükkas vaiba tagasi ja vaatles kaua mu jalapõida. Ta võttis oma tähelepanekud kokku niiviisi:

«Sul pole jalg, vaid hobuse kabi. Veel hullem. Ja siis need karvad varvastel, vuih!» Palavikulise jälestusjudinaga väristas ta õlgu, ja endale vaipa peale tõmmates, pöördus ära seina poole.

Mul oli piinlik. Tõmbasin jalad ligi ja puudutasin tema õlga.

«Liisa!»

«Jätke mind rahule!»

«Liisa, nii ei lähe. Ma ei saa ometi oma jala kuju muuta, see pole ju tellimise peale tehtud. Aga mis puutub karvakasvusse, siis karv on tola, ta kasvab igal pool.

Sina kui arstiteadlane peaksid tundma loomuliku arengu seadusi.»

Ta pööras näo minu poole. Pähklikarva silmad said äsja šokolaadilise varjundi.

«Palun lahkesti kohe täna osta higivastast puudrit: teie jalgadel on laibalehk.»

Mina väitsin vastu, et temal on alati niisked peopesad. Ta vaikis seepeale, aga minu hingele, kui väljenduda kõrges «ästiilis», langes pilvevari ... Siin pole asi mitte jalgades ega karvades ...

4. juunil.

Täna sõitsime paadiga Moskva jõel. Tuletasime meelde lapsepõlvemaad. Jelizaveta käitub vääritult: ta laimab mind kogu aeg, vahel väga jämedalt. Vastata talle selle-sama-ga — tähendaks põhjustada vahekorra katkemist, aga seda ma ei tahaks. Kõigest hoolimata ma kiindun temasse üha enam. Ta on lihtsalt hellitatud naine. Kardan, minu mõju pole küllaldane selleks, et tema iseloomu põhjani muuta. Armas, isemeelne tütarlaps. Seejuures tütarlaps, kes on kogenud sääraseid asju, mida mina teadsin ainult kuulu järgi. Tagasiteel ta vedas mu rohukauplusse ja ostis naeratades talki ja veel mingit pagana asja.

«Seda peab sa tarvitama higistamise vastu.»

Ma kummardasin väga galantselt ja tänasin.

Naeruväärne, aga nii see on.

7. juunil.

Tema vaimne pagas on siiski väga kehv. Muus asjas võib ta igaühele õpetajaks olla.

Iga päev enne magamaheitmist pesen ma jalgu tulise veega, niisutan kõlni veega ja riputan peale mingit rämpsu.

16. juunil.

Iga päevaga muutub ta sallimatumaks. Eile oli tal närvihoog. Säärasega on raske läbi saada.

18. juunil.

Mitte midagi ühist! Me kõneleme kumbki eri keelt. Ühendav moment on voodi. See on kohitsetud elu.

Täna hommikul, enne pagariärisse minekut, võttis ta minu taskust raha ja sattus sellele raamatukesele. Tõmbas välja.

«Mis see sul on?»

Mul lõi kuum juga üles. Mis siis, kui ta avab mõne lehekülje? Ma vastasin ja ise imestasin oma hääle loomulikkuse üle:

«See on aritmeetiliste arvutuste raamat.»

Ta pistis selle ükskõikselt tagasi taskusse ja läks ära. Peab olema ettevaatlikum. Teravmeelsused omavahel on head siis, kui neid võõras ei loe.

Meelelahutus-allikas sõber Vasjale.

21. juunil.

Ma hämmastun Jelizaveta üle. Ta on kahekümne ühe aastane. Millal ta jõudis nii laostuda? Mis perekonnast ta on, kuidas teda kasvatati, kes on mõjutanud tema arenemist? Need on küsimused, mis mind äärmiselt huvitavad. Ta on kuratlikult ilus. Ta on uhke oma kehavormide täiuslikkusele. Eneseaustamise kultus — muud midagi pole olemas. Olen mitu korda katsunud temaga tõsiselt kõnelda... Kergem on veenda vanausulist jumala olematuses kui teda ümber kasvatada.

Kooselu muutub võimatuks ja rumalaks. Ometi viivitan ma lõputegemisega. Pean tunnistama, et sellest kõigest hoolimata meeldib ta mulle. On mu külge kasvanud.

24. juunil.

Asi on väga lihtne. Me kõnelesime täna avameelselt, ja tema ütles, et ma ei rahulda teda füüsiliselt. Vormiliselt pole meie vahekord veel katkenud, aga kindlasti tuleb see neil päevil.

26. juunil.

Talle oleks vaja täkku staniitsa tallist. Täkku!

28. juunil.

Mul on raske temast lahkuda. Ta on mässinud end mu ümber nagu kõnts. Täna käisime Varblasemägedes. Ta istus numbritoas akna all, ja läbi karniisi nikerduse langes päike heledasti ta juuksekiharaile. Tukatkulla värvi juuksed. Siin on sul ka killuke luulet!

4. juulil.

Mina olen töö maha jätnud. Jelizaveta on minu maha jätnud. Jõime täna Strežnjoviga õlut. Eile jõime viina. Meie lahkusime Jelizavetaga teineteisest, nagu sobib kultuurseile inimestele, korrektselt. Ilma igasuguste sekel-

dusteta. Täna nägin teda Dmitrovkal ühe džokisaabastes noormehega. Ta vastas mu tervitusele tagasihoidlikult. Sellega on ka juba aeg märkmed lõpetada — läte on ära kuivanud.

30. juulil.

Tuleb täiesti ootamatult sulg kätte võtta. Sõda. Loomaliku entusiasmi puhang. Iga kõvakübarakandja lehkab nagu ussitanud koer juba versta kauguselt patriotismi järele. Poisid on vihased, aga minul on hea meel. Mind närib igatsus... «kaotatud paradiisi» järele. Eile nägin Jelizavetat unes. Ta jättis nukra jälje. Kui saaks kuidagi meelt lahutada!

1. augustil.

Kära on ära tüüdanud. On tulnud tagasi endine meelelahu, nukrus. Imen seda nagu laps lutti.

3. augustil.

Väljapääs. Lähen sõtta. Rumal? Väga. Häbistav? Olgu, mul pole endaga ju midagi peale hakata. Saaks teraksegi teisi elamusi. Ometi ei olnud seda küllastumust kahe aasta eest. Kas hakkan vanaks jääma või?

7. augustil.

Kirjutan vagunis. Just praegu sõitsime Voronežist välja. Homme tuleb Kamenskajas maha minna. Otsustasin kindlasti lähen «usu, keisri ja isamaa» eest.

12. augustil.

Mulle korraldati pidulik ärasaatmine. Ataman oli vintis ja pidas maha sütitava kõne. Pärast ütlesin ma talle sosinal: «Te olete lollpea, Andrei Karpovitš!» Ta hämmastus ja haavus, nii et läks näost roheliseks. Sisistas mürgiselt: «Ise veel haritlane. Kas teie pole ehk neid, keda me tuhande üheksasaja viiendal aastal nuutidega peksime?» — Ma vastasin, et kahjuks ma «pole neid». Isa nuttis ja tükkis suudlema. Vaene, armas isa! Sa peaksid minu naha sees olema. Nalja pärast soovitasin tal tulla ühes minuga rindele, ja ta hüüdis ehmunult: «Mis sa räägid, aga majapidamine?» Homme sõidan jaama.

13. augustil.

Siin-seal koristamata vilju. Künkakestel rammusaid ümisejaid. Nad on rabavalt sarnased nende sakslastega odavail kivitrükipiltidel, keda Kozma Krjutškov piigile

lükib. Elasin ja olesklesin mõistlikult, uurisin matemaatikat ja teisi täppisteadusi ega võinud iial arvata, et muutun niisuguseks «šovinistiks». Küll ma juba polgus kasakatega juttu ajan.

22. augustil.

Mingisuguses jaamas nägin esimest partiid sõjavange. Sihvakas sportlasliku rühiga austria ohvitser läks konvoi saatel jaama. Talle naeratasid kaks jaamaesisel jalutavat preilit. Ta kummardas väga osavasti käigu peal ja saatis neile käemusu.

Isegi vangina on ta puhtalt raseeritud, galantne, tema kollased säärekatted läigivad. Ma saatsin teda pilguga: ilus noor poiss, armas seltsimehelik nägu. Satu niisugusega kokku — lihtsalt käsi ei tõsta mööka.

24. augustil.

Põgenikke, põgenikke, põgenikke ... Kõik raudteed on koormatud põgenikkude ja sõduritega täidetud rongidega.

Möödus esimene sanitaarrong. Peatusel hüppas vagunist välja noor sõdur. Side näol. Me saime jutu peale. Ta on haavatud kartetšiga. On hirmus rahul, et vaevalt tuleb enam teenida, silm on vigastatud. Naerab.

27. augustil.

Olen oma polgus. Polgukomandör on väga tore vanameheke. Alamjooksu kasakaid. Siin tundub juba pisut vere hõngu. Kuulu järgi läheme ülehomme positsioonile. Minu rühm — 3-nda sotnja 3. rühm — koosneb Konstantinovskaja staniitsa kasakaist. Igavad poisid. Ainult üks on naljahammas ja laulumees.

28. augustil.

Asume teele. Täna kõmiseb seal eriti. On niisugune mulje, nagu ajaks üles äike ja prahvataks kauge kõu. Ma isegi nuusutasin, et kas ei lõhna ehk vihma järele. Aga taevas on atlaslik, puhas.

Mu hobune vigastas eile jala väliköögi ratta vastu ja hakkas lonkama. Kõik on uus, ebaharilik, ja ma ei tea, mille juurde asuda, millest kirjutada.

30. augustil.

Eile polnud aega midagi kirja panna. Praegu kirjutan sadulas. Kõigutab, ja tähed venivad pliiatsi alt moonuta-

tuina ja ebaloomulikena. Sõidame kolmekesi kandeköitega heinte järele.

Praegu poisid köidavad heinu kokku, mina aga laman kõhuli ja «fikseerin» hilinemisega eilset. Eile saatis vahtmeister Tolokonnikov meid kuuekesi luurele (ta tituteerib mind põlglikult «tudengiks»: «Kuule sina, tudeng, ee, hobusel tuleb kabjaraud ära ja sina ei näegi?») Me tabisime mingi poolpõlenud alevi. Oli palav. Hobused ja meie olime märjad. On halb, et kasakail tuleb ka suvel halevisi pükse kanda. Teisel pool alevit kraavis nägin esimest tapetut. Oli sakslane. Jalad põlvist saadik kraavis, ise lamab selili. Üks käsi on selja alla pööratud, teise on surutud püssi padrunipide. Püssi ei ole kõrval. Mulje on kohutav. Taastan läbielatut mälus ja külmapidin jookseb mööda selga ... Tal oli säärane asend, nagu oleks ta istunud, jalad kraavis, ja pärast heitnud puhkama. Hail munder, kiiver. On näha nahkvooder lehtedena, nagu paberossides, selleks et tubakas läbi ei pudeneks. Ma olin nii uimastatud sellest esimesest elamusest, et ei mäleta tema nägu. Nägin ainult suuri kollaseid sipelgaid, kes ronisid kollasel otsaesisel ja klaasistunud vidutatud silmadel. Mööda ratsutades lõid kasakad risti ette. Ma vaatasin verelaigukesele mundri paremal poolel. Kuul oli tunginud tal paremast küljest sisse ja läbistanud keha. Mööda sõites märkasin, et vasakut pool, seal, kus kuul välja tuli, on laik ja vereloik maas palju suuremad ja munder on kluttidena välja kistud.

Ma sõitsin võpatades mööda. Ah niimoodi on see siis ...

Vanem urjadnik, hüüdnimega Trundalei, katsus tõsta meie langenud meeleolu, jutustades roppu anekdooti, endal aga huuled värisesid ...

Pool versta alevist eemal on mingi mahapõletatud tehase müürid, telliskivimüürid suitsunud musta ülaäärega. Me kartsime sõita otse mööda teed, sest see viis sellest ahervaremest mööda, ja otsustasime teha ringi tema ümber. Sel ajal kui me kõrvale sõitsime, hakati sealt meid tulistama. Esimese paugu kõla, nii häbi kui see ongi, lõi mu peaaegu sadulast välja. Ma haarasin sadulakaarest kinni ja inertsi mõjul kummardusin, tõmbasin ratsuteid.

Me kihutasime alevi poole, mööda tollest kraavist, kus oli tapetud sakslane, ja toibusime alles siis, kui alev oli jäänud seljataha. Pärast sõitsime tagasi. Jalastusime, jätsime hobused kahe hobusehoidja hoolde, ise aga läksime neljakesi alevi servale tolle kraavi juurde. Kummargil läksime mööda kraavi. Ma nägin juba eemalt tapetud sakslase põlvest teravalt painutatud jalgu madalais kollakais saabastes. Möödusin temast hinge kinni pidades, nagu magajast, justkui kardaksin teda äratada. Niiskelt rohetas rudjutud rohi tema all...

Me heitsime kraavi, ja mõne minuti pärast ratsutasid põlenud tehase varemeist hanerivis välja üheksa saksa ulaani... Ma tundsin nad mundri järgi ära. Ohvitser hüüdis eraldudes midagi terava kurguhäälega, ja nende salgake kihutas meie suunas. Poisid hüüavad, et ma aitaksin neil heinu kokku köita. Lähen.

30. augustil.

Tahaksin jutustada lõpuni, kuidas ma esimest korda tulistasin inimest. Kui saksa ulaanid hakkasid meie poole sõitma (nagu praegu kerkivad silme ette nende rohekashallid, vaskussi värvi mundrid, läikivad kiivrilehtrid, kõikuvad piigid lipukestega).

Ulaanidel olid mustjaskõrvid hobused. Millegipärast pöörasin ma pilgu kraavipervele ja silmasin väikest smaragdikarva põrnikat. Ta kasvas mu silme ees ja muutus koletu suureks. Hiiglasena ronis ta rohukõrsi kõigutades mu küünarnuki juurde, mis toetus perve kuivanud sõmerjasse savisse, kobis üles mööda mu kaitsevärvi sõduripluusi varrukat ja laskus kiiresti alla püssile, püssilt rihmale. Ma jälgisin ta teekonda ja kuulsin urjadnik Trundalei katkevat häält: «Laske, mis te's ootate?!»

Ma asetasin küünarnuki kindlamini, pigistasin vasaku silma kinni, tundsin, et mu süda paisub, muutub niisama suureks kui too smaragdikarva põrnikas. Sihikuraami sälgus hallrohelise mundri taustal värises kirp. Minu kõrval laskis Trundalei. Ma vajutasin päästikule ja kuulsin oma kuuli oigavat lendu. Tõenäoliselt ma võtsin madala sihiku, sest põrgates kiskus kuul mättailt tolmuloorikesi. Esimene lask inimese pihta. Ma lasksin välja pidemetäie padruneid ilma sihtimata, ilma midagi enda ees nägemata. Viimast korda liigutasin ma püssi-

toru, löksatasin, unustanud, et padruneid pole, ja alles siis vaatasin sakslastele. Nad ratsutasid niisama korralikult tagasi. Kõige taga ohvitser. Neid oli üheksa ja ma nägin ohvitseri hobuse mustjaskõrvi laudjat ja ulaanikiivri harja metallplaati.

2. septembril.

Tolstoi «Sõjas ja rahus» on koht, kus ta kõneleb joonest kahe vaenulise sõjaväe vahel — teadmatuse joonest, mis nagu eraldaks elusaid surnuist. Eskadron, milles teenis Nikolai Rostov, läheb rünnakule, ja Rostov määrab mõttes selle joone kindlaks. Mul tuli täna eriti elavalt meelde see koht romaanist sellepärast, et täna koidu ajal me ründasime saksa husaare... Hommikust saadik tunglaid nende väeosad, väga hästi toetatud suurtükiväest, meie jalaväe peale. Ma nägin, kuidas meie sõdurid — viel 241. ja 273. jalaväepolk — põgenesid paaniliselt. Nad olid sõna tõsises mõttes demoraliseeritud ebaõnnestunud pealetungi tagajärjel, kus kaks polku ilma suurtükiväe toetuseta läksid ründele ja löödi tagasi vaenlase tulega ning hävitati peaaegu kolmandiku võrra kogu koosseisust. Meie jalaväge jälitasid saksa husaarid. Siis pandigi tegevusse meie polk, mis seisis metsasihil reservis. Mäletan seda asja järgmiselt. Meie väljusime Tõšvitši külast kella 2 ja 3 vahel hommikul. Valitses sügav koidueelne pimedus. Oli tunda tugevat männimetsa ja kaerapõldude lõhna. Polk läks sotnjaisse jagatult. Külavaheteelt pöörasime vasakule ja liikusime edasi mööda viljapõlde. Hobused läksid puristades, pekstes kapjadega kaeralt mahlakat kastet.

Isegi sinelis on jahe. Polku veeti kaua mööda põldu ja alles tunni aja pärast kappas polgu staabist kohale ohvitser, andis korralduse komandörile. Meie vana andis käskluse rahulolematu häälega edasi, ja polk pööras läänenurga all metsa. Rühmkolonnides liikusime kitsal sihil kokkusurutult. Kuskil vasemal meist oli käimas lahing. Tegutsesid saksa patareid, ja hääle järgi otsustades oli neid rohkesti. Paukude helid võnkusid; näis, et meie kohal põleb see lõhnav männimets. Kuni päikesetõusuni olime pealtkuulajaiks. Siis kõlas värisev «hurraa», säärane loid, hale, mahlatu, ja — järgnes vaikus, läbistatud kuulipildujate puhtast tööst. Sel silmapilgul

tunglesid mõtted nii segaselt; ainuke, mida ma sel hetkel kujutlesin lõikavalt valusa selgusega, oli meie, ahelikus pealetungiva jalaväe mitmepalgeline nägu.

Ma nägin kohmakaid halle kogusid, pliinjad kaitsevärvi mütsid peas, jämedad allapoole põlvi ulatuvad sõdurisaapad jalas, tallamas sügisest maad, ja kuulsin saksa kuulipildujate kindlataktilist, veidi kähisevat naeru, kui nad neid elusaid inimesi laipadeks ümber töötasid. Kaks polku pühiti ära ja põgenesid, relvi maha visates. Nende kannul tuli rügement saksa husaare. Kujunes nii, et me jäime nende tiivale, 300 sülla kaugusele või lähemale. Käsklus. Me rivistume silmapilkselt. Kuulen ainukest külma, suuraudadena tagasihoidvat: «marss-marss!» — ja me lendame. Mu hobuse kõrvad on nii pea ligi, et näib, nagu ei saaks neid käega lahti tõmmata. Vaatan tagasi — taga on polgukomandör ja kaks ohvitseri. Siin ta on, see joon, mis eraldab elusaid surnuist. Siin ta on, see suur meeletus!

Husaarid tõmbavad oma korratuid ridu kokku ja pöörduvad tagasi. Minu silme all raius sotnik Tšernetsov surnuks saksa husaari. Ma nägin, kuidas üks kuuenda sotnja kasakas sakslasele järele kihutades raius hullununa tema hobuse laudjat. Ülesviskuva mõõga küljest kukkus räbalaina nahka ... Ei, see on kujutletamatu! Sellele ei oska nime anda! Pärast seda, kui me tagasi tulime, nägin Tšernetsovi nägu — see oli keskendunud, tagasihoidlikult lõbus, nagu istuks ta preferansi juures, mitte aga sadulas pärast inimese tapmist. Sotnik Tšernetsov jõuab kaugele. On andekas!

4. septembril.

Me oleme puhkusel. Rindele koondatakse 2-se korpuse 4. diviis. Seisame Kobõlino alevis. Täna hommikul läbisid kiirmarsiga alevi 11-nda ratsaväediviisi üksused ja uraali kasakad. Läänes on käimas lahingud. Kostab lakkamatu kõmin. Peale lõunat käisin laatsareti juures. Minu juuresolekul saabus haavatute transport. Üht vankrit tühjaks laadides muhelevad sanitarid. Astun juurde. Ohkides ja naeratades ronib sanitari abiga maha pikk rõugearmiline sõdur. «Näe, veli kasakas,» kõneleb ta, minu poole pöördudes, «puistasid mulle herneid taguotsa. Neli kartetšikuuli sain.» Sanitar küsib: «Kas taga

tõkkes mürsk või?» — «Mis taga, mina ise tungisin tagaspidi peale.» Onnist väljus halastajaõde. Vaatasin talle, ja värin sundis mind vankri najale toetuma. Haruldane sarnasus Jelizavetaga. Needsamad silmad, näoovaal, nina, juuksed. Isegi hääl on sarnane. Või näib see mulle nii? Nüüd hakkan ma võib-olla igas naises leidma sarnasust temaga.

5. septembril.

Õõpäeva söötsime hobuseid lasilate juures, ja nüüd läheme jälle sinna. Olen füüsiliselt murtud. Signalist puhub saduldamissignaali. Vaat seda meest tulistaksin praegusel silmapilgul suure mõnuga! ...»

. . . . . .

Sotnjakomandör saatis Grigori Melehhovi side-ülesandega polgu staapi. Hiljutiste lahingute paika läbides silmas Grigori otse kivitee ääres surnud kasakat. See lamas, blondjuukseline pea vastu hobusekapjadest täkitud teekillustikku surutud. Grigori tuli maha ja nina kinni pigistades (surnust hoovas laibalehka) otsis tema tabi. Püksitaskust leidis ta selle märkmiku, tindipliiatsipüi ja rahakoti. Ta võttis padrunitasku maha ja heitis põgusa pilgu kahvatule, niiskele, juba lagunema hakkavale näole. Meelekohtadel ja ninajuurel mustendas see märjalt ja sametiselt, surnu otsaesisel aga, keskendunud mõtiskluse põikses kurrus paistis tumedalt tolm.

Grigori kattis tapetu näo tema taskust leitud batisträtikuga ja sõitis staabi poole, aeg-ajalt tagasi vaadates. Märkmiku andis ta staabis üle kirjutajaile, ja need, tegedes seda hulgakesi, said naerda võõra lühikese elu ja selle maiste kirgede üle.

12

Pärast Lešnjuvi vallutamist läks 11. ratsaväediviis lahingutega läbi Stanislavtšiki, Radzivillovo, Brodõ ja 15-ndal augustil asetus Kamenka-Strumilovo linna lähedusse. Järel liikus armee, koondusid tähtsaisse strateegilistesse lõikudesse jalaväeosad, kogunesid sõlmpunktidesse staabid ja vooгid. Baltikumi poolt venis rinne

surmava palmikuna. Staapides koostati laialdase pealetungi plaane, kindralid pusisid kaartide kallal, käskjalad kihutasid lahingukäske laiali kandes, sajad tuhanded sõdurid läksid surma . . .

Luurajad tõid teateid, et linna juurde koondatakse suuri vastase ratsaväeosi. Metsatukkades teede ääres toimus kokkupõrkeid, kasakate ratsapatrullid astusid kontakti vaenlase luuresalkadega.

Kõik rännakupäevad, sestsaadik kui ta oli vennast lahkunud, püüdis Grigori Melehhov asjatult leida hinges toetuspunkti, et lõpetada haiglane mõtisklemine ja saada tagasi endine rahulik meeleolu. Viimase marsisotnjaga liideti polgule kolmanda järjekorra mehi. Üks neist, Kazanskaja staniitsa kasakas Aleksei Urjupin sattus ühte rühma Grigoriga. Urjupin oli pikk, vimmakas, esileulatuva alalõuaga ja kalmõki vurrupatsikestega; tema lõbusad kartmatud silmad naersid alati; hoolimata east helendas ta pealael paljak, ainult muhklik-kumera palja kolba külgedel puhmitses hõredaid ruugeid juukseid. Esimesest päevast alates andsid kasakad talle hüüdnime Tšubatõi.

Brodõ all puhkas polk pärast lahingut ööpäeva. Grigori asus samas onnis Tšubatõiga. Nad said jutu peale.

«Sa oled kuidagi luitunud, Melehhov.»

«Kuidas luitunud?» Grigori tusanes.

«Loid, nagu haige oleksid,» seletas Tšubatõi.

Nad söötsid lasilate juures hobuseid, suitsetasid, naaldudes vanale sammaldunud plangule. Tänavat mööda ratsutasid husaarid neljakaupa reas, plankude ääres vedeles koristamata laipu (austerlasi välja tõrjudes oli võideldud eeslinna tänavail), põletatud sünagoogi varemeist imbus vingust suitsu. Suure hävingu ja jäleda tühjuse pilti pakkus linn sel õhtueelsel, toredasti värvidega kirjatud tunnil.

«Ma olen terve.» Grigori sülitas, ilma Tšubatõile vaatamata.

«Tühi jutt! Ma näen ju.»

«Mida sa näed?»

«Tunned hirmu, konn? Kardad surma?»

«Sa oled rumal,» ütles Grigori põlglikult ja silmi vidutades vaatles küüsi.

«Oled sa tapnud inimest?» küsis Tšubatõi teravalt, silmitsedes uurivalt Grigori nägu.

«Olen. Mis siis?»

«Hing kurdab?»

«Kurdab?» muigas Grigori.

Tšubatõi tõmbas mõõga tupest.

«Tahad, raiun pea maha?»

«Ja siis?»

«Tapan ega õhatagi, — minus pole halastust!» Tšubatõi silmad naersid, kuid ta hääle, ta sõõrmete kiskjaliku värina järgi mõistis Grigori, et ta kõneleb tõsiselt.

«Sa oled metsik ja veider,» ütles Grigori, tähelepanelikult vaadeldes Tšubatõi nägu.

«Sinul on jõuetu süda. Kas baklaanovi lööki tunned? Vaata!»

Tšubatõi valis aiakeses kasvava väikese põlisvana kase, ja läks vimma hoidudes, silmadega sihtides otse selle juurde. Tema pikad soonilised ülilaiade labadega käed rippusid liikumatult.

«Vaata!»

Ta tõstis aeglaselt mõõka, ja põlvi painutades andis äkki hirmsa jõuga põiklöögi. Kahe arssina kõrgusel juurest läbilõigatud kask langes, haarates okstega tühjade akənaraamide järele, küünistades maja seina.

«Nägid? Võta õppust. Oli niisuke ataman — Baklanov, oled kuulnud? Tal oli säärane mõõk, et soonel oli elavhõbedat sisse valatud, raske oli tõsta teist, aga kui vihistas korra — kas või hobune pooleks.»

Kaua ei suutnud Grigori omandada löögi keerulist tehnikat.

«Sa oled tugev, aga raiuda ei oska. Vaat, kuidas tuleb teha,» õpetas Tšubatõi, ja põiksel lennul rabas ta mõõk valitud eset koletu jõuga.

«Inimest raiu julgelt. Inimene on pehme nagu tainas,» seletas Tšubatõi naervate silmadega. «Sa ära mõtle, kuidas ja mis. Sina oled kasakas, sinu ülesanne on raiuda ilma midagi küsimata. Tappa lahingus vaenlane — see on püha tegu. Iga tapetu eest arvab jumal sul ühe patu maha, niisama nagu ussi eestki. Looma ei tohi ilma vajaduseta hukata, — vasikat, ütleme, või mõnda muud, — aga inimest muudkui hävita. Inimene

on rämps ... Roe, haiseb maa peal, elab nagu sõnnikuseen.»

Grigori vastuväidete peale ta krimpsutas nägu ja jäi kangekaelselt vait.

Imestusega märkas Grigori, et Tšubatõid kardavad põhjuseta kõik hobused. Kui ta lähenes lasilale, liigutasid hobused kõrvu, tungisid ühte hunnikusse kokku, nagu tuleks nende poole metsloom, mitte inimene. Stanislavtšiki all, kui sotnja metsakas rabases maastikus peale tungis, oli ta sunnitud jalastuma. Hobusehoidjad võtsid hobused ja ratsutasid nõkku varju. Tšubatõi määrati ka hobusehoidjaks, kuid tema keeldus kindlalt.

«Urjupin, mis sa, saadana silmamuna, kohmitsed? Miks sa ei võta hobuseid?» tormas rühmaurjadnik talle kallale.

«Nad kardavad mind. Jumala eest!» kinnitas Urjupin, varjates silmades alalist muiet.

Ta polnud iialgi hobusehoidjaks, oma hobusega käis hästi ümber, hoolitses tema eest, aga Grigori märkas alati, et niipea kui peremees hobusele lähenes, harjumuse järgi hoides liikumatuina puusade vastu surutud käsi, — käis värin lainetusena üle hobuse selja; hobune muutus rahutuks.

«Ütle õige, hea inimene, mis need hobused sind pelgavad?» küsis ühekorra Grigori.

«Kes neid teab.» Tšubatõi kehitas õlgu. «Mina hoian neid.»

«Joobnuid tunnevad nad haisu järgi ära ja kardavad, aga sina pole ju purjus.»

«Minul on kange süda sees, nad tunnevad seda.»

«Hundisüda on sul sees, aga võib-olla pole mingisugustki, kivi on selle asemele pandud.»

«Võib-olla,» nõustus Tšubatõi meeleldi.

Kamenka-Strumilovo linna all läks kolmas rühm tervikuna ühes rühmaohvitseriga luurele: eelmisel päeval ülejooksnud tšehh oli teatanud väejuhatusele Austria väeosade paigutusest ja arvatavast vastupealetungist Goroši-Stavintski liinil; oli vaja alalist valvet tee üle, mida mööda oletati vaenlase väeosade liikumist; selleks otstarbeks jättis rühmaohvitser metsaservale neli kasa-

kat ühes rühmaurjadnikuga, ülejäänutega aga ratsutas linna taga paistva asundi kivikatuste poole.

Metsaservale, vana teravatipulise kabeli juurde, milles oli rooštetanud krutsifiks, jäid Grigori Melehhov, urjadnik, noorte hulka kuuluvad kasakad Silantjev, Tšubatõi ja Mihhail Koševoi.

«Jalastuge, poisid,» käskis urjadnik. «Koševoi, vii hobused nonde mändide taha, — nojah, nonde tihedamate taha seal.»

Kasakad lamasid kuivanud murdunud männi all, suitsetasid; urjadnik ei pööranud silmi binokli juurest. Umbes kümne sammu kaugusel neist hällis koristamata, varisenud teradega rukkipõld. Tuulest laastatud viljapead kõrutasid ja kahisesid kurvalt. Pool tundi lamasid kasakad vahetades laisku lauseid. Kuskil paremal pool linna vingas lakkamatult suurtükimürin. Grigori roomas vilja juurde ja valides täis päid, muljus neid, näris tahkeid, jäätunud teri.

«Viist austerlased!» hüüdis urjadnik poolvaljusti.

«Kus?» virgus Silantjev.

«Tulevad sealt metsast. Vaata rohkem paremale!»

Salgake ratsanikke sõitis välja kauge metsatuka tagant. Nad peatusid ja silmitsesid hoolikalt kaugele pealetungivate metsaneemedega põldu, siis hakkasid liikuma kasakate suunas.

«Melehhov!» kutsus urjadnik.

Grigori roomas männi juurde.

«Laseme lähemale ja siis anname kogupaugu. Seadke püssid valmis, poisid!» sosistas urjadnik palavikuliselt.

Ratsanikud sõitsid sammu, hoides paremale. Neli meest lamas männi all vaikides, hinge kinni pidades.

«... auht, kapral!» kostis tuule kandel noor kõlav hääl.

Grigori tõstis pea: kuus ungari husaari ilusais nööridega kaunistatud pihtkuubedes sõitsid salgana. Eesmine, suure musta hobuse seljas, hoidis käel karabiini ja naeris poolvaljusti bassihäälega.

«Tõmba!» sosistas urjadnik.

«Rak-rak-raak!» raksatas kogupauk.

«Aka-ka-ka — kak-ak!» haugatas taga kaja.

«Mis te'nd!» hüüdis Koševoi ehmunult mändide tagant

ja — hobustele: «Tpruu, sunnik! Marru läinud! Hüü, saadan!» Ta hääl kõlas kainestavalt valjusti.

Mööda põldu kappasid ahelikuks hargnenud husaarid. Üks neist, see, kes sõitis eesmisena rammusal mustal hobusel, tulistas õhku. Viimane, mahajäänu, surus end hobuse kaela vastu, vaatas aeg-ajalt tagasi, hoides vasaku käega mütsi kinni.

Tšubatõi kargas esimesena püsti ja hakkas jooksma, jalgadega rukkisse takerdudes, püssi käes valmis hoides. Umbes sada sülda eemal põtkis ja vehkis jalgadega mahakukkunud hobune, selle kõrval seisis ilma mütsita ungari husaar, hõõrudes kukkumisel viga saanud põlve. Ta hüüdis juba eemalt midagi ja tõstis käed üles, vaadates tagasi kauguses ratsutavatele seltsimeestele.

See kõik toimus nii kiiresti, et Grigori toibus alles siis, kui Tšubatõi tõi vangi männi juurde.

«Võta maha, kah-sõjamees!» hüüdis ta, jõhkralt tõmates enda poole mööka.

Vang naeratas hämmeldunult, hakkas askeldama. Ta tahtis rihma maha võtta, aga ta käed värisesid märgatavalt, tal ei läinud kuidagi korda pannalt lahti teha. Grigori aitas teda ettevaatlikult, ja husaar — noor, suurekasvuline, punnpõseline poiss tillukese soolatüükaga raseeritud ülahuule nurgas, — naeratas talle tänulikult, noogutas peaga. Ta näis rõõmustavat, et teda oli relvast vabastatud, soris taskuis, vaadeldes kasakaid, võttis välja nahkse tubakakoti ja hakkas midagi vadistama, käeliigutustega pakkudes tubakat.

«Kostitab,» naeratas urjadnik, ja ise juba kobas taskus paberit.

«Proovi ka võõrast kraami,» naeris lühidalt Silantjev.

Kasakad keerasid plotskid, hakkasid suitsetama. Must piibutubakas lõi tugevasti pähe.

«Kus ta püss on?» küsis urjadnik, ahnelt suitsu imedes.

«Siin,» näitas Tšubatõi seljatagant kollast läbitepitud rihma.

«Ta tuleb sotnjasse viia. Küllap staabis on «keelt» tarvis. Kes läheb viima, poisid?» küsis urjadnik, kõhides suitsust ja vaadates kasakaile tuhmistunud silmadega.

«Mina viin,» pakkus end Tšubatõi.

«Noh, mine.»

Vang sai nähtavasti aru, naeratas virilalt, haledalt; pöörates endast võitu saada hakkas ta askeldama, pööras taskuid pahupidi ja toppis kasakaile pihku muljutud mustet šokolaadi.

«Russin ich . . . Russin . . . nein Austritz!»[1] Ta moonutas sõnu, žestikuleeris naljakalt ja aina toppis kasakaile lõhnavat muljutud šokolaadi.

«Kas veel relva on peale selle?» küsis talt urjadnik. «Ära latra, ega me niikuinii aru saa. Ribidolver on? Paub-pauh on?»

Urjadnik vajutas oletatavale päästikule.

Vang raputas ägedalt pead.

«Ei on! Ei on!»

Ta laskis end meelsasti läbi otsida, tema paksud põsed värisesid.

Põlve kohal kärisenud ratsapükstest tilkus verd, roosat ihul paistis kriimustus. Ta surus selle vastu taskurätikut, krimpsutas nägu, matsutas huuli, rääkis lakkamatult . . . Tema kepi oli jäänud tapetud hobuse juurde, ta palus luba minna ära tooma tekki, kepit ja märkmikku, sellest oli ju tema omaste päevapilt. Asjatult püüdis urjadnik teda mõista ja lõi lootusetult käega:

«Vii ära.»

Tšubatõi võttis Koševoilt oma hobuse, istus sadulasse; püsirihma kohendades osutas käega:

«Mine, soldan, kah-sõjamees, kirevase päralt!»

Ergutatud tema naeratusest, vang naeratas ja sammus hobuse kõrval, koguni patsutas libitseva familiaarsusega Tšubatõi kuivetut säärt. See viskas ta käe karmilt kõrvale, tõmbas ratsutid pingule, teda ette lastes.

«Mine, kurat! Ah, nalja teed?»

Sõudlaslikult hakkas vang ruttama, läks nüüd juba trotsena, sageli vaadates tagasi kohalejäänud kasakaile. Ta valkjad juuksesalgud olid pealael uljalt püsti. Niisugusena ta jäigi Grigorile meelde — lahtiselt õlgadele heidetud tikitud husaarikuub, valkjad püstihoidvad juuksesalgud ja kindel, mehine kõnnak.

[1] Ma olen ruteen . . . ruteen . . . mitte austerlane. — Ruteenideks nimetati galiitsia ukrainlasi. — *Tõlk.*

Linna vallutamise operatsioon algas hommikul vara. Jalaväeosad, kelledel tiibadel ja varus oli ratsavägi, pidid alustama pealetungi metsa juurest koidu aegu. Kuskil juhtus segadus: kaks jalaväepolku ei tulnud õigel ajal; 211. laskurpolk sai korralduse siirduda vasakule tiivale; ühe teise polgu poolt ettevõetud ümberhaaramisel tulistas teda oma patarei; toimus mõttetus, hukatuslik vassing moonutas plaane, ja pealetung ähvardas lõppeda kui mitte pealetungijate purustamisega, siis igatahes ebaõnnestumisega. Senikaua kui jalavägi ümber paiknes ja suurtükiväelased tõmbasid välja rakendeid ja suurtükke, mis kellegi korraldusel olid öösel sohu juhitud, läks 11. diviis pealetungile. Metsane ja soine maastik ei võimaldanud vaenlast rünnata laial rindel, mõnedes lõikudes tuli meie ratsaväe-eskadronidel minna rünnakule rühmade kaupa. 12-nda polgu neljas ja viies sotnja viidi varusse, teised olid juba pealetungilainest kaasa haaratud, ja kohalejäänuteni kostis veerandtunni pärast mürin ja vappuv katkeline kisa:

«Rrra-a-a-a - r-a-a-a-a - rr-a-a-à! . . .»

«Meie omad hakkasid liikuma!»

«Läksid.»

«Küll kuuliprits koputab.»

«Niidab vist meie omi . . .»

«Vait jäid, ah?»

«Jõuavad lähemale, tähendab.»

«Kohe oleme meiegi platsis,» vahetasid kasakad katkendlikke lauseid.

Sotnjad seisid metsalagendikul. Kõrged männid takistasid väljavaadet. Möödus peaaegu pooljoostes rood sõdureid. Uljalt pingule tõmmatud mundris veltveebel jäi veidi maha; viimaseid ridu mööda lastes hüüdis kähisevalt:

«Read sirged hoida!»

Rood trampis mööda, lõgistades veepudelitega, ja kadus lepapadriku varju.

Hoopis kaugelt, metsaka nõlva tagant hõljus jälle eemalduv nõrgenenud kõmisev hüüe: «Ra-a-a-a - a-hurrrra-a-a! . .. Aa-a!» — ja järsku vaikis kisa nagu ära lõigatud. Tekkis sügav, rõhuv vaikus.

«Nüüd jõudsid pärale!»

«Murravad üksteist . . . Võitlevad!»

Kõik kuulatasid pingsalt, kuid vaikus oli läbitungimatu. Paremal tiival materdas ründajaid Austria suurtükivägi ja tihedate tepingutega läbistasid kuulmist kuulipildujad.

Grigori Melehhov vaatles rühma. Kasakad närvitsesid, hobused olid rahutud, nagu pureksid neid parmud. Müts sadulakaarele riputatud, pühkis Tšubatõi sinkjaspunast higist paljast pealage, Grigori kõrval imes ahnelt mahorkasuitsu Miška Koševoi. Kõik asjad ümberringi olid selgesti nähtavad ja liialdatult reaalsed, — nii on siis, kui oled terve öö magamata.

Sotnjad seisid varus tundi kolm. Laskmine kord vaibus, kord paisus uue jõuga. Üle nende peade põristas ja tegi mõned tiirud kellegi aeroplaan. Ta keerles kättesaamatus kõrguses ja lendas ida poole, tõustes aina kõrgemale; tema all helesinises laamas süttisid šrapnellilõhkemiste piimjad suitsud: tulistati seniitkahurist.

Varu viidi tegevusse keskpäeva paiku. Kogu mahorkatagavara oli juba ära suitsetatud ja mehed olid ootamisest väsinud, kui käskjalg-husaar kohale kappas. Neljanda sotnja komandör viis sotnja kohe välja metsasihile ja juhtis ta kuskile küljele (Grigorile näis, et nad lähevad tagasi). Minutit kakskümmend sõitsid nad tihnikus, rivistust segi ajades. Ikka lähemale roomasid neile tahinguhelid; mitte kaugel, kuskil taga, andis kiirtuld patarei; vuhina ja kirinaga, võites õhu takistust, lendasid üle nende peade mürsud. Sotnja, mis oli metsas ekslemisega laiali läinud, valgus korratuses lagedale. Poole versta kaugusel neist, metsaserval raiusid ungari husaarid vene patarei meeskonda.

«Sotnja, rivistu!»

Nad ei jõudnud veel rivi harvendada.

«Sotnja, mõõgad välja, rünnakule, marss-marss!»

Helesinine mõõgaterade paduvihm. Traavi kiirendades läks sotnja üle galoppi.

Äärmise suurtükirakendi ümber askeldas umbes kuus ungari husaari. Üks neist tõmbas suitsetest perustunud hobuseid, teine peksis neid mõõgaga. Ülejäänud, kes olid jalastunud, püüdsid suurtükki paigast nihutada, aitasid

kaasa, rataste kodaraist kinni haarates. Veidi eemal ratsutas uhkel šokolaadikarva kärbitud sabaga märal ohvitser. Ta jagas käsklusi. Ungarlased silmasid kasakaid, jätsid suurtükid sinnapaika ja kihutasid minema.

«Vaat nii, vaat nii, vaat nii!» luges Grigori mõttes hobuse hüppeid. Ta jalg kaotas hetkeks jaluse, ja tundes oma ebakindlat asendit sadulas, püüdis ta jalust sisemise hirmuga; alla kallutudes tabas ta selle, pistis saapanina läbi, ja silmi tõstes nägi suurtüki kuuehobuse-rakendit, eesmisel hobusel — kätega hobusekaela ümbert kinni hoidvat tapetud sõdurit, vere ja ajudega määritud särgis. Raginal laskusid hobuse kabjad tapetud suurtükimehe kehale. Ümberpaisatud püssirohukasti kõrval lamas veel kaks meest, kolmas oli selili lafetil. Grigorist ette jõudes kappas Silantjev. Ungari ohvitser kärbitud sabaga märal tulistas lähedase maa pealt Silantjevit. Silantjev hüpatas sadulas ja kukkus, püüdes, süleldes kätega sinist kaugust... Grigori tõmbas ratsuteid, katsudes läheneda paremalt poolt, et oleks hõlpsam raiuda: ohvitser märkas tema manöövrit ja tulistas käe alt. Ta tühjendas Grigori pihta revolvripideme-täie padruneid ja haaras mõõga. Kolm hävitavat lööki tõrjus ta — nagu näha, osav vehkleja, — mängeldes tagasi. Suud kõverdades tabas Grigori teda neljandal korral: kergitanud end jalustes (nende hobused ratsutasid peaaegu kõrvuti, ja Grigori nägi ungarlase tuhkhalli turda siledaksaetud põske ja pealeõmmeldud numbrit ta mundrikrael), pettis ta ungarlase valvsust vale hoovõtuga, ja muutes hoobi suunda, suskas mõõgaotsa talle abaluude vahele, teise hoobi andis kaelale. Langetades käe mõõgaga ja ratsutid, ajas ungarlane enda sirgu, kumerdades rinda nagu torke mõjul, heitis sadulakaarele. Võigast kergendust tundes virutas Grigori talle pähe. Ta nägi, kuidas mõõk kuni sooneni tungis kolbaluusse ülalpool kõrva.

Hirmus hoop pähe röövis Grigorilt meelemärkuse. Ta tundis suus kuuma soolast verd ja mõistis, et kukub, — keereldes kihutas kuskilt küljelt kiiresti tema poole kõrretüügastega kaetud maa.

Ränk põrutus kukkumisel tõi ta hetkeks tõelisusse tagasi. Ta avas silmad; neile voolav veri mattis nad kinni. Kõrva juures kostis müdin ja hobuse raske hinga-

mine: «pah, pah, pah!» Viimast korda avas Grigori silmad, nägi hobuse laialiaetud roosasid sõõrmeid, kellegi saabast läbimas jalust. «Lõpp,» — lipsatas kergendav mõte uusikesena. Kõmin ja must tühjus.

14

Augustikuu esimestel päevadel otsustas sotnik Jevgeni Listnitski lasta end üle viia Ihukaardiväe Atamanipolgust mingisugusesse kasaka-armeepolku. Ta esitas raporti ja kolme nädala pärast saavutas selle, et ta määrati ühte tegevväes viibivasse polku. Kui määramine oli vormistatud, teatas ta enne ärasõitu Petrogradist isale oma otsusest lühikese kirjaga:

«Isa, ma palusin end üle viia Atamanipolgust armeesse. Mind määrati mind ja ma sõidan 2-se korpuse komandöri käsutusse. Teid paneb minu otsus arvatavasti imestama, kuid mina seletan seda järgmiselt: mind rõhus see ümbrus, milles pidin viibima. Paraadid, vastuvõtud, karaulid — kogu see paleeteenistus on mu ära tüüdanud. Kõigest selfest olen iiveldusenі tülpinud, igatsen elavamat tegevust ja... kui soovite — kangelastegu. Peab arvama, et minus avaldub Listnitskite kuulsuslik veri, nende Listnitskite veri, kes Isamaasõjast alates on põiminud loorbereid Vene relva pärga. Ma sõidan rindele. Palun teie õnnistust. Möödunud nädalal ma nägin keisrit enne ärasõitu Peakorterisse. Ma jumaldan seda inimest. Ma seisin palees sisekaraulis. Tema tuli Rodzjanko ja möödudes minust naeratas ning osutades minule silmadega, ütles inglise keeli: «See on minu tubli kaardivägi. Sellega trumpan ma kord Wilhelmi üle.» Ma jumaldan teda nagu instituudi õpilane. Ma ei häbene seda teile tunnistamast, isegi hoolimata sellest, et olen juba üle 28 aasta vana. Mind erutab sügavalt see lossi keelepeks, mis ämblikuvõrguna mässib end monarhi ülla nime ümber. Ma ei usu ega või uskuda seda. Neil päevil pidin peaaegu maha laskma jessauul Gromovi selle eest, et tema minu juuresolekul julges lugupidamatult kõnelda

tema majesteedist keisrinnast. See on alatu, ja ma ütlesin temale, et ainult inimesed, kelle soontes voolab orjaveri, võivad alandada end räpase keelepeksuni. See vahejuhtum leidis aset mitme ohvitseri juuresolekul. Mind haaras raevuhoog, ma tõmbasin revolvri välja ja tahtsin raisata ühe kuuli selle jõhkardi peale, kuid seltsimehed võtsid mult relva. Iga päevaga muutus mul selles mülkas viibimine ikka raskemaks. Kaardiväepolkudes — ohvitserkonnas eriti — pole seda tõelist patriotismi, hirmus ütelda — pole isegi armastust dünastia vastu. See pole aadel, vaid rämps. Sellega on õieti seletatav minu lahtilöömine polgust. Ma ei saa suhelda inimestega, kellest ma lugu ei pea. Noh, nüüd on vist kõik. Andestage teatav seosetus, aga ma ruttan, tarvis kohver pakkida ja komandandi juurde sõita. Jääge terveks, isa. Armeest saadan üksikasjalise kirja.

Teie *Jevgeni.*»

Rong Varssavisse läks kell kaheksa õhtul. Listnitski sõitis voorimehega jaama. Taha jäi Petrograd hallikassinises tulede viras. Vaksalis on tunglemine ja kära. Ülekaalus on sõjaväelased. Pakikandja asetas kohale Listnitski sumadani, ja saanud väikese tasu, soovis nende aususele õnnelikku reisi. Listnitski võttis portupee ja sineli maha, tegi rihmad lahti, laotas pingile kirevasiidise kaukaasia vaiba. All, akna juures istus kõhn, askeedinäoline preester, kes oli ladunud lauakesele koduse söögi ja einestas. Raputades lemmeliselt habemelt leivapuru kostitas ta enda vastas istuvat tõmmut kõhnakest gümnaasiumiõpilase vormis tütarlast.

«Proovige õige, mis?»

«Tänan teid.»

«Ärge häbenege, teie kehaehitus nõuab, et peate rohkem sööma.»

«Aitäh.»

«No vaat, maitske korbikest. Võib-olla teie proovite, härra ohvitser?»

Listnitski vaatas alla.

«Kas kõnelete minuga?»

«Jah, jah.» Preester puuris teda süngete silmadega ja

naeratas ainult õhukeste huultega hõredate sorgus vurrude alt.

«Tänan. Ei taha.»

«Asjata. See, mis suust sisse läheb, ei rüveta. Kas sõidate tegevväkke?»

«Jah.»

«Aidaku teid jumal.»

Läbi unekirme tajus Listnitski preestri nagu kaugelt kostvat sügavat häält, ja talle näis juba, et mitte preester ei kõnele kurtva bassihäälega, vaid jessauul Gromov.

«... Perekond, teate, vaene kogudus. Seepärast sõidangi polguvaimulikuks. Vene rahvas ei saa ilma usuta läbi. Ja kas teate, aastast aastasse tugevneb usk. On muidugi pilkajaid, kes eemale jäävad, kuid need on intelligentsi hulgast, lihtinimene aga hoiab kõvasti jumalast kinni. Jah... Nii see on...» ohkas bass ja jälle tuli valing sõnu, mis enam teadvusse ei tunginud.

Listnitski oli uinumas. Viimane, mis ta ilmsi tajus, oli värske värvi lehk kitsatriibulisest laudlaest ja käratus akna taga:

«Pagasikassa võttis vastu, pole minu asi!»

«Mis asja võttis pagasikassa vastu?» — liigatas teadvus, ja lõngake katkes märkamatult. Teda vallutas uni, värskendav pärast kaht magamata ööd.

Listnitski ärkas siis, kui rong oli Petrogradist juba vesta nelikümmend eemale jõudnud. Rattad kolisesid rütmiliselt, vagun kiikus veduritõmmete raputusel, kuskil naaberkupees lauldi poolvaljusti, latern heitis lillasid viltusi varje.

Polk, millesse sotnik Listnitski oli määratud, oli viimaseis lahinguis kandnud ränki kaotusi, oli lahingute piirkonnast välja viidud ja teda täiendati kiiresti hobukoosseisu poolest ning meestega.

Polgu staap asetses suures kaubakülas Bereznjagis. Listnitski väljus vagunist mingis nimetus pooljaamas. Sealsamas laaditi maha välilaatsaret. Pärinud arstilt järele, kuhu laatsaret suundub, sai Listnitski teada, et see lõuakse edelarindelt sellesse lõiku siin ja asub kohe teele marsruudil Bereznjagi—Ivanovka—Krõšovinskoje. Suur punasenäoline doktor kõneles väga ebasõbralikult oma otsesest ülemusest, materdas diviisistaaplasi, ja sasides

habet ning välgutades kuldnäpitsprillide tagant väikesi kurje silmi, valas juhusliku jutukaaslase ees välja oma sapist kibedust.

«Kas võite mind Bereznjagisse viia?» katkestas Listnitski teda poolel sõnal.

«Istuge kaarikusse, sotnik, ja sõitke,» nõustus doktor, ja familiaarselt keerutades nööpi sotniku sinelil, poolehoidu otsides, müristas tagasihoitud bassiga: «No mõtelge ometi, sotnik: kakssada versta lasksime raputada end loomavaguneis, selleks et logelda siin ilma tegevuseta, samal ajal kui lõigus, kust meie laatsaret ära toodi, kestsid kaks päeva hirmus verised lahingud, jäi hulk haavatuid, kel kiiremas korras oli vaja meie abi.» Vihase iharusega kordas doktor: «hirmus veriseid lahinguid», rõhutades kraaksuvalt «r-i».

«Millega seletada seda mõttetust?» avaldas sotnik viisakuse pärast huvi.

«Millega?» Doktor tõmbas kulmud irooniliselt kõrgele näpitsprillide kohale ja möiratas: «Lohakusega, korralagedusega, juhtkonna rumalusega, vaat millega! Istuvad seal lurjused ja vassivad. Ei ole korraldamisoskust, lihtsalt pole aru peas. Mäletate Veressajevi «Arsti ülestähendusi»? No vaat! kordame ruudus, mu härra!»

Listnitski tõstis käe mütsi juurde ja suundus transpordi poole, talle järele kraaksus vihane doktor:

«Me kaotame sõja, sotnik! Jaapanlaste vastu kaotasime ega saanud targemaks. Mõni asi neid võita, mis seal's ikka . . .» ja hakkas minema mööda rööpaid, küütlevate naftalitrikestega kaetud lombikestest üle astudes, kurvalt pead vangutades.

Hämardus, kui laatsaret Bereznjagile lähenes. Kõrrepõllu kollases harjases mängles tuul. Läänes kuhjusid, ajasid end harevile pilved. Ülal mustendasid nad violetselt, veidi madalamal kaotasid oma võika värvingu ja toone vahetades heitsid taeva tuhmile lõuendile õrnlillasid suitsjaid vastuhelke; keskel nihkus kogu see vormitu, rüsijääkuhja-taoline mass laiali ja lõhesse voolas nõrgenematult loojakukiirte apelsinivärvi tulv. See laotus purskleva lehvikuna, murreldes ja tolmudes, torkus lõhesse püstloodis, allpool lõhet aga põimus kirjeldamatult bakanaalseks värvide spektriks.

Teeäärse kraavi juures lamas tapetud punane hobune. Tema tagumine jalg oli võikalt püsti, sellel läikis pooleldi ärahõõrutud kabjaraud. Kaarikus vappudes vaatles Listnitski hobuse korjust. Temaga koos sõitev sanitar seletas, hobuse tursunud kõhule sülitades:

«On end viljaga lõhki õginud . . . lõhki söönud,» parandas ta, sotnikule pilku heites; tahtis veel korra sülitada, kuid viisakuse pärast neelas sülje alla, pühkis huuli plousikäisega. «Lõppes ära — aga koristada pole vaja. Hakatastel, neil on hoopis teisiti kui meil.»

«Kust sina tead?» küsis Listnitski põhjuseta vihaselt ja sel silmapilgul hakkas niisama põhjuseta ja ägedalt vihkama sanitari ükskõikset, üleoleku- ja põlguseilmet nägu. See oli hallikas, igav nagu septembrine kõrrepõld; millegipoolest ei erinenud see tuhandeist teistest talupoeglikest sõdurinägudest, neist, keda sotnik oli kohanud ja kellele ta oli järele jõudnud teel Petrogradist rindele. Kõik nad näisid talle kuidagi luitunuina, midagi tõntsi oli tardunud hallidesse, siniseisse, rohekaisse ja teistesse silmadesse, ja nad tuletasid kangesti meelde paljukäibinud ammuvormitud vaskmünte.

«Ma elasin enne sõda kolm aastat Saksamaal,» vastas sanitar ruttamata. Tema häälekõlas kostis seesama üledek ja põlgus, mida sotnik oli tabanud tema pilgus.

«Ma töötasin Königsbergis sigarivabrikus,» kõneles sanitar igavust tundes edasi, ergutades hobust nahkohja sõlmega.

«Ole õige vait!» ütles Listnitski karmilt ja, pööranud end, vaatles surnud hobuse pead silmadele langenud tukaga ja paljastatud, päikesest pargitud hammasteümbrega.

Hobuse ülestõstetud jalg oli põlveliigesest painutatud, kabi naeltest veidi lõhenenud, aga kabjatald helendas tugeva sinkjashalli läikega, ja jala järgi, peenelt voolitud sõrgatsi järgi tegi sotnik kindlaks, et hobune oli olnud noor ja head tõugu.

Kaarik sõitis edasi, hüpeldes konarlikul külavaheteel. Läänepoolsel taevaserval tuhmusid värvid, tuul ajas pilvi laiali. Lõpnud hobuse jalg mustendas taga tiputa kabelina. Listnitski vaatas ikka veel sellele, ja äkki langes hobusele valgussõõrina kiirtevihuke, ning tihedalt

liibuva punaka karvaga jalg lõi võluvalt õitsele nagu mingi imepärane lehtedeta apelsiniõilme värvi oks.

Juba Bereznjagisse sisse sõites kohtas laatsaret haavatute voori.

Elatanud raseeritud valgevenelane — esimese vankri omanik — sammus hobuse kõrval, nöörohjad käe ümber keritud. Vankril lamas küünarnukile toetudes mütsita, kinnimähitud peaga kasakas. Silmad väsinult suletud, mälus ta leiba ja sülitas välja läbinäritud musta putru. Tema kõrval lamas kõhuli sõdur. Tuharail olid tal kohevil inetult-lõhutud, kuivanud verest korpunud püksid. Pead tõstmata vandus sõdur metsikult. Listnitski kohkus, kuulatades hääle helirõhku: nõnda palvetavad hardalt sügav-usklikud inimesed. Teises vankris lamas pealistikku vist kuus sõdurit. Üks neist, palavikuliselt rõõmus, jutustas põletikuseid silmi vidutades:

«... et olevat käinud saadik nende keisri juures ja teinud ettepaneku rahu sõlmida. Peaasi — ustav inimene rääkis; mul on ikka lootus — tema ei luiska.»

«Vaevalt,» kahtles teine, raputades ümmargust, ammuse näärmetiisikuse jälgi kandvat pead.

«Oota, Filipp, võib-olla et tõesti käis saadik,» sõnas pehmes volga murdes kolmas, kes istus seljaga vastutulijate poole.

Viiendas vankris punetasid kasakamütside äärised. Kolm kasakat olid mõnusalt asetunud laia vankrisse, vaatasid vaikides Listnitskile, ja nende tolmustel karmidel nägudel polnud jälgegi sellest aupaklikkusest, mida näed rivis.

«Tervist, kaasmaalased!» tervitas neid sotnik.

«Tervist,» vastas loiult ilus hõbedavurruline ja suurekulmuline kasakas, kes istus küüdimehe kõrval.

«Missugusest polgust?» küsis Listnitski, püüdes seletada numbrit kasaka sinisel õlakul.

«Kaheteistkümnendast.»

«Kus teie polk praegu on?»

«Ei tea.»

«Noh, kus te haavata saite?»

«Ühe küla all... siin läheduses.»

Kasakad sosistasid midagi omavahel ja üks neist,

terve käega toetades haavatud kätt, mis oli linase räbalaga kinni seotud, hüppas vankrist maha.

«Teie ausus, oodake raasike.» Ettevaatlikult kandis ta läbilastud, palavikust haaratud kätt, tuli mööda teed, naeratades Listnitskile ja kohmakalt astudes paljaste jalgadega.

«Kas teie olete Vjošenskaja staniitsast? Olete Listnitski?»

«Jajah.»

«No vaat, me tundsime ära. Kas ei leiduks teil suitsupoolist, teie ausus? Kostitage, jumala pärast, me päris surema tubakanälga!»

Ta hoidis kaariku värvitud küljest kinni, kõndis kõrval. Listnitski võttis paberossitoosi välja.

«Ehk annetaksite meile kümmekond tükki. Meid on ju kolm meest,» naeratas kasakas paluvalt.

Listnitski puistas talle pruuni mahukasse pihku kogu oma paberosside tagavara ja küsis:

«Kas polgus on palju haavatuid?»

«Paarkümmend.»

«Kas kaotused on suured?»

«Palju on langenuid. Paluksin tuld, teie ausus. Suur tänu.» Suitsu põlema pahvides jäi kasakas maha, hüüdis tagant järele: «Tatari külast, mis teie mõisa juures asub, tapeti täna kolm meest. Jah, surm pidas lõikust kasakate hulgas.»

Ta heitis terve käega ja läks oma vankrile järele. Tuul sasis ta vöötamata kaitsevärvi sõduripluusi.

Selle polgu komandör, kuhu oli määratud sotnik Listnitski, asus Bereznjagis preestri juures korteris. Sotnik jättis väljakul hüvasti arstiga, kes oli külalislahkelt andnud talle koha sanitarikaarikus, ja hakkas minema, teel mundrit tolmust puhastades, vastutulijailt polgu staabi asukoha järele pärides. Talle tuli vastu tulipunase habemega veltveebel sõduritega, keda ta viis karauli. Veltveebel tervitas sotnikut kätt mütsisirmi äärde tõstes, ilma sammust välja langemata vastas küsimusele ja osutas majale. Staabiruumis oli vaikne nagu igas staabis, mis asetseb kaugel eesliinist. Kirjutajad olid kummargil suure laua ääres, välitelefoni toru juures naeris nägematule jutukaaslasele vastu elatanud jessauul.

Avara tare akendel sumises kärbseid ja kauged telefonikellad pirisesid sääse moodi. Käskjalg viis sotniku polgukomandöri korterisse. Eestoas võttis teda ebasõbralikult vastu pikk, millegipärast pahatujuline polkovnik kolmnurkse armiga lõual.

«Mina olen polgu komandör,» vastas ta küsimusele ja kuulanud ära sotniku teate, et tal on au ilmuda tema käsutusse, osutas vaikides käega, paludes teda tuppa astuda. Juba enda järel ust sulgedes kohendas ta juukseid ääretu väsimuse liigutusega ja ütles pehme, monotoonse häälega:

«Mulle teatati sellest eile brigaadi staabist. Palun istet võtta.»

Ta päris Listnitskilt tema endise teenistuse, pealinnauudiste, reisi kohta; ja kordagi nende lühikese jutuajamise kestel ei tõstnud ta kaasvestlejale mingist suurest väsimusest koormatud silmi.

«On vist rindel vintsutada saanud. Ta näeb välja, nagu oleks surmani väsinud,» mõtles sotnik kaastundlikult, vaadeldes polkovniku kõrget tarka otsaesist. Kuid teine, nagu tema arvamust ümber lükates, sügas mõõgapidemega ninajuure kohalt ja ütles:

«Minge, sotnik, tutvuge ohvitseridega, mina ei ole, kas teate, kolm ööd maganud. Selles kolkas siin pole meil midagi teha peale kaardimängu ja joomise.»

Listnitski tõstis käe mütsisirmi juurde, varjas muiges karmi põlgust. Ta lahkus, vaenuliku tundega meenutades kohtamist, ironiseerides selle lugupidamise üle, mida tahtmatult oli sisendanud talle polkovniku väsinud ilme ja arm ta laial lõual.

15

Diviis sai ülesande forsseerida Stõri jõgi ja Lovištši juures vaenlasele seljataha minna.

Mõne päeva jooksul kodunes Listnitski polguohvitserkonnaga; harjus kiiresti ära lahinguolukorraga, mis tõrjus välja hinge juurdunud mugavuse ja rahuliku unisuse.

Jõe forsseerimise operatsiooni teostas diviis hiilgavalt.

ja andis löögi vaenlase suure vägede grupi vasakule tiivale ja tungis talle seljataha. Lovištši all püüdsid austerlased madjari ratsaväe toetusel vastupealetungile minna, kuid kasakate patareid pühkisid nad šrapnellitulega ära, lahinguks hargnenud madjari eskadronid taandusid korratult, hävides kuulipildujate tiibtulest ja jälitatud kasakaist.

Listnitski käis oma polguga vasturünnakul, nende diviisjon surus taanduvale vaenlasele peale. Kolmas rohm, mida komandas Listnitski, kaotas ühe kasaka surmana ja neli haavatuina. Väliselt rahulikuna ratsutas sotnik Loštšenovist mööda, püüdes mitte kuulda tema kähisevat, madalat häält. Loštšenov — noor kongnina-ine kasakas Krasnokutskaja staniitsast — lamas, muljutuna tema peale kukkunud surnud hobusest. Ta oli haavatud õlavarde, lamas vaikselt, hambad pisut irevil, ja palus möödasõitvaid kasakaid:

«Vennad, ärge jätke maha! Aidake mind, vennad . . .»

Madal, piinast murtud hääl kõlas jõuetult, kuid möödasõitvate kasakate rahutuis südameis polnud kaastunnet, või kui oligi, siis tahe ei lasknud seda esile tungida, muljus ja rõhus järelejätmatult. Rühm sõitis viis minuti sammu, andes puhkust kihutamisest korisevaile hobustele. Poole versta kaugusel neist taandusid madjarite segipaisatud eskadronid. Nende ilusate karusnahaga ääristatud pihtkuubede hulgas vilkus jalaväelaste stoihalle mundreid. Mööda künkaharja venis alla austerlaste voor, hüvastijätvalt lehvisid tema kohal šrapnellide piimjad suitsud. Kuskilt vasakult andis patarei kiirtuld voori pihta. Lajatavad paugud veeresid mööda põldu, leides lähedases metsas paljuhäälelist vastukaja.

Kasakaväevanem Safronov, kes juhtis divisjoni, andis käskluse «traavi», ja kolm sotnjat hakkasid hargnedes, hajudes, sõitma rasket sõrki. Hobused kõikusid ratsanike all, kollakasroosade lilledena langes neilt vahtu.

Selle öö veetsid nad väikeses külas.

Polgu kaksteist ohvitseri olid kõik koos ühes kitsas onnis. Surmväsinutena, näljastena heitsid nad magama. Keskõö paiku jõudis pärale välikõök. Horunži Tšubov tõi hattakesetäie kapsasuppi, selle rasvane lõhn äratas ohvitserid, ja veerandtunni pärast olid kõik jalul ja tur-

sunutena unest sõid aplalt, ilma jutuajamiseta, tehes tasa kahe lahingutes kaotatud päeva eest. Pärast hilist lõuna sööki kadus uni. Söömisest rammestunud ohvitserid lebasid burkadel, õlgedel, suitsetasid.

Alamjessaul Kalmõkov, väike ümmargune ohvitser, kes kandis mongoli tõu tunnuseid mitte ainult nimes, vaid ka näos, kõneles järsult žestikuleerides:

«See sõda pole minu jaoks. Ma olen sündimisega umbes neli sajandit hilinenud. Tead, Petr,» rääkis ta, sotnik Tersintsevi poole pöördudes, hääldades sõna «Petr» rõhutatud «e-ga» «jo» asemel, «mina ei ela kuni selle sõja lõpuni.»

«Jäta ennustamine,» kähistas teine burka alt bassihäälega.

«Ei mingisugust ennustamist. See on ettemääratud lõpp. Mul on atavism, ja ma olen, jumala eest, siin ülearune. Kui me täna tule all ratsutasime, värisesin ma raevust. Ma ei talu seda, et ma ei näe vastast. See jõle tunne võrdub hirmuga. Sinu pihta virutatakse mitme versta kauguselt, sina aga sõidad hobusel nagu trapp stepis küti sihtraua ees.»

«Mina vaatasin Kupalkas austria haubitsat. Kes teist on näinud seda, härrased?» küsis jessauul Atamantšukov, lakkudes punaseilt inglise moodi pöetud vurrudelt lihakonservi raasukesi.

«Suurepärane! Sihtraud, kogu mehhanism — kõik on lihtsalt täiuse tipp,» tähendas vaimustatult horunži Tšubov, kes oli jõudnud tühjendada teise katlakesetäie kapsasuppi.

«Mina nägin, kuid vaikin oma muljetest. Olen võhik artilleerias. Minu arust suurtükk, nagu suurtükk ikka, — lõuakas riistapuu.»

«Ma kadestan neid, kes omal ajal sõdisid algelisel viisil,» jätkas Kalmõkov, nüüd juba Listnitski poole pöördudes. «Ausas võitluses raiuda end vaenlaste keskele ja mõõgaga lõhestada inimene pooleks — seda ma mõistan, muu aga on kurat teab mis!»

«Tulevikusõdades muutub ratsaväe osa nulliks.»

«Õigemini, teda pole olemaski.»

«Noh, seda nüüd . . .»

«Väljaspool igasugust kahtlust.»

«Kuule, Tersintsev, ei saa ju asendada inimest masinaga. See on äärmus.»

«Ma ei kõnele inimesest, vaid hobusest. Mootorratas või auto asendab ta.»

«Kujutlen autode eskadroni.»

«Rumalus!» ägestus Kalmõkov. «Küll hobune osutab veel teeneid sõjavägedele. Absurdne fantaasia! Mis tuleb kahe-, kolmesaja aasta pärast, seda me ei tea, aga praegu igatahes ratsavägi . . .»

«Mis sa siis peale hakkad, Dmitri Donskoi, kui tranšeed võõtavad rinde? Ah? Noh, vasta!»

«Läbimurre, retk, tungimine vaenlase sügavasse tagalasse — see on ratsaväe töö.»

«Lori.»

«Noh, küll saame näha, härrased.»

«Jääme magama.»

«Kuulge, lõpetage vaidlused, ei või ikka liiale minna, teised tahavad ju magada.»

Puhkenud vaidlus kustus vähehaaval. Keegi norskas ja vilistas burka all. Listnitski, kes vestlusest osa ei võtnud, lamas selili, hingates sisse mahalaotatud rukkiõlgede vürtsikat lõhna. Risti ette lüües heitis Kalmõkov lõua kõrvale.

«Rääkige õige vabatahtlik Buntšukiga, sotnik. Ta on teie rühmas. Huvitav poiss!»

«Mille poolest?» küsis Listnitski, pöörates selja Kalmõkovi poole.

«Venestunud kasakas. On elanud Moskvas. Lihtne töötline, aga suurte teadmistega igasugustes taolistes küsimustes. Hakkaja mees ja väga hea kuulipildur.»

«Jääme magama,» pani Listnitski ette.

«Võib ka,» nõustus Kalmõkov, kes mõtles mingit oma mõtet, ja jalavarbaid liigutades krimpsutas süüdlaslikult nägu. «Te andestage, sotnik, mul jalad haisevad nii . . . Teate, kolmandat nädalat olen ilma jalgu lahti võtmata, sokid on higist kõdunenud . . . Lihtsalt jõledus, teate. Tarvis kasakailt jalanartsud hankida.»

«Palun,» mõmises Listnitski, sukeldudes unne.

Listnitski unustas jutuajamise Kalmõkoviga, aga järgmisel päeval viis juhus ta kokku vabatahtlik Buntšukiga. Koidu ajal käskis sotnjakomandör tal luurele sõita ja,

kui osutub võimalikuks, astuda ühendusse jalaväepolguga, mis jätkas pealetungi vasakul tiival. Ekseldes koidueelses poolhämaruses mööda õue, mis oli täis magavaid kasakaid, otsis Listnitski üles rühmaurjadniku.

«Anna mulle viis meest kasakaid patrulli kaasa ja lase mulle hobune valmis seada. Hästi ruttu.»

Viie minuti pärast astus onni ukse juurde lüheldane kasakas.

«Teie ausus,» pöördus ta sotniku poole, kes paberosse paberossitoosi puistas, «urjadnik ei määra mind patrulli, sellepärast et pole minu kord. Kas teie lubate mul kaasa sõita?»

«Tahad kannuseid teenida? Milles sa süüdi oled?» küsis sotnik, püüdes hallis pimeduses seletada kasaka nägu.

«Ma pole milleski süüdi.»

«Olgu peale, sõida . . .» otsustas Listnitski ja tõusis.

«Héi, sina!» hüüdis ta äraminevale kasakale järele. «Tule tagasi!»

See astus tema juurde.

«Ütle urjadnikule . . .»

«Minu nimi on Buntšuk,» katkestas teda kasakas.

«Vabatahtlik?»

«Just nii.»

«Ütelge urjadnikule,» õiendas Listnitski, kogunud end pärast hetkelist kohmetust, «et ta . . . noh, hea küll, minge, ma ütlen ise.»

Pimedus hõrenes. Ratsapatrull sõitis külast välja, ja möödudes valvepostidest ning puhkevalvest võttis suuna kaardi järgi märgitud küla peale.

Sõitnud umbes pool versta, laskis sotnik hobuse sammsõidule.

«Vabatahtlik Buntšuk!»

«Siin.»

«Palun, võtke vaevaks siia sõita.»

Buntšuk ajas oma kehvavõitu hobuse sotniku puhtaverelise donlase kõrvale.

«Missugusest staniitsast teie olete?» küsis Listnitski vabatahtliku profiili silmitsedes.

«Novotšerkasskajast.»

«Kas võib teada saada põhjust, mis sundis teid astuma vabatahtlikuks?»

«Palun,» vastas Buntšuk aeglaselt ja veidi pilklikult ning vaatas sotnikule kalkide rohekate silmadega. Nende pikkumatu vaade oli kindel, murdumatu. «Mind huvitab sõjakunst. Tahan seda õppida.»

«Selleks on olemas sõjakoolid.»

«Jah, on.»

«Milles siis asi seisab?»

«Tahan esiteks praktikas ära proovida. Teooria tuleb pärast juurde.»

«Teie elukutse enne sõda?»

«Tööline.»

«Kus te töötasite?»

«Peterburis, Rostovis Doni ääres, Tuula relvatehases . . . Ma tahan paluda, et mind kuulipilduja-komandosse üle viidaks.»

«Kas tunnete kuulipildujaid?»

«Tunnen Chauche'i, Berthier', Madseni, Maximi, Hotchkissi, Bergmanni, Vickersi, Lewisi ja Schwarzlose süsteemi.»

«Ohoo! Ma kõnelen polgukomandöriga.»

«Palun.»

Sotnik vaatles veel kord Buntšuki lüheldast tüsedat kogu. See mees meenutas Doni-äärset korgijalakat: midagi erilist, silmatorkavat temas ei olnud — kõik oli tavaline, ainult tugevad lõualuud ja silmad, mis murdsid vaskivaatavat pilku, tõstsid tema näo teiste nägude massist esile.

Ta naeratas harva, ainult suu loogetega, silmad ei pehmenenud naeratusest, vaid säilitasid ligipääsmatult oma tuhmi sära. Ja üleni oli ta värvikehv, külmalt tagasihoidlik — korgijalakas, tugev, raudkõva puu, kasvanud lahusseta Doni-äärse maa hallil saviliival.

Tükk aega sõitsid nad vaikides. Buntšuki laiad käed lebasid sadula kulunud rohelisel kaarel. Listnitski võttis välja paberossi ja süüdates seda Buntšuki tikust, tundis tema käest hobusehigi magusat vaigust lehka. Pruunid karvad käeseljal kasvasid tihedalt nagu hobuse karv. Listnitskil tuli tahtmata himu neid silitada. Kibekat suitsu neelates sõnas ta:

«Selle metsa juurest sõidate teie ja veel üks kasakas toda külavaheteed mööda vasakule. Näete?»

«Jah.»

«Kui te poole versta maa peal ei satu kokku meie jalaväega, siis tulete tagasi.»

«Kuulan.»

Nad läksid üle traavile. Pisut eemal väikese metsa servast seisis tihe sõsarlik salgake kasekesi. Nende taga kollendasid nukralt madalad kidurad männid; kähardus hõre metsavõsa ja läbikihutanud Austria vooridest tallatud põõsastik. Kaugel paremal pool rõhus maad suurtükikõu, siin kaskede juures aga oli ütlemata vaikne. Maa imes endasse rikkalikku kastet, roosatasid taimed, kõik eredavärvilised ja mahlakad sügise-eelses, peatset surma kuulutavas õite-ehtes. Listnitski peatus kaskede juures, silmitses läbi binokli metsa taga küüruvat kõrgendikku. Tema vasksele mõõganupule istus mesilane, kohendades tiibu.

«Rumal,» ütles Buntšuk kahetsevalt ja tasa, arvustades mesilase eksimust.

«Mis?» tõmbas Listnitski end binoklist lahti.

Silmadega osutas Buntšuk talle mesilast ja Listnitski naeratas.

«Mesi saab tal mõru, mis te arvate?»

Talle ei vastanud mitte Buntšuk. Kuskilt kauge männikobara tagant lõhestas kuulipilduja vaikuse läbitungiva harakakätsatusega. Laialipritsivaid vinguvaid kuule tungis läbi kasekeste, keereldes ja värisedes langes sotniku hobuse kaelale kuulist mahalõigatud oksake.

Nad kihutasid küla poole, ergutades hobuseid hüüetega, nuutidega. Neile järele lõpetas austerlaste kuulipilduja pausi pidamata oma lindi.

Hiljem oli Listnitskil korduvalt juhus kohata vabatahtlik Buntšukki, ja alati hämmastus ta selle vankumatu tahte üle, mis helendas Buntšuki kalkides silmades; ta imestas ega suutnud mõistatada, mis peitus selle tabamatu kinnisuse taga, mis pilvevarjuna lasus selle väliselt nii lihtsa inimese näol. Buntšuk isegi kõneles kuidagi poolikult, muist ütlemata jättes, karmi suunurka surutud naeratusega, nagu läheks ta kõverat, looklevat rada pidi ringi ümber tõe, mida tema üksi teadis. Ta viidi üle

kuulipildujakomandosse. Nädala poolteise pärast (polk oli asunud ööpäevasele puhkusele), kui Listnitski oli minemas sotnjakomandöri juurde, jõudis ta teel järele Buntšukile. Viimane sammus põlenud küünist mööda, mänglevalt vibutades vasakut käelaba.

«A a, vabatahtlik!»

Buntšuk pööras pead ja astus au andes kõrvale.

«Kuhu te lähete?» küsis Listnitski.

«Komandoülema juurde.»

«Meil on vist üks tee.»

«Vist küll.»

Mööda aega läksid nad vaikides mööda purustatud küla tänavat. Ouedes, harvade terveks jäänud küünide juures sagis inimesi, sõitis mööda ratsanikke, otse keset tänavat purss väliköök, mille juures ootas järjekorras pikk rida kasakaid; ülalt piserdas rõsket peenikest niiskust.

«Noh, kuidas on, kas õpite sõda tundma?» küsis Listnitski, heites kõrvalt pilgu veidi tagapool sammuvale Buntšukile.

«Jah . . . vahest kah.»

«Mis te pärast sõda mõtlete tegema hakata?» küsis millegipärast Listnitski, vaadates vabatahtliku karvastele kätele.

«Keegi hakkab külvatut lõikama, mina aga . . . vaatan pealt.» Buntšuk vidutas silmi.

«Kuidas teid mõista?»

«Kas tunnete, sotnik (ta vidutas veel teravamini silmi), kõnekäändu: «Kes tuult külvab, see tormi lõikab»? Nõnda siis.»

«Kõnelge parem ilma allegooriateta, on selgem.»

«Nüüd on selge. Hüvasti, sotnik, minu tee läheb vasakule.»

Buntšuk tõstis karvased sõrmed kasakamütsi sirmi juurde ja pöördus vasakule.

Olgu kehitades vaatas Listnitski talle kaua järele.

«Kas ta omapäratseb või on ta lihtsalt veider inimene?» mõtles Listnitski ärritatult, astudes sotnjakomandöri puhtasse muldonni.

Ühes teise järjekorra meestega läksid ka kolmanda omad. Staniitsad ja külad Doni ääres jäid inimestest tühjaks, nagu oleks kogu Donimaa läinud välja kibedale heinateole või lõikusele.

Mõrk lõikus valmis tol aastal piiridel: surm käppas töömehi, ja juba oli enam kui üks katmata peaga kasakatar surnut jumalaga jätnud, itkenud tema järele: «Oh sa mu kalli-i-is! ... Kelle hoolde sa mu maha jätad? ...»

Heitsid kallikesed peadega igasse ilmakaarde, valasid punast kasakaverd ja tardsilmalistena, ärkamatuina kõdunesid Austrias, Poolas, Preisimaal ... Nähtavasti ei kandnud idatuul nendeni naiste ja emade nuttu.

Kasakkonna paremik oli lahkunud taredest ja hävis seal surmas, täides, koleduses, lakkamatus vaevas.

Ilusal septembripäeval lendles Tatari küla kohal piimjas-küütlev härmalõng, säärane peenike, vatjas. Leselikult muigas veretuks muutunud päike, taeva neitsilik sina oli eemaletõukavalt puhas, kõrk. Doni taga nukrutses juba sügiseselt kollakas mets, tuhmunult helkis pappel, tamm langetas harvu mustriliselt nikerdatud lehti, ainult lepp rohetas kilavalt, rõõmustades kiiret haraka-silma oma eluvõimsusega.

Sel päeval sai Pantelei Prokofjevitš Melehhov kirja tegevväest. Kirja tõi postilt Dunjaška. Seda talle kätte andes postmeister kummardas, raputas paljast pead, lahutas alandlikult käsi:

«Andke mulle, jumala pärast, andeks, ma tegin ju kirja lahti. Ütelge kohe nii isale, et vaat nii ja naa, Firss Semjonovitš võttis lahti. Et tal oli hirmus huvitav sõja kohta teada saada, kuidas ja mis seal on ... Andke siis andeks ja ütelge just nii isale Pantelei Prokofjevitšile.»

Ta oli erakordselt hämmeldunud ja tuli välja Dunjaškat saatma, märkamata, et ta nina on tindiga määritud.

«Nii et teie seal, noh ... ärge pange pahaks, jumal hoidku ... ma ju tutvuse tõttu ...» pomises ta seosetult Dunjaškale järele, kummardas korduvalt, ja selles tundis Dunjaška midagi hoiatavat, nagu tõuget.

Ta tuli koju erutatuna, kaua ei saanud kirja põuest kätte.

«Noh, rutem! ...» käratas Pantelei Prokofjevitš, silitades värisevat habet.

Ümbrikku välja võttes kõneles Dunjaška kiiresti:

«Postmeister ütles, et ta on kirja huvi pärast läbi lugenud ja et teie, isa, tema peale seepärast ei pahandaks.»

«Kurat temaga! Griškalt?» küsis vanamees pinevalt, pöördudes Dunjaškale näkku hingates. «Vist Grigorilt? Või Petrolt?»

«Ei ole, isa ... võõra käega on peale kirjutatud.»

«Loe ometi, ära piina!» hüüdis Iljinitšna, raskelt pingi juurde veeredes (tal paistetasid jalad ja ta kõndis, asetades neid harvalt, nagu veereks ta rattakestel).

Õuest jooksis tuppa hingeldav Natalja, jäi ahju juurde seisma, käed vastu rindu surutud, armist moonutatud näost viltu. Kartlik naeratus väreles päikese peegeldustaguna ta huultel, ta ootas Grišalt tervitust ja põgusalt mainimist, kasvõi möödaminneski, tänuks tema hoolitsuse kiindumuse ja ustavuse eest.

«Kus Darja on?» sosistas vanaeit.

«Kuss!» käratas Pantelei Prokofjevitš (ta silmad olid viha pärast ümmargused) — ja Dunjaškale: «Loe!»

«Teen teilé teatavaks ...» algas Dunjaška, ja pingilt aita libisedes ning värisedes kisendas koleda häälega: «Isa! Isakene! ... Oh, ema! Meie Griša! ... Oh! Oh! Griša ... on surma saanud!»

Kidura-geraaniumi lehtedes takerdudes peksles ja põrises aknal triibuline herilane. Õues kaagutas rahulikult kana, läbi avatud ukse kostis kaugelt kuljuslikku lapsenaeru.

Tõmblus käis üle Natalja näo, kiskus selle viltu, suunurgad aga polnud veel jõudnud kustutada hiljutist värisevat naeratust.

Tõmmeldes peaga nagu halvatu tõusis Pantelei Prokofjevitš ja jäi raevunud nõutuses vaatama krampides vaiklevale Dunjaškale.

Teen Teile teatavaks, et Teie poeg, 12-nda Doni kasakapolgu kasakas Grigori Pantelejevitš Melehhov ööl vastu 16. septembrit s. a. sai surma lahingus Kamenka-Strumilovo linna all. Teie poeg langes kangelasena, olgu see Teile lohutuseks asendamatus kaotu-

ses. Järelejäänud vara antakse üle tema vennale Pjotr Melehhovile. Hobune jäi polku.

Neljanda sotnja komandör
alamjessauul *Polkovnikov*

Tegevväes, 18. septembril 1914. a.

Pärast teate saamist Grigori surmast käis Pantelei Prokofjevitš kuidagi äkki alla. Ta vananes päev-päevalt omaste silma all. Raske lõpplahendus lähenes talle väärramatult; mälu nõrgenes ja mõistus läks segi. Küürus, malmjalt mustaks tõmbununa kõndis ta mööda taret; silmade palavikuline kilav läige reetis ta hingelist rahutust.

Sotnjakomandöri kirja pani ta ise ikoonikapikese alla ja mitu korda päevas väljus eeskotta, kutsus Dunjaškat sõrmega.

«Tule siia.»

See tuli.

«Too kiri Grigori kohta. Loe!» käskis ta, vaadates kartlikult kambri uksele, mille taga vaevles vaikimatus kurbuses Iljinitšna. «Sa loe tasa, nagu omaette,» ta pilgutas kavalalt silma, üleni kõverdudes ja silmadega uksele osutades, «loe tasa, muidu ema ... siis on häda ...»

Pisaraid neelates luges Dunjaška esimese lause, ja Pantelei Prokofjevitš, kes tavaliselt kükitas, tõstis püsti hobusekabjalaiuse musta käelaba.

«Pea! Edasi ma tean ... Vii tagasi, pane jumalakapikese alla ... Tasemini, muidu meie ema ...» jälle pilgutas ta võikalt ning kõverdus üleni, nagu tulest õgitav puukoor.

Ta hallines laikude kaupa, pimestavalt valendavad hallid karvad tähnitasid kiiresti pea, hargnesid niitidena habemesse. Ta muutus aplaks, sõi palju ja lohakalt.

Üheksandal päeval pärast hingepalvust kutsuti papp Vissarion ja sugulased surmasaanud sõjamehe Grigori peiedele.

Pantelei Prokofjevitš sõi kiiresti ja ahnelt, ta habemel rippus lülidena nuudleid. Iljinitšna, kes hirmuga vaatles teda neil viimaseil päevil, hakkas nutma:

«Isa! Mis sa ometi nii? ...»

«Ah? Mis on?» muutus vanamees rahutuks, tõstes glasuuritud kausi kohalt hägused silmad.

Iljinitšna lõi käega ja pöördus ära, kägardades silmade juures väljaõmmeldud käterätti.

«Te sööte nii, isa, nagu oleksite kolm päeva söömata olnud!» ütles Darja vihaga ja välgutas silmi.

«Söön? Noh, siis ... siis ... siis ... ma jätan järele ...» kohmetus Pantelei Prokofjevitš. Hämmeldunult vaatas ta ümber lauasolijaile ja, muigutanud huuli, jäi vait, ei vastanud küsimustele, tusatses.

«Ole mehisem, Prokofitš. Mis sa'nd nii hirmsasti meelt heidad?» julgustas teda papp Vissarion pärast peiesid. «Talle saal osaks püha surm, ära vihasta jumalat, vanamees. Poeg võttis vastu okaskrooni tsaari ja isamaa eest, ja sina ... See on patt, Pantelei Prokofjevitš, päris patt ... Jumal ei anna seda andeks!»

«Ma ... ma olen ju isegi mehine, isake. «Suri kangelassurmas», kirjutab komandör.»

Nuudelnud preestri kätt, surus vanamees end uksepiida vastu ja esimest korda, sestsaadik kui oli saanud teate poja surmast, hakkas nutma, ägedasti vappudes.

Hellest päevast peale sai ta endast võitu ja toibus hingeliselt.

Igaüks parandas haava omamoodi.

Kui Natalja oli kuulnud Dunjaškalt Grigori surmast, jooksis ta õue. «Teen endale lõpu! Nüüd on minu jaoks kõik otsas! Rutem!» — kihutas teda, põletas tulena ja piitsutas mõte. Natalja viskles Darja käte vahel ja võttis jõumaa kergendusega vastu meelemärkusetuse, et aga kaugendada seda silmapilku, millal tuleb tagasi teadvus ja võimukalt meenutab juhtunut. Ta veetis nädala raskes meelemärkusetuses ja tuli tagasi tõeluse maailma teistsugusena, vaiksemana, puretuna langetõvest ... Nägemata surnu asus Melehhovite tares, ja elavad hingasid sisse ta vänget laibalehka.

17

Kaheteistkümnendal päeval pärast teadet Grigori surmast said Melehhovid Petrolt kaks kirja korraga. Dunjaška luges nad juba postil läbi ja — kord kihutas kodu poole nagu tuulekeerisest haaratud kõrreke, kord toetus

vankudes tarade najale. Ta tekitas külas kaunikest hämmeldust ja tõi majja kirjeldamatut erutust.

«Griša elab! . . . Elab meie kallis! . . .» kisendas ta nuuksuva häälega juba kaugelt. «Petro kirjutab! . . . Griša on haavatud, mitte surnud! . . . Elab, elab! . . .»

«Tere, kallid vanemad,» kirjutas Petro kirjas, millele oli märgitud kuupäevana 20. september. «Teatan teile, et meie Griška pidi peaaegu minema looja karja, kuid praegu on, tänu jumalale, elus ja terve, mida meie ka teile soovime issandalt jumalalt, tervist ja head käekäiku. Kamenka-Strumilovo linna all oli nende polk lahingus ja rünnakul nägid tema rühma kasakad, et ungari husaar raius ta mõõgaga maha, ja Grigori kukkus hobuse seljast, aga rohkem me midagi ei teadnud, ja kuidas ma nendelt ei pärinudki, ei osanud nemad midagi ütelda. Alles pärast sain ma Miška Koševoilt teada, — Miška käis meie polgus sidemehena, — et Grigori oli lamanud öösini maas, ööši aga oli meelemärkusele tulnud ja hakanud roomama. Ja ta roomas, märkides teed tähtede järgi, ja sattus ühe meie haavatud ohvitseri peale. See haavatud ohvitser oli tragunipolgu alampolkovnik ja ta oli saanud haavata mürsust kõhtu ja jalgadesse. Grigori võttis ta ja lohistas teda enda najal kuus versta maad. Ja selle eest määrati talle autasu — Georgi rist ja ülendati Griška nooremaks urjadnikuks. Vaat nii! Griška haav on tühine, vaenlane kriimustas teda mõõgaga peast, viis naha maha; aga ta kukkus hobuse seljast ja minestas ära. Praegu on ta rivis, nagu rääkis Miška. Te vabandage, et nii on kirjutatud. Kirjutan sadulas, ja raputab kangesti.»

Järgmises kirjas palus Petro saata talle kuivatatud kirsse «oma armsatest Doni aedadest» ja palus mitte unustada teda ning sagedamini kirjutada; sealsamas kirus ta Grigorit selle eest, et kasakate jutu järgi hoolitsevat Griška halvasti hobuse eest, aga temale, Petrole, tegevat see pahameelt, sest hobune, Gnedoi, on tema, Petro oma ja puhast tõugu; ta palus isa kirjutada omalt poolt Grigorile.

«Ma saatsin talle kasakate kaudu sõna, et kui ta ei hoolitse hobuse eest nagu oma varanduse eest, siis löön tal kokku saades lõuad veriseks, kuigi ta on nüüd ristikavaler,» kirjutas Petro, ja siis järgnesid loendamatud

[illegible] ja tajutavalt õhkus kirja kortsutatud, vihma [illegible] ridade vahelt kibedat nukrust. Nähtavasti ei [illegible] ka Petrol teenistus magus . . .

Hale oli vaadata õnnest juhmunud Pantelei Prokofjevitši. Kahmanud mõlemad kirjad enda kätte, käis ta nendega küla mööda, püüdis kirjaoskajaid ja sundis lugema, — ei, mitte enda jaoks, vaid selleks, et hilise õhtuseni hoobelda kogu küla ees.

«Tah! Näed, mihuke mu Griška on? Ah?» Ta tõstis kahjataolise käe püsti, kui lugeja komistades ja veerides jõudis selle kohani, kus Petro kirjeldab Grigori kangelastegu, kes oli tassinud haavatud alampolkovnikut seljas kuus versta maad.

«Esimene rist kogu külast on tal,» uhkustas vanamees, ja võtnud kirjad kiivalt tagasi, peitis nad käkrunud [illegible]voodri vahele, läks edasi, mõnd teist kirjaoskajat [illegible].

Sergei Platonovitš ise, kui silmas teda poeaknast, tuli välja, võttis mütsi maha.

«Astu sisse, Prokofjevitš.»

Ta surus vanamehe kätt oma lihava valge käega ja [illegible]:

«Noh, soovin õnne, soovin õnne . . . Hm . . . Niisuguse poja üle peab uhke olema, aga teie pidasite talle peiesid. Lugesin tema kangelasteost lehtedes.»

«Ah lehtedeski kirjutatakse?» — kuiv kramp kippus tummatama Pantelei Prokofjevitši.

«On jah sõnum selle kohta, lugesin, lugesin.»

Sergei Platonovitš ise võttis riiulilt kolm veerandit kõige paremat türgi tubakat, ilma kaalumata puistas paberikotti kalleid kompvekke; kõike seda Pantelei Prokofjevitšile üle andes ütles:

«Kui hakkad Grigori Pantelejevitšile pakki saatma, siis saada minu poolt tervitusi ja vaat see.»

«Tsss-kene! Mihuke au Griškale! . . . Terve küla kõneleb temast . . . Mu silmad on seda näha saanud . . .» [illegible]sistas vanamees, Mohhovi poe astmeist alla laskudes. Ta nuuskas nina, surus kuuekäisega puruks põske kõditava pisara, mõtles: «Hakkan nähtavasti vanaks jääma. Pisar na kerge silma tulema . . . Eh, Pantelei, Pantelei, kuhu see elu on raisatud? Enne olin nagu räni, tassisin

praamilt kaheksapuudaseid kotte, aga nüüd? See Grišin võttis mu veidi nõrgaks . . .»

Ta läks longates mööda tänavat, kompvekikotti vastu rinda surudes, ja jälle keerles ta mõte, nagu kiivitaja soo kohal, Grigori ümber, kerkis mällu sõnu Petro kirjast. Ja nüüd tuli talle äkki vastu lang Koršunov. Tema esimesena hõikas Pantelei Prokofjevitši:

«Lang, ae, oota veidi!»

Nad polnud teineteist näinud sõjakuulutamise päevast saadik. Sellest ajast peale, kui Grigori kodunt ära läks, oli kujunenud nende vahel mitte just vaenulik, aga külmpinev vahekord. Miron Grigorjevitš oli vihane Nataljale sellepärast, et ta alandab end Grigori ees, ootab temalt almust. Ja sunnib teda, Miron Grigorjevitši, läbi elama samasugust alandust.

«Ümberhulkuv lita,» kirus ta Nataljat perekonna keskel, «elaks ometi kodus isa juures, aga näe, läks mehevanemate juurde, seal on tal leib magusam. Tema lolli pärast peab ka isa häbi tundma, inimeste ees silmi maha lööma.»

Miron Grigorjevitš astus üsna langu juurde, pistis talle pihku paadikeseks kõverdatud tedretähnilise käe.

«Tere, languke.»

«Jumalime, lang.»

«Tuled vist ostukaubaga?»

Parema, vaba käe sõrmi laiali ajades raputas Pantelei Prokofjevitš eitavalt pead.

«Need on kingitused meie kangelasele, lang. Sergei Platonovitš, heategija, oli lugenud tema vägiteost lehtedes ja kingib talle kompvekke ja pehmet tubakat. «Saada oma kangelasele minu poolt tervitusi ja kingitusi,» ütleb, «olgu ta ka edaspidi niisama vahva.» Kohe pisar tuli tal silma, saad aru, lang?» kiitles Pantelei Prokofjevitš tagasihoidmatult ja vaatas teraselt langule näkku, püüdes taibata tekitatud muljet.

Langu valkjate laugude all kogunes valgusvarje, need tegidki ta langetatud pilgu pilkavalt naeratavaks.

«Ni-i-i,» kõhatas Koršunov ja suundus üle tänava tara juurde.

Pantelei Prokofjevitš ruttas talle järele, avades kompvekikotti vihasest värinast haaratud sõrmedega.

«Jäh, söö kompvekki, hästi magus teine! . . .» kostitas ta langu õelalt. «Söö, palun, võõrustan sind väimehe poolt . . . Sinu elu pole magus, ehk võtad seda peale, ega ma ju, kas sinu poeg saab säärase au osaliseks või mitte . . .»

«Jäta ära minu elu puutu. Ma tean ise, mis ta on.»

«Proovi ometi, tee mulle seda au!» kummardas Pantelei Prokofjevitš liialdatud lahkusega, langule ette joostes. Ta konksunud sõrmed nülgisid kompvekki, kiskusid ühelt hõbejat paberit.

«Meie pole magusaga harjunud,» ja Miron Grigorjevitš lükkas langu kätt kõrvale. «Pole harjunud, meie hambad purunevad võõraist maiustustest. Aga sinul, lang, ei leiba käia poja jaoks armuandi kerjamas. Kui on puudus — oleksid võinud minu juurde tulla. Küllap oleksin andnud väimehele . . . Eks Nataška söö ju teie leiba . . . Võiks ju sulle kehvale anda.»

«Armuandi pole meie soo sees veel keegi kerjanud, ära laima, lang, puise keelega! Kiitled palju, lang! . . . Üpris palju! . . . Võib-olla sellepärast, et sa rikkuses elad, tuli lõtargi ära meie juurde?»

«Peal!» sähvas Miron Grigorjevitš võimukalt. «Meil pole tarvis tülitseda. Ma ei tulnud tülitsema, jää rahu, lang. Lähme räägime veidi, on asja.»

«Meil pole millestki rääkida.»

«Küllap siis on. Läki.»

Miron Grigorjevitš haaras langul kuuekäisest kinni ja pööras tanumasse. Taludest mööda jõudsid nad välja steppi.

«Mis asi sul siis oli?» küsis Pantelei Prokofjevitš, kainestudes vaibunud vihast.

Ta vaatas kõrvalt Koršunovi valkjale tedretähnilisele näole. Tõstnud üles pika kuue hõlmad, istus see kraavipervele, võttis välja vana narmendavate äärtega tubakakoti.

«Vaata, Prokofitš, sina kargasid, asja eest, teist taga, minu kallale nagu tige kukk, aga nii ei kõlba sugulaste vahel. Ei kõlba nagu, äh? Ma tahan teada,» algas ta juba leplikumalt, kindla ja jämedavõitu tooniga, «kas sinu poeg mõtleb kaua pilada Nataljat või ei? Sa ütle mulle!»

«Seda pärі temalt.»

«Minul pole temalt midagi pärida, sina oled oma pere pea, — sinuga ma räägingi.»

Pantelei Prokofjevitš surus käes paberist väljavõetud kompvekki. Püdel šokolaadilõga venis tal sõrmede vahelt. Ta pühkis käe kraaviperve pruuni kuiva savi külge, hakkas vaikides suitsu tegema. Käänas paberitüki kokku, puistas veerandist näputäie türgi tubakat sisse ja ulatas paki langule. Miron Grigorjevitš võttis kõhklemata, samuti keeras endale plotski Mohhovi helde kingituse arvel. Nad hakkasid suitsetama. Valgevahulise lopsaka rinnana rippus nende kohal pilv ja selle poole, kujutletamatusse kõrgusse püüdles maa poolt õrnim, tuuies hälliv härmalõng.

Päev veeres lõpu poole. Valitses rahulik, kirjeldamatult magus, uinutav septembrivaikus. Oma suvise täiskaalulise sära juba kaotanud taevas sinendas tuhmilt. Kraavi kohale puistasid uhket purpurpuna jumal-teab kust siia lennanud õunapuulehed. Mäe lainelise selja taga oli varjul hargnev tee, — asjata avatles ta inimesi sammuma sinna, teisele poole smaragdilist unenäotaoliselt ähmast silmapiirijoont, tundmatuisse avarustesse, — inimesed, aheldatud asulate külge, oma argipäeva külge, kuhtusid töös, rebestasid jõudu viljapeksul, tee aga — inimesteta, nukrutsev jälg — voolas silmapiiri läbides nähtamatusse. Tolmu üles keerutades tammus mööda teed tuul.

«Nõrk tubakas, nagu rohi,» ütles Miron Grigorjevitš paksu suitsupilvekest välja puhudes.

«Nõrgavõitu, aga . . . mõnus,» nõustus Pantelei Prokofjevitš.

«Vasta mulle, lang,» palus Koršunov nõrkunud häälega ja kustutas plotski.

«Grigori ei kirjuta sellest midagi. Ta on praegu haavatud.»

«Kuulsin . . .»

«Mis edasi saab — ei tea. Võib-olla tapetakse päris tõesti ära. Mis siis?»

«Kuidas siis nõnda, sugulane? . . .» Miron Grigorjevitš pilgutas nõutult ja haledalt silmi. «Elab teine, pole tüdruk ega naine ega aus lesk, see on ju päris häbiasi sedasi. Oleks teadnud, et nõnda tuleb, poleks ma teid, sihukesi kosilasi, lävelegi lasknud, kuidas see's on nii-

Eh lang, lang... Igaühel on oma lapsest [illegible] Eks veri anna tunda . . .»

«Mis mina saan aidata? . . .» algas Pantelei Prokofjevitš tagasihoitud raevuga rünnakut. «Ütle mulle selgesti. Või kas minul on hea meel, et poeg talust ära läks? Kas minule tuli sellest kasu? Vaat mihukesed inimesed!»

«Ära kirjuta talle,» dikteeris Miron Grigorjevitš kõlajalt ja tema sõnade taktis sahises savi, voolates käe alt kraavi pruunide mänguojadena, «las ta annab ükskord [illegible] otsuse.»

«Tal on laps tollega . . . »

«Saab ka sellega lapse!» hüüdis Koršunov punaseks tõmbudes. «Kas võib nii pilada elavat inimest? Ah? . . . Ütle teine endale juba korra surma ja nüüd on sant . . . ja nüüdsi tallata teda hauda? Ah? . . . On ometi süda, [illegible] . . .» läks Miron Grigorjevitš üle summutatud sosinale, ühe käega küünistades endal rinda, teisega tõmmates langu hõlmapidi, «või on temal hundi oma?»

Pantelei Prokofjevitš nohises, pöördus kõrvale.

«. . . naine on ära kuivanud igatsusest tema järele ja pole tema jaoks muud elu. Elab ta ju sinu juures orjapõlves! . . .»

«Ta on meile armsam omast inimesest! Jää vait!» hüüdis Pantelei Prokofjevitš ja tõusis.

Oma jumalaga jätmata läksid nad kumbki eri külge.

18

Voolusängist välja paiskudes jaguneb elu paljudeks haruteks. Raske on ette aimata, missugusesse ta suunab oma reetliku ja salakavala jooksu. Seal, kus elu on täna madal nagu jõgi koolme kohal, niivõrd madal, et on näha ta räpast põhja, — seal voolab ta homme veeküllasena, rikkana . . .

Kuidagi äkki valmis Nataljal otsus minna Jagodnojesse Aksinja juurde — paluda, anuda teda, et ta annaks Grigori tagasi. Talle näis millegipärast, et Aksinjast oleneb kõik, ja kui ta saavutab Aksinjalt nõusoleku oma palve täitmiseks, — siis tuleb tagasi Grigori ja endine hoog. Ta ei mõtelnud selle üle, kas see on teostatav ja kui-

das Aksinja tema imeliku palve vastu võtab. Tõugafud alateadlikust tundest, püüdis ta oma äkilise otsuse võimalikult ruttu teoks teha. Kuu lõpul said Melehhovid Grigorilt kirja. Pärast tervitusi isale ja emale saatis ta tervituse ja suurima lugupidamise kinnituse Natalja Mironovnale. Milline tundmatu põhjus oli teda selleks kihutanudki, aga Nataljale sai see igatahes tõukeks: kohe järgmisel päeval võttis ta ette külaskäigu Jagodnojesse.

«Kuhu sa lähed, Nataša?» küsis Dunjaška, vaadates, kuidas Natalja peeglikillu ees tähelepanelikult ja rangelt oma nägu silmitseb.

«Lähen korra oma rahvast vaatama,» valetas ta ja punastas, esimest korda mõistes, et läheb vastu suurele alandusele, raskele kõlbelisele piinale.

«Kuule, Nataša, sa võiksid ometi kordki elus minuga külapeole tulla,» palus Darja end ehtides. «Kas tuled õhtul või?»

«Ei tea, vaevalt.»

«Oh sind nunna küll! Setukest ongi meil põlve, kuni mehi kodus pole,» lõkerdas Darja silma pilgutades, ja nõtkena, kahekorra paindudes, vaatles peeglis uue kahvatusinise seeliku väljaõmmeldud äärt.

Petro ärasõidust saadik oli Darja järsult muutunud: mehe eemalolek avaldus temas märgatavalt. Mingi rahutus paistis ta silmades, liigutustes, kõnnakus. Ta ehtis end pühapäevadel hoolsamini, tuli külapeolt hilja koju ja vihasena, tumenevaid silmateri välgutades kaebas Nataljale:

«Päris häda, jumala eest! ... Kõik parajad kasakad on ära võetud, külasse on jäänud ainult lapsed ja raugad.»

«Mis sinul sellest?»

«Kuidas, mis sellest?» imestas teine. «Peol pole kellegagi vallatustki teha. Kui saaks vähemalt veskilegi üksi sõita, äiaga koos pole suurt lõbu ...»

Küünilise otsekohesusega päris ta Nataljalt:

«Kuidas sina, kullake, ometi nii kaua ilma kasakata läbi saad?»

«Jäta juba, häbematu!» Natalja punastas sügavalt.

«Ja sa ei tahagi?»

«Sina nähtavasti tahad?»

«Tahan, eideke!» Jumestudes naeris Darja valjusti, ta [illegible] kulmukaared värisesid. «Mis seal ikka salata ... Ma paneksin praegu mõne vanamehegi kepsu lööma, [illegible] eest! Sa mõtle ometi, Petro on juba kaks kuud [illegible]

«Küll sina endale veel hädа kaela tõmbad, Darja ...»

«Jäta juba, austatud vanaeideke! Tunneme sihukesi [illegible]. Sina lihtsalt salgad.»

«Mul pole midagi salatagi.»

Naerukalt kõõritas Darja Nataša poole, jutustas, hammustades huuli väikeste kurjade hammastega:

«Viimati külapeol istus minu juurde Timoška Manõtsov, atamanipojuke. Istub teine, üleni higine. Näen, kardab peale hakata ... Siis pani mulle käe tasakesi piha [illegible], endal käsi väriseb. Mina kannatasin välja, vaikin, — päris viha tõusis, — oleks vähemalt poisski, aga see on ju lihtsalt ... tatt! Ta on aastat kuusteist [illegible], mitte rohkem, — näed, missugused juba peale hakkavad ... Mina istun siis vaikides, tema käperdab, käperdab ja siis sosistab: «Lähme meie rehalasse! ...» No küll ma talle andsin ...»

Darja naeris valjusti ja lõbusalt, tema näol värelesid kulmud, vidutatud silmad kiirgasid sätendavat naeru.

«Kutsin talle sauna soojaks! Kui kargasin püsti: «Ah sa sitt ja teine! Ilane kutsikas sihuke! Või sina julged mulle niisugust juttu rääkida? Kui palju aega sellest on, kui sa veel öösiti alla tegid?» No küll ma talle siis soolasin!»

Nataljaga oli tal kujunenud lihtne ja sõbralik vahekord. See vaenulikkus, mida Darja oli algul tundnud noorema minia vastu, oli kadunud, ja iseloomult erinevad, mitte millegi poolest teineteisega sarnlevad naised olid hakanud sobima, elasid üksmeeles.

Natalja riietus ja väljus kambrist.

Eeskojas jooksis Darja talle järele.

«Kas teed mulle täna ukse lahti?»

«Ma jään vist ööseks koju, oma rahva juurde.»

Mõtiskledes sügas Darja kammiga ninajuurt, heitis siis pea[illegible]

«Noh, mine. Ma ei tahtnud Dunjaškat selles asjas [illegible], — nähtavasti peab siiski.»

Natalja ütles Iljinitšnale, et läheb omade juurde, ja väljus tänavale. Väljaku poolt sõitis turule vankreid, kirikust tuli inimesi. Natalja möödus kahest põiktänavast ja pööras vasakule. Ta sammus rutates mäkke. Ülal mäe otsas vaatas tagasi: all lebas päikesetulvast üleujutatud küla, valendasid võõbatud majakesed, veski längkatusel sädelesid peegeldudes päikesekiired, plekk läikis sulamaagina.

19

Sõda oli ka Jagodnojest inimesi ära noppinud. Läinud olid Benjamin ja Tihhon, pärast nende lahkumist oli elu siin muutunud veel üksildasemaks, vaiksemaks, igavamaks. Benjamini asemel teenis vana kindralit Aksinja, paksuistmikuline kõhnumata Lukerja oli võtnud enda peale perekoka ja linnutalitaja töö. Ätt Saška ühendas tallipoisi kohuseid aiavalvamisega, ainult kutsar oli uus — tõsine, elatanud kasakas Nikititš.

Sel aastal oli pan vähendanud külvipinda, andnud remondiks umbes kakskümmend hobust; jäänud olid ainult traavli tõugu ja kolm doni tõugu hobust, keda kasutati majapidamistööde jaoks. Pan viitis aega jahil, käis Nikititšiga trappe laskmas ja aeg-ajalt tekitasid nad ümbruskonnas elevust hurdajahiga.

Grigorilt sai Aksinja kaunis harva lühikesi kirju, mis teatasid, et ta on seni elus ja terve, rühib muudkui teenida. Kas pidas ta südilt vastu või ei tahtnud kirjades oma nõrkust näidata, aga kordagi ei lausunud ta sõna sellest, et tal on raske, igav. Kirjadest õhkus jahedust, nagu kirjutaks ta neid sunnitult, ainult viimases kirjas laskis ta langeda lause, et: «... kogu aja olen rivis, ja nagu oleksin juba tüdinenud sõdimast, kandmast enda taga sadulapaunades surma.» Igas kirjas päris ta tütre järele, palus kirjutada temast: «... kirjuta, kuidas mu Tanjuša kasvab ja misuke ta nüüd välja näeb? Hiljuti nägin teda unes, ta oli suur ja punane kleit oli seljas.»

Väliselt talus Aksinja lahusolekut kindlameelselt. Kogu ta armastus Griška vastu kandus üle tütrele, ja eriti pärast seda, kui Aksinja veendus, et ta oli saanud lapse tõesti Griškalt. Elu andis vääramatuid tõendusi

tüdruku tumeruuged juuksed langesid välja, uued kasvasid muutad ja käharad; ka silmad muutsid värvi, mustendid ja pikenesid lõikelt. Iga päevaga muutus tüdruk ikka rahvamalt isa sarnaseks, koguni naeratuses helkis metshhovlikku, griškalikku, pisut metsloomalikku. Nüüd tundis Aksinja lapses kõhklematult isa ära ja selle tõttu kiindus temasse tulise tundmusega, — ei olnud enam nii palju varem, kui ta astus hälli juurde ja põrkas tagasi, leides tüdruku unises näokeses mingi kauge vihje, põgusa sarnasuse Stepani vihatavate näojoontega.

Aeglaselt nõrgusid päevad ja igaühest sadestus Aksinja hinge mõrkjat kibedust. Mure armsama elu pärast oberdas aju, ei lahkunud temast päeval, tuli sageli ka öösel, ja siis see, mis oli kogunenud hinge ja ohjeldatud seni tahtega, murdis tammid läbi: kogu öö viskles Aksinja tummas kisenduses, pisarais, hammustades käsi, ei mitte äratada last, et vaigistada karjet ja tappa kõlbeline valu kehalisega. Ta nuttis mähkmeisse pisarate ülekullese, mõteldes oma lapselikus naiivsuses: «See on Griška laps, Griška süda peab aimama, kuidas ma tema järele igatsen.»

Pärast sääraseid öid ta tõusis nagu läbipeksetu: kogu keha valutas, tungivalt, väsimatult tagusid meelekohtades hõbedased vasarakesed, allatõmmatud suunurkadesse, mis kunagi olid olnud nooruslikult pehmed, heitis küpse naise kibedus. Piinavad ööd vanandasid Aksinjat....

Kord pühapäeval, kui ta oli panile eine lauale pannud, läks ta välja majatrepile. Värava juurde astus keegi naine. Valge rätiku all põlesid nii hirmus tuttavad silmad... Naine vajutas väravalingile ja astus õue. Aksinja kahvatas, tundes ära Natalja; läks aeglaselt talle vastu. Nad said keset õue kokku. Natalja kingadel oli paks kord teetolmu. Ta peatus, lastes elutult langeda suured töökäed; nohinal hingates püüdis ta asjatult ajada sirgu vigastatud kaela; seepärast näis, et ta vaatab kuhugi kõrvale.

«Ma tulin sinu juurde, Aksinja...» ütles ta, lakkudes huulest lõhkenud huuli kuiva keelega.

Aksinja heitis kiire pilgu häärberi akendele ja hakkas vaikides minema peretarre, oma poolele. Natalja läks järel. Ta kuulmist kriimustas valusalt Aksinja kleidi kahin.

«Palavusest vist lööb valu kõrvu,» kribis mõtete lasust esile üks.

Aksinja laskis Natalja ees tuppa, sulges ukse. Sulgenud selle, jäi ta keset tuba seisma, pistis käed valge põlle alla. Mängu juhtis tema.

«Milleks sa tulid?» küsis ta libitsevalt, peaaegu sosinal.

«Kui saaks natuke juua ...» paius Natalja ja vaatas raske, paindumatu pilguga toas ringi.

Aksinja ootas, Natalja hakkas kõnelema, vaevaga tõstes häält.

«Sa võtsid mult mehe ära ... Anna mulle Grigori tagasi! ... Sa purustasid mu elu ... Näed, misuke ma olen ...»

«Ah meest sulle?» Aksinja surus hambad kokku ja sõnad — vihmapiisad kivile — nõrgusid kasinalt. «Meest sulle? Kellelt sa palud? Milleks sa tulid? ... Hilja mõtlesid sellele, et teda endale paluda! ... Hilja!»

Ööotsatanud kogu kehaga, astus Aksinja üsna teise juurde, ja naeris lõikavalt.

Ta irvitas vaenlase üle, silmitsedes tema nägu. Siin ta seisab — mahajäetud seaduslik naine — alandatuna, murest murtuna tema ees; tema on see, kelle armust Aksinja valas pisaraid, lahkudes Grigorist, kandis südames verist valu; ja sellal, kui tema, Aksinja, vaevles surmavas kurbuses, see naine siin kallistas Grigorit ja küllap vist naeris tema, õnnetu hüljatud armukese üle.

«Ja sina tulid paluma, et ma tema maha jätaksin?» hingeldas Aksinja. «Ah sa salalik madu! ... Sina esimesena võtsid minult Griška! Sina, mitte mina ... Sa teadsid, et ta elas minuga, miks läksid sa temale mehele? Mina võtsin enda oma tagasi, ta on minu. Minul on laps temaga, sina aga ...»

Ägeda vihavaenuga vaatas ta Nataljale silma ja kätega vehkides puistas ülekeevat sõnade räbu:

«Griška on minu ja mina ei anna teda kellelegi! ... Minu! Minu! Kas kuuled? Minu! ... Mine, häbematu lits, sina pole talle naine. Sa tahad lapselt isa ära võtta? Ohoo! Miks sa siis varem ei tulnud? Noh, miks sa ei tulnud?»

Natalja läks küljetsi pingi juurde ja istus, pead langetades, kätega nägu kattes.

[illegible] jätsid oma mehe maha ... Ära karju nii ...»

«Mul pole teist meest peale Griška. Pole kedagi terves ilmas! ...»

Tundes, kuidas temas määratseb lõpmatu viha, vaatas Aksinja sirgete mustade juuste salgule, mis oli rätiku alt Natalja käele langenud.

«Kas sind on temale vaja? Vaata, kuidas sul kael on [illegible] kistud! Ja sina arvad, et hakkad talle meeldima? Tervena jättis maha, sandina hakkad meeldima? Ei saa sina Griškat nähagi! See on minu sõna! Mine!»

Aksinja julmutses, kaitstes oma pesa, rabas nüüd kõige endise eest. Ta nägi, et Natalja, veidi kõverdunud kaelast hoolimata, on niisama ilus nagu ennegi, — tema põsed ja suu on värsked, ajast muljumata, sellal kui temal, Aksinjal, on võib-olla just selle Natalja süü läbi enneaegu [illegible] silmade ümber kortsude ämblikuvõrk.

«Kas arvad, et ma lootsin, nagu täidaksid sa mu palve?» Natalja tõstis piinast segased silmad.

«Milleks sa siis tulid?» hingeldas Aksinja.

«Südamevaev ajas mind.»

Aratatud häältest virgus voodis Aksinja tütar ja end [illegible] upitades hakkas nutma. Ema võttis lapse sülle ja tatsa, pöördunud ära akna poole. Üleni värisedes vaatas Natalja lapsele. Kuiv kramp pigistas tal kõri kokku. Taibuka uudishimuga vaatasid temale lapse näost Grigori silmad.

Ta väljus majatrepile, valjusti nuttes ja tuikudes. Aksinja ei läinud teda saatma.

Pärmukese aja pärast astus sisse ätt Saška.

«Mis naine see oli?» küsis ta nähtavasti aimates.

«Niisama, üks külanaisi.»

Natalja läks mõisast versta kolm eemale, heitis laukapuupõõsa alla maha. Ta lamas, ilma midagi mõtlemata, [illegible] seletamatust nukrusest ... Tema silmade ees terendasid järelejätmatult Grigori sünkjad mustad silmad lapse näos.

20

Pimestav-valusa selgusega oli Grigoril meeles too öö. Ta tuli meelemärkusele koidu eel, liigutas käsi, sattudes

kõrrepõllu torkivale tüügastikule, ja hakkas oigama rebestava valu pärast, mis täitis pea. Jõudu pingutades tõstis ta käe, vedas selle otsaesiseni, kobas kõva, paatunud verest pulstunud juuksetukka. Puudutas haava sõrmega, nagu oleks tulise söe selle vastu pannud. Ta kiristas hambaid ja heitis selili. Tema kohal puul sahisesid nukralt varasest ööküimast näpistatud lehed. Okste mustad piirjooned kerkisid selgesti esile taeva sügavsinisel taustal, nende vahelt helendasid tähed. Grigori vaatas, pärani avatud silmi pilgutamata; talle näis, et need pole mitte tähed, vaid mingi lopsakas sinkjas-kollane tundmatu puuvili ripub lehevarte küljes.

Mõistnud, mis temaga oli juhtunud, tundes vääramatult lähenevat õudust, hakkas ta neljakäpukil roomama, kiristades hambaid. Valu mängis temaga, paiskas teda selili... Talle näis, et ta roomab arvamatult kaua; end vägisi sundides, vaatas ta tagasi, — umbes viiekümne sammu kaugusel mustendas puu, mille all ta oli lamanud meelemärkusetuses. Üks kord roomas ta üle tapetu laiba, toetudes küünarnukkidega tema sisselangenud kõvale kõhule. Verekaotuse tagajärjel vaevas teda iiveldus, ja ta nuttis nagu laps, näris lääget kastest rohtu, et mitte meelemärkust kaotada. Ümberpaisatud püssirohukasti juures tõusis ta püsti, tükk aega seisis kõikudes, siis hakkas minema. Tal tuli jõudu juurde, ta sammus kindlamini ja suutis juba ära tunda suunda ida poole: teejuhiks oli Suur Vanker.

Metsaserval peatas teda tume hoiatus:

«Ära lähene, ma lasen!»

Lõksatas revolvritrummel. Grigori vaatas teraselt hell suunas: männi juures oli poollamakil inimene.

«Kes sa oled?» küsis Grigori, kuulatades omaenda häält nagu võõrast.

«Venelane? Mu jumal!... Tule!» Inimene männi juures libises maha.

Grigori astus tema juurde.

«Kummardu allapoole.»

«Ma ei või.»

«Miks?»

«Ma kukun ega tõuse enam, ma olen peast haavatud...»

«Missugusest väeosast sa oled?»

«Kahelelatkümnendast Doni polgust.»

«Aita mind, kasakas...»

«Ma kukun maha, teie ausus.» (Grigori oli seletanud ennelt ohvitseriõlakuid.)

«Anna vähemalt käsi.»

Grigori aitas ohvitseril tõusta. Nad hakkasid minema. Aga iga sammuga toetus haavatud ohvitser ikka raskemini Grigori käele. Väikesest nõost üles ronides haaras ta kõvasti Grigori pluusikäisest kinni ja ütles, harvalt hambaid lõgistades:

«Jäta mind, kasakas... Mul on ju... kõht... läbi lastud.»

Ta silmad näpitsprillide taga läikisid tuhmimalt ja kahisevalt tõmbas avatud, ammu raseerimata suu õhku sisse. Ohvitser kaotas meelemärkuse. Grigori tassis teda enda najal, kukkudes, tõustes ja uuesti kukkudes. Kaks korda jättis ta oma kandami maha ja mõlemal korral läks tagasi, tõstis üles ja komberdas edasi nagu ilmsi uneldes.

Kell üksteist hommikul korjas sidekomando nad üles ja toimetas sidumispunkti.

Päev hiljem lahkus Grigori salaja sidumispunktist. Teel kiskus ta peast sideme ja sammus, kergendatult lipsates sametpunaste laikudega mähist.

«Kust sa tuled?» imestas sotnjakomandör ütlematult.

«Tulin tagasi rivisse, teie ausus.»

Sõdniku juurest välja tulles silmas Grigori rühmaurjadnikut.

«Minu hobune? Kus on Gnedoi?»

«Tema on terve, vennas. Me püüdsime ta sealsamas kinni, niipea kui olime austerlased ära saatnud. Kuidas sinuga on? Meie ju pidasime sinu eest hingepalvet.»

«Kuttasite veidi,» muigas Grigori.

Väljavõte käskkirjast

6-nda tragunipolgu komandöri alampolkovnik Gustav Grosbergi elu päästmise eest ülendatakse 12-nda Doni kasakapolgu kasakas Melehhov, Grigori prikaznõiks ja esitatakse 4-nda järgu Georgi risti saamiseks.

Sotnja oli seisnud Kamenka-Strumilovo linnas kaks ööd päeva, nüüd öösi valmistus väljaastumiseks. Grigori

otsis üles oma rühma kasakate korteri, läks hobust vaatama.

Sadulapaunas polnud enam pesupaari ega käterätikut.

«Otse silme all varastati ära, Grigori,» tunnistas süüdlaslikult Miška Koševoi, kelle hoole all oli hobune. «Siia õue aeti maru palju jalaväge kokku, jalaväemehed varastasid ära.»

«Kurat nendega, las tarvitavad. Mul oleks ainult vaja pea kinni siduda, mähis on läbi ligunenud.»

«Võta minu käterätik.»

Küüni, kus see jutuajamine toimus, astus Tšubatõi. Ta ulatas Grigorile käe, nagu poleks nende vahel midagi juhtunud.

«Aa, Melehhov! Oled elus, tutser?»

«Poolest saadik.»

«Otsaesine on sul verine, pühi ära.»

«Eks pühin ka, küll jõuan.»

«Las ma vaatan, kuidas nad sind on silitanud.»

Väeviisi painutas Tšubatõi Grigori pea alla, puhatas läbi nina.

«Milleks sa lasksid juuksed ära ajada? Näe, kuidas on su ära moonutanud! . . . Tohtrid panevad su nahka oma ravitsemisega, las mina teen terveks.»

Ilma nõusolekut küsimata võttis ta padrunitaskust padruni, murdis sellest kuuli välja ja raputas püssirohu peo peale.

«Muretse ämblikuvõrku, Mihhailo.»

Koševoi tõmbas mõõgaga seinapalgi otsalt vatja ämblikuvõrgukämbu ja andis talle. Sellesama mõõga otsaga kaevas Tšubatõi kämbukese mulda, ja seganud selle ämblikuvõrgu ning püssirohuga, mälus kaua. Tiheda veniva massiga määris ta paksult kokku veritseva haava Grigori peas, naeratas:

«Kolme päeva pärast võtab ära nagu käega. Näe, mina kannan sinu eest hoolt, aga sina . . . peaaegu oleksid mu maha lasknud.»

«Hoole eest aitüma, aga kui oleksin su tapnud, oleks üks patt hingel vähem olnud.»

«Küll sa oled aga otsekohene, poiss.»

«Nihuke juba olen. Mis mul seal peas on?»

«Vaksapikkune täke. See on sulle mälestuseks.»

«Ma ei unusta.»

«Küllap sa tahaksidki, aga ei saa unustada; austerlased ei ferita mõõku, rabas sind nüriga, nüüd jääb eluajaks priske arm järele.»

«Sinu õnn, Grigori, et ära libises, muidu oleks sind maetud võõrasse mulda,» naeratas Koševoi.

«Kuhu ma selle mütsi panen?»

Nõutult keerutas Grigori käes puruksraiutud verise peataega mütsi.

«Viska minema, koerad söövad ära.»

«Poisid, lobi toodi, asu juurde!» hüüti majauksest.

Kasakad väljusid küünist. Silma kõõritades hirnus Gnedoi Grigorile järele.

«Ta tundis igatsust sinu järele, Grigori!» Koševoi osutas peaga hobusele. «Küll mina panin imeks, ei võta teine toitu ja aina hühiseb nii tasakesi.»

«Kui ma sealt roomasin, siis kogu aeg hõikasin teda,» kõneles Grigori ära pöördudes kõlatult, «mõtlesin, et ta ei lähe minu juurest ära, ja kinni võtta teda on raske, ei anna võõrastele kätte.»

«Tõsi, püüdsime ta suure vaevaga kinni. Viskasime lingu kaela.»

«Hüva hobune, venna, Petro hobune.» Grigori pöördus aina kõrvale, peitis heldinud silmi.

Nad astusid majja. Esimeses toas põrandal, voodist mahatõstetud vedrumadratsil norskas Jegor Žarkov. Kirjeldamatu korratus kõneles tummalt sellest, et pererahvas oli lahkunud majast kiiruga. Lõhutud nõude killud, katkikäristatud paberid, raamatud, meega ülevalatud villase riide räbalad, laste mänguasjad, vanad jalatsid, laialipuistatud jahu — kõik see vedeles kohutavas korratuses põrandal, kisendas hävitusest.

Vabastanud endale koha, lõunastasid siinsamas Jemeljan Grošev ja Prohhor Zõkov. Grigorit nähes ajas Zõkov vasikalikult leebed silmad pungi.

«Gri-i-iška. Kust sina siia said?»

«Teisest ilmast.»

«Sa jookse, too talle kapsasuppi. Mis sa jõllitad silmi?» hüüdis Tšubatõi.

«Kohe. Köök on siinsamas, ümber nurga.»

Pala mäludes sööstis Prohhor välja.

Tema kohale istus väsinult Grigori.

«Ma ei mäletagi enam, millal sõin,» naeratas ta süüdi-olevalt.

Läbi linna liikus 3-nda korpuse üksusi. Kitsaid tänavaid ummistas jalavägi, sinna paisutus loendamatuid voore, ratsaväeosi, teeristmel tekkis sulgusid, läbi kinniste uste tungis liikumise müra. Varsti ilmus Prohhor katlakesetäie kapsasupi ja torbatäie tatrapudruga.

«Kuhu puder välja kallata?»

«Näe, siin on sangaga kastrul.» Grošev nihutas akna juurest lähemale ööpoti, ilma et oleks selle otstarvet tundnud.

«See sinu kastrul haiseb.» Prohhor krimpsutas nina.

«Pole viga. Las käia, ju pärast näeb.»

Prohhor pööras torba anuma kohal kummuli, paks rammus puder auras, merivaigu karva vöödina tungis ta äärtel esile või. Söödi juttu ajades. Niisutades süljega rasvast plekki oma luitunud lampassil, jutustas Prohhor:

«Siin meie õue kõrval asub üks mägiratsaväe divisjoni patarei, söödavad hobuseid. Nende kahuriülem on lehest lugenud, et liitlased on sakslased, võiks öelda, täiesti nässu löönud.»

«Sina ei jõudnud jaole, Melehhov, meie saime hommikul tänu,» urises Tšubatõi, liigutades pudruga täidetud suud.

«Kellelt?»

«Diviisiülem kindral-leitnant von Divid tegi meile ülevaatuse ja avaldas tänu selle eest, et meie ungari husaarid tagasi lõime ja oma patarei vabastasime. Nad oleksid ju äärepealt suurtükid minema kärutanud. «Tubli, kasakad,» ütles ta, «tsaar ja isamaa ei unusta teid.»»

«Või nii!»

Tänaval plõksatas kuivalt paar pauku, prahvatas ragisema kuulipilduja.

«Väl-ja tul-la!» hüüti valjusti värava juures.

Kasakad viskasid lusikad käest, jooksid õue. Madalal ja sujuvalt keerles nende kohal aeroplaan. Ta võimas mürin kõlas ähvardavalt.

«Heitke tarade äärde maha! Hakkab kohe pomme pilduma, kõrval on ju patarei!» hüüdis Tšubatõi.

«Aratage Jegorka! Tapavad ta pehmel madratsil ära!»

«Võtke püssid!»

Hoolega sihtides tulistas Tšubatõi otse majatrepilt.

Mööda tänavat jooksid sõdurid, millegipärast alla kummardudes. Kõrvalõues kostis hobuste karjumist ja järsku käsklust. Lasknud tühjaks padrunipideme, vaatas Grigori üle plangu: seal askeldasid suurtükimehed, veeretades suurtükke küüni ulu alla. Kissitades silmi tasva torkava sina pärast vaatas Grigori mürisevale altapoole laskuvale linnule: sel hetkel paiskus sealt midagi suure hooga ja välgatas teravalt päikesekiiretriibus. Kohutav ragin vapustas maja ja end trepi vastu suruvaid kasakaid; kõrvalõues lämbus surmaeelsesse tuinasse hobune. Plangu tagant tuli teravat väävlihõngulist kärtsahaisu.

«Mine varju!» hüüdis Tšubatõi, majatrepist alla joostes.

Grigori hüppas talle järele, viskus plangu äärde maha. Aeroplaan välgatas tiiva alumiiniumosaga; ta pöördus, keerates end sujuvalt. Tänavalt tulistati järguti, põratati kogupaukudega, külvati korratute, sagedate laskudega. Grigori oli parajasti pidemetäie padruneid salve surunud, kui veel vapustavam lõhkemine paiskas ta sulla kaugusele plangust. Mullakänk mürtsatas talle pähe, puistas silmad täis, vajutas alla raskusega . . .

Tšubatõi tõstis ta jalule. Terav valu vasakus silmas ei lasknud tal vaadata; vaevaga avanud parema, nägi ta: pool maja oli purustatud, inetu punase segadikuna tamasid telliskivid, nende kohal suitses roosa tolm. Lõhutud maja trepi alt roomas kätel Jegor Žarkov. Kogu ta nägu oli üksainus karje, väljalangenud silmist voolas põski mööda verepisaraid. Ta roomas, pea õlgade vahele lõmmatud, karjus, nagu poleks avanudki laibalikult mustakstõmbunud huuli:

«A-i-i-i-i! A-i-i-i-i! A-i-i-i-! . . .»

Ohukese nahariba küljes, kõrvetatud püksisäärel lohises põiki tema järel puusa kohalt ärakistud jalg, teist ei olnud. Ta roomas, aeglaselt käsi asetades; peenike, peaaegu lapselik halisev karje puuris välja ta suust. Ta katkestas karjumise ja heitis küljeli, kõvasti surudes nägu vastu lahkusetut, niisket, hobusesõnnikust ja telliskivikildudest reostatud maad. Keegi ei astunud tema juurde.

«Võtke ta ometi!» hüüdis Grigori, kätt vasakult silmalt eemaldamata.

Õues jooksis jalaväelasi, värava juures peatus telefonistide kaarik.

«Sõitke, mis te seisate!» käratas nende peale möödaratsutav ohvitser. «Küll on elajad, matsid!»

Kuskilt koterdasid kohale vanamees pikas mustas kuues ja kaks naist. Rahvahulk piiras Žarkovi ümber. Ligemale trüginud, nägi Grigori, et ta hingab veel, nuuksudes ja tugevasti värisedes. Tema kooljalikult kollaseks tõmbunud otsaesisel oli jämedat, terajat higi.

«Võtke ta! Mida te siis... kas olete inimesed või kuradid?!»

«Mis sa klähvid?» sähvas vastu pikk jalaväelane. «Võtke, võtke, aga kuhu ta võtta? Näed ju, et on lõpukorral.»

«Mõlemad jalad on ära kistud.»

«Küll on ikka verd!...»

«Kus on sanitarid?»

«Mis sanitarid siin enam...»

«Aga ta on veel meelemärkusel.»

Tšubatõi puudutas seljatagant Grigori õlga, see vaatas tagasi.

«Ära liiguta teda,» ütles Tšubatõi sosinal, «mine siitpoolt juurde, vaata.»

Ta läks teisele poole, ilma Grigori pluusikäist lahti laskmata, tõukas lähemalseisjad laiali. Grigori heitis pilgu ja läks küürutõmbunult värava poole. Žarkovi kõhu all aurasid väljalangenud soolikad, küüdeldes õrnroosalt ja helesiniselt. Selle läbipõimunud kera ots oli määrdunud liivast ja sõnnikust, liikus, suurenedes mahult. Surija käsi lebas serviti, nagu midagi kokku pühkides...

«Katke ta nägu,» soovitas keegi.

Äkki toetus Žarkov kätele, ja heites pea niivõrd selga, et kukal peksles kokkukistud abaluude vahel, hüüdis kähiseva ebainimliku häälega:

«Vennad, surmake! Vennad!... Vennad!... Mis te siis oo-ta-te-e-e? ... Aha-a-a-a-a! Vennad... surmake!...»

Vagun kõigub pehmelt, rataste kolin on äiutavalt [illegible], laternast langeb kuni poole pingini kollane [illegible]. Nii hea on end täies pikkuses välja sirutada ja lamada ilma jalatsiteta, andnud vabaduse jalgadele, mis kaks nädalat on haudunud saabastes, tunda end vabana igasugustest kohustustest, teada, et su elu ei ähvarda oht ja surm on nii kaugel. Eriti meeldiv on tuntatada rataste mitmehäälelist kõnelust: iga pöördega, iga veoriitõmbega jääb ju rinne ikka kaugemale. Ja Grigori lamas, kuulatades, paljaste jalgade varbaid liigutades, kogu kehaga rõõmustudes puhtast, alles [illegible] tõmmatud pesust. Tal oli säärane tunne, nagu oleks ta heitnud endalt räpase kesta ja astuks nüüd uude ellu puutumatult puhtana.

Vaikset, rahulikku rõõmu segas valu, mis kirvendas vasakus silmas. See soikus ajuti ja tuli siis äkki tagasi, pistes silma tulena, surus sideme all välja tahtmatuid pisaraid. Kamenka-Strumilovo hospidalis oli nooruke juudi arst Grigori silma järele vaadanud, kirjutanud midagi paberitükile.

«Teid tuleb tagalasse saata. Silm on tõsiselt viga saanud.»

«Kas jään ühe silmaga?»

«Noh, minge ikka,» oli arst sõbralikult naeratanud, tabades küsimuses varjamatut hirmu, «on vaja ravi, enne-otsa tuleb teha operatsioon. Me saadame teid kaugele tagalasse, Petrogradi, näiteks, või Moskvasse.»

«Aitüma.»

«Te ärge kartke, silm saab terveks.» Doktor oli patsutanud talle õlale, pistnud talle pihku paberilehekese ja läinud ta õrnalt koridori. Ta oli käärinud üles käised, valmistudes operatsiooniks.

Pärast pikki vintsutusi oli Grigori sattunud sanitaarrongi.

Ta lebas seal ööpäeva, nautides rahu. Vana ja vilets jääle vedur vedas pikka rongi, viimast jõudu kokku võttes. Lähenes Moskva.

Kohale jõuti öösel. Raskelt haavatud kanti välja kanderaamidel; need, kes said käia ilma võõra abita,

väljusid pärast üleskirjutamist platvormile. Rongiga kaasasolev arst kutsus nimestiku järgi välja Grigori, ja osutades temale, ütles halastajaõele:

«Doktor Snegirevi silmahaigla! Kolpatšnõi põiktänav.»

«Kas teil kompsud on kaasas?» küsis õde.

«Mis kompsud kasakal on? Seljakott ja sinel — see on kõik.»

«Lähme.»

Ta hakkas minema, kohendades soengut õetanu all, kahistades kleidiga. Ebakindlalt astudes läks Grigori ta järel. Nad võtsid voorimehe. Suure unnesuikuva linna mürin, trammide kellad, elektrivalguse helesinine küüt- lev sära mõjusid Grigorisse masendavalt. Ta istus troska seljatoele najatudes, vaatles ahnelt tänavaid, mis öö- ajast hoolimata olid rahvarohked, ja nii imelik oli tal tunda enda kõrval naisekeha erutavat soojust. Moskvas andis sügis end märgatavalt tunda: bulvaripuudel hel- kisid lehed laternavalgusel kahvatult kollastena, ööst õhkus kõhisemapanevat jahedust, märjalt läikisid kõnni- teekivid, ja tähed selgel taevavõlvil olid sügisesell eredad ja külmad. Tsentrumist sõitsid nad tühja põik- tänavasse. Hobusekabjad plagisesid kividel, kõrges pukis kiikus voorimees, rüütatud sinisesse papiürbi-tao- lisse armjakki, ja viibutas lontkõrvalise kronu kohal ohjaotsi. Kuskil linnaäärel pasundasid vedurid. «Võib- olla sõidab mõni neist praegu Donimaale?» mõtles Gri- gori ja vajus norgu igatsuse tihedate torgete all.

«Kas te ei suigu?» küsis õde.

«Ei.»

«Varsti oleme kohal.»

«Mis härrased soovivad?» Voorimees pööras end pukis.

«Sõida rutemini!»

Võre raudse lindi taga läigatas õliselt tiigi vesi, ville- satas käsipuudega paadisillake ühes selle külge kõlde- tud paadiga. Tundus niiskuse hõngu.

«Isegi vee on nad vangi pannud, raudvõre taha, Don aga . . .» mõtles Grigori ähmaselt. Troska kummirehvide all hakkasid sahisema lehed.

Voorimees peatus kolmekordse maja ees. Sinelit kohendades hüppas Grigori maha.

«Andke mulle käsi.» Õde kummardus allapoole.

Grigori võttis pihku ta väikese pehme käe, aitas ta maha.

«Te lehkate sõdurihigi järele,» naeris mukitud õde tasahesi, ja astunud paraadukse juurde, helistas.

«Teie peaksite seal ära käima, õde, siis hakkaksite ehk veel ei tea mille järele haisema,» ütles Grigori kibe vihaga.

Ukse avas uksehoidja. Uhket, kullatud käsipuudega trepi mööda läksid nad teisele korrale; õde helistas veel korra. Neid laskis sisse valges kitlis naine. Grigori istus ümmarguse laua juurde, õde kõneles poolvaljusti midagi valges kitlis naisele, see märkis üles.

Kahel pool pikka kitsavõitu koridori asetsevate pala- tite uksest vaatasid välja pead mitmevärviliste prillidega.

«Võtke sinel maha,» pani ette kitlis naine.

Poetaja, samuti valges, võttis Grigori käest sineli vastu ja juhatas ta vannituppa.

«Võtke kõik seljast ära.»

«Milleks?»

«Tuleb end pesta.»

Seenikaua kui Grigori lahti riietus ja hämmastununa vaatles ruumi ning tuhme aknaklaase, täitis põetaja vanni veega, mõõtis temperatuuri, pani ette vanni astuda.

«See kõna pole minu jaoks . . .» häbenes Grigori tõmjalt musta karvast jalga üle vanniääre tõstes.

Põetaja aitas tal end hoolega puhtaks pesta, ulatas linu, pesu, tuhvlid ja vööga halli haigekuue.

«Aga minu riided?» imestas Grigori.

«Te hakkate kandma neid. Omad riided saate tagasi siis, kui te haiglast lahkute.»

Lesloas suurest seinapeeglist möödudes ei tundnud Grigori end ära: pikk, mustanäoline, teravasarnaline, kumma puna laikudega põskedel, haigekuues, musta pusitemütsi sööbiva sidemega, sarnanes ta vaid ähma- selt tolle endise Grigoriga. Tal olid kasvanud vurrud, habardus väike kahukas habe.

«Olen nooremaks läinud selle ajaga,» muigas Grigori virilalt.

«Kuues palat, kolmas uks paremat kätt,» juhatas põetaja.

Haigekuues ja siniste prillidega preester tõusis, kui Grigori suurde valgesse tuppa astus.

«Uus naaber? Väga meeldiv, siis pole enam nii igav. Mina olen Zaraiskist,» teatas ta lahkelt, Grigorile tooli lähemale nihutades.

Mõne minuti pärast astus sisse suure inetu näoga tüse naisvelsker.

«Melehhov, lähme vaatame teie silma,» ütles ta madala rinnahäälega ja astus kõrvale, Grigorit ees koridori lastes.

22

Edelarindel Ševeli rajoonis otsustas armeejuhatus suurejoonelise ratsaväerünnakuga vaenlase rinde läbi murda ja paisata talle seljataha suure ratsaväesalga, mis pidi tungima piki rinnet, purustades teel kommunikatsiooniliine ja desorganiseerides vaenlase väeosi ootamatute kallaletungidega. Selle plaani edukale teostamisele pani armeejuhatus suuri lootusi; erakordne hulk ratsaväge tõmmati kokku mainitud rajooni; muude ratsaväepolkude hulgas toodi sellesse lõiku üle ka kasakapolk, milles teenis sotnik Listnitski. Rünnak pidi toimuma 28-ndal augustil, kuid vihma tõttu lükati edasi 29-ndale.

Juba hommikul rivistus diviis määratu suurel platsdarmil, valmistudes rünnakuks.

Umbes kaheksa versta eemal paremal tiival teostas jalavägi näilikku pealetungi, tõmmates endale vaenlase tuld; pettesuunas lasti liikuda ühe ratsaväediviisi osi.

Eespool, nii kaugele kui silm ulatus, ei olnud vaenlast näha. Versta kaugusel oma sotnjast nägi Listnitski musti mahajäetud kaevikukoopaid, nende taga hällis vilt ja sinendas koidueelne, tuule kohutatud udu.

Oli juhtunud nii, et vaenlase väejuhatus kas oli saanud teada valmistuvast rünnakust või oli aimanud seda ette, aga igatahes ööl vastu 29-ndat olid vaenlase väed kaevikuist lahkunud ja läinud eemale umbes kuue versta kaugusele, jättes kohale varitsusväeosad kuulipildujatega, kes tülitasidki kogu lõigus meie jalaväge, mis nende vastu seisis.

Kuskil ülal, pilverüngaste taga, paistis tõusev päike, [illegible] aga täitis kreemkollane udu. Anti käsklus [illegible], polgud hakkasid liikuma. Paljud tuhanded [illegible] laotasid tumedat, nagu maa-alust kõmi- [illegible] Listnitski hoidis oma puhtatõulist hobust tagasi [illegible] tal galoppi söösta. Umbes poolteise versta [illegible] vahemaa jäi seljataha. Ründajate ühtlasele [illegible] viljade vööde. Kõrge, pihani ulatuv rukis, [illegible] põimunud väänduva kassitapuga ja rohuga, [illegible] äärmiselt hobuste jooksu. Ees hällis endiselt [illegible] lakk, taga lebas ta mahatallatuna, kapjade [illegible]. Neljandal verstal hakkasid hobused komis- [illegible], märgatavalt higistama, — vaenlast ei olnud ikka [illegible] Listnitski vaatas tagasi, sotnjakomandöri näol oli [illegible] meeleheide ...

[illegible] versta kujutlematult rasket sõitu võttis hobus- [illegible] jõu välja, mõned kukkusid ratsanike all, kõige [illegible] kõikusid, viimset jõudu kokku võttes. [illegible] hakkasid ragisema Austria kuulipildujad, rütmi- [illegible] prahvatama kogupaugud ... tappev tuli niitis [illegible] esiread. Esimestena lõid vankuma ja pöörasid [illegible] ulaanid, paiskus segi kasakapolk; neid paaniliselt [illegible] sööstnuid valati nagu piserdajaist üle kuuli- [illegible] vihmaga, tulistati suurtükkidest. Ulatuselt [illegible]matu rünnak lõppes kõrgema väejuhatuse kuri- [illegible] hooletuse tõttu täieliku hävinguga. Mõned polgud [illegible] poole meeste ja hobuste koosseisust; Listnitski [illegible] langes rivist välja surnuina ja haavatuina umbes [illegible] reameest ja kuusteist ohvitseri.

[illegible]tski all tapeti hobune, tema ise sai kaks haava: [illegible] ja jalga. Vahtmeister Tšebotarjov, hüpanud hobu- [illegible] seljast, haaras Listnitski, tõstis sadulasse, kihutas [illegible].

[illegible] staabiülem kindralstaabi polkovnik Golovatšov [illegible] mõned momentülesvõtted rünnakust ja hiljem näi- [illegible] neid ohvitseridele. Haavatud sotnik Tšervjakov [illegible] esimesena talle rusikaga näkku ja hakkas valjusti [illegible]. Kohalejooksnud kasakad kiskusid Golovatšovi [illegible], mõnitasid kaua laipa ja viskasid ta teeäärsesse [illegible] mustusesse. Nii lõppes see häbistavuselt hiilgav [illegible].

Varssavi hospidalist teatas Listnitski isale selleat, et pärast paranemist tuleb tema juurde Jagodnojesse puhkust veetma. Saanud kirja, sulgus vanamees oma kabinetti, väljus sealt järgmisel päeval pilvsüngena. Ta laskis Nikititšil traavli troska ette panna, einestas ja sõitis Vjošenskajasse. Sealt saatis ta põjale telegraafi teel nelisada rubla ning läkitas lühikese kirja.

«Mul jääb üle rõõmustada, et sina, mu armas poiss, oled tuleristsed saanud. On üllas ülesanne olla sead, mitte tsaarilossis. Sa oled liiga aus ja mitte küllalt rumal selleks, et võiksid rahuliku südametunnistusega lõmitada. Seda joont polnud ühelgi meie perekonnast. Selle eest sattus juba sinu vanaisa ebasoosingusse ja veetis elulõpu Jagodnojes, lootmata ja ootamata kroonikandja armu. Jää terveks, Ženja, parane. Sina oled ju mul üksi selles maailmas, pea meeles. Tädi saadab sulle tervitusi, ta on ise hea tervise juures, endast aga pole mul midagi kirjutada, sa tead, kuidas ma elan. Mis seal rindel ometi toimub? Kas siis tõesti pole arukaid inimesi? Ma ei usu ajalehtede teateid, — need on läbi ja läbi valed, tean seda endiste aastate eeskujul. Kas me tõesti kaotame sõja, Jevgeni?

Suure kärsitusega ootan sind koju!»

Vanal Listnitskil ei olnud oma elust tõepoolest midagi kirjutada; see venis endiselt ühetoonilisena, muutumatuna, ainult et töökäed olid hinnas tõusnud ja tundus puudus vägijookidest. Pan jõi sagedamini, muutus ärrituvamaks, norijamaks. Kord laskis ta kutsuda Aksinja ebatavalisel ajal ja ütles:

«Sina ei tee korralikult oma tööd. Miks oli eine ellu jahtunud? Miks on kohviklaas halvasti pestud? Kui see hakkab korduma, siis ma — kas kuuled? — siis ma lasen su lahti. Ma ei salli lohakust!» Pan heitis järsult käega. «Kas kuuled? Ei salli!»

Aksinja surus huuled kõvasti kokku ja hakkas äkki nutma.

«Nikolai Aleksejevitš! Mul on tütar haige. Laske mind seniks vabaks... Ma ei saa tema juurest ära tulla.»

«Mis tal viga on?»

«Riisitõbi matab hinge...»

«Haigeid? Miks sa ei ütelnud, tobu? Vaat kus ogar, [illegible] sind võtaks! Jookse, ütle Nikititšile, et paneks [illegible] ette, ja staniitsasse, velskri järele. Kähku!»

Aksinja jooksis kiiresti välja, järele pommitas vanamees teda lajatavate bassihääleliste kärgatustega:

«Tobu eit! Tobu eit! Tobu!»

Hommikul tõi Nikititš velskri. See vaatas meelemärkusetu palavikust hõõguva tüdruku läbi ja ilma et oleks jaganud Aksinja küsimustele, läks häärberisse pani paurde. See võttis ta vastu esikus seistes, kätt andmata.

«Mis tüdrukul on?» küsis ta, vastates tervitusele leidetu peanoogutusega.

«Haigeid, ekstsellents.»

«Kas saab terveks? Võib loota?»

«Vaevalt. Tüdruk sureb... Arvestage lapse iga.»

«Tolats!» Pan läks tumepunaseks. «Mis sulle on õpetatud? Ravi!»

Paugatanud uksega ehmunud velskri nina all, hakkas ta saalis edasi-tagasi käima.

Koputuse järel astus sisse Aksinja.

«Velsker palub hobuseid staniitsasse.»

Vanamees pöördus kärmesti kandadel.

«Ütle talle, et ta on tolvan! Ütle talle, et ta ei sõida siit ära, enne kui ta mul tüdrukut pole terveks teinud! Anna talle hoovimajas tuba, sööda teda!» karjus vanamees, kondist rusikat raputades. «Jooda teda, sööda teda nagu nuumaks, aga ä-ra sõi-ta... ei, seda ei saa!» Lõpetanud järsult, läks ta ära akna juurde, trummeldas veidi aega sõrmedega ja astus siis suurendatud ülesvõtte ette, kus poeg oli pildistatud lapsehoidja süles, taganes kaks sammu ja vaatas kaua, silmi vidutades, nagu ei tunneks ära.

Kohe esimesel päeval, niipea kui haigus lapse pikali pani, meenusid Aksinjale Natalja kibedad sõnad: «Küll ma pisarad sulle kätte tasutakse...», ja ta otsustas, et nüüd jumal nuhtleb teda selle eest, et ta oli tookord ravitanud Natalja üle.

Masendatud hirmust lapse elu pärast, ta nagu kaotas aru; jooksis mõttetult mööda maja, töö ei edenenud ta käes.

«Kas tõesti võtab ära?» tuikas lakkamatult palaviku-

line mõte, ja mitte uskudes, kõigest jõust mitte soovides uskuda, palvetas Aksinja nagu meeletu, palus jumalalt viimast armu — säilitada lapse elu.

«Issand, anna andeks! . . . Ära võta ära! Halasta, issand, heida armu!»

Haigus lämmatas väikese elu. Tüdruk lamas liikumatult, paistetanud kurgust tungis raske katkeline kähin. Staniitsa velsker, kes oli hoovimajasse asunud, käis teda korda neli päevas vaatamas, õhtuti seisis kaua peretare trepil, suitsetades, sügistähtede külmale pulstangule vaadates.

Öid läbi põlvitas Aksinja voodi juures. Pulbitsev kähin lõhestas ta südant.

«E-ma . . .» sahistasid väikesed kuivanud huuled.

«Tütreke, sa mu marjuke!» halises ema summutatult. «Mu lilleke, Tanjuška, ära mine ära! Vaata korraks, mu armsake, tee silmakesed lahti! Märka ometi meelt! Mu mustasilmaline tuvike . . . Mis eest siis, issand? . . .»

Aeg-ajalt tõstis tüdruk põletikused laud, halba verd täisvalgunud väikesed silmad heitsid püsimatu, tabamatu pilgu. Ähnelt püüdis ema seda pilku. Näis, et see kadus endasse, nukrana, lepitatuna.

Ta suri ema kätel. Nuuksatades avanes siniseks tõmbunud suuke viimset korda ja krambis sirutus väike keha; taha viskudes veeres Aksinja käelt higine peake, imestunult vaatles oma surnud teraga vidukil sünkjas melehhovlik silm.

Tiigi juurde vana haralise papli alla kaevas ätt Saška tillukese haua, kandis kaenla all sinna kirstukese, temale võõra rutlikkusega mattis selle ja ootas kaua, kannatlikult, kuni Aksinja tõuseb savimullase künkakese juurest. Ei jõudnudki ära oodata, nuuskas nina nagu nahkpiits saga laksatades ja läks talli. Heinalakast tõi ta välja pudeli kõlnivett, pooliku pudelikese denatureeritud piiritusega, segas neid pudelis, ja loksutades ning värvust imetledes ütles:

«Mälestagem lapsukest. Puhaku ta rahus. Inglihingeke on maapealsest elust lahkunud.»

Ta jõi, väristas ogaralt pead, hammustades suupisteks puruks muljutud tomatit, ja heldinult pudelile vaadates ütles:

«Ära unusta mind, kallis, mina sind küll ei unusta!» ja hakkas nutma.

Kolme nädala pärast saatis Jevgeni Listnitski telegrammi, teatades, et ta on puhkust saanud ja asunud Peeter-Pauli poole. Talle saadeti jaama vastu kolm hobust, kuna mõisapere aeti jalule: tapeti kalkuneid, hanesid, süt haska veristas oina, tehti ettevalmistusi nagu suure külaliste kokkusõidu eel.

Eelpäeval saadeti Kamenka alevisse vahetushobused. Hiue peremees saabus öösel. Piserdas peenikest vihma, laternad heitsid loikudele tuhme valguslinikuid. Kuljuste kõrval peatusid hobused majatrepi ees. Kummiga kaleseist väljus erutatud, naeratav Jevgeni. Heitnud ätt haska kätele sooja reisimantli, astus ta, märgatavalt lonkates, majatrepist üles. Saalist kiipas rutuga vana pan, mööblit ümber ajades.

Aksinja kattis söögitoas laua ja läks härraseid õhtusöögile kutsuma. Läbi lukuaugu vaadates nägi ta: end poja vastu surudes, suudleb vanamees teda õlale; ta kunstnimeselikult lõtvade voltidega kael väriseb. Oodanud veidi aega, vaatas Aksinja uuesti: Jevgeni, eest lahtilöödud kaitsevärvi mundris, oli põlvili suure pagandale laotatud kaardi ees.

Piibust hatuseid suitsurõngaid puhudes kõpsutles vana pan kondiste sõrmedega tugitooli käetoele, põristas nõrdinult:

«Aleksejev? Ei või olla! Ma ei suuda uskuda.»

Jevgeni kõneles midagi tasa ja kaua, veenis, vedas sõrmega mööda kaarti; vastuseks temale bassitas vanamees tagasihoidlikult:

«Olemjuhataja eksib käesoleval juhtumil. Täielik taipamatus! Luba ometi, Jevgeni, siin on sulle analoogiline haide Vene-Jaapani sõjast . . . Luba! . . . Luba, luba!»

Aksinja koputas.

«Mis, söök on juba laual? Kohe.»

Vanamees tuli välja reipana, lõbusana, ta silmad sätendasid päris nooruslikult. Kahekesi pojaga jõid nad tühjaks veinipudeli, mis alles eile oli maa seest välja kaevatud. Pudeli roheliseks tõmbunud sammaldunud etiketil oli veel säilinud luitunud arv — 1879. aasta.

Laua juures teenides ja lõbusatele nägudele vaadates tundis Aksinja tugevamini oma üksildust. Teda piinas väljanutmata kurbus. Esimestel päevadel pärast tütre surma ta tahtis, aga ei saanud nutta. Kurgus paisus kisendus, kuid pisaraid ei olnud, ja seepärast rõhus kiviraske vaev kahekordselt. Ta magas palju (otsis puhkust uneuimas), aga uneski jõudis temani lapse viirastuslik kutse. Kord näis talle, et tütar magab tema kõrval, ja ta nihutas end, kobas kätega voodis, kord kostis segane sosin: «Ema, juua.»

«Sa mu verepiisake...» sosistas Aksinja külmenevate huultega.

Isegi rõhuvas tõelisuses viirastus talle vahel, et laps surub end tema põlvede vastu, ja ta tabas end sellelt, et sirutas kätt kähara peakese silitamiseks.

Kolmandal päeval pärast saabumist istus Jevgeni hiljani ätt Saška juures tallis, kuulas tema lihtsaid jutustusi endisest vabast elust Donil, vanast ajast. Ta väljus sealt peale kella kaheksat; õues vihises tuul, niiskelt matsus jalge all muda. Pilvede vahel rändles noor kollasevurruline kuu. Selle valgusel vaatas Jevgeni kella, siis suundus peretarre. Välistrepi juures süütas ta suitsu, peatus hetkeks järele mõteldes, ja raputanud õlgu, astus otsustavalt trepile. Ettevaatlikult vajutas ta lingile, uks avanes kääksatades. Ta läks Aksinja poolele, tõmbas tikku.

«Kes seal on?» küsis Aksinja, endale vaipa peale tõmmates.

«Mina olen.»

«Ma panen kohe riidesse.»

«Pole viga. Ma tulin silmapilguks.»

Jevgeni heitis sineli seljast, istus voodiäärele.

«Sul on tütreke surnud...»

«On surnud...» vastas Aksinja kajana.

«Sa oled väga muutunud. Pole ime, ma saan aru, mis tähendab kaotada last. Aga ma arvan, et sa asjata piinad ennast, elu talle tagasi anda ei saa, sina oled aga veel küllalt noor, et lapsi saada. Nii ei lähe! Võta end kätte, lepi sellega... Lõpuks ei ole ju lapse surmaga veel kõik kadunud, sul on veel terve elu ees — mõtle sellele!»

Jevgeni surus Aksinja kätt, silitas seda sõbraliku käskivusega, kõneles, mängeldes hääle madalate toonidega.

Ja kõne muutus sosinaks, ja kuuldes, kuidas Aksinja ülepi vappudes nutab summutatult ja siis juba valjusti, hakkas ta suudlema tema pisaraist märgi põski, silmi...

Naisesüda on himuline kaastunde, hellitsuse peale. Meelehelitest masendatud Aksinja unustas kõik ja andus talle kogu tormilise, ammuunustatud kirglikkusega. Aga kui vaibus häbitu naudingu laastav, uimastav laine, ärkas ta, karjatas valjusti ja kaotades aru ning häbi, jooksis poodpaljalt, särgiväel välistrepile. Tema järel väljus kiiresti Jevgeni, ust lahti jättes. Minnes tõmbas ta sineli selga, sammus kiiresti, ja kui ta hingeldades häärberi rindule astus, naeris õnnelikult, rahulolevalt. Teda täitis ergutav rööm. Juba voodis lamades ja lihavat, pehmet rinda hõõrudes, mõtles ta: «Ausa inimese seisukohalt on see alatu, kõlvatu. Grigori... Ma varastasin ligimeselt, kuid seal, rindel, ma ju riskisin eluga. Oleks võinud ju nõnda juhtuda, et kuul oleks sattunud enam paremale ja oleks läbistanud mu pea? Nüüd ma kõduneksin, minu keha õgiksid ussid... Tuleb ahnelt elada iga silmapilku. Mina tohin kõik!» Hetkeks ta kohkus oma mõtteist, aga kujutlus voolis uuesti välja hirmsa pildi rünnakust ja seltest silmapilgust, kui ta tõusis tapetud hobuselt ja kukkus, niidetuna kuulidest. Juba uinudes otsustas ta rahunenult: «Homme mõtlen selle üle, nüüd aga magada, magada...»

Järgmisel hommikul, kui ta jäi söögituppa kahekesi Aksinjaga, astus ta tema juurde süüdiolevalt naeratades, kuid Aksinja surus end vastu seina, ja käsi ette sirutades, kõrvetas teda raevuse sosinaga:

«Ära tule lähemale, sa äraneetu...»

Elu dikteerib inimestele oma kirjutamata seadusi. Kolm päeva hiljem tuli Jevgeni uuesti öösi Aksinja poolele, ja Aksinja ei tõuganud teda ära.

23

Doktor Snegirevi silmahaigla juures asetses väike siake.

Sääraseid ebamugavaid põetud aedu on palju Moskva äärelinna tänavakestes, neis ei puhka silm linna kivisest

raskest igavusest, ja veel teravamalt ning valusamalt meenub neid vaadates metsa ohjeldamatu vabadus. Haigla aiakeses mängis sügis peremeest: kattis teid lehtede oranži pronksiga, närvutas lilli hommikukülmadega ja valas vesist haljust rohule muruplatsidel. Ilusa ilmaga jalutasid teedel haiged, kuulatades uskliku Moskva kirikukellade helinat. Vihmastel päevadel (sel aastal olid need ülekaalus) lonkisid nad ühest palatist teise, lamasid koikudel, vaikisid, olles tüdinud niihästi iseendast kui üksteisest.

Haiglas olid enamuses erahaiged, haavatud asetseski ühes palatis; neid oli viis meest: Jan Vareikis, pikk, ruuge laia kärbitud habemega ja siniste silmadega lätlane, Ivan Vrublevski, kahekümne kaheksa aastane ilus tragun, pärit Vladimiri kubermangust; siberi laskur Kossohhi rahutu kollane sõdurike Burdin ja Grigori Melehhov. Septembri lõpus toodi veel üks. Õhtuse teejoomise ajal täris ses kell pikalt. Grigori vaatas välja koridori. Eestuppa astus kolm inimest: halastajaõde ja tšerkessikuues mees, kolmandat talutasid nad käte alt hoides. Ta oli vist nüüd sama vaksalist saabunud: sellest andis tunnistust tem määrdunud sõduripluus pruunjate verejälgedega rinnal. Talle tehti kohe õhtul operatsioon. Pärast lühiajalisi ettevalmistusi (palatisse kostis müra — keedeti arstiriistu) viidi uustulnuk operatsioonituppa. Mõne minuti pärast kostis sealt summutatud laulu: sellal kui kloroformiga uimastatud haavatul eemaldati killuga väljalöödud silma jäänust, ta laulis ja vandus ebaselgelt. Pärast operatsiooni toodi ta palatisse haavatute juurde. Kahekümne nelja tunni pärast oli kloroformi raske uim lahtunud, ja ta jutustas, et oli saanud haavata Werbergi all Saksa rindel, et ta perekonnanimi on Haranža, et ta oli kuulipildur, on pärit Tšernigovi kubermangust. Mõne päeva jooksul sai ta eriti lähedaseks Grigoriga: nende koikud seisid kõrvuti ja veel pärast õhtust ringkäiku vestlesid nad kaua sosinal.

«Noh, kasakas, kuidas käsi käib?»

«Ikka varrukast sisse, teisest välja.»

«Mis silm teeb?»

«Käin süstimas.»

«Mitu korda oled käinud?»

«Kaheksateist.»

«On valus?»

«[illegible] magus.»

«Ära sina palu, et nad ta välja lõikaksid.»

«[illegible]ga'a kõik või ühe silmaga jääda.»

«[illegible]da'nd küll.»

Grigori sapine, salvav naaber polnud millegagi rahul: [illegible] valitsust, sõda, oma saatust, haigla toitu, kokka, [illegible] kõike, mis ta terava keele peale sattus.

«Mille eest meie sinuga sõdisime, poiss?»

«[illegible]a sellesama eest, mille eest kõik teisedki.»

«[illegible], sa ütle mulle selgesti, selgesti.»

«Jäta rahule!»

«Hähi! Sa oled tola. See asi tuleb läbi mäluda. Me sõdisime pursuide eest, saad aru? Mis loom see pursui on? Ehab sihuke lind kanepis.»

Ta seletas Grigorile arusaamatuid sõnu, puistas oma kõne sekka vägisõimu teravat pipart.

«Ära patra! Mina ei mõista sinu hohollikeelt,» katkestas teda Grigori.

«Sääh sulle! Mida sa siis ei mõista, moskall?»

«Räägi aegrasemalt.»

«Ma ju niigi ei räägi kiiresti, sõbrake. Sina ütled — tsaari eest, aga mis asi see tsaar siis on? Tsaar on lakkepaunas, tsarinna on lita, härrade kukrud saavad sõja [illegible] täis, meile aga tuleb kaela kõis. Saad aru? No vaat! Vabrikant prassib, joob, sõdur täisid poob, mõlemal on [illegible]. Vabrikant saab kasud endale, tööline tõmbab [illegible] pingule, niiviisi on kõik korras ... Teeni, kasakas, teenit Saad veel ühe risti, tugeva, tammise ...» Ta kõnetes ukraina keeli, aga harvadel silmapilkudel, kui ta eriti [illegible], läks üle vene keelele, ja põimides seda sõimuga, väljendus selgesti.

Päevast päeva sisendas ta Grigori ajju sellele seni tundmatuid tõdesid, paljastas sõja tekkimise tõelisi põhjusi, pilkas salvavalt isevalitsuslikku võimu. Grigori püüdis vastu vaielda, kuid Haranža ajas ta ummikusse lihtsate, täpvalt lihtsate küsimustega, ja Grigori oli sunnitud [illegible].

Ja mis kõige hirmsam — ta ise tundis hinges, et Haranžal oli õigus, ja ta oli võimetu talle vastuväiteid

esitama, sest neid ei olnud olemas. Hirmuga mõistis Grigori, et tark ja õel ukrainlane vähehaaval, järeleandmatult purustab kõik tema endised arusaamad tsaarist, kodumaast, tema kui kasaka sõjalisest kohusest.

Kuu jooksul pärast Haranža tulekut lõid varemena sultsema kõik need talad, millel puhkas teadvus. Need talad olid mädanenud, neid oli roostega kõdundanud võigas sõjajant, ja oli vaja ainult tõuget. Tõuge anti, ärkas mõte, see kurnas ja rõhus Grigori lihtsat mõistust. Ta viskles, otsides väljapääsu, lahendust sellele tema mõistust ületavale ülesandele ja rahuldusega leidis selle Haranža vastustes.

Ükskord hilja öösi tõusis Grigori asemelt ja äratas Haranža. Istus tema juurde voodile. Läbi pooleldi allalastud eesriide voolas aknast sisse septembriaegse kuu rohekat valgust. Ärganud Haranža põsed paistsid tumedate saviliivalohkudena, niiskelt läikisid mustad silmakoopad. Ta haigutas, mässis külmakartlikult jalgu valbasse.

«Miks sa ei maga?»

«Ei ole und. Uni põgeneb mu eest. Sa seleta mulle vaat mida: sõda on ühtedele kasuks, teistele kaduks . . .»

«Noh? Ahha-a-a! . . .» haigutas Haranža.

«Oota!» sosistas Grigori, keda kõrvetas viha. «Sa ütled, et rikaste kasuks aetakse meid surma, aga kuidas siis rahvas sellega lepib? Või ei saa ta aru? Kas tõesti pole niisuguseid, kes võiksid rääkida? Astuks välja ja ütleks: «Vaadake, vennad, mis eest teie surete oma vere sees.»»

«Kuidas nõnda, et astuks välja? Kuidas sa mõtled? Ma vaataksin, kuidas sa välja astud. Näe, meie sinuga sosistame siin nagu haned kaislas, aga niitsata valjusti — saad kuuli. Rahvas on pime ja kurt. Sõda äratab ta. Pärast müristamist tuleb pilvest vihma . . .»

«Mis siis teha? Räägi, rästik! Sa oled mu südame kihama pannud.»

«Mis süda sulle siis ütleb?»

«Ei saa aru,» tunnistas Grigori.

«Kes mind kuristikku tõukab, selle tõukan ka mina. Püssid tuleks kohe ümber pöörata. Tuleks sellele kuul anda, kes saadab inimesi põrgusse. Tea,» Haranža ker-

gitas end ja hambaid kiristades sirutas käed välja, «tõusub suur laine ja pühib kõik ära!»

«Kuidas siis . . . sinu arvates, tuleb kõik pahupidi pööratud?»

«Jah! Valitsus tuleb kõrvale heita nagu mustad aluspüksid. Panidelt tuleb vill maha võtta, neil tuleb lõuad kinni lüüa, liiga kaua juba on nad rahvast piinanud.»

«Aga kuhu sa uuegi valitsuse juures sõja jätad? Ikka pissimuti murravad üksteist, — kui mitte meie, siis meie lapsed. Mismoodi sa sõjale lõpu teed? Kuidas sa ta kaotad, kui juba iidsest ajast sõditakse?»

«Ongo, sõda on olnud vanast hallist ajast peale ja senikaua ei tule sõjal lõppu, kui maailmas on kurnajate valitsus. Jah! Aga kui oleks igal maal tööliste valitsus, siis ei sõditaks. Seda ongi tarvis teha. Ja see tuleb, võtaks neid põrgut! . . . Tuleb! Niihästi sakslastel kui prantslastel, — kõigil tuleb tööliste ja talupoegade valitsus. Mille pärast meie siis hakkame tülitsema? Piirid kaovad! Vihavaen kaob! Terves maailmas tuleb ühesugune kuldne elu. Ehk Haranža ohkas ja vurruotsi hammustades naeratas ootamatult, nii et ta ainuke silm säras. «Tead, Grõtsko, mina annaksin tilkhaaval oma punase vere, et seda näha saada . . . Tuli kõrvetab mu südant . . .»

Nad kõnelesid koiduni. Hallis hommikuhämaruses suikus Grigori rahutusse unne.

Hommikul äratasid teda hääled ja nutt. Ivan Vrublevski lamas näoli voodis ja nuttis, tema ümber seisid naisvelsker, Jan Vareikis ja Kossõhh.

«Mis ta liristab?» kähistas Burdin, pead vaiba alt välja pistes.

«Lõhkus silma ära. Hakkas teist klaasi seest välja võtma ja koksas vastu põrandat,» vastas Kossõhh pigemini kahjurõõmu kui kaastundega.

Keegi venestunud sakslane, kunstsilmade kaupmees, andis patriootiliste tunnete ajendusel sõdureile oma kaupa tasuta. Eelmisel päeval oli Vrublevskile valitud ja sisse pandud imepeenelt töödeldud klaassilm, niisama sinine ja ilus nagu tõelinegi. See oli tehtud niivõrd kunstipäraselt, et isegi tähelepanelikul uurimisel ei saanud eraldada tõelist silma kunstlikust. Vrublevski rõõmustas ja naeris nagu laps.

«Kui tulen koju,» kõneles ta, «petan mistahes tüdrukut. Võtan naiseks ja pärast tunnistan üles, et silm on klaasist.»

«Petab neh, võtaks teda pergel!» naeris valjusti Burdin, kes ühtelugu laulis Dunjast ja tarakanist, kes oli Dunja sarafani katki purenud.

Ja ennäe, õnnetu juhtum — ja ilus poiss läheb kodukülasse tagasi ühesilmalise sandina.

«Antakse uus, ära ulu,» lohutas Grigori.

Vrublevski tõstis pisaraist tursunud näo, milles silma asemel oli auk.

«Ei anta. Silm maksab kolmsada rubla. Ei anta.»

«Oli alles silm, mis silm! Iga sooneke oli teisele peale joonistatud,» avaldas oma vaimustust Kossõhh.

Pärast hommikust teejoomist sõitis Vrublevski naisvelskriga sakslase juurde kauplusse, ja see valis talle uue silma.

«Sakslased on ikka paremad venelastest!» märatses Vrublevski vaimustuses. «Vene kaupmehelt saad trääsa, kui midagi palud, aga see ei lausunud sõnagi.»

Möödus september. Aeg jagas kitsilt päevi. Nad venisid lõpmata pikkadena, täidetud surmava igavusega. Hommikuti kell üheksa joodi teed. Igale haigele anti taldrikul kaks kõhnukest petlikku viilu prantssaia ja väikese sõrme suurune tükike võid, lõunalauast tõusid haiged näljastena. Õhtul joodi teed, vaheldusek rüübates sellele peale külma vett. Haigete koosseis vaheldus. «Sõjaväepalatist» (nii olid haiged ristinud palati, kus lebasid haavatud sõdurid) lahkus esimesena siberlane Kossõhh, temale järgnes lätlane Vareikis. Oktoobri viimastel päevadel kirjutati välja Grigori.

Haigla peremees, ilus põetud habemega doktor Snegirev tunnistas katsel Grigori nägemise rahuldavaks. Pimedas toas näidati Grigorile teatavast kaugusest suuri valgustatud tähti ja numbreid. Ta kirjutati välja ja saadeti hospidali Tverskajal, sest kokkukasvanud haav pea oli äkki lahti läinud ja oli tekkinud kerge mädanik. Haranžaga hüvasti jättes küsis Grigori:

«Kas saame veel kunagi kokku?»

«Ei mäed ja künkad kokku saa . . .»

[illegible] hoholl, aitäh, et mul silmad avasid. Nüüd olen [illegible] ja . . . vihane!»

[illegible] polku jõuad, siis kõnele sellest asjast kasaka-[illegible]

[illegible]ava.»

[illegible] satud käima Tšernigovimaal, Gorohhovki alevis, [illegible] küsi sepp Andri Haranžat, mul on hea meel sind [illegible]. Ela hästi, poiss!»

[illegible] kaelustasid teineteist. Kauaks säilitas Grigori [illegible] pildi ukrainlasest karmi ainukese silmaga ja leebe [illegible]joontega hallidel põskedel.

Hospidalis lamas Grigori nädalat poolteist. Ta hinges [illegible] kujunemata otsused, temas kääris Haranža õpetus[illegible] sapp. Palatikaaslastega ta kõneles vähe, mingi ärev [illegible] paistis igast ta liigutusest. «Rahutu», nii iseloomustas [illegible] vastuvõtmisel hospidali juhataja, põgusalt [illegible] Grigori mitte-vene nägu.

[illegible] päevadel oli Grigoril palavik, ta lamas koi[illegible], kuulates vaikimatuid helinaid kõrvus.

[illegible] ajal leidiski aset järgmine vahejuhtum.

[illegible]idul Voronežist suvatses kõigekõrgemalt külastada hospidali üks keiserliku perekonna liige. Sellest hommikul teada saanud, hakkasid hospidali arstkonda kuuluvad isikud rabelema nagu hiired põlevas aidas. Haiged seati paremini riidesse; neid tülitades vahetati väljas[illegible] järjekorda voodipesu, noorem arst püüdis isegi õpetada, kuidas vastata kõrgele isikule ja kuidas käituda temaga kõneldes. Rahutus kandus edasi ka haigeisse: [illegible] hakkasid juba enneaegu sosinal kõnelema. Keskpäeval tuututas välisukse ees autopasun, ja vajaliku hulga [illegible]saatel astus kõrge isik läbi päraniavatud hospidalitukse. (Üks haavatuist, lõbus poiss ja naljahammas, [illegible] pärast seltsimeestele, et nimekate külaliste ettesõidu silmapilgul hakanud hospidali punaristiline lipp [illegible] ägedalt lehvima, sellest hoolimata, et ilm oli harulda[illegible] selge ja tuuletu, teisel tänavapoolel aga, juuksurisi silmil, teinud elegantne lokitud mees midagi põlvitusliigutuse või reveransi taolist.) Algas ringkäik palateis. Kõrge isik esitas tema seisukohale ja olukorrale sobivaid mõtlemisi küsimusi; haavatud, kes noorema arsti nõuandel pingitasid silmi üle selle määra, mida neile õpetati

rivis, vastasid: «Just nii, teie vürstlik kõrgus» ja «ei», sellesama tiitli juurdelisamisega. Vastuse juurde andis kommentaare hospidali juhataja, kusjuures ta väänles nagu hangu otsa võetud nastik, ja isegi eemalt oli teda hale vaadata. Ühe koiku juurest teise juurde siirdudes jagas keiserlik isik ikoonikesi. Salkkond hiilgavaid mundreid ja paks laine kallist lõhnaõli lähenesid Grigorile. Ta seisis oma koiku kõrval raseerimatuna, kõhnana, põletikuliste silmadega; teravate pruunide põsenukkide tihe värin reetis ta erutust.

«Seal nad on, need, kelle rõõmuks meid kodutaredest välja kihutati ja surmasuhu heideti. Ah, rästikud! Äraneetud! Päevavargad! Nemad ongi need kõige aplamad täid meie seljas! ... Kas mitte nende ... pärast ei sõtkunud me hobustega võõraid vilju ega tapnud võõraid inimesi? Ja ma roomasin mööda kõrrepõldu ja kisendasin? Ja hirm? Kisti ära perekonna juurest, piinati kasarmus ...» kihises ta peas kobrutav mõtete tomp. Vahutav viha kiskus ta huuled viltu. «Mihukesed täissöönud kõik, aina läigivad. Sinna tuleks saata teid, te kolm korda ära neetud! Hobuste selga, püssi alla, puistata teid täidega üle, toita mädanenud leivaga, ussitanud lihaga! ...»

Grigori lükkis silmadega saatjaskonna hiilgavaid ohvitsere ja peatas tuhmunud pilgu keiserliku perekonna liikme paunjail põskedel.

«Doni kasakas, Georgi risti kavaler,» kummardades osutas haiglajuhataja temale, ja see oli öeldud säärase tooniga, nagu oleks tema ise selle risti teeninud.

«Missugusest staniitsast?» küsis kõrge isik, ikoonikest valmis hoides.

«Vjošenskajast, teie vürstlik kõrgus.»

«Mille eest sa risti said?»

Isiku heledais tühjades silmades pesitses igavus, küllastumus. Punakas vasak kulm tõusis sisseõpitult — see tegi isiku näo väljendusrikkamaks. Grigori tundis hetkeks külma ja torkeid rinnus; säärane tunne ilmus rünnaku esimesel silmapilgul. Ta huuled kõverdusid, hüplesid vastupanematult.

«Ma ... Mul oleks tarvis asjale ... asjale, teie vürstlik ... väikesele asjale ...» Grigori vankus nagu murtu, osutades laia käeliigutusega voodi alla.

Isiku vasak kulm tõusis, käsi ikoonikesega tardus poolel-teel. Pahur huul nõutult ripakile lastud, pöördus isik kaasasoleva hallipäise kindrali poole ingliskeelse lausega. Vaevalt märgatav hämmeldus oli tabanud härraseid saatkonnast: pikk akselbantidega ohvitser puudutas silmi lumivalge kindaga kaetud käega; teine langetas pea, kolmas vaatas küsivalt neljandale näkku ... Hallipäine kindral ütles aupaklikult naeratades vürstlikule kõrgusele midagi inglise keeles ja isik suvatses armuliselt pista Grigorile pihku ikoonikese ja isegi jagada talle kõrgeimat soosingut: puudutada käega ta õlga.

Pärast kõrgete külaliste ärasõitu langes Grigori koikule. Mattus peaga patja, ta õlad võpatlesid, nii lamas ta mõni minut; ei võinud aru saada, kas ta nuttis, või paeris, aga ta tõusis kuivade selgunud silmadega. Kohe kutsuti ta hospidali juhataja kabinetti.

«Sina, lontrus! ...» algas see, sasides sõrmede vahel tuitunud jänesekarva habet.

«Mina pole sulle lontrus, rästik!» ütles Grigori arsti poole astudes, suutmata valitseda oma alumist rippuvat lõualuud. «Rindel teid pole!» ja saanud endast jagu, juba tagasihoidlikumalt: «Saatke mind koju!»

Tema eest taganedes astus doktor kirjutuslaua taha, ütles pehmemalt:

«Saadamegi. Käi kus kurat!»

Grigori väljus, värisev naeratus huultel, silmad raevused.

Tema koletisliku, andeksandmatu käitumise eest kõrge isiku juuresolekul jättis hospidali administratsioon ta kolmeks päevaks ilma söögita. Teda toitsid palatikaaslased ja kaastundlik songahaige kokk.

24

Ööl vastu 4-ndat novembrit jõudis Grigori Melehhov Nižne-Jablonovskisse, mis oli jaama poolt esimene Vjošenskaja staniitsa maa peal asuv kasakaküla. Jagodnoje mõisani oli veel mõnikümmend versta. Koeri ärevile ajades sammus Grigori harvadest taludest mööda; jõeäärsele pajude taga laulsid noored meestehääled:

Piigiotsad metsa taga välguvad,
sõitvad sotnjas vurrukandjad-kasakad.
Nende ees ohvitser nooruke
juhib kasakaid enda järele.

Tugev, voolitult puhas tenor alustas:

Vennad, minu järele julgesti nüüd!

Ühtesobivad, kokkuharjunud hääled tulid uljalt kaasa:

Kiirelt tõketele olgu me püüd.
Ja kes kõige enne tõkked vallutab,
talle au ja rist ja kuulsus kuuluvad.

Midagi seletamatult kodust ja sooja hõngus Grigorile vastu vana, tema poolt tihti lauldud kasakalaulu tuttavaist sõnadest. Näpistav külmatunne torkis silmi, rõhus rinda. Ahnelt sisse hingates tarede korstnaist venivat kibedat põletussõnniku suitsu, sammus Grigori läbi küla, — talle järele kostis:

Tõkkeil püsisime nagu kaljupind,
kuul see lendas, undas nagu mesilind.
Küll on mehed ikka doni kasakad —
raiuvad ja täägi otsa pistavad.

«Ammuks see oli, kui ma laulsin noore poisina, nüüd on mul hääl kuivanud ja elu on laulud katki lõiganud. Näe, lähen puhkust veetma võõra naise juurde, pole oma nurka, pole eluaset, nagu võsahunt...» mõtles Grigori, sammudes ühtlase väsimusega, kibedalt naerdes oma veidralt kujunenud elu üle. Läbinud küla, ronis ta üles viltusele künkale, vaatas tagasi: viimase tare akna taga kollendas ripplambi tuluke, akna juures istus voki taga elatanud kasakatar.

Grigori läks teelt kõrvale ja sammus nüüd mööda habrast, kerge külma aheldatud rohtu. Ta otsustas ööbida esimeses külas Tširi ääres, et järgmisel päeval veel valge varul Jagodnojesse jõuda. Juba peale keskööd jõudis ta Gratšovi külasse, ööbis viimases talus ja asus teele, niipea kui lilla hommikuhämarus veidi hõrenes.

Öösi oli ta Jagodnojes. Hüpanud kuulmatult üle plangu, läks ta tallist mööda — sealt kostis ätt Saška lajatavat köha. Grigori peatus, hõikas:

«Ätt Saška, kas magad?»

«Pea, kes see on? Tuttav hääl... Kes on?»

Kuuh olgadele tõmmatud, tuli ätt Saška välja.

«Pühad isad! Griška! Kust põrgust sina tuled? See on alles külaline!»

Nad kaelustasid teineteist. Altpoolt Grigorile silma vaadates ütles ätt Saška:

«Tule sisse, teeme suitsu.»

«Ei, jäägu homseks. Ma lähen.»

«Tule sisse, ütlen ma sulle.»

Grigori kuulas vastu tahtmist sõna. Ta istus laudvoodi äärele, ootas, kuni ätt Saška köhimise lõpetab.

«Noh, vanaätt, elad? Tallad maad?»

«Tallan pisitasa. Mina olen nagu ränipüss, ei kulu ära.»

«Aksinja?»

«Mis Aksinjal viga... Aksinja elab hästi.»

Ätt hakkas sunnitult köhima. Grigori taipas, et köha on teeseldud, varjab nõutust.

«Kuhu Tanjuška maeti?»

«Aeda. Papli alla.»

«Nii, jutusta.»

«Köha aina piinab mind, Griša...»

«Noh!»

«Kõik on elus ja terved. Pan, näe, purjutab aeg-ajalt... Juob rumal inimene ega pea aru.»

«Kuidas Aksinjal läheb?»

«Aksinjal? Ta on nüüd toatüdrukuks.»

«Ma tean.»

«Võiksid endale õige plotski keerata, ah? Tee suitsu, mul on esimese sordi tubakas.»

«Ei taha, sa kõnele juba, muidu lähen minema. Ma tunnen,» Grigori pööras end raskelt, nii et laudvoodi raksatas ta all, «tunnen, et sa hoiad mingisugust sõna nagu kivi põues. Viruta juba.»

«Virutangi!»

«Viruta.»

«Virutan. Mul pole jõudu vaikida, Griša, ja valus on vaikida.»

«Jutusta siis,» palus Grigori, sõbralikult, aga kiviraskelt pannes käe äti õlale. Ta ootas küürutõmbunult.

«Sa soojendasid madu!» hüüdis ätt Saška äkki terava

falsetiga, käsi kohmakalt laiali ajades: «Toitsid rästikut! Ta ameleb Jevgeniga! Mis sa ütled selle kohta?!»

Äti lõuale venis mööda roosat armi ilapärlike. Ta pühkis selle ära, kuivatas käe jämedate aluspükste külge.

«Tõtt räägid või?»

«Ise nägin. Iga öö veab teine end sinna. Mine, eks ta ole vist praegugi seal.»

«Noh, mis ikka...» Grigori ragistas sõrmekonte ja istus kaua küürus, krambist kõverdatud põselihast sirgu ajades. Muretute kuljustena helisesid ta kõrvus kuminad.

«Naine on nagu kass: kes teda silitab, selle ümber ta lipitseb. Aga sina ära usu, ole umbusklik!» ütles ätt.

Ta keeras Grigorile plotski, süütas ja pistis talle suhu.

«Suitseta.»

Grigori tõmbas kaks korda ja kustutas plotski sõrmede vahel. Ta väljus vaikides. Peretare akna juures peatus ta, hingas sügavalt ja ruttu, tõstis mitu korda kätt, et koputada, kuid iga kord langes käsi nagu murtult alla. Esimest korda koputas ta tagasihoidlikult, konksutõmmatud sõrmega, siis, suutmata end valitseda, toetus seina najale ja tagus rusikaga aknaraamile raevuselt ja kaua. Aken värises, kisendas kliriseva klaasiheliga, temas virvendas sinine öövalgus.

Vilksatas Aksinja hirmust pikenenud nägu. Ta avas ukse ja karjatas. Grigori kaelustas teda siinsamas ees kojas, vaadates talle silma.

«Kuidas sa kloppisid, ma olin magama jäänud... Ei oodanud... Mu kallis!»

«Ma olen ära külmanud.»

Aksinja tundis, kuidas Grigori suur keha üleni vappub tugevais värinais, käed aga on tal põletavalt kuumad. Ta oli ülearu agar, süütas lambi, jooksis mööda tuba, villane rätik õrnutatud tuhmidel õlgadel, tegi koldel tuld.

«Ma ei oodanud... Sa pole ammu kirjutanud... Mõtlesin, et sa ei tule... Kas said mu viimase kirja? Tahtsin sulle suupoolist saata, aga siis mõtlesin, et ootan, võib-olla tuleb kiri...»

Ta vaatas aeg-ajalt Grigorile. Tardunud naeratus ei kadunud ta punastelt huultelt.

Grigori istus pingil sinelit seljast võtmata. Ta raseerimata põsed õhetasid, langetatud silmadele laskus pas-

[illegible] tume vari. Ta hakkas paslikut lahti võtma, kuid [illegible] muutus rahutuks, võttis välja tubakakoti, otsis taskus paberit. Ääretu nukrusega vaatas ta põgusalt Aksinja [illegible].

Naine oli tema äraolekul pagana ilusaks muutunud.

Midagi uut, võimukat avaldus ilusa pea asendis, ainult kahukad suured juuksekiharad olid needsamad ja silmad... Ta hukutav, kuum ilu ei kuulunud temale, Grigorile. Muidugi, Aksinja oli ju pani poja armuke.

«Ha... ei näe toatüdruku moodi välja, ennem nagu peremamsel.»

Aksinja heitis ara pilgu, naeris sunnitult.

Seljapauna enda järel vedades läks Grigori ukse poole.

«Kuhu sa lähed?»

«Lähen, suitsetan väljas.»

«Munaroog on valmis, oota.»

«Ma tulen kohe.»

Majatrepil võttis Grigori sõduripauna põhjast hoolikalt puhtasse tembeldatud särki mässitud kirju rätiku. Selle [illegible] ta ostnud Zitomiris juudi kaupmehelt kahe rubla eest ja hoidis nagu silmatera, võttis rännakuil välja ja imetles rätiku küütlevat värvide vikerkaart, aimas ette vaimustust, mis haarab Aksinjat, kui ta koju jõudes laotab tema ees laiali kirjatud riidetüki. Armetu kingitus! Kas suudab siis Grigori kingituste poolest võistelda Doni ülemjooksu rikkaima mõisniku pojaga? Pealekippuvat kuiva nuttu alla surudes käristas Grigori rätiku väikesteks tükkideks, pistis majatrepi alla. Seljapauna viskas ta pingile, astus tuppa.

«Istu, Griša, ma võtan sul jalad lahti.»

Valgete, tööst võõrdunud kätega tõmbas Aksinja Grigori jalast rasked sõdurisaapad ja liibudes ta põlvedele, nuttis kaua hääletult. Grigori laskis tal end välja nutta, küsis:

«Mis sa's nutad? Või ei rõõmustagi sa mu tuleku üle?»

Ta uinus kiiresti.

Aksinja läks paljalt välja trepile, haaras märja posti ümbert kinni ja nii seisis asendit muutmata kuni koiduni külma vinge tuule käes, põhjatuule matuselise ulumise saatel.

Hommikul tõmbas Grigori sineli selga, läks häärberisse. Vana pan seisis trepi juures, riietatud lühikesse karusnahksesse kuube, peas kolletanud karakullpapaaha.

«Ennäe, Georgi risti kavaler tuleb. Sa oled aga mehiseks muutunud, vennas!»

Ta tervitas Grigorit kätt mütsi juurde tõstes ja ulatas käe.

«Kas tulid kauaks?»

«Kaheks nädalaks, ekstsellents.»

«Tütre matsime sul maha. Kahju, kahju . . .»

Grigori vaikis seepeale. Kindaid kätte tõmmates tuli välistrepile Jevgeni.

«Grigori? Kust sina tuled?»

Grigoril läks silmade ees mustaks, kuid ta naeratas.

«Moskvast. Puhkusele . . .»

«Või nii? Sa said silmast haavata?»

«Just nii.»

«Ma kuulsin. Kui tubliks ta on muutunud, eks ole, isa?» Sotnik osutas peaga Grigorile, pööras näo talli poole. «Nikititš, hobused!»

Tõsine Nikititš oli lõpetanud etterakendamise ja vaenulikult Grigori poole kõõritades, tõi trepi ette vana halli traavli. Jääkirmega kaetud muld rudises pragunedes kerge troska rataste all.

«Teie ausus, lubage vana mälestuse põhjal sõidutada teid?» pöördus Grigori libitsevalt naeratades Jevgeni poole.

«Ei aima, vaeseke,» naeratas see rahuldatult ja välgutas silmi näpitsprillide tagant.

«Noh, mis siis ikka, ole lahke, sõidame.»

«Kuidas sa siis nii, vaevalt jõudsid pärale ja jätad noore naise sinnapaika? Kas sa ei tundnudki siis igatsust tema järele?» Vana pan naeratas armulikult.

Grigori naeris.

«Naine pole karu, ei jookse metsa.»

Ta istus pukki; pistnud istme alla piitsa, kohendas ohje.

«Noh, nüüd teen teile alles sõidu, Jevgeni Nikolajevitš!»

«Tee, saad jootraha.»

«Väga palju tänu teile. Niigi pean teid tänama, et [illegible] Aksinjat . . . toidate . . . annate talle . . . leivapalukest.»

Grigori hääl katkes, ja sotnikul vilksatas kuri kahtlustus. «Kas tõesti teab? Noh, rumalus! Kust siis? Ei või olla! . . .» Ta najatus seljatoele, süütas paberossi.

«Tulge varsti tagasi!» hüüdis vana pan neile järele.

Hataste alt paiskus nõeljat hallatolmu.

Grigori kiskus ohjadega traavli mokki ja viis ta jooksu [illegible] kiiruseni. Veerandtunniga jõudsid nad künkast üle. Kohe esimeses nõos hüppas Grigori pukist ja tõmbas [illegible] alt piitsa.

«Mis sa teed?» Sotnik tusanes.

«Vaat . . . mis!»

Grigori tõstis lühidalt piitsa ja hirmsa jõuga lõi sotnikule näkku. Haaranud kinni piitsapiu, peksis ta teda piitsavarrega näkku, kätele ega andnud sotnikule aega kaitsmiseks. Purunenud näpitsprilli kild lõikas sellel pealpool kulmu sisse. Silmale langes vereniresid. Algul kattis sotnik nägu kätega, aga hoobid sagenesid. Ta kargas üles, nägu moonutatud löögijälgedest ja raevust, katsus end kaitsta, kuid taganedes tegi Grigori löögiga käelabale võimetuks ta parema käe.

«Aksinja eest! Minu eest! Aksinja eest! Veel sulle Aksinja eest! Minu eest!»

Piits vihises. Pehmelt laksusid löögid. Pärast seda paiskas ta sotniku rusikatega kõvale mätlikule teele ja veeretas teda maas, peksis elajalikult sõdurisaabaste raudtatud kontsadega. Nõrkenuna istus ta troskasse, huigatas, ja traavlist viimset jõudu välja pigistades viis ta üle galopile. Ta jättis troska värava juurde; piitsa muljudes, lahtise sineli hõlmadesse takerdudes, jooksis peretarre.

Lahtipaisatava ukse müra peale vaatas Aksinja ümber.

«Reo! . . . Lita! . . .»

Vihisedes põimus piits tihedalt Aksinja näo ümber.

Hingeldades jooksis Grigori õue; vastamata ätt Saška küsimustele lahkus mõisast. Umbes poolteise versta maa peal jõudis Aksinja talle järele.

Ta hingas kiiresti ja sammus vaikides Grigori kõrval, aeg-ajalt puudutades teda käega.

Teelahkmel, pruuni stepikabeli kohal, ütles ta võõra, kauge häälega:

«Anna andeks, Grišа!»

Grigori ajas hambad irevile, tõstis küüru tõmbudes sinelikrae.

Kuhugi taha, kabeli juurde jäi Aksinja. Grigori ei vaadanud kordagi tagasi, ta ei näinud Aksinja tema poole sirutatud käsi.

Mäest alla Tatari külla laskudes märkas ta võõrastades oma käes piitsa, viskas selle maha, hakkas suurte sammudega mööda tanumat minema. Akende vastu surusid tema ilmumisest üllatatud näod, sügavalt kummardasid vastutulevad, teda äratundvad naised.

Koduvärava juures jooksis talle vastu ilus kõhn mustasilmaline tüdruk ja kiljatades viskus hooga talle kaela, liibus rinnale. Kätega ta põski kokku surudes tõstis Grigori tüdruku pea ja tundis ära Dunjaška.

Majatrepist lonkas alla Pantelei Prokofjevitš, tares hakkas ema valju häälega nutma. Vasaku käega kaelustas Grigori isa, paremat suudles Dunjaška.

Valusalt tuttav astmete nagin — ja Grigori oli uksel. Vananenud ema jooksis ta juurde tütarlapseliku elavusega, niisutas pisaratega sineli nööpauke, ja lahtilaskmatult kallistades poega lalises midagi oma, seosetut, sõnadega edasiandmatut; eeskojas aga — uksest kinni hoides, et mitte kukkuda, — seisis kahvatunud Natalja, ta kõlkus valuliselt naeratades, niidetud Grigori põgusast, hämmeldunud pilgust.

. . . . . .

Öösi müksas Pantelei Prokofjevitš Iljinitšnale külge, sosistas:

«Vaata tasakesi, kas nad on kokku heitnud või mitte?»

«Ma tegin neile aseme sängi.»

«No vaata, vaata!»

Iljinitšna vaatas ukseprao vahelt kambrisse, tuli tagasi.

«Koos.»

«Noh, jumal tänatud! Jumal tänatud!» nuuksus vanamees, end küünarnukile kergitades ja risti ette lüües.

TEINE RAAMAT

NELJAS JAGU

1

Tuhande üheksasaja kuueteistkümnes aasta. Oktoober. Oh. Vihm ja tuul. Madal metsane maakoht. Kaevikud lepistikuga kaetud soo ääres. Eespool traattõkked. Kaevikuis on külm pori. Tuhmilt läigib vaatleja märg kilp. Muldonnides on harvu tulesid. Ühe ohvitseride muldonni sissekäigu juures peatus silmapilguks jässakas ohvitser, märgi sõrmi üle haakide libistades tegi ta ruttu sineli lahti, raputas kraelt vee maha, pühkis kiiruga jalad vastu porri sõtkutud õlevihku ja alles siis lükkas ukse lahti ning astus kummargil muldonni.

Väikesest petrooleumilambist langeva valguse kollane tipp läigatas kilavalt sisseastujale näkku. Laudvoodilt tõusis ohvitser, vormikuue hõlmad lahti, pühkis käega nie sassis hallinevate juuste, haigutas.

«Kas sajab?»

«Sajab,» vastas külaline, ja kui ta oli lahti riietunud, riputas sissekäigu juurde naela otsa sineli ja niiskusest pehmeks tõmbunud vormimütsi. «Teil siin on soe. Olete lämmeks hinganud.»

«Me kütsime hiljuti. Räbal on see, et põhjavesi sisse kipub. Vihm sööb meid välja, et kurat teda võtaks... ah? Kuidas te arvate, Buntšuk?»

Käsi hõõrudes tõmbus Buntšuk küüru, kükitas väikese ahju juurde maha.

«Katke põrand millegagi. Meie muldonnis on tore olla: käi või palja jalu. Kus siis Listnitski on?»

«Magab.»

«Ammu?»

«Tuli ringkäigult tagasi ja heitis magama.»

«Kas on aeg äratada?»

«Ajage üles! Mängime veidi malet.»

Esimese sõrmega pühkis Buntšuk laiadelt ja tihedatelt kulmudelt vihmaniiskuse maha, — pead tõstmata hõikas tasakesi:

«Jevgeni Nikolajevitš!»

«Magab,» ohkas hallikate juustega ohvitser.

«Jevgeni Nikolajevitš!»

«Noh?» Listnitski kergitas end küünarnukil.

«Kas mängime malet?»

Listnitski sirutas jalad üle asemeääre alla, hõõrus kaua roosa pehme käepadjaga lihavat rinda.

Esimese partii lõpuks tulid viienda sotnja ohvitserid — jessauul Kalmõkov ja sotnik Tšubov.

«Uudis!» hüüdis Kalmõkov juba lävelt. «Polk viiakse vist ära!»

«Kust sa tead?» naeratas hallivõitu alamjessauul Merkulov umbusklikult.

«Sa ei usu, onu Petja?»

«Tõtt öelda, — ei.»

«Patareikomandör andis telefoni teel edasi. Kust tema teab? Kuidas siis, ta tuli ju alles eile diviisi staabist.»

«Ei oleks halb pisut saunas vihelda.»

Õndsalikult naeratades tegi Tšubov, nagu peksaks ta end vihaga tuharaile. Merkulov naeris.

«Meie muldonnis pole muud tarvis kui katel üles seada, — vett on rohkem kui vaja.»

«Märg on, märg on, pererahvas,» nurises Kalmõkov, palkseinu ja lirtsuvat muldpõrandat silmitsedes.

«Soo on kohe külje all.»

«Tänage taevast, et istute soo ääres nagu vanajumala selja taga,» segas end jutuajamisse Buntšuk. «Lagedal tungitakse peale, meie aga siin tulistame nädala jooksul igaüks pidemetäie padruneid välja.»

«Parem peale tungida kui siin elusalt mädaneda.»

«Mitte selleks ei peeta kasakaid, onu Petja, et hävitada neid rünnakuis. Sa pole nii naiivne, kui sa ennast näitad.»

«Mille jaoks siis — sinu arvates?»

«Valitsus teeb vajalikul momendil katset vana harjumuse järgi toetuda kasaka õlale.»

[illegible] ajad.» Kalmõkov lõi käega.

«Kuidas nii — lori?»

«Ilusama.»

«Jäta juba, Kalmõkov! Tõde pole mõtet ümber lükata.»

«Mõni tõde see nüüd . . .»

«See on ju üldiselt teada. Mis sa teeskled?»

«Tahelepanu, här-rad ohvitserid!» hüüdis Tšubov ja [illegible] teatraalselt kummardades Buntšukile. «Horunži Buntšuk hakkab kohe ennustama sotsiaaldemokraatliku [illegible] järgi.»

«Veiderdate?» muigas Buntšuk, murdes silmadega Tšubovi pilku. «Muide, jätkake — igaühel on oma ülesanne. Mina ütlen, et meie pole sõda näinud möödunud aasta kevadpalgast arvates. Sestsaadik kui algas positsioonisõda, topiti kasakapolgud laiali kõrvalistesse kohtadesse ja hoitakse neid peidus kuni paraja ajani.»

«Ja siis?» küsis Listnitski, malendeid ära koristades.

«Ja siis, kui rindel algavad rahutused, — see aga on möödapääsematu: sõda hakkab sõdureid tüütama, millest annab tunnistust väejooksikute arvu suurenemine, — siis saadetakse kasakad mässe maha suruma, vaigistama. Valitsus hoiab kasakavägesid varuks nagu kivi kepi otsas. Tarvilikul silmapilgul teeb ta katset selle kiviga revolutsiooni pealuu sisse lüüa.»

«Lähed liiale, mu armas! Sinu oletused seisavad kaunis saviselt jalgadel. Kõigepealt ei saa sündmuste käiku [illegible] määrata. Kust sina tead tulevastest rahutustest ja muust? Aga kui me oletame niisugust asja: liitlased löövad sakslased puruks, sõjale tehakse hiilgav lõpp, — missuguse osa määrad sa siis kasakkonnale?» väitis Listnitski vastu.

Buntšuk naeratas tagasihoidlikult.

«Ei ole nagu lõpu, seda enam hiilgava lõpu moodi.»

«Sõda on pikale veninud . . .»

«Ja venib veelgi,» tõotas Buntšuk.

«Millal sa puhkuselt tulid?» küsis Kalmõkov.

«Üleeile.»

Sõnad ümmarguseks tehes lükkas Buntšuk keelega suitsurõngakese välja, viskas suitsuotsa ära.

«Kus sa käisid ka?»

«Petrogradis.»

«Noh, kuidas seal on? Pealinn helab? Äh, kurat, ei tea, mis annaks, kui saaks elada seal kas või nädalapäevadki.»

«Rõõmustavat on vähe,» hakkas Buntšuk sõnu kaaludes kõnelema. «Leivast on puudus. Töölisrajoonides on nälg, rahulolematus, tume protest.»

«Ega see sõda meile hästi lõpe. Mis te arvate, härrased?» Merkulov vaatas küsivalt kõigile.

«Vene-Jaapani sõda tekitas tuhande üheksasaja viienda aasta revolutsiooni, — see sõda lõpeb uue revolutsiooniga. Ja mitte ainult revolutsiooniga, vaid kodusõjaga.»

Buntšukki kuulates tegi Listnitski ebamäärase käeliigutuse, nagu tahaks ta katkestada horunžit poole lause peal, siis tõusis ja hakkas tusasena muldonnis edasitagasi käima. Seejuures kõneles ta tagasihoitud vihaga:

«Mind paneb imestama see asjaolu, et meie ohvitserkonna keskel leidub vaat niisuguseid,» — käeliigutus vimmatõmbunud Buntšuki poole, — «subjekte. Paneb imestama — sest seni pole mulle selge tema suhtumine kodumaasse, sõjasse... Ükskord ta väljendas end jutuajamises väga uduselt, aga siiski küllalt selgelt selleks, et mõista, — tema on meie lüüasaamise poolt selles sõjas. Kas ma sain sinust õigesti aru, Buntšuk?»

«Jah, ma olen lüüasaamise poolt.»

«Aga miks? Minu arust, ükskõik missugused poliitilised vaated sul oleksidki, aga soovida lüüasaamist oma kodumaale — see on... rahvuslik reetmine. See on häbistav igale korralikule inimesele!»

«Mäletate, bolševike fraktsioon duumas agiteeris valitsuse vastu, sellesamaga aidates kaasa lüüasaamisele?» segas Merkulov end jutuajamisse.

«Kas sina jagad nende vaatekohta, Buntšuk?» esitas Listnitski küsimuse.

«Kui mina kõnelen lüüasaamise poolt, siis järelikult jagan, ja oleks naljakas, kui mina, VSDTP liige, bolševik, ei jagaks oma partei fraktsiooni vaatekohta. Palju enam paneb mind imestama see, et sina, Jevgeni Nikolajevitš, intelligentne inimene, oled poliitiliselt harimatu...»

«Mina olen kõigepealt monarhile ustav sõdur. Juba «seltsimeeste sotsialistide» paljas nägemine on mulle vastumeelt.»

«Mina oled kõigepealt tolvan, ja seejärel juba enesega rahulolev soldan,» mõtles Buntšuk ja kustutas naeratuse.

«Ei ole jumalat peale allahi...»

«Sõjaväelased olid erilises olukorras,» lausus Merkulov vahele nagu vabandades end, «meie seisime kõik kuidagi poliitikast eemal, polnud meie asi.»

Jessauul Kalmõkov istus, muljudes rippuvaid vurre, teravalt välgutades tuliseid mongolisilmi. Tšubov lebas voodis ja vestlejate hääli kuulatades vaatles seinale kinnitatud, tubakasuitsust kolletanud joonistust, mis oli Merkulovi tehtud: poolalasti, Magdaleena näoga naine vaatab rangelt ja paheliselt naeratades oma paljastatud rinnale. Vasaku käe kahe sõrmega venitab ta pruuni nisanibu, väike sõrm hoidub erksalt eemale, langetatud laugude all on vari ja silmaterade soe valgus. Tema pisut ilestõmmatud õlg hoiab mahalibisevat särki tagasi, rangunde lohkudes on pehme valguseude. Nii palju sundimatut elegantsi ja ehtsat tõde oli naise poosis, nii kirjeldamatult värviküllased olid tuhmid toonid, et Tšubov jäi lahtimatult naeratades imetlema meisterlikku joonistust, ja kuigi jutuajamine ta kõrvu ulatus, ei tunginud see enam teadvusse.

«Küll on see kena!» hüüdis ta, end joonistuse vaatlemisest lahti kiskudes, ja hüüdis väga ebakohaselt, sest Buntšuk oli parajasti lõpetanud lausega:

«... tsarism hävitatakse, võite selles kindlad olla!»

Endale paberossi keerates vaatas Listnitski sapise naeratusega kord Buntšukile, kord Tšubovile.

«Buntšuk!» hüüdis Kalmõkov. «Oodake, Listnitski!... Buntšuk, kas kuulete?... Noh, hea küll, oletame, et see sõda muutub kodusõjaks... ja mis siis tuleb? Noh, te kukutate monarhia... missugune valitsus peab siis teie arvates olema? Missugune võim?»

«Proletariaadi võim.»

«Parlament või?»

«Vähe!» naeratas Buntšuk.

«Mis siis nimelt?»

«Peab olema töölisdiktatuur.»

«Vaa-ata!... Aga missugune osa on siis intelligentsil, talurahval?»

«Talurahvas tuleb meiega kaasa, osa mõtlevast intelli-

gentsist ka, teised aga... teistega meie teeme vaat seda...» Kiire liigutusega keeras Buntšuk mingisuguse tema käes oleva paberi kõvaks palmikuks, raputas seda, pigistas läbi hammaste: «Vaat mis me teeme!»

«Te lendate kõrgelt...» muigas Listnitski.

«Ja jõuame ka kaugele,» lõpetas Buntšuk.

«Tuleb aegsasti põhku alla laotada...»

«Mille kuradi pärast te siis vabatahtlikult rindele läksite ja isegi ohvitseri aukraadini välja teenisite? Kuidas seda teie vaadetega ühte sobitada? I-me-lik? Inimene on sõja vastu... he-he... oma nende... klassivendade hävitamise vastu — ja äkki... horunžii!»

Kalmõkov laksas kätega vastu saapasääri ja pahvatas südamest naerma.

«Kui palju saksa töölisi te olete oma kuulipilduja komandoga hävitanud?» küsis Listnitski.

Buntšuk võttis sineli küljetaskust suure paki pabereid, soris selles kaua, seljaga Listnitski poole seistes, astus siis laua juurde, lükkas laia, jämedasoonelise käega sile daks vanadusest koltunud ajalehepaberi.

«Kui palju saksa töölisi ma olen maha lasknud — see on... küsimus. Vabatahtlikult läksin ma sellepärast, et ka muidu oleks niikuinii võetud. Ma arvan, et need teadmised, mis ma siin kaevikutes sain, lähevad tulevikus... tulevikus vaja. Vaat siin on öeldud...»

Ja ta luges ette Lenini sõnad:

«Võtame tänapäeva sõjaväe. See on üks hea organisatsiooni näide. Ja hea on see organisatsioon alnult sellepärast, et ta on p a i n d u v, osates sealjuures anda miljonitele inimestele ü h t s e t a h t e. Täna need miljonid istuvad oma kodudes, riigi mitmesugustes nurkades. Homme tuli mobilisatsioonikäsk — ja nad kogunesid määratud punktidesse. Täna nad lamavad kaevikutes, lamavad mõnikord kuude kaupa. Homme lähevad nad teises korras tormijooksule. Täna nad teevad imestamisväärseid tegusid, peitudes kuulide ja šrapnelli eest. Homme teevad nad imestamisväärseid tegusid lahingus lahtisel maastikul. Täna nende eelsalgad asetavad miine maasse, homme liiguvad nad kümneid versti edasi luurite poolt ülalt õhust antavate näpunäidete järgi. Seda võib juba nimetada organisatsiooniks, kus miljo-

[illegible] inimesed, innustatud ühest tahtest, muudavad ühe [illegible] saavutamiseks oma suhtlemise ja oma tegevuse [illegible], muudavad oma tegutsemise kohta ja meetodeid, [illegible] tööriistu ja relvi vastavalt muutuvatele asjaoludele ja võitluse nõuetele.

[illegible] maksab ka töölisklassi võitluses kodanluse vastu. Täna ei ole revolutsioonilist situatsiooni...»

«Mis on «situatsioon»?» katkestas teda Tšubov.

Buntšuk liigutas end, nagu oleks teda praegu unest äratatud, ja püüdes mõista küsimust, hõõrus põidla [illegible] muhklikku otsaesist.

«Ma küsin, mis tähendab sõna «situatsioon»?»

«Ma saan ju aru, aga näe ära seletada ei oska [illegible]...» Buntšuk naeratas selget, lihtsat, lapselikku [illegible]; imelik oli näha seda suurel süngel näol, nagu oleks üle sügisese, vihmast nukra põllu lipanud hüpeldes ja mängeldes helehall noor jänesepoeg. «Situatsioon — [illegible] on vist seisukord, olukord, — midagi sellesarnast. Või see õige?»

Listnitski noogutas ebamääraselt peaga.

«Loe edasi.»

«Täna ei ole revolutsioonilist situatsiooni, ei ole [illegible] käärimiseks rahvahulkades, nende aktiivsuse [illegible], täna antakse sulle kätte valimissedel, — võta see, oska organiseeruda selleks, et sellega lüüa [illegible] vaenlasi, aga mitte selleks, et saata parlamenti [illegible] kohtadele inimesi, kes vangla kartusel krampjalt kinni hoiavad saadikutoolist. Homme võeti sult valimissedel ära, sulle anti kätte püss ja suurepärane, [illegible]tehnika viimase sõna järgi ehitatud kiirlaskepüssid — võta need surma- ja hävitamisriistad, ära [illegible] sentimentaalseid virisejaid, kes kardavad sõda; [illegible] on veel jäänud liiga palju niisugust, mis [illegible] hävitada tule ja rauaga selleks, et vabastada [illegible]klass, ja kui rahvahulkades kasvab viha ja meeleheide, kui on olemas revolutsiooniline situatsioon, siis vabastu looma uusi organisatsioone ja l a s k m a k a i k u nii väga kasulikud surma- ja hävitamiseriistad o m a valitsuse ja o m a kodanluse v a s t u...»

Buntšuk ei olnud veel lugemist lõpetanud, kui uksele koputati ja muldonni astus viienda sotnja vahtmeister.

«Teie ausus,» pöördus ta Kalmõkovi poole, «polgu staabist tuli ratsakäskjalg.»

Kalmõkov ja Tšubov riietusid ja läksid minema. Merkulov asus omaette vilistades joonistama. Listnitski kõndis endiselt mööda muldonni, vurre näppides, millegi üle mõteldes. Varsti jättis ka Buntšuk hüvasti ja lahkus. Ta liikus vaevaga edasi mööda poriga üleujutatud ühendus-kraavi, vasaku käega kraed kinni hoides, paremaga sinelihõlmu vaheliti pannes. Tuul uhkas joana mööda kitsast kraavikanalit; nurkade taha takerdudes ta vilistas ja keerles. Pimeduses sammuv Buntšuk naeratas ähmaselt millegi üle. Ta jõudis oma muldonni, uuesti üleni läbi imbunud vihmaniiskusest ja mädanenud lepalehestiku lehast. Kuulipildujakomando ülem magas. Tema tõmmut mustavurrulisel näol sinendasid magamatuse jäljed (kolm ööd oli vihtunud kaarte mängida). Buntšuk soris veidi oma endisest ajast jäänud sõdurikotis, põletas ukse juures ära väikese hunniku pabereid, pistis püksitaskuisse kaks purki konserve ja mõned peotäied revolvripadruneid, väljus. Silmapilguks avanenud uksest tungis sisse tuul, pühkis laiali läve juures põletatud pabereist jäänud halli tuha, kustutas suitseva lambikese.

Pärast Buntšuki äraminekut kõndis Listnitski minutit viis vaikides, siis astus laua juurde. Merkulov joonistas, pead viltu hoides. Hästi teritatud pliiats laotas suitsjaid varje. Valgelt paberinelinurgalt vaatas Buntšuki nägu, kurrutatud tema tavalisest napist, justkui sunnitud naeratusest.

«Tugev lõust,» ütles Merkulov, vaadeldes joonistust eemalesirutatud käes ja tõstis silmad Listnitski peale.

«Noh, kuidas on?» küsis see.

«Kurat teda teab!» vastas Merkulov, küsimuse mõtet taibates. «Ta on imelik poiss, nüüd avaldas end, ja paljugi sai selgeks, aga enne ma ei teadnud, kuidas teda dešifreerida. Tead, tal on ju hiiglasuur poolehoid kasakate, eriti kuulipildurite keskel. Kas sa pole seda märganud?»

«Jah,» vastas Listnitski kuidagi ebamääraselt.

«Kuulipildurid on kõik viimseni bolševikud. Ta on osanud neid meelestada. Ma üllatusin, et ta täna oma kaardid avas. Milleks? Trotsiks rääkis, jumala eest! Ta teab,

[illegible] vaateid keegi meist jagada ei või, aga millegi-[illegible] taskus avameelsusse. Ta ei ole ju kihupea. Kardelay [illegible]»

Buntšuki imelikku käitumist arutledes pani Merkulov joonistuse kõrvale, hakkas lahti riietuma. Riputas niisked [illegible] ahjukese peale, keeras kella üles ja, suitsetanud [illegible], heitis voodisse. Ta uinus varsti. Listnitski [illegible] taburetile, millel veerand tunni eest oli istunud Merkulov, — peenelt teritatud pliiatsiotsa murdes kirjutas ta joonistuse tagaküljele laia ning hoogsa käekirjaga:

«Teie kõrgeausus!

[illegible] oletused, mis ma Teile varem olen teatanud, leidsid täna täielikku kinnitust. Tänases jutuajamises meie polgu ohvitseridega (peale minu viibisid juures viienda [illegible] jessauul Kalmõkov, sotnik Tšubov, kolmanda [illegible] alamjessauul Merkulov) selgitas horunži Buntšuk, — pean tunnistama, et minule mitte täiesti arusaadava sihiga, — neid ülesandeid, mida tema täidab vastavalt oma poliitilistele veendumustele ja arvatavasti parteivõimu ülesandel. Tal oli kaasas pakk keelatud iseloomuga pabereid. Nii näiteks luges ta katkendeid oma parteihäälekandjast «Kommunist», mis ilmub Genfis. Horunži Buntšuk teeb kahtlemata põrandaalust tööd meie polgus (on oletusi, et ta sellepärast astuski vabatahtlikuna polku), kuulipildurid olid tema agitatsiooni otseseks objektiks. Nad on demoraliseeritud. Tema kahjulik mõju annab end tunda polgu moraalses seisundis — on esinenud tahinguülesannete täitmisest keeldumise juhtumeid, millest ma olen omal ajal teatanud diviisi staapi [illegible]konnale.

Horunži Buntšuk tuli neil päevil puhkuselt tagasi (ta oli Petrogradis) rikkalikult varustatuna kahjuliku kirjandusega; nüüd püüab ta väga intensiivset tegevust [illegible].

Kõike ülalesitatut kokku võttes jõuan järeldustele: a) horunži Buntšuki süüdiolek on kindlaks tehtud (hr-d ohvitserid, kes viibisid jutuajamise juures temaga, võivad minu poolt öeldut vande all kinnitada); b) selleks, et lõpetada tema revolutsiooniline tegevus, on vaja otseseks areteerida ta ja anda väljakohtu alla; c) tuleb kii-

res korras kuulipildujakomando läbi puistata, eriti ohtlikud kõrvaldada, teised kas saata tagalasse või paigutada laiali polkudesse.

Palun mitte unustada minu siirast püüdu tuua kasu kodumaale ja Monarhile. Ärakirja käesolevast kirjast saadan Korpuse Vastuluurele.

Jessauul Jevg. Listnitski

20. oktoobril 1916. a.
Lõik Nr. 7.»

Hommikul saatis Listnitski ettekande käskjalaga diviisi staapi; söönud einet, väljus ta muldonnist. Libedaks tõmbunud eesvalliselja taga heljus soo kohal udu, selle rehemeid rippus traattõketel nagu okaste külge naelutatult. Tranšeede põhjas oli poole verssoki kõrguselt vedelat pori. Laskelävedest venisid pruunid ojakesed. Märjad, määrdinud sinelid seljas, kükitasid kasakad kaevikukilpidele tehtud lõkete ümber, keetsid nendel katlakestes teevett, suitsetasid, toetanud püssid vastu seina.

«Kui mitu korda on kõneldud, et ei tohi kilpidel tuld teha! Kas teie, lurjused, ei saa aru?» hüüdis Listnitski vihaselt, jõudes suitsuse tulukese ümber istuvate kasakate esimese grupi juurde.

Kaks kasakat tõusid vastumeelselt, teised istusid edasi, sinelihõlmad üles kergitatud, suitsu popsides. Tõmmu habemik kasakas, kellel kortsulise kõrvanibu küljes rippnes hõbedane kõrvarõngas, vastas, peenikest hagu katlakese alla pistes:

«Heameelega ajaksime ilma kilbita läbi, teie ausus, aga kuidas sa selle tule üles teed? Näe, kui palju siin vett on! Oma vaksa võrra.»

«Silmapilk võta kilp ära!»

«Kas me peame siis, tähendab, näljastena konutama?! Nii-i-ii . . .» ütles laianäoline rõugearmiline kasakas tusaselt ja kõrvale vaadates.

«Küll ma sul juttu ajan . . . Võta kilp ära!» Saapaninaga viskas Listnitski põlevad haod katlakese alt välja.

Hämmeldunult ja vihaselt naeratades valas habemik kõrvarõngaga kasakas kuuma vee katlakesest välja, sosistas:

«Saime teed juua, poisid . . .»

Vaikides jälgisid kasakad silmadega piki kaevikuteliini rematduvat jessauuli. Habemiku niiskes pilgus väreles jäänussikestena tulukesi.

«Teeb ülekohut, lurjus!»

«Ee-e-eh! . . .» ohkas üks meestest pikalt, heites õlale pussirihma.

Heljanda rühma lõigus jõudis Listnitskile järele Merkulov. Ta tuli hingeldades, tuliuus nahk-kuub nagises tal seljas, temast pahvas tugevat mahorkalehka. Kutsunud Listnitski kõrvale, ütles ta kiiresti:

«Kas kuulsid juba uudist? Buntšuk deserteeris täna öösi.»

«Buntšuk? Mi-i-is?»

«Deserteeris . . . Said aru? Kuulipildujakomando ülem Ignatjitš, — ta asub ühes muldonnis Buntšukiga, — ütleb, et ta ei tulnudki meie juurest tagasi. Tähendab, nagu meilt lahkus, nii panigi minema . . . Nõnda on lood.»

Listnitski hõõrus kaua prilliklaase, pilutas silmi.

«Sa näid erutatud olevat?» Merkulov vaatas temale uurivalt.

«Mina? Oled sa arust ära? Miks peaksin ma erutatud olema? Sa lihtsalt rabasid mind ootamatu teatega.»

2

Järgmisel hommikul astus hämmeldunud vahtmeister Listnitski muldonni; lühikese kõhkluse järel teatas:

«Täna hommikul, teie ausus, leidsid kasakad kaevikutes need paberilipakad. Piinlik lugu . . . Tulingi teile ette kandma. Muidu võib viimati veel pahandus kaela tulla . . .»

«Mis paberilipakad?» küsis Listnitski, koikult tõustes.

Vahtmeister andis ta kätte pihkupigistatud lehekesed. Hdava paberi kvartpoognat kirjasid selged kirjutusmasinat paljundatud sõnad.

Listnitski luges ühe hooga läbi:

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Seltsimehed sõdurid!

Kaks aastat kestab neetud sõda. Kaks aastat piinlete teie kaevikuis, kaitstes teile võõraid huvisid. Kaks aastat voolab kõigi rah-

vuste tööliste ja talupoegade veri. Sajad tuhanded tapetuid ja vigastatuid, sajad tuhanded vaeslapsi ja leski — niisugune on nende tapatalgute tulemus. Mille eest teie sõdite? Kelle huvisid teie kaitsete? Tsaarivalitsus saatis tule alla miljonid sõdurid selleks, et haarata enda kätte uusi maid ja rõhuda nende elanikke nii, nagu rõhutakse orjastatud Poolat ja teisi rahvusi. Maailma töösturid ei suuda omavahel ära jaotada turgusid, kus nad saaksid müüa oma vabrikute ja tehaste toodangut; ei suuda ära jagada kasusid, jagamine toimub relvastatud jõu abil, — ja teie, pimedad inimesed, lähete võitluses nende huvide eest surma, tapate samasuguseid töötajaid nagu teie ise.

Küllalt on valatud vennaverd! Võtke mõistus pähe, töötajad! Teie vaenlaseks pole mitte austria ja saksa sõdur, samasugune petetu nagu teiegi, vaid teie oma tsaar, oma tööstur ja mõisnik. Nende vastu pöörake oma püssid. Vennastuge saksa ja austria sõduritega. Sirutage üksteisele käed üle traattõkete, millega teid on eraldatud üksteisest nagu metsloomi. Teie olete vennad töö poolest, teie kätel pole veel paranenud veriste töörakkude jäljed, teil pole midagi jagada. Maha isevalitsus! Maha imperialistlik sõda! Elagu kogu maailma töötajate vankumatu ühtsus!

Viimaseid ridu luges Listnitski hingeldades. «Seal see on. Algab!» mõtles ta, haaratud vihavaenust ja rõhutud lähenenud eelaimuste raskusest. Võtnud telefoni teel ühenduse polgukomandöriga, teatas Listnitski juhtunust.

«Mida käsite teha, teie ekstsellents?» küsis ta lõpuks.

Läbi telefoni sääsepirina ja kaugete helistamiste langesid torust klompidena kindrali sõnad:

«Otsekohe ühes vahtmeistri ja rühmaohvitseridega läbiotsimine toime panna. Üldine läbiotsimine, ka ohvitserid ise kaasa arvatud. Täna küsin diviisi staabist järele, millal nad mõtlevad polgu välja vahetada. Kiirustan neid. Kui te läbiotsimisel midagi leiate — teatage viivitamatult.»

«Ma arvan, et see on kuulipildurite töö.»

«Nii? Kohe käsin Ignatjitšil oma kasakad läbi otsida. Kõike head.»

Kogunud oma muldonni rühmaohvitserid, teatas Listnitski neile polgukomandöri käsust.

«Mis jõledus see on!» pahandas Merkulov. «Kas me hakkame siis üksteist läbi otsima?»

«Teid esimesena, Listnitski!» hüüdis noor vurrudeta sotnik Razdortsev.

«Heidame õige liisku.»

«Tähestiku järjekorras.»

«Härrased, jätame naljad,» katkestas Listnitski rangeli. «Meie vana soolas muidugi üle: ohvitserid meie polgus on nagu Caesari naine![1] Oli ainult üks — horunži Runtšuk, ja seegi deserteeris, aga vaat kasakad tuleb laki võtta. Kutsuge vahtmeister.»

Tuli vahtmeister — vanapoolne kasakas, kolme järgu Georgile kavaler. Kõhatades vaatas ta ohvitseridele.

«Kes on sul sotnjas kahtlasevõitu? Kes võis sinu arvates need üleskutsed laiali laotada?» pöördus Listnitski tema poole.

«Ei ole niisuguseid, teie ausus,» ütles vahtmeister kindlalt.

«Aga üleskutse oli ju meie sotnja lõigus. Kes võõrastest käis kaevikuis?»

«Kedagi võõrastest pole käinud. Teistest sotnjatest pole käinud.»

«Lähme võtame kõik järgemööda läbi.» Merkulov lõi käega, suundudes ukse poole.

Algas läbiotsimine. Kasakate näod väljendasid mitmesuguseid tundmusi: ühed olid tusased ja nõutud, teised vaatasid ehmunult ohvitseridele, kes sorisid kasakate kehvades kompsudes, kolmandad muigasid. Uljas urjadnik, huuraja, küsis:

«Ütelge ometi, mis te otsite? Kui on mõni vargus — võib olla on keegi kellegi juures näinud.»

Läbiotsimine ei andnud mingeid tulemusi. Ainult ühel esimese rühma kasakal leiti sinelitaskust kortsunud üleskutseleht.

«Kas lugesid?» küsis Merkulov, lehekest koomilise ehmatusega maha visates.

«Võtsin ta üles suitsu jaoks,» naeratas kasakas, ilma silmi tõstmata.

«Mis sa naeratad?» hüüdis Listnitski ägedalt, punastades, kasakale lähenedes; tema näpitsprillide taga pilkusid närviliselt lühikesed kullakad ripsmed.

Kasaka nägu muutus kohe tõsiseks, naeratuse oleks nagu tuul ära pühkinud.

---

[1] Listnitski mõtleb siin kõnekäänuks saanud sõnadele, milledega Caesar olevat vastanud temale avaldatud kahtlustustele tema naise käitumise suhtes: «Caesari naine seisab kõrgemal kahtlustustest».

«Heldekene, teie ausus! Ma olen ju peaaegu kirjaoskamatu! Loen hoopis viletsalt. Tõstsin üles sellepärast, et ei ole paberit plotski jaoks, tubakat on, aga paber sai otsa, sellejaoks tõstsingi üles.»

Kasakas rääkis solvunud ja valju häälega, tema kõnetoonis kostis viha.

Listnitski sülitas ja läks eemale. Tema järel venisid aegamööda teised ohvitserid.

Päev hiljem võeti polk positsioonilt ära ja viidi tagalasse, umbes kümne versta taha. Kuulipildujakomandost areteeriti kaks meest ja anti väljakohtu alla, ülejäänuist aga saadeti osa tagavarapolkudesse, osa paigutati laiali 2-se kasakadiviisi polkudesse. Mõnepäevase puhkuse jooksul seadis polk end kaunikesti korda. Kasakad pesid, puhastasid end, ajasid hoolega habet — mitte nii, nagu kaevikuis, kus tihti vabaneti karvakasvust põskedel lihtsal, aga valurikkal viisil: karvad süüdati tikuga põlema, ja niipea kui tuli, habemetüükaid ära nälbates, jõudis nahani, pühiti üle põse niiskeks tehtud käterätikuga. Seda nimetati «sea moodi».

«Kas ajada sul habet sea moodi või kuidas?» küsis mõni rühmajuuksur kliendilt.

Polk puhkas. Kasakad muutusid väliselt mukitumaks, lõbusamaks, aga Listnitski ja kõik teisedki ohvitserid teadsid, et see lõbusus on nagu ilus ilm novembris: täna on, homme ei ole. Tarvitses ainult poetada sõnakese positsioonile minekust, kui kohe muutus nägude ilme, ja langetatud laugude all levis rahulolematus, sünge vaenulikkus. Tundus surmaväsimust, ülepingutatust, ja see väsimus tekitaski moraalset püsimatust. Listnitski teadis väga hästi, kui hirmus võib olla inimene, kui ta niisuguses seisukorras mõne eesmärgi poole kipub.

1915. aastal läks tema nähes rood sõdureid viis korda rünnakule, kandes erakordselt suuri kaotusi ja saades aina uusi käske: «Rünnakut korrata». Roodu riismed lahkusid omavoliliselt oma lõigust ja läksid tagalasse. Listnitski oma sotnjaga sai käsu nad kinni pidada, ja kui ta oli paisanud sotnja laiali ahelikku ning tegi katset põgenejate liikumist lõpetada, hakati neid tulistama. Roodust oli jäänud järele ainult kuuskümmend meest, ja ta nägi, missuguse meeletult hulljulge vaprusega need mehed end

kasakate vastu kaitsesid, mõõgalöökide all kokku langejid, surid, aga kõigest jõust püüdsid läbi murda, tungisid hukatusse, hävingusse, olles otsustanud, et on ükskõik, kus surma saada.

Ähvardava meeldetuletusena kerkis mällu see juhtum, ja erutusega ning uutmoodi silmitses Listnitski kasakate hägusid, mõtles: «Kas tõesti ka need kunagi pööravad mõsamuti ümber ja lähevad minema, ja miski peale surma ei suuda neid kinni pidada?» Ja tabades väsinud, vihaseid pilke, jõudis ausalt otsusele: «Lähevad!»

Kasakad olid eelmiste aastatega võrreldes põhjalikult muutunud. Isegi laulud olid neil uued, sõja sünnitatud, ja neist õhkus sünget lootusetust. Õhtuti, kui Listnitski möödus ruumikast vabrikukuurist, kuhu sotnja oli majutatud, kuulis ta kõige sagedamini ühte nukrutsevat, nitematult kurba laulu. Seda lauldi alati kolme-nelja-hääl-zelt. Sügavate basside kohal väreles kõrgele tõustes haruldaselt puhas ja tugev tenor-täitehääl.

Oh sa mu kallis kodumaake,
Ei ma sind enam näha saa.
Ei saa näha, ei iial enam kuulda,
Kuidas aias ööbik hõiskab koidu a'al.
Ja sina, mu emake, kallis,
Ära liiga mu järel' kurvasta,
Ega siis kõik, sa mu kullake,
Vaenuväljal surma saa.

Listnitski peatus, jäi kuulatama ja tundis, et tedagi haarab võimsalt laulu lihtsameelne nukrus. Mingisugune tugev keel tõmbus pingule üha kiiremini põksuvas südames, täitehääle madal tämber näperdas seda keelt, pani selle valusalt värisema. Listnitski seisis kuskil kuuri läheduses, vaatas ainiti sügisõhtu hämarusse ja tundis, et ta silmad lähevad niiskeks, et laugude all kipitab valusalt ja magusalt.

Sõidan, sõidan mööda välja,
Süda tunneb rinnus mul,
Tunneb süda, aimab ette —
Kodu ei sõjamees enam näe.

Bassid ei olnud veel viimaseid sõnu lõpetanud, kui täitehääl juba nende kohal üles viskus, ja värisedes nagu

valgerinnalise väikese trapi tiivad lennus, tõtates, kutsu sid helid enda järel, jutustasid:

Vingatades lendas tinakuul,
Valusalt rindu tungis ta mul.
Oma ratsule ma kaelale vajusin,
Musta lakka tal verega niisutin ...

Üksainus kord puhkusel oleku aja kestel kuulis Listnitski vana kasakalaulu kaasakiskuvaid sõnu. Harilikku õhtust jalutuskäiku tehes läks ta kuurist mööda. Temani kostis poolpurjus hääli ja valju naeru. Listnitski taipas, et varustusülem, kes oli Nezviska alevis toidu ainete järel käinud, oli toonud sealt puskarit ja kostitanud kasakaid. Rukkiviina rüübanud kasakad vaidlesid millegi üle, naersid. Jalutuskäigult tagasi tulles kuulis Listnitski juba eemalt vägevat laulumürinat, mida saatis metsik, läbitungiv, aga ladus vile:

Kes aga sõjas pole käinud,
See ka hirmu pole näinud.
Päeval vihm ja märg ja külm,
Öösel kinni ei lä'e silm.

«Fü-ü-ü-ü-ü-ü! Fü-ü-ü-ü-ü-ü-ü! Fü-ü-ü!» voolas vile katkestamatu joana, keerles spiraalina, ja seda summutades müristas vähemalt kolmkümmend häält:

Vaenuväljal hirm ja mure
Iga päev meil, iga tund.

Keegi üleannetu, nähtavasti mõni noortest, mürtsutas kükktantsu mööda puupõrandat, ise kõrvulukustavalt vilistades. Kostis kiireid kontsalööke, mida summutas laul:

Must aga meri tormis möllab,
Laevatuled paistavad.
Tuled ära kustutame,
Türklased me vaikseks teeme,
Doni kasakatel' au!

Listnitski läks, tahtmatult naeratades, püüdes sammuda häälte taktis. «Võib-olla, et jalaväeosades ei anna end see kojutung nii teravalt tunda,» mõtles ta. Aga mõistus esitas kaineid vastuväiteid: «On's jalaväes teistsugused inimesed? Kahtlemata on kasakail sunnitud istumine kaa-

[illegible] raskem kanda, sest nad on juba oma teenistuse [illegible] harjunud alalise liikumisega. Siin aga tuleb [illegible] kaks aastat istuda või tammuda paigal, tehes [illegible] pealetungikatseid. Armee on nõrgem kui kunagi. [illegible] tarvis tugevat kätt, suurt edu, edasiliikumist, — see [illegible]. Tõsi, ajaloos esineb niisuguseid näiteid, kus [illegible] sõdade ajastul kõige vastupidavamad ja [illegible] osutunud sõjaväed on moraali poolest vankuma [illegible]. Suvorovgi sai seda enda nahal tunda ... Aga [illegible] kasakad vastu peavad. Kui lähevadki ära, siis viimasena. See on ikkagi väike, eraldatud, traditsiooni järgi [illegible] rahvas, mitte aga mõni vabrikutööliste või talumeeste rämps.»

[illegible] selleks, et tema arvamust muuta, alustas kuuris [illegible] kähe, murdlik hääl «Lodjapuukest».

[illegible] hääled ühinesid sellega ja eemaldudes kuulis Listnitski ikka sedasama laulu valatud kurbust:

Ohvitser nooruke jumalat palub.
Koju minna noor kasakas ihkab:
«Oh, ohvitser nooruke,
Koju mind lase,
Koju mind lase
Isa juurde,
Isa, hella ema juurde,
Isa, hella ema juurde
Ja ka noorukese naise juurde.»

[illegible] päeva pärast seda, kui ta oli rindelt põgenenud, jõudis Buntšuk õhtul suurde kaubaalevisse, mis asetses [illegible] piirkonnas. Majades olid tuled juba süüdatud. Kerge külm oli lompidele õhukese jääkooriku peale [illegible], ja harvade teekäijate sammud kostsid juba kaugelt. Buntšuk läks teraselt kuulatades ja valgustatud tänavaist eemale hoidudes, liikudes mööda inimtühje kõrvaltänavakesi. Aleviserval oli ta peaaegu patrulliga kokku sattunud, ja nüüd läks ta hundi moodi hiilides, end plankude ligi surudes, paremat kätt kogu aeg [illegible] määrdinud sineli taskus hoides, — ta oli [illegible] terve päeva küünis aganate sees.

Alevis asetses korpuse baas, seisid mingisugused väe[illegible], oli hädaoht patrulli peale sattuda, seepärast soo-

jendasidki Buntšuki karvased sõrmed vahetpidamata nagaani soonilist käepidet sinelitaskus.

Vastaspoolsel aleviserval käis Buntšuk kaua mööda tühja kõrvaltänavat, väravaist sisse vaadates, uurivalt iga viletsat majahütti silmitsedes. Minuti kahekümne pärast astus ta nurgapealse näotu majakese juurde, vaatas läbi luugiprao, naeratas ja astus otsustavalt jalgväravast sisse. Koputuse peale avas talle elatanud naine, rätik peas.

«Kas Boriss Ivanovitš elab teie juures?» küsis Buntšuk.

«Jah. Astuge palun sisse.»

Buntšuk surus end küljetsi temast mööda. Kuulis enda taga ukselingi külma lõksatust. Madalas toas, mida valgustas tilluke lamp, istus laua taga vanapoolne sõjaväevormi kandev mees. Silmi vidutades vaatas ta teraselt ja tõusis, tagasihoitud rõõmuga Buntšukile käsi sirutades.

«Kust sa tuled?»

«Rindelt.»

«Noh?»

«No näed...» naeratas Buntšuk, ja sõrmeotsaga sõjaväeriietuses mehe sõdurivööd puudutades, ütles ebaselgelt: «Kas tuba on?»

«Jah, jah. Tule siia sisse.»

Ta viis Buntšuki veel väiksemasse tuppa; tuld süütamata pani tema toolile istuma, ja sulgenud kõrvaltuppa viiva ukse ning katnud akna eesriidega, ütles:

«Kas tuled päriselt?»

«Päriselt.»

«Kuidas seal on?»

«Kõik on valmis.»

«Kindlad poisid?»

«Oo jaa.»

«Ma arvan, sa võtad nüüd riidest lahti, pärast kõneleme. Anna oma sinel. Ma toon kohe pesuvett.»

Seni kui Buntšuk pesi end roheliseks tõmbunud vaskse pesukausi kohal, kõneles sõjaväevormi kandev mees väsinult ja tasa, siludes seejuures eest harjastena püstilõigatud juukseid:

«Praegu on nad meist võrratult tugevamad. Meie ülesandeks on kasvada, oma mõju laiendada, väsimatult töötada sõja tõeliste põhjuste selgitamise kallal. Ja me kasvame, — selles võid sa kindel olla. Ning see, mis nendelt ära tangeb, tuleb paratamatult meile juurde. Täiskasvanud inimene on poisikesega võrreldes kahtlemata tugevam, aga kui see täiskasvanu vananeb, raugaks muutub, siis koristab seesama poiss ta ära. Käesoleval juhtumil me näeme aga mitte ainult vanadusnõtrust, vaid ka kogu organismi progressiivset halvatust.»

Buntšuk oli pesemise lõpetanud ja, hõõrudes nägu kareda linase käterätikuga, ütles:

«Enne äratulekut avaldasin ma ohvitserikestele oma vaated... Tuli kuidagi naljakalt välja, tead... Pärast minu äratulekut hakatakse muidugi kuulipildureid puistama, võib-olla läheb mõni poistest kohtu alla, aga kui tõendeid ei ole, mis siis teha saab? Ma loodan, et nad paigutatakse laiali mitmesse väeossa, see ongi meile sobiv: las viljastavad pinda... Ah, missuguseid poisse seal on! Ränikivi tõugu.»

«Ma sain Stepanilt kirja. Palub saata sõjaasjandust tundva poisi. Sina sõidad sinna, ainult kuidas saab dokumentidega? Kas õnnestub?»

«Missugune töö tal on?» küsis Buntšuk ja tõusis kikivarvule, käterätikut naela otsa riputades.

«Instrueerida poisse. Aga sina ei kasvagi?» naeratas peremees.

«Pole põhjust,» lõi Buntšuk tõrjuvalt käega. «Eriti minu praeguses seisukorras. Ma peaksin olema hernekõdra suurune, et vähem silma paista.»

Nad kõnelesid aovalgeni. Päev hiljem sai Buntšuk dokumendid 441-se Orša polgu sõduri Nikolai Uhvatovi nimele, kes rindu saadud haava tõttu oli täielikult erru lastud. Need dokumendid taskus, ise tundmatuseni ümber riietatud ja mingitud, lahkus ta alevist ning suundus raudteejaama poole.

3

Vladimir-Volõnski ja Koweli suunas, Eriarmee tegutsemise rajoonis (armee oli arvult kolmeteistkümnes, aga kuna 13 on õnnetu arv ja ebausu all kannatavad ka suured kindralid, siis pandi armeele nimeks Eriarmee),

algasid septembri viimastel päevadel ettevalmistused pealetungiks. Svinjuhha küla läheduses oli armeejuhatus valinud välja platsdarmi, mis sobis pealetungi arendamiseks, ja suurtükitule-ettevalmistus algas.

Erakordne hulk suurtükiväge oli mainitud kohta kokku tõmmatud. Sajad tuhanded mitmekaliibrilisi mürske sompkisid üheksa päeva jooksul maa-ala, millel asetses kaks liini saksa kaevikuid. Kohe esimesel päeval, niipea kui algas intensiivne tulistamine, lahkusid sakslased esimeselt kaevikute liinilt, jättes sinna ainult vaatlejad. Mõne päeva pärast jätsid nad ka teise liini maha ja siirdusid kolmandale.

Kümnendal päeval asusid Turkestani korpusse kuuluvad laskurid pealetungile. Tungiti peale prantsuse moodi — lainetena. Kuusteist lainet paiskasid vene kaevikud välja. Õõtsudes, hõrenedes, käkrunud okastraadi inetute kämpude juures kobrutades veeresid peale inimlainete hallid vood. Saksa poolelt aga, sealt, sinkjashalli lepistiku söestunud kändude tagant, liivaste küüruvate nõlvade tagant tuli prahvatades ja vappuma pannes tumedat lakkamatut mürinat, paiskus leegitsedes üles laskude pragisevat kahjutuld.

Huuuuu ... Huuuuu ... Mauh! Mauh! Põmmmm!

Vahetevahel tungis läbi üksiku patarei kogupauk ja jälle voolas lakkamatult, lähenes, täitis ümbrust paljude verstade ulatuses:

Huuuuu ... Huuuuu ... Huuuuu ...

Rak-rak-rak-rak-ra-a-a-a-ak! — ruttasid saksa kuulipildujad meeletult.

Umbes verstalise läbimõõduga maa-alal, inetuks sõtkutud saviliivamullal paiskus tuulekeeristena üles lõhkemiste musti sambaid, ja pealetungijate lained purunesid, lõid kobrutama, pudenesid lehtrite juurest pritsmetena laiali ja aina roomasid, roomasid ...

Ikka sagedamini sõtkusid maad lõhkemiste mustad pahvatused, tihedamini valati pealetungijad üle šrapnellide kaldse, lõikava vingumisega, teravamini piitsutasneid maa ligi kalduv kuulipildujatuli. Tulistati, püüdes mitte lasta traattõkete juurde. Ega lastudki. Kuueteistkümnest lainest veeresid kohale kolm viimast, ja nagu purunedes moonutatud traattõkete vastu, mis olid tõstnud

[illegible] poole kõrbenud kinnitised keerdutõmbunud traadil, [illegible] tagasi ojakestena, piiskadena ...

[illegible] üheksa tuhande elu pillati tol päeval ära savi[illegible] rõõmutu maa peal Svinjuhha küla läheduses.

Kahe tunni pärast kordus pealetung uuesti. Läksid Turkestani laskurkorpuse 2-se ja 3-nda diviisi väeosad. Ühes vasakul, mööda varjekaevikuid koondati kaevikute esimesse liini juurde 53-nda jalaväediviisi üksusi ja 307. Siberi laskurbrigaad, turkestanlaste paremal tiival läksid 4-nda grenaderidiviisi pataljonid.

[illegible]armee 30-nda armeekorpuse komandör kindral-leitnant Gavrilov sai armee staabist käsu paisata Svinjuhha [illegible] kaks diviisi. Õõsel viidi positsioonilt ära 80-nda [illegible] 320. Tšembarski, 319. Bugulminski ja 318. Tšerepanski polk. Nad asendati läti laskuritega ja äsja saabunud maakaitseväelastega. Polgud viidi ära öösel, aga [illegible] hoolimata saadeti üks polkudest veel õhtul demonstratiivselt vastupidisesse suunda, ja alles seejärel, [illegible] ta oli teinud kaheteistkümne-verstase ränaku mööda [illegible], sai ta käsu vastassuunda pöörata. Polgud läksid ühes suunas, aga eri teid pidi. 80-nda diviisi [illegible] vasemal liikusid 71-se diviisi 283. Pavlogradski ja 284. Vengrovski polk. Nende kannul läks [illegible] kasakate ja 44. plastuunide polk.

[illegible] Tšernojarski polk seisis enne ümberpaigutamist [illegible] juures Sokali alevi rajoonis, Rudka-Merinskoje [illegible] läheduses. Hommikul, kohe pärast esimest [illegible], paigutati polk laiali metsa, mahajäetud [illegible], ja neli päeva õpetati meestele prantsuse pealetungimisviisi; pataljonide asemel läksid ahelikus [illegible], pommipildurid õppisid nii kiiresti kui võimalik [illegible] traattõkkeid, tegid uuesti läbi käsigranaatide heitmise kursuse. Siis saadeti polk jälle teele. Kolm päeva läksid nad mööda metsi, mööda metsasihte, [illegible] metsistunud külavaheteid, mis olid vöödilised suurtükirataste jälgedest. Tuule ajul hõljus hõre vatjas [illegible], klammerdudes männilatvadesse, voogas metsasihtide kohal, keerles leppade vahel soode sinkjashalli kahvatu roheluse kohal nagu raisakull raipe kohal. Taevast [illegible] uduvihma. Mehed läksid läbimärgadena, vihaselt. Kolme päeva pärast peatuti pealetungirajooni lähe-

duses — Bolšije Poreki ja Malõje Poreki külas. Puhati ööpäev, surmateekonnale valmistudes.

Sel ajal liikus ühes 80-nda diviisi staabiga lähedaste lahingute paigale ka eri-kasakasotnja. Selle sotnja hulka kuulus kolmanda järjekorra kasakaid Tatari külast. Teine rühm koosnes täielikult selle küla meestest: käetu Aleksei Šamili kaks venda — Martin ja Prohhor, endine Mohhovi auruveski masinist Ivan Aleksejevitš, puuduliku hammastereaga Afonka Ozerov, endine küla-ataman Manõtškov, Šamilide naaber, suure juuksetukaga lonkur Jevlanti Kalinin, kohmakalt pikk kasakamürakas Borštšev, lühikaelaline ja karutaoline Zahhar Koroljov, kogu sotnja lõbusaim mees Gavrila Lihhovidov — haruldaselt metsiku välimusega kasakas, kes oli tuntud selle poolest, et alati nurisemata kannatas välja seitsmekümneaastase vana ema ja naise — näotu välimusega, aga vabade elukommetega eide — peksu; need ja veel paljud muud olid sotnja teises rühmas ja ülejäänud rühmades. Osa kasakaid oli ratsakäskjalgadeks diviisi staabi juures, aga 2-sel oktoobril asusid nende asemele ulaanid, ja sotnja saadeti diviisiülema kindral Kittšenko korraldusel positsioonidele.

3-ndal oktoobril, varahommikul jõudis sotnja Malõje Poreki külasse. Sealt läks sel silmapilgul parajasti positsioonidele 318-nda Tšernojarski polgu esimene pataljon. Mahajäetud, poollagunenud onnidest välja joostes rivistusid sõdurid siinsamas tänaval. Eelrühma juures tammus tõmmu nooruke lipnik. Ta harutas paberist välja kaardi taskust võetud šokolaadi (tema märjad ereroosad huuled olid ümberringi šokolaadiga koos), sammus piki kolonni, ja määrdinud pikk sinel, allääre külge kuivanud poriga, rippus jalgade vahel nagu lamba rasvasaba. Kasakad läksid mööda vasakpoolset tänavaäärt. Ühes teise rühma reas sammus paremal äärel masinist Ivan Aleksejevitš. Ta vaatas hoolega jalgade ette, püüdes lombikestest üle astuda. Teda hõigati sõdurite hulgast, ja ta pööras pead, laskis silmad üle jalaväelaste ridade käia.

«Ivan Aleksejevitš! Armas sõber! . . .»

Rühmast eraldus väike sõdur ja tuli pardisörki tema poole. Jooksu peal heitis ta püssi tagasi, kuid rihm libises allapoole ja püssipära tagus helitult vastu veepudelit.

«Kas ei tunne ära? Oled unustanud?»

Kohalejooksnud sõdurikeses, kelle nägu oli kuni põsegukkideni kaetud suitsjashallide habemetüügastega, tundis Ivan Aleksejevitš vaevaga ära Valeti.

«Kust sa tuled, nääpsuke?»

«Nu näe . . . Murran teenida.»

«Kus polgus sa oled?»

«Kolmesaja kaheksateistkümnendas Tšernojarski omas. Ei teadnud oodata . . . mitte ei teadnud oodata, et omadega kokku saan.»

Ivan Aleksejevitš ei lasknud oma karedast peost Valeti väikest määrdinud kätt, naeratas rõõmsalt ja erutatult. Püüdes tema suurele sammule järele jõuda laskis Valet vahel sekka sõrki, vaatas alt üles Ivan Aleksejevitši silmadesse, ja tema lähestikku asetsevate kurjade väikeste silmade pilk oli ebatavaliselt pehme ja niiske.

«Me läheme pealetungile . . . Näed . . .»

«Eks meie sinnasamasse.»

«Noh, kuidas elad, Ivan Aleksejevitš?»

«Ah, mis seal rääkida!»

«Mina niisamuti. Neljateistkümendast saadik ei pääse kaevikuist välja. Ei olnud oma nurka, ei perekonda, aga näe, kellegi eest tuli pingutada . . . Mära teeb tööd, varss pudseb niisama.»

«Kas Stockmanni mäletad? Kena mees oli meie Ossip Havõdovitš! Tema oleks meile nüüd kõik ära seletanud. Oli ikka inimene . . . ah?»

«Tema oleks muidugi selgeks teinud!» hüüdis Valet vaimustusega, raputades väikest rusikat ja krimpsutades naeratuses tillukest siilinägu. «Mäletan teda! Pean temast rohkem lugu kui isast. Isa oli mulle vähe väärt . . . Kas temast pole kuulda? Ei ole mingit teadet?»

«Ta on Siberis . . .» ohkas Ivan Aleksejevitš. «Istub.»

«Kuidas?» küsis Valet uuesti, tihasena oma suure kaaslase kõrval hüpeldes, teravat kõrvakõhre ettepoole pöörates.

«Istub vanglas. Aga võib-olla on nüüd surnudki.»

Valet läks veidi aega vaikides, vaadates kord taha, kus rivistus rood, kord Ivan Aleksejevitši järsule lõuale, sügavale ugumargusele lohukesele just alahuule keskkoha all.

«Hüvasti!» ütles ta, vabastades käe Ivan Aleksejevitši külmade suurekondiste kämmalde vahelt. «Ega me vist enam teineteist näe.»

Ivan Aleksejevitš võttis vasaku käega mütsi peast ja kummardus, Valeti kõhnu õlgu kaelustades. Nad suudlesid teineteist tugevasti, justkui alatiseks jumalaga jättes, ja Valet jäi maha. Ta tõmbas äkki kiiresti pea õlgade vahele, nii et sõdurisineli halli krae kohale jäid paistma ainult tõmmukasroosad teravad kõrvakõhred, hakkas minema küürutõmbunult, tasasel teel komistades.

Ivan Aleksejevitš astus reast välja, hüüdis väriseva häälega:

«Vennas, kullake, ae! Sa olid ju vihane... mäletad? Olid tugev... ah?»

Valet pööras tema poole pisaraist vanaks muutunud näo, hüüdis, tagudes rusikaga vastu tõmmut, roidelist rinda, mis paistis lahtilöödud sineli ja katkise särgikaeluse alt.

«Olin! Olin tugev, aga nüüd tehti pehmeks!... Võeti võhm välja!...»

Ta hüüdis veel midagi, aga sotnja pööras järgmisesse tänavasse ja Ivan Aleksejevitš kaotas ta silmist.

«See oli ju Valet?» küsis temalt taga sammuv Prohhor Šamil.

«See oli inimene,» vastas Ivan Aleksejevitš kõlatult, värisevate huultega, hoolitsevalt kohendades õlal kaasakest-püssi.

Kui sotnja külast väljus, hakkas talle teel haavatuid vastu tulema, esialgu üksikuid, siis mitmemeheliste gruppidena, ja pärast juba suurte salkadena. Mitu vankrit, mis olid raskelt haavatuid viimse võimaluseni täis laaditud, liikusid vaevalt edasi. Neid vedasid kohutavalt kõhnad setukad, kellede teravad selgrood olid lakkamatute piitsalöökidega nülitud, nii et paistsid roosad punasetäpilised kondid siin-seal külgekleepunud karvadega. Hobused vedasid neljarattalisi vankreid, kähisedes ja pingutades end nii kangesti, et vahused koonud peaaegu pori puudutasid. Vahel jäi mõni mära seisma, jõuetult hingates sisselangenud teravaroideliste külgedega, lastes longu kõhnusest suurena paistva pea. Piitsalöök sundis teda vägisi edasi, ja kõikudes esiteks ühele, siis teisele

[illegible] kiskus ta end lahti ning läks. Vankrite kõrval kõndisid haavatud, igast küljest vankriredeleist kinni hoides.

«Missugusest väeosast?» küsis sotnjakomandör, valinud välja heasüdamlikuma näo.

«Turkestani korpusest, kolmandast diviisist.»

«Tana haavata saanud?»

Sõdur pöördus ära, ilma et oleks vastanud. Sotnja [illegible] teelt kõrvale ja suundus poole versta kaugusel paistva metsa poole. Taga partsisid raskel jalaväesammul [illegible] väljajõudnud 318-nda Tšernojarski polgu roodud. [illegible] rippus vihmast luitunud sombusel taeval kollakashalli liikumatu laiguna saksa kinnitatav aerostaat.

«Vaadake, semlakid: mihuke imetegu ripub!»

«Vorstijurakas.»

«Ta kurivaim vahib sealt, kuidas sõjaväed ümber paigutatakse.»

«Mis sina's arvasid — et asjata ronis nii kõrgele?»

«Oh, ta on kaugel!»

«Ega lähedal ole. Ei ulata vist mürsugagi talle juurde.»

Metsas jõudis kasakaile järele tšernojarskilaste esimene [illegible]. Ohtuti konutati märgade mändide all, krae vahele [illegible], üle selja käisid külmavärinad; tuld oli keelatud teha, ja raske oligi teha seda vihma käes. Alles hämariku [illegible] viidi mehed varjekaevikusse. Mitte sügavas, pisut üle inimese kasvu ulatuvas kraavis oli poole vaksa võrra [illegible]. Tundus muda, mädanenud puuokste ning magedat [illegible] vihma lehka. Sinelihõlmad üles kergitatud, [illegible] kasakad maas, suitsetasid, harutasid halli katkevat juttude lõnga. Teise rühma mehed, jaganud ära [illegible] väljaastumist antud mahorkanormi, olid kogunenud käänakul oma rühmaurjadniku ümber. Viimane [illegible] kellegi poolt mahajäetud traadirullil, jutustas möödunud esmaspäeval langenud kindralist Kopõlovskist, kelle brigaadis ta oli teeninud juba rahuajal. Ta ei jõudnud jutustust lõpetada, sest rühmaohvitser hüüdis «Relvadi» — ja kasakad kargasid üles; sõrmi kõrvetades [illegible] veel viimaseid mahve plotskeist. Varjekaevikuist [illegible] sotnja jälle välja pimenevasse männimetsa. Mehed [illegible], julgustades üksteist naljadega. Keegi vilistas tasakesi.

Väikesel metsasihil sattusid nad pikale laipade reale.

Need lebasid lähestikku koos õlg õla kõrval, mitmesuguseis, tihti siivutuis ja koledais asendeis. Siinsamas kõndis sõdur püssiga ja puusal vöö küljes rippuva gaasimaskiga. Surnukehade juures oli niiske maa ära tallatud, oli näha paljude jalgade jälgi, vankrirattaist rohule jäetud sügavaid uurdeid. Sotnja liikus mõne sammu kaugusel surnukehadest. Nendest tuli juba rasket laibalehka. Sotnja komandör peatas kasakad ja astus ühes rühma ohvitseridega sõduri juurde. Nad kõnelesid millestki. Sel ajal nihkusid kasakad, ridadest lahkudes, mütse peast võttes, laipadele lähemale, silmitsesid tapetute kogusid selle varjatud väriseva hirmu- ja uudishimutundega, mis haarab iga elavat surnu saladuse ees. Kõik tapetud olid ohvitserid. Neid oli, nagu kasakad ära lugesid, nelikümmend seitse meest. Enamik neist olid noored, välimuse järgi otsustades, — kahekümne kuni kahekümne viie aasta vanused, ainult äärmine paremal, staabikapteni õlakutega, oli elatanud. Tema pärani avatud suu kohal, mis varjas veel viimse karje tumma vastukaja, rippusid sorgus tihedad mustad vurrud, surmast veretuks muudetud näol laotusid süngetena laiade kulmude julged kaared. Mõned tapetuist olid riietatud poristesse nahkkuubedesse, teised sineleisse. Kahel või kolmel ei olnud mütsi peas. Kasakad silmitsesid eriti kaua ühe porutäkk laipa, mis oli ilus veel pärast surmagi. Ta lamas selili, vasak käsi oli tugevasti vastu rinda surutud, pare masse, kõrvaleheidetud kätte aga oli igaveseks tardunud nagaani käepide. Nagaani oli nähtavasti katsutud ära võtta, — laial kollasel käelabal valendas kriimustus, aga küllap teras oli kõvasti kätte kinnitunud, — ei tu nud lahti. Blond kähar pea, millelt müts maha löödud, o vajunud nagu kallistavalt põsega vastu maad, oranžid pisut sinkjaks tõmbunud huuled kõverdusid kurvalt, nõu tult. Tema naaber paremal pool lamas näoli, seljal palaus küüruna ärakistud põõnaga sinel, paljastades tugevaid pinguletõmmatud lihastega jalgu, mida katsid khaki värvi püksid ja madalad viltutallatud kontsadega kroomnahksaapad. Tal polnud mütsi peas ega olnud olemas ka pealuu ülaosa, mille mürsukild oli täielikult ära viinud, tühjas kolbakarbis, mida ääristasid märjad juuksepurikad, helendas roosa vesi, — vihma oli sisse sadanud

[illegible] lamas eest lahtilöödud kuues ja katkises sõ[illegible] tõse, lühike, ilma näota inimene; paljastatud [illegible] viltu alumine lõualuu, allpool juukseid va[illegible] kitsas viirg laupa kõrvetatud, torru keerdunud [illegible] keskel, lõualuu ja otsmiku ülaosa vahel olid [illegible], must-punane vedel puder. Edasi tuli hoo[illegible] kokkuloobitud hunnik jäsemetükke, sinelirebemeid, [illegible] jalg pea asemel; ja veel edasi — hoopis noor [illegible] pehmete huultega ja poisiliku näoovaaliga; üle [illegible] rabanud kuulipildujajuga, sinel oli neljast ko[illegible] tabi lastud, aukudest olid püsti kõrbenud riidetutid. [illegible] keda see küll hüüdis surmatunnil? Ema?» [illegible] Ivan Aleksejevitš kogeldes, hambaid lõgistades, [illegible] pöördunud järsult, hakkas minema nagu pime.

Kasakad eemaldusid rutuliselt, risti ette lüües ja ilma [illegible] vaatamata. Ja pärast vaikisid nad veel kaua, [illegible] mööda kitsaid metsasihte, tõtates pääsema nähtu [illegible]. Tühjade, kellegi poolt mahajäetud muld[illegible] tiheda rea juures peatati sotnja. Ohvitserid ühes [illegible]rnojarski polgust kohalekapanud ratsakäskjalaga [illegible] ühte muldonni; alles siis ütles rõugearmiline [illegible] Ozerov sosinal, haarates Ivan Aleksejevitši [illegible]

«Too noor poiss ... see viimane ... polnud vist eluajal [illegible] suudelnud ... Ja tapeti ära, kuidas see's [illegible]

«Kust neid siis nii hulgana siia kokku aeti?» segas [illegible] jutusse Zahhar Koroljov.

«Ahsid pealetungile. See sõdur, kes surnute juures [illegible] oli, rääkis,» vastas Borštšev lühikese vaikimise [illegible]

Kasakad seisid «vabalt». Metsa kohal sulgus pimedus. [illegible] hiirustas pilvi ja neid lõhki rebides paljastas kau[illegible] tähtede lillasid söekesi.

Muldonnis, kus samal ajal olid koos sotnja ohvitserid, [illegible] komandör, pärast seda kui oli käskjala ära lask[illegible] kirja, ja tutvunud sisuga, luges küünlajupi valgu[illegible]

[illegible] oktoobril koidu ajal mürgitasid sakslased, lämmatavaid [illegible] tarvitades, kolm 256-nda polgu pataljoni ja vallutasid meie [illegible] esimese liini. Käsin teid edasi liikuda kuni kaevikute teise [illegible], luua side 318-nda Tšernojarski polgu esimese pataljoniga

ja asuda teise liini lõiku, selleks et samal ööl lüüa vaenlane välja esimesest liinist. Teie paremale tiivale jäävad teise pataljoni haki roodu ja 3-nda grenaderidiviisi Fanagoriiski polgu pataljon.

Ohvitserid arutasid olukorra läbi, ja teinud igaüks ühe suitsu, väljusid. Sotnja hakkas edasi liikuma.

Seni kui kasakad muldonnide juures puhkasid, jõudis tšernojarskilaste esimene pataljon neist ette ja lähenes sillale, mis viis üle Stohhodi jõe. Silda kaitses ühe grenaderipolgu tugev kuulipilduja-valvetõke. Veltveebel selgitas pataljonikomandörile olukorra ja pataljon, üle tanud silla, jagunes nii, et kaks roodu läksid paremale, üks vasakule, viimane ühes pataljonikomandöriga jäi varusse. Roodud liikusid, paiskunud laiali ahelikuks. Hõre mets oli kuulidest läbi lastud. Sõdurid läksid, ettevaatlikult jalgadega maad kobades, vahel mõni kukkus, vandus poolvaljusti ropult. Parema tiiva äärmises roodus läks kuuendana otsa poolt Valet. Pärast käsklust «valmis olla!» pani ta püssivinna laskevalmis, läks, püss ette sirutatud, täägiteravikuga põõsaid ja männitüvesid kratsides. Temast möödusid piki ahelikku kaks ohvitseri, nad kõnelesid poolvaljusti. Roodukomandöri mahlakas, küps bariton kaebas:

«Mul läks vana haav lahti. Võtaks kurat seda kändu! Saate aru, Ivan Ivanovitš, ma sattusin pimeduses kännu otsa ja lõin jala ära. Tagajärg oli see, et haav läks lahti ja ma ei saa käia, tuleb tagasi minna.» Roodu ülema bariton vaikis hetkeks ja eemaldudes hakkas kostma veel tasemini: «Teie võtke enda peale esimese poolroodu juhtimine, Bogdanov võtab teise, aga mina küll... ausõna, ei suuda. Ma olen sunnitud tagasi minema.»

Vastuseks haukus lipnik Belikovi tenorike kähisevalt:

«Imelik! Niipea kui on lahingusseminek, lähevad teil vanad haavad lahti.»

«Ma palun teid vaikida, härra lipnik!» kõrgendas rooduülem häält.

«Jätke, palun! Võite tagasi minna!»

Oma ja võõraid samme kuulatades eraldas Valet tagapool tõtlikku raginat, mõistis: rooduülem läheb tagasi. Hetk hiljem läks Belikov veltveebliga roodu vasakule tiivale, pomisedes:

Halastavad, kaabakad! Niipea kui tõsine asi on, [illegible] nad haigeks või neil avanevad vanad haavad [illegible] tulivärske ohvitser, ole siis hea ja juhi poolroodu... [illegible]! Küll ma niisuguseid... sõduriks...»

Haaled vaikisid äkki, ja Valet kuulis ainult omaenda [illegible] niisket matsumist ja trillerdavat helinat [illegible].

«Võimas, ae!» kähistas keegi vasakult sosinal.

«[illegible]?»

«[illegible]ched?»

«[illegible]ähen,» vastas Valet, kes oli kukkunud ja istmikul [illegible] veega täidetud lehtrisse.

«Tume on...» kuuldus vasakult.

Nad läksid veidi aega ilma teineteist nägemata, ja [illegible] lausus seesama kähisev hääl otse Valeti kõrva [illegible]:

«[illegible]ume kõrvuti! Siis pole nii suur hirm...»

Vaikselt vaikisid nad, raskelt astudes mööda niisket maad [illegible] paisunud saabastega. Kahanev laiguline kuu visk[illegible] äkki pilveharja tagant välja, kollase soomuse läikides tegi nagu koger mõne hetke kestel sukeldusi vootavate pilvelaineis, ja jõudnud lagedale, hakkas valama [illegible] sumedat valgust; fosforlikult helkisid mändide [illegible] okkad; — tundus, et valguse käes hakkas tugevamini lõhnama männimets, õhkus karmimalt külma [illegible] maa. Valet vaatas naabrile. See oli äkki seisma jäänud, raputas pead nagu löögi mõjul, paotas huuled.

«Vaata!» hingatas ta.

Kolm sammu neist eemal seisis männi juures harkisjalu inimene.

«I-ni-me-ne,» ütles või ainult mõtles öelda Valet.

«Kes sa oled?» hüüdis äkki püssi palgesse pannes Valeti kõrval sammuv sõdur. «Kes oled? Ma lasen!...»

Männi all seisja vaikis. Tema pea oli küljele longu vajunud, rippudes nagu päevalille õisik.

«Ta magab!» naeris Valet ja astus värisedes, end sundides naeruga julgustades, ettepoole.

Nüüd olid nad seisja juures. Valet vaatas, kael õieli. Tema seltsimees puudutas liikumatut halli kogu püssipäraga.

«Hei sina, semu! Kas magad! Semlak!...» kõneles

ta pilkavalt. «Veidrik, mis sa siis nii? . . .» Hääl katkes. «Surnu!» karjatas ta taganedes.

Hambaid lõgistades hüppas Valet eemale ja sellele kohale, kus hetke eest olid seisnud tema jalad, kukkus mahasaetud puuna männi all seisnud inimene. Nad pöörasid tal näo ülespoole ja alles siis taipasid, et männi all oli leidnud endale viimse varjupaiga see 256-nda jalaväepolgu sõdur, kes mürgitatuna gaasidest oli põgenenud surma eest, mida ta kandis oma kopsudes. Suurekasvulisena, laiaõlalisena lamas ta, pea vabalt taha heidetud, nägu kukkumisel kleepuva poriga määritud, silmad gaasidest söövitud, pehmitatud; ta kokkupigistatud hammaste vahelt oli musta kangiotsana väljas tursunud lihav keel.

«Lähme. Jumala pärast, lähme! Las ta lamab siin,» sosistas seltsimees, tõmmates Valetti kättpidi.

Nad läksid edasi ja sattusid kohe teise surnukeha peale. Laipu hakkas leiduma sagedamini. Mitmes kohas lamasid mürgitatud väikeste kuhilatena, mõned olid tardunud kükkasendisse, teised seisid neljakäpukil — nagu sööksid rohtu, just teise kaevikute liini viiva ühenduskraavi juures lamas üks krõnksutõmbunult, piinas äranäritud käsi suhu pistetud.

Valet ja temaga kaasaskäiv sõdur jooksid eemaldunud ahelikule järele; möödunud sellest, läksid kõrvuti edasi. Üheskoos hüppasid nad tumedasse kaevikutepilusse, mis siksakis kadus pimedusse, läksid kumbki eri külge.

«Tarvis muldonnid läbi tuhnida, — võib-olla on jäänud midagi söögipoolist,» pani Valeti kaaslane kõheldes ette.

«Läki.»

«Sina lähed paremale, mina vasakule. Seni kui meie omad pärale jõuavad, kobame läbi.»

Valet tõmbas tikust tuld, astus esimese muldonnis avatud uksest sisse, lendas sealt välja nagu vedruga visatud; muldonnis lebas ristamisi kaks surnukeha. Tagajärjetuis otsinguis käis ta kolm muldonni läbi, avas jalahoobiga neljanda ukse ja peaaegu oleks kukkunud võõra metallise hõike mõjul:

«Wer ist das?»[1]

[1] Kes see on?

Nagu tuline juga käis Valetist üle, ta hüppas vaikides tagasi.

«Das bist du, Otto? Weshalb bist du so spät gekommen?» küsis sakslane muldonnist välja astudes ja laisa õlaliigutusega lahtiselt ülevisatud sinelit kohendades.

«Käed! Tõsta käed! Anna alla!» hüüdis Valet kähiseralt ja painutas põlvi nagu käskluse järgi «võitluseks valmis».

Hämmastusest tumm, sirutas sakslane aeglaselt käed üles, pööras külje ette, vaadates lummutud silmil tema peale suunatud täägi heledalt välkuvale teravikule. Ainel kukkus tal õlgadelt, kaenlaalustel tõmbus kortsu öherealine hallroheline munder, ülestõstetud suured tööliskäed värisesid, ja sõrmed liikusid, justkui näperdades nähtamatuid klahve. Valet seisis asendit muutmata, silmitsedes sakslase pikka tüsedat kogu, mundri metallnööpe, madalaid küljeõmblustega saapaid, pisut viltu pähe asetatud sirmita mütsi. Siis ta muutis kuidagi äkki seisangut, õõtsatas, nagu raputataks teda välja kohmakast sinelist; tõi kuuldavale mingi imeliku kurguhääle — pooleldi kõha, pooleldi nuukse; astus sakslase poole:

«Põgene!» ütles ta õõnsa murdliku häälega. «Põgene, sakslane! Minul pole viha sinu vastu. Ma ei hakka tulistama.»

Ta toetas püssi kaeviku seina najale, kikivarvule tõustes sirutas end, ulatas sakslase parema käeni. Tema kindlad liigutused mõjusid vangisse; see laskis käe alla langeda, teraselt kuulatades võõra hääle kummalist helirõhku.

Ilma kõhklemata pistis Valet talle pihku oma kareda, kahekümne-aastasest tööst armistatud käe, surus sakslase külmi tahtetuid sõrmi ja pööras peopesa üles; selle väikese kollase peo peale, mida tähnitasid vanade rakkude pruunid kühmukesed, langes kahaneva kuu valguse sirelikarva õielehti.

«Mina olen tööline,» kõneles Valet, vappudes nagu külmavärinais. «Mille eest hakkan ma sind tapma?

[1] Oled see sina, Otto? Miks sa nii hilja tulid?

Põgene!» ja ta tõukas sakslast parema käega kergelt õlast, osutades metsa mustale põimkirjale. «Põgene, rumal, muidu jõuavad meie omad varsti ...»

Sakslane vaatas ikka veel Valeti väljasirutatud käele, vaatas teraselt ja pingsalt, pisut ette kallutudes, püüdes mõista arusaamatute sõnade taha peidetud mõtet. Nii kestis paar hetke; siis kohtasid tema silmad Valeti oma ja sakslase pilk väratas äkki rõõmsas naeratuses. Astudes sammu tagasi, heitis ta käed laia liigutusega ette, surus tugevasti Valeti käsi, raputas neid, erutatult naeratades, ette kummardudes ja Valetile silma vaadates.

«Du entlässt mich? ... O, jetzt hab ich verstanden! Du bist ein russischer Arbeiter? Sozial-Demokrat, wie ich? So? O! O! Das ist wie im Traum ... Mein Bruder, wie kann ich vergessen? Ich finde keine Worte. Nur du bist ein wunderbarer, wagender Junge ... Ich ...»[1]

Võõra keele sõnade kiires voolus tabas Valet üks tuttava, küsiva sõna — «sotsiaaldemokraat?»

«Nojah, mina olen sotsiaaldemokraat. Aga sina põgene ... Hüvasti, vennas. Anna kämmal!»

Vaistuga mõistnud teineteist, vaatasid nad teineteisele silma, — pikk, sihvakas baierlane ja väike vene sõdur. Baierlane sosistas:

«In den zukünftigen Klassenkämpfen werden wir in denselben Ausgängen sein, nicht wahr, Genosse?»[2] — ja hüppas suure halli loomana eesvallile.

Metsas hakkasid kostma läheneva aheliku matsuvad sammud. Ees liikus tšehhi luurajate komando oma ohvitseriga. Ei puudunud palju, et nad oleksid maha lasknud muldonnist välja roniva sõduri, kes tuhnis seal söögipoolist otsida.

«Oma! Kas sa ei näe ... Kurat sind võtaks!» hüüdis too ehmunult, tema peale suunatud püssisuudme musta silma nähes.

---

[1] Sa lased mind lahti? Oo, nüüd ma mõistan! Sa oled vene töö-line? Sotsiaaldemokraat nagu minagi? Jah? Oo! Oo! See on nagu unes ... Mu vend, kuidas võin ma unustada? ... Ma ei leia sõnu ... Aga sa oled tore, julge poiss ... Mina ...

[2] Tulevastes klassivõitluse lahinguis oleme meie samades kaevikutes, eks ole tõsi, seltsimees?

... [illegible] on siin,» kordas ta, musta leivapätsi nagu ... vastu rinda surudes.

... ära tundes hüppas allohvitser üle kaeviku, ... talle ägedalt püssipäraga selga.

... vigaseks! Nii et punane väljas! Kus sa olid?»

... läks loiuna, jõuetuna, isegi hoop ei avaldanud ... vajalikku mõju. Ta vankus ainult ja üllatas allohvitseri ... mitteomase heasüdamliku vastusega:

... ta läksin ette. Aga sina ära kakle.»

... sina ära töllerda koerasabana. Kord jääb ta maha, ... läheb ette. Kas sa teenistust ei tunne? Oled esimest ... või?» Lühikese vaikimise järel küsis: «Kas tuba-... on?»

... pisut puru.»

... lagedale.»

Allohvitser süütas suitsu, läks ära rühma lõppu.

... päevatõusu sattusid tšehhi luurajad otse saksa ... peale. Sakslased lõhestasid vaikuse kogu-... Andsid ühtlaste vaheaegade järel veel kaks ... Kaevikute kohal lendas üles punane rakett, ... kostma hääli; ei jõudnud veel kustuda õhus ... purpurpunased sädemed, kui sakslaste poolt algas ...

... põmm! — ja esimestele lajatavaile paukudele ... rutates veel kaks: põmm! põmm!

... klõ-klõ-klõ-klõ-dzzi-i-i! — kakkasid mürsud paisuva ... kööksuma, puurides õhku nagu oherdiga, raginal ... üle esimese poolroodu sõdurite peade; hetk ... — ja kaugel, Stohhodi üleminekukoha juures, ... kergendav lõhkemiste kõmin — pauh! ... pauh! ...

... mis liikus tšehhi luurajatest nelikümmend ... tagapool, heitis kohe pärast esimest kogupauku ... Rakett viskas üles helepunase kuma ja selle valgu-... nägi Valet, kuidas sõdurid sipelgaina roomasid põõ-... ja puude vahel, mitte enam põlates porist maad, ... surudes end selle vastu, otsides kaitset. Inimesed ... iga lohukese juures, laskusid alla iga tillukese ... taha, peitsid päid igasse auku. Ja siiski, kui ... paduvihmana maruliselt pritsatas ja hakkas ... läbi metsa kätsatav kuulipildujatuli, — ei ... mehed välja: nad roomasid tagasi, tõmmates

pead nii kaugele kui võimalik õlgade vahele, surusid end tõukudena maasse, liikusid edasi käsi ja jalgu kõverdamata, roomasid ussi viisi, vedades enda järel jalgu porisse ... Mõned kargasid püsti ja panid jooksu. Puudu okkaid maha pühkides, mände pilbastades, ussisisinaga maasse kaevudes kihutasid mööda metsa lõhkekuulid ja lõhkesid matsudes.

Seitseteist meest puudus esimeses poolroodus, kui tuldi tagasi teise kaevikute liini juurde. Läheduses rivistusid ümber erisotnja kasakad. Nad liikusid paremal pool esimesest poolroodust, liikusid ettevaatlikult, ja on võimalik, et oleksid üllatanud sakslasi, kuna nad olid enne vahipostid kõrvaldanud, — aga kui tšehhi luurajate pihta anti kogupauk, muutusid sakslased kogu lõigus rahutuks. Sihitult tulistades tapsid nad kaks kasakat ja haavasid üht. Kasakad tõid haavatud ja tapetud endaga kaasa, rivistudes kõnelesid omavahel:

«Tarvis omad maha matta.»

«Maetakse ilma meietagi.»

«Nüüd peab elusatele mõtlema, surnutele on vähe vaja.»

Polgu staabist tuli poole tunni pärast käsk: «Pärast suurtükitule-ettevalmistust käsin pataljonil ühes eri-kasakasotnjaga rünnata vaenlast ja lüüa ta välja esimesest kaevikute liinist.»

Hõre ettevalmistustuli kestis kuni kella kaheteistkümneni päeval. Pannud vahipostid välja, puhkasid kasakad ja sõdurid muldonnides. Keskpäeval läksid rünnakule. Enam vasemal, pealõigus, kõmises kanonaad, — seal tungiti uuesti peale.

Üsna parema tiiva äärel olid Baikali-tagused kasakad, vasemal Tšernojarski polk eri-kasakasotnjaga, nende järel Fanagoriiski grenaderipolk, edasi — Tšembarski, Bugulminski, 208., 211. jalaväepolk, Pavlogradski, Vengrovski polk; 53-nda diviisi polgud arendasid pealetungi tsentrumis; terve vasaku tiiva võttis enda alla 2. Turkestani laskurdiviis. Kogu lõigus mürises, — venelased tungisid kõikjal peale.

Sotnja liikus hõreda ahelikuna. Tema vasak tiib ühines tšernojarsklaste paremaga. Vaevalt sai eesvalli hari nähtavaks, kui sakslased avasid marutule. Sotnja jookseb järguti edasi ilma kisata; nad heitsid maha, tühjendasid

[illegible] padrunisalved ja jooksid jälle. Lõplikult heitsid [illegible] viiekümne sammu kaugusel kaevikuist. Tulistasid [illegible] päid tõstmata. Sakslased olid tervel kaevikute liinil [illegible] granaatidega harkjalad üles seadnud. Afonka Ozerovi [illegible] kaks granaati lõhkesid, põrganud tagasi traadipuust. Ta kergitas end pisut, tahtis heita kolmanda, [illegible] tungis talle sisse allpool vasakut õlga, väljus [illegible] juures. Läheduses lamav Ivan Aleksejevitš [illegible] kuidas Afonka hakkas kiiresti jalgu siputama ja [illegible] vaikseks. Tapeti Prohhor Šamil — käetu Aleksei [illegible], kolmandana langes endine ataman Manõtskov, ja [illegible] napsas kuul Šamilide lombaka kahupäise naabri [illegible] Kalinini.

[illegible] rühmast langes poole tunni jooksul välja [illegible] meest. Sai surma jessauul — sotnja komandör, [illegible] rühmaohvitseri, ja ilma käskluseta roomas sotnja [illegible]. Kui nad tule alt välja olid jõudnud, kogunesid [illegible] salka kokku, — puudusid pooled mehed. Ka [illegible]-jarskilased tulid ära. Esimeses pataljonis olid kaod [illegible] veel suuremad, aga sellest hoolimata tuli polgu staabist käsk: «Rünnakut viivitamatult korrata, iga hinna [illegible] vaenlane välja kaevikute esimesest liinist. [illegible]sundi taastamise edust oleneb operatsiooni lõplik [illegible] liinil.»

Sotnja paiskus laiali hõredaks ahelikuks. Nad läksid [illegible] rünnakule. Sakslaste hävitava tule all heitsid maha [illegible] sammu kaugusel kaevikuist. Jälle hakkasid väeosad [illegible], ja hullunud inimesed kasvasid maasse, lamasid [illegible] pead tõstmata, ilma liikumata, mürgitatud surmahirmust.

[illegible] eel lõi tšernojarskilaste teine rood vankuma ja [illegible] jooksu. Kasakate kätte kostis hüüd «ümber piiratud!». [illegible] tõusid, tormasid tagasi, põõsaid purustades, kukkudes, relvi kaotades. Jooksnud välja ohutule kohale, langes Ivan Aleksejevitš mürsust murtud männi alla, tõmbas hinge tagasi ja siis nägi temale lähenevat Gavrila Ivanovidovit. See tuli, loopides jalgu nagu joobnu, silmad [illegible], haaras õhus midagi käega, teisega justkui pühkis näolt nähtamatut ämblikuvõrku. Tal polnud ei püssi ega mütsi, madalal silmade kohal rippusid sirged, higist märjad tumeruuged juuksed. Keerelnud metsasihil ringi,

astus ta Ivan Aleksejevitši juurde. Jäi seisma, puuris kõõritava tabamatult eksleva pilgu maasse. Ta jalad värisesid põlvist kiiresti, nõtkusid, ja Ivan Aleksejevitšile näis, et Lihhovidov painutab põlvi nagu selleks, et lendu tõusta.

«Näe... vaat kuidas...» algas Ivan Aleksejevitš, püüdes midagi ütelda, aga tõmblus läbistas Lihhovidovi näo.

«Pea!» hüüdis ta ja kükitas maha, sõrmi harali ajades, ehmunult ringi vaadates. «Kuula! Ma lasen kohe laulu lahti. Lendas jumala linnuke öökulli juurde, kõneleb:

Ütle mulle, öökull,
Ütle, tark linnuke:
Kes on sinust suurem,
Kes sinust vanem?
Siin on kotkas — kuningas,
Siin ka kull — major,
Siin on loorkull — jessauul,
Ja ka meikad — uraallased.
Tuvikesed — atamanlased,
Melekad — rivimehed,
Kuldnokad — kalmõkid,
Hakid — mustlannad,
Harakad — aadliprouad,
Hall pardike — jalavägi,
Lagled aga — moldaavlannad...

«Oota!» Ivan Aleksejevitš kahvatas. «Mis sul on, Lihhovidov?... Oled haigeks jäänud? Mis?»

«Ära sega!» — ta läks tumepunaseks, ja jälle kõverdades kahvatusiniseid huuli mõttetus naeratuses, jätkas sellesama õudse retsitatiiviga:

Lagled aga — moldaavlannad,
Trapid — napakad,
Hüübid — kaklejad,
Näe, künnivaresed — artilleeria,
Varesed — valahhid,
Kajakad — viiuldajad...

Ivan Aleksejevitš kargas püsti:

«Tule, lähme omade juurde, muidu võtavad sakslased meid siin kinni! Kuuled?»

Kätt lahti kiskudes, tõtates, huultelt sooja ila pillates hüüatas Lihhovidov edasi:

Õitselinnud — moosekandid,
Pääsukesed — nääpsukesed,
Tihane — koguja,
Mustpugu — paljaspugu,
Varblane — kümnik...

Hetamatult katkes hääl, ja siis hakkas haige laulma, [illegible], kähisevalt. See polnud laul, vaid paisuv hundi [illegible], mis voolas ta irevil suust kõrglainena. Terayat kihvataolistel hammastel helkles pärlmutriliselt ila. Hoolustundega vaatas Ivan Aleksejevitš hiljutise seltsiniche meeletult kõõritavaisse silmadesse, tema pea külge hiljuvaile juustele, otsekui vahast kõrvadele. Lihhovidov ulus juba mingi vihase ägedusega:

Meie kuulsus kaugel kostab.
Seal, kus Doonau-jõgi voolab,
Türklase me võitsime,
Ristirahva vabastime,
Mägedel me lendlesime
Nagu rohutirtsuparv.
Berdanipüsse paugutime
Kõik me, doni kasakad.
Kalkunid teil, kanakesed,
Kõik me ära tapame,
Teie lapsed, kullakesed,
Kõik me vangi võtame.

«Martin! Martin, tule siia!» hüüdis Ivan Aleksejevitš, silmates metsasihil komberdavat Martin Šamili.

Püssile toetudes astus see juurde.

«Äita mul ta ära viia. Näed?» Ivan Aleksejevitš osutas hullule silmadega. «Tema asi on otsas. Veri on pähe löönud.»

Šamil sidus haavatud jala alussärgi küljest käristatud käisega kinni; ilma Lihhovidovile vaatamata võttis tal ühelt poolt käe alt kinni, Ivan Aleksejevitš võttis teiselt poolt, ja nii nad läksid.

Mägedel me lendlesime
Nagu rohutirtsuparv...

hüüatas Lihhovidov juba tasemini. Valuliselt nägu krimpsutades manitses teda Šamil:

«Jäta karjumine! Jäta, jumala pärast. Sina oled nüüd oma lendamise juba täielikult ära lennanud. Jäta järele!»

Kalkunid teil, kanakesed,
kõik me ära tapame...

Hullumeelne püüdis kasakate käte vahelt lahti rabeleda, ei lakanud laulmast ja ainult harva pigistas kätega meelekohti, ragistas hambaid, ja rippuvat lõualuud väristades kiskus viltu meeletuse kuumast hingusest kõvetatud pead.

4

Versta nelikümmend allapoole mööda Stohhodi jõge olid käimas lahingud. Kaks nädalat ägas lakkamatu, valbumatu suurtükimürin, öösiti tükeldasid kauget violetset taevast prožektorikiirte vastuhelgid; nad särasid tuhnvikerkaarevärviliste pälkudena, pilgutlesid ükstelsele, sisendasid seletamatut rahutust neisse, kes siit jälgisid sõja pahvatusi ja kumasid.

Siia, soisesse ja metsikusse rindelõiku oli paigutatud 12. kasakapolk. Päeval aeg-ajalt tulistati madalais kaevikuis liikuvaid austerlasi, öösel, kaitstud soost, magati või mängiti kaarte; ainult tunnimehed jälgisid jubedaid oranže valgusepahvakuid seal, kus olid käimas lahingud.

Ühel kuival külmal ööl, kui kauged vastuhelgid eriti heledalt taeval virvendasid, väljus Grigori Melehhov muldonnist, läks mööda ühenduskraavi metsani, mis kaevikute taga kerkis halli harjasena madala künka mustal lagipeal, ja heitis avarale lõhnavale maale. Muldonn oli täis suitsetatud, haisev, halkjaspruun tubakasuits rippus narmalise linana väikese laua kohal, mille ümber umbes kaheksa kasakat vihtusid kaarte mängida, siin metsas aga, künkatipus, heljub tuuleõhk, nii tasane, nagu tuleks ta möödalendava nähtamatu linnu tiibade löögist; sõnulseletamatult nukrat lõhna kiirgab hallaööde suretatud rohi. Mürskudest inetult pöetud metsa kohal koguneb pimedus, taevas hõõgub Sõelatähtede suitsune lõke, Suur Vanker lebab linnutee kõrval nagu ümberläinud vanker viltu püstiseisva tiisliga, ainult põhjas paistab ühtlase sirava valgusega Põhjanael.

Silmi vidutades vaatas Grigori sellele, ja tähe jälse kumeda valguse mõjul, mis teravalt silmadesse tungis, paisusid ripsmete all samasugused külmad pisarad.

[illegible] lamades meenutas Grigori millegipärast [illegible], mil ta Nižne-Jablonovski külast Jagodnojesse [illegible] läks; lõikava valuga meenutas tedagi. [illegible] välja ähmase, ajast pooleldi kustutatud, lõpp[illegible] halli ja võõra näo. Äkki põksuma hakanud süda[illegible] püüdis ta taastada seda niisugusena, nagu oli [illegible] viimasel korral, valust moonutatuna, punase [illegible] põsel, aga mälu lükkas kangekaelselt esile [illegible] — pisut küljele kallutatud, naeratas see võib[illegible]. Nüüd pöörab ta pead, vallatult ja armurikkalt [illegible] alt üles tuliste mustade silmade pilguga, midagi [illegible] hellitavat, kirglikku sosistavad punased [illegible] iharad huuled, ja pikkamisi juhib ta pilgu tei[illegible], käänab ennast, tõmmul kaelal on kaks suurt kahu[illegible] iharat... neid armastas Grigori kunagi nii väga [illegible].

[illegible] võpatab. Talle näib, et ta haistis hetkeks Aksinja [illegible] õlipeent maruheina-aroomi; kõverdudes ajab ta [illegible] laiali, kuid... ei, see on kopitanud lehtede eru[illegible] lõhn. Aksinja näoovaal tuhmub, valgub laiali. Gri[illegible] sulgeb silmad, paneb käed maa karedale nahale ja [illegible] kaua, pilgutamata, kuidas murtud männi taga [illegible] värveleb uhke helesinise liblikana liikumatus [illegible] Põhjanael.

[illegible] mälestuste üksikud rebemed tumestasid [illegible] kuju. Talle meenusid need nädalad, mis ta veetis [illegible] külas perekonna keskel, pärast vahekorra katkemist Aksinjaga; öösiti — Natalja iharad, laastavad kallistused, nagu püüaks ta hüvitada oma endise tütarlapseliku külmuse eest; päeval — perekonna tähelepanelik, [illegible] lipitsev suhtumine, lugupidamine, millega külatahvas esimest Georgi kavaleri vastu võttis. Kõikjal, [illegible] perekonnas tabas Grigori hämmastunult-aupaklikke [illegible], — teda silmitseti nii, nagu poleks usutud, et tema on [illegible] Grigori, kunagine tormakas ja lõbus poiss. [illegible] vestlesid vanamehed maidaanil nagu võrdsega, [illegible] kohates vastati tema tervitusele mütsi mahavõtmisega, tüdrukud ja naised vaatlesid varjamatu vaimustusega mehist, pisut vimmakat kogu sinelis, millele oli kinnitatud triibulise paela küljes rist. Ta nägi, et Pantelei Prokofjevitš ilmselt oli uhke temale, sammudes tema kõr-

val kirikusse või väljakule. Ja kogu see keeruline peen meelituse, aupaklikkuse, vaimustuse mürk hävitas vähehaaval teadvuses selle tõe seemneid, mille oli külvanud temasse Haranža. Grigori läks rindele tagasi teise inimesena, kui ta sealt oli tulnud: oma, kasakapärane, emapiimaga sisseimetu, kogu elu kestel armastatu sai võidu suure inimliku tõe üle.

«Ma teadsin, Griška,» kõneles nokastanud Pantelei Prokofjevitš jumalagajätuks ja silus erutatult hõbedasi mustaseguseid juukseid, «teadsin ammu, et sinust tuleb hea kasakas. Kui sa aasta-vanuseks said, siis viisin su vana kasakapruugi kohaselt õue, — mäletad, eit? — ja panin ratsa hobuse selga. Kus sina, vemmal, tal kohe kätega lakast kinni. Juba siis taipasin, et sinust peab asja saama. Ja saigi.»

Hea kasakana läks Grigori rindele; suutmata hinges leppida sõja mõttetusega, kaitses ta ausalt oma kasakakuulsust...

Tuhande üheksasaja viieteistkümnes aasta. Maikuu. Olhovtšiki küla all tungib mööda ererohelist aasakangast jalaväerivis peale saksa 13. Raudne polk. Kuulipildujad võristavad siristilastena. Kaalukalt kätsatab jõe kohale mahaheitnud vene roodu raskekuulipilduja. 12. kasakapolk võtab lahingu vastu. Grigori jookseb ahelikus ühes oma sotnja kasakatega ja tagasi vaadates näeb päikese hõõguvat ketast keskpäevasel taeval ning teist samasugust jõeabajas, mida ääristab kollaseurvaline pajuvõsa. Teisel pool jõge, paplite taga on varjul hobusehoidjad, eespool aga on saksa ahelik, kiivrite vaskkotkaste kullane läige. Tuul liigutab laskude koirohutaoliselt sinkjashalle suitse.

Grigori tulistab ruttamata, sihib hoolega, ja kuulatades kahe lasu vahel rühmaülema käsklust, kes hõikab sihikuseadet, jõuab ettevaatlikult maha panna tema sõduripluusi käisele roninud täpilise lepatriinu. Siis tuleb rünnak... Rautatud püssipäraga lööb Grigori jalust maha pika saksa leitnandi, võtab vangi kolm saksa sõdurit ja, tulistades nende peade kohal õhku, sunnib sõrki jooksma jõe juurde.

Rava-Russkaja all võtab ta 1915. aasta juulikuus kasakate rühmaga tagasi austerlaste poolt vallutatud kasaka-

[illegible]. Sealsamas läheb ta lahingu ajal vaenlase tagalasse, avab kergekuulipildujast tule ja ajab pealetungivad austerlased põgenema.

Teisel pool Bajanetsi võtab kokkupõrkes vangi paksu austria ohvitseri. Heidab selle nagu oina põiki sadulasse ja kihutab, kogu aeg tundes vastikut inimese rooja haisu, [illegible] tuli ohvitserist, ja lihava, hirmust märja keha värinat.

Ja eriti elavalt meenutas Grigori, künka mustal paljakul tamades, juhtumit, mis viis teda kokku verivaenlasega — Stepan Astahhoviga. See oli siis, kui 12. polk rindelt ära viidi ja kiiresti Ida-Preisimaale saadeti. Kasakahobused tallasid korralikke saksa põlde, kasakad põletasid saksa elamuid. Nende poolt läbikäidud teel laotus ruske suits ja hõõgusid seinte söestunud varemed ning lõhenenud kivikatused. Stallupõneni linna all läks polk pealetungile ühes 27-nda Doni kasakapolguga. Grigori nägi [illegible] kõhnunud venda, puhtalt raseeritud Stepani ja teisi oma küla kasakaid. Lahingus said polgud rängalt lüüa. Sakslased piirasid nad ümber, ja kui [illegible] sotnjat üksteise järel rünnakule tormasid, selleks et sulgunud vaenlaserõngast läbi murda, nägi Grigori, kuidas Stepan tema all tapetud musta hobuse seljast maha hüppas ja maas rabelema hakkas. Grigori tundis äkki rõõmsa otsustuse kõrvetust, — ta pidas hobuse vaevu kinni, ootas, kuni viimane sotnja, kes peadegu oleks Stepani ära sõtkunud, mööda kihutas, siis hüppas tema juurde ja hüüdis:

«Võta jalusest kinni!»

Stepan surus jaluserihma pihku, jooksis umbes pool versta Grigori hobuse kõrval.

«Ära kihuta kiiresti! Ära kihuta, Issanda Jeesuse nimel!» palus ta lõõtsutades.

Läbimurdekohast möödusid nad õnnelikult. Metsani, kus väljatunginud sotnjad jalastusid, oli jäänud vaevalt sada sülda, aga siis tabas kuul Stepani jalga, ja tõmbunud jaluse küljest lahti, kukkus ta selili. Tuul kiskus Grigori mütsi peast, viskas tuka silmadele. Ta heitis juuksed kõrvale, vaatas tagasi. Longates jooksis Stepan [illegible] juurde, viskas sellesse kasakamütsi, istus maha, hakkas ruttu punaste lampassidega pükse jalast tõmbama.

Künka poolt lähenesid joostes saksa aheliku lülid, ja Grigori mõistis: Stepan tahab elada, — selleks kisub endal jalast kasakapükse, et teda peetaks sõduriks: kasakaid sakslased tol ajal vangi ei võtnud... Südamehääleis alistudes pööras Grigori hobuse järsult ringi ja kappas põõsa juurde, hüpates sõidu peal maha.

«Istu peale!...»

Grigori ei saa unustada Stepani silmade lühikest sähvatust. Ta aitas Stepanil sadulasse istuda, ise jooksis jalusest kinni hoides higist nõretava hobuse kõrval.

Tsiuuuu... — venitas kuul kuuma vilet ja kuuldepiirkonnast välja lennates, rebis vile puruks: üüit!

Grigori pea kohal, Stepani kriitja näo kohal, külgedel, igal pool see lükkiv, puuriv vilin: tsiuuuu-üüt, tsiuuuu-üüt, taga aga laskude plaksud nagu ülevalminud akaatsiakõtrade praksumine:

Puk-pak! Puk-pak! Ta-tah-ah-ah!

Metsas ronis Stepan, valu pärast kõverasse kiskudes, hobuse seljast maha, viskas ratsutid käest, läks longates eemale. Üle vasaku saapa sääre voolas verd ja igo sammu juures, kui ta haavatud jalale toetus, pritsis lahtitõmbunud talla vahelt peenike kirsspunane juga. Stepan najaldus laiaharalise tamme tüvele, kutsus Grigorit sõrmega. See astus juurde.

«Saabas on verd täis jooksnud,» ütles Stepan.

Grigori vaikis, vaatas kõrvale.

«Griška... kui me täna peale tungisime... Kas kuuled, Grigori?» hakkas Stepan kõnelema, aukuvajunud silmadega Grigori silmi otsides. «Kui me peale tungisime, lask sin ma tagant korda kolm sinu pihta... Ei juhtunud tapma, jumal hoidis ära.»

Nende pilgud kohtusid. Sissevajunud silmakoobastest hiilgas talumatult Stepani vahedaks ihutud pilk. Stepan kõneles, vaevalt paotades kokkupigistatud hambaid:

«Sa päästsid mu surma käest... Aitäh... Aga Aksinja pärast ei või ma andeks anda. Süda ei luba... Sa ära sunni mind, Grigori...»

«Ma ei sunni,» vastas siis Grigori.

Nad lahkusid endiselt lepitamatuina...

Ja veel... Maikuus murdis polk ühes teiste Brussilovi armee väeosadega Lutski juures rindest läbi, uitas taga-

[illegible] ringi, peksis vaenlast ja võttis vastu vaenlase lööke. [illegible] alt viis Grigori sotnja omavoliliselt rünnakule, valutas austerlaste haubitsapatarei ühes meeskonnaga. [illegible] hiljem ujus kord üle Bugi «keelt» tooma. Lõi [illegible] seisva tunnimehe jalust maha, ja see, tugev, tüse [illegible] keerutas kaua ringi temast kinni hoidvat poolpatjast Grigorit, kippus karjuma ega tahtnud kuidagi [illegible] end kinni siduda.

[illegible] meenutas Grigori seda juhtumit.

[illegible] vähe selliseid päevi laiali puistanud ammuste [illegible] lahingute väljadele? Grigori hoidis hoolega [illegible], otsis juhust ilmutada piiritut vaprust, riskis, [illegible] tempe, käis ümberriietatuna austerlaste taga-[illegible] ilma verd valamata vahiposte maha; džigiteeris [illegible] ja tundis, et jäädavalt oli kadunud see valu ini-[illegible] pärast, mis oli piinanud teda sõja esimestel päe-[illegible]. Süda oli kalgiks, kõvaks muutunud, nagu soolak [illegible] ajal, ja nagu soolak vett sisse ei tõmba, nii ei tun-[illegible] Grigori südamesse haledust. Külma põlgusega [illegible] ta teiste ja oma eluga; seetõttu peeti teda vap-[illegible] teenis välja neli Georgi risti ja neli medalit. [illegible] paraadidel seisis paljude sõdade püssirohu-[illegible] läbiimbunud polgulipu kõrval; kuid ta teadis, [illegible] suuda enam naerda nii, nagu varem; teadis, et tal [illegible] silmad auku vajunud ja põsenukid teravalt püsti; [illegible], et tal on last suudeldes raske otsekoheselt vaa-[illegible] selgeisse silmadesse; Grigori teadis, missugust [illegible] ta oli maksnud kõikide ristide ja aukõrgenduste [illegible].

[illegible] lamas künkal, sinelihõlmad külje alla käänatud, [illegible] vasaku käe küünarnukile. Hõlpsasti elustas mälu [illegible], ja nappidesse katkendlikesse sõjamälestus-[illegible] põimus peene helesinise lõngana mõni kauge [illegible] lapsepõlvest. Hetkeks peatus Grigori mõte sellel [illegible] ja nukrusega, siis siirdus jälle hiljutise juurde. [illegible] kaevikuis mängis keegi meisterlikult mandoliini. [illegible], tuules võnkuvad helid ruttasid sealtpoolt, [illegible] üle Stohhodi, sibasid kergelt maa kohal, mis oli [illegible] niisutatud inimverega. Seniidis särasid [illegible] tulisemalt, pimedus tihenes, ja soo kohal küürutas [illegible] kesköine udu. Grigori suitsetas kaks plotskit järjest,

silitas karmivõitu hellitusega püssirihma, — vasaku käe sõrmedele toetudes tõusis külalislahke maa pealt; läks aeglaselt kaevikute poole.

Muldonnis mängiti ikka veel kaarte. Grigori heitis narile, tahtis veel rännelda mälestusis mööda läbikäidud ammuseid, juba rohtunud radu, aga uni uimastas ta; ta uinus selles ebamugavas asendis, mille oli võtnud laua des, ja nägi unes ääretut, põuatuule kõrvetatud steppi õlglillede roosakas-lillasid puhmastikke, tutilise sireli karva nõmmeliivatee vahel rautamata hobusekapjade jälgi... Stepp oli tühi, kohutavalt vaikne. Tema, Grigori, läks mööda kõva saviliivast maad, aga oma samme ei kuulnud, ja sellest hakkas hirm... Ärganud ja kergita nud pead, — põskedel olid viltused vorbid ebamugavas asendis magamisest, — mälus Grigori kaua huultega nagu hobune, kes on hetkeks haistnud ja jälle kaotanud mõne rohu haruldase aroomi. Pärast magas ta ärkamata tult, ilma unenägudeta.

Järgmisel päeval tõusis Grigori seletamatu pilnava nukruse tundega.

«Mida's sina täna nii sünge oled? Kas nägid staniitsa unes?» küsis talt Tšubatõi.

«Õigesti arvasid. Nägin steppi unes. Süda läks nii rahu tuks... Saaks koju puhkusele minna. Kuradi moodi on ära tüüdanud see tsaariteenistus.»

Tšubatõi muigas heatahtlikult. Ta elas kogu aeg õhes muldonnis Grigoriga, suhtus temasse selle lugupidami sega, mida tugev loom tunneb teise niisama tugeva vastu pärast esimest tüli 1914. aastal polnud nende vahel enam kokkupõrkeid olnud, ja Tšubatõi mõju avaldus ilmselt Grigori iseloomus ja hingeelus. Sõda oli Tšubatõi maailmavaadet tugevasti muutnud. Visalt, aga kindlalt lähenes ta sõja eitamisele, kõneles sageli pikalt reetu reist-kindraleist ja tsaarilossi sissepugenud sakslasest. Korra lipsas tal kuidagi lause: «Mis seal head oodata, kui keisrinna ise on saksa sugu. Parajal silmapilgul müüb meid ära niikui niuh!...»

Kord kõneles Grigori talle Haranža õpetusest, kuid Tšubatõi ei suhtunud sellesse pooldavalt.

«Laul on küll hea, aga hääl kähiseb pisut,» kõneles ta pilkavalt naeratades, oma sinkjaspunast paljast pealage

[illegible] «Sellest pasundab Miška Koševoi nagu kukk [illegible]. Pole neist revolutsioonidest tolku midagi, [illegible] naljategemine. Saa ometi aru, et meil, kasakail, [illegible] ei saa iseoma võimu, aga mitte mõnd teist. Meil on [illegible] lugevat tsaari, Mikolai Mikolaitši[1] taolist, talu[illegible]ega aga pole meil ühist asja — ei hani ole seale [illegible]. Talumehed püüavad maa endale kiskuda, töö[illegible] tahab endale suuremat palka saada, — aga mis [illegible] saame? Maad on meil laialt! Mis peale selle veel [illegible]? Kõik tühi jama. Tsaar on meil viletsake — ega [illegible] salata. Papi oli tal kangem mees, see aga viib [illegible] niikaugele, et läheb lahti revolutsioon, nagu viien[illegible] saatal, ja kõik veereb kolinal mäest alla kus kurat. [illegible] pole see kasuks. Hoidku jumal selle eest, et tsaar [illegible] kihutatakse, sest siis jõuab järg ka meie kätte. [illegible] tuletatakse vana vaen meelde ja hakatakse ka meie [illegible] talumeestele juurde lõikama. Peab silmad ja kõrvad lahti hoidma...»

«Sina mõtled alati ühe küljega...» vastas Grigori [illegible].

«Tühi jutt. Sina oled veel noor, sisse sõitmata, aga [illegible], kui sind tublisti vahule aetakse, siis saad aru, kus[illegible] tõde on.»

[illegible] lõppesidki harilikult kõnelused. Grigori jäi [illegible]. Tšubatõi püüdis mõnest kõrvalisest asjast juttu [illegible].

[illegible] päeval sattus Grigori juhtumisi ebameeldivo loo [illegible]. Nagu alati, peatus keskpäeval künka taga kohale [illegible] väiköök. Mööda ühenduskraave hakkasid selle [illegible] ruttama kasakad, üksteisest ette jõuda püüdes. [illegible]manda rühma jaoks käis toidu järel Miška Koševoi. [illegible] vidva otsas tõi ta rea auravaid katelokke, ja vae[illegible] oli muldonni astunud, kui hüüdis:

«Nii ei saa, vennad! Mis see's tähendab, kas meie [illegible] koerad või?»

---

[1] Nikolai Nikolajevitš (1856—1929) — suurvürst, [illegible] Nikolai-II onu, I maailmasõja alguses oli Vene sõjaväe kõr[illegible] ülemjuhataja. Kodusõja ajal põgenes välismaale, kus toeta[illegible] Wrangelist ja enamikust monarhistidest, oli üheks preten[illegible] Vene troonile.

«Millest sa räägid?» küsis Tšubatõi.

«Meid toidetakse raisalihaga!» hüüdis Koševoi pahaselt.

Peaheitega viskas ta tagasi kullaka tuka, mis sarnanes palmitsetud metshumalakobaraga, ja katelokke narile asetades heitis Tšubatõile silmanurgast pilgu, pani ette:

«Nuusuta, mis hais kapsasupil on.»

Oma kateloki kohale kummardudes liigutas Tšubatõi sõõrmeid, kõverdas nägu, ja tahtmatult teda matkides liigutas ka Koševoi sõõrmeid, krimpsutas tuhmi nägu.

«Haisev liha,» otsustas Tšubatõi.

Ta lükkas kateloki vastikusega eemale, vaatas Grigorile.

See tõusis ropsuga narilt, tõmbas niigi kumera, nina kapsasupi kohal krimpsu, kallutus tahapoole ja laisa jalaliigutusega virutas esimese kateloki maha.

«Miks siis nii?» lausus Tšubatõi kõhklevalt.

«Kas sa ei näe miks? Vaata. Või oled lühikese nägemisega? Mis see on?» osutas Grigori jalge all laialivalguvale sogasele lõgale.

«O-o-o-o!... Ussid!... Kus lugu... Mina ei näinudki!... Vaat kus lõuna. See pole kapsa-, vaid nuudlisupp... Rupskite asemel ussidega.»

Põrandal veremäda-punase lihatüki kõrval lebasid rasvalaikudes valged lüliussid.

«Üks, kaks, kolm, neli...» luges Koševoi, millegipärast sosinal.

Veidi aega vaikisid kõik. Grigori sülitas läbi hammaste. Koševoi tõmbas mõõga välja, ütles:

«Kohe võtame selle supi vahi alla ja — sotnjaülema juurde.»

«Vaat! Õige!» kiitis Tšubatõi heaks.

Ta hakkas askeldama, tääki ära kruvides kõneles:

«Meie viime supi ja sina, Griška, tuled järel. Kannad sotnjaülemale ette.»

Täägil kandsid Tšubatõi ja Miška Koševoi kapsasupiga täidetud katelokki, hoides paljastatud mõõku. Nende taga sammus Grigori, tema järel aga liikusid mööda tranšeede siksakke katkestamatu hallrohelise lainena muldonnidest väljajooksnud kasakad.

«Mis on lahti?»

«Häire?»

«Vaid olla on midagi rahu asjas?»

«Mis veel... või rahu oled hakanud tahtma, aga kas kurvikut ei taha?»

«On ussitanud kapsasupi vahi alla võtnud!»

Tšubatõi ja Koševoi peatusid ohvitseride muldonni juures. Kummardudes, vasaku käega mütsi kinni hoides astus Grigori «rebaseurgu».

«Ära trügi!» ajas Tšubatõi kurjalt hambad irevile, vaadates tagasi teda tõuganud kasakale.

Sotnjakomandör tuli välja, sinelit kinni nööpides, aruvaamatuses ja pisut rahutult vaadates tagasi Grigorile, kes väljus muldonnist viimasena.

«Milles asi seisab, vennad?» Komandör laskis pilgul üle kasakate peade käia.

Grigori astus ette, vastas üldises vaikuses:

«Toime siia vahialuse.»

«Missuguse vahialuse?»

«Siin...» Grigori osutas supiga katelokile Tšubatõi jalge ees. «See on vahialune... Nuusutage, millega teie kasakaid toidetakse.»

Tal murdus kulm ebaühtlaseks kolmnurgaks ja, värelnud pisut, sirgus jälle. Uurivalt jälgis sotnjaülem Grigori näo ilmet; tusasena pööras pilgu katelokile.

«Raipelihaga on hakatud toitma!» hüüdis Miška Koševoi ägedalt.

«Varustusülem tuleb minema saata!»

«Rästik!»

«On end rasva õginud, saatan!»

«Tema larbib kapsasuppi loomaneerudega...»

«Siin aga on ussidega!» hakkasid lähemalseisjad kaasa rääkima.

Sotnjaülem ootas kuni kõnekõmin vaibus, siis ütles järsult:

«Tasa-a-a! Vait olla nüüd! Kõik on öeldud. Varustusülema vallandan juba täna. Määran komisjoni tema tegevuse uurimiseks. Kui on alaväärtuslik liha...»

«Kohtu alla anda!» käratati tagantpoolt.

Uus hüüatuste laine summutas sotnjaülema hääle.

Varustusülem tuli vahetada teel. Mõni tund pärast

seda, kui mässama hakanud kasakad olid võtnud vahi alla ja viinud sotnjaülema juurde kapsasupi, sai 12-nda polgu staap käsu positsioonidelt lahkuda ja käskkirjale juurdelisatud marsruudi järgi minna rännakukorras Rumeeniasse. Öösi asusid kasakate asemele siberi laskurid. Rõnvitši alevis sorteeris polk hobuseid ja hommikul asus kiirmarsiga Rumeenia poole teele.

Rumeenlastele, kes kandsid ühe kaotuse teise järel, saadeti appi suuri väekoondisi. Seda oli näha ainuüksi sellestki, et juba esimesel rännakupäeval majutajad, kes õhtu eel saadeti külasse, kus marsruudi plaani järgi ööbimine oli ette nähtud, tulid tühjalt tagasi: küla oli viimse võimaluseni täis kiilutud jala- ja suurtükiväge, kes samuti Rumeenia piiri poole liikusid. Polk oli sunnitud veel kaheksa versta edasi minema, et kindlustada endale öökorter.

Nad läksid seitseteist päeva. Hobused jäid sööda puudusel kõhnaks. Sõjast laastatud rindelähedasel alal ei olnud hobusemoona; elanikud olid kas põgenenud sise-Venemaale või varjasid end metsades; avatud onnide paljad seinad mustendasid süngelt, harva kohtasid kasakad inimtühjal tänaval mõnd tusast, ehmunud elanikku, ja seegi, silmates relvastatud mehi, ruttas peitu pugema. Kasakad, lakkamatust rännakust väsinud, külmanud, vihased endi pärast, hobuste pärast, kõige pärast, mis tuli kannatada, lõhkusid hoonete õlgkatuseid; purustusest terveks jäänud külades varastasid häbenematult viletsat söödanatukest, ja mittte mingisugused ähvardused juhtkonna poolt ei suutnud neid omavolist ja vargusest tagasi hoida.

Juba Rumeenia territooriumi lähedal, ühes jõukas külakeses sai Tšubatõi sellega hakkama, et varastas aidast umbes matitäie otri. Peremees tabas teda värskelt teolt, kuid Tšubatõi peksis vaikse eaka bessaraablase läbi ja viis odra siiski ära hobusele. Rühmaohvitser leidis ta lasila juures. Tšubatõi oli hobusele torba pähe sidunud, kõndis tema ümber, värisevate kätega ta sisselangenud kondiseid külgi silitades, vaatas talle silma nagu inimesele.

«Urjupin! Anna oder tagasi, kurivaim! Sind lastakse ju selle eest maha! . . .»

Tšubatõi vaatas ohvitserile vihase kõõrdpilguga, ja [illegible] mütsi jalge alla, pani esimest korda oma polgus viibimise kestel metsikult karjuma:

«Mõistke kohut! Laske maha! Tapa mind siinsamas, aga otri ma tagasi ei anna! . . . Mis, kas minu hobune [illegible] nälja kätte lõppema? Ah? Ei anna otri tagasi! Mitte üht iva ei anna!»

Ta haaras kinni kord peast, kord ahnelt mäluva hobuse [illegible], kord mõõgast . . .

Ohvitser seisis veidi aega vaikides, vaatas hobuse koletult paljastele laudjaluudele, ja osutades peaga, ütles:

«Annad sa talle siis kuuma nahaga vilja?»

Ta hääles kostis selgesti kohmetust.

«Ei, ta on juba jahtunud,» vastas Tšubatõi peaaegu [illegible], kogudes pihku torbast mahakukkunud teri ja puistates neid sinnasamasse tagasi.

Novembri esimestel päevadel oli polk juba positsioonidel. Transilvaania mägede kohal keerutasid tuuled, kuristikes hõljus külmaudu, tugevasti lõhnasid öökülmadest kõrvetatud männimetsad, ja esimesel puhtal lumel mägedes sattus inimeste silme alla sagedamini metsloomade jälgi: sõjast üleshirmutatud hundid, põdrad, metskitsed olid lahkunud metsikutelt radadelt ja läksid ära sisemaale.

7-ndal novembril jooksis 12. polk tormi «320-nda» kõrgendiku peale. Eelmisel päeval olid asunud kaevikuis austerlased, tormijooksupäeva hommikul aga olid tulnud nende asemele saksilased, keda nüüdsama oli kiiresti Prantsuse rindelt üle toodud. Jalaväerivis läksid kasakad mööda kiviseid, kerge lumega ülepuistatud nõlvu. Jalge alt varises külmunud kivipuru, suitses peenikest lumetolmu. Grigori läks Tšubatõi kõrval ja süüdlaslikult ning kuidagi häbelikult naeratades kõneles talle:

«Mul on täna millegipärast nagu hirm . . . Justkui esimest korda läheksin pealetungile.»

«Nonoh? . . .» imestas Tšubatõi.

Ta kandis oma kulunud püssi, hoides seda rihmapidi, imes vurrudelt jääpurikaid.

Kasakad liikusid mäkke ebaühtlaste ahelikkudena, läksid ilma pauguta. Vaenlase kaevikute harjad vaikisid ähvardavalt. Seal, nõlva taga, sakslaste juures manitses leitnant — tuulest punetava näoga ja kestendava ninaga saksilane — sõdureid; end kogu kehaga tahapoole heites, naeratades, karjus neile trotslikult:

«Kameraden! Wir haben die Blaumäntel oft genug gedroschen! Da wollen wir's auch diesen einpfeffern, was es heisst mit uns'n Hühnchen zu rupfen! Ausharren! Schiesst noch nicht!»[1]

Kasakasotnjad läksid tormijooksule. Jalge alt varises puredat kivimit. Luitunud pasliku otsi üles toppides naeratas Grigori närviliselt. Tema lohkuvajunud põskedel, mida kattis ammu-ajamata habeme must tüügastik, ja rippuval ninal oli kollakas-sinine varjund, härmatanud kulmude alt sätendasid silmad tuhmilt nagu antratsiidikillud. Tavaline rahu oli temast lahkunud. Äkki tagasitulnud neetud hirmutunnet alla surudes kõneles ta Tšubatõile, vidutatud silmade valvsa pilguga jälgides halli, kerge lumega ülepuistatud kaevikute-harja:

«Vaikivad. Lasevad lähemale. Aga mina kardan, ja ei tunne häbigi... Mis siis, kui praegu korraga ümber pöörata ja — tagasi?»

«Mis sa seletad täna?» päris Tšubatõi ärritatult. «Siin, sõber, on nagu kaardimängus: kui pole usku endasse, võetakse pea maha. Sa oled näost kollane, Griška... Sa kas oled haige või... koksatakse sind täna ära. Vaata! Nägid!»

Sakslane lühikeses sinelis, teravatipuline kiiver peas, tõusis hetkeks kaevikute kohale täies pikkuses ja kadus jälle.

Grigorist vasemal sammuv ilus heleruuge kasakas Jelanskaja staniitsast kord võttis paremast käest kinda ära, kord tõmbas selle jälle kätte. Ta kordas seda liigutust vahetpidamata, kiiresti sammudes, kangelt põlvist jalgu painutades ja liialdatult valjusti köhatledes. «Nagu läheks üksi öösel... vägisi köhib, — teeb endale tuju,»

[1] Sõbrad! Me oleme sinisineleid enam kui üks kord kloppinud! Näitame siis ka neile, mis tähendab meiega kana kitkuda! Vastu pidada! Ärge tulistage veel!

[illegible] Grigori tema kohta. Selle kasaka taga paistis [illegible] Maksajevi tedretähniline põsk, edasi sammus [illegible] Grošev, kõrvalekeeratud täägiteravikuga püssi [illegible] ettepoole hoides. Grigorile meenus, et Jemeljan [illegible] päeva eest rännakul varastanud rumeenlaselt [illegible] maisi, murdes sellesama täägiga sahvriluku [illegible] Peaaegu Maksajevi kõrval läks Miška Koševoi. Ta [illegible] ahnelt, nuuskas tihti nina, pühkides sõrmi sineli [illegible] hõlma väliskülje vastu.

«[illegible] tahaks,» kõneles Maksajev.

«[illegible] on saapad kitsad, Jemeljan. Ei saa kohe käia,» [illegible] Miška Koševoi.

Grošev katkestas teda vihaselt:

«[illegible] pole mitte saabastest jutt! Vaata, et sakslane [illegible] kohe kuulipildujast.»

[illegible] esimese kogupaugu ajal lõi kuul Grigori jalust [illegible] kukkus ohates. Tahtis haavatud käe kinni siduda, [illegible] padrunitasku poole, kus oli side, aga tundmine, [illegible] varruka sees kuum veri kiiresti küünarnuki poole [illegible], tegi ta jõuetuks. Ta heitis siruli ja raskeks [illegible] pead kivi alla peites, nälpas äkki kuivanud [illegible] kohevat lumekühmukest. Ahnelt haaras ta väri[illegible] huultega sõredat lumetolmu, ebatavalise hirmuga [illegible] kuulatades kuulide kuiva ja teravat plaksu[illegible] ja paukude kõikehõlmavat mürinat. Pead tõstes nägi [illegible] tema sotnja kasakad jooksid mäest alla, libi[illegible], kukkudes, sihitult tulistades tahapoole ja üles. [illegible] millegagi seletatav ega õigustatav hirm tõstis ta [illegible] ja sundis teda jooksma alla, sinna, männimetsa [illegible] pitsi poole, kust polk arendas pealetungi. Grigori möödus Jemeljan Groševist, kes viis kaasa haavatud rühmaohvitseri. Joostes vedas Grošev teda järsust [illegible] alla; sotniku jalad käisid risti nagu joobnul, [illegible] surudes end Groševi õla vastu, sülitas ta [illegible] musti vereklompe. Laviinina veeresid sotnjad [illegible] poole. Hallidele nõlvakuile jäid tapetute hal[illegible] kämbukesed; haavatud, keda polnud jõutud kaasa [illegible], roomasid ise alla. Tagant hävitasid neid kuulipildujad.

[illegible]-u-ka-ka-ka-ka!... — kärises nagu rebenedes laskude lakkamatu vool.

Miška Koševoi käele toetudes jõudis Grigori metsa. Laugel väljakul metsa juures rikošettusid kuulid. Sakslaste vasakul tiival koputles kiiresti kuulipilduja. Näis, nagu hüppaks kõlinal mööda esimest jääd kellegi tugeva käega visatud kivi.

U-u-u-u-ka-ka-ka-ka-ka! . . .

«Andsid meile valu!» hüüdis Tšubatõi nagu rõõmustades.

Ruske männitüve vastu toetudes tulistas ta aeg ajalt laisalt kaevikute kohal jooksvaid sakslasi.

«Lolle peab õpetama! Õpetama!» karjus Koševoi hinngeldades, kätt Grigori käest ära kiskudes. «Lits rahvast Hullem! Voolab verest tühjaks, siis saab aru, mille eest teda kolgitakse!»

«Kuhu sa sihid?» Tšubatõi vidutas silmi.

«Tark saab ise aru, aga loll . . . mis lolliga teha? Egas talle vägisi saa sisse tuupida.»

«Kas sa vannet mäletad? Kas sina oled vandunud või ei?» noris Tšubatõi tüli.

Ilma vastamata laskus Koševoi põlvili, kraapis värisevate kätega maa pealt lund kokku, neelas seda ahnelt, kiiresti võbisedes, kõhides.

5

Hallist pilvevirvendusest kibralisel taeval rändas sügisene päike. Seal ülal lükkas vaikne tuuleõhk vaid kergelt pilvi takka, saates neid ära läände, Tatari küla kohal aga, Doni tumerohelise lagendiku kohal, paljastes metsade kohal raevutses tuul võimsate iilidena, painutas pajude ja paplite latvu, kaevas kohevaks Doni, kihutas mööda tänavaid ruskete lehtede parvi. Hristonja rehalas sasis tuul halvasti-päitatud nisuõlekuhja, puges alasse, kaevas kuhjapea alt lahti, paiskas peenikese malga maha ja äkki, haarates kuldse õlesületäie, kandis selle üle õue, keerutas tänava kohal, ja puistanud tühja tee ohtralt täis, heitis koheva lasu Stepan Astahhovi tare katusele. Hristonja naine jooksis palja päi õue, seelikut põlvede vahele surudes vaatas veidi aega, kuidas tuul mängib rehalas peremeest, ja läks jälle tarre.

Esimene sõja-aasta andis end küla majapidamises [illegible]tavalt tunda. Neis taludes, kus polnud enam kasa[illegible] seisid irvakil lahtised küünid, lagunenud tarad, [illegible] hävitus jättis nendele oma näotuid jälgi. Hristonja naine pidas maja üheksa-aastase pojanatukesega; Astahhovi elt ei tegelnud üldse majapidamisega, vaid oma [illegible]-olukorra tõttu hoolitses enda eest agaramalt kui meridi minkis, ilustas end ja täiskasvanud kasakate [illegible] võttis vastu neljateistkümne-aastasi ja vanemaid poisikesi, mille kohta andis veenvat tunnistust [illegible], mis omal ajal paksult tõkatiga kokku määriti ja sentjaani säilitas mustjaspruune paljastavaid jälgi. Stepan Astahhovi tare seisis tühi, aknad oli peremees enne äraminekut laudadega kinni löönud, katus oli kohati [illegible] tangenud, kattunud takjapuhmastikuga, uksel roostetas lukk, läbipääsmatult umbrohtu ja maltsa kasvanud [illegible] avatud väravast astus igal ajal sisse eksinud karjaloom, otsides varju kuumuse või halva ilma eest. Ivan Astahhovi oli tänavale kukkumas taresein, seda hoidis maa sisse kaevatud haraline tugi, — nähtavasti [illegible] saatus uljale suurtükiväelasele kätte nende saksa ja vene majakeste eest, mis ta sihturiks olles oli hävitanud.

Ka oli küla kõigis tänavais ja tanumais. Alaotsas [illegible] ainult Pantelei Prokofjevitši õu nii välja nagu [illegible]: kõik oli korras, terve. Aga siingi mitte igas [illegible]. Aidakatuselt olid plekk-kuked vanaduse tõttu [illegible] kukkunud, ait oli viltu vajunud, vilunud silm võis [illegible] mõningat lohakust. Mitte kõikjale ei jätkunud [illegible]mehe kätest, külv oli vähenenud, muust ei maksa [illegible]; ainult Melehhovi perekond ei olnud arvuliselt [illegible]: Petro ja Grigori asemele, kes mööda rindeid uitasid, oli Natalja möödunud sügise algul sünnitanud kaksikud. Oskas mehevanematele meelehead teha, sünnitades poisi ja tüdruku. Raseduse ajal oli Natalja õige haiglane, vahel ei saanud päevade kaupa [illegible] piinavate valude pärast jalgades, liikus jalgu [illegible] vedades, kulmu kortsutades, aga talus valu mehitult, — tõmmus, kõhnunud ja õnnelikus näos ei peegeldunud see iial. Hetkedel, kui kramp eriti tugevasti [illegible] kokku kiskus, tungis meelekohtadel higi väikeste

helmestena esile; ainult selle järgi taipas Iljinitšna, pead vangutades riidles:

«Heida pikali, kurivaim! Mis sa endast piinad?»

Selgel septembripäeval väljus Natalja, sünnituse lähenemist tundes, tarest.

«Kuhu sa lähed?» küsis meheema.

«Luhale. Vaatan korraks lehmi.»

Kiiresti väljus Natalja külast, tagasi vaadates, oiates, kätega kõhtu kinni hoides, puges tihedasse metsiku laukapuu võsastikku ja heitis maha. Oli juba pime, kui ta taguseid pidi koju jõudis. Linase põlle sees tõi kaasa kaksikud.

«Sa mu kullake! Kurivaim! Mis sa siis nii? ... Kus sa siis olid?» tõstis Iljinitšna kisa.

«Ma läksin häbi pärast ära ... Ei julgenud isa ees ... Ma olen puhas, ema, ka lapsed pesin puhtaks ... Võtke ...» õigustas end Natalja kahvatades.

Dunjaška tormas ämmamoori järele. Darja askeldas sõela kattes, Iljinitšna aga hüüatas naerdes ja nuttes:

«Daška! Jäta sõel! On's nad kassipojad, et sa nad sõela tahad panna? ... Issand, neid on ju kaks! Oi, issake, üks on poiss! ... Nataljuška! ... Tehke talle ometi ase! ...»

Kuulnud õues sellest, et minia oli sünnitanud kaksikud, lahutas Pantelei Prokofjevitš algul käsi, näppie habet, siis hakkas rõõmu pärast nutma ja asja ees, teiel taga, käratas kohalejõudnud ämmamoori peale:

«Luiskad, vanaeit!» ta raputas moori nina ees pika küünega sõrme. «Luiskad! Ei lõpe veel niipea Melehhovite sugu! Minia kinkis kasaka ühes plikaga. Vaat see on alles minia mis minia! Issand Jum-mal! Millega ma talle kullakesele niisukese heateo eest tasun?»

Too oli viljarikas aasta: lehm tõi kaks vasikat, mihklipäevaks oli igal lambal kaks talle, igal kitsel ... Niisuguse juhtumuse üle imestades arutles Pantelei Prokofjevitš endamisi: «Õnnelik aasta on tänavu, kasu muud kui tuleb! Ümberringi saab kõike kahevõrra. Nüüd on meil sigitist ... oho-ho!»

Natalja toitis lapsi rinnaga, kuni nad aastaseks said. Septembris võõrutas nad, aga ei kosunud enne hilisi sügist; kõhnunud näos läikisid piimjalt hambad ja sära-

[illegible] rõõsa läikega kõhnusest ülemäära suurtena [illegible] silmad. Ta ohverdas end täielikult lastele, [illegible] lohakaks enda suhtes, kodusest majapidamisest [illegible] kulutas tervenisti nende peale: pesi, kudus, [illegible] ja tihti, istudes, küljega vastu voodiotsa, lastes [illegible] rippuda, võttis hällist kaksikud, ja õlaliigutu[illegible] avarast särgist kõvaks paisunud suured [illegible] rinnad nagu melonid, imetas korraga [illegible]

[illegible] on sinust niigi kõik välja imenud. Liiga sage[illegible]!» Ja Iljinitšna patsutas pojalaste pakse, vol[illegible]

[illegible] Ära ole piimaga kitsi! Ega sul ole vaja teda [illegible] koguda,» segas Pantelei Prokofjevitš end [illegible] rohmakusega vahele.

[illegible] aastail elu aina alanes — nagu tulvavesi Donis. [illegible] venisid piinavalt igavaina, ja vaheldudes mööd[illegible] märkamatult alatistes askeldustes, töös, pisihäda[illegible] väikestes rõõmudes ja suures lakkamatus mures [illegible] pärast, kes olid sõjas. Petrolt ja Grigorilt tuli [illegible] harvu kirju määrdinud ja postitemplitest [illegible] ümbrikkudes. Grigori viimane kiri oli kellegi [illegible] vahelt läbi käinud: pool kirja oli lilla tindiga hooli[illegible] maha kustutatud ja halli paberi servale oli tehtud [illegible] arusaamatu märk. Petro kirjutas sagedamini kui [illegible] ja Darjale adresseeritud kirjades ähvardas teda [illegible] palus vallatused jätta, — nähtavasti jõudsid kuul[illegible] vabast elust ka temani. Grigori saatis ühes [illegible] koju raha — palka ja «ristiraha», lubas puhku[illegible] tulla, aga millegipärast ikka ei tulnud. Vendade [illegible] läksid lahku: sõda painutas Grigorit, imes ta näolt [illegible] värvis seda kollase sapiga, ta ei lootnud sõja [illegible] näha saada; Petro aga läks kiiresti ja libedalt [illegible] sai kuueteistkümnenda aasta sügise poole vaht[illegible], teenis sotnjakomandöri ümber lipitsedes kaks [illegible] ja tegi kirjades juba pisut juttu sellest, et püüab läbi [illegible] et teda saadetaks ohvitseride kooli edasi õppima. [illegible] saatis ta puhkusele tulnud Anikuškaga koju saksa [illegible] sineli ja oma päevapildi. Hallilt papitükilt vaatas [illegible] rahulolevalt ta vananenud nägu, kokkukeeruta[illegible] valkjad vurrud seisid püsti, nösunina all olid kõvad

huuled paotatud tuttavas naeratuses. Elu ise naeratas Petrole, ja sõda valmistas rõõmu sellepärast, et avas haruldasi perspektiive: kas võis tema, lihtne kasakas, kes maast-madalast oli tilpnenud härja sabas, mõelda ohvitseriseisusele ja muule heale elule? Aga löi leegitsema sõda ja selle kumas hakkas selgesti paistma tulevane lahe elu ... Ainult ühest äärest oli Petro elul näha täke sees: külas liikusid halvad kuuldused naise kohta. Stepan Astahhov käis selle aasta sügisel puhkusel, ja kui ta polku tagasi tuli, kiitles kogu sotnja ees sellega, et oli lõbusasti elanud Petro naisega. Petro ei uskunud seltsimeeste jutustusi; näost tumenedes ta naeratas, kõneles:

«Stjopka luiskab! Ta soolab mulle Griška eest.»

Aga ükskord kaeviku muldonnist välja tulles, pilgas Stepan kas juhuslikult või meelega maha väljaõmmeldud taskuräti; otse tema kannul tuli Petro, tõstis pitsiga ääristatud ilusasti väljaõmmeldud rätiku üles ja tundis selles ära oma naise käsitöö. Jälle keerdus umbsõbra viha Petro ja Stepani vahel. Petro varitses juhust, surm varitses Stepani, — ta oleks jäänud lamama Väina kaldale Petro märgisega kolbal. Aga varsti juhtus nii, et Stepan läks vabatahtlikult saksa valveposti maha võtma ega tulnud tagasi. Temaga kaasas olnud kasakad jutustasid, et saksa tunnimees olevat kuulnud, kuidas nemad traattõkkeid lõikasid, ja heitnud granaadi; kasakad jõudsid tema juurde läbi tungida, rusikahoobiga löi Stepan saksa tunnimehe jalust, abi-tunnimees aga tulistas, ja Stepan langes. Kasakad tapsid abi-tunnimehe, vedasid kaasa meelemärkuseta sakslase, kelle Stepani rusikatinatamp oli maha löönud, Stepani tõstsid üles, tahtsid kaasa viia, aga raskeks osutus kasakas, — tuli maha jätta. Haavatud Stepan palus: «Vennad! Ärge laske hukka saada! Vennad! Miks te mu siis maha jätate? ...» — aga siis pritsatas piki traati kuulipilduja juga, ja kasakad roomasid minema. «Semlakid! Vennad!» hüüdis Stepan neile järele, aga mis seal enam — oma nahk on ikka kõige kallim. Pärast seda, kui Petro Stepani kohta seda kuulis, läks tal kergemaks, nagu oleks kipitavalt haiget kohta ümisejarasvaga määritud, aga siiski otsustas: «Kui lähen puhkusele — lasen

[illegible] verd! Mina pole Stepan, nii ma ei jäta ...» — [illegible] tappa naise, kuid heitis selle mõtte kohe kõrvale: [illegible] ära, aga tema pärast läheb kogu elu hukka. [illegible] vanglas, kõik vaev on asjata nähtud, jääd [illegible] ilma ...» Otsustas lihtsalt läbi peksta, aga nii, [illegible] ajaks kaoks naisel himu ringi tõmmata. «Lõõn [illegible], silma välja, — vanakurat himustab siis teda [illegible] mõtles Petro, istudes kaevikuis Väina järsu [illegible] läheduses.

[illegible] närvutas puid ja rohtu, hommikukülmad näpis- [illegible] maa külmenes, pikenesid mustad sügisööd. [illegible] käisid kasakad toimkondades, tulistasid vaen- [illegible] vahtmeistritega sooja rõivastuse pärast, [illegible] aga kellelgi ei läinud meelest ebasõbra- [illegible] Poolamaast kaugel asetsev Donimaa.

[illegible] Melehhova aga tegi sel sügisel tasa kogu oma [illegible] mehetu elu eest. Esimesel jumalaema kaitsmise [illegible] ärkas Pantelei Prokofjevitš nagu alati enne [illegible] läks õue ja haaras peast kinni: kellegi üle- [illegible] kätega sagarailt mahavõetud ja keset tänavat [illegible] värav lamas põiki teed. See oli häbi. Värava [illegible] vanameeś kohe kohale, pärast pruukosti aga kut- [illegible] Darja suveköögi. Millest ta temaga seal kõneles, [illegible] ei tea, aga Dunjaška nägi, kuidas mõne minuti [illegible] Darja jooksis köögist välja õlgadele vajunud [illegible], sasitud ja nutune. Dunjaškast möödudes kis- [illegible] ta õlgu kössi, kõrged mustad kulmukaared värelesid [illegible] ja vihasel näol.

[illegible], kurivaim! ... Küll ma sul meeles pean!» pigis- [illegible] ta tursunud huulte vahelt.

[illegible] oli tal selja pealt lõhki, valgel ihul paistis puna- [illegible] värske löögiplekk. Ta lippas taretrepist üles, [illegible] et seelikusaba vilksatas, ja kadus eeskotta, suveköö- [illegible] aga tuli longates Pantelei Prokofjevitš, vihane nagu [illegible]. Käigu peal pani ta uusi nahkohje neljaks [illegible].

Dunjaška kuulis isa kähedavõitu häält:

[illegible] Sulle, litale, tuleks veel hoopis teistmoodi saun [illegible] ... Ümberaeleja! ...»

[illegible] oli peres jalule seatud. Mõni päev oli Darja [illegible]vaikne, heitis õhtuti enne teisi magama, Natalja

kaastundlike pilkude peale naeratas külmalt, õla ja kul-
muga tõmmeldes, et: «Pole viga, vaatame»; neljandal
päeval aga leidis aset see juhtum, millest teadsid ainult
Darja ja Pantelei Prokofjevitš. Darja muheles pärast
võidurõõmsalt, vanamees aga käis terve nädala sega-
sena, nõutuna ringi nagu pahandust teinud kass; vana-
eidele ei kõnelnud ta juhtunust ja isegi pihil varjas ta
Vissarioni eest niihästi selle juhtumi kui ka oma pahu-
sed mõtted pärast seda sündmust.

Lugu oli nii. Varsti pärast jumalaema kaitsmise
päeva Pantelei Prokofjevitš, kes oli jäänud uskuma, et
Darja oli ennast lõplikult parandanud, kõneles Iljinitš-
nale:

«Sa ära Daškale armu anna! Las teeb rohkem tööd.
Asjatalituse juures ei jätku aega kõlvatusi teha, ta mu-
ju muidu sile mära... Tal pole meeles muud kui pesu
ja tänav.»

Sel eesmärgil laskis ta Darjal rehala puhtaks teha,
tagaõues riida vanu küttepuid korda seada, puhastas
ühes temaga aganikku. Veel õhtu eel tuli tal mõttesse
tuulamismasin küüni alt aganikku viia, hõikas minial:

«Darja!»

«Mis on, isa?» vastas see aganikust.

«Tule siia, viime tuulamismasina ära.»

Rätikut kohendades, puhastades end aganapurust, mis
oli pluusikaeluse vahele pudenenud, väljus Darja aga-
niku uksest ja läks rehalavärava kaudu küüni poole.
Pantelei Prokofjevitš, riietatud igapäevasesse vatikuuki
ja katkistesse pükstesse, lonkas tema ees. Õu oli tühi.
Dunjaška emaga ketrasid sügisevillu, Natalja pani tai-
nast kerkima. Küla taga oli verevalt kustumas eha,
helistati õhtujumalateenistusele. Läbipaistvas taevas
seisis seniidis vabarnpunane liikumatu pilveke, Doni
taga hallikate paplite paljastel okstel rippusid mustade
kõrbenud kluttidena künnivaresed. Õhtu hapras helide
tühjas vaikuses oli iga hääl selge ja täpselt piiritletud.
Karjaõuest tuli rasket värske sõnniku ja heina lehka.
Ägisedes kandis Pantelei Prokofjevitš ühes Darjaga
luitunud ruske tuulamismasina aganikku, seadis selle
nurka, tõmbas hunnikust pudenenud aganad rehaga
kokku ja tahtis välja minna.

Isaks hõikas Darja teda madala, sosistava häälega.

Vanamees astus tuulamismasina taha; ilma midagi
sõnamata küsis:

«Mis siin on?»

Eest lahtises jakis seisis Darja näoga tema poole;
[illegible] üle pea tõstetud, kohendas ta juukseid.
[illegible] aganikuseinas langes tema peale verev loojaku-
[illegible]

«Näe, siin, isa, on midagi... Tule siia, vaata,» kõne-
les ta, küljele kallutudes ja vargsi, meheisa õla tagant
[illegible] uksele vaadates.

Vanamees astus üsna tema juurde. Darja heitis äkki
[illegible] taiali, ja meheisa kaela ümbert kinni haarates,
[illegible] ristamisi pannes, hakkas tagahema, teda endaga
[illegible] tõmmates, sosistades:

«Vaat siin, isa... Siin... on pehme...»

«Mis on? Mis sa tahad?» küsis Pantelei Prokofjevitš
[illegible]

Pead keerates püüdis ta kaela Darja käte vahelt
[illegible], aga see tõmbas tema pead üha tugevamini
[illegible] poole, hingas talle habemesse kuuma suuga,
[illegible], midagi sosistades.

«Lase lahti, lirva!» Vanamees tõmmatas järsult ja
[illegible] enda vastas minia kõva kõhtu.

End tema vastu surudes kukkus Darja selili, tõmbas
ta enda peale.

«Kurat! Hulluks oled läinud!... Lase lahti!»

«Ha ei taha?» küsis Darja hingeldades, ja lasknud
[illegible] lahti, tõukas meheisale rindu. «Ei taha?... Või ehk
ei suuda?... Ära siis minu üle kohut mõista!... Nõn-
daks!»

Hüpanud jalule, kohendas ta kiiresti seelikut, pühkis
[illegible] aganaohted ja hüüdis juhmunud Pantelei Prokof-
jevitšile otse näkku:

«Mille eest sa mind toona peksid? Olen ma's mõni
vanaeit või? Kas sina noorena polnud niisugune? Näe,
[illegible] pole juba aasta otsa!... Kas mina pean siis koe-
raga kokku hakkama või mis? Võta näpust, lonkur! Säh
sulle trääsa!»

Darja tegi siivutu liigutuse ja läks kulmudega män-
geldes ukse poole. Ukse juures vaatas ta end veel kord

tähelepanelikult üle, raputas jakilt ja rätikult [illegible] maha, ütles ilma meheisale vaatamata:

«Mina ei saa ilma selleta läbi... Mulle on kaasast vaja, ja kui sina ei taha — leian endale teise, aga sina pea suu!»

Hööritava kiire kõnnakuga läks ta rehalaväravani, kadus ilma tagasi vaatamata, Pantelei Prokofjevitš aga seisis ikka veel tuulamismasina ruske külje juures, näris habet ja silmitses nõutult ning süüdlaslikult aganiku ja oma paigatud kingade otsi. «Kas temal on tõesti õigus? Vahest oleksin pidanud temaga patu enda peale võtma?» mõtles ta sel silmapilgul segaselt, uimastatuna juhtunust.

6

Novembris tuli kaunis kõva külm. Aeg algas šadas varajast lund. Tatari küla ülaotsa kohal käänak külmas Don kinni. Mööda rabedat sinkjashalli jäid käisid harva jalakäijad üle jõe, allpool aga kattus ainu kalda-äärne veeriba mullilise palja jääkorraga, kes virvendas voolus, lõid kokku ja raputasid halle tu rohelised lained. Haua kohal, Musta järsaku juures, o rädis, üheteistkümne-süllases sügavuses juba jäänu talvitama sägad, peatsis olid neil limaga kaetud ka kalad, ainult tavaline kala uitas Doni mööda, ja v esileulatuvaid kaldanukke põrkles viidikate järele hü tav koha. Kruusale oli heitnud sterlet. Kalurid ootas tugevamat külma, et kobada esimese jää all kahvag käpata vääriskala.

Novembris said Melehhovid Grigorilt kirja. Ta kir tas Kuvinskist, Rumeeniast, sellest, et oli saanud h vata juba esimeses lahingus, kuul oli purustanud t vasaku käe luu, sellepärast saadetakse teda ravimi oma ringkonda, Kamenskaja staniitsasse. Kirja kann tabas Melehhovi peret teine häda: aastat poolteist tagasi oli Pantelei Prokofjevitšil tekkinud rahanappus, t oli võtnud Mohhovilt, Sergei Platonovitšilt sada h rubla võlakirja vastu. Tänavu suvel kutsuti vanam kauplusse ja Atjopin-Tsatsa, nina kuldnäpitspriil

pigistatud, vaadates üle klaaside Melehhovi [illegible], lausus:

[illegible], Pantelei Prokofjevitš, kas maksad ära või [illegible]

Pantelei Prokofjevitš silmitses tühje riiuleid ja vana- [illegible] täkivat letti, kõheles pisut.

[illegible], Jemeljan Konstantinõtš, kui saan veidi hak- [illegible] — maksan ära.»

[illegible] jutt lõppes. Vanamees ei saanudki oma asja- [illegible] hakkama, — lõikus ei andnud välja, jõudekarjast [illegible] aga midagi müüa. Ja säh sulle, nagu välk sel- [illegible] taevast, — sõitis kohale kohtupristav, saadetuna [illegible] järele — ja ilma pikema jututa:

[illegible] sada rubla lauale.»

[illegible]sõidukorteris pristavi toas laual lebas suur pikk [illegible], sealt loe, nii et aitab:

TÄITELEHT

[illegible] Keiserliku Kõrguse ukaasi järgi 1916. aasta 27-ndast [illegible] mina, Donetsi ringkonna 7-nda jaoskonna rahukohtunik, [illegible] talviilasja kodanik Sergei Mohhovi nõudmise asjas urjad- [illegible] Panteleimon Melehhovi vastu 100 rubla suuruses summas võla- [illegible] järgi, ja juhindudes TKpS §§-dest 81, 100, 129, 133, 145, taga- [illegible]

MÄÄRASIN:

[illegible] kostjalt Panteleimon Prokofjev Melehhovilt nõudja, [illegible] Sergei Platonovitš Mohhovi kasuks sisse sada rubla võla- [illegible] järgi 21-st juunist 1915. aastast, samuti kolm rubla kohtu- [illegible]kulusid. Otsus ei ole lõplik; kuulutada välja tagaselja- [illegible]

[illegible] otsus kuulub Tsiv. Kp. Sead. § 156 p. 3-nda põhjal viivita- [illegible] täitmisele kui seadusejõusse astunu. Donetsi Ringkonna [illegible] jaoskonna rahukohtunik, Tema Keiserliku Kõrguse ukaasi [illegible] käskis: kõigil asutustel ja isikutel, kellesse see võib puutuda, [illegible] täpselt käesolevat otsust, kohalikel, politsei- ja sõjaväevõimu- [illegible] abi osutada otsust täitvale pristavile seaduse järgi nõutavat abi [illegible] vähimagi viivituseta.

Kui Pantelei Prokofjevitš oli pristavi ära kuulanud, palus ta luba koju minna, tõotades kohe täna raha ära [illegible]. Sissesõidukorterist läks ta otse lang Koršunovi [illegible]. Väljakul kohtas ühekäelist Aljoška Šamili.

«Kuidas lonkad, Prokofjevitš?» tervitas teda Šamil.

«Pisifasa.»

«Kas lähed kaugele?»

«Langu juurde. On natuke asja.»

«Oo! Nad on rõõmsad, vennas. Miron Grigorjevitši poeg tuli rindelt. Nende Mitka olevat tulnud, räägi takse.»

«Tõsi või?»

«Kuulsin niisugust juttu,» kõneles Šamil, põske ja silma pilgutades, tubakakotti välja võttes ja Pantelei Prokofjevitši juurde astudes. «Teeme suitsu, onu! Paber on minu poolt, tubakas sinu poolt.»

Suitsu süüdates kõhkles Pantelei Prokofjevitš — kas minna või mitte; lõpuks otsustas minna, ja jätnud ühe käelisega hüvasti, lonkas edasi.

«Mitkal on ju ka rist! Püüab sinu poegadele järele jõuda. Meil külas on nüüd neid kavalere nagu varblasi hagudel!» karjus Šamil talle järele.

Ilma ruttamata jõudis Pantelei Prokofjevitš küla lõppu; Koršunovi tare akendele vaadates astus ja värava juurde. Talle tuli vastu lang ise. Näis, nagu oleks rõõm vana Koršunovi tedretähnilise näo puhtaks pes nud, — ta ei paistnudki enam nii väga tedrekirjaline.

«Kas oled meie rõõmust kuulnud?» küsis Miron Grigorjevitš langu kättpidi teretades.

«Teel kuulsin Aljoška Šamili käest. Ma tulen teie asja pärast sinu juurde, kulla lang . . .»

«Oota, mis asjad nüüd! Lähme tarre — näed kroonu meest. Tõtt öelda, me rüüpasime rõõmu pärast natuke Minu eit hoidis alal pudelitäit kroonumärjukest tähtsa puhuks.»

«Sa ära mulle jutusta,» naeratas Pantelei Prokofjevitš kongnina sõõrmeid liigutades, «ma tundsin juba ennast lõhna!»

Miron Grigorjevitš lükkas ukse lahti, langu ette las tes. See astus üle läve ja kohe jäi pilguga peatuma Mitkal, kes istus esinurgas laua taga.

«Seal ta on, see meie kroonumees!» hüüdis ätt Gri šaka nuttes ja surus end püstitõusnud Mitka õla vastu.

«Noh, tere tulemast, kasakas!»

Hoidnud oma peos Mitka pikka kämmalt, astus Pan telei Prokofjevitš imestudes ja teda silmitsedes samm tagasi.

«Mis te vaatate, lang?» küsis Mitka naeratades, pisut kähiseva bassiga.

[illegible] — ja imestan: kui saatsime teid Griškaga [illegible], olite poisid, aga näe nüüd . . . kasakas, kas [illegible] atamanipolku!»

[illegible], äranutetud silmadega aina Mitkale vaada- [illegible] kallas klaasi viina ja märkamata valas üle ääre. [illegible] sind sügelist! Säärast head kraami kallad maha!» [illegible] tema peale Miron Grigorjevitš.

[illegible] teile õnne rõõmu puhul, sulle aga Mitri [illegible], õnneliku kojujõudmise puhul!»

Pantelei Prokofjevitš laskis sinkjad silmavalged ringi [illegible] ja hinge kinni pidades, ripsmeid väristades, jõi [illegible] klaasi tühjaks. Pikkamisi käega suud ja vurre [illegible] sihvatas ta silmadega klaasipõhja, — pea [illegible] teidetud, raputas laialiaetud mustahambulisse suhu [illegible]nud piisakese ja alles siis tõmbas hinge tagasi, [illegible]mmutades suupisteks kurki, õndsalikult ja kaua [illegible] vidutades. Langueit valas talle veel teise klaasi- [illegible] ja vanamees jäi kuidagi äkki naljakalt purju. [illegible] jälgis teda naeratades. Tema kassilikud silma- [illegible] kord ahenesid rohelisteks, nagu tarnaga lõigatud [illegible], kord laienesid, tumenesid. Ta oli nende aastate [illegible] tundmatuseni muutunud. Peaaegu midagi ei [illegible] selles tüsedas mustavurrulises kasakamürakas [illegible] tollest peenikesest sihvakast Mitkast, keda [illegible] aasta eest teenistusse saadeti. Ta oli tublisti kas- [illegible], õlgadest laiemaks läinud, vimma tõmbunud ja [illegible], kaalus arvatavasti mitte vähem kui viis [illegible], nagu ning hääl olid jämedamaks muutunud, nii [illegible] ja nägi välja vanem oma aastaist. Ainult silmad olid [illegible] — erutavad ja rahutud; nendesse uppuski ema, [illegible] ja naerdes, aeg-ajalt kortsulise, närtsinud käega [illegible] silgeld, lühikeseks lõigatud juukseid ja ta valget kit- [illegible] otsaesist puudutades.

«Kas tulid kavalerina?» küsis Pantelei Prokofjevitš [illegible] naeratusega.

«Missugusel kasakal pole nüüd riste?» kortsutas Mitka [illegible]. «Näe, Krjutškovile riputati kolm risti külge selle [illegible], et ta staabi juures logeleb.»

«Tema on meil ühke, languke,» ruttas ätt Grišaka. [illegible] teine, pagan, täiesti minusse, vanaisasse läinud. Ta [illegible] selga küürutada.»

«Ega neil vist selle eest riste rinda panda,» tõmbus Pantelei Prokofjevitš nagu mossi, aga Miron Grigorjevitš viis ta ära kambrisse; kirstule istuma pannes küsis:

«Kuidas Nataljal ja lastel läheb? On elus ja terved? Noh, jumal tänatud! Sina, lang, ütlesid vist, et tuled asja pärast? Mis asi sul siis on? Räägi ära, muidu joome veel — ja jääd purju.»

«Anna raha. Jumala pärast, anna! Aita välja, muidu olen päris hädas sellega ... rahaga.»

Pantelei Prokofjevitš palus hoogsa joobnud alandlik kusega. Lang katkestas teda:

«Kui palju?»

«Sada paberit.»

«Missugust? Pabereid on ju mitmesuguseid.»

«Sada rubla.»

«No vaat, ütlegi nii.»

Sorinud veidi kirstus, võttis Miron Grigorjevitš välja võidunud rätiku, köitis selle lahti; krabiseva paberiga sahistades luges ära kümme «punast».

«Aitäh, languke ... päästsid hädast!»

«Ah, mis seal rääkida. Omad inimesed — küll saame korda!»

Mitka viibis kodus viis päeva; ööd veetis Anikuška naise juures, halastades kibeda naisehäda ja tema enda tõrkumatu ja lihtsa naisukese peale. Päeval uitas ringi mööda sugulasi, käis võõraks. Kõrgekasvuline, riietatud ainult kergesse kaitsevärvi kuube, tallas ta laia kõnnakuga külatänavaid, müts viltu ühe kõrva peale lükatud, hoobeldes oma kõvadusega külma vastu. Korra õhtu eel astus ta Melehhovite poole sisse. Tõi endaga kuuma kõetud kööki kaasa külmalõhna ja unustamatut teravat sõdurihõngu. Istus veidi aega, kõneles sõjast, külauudistest, vidutas Darjale vaadates kõrkjarohelisi silmi ja tegi minekut. Darja, kes polnud kroonumehelt silmi pööranud, vankus nagu küünlaleek, kui Mitka lahkudes ukse kinni lõi; huuli kõvasti kokku surudes tõmbas ta rätiku ümber, aga Iljinitšna küsis:

«Kuhu sa lähed, Daška?»

«Välja ... asjale.»

«Lähme koos.»

Pantelei Prokofjevitš istus, langetatud pead tõstmata

[illegible] poleks juttuajamist kuulnudki. Darja läks temast [illegible] ukse poole, varjates langetatud laugude all [illegible] läiget; ägisedes veeres raskelt tema järel [illegible]. Jalgvärava juures kriuksatas saabastega [illegible] ta kõhatles, suitsetas pihku. Ukselingi lõksatuse [illegible] astus ta majatrepi poole.

«[illegible] oled, Mitri? Kas oled eksinud võõras õues või?» [illegible] teda Iljinitšna pilkavalt. «Sa pane õige jalgvärav [illegible] järel riivi, muidu hakkab tuul ööst paugutama ... [illegible] ju, mihuke tuul on ...»

«[illegible] ma midagi eksinud ... Panen kinni ...» ütles Mitka väikese viivituse järel pahaselt, ja kõhatades seadis sammud otse üle tänava Anikuška õue poole.

Mitka elas muretut linnuelu: täna olen elus — hüva, homme aga — eks seda näe. Teenistuses oli ta loiuvõitu, [illegible] hoolimata, et tal soontes voolas kartmatu veri, [illegible] eriti võimalust kannuseid teenida, — seevastu [illegible] Mitka teenistuskirjas mõni halb asi: selle omanik [illegible] korda kohtu all olnud — süüdistatuna, esiteks, [illegible] kodakondsusse kuuluva poolatari vägistamises ja, [illegible], rüüstamises; oli kolme sõja-aasta jooksul kandnud [illegible] raskeid karistusi ja trahve; kord pidi väljakutse [illegible] peaaegu mahalaskmiselegi mõistma, aga Mitka [illegible] kuidagi hädadest välja keerutada, ja ehkki oli [illegible] kõige halvemas kirjas, armastasid teda kasakad [illegible] naerulise iseloomu pärast, roppude laulude pärast [illegible] peale oli Mitka kaunis osav meister), seltsimehelikkuse ja lihtsuse pärast, ohvitserid aga röövelliku uljuse pärast. Naeratades tallas Mitka maad kergete hundisammudega, temal oli palju sarnasust selle loomatõuga: [illegible] aeglases kõnnakus, viisis vaadata altkulmu [illegible] suureteraliste silmadega; isegi peapöördes: iial ei [illegible] Mitka põrutada saanud kaela, — käänas end [illegible] kehaga, kui oli tarvis ümber vaadata. Ta oli üleni [illegible] kõvadest musklitest laial luustikul, liigutused [illegible] tal kerged ja napid, temast hoovas mõrkjat tervise ja [illegible] hõngu, — nii lõhnab adrahõlmadest ülestõstetud [illegible] nõos. Mitka jaoks oli elu lihtne ja sirge, see [illegible] künnivaona, ja Mitka kõndis seda mööda täiesuguliku peremehena. Niisama algeliselt lihtsad ja keerutuseta olid tema mõtted: oled näljane, — siis võib ja

peab varastama, kas või seltsimeheltki, ja ta varastas, kui oli näljane; saapad olid ära kulunud — pole midagi lihtsamat kui vangilangenud sakslasel jalatsid jalast võtta; oled milleski süüdlaseks osutunud, tuleb süüd lunastada, — ja Mitka lunastas: käis luurel, tõi kaasa tema poolt kinnivõetud poolkägistatud saksa tunnimehi, läks vabatahtlikult kõige hädaohtlikumaile ettevõtteile. 1915. aastal sattus vangi, peksti jalaväemõõkadega üleni veriseks, öösi aga, murdes oma sõrmeküüned juurteni, lõhkus puruks küünikatuse ja põgenes, võttes mälestuseks kaasa voori hobuseriistad. Sellepärast antigi Mitkale palju andeks.

Kuuendal päeval viis Miron Grigorjevitš poja Millerovosse, saatis ta vagunisse, vaatas, kuidas mürisedes eemalduvad roheliste karpide lülid, ja kaua urgitses piitsavarrega platvormi juurde mahapuistatud räbu, ei tõstnud langetatud uduseks tõmbunud silmi. Nuttis poja järele Lukinitšna, ägas ätt Grišaka, pasundas kambris, nuusates pihku, pühkides kätt kasakakuue võidunud hõlma vastu. Nuttis ka Anikuška naine, meenutades Mitka suurt, kallistuste peale ägedat keha ja piineldes tripperis, millega kroonumees oli teda õnnistanud.

Aeg palmitses päevi nagu tuul hobuselakka. Jõulu eel läks ilm äkki sulale; ööpäeva sadas vihma, Doni-äärselt mäelt kihutas vesi alla ojadena; lumest paljastunud neemedel lõid rohetama mullune rohi ja sammaldunud kriidipaas; Donil vahutasid kaldaäärsed veeribad hambakivina, jää kohras, sinades tumedalt. Kirjeldamatult magusat lõhna kiirgas paljandunud mustmuld. Mööda Hetmani teed, mööda mulluseid rattarööpmeid mullitses vesi. Saviseil jäärakuil küla taga oli näha värskete varisemiste jälgi. Lõunatuul kandis Tširilt kõdunenud rohu lõhnu, ja keskpäeval terendasid juba silmapiiril, nagu kevadel, helesinised õrnimad varjud. Külas tarade äärde puistatud tuha künkakeste juures virvendasid lombid. Rehalates sulas maa aunade ümber, möödaminejale lõi teravalt ninasse kopitanud õlgede imal magusus. Päevade viisi voolas mööda tarede karniise jääpurikatega ääristatud õlgkatuselt alla tõkatmusta vett, kõigest väest kätsatasid taradel harakad, ja ärritatud enneaegsest kevadeigatsusest, möirgas Miron

Grigorjevitši karjataras talvitav külapull. Ta lõhkus sarjadega tarasid, hõõrus end tammise, tõukude puretud [illegible] vastu, raputas siidjat rinnalotti, sõtkus õuel [illegible], vesist, poolsula lund.

Teisel jõulupühal murdus Donil jää. Võimsa mürina ja raginaga toimus keskel jääminek. Kaldale ronis jääpanku nagu uniseid imekalu. Teisel pool Doni asetsevad kapitid justkui tõttasid erutava lõunatuule kihutusel liikumatu öötsuva jooksuga.

Äässsuuuuuuu... tuli sealt kähedavõitu summutatud [illegible].

Öösel hakkas mäel tuul undama, kisaga tõusid [illegible] lendu varesed, Melehhovi tarest kihutas mööda [illegible] siga, õletuust lõugade vahel, ja Pantelei Prokofjevitš otsustas: «Läbi see kevad. Homme on vana [illegible] platsis.» Öösi pööras tuul itta, kerge külm paikas [illegible] jääkirmega sulailma lõhutud lombid. Hommikul puhus juba Moskva tuul, tuues kaasa pakase hõngu. Talv võttis uuesti asu. Ainult keset Doni ujusid sulailma meenutades jääpangad suurte valgete lehtedena ja künkal auras külma käes paljas maa.

Varsti pärast jõule ütles kirjutaja staniitsakoosolekul Pantelei Prokofjevitšile, et oli näinud Kamenskajas Grigorit ja see palunud teatada omastele tema peatsest tulekust.

7

Väikeste tõmmude kätega kobas Sergei Platonovitš Mohhov elu igast küljest. Vahel püüdis ka elu teda meelitada, vahel rippus nagu kivi uppunu kaelas. Mõndagi oli Sergei Platonovitš oma elupäevil näinud, mitmesugustes kimbatustes olnud. Ammu kord, kui ta töötas veel vilja kokkuostu alal, ostis ta kasakailt krosside eest vilja ülesi, pärast aga tuli viia küla taha ja puistata Hullu jäärakusse neli tuhat puuda põlemaläinud nisu. Mäletas ka 1905. aastat, — temagi peale tühjendas sügisööl seegi küla omadest haavlipüssi. Mohhov rikastus ja [illegible], lõpuks ajas kokku kuuskümmend tuhat, pani nad Volga-Kaama panka, aga tundis terava vaistuga, et möö-

dapääsematult on lähenemas suurte vapustuste aeg. Sergei Platonovitš ootas musti päevi ega eksinud: seitsmeteistkümnenda aasta jaanuaris kaebas talle tiisikuse haige kooliõpetaja Balanda:

«Revolutsioon on üsna lähedal, ja sina suvatse nüüd kärvata kõige rumalama ja sentimentaalsema haiguse kätte. Kahju, Sergei Platonovitš!... Kahju, et ei saa pealt näha, kuidas teie kapitalid segi puistatakse ja teid soojast pesast üles ehmatatakse.»

«Mis kahju sellest siis on?»

«Kuidas siis? On ju ometi meeldiv näha, teate, kuidas kõik hävib.»

«No ei, mu armas! Sure sina täna, — mina hommels kõneles Sergei Platonovitš salajase vihaga.

Jaanuaris liikusid veel külades ja staniitsades vastukajad pealinna juttudest Rasputini ja tsaariperekonna kohta, märtsi algul aga tabas Sergei Platonovitši, nagu väikest trappi võrk, teade isevalitsuse kukutamisest. Kasakad suhtusid teatesse pöördest tagasihoitud rahutusega ja äraootavalt. Sel päeval tungles Mohhovi suletud poe ees kuni õhtuni vanamehi ja nooremaid kasakaid. Küla-ataman Kirjuška Soldatov (sõjas langenud Manõtskovi järglane), suur punasevurruline ja pisut kööritav kasakas, oli rõhutud, peaaegu ei võtnud osa poe juures käimas olevast elavast jutuajamisest, libistas köördsilmade pilgu üle kasakate, aeg-ajalt poetades jutu sekka nõutu hüüatuse:

«On ikka supi keetnud!... No küll on lood!... Kuidas nüüd elada?...»

Silmanud aknast rahvahulka poe juures, otsustas Sergei Platonovitš minna vanameestega juttu ajama. Tõmbas selga pesukarunahast kasuka, ja toetudes pruunile, tagasihoidlike hõbeinitsiaalidega jalutuskepile, astus välja paraadtrepile. Poe poolt tuli jutukõminat.

«Noh, Platonõtš, sina oled haritud inimene, seleta meile rumalatele, mis ja kuidas nüüd saab?» küsis Matvei Kašulin, ehmunult naeratades, külmatundliku nina kõrvale viltusi kortse kogudes.

Sergei Platonovitši tervituse peale võtsid vanamehed aupaklikult mütsid maha, nihkusid laiali, andes ruumi ringis.

«Hakkame ilma tsaarita elama...» kogeles Sergei Platonovitš kõheldes.

Vanamehed hakkasid kõik korraga kõnelema:

«Kuidas siis ilma tsaarita?»

«Meie isad ja isaisad on tsaaride all elanud, aga nüüd ei ole tsaari vaja?»

«Võta pea maha, — ega jalad ilma temata ela.»

«Misuke võim siis nüüd tuleb?»

«Ka ära põikle, Platonõtš! Räägi meiega avalikult — mis sa kardad?»

«Võib-olla et tema ei tea isegi,» naeratas Avdeitš-Brjohh ja naeratusest muutusid lohud ta roosades põsteides sügavamaks.

Sergei Platonovitš vaatas töntsilt oma vanadele kõrgelele kummikalossidele, ütles, sõnu valuga välja sülitades:

«Riigiduuma hakkab valitsema. Meil tuleb vabariik.»

«Nüüd oleme jännis, kirevase päralt.»

«Kui me kadunukese Aleksander Teise ajal teenisime...» algas Avdeitš, aga karm vanamees Bogatõrjov katkestas teda rangelt:

«Oleme kuulnud! Mitte sellest pole siin jutt.»

«Nii et kasakatele tuleb siis lõpp?»

«Meie teeme siin streike, aga sakslane rühib selle ajaga Sankt-Peterburissegi.»

«Kui on võrdsus — tähendab, tahetakse meid talumeestega ühesuguseks teha...»

«Vaata, et asuvad ka maa kallale?...»

Kunnitult naeratades vaatas Sergei Platonovitš vanameeste tusastele nägudele, hinges tekkis vastik sünge juune. Harjunud liigutusega lükkas ta kõrbja habeme kahele poole, hakkas kõnelema, vihastades teadmata kellele:

«Näete, vanamehed, kui kaugele Venemaa on viidud. Teid seatakse talumeestega ühe pulga peale, võetakse teilt eesõigused ära, ja võib-olla tuletatakse veel vanu pahandusigi meelde. Tulevad rasked ajad... Oleneb sellest, kelle kätte võim satub, võib-olla, et viivad veel täieliku hävituseni!»

«Elame — näeme!» Bogatõrjov vangutas pead ja vaatas pulstjate kulmututtide alt umbusklikult Sergei Plato-

novitšile. «Sina, Platonõtš, ajad oma joont, aga võib olla, et meil läheb ehk selleläbi natuke kergemaks? . . .»

«Mille poolest teil siis kergemaks läheb?» küsis Sergei Platonovitš salvavalt.

«Uus võim lõpetab ehk sõja ära . . . Eks niisuke asi või ju juhtuda? Mis?»

Sergei Platonovitš lõi käega ja komberdas vanainime selikuks muutunud kõnnakuga oma uhke helesinise maja trepi poole. Ta läks, mõteldes hajameelselt rahale, veskile ja halvenevale äritegevusele, meenutas, et Jelizaveta on nüüd Moskvas, Vladimir peab varsti Novotšerkasskist pärale jõudma. Tumedalt torkav mure laste pärast ei lasknud kestanud seosetute mõtete rahutut ringlemist. Nii jõudis ta majatrepile, tundes, kuidas selle päevaga oli ta äkki tuhmunud ja koguni tema ise oli piinavaist mõtteist nagu seesmiselt luitunud. Hapust roostemaigust koguni suhu sülge. Vaadates tagasi vanameestele poe juurest sülitas Sergei Platonovitš läbi majatrepi nikerdatud käsipuude, kiipas rõdu kaudu tubadesse. Anna Ivanovna läks mehele söögitoas vastu, libistas üle ta näo tühjavärvilise silmade harjunud-ükskõikse pilgu, küsis:

«Kas sõõd midagi enne teejoomist?»

«Ah ei! Mis seal veel süüa?!» tõrjus Sergei Platonovitš põlglikult.

Lahti riietudes tundis ta ikka veel roostemaiku suus ja rõõmutut tühjust peas.

«Liisalt on kiri.»

Paks ja raskevõitu Anna Ivanovna läks magamistuppa sibava küliskäiguga (nii kõndis ta alati, esimesest abielupäevast peale rõhutud suure majapidamise raskusest) ja tõi välja rebenenud ümbriku.

«Tühine ja vist piiratud mõistusega tüdruk,» — esimest korda mõtles Sergei Platonovitš tütrest nõnda, krimpsutades nina parfüümilõhna pärast, mis hoovas paksust ümbrikust. Vanamees luges kirja tähelepanemata läbi, peatus millegipärast sõnal «meeleolu» ja mõtles kaua, otsides selles endale arusaamatut mõtet. Kirja lõpus palus Jelizaveta raha saata. Ikka veel tundes pilnavat tühjust peas, luges Sergei Platonovitš viimased read läbi. Tal tuli äkki tahtmine tasa nutma hakata. Pahupidi pööratud elu näitas talle sel hetkel oma tühja sisemust

[illegible] on mulle võõras,» mõtles ta tütre kohta. «Ja mina [illegible] võõras. Sugulaslikke tundeid on tal ainult sel [illegible], kulvõrd vajab raha . . . Kõlvatu tüdruk, tal on [illegible] . . . aga väiksena oli valgejuukseline ja [illegible] . . . Mu jumal! Kuidas kõik muutub! . . . Kuni vana [illegible] lollpeaks, uskusin mingisugust head elu tule[illegible] tõepoolest aga olen üksi nagu kabel . . . Teenisin [illegible] ausalt, — ega ausalt teenigi! — tüssasin, hoidsin [illegible], aga näe, nüüd on revolutsioon, ja homme võivad [illegible] teenrimühakad mind majast välja visata . . . Kõik [illegible] kurat! . . . Ja lapsed? Vladimir on rumal . . . Ja [illegible] mõtet ongi? Kas pole lõpuks ükstapuha . . .»

Mingisuguse absurdse seose tõttu meenus ammune [illegible] veskis: veskiline-kasakas tegi skandaali suure [illegible]sekao pärast ja keeldus maksmast; tema, Sergei Platonovitš, oli sel ajal masinaruumis, tuli kära peale [illegible], ja saanud teada, milles asi seisab, käskis kaalujal [illegible] möldritel jahvatatud jahu mitte välja anda. Väike, [illegible] välimusega kasakanäss tiris kotti soppipidi enda [illegible] mölder, tüse, laiarinnaline Zavar, — enda poole. [illegible] juhtus, et kasakas tõukas möldrit, see võttis hoogu [illegible] tatas talle suure kõva rusikaga meelekohta. Kasakas [illegible], siis kargas tuikudes jalule; tema vasakul meelest [illegible] palatis niiske verine kriimustus. Ta astus äkki Sergei Platonovitši juurde, hingatas oigava sosinaga: «Võta jahu! Ogi!» ja väljus, ta õlad värisesid.

Oma igasuguse nähtava seoseta meenus Sergei Platonovitšile see juhtum ja selle tagajärjed: kasaka naine läks paluma, et jahu tagasi antaks; vägisi pisaraid välja [illegible], veskiliste poolt kaastunnet otsides hädaldas: «Mis see siis on, head inimesed? Mis õigused need on? Anna jahu kätte!»

«Mine, heaga minema, tädi, muidu katkun juuksed [illegible]» naeris Zavar.

Oli halb ja pahandav vaadata, kuidas kaaluja Valet, [illegible]sama jõuetu ja väiksekasvuline nagu toogi kasakas, [illegible] Zavariga kaklema, ja pärast, viimase poolt julmalt [illegible] tükipekstuna, tuli lõpparvet nõudma. Kõik see vilkjas [illegible] põgusalt Sergei Platonovitši peast läbi, seni kui ta [illegible]tud kirja kokku pani, tühja pilguga enda ette vaa[illegible]

See päev jättis järele kibeda vastiku valu. Sergei Platonovitš magas öösel halvasti, viskles rahutult, piinatuna segastest mõtetest ja ebateadlikest soovidest; uinus pärast keskööd, hommikul aga, saades teada, et rindelt oli tulnud Jagodnojesse isa juurde Jevgeni Listnitski, otsustas sinna sõita, et kõnelda, kuulda saada, kuidas olukord tõeliselt on, ja kaotada hingest ärevate eelaimuste kibe maik. Piipu imedes rakendas Jemeljan hobuse linnasaani ette, sõidutas peremehe Jagodnojesse.

Oranži aprikoosina valmis küla kohal päike, tema ümber hõõgusid aurates pilved. Terav külm õhk oli küllastatud mahlakast puuviljalõhnast. Hobuse kapjade all ragises teel jääkirme, aur, mida tuul hobusesõõrmete juurest tahapoole kandis, heitis härmatisena lakale. Kiire sõidu ja külma mõjul rahunenud Sergei Platonovitš tukastas, kõikus, hõõrdus seljaga vastu saani vaibatatud korju. Külas väljakul aga mustendasid kasakatesalga kasukad, olid lammaste viisi hunnikus koos naised, pruuni naaritsanahaga ääristatud doni kasukate hõlmad vahelt löödud.

Rahvasumma keskel seisis õpetaja Balanda, rätikut roheliseks tõmbunud suu juures hoides, punane lint poolkasuka nööpaugus, ja kõneles palavikuliselt läikivate silmadega:

«... Näete, on tulnud lõpp neetud isevalitsusele! Nüüd ei saadeta teie poegi enam nuutidega töölisi rahustama, on lõppenud teie häbistav teenistus tsaari-vereimejä heaks. Asutav Kogu saab uue, vaba Venemaa peremeheks. Küll tema oskab ehitada teistsuguse, nii-ütelda helge elu!»

Tagant sikutas teda poolkasuka krookeid pidi vaba abielunaine, sosistas paluvalt:

«Jäta järele, Mitja! Saa aru, et see on sulle kahjulik, sa ei tohi nii! Tuleb jälle verejooks ... Mitja!»

Kasakad kuulasid Balandat, hämmeldunult maha vaadates, vahel sekka kõhatades, naeratusi varjates. Ja ei lastudki tal kõnet lõpetada. Kaastundlik bassihääl lausus esimestest ridadest:

«Elu saab küll helge, nagu näha, aga vaat sina, vaaseke, ei pane niikaua vastu. Läheksid õige parem koju, väljas on ju vilu ...»

Balanda läks poolelijäänud lauses segi, vajus longu ja vajus rahva hulgast.

Jagodnojesse jõudis Sergei Platonovitš keskpäeval. Jemeljan viis hobuse suitseidpidi punutud sõime juurde [illegible] kõrval, ja seni kui peremees saanist välja ronis ja [illegible] tagasi lükates taskurätikut välja võttis, [illegible] tema hobuse valjaist, viskas talle teki peale. Majatrepi juures võttis Sergei Platonovitši vastu kõrge, [illegible] karvaga, punakate laikudega isakoer. Võõrast [illegible] ta, sirutades end pikkadel soonilistel jalgadel, [illegible]; tema järel tõusid niisama laisapoolselt teised [illegible], kes mustade sõlmedena lebasid majatrepi kõrval.

«Kurat, kui palju neid on! ...» Sergei Platonovitš heitis kartlikke pilke, tagaspidi astmeist üles minnes.

Kuivas valges esikus tundus tugevat koerahaisu, millesse segunes äädika lehka. Kirstu kohal rippusid laiakaralistel põdrasarvedel karakullist ohvitseripapaaha, [illegible] paslik ja burka. Sergei Platonovitš vaatas [illegible]: hetkeks näis talle, et keegi karvane must seisab kirstul, õlad nõutuses kõrgele tõstetud. Küljeuksest [illegible] täidlane mustasilmaline naine. Ta vaatas lahtiriietuvat Sergei Platonovitši tähelepanelikult, küsis [illegible] ilusa tõmmuka näo tõsist ilmet muutmata:

«Te soovite Nikolai Aleksejevitši juurde? Ma teatan kohe.»

Ta astus saali ilma koputamata, sulges hoolsasti ukse [illegible] järel. Selles tüsenenud mustasilmalises kaunitaris-[illegible], tundis Sergei Platonovitš vaevaga ära Aksinja Astahhova. Too aga oli tema kohe ära tundnud, [illegible] kirsspunased huuled kõvemini kokku, läks ebaloomulikult sirgena, vaevalt liigutades paljaid tuhme küünarnukke. Hetke pärast tuli tema kannul välja vana Listnitski ise. Mööduka lahkusega naeratades ütles ta bassihäälega üleolevalt-armulikult:

«Aa! Kaupmeheisand! Kuidas imet teie siia sattusite? Palun ...» Astus kõrvale, külalist käeliigutusega saali kutsudes.

Sergei Platonovitš kummardas aupaklikkusega, mille ta oli suurte inimeste suhtes ammu omaks võtnud; astus [illegible]. Näpitsprillide taga silmi vidutades tuli talle vastu Jevgeni Listnitski.

«See on suurepärane, armas Sergei Platonovitš! Tere. Mis see on, lähete nagu vanemaks või? Ah?»

«Minge ikka, Jevgeni Nikolajevitš! Ma mõtlen veel teistki kauemini elada. Kuidas teil läheb? Elus ja tervena?»

Naeratuses kuldhambaid välgutades juhtis Jevgeni külalist käe alt kinni hoides tugitooli poole. Nad istusid väikese laua taha, vahetasid tähtsusetuid lauseid, otsisid teineteise näos neid muudatusi, mis olid toimunud viimasest kohtumisest saadik. Teinud korralduse, et teed daks teed, astus pan sisse. Suur kõver piip ta hambus suitses. Ta peatus Sergei Platonovitši tugitooli juures, küsis, pannes lauale raugalikult kondise pika käe:

«Kuidas teil külas on? Kas kuulsite ka ... häid uudiseid?»

Sergei Platonovitš vaatas alt üles raseeritud ripsvaile voltidele kindrali lõual ja kaelal, ohkas.

«Eks ikka ole kuuldud! ...»

«Kõik läks selle poole, nagu saatusest ette määratud ...» — kindrali kõrisõlm väratas, ta neelas sulle. «Ma nägin seda juba sõja algul ette. Mis teha ... dünastia oli hukkumisele määratud. Mulle meenus praegu Merežkovski ... mäletad, Jevgeni? — «Pjotr ja Aleksei». Seal ütleb tsareevitš Aleksei pärast piinamist isale: «Minu veri langeb sinu järeltulijate peale ...»»

«Meil pole ju mingit selgust,» hakkas Sergei Platonovitš ärevalt kõnelema; nihutanud end tugitoolis, sõõrates ta suitsu, jätkas: «Ajalehti pole me juba nädal aega saanud. Liiguvad kõige pöörasemad kuuldused, kõik on segaduses. Päris häda, jumala eest! Ma kuulsin, et Jevgeni Nikolajevitš on puhkusele tulnud, ja otsustasin siia teie juurde sõita, järele pärida, mis seal sünnib, mida on oodata.»

Jevgeni, kelle korralikult raseeritud valkjalt näolt ei naeratus kadunud, jutustas:

«Ähvardavad sündmused ... Sõdurid on kõik viimseni demoraliseeritud, ei soovi sõdida — on väsinud. Sel asjatal polegi õieti enam olemas sõdureid selle sõna üldises tarvitatavas tähenduses. Sõdurid on muutunud ohjeldamatute, metsikute kurjategijate jõukudeks. Vaat isa, näiteks ... tema ei suuda seda kujutleda. Ta ei suuda kujutleda, missugusel määral on laostunud meie armee ...

... omavoliliselt positsioonidelt, tapetakse ohvitsere, marodööritakse ... Lahingukäsu mittetäitmine on ... harilik asi.»

... hakkab pea poolt mädanema,» tõukas vana Listnitski ühes sulitsuga lause välja.

... ei ütleks seda,» — Jevgeni krimpsutas nägu, ta ... laug tuksatas närviliselt. «Ma ei ütleks ... Altmädaneb bolševike poolt laostatav armee. Isegi ... väeosad, eriti need, mis on lähedalt kokku puutunud ... tavaga, on moraalselt ebakindlad. Ülisuur väsimus ... kodutarede poole ... Ja nüüd bolševikud ...»

«... nad tahavad?» ei kannatanud Sergei Platonovitš ... välja.

«... » Listnitski muigas, «nad tahavad ... see on ... kui koolerapisikud! Halvem selle poolest, et kerge ... jääb inimesele külge ja tungib kõige sügavamale ... massidesse. Ma kõnelen ideest. Siin ei päästa ... juba mitte mingisugused karanteenid. Bolševike ... on kahtlemata andekaid inimesi, mõnedega on mul ... kokku puutuda, on lihtsalt fanaatikuid, aga suur osa on ohjeldamatud kõlvatud subjektid. Neid ei ... bolševistliku õpetuse sisu, vaid ainult võimalus ... rindelt ära minna. Nad tahavad kõigepealt haarata võimu enda kätte, ükskõik mis tingimustel lõpetada «imperialistlik», nagu nemad ütlevad, sõda, kas või isegi ... rahu teel, — anda maa talupoegade kätte, vabrikud töölistele. Muidugi on see niisama utoopiline kui ..., aga sääraste primitiivsete abinõudega saavutatakse sõdurite poolehoid.»

Listnitski kõneles, tumedat viha tagasi hoides. Elevandiluust paberossipits hüples ta sõrmede vahel. Sergei Platonovitš kuulas ettepoole kallutudes, nagu valmis iga ... püsti kargama. Vana Listnitski kõndis mööda ..., kiibates mustade karvaste vildikutega, hammustades ... vurru.

Jevgeni jutustas sellest, kuidas ta veel enne pööret oli ... põgenema polgust, kartes kasakate kättemaksu; ... Petrogradis asetleidnud sündmustest, mille ... ta oli olnud.

... vaibus hetkeks. Sergei Platonovitšile ninapoole vaadates küsis vana Listnitski:

«Noh, kas ostad halli, tolle, keda sügisel vaatasid, [illegible] Bojarõnja poja?»

«On's nüüd aeg selleks, Nikolai Aleksejevitš?» Mohhov krimpsutas haledalt nägu ja lõi käega.

Sel ajal istus Jemeljan peretares; sooja saanud, [illegible] teed, pühkis punase rätikuga higi lõkendavailt [illegible] delt, jutustas uudiseid külast. Aksinja seisis [illegible] juures, rinnutsi nikerdatud voodiotsa najal, villane [illegible] õlgade ümber.

«Eks meie tare ole vist juba lagunenud?» küsis ta.

«Ei, miks siis lagunenud — ikka seisab püsti! Mis [illegible] häda,» vastas Jemeljan, piinavalt sõnu venitades.

«Kuidas meie naabrid Melehhovid ka elavad?»

«Elavad tasapisi.»

«Kas Petro pole puhkusel käinud?»

«Ei ole nagu käinud.»

«Aga Grigori? ... Nende Griška?»

«Griška käis pärast jõulusid. Tema naisel sündisid mullu kaksikud ... Grigori ... nojah — käis pärast haava.»

«Oli haavatud?»

«Kuidas muidu? Sai käest haavata. On teine üleni [illegible] täkitud nagu kakelnud koer: tea, kumba tal rohkem [illegible] kas riste või arme.»

«Mihuke see Griška siis välja näeb?» küsis Aksinja, kuiv kramp pigistas tal kõri kokku, ta püüdis katkevat häält puhtaks köhida.

«Samasugune ... kongis ninaga ja must. Türklane [illegible] türklane, nagu peabki olema.»

«Ma ei küsi seda ... Kas on vanemaks jäänud või [illegible]

«Tühi teda teab: võib-olla, et on jäänud ka [illegible] vanemaks. Naisel sündisid kaksikud, — tähendab, [illegible] just väga vanaks jäänud.»

«Siin on jahe ...» ütles Aksinja õlgu väristades ja [illegible] jus.

Kaheksandat tassitäit valades saatis Jemeljan Aksinjat silmadega, aeglaselt sõnu seades, nagu pime [illegible] ütles:

«Vastik, haisev, kõige viimasem täimuna sihuke. [illegible] muks see oli, kui kingatallukais mööda küla lippas, [illegible] nüüd räägib peenelt ... Vastikud on mulle niisugused

[illegible] Ma neile, litadele, näitaksin ... Mahaaetud ussi[illegible] sihuke! Või ... «siin on jahe» ... Hobusetatt! Tõsi[illegible]

[illegible] jättis ta kaheksanda tassi lõpuni joomata, [illegible] takka, lõi risti ette ja läks minema, üleolevalt [illegible] vaadates ja puhtaks hõõrutud põrandat meelega [illegible] määrides.

[illegible] oli ta kogu aeg sünge, nagu peremeeski. [illegible] tekitatud viha valas ta hobuse peale välja, aina [illegible] piitsaga hobuse häbeduskohtadele ja salvavalt [illegible] teda «vurleks» ja «lombakuks». Kogu tee kuni [illegible] ei vahetanud Jemeljan harjunud kombe vastaselt [illegible] mitte üht sõnagi. Heitunult vaikis ka Sergei [illegible]

8

[illegible] jalaväediviisi esimene brigaad, mis oli edelarinde [illegible], ühes temale juurdeantud 27-nda Doni kasaka[illegible] viidi veebruaripöörde eel rindelt ära, selleks et [illegible] pealinna ümbrusse alanud rahutuste mahasuru[illegible] Brigaad viidi tagalasse, varustati uute talimund[illegible] toideti teda ööpäeva jooksul väga hästi, järgmi[illegible] päeval laaditi vaguneisse ja saadeti teele, kuid sünd[illegible] jõudsid Minski poole liikuvaist polkudest ette: [illegible] teeleasumise päeval levitati visalt kuuldusi, et kei[illegible] oli ülemjuhataja peakorteris kirjutanud alla troonist [illegible] aktile.

[illegible] toodi poolelt teelt tagasi. Razgoni jaamas sai [illegible] polk käsu vaguneist maha laadida. Raudtee oli [illegible] rongidest. Platvormil liikus edasi-tagasi [illegible], punased lindid sinelite küljes, uute heade vene [illegible], kuid inglise päritoluga vintpüssidega. Paljud sõdu[illegible] olid erutatud, heitsid kartlikke pilke sotnjate kaupa [illegible] kasakaile.

[illegible] lõppemas sombune päev. Jaamahoonete katuseilt [illegible] vett, naftalitritega kaetud lombid rööbaste vahel [illegible] pehme lambanaha taolist halli taevast. [illegible] vedurite vile kostis summutatult, rabe[illegible] Pakkhoone taga oli polk ratsarivis üles seatud bri[illegible] vastuvõtuks. Sõrgatsituttideni märjad

hobuste jalad aurasid. Varesed laskusid kartmatult riv taga maha, nokkisid hobusesõnnikut.

Mustal, kolme verssoki kõrgusel hobusel sõitis brigaadikomandör polgukomandöri saatel kasakate juurde. Tõmmanud ratsutid pingule, vaatas sotnjad üle. Hakkas kõnelema, nagu tõugates palja käega eemale oma ebakindlaid kõlatuid sõnu:

«Kasakad! Rahva tahtel on seni valitsenud keiser Nikolai Teine... e-e-e... kukutatud. Võim on üle läinud Riigiduuma Ajutisele Komiteele. Armee, ja teie selle hulgas, peate rahulikult selle... e-e-e... teate ära kuulama... Kasakate asi on kaitsta oma kodumaad väliste ja... e-e-e... nii-ütelda, väliste vaenlaste kallalekippumiste eest. Meie jääme alanud rahutustest kõrvale, laseme tsiviilelanikkonnal valida teed uue valitsuse organiseerimiseks. Meie peame kõrval seisma! Sõda ja poliitika on armee jaoks ühendamatud... Niisugustel... e-e-e... kõigi põhialuste kõikumise päevadel peame meie olema kindlad nagu...» — brigaadiülem, vana ja andetu sõdur kindral, kes polnud harjunud kõnesid pidama, jäi toppama, sobivat võrdlust otsides; ta rasvasel näol liikusid piinavas tummuses kulmud; sotnjad ootasid kannatlikult «e-e-e... nagu teras. Teie sõjaväeline kasakakohus kutsub teid oma ülemate käsku kuulama. Meie võitleme vaenlasega edasi niisama vapralt nagu varemgi, seal aga...» viltune ebamäärane käeliigutus tahapoole, «las Riigiduuma otsustab meie maa saatust. Kui oleme sõja lõpetanud, siis võtame meiegi sisemisest elust osa, seni kaua aga meie... e-e-e... ei või. Armeed ei või me loovutada... Armees ei tohi olla poliitikat!»

Siinsamas jaamas anti mõni päev hiljem vannet Ajutisele Valitsusele, käidi miitinguil, kogunedes suurte maakondlike rühmadena, eraldi sõdureist, keda jaam oli täis. Pärast arutleti kuuldud kõnesid kaua; meelde tuletades kaaluti umbusklikult iga kahtlast sõna. Kõigil kujunes millegipärast veendumus, et kui on vabadus — tähendab, tuleb sõjale lõpp, ja selle kindlalt juurdunud veendumusega läks raskeks võidelda ka ohvitseridel, kes kinnitasid, et Venemaa on kohustatud sõdima lõpuni.

Nõutus, mis pärast pööret oli haaranud armee juhtkonna, andis end tunda allpool; diviisi staap näis olevat

[illegible] poolel teel toppama jäänud brigaadi olemas[illegible]. Mahalaaditud brigaadil oli juba lõppemas kahek[illegible] päevaks väljaantud moon, sõdurid käisid salkadena [illegible] külades, turul ilmus kuskilt müügile pii[illegible], ja polnud enam harulduseks näha neil päevil joob[illegible] alamväelasi ja ohvitsere.

[illegible] äratoomisega tavalisest kohustuste ringist [illegible] kasakad vaevlesid tepluškades, ootasid Donile [illegible] (upris visalt püsis kuuldus, et teise järjekorra [illegible] hakatakse koju laskma), talitasid lohakalt hobuseid, [illegible] päevad läbi turuväljakul, kauplesid positsiooni[illegible] kaasavõetud hästiminevate müügiesemetega: saksa [illegible], tääkide-saagidega, sinelitega, nahkranitsa[illegible], tubakaga...

[illegible] tagasimineku käsk võeti vastu avaliku nuri[illegible] Teine sotnja keeldus algul sõitmast, kasakad ei [illegible] rongile vedurit külge haakida, aga polgukoman[illegible] ähvardas relvad ära võtta, ja ärevus kahanes, vai[illegible] Eselonid hakkasid rinde poole veerema.

«Mis see siis on, vennad? Vabadus nüüd küll, aga mis [illegible] sõjasse, siis, tähendab, jälle verd valama?»

«Vana press algab jälle!»

«Milleks, pagan võtku, see tsaar siis minema saadeti?»

«Mis meil tema ajal hea oli, see on nüüdki paras...»

«Needsamad püksid, ainult tagumise otsaga ette[illegible]»

«Neh-neh!»

«Kui kaua see siis kestab?...»

«Kolmandat aastat ei saa püssi käest!» kostis vagu[illegible] jutuajamisi.

Mingisuguses sõlmjaamas tulid kasakad nagu kokku [illegible] vaguneist välja, ja ilma polgukomandöri manit[illegible] ning ähvardusi kuulamata avasid miitingu. Asjatult [illegible] kasakasinelite halli massi hulgas komandant [illegible] jaamaülem, anudes kasakaid vaguneisse [illegible] ja rööpad vabaks tegema. Raugematu tähele[illegible] kuulasid kasakad kolmanda sotnja urjadniku [illegible]. Tema järel kõneles väheldane sihvakas kasakas [illegible]. Ta valgeks tõmbunud, vihaselt kõverdatud [illegible] paiskusid vaevaga tigedad sõnad:

«Semlakid! Nii ei saa! Meid on jälle segadusse aetud.

Tahavad petta! Kui on juhtunud revolutsioon ja [illegible] rahvale on antud vabadus, — siis tähendab, tuleb sõjal lõpp teha, sellepärast et rahvas ja meie sõda ei taha! Kas on nii või? Räägin ma õigust?»

«Õige!»

«Koera hänna alla!»

«Kõik on kõrini tüdinenud!»

«Näe, püksid ei seisa p.... peal ...mis sõda sel enam?!»

«Ei soo-vi! ...»

«Koju!»

«Võtke vedur eest lahti! Fedot, hakkame pihta!»

«Semlakid! Oodake! Semlakid! Vennad! Kurat võtab teid!... Vennad!» katkestas häält Manžulov, püüdes tuhandest kõrist üle karjuda. «Oodake! Ärge puutuge vedurit! Meil pole teda vaja, ainult et pettus ... Las tema kõrgeausus polgukomandör loeb meile dokumendi ette: kas meid nõutakse tõesti rindele või on see nende jonn? ...»

Polk asus alles pärast seda vaguneisse, kui erutatud enesevalitsemise kaotanud polgukomandör värisevate huultega luges valjusti ette diviisi staabist saadud telegrammi polgu väljakutsumise kohta rindele.

Ühes tepluškas sõitis kuus Tatari küla meest, kes teenisid 27-ndas polgus: Petro Melehhov, Miška Koševoi onu Nikolai Koševoi, Anikuška, Fedot Bodovskov, Merkulov — mustlasesarnane, musta kähara habemega ja meeletute helepruunide silmadega, ja Maksimka Grjaznov, Koršunovide naaber, kergemeelne ja lõbus kasakas, kes kogu staniitsa maa peal oli enne sõda omandanud kartmatu hobusevarga halva kuulsuse. «Merkulovile pole siks kangesti hobuseid tõmmata — on teine mustlane moodi ja kõik... aga näe, ei varasta. Sinul, Maksim, ei tarvitseb ainult hobuse sabagi näha — kohe kihu tagant naersid kasakad alatasa Grjaznovi üle. Maksimka punes tas, vidutas linaõie värvi sinist silma, vastas rõveda nal jaga: «Merkulovi emaga magas mustlane, aga minu ema küllap himustas kah, kas ma's muidu... hoidku ja kaitsku!...»

Tepluškas oli tõmbetuul; hobused seisid kiiruga kokku löödud sõimede juures tekkide all; keset vagunit — kül

[illegible] mulla hunnikukesel — suitsesid märjad puud, — [illegible] suitsu kiskus ukseprao vahelt välja. Kasakad [illegible] sadulail tule ümber, kuivatasid jalarätte. Fedot [illegible]shov soojendas tule ääres paljaid kõveraid jalgu. [illegible] nurgeliste sarnadega kalmõkinäol eksles rahulolev [illegible]. Orjaznov tõmbas pigitraadi abil kiiruga kokku [illegible] saapatalda, kõneles suitsust kähiseva hääl[illegible] pöördudes teadmata kelle poole.

«Kui ma väike olin, ronisin vahel talvel ahju peale, [illegible]ema (ta oli tol ajal juba üle saja aasta vana!) otsis [illegible] käsikaudu täisid peas ja kõneles: «Mu marjuke, [illegible] Aleksimuška! Vanasti elas rahvas teisiti — elas [illegible], korra järgi ega tulnud mingisuguseid õnnetusi [illegible] taela. Aga sina, lapsuke, saad näha niisugust aega, [illegible] traadid mässitakse terve maa ümber, ja sinises [illegible] hakkavad lendama raudninadega linnud, hakkad [illegible] nokkima, nagu künnivares nokib arbuusi... [illegible] tuleb katk inimeste peale ja nälg, ja vend tõuseb [illegible] vastu ja poeg isa vastu... Rahvast jääb järele [illegible] paljuke kui rohtu tulekahjust.»» «Noh,» jätkas Mak[illegible], kui oli veidi vaikinud, «eks läkski täide; mõeldi [illegible]graaf välja, — seal on sul traat! Ja raudlind — need [illegible] suruplaanid. On's nad vähe meiesuguseid ära nokki[illegible]? Ja nälg tuleb. Näe, minu omad kodus külvavad [illegible] poole vähem vilja kui endistel aastatel, ja nii teeb [illegible] peremees. Staniitsadesse on jäänud ainult noorusest [illegible] ja vanadusest väetid, ja kui tuleb korraga ikal[illegible] — eks olegi nälg käes!»

«Aga vend venna vastu — see on nagu tühi lori?» [illegible] Petro Melehhov, tuld kohendades.

«Oota, küll rahvas jõuab ka niikaugele.»

«Ei sea mingit valitsust kohale ja lähevadki pusk[illegible]ma,» segas end jutusse Fedot Bodovskov.

«Tuleb kuradeid veel vaigistama hakata.»

«Sa ölenda enne sakslasega arved,» naeris Koševoi.

«Ära ikka, muudkui sõdime aga veel ...»

Teeseldud ehmatuses paljapõselist naiselikku nägu [illegible]kutades hüüdis Anikuška:

«Ha heldene aeg, kui kaua me siis ikka veel sõdime?»

«Senikaua kui sul karvad kasvavad, kohimees,» torkas [illegible] Koševoi.

Tule juures istujad naersid kooris. Petro tõmbas suitsu hingekõrisse ja köhides, vaadates Anikuškale vesiste silmadega, suskis tema poole sõrmega.

«Karv on loll . . .» pomises Anikuška segaduses, «ta kasvab sealgi, kus vaja pole . . . Sa põtkad asjata, Koševoi . . .»

«Ei, aitab juba! Oleme saanud rohkem kui vaja!» kihvatas äkki Grjaznov. «Meie vaevleme siin viletsuses, läheme täide nahka, meie perekonnad aga saavad seal puudust tunda, ja veel kuidas? . . . lõika ihusse — ei tule verdki välja.»

«Miks siis sina nii kihama läksid?» küsis Petro pilkavalt, nisukarva vurru närides.

«Teadagi miks . . .» vastas Grjaznovi eest Merkulov ja peitis naeratuse kindlalt käharasse mustlasehabemesse. «Teadagi, kasakas piinleb . . . nukrutseb . . . Ajab vahel karjane loomad karjamaale: senikaua kui päike kastet kuivatab, — pole viga, elajakesed söövad, aga niipea kui päike kõrgele tõuseb, kiin pirisema hakkab, loomi torkima, — vaat siis . . .» Kelmikalt sähvatas Merkulov silmadega kasakate peale, jätkas, Petro poole pöördudes: «Vaat siis, härra vahtmeister, ongi loomadel kiinitants käes. Noh, sa tead ju! Ega's sa mõni peenike saks ole! Ise oled härgadel sabu keerutanud . . . Harilikult tõmbab mõni vasikas saba selga, möögatab — ja kus paneb ajama! Ja tema järel kogu kari. Karjane jookseb: «ai-jai! . . . ai-jai! . . .» Aga mis sa seal enam teed?! Kari kihutab laavana, niisamuti nagu meie Nezviskaja all laavana sakslaste kallale läksime. Saad sa's seal kinni pidada?»

«Milleks sa seda keerutad?»

Merkulov ei vastanud kohe. Mässinud sõrme ümber tõrvja habeme kihara, tõmmatas seda ägedali, hakkas kõnelema juba asjalikult ja ilma naeratuseta:

«Kolmandat aastat sõdime . . . eks ole nii? Juba kolmas on lõppemas, sestsaadik kui meid kaevikuisse aeti. Mille pärast ja mis jaoks? — keegi ei saa aru . . . Sellepärast ma räägingi, et varsti mõni Grjaznov või Melehhov paneb kiiniga rindelt minema, tema järel polk, polgu järel armee . . . Aitab!»

«Vaat kuhu sa sihid . . .»

«Just sinna! Ma pole pime, näen: kõik ripub juuksekarva küljes. Siin tarvis ainult hüüda «kõss!» — ja kõik laguneb ära nagu vana vammus seljast. Kolmandal aastal on meilegi päike kõrgele tõusnud.»

«Sa katsu õige natuke vaiksemalt!» andis Bodovskov pilu. «Muidu Petro . . . ta on ju vahtmeister . . .»

«Ma ei ole vist seltsimehi puudutanud!» kihvatas Petro.

«Ära pane pahaks! Ma ütlesin nalja pärast.» Bodovskov sattus segadusse, liigutas veidi aega oma paljaste jalgade sõlmilisi varbaid ja tõusis püsti, läks koterdades lõõmede juurde.

Nurgas, pressitud heinte pallide juures ajasid poolvaljusti juttu teiste külade kasakad. Neist olid ainult kaks — Fadejev ja Kargin — Kargini külast, ülejäänud kaheksa — mitmesugustest küladest ja staniitsadest.

Veidi aja pärast hakkasid nad laulma. Alustas tširi kasakas Alimov. Ta hakkas peale tantsulauluga, kuid keegi taksas talle selga, käratas külmetanud häälega:

«Jätta! . . .»

«Hei, teie, vaesedlapsed, nihkuge tule juurde!» kutsus Koševoi.

Lõkkesse visati pilpaid — pooljaamas lõhutud plangu jäänused. Tule juures alustati lõbusamalt laulu.

Sõjahobu, vaenusõiduks valmis,
Kiriku ees hirnub, kedagi ootab.
Kirikaias vanaema lapselapsega nutab,
Naisuke-nooruke pisaraid valab.
Pühakoja uksest kasakas astub,
Sõjariistus ja lahingurakmeis.
Naine tal hobuse ette talutab,
Vennapoeg piigi ulatab . . .

Kõrval vagunis käristas kaherealine, nii et lõõtsad kähisesid, «kasatšokki». Mööda laudpõrandat kolisesid halastamatult kroonusaabaste kontsad, keegi jorutas hullu häälega:

Oh te rasked murekesed,
Kitsad tsaari rangikesed!
Kasakatel kaelu hõõr'vad,
Hinge kinni pigistavad.
Pugatšovilt hüüe kostab,
Donil kehva rahvast hõikab:
«Atamanid, kasakad! . . .»

Esimese häält summutades võristas teine veidralt peene kiirkõnega:

Tsaari ausalt teenime,
Naisi taga leiname.
Satub ette mõni eit —
Unustatud siis on lein.
Tsaaril' aga nalja teeme,
... ära tinutame,
Hei, puista! Hei, las käia!...
U-uh! Uh! Uh! Ha!...
Ha-ha-hi-ho-hu-ha-ha!

Kasakad olid juba ammu laulu katkestanud ja kuulatasid kõrvalvagunis paisuvat metsikut kära, pilgutasid heakskiitvalt naeratades üksteisele silma. Petro Melehhov ei kannatanud välja ja pahvatas naerma:

«Kuis kuradid neid kiskvad!»

Merkulovi pruunides, kollaseist sädemeist tähnistatud silmades hakkasid vilkuma lõbusad jaaniussikesed, ta hüppas püsti, takti tabada püüdes kõpsutles kiiresti saapaninaga ja äkki, jalga vastu maad lüües, läks kergelt, vetruvalt, sujuvalt üle kükktantsule. Tantsisid kõik järgemööda — tegid endale liikumisega sooja. Kõrvalvagunis olid kaherealise hääled juba ammu vaikinud, — seal sõimeldi juba kähisevalt ja ägedalt. Siin aga vihuli tantsida, tehti rahutuks hobuseid ja lõpetati alles siis, kui marrusattunud Anikuška ühe ebatavaliselt keeruka tantsuviguri juures kukkus tagaspidi tulle. Ta tõsteli valju naeru saatel üles, vaadeldi kaua küünlajupi valgusel ta uhiuusi pükse, mis olid tagant läbi põlenud, ja kõrvetada saanud vatikuue ääri.

«Viska püksid maha!» andis Merkulov kaastundlikult nõu.

«Oled hulluks läinud, mustlane? Kuidas ma siis olen?»

Merkulov soris veidi sadula esipaunas, võttis välja linase naistesärgi. Tuli puhuti uuesti põlema. Merkulov hoidis särki kitsaist õlapaeltest; taha kallutudes, naerusi oiates, kõneles:

«Näe!... Oh! Oh! Varastasin selle jaamas, plangult... Hoidsin jalanartsudeks... Oh! Ei hak-ka harutama... Võta!»

Vanduvale Anikuškale vägisi särki selga ajades hiirgeli naerda nii südamest ja mahlakalt, et kõrvalvagunite [illegible] ilmus uudishimulikke päid, karjusid ööpimeduses [illegible] hääled:

«Mis teil seal on?»

«[illegible] täkud!»

«Mis te seal lagistate?»

«[illegible] imerohu, lollikese kallikesed?»

[illegible] peatuses toodi eespoolsest vagunist lõõtsmõnängija, teistest vagunitest tuli murruna kokku kasakad, nad lõhkusid sõimed ära, tunglesid, hobuseid vastu [illegible] surudes. Tillukeses ringis laskis tantsu Anikuška. Valge särk, mis oli kuulunud nähtavasti tüsedale eidemarakale, oli talle pikk, takerdus jalus, aga möirgamine ja naer ergutasid — ta tantsis nõrkemiseni.

Verest niisutatud Valge-Venemaa kohal aga vesistasid [illegible] kurvalt silmi. Aurates ja hõljudes haigutas must [illegible] kuristikuna. Tuul laotus maa kohal, mis oli küllastatud langenud lehtede, niiske saviliivarooste, märtsimuse kibedast hõngust...

9

[illegible] järel oli polk juba rinde läheduses. Sõlmjaamas peatati ešelonid. Vahtmeistrid kandsid laiali käsu: «Maha laadida!» Rutates tõid kasakad hobuseid laadimisseldu mööda vaguneist välja, saduldasid neid, jooksid tagasi vaguneisse, kiiruga mahaunustatud asjade järele, [illegible] välja otse raudtee märjale liivale sasitud heinapalle, askeldasid.

Polgukomandöri käskjalg hõikas Petro Melehhovit.

«Mine vaksalisse, komandör kutsub.»

Kohendanud rihma sinelil, läks Petro ruttamata platvormi poole.

«Anikei, vaata minu hobuse järele,» palus ta hobuste juures tammuvat Anikuškat.

See vaatas vaikides talle järele, Anikuška argipäevasel, tusasel näol segunes murelikkus tavalise igavusega. Petro sammus oma ookrivärvise saviporiga täispritsitud jaabastele vaadates, ja mõtiskles: milleks võis küll polgukomandöril teda vaja olla? Tema tähelepanu köitis väike

salk inimesi, kes olid kogunenud platvormi lõpus keeva vee anuma juurde. Ta astus lähemale, juba eemalt kuulatades jutuajamist. Umbes paarkümmend sõdurit oli asunud suurekasvulise punakajuukselise kasaka ümber, kes seisis seljaga veeanuma poole, ebamugavas tagaaeta asendis. Pead ette sirutades vaatas Petro punakajuukselise kasaka-atamanlase ähmaselt tuttavale habetunud näole, arvule 52 sinisel urjadnikuõlakul; ja jõudis otsusele, et oli kusagil ja kunagi seda inimest näinud.

«Kuidas sa siis sellega hakkama said? Ja endale õmmeldi sulle veel naast külge...» päris punakajuukseliselt kasakalt tedretähnilise targa näoga vabatahtlik kahjurõõmsalt.

«Mis siin on?» uudishimutses Petro, seljaga tema poole seisva maakaitseväelase õlga puudutades.

See pööras pead, vastas vastu tahtmist:

«Püüdsid väejooksiku kinni... Teie kasakaid.»

Hoolega mälu pingutades püüdis Petro meelde tuletada, kus ta oli näinud selle atamanlase laia punasevurrulist ja punasekulmulist nägu. Vabatahtliku pealetükkivaile küsimustele vastamata jõi atamanlane harvade lonksudega keeva vett vasksest kruusist, mis oli tehtud mürsuhülsist, ja hammustas juurde vees leotatud musta kuivikut. Tema laialt asetatud pungsilmad olid vidukil, mäludes ja neelates liigutas ta kulme, vaatas maha ja kõrvale. Tema juures seisis, püssi tääkipidi kinni hoides, teda konvoeerinud elatanud rässakas sõdur. Atamanlasest väejooksik jõi kruusi tühjaks, laskis väsinud pilgu üle teda häbenematult silmitsevate sõdurite nägude käia, ja tema helesiniseis, lapselikult avalais silmades süttis äkki viha. Neelatanud kiiresti, lakkus ta keelega huuli, hüüdis jämeda puise bassiga:

«Olen teile imeloom või? Ei lase süüagi, lurjused! Kas te pole inimesi näinud või?»

Sõdurid naersid, Petrol aga, niipea kui ta väejooksiku häält kuulis, tuli järsku — nagu tavaliselt juhtub — üllatava selgusega meelde, et see atamanlane on pärit Rubežini külast, Jelanskaja staniitsast, et ta nimi on Fomin ja et veel enne sõda oli Petro ühes isaga kaubelnud temalt Jelanskaja aastalaadal kolmeaastast pullikest.

«Fomin! Jakov!» hüüdis ta, atamanlase juurde trügi-

Kohmetu, abitu liigutusega pani see kruusi veeanuma poole, mäludes, vaadates Petrole hämmeldunud naeratavale silmadega, ütles:

«Ei tunne ära, vennas...»

«Sa oled Rubežinist?»

«Seda küll. Aga kas sina oled Jelanskaja mehi?»

«Mina olen küll Vjošenskajast, aga mäletan sind. Aastat viis tagasi kauplesime isaga sinu käest pullikest.»

Ikka seesama hämmeldunud lapselik naeratus näol, pandis Fomin nähtavasti meelde tuletada.

«Ei, olen unustanud... mitte ei mäleta sind,» ütles ta nähtava kahetsusega.

«Sa olid viiekümne teises?»

«Viiekümne teises.»

«Nii et jooksid ära? Kuidas sa's nii, vennas?»

Vahepeal oli Fomin papaaha peast võtnud ja tõi sealt taite kulunud tubakakoti. Vimma hoidudes pistis ta papaaha pikkamisi kaenla alla, käristas nurgakese pabelist ja alles siis vajutas Petrole range, niiskelt sirava pilgu.

«Ei suutnud välja kannatada, vennas...» ütles ta ebaselgelt.

See pilk torkas Petrot. Ta köhatas, tõmbas suhu kollaka vurruotsa.

«Hoh, semlakid, lõpetage jutud, muidu läheb mul veel teie pärast halvasti,» ohkas rässakas saatevalvur-sõdur, püssi õlale heites. «Hakka õige minema, papi!»

Butates pistis Fomin kruusi padrunitaskusse, kõrvale vaadates jättis Petroga hüvasti ja hakkas karutaolise rasbe sammuga komandandiruumi poole minema.

Vaksalis, endises esimese klassi puhvetiruumis olid väikese laua kohal kummargil polgukomandör ja kaks sotnjakomandöri.

«Sa lased ennast oodata, Melehhov,» — polkovnik pilgutas väsinult tigedaid silmi.

Petro kuulas ära teate selle kohta, et tema sotnja läheb diviisi staabi käsutusse ja et tuleb hoolega kasakate järele valvata, teatada sotnjakomandörile igast tähelepandud muudatusest nende meeleolus. Pilgutamatult

vaatas ta polkovnikule silma, kuulas tähelepanelikult, aga lakkamatult, visalt, nagu külgekleebitud, püsisid meeles Fomini sirav niiske pilk ja tasane «ei suutnud välja kannatada, vennas . . .»

Ta väljus lämmatavalt soojast vaksalist, hakkas sotnja poole minema. Siinsamas jaamas seisis teise järgu polguvoor. Oma vagunile lähenedes silmas Petro voorikasakaid ja sotnja seppa. Niipea kui Petro seppa nägi, unustas ta Fomini ja kõneluse temaga, ta kiirendas sammu, et hobuse rautamise kohta läbi rääkida (sel hetkel oli Petro juba argipäevaste murede võimuses), aga vaguni punase nurga tagant astus välja naine, ilus valge villane rätik peas, riietatud teisiti kui riietutakse neis polgus. Kummaliselt tuttav kehalaad sundis Petrot naist tähelepanelikumalt silmitsema. Naine pööras äkki näo tema poole, hakkas talle vastu ruttama, tabamatult liigutades õlgu, peenikest, mittenaiselikku pihta. Ja veel näejooni seletamata tundis Petro selle kähara kerge kõnnaku järgi oma naise ära. Torkav meeldiv külmatunne ulatus südameni. Rõõm oli seda suurem, mida ootamatum. Meelega sammu aeglustades, et teda jälgivad voorikasakad ei arvaks, nagu oleks tal kesteab kui hea meel, läks Petro naisele vastu. Ta kaelustas teda väärikalt, suudles kolm korda, tahtis midagi küsida, aga sügav sisemine erutus tungis esile — huuled hakkasid kiiresti värisema, ta nagu kaotas kõnelemisvõime.

«Ei oodanud . . .» lausus ta viimaks kogeldes.

«Mu kullake! Küll sa oled aga muutunud! . . .» Darja lõi käsi kokku. «Sa oled justkui võõras . . . Näed, tulla külla . . . Meie omad ei tahtnud lasta: «Kuhu sa kihutad?!» Ei, mõtlen, lähen vaatan oma kallikest . . .» kätsetas ta, end mehe vastu surudes, niiskete silmadega talle silma vaadates.

Vagunite juures olid kasakad salguti koos; Petrole ja Darjale vaadates nad kõhatlesid, pilgutasid üksteisele silma, vaatasid igatsevalt.

«Kus Petrole ikka õnn sülle sadas . . .»

«Ei minu vanamoor tule, otsib uut.»

«Tal on seal neid ilma minutagi küllalt!»

«Melehhov võiks oma roodulegi üheks ööks eide ohverdada . . . Meile kehvadele . . . Õh-hõm! . . .»

«Läki, poisid! Hinge võtab välja, kui vaatad, kuidas naine tema külge kleebib!»

Sel silmapilgul Petro ei mäletanud, et oli kavatsenud naist vaeseomaks peksta, — kallistas teda inimeste nähes, silitas suure suitsust kollase sõrmega ta kulmude värvitud kaari, rõõmustas. Ka Darja oli unustanud, et olles kaks ööd tagasi magas ta vagunis tragunite loomavalskriga, kes ühes temaga sõitis Harkovist polku. Velskrit olid haruldaselt kahukad ja mustad vurrud, kuid see kõik oli ju kaks ööd tagasi, praegu aga kaelustas ta siira rõõmu pisaratega oma meest, vaatas temale õiglaste selgete silmadega.

10

Kui jessauul Jevgeni Listnitski puhkuselt tagasi tuli, määrati ta 14-ndasse Doni kasakapolku. Oma polku, millesse ta oli teeninud varem ja kust oli pidanud veel enne veebruaripööret nii häbistavalt põgenema, ta ei läinud, vaid sõitis otsekohe diviisi staapi, ja staabiülem, noor kõtava doni kasaka-aadli nimega kindral, korraldas talle kõlpsasti ümberpaigutuse.

«Ma tean, jessauul,» kõneles ta Listnitskile, olles temaga üksinda oma toas, «et teil oleks raske töötada vanas ümbruses, sest kasakad on meelestatud teie vastu, teie nimi on neile vihatav, ja muidugi on mõistlikum, kui teie lähete neljateistkümnendasse polku. Seal on erakordselt tubli ohvitserkond, ja ka kasakad on kindlamad, tuimemad — enamus Ust-Medveditsa ringkonna lõunapoolsest staniitsadest. Seal on teil parem. Teie olete ju vist Nikolai Aleksejevitš Listnitski poeg?» küsis kindral väikese pausi järel, ja saanud jaatava vastuse, jätkas: «Ehmalt poolt võin kinnitada, et meie hindame niisuguseid ohvitsere nagu teie. Meie ajal on isegi ohvitserkonnas enamik kahe otsaga mängu mängijaid. Pole midagi kergemat kui usku vahetada või isegi kahte jumalat teenida . . .» lõpetas staabiülem kibedalt.

Listnitski võttis ümberpaigutuse rõõmuga vastu. Samal päeval sõitis ta välja Dvinski poole, kus asus 14. polk, ja ööpäev hiljem juba esitles end polgukomandörile polkovnik Bõkadorovile; rahuldusega veendus ta diviisi

staabiülema sõnade tõepärasuses: ohvitserid olid enami-kus monarhistid; kasakad, kolmandiku võrra lahjendatud Ust-Hopjorskaja, Kumõlženskaja, Glazunovskaja ja teiste staniitsade vanausulistega, polnud sugugi revolutsiooni-liselt meelestatud, andsid Ajutisele Valitsusele vastu-meelselt vannet, ümberringi kihavais sündmustes et orienteerunud ega tahtnudki orienteeruda; polgukomi-teesse ja sotnjakomiteedesse valiti pugejalikud ja vagu-sad kasakad... Rõõmuga tundis Listnitski, et võib uuesti ümbruskonnas kergendatult hingata.

Ohvitseride hulgas kohtas ta kaht teenistuskaaslast Atamanipolgust, kes hoidusid teistest eraldi; ülejäänud olid omavahel haruldaselt liitunud, üksmeelsed, kõnelesid avalikult dünastia taastamisest.

Polk seisis Dvinskis umbes kaks kuud, koondatud ühte rusikasse ja puhanud, kohendatud. Seni olid jalaväe-diviiside juurde kinnitatud sotnjad hulkunud mõõda rinnet Riiast kuni Dvinskini, aga aprillis oli kellegi hoolitsev käsi kõik sotnjad ühendanud, — polk oli lahinguvalmis. Ohvitseride karmi järelevalve all käisid kasakad õppustel, söötsid hobuseid, elasid ühetoonilist tigu-elu, ilma mingisuguse mõjutuseta väljastpoolt.

Nende keskel liikus ähmaseid oletusi polgule tõeliselt määratud ülesandest, aga ohvitserid kõnelesid ilma varjamata, et lähemas tulevikus polk kellegi kindlate kätes pöörab veel ajalooratast.

Lähedal kihas rinne. Armeed hingasid surmapalavikus, oli puudus lahingumoonast, toiduainetest; paljukäeliselt sirutusid armeed viirastusliku sõna «rahu» poole, armeed võtsid mitmeti vastu vabariigi ajutist valitsejat Kerenskit, ja tema hüsteerilistest karjetest tagakihutu-tuna läksid vaevaliselt juunipealetungile; armeedes vai-minud viha kerkis pinnale ja kees, nagu vesi lättes, mida sügavuses olevad allikad üles ajavad...

Dvinskis elasid kasakad rahulikult, vaikselt: hobuste kõhud seedisid kaera ja õlikooke, kasakate mälus rohtu-sid rindel talutud raskused; ohvitserid külastasid korra-päraselt ohvitseride kasiinot, sõid hästi, vaidlesid innukalt Venemaa saatuse üle.

Nii kestis juuli esimeste päevadeni. Kolmandal tuli käsk: «silmapilkugi viivitamata välja astuda». Polgu-

[illegible] hakkasid veerema Petrogradi poole. Seitsmendal [illegible] klõbisesid kasakahobuste kabjad juba sillutus-[illegible] soomusega kaetud pealinnatänavail.

Polk majutati Nevskil. Listnitski sotnjale määrati tühi [illegible]. Kasakaid oodati kannatamatuse ja rõõmuga, — [illegible] andis kujukalt tunnistust see pealinna võimude [illegible], millega olid juba varem sisse seatud kasakate [illegible] määratud ruumid. Värskelt võõbatud seinad sära-[illegible], puhtaks pestud põrandad läikisid, männi-[illegible] tehtud värskeist naridest tuli vaigulõhnu; [illegible] mugav oli heledas, puhtas poolkeldrikorral asu-[illegible]. Näpitsprillide taga nägu krimpsutades vaatas [illegible] ruumi tähelepanelikult üle, kõndis ringi pimes-[illegible] valgete seinte ääres, jõudis otsusele, et midagi [illegible] mugavuse mõttes ei saa soovidagi. Rahuldatud [illegible], suundus ta linnavalitsuse esindaja, väikese [illegible] riietatud isanda saatel, kellele oli osaks lan-[illegible] kasakaid vastu võtta, õue viiva ukse poole, aga [illegible] aset ebameeldiv juhtum: ukselingist kinni [illegible] nägi Listnitski seinal mingi terava esemega [illegible] sissekratsitud joonist — irevil hammas-[illegible] koerapead ja luuda. Nähtavasti oli keegi ruumi [illegible] kallal töötanud töölistest teadnud, kellele [illegible] oli määratud...

«Mis see on?» küsis Listnitski, kellel kulmud värisesid.

Temaga kaasas olev esindaja laskis hiirväledad silmad [illegible] käia, hakkas hirmsasti nohisema. Veri tun-[illegible] nii tugevasti näkku, et isegi ta tärgeldatud [illegible] otsekui roosaks tõmbuvat...

«Andke andeks, härra ohvitser... kuritahtlik käsi...»

«Ma loodan, et ilma teie teadmiseta on siin kujutatud [illegible] embleem?»

«Mida te mõtlete?! Mida te mõtlete?! Heldeke... See [illegible] vemp... Keegi lurjus on julgenud!... [illegible] seina otsekohe uuesti üle võõbata. Kurat teab, [illegible] on!... Andke andeks... säärane absurdne [illegible]... Kinnitan teile, et mul on piinlik selle tund-[illegible] poolt toime pandud alatuse pärast.»

Listnitskil hakkas masendatud, hämmeldunud kodani-[illegible] siiralt kahju. Ta pehmendas oma halastamatult [illegible] pilku ja ütles tagasihoidlikult:

«Väike arvutusviga kunstniku poolt — kasakad ei tunne ju Vene ajalugu. Aga sellest ei järgne veel, et me võime soodustada säärast suhtumist meisse...»

Kõva hoolitsetud küünega kratsis esindaja joonistusi lubjast välja, tõusis seina juures kikivarvule, määrides oma kallist inglise palitut peenima valge tolmuga. Naeratades hõõrus Listnitski näpitsprille, kuid kibe sapine nukrus rõhus teda sel hetkel.

«Vaat kuidas meid vastu võetakse ja mis väliskülje taga peitub!... Aga kas tõesti näeb terve Venemaa meid opritšnikute kujul?» mõtles ta, üle õue tallide poole sammudes ja tähelepanematult, ükskõikselt kuulates tema järel ruttava esindaja sõnu.

Sügavasse avarasse õuekaevu langesid püstloodis päikesekiired. Paljukorruseliste majade akendest silmitsesid elanikud välja kummardudes kasakaid, kes täitsid kogu õue, — sotnja paigutas hobuseid talli. Vabanenud kasakad seisid ja kükitasid väikeste salkadena seinte ääres, vilus.

«Miks te sisse ei lähe, poisid?» küsis Listnitski lähemalolijailt.

«Küllap jõuab, härra jessauul.»

«Tüütab veel sealgi ära...»

«Näe, paneme hobused kohtadele — eks siis.»

Listnitski vaatas tallide alla määratud lao üle, ja püüdes tagasi saada endist vaenulikkust teda saatva esindaja vastu, ütles rangelt:

«Rääkige läbi ja leppige kokku kellega vaja järgmises asjas: meil on tingimata tarvis veel üks uks juurde teha. Ega's meil või saja kahekümne hobuse jaoks kolm ust olla! Niiviisi kulub meil häire korral pool tundi selleks, et hobused välja viia... Imelik! Kas tõesti ei võinud seda asjaolu õigel ajal silmas pidada? Ma olen sunnitud sellest polgukomandörile ette kandma.»

Saanud viivitamata kinnituse, et mitte üks, vaid kaks ust tehakse juba täna juurde, jättis Listnitski esindajaga hüvasti; jahedalt tänanud teda nähtud vaeva eest, tegi korralduse päevnikkude määramise kohta ja läks teisele korrusele, sotnjaohvitseridele määratud ajutisse korterisse. Käigu peal vormikuube lahti nööpides, mütsi sirmi alt higi pühkides läks ta köögitrepi kaudu oma

[illegible] rõõmuga tajudes tubade niiskevõitu jahedust. [illegible] polnud kedagi peale alamjessauul Atarštšikovi.

«Kus on siis teised?» küsis Listnitski, heites presentkorvule ja lastes tolmustes saabastes jalad raskelt langeda.

«Väljas. Vaatlevad Petrogradi.»

«Ja sina?»

«Ah, tead, ei tasu vaeva. Nii kui uksest sisse vajusid, kohe linna. Näe, mina loen sellest, mis toimus [illegible] päev tagasi. Huvitav!»

Listnitski lebas vaikides, tundes, kuidas seljal meeldivalt jaheneb higist märg särk, ta ei viitsinud üles tõusta ja pesema minna, — andis tunda tee jooksul [illegible] väsimus. Ennast sundides tõusis ta siiski, [illegible] käskjala. Vahetanud pesu, pesi end kaua, puristas mõnuga, hõõrus karvase rätikuga tüsedat, halli päevitusvarjundiga kaela.

«Pese ka, Vanja,» soovitas ta Atarštšikovile, «heidad [illegible] koorma seljast... Noh, mis seal ajalehtedes siis on?»

«Võib-olla peaks tõesti pesema. Sa ütled, et pole [illegible]... Mis ajalehtedes on? Bolševikkude väljaastumise kirjeldus, valitsuse sammud... Loe!»

Pärast pesemist lõbusamaks muutunud Listnitski [illegible] ajalehe kätte, aga teda kutsuti polgukomandöri juurde. Ta tõusis vastu tahtmist, tõmbas selga uue, [illegible] järele lõhnava vormikuue, mis oli teel hullusti [illegible] kortsunud, kinnitas mõõga külge ja väljus prospekti. Läinud üle tänava teisele poole, pöördus ta ja silmitses maja, kus asetses sotnja. Väliselt, tüübi poolest [illegible] erinenud maja millegagi teistest: viiekorruseline, [illegible] suitsja urbse kiviga, seisis ta samasuguste majade ühtlases reas. Suitsu süüdates hakkas Listnitski [illegible] mööda kõnniteed minema. Tihe rahvahulk vahutas meeste õlgkübaraist, kõvakübaraist, sonimütsidest, [illegible] valitult lihtsaist ja uhkeist kübaraist. Üldises [illegible] vilksatas vahel harva rohelise demokraatliku lainena sõjaväelase müts ja kadus, neelatud kirjude värvide sillerdusest.

Hanniku poolt hoovas lainena ergutav värske tuulehuk, kuid purunedes hoonete kõrgete massiivide vastu,

voolas laiali jõuetute ebaühtlaste jugadena. Mööda sirelikarva varjundiga terashalli tuhmi taevast sõudsid lõuna poole pilved. Nende piimvalged harjad sakkesid reljeefselt ja teravalt. Linna kohal rippus lämmatav vihmaeelne palavus. Tundus kuuma asfaldi, põletatud bensiini lehka, lähedase mere hõngu, daamiparfüümide erutavat ebaselget lõhna ja veel mingit mitmekesist jagamatut lõhnade segu, mis on omane igale rahvarohkele linnale.

Suitsu pahvides läks Listnitski pikkamisi mööda parempoolset kõnniteed, aeg-ajalt tabas endal vastu tulijate aupaklikke kõrvalpilke. Algul oli tal veidi piinlik oma kortsunud kuue ja kantud mütsi pärast, aga hiljem jõudis otsusele, et rindemehel pole vahest vaja häbeneda oma välimuse pärast, seda enam temal, kes alles täna lahkus vagunist.

Kõnniteedel lebasid laisad oliivkollased varjulaigud purjeriidest päikesekatustest, mis olid tõmmatud kaupluste ja kohvikute sissekäikude kohale. Tuul ööts ja sasis kõrbenud purjeriiet, laigud kõnniteel liikusid, püüdsid end inimeste kiipavate jalgade alt lahti tõmmata. Kuigi oli pealelõunane aeg, kihas prospekt inimestest. Sõja-aastate jooksul linnast võõrdunud Listnitski imes rõõmsa rahuldustundega endasse paljuhäälelist müra, mis oli läbi põimitud naerust, autosignaalidest, ajalehemüüjate kisast, ja tundes end nende korralikult riietatud, söönud inimeste hulgas omasena lähedasena, mõtles siiski: «Kui rahul, rõõmsad, õnnelikud teie kõik praegu olete, — kõik: niihästi kaupmehed, börsimaaklerid, mitmes aukraadis tšinovnikud kui ka mõisnikud ja siniverelised! Aga mis oli teiega kolme päeva tagasi? Kuidas teie välja nägite, kui pööbel sõdurite mass sulamaagina voolasid mööda seda prospekti, mööda tänavaid? Ausõna, mul on hea meel teid näha, ja ei ole ka. Ja ei tea, kuidas rõõmustada teie heaolu üle...»

Ta katsus analüüsida oma lõhestatud tunnet, leida selle lähted, ja jõudis ilma vaevata otsusele: sellepärast ta mõtleb ja tunneb nii, et sõda ja see, mis seal tuli läbi elada, on eemaldanud teda sellest söönud, rahulolevast inimeste summast.

«Vaat see noor, tüse,» mõtles ta kohates paksu punase ja vurrudeta mehe silmi, «miks ei ole ta rindel? On vist mõne vabrikandi või ärituusa poeg, hoiab [illegible]sest kõrvale, lurjus, — ta vilistab kodumaa ja «töötab riigikaitseks», läheb rasva, armastab [illegible]valt naisi...»

«Aga kelle juurde sina siis lõpuks kuulud?» esitas ta endale küsimuse ja otsustas naeratades: «Noh muidugi ikka nende juurde siin! Nendes on osakene minust [illegible] ja mina olen osakene nende kollektiivist... Kuigi minu klassil on head või halba, on teataval määral olemas ka minul. Võib-olla on minul pisut [illegible] nahk kui sellel nuumorikal, võib-olla, sellepärast [illegible]n ma tundlikumalt kõigele, ja kindlasti olen ma [illegible] ausalt sõjas ega «tööta riigikaitseks», ja [illegible] sellepärast tookord talvel Mogiljovis, kui ma [illegible] kukutatud keisrit autos ära sõitmas peakorterist ja ta kurbi huuli ning abitult põlvel lebava käe vapustavat, kirjeldamatut asendit, langesin ma lumme ja [illegible] nagu poisike... Ma kohe ausalt ei võta revolutsiooni omaks, ei saa omaks võtta! Süda ja mõistus, mõlemad torguvad... Annan elu vana eest, annan ta ära [illegible]matult, ilma poosita, lihtsalt, sõdurlikult. On's [illegible] valmis selleks?»

Kahvatades elustas ta mälus mineviku pilte: suurima [illegible] selgusega kerkis ta ette veebruaripäeva värvikirev [illegible], kubernerimaja Mogiljovis, külmast higine [illegible] ja selle taga lumi, mida tähnitasid suitsja [illegible]lmalooriga kaetud madala päikese punakad valgusjäljed Dnepri lauge kallaku taga on taevas värvitud asuurilga, kinnaveriga, roostese kullaga, iga joon silmapiiril [illegible] tajumatult õhuline, et valus on seda pilguga puudutada. Värava juures väike salgake peakorteri [illegible], sõjaväelasi, eraisikuid... Väljasõitev kinnine [illegible]. Klaasi taga vist Frederiks ja istme seljatoele najatuv [illegible]saar. Tema kõhnunud näol on mingi violetne varjund. Kahvatusse laupa lõikub musta poolringina kasaka [illegible] konvoivalve vormi papaaha.

Listnitski peaaegu jooksis mööda temale imestunult järelevaatavaist inimestest. Ta silme ees langes musta papaaha äärelt tervitav' tsaarikäsi, kõrvus kumises

eemalduva auto käratu käik ja sõnatu rahvahulga alandav vaikus, millega ta saatis viimset keisrit . . .

Maja trepist, kus asetses polgu staap, sammus Listnitski aeglaselt üles. Tal värisesid alles põsed ja tursunud äranutetud silmad olid pisaraist punased. Teise korra trepipealsel suitsetas ta järgemööda kaks paberossi, näpitsprille hõõrudes jooksis kaks astet korraga võttes kolmandale korrale.

Polgukomandör märkis ära Petrogradi kaardil rajooni, milles Listnitski sotnja pidi kaitsma valitsusasutusi, loelles asutusi, teatas väga üksikasjaliselt sellest, missugused vahipostid ja mis ajal tuleb paigutada ja vahetada, lõpuks ütles:

«Talvepaleesse Kerenskile . . .»

«Mitte sõnagi Kerenskist! . . .» sosistas Listnitski valjusti, surnukahvatuks muutudes.

«Jevgeni Nikolajevitš, peab end kokku võtma . . .»

«Polkovnik, ma palun teid!»

«Aga, mu armas . . .»

«Ma palun!»

«Närvid on teil . . .»

«Kas Putilovi juurde käsite patrullid kohe välja saata?» küsis Listnitski raskelt hingates.

Huuli hammustades, naeratades kehitas polkovnik õlgu, vastas:

«Otsekohe! Ja tingimata rühmaohvitseriga . . .»

Listnitski väljus staabist tühja hingega, masendatuna läbielatu mälestustest ja jutuajamisest polgukomandöriga. Peaaegu maja juures silmas ta Petrogradis asuva 4-nda Doni polgu kasakapatrulli. Ohvitseri valkjaspunase hobuse valjaste küljes rippus longu vajunult närbunud elavaid lilli. Ohvitseri valgevurrulisel näol eksles nasratus.

«Elagu kodumaa päästjad! . . .» hüüdis keegi eksaltesrunud elatanud isand, kõnniteelt alla astudes ja kaabut viibutades.

Lahkelt pani ohvitser käe mütsisirmi äärde. Patrull sõitis traavis minema. Listnitski vaatas kasakaid tervitanud isanda erutatud niiskehuulelisele näole, tema hoolikalt köidetud kirevale kaelasidemele, ja nägu krimpsutades lipsas küürutõmbunult oma maja uksest sisse.

11

Kindral Kornilovi määramine edelarinde ülemjuhatajaks võeti 14-nda polgu ohvitserkonna poolt vastu suure [illegible]. Temast kõneldi kui inimesest, kel on raudne [illegible] ja kes kahtlemata suudab maa välja viia ummikust, millesse oli ta ajanud Ajutine Valitsus.

Eriti soojalt võttis selle määramise vastu Listnitski. [illegible] nooremate ohvitseride ja temale lähedaste kasakate kaudu püüdis ta teada saada, kuidas suhtuvad selle kasakad, aga kogutud teated ei rõõmustanud teda: kasakad vaikisid või andsid ükskõikseid vastuseid:

«Meil ükstapuha . . .»

«Kes teda teab, mihuke ta on . . .»

«Kui ta rahu tegemise eest hoolt kannaks, siis muidugi . . .»

«Ega meil tema kõrgendusest vist kergemaks lähe!»

Mõne päeva pärast levisid ohvitseride hulgas, kel oli kokkupuuteid tsiviilelanikkonna ja sõjaväelaste laiemate ringidega, visad kuuldused, nagu käiks Kornilov Ajutisele Valitsusele peale, et rindel ja tagalas seataks uuesti [illegible] surmanuhtlus ja võetaks tarvitusele paljud otsustavad abinõud, milledest oleneb armee saatus ja sõja [illegible]. Kõneldi sellest, et Kerenski kardab Kornilovit ja vististi teeb kõik selleks, et asendada ta rinde ülemjuhataja kohal järeleandlikuma kindraliga. Nimetati sõjaväelaste ringkondades tuntud kindralite nimesid.

[illegible]-ndal juulil üllatas kõiki valitsuse teadaanne Kornilovi nimetamisest kõrgemaks ülemjuhatajaks. Varsti aga [illegible]jessauul Atarštšikov, kel oli laialdasi tutvusi Ohvitseride Liidu Peakomitees, jutustas, täiesti usaldusväärsele allikaile toetudes, et Ajutisele Valitsusele ettepanemiseks määratud esitises rõhutas Kornilov tungivalt [illegible] peamiste abinõude tarvituselevõtu vajadust: [illegible] maa territooriumil sõjaväljakohtute jurisdiktsiooni [illegible]mist tagalavägede ja elanikkonna suhtes, ühes surmanuhtluse kohaldamisega; sõjaväeülemuste distsiplinaarvõimu taastamist; sõjaväeosade komiteede tegevuse [illegible] kitsaisse raamidesse jne.

[illegible] päeva õhtul asetas Listnitski kõneluses oma

sotnja ja teiste sotnjate ohvitseridega küsimuse teravalt ja otseselt: kelle poole nad hoiavad?

«Härrad ohvitserid!» kõneles ta tagasihoitud ärevusega. «Meie elame üksmeelse perena. Meie teame, mida kujutab endast igaüks meist, aga seni on paljud valusad küsimused jäänud meie vahel selgitamata. Ja just nüüd, millal on selgesti märgata lahkumineku perspektiive kõrgema ülemjuhataja ja valitsuse vahel, peame meie teravalt üles seadma küsimuse: kellega ja kelle poolt? Kõnelgem siis seltsimehelikult, ilma võltsimata.»

Alamjessauul Atarštšikov vastas esimesena:

«Mina olen valmis kindral Kornilovi eest nii oma kui ka võõrast verd valama! Ta on kristallaus inimene ja ainult tema üksi on suuteline Venemaad jälle jalule tõstma. Vaadake, mis ta teeb armees! Ainult tema tõttu said ju ohvitserid osalt tegevusvabaduse, kuna seni oli täielik komiteede ülevõim, vennastamine, väejooks. Mida seal veel arutada? Iga korralik inimene on Kornilovi poolt!»

Peenejalgne ning ülearu rinnakas ja laiaõlaline Atarštšikov kõneles ägedalt. Oli näha, et ülestõstetud küsimus puudutas teda valusalt. Lõpetanud, vaatas ta laua ümber grupeeruvaile ohvitseridele, koputas paberossipitsiga äraootavalt portsigarile. Ta parema silma alumisel laul asetses pruuni kumera herneterana sünnimärk. See takistas ülemisel laul täielikult silma katmast ja sellest tekkis esimesel pilgul Atarštšikovist muije, nagu hõljuks ta silmade ümber alaline leebivalt ootav muie.

«Kui valida bolševike, Kerenski ja Kornilovi vahel, siis meie oleme muidugi Kornilovi poolt.»

«Meil on raske otsustada selle üle, mida tahab Kornilov: kas ainult korra taastamist Venemaal või veel millegi taastamist...»

«See pole vastus põhimõttelisele küsimusele!»

«On vastus!»

«Kui ongi vastus, siis igatahes ebatark.»

«Aga mida te kardate, sotnik? Monarhia jalulesead mist?»

«Ma ei karda seda, vaid vastupidi — soovin.»

«Milles siis asi on?»

«Härrased!» hakkas kindla, tuulest kareda häälega [illegible] Dolgov, hiljutine vahtmeister, kes oli lahinguliste teenete eest saanud horunži aukraadi. «Mille üle te [illegible]? Teie ütelge ausalt, et meie, kasakad, peame kindral Kornilovist kinni hoidma nagu laps ema seelikuvahast. See on ilma igasuguste keerutusteta, otsekoheselt [illegible]! Kui laseme temast lahti — oleme kadunud! Venemaa matab meid sõnniku alla. Asi on selge: kuhu tema läheb, sinna läheme meiegi.»

«Vaat see on õige jutt!»

Valmustusega lõi Atarštšikov Dolgovile õlale ja jäi naervate silmadega vaatama Listnitskile. Naeratades, [illegible] silus see püksivolte põlvedel.

«Kuidas on siis, härrad ohvitserid, atamanid?» hüüdis Atarštšikov kõrgendatud häälel. «Kas oleme Kornilovi poolt?...»

«No muidugi!»

«Dolgov raius Gordiuse sõlme korraga läbi.»

«Kogu ohvitserkond on tema poolt!»

«Meie ei taha olla erandiks.»

«Kallile Lavr Georgijevitšile, kasakale ja kangelasele — hurraa!»

Naerdes ja klaase kokku lüües jõid ohvitserid teed. Hiljutise pinevuse kaotanud jutuajamine keerles viimaste päevade sündmuste ümber.

«Meie oleme küll kogu kupatusega kõrgema ülemjuhataja poolt, aga vaat kasakad kõhklevad...» ütles Dolgov ebakindlalt.

«Kuidas «kõhklevad»?» küsis Listnitski.

«Niisama. Kõhklevad — ja kõik! Neil lurjustel on himu koju naiste juurde minna... Vilets elu on ära tüüdanud...»

«Meie ülesanne on kasakaid endaga kaasa tõmmata!» Sotnik Tšernokutov lõi rusikaga lauale. «Kaasa tõmmata! Selleks me kannamegi ohvitseripaguneid!»

«Kasakatele tuleb kannatlikult ära seletada, kellega neil on ühine tee.»

Listnitski kõlistas lusikaga vastu klaasi; koondanud ohvitseride tähelepanu, ütles ta sõnu eraldades:

«Palun meeles pidada, härrased, et meie töö peab praegu seisma nimelt, nagu ütles Atarštšikov, asjade

tõelise olukorra selgitamises kasakaile. Kasakad tuleb komiteede mõju alt ära kiskuda. Siin on vaja [illegible] samasugust või veel suurematki iseloomude murrangut kui see, mis enamusel meist tuli läbi elada pärast veebruaripööret. Endisel ajal, — ütleme, kuueteistkümnendal aastal, — ma võisin kasaka läbi peksta, riskides sellega, et ta saadab mulle lahingus kuuli kuklasse, pärast veebruari aga tuli end piirata, sest kui ma oleksin lõõnud mõnd lollpead, oleks mind tapetud siinsamas, kaevikuis, ilma parajat silmapilku ootamata. Nüüd on hoopis teine asi. Meie peame,» Listnitski rõhutas seda sõna, «kasakaga lähedaseks saama! Sellest oleneb kõik. Kas te teate, mis toimub praegu esimeses ja neljandas polgus?»

«Košmaar!»

«Just nimelt — košmaar!» jätkas Listnitski. «Ohvitserid eraldasid end kasakaist endise seinaga, ja tulemuseks oli see, et kasakad sattusid viimane kui üks bolševike mõju alla ja ise muutusid üheksakümne protsendi ulatuses bolševikeks. On ju selge, et meie ei pääse kohutavaist sündmustest... Kolmanda ja viienda juuli päevad on ainult karm hoiatus kõigile muretuile. Kas tuleb meil Kornilovi eest võidelda revolutsioonilise demokraatia vägedega, või bolševikud, kogunud jõudu ja laiendanud oma mõju, lasevad lahti veel ühe revolutsiooni. Nende on lühike puhkushetk, jõudude koondamine, meil aga — lodevus... Kas võib siis nii?!... Vaat tulevases madinas lähebki ustavat kasakat vaja...»

«Meie ilma kasakateta oleme muidugi paljas nulla,» ohkas Dolgov.

«Õige, Listnitski!»

«Väga õige koguni.»

«Venemaa on ühe jalaga hauas...»

«Kas sa arvad, et meie seda ei mõista? Mõistame, kuid oleme vahel jõuetud midagi tegema. «Käskkiri Nr. [illegible] ja «Okopnaja Pravda»[2] külvavad oma seemneid.»

[1] Petrogradi Nõukogu Täitevkomitee «Käskkiri Nr. [illegible] (1/III 1917. a.), mis anti välja revolutsiooniliselt meelestatud [illegible] side survel, seadis sisse valitavad organisatsioonid sõjaväeosadis ja nende organisatsioonide kontrolli vana tsaariaegse juhtkonna tegude üle.

[2] «Okopnaja Pravda» («Kaeviku Tõde») — bolševistlik võitlus ajaleht.

«Ja meie imetleme tõusmeid, selle asemel, et tallata [illegible] maha ja põletada juurteni!» hüüdis Atarštšikov.

«[illegible] me ei imetle, — me oleme jõuetud!»

«[illegible], horunži! Me oleme lihtsalt hooletud!»

«[illegible] tõsi!»

«[illegible]!»

«[illegible], härrased!»

«Bolševistlik «Pravda» purustati... Kerenski on [illegible] tark...»

«Mis see siis on... laat või? Nii ei saa ju ometi!»

[illegible] hüüete kära vaikis vähehaaval. Ühe sotnja [illegible], kes oli suure huviga kuulanud Listnitski sõnu, [illegible] tähelepanu.

«Ma panen ette anda jessauul Listnitskile võimalus [illegible] rääkida.»

«Palume!»

[illegible] teravaid põlvenukke hõõrudes jätkas Listnitski:

«Ma ütlen, et siis, see tähendab, tulevastes lahingutes, [illegible], — ma mõistsin alles praegu, et see on mööda-[illegible], — lähebki vaja ustavat kasakat. Tuleb [illegible] ja vallutada ta komiteedelt, kes kalduvad bolševike poole. See on hädavajalik! On ju kindel, et uute [illegible] korral esimese ja neljanda polgu kasakad [illegible] oma ohvitserid maha...»

«Selge!»

«[illegible] nad pühitse!»

«Ja nende kogemusest, — olgu tähendatud, et väga [illegible] kogemusest, — peame meie õppima. Esimese ja [illegible] polgu kasakatest, — kuigi, muide, mis kasakad [illegible] on? — tuleb tulevikus iga teine üles puua või [illegible] kõik maha tõmmata... Umbrohi tuleb põllult [illegible]! Hoidkem siis oma kasakaid eksimustest, millede [illegible] hiljem tasuda tuleb.»

Listnitski järel võttis sõna seesama sotnjakomandör, [illegible] kuulanud teda niisuguse haruldase tähelepanuga. [illegible] kaadriohvitser, teeninud polgus üheksa aastat, [illegible] neli korda haavata saanud, kõneles sellest, et [illegible] ajal oli raske teenida. Kasakaohvitserid olid taga-[illegible], neid koheldi halvasti, edasiliikumine teenistuse [illegible] oli nõrk ja ohvitserkonna enamiku jaoks oli kasaka-

väevanema aukraad viimane; selle asjaoluga võiski [illegible] sõnade järgi seletada kasakate juhtkonna loidust [illegible] suse kukutamise hetkel. Kuid sellest hoolimata, kõnel[illegible] ta, tuleb igati toetada Kornilovit, luua temaga tugev[illegible] side Kasakate Liidu Nõukogu ja Ohvitseride Liidu Peakomitee kaudu.

«Las Kornilov saada diktaatoriks, — kasakatele on see pääsmine. Tema all me hakkame võib-olla isegi paremini elama kui tsaari all.»

Aeg oli nihkunud kaugele üle keskööd. Linna kohal oli tasane, valkjas, sasitud pilvesalkudega öö. Aknast paistis Admiraliteedi torni tume teravik ja tulede kollane tulv.

Ohvitserid kõnelesid koiduni. Otsustati kolm korda nädalas pidada kasakatega vestlusi poliitilistel teemadel, rühmaohvitseridele tehti kohustuseks iga päev korraldada rühmadele võimlemist ja valjusti-lugemist, selleks et täita vaba aeg ja kiskuda kasakate meeled välja poliitika laastavast atmosfäärist.

Enne äraminekut lauldi «Väratas ja lainet tõstis õige usklik vaikne Don», lõpetati kümnenda samovaritäie joomist, klaaside kõlina saatel peeti naljakaid laudkõnesid. Ja juba üsna enne lõppu hüüdis Atarštšikov, pärast seda kui oli sosistanud Dolgoviga:

«Nüüd, magusroaks võõrustame teid vana kasakaliku luga. Noh, tasemini! Ja võiks akna lahti teha, siin on liiga mus täis suitsetatud.»

Kaks häält — Dolgovi tuulest kare, murdlik bass ja Atarštšikovi pehme, haruldaselt meeldiv tenor — alguses ei sobinud kokku, läksid segi, kummalgi oli oma laulu tempo, aga lõpuks põimusid hääled hoogsalt ühte, kõlasid haaravalt kaunisti.

... Aga uhke ka on meie Don, vaikne Don, meie isake —
Ei ta võõrast ole kummardand, ei Moskvalt luba palunud,
kuis elada.
Ja türklastel veel — neil on ta alati kukalt silitand vaheda
mõõgaga.
Aastast aastasse aga Doni stepp, meie emake,
Ülipuhta neitsi eest ja oma õige usu eest,
Ning vaba lainetava Doni eest on kutsund võitlusse
vaenlastega

[illegible] põlvedel risti pandud, juhtis Atarštšikov laulu [illegible] toonidel, kogu aja jooksul ei eksinud mitte kor[illegible] sellest hoolimata, et ta varieerides jättis kaugele [illegible] taha Dolgovi tarmuka bassi; ilme oli tal haruldaselt [illegible] ja alles lõpupoole märkas Listnitski, kuidas tal [illegible] sünnimärgikünkakese silmalaul veeres külmalt [illegible] alla pisar.

[illegible] seda kui võõraste sotnjate ohvitserid olid lahkunud ja kohalejäänud magama heitnud, istus Atarštšikov Listnitski koiku äärele, näpitsedes helesiniseid luitu[illegible] kumeral rinnakilbil, sosistas:

[illegible] aru, Jevgeni ... Ma armastan pööraselt Doni, [illegible] seda vana, sajandite jooksul kujunenud kasaka-elu[illegible] Armastan oma kasakaid, kasakatare — kõike armastan! Stepikoirohu lõhn ajab mind nutma ... Ja veel, [illegible] õitsevad päevalilled ja Doni kohal lõhnab vihma nii[illegible] viinamarjaväljade järele, — armastan nii süga[illegible] ja valuliselt ... Sina mõistad seda ... Nüüd aga mõt[illegible] kas me viimati ei vea neidsamu kasakaid ninapidi? [illegible] tahame neid õigele rajale pöörata? ...»

«Millest sa kõneled?» küsis Listnitski valvsaks muu[illegible]

[illegible]selt, nooruslik-liigutavalt paistis Atarštšikovi [illegible] särgi kaeluse alt tõmmu kael. Pruuni sünnimärgi [illegible] rippus raskelt sinine lauvõru, profiilis oli näha [illegible] poolsuletud silma niiske läige.

«Ma mõtlen: kas on kasakail just seda vaja?»

«Aga neil siis, säärasel juhtumil, vaja on?»

«Ma ei tea ... Aga miks nad nii stiihiliselt eemaldu[illegible] meist? Revolutsioon nagu oleks lahutanud meid [illegible]steks ja sikkudeks, meie huvid näivad lahku [illegible]nevat.»

«Vaata,» algas Listnitski ettevaatlikult, «siin avaldub [illegible] sündmuste tajumises. Meil on rohkem kultuuri, [illegible] sündame ühte või teist fakti kriitiliselt hinnata, [illegible] on kõik algelisem, lihtsam. Bolševikud tuubivad [illegible] pähe, et on tarvis sõda lõpetada, — õigemini, [illegible], see kodusõjaks. Nad ässitavad kasakaid meie [illegible], ja kuna kasakad on väsinud, neis on rohkem [illegible]malikku, pole seda tugevat moraalset kohuse- ja [illegible]tustunnet kodumaa ees, mis on meil, — siis, täiesti

arusaadav, leiab see soodsat pinda. Sest mis on nende jaoks kodumaa? Igatahes abstraktne mõiste. «Dnu Kasakate Oblast on rindest kaugel ja sakslane sinna ei ulata,» — nii arutlevad nad. Selles ongi kogu häda. Tuleb neile õigesti ära seletada, missuguseid tagajärgi toob endaga kaasa selle sõja muutmine kodusõjaks.»

Listnitski kõneles, alateadlikult tundes, et tema sõnad ei jõua eesmärgile ja et Atarštšikov kohe suleb tema ees oma hinge-teokarbi poolmed.

Nii juhtuski: Atarštšikov mõmises midagi arusaamatut, istus kaua vaikides, ja kuigi Listnitski püüdis, et suutnud ta selgusele jõuda, missuguses pimeduses ekslevad praegu vaitjäänud seltsimehe mõtted.

«Oleks pidanud laskma teda lõpuni kõnelda . . .» mõtles ta kahetsusega.

Atarštšikov soovis head ööd ja läks minema, ilma et oleks enam sõna lausunud. Hetkeks oli ta sirutunud avameelse kõneluse poole, oli kergitanud tolle tundmatust varjava musta katte äärt, mille taha igaüks peidab end teiste eest, ja oli selle uuesti langetanud.

Võimetus mõista võõrast hinge, tema sisimaid mõtteid erutas Listnitskit pahandavalt. Ta suitsetas, lebas veidi pingsalt vaadates halli vatjasse pimedusse, ja ootamatult meenus talle Aksinja, puhkusepäevad, mis olid ääreni täidetud temast. Teda valdasid mõtted ja juhuslikud, katkendlikud mälestused naistest, kellede teed olid kunagi ristunud tema omadega, ja lepitatud neist mõtteist, uinus ta.

12

Listnitski sotnjas oli Bukanovskaja staniitsa kasakas Ivan Lagutin. Esimestel valimistel oli ta saanud polgu sõjalis-revolutsioonilise komitee liikmeks, enne polgu tulekut Petrogradi polnud end millegi erilisega avaldanud, aga juuli viimastel päevadel teatas rühmaohvitser Listnitskile, et Lagutin käib Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu sõjalises sektsioonis, on vististi seotud nõukoguga, sest on tähele pannud, et tal on pikki kõnelusi oma rühma kasakatega ja ta mõ-

[illegible] negatiivsest küljest. Sotnjas oli esinenud kaks [illegible], kus keelduti karauli- ja patrulliülesannete [illegible]. Rühmaohvitser pani need juhtumid Lagutini [illegible] kasakaile avaldatava mõju arvele.

Listnitski otsustas, et ta peab Lagutinit lähemalt [illegible] õppima, teda läbi katsuma. Püüda meelitada [illegible] avameelsele kõnelusele oleks rumal ja ettekalamatu, seepärast otsustas Listnitski oodata. Juhus [illegible] varsti. Juuli lõpus pidi kolmas rühm käsu kohaselt oleme õisel valveteenistusel Putilovi tehasega piirkavais tänavais.

«Mina lähen kasakatega kaasa,» teatas Listnitski rühmaohvitseridele. «Ütelge, et mulle saduldataks must.»

Listnitskil oli kaks hobust, —«igaks juhuks», nagu ta kõneles. Riietunud käskjala abil, läks ta alla õue. Rühm oli hobuste seljas. Uduses, tuledest tikitud pimeduses läbisid nad mitu tänavat. Listnitski jäi meelega [illegible], hõikas tagant Lagutinit. See sõitis juurde, oma [illegible] hobust pöörates heitis kõrvalt ootava pilgu [illegible].

«Mis teil komitees uuemat on?» küsis Listnitski.

«Pole midagi.»

«Missugusest staniitsast sa oled, Lagutin?»

«Bukanovskajast.»

«Kulast?»

«Mitjakinist.»

[illegible] läksid nende hobused kõrvuti. Laternate valgusel heitis Listnitski aeg-ajalt viltusi pilke kasaka habemikule näole. Lagutinil paistsid mütsi alt siledad tahapoole kammitud juuksed, prisketel põskedel kähardus ebaühtlane habemeke, targad, pisut kavalad silmad [illegible] sügaval, kaetud kumerate kulmupealsete kaartega.

«Väliselt paistab olevat lihtne, sünge, — aga mis tal hinges on? Arvatavasti vihkab mind, nagu kõike, mis on seotud vana korraga, «kaprali kepiga» . . .» mõtles Listnitski, ja millegipärast tuli tal himu Lagutini minevikku teada saada.

«Perekonnainimene?»

«Just nii. Naine ja kaks last.»

«Ja majapidamine?»

«Mis majapidamine meil on?» ütles Lagutin pilklikult väikese kahetsusvarjundiga. «Elame pisitasa. Härg ka saka ümber, kasakas härja ümber, — nii keerlemegi kogu eluaja... Maa on meil liivane,» lisas ta pärast lühikest mõtlemist karmilt.

Listnitski oli kunagi sõitnud Sebrjakovo jaama Bukanovskaja kaudu. Talle meenus elavalt see kõrvalinu suurest teest eemal asetsev staniitsa, mis oli lõpeg poolt piiratud tasase ääretu luhaga, vöötatud Hopjor kapriissete loogetega. Tookord nägi ta juba kõrgendikult Jelanskaja piirilt, kaheteistkümne versta takka, aedadi rohelist udu lohus, kõrget valget kellatorni paistmas äranäritud kondina.

«Saviliiv on meil,» ohkas Lagutin.

«Tõmbab vist kodu poole, mis?»

«Kuidas siis, härra jessauul! Muidugi tahaks ruttu koju tagasi minna. Oleme küllalt hädakest tunda saanud sõja jooksul.»

«Vaevalt pääseb niipea tagasi, vennas...»

«Küllap pääseb.»

«Sõda ei ole ju lõppenud?»

«Varsti tehakse lõpp. Varsti läheme koju,» kinnitas Lagutin kangekaelselt.

«Tuleb veel omavahel sõdida. Kuidas sina arvad?»

Langetatud silmi sadulakaare kohalt tõstmata vaikis Lagutin, siis küsis:

«Kellega siis sõdida tuleb?»

«On's vähe kellega... Kas või bolševikkudega.»

Ja jälle jäi Lagutin tükiks ajaks vait, nagu oleks uinunud kapjade selge tantsulise klõbina saatel. Nad sõitsid vaikides minutit kolm. Aeglaselt sõnu seades ütles Lagutin:

«Meil pole nendega midagi jagada.»

«Aga maad?»

«Maad jätkub kõigile.»

«Kas sa tead, mille poole bolševikud püüavad?»

«Olen juhtunud natuke kuulma...»

«Mis peaks siis sinu arust tegema, kui bolševikud tungivad meile kallale eesmärgiga võtta ära meie maad, orjastada kasakad? Sakslastega sa ju sõdisid, kaitsesid Venemaad?»

«Sakslane on teine asi.»

«Aga bolševikud?»

«Noh, härra jessauul,» hakkas Lagutin, nähtavasti [illegible] jõudes, kõnelema; tõstnud silmad, otsis ta [illegible] Listnitski pilku, «bolševikud ei võta minult [illegible] maanatukest ära. Minul on täpipealt üks osa, [illegible] pole minu maad vaja... Aga vaat näiteks — [illegible] ainult pahaks pange! — teie papil on kümme [illegible]...»

«Mitte kümme, vaid neli.»

«Noh, ükstapuha, kas või neli, — on's see väike lahkakas? Mis kord see siis on, võiks öelda? Aga vaata [illegible] ringi — niisuguseid kui teie papi on vägagi [illegible]. Nii, et saate aru, härra jessauul, et iga suu [illegible] palukest. Teie tahate süüa, ja igasugused teised [illegible] tahavad ka süüa. Eks üks mustlane ju õpetas [illegible] nälgima, — et harjub teine ära ilma söömata [illegible]. Tema, kullake, aga harjus, harjus, kuni kümnen[illegible] päeval võttiski kätte ja lõppes ära... Õigus oli [illegible] tsaari ajal, vaese rahva jaoks hoopis sõlmiline... [illegible] teie papile lõigati nagu pirukaviilukas neli tuhat [illegible] kätte, aga ega temagi kahe kõriga söö, vaid niimuti ühega, nagu meiegi, lihtsad inimesed. Muidugi [illegible] kahju rahvast!... Bolševikkudel on õige siht, ja teie [illegible] sõdida...»

Listnitski kuulas teda varjatud erutusega. Lõpus ta [illegible] juba, et on võimetu vastu seadma mõnd kaalukat argumenti, tundis, et kasakas oli ta lihtsate, tapvalt [illegible] põhjenditega vastu seina surunud, ja sellepärast [illegible] oma sügavaimas hingepõhjas ise teadis, et tal [illegible] õigus, sattus Listnitski segadusse, vihastas.

«Kuule — kas sina oled bolševik või?»

«Nimi ei tähenda siin midagi...» vastas Lagutin [illegible] ja venitades. «Tähtis pole mitte nimi, vaid [illegible]. Rahvale on tõde vaja, aga seda peidetakse, maetakse, räägitakse, et ta on juba ammu surnukeha.»

«Vaat millega sovdepi bolševikud sind täis laevad... [illegible] välja, et sa mitte ilmaaegu nendega ei sõbrusta.»

«Eh, härra jessauul, meid, kannatlikke, on elu ise [illegible] laadinud, bolševikud panevad ainult süütenööri [illegible]...»

«Sa jäta need ilusad kõnekäänud! Siin ei [illegible] naljajuttu ajada!» hakkas Listnitski juba kurjalt [illegible] lema. «Vasta mulle: sina kõnelesid minu isa [illegible] üldse mõisnikkude maast, aga see on ju omand [illegible] sinul on kaks särki, minul aga pole ühtegi, — kas [illegible] sinu arvates ma pean sinu käest ära võtma?»

Listnitski ei näinud, aga Lagutini hääle järgi [illegible] et ta naeratab.

«Ma annan ise ülearuse särgi ära. Ja andsin [illegible] ära mitte ülearuse, vaid viimase, kandsin sinelit [illegible] ihu peal, aga näe maatükki ei taha nagu keegi [illegible] anda...»

«Mis sul on — maanälg või? Ei jätku sulle [illegible] kõrgendas Listnitski häält.

Lagutin oli näost valgeks muutunud, erutatult [illegible] dades ta peaaegu karjus vastuseks:

«Kas sina arvad, et ma enda pärast südant [illegible] Olime Poolamaal — kuidas seal inimesed [illegible] Nägid või ei? Ja kuidas meie kandis talumehed [illegible] vad?... Mina olen näinud! Kohe veri lööb keema [illegible] mes!... Kas arvad, et mul pole neist kahju või [illegible] Ma piinlen võib-olla tema pärast, selle poolaka [illegible] tunnen muret tema viletsa maalapi pärast.»

Listnitski tahtis ütelda midagi salvavat, aga [illegible] tehase hallide laubakate hoonete poolt kostis [illegible] hüüe «võta kinni!». Trummipõrinana tümises [illegible] kapjade müdin, kuulmeisse lõikus pauk. Nuuti [illegible] pani Listnitski galoppi ajama.

Lagutiniga ühel ajal jõudis ta rühma juurde, [illegible] kogunenud salka tänavate ristmel. Mõõkadega [illegible] jalastusid kasakad, nende keskel rabeles [illegible] mees.

«Mis? Mis on?» müristas Listnitski, hobusega [illegible] sekka tungides.

«Mingisugune rästik siin kiviga...»

«Virutas — ja pani jooksu.»

«Anna talle, Aržanov!»

«Vaat kus lurjus! Harjutad tabamist?»

Sadulast alla kallutudes hoidis rühmaurjadnik [illegible] kraest kinni väikesel, musta vöötamata särki [illegible] mehel. Kolm jalastunud kasakat sidusid tal käsi [illegible]

«[illegible] sa oled?» hüüdis Listnitski, suutmata end va[illegible]

[illegible] tõstis pea, ta tuhmvalges näos kõverdusid [illegible] ja sulgusid vaikivatena.

«[illegible] sa oled?» kordas Listnitski küsimust. «Loobid [illegible], lurjus? Noh? Vaikid? Aržanov...»

[illegible] hüppas sadulast, — lasknud lahti kinnivõetu [illegible] talle hooga näkku.

«[illegible] talle!» käskis Listnitski, järsult hobust pöö[illegible]

[illegible] või neli jalastunud kasakat paiskasid kinniseo[illegible] maha, hakkasid nuutidega vehkima. Lagutin [illegible] sadulast alla ja jooksis Listnitski juurde.

«[illegible] jessauul!... Mis te siis nii?... Härra jessa[illegible] haaras värisevate kõvade sõrmedega jessauuli [illegible] kinni, karjus: «Ei tohi nii!... See on ju inimene! [illegible] teete?»

[illegible] puudutles hobust ratsutitega, vaikis. Kasa[illegible] juurde tormates haaras Lagutin Aržanovil keha [illegible] kinni, komistades, mõõga taha takerdudes püü[illegible] cemale tirida. Teine pani vastu, pomises:

«[illegible] ära nii väga põle! Ära põle! Tema hakkab kividega [illegible], ja mina muudkui vaiki?... Lase lahti! Lase [illegible] sulle heaga!...»

[illegible] kasakatest tõmbas kõverdudes endal püssi õlalt, [illegible] püssipäraga taguma mahapaisatud inimese peh[illegible] rudisevat keha. Minuti pärast venis üle sillutise [illegible], loomalikult metsik kisendus.

[illegible] mõni hetk vaikimist — ja seesama hääl, aga juba [illegible] murdlik, valust lämbuv, tõi hoopidele järg[illegible] korisemise vahel kuuldavale lühikesi karjeid:

«[illegible]! ... Kontrrevolutsionäärid!... Pekske! [illegible] A-a-a-a!...»

[illegible] kauh! kauh! — langesid vaheldumisi hoobid.

[illegible] jooksis Listnitski juurde; surudes end tuge[illegible] ta põlve vastu, kratsides sadulahõlma küüntega, [illegible]:

«[illegible]!»

«[illegible] cemale!»

«[illegible]!... Listnitski!... Kas kuuled? Sul tuleb [illegible] anda!»

«Ma sülitan su peale!» kähistas Listnitski ja ajas hobuse Lagutini peale.

«Vennad!» hüüdis see, eemalseisvate kasakate juurde joostes. «Mina olen polgu revkomi liige... Ma käsin teid: päästke inimene surmast!... Teil tuleb vastust anda... vastust!... Pole enam endine aeg!...»

Meeletu pimestav vihavaen haaras oma võimusesse Listnitski. Nuudiga hobusele kõrvade vahele — ja Lagutini peale. Susates talle näkku nagaani läikivmusta, püssiõlist haisevat toru, karjus kiunuvalt:

«Vaiki-i-i, äraandja! Bolševik! Lasen maha-aa!»

Suurima tahtepingutusega rebis sõrme revolvripäästikult, kiskus hobuse püsti, kihutas minema.

Mõni minut hiljem hakkasid tema järel liikuma kohe kasakat. Aržanovi ja Lapini hobuste vahel tuli jalgu lohistades, mitte astudes, mees, kelle seljas märg särk oli keha külge kleepunud. Kasakate poolt käe alt toetatuna õõtsus ta tasa, vedades jalgadega joont munakividele. Tema kõrgele tõmmatud teravate õlgade vahel tolknes taha vajudes, püstiaetud valendava lõuaga, verine pehmeks taotud pea. Pisut eemal liikus kolmas kasakas. Valgustatud põiktänava nurgal silmas ta voorimeest, kergitades end jalustes, sõitis traavi selle juurde. Ütles midagi lühidalt, laksutas nuudiga väljendusrikkalt vasta saapasäärt, ja kuuleka tõtlikkusega sõitis voorimeest tagapool tänavas peatunud Aržanovi ja Lapini juurde.

Järgmisel päeval ärkas Listnitski tundega, et ta oli eile teinud suure, parandamatu vea. Huuli hammustades meenutas ta inimese peksmise stseeni, kes oli visanud kasakaid kiviga, ja seda, mis hiljem oli juhtunud tema ja Lagutini vahel. Ta krimpsutas nägu. Kõhatas mõtlikult. Riietudes kaalutles, et esialgu ei maksa Lagutinit puudutada, kui ei taha ajada teravaks vahekorda polgukomiteega; parem ära oodata, kuni kasakate mälust, kes juhtumuse juures viibisid, haihtub eilne kokkupõrge Lagutiniga, ja siis vaikselt kõrvaldada ta teelt.

«Jah, võib öelda, et olen kasakaga lähedaseks saanud...» ironiseeris Listnitski kibedalt enda üle ja oli kõik järgnevad päevad juhtunu halva mulje all.

Kord augustikuu esimestel päevadel, ilusa päikesepaistelise ilmaga, kõndis Listnitski Atarštšikoviga linnas

[illegible] vahel polnud pärast ohvitseride kogunemise päeval [illegible] jutuajamist olnud midagi, mis oleks võinud [illegible] tookord kujunenud selgusetuse. Atarštšikov oli [illegible]suletud, ei avaldanud oma mõtisklusi, Listnitski [illegible] katsete peale teda avameelsusele sundida tõmmas kõvasti ette selle läbitungimatu katte, mida tavaliselt [illegible] enamik inimesi, varjates sellega võõraste silmade [illegible] tõelist palet. Listnitskile näis alati, et teistega [illegible] varjab inimene välise pale taga veel mingi[illegible] teist, mis vahel jääbki selgitamatuks. Ta uskus [illegible], et kui ükskõik missuguselt inimeselt kraapida [illegible] pealmine kate, siis koorub selle alt välja tõeline, [illegible] mitte mingisuguse valega ilustatud südamik. Ja [illegible] tahtis ta alati otse haiglaselt teada, mis pei[illegible] mitmesuguste inimeste jämeda, karmi, kartmatu, [illegible], õnneliku, lõbusa välimuse taga. Käesoleval [illegible], mõeldes Atarštšikovile, aimas ta ainult ühte, — [illegible] piinavalt otsib väljapääsu kujunenud vastuoludest, [illegible] kasaklikku bolševistlikuga ühte sobitada. See ole[illegible] sundis teda lõpetama katsed lähenemiseks Atarštšikovile, [illegible] võõrdunumalt.

[illegible] läksid mööda Nevskit, aeg-ajalt vahetades tähtsusetuid lauseid.

«[illegible] sööme midagi?» pani Listnitski ette, silmadega restorani uksele osutades.

«[illegible] ka,» nõustus Atarštšikov.

[illegible] astusid sisse ja jäid seisma, pisut abitult ringi [illegible] kõik lauad olid kinni. Atarštšikov pöördus [illegible] minema, kuid akna all asetseva laua juurest tõusis [illegible] näoga, hästiriietatud isand, kes istus kahe [illegible] seltsis; ohvitsere kogu aeg tähelepanelikult vaadeldud, astus ta nüüd nende juurde, viisakalt kõvakübarat kergitades.

«[illegible] vabandust! Kas te ei soovi meie lauda istuda? [illegible] läheme ära.» Ta naeratas, paljastades hõredat rida [illegible]tamisest rikutud hambaid, käeliigutusega kutsudes [illegible] astuma. «Osutan heameelega teenet härradele [illegible]ridele. Teie olete meie uhkus.»

[illegible] taga istunud daamid tõusid. Üks, pikk ja musta[illegible], kohendas soengut, teine, noorem, ootas, mängeldes päevavarjuga.

Ohvitserid tänasid isandat, kes lahkesti oli andnud neile võimaluse lauda kasutada, läksid akna juurde. Läbi allalastud eesriide torkusid päikesekiired kollaste nõude vahetena laudlinasse. Toidulõhnad summutasid laudadele asetatud elavate lillede erutav-peent aroomi.

Listnitski tellis botvinjat jääga, oodates kitkus mõlkkult vaasist väljatõmmatud kollakas-punast kressi. Atarštšikov pühkis taskurätikuga higist otsaesist, ta väsinult langetatud silmad jälgisid, sagedasti pilkudes, päikese peegelduslaiku, mis väreles kõrvallaua jalal.

Nad ei olnud veel einestamist lõpetanud, kui restoran astusid, valjusti kõneldes, kaks ohvitseri.

Silmadega vaba lauda otsides pööras esimene Listnitski poole ühtlase pruuni päevitusega kaetud näo. Tema viltustes mustades silmades välgatas rõõm.

«Listnitski! Oled see tõesti sina?...» hüüdis ohvitser kindlalt, ilma vähimagi piinlikkuseta, suundudes tema poole.

Ta mustade vurrude all välgatasid heledasti hambad. Listnitski tundis ära jessauul Kalmõkovi, tema kaasõpilase astus juurde Tšubov. Nad vahetasid tugevaid käepigistusi. Tutvustanud endisi teenistuskaaslasi Atarštšikoviga, küsis Listnitski:

«Kuidas imet teie siia sattusite?»

Vurre keerutades osutas Kalmõkov peaga tahapoole, siis silmanurgast pilke ringi heites, ütles:

«Oleme komandeeritud. Pärast jutustan. Sina pajatad endast. Kuidas läheb elu neljateistkümnendas polgus?»

...Nad väljusid koos. Kalmõkov ja Listnitski jäid maha, pöörasid esimesse põiktänavasse ja poole tunni pärast, jätnud seljataha linna kärarikka osa, läksid, pidades valjusti vesteldes, kartlikult ringi piiludes.

«Meie kolmas korpus on Rumeenia rinde varus,» jutustas Kalmõkov elavalt. «Nädalat poolteist tagasi saime polgukomandörilt ettekirjutuse: anda sotnja üle ja minna sotnik Tšuboviga minna diviisi staabi käsutusse. Tuli Annan üle. Jõuame diviisi staapi. Polkovnik M. operatiivosakonnast, — sa tunned teda, — teatab mulle konfidentsiaalselt, et ma pean viivitamatult kindral Krõmovi juurde sõitma. Sõidame Tšuboviga korpusse. Krõmov võtab mind vastu, ja kuna ta teab, keda ohvitseride

juurde saadetakse, siis ütleb otsekohe järgmist: Ajutise Valitsuse juures on inimesed, kes teadlikult viivad maad [illegible] lõpu poole, — on tarvis valitsuse juhtide vahetada, võib-olla isegi Ajutise Valitsuse asendamist sõjadiktatuuriga.» Nimetas Kornilovit kui tõenäolist [illegible], siis pani mulle ette minna Petrogradi, Ohvitseride Liidu Peakomitee käsutusse. Nüüd on siia koondatud mõnisada ustavat ohvitseri. Mõistad sa, milles [illegible] seisab? Ohvitseride Liidu Peakomitee töötab [illegible] meie Kasakate Liidu Nõukoguga ja organiseerib [illegible] diviisides löögipataljone. Kõik, mis [illegible] tulevikus vaja läheb...»

«Mis sellest kõigest tuleb? Mis sa arvad?...»

«Jääb sulle! Kas teie tõesti, siin elades, ei ole olukorda [illegible] selgeks teinud? Kahtlemata tuleb valitsuse vahetamise võimu juurde asub Kornilov. Sõjavägi seisab ju kõigest jõust tema eest. Meil seal mõteldakse nii: kaks samaväärset on — Kornilov ja bolševikud. Kerenski on kahe [illegible] vahel, — kui mitte üks, siis teine hõõrub ta [illegible]. Las magab seni Alice'i[1] voodis. Ta on — kaliif [illegible] tunniks.» Kalmõkov vaikis veidi, ja siis ütles, mõttekalt mängeldes mõõgatutiga: «Meie oleme õieti ettur malelaual, ja etturid ei tea ju, kuhu mängija käsi [illegible] saadab... Mina, näiteks, ei kujutle kõike, mis toimub peakorteris. Tean, et kindralkonna vahel — Kornilov, Lukomski, Romanovski, Krõmovi, Denikini, Kaledini, Erdeli' ja paljude teiste vahel — on mingi salapärane side, kokkurääkimus...»

«Aga sõjavägi... kas läheb kogu sõjavägi Kornilovi järele?» küsis Listnitski, aina kiirendades samme.

«Enamuritemass muidugi ei lähe. Meie viime ta.»

«Kas tead, et Kerenski tahab pahempoolsete surve all [illegible] kõrgema ülemjuhataja?»

«Ta ei julge seda teha! Juba homme surutakse ta põlma. Ohvitseride Liidu Peakomitee avaldas talle kaunis [illegible] oma arvamuse selle kohta.»

«Ja ma saadeti tema juurde Kasakate Liidu Nõukogust [illegible],» kõneles Listnitski naeratades. «Nad ütlesid,

[1] Alice — tsarinna Aleksandra Fjodorovna, Nikolai II naine.

et kasakad ei luba mõeldagi Kornilovi tagandamisele. Ja kas tead, mis ta vastas. «Need on insinuatsioonid. Ajutine Valitsus ei mõtlegi midagi sellesarnast ette võtta. Rahustab avalikkust ja samal ajal, nagu prostituut, naeratab tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogu täitevkomiteele.»

Käies võttis Kalmõkov välja ohvitseri välimärkmiku, luges valjusti:

««Seltskonnategelaste nõupidamine tervitab teid, Vene sõjaväe kõrgeimat juhti. Nõupidamine teatab, et kõik katsed õõnestada teie autoriteeti armees ja Venemaal loeb ta kuritegelikeks ja ühendab oma hääle ohvitseride, Georgi kavaleride ja kasakate häälega. Raskete katsumuste ähvardaval tunnil vaatab kogu mõtlev Venemaa lootuse ja usuga teie peale. Aidaku teid jumal teie kangelaslikus ürituses: uuesti luua võimas armee ja päästa Venemaa! Rodzjanko.» Selge, eks? Ei või olla juttugi Kornilovi tagandamisest... Jah, muide, kas nägid ära tema saabumist?»

«Ma tulin alles öösel Tsarskoje Selost.»

Kalmõkov naeratas, korraga paljastades ühtlase hambumastesimsi ja roosad terved igemed. Ta kitsad silmad tõmbusid krimpsu, kiirates nurkadest välja loendamata hulga härmalõng-peeni kortsukesi.

«Klassikaline! Kaitseks — eskadron tekiinlasi. Kuulipildujad autodel. See kõik Talvepalee juurde. Küllap ühemõtteline hoiatus... ha-ha-haa. Oleksid sa näinud neid lõustu karvaste papaahade all. Oo, neid maksab vaadata! Jätavad omapärase mulje!»

Käinud ringi Moskva-Narva rajoonis, läksid ohvitserid lahku.

«Me ei tohi teineteist silmist kaotada, Ženja,» ütles Kalmõkov hüvastijätuks. «On saabumas kuri aeg. Hoia maast kinni, muidu kukud!»

Eemalduvale Listnitskile hüüdis ta, pooleldi pöördudes, järele:

«Unustasin sulle ütelda. Kas meie Merkulovit mäletad? Toda kunstnikku?»

«Noh?»

«Sai maikuus surma!»

«Pole võimalik!»

[illegible] veel kuidas surma sai, — kogemata. Rumalamat [illegible] ei saa ollagi. Luuraja käes lõhkes granaat, tal [illegible] kiskus käed küünarnukkideni ära; Merkulovist aga [illegible] ainult osa sisikonda ja purustatud Zeissi. Kolm [illegible] oli surm teda säästnud...»

Kalmõkov hüüdis veel midagi, aga tõusnud tuul keerutas halli tolmu üles, kandis ainult sõnade hääletuid [illegible] Listnitski lõi käega, hakkas minema, aeg-ajalt tagasi vaadates.

13

[illegible] augustil sai kõrgema ülemjuhataja staabiülem kindral Lukomski peakorteri esimese kindral-korterpeatsi kindral Romanovski kaudu korralduse koondada [illegible] N.-Sokolniki—Velikije Luki rajooni 3. ratsakorpus [illegible] Prismaise diviisiga.

«Mis sellesse rajooni? Need väeosad on ju Rumeenia [illegible] varus?» küsis segadusse viidud Lukomski.

«Ma ei tea, Aleksandr Sergejevitš. Andsin teile kõrgema ülemjuhataja käsu täpselt edasi.»

«Millal te selle saite?»

«Öö. Kell üksteist öösel kutsus kõrgem ülemjuhataja [illegible] enda juurde ja käskis teatada teile sellest täna [illegible].»

Romanovski kõndis, varvastele astudes, pisut aega [illegible] juures edasi-tagasi, ja peatunud Kesk-Euroopa [illegible] kaardi ees, mis võttis Lukomski kabinetis [illegible] alla pool seina, ütles, seljaga tema poole seistes, [illegible] tähelepanuga kaarti silmitsedes:

«Helgitage temaga asi ära... Ta on praegu oma toas.»

Lukomski võttis laualt paberid, lükkas tugitooli eemale, [illegible] selle rõhutatult kindla kõnnakuga, millega käivad [illegible] tuisnevad elatanud sõjaväelased. Uksel, Romanovski endast ette lastes, ütles, nähtavasti omaenda mõtete [illegible] järgides:

«Jah.»

Kornilovi juurest tuli just välja Lukomskile tundmatu [illegible] pikasääreline polkovnik. Ta andis aupakkuh teed, läks mööda koridori märgatavalt longates, [illegible] ja koledasti tõmmeldes põrutatud õlaga.

Pisut ette kallutunult, toetudes lauale viltu asetatud kätega, kõneles Kornilov enda vastas seisvale elatanud ohvitserile:

«... oli oodata. Kas mõistsite mind? Palun teatada vi vitamatult pärast Pihkvasse jõudmist. Võite minna.»

Ära oodanud, kuni ohvitseri taga sulgus uks, laskus Kornilov noorusliku, vetruva liigutusega tugitooli, tõst tooli Lukomskile lähemale nihutades küsis:

«Kas saite Romanovskilt minu korralduse kolmanda korpuse ümberpaigutamise kohta?»

«Jah. Ma tulin selles asjas läbi rääkima. Miks olete teie valinud just mainitud rajooni korpuse koondami seks?»

Lukomski vaatas tähelepanelikult Kornilovi tõmmu näole. See oli läbitungimatu, aasialikult kiretu; nina jus rest kalgi suu juurde, mida varjasid hõredad ripp vurrud, laskusid mööda põski alla harjunult-tuttavad v tused kortsud. Karmi, ranget näoilmet segas ainult jus sesalguke, mis kuidagi lapselikult langes otsaesisele.

Toetunud küünarnukile, väikese kuivetanud käega lõu hoides, tõmbas Kornilov heledaläikelised mongoliid vidukile, vastas, käega Lukomski põlve puudutades:

«Ma tahan koondada ratsaväe mitte spetsiaalselt põh rinde taha, vaid niisugusesse rajooni, kust tarbeko oleks kerge toimetada ta kiiresti põhja- või läänerinde Minu arvates rahuldab valitud rajoon kõige enam nõudmist. Kas teie mõtlete teisiti? Mis?»

Lukomski kehitas ebamääraselt õlgu.

«Pole mingit alust karta läänerinde pärast. Par koondada ratsavägi Pihkva rajooni.»

«Pihkva?» kordas Kornilov, kogu kehaga ette kallu des, ja tõmmanud kulmu kortsu, pisut kergitades õhu kahvatanud huult, raputas eitavalt pead: «Ei. Pih rajoon on ebasobiv.»

Väsinud, vanainimeseliku liigutusega pani Lukom käed tugitooli käetugedele; ettevaatlikult sõnu vali ütles:

«Lavr Georgijevitš, ma teen kohe vajalikud korral sed, aga mul on tekkinud mulje, et teie jätate mi ütlemata... Teie poolt ratsaväe koondamiseks vali rajoon on väga hea seks puhuks, kui teda tuleks kiire

Petrogradi või Moskva peale, aga põhjarinnet ratsaväe paigutus ei kindlusta juba üksi selle- et teda oleks raske ümber paigutada. Kui ma ja teie tõesti midagi ütlemata jätate, siis palun — tahke mind rindele minna või ütelge mulle täieli- oma kavatsused. Staabiülem võib püsida oma ainult täieliku usalduse korral ülemuse poolt.»

kummargil, kuulas Kornilov pingsalt ja siiski oma terava silmaga märgata, kuidas ärevus Lukomski näiliselt külma näo vaevalt nähtava pingaga. Pärast hetkelist mõtisklust vastas ta:

Teil on õigus. Mul on mõningaid kaalutlusi, mille- ma ei ole teiega veel kõnelnud... Palun teha kor- ratsaväe ümberpaigutuse kohta, ja kutsuge kiires kolmanda korpuse komandör kindral Krõmov, teiega aga kõneleme põhjalikult pärast tagasitulekut Petrogradist. Uskuge, Aleksandr Sergejevitš, teie eest ma midagi varjata,» rõhutas Kornilov viimast ja pöördus elavalt, kui uksele koputati. «Astuge

astus komissari abi peakorteri juures von Vizin, temaga väikesekasvuline valkjajuukseline kind- Lukomski tõusis; ära minnes kuulis, kuidas Kornilov vastas von Vizini küsimusele:

«Praegu pole mul aega kindral Milleri asja uuesti vaadata. Mis? ... Jah, ma sõidan ära.»

Kornilovi juurest tagasi tulnud, seisis Lukomski kaua aja juures. Hallinevat habemekiilu silitades vaatas läbi aknaklaasi, kuidas aias tuul pühib siledaks kastanite tihe- tukki ja paneb lainetama päikese käes läbipaistvat kollakat rohtu.

Tunni aja pärast sai 3-nda ratsakorpuse staap kõr- ülemjuhataja staabiülemalt käsu valmistuda ümberpaigutuseks. Samal päeval korpuse komandör kindral Krõmov, kes omal ajal Kornilovi soovil oli keel- 11-nda armee komandöri kohta vastu võtmast, saadi šifreeritud telegrammiga kiires korras peakorte-

augustil sõitis Kornilov tekiinlaste eskadroni all erirongiga Petrogradi.

Järgmisel päeval levisid peakorteris kuuldused kõr-

gema ülemjuhataja tagandamisest ja isegi areteerimisest, kuid 11-nda hommikul tuli Kornilov Mogiljovi tagasi.

Kohe pärast saabumist kutsus ta enda juurde [illegible] komski. Lugenud läbi telegrammid ja sõjateated, kohe[illegible] das ta hoolikalt laitmatult-valget mansetti, mis mahl[illegible] kalt tõstis esile kitsast oliivikarva kätt, puudutas [illegible] Neis kiireis libisevais liigutustes avaldus tema kõi[illegible] haruldane erutus.

«Nüüd me võime lõpetada tookord pooleli jäänud jutuajamise,» ütles ta tasa: «Ma tahan tagasi tul[illegible] nende kaalutluste juurde, mis sundisid mind kolmanda korpust Petrogradi poole nihutama ja milledest ma [illegible] teiega veel kõnelnud. Te teate, et kolmandal augustil, kui ma Petrogradis valitsuse koosolekul olin, hoiatasid Kerenski ja Savinkov mind, et ma ei puudutaks [illegible] tähtsaid riigikaitse küsimusi, sest, nende sõnade järgi, olevat ministrite hulgas mitteusaldatavaid isikuid. Mina, kõrgem ülemjuhataja, ei või valitsuse [illegible] andes kõnelda operatiivplaanidest, sest pole kindlustatud, et öeldu ei saa mõne päeva pärast teatavaks [illegible] ülemjuhatusele! Ja see on valitsus? Kas võin ma [illegible] pärast seda uskuda, et ta päästab riigi?» Kiirete kuid [illegible] late sammudega läks Kornilov ukse juurde, keeras [illegible] selle lukku, ja tulnud tagasi, ütles erutatult, laua [illegible] edasi-tagasi sammudes: «On valus ja kahju, et mingi [illegible] sugused molluskid valitsevad riiki. Tahtepuudus, [illegible] loomunõrkus, oskamatus, otsustamisjõuetus, pahalik [illegible] lihtne alatus — see on, mis juhib selle, viisakalt [illegible] dud, «valitsuse» tegevust. Niisugused isandad nagu Tšernov ja teised lasevad sündida, et bolševikud [illegible] vad Kerenski minema ... Vaadake, Aleksandr Sergejevitš, missuguses olukorras on Venemaa. Juhindun teile teadaolevaist põhimõtteist tahan ma kaitsta kogu maad uute vapustuste eest. Kolmanda ratsakorpuse [illegible] gutan ma ümber peamiselt selleks, et augusti [illegible] tõmmata ta kokku Petrogradi juurde, ja kui bolševikud välja astuvad, õiendada põhjalikult arved koduma reetjatega. Operatsiooni vahenditu juhtimise [illegible] kindral Krõmovi kätte. Ma olen veendunud, et vajaliku korral ta ei kõhkle üles poomast kogu Tööliste ja [illegible]

[illegible] Saadikute Nõukogu. Ajutine Valitsus ... Noh, me [illegible] veel ... Mina ei otsi midagi. Päästa Venemaa [illegible] päästa igal tingimusel, iga hinna eest! ...»

Kornilov katkestas sammumise; Lukomski ette seisma [illegible] küsis järsult:

«Kas teie jagate minu veendumust, et ainult sääraste [illegible] saab kindlustada riigi ja armee tulevikku? [illegible] tahate minuga kaasa lõpuni?»

Tugevasti, liigutatult Kornilovi kuivetanud kuuma [illegible] surudes, tõusis Lukomski.

«Jagan täiesti teie vaadet! Lähen lõpuni. Tuleb läbi [illegible], kaaluda — ja tegutseda. Tehke mulle ülesandeks [illegible] Georgijevitš.»

«Siiani on minu poolt välja töötatud. Üksikasjad töötavad välja polkovnik Lebedev ja kapten Roženko. Teie, Aleksandr Sergejevitš, olete ju tööga üle koormatud. Pealtage mind, meil jätkub veel aega kõik läbi arutada, ja kui tuleb vajadus, teha vastavad muudatused.»

Järgmisel päevadel elas peakorter palavikulist elu. Iga päev ilmus kubernerimajasse Mogiljovis teenete pakkumisega rindelt mitmesugustest väeosadest päevitunud ja [illegible]nud ohvitsere tolmustes kaitsevärvi pluusides, [illegible] kohale Ohvitseride Liidu ja Kasakate Liidu elegantseid esindajaid, esimestena kasakate hulgast tuli [illegible] Donilt Kaledini — Doni Kasakate Oblasti määratud kasakate-atamani — poolt. Sõitis kokku mingisugused eraisikuid. Tuli inimesi, kes siiralt tahtsid aidata Kornilovil tõsta jalule veebruaris kukkunud vana Venemaad, aga oli ka raisakulle, kes terava vaistuga tajusid suure verepulma lõhna, kes aimasid ette, kelle [illegible] käsi avab riigil veresooned, ja kes lendasid Mogiljovi kokku lootuses, et ka nemad saavad midagi endale [illegible] Dobrõnskit, Zavoikot, Aladjinit nimetati peakorteris inimestena, kelledel olid lähedased suhted kõrgema ülemjuhatajaga. Peakorteris ja Doni kasakate sõja-atamani staabis kõneldi poolvaljusti, et Kornilov on ülearu [illegible], mille tagajärjel on sattunud seikluslikku [illegible]konda. Kuid samal ajal valitses ohvitserkonna [illegible] ringides veendumus, et Kornilov on Venemaa [illegible]stamise lipp. Ja selle lipu alla voolas igalt poolt kokku [illegible], kes kirglikult ihkasid restauratsiooni.

13-ndal augustil sõitis Kornilov Moskvasse riiklikult nõupidamisele.

On soe, pisut pilvine päev. Taevas näib otsekui helesinisest alumiiniumist valatuna. Seniidis on talleviltaus sirelikarva ääristusega pilv. Pilvest langeb põldudele rööbastel tümistavale rongile, hommikukülmadest muinasjutuliselt sulgedega ehitud metsale, kase kaugele akvarell-puhtalt joonistatud kontuuridele, kogu lesa värvi rõivastunud sügise-eelsele maale viltune, vikerkaare helkides murdlev õnnistusrohke vihm.

Rong heidab ruumi tahapoole. Rongi järel lookleb punaka vedikuna suits. Avatud vaguniakna juures seisab väike kaitsevärvi mundris kindral, georgid rinnas. Süsimusti viltuseid silmi kissitades pistab ta pea aknast välja, ja soojad vihmapiisad niisutavad heldelt ta sõjamuse päevitusega kaetud nägu ning musti rippuvaid vurre; tuul sasib, heidab taha lapselikult otsaesisele langevat juuksesalku.

14

Päev enne Kornilovi jõudmist Moskvasse saabus sinna jessauul Listnitski eriliselt tähtsa ülesandega Kasakate Liidu Nõukogult. Andnud kirja ära Moskvas asetseva kasakapolgu staapi, sai ta teada, et järgmisel päevaks oodatakse Kornilovit.

Keskpäeval oli Listnitski Aleksandri vaksalis. Ooteruumis ja esimese ning teise klassi einelauas tungiv tihe rahvamurd; ülekaalus olid sõjaväelased. Perroonil rivistus Aleksandri sõjakooli kasvandikest koosnev auvalve, viadukti juures seisis Moskva nais-surmapataljon. Kella kolme paiku pärast lõunat saabus rong. Jutuajamine vaikis korrapealt. Heledasti kaikus õhku paiskuv orkestri mürtsatus ja paljude jalgade lohisev müdin. Lainetama löönud rahvahulk haaras Listnitski viis ta kaasa, heitis perroonile. Rüsina hulgast välja pääsenud, nägi ta: ülemjuhataja vaguni juures rivistuvad kahte viirgu tekiinlased. Lakiläikeline vaguniseina virvendab, peegeldades nende erepunaseid halatte. Mõne sõjaväelase saatel väljunud Kornilov hakkas sammumu mööda auvalvest, Georgi Kavaleride Liidu, Armee ja

Laevastiku Ohvitseride Liidu, Kasakate Liidu Nõukogu [illegible]tsioonidest.

Ülemjuhatajale esitletavate isikute hulgast tundis Listnitski ära Doni atamani Kaledini ja kindral Zajontšovski, teisi nimetasid nimepidi teda ümbritsevad ohvitserid.

«Kistjakov — teedeministri abi.»

«Linnapea Rudnev.»

«Vürst Trubetskoi — diplomaatilise kantselei ülem [illegible].»

«Riiginõukogu liige Mussin-Puškin.»

«Prantsuse sõjaväe-atašee Caillaux.»

«Vürst Golitsõn.»

«Vürst Mansõrev...» kõlasid aupaklikult roomavalandlikud hääled.

Listnitski nägi, kuidas temale lähenevale Kornilovile [illegible] lilli peenelt riietatud daamid, kes tunglesid [illegible] platvormi. Üks roosa õis jäi õiekrooni pidi Kornilovi [illegible] akselbantide külge rippuma. Kornilov pühkis selle [illegible] häbeliku, ebakindla liigutusega maha. Habemik [illegible] uraallane algas kogeldes tervituskõnet kaheteistkõnne kasakaringkonna nimel. Listnitski ei saanud [illegible] kuulata, — ta tõrjuti seina äärde, peaaegu kisti [illegible] möögarihm. Pärast riigiduuma liikme kadett Rodiševi kõnet hakkas Kornilov edasi liikuma, tihedalt [illegible] rahvahulgast. Kätest kinni võttes moodustasid ohvitserid kaitseahela, kuid nad paisati laiali. Kümmed käed sirutusid Kornilovi poole. Keegi paks [illegible] peaga daam sibas tema kõrval, püüdes suruda [illegible] huuled helerohelise mundri käisele. Ukse juures tõsteti Kornilov tervitushüüete kõrvulukustava [illegible] saatel üles, kanti kätel edasi. Tugeva õlaliigutusega lükkas Listnitski ühe uhke isanda kõrvale, — [illegible] kinni haarata tema silme ees vilksatanud Kornilovi takksaapast. Osavasti jala ümbert kinni hakanud, [illegible] ta selle endale õlale, ja ilma selle raskust tundmata, [illegible] erutusest, püüdes ainult säilitada tasakaalu [illegible] sammu rütmi, hakkas rahvavoolust kaasa veetuna [illegible] edasi liikuma, uimastatud kisast ja orkestri [illegible] mürtsumisest. Ukse juures kohendas [illegible] volte särgil, mis oli rahvatungis vöö alt

välja tulnud. Trepiastmeist alla — väljakule. Eespoo[illegible] rahvahulk, sõjaväe rohelised spaleerid, kasakasot[illegible] ratsarivis. Käsi mütsisirmi juurde tõstetud, pilgutas [illegible] niiskeks tõmbunud silmi, püüdis asjatult valgista[illegible] huulte vastupandamatut värinat. Ta mäletas ähmas[illegible] kuidas plõksusid päevapildiaparaadid, märatses rahv[illegible] hulk, läksid tseremoniaalmarsiga junkrud ja seisis, [illegible] enda eest mööda lastes, väike, sale ja sirge, mong[illegible] näoga kindral.

Päev hiljem sõitis Listnitski Petrogradi poole. Saan[illegible] koha ülemisel lavatsil, laotas ta sineli laiali, lebas [illegible] setades, mõtles Kornilovile:

«Elu kaalule pannes põgenes vangist, nagu teadis, [illegible] saab kodumaale nii vajalikuks. Missugune nägu! Just[illegible] maakivist raiutud — ei midagi liigset, tavalist ... Sam[illegible] sugune on ka iseloom. Tema jaoks on vististi kõik sel[illegible] ette nähtud. Saabub paras silmapilk — ja ta asub [illegible] etteotsa. Imelik, ma ei tea isegi, kes ta on, — monarh[illegible] Konstitutsiooniline monarhia ... Vaat, kui igaüks [illegible] oleks nii kindel endas nagu tema.»

Umbes samal tunnil Moskvas Suure Teatri kulu[illegible] des Moskva Riikliku Nõupidamise liikmete [illegible] vaheajal olid eraldunud teistest kaks kindralit: [illegible] habras, mongolinäoga, teine tüse, tugevasti [illegible] nelinurkse peaga, eest harjastena püstihoiduvate [illegible] tega, algavate paljakutega pisut hallinevail [illegible] soetud meelekohtadel ja pea külge liibuvate kõrvak[illegible] dega; nad kõndisid edasi-tagasi lühikesel parketil[illegible] vestlesid poolvaljusti.

«See deklaratsiooni punkt näeb ette komiteede [illegible] mist sõjaväeosades?»

«Jah.»

«Ühtne rinne, üksmeel on tingimata vajalikud. [illegible] minu poolt näidatud abinõude elluviimiseta ei ole [illegible] mist. Armee on orgaaniliselt võimetu sõdima. [illegible] ainult, et niisugune armee ei too võitu, vaid ta ei [illegible] ka vähegi mõjuvamale survele vastu panna. Väeosad [illegible] bolševistlikust propagandast demoraliseeritud. Ja [illegible] tagalas? Te näete, kuidas töölised reageerivad igale [illegible]

[illegible] abinõusid nende ohjeldamiseks? — streigid ja [illegible] ratsioonid. Nõupidamise liikmed peavad jalgsi [illegible] Häbi! Tagala militariseerimine, karmi, karis[illegible] kohaleseadmine, kõigi bolševike halastamatu [illegible] — need on meie lähimad ülesanded. Kas ma [illegible] edaspidi teie toetusele kindel olla, Aleksei Mak[illegible]»

«Mina olen tingimusteta teiega.»

«Ma olin selles veendunud. Tänan. Te näete, kui on [illegible] otsustavalt ja kindlalt tegutseda, piirdub valitsus [illegible] abinõudega ja kõlavate fraasidega — et [illegible] ja verega surume maha nende katsed, kes nii, [illegible] juulipäevadel, püüavad rahva võimu kallale kip[illegible] Ei, meie oleme harjunud enne tegema ja pärast [illegible] Nemad talitavad vastupidi. Noh ... tuleb [illegible] küll nad siis lõikavad oma poolikute abinõude [illegible] vilja. Kuid mina ei soovi sellest autust män[illegible] võtta! Mina olin ja jään avaliku võitluse pool[illegible] sõnadega vigurdamine pole minu iseloomus.»

[illegible] vestleja ette seisma jäädes keerutas väike kind[illegible] tume-kaitsevärvi frentši metallnööpi, ütles, [illegible] pärast pisut kogeldes:

«Võtsid suukorvi peast, aga nüüd ise kardavad revo[illegible] demokraatiat, paluvad tuua rindelt pealinna [illegible] ustavaid väeosi ja samal ajal selle demokraatia [illegible] kardavad midagi reaalset ette võtta. Samm [illegible] samm tagasi ... Ainult meie jõudude täieliku [illegible] tingimusel, tugevaima moraalse sur[illegible] meie valitsusest järeleandmisi välja pres[illegible] ja kui mitte, — siis vaatame! Ma ei kõhkle rinnet [illegible] jätmast, — las sakslased panevad neile aru [illegible]»

«Meie rääkisime Dutoviga. Kasakad toetavad teid [illegible] Lavr Georgijevitš. Meil jääb kooskõlastada [illegible] ühise tegutsemise küsimus.»

«Pärast istungit ootan teid ja teisi enda juures. Kui[illegible] meeleolu teil Donil?»

[illegible] läikivaks raseeritud lõuga vastu rinda [illegible] vaatas tüse kindral sünge pilguga altkulmu [illegible] ette. Tema laiade vurrude all väratasid suunur[illegible] kui ta vastas:

«Mul pole endist usku kasakasse... Ja praegu [illegible] üldse raske otsustada meeleolude üle. On vaja kompromissi: kasakad peavad ühest-teisest loobuma, et [illegible] tada enda poolel talupoegi-mittekasakaid. Mõningaid abinõusid me võtame selles suunas tarvitusele, aga [illegible] peale ei või kindel olla. Kardan, et kasakate ja talupoegade-mittekasakate huvide liitekohal võibki tekkida lõhe... Maa... selle telje ümber keerlevad praegu [illegible] ühtede kui teiste mõtted.»

«Teil peavad käepärast olema ustavad kasaka-[illegible] osad, et kindlustada end igasuguste ootamatuste [illegible] seestpoolt. Kui ma peakorterisse tagasi jõuan, [illegible] läbi Lukomskiga ja me leiame vististi võimaluse [illegible] rindelt Donile mõni polk.»

«Oleksin teile väga tänulik.»

«Niisiis, täna me kooskõlastame küsimuse oma [illegible] tegutsemisest tulevikus. Ma usun kõigest hingest [illegible] poolt kavatsetu õnnelikku teostumisse, aga õnn [illegible] muutlik, kindral... Kui ta kõigest hoolimata [illegible] mulle selja, — kas võin loota, et ma teie juures [illegible] leian varjupaiga?»

«Mitte ainult varjupaiga, vaid ka kaitse. Kasakad [illegible] ju vanast ajast kuulsad külalislahkuse poolest.» [illegible] korda kogu jutuajamise kestel naeratas Kaledin, [illegible] mendades altkulmu vaatava pilgu väsinud süngust.

Tund aega hiljem esines Doni ataman Kaledin [illegible] seks jäänud auditooriumi ees niinimetatud Kahe[illegible] kümne kasakaringkonna deklaratsiooniga, mille [illegible] koostanud kasakkonna ülemik.

Mööda Doni, mööda Kubaani, mööda Terekit, [illegible] Uraali, mööda Ussuurit, üle kasakamaade rajast [illegible] ühe staniitsa piirkonnast teiseni laotusid sellest [illegible] alates musta ämblikuvõrguna suure vandenõu [illegible]

15

Versta kaugusel varemeis alevist, mis oli juunilahingute suurtükitulega ära pühitud, siuglesid metsa [illegible] kummaliste siksakkidena kaevikud. Otse metsaserval asetseva lõigu oli võtnud enda alla kasakate [illegible]

[illegible], lepistiku ja noore kasemetsa läbipääsmatu [illegible] taga paistis roostesena turbasoo, kus kunagi, [illegible] sõda, oli alustatud turbalõikust; lõbusalt pu[illegible] kibuvits. Enam paremal, esiletungiva metsa[illegible] läks mürskudest lõhutud kivitee, meenuta[illegible] läbikäimata radu, metsaserval aga kasvas ki[illegible] sasitud umbrohi, küürutasid söes[illegible] kännud, kollendas eesvalli pruun savi, ulatusid [illegible] külgedele mööda paljast põldu kaevikute kort[illegible] taamal, turbalõikuse kraavidest uuristatud [illegible] purustatud kiviteel oli juures eluhõngu, [illegible] töö hõngu, metsaserval aga pakkus maa [illegible] rõõmutut ja kurba pilti.

[illegible] päeval oli Ivan Aleksejevitš, endine Mohhovi [illegible] masinist, käinud lähedalasetsevas alevis, [illegible] esimese järgu voor, ja tuli alles õhtu eel [illegible] Oma muldonni poole minnes põrkas ta kokku [illegible] Koroljoviga. See tuli peaaegu joostes, takerdu[illegible] mullakottide nukkade taha, segaselt kätega [illegible] Ivan Aleksejevitš tõmbus kõrvale, et teed [illegible] kuid Zahhar haaras tal pluusi nööbist kinni ja [illegible] kolláseid silmavalgeid pööritades hakkas so[illegible]

«[illegible] oled kuulnud? Jalavägi paremalt poolt läheb [illegible] Võib-olla jätavad rinde maha?»

[illegible] habe, mis näis mustast malmist valatud, oli [illegible] sassis, silmad vaatasid näljase, nukra ahnu[illegible]

«[illegible] nii, jätavad maha?»

«[illegible] ära, aga kuidas — seda ma ei tea.»

«[illegible] vahetatakse nad välja? Lähme rühmavana [illegible] küsime järele.»

[illegible] pöördus ja hakkas rühmaülema muldonni poole [illegible] libastudes niiskel libedal maal.

[illegible] aega hiljem liikus sotnja, kelle asemele oli asu[illegible] jalavägi, alevi poole. Hommikul võeti hobusehoid[illegible] hobused, hakati kiirmarsiga tagalasse minema.

[illegible] peenikest vihma. Kased seisid kurvalt longus. [illegible] pöördus metsa, ja hobused, haistes niiskust ja mul[illegible] teravat ja nukrat närbumislehka, hakkasid [illegible], lõbusamalt edasi liikuma. Roosade helmes-

tena rippusid kuslapuupõõsastel märjad marjad, vihma puhtakspestuina särasid vastupandamatu valgedusega viirpuude vahulised mütsid. Tuul raputas puudelt raskeid piisku ratsanikkude peale. Sineleil ja mütsidel mustendas tähnikesi, nagu oleksid nad haavlitega läbi lastud. Õhku hääbuv mahorkasuits hõljus rühmaridade kohal.

«Muudkui kaasa — ja põrutavad kurat teab kuhu.»

«Kas polnud siis ära tüüdanud kaevikus olemine?»

«Aga tõepoolest, kuhu meid viiakse?»

«Mõni ümberformeerimine.»

«Ei ole nagu sedamoodi.»

«Eh, semlak, teeme suitsu — siis ununeb kõik murets.»

«Mina kannan oma muret sadulapaunades . . .»

«Härra jessauul, lubage laulu alustada?»

«Kas lubas või? . . . Alusta, Arhip!»

Esimestes ridades kõhatas keegi hääle puhtaks, alustas:

Kasakad sõjatöölt kodu poole sõitsid,
Pagunid õlgadel, rindu ristid eht'sid.

Niiskusest karedad hääled hakkasid loiult laulu venitama ja jäid vait. Ivan Aleksejevitšiga ühes reas sõitis Zahhar Koroljov kergitas end jalustes, hüüdis pilkavalt:

«Hei, teie — pimedad kerjused! Kas siis meie pool niiviisi lauldakse? Teil passiks kiriku ees karbikesega kuljata, «Laatsarust» laulda. Kah laulumehed . . .»

«Noh, alusta!»

«Tal on kael lühike, — pole hääle jaoks ruumi.»

«Kiitles jao täis, nüüd tõmbab saba reite vahele?»

Koroljov pigistas pihku täitanud habeme musta tomba, sulges hetkeks silmad, siis viipas uljalt ratsutitega ja hüüdis esimesed sõnad:

Rõõmustuge, vahvad doni kasakad . . .

Nagu äratatud tema lauluhüüdest, müristas sotnja:

Oma aust ja kuulsusest! —

ja kandis edasi märja metsa, metsasihi-tee kohal:

Sõpradele kõigile eeskuju näitame,
Kuidas me püssist oma vaenlasi laseme!
Laseme, ei riku lahingukorda.

Ühte ja ainukest käsku me kuulame.
Ja mis isad-komandörid meid käsivad,
Sinna me läheme — raiume, torgime, rabame!

Kogu päevateekonna kestel nad laulsid, rõõmutsedes, et olid «hundiaiast» välja pääsenud. Õhtul asusid vaguneisse. Ešelon hakkas liikuma Pihkva poole. Ja alles kolm jaamavahet hiljem saadi teada, et sotnja, ühes teiste Teida ratsakorpuse üksustega suunatakse Petrogradi peale, algavate rahutuste mahasurumiseks. Pärast seda vaikisid jutuajamised. Kaua hällis punaseis vaguneis ühtne vaikus.

«Vihma alt räästa alla!» väljendas pikk ja kõhetu Borissov enamuse ühise mõtte.

Ivan Aleksejevitš — veebruarist alates pidevalt sotnjakomitee esimees — läks juba esimeses peatuses sotnjakomandöri juurde.

«Kasakad närvitsevad, härra jessauul.»

Jessauul vaatas kaua sügavale lohule Ivan Aleksejevitši lõuas, ütles naeratades:

«Ma ise närvitsen, mu armas.»

«Kuhu meid saadetakse?»

«Petrogradi.»

«Vaigistama?»

«Mis sina siis arvasid — rahutusi suurendama?»

«Meie ei taha ei ühte ega teist.»

«Aga näe, meilt ei küsitagi.»

«Kasakad . . .»

«Mis «kasakad»?» katkestas sotnjakomandör teda juba vihaselt. «Ma tean ise, mis kasakad mõtlevad. Kas minule on see ülesanne meeldiv? Säh, võta, loe sotnjas ette. Järgmises jaamas ma kõnelen kasakatega.»

Komandör andis talle kokkupandud telegrammi, ja nagu krimpsutades hakkas nähtava vastumeelsusega härima rasvaterakestega kaetud lihakonservide tükke.

Ivan Aleksejevitš läks oma vagunisse tagasi. Käes kandis telegrammi nagu põlevat tukki.

«Kutsuge kasakad teistest vagunitest kokku.»

Rong liikus juba, aga ikka veel hüppas vagunisse kasakaid. Kogunes umbes kolmkümmend meest.

«Komandör sai telegrammi. Luges praegu.»

«Noh, mis seal kirjutatud on? Lase kuulda!»

«Loe, ära lobise!»
«Rahu?»
«Olge tasa!»

Sügavas vaikuses luges Ivan Aleksejevitš valjusti [illegible] kõrgema ülemjuhataja Kornilovi üleskutse. Siis [illegible] leht kasakate higistes kätes ühelt teisele käima.

Mina, kõrgem ülemjuhataja Kornilov, teatan kogu rahva [illegible] et sõduri kohus, vaba Venemaa kodaniku ennastsalgavus ja [illegible] armastus kodumaa vastu sundisid mind neil isamaa [illegible] rasketel hetkedel mitte alistuma Ajutise Valitsuse käsule ja [illegible] endale armee ja laevastiku kõrgem ülemjuhatus. Toetatuna [illegible] otsuses kõigi rinnete ülemjuhatajate poolt, teatan kogu [illegible] rahvale, et eelistan surma oma tagandamisele kõrgema [illegible] taja kohalt. Vene rahva tõeline poeg hukkub alati oma [illegible] toob kodumaale ohvriks suurima, mis tal on, — oma elu.

Neil kodumaa olemasolu tõeliselt hirmsail silmapilkudel, [illegible] juurdepääsuteed mõlemale pealinnale on peaaegu avatud [illegible] seva vaenlase võidukale edasiliikumisele, Ajutine Valitsus, [illegible] nud riigi iseseisva olemasolu suure küsimuse, heidab rahva [illegible] viirastuslikku hirmu kontrrevolutsiooni ees, mille kiireimat [illegible] saamist ta oma oskamatu valitsemisega, oma võimu nõrkusega, oma otsustusjõuetu tegutsemisega ise välja kutsub.

Mina, oma rahva lihane poeg, kes kogu oma elu olen [illegible] nähes ennastunustavalt teeninud teda, ei saa teisiti, kui pean [illegible] valvel oma rahva suure tuleviku suurte vabaduste eest. Aga [illegible] päeval on see tulevik nõrkades tahtejõuetutes kätes. Äraostmise [illegible] reetmise abil käsutab ülbe vaenlane meie juures nagu oma [illegible] ähvardab hävitada mitte ainult vene rahva vabaduse, vaid [illegible] olemasolugi. Ärgake, vene inimesed, ja vaadake põhjatusse [illegible] tikku, mille poole kiiresti sammub meie kodumaa!

Vältides igasuguseid vapustusi, ära hoides igasugust vene [illegible] valamist, sisesõda ja unustades kõik ülekohtu ja solvangud, [illegible] ma kogu rahva ees Ajutise Valitsuse poole ja ütlen: tulge [illegible] juurde peakorterisse, kus teie vabadus ja julgeolek on kindlustatud minu ausõnaga, ja töötagem koos minuga välja ning kujundage säärane rahvusliku kaitse süsteem, mis kindlustades vabadust [illegible] vene rahva vastu suurele, võimsa, vaba rahva väärilisele [illegible] kule.

Kindral Kornilov

Järgmises jaamas peeti ešelon kinni. Edasisõidu [illegible] kogunesid kasakad vagunite juurde, arutledes Kornilovi telegrammi ja sotnjakomandöri poolt nüüdsama [illegible] tud telegrammi Kerenskilt, kes kuulutas Kornilovi [illegible] turiks ja kontrrevolutsionääriks. Kasakad kõnelesid [illegible] vahel nõutult. Sotnjakomandör ja rühmaohvitserid [illegible] segaduses.

«[illegible] on peas segi,» kaebas Martin Šamil. «Katk [illegible] aru saab, kes neist süüdi on!»

«[illegible] piinlevad ja piinavad sõjavägesid.»

«[illegible] märatseb oma külla otsas.»

«[illegible] tahab kõige kõrgem olla.»

«[illegible] kaklevad, kasakatel tutid lendavad.»

«[illegible] käib ringi nagu keeris... Häda!»

[illegible] kasakaid astus Ivan Aleksejevitši juurde, nõu-[illegible]

«Mine komandöri juurde, küsi järele, mis teha.»

[illegible] salgas sotnjaülema juurde. Ohvitserid olid kogu-[illegible] oma vagunisse, pidasid millegi üle nõu. Ivan Alek-[illegible] astus vagunisse.

«[illegible] komandör, kasakad pärivad, mis nüüd teha.»

«Ma tulen kohe välja.»

[illegible] ootas, kogunenud viimase vaguni juurde. [illegible] tuli kasakate sekka; keskele jõudes tõstis käe.

«Meie ei allu mitte Kerenskile, vaid kõrgemale ülem-[illegible] ja oma otsesele ülemusele. Õige? Seepärast [illegible] meie vastuvaidlematult täitma oma ülemuse käsku [illegible] Petrogradi poole. Äärmisel juhul võime meie [illegible] jaama jõudes selgitada olukorda esimese Doni [illegible] komandöri juures, — edasi näeb. Palun kasakaid [illegible] erutuda. Mis teha, on juba kord niisugune aeg.»

[illegible] kõneles veel kaua sõjaväelisest kohusest, [illegible], revolutsioonist, rahustas kasakaid, vastas [illegible] küsimustele. Ta saavutas oma eesmärgi; ron-[illegible] vahepeal vedur külge (kasakad ei teadnud, [illegible] nende sotnja ohvitseri saavutasid kiirendatud [illegible], ähvardades jaamaülemat relvaga), ja kasa-[illegible] vaguneisse.

[illegible] logistas ešelon, Dno jaamale lähenedes. Öösi [illegible] uuesti kinni, et lasta mööda ussuurilaste ja [illegible] polgu ešelonid. Kasakate rong viidi tagavara-[illegible]. Välgatlevate tuledega vurasid opaaljas ööpi-[illegible] mööda Dagestani polgu vagunid. Kostis eemal-[illegible] kurguhäälelist kõnelust, zurna oiet, võõraid laulu-[illegible]

[illegible] kesköö saadeti sotnja edasi. Väikesejõuline [illegible] seisis kaua veepumba juures, aurukatla koldest [illegible] maa peale sädelev tulede valgus. Plotskit pahvi-

des vaatas masinist aeg-ajalt aknast välja, näis nagu midagi ootavat. Vedurile lähimas vagunis pistis üks kasakas pea uksest välja, hüüdis:

«Gavrila, ae, pane käima, muidu laseme!»

Masinist sülitas plotski välja, vaikis veidi aega, nähtavasti jälgides selle kaarekujulist lendu; ütles kõhates:

«Ega te kõiki ikka jõua maha lasta,» ja läks akna juurest eemale.

Mõne minuti pärast tõmmatas vedur vaguneid, puhvrid kõlksatasid, hakkasid klobisema tõuke mõjul tasakaalu kaotanud hobuste kabjad. Rong möödus pumbamajast, harvadest valgustatud akende ruutudest ja raudteetammi taga paistvaist tumedaist kasetukkadest. Kasakad olid hobustele toitu ette andnud ja magama heitnud, ainult mõni üksik oli ärkvel, suitsetas poolavatud ukse juures, vaadates majesteetlikule taevale, mõteldes oma mõtteid.

Ivan Aleksejevitš lebas Koroljovi kõrval, vaatas läbi ukseprao liikuvale tähtede väljale. Möödunud päeva jooksul oli ta kõik läbi mõtelnud ja kindlasti otsustanud sotnja edasisele liikumisele Petrogradi peale igati vastu töötada; lamades mõtiskles ta, mil viisil võita kasakad oma seisukohale, kuidas nende peale mõjuda.

Juba enne Kornilovi üleskutset oli ta selgesti taibanud, et kasakail ei kõlba Korniloviga sama rada tallata, vaid ütles, et ka Kerenskit kaitsta pole kohane; mõtles järele, otsustas: mitte lasta sotnjat Petrogradi, ja kui tuleb kellegagi kokku minna, siis Korniloviga, aga mitte Kerenski eest, mitte tema võimu eest, vaid selle võimu eest, mis tuleb pärast teda. Et pärast Kerenskit tuleb igatsusega oodatud, tõeliselt oma võim — selles oli ta enam kui kindel. Juba suvel oli ta käinud korra Petrogradis, täitevkomitee sõjaväesektsioonis, kuhu sotnja oli saadetud, teda nõu küsima sotnjakomandöriga tekkinud konflikti puhul; vaadanud täitevkomitee tööd, kõnelnud mõnede seltsimeeste-bolševikega, oli siis mõtelnud: «Kui sellel luustikule kasvab ümber meie töölisliha, — vaat siis saab võim! Sure, Ivan, aga hoia temast kinni, hoia kinni nagu laps emanisast!»

Sel ööl, hobusetekil lamades meenutas ta sagedamini

tal tavalisest suure, senitundmatult kuuma armastusega [illegible], kelle juhatusel ta oli leidnud kätte oma karmi [illegible]. Mõteldes sellele, mis ta pidi homme kõnelema kasakatele, meenutas ta ka Stockmanni sõnu kasakaist, — neid [illegible] ta tihti, nagu tagus naela otse peani sisse: «Kasakad on konservatiivsed oma olemuselt. Kui sa hakkad veenma kasakat bolševistlike ideede õigsuses, siis ära [illegible] seda asjaolu, toimi ettevaatlikult, kaaludes, oska [illegible] olukorraga. Algul suhtutakse sinusse niisamasuguse eelarvamusega nagu sina ja Miška Koševoi suhtusite algul minusse, aga ära lase end sellest segada. Tuubi visalt edasi — lõpuks on edu meie päralt.»

Ivan Aleksejevitš arvestas seda, et kui ta hakkab kasakaid veenma Korniloviga mitte kaasa minna, siis leiab ta mõnede poolt vastuseisu, aga hommikul, kui ta oma vagunis tegi ettevaatlikult juttu sellest, et on tarvis mõelda rindele tagasisaatmist, mitte aga minna Petrogradi peale võitlema omadega, nõustusid kasakad heatahtlikult ja suure valmisolekuga otsustasid keelduda saatmisest Petrogradi poole. Zahhar Koroljov ja Tšernõševskaja staniitsa kasakas Turilin olid Ivan Aleksejevitsi lähimaiks abilisteks. Vagunist vagunisse käies kõnelesid nad terve päeva kasakatega, õhtul aga, kui rong [illegible] pooljaamas käiku aeglustas, hüppas sinna vagunisse, kus oli Ivan Aleksejevitš, kolmanda rühma [illegible] Pšenitšnikov.

«Kohe esimeses jaamas laadime sotnja maha!» hüüdis ta ergutatult, Ivan Aleksejevitši poole pöördudes. «Mis komitee esimees sa oled, kui sa ei tea, mida kasakad tahavad? Aitab meie narritamisest! Meie ei sõida edasi! . . . Ohvitserid riputavad meile silmuse kaela, aga sina ei jõua päist ega jalust. Kas me sind selleks valisime? Noh, mis sa hambaid irevile ajad?»

«Ootasin seda ammu . . .» lausus Ivan Aleksejevitš naeratades.

Peatusel hüppas ta esimesena vagunist välja. Läks kuulini saatel jaamaülema juurde.

«Ära-meie rongi edasi saada. Hakkame siin maha laadima.»

«Kuidas nii?» küsis jaamaülem hämmeldunult. «Mul on korraldus . . . teeluba . . .»

«Vait!» katkestas Turilin teda karmilt.

Nad otsisid üles jaamakomitee, seletasid esimehele, tüsedale punajuukselisele telegrafistile, milles asi seisab, ja mõne minuti pärast juhtis masinist rongi heameelega umbrööbastele.

Seadnud kiiresti kohale laadimissillad, hakkasid kasakad hobuseid vaguneist välja tooma. Ivan Aleksejevitš seisis veduri juures, pikad jalad harkis, pühkides naeratavalt tõmmult näolt higi. Tema juurde jooksis kahvatu sotnjakomandör.

«Mis sa teed? ... Sa tead, et ...»

«Tean!» katkestas teda Ivan Aleksejevitš. «Aga sina härra jessauul, ära kära.» Ja kahvatades, sõõrmeid ingutades, ütles selgesti: «Oled oma osa ära käranud, poiss! Nüüd teeme su taltsaks. Nõndaks!»

«Kõrgem ülemjuhataja Kornilov ...» tegi jessauul punetades katset lausuda, kuid Ivan Aleksejevitš, vaadates oma laiakstallatud saabastele, mis olid sügavale kohedasse liiva vajunud, soovitas, kergendatult käega lüües:

«Riputa ta endale risti asemele kaela, meil pole teda vaja.»

Jessauul pöördus kandadel, jooksis oma vaguni juurde.

Tund aega hiljem astus sotnja ilma ühegi ohvitserita, aga täies lahingukorras jaamast välja, suundudes edelasse. Eelrühmas kuulipildurite kõrval sõitsid sotnja juhtimise ülevõtnud Ivan Aleksejevitš ja tema abiline, lühike Turilin.

Vaevaga orienteerudes endiselt komandörilt äravõetud kaardi järgi, jõudis sotnja Goreloje külasse, jäi ööbima. Ühisel nõul oli otsustatud minna rindele, kinnipidamis katsete korral — võidelda.

Kammitsenud hobused ja pannud puhkevalve välja, heitsid kasakad koiduund magama. Tuld ei tehtud. Tundus, et enamuse meeleolu on rõhutud, heideti magama ilma tavalise jutuajamiseta ja naljadeta, salaja varjates üksteise eest mõtteid.

«Mis siis, kui mõtlevad ümber ja lähevad, tunnistavad end süüdi?» mõtles Ivan Aleksejevitš mitte ilma muretasinelit peale kohendades.

Nagu ta mõtet salaja pealt kuulanud, astus juurde Turilin.

«Kas magad, Ivan?»

«Esialgu mitte.»

Turilin istus ta jalutsisse, plotski tulukesega pisut valgustades ütles sosinal:

«Kasakad on rahutud ... Tegid pahandust, ja nüüd tunnevad hirmu. Keetsime pudru ... asi on kehv, mis sa arvad?»

«Kullap näeb,» vastas Ivan Aleksejevitš rahulikult. «Ega's sina ometi karda?»

Mutsi all kukalt sügades muigas Turilin virilalt:

«Tõtt öelda, pelgan natuke ... Kui algasime — ei kartnud, aga nüüd võtab nagu kohmetuks.»

«Tuleb välja, et oled vilets vastutaja oma tegude test.»

«Mis teha, Ivan: temal on jõud.»

Nad vaikisid kaua. Külas kustusid vähehaaval tuled. Kuskilt soise, pajuvõsaga kaetud metsaheinamaa äärelaist laugastest kostis pardi prääksumist.

«Pilpart prääksub,» ütles Turilin mõtlikult ja jäi jälle vaikus.

Pehme, lahke öine vaikus laotus aasa kohal. Kaste puljus rohtu. Soorohu, mädanenud puigu, soise maa, kastest märja rohu segalõhnu kandis tuuleõhk kasakatagri juurde. Vahel harva — hobusekammitsa kõlin, vaherdava hobuse puristamine ja raske mütsatus ning ägisemine. Siis jälle unine vaikus, kuskil kaugel-kaugel kase metspardi vaevalt kuuldav kähedavõitu hüüd ja vastuseks — lähemal — emapardi prääksatus. Pimeduses pahlamatute tiibade kiired vihisevad löögid. Öö. Vaikus. Udune aasaniiskus. Läänes taeva jalamil — sügavlilla kerkinud pilvetainas. Keskel aga kumab põlisvana Pihkvamaa kohal lakkamatu meeldetuletusena, laia hõõguva mäanteena Linnutee.

Koidu aegu asus sotnja rännakule. Nad läbisid Goreloje küla, kaua vaatasid neile järele naised ja lapsed, kes lehmi karja ajasid. Sõitsid üles koidust telliskivimaseks värvitud künkale. Tagasi vaadanud, puudutas Turilin jalaga Ivan Aleksejevitši jalust.

«Vaata seljataha, ratsanikke kihutab järele ...»

Kolm roosasse tolmubatisti mähitud ratsanikku läbinud küla, kihutasid galoppi.

«So-o-otnja, seis!» komandas Ivan Aleksejevitš.

Harjunud kiirusega rivistusid kasakad halli nelja gana. Umbes poole versta kaugusel läksid ratsanikud traavile. Üks neist, kasakaohvitser, võttis tasku välja, lehvitas seda pea kohal. Kasakad ei pööranud lähenejailt. Kaitsevärvi mundris ohvitser sõitis ees, teist, kel olid seljas tšerkessikuued, hoidusid paul gemale.

«Mis asjus?» küsis Ivan Aleksejevitš, vastu tades.

«Läbirääkimiseks,» vastas ohvitser, kätt mütsi juurde pannes. «Kes teist sotnja üle võttis?»

«Mina.»

«Mina olen volitatud esimese Doni kasakadiviisi need siin on Pärismaise diviisi esindajad,» ohvitser tas silmadega mägilastele, ja tõmmanud ratsutid silitas käega vahuse hobuse märga, läikivat kaela, soovite läbirääkimisi pidada, käskige sotnjal jalas Mul on edasi anda diviisiülema kindralmajor suuline korraldus.»

Kasakad jalastusid. Ka saabunud esindajad hobuste seljast maha. Sukeldunud kasakatesalka, sid nad keskel esile. Sotnja nihkus laiali, teles väikese sõõri.

Esimesena hakkas kõnelema kasakaohvitser:

«Kasakad! Me tulime selleks, et manitseda teid mõtlema ja ära hoida teie teo raskeid tagajärgi. diviisi staap teada, et teie olete kellegi kuritegelikul tusel omavoliliselt vaguneist lahkunud, ja täna meid andma teile edasi korraldust viivitamatult jaama tagasi minna. Pärismaise diviisi väeosad ja ratsaväeüksused vallutasid eile Petrogradi — täna telegramm. Meie eelvägi astus pealinna, võttis enda kõik valitsusasutused, pangad, telegraafi, telefonijaa ja kõik tähtsad punktid. Ajutine Valitsus põgenes ja takse kukutatuks. Mõtelge järele, kasakad! Teie läh hukatusse! Sel juhul, kui teie ei alistu diviisikomand korraldusele, suunatakse teie vastu relvastatud Teie teole vaadatakse kui reetmisele, kui fahinguülesa

[illegible] Ainult tõrkumatu alistumisega võite teie [illegible] valamist ära hoida.»

[illegible] saadikud kohale sõitsid, oli Ivan Aleksejevitš, [illegible] meeleolu arvestades, mõistnud, et läbirääkimisi [illegible] ei saa, sest sellest keeldumine pidi paratamatult [illegible] tulemused välja kutsuma. Pärast järelemõtlemist oli ta teinud sotnjale korralduse jalastuda, ise aga, [illegible] salaja silma pilgutades, oli trüginud esindajatele võimalikult lähedale. Ohvitseri kõne ajal nägi ta, [illegible] kasakad kuulavad süngete nägudega, pead norus; [illegible] omavahel. Zahhar Koroljov naeratas vitsatt, ta must habe sulas mööda särki nagu hangunud [illegible]; Borštšev mängles nuudiga, kõõritas kõrvale; [illegible] vaatas Pšenitšnikov kõnelevale ohvitserile silma. Martin Samil libistas määrdinud käega üle põskede, [illegible] kiiresti, tema taga kollendas Bagrovi rumalavõi[illegible] kuulipildur Krasnikov vidutas äraootavalt silmi; [illegible] hingas nohinal; tedretähniline Obnizov oli lükanud [illegible] kuklasse ja raputas pead nagu härg, kes tunneb [illegible] kaelal; kogu teine rühm seisis ilma pead tõstmata, otsekui palvel; liitunud salk vaikis, inimesed hingasid kummalt ja raskelt, nägudel virvendas nõutus...

Ivan Aleksejevitš mõistis, et kasakate meeleolus oli [illegible] murranguhetk: veel mõni minut ja ilukõnelejal[illegible] läheb korda pöörata sotnja oma meele järgi. [illegible] vaja iga hinna eest hävitada ohvitseri sõnade läbi [illegible] mulje, kõigutada veel väljaütlemata, aga kasa[illegible] meeles juba kujunenud otsus. Ta tõstis käe, laskis [illegible] avatud, kummaliselt valgeks muutunud silmade [illegible] rahvahulga käia.

«Venemaa! Oodake natuke!» ja ohvitseri poole pöördu[illegible] «Kas telegramm on teil kaasas?»

«Missugune telegramm?» imestas ohvitser.

«Selle kohta, et Petrograd on võetud.»

«Telegramm? ... Ei. Mis puutub siia telegramm?»

«Ahaa! Ei ole! ...» hingas sotnja nagu ühest rinnast [illegible]

[illegible] tõstsid pead, pöörasid silmad lootusega Ivan [illegible]jevitšile, tema aga, kõrgendades kähedavõitu häält, [illegible] nüüd juba pilkavalt, kindlalt ja kurjalt, kiskus [illegible] endale tähelepanu.

«Ei ole, ütled? Ja meie vist usume sind? Tahad [illegible] silma ajada?»

«Pet-tus!» hingatas sotnja kõmisevalt.

«Telegramm pole minule adresseeritud! Kasakad[illegible] Ohvitser surus käsi veenda püüdvalt vastu rindu.

Kuid teda ei kuulatud enam. Tundes, et sotnja [illegible] hoid ja usaldus on jälle tema poole pöördunud, [illegible] Ivan Aleksejevitš, nagu teemandiga klaasi lõigates:

«Ja kuigi oleks võetud, — meil pole teiega ühist [illegible] Meie ei soovi sõdida omadega. Rahva vastu me ei [illegible] Tahate meid üksteise peale ässitada! Ei! Lollid on [illegible] mast kadunud! Ei taha me kindralite võimu jalule [illegible] Nõndaks!»

Kasakad hakkasid kõik korraga käratsema, salk [illegible] tas, paiskus välja hüüdeid:

«Vaat see on jutt!»

«Andis pea pihta!»

«Õige-e-e! . . .»

«Kuklasse neile kõrgeausustele!»

«Kah kosilased tulid . . .»

«Näe, Petrogradis on kolm kasakapolku, aga [illegible] pärast kõhklevad nad rahva vastu välja astumast.»

«Kuule, Ivan! Anna neile kaikaga õpetust, kuhu [illegible] Las sõidavad minema!»

Ivan Aleksejevitš vaatas esindajatele; huuled [illegible] surutud, ootas kasakaohvitser kannatlikult; tema [illegible] seisid õlg õla kõrval mägilased, — sihvakas noor [illegible] ser-ingušš oli pannud käed vaheliti ilusal [illegible] kuuel ja välgutas musta kubaani mütsi alt viltusi [illegible] kujulisi silmi, teine — elatanud punajuukseline [illegible] seisis, jalg hooletult kõrvale asetatud; käsi kõvera [illegible] nupu peale pandud, vaatles ta kasakaid pilklike, [illegible] silmadega. Ivan Aleksejevitš tahtis parajasti [illegible] mised lõpetada, aga kasakaohvitser jõudis temast [illegible] sosistanud veidi ingušist ohvitseriga, hüüdis ta [illegible]

«Donlased! Lubage Metsiku diviisi esindajal [illegible] ütelda!»

Nõusolekut ära ootamata tuli ingušš, oma [illegible] saabastega pehmelt astudes, ringi keskele, kohendas [illegible] viliselt kitsast naastulist rihmvööd.

«Vennad-kasakad! Milleks nii suur lärm? Tuleb [illegible]

[illegible] ägeduseta. Teie ei taha kindral Kornilovit? Te tahate [illegible] Olge head! Me hakkame sõdima. Me ei karda! Ei [illegible] mitte sugugi! Juba täna lööme teid puruks. Kaks [illegible] mägilasi tulevad meie selja taga. Nii on lugu! Mis [illegible] olla, milleks kisada?» Algul kõneles ta nähtava [illegible] lõpu poole aga heitis aina kasvava kirg- [illegible] ägedaid lauseid; ta kurguhäälelisse vigasesse [illegible] põimus emakeele sõnu. «Teid ässitab vaat see [illegible] ta on bolševik, ja teie lähete tema järel! Ei! [illegible] tohi olla! Areteerige ta! Võtke talt sõjariistad [illegible]

[illegible] käelligutusega osutas ta Ivan Aleksejevitšile ja [illegible] kitsas ringis, kahvatuna, kirglikult žestikuleeri- [illegible] nagu kaetud pruuni punaga. Tema kaaslane, elata- [illegible] punapäine osseet, säilitas jäist rahu; kasakaohvitser [illegible] kulunud mõõgatutti. Kasakad olid vait jäänud, [illegible] hämmeldus nende ridu. Ivan Aleksejevitš [illegible] lakkamatult ingušist ohvitserile, tema metsloomа- [illegible] valgeile hammastele, hallile higitriibule, mis [illegible] üle vasaku meelekoha, mõtles kurbusega, et oli [illegible] lasknud mööda silmapilgu, millal oleks võinud [illegible] ühe sõnaga lõpetada ja kasakad ära viia. [illegible] päästis Turilin. Ta hüppas ringi keskele, heitis [illegible] metsikult üles, särgikaeluselt nööpe kiskudes kähis- [illegible] lõmmeldes, raevusest ilast vahutades:

[illegible] rästikud! . . . Kuradid! . . . Lurjused . . . [illegible] keelitatakse nagu l . . . ., ja teie kuulate, kõrvad [illegible] . . . Ohvitserid sunnivad teile oma häda peale! . . . [illegible] teete? Mis-ss teie teete?! Maha tuleb nad raiuda, [illegible] kuulate neid? . . . Pead maha neil, verd neil lasta! [illegible] kui teie siin jamate, piiratakse meid ümber! . . . [illegible] kuulipildujaist maha! . . . Kuulipilduja all ei [illegible] miitingut pidada! . . . Teile aetakse meelega puru [illegible] kuni nende sõjavägi kohale jõuab . . . A-a-a-a-e-e-h, [illegible] kasakaid! Memmed olete!»

«[illegible] selga! . . .» käratas Ivan Aleksejevitš kõue- [illegible]

[illegible] prahvatas salga kohal nagu šrapnelli lõhke- [illegible] Kasakad tormasid hobuste juurde. Hetke pärast [illegible] talalipillatud sotnja juba rivistumas rühmkolonni- [illegible]

«Kuulge! Kasakad!» karjus ärritatult kasakaohvitser. Ivan Aleksejevitš tõmbas õlalt püssi; jämedanukiline sõrm kindlalt päästikule pandud, vajutas ta ergule hobusele suuraudu mokkadesse, hüüdes:

«Läbirääkimised on lõppenud! Kui nüüd tuleb veel teiega kõnelda, siis teeme seda selles keeles!» Ja ta viitas paljutähendavalt püssi.

Rühm rühma järel sõitis teele välja. Tagasi vaadates nägid kasakad, kuidas esindajad, kes olid istunud hobuste selga, millegi üle nõu peavad. Silmi ahendades tõendas ingušš midagi ägedalt, tõstis sageli kätt; siidvooder ta tšerkessikuue varruka tagasikeeratud käänisel valendas lumiselt.

Viimset korda vaadates nägi Ivan Aleksejevitš seda pimestavalt säravat siidiviirgu, ja millegipärast kerkis ta silmade ette Doni põuatuulest sasitud rind, roheliseid suurelakalised lained ja kajaka viltu alla kallutuv valgi tiib puudutamas otsaga laineharja.

16

Juba 29-ndal augustil sai Kornilovile Krõmovilt saabuvate telegrammide järgi selgeks, et relvastatud põõrde üritus on nurjunud.

Kell kaks peale lõunat jõudis peakorterisse Krõmovi poolt saadetud käsundusohvitser. Kornilov vestlus temaga kaua, siis kutsus välja Romanovski; närviliselt mingit paberit käkerdades ütles:

«Kõik variseb kokku! Meie kaardid lüüakse segi. Krõmov ei suuda korpust õigel ajal Petrogradi juurde koondada, paras silmapilk lastakse mööda. See, mis näis nii kergesti teostatav, kohtab tuhandeid takistusi ... Tulemus on ette otsustatud eitavas suunas ... Näete ... vaadake, kuidas sõjaväed on ešeloneerunud!» Ta ulatas Romanovskile kaardi, millele olid märgitud korpuse ja Pärismaise diviisi ešelonide viimased asukohad, tõmbas käis siksakis üle ta energilise, magamatusest roidunud näo. «Kogu see raudteelaste rämps loobib meile kaikaid kodarate vahele. Nad ei mõtle sellele, et edu korral

[illegible] ma iga kümnenda neist üles puua. Tutvuge Krõmovi ettekandega.»

Seni kui Romanovski luges, suure käega oma tursunud [illegible] nägu silitades, kirjutas Kornilov kiiresti:

[illegible]kassk, kasakate atamanile Aleksei Maksimovitš Kale[illegible]

[illegible] poolt Ajutisele Valitsusele saadetud telegrammi sisu on [illegible] tehtud. Pidanud kannatuse katkemiseni viljatut [illegible] ja äraandjate vastu, asub tubli kasakkond nüüd, [illegible] paratamatut hukku nähes, relvaga käes kaitsma selle [illegible] ja vabadust, mis on kasvanud ja laienenud kasakate vaeva [illegible] Meie suhtlemine jääb mõne aja kestel kitsendatuks. [illegible] tegutseda kooskõlas minuga, — nii nagu Teile sisendab [illegible] armastus ja kasaka-au.

[illegible] 17. Kindral Kornilov.

«Andke see telegramm viivitamata edasi,» palus ta Romanovskit, kui oli kirjutamise lõpetanud.

«Kas käsite saata vürst Bagrationile teistkordse telegrammi selle kohta, et edasine liikumine toimuks rännakukorras?»

«Jah, jah.»

Lühikese vaikimise järel lausus Romanovski mõtlikult:

«Minu arust, Lavr Georgijevitš, ei ole meil seni veel põhjust pessimistlikuks meeleoluks. Te haarate ebaõnnestunult ette sündmuste käiku ...»

Rahutult käega rabades katsus Kornilov püüda tema kohal lendlevat tillukest lillat liblikat. Ta pigistas sõrmi kokku, ta näol oli pisut pinev ootav ilme. Tuulepuhanguis [illegible] liblikas planeeris alla laskudes tiibadega, kippus [illegible] akna poole. Kornilovil läks siiski korda ta kinni [illegible], ja ta hingas kergendatult, toetus leentooli seljatoele.

Romanovski ootas vastust oma sõnadele, kuid Kornilov kakkas, mõtlikult ja süngelt naeratades, jutustama:

«Ma nägin täna und. Nagu oleksin ma ühe laskurdiviisi brigaadi komandör ja juhataksin pealetungi Karpaatides. Jõuame ühes staabiga kuskile talusse. Meid [illegible] vastu elatanud, ilusasti riietatud ruteen. Ta kostitab [illegible] piimaga, ja valget viltkaabut peast võttes kõneleb [illegible] saksa keeles: «Joo, kindral! Sel piimal on [illegible] tervistusvõime.» Mina justkui joon ega imesta [illegible] üle, et ruteen mulle familiaarselt õlale patsutab.

Pärast liikusime me mägedes, ja nagu mitte enam Kar-
paatides, vaid kuskil Afganistanis, mööda mingisugust
kitserada ... Jah, just nimelt kitserada: jalgade all pude-
nes kive ja pruuni kivipuru, all, teisel pool kuristikku
aga paistis tore lõunamaine, valgest päikesest nii
ujutatud maastik ...»

Kerge tõmbetuul liigutas pabereid laual, voolas lahti-
lükatud aknapoolte vahel. Kornilovi udune ja kauge pilk
eksles kuskil Dnepri taga, lohukail nõlvakuil, mida lai-
gutasid pronksjalt-kollendavad niiduviilukad.

Romanovski jälgis ta pilku, ja märkamatult ohanud
pööras ka ise silmad tuuletusest klaasitud Dnepri vilgu-
kiviläikele, suitsjaile põldudele, mida kattis õrnim sügis-
eelne retušš.

17

Petrogradi peale saadetud 3-nda ratsakorpuse ja Päris-
maise diviisi väeosad asusid ešelonides määratu suurst
alal kaheksal raudteel: Tallinn, Rakvere, Narva, Jam-
burg, Gatšina, Somrino, Võritsa, Tšudovo, Gdov, Nov-
gorod, Dno, Pihkva, Luuga ja kõik ülejäänud vahepealsed
jaamad ning peatuskohad olid aeglaselt edasiliikuvaid
toppama jäävaid ešelone täis kiilutud. Polgud olid täiesti
väljaspool kõrgema juhtkonna moraalset mõju, tükelda-
tud sotnjad kaotasid omavahel ühenduse. Segadust süven-
das see, et korpus ühes temale juurdeantud Pärismaise
diviisiga arendati rännakul armeeks; oli vaja laialipaisa-
tud väeosade teatavat ümberpaigutust ja kogumist, eše-
lonide ümbergrupeerimist. Kõik see tekitas korralagedust,
segaseid, tihti kooskõlastamata korraldusi, küttis veel
kuumemaks niigi pinevalt närvilist õhkkonda.

Kohates oma teel raudteetööliste ja -ametnikkude visa
vastutöötamist, võites takistusi, voolasid Kornilovi armee
ešelonid pikkamisi Petrogradi poole kokku, kogunesid
sõlmpunktidesse, valgusid uuesti laiali.

Punaseis vagunikambrikestes, lahtisaduldatud pool-
näljaste hobuste juures tungles poolnäljaseid doni-
ussuuri, orenburgi, nertši ja amuuri kasakaid, inguššide
tšerkesse, kabardiine, osseete, dagestaanlasi. Edasi-
saatmist oodates seisid ešelonid tundide viisi jaamades

ratsanikke valgus tihedais salkades vaguneist välja, nad
kidusid vaksalid täis nagu rohutirtsuparved, tunglesid
raudteel, panid nahka kõik söödava, mis oli varem läbi-
sõnud ešelonidest järele jäänud, varastasid tasapisi ela-
nikelt, rüüstasid toiduaineteladusid.

Kasakate kollased ja punased lampassid, tragunite
sõpusad vormikuued, mägilaste tšerkessikuued ... Iial
polnud värvide peale kitsi põhjamaine loodus näinud nii
lõkkatikku värvide ühendust.

20-ndal augustil astus Pärismaise diviisi 3. brigaad
vürst Gagarini juhtimisel Pavlovski juures juba kontakti
vaenlasega. Diviisi eesotsas liikuvad Inguši ja Tšerkessi
polk leidsid raudtee lõhutud olevat, nad laaditi maha ja
lõunudusid rännakukorras Tsarskoje Selo poole. Inguššide
ratsapatrullid tungisid Somrino jaamani. Polgud aren-
dasid aeglustatud tempos pealetungi, surusid peale
kaardiväelastele, oodates, kuni diviisi ülejäänud väeosad
järele jõuavad. Need aga ootasid Dno jaamas edasisaat-
mist. Mõned polnud jõudnud veel sellessegi jaama.

Pärismaise diviisi komandör vürst Bagration viibis
jaama läheduses asetsevas mõisas, oodates ülejäänud
väeosade kogunemist; ta ei riskinud minna rännaku-
korras Võritsani.

20-ndal oli ta saanud põhjarinde staabist järgmise
telegrammi koopia:

Palun edasi anda 3-nda korpuse komandörile ja 1-se Doni,
Uusmuri ja Kaukaasia Pärismaise diviisi ülemale kõrgema ülem-
juhataja käsk, et kui mingisuguste ettenägemata asjaolude tõttu
kõik takistusi ešelonide edasiliikumiseks raudteel, siis käskis kõr-
gem ülemjuhataja diviisidel edasi liikuda rännakukorras.

27. augustil 1917. aastal, Nr. 6411. Romanovski.

Kella 9 paiku hommikul teatas Bagration telegraafi
teel Kornilovile, et hommikul kell kuus nelikümmend
minutit oli ta saanud Petrogradi ringkonna staabiülema
polkovnik Bagratuni' kaudu Kerenski käsu kõik ešelonid
lagasi saata ja et diviisi ešelonid on teel kinni peetud
Gatški peatuskohast Oredeži jaamani, sest vastavalt Aju-
tise Valitsuse korraldusele ei anna raudtee sauasid. Aga
setiest hoolimata, et ta oli saanud Kornilovilt järgmise
resolutsiooni:

Vürst Bagrationile. Jätkata edasiliikumist raudteel. Kui raudteel ei ole võimalik, siis rännakukorras kuni Luugani, kus astuda [illegible]likult kindral Krõmovi käsutusse, —

ei julgenud Bagration siiski rännakukorras minna ja [illegible] korralduse, et korpuse staap laaditaks vaguneisse.

Polk, milles kunagi oli teeninud Jevgeni Listnitski, saadeti ühes teiste 1-se Doni kasakadiviisi koosseisu kuuluvate polkudega Petrogradi peale Tallinn—Rakvere—Narva raudteeliini mööda. 28-ndal kell 5 pärast lõunat jõudis polgu kahest sotnjast koosnev ešelon Narva. Ešeloni komandör sai teada, et öösel välja sõita ei saa, sest Narva ja Jamburgi vahel on raudtee rikutud, [illegible] raudteepataljoni on saadetud sinna erirongiga, ja [illegible] jõutakse tee korda seada, saadetakse ešelon hommikul edasi. Tahes-tahtmatult tuli ešeloniülemal nõustuda. Kurja vandudes ronis ta oma vagunisse, teatas uudise ohvitseridele, hakkas teed jooma.

Öö saabus pilvine. Lahelt puhus niiske läbitungiv tuul. Raudteel, vaguneis kostis kasakate jutukõmin ja laudpõrandail müdistasid tammuda veduriviledest rahutuks muutunud hobused. Ešeloni lõpus laulis noor kasakahääl, kaebas pimedas teadmata kellele:

Jää jumalaga, linn ja alev,
Jää jumalaga, kodukülake!
Jää jumalaga, neiu noori,
Oh, jumalaga jää, mu metsik tulbiõis!
Küll enne ehast koiduni
Ma kalli käsivarrel puhkasin,
Nüüd aga, ah, ma ehast koiduni
Öös seisan, püssi hoian käes...

Pakkhoone suure halli kogu varjust astus välja [illegible]mene. Seisis veidi aega, kuulatades laulu; silmitsed tulede kollaste komadega märgistatud rööpmeid, läks kindlalt ešeloni poole. Ta sammud kostsid liipreil pehmelt, vaikisid, kui ta läks mööda kinnitambitud savimüljamaad. Ta möödus viimasest vagunist; laulu katkestades hõikas teda uksel seisev kasakas.

«Kes on?»

«Keda sul vaja on?» vastas teine eemaldudes, vastu tahtmist.

«Mis sa hulgud öösel? Küll me teile, sulidele, näitame! Vaatad, kas midagi ripakil on?»

Ilma vastamata läks mees kuni rongi keskkohani, kasis, pead ukseprao vahelt vagunisse pistes:

«Missugune sotnja?»

«Vangisotnja,» naerdi lühidalt pimedusest.

«Ma küsin tõsiselt — missugune?»

«Teine.»

«Kus neljas rühm on?»

«Kuues vagun eestotsast.»

Veduri poolt kuuenda vaguni juures suitsetasid kolm kasakat. Üks kükitas maas, kaks seisid kõrval. Vaikides vaatasid nad lähenevale mehele.

«Tervist, kasakad!»

«Jumal annab tervist,» vastas üks, teraselt tulija [illegible] silmitsedes.

«Kas Nikita Dugin on elus? On ta siin?»

«Siin ma olen,» vastas kükakil olija laulva tenorikaalega ja tõusis, litsus plotskiotsa kontsaga puruks. «Ei tunne sind ära. Kes sa oled? Kust?» Ta sirutas habemiku näo ettepoole, püüdes seletada tundmatut [illegible], kes kandis sinelit ja kortsunud sõdurimütsi, ja [illegible] hüüdis imestunult: «Ilja! Buntšuk? Kust pärgel sina siia sadasid, va kallis?»

Ta hoidis Buntšuki karvast kätt veidi aega oma karedas peos, siis kummardus tema poole, ütles tasa:

«Need on omad poisid, sa ära neid karda. Kuidas sa siia sattusid? Räägi ometi, kirevase päralt!»

Buntšuk teretas teisi kasakaid kättpidi, vastas käheda, [illegible]meda häälega:

«Tulin Piiterist, suure vaevaga leidsin teid üles. On asja. Tarvis natuke rääkida. Mul on hea meel, vennas, et näen sind elus ja tervena.»

Ta naeratas, tema suure laubaka näo hallil nelipurgal valendasid hambad, silmad välgatlesid soojalt, lagasihoidlikult ja lõbusalt.

«Rääkida?» laulis habemiku tenorike. «Sina oled küll ohvitser, aga meie seltskonda, tähendab, ei põlga? Noh, aitäh, Iljuša, aitüma, ega me muidu ole lahket sõna [illegible] kuulnud...» Tema hääles väreles heasüdamliku naeru toone.

Buntšuk vastas niisama lahke naljatusega:

«Jäta juba, jäta, mis sa ikka segad selge ilmaga! Muudkui vigurdad! Teed aga nalja, endal habe allapoole naba.»

«Habeme võime igal kellaajal maha ajada, aga vaat sina ütle, mis seal Piiteris on? Kas mäss on lahti?»

«Lähme õige vagunisse,» pani Buntšuk ette.

Nad ronisid vagunisse. Dugin äratas kedagi jala tõugetega, kõneles poolvaljusti:

«Tõuske, poisterahvas! Tarvilik inimene tuli meile külla. Noh, rutake, kroonumehed, natuke väledaminil.»

Kasakad kägisesid, ajasid end üles. Kellegi suured tubaka ja hobusehigi järele haisevad käed kobasid pimedas ettevaatliku puudutusega sadulale istunud Buntšuki nägu; sügav õline bass küsis:

«Buntšuk?»

«Mina. Kas sina oled, Tšikamassov?»

«Mina, mina. Tervist, sõbrake!»

«Tere.»

«Ma jooksen kohe, kutsun kolmanda rühma poisid.»

«Noh-noh! . . . Kebi.»

Kolmas rühm tuli peaaegu tervenisti, ainult kaks meest olid jäänud hobuste juurde. Kasakad astusid Buntšuki juurde, pistsid pihku karedad käeviilukad, alla kummardudes silmitsesid laterna valgusel tema suurt süngevõitu nägu, nimetasid kord Buntšukiks, kord Ilja Mitritšiks, kord Iljušaks, aga kõigis häältes kostis ühise toonina soe seltsimehelik tervitus.

Vagunis läks umbseks. Laudseintel tantsisid heledad valgustäpid, kõikusid ja aeg-ajalt suurenesid mõõbustelt vormitud varjud, suitses latern rasvase pühakuja lambikese valgusega.

Buntšuk asetati hoolikalt valguse juurde istuma. Eesmised kükitasid maas, teised seisid suletud ringina nende ümber. Tenorihäälega Dugin kõhatas kõri puhtaks.

«Sinu kirja, Ilja Mitritš, saime hiljuti kätte, aga me tahaksime sinu käest kuulda, ja et sa annaksid meile nõu, kuidas edaspidi talitada. Meid saadetakse ju Piiteri poole — mis sa teed ära?»

«Vaat, misuke asi on, Mitritš,» hakkas kõnelema otse ukse juures seisev kasakas kõrvarõngaga kortsulises

[illegible], seesama kasakas, kellele kunagi Listnitski [illegible] teinud, keelates keeta teed kaevikukilbil, [illegible] meie juurde kõiksugu agitaatoreid, laidavad [illegible] vaat, ärge minge Petrogradi peale, meil pole [illegible] omavahel sõdida, ja puha sihukest juttu ajavad. [illegible] kuulame'nd küll, aga ega me neid just liiga usu. [illegible] rahvas. Võib-olla tahavad meid sisse vedada, — [illegible] teab? Meie ütleme ära, et ei lähe, aga Kornilov saadab tšerkessid peale, — ja ongi jälle verevalamine lahti. Aga vaat sina oled meie oma, kasakas, ja [illegible] on sinu vastu rohkem usku ja oleme isegi väga [illegible], et saatsid meile Piiterist kirjakesi ja ka ajalehti . . . meil siin oli, tõtt öelda, paberihäda, aga nii kui ajalehed saame . . .»

«Mis sa jahvatad, mis sa lora ajad, togu?» katkestas [illegible] pahaselt. «Sina oled kirjaoskamatu, ja siis arvad, et kõigile on asi niisama tume nagu sinule? Justkui [illegible] meie ajalehti plotskiteks tarvitanud! Enne [illegible] nad peast kuni sabaotsani läbi, Ilja Mitritš.»

«No küll ajas lora, va pesemata kurat!»

«Plotskite jaoks» — kus ikka ütles!»

«Rumal nägu puupakk!»

«Vennad! Ega ma seda ei tahtnud ütelda,» vabandas end kõrvarõngaga kasakas. «Muidugi, et alguses lugesime lehti . . .»

«Teie ise lugesite?»

«Mina ei ole kirjatarkust tundma õppinud . . . mina jäägin seda, et üleüldse loeti, ja siis alles suitsu jaoks . . .»

Tagasihoidlikult naeratades istus Buntšuk sadulal, vaatas aeg-ajalt kasakaile: tal oli ebamugav kõnelda istudes, ta tõusis, ja pöörates selja laterna poole, hakkas aeglaselt ja pinguldatult kõnelema:

«Petrogradis pole teil midagi teha. Mingisuguseid mässe seal ei ole. Kas teate, milleks teid sinna saadetakse? Et Ajutist Valitsust kukutada . . . Nii! Kes juhib teid? — tsaari kindral Kornilov. Milleks on tal vaja Kerenski minema kihutada? — et ise tema kohale istuda. Vaadake, semlakid! Puust ike tahetakse teilt ära heita, aga kui juba kaela pannakse, siis terasene! Kahest hädast tuleb valida see, mis on väiksem. Eks ole? Otsus-

tage ise: tsaari ajal peksti teid näkku, lasti teil sõjas kastaneid tulest välja tuua. Teie turjal lastakse liuga ka Kerenski ajal, aga näkku ei peksta. Hoopis teist sugune olukord tuleb aga pärast Kerenskit, kui võim läheb bolševike kätte. Bolševikud ei taha sõda. Oleks võim nende käes, — kohe tehtaks rahu. Mina pole Kerenski poolt, käigu ta kuradile, — kõik need pursuide sabarakud on ühe võidega võitud!» Buntšuk naeratas ja käisega otsaesiselt higi pühkides jätkas: «Aga mina kutsun teid üles mitte tööliste verd valama. Kui tuleb Kornilov, siis kõnnib Venemaa põlvini tööliste veres, tema ajal on raskem võimu ära kiskuda ja töötava rahva kätte anda.»

«Oota natuke, Ilja Mitritš!» ütles tagumistest ridadest välja astudes väheldane, niisama rässakas kasakas nagu Buntšuk; ta kõhatas hääle puhtaks, hõõrus pikki käsi, mis sarnanesid põlisvana tamme veest uhutud juurtega, ja vaadates Buntšukile heleroheliste, kleepuvate nagu noored lehed silmadega, küsis: «Sina kõnelesid praegu ikkest... Aga kui bolševikud võimu enda kätte võtavad, missuguse ikke siis nemad meile kaela panevad?»

«Kas sina ise hakkad siis endale iket kaela panema?»

«Kuidas nii — ise?»

«Vaat nii. Kes on siis bolševikkude ajal võimu juures? — sina oled, kui valitakse, või Dugin, või see ona siin. Valitud võim, nõukogud. Saad aru?»

«Aga kes ülal on?»

«Jällegi kes valitakse. Kui valitakse sind — oled sinagi ülal.»

«Tõsi või? Kas sa ei luiska, Mitritš?»

Kasakad hakkasid naerma, kõik korraga kõnelema, isegi ukse juures seisev tunnimees astus silmapilguks eemale, segas end jutuajamisse.

«Aga kuidas nad maa asjas teevad?»

«Ei võta meilt maad ära?»

«Kas sõjale teevad lõpu? Või ehk ainult lubavad praegu, et nende heaks käsi tõstaksime.»

«Sina jutusta meile kõik ausalt!»

«Meie kobame siin pimedas.»

«Võõraid on hädaohtlik uskuda. Valet on palju...»

«Eile nuttis mingisugune madrus Kerenski pärast, [illegible] tal karvust kinni ja vagunist välja.»

«Teie olete kontrad!...» karjub. Veidrik!»

«Meie ei mõista neid sõnu, kuidas neid tarvitada.»

Ringi vaadates silmitses Buntšuk tähelepanelikult kasakaid, ootas, kuni nad rahunevad. Tal oli kadunud [illegible] kõhklus oma ettevõtte kordaminekus, ja nüüd, [illegible] oma võimusesse kasakate meeleolu, teadis ta juba [illegible], et iga hinna eest peab ešeloni Narvas kinni. Kui ta eelmisel päeval oli läinud bolševike partei Petrogradi rajooni komiteesse ja pakkunud end tööle agitaatorina Petrogradile lähenevates 1-se Doni diviisi väeosades, oli ta veendunud edus, aga jõudis Narvani — ja veendumus lõi kõikuma. Ta teadis, et kasakatega tuleb kõnelda mingisuguste teiste sõnadega, tundis hirmuga, et [illegible] ei leiagi ühist keelt, sest üheksa kuu eest töötamassi hulka tagasi läinud, oli ta nendega jälle tihedalt ühte kasvanud, — esinedes oli harjunud, et teda tuntakse ja mõistetakse poolelt sõnalt, siin aga, semlakkidega, oli vaja teist, pooleldi unustatud, ürgjõulist keelt, [illegible] paindlikkust, mingisugust suurt veenmisjõudu — et mitte ainult kõrvetada, vaid ka süüdata, et hävitada [illegible] jooksul ladestunud hirm sõnakuulmatuse ees, [illegible] puruks tardumus, sisendada oma õigsuse tunnet ja tõmmata endaga kaasa.

Alguses, kui ta kõnelema hakkas, tabas ta omaenda kõrvaga oma hääles komistavat ebakindlust, mingit tehtud olekut, nagu kuulataks ta ise kõrvalt oma mahlatuid sõnu, — märkas hirmuga, et esitatavad põhjendid pole veenvad, soris piinavalt peas, otsis mingeid suuri, raskeid sõnakamakaid, et nendega purustada, hävitada... Ja selle asemel tundis sõnulseletamatu kibedusega, kuidas seebimullidena kerkivad ta huultelt kergekaalulised laused, ja peas keerlevad segaselt viljatud, libedad mõtted. Ta seisis raskelt hingates, nõretas kuumast kõrvetavast higist. Kõneles, läbipuurituna ühest mõttest: «Mulle usaldati niisugune suur ülesanne — ja ma rikun seda omaenda kätega... Ei suuda kahte sõna seostada... mis mul ometi on? Mõni teine oleks minu asemel tuhat korda paremini rääkinud ja veennud... Oo, kurat, kui andetu ma olen!»

Roheliste kleepuvate silmadega kasakas, kes oli [illegible] nud ikke kohta, oli äratanud ta halvast pooluimasus olekust; pärast seda tekkinud jutuajamine oli andnud Buntšukile võimaluse virgeks saada, toibuda, ja siis ta juba süttis põlema, — imestades enda üle, tundes ära tavalist jõu juurdevoolu ja rikkaimat valikut eredaid vahedaist, lõikavaist sõnust, seejuures varjates pealetulnud erutust välise rahu taha, rabas ta nüüd mõjuvalt ja õelalt vastata salakavalaile küsimustele, juhtis jutu ajamist nagu ratsanik, kes on taltsutanud seni sisseütlemata, kihutamisest vahule läinud hobuse.

«Aga noh, ütle: mille poolest see Asutav Kogu halb on?»

«Eks selle teie Lenini toonud sakslased siia ... või ei? Kust ta siis tuli ... puu otsast?»

«Mitritš, kas sa tulid omal tahtel või sind saadeti?»

«Kellele kasakate ringkonna maad antakse?»

«Aga mille poolest meie elu tsaari ajal halb oli?»

«Menševikud on ju ka rahva poolt?»

«Meil on Kasakate Krug[1], rahva võim — milleks meil nõukogusid vaja on?» küsisid kasakad.

Mindi laiali pärast kesköödi. Otsustati järgmisel hommikul mõlema sotnjaga miitingule koguneda. Buntšuk jäi vagunisse ööbima ... Tšikamassov pani talle ette tema juurde heita. Enne magamaminekut risti ette löödes pikali heites hoiatas:

«Sina, Ilja Mitritš, võib-olla heidad ilma kartuseta anna siis andeks ... Meil, sõbrake, on täid. Kui saad neid külge — ära pane pahaks. Mure pärast on sihukesed rammusad täid siginenud, et päris hädа kohe! Igaüks on paraja vasika suurune.» Lühikese vaikimise järel küsis tasa: «Ilja Mitritš, aga missuguse rahva hulgast Lenin pärit on? Ühe sõnaga, kus ta on sündinud ja kasvanud?»

«Lenin või? Venelane.»

«Võe?!»

«Tõsi, on venelane.»

«Ei, veli! Sina, nagu näha, ei tea temast õieti,» ütles Tšikamassov bassihäälega, milles kuuldus enda üleolek

[1] Krug (ring) — oblasti kasakate esindajate kogu

[illegible]ndil. «Tead, mis tõugu ta on? — meie mehi. On [illegible] kasakaid, pärit Sali ringkonnast, Velikoknjažes[illegible] stanilitsast, — said aru? Teenis suurtükiväelasena, [illegible]tahse. Ja nägu on tal ka sellekohane, — nagu alam[illegible] kasakail: tugevad põsenukid ja ka niisugused [illegible]

[illegible]sa kuulsid?»

[illegible]sakad rääkisid omavahel, juhtusin kuulma.»

[illegible] Tšikamassov! Ta on venelane, Simbirski kuber[illegible]

[illegible] ei usu. Lihtsalt kohe ei usu! Pugatš oli ju [illegible]? Ja Stepan Razin? Ja Jermak Timofejevitš? See'p [illegible] Kõik, kes vaest rahvast tsaari vastu on juhtinud, [illegible] kasakad. Ja sina räägid — Simbirski kuberman[illegible] tegi paha meelt teeb, Mitritš, kui niisugust juttu [illegible] ...»

[illegible]rastades küsis Buntšuk:

[illegible] et räägitakse siis, et — kasakas?»

[illegible] ongi kasakas, ainult praegu ei avalda ennast. [illegible] pole rohkem tarvis, kui kord näkku vaadata, — [illegible] tunnen ära.» Tšikamassov hakkas suitsetama ja [illegible] mahorkalehka Buntšukile näkku hingates kõhatas [illegible], «Mina panen kangesti imeks ja meie oleme siin [illegible], nii et kaklema läksime, et kui tema, Vladimir [illegible], on meiesugune kasakas, patareilane, kust võis ta [illegible] nii hiiglasuurt tarkust koguda? Räägitakse, ta olevat [illegible] alguses sakslaste juurde vangi sattunud, seal õppi[illegible], pärast kõik teadused läbi võtnud, ja kui hakanud [illegible] töölisi mässule kihutama ja õpetatud mehi narriks [illegible], — siis ehmunud teised kohe surmani ära. «Mine [illegible] sina kõige oma suure otsaesisega koju, — ütelnud [illegible], — mine-jumala rahus, muidu keedad meil siin nii[illegible] segaputru, et eluaeg ei jõua ära klaarida!» — ja [illegible] ta Venemaale, lõid kartma, et ässitab töölised [illegible]. Ohoo! Ta on terane, vennas!» ütles Tšikamassov [illegible] lause mitte ilma hooplemiseta ja naeris rõõm[illegible] pimedusse. «Sina, Mitritš, pole teda näinud? Ei? [illegible]. Räägitakse, tal olevat maailmatu suur kolu.» [illegible] veidi, laskis sõõrmest ruske suitsujoa välja ja [illegible] lõpetades jätkas: «Niisuguseid peaksid naised [illegible] sünnitama. On terane, tõsijutt! Ta teeb veel

enam kui ühe tsaari taltsaks...» Ja ohkas: «Ei, Mitrit[illegible] sa ära vaidle minuga! Iljitš on kasakas... Mis [illegible] salata! Simbirski kubermangus niisuguseid ei sigi.»

Buntšuk vaikis seepeale, lebas kaua naeratades, [illegible] sulgemata.

Ta ei uinunud niipea, — tõepoolest ta oli üleni [illegible] täis läinud, need ronisid särgi all laiali põletavate, [illegible] tavate sügelistena; kõrval ohkles ja kratsis end [illegible] massov, unisust peletas kellegi puristav rahutu [illegible] Ta uinuski juba korra, aga omavahel harjumata [illegible] hakkasid üksteist põtkama, trampima, kurjalt [illegible] kuma.

«Jända sa, kurat!... Tr-r-r! Tr-r-r, kurivaim!...» [illegible] dis Dugin unise tenoriga ja lõi lähimat hobust [illegible] raskega.

Täidest piinatav Buntšuk liigutas end rahutult, [illegible] teise külje ja pahameelega tundes, et uni on kauaks [illegible] läinud, hakkas mõtlema homsele miitingule. [illegible] kujutleda, missuguseks kujuneb ohvitseride vastupan[illegible] muigas: «Panevad vist plehku, kui kasakad üksmeel[illegible] protesti tõstavad, aga, muide, kurat neid teab! [illegible] juhuks lepin garnisonikomiteega kokku.» Kuidagi [illegible] matult meenus talle episood sõjast, rünnak 1915. [illegible] oktoobris, ja seejärel hakkas mälu, nagu rõõmustudes, [illegible] ta juhiti tuttavale, tallatud rajale, visalt ja kahjurõõm[illegible] salt esile tooma mälestuste katkeid: tapetud vene [illegible] saksa sõdurite nägusid, inetuid asendeid, mitmekõlal[illegible] kõnet, luitunud, ajast kulunud tükke kunagi [illegible] maastikest, väljaütlemata jäänud, millegipärast [illegible] mõtteid, sisemiselt vaevalt tajutavaid kanonaadi [illegible] kajasid, tuttavat kuulipilduja raginat ja selle lindi [illegible] semist, hoogsat meloodiat, kunagi armastatud naise [illegible] salt ilusat, pisut tuhmunud suujoont ja jälle — sõja [illegible] meid: tapetuid, vennashaudade vajunud künkakesi...

Buntšuk hakkas rabelema; tõusis istukile, ütles [illegible] justi või ainult mõtles: «Surmani kannan endas [illegible] mälestusi, ja mitte üksi mina, vaid kõik, kes ellu jäävad. Rikkusid, rüvetasid meie elu!... Neetud! Neetud! Surmagagi ei lunasta te oma süüd!...»

Veel meenus talle tütarlaps Luša, sõjas surma [illegible] Petrogradi metallitöölise tütar, sõbra tütar, kellega [illegible]

[illegible] Tuulas koos töötanud. Ta läks õhtul mööda [illegible] Luša — see nurgeline, habras plika — istus [illegible] pahvides äärmisel pingil, peenikesed jalad uljalt [illegible] visatud. Ta närtsinud näos olid väsinud silmad, [illegible] enneaegsest küpsusest pikenenud huulte nur[illegible] kibedus. «Ei tunne ära, onuke?» küsis ta [illegible] naeratades elukutseliselt sisseõpitud naera[illegible] tõusis, puhkes üsna lapselikult abitult ja kibe[illegible] küüru tõmbudes, pead vastu Buntšuki küü[illegible] surudes.

[illegible] lämbus temas uhkavast mürgisest vihavae[illegible] kahvatades ragistas hambaid, oigas. Pärast hõõrus [illegible] ta huuled värisesid; talle näis, et viha on [illegible] ta rinnas kokku kuumaks šlakikämbuks, — hõõ[illegible] takistab see hingamist ja tekitab seda valu vasa[illegible] südame all.

[illegible] uinunud hommikuni. Koidu ajal tõusis näost kol[illegible] süngemana kui tavaliselt, läks raudteelaste komi[illegible] leppis kokku, et kasakate ešeloni ei lasta Narvast [illegible] ja tunni aja pärast läks otsima garnisonikomitee [illegible]

[illegible] rongi juurde tagasi peale kella seitset. Sammus, [illegible] kehaga tundes hommikust leigevõitu jahedust, [illegible] rõõmustudes niihästi oma sõidu tõenäolise [illegible] üle kui ka pakkhoone roostese katuse [illegible] esilekerkiva päikese üle, ja kuskilt kostva naise[illegible] musikaalse, laulva tämbri üle. Enne koitu oli ladis[illegible] sadada vihma, ägedat, lühiajalist paduvihma. Lii[illegible] muld rööbaste vahel oli laiali uhutud, üleni kirju [illegible] ojakeste jälgedest, lõhnas magedalt vihma [illegible] ja säilitas veel oma pinnal, seal, kus vihmapiisad [illegible] tunginud, pisut tahenenud tillukeste augukeste [illegible] külvi, — nagu oleksid rõuged ta tähniliseks tei[illegible]

[illegible] tagant ringi tulles sammus Buntšukile vastu [illegible] sinel seljas, kõrged pori täispritsitud saapad [illegible] Buntšuk tundis ära jessauul Kalmõkovi, äraoota[illegible] aeglustas pisut sammu. Nad said kokku. Kalmõkov [illegible] seisma, välgutas külmalt musti viltusi silmi.

«Horunži Buntšuk? Sa oled vabaduses? Andesta, kätt [illegible] sulle ei anna...»

Ta surus huuled kõvasti kokku, pistis käed sinelitas kuisse.

«Ma ei kavatse sulle kätt ulatada . . . sa ruttasid,» vastas Buntšuk pilkavalt.

«Noh, kas sa päästad siin oma nahka või? Või . . . tulid Petrogradist? Kas mitte kullakese Kerenski poolt?»

«Mis see on — ülekuulamine?»

«Seaduslik uudishimu kunagi deserteerinud teenistus kaaslase vastu.»

Muiet varjates kehitas Buntšuk õlgu.

«Võin sind rahustada: ma ei tulnud siia mitte Kerenski poolt.»

«Aga teie hoiate ju nüüd, läheneva hädaohu palge eest nii liigutavalt ühte. Niisiis, kes sa ikkagi oled? Paganeid pole, sõdurisinel . . .» Sõõrmeid liigutades vaatles Kalmõkov põlglikult ja haletsevalt Buntšuki vimmakat kogu: «Poliitiline proovireisija? Kas arvasin õigesti?» ilma vastust ootamata pöördus, hakkas hoogsalt saimuma.

Oma vaguni juures sai Buntšuk Duginiga kokku.

«Kuhu sa jääd? Miiting algas juba.»

«Kuidas algas?»

«Nii. Meie sotnjaülem jessauul Kalmõkov oli ära sõitnud, ja täna kihutas Piiterist veduril kohale, kuisas kasakad kokku. Just praegu läks neid manitsema.»

Buntšuk viibis veidi, pärides järele, mis ajast peale oli Kalmõkov Petrogradi komandeeritud. Dugini sõnadest sai teada, et ta oli peaaegu kuu aega ära olnud.

«Üks neid revolutsiooni kägistajaid, keda Korniloviga saatis Piiterisse pommipildumise õppimise ettekäände all. Tähendab — kindel korniilovlane. Noh, hüvale mõtles ta katkendlikult, suundudes ühes Duginiga miitingu kohale.

Pakkhoone taga on kasakapluuside ja -sinelite hallroheline püsttara. Keskel, ümbritsetuna ohvitseridest, seisis kummulipööratud tünnil Kalmõkov, karjus, järsult sõna eraldades:

«. . . viia võiduka lõpuni! Meid usaldatakse — ja meie ei peta seda usaldust! Ma loen kohe ette kindral Kornilovi telegrammi kasakatele.»

Lugse tõtlikkusega võttis ta frentši küljetaskust kortsunud paberilehe, sosistas veidi ešeloniülemaga.

Buntšuk ja Dugin astusid juurde, segasid end kasakate hulka.

«Kasakad, kallid kaasmaalased!» luges Kalmõkov [illegible]rikkalt ja mitte ilma vaimustuseta. «Kas mitte [illegible] luude najal ei laienenud Vene riigi piiri ja kasvanud ta ulatus? Kas mitte teie võimsa vapkuse läbi, teie vägitegude, ohvrite ja kangelaslikkuse läbi [illegible] tugev suur Venemaa? Teie, vaikse Doni, ilusa [illegible], marulise Tereki vabad pojad, Uraali, Orenburgi, Astrahani, Semiretši ja Siberi steppide ning [illegible] ja kauge Baikali-taguse, Amuuri ja Ussuuri [illegible] võimsad kotkad, olete alati seisnud valvel oma lipu au ja kuulsuse eest, ja vene maa on täis legende [illegible] ja isaisade kangelastegudest. Nüüd on kätte [illegible] tund, millal teie peate kodumaale appi tulema. [illegible] süüdistan Ajutist Valitsust kõhklevas tegutsemises, [illegible] ja võimetuses valitseda, selles, et ta laseb [illegible] täielikku peremeest mängida maa sisemuses, [illegible] annab tunnistust plahvatus Kaasanis, kus lendas [illegible] miljon mürsku ja hävis kaksteist tuhat kuulipildujat. Veel enam. Ma süüdistan mõnd valitsuse liiget [illegible] kodumaa reetmises ja esitan selle kohta tõendusi: [illegible] kolmandal augustil olin Ajutise Valitsuse koosolekul Talvepalees, ütlesid mulle minister Kerenski ja [illegible], et ei või kõike rääkida, sest ministrite hulgas [illegible] mitteustavaid inimesi. On selge, et niisugune valitsus [illegible] riigi hävingule, et niisugust valitsust ei saa usaldada ega saa koos temaga päästa õnnetut Venemaad . . . [illegible], kui Ajutine Valitsus eile vaenlaste meelelaks nõudis minult kõrgema ülemjuhataja kohalt lahkumist, mina kui kasakas olin südametunnistuse ja au [illegible] sunnitud keelduma selle nõudmise täitmisest, eelisades surma võitlusväljal häbile ja kodumaa reetmisele. Kasakad, Venemaa rüütlid! Teie tõotasite asuda ühes [illegible] kodumaa päästmisele, kui ma leian selle vajaduse olevat. Tund on tulnud — surm ähvardab kodumaad! [illegible] ei alistu Ajutise Valitsuse korraldustele ja vaba Venemaa päästmise nimel astun välja tema vastu ja [illegible] nende vastutustundetute nõuandjate vastu, kes

müüvad kodumaad. Kasakad, hoidke ülal võrratult [illegible] kasakkonna au ja kuulsust, ja sellega te päästate [illegible] maa ning revolutsiooniga kättevõidetud vabaduse. [illegible] lake siis mind ja täitke minu käske! Tulge minu [illegible] 28. augustil 1917. aastal. Kõrgem ülemjuhataja [illegible] r a l K o r n i l o v.»

Kalmõkov vaikis veidi aega; paberilehte kokku [illegible] hüüdis ta:

«Bolševike ja Kerenski agendid takistavad meie [illegible] osade edasiliikumist raudteel. On tulnud kõrgema [illegible] juhataja käsk: sel juhul, kui ei ole võimalik [illegible] vägede ümberpaigutust raudteel, minna Petrogradi [illegible] rännakukorras. Juba täna astume meie välja. Valmistu[illegible] mahalaadimiseks!»

Pisut jõhkralt küünarnukkidega töötades trügis [illegible] šuk keskele; ohvitseride ringile lähenemata, hüüdis [illegible] valjusti, miitinguliselt:

«Seltsimehed kasakad! Mind saatsid teie juurde [illegible] rogradi töölised ja sõdurid. Teid viiakse vennatapu[illegible] sõtta, viiakse purustama revolutsiooni. Kui teie [illegible] minna rahva vastu, kui tahate monarhia uuesti [illegible] seada, — siis minge!... Kuid Petrogradi töölised [illegible] sõdurid loodavad, et teie ei hakka kainideks. Nad [illegible] vad teile tulise vennaliku tervituse ja tahavad näha [illegible] mitte vaenlastena, vaid liitlastena...»

Tal ei lastud lõpuni kõnelda. Tõusis vaigistamat[illegible] kära, hüüatuste torm näis pühkivat Kalmõkovi [illegible] Ette kallutudes läks ta kiirete sammudega [illegible] poole; mõni samm temast eemal tegi ta järsu pöörde [illegible] dadel.

«Kasakad! Horunži Buntšuk deserteeris möödunud [illegible] tal rindelt, — te teate seda. Kas me siis tõesti [illegible] kuulama seda argpüksi ja äraandjat?»

Kuuenda sotnja komandör, kasakaväevanem [illegible] summutas Kalmõkovi hääle oma bassi kärgatusega:

«Areteerida see lurjus! Meie valasime verd, [illegible] päästis tagalas oma nahka!... Võtke ta kinni!»

«O-o-otame veel!»

«Las räägib!»

«Ei maksa teise suud kinni toppida. Las selgitab [illegible] arvamist!»

«Areteerida!»

«[illegible]tööre pole meil vaja!»

«[illegible], Buntšuk!»

«[illegible]! Raba õige neid põhjani!»

«[illegible]!...»

«[illegible], raisk!»

«[illegible] neile! Tõmba neile, Buntšuk! Anna neile vastu! [illegible] vastu!»

[illegible] hüppas pikk, mütsita, paljaks põetud peaga [illegible], polgu revolutsioonikomitee liige. Tuliselt kutsus [illegible] üles mitte alistuma revolutsiooni kägistajale [illegible] Kornilovile, kõneles sellest, kui hukatuslik on [illegible] rahva vastu, lõpetas kõne, pöördudes Buntšuki [illegible]

«[illegible], seltsimees, aga ärge arvake, et meie põlgame [illegible] härrad ohvitserid. Meil on heameel teid näha ja [illegible] teid kui rahva esindajat, ja veel selle eest [illegible] teid, et kui te ohvitser olite, te ei rõhunud kasa[illegible] vaid olite meie vastu justkui vend. Ühtki jämedat [illegible] kuulnud me teie suust, ja ärge arvake, et meie, [illegible] inimesed, ei saa lahkusest aru — sõbralikku [illegible] mõistab loomgi, ammugi siis inimene. Kummardame [illegible] sügavalt ja palume öelda Piiteri töölistele ja [illegible], et nende peale me kätt ei tõsta!»

[illegible] nagu litaure mürtsatatud: heakskiitvate hüüete [illegible] saavutas haripunkti ja hakkas siis aeglaselt lan[illegible], vaibus.

[illegible] õõtsatas tünnil Kalmõkov, sihvakat keha painu[illegible] Hingeldades, surnukahvatuks muutudes kõneles ta [illegible] halli Doni kuulsusest ja aust, kasakkonna ajaloo[illegible] missioonist, ohvitseride ja kasakate poolt ühiselt [illegible] verest.

[illegible] Kalmõkovi asemele astus tüse linalakk kasakas. Ta [illegible], Buntšuki vastu suunatud kõne katkestati, — [illegible] tõmmati kättpidi alla. Tünnile hüppas Tšikamas[illegible] Nagu halgu lõhestades vehkis ta kätega, hüüdis [illegible] kõrist:

«[illegible]! Ei hakka maha laadima! Telegrammis on [illegible], nagu oleksid kasakad lubanud Kornilovit [illegible], — aga kes on meie käest küsinud? Ei ole meie [illegible] lubanud! Ohvitserid Kasakate Liidu Nõuko-

gust on lubanud! Kindral Grekov keerutas seal, [illegible] tema siis aitabki! . . .»

Ikka sagedamini vaheldusid esinejad. Buntšuk [illegible] laialaubaline pea ette painutatud, ta nägu [illegible] mullakarva punas, kaelal ja meelekohtadel tagus [illegible] nud veresoontes kiiresti pulss. Tihenes elektri[illegible] õhk. Tundus, et veel veidi — ja pinevus laheneb [illegible] meeletu teoga, verega.

Jaamast tulid salgana garnisonisõdurid, ja ohvit[illegible] lahkusid miitingult.

Poole tunni pärast jooksis lõõtsutav Dugin [illegible] juurde.

«Mitritš, mis teha? . . . Kalmõkov kavatseb [illegible] Laadivad kuulipildujaid maha, saatsid kuhugi [illegible] jala.»

«Lähme sinna. Aja umbes kakskümmend [illegible] kokku! Kähku!»

Ešeloniülema vaguni juures laadisid Kalmõkov ja [illegible] ohvitseri kuulipildujaid hobuste selga. Buntšuk [illegible] mesena juurde, vaatas tagasi kasakaile, ja pistnud [illegible] sinelitaskusse, tõmbas välja tuliuue, hoolikalt [illegible] ohvitserinagaani.

«Kalmõkov, sa oled areteeritud! Käed . . .!»

Kalmõkov hüppas hobuse juurest eemale, [illegible] küljele, haaras püstolitasku järele, aga ei jõudnud [illegible] rit välja tõmmata: üle ta pea vingatas kuul; [illegible] jõudes hüüdis Buntšuk tumedalt, tigeda häälega:

«Käed! . . .»

Ta nagaani kukk, paljastades löökraua nokakest, [illegible] kis aeglaselt pooleni. Kalmõkov jälgis teda [illegible] silmadega, tõstis raskelt käed üles, klõpsutas [illegible]

Ohvitserid andsid relvad vastumeelselt ära.

«Kas käsite ka mõõgad ära võtta?» küsis [illegible] noor horunži-kuulipildur.

«Jah.»

Kasakad tõstsid kuulipildujad hobuste seljast [illegible] viisid vagunisse.

«Nende juurde panna valvurid,» pöördus [illegible] Dugini poole. «Tšikamassov areteerib ülejäänud ja [illegible] nad siia. Kuuled, Tšikamassov? Kalmõkovi aga [illegible]

[illegible] garnisoni revolutsioonikomiteesse. Jessauul [illegible], ole lahke, mine ees.»

«[illegible] tehtud! Osavasti tehtud!» ütles vaimusta[illegible] ohvitseridest, vagunisse hüpates ja silmadega [illegible] eemalduvaid Buntšukki, Duginit ja Kalmõkovi.

«[illegible]rrased! Häbi, härrased! Me käitusime nagu lap[illegible] ei taibanud õigel ajal seda lurjust maha [illegible] Kui ta juhtis revolvri Kalmõkovi peale, oleks [illegible] talle paugu andma — ja olekski valmis olnud!» [illegible]vanem Sukin vaatas nördinult ohvitseridele, [illegible] sõrmedega võttis kaua paberossi portsigarist.

«[illegible] on ju terve rühm . . . oleksid meid kõiki maha [illegible]» tähendas horunži-kuulipildur süüdlaslikult.

[illegible] suitsetasid vaikides, vahetasid aeg-ajalt [illegible] Nad olid jahmunud toimunu kiirusest.

[illegible] aega läks Kalmõkov vaikides, musta vurru otsa [illegible]. Ta vasak sarnakas põsk põles nagu [illegible]. Vastutulevad elanikud vaatasid imestu[illegible] seisma, sosistasid omavahel. Narva kohal [illegible] õhtueelne pilvine taevas. Raudteel lebas purpur[illegible] kämpudena mahalangenud kaselehti — lõikus[illegible] neid lahkudes pillanud. Üle rohelise kirikukupli [illegible] hakke. Kuskil jaama taga, hämarate põldude [illegible] jahedust õhkudes, juba laskunud alla öö, aga [illegible] Pihkva poole, Luuga poole läksid ikka veel [illegible] taevakõndu õhtu tinavalgest krunditud kärisenud [illegible] nähtamatut piiri ületades tõrjus videvikku öö.

[illegible] juures pöördus Kalmõkov äkitselt, sülitas [illegible] näkku.

«[illegible]jus! . . .»

[illegible] eest kõrvaletõmbunud Buntšuk kergitas järsult [illegible] surus kaua vasaku käega paremat kätt, mis kip[illegible] taskusse libisema.

«Mine! . . .» lausus ta vaevaga.

Kalmõkov hakkas minema, inetult vandudes, sülitades [illegible] räpaseid sõnadeklompe.

«[illegible] oled äraandja! Reetur! Küll sa veel maksad selle [illegible] karjus ta, sageli peatudes, Buntšukile peale [illegible]

«Mine! Palun . . .» manitses igakord too.

[illegible] rusikasse pigistades sööstis Kalmõkov uuesti

minema, läks ebaühtlaselt, tõugetena, nagu äraseid hobune. Nad jõudsid pumbamaja juurde. Hambaid ragistades karjus Kalmõkov:

«Teie pole partei, vaid jõuk ühiskonna jätiseid! Kes teid juhib? Saksa peastaap! Bolše-vi-kud . . . ha-ha-ha! Värdjad! Teie parteid, seda vurlede karja ostetakse nagu l.... Matsid! Matsid!... müüsite kodumaa ära!... Mina tõmbaksin teid kõiki ühte võllasse... O-o-o-o! Tuleb aeg!... Kas see teie Lenin ei müünud Venemaad mitte kolmekümne saksa marga eest ära?! Pistis miljonikese taskusse — ja kadus... vana sunnitööline!...»

«Seisa seina äärde!» hüüdis Buntšuk pikalt, kogeldes. Dugin hakkas ehmunult rabelema.

«Ilja Mitritš, oota! Mis sa'nd!... O-oota!...»

Raevust moonutatud, mustaks tõmbunud näoga kargas Buntšuk Kalmõkovi juurde, lõi talle tugevasti meelekohale. Sõtkudes jalgadega Kalmõkovi peast kukkunud mütsi, tiris ta teda pumbamaja tumeda telliskivi seina poole.

«Seisa-aa!»

«Mis sa teed?! Sina!... Ei tohi!... Ei tohi peksta!...» möirgas Kalmõkov, vastu pannes.

Raskelt tõukunud seljaga vastu pumbamaja tumedat seina, ajas ta end sirgu, mõistis:

«Tappa tahad?»

Kõverdudes ruttas Buntšuk, rebis revolvrit, mis oli kukkepidi taskuvoodri külge kinni jäänud.

Kalmõkov astus ettepoole, nööpides kiiresti kinni kõik sinelinööbid.

«Lase, koer! Lase! Vaata, kuidas oskavad surra vene ohvitserid... Ma ka enne sur-r...»

Kuul tungis talle suhu. Pumbamaja taga kerkis keereldes õhku mitmeastmelisele kõrgusele tõusev kähisev kaja. Komistanud teisel sammul, haaras Kalmõkov vasaku käega pea ümbert kinni, kukkus. Kooldus kõrgeks kaareks, sülitas rinnale verest mustad hambad, matsutas magusalt keelt. Vaevalt oli ta selg sirgudes niiskel kiviprügi puudutanud, kui Buntšuk tulistas veel kord. Kalmõkov tõmmatas, küljele pöördudes käänas nagu uinuv lind pea õla alla, nuuksatas lühidalt.

Esimesel teeristmel jõudis Dugin Buntšukile järele.

«Mitritš... Miks sa siis nii, Mitritš?... Mis eest sa kita?...»

Buntšuk surus Dugini õlga; puurides talle silma terasse murdumatu pilgu, ütles imelikult rahuliku, kustunud häälega:

«Kas nemad meid, või meie neid!... Keskteed ei ole. Veri vere vastu. Kes keda... Said aru? Niisuguseid nagu Kalmõkov tuleb hävitada, muljuda puruks nagu jäslikuid. Ka need, kes ilatsevad haledusest nende vastu, tuleb maha lasta... said aru? Mida's sa virised? Võta end kokku! Ole vihane! Kui Kalmõkovil võim oleks, ilma laseks meie peale, ilma paberossi suust võtmata, ja sina... Äh, ilamokk!»

Duginil värises kaua pea, lõgisesid hambad, ja kuidagi kohmakalt komberdasid suured jalad ruskeks kulunud saabastes.

Vaikides läksid nad mööda inimestest tühja tänavakanalit. Buntšuk vaatas aeg-ajalt tagasi. Pimedas kobrutasid madalal nende kohal, itta suundudes, mustad pilved. Pilveprao vahelt, lõikuskuu taeva tillukeselt lapilt, vaatas rohelise kõõritava silmana kahanev, eilsest tühmast pestud kuu. Lähimal tänavanurgal seisid, end teineteise vastu surudes, sõdur ja õlgade ümber tõmmatud valge rätikuga naine. Sõdur kaelustas naist, tõmmatas teda enda ligi, sosistas midagi, naine aga oli surunud käed talle vastu rindu, heitis pead taha, pomises kingeldava häälega: «Ei usu! Ei usu!» — ja naeris summutatult, nooruslikult.

18

Ai sel augustil laskis end Petrogradis maha Kerenski poolt sinna kutsutud kindral Krõmov.

Talvepaleesse hakkas voolama oma süüd tunnistavaid petrgatsioone ja komandöre Krõmovi armee väeosadest. Inimesed, kes veel hiljuti olid sõjaga Ajutise Valitsuse vastu läinud, tegid nüüd armastusväärseid kummardusi Kerenski ees, kinnitades talle oma truualamlikke tundeid.

Moraalselt purustatud, viskles Krõmovi armee veel agoonias: väeosad veeresid inertsi tõttu Petrograd poole, aga see liikumine oli juba kaotanud igasuguse mõtte, sest lähenes lõpule Kornilovi putš, oli kustumas bengaalitulena ülesviskunud reaktsioonipahvatus, ja vabariigi ajutine valitseja, — kes, tõsi küll, oli nende päevade jooksul kaotanud pundunud põskede lihavuse, — kõneles juba valitsuse järjekordsel istungil, napooleonlikult siputades nahk-säärekaitsetega kaetud jalgu, «täielikust poliitilisest stabilisatsioonist».

Päev enne Krõmovi enesetapmist määrati kindral Aleksejev kõrgema ülemjuhataja kohale. Mõistes kogu oma seisukorra armetut kahemõttelisust, keeldus korrektne ja pedantne Aleksejev algul kategooriliselt, kuid pärast võttis ameti vastu, juhindudes ainuüksi soovist kergendada Kornilovi ja nende saatust, kes nii või teisiti olid segatud valitsusevastase mässu organiseerimisse.

Teelt astus ta otsejuhtme kaudu ühendusse peakorteriga, püüdes selgitada Kornilovi suhtumist tema määramisse ja tulekusse. Tüütavad läbirääkimised kestsid vaheajaga kuni hilisööni.

Samal päeval toimus Kornilovi juures staabiohvitseride ja Kornilovile lähedaste isikute nõupidamine. Tema poolt ülesseatud küsimustele, kas on otstarbekohane jätkata võitlust Ajutise Valitsuse vastu, teatas enamik nõupidamisel viibijaid, et nad on võitluse jätkamise poolt.

«Palun teid, Aleksandr Sergejevitš, avaldada oma arvamus,» pöördus Kornilov Lukomski poole, kes nii kogu nõupidamise kestel vaikinud.

Tagasihoidlike, aga kindlate sõnadega vaidles Lukomski sisevõitluse jätkamise vastu.

«Kapituleeruda?» küsis Kornilov, teda järsult katkestades.

Lukomski kehitas õlgu.

«Järeldused sunnivad end ise peale.»

Kõnelused kestsid veel pool tundi. Kornilov vaikis, nähtavasti määratu suure tahtepingutuse varal säilitades enesevalitsemist. Saatis nõupidamise varsti laialt, tunni aja pärast aga kutsus enda juurde Lukomski.

«Teil on õigus, Aleksandr Sergejevitš!» — ta ragistas korraks sõrmi, ja vaadates kustunud, hallide, nagu lohaga ülepuistatud silmadega kuhugi kõrvale, ütles vaikinult: «Edasine vastupanu oleks rumal ja kuritegelik.»

Kaua trummeldas sõrmedega, kuulatas midagi — enne olla omaenda mõtete hiirelikku askeldust; pärast vaikimist küsis:

«Millal saabub Mihhail Vassiljevitš?»

«Homme.»

Esel septembril saabus Aleksejev. Sama päeva õhtul areteeris ta Ajutise Valitsuse käsul Kornilovi, Lukomski ja Romanovski. Enne areteeritute saatmist võõrastemajja «Metropol», kus neid pidi vahi all hoitama, kõneles Aleksejev kahekümne minuti kestel millestki Korniloviga nelja silma all; väljus tema toast sügavalt vapustatuna, peaaegu mitte valitsedes end. Romanovski, kes tahtis Kornilovi juurde minna, peeti kinni tema naise poolt.

«Andestage! Lavr Georgijevitš palus, et kedagi tema juurde ei lastaks.»

Romanovski vaatas põgusalt ta murelikule näole ja laks eemale, erutatult silmi pilgutades, põsetippudest mustaks tõmbudes.

Berditševis areteeriti kohe järgmisel päeval edelarinde ülemjuhataja kindral Denikin, tema staabiülem kindral Markov, kindral Vannovski ja Eriarmeed komandeeriv kindral Erdeli.

Bobhovis, naisgümnaasiumis, lõppes kuulsusetult ajaber poolt tõrjutud Kornilovi liikumine. Lõppes, sigitamol uue: kus mujal kui seal tekkisid eos tulevase kodusõja ja revolutsioonile laia rindega pealetungimise plaanid?

19

Uhel oktoobrikuu viimastest päevadest sai jessauul Listnitski varahommikul polgukomandörilt korralduse ihnuda sotnjaga jalaväerivis Lossi platsile.

Teinud korralduse vahtmeistrile, riietus Listnitski kiiresti.

Ohvitserid tõusid haigutades, pisitasa sõimeldes.
«Mis on lahti?»
«Bolševikud!»
«Härrased, kes võttis minult padrunid?»
«Kuhu välja astuda?»
«Kas kuulete: lastakse?»
«Mis kurat lastakse? Teil on kuulmishallutsinatsiinid!»

Ohvitserid läksid õue. Sotnja rivistus ümber rühmkolonnidesse. Listnitski viis kasakad kiires marsis õuest välja. Nevski oli tühi. Kuskil klõpsus tõesti üksikuid pauke. Lossi platsil sõitis ringi soomusauto, patrullisid junkrud. Tühjad tänavad säilitasid vaikust. Talvepalee värava juures leidsid kasakad eest junkrute komando ja neljanda sotnja kasakaohvitserid. Üks neist, sotnjakomandör, kutsus Listnitski kõrvale.

«Kas kogu sotnja on teiega?»
«Jah. Mis siis?»
«Teine, viies ja kuues ei tulnud, keeldusid, aga kuulipildujakomando on meil kaasas. Kuidas kasakad on?»

Listnitski heitis lühidalt käega.

«Häda. Aga esimene ja neljas polk?»
«Neid pole. Need ei tule. Kas teate, et täna oodatakse bolševikkude väljaastumist? Kurat teab, mis sünnib!» Ja ohkas nukralt: «Tahaks jalga lasta Donile kõige selle segapudru juurest...»

Listnitski viis sotnja õue. Kui püssid olid hakkidesse kokku pandud, läksid kasakad laiali mööda avarat väljakutaolist õue. Ohvitserid kogunesid kauges lossitiivas. Suitsetasid. Kõnelesid omavahel.

Tunni aja pärast tuli polk junkruid ja naispataljon. Junkrud võtsid aset lossi vestibüülis, vedasid sinna kuulipildujad. Naislööklased[1] tunglesid õues. Ringilonkivad kasakad astusid nende juurde, naljatasid rõvedalt. Ühele jumpsakale lühikesse sinelisse riietatud naissõdurile laksas urjadnik Aržanov seljale.

«Sina, tädike, peaksid lapsi sünnitama, mitte meeste tööd tegema.»

---

[1] Naislööklased — siin: naislöökpataljon? («surma pataljoni») sõdurid.

«Sünnita ise!» nähvas bassihääleline ebalahke «tädikes vastu.

«Kullakesed! Ka teie tulete meiega?» noris naislööklaste kallal vanausuline Tjukovnov, naistekütt.

«Vitsu vaja neile seelikukandjaile!»
«Harkjalgsed sõjamehed!»
«Istuksite parem kodus! Mis häda teid välja ajas?!»
«Aadama-aegsed kaheraualised!»
«Eest on sõdur, aga tagant — pooleldi nagu papp, pooleldi kurat teab mis... Tahaks päris sülitada!»
«Hei sina, lööginaine! Tõmba õige istumine sisse, muidu äigan püssipäraga!»

Kasakad lagistasid naerda, muutusid lõbusamaks naisi nähes. Aga keskpäeva paiku kadus lõbus meeleolu. Naislööklased olid jagunenud rühmadesse, kandsid väljakult jämedaid männiprusse, barrikadeerisid väravat. Neid käsutas tüse mehelaadi eit Georgi medaliga hästiistuval sinelil. Mööda väljakut hakkas sagedamini sõitma soomusauto, junkrud kandsid kuskilt lossi käsikaste padrunitega ja kuulipildujalintidega.

«Noh, kasakad, olge vahvad!»
«Tuleb väljá, et hakkame lahingut lööma?»
«Mis sina siis arvasid? Et sind toodi siia lööginaisi kabistama?»

Lagutini ümber kogunes kaasmaalasi: bukaanovlasi ja slaštševlasi. Nad pidasid millegi üle nõu, käisid hhest kohast teise. Ohvitserid olid kuhugi kadunud. Õues ei olnud kedagi peale kasakate ja naislööklaste. Peaaegu üsna värava juures seisid kuulipildurite poolt mahajäetud kuulipildujad, nende kilbid olid niiskusest tuhmid.

Ohtul hakkas piserdama uduvihma. Kasakad muutusid rahutuks.

«Mis kord see siis on: toodi siia ja hoitakse õues ilma söömata?!»
«Tarvis Listnitski üles otsida.»
«Vilista, vennas! Tema on lossis, aga junkrud meiesugust sinna ei lase.»
«Tarvis kedagi köögi järele saata — las toovad siia.»

Köögi järele saadeti kaks kasakat.

«Minge ilma püssideta, muidu võetakse ära,» andis Lagutin nõu.

Kööki oodati paar tundi. Ei tulnud ei kööki ega kuilereid. Nagu selgus, olid sõdurid-semjonovlased õuest väljasõitva köögi tagasi viinud. Videviku eel paiskusid värava juurde kogunenud naislööklased laiali tihedasse ahelikku; prusside taga lamades hakkasid nad aeg-ajalt tulistama kuhugi üle väljaku. Kasakad ei võtnud laskmisest osa, suitsetasid, tundsid tüdimust. Lagutin kogus sotnja seina äärde kokku ja kartlikult lossiakendele vaadates hakkas kõnelema:

«Teate mis, semlakid! Meil pole siin midagi teha. Tarvis ära minna, muidu saame veel ilma süüta kannatada. Hakkavad lossi peale laskma, mis meie siis siin teeme? Ohvitseridest pole jälgegi... Kas meie oleme siis ära neetud või, et peame siin hukka saama? Läki koju, pole vaja siin seinu nühkida! Aga Ajutine Valitsus — mis kurat meil temaga pistmist on! Kuidas teie arvate, semlakid?»

«Läheme õuest välja, aga kui punakaartlased hakkavad kuulipildujatest valama.»

«Võtavad pead maha!»

«Ei tohi olla...»

«Pärast õienda!»

«Ei, istume juba lõpuni.»

«Meil pole rohkem muret kui vasikal — sõi kõhu täis ja puges sulgu.»

«Kuidas keegi, aga meie rühm läheb minema!»

«Meie läheme ka!»

«Bolševike juurde tuleb saata inimesi teatama — ärgu nemad meid puudutagu, meie ei puuduta neid.»

Juurde astusid esimese ja neljanda sotnja kasakad. Ei peetud kuigi kaua nõu. Kolm kasakat, iga sotnja poolt üks, väljusid väravast, tunni aja pärast tulid tagasi kolme madruse saatel. Hüpanud üle värava juurde kuhjatud prusside, sammusid madrused mööda õue tehtult sundimatu ilmega; astusid kasakate juurde, teretasid. Üks neist, noor mustavurruline ilus poiss, pealiskuus hõlmad eest lahti, müts kuklasse lükatud, trügis kasakate salga keskele.

«Seltsimehed kasakad! Meie, revolutsioonilise Balti [illegible] esindajad, tulime selleks, et teile ette panna [illegible] lahkuda. Teil pole mõtet kaitsta teile võõrast kodanlikku valitsust. Las kaitsevad seda kodanlaste [illegible], junkrud. Ükski sõdur ei hakanud kaitsma [illegible] Valitsust, ja teie vennad — esimese ja neljanda [illegible] kasakad — ühinesid meiega. Kes soovib meiega [illegible] — astugu vasemale!»

«[illegible], vennike!» astus ette mehine urjadnik esimesest [illegible]. «Meie läheme ju küll hea meelega... Aga kui punakaartlased meid maha tõmbavad?»

«Seltsimehed! Petrogradi Sõjalis-revolutsioonilise Komitee nimel tõotame teile täielikku julgeolekut. Keegi ei puuduta teid.»

Mustavurrulise madruse kõrval asus teine, rässakas ja pisut rõugearmiline. Ta laskis pilgu üle kasakate [illegible] jämedat härjakaela pöörates lõi endale pinguva [illegible] kaetud kumerale rinnale:

«Meie saadame teid! Ei maksa kahelda, vennad, meie [illegible] teile vaenlased, ja Petrogradi proletaarlased pole [illegible] vaenlased, vaid vaenlased on need seal...» Ta suskas püstiaetud põidlaga lossi suunas ja naeratas, pal[illegible] tihedaid kurje hambaid.

Kasakad kõhklesid, naislööklased astusid aeg-ajalt [illegible], kuulasid, vaatasid kasakaile ja läksid jälle värava [illegible].

«Hei teie, eided! Kas tulete meiega?» hüüdis habemik kasakamürakas.

Vastust ta ei saanud.

«Võta püssid — ja minema!» ütles Lagutin otsustavalt.

Kasakad haarasid üksmeelselt hakkidest püssid, rivistusid.

«Kas kuulipildujad võtta või?» küsis mustavurruliselt madruselt kasakas-kuulipildur.

«Võtke. Ega maksa neid kadettidele jätta.»

Enne kasakate äraminekut ilmusid täies koosseisus [illegible] ohvitserid. Seisid tiheda salgana, ei pööranud [illegible] madrustelt. Rivistunud sotnjad hakkasid liikuma. Ees [illegible] kuulipildujakomando kuulipildujaid. Rattad kriuk[illegible] peene heliga, kolisesid märgadel kividel. Pealis[illegible] madrus sammus esimese sotnja eelrühma kõrval.

Pikk linalakk kasakas Fedossejevskaja staniitsast hoidis tal käisest kinni, kõneles süüdlaslikult-liigutatult:

«Kas arvad, sõbrake, et meil on himu rahva vastu minna? Lollist peast sadasime siia, aga kui oleksime teadnud, no kas me siis oleksime tulnud?» ja raputas kurvalt oma otsaesisele kammitud juuksetukaga pead. «Usu minu sõna — mitte ei oleks tulnud! Jumala eest!»

Neljas sotnja läks viimasena. Värava juures, kus naispataljon tihedas salgas koos oli, tekkis peatus. Kerekas kasakas oli roninud prussidele, raputas veenda tahtvalt ja mõjuvalt musta, suureküünelist sõrme:

«Teie, laskurid, kuulake mind! Näe, meie lähemi praegu minema, aga teie oma naiseliku juhmuse tõttu jääte siia. Vaadake siis, et ei teeks rumalusi! Kui hakkate meile selga laskma, — tuleme tagasi ja raiume kõik sodiks. Kas ma räägin selgesti? Noh, nii siis. Hüvasti senikauaks.»

Ta hüppab prusside otsast alla, laseb sõrki omadele järele, vaatab aeg-ajalt tagasi.

Kasakad jõuavad peaaegu väljaku keskele. Tagasi vaadates ütleb üks erutatult:

«Kae, poisid! Ohvitser jookseb meile järele!»

Paljud pööravad käies pead, vaatavad. Mööda väljakut jookseb, mõõka kinni hoides, pikk ohvitser.

Ta viipab käega.

«See on Atarštšikov, kolmandast sotnjast.»

«Misuke?»

«Noh, pikk niisuke, sünnimärk teisel veel silma peal.»

«Otsustas meiega ära tulla.»

«Ta on tore poiss.»

Atarštšikov on sotnjale kiiresti järele jõudmas, eemalt on näha, kuidas ta näol väreleb naeratus. Kasakad viipavad kätega, naeravad.

«Pressi, härra sotnik!»

«Juurde!»

Lossivärava juurest kostab üksik kuiv pauguklõpsatus. Atarštšikov heidab käed laialt üles, ja taha kaldudes kukub selili, sibab jalgadega, peksleb vastu sillutist, püüab tõusta. Nagu komando järgi pööravad sotnjad näod lossi poole. Kuulipildujate juures on põlvili koimkonna

[illegible] Lintide kahin. Kuid lossivärava juures, männiprusside taga pole hingegi. Minuti eest seal tungelnud [illegible] ja ohvitsere näib lask olevat ära pühkinud. [illegible] rivistuvad jälle ruttu, lähevad, juba sammu kiirendades. Kaks viimase rühma kasakat tulevad tagasi [illegible] juurest, kus langes Atarštšikov. Valjusti, et kogu [illegible] kuuleks, hüüab üks:

«Haksas teda vasaku abaluu alla. Valmis!»

Marsisamm kõlab mürisevalt ja selgelt. Pealiskuues [illegible] komandab:

«Vasak õlg ette . . . marss! . . .»

[illegible] käänduvad sotnjad kõrvale. Vaikimisega [illegible] neid tasaseks jäänud küürutav loss.

20

Tasa hõõgus sügis. Aeg-ajalt sadas vihma. Harva näilas end Bõhhovi kohal veretuks jäänud päike. Oktoobris [illegible] rändlindude äralend. Isegi öösiti helises jaheda [illegible] maa kohal kurgede kurvalt erutav hüüd. Rändlindude parved ruttasid, lahkudes lähenevate öökülmade [illegible] kõrguses puhuvate lõdisema panevate põhjatuulte [illegible]

Bõhhovi vahialused, kes olid areteeritud Kornilovi [illegible], ootasid kohut poolteist kuud. Selle aja jooksul oli [illegible] elu vanglas kuidagi välja kujunenud ja omandanud kui mitte päris tavalised, siis ikkagi omapäraselt [illegible] vormid. Hommikuti pärast einet läksid kindralid [illegible]käigule; tagasi tulnud, vaatasid posti läbi, võtsid [illegible] neid külastavaid sugulasi ja tuttavaid, sõid lõu[illegible] pärast «vaikset» tundi töötasid eraldi oma tubades. [illegible] kogunesid tavaliselt Kornilovi juurde, vestlesid [illegible] ja pidasid nõu.

Vanglaks muudetud naisgümnaasiumis ei elatud siiski [illegible] täiesti ilma mugavuseta.

Valist valveteenistust pidasid Georgi pataljoni sõdurid, sisemist tekiinlased. Aga kui see valve teataval määral kitsendaski vahialuste vabadust, siis oli tal see-eest [illegible] ka üks väga oluline paremus: ta oli koostatud nii, et soovi korral võisid vahialused iga silmapilk kergesti

ja hädaohutult põgeneda. Kogu Bõhhovi vanglas viibimise aja kestel pidasid nad takistamatult ühendust välismaailmaga, avaldasid survet kodanliku seltskonna poolt nõudes uurimise ja kohtupidamise kiirendamist, kaotatud mässu jälgi, uurisid ohvitserkonna meeleolu ja [illegible] halvemaks juhtumiks valmistusid põgenemise vastu.

Hoolitsedes selle eest, et hoida enda lähedusest [illegible] ustavaid tekiinlasi, astus Kornilov ühendusse Kaledini[illegible] ja see saatis tema pealekäimisel kiires korras Turbest[illegible] tekiinlaste nälgivatele perekondadele mitu vagunit [illegible]. Abisaamiseks Kornilovi väljaastumisest osavõtnud [illegible] seride perekondadele pöördus Kornilov väga teravasõnalise kirjaga Moskva ja Petrogradi suurte pankurite poole, need saatsid viivitamata välja mitukümmend tuhat rubla. Hiljem kartes endi suhtes ebasoodsaid paljastusi. Kaledinilga [illegible] Kornilovil kuni novembrini elav kirjavahetus. Pikas kirjas, mille ta saatis Kaledinile oktoobri keskel, päris ta järele olukorra kohta Donil ja selle kohta, kuidas suhtuvad kasakad tema sinnatulekusse. Kaledin saatis pikka vastava vastuse . . .

Oktoobrirevolutsioon kõigutas pinda Bõhhovi vahi aluste jalge all. Kohe järgmisel päeval lendas igast külge kullereid, ja juba nädala pärast kõlas [illegible] vastukajana kellegi murele vahialuste saatuse pärast Kaledini kiri, mis oli adresseeritud kindral Duhhoninile, isehakanud kõrgemale ülemjuhatajale, kus ta tungivalt palub vabastada Kornilov ja teised areteeritud käendusel. Samasuguse palvega pöördusid peakorteri poole [illegible] kate Liidu Nõukogu ja Armee ja Laevastiku Ohvitseride Liidu Peakomitee. Duhhonin viivitas.

1-sel novembril saatis Kornilov talle kirja. Duhhonini märkmed kirja äärtel on kujukaks tunnistuseks [illegible] kohta, kui jõuetu oli peakorter, mis tol ajal oli faktiliselt juba kaotanud igasuguse võimu armee üle, elas rammestuses oma viimseid päevi.

Lugupeetud Härra

Nikolai Nikolajevitš!

Saatus on Teid asetanud niisugusesse olukorda, et Teist [illegible] neb muuta sündmuste käiku, mis on võtnud riigi jaoks hukatusliku suuna, peamiselt vanema juhtkonna otsustusvõimetuse ja nõrkuse laskmise tõttu. Teie jaoks on saabumas hetk, millal inimesed [illegible]

[illegible]jalgema midagi ette võtta või ära minema, muidu langeb [illegible] vastutus maa huku ja armee lõpliku lagunemise eest. [illegible] paudulike, katkendlike teadete järgi, mis minuni jõuavad, olukord raske, aga mitte veel lootusetu. Kuid ta muutub [illegible] Teie lasete sündida, et peakorter vallutatakse bolševikud, või jälle vabatahtlikult tunnistate nende võimu.

[illegible] asutuses olevast Georgi pataljonist, mis on propaganda [illegible] laostatud, ja nõrgast Tekiini polgust ei jätku kaugele.

[illegible]ste edaspidist käiku ette nähes arvan ma, et te peate [illegible]tult tarvitusele võtma säärased abinõud, mis täielikult [illegible] julgeolekut kindlustades looksid soodsa olukorra edaspidise organiseerimiseks läheneva anarhia vastu.

[illegible]teks abinõudeks on minu arvates:

[illegible] Tšehhi polgu ja Poola ulaanipolgu viivitamatu üleviimine Mogiljovi.

[illegible] o n i n i m ä r g e. Peakorter ei loe neid täiesti usaldusväärseks. Need väeosad olid esimeste hulgas, kes nõustusid vahetama bolševikega.

[illegible], Smolenski, Žlobini ja Gomeli okupeerimine Poola korpuse poolt, kusjuures korpuse diviise tuleb tugevdada [illegible]ega rinde kasakapatareide arvel.

[illegible] g e. Orša ja Smolenski okupeerimiseks on koondatud [illegible] diviis ja Astrahani kasakate brigaad. 1-se Poola diviisi [illegible] ole vahialuste julgeoleku pärast soovitav Bõhhovist ära [illegible] diviisi väeosadel on nõrgad kaadrid ja seepärast ei moodusta [illegible] reaalset jõudu. Korpus asub kindlalt sel seisukohal, et [illegible] ega end Venemaa siseasjadesse.

[illegible] Tšehho-Slovaki korpuse väeosade, Kornilovi polgu koondamine Orša—Mogiljov—Zlobini liinile, ettekäändel toimetada nad [illegible] ja Moskva peale, ja ühe või kahe tugevaima kasakapolgu [illegible]andmine neile.

[illegible] g e. Kasakad on asunud lepitamatule seisukohale — [illegible] bolševikega.

[illegible] inglise ja belgia soomusautode koondamine samasse [illegible], asendades nende meeskonnad eranditult ohvitseridega.

[illegible] Püsside, padrunite, kuulipildujate, automaatpüsside ja käsigranaatide tagavara koondamine ustäva valve all Mogiljovi ja [illegible] lähedal asetsevaist punktidest, väljajagamiseks ohvitseridele ja vabatahtlikele, keda kindlasti koguneb mainitud rajooni.

[illegible] g e. See võib välja kutsuda ekstsesse.

[illegible] Kindla ühenduse ja täpse kokkuleppe loomine Doni, Tereki [illegible] kasakate atamanidega ja poola ning tšehho-slovaki komitee. Kasakad pooldavad kindlalt korra jaluleseadmist riigis, poolte ja tšehhidele aga on korra jaluleseadmise küsimus Venemaa [illegible] eneste olemasolu küsimus.

Iga päevaga tuli ikka rahutukstegevamaid [illegible] Bõhhovis kasvas ärevus. Mogiljovi ja Bõhhovi [illegible] kihutasid autod Kornilovi pooldajatega, kes nõudsid [illegible] honinilt vahialuste vabastamist. Kasakate nõukogu [illegible] vitas isegi varjatud ähvardusi.

Duhhonin, kes oli masendatud lähenevate [illegible] raskusest, kõhkles. 18-ndal novembril andis [illegible] saata vahialused Donimaale, aga tühistas selle [illegible]

19-nda novembri hommikul vuras Bõhhovi [illegible] umi-vangla ette paksult pori täispritsitud auto. [illegible] teenistusvalmidusega tõmbas autojuht ukse [illegible] autost väljus vanapoolne rühikas ohvitser. Ta [illegible] valveohvitserile dokumendid kindralstaabi [illegible] Kussonski nimele.

«Ma tulen peakorterist. Mul on isiklik ülesanne [illegible] tatud kindral Kornilovi juurde. Kus ma võin [illegible] diga kokku saada?»

Komandant — Tekiini polgu alampolkovnik [illegible] viis tulnuka viivitamata Kornilovi juurde. Esitlenud [illegible] teatas Kussonski rõhutatult, vaevalt märgatava [illegible] siooniga:

«Nelja tunni pärast annab peakorter Mogiljovi [illegible] lahinguta ära. Kindral Duhhonin käskis teile [illegible] et kõik vahialused peavad otsekohe Bõhhovist [illegible]

Küsitlenud Kussonskit olukorra kohta [illegible] kutsus Kornilov alampolkovnik Erhardti. [illegible] sõrmedega raskelt lauaäärele toetudes ütles:

«Vabastage viivitamata kindralid. Tekiinlased [illegible] mistugu väljaastumiseks kella kaheteistkümneks [illegible] Mina lähen polguga.»

Kogu päeva kähisesid välisepapajas hingeldades [illegible] sad, põlesid punaselt hõõguvad söed, kõlisesid [illegible] rautamisseadiste juures hirnusid kurjalt hobused. [illegible] lased rautasid hobustel kõiki jalgu, parandasid [illegible] puhastasid püsse, seadsid end valmis.

Päeval lahkusid kindralid ükshaaval vangistus[illegible] Pimedal südaööl aga, kui väike provintsilinnake oli [illegible] tutanud tuled ja magas sügavat und, hakkasid [illegible] gümnaasiumi õuest kolmekaupa reas ratsanikud [illegible] sõitma. Reljeefselt, nagu väljavoolitult terendasid [illegible] läikivmustad siluetid terasese taeva taustal. End [illegible]

[illegible] mustade lindude sarnased ratsanikud sõitsid, [illegible] papaahad silmadele tõmmatud, küürutasid külma-[illegible] sadulais, peitsid paslikuisse õliselt-tõmmusid [illegible] Polgukolonni keskel, polgukomandöri polkovnik [illegible] kõrval õõtsus kõrge kiitsaka hobuse seljas [illegible] asendis Kornilov. Ta krimpsutas nägu Bõh-[illegible] tänavakestel uitava kõleda tuule pärast, vidutas [illegible] silmapilusid külma tähistaeva poole.

[illegible] rautatud hobusekapjade kudrutav klõbin kihu-[illegible] tänavate ja vaibus linnaserval.

21

[illegible] taandus teist ööpäeva. Aeglaselt, lahingutega, aga [illegible] Mööda kõrgeid kivitamata teid venisid Vene [illegible] Rumeenia voorid. Ühendatud Austria-Saksa väeosad [illegible] taandujaid sügava tiibhaaranguga, püüdsid [illegible] sulgeda.

[illegible] sai teatavaks, et 12-ndat polku ja tema naabru-[illegible] asuvat rumeenia brigaadi ähvardab ümberpiiramine. [illegible] loojakul lõi vaenlane rumeenlased Hovineski [illegible] välja ja oli juba edasi nihkunud kuni kõrgendik-[illegible] «480», mis piirnevad Golši mäekuruga.

[illegible] sai 12. polk, keda toetas mägiratsaväe divisjoni [illegible] käsu asuda positsioonidele Golši oru alumises [illegible] Pannud valvepostid välja, valmistus polk koh-[illegible] lahinguks.

[illegible] ööl olid Miška Koševoi ja tema küla mees pakutaö-[illegible] Aleksei Bešnjak salajases eelpostis. Varjasid end [illegible] jäärakus mahajäetud sisselangenud kaevu juu-[illegible] hingasid külmast hõredat õhku. Mööda pilvist kohe-[illegible] taevast sõudis aeg-ajalt mõni hilinenud metshanede [illegible] märkides valvsate hüüetega oma suunda. Kahju-[illegible] meenutades, et suitsetada ei tohi, sosistas [illegible] tasa:

«[illegible] on kentsakas, Aleksei! ... Inimesed käivad [illegible] ringi nagu pimedad, saavad kokku ja lähevad [illegible] mõnikord tallavad teineteist jalgade alla ... Elad [illegible] nii tükk aega surma kõrval ja hakkad imestama, et [illegible] kõik see tühi askeldus? Minu arvates ei ole maa-

ilmas midagi hullemat kui inimese sisemus, ei saa [illegible] kuidagi põhjani läbi valgustada... Näe, mina [illegible] praegu sinuga, aga ei tea, millele sina mõtled, [illegible] eales teada, ja misuke elu sul seljataga on — ei [illegible] sina ei tea minu kohta... Võib-olla ma taban [illegible] praegu tappa, aga näe sina annad mulle suhkrit, aima midagi... Inimesed teavad endast vähe. [illegible] suvel hospidalis. Minu kõrval lamas sõdur, moskvalane. Tema aina imestas, päris, kuidas kasakad elavad, [illegible] kui teist. Nemad arvavad, et kasakal pole muud [illegible] nuut, arvavad, et kasakas on metsik ja hinge asemel [illegible] tal ainult klaaspudel, aga meie oleme ju samasugused inimesed: niisamuti armastame naisi ja kallistame [illegible] kuid, nutame oma häda üle, teiste rõõmu üle ei [illegible] musta... Kuidas sina, Aljoška? Mina, poiss, olen [illegible] peale hirmus ahneks muutunud — nagu meelde [illegible] kui palju maailmas ilusaid naisi on, hakkab kohe [illegible] valutama! Olen muutunud nii hellaks naiste peale, et [illegible] listaks igaühte kas või hing välja... Kargaks iga [illegible] kes ette satub, kui ta aga ilus on... Aga inimesed [illegible] ju selle elu suures tarkuses nii imelikult seadnud: [illegible] ritakse sulle üks kaela kuni surmani — ja mäletad [illegible] teda... eks see tüüta ju ära? Nüüd tuli veel [illegible] hakata, niigi...»

«Vähe oled malka saanud, pagana härg!» [illegible] Bešnjak tasapisi ilma kurjuseta.

Koševoi, kes oli viskunud selili, vaikis, vaatas [illegible] taevakõrvesse ja naeratas unistavalt; [illegible] silitasid ta käed jahenenud, ligipääsmatult [illegible] maad.

Tund aega enne vahetust võtsid sakslased [illegible] Bešnjak, kes oli jõudnud tulistada, vajus kükakile, [illegible] baid kiristades, kõverdudes surmakummarduses; [illegible] mõõktääk purustas ta sisikonna, ajas põie lõhki ja [illegible] gis kangelt võngatades selgroosse. Koševoi lõõdi [illegible] päraga jalust. Umbes pool versta tassis teda seljas [illegible] maakaitseväelane. Miška toibus, tundis, et on lämbunud verest, puhkas veidi ja kogu jõudu kokku võttes [illegible] end ilma erilise vaevata sakslase seljast lahti. [illegible] pihta anti kogupauk, aga öö ja põõsastik päästsid [illegible] põgenes.

[illegible] seda, kui taandumine peatuma jäi ja Vene- [illegible] väeosad kotist välja pääsesid, võeti 12. polk [illegible] ära, viidi tagalasse, mõne versta võrra [illegible] oma lõigust. Avaldati käsk polgule: kanda [illegible] istust, asetada teedele patrulle, jälgida, et taga- [illegible] ei läheks väejooksikuid, neid kinni pidada, vaja- [illegible] korral relvi tarvitades, ja saata neid konvoi all [illegible] taapi.

Miška Koševoi sattus esimeste hulgas tõkkesalka. [illegible] ja veel kolm kasakat väljusid juba hommikul [illegible] ja vahtmeistri juhatuse järgi võtsid aset maisi- [illegible] lõpus, mitte kaugel teest. Ümber metsatuka ringi [illegible] tadus tee künklikku, künnimaa ruutudest võödilisse [illegible]. Kasakad valvasid järjekorras. Pärast kesk- [illegible] panid nad tähele umbes kümnemehelist salka [illegible], kes liikusid nende suunas. Sõdurid läksid [illegible] kavatsusega hoiduda kõrvale tõusendiku all paist- [illegible] kõlakesest. Metsatuka kohale jõudes nad peatusid, [illegible] suitsu, — pidasid nähtavasti nõu, — siis läksid [illegible], järsult suunda muutes, täisnurga all vasakule [illegible].

«Kas hõigata neid?» küsis teistelt Koševoi, maisivarte [illegible]tikust tõustes.

«Tulista õhku.»

«Hei, tere! Seis!»

Sõdurid, kes olid kasakaist mõnekümne sülla kaugusel, [illegible] hüüet kuuldes hetkeks peatuma ja siis liikusid nagu [illegible] lahtmist jälle edasi.

«Seis!» hüüdis üks kasakaist, katkestamatult lastes [illegible] pidemetäie padruneid.

Püssi käes valmis hoides jõudsid kasakad aeglaselt [illegible]vaile sõdureile järele.

«Miks kurat te seisma ei jää? Missugusest väeosast? Kuhu lähete? Dokumendid!» hüüdis juurde joostes [illegible] Kolõtšev, posti ülem.

Sõdurid jäid seisma. Kolm neist võtsid aeglaselt püs- [illegible] otalt.

[illegible]gumine kummardus, lahtitulnud saapatalda telefoni- [illegible] tükiga kinni sidudes. Kõik nad olid uskumatult [illegible]nud, määrdinud. Sinelihõlmade küljes oli ruskme [illegible] kõlusid, — nähtavasti olid lamanud selle öö met-

sas, rägastikus. Kahel olid peas suvemütsid, teist[illegible] määrdinud-hallid järeletehtud tallenahast karvamütsid allakäänatud äärtega ja lipendavate paeltega. Vi[illegible] mane, — nagu näha, peamees — pikk ja vanainimeselt kult vimmas, karjus kurja ninahäälega, lodevaid pöss[illegible] paunu väristades:

«Mis teil vaja on? Kas meie puudutasime teid? Mis te norite!»

«Dokumendid!» katkestas teda urjadnik, rangust tes[illegible] seldes.

Sinisilmaline sõdur, punane nagu värskelt põletatud telliskivi, võttis vöö vahelt pudelgranaadi, — vehkides sellega urjadniku nina all, vaadates ringi seltsimeestele, hakkas kiiresti kõnelema jaroslavi murrakus:

«Säh sulle dokument, poiss! Säh! See on sulle man[illegible] daat terveks aastaks! Hoia elu, muidu, kui virutan — [illegible] siis korja enam kopse-makse kokku. Kas said aru? Ära said, või? Said aru? . . .»

«Sa ära jända!» kortsutas urjadnik kulmu, teda rindu tõugates. «Ära jända ega hirmuta meid, meie oleme niigi hirmutatud. Aga kui te väejooksikud olete, siis — pöörä staabi poole minema. Seal tehakse niisugused sellid varsti taltsaks.»

Vahetanud pilke, võtsid sõdurid püssid õlalt. Üks neist, tumedavurruline ja kiitsakas, välimuselt kaevandustööline, sosistas, meeletuid silmi Koševoilt teistele kasakatele pöörates:

«Vaat kui võtame teid tääkide otsa! . . . Noh, eest ära! Minge eemale! Jumala eest, praegu kihutan esimesele kuuli keresse! . . .»

Sinisilmaline sõdur keerutas pea kohal granaati; teine — pikk, vimmakas, see, kes oli ees sammunud, — kraisis korra roostetanud täägiteravikuga urjadniku sineli kalevit; kaevandustöölise moodi sõdur vandus rõvedalt ja vehkis Koševoi peale püssipäraga, sellel aga värises sõrm päästikul ja hüppas küünarnukiga vastu külge surutud püssilaad; üks kasakaist, haaranud väikesekasvulise sõduril sinelikäänistest kinni, vedas teda väljasirutatud käe otsas ja vaatas aralt tagasi teistele, kartes lõõki seljatagant.

Kuivanud lehed kahisesid maisivarte küljes. Künkliku [illegible] taga sinendasid küüdeldes mäestikuharud. [illegible] juures karjamaadel kõndisid punased lehmad. [illegible] keerutas metsatuka taga külma tolmu üles. Tuhm [illegible] oli unine ja rahulik; heldet rahu, vaikust [illegible] kitsist päikesest ülepiserdatud maastikust. Mitte [illegible] teest aga tammusid mõttetus vihas inimesed, val[illegible] mürgistama oma verega vihmadest küllastu[illegible] seemendatud rammusat maad.

[illegible] olid pisut vaibunud, ja sõdurid ning kasakad, [illegible] jao täis käratsenud, hakkasid rahulikumalt kõne[illegible]

«Meie tulime alles kolme päeva eest positsioonidelt! [illegible] ole mööda tagalaid hulkunud! Aga teie põgenete, [illegible] jätate seltsimehed maha! Kes hakkab siis rinnet [illegible]? Eh teie, inimesed! . . . Mul endal torgati seltsi[illegible] külje all surnuks — olime temaga salajases eel[illegible], ja sina ütled, et meie pole sõda nuusutanud. Nuu[illegible] sina teda nii, nagu meie nuusutasime!» kõneles [illegible] vihaselt.

«Mis seal jamelda!» katkestas teda üks kasakaist. [illegible] staapi — ja muud midagi!»

«[illegible] tee vabaks, kasakad! Muidu laseme, jumala [illegible] kinnitas kaevandustöölise välimusega sõdur.

Urjadnik lahutas kurvalt käsi:

«Me ei või seda teha, vennas! Kui te meid maha lase[illegible] — ega te ikkagi pääse: näe, seal külas seisab meie [illegible] . . .»

Pikk, vimmas sõdur kord ähvardas, kord keelitas, kord [illegible] alandlikult paluma. Viimaks võttis ta kärsi[illegible] määrdunud padrunitaskust õlgpunutisega kaetud [illegible], ja Koševoile meelitlevalt silma pilgutades sosistas:

«Me anname teile raha, kasakakesed, ja näe . . . saksa [illegible] . . . veel midagi korjame kokku . . . Laske minema, [illegible] nimel . . . Kodus on lapsed, saad ise aru . . . [illegible] ära kurnatud, igatsus võtab kohe hinge välja . . . [illegible] siis veel? . . . Issand! . . . Kas te tõesti ei lase [illegible] minema?» Ruttu võttis ta saapasäärest tubakakoti, [illegible] sellest kaks kortsunud kerenkat välja, hakkas [illegible] vägisi Koševoile pihku toppima. «Võta, võta! Ju[illegible] pärast! . . . Sa ära kõhkle . . . me saame niigi hak-

kama! ... Raha — see on tühiasi ... ilma selleta saab läbi ... Võta! Me kogume veel ...»

Häbist kõrvetatud Koševoi läks temast eemale, käsi selja taha peites, pead raputades. Veri tungis talle kuumalt näkku, surus silmist pisarad välja: «Bešnjaki pärast sain vihaseks ... Mis ma ometi teen ... ise olen sõja vastu, aga pean inimesi kinni, — mis õigus mul on? ... Heldeke, küll ikka sain hakkama! Olen loru!»

Ta astus urjadniku juurde ja kutsus selle kõrvale, ilma talle silma vaatamata ütles:

«Laseme nad õige minema! Mis sina arvad, Kolõtšev? Laseme, jumala eest! ...»

Urjadnik, samuti ekseldes pilguga, nagu teeks ta sel hetkel midagi häbistavat, lausus:

«Las lähevad ... Mida kuradit nendega teha? Meie ise oleme varsti niisama kaugel ... Mis seal ikka salatat»

Ja sõdurite poole pöördudes hüüdis meelepahaga:

«Närukaelad! Teiega käiakse viisakalt ümber, nagu korralikkude inimestega, ja teie topite meile raha! Kas meil enestel on seda vähe või?» — ja läks tumepunaseks: «Pange rahakotid ära, muidu kihutan staapi! ...»

Kasakad läksid eemale. Vaadates külakese kaugeile tühjadele tänavaile, hüüdis Koševoi äraminevaile sõdureile:

«Hei! Sälukesed! Mis te siis lageda peale tükite? Näe, seal on metsatukk, olge päeval seal, öösi minge edasi! Muidu satute teise postiga kokku, — nabivad kinni!»

Sõdurid vaatasid ringi, viivitasid veidi aega kõheldes, ja hakkasid siis nagu hundid hanereas, määrdinud halli ahelikuna venima haavarägastikku täis kasvanud lohku.

Novembri esimestel päevadel hakkas kasakate juurde jõudma mitmesisulisi kuuldusi riigipöördest Petrogradis. Staabikäskjalad, kes tavaliselt olid informeeritud kõige paremini, kinnitasid, et Ajutine Valitsus oli põgenenud Ameerikasse, Kerenski aga olid madrused kinni püüdnud, täitsa paljaks püganud, määrinud ta tökatiga kokku nagu avaliku naise ja vedanud teda kaks päeva ringi mööda Petrogradi tänavaid.

Hiljem, kui saadi ametlik teade Ajutise Valitsuse kukutamisest ja võimu üleminekust tööliste ja talupoegade kätte, jäid kasakad äraootavalt vaikseks. Paljud rõõmustasid, oodates sõja lõppu, aga rahutust sisendasid tumedad kuulduste kajad sellest, et 3. ratsakorpus ühes Kerenskiga ja kindral Krasnoviga läheb Petrogradi peale, tõmast aga surub peale Kaledin, kes oli jõudnud aegsasti tõmmata Donile kokku kasakapolgud.

Rinne varises. Kui oktoobris sõdurid läksid ära üksikute, organiseerimata salkadena, siis novembri lõpul lahkusid positsioonidelt terved roodud, pataljonid, polgud; mõned läksid ära ilma pagasita, aga enamasti võeti kaasa polgu varandus, purustati laod, lasti osalt maha ohvitserid ja veereti, tee ääres rüüstates, ahelaist vabanenud, metsiku kõrgvee-laviinina kodumaale.

Kujunenud olukorras oli 12-nda polgu ülesanne väepoolsikuid kinni pidada muutunud mõttetuks, ja polk — pärast seda kui ta oli uuesti viidud positsioonidele, kus temaga asjata püüti kinni toppida neid auke ja tühikuid, mida tekitas oma lõikudest lahkuv jalavägi, — läks detsembris positsioonilt minema, liikus rännakukorras kuni lähima jaamani, ja laadinud peale kogu polgu varanduse, kuulipildujad, padrunite varud ja hobused, hakkas veerema lahingutes kihava Venemaa sisemusse ...

Ukraina kaudu liikusid 12-nda polgu ešelonid Doni poole. Znamenka läheduses tahtsid punakaartlased polgult sõjariistad ära võtta. Läbirääkimised kestsid pool tundi. Koševoi ja veel viis kasakat, sotnjate revolutsioonikomiteede esimehed, palusid neid ühes relvadega läbi lasta.

«Milleks teile sõjariistu vaja on?» pärisid jaama töörahva saadikute nõukogu liikmed.

«Et oma pursuisid ja kindraleid peksta! Kaledinile naha peale anda!» vastas kõikide eest Koševoi.

«Sõjariistad on meie, kasakate, omad, ei anna ära!» närvitsesid kasakad.

Ešelonid lasti läbi. Krementšugis taheti uuesti relvad ära võtta. Nõustuti läbi laskma alles siis, kui kasakad-kuulipildurid, seadnud avatud vaguniuste juurde kuulipildujad, võtsid sihi jaama peale, ja üks ahelikuks laialipaiskunud sotnja heitis raudteetammi taha. Jekaterinos-

lavi all aga ei aidanud isegi tulevahetus Punakaardi väesalgaga, — polgult võeti ikkagi osaliselt relvad, võeti ära kuulipildujad, üle saja kasti padruneid, välitelefoni aparaadid ja mõned rullid traati. Ettepanekule areteerida ohvitserid vastasid kasakad keeldumisega. Kogu tee kestel kaotasid nad ainult ühe ohvitseri — polgu adjutandi Tširkovski, kelle mõistsid surma kasakad ise, ja otsuse viisid täide Tšubatõi ja keegi punakaartlasest madrus.

17-ndal detsembril õhtu eel tirisid kasakad Sinelnikovo jaamas adjutandi vagunist välja.

«Kas seesama andis kasakaid ära?» küsis mauseri ja jaapani vintpüssiga relvastatud rõugearmiline Musta mere madrus lõbusalt.

«Kas arvasid, et me eksisime, et ei tundnud ära? Ei, me sattusime täppi, õige mehe tirisime välja!» kõneles Tšubatõi hingeldades.

Adjutant, noor alamjessauul, vaatas tagaaetu pilguga ringi, silus juukseid higise käega ega tundnud külmamis kõrvetas nägu, ega valu püssipäralöögist. Tšubatõi ja madrus viisid ta vagunist natuke eemale.

«Vaat niisuguste kuradite pärast mässavadki inimesed, ja niisuguste pärast läks revolutsioon lahti . . . U-u-u, sa ära värise, mu kallis, muidu pudened koost,» sosistas Tšubatõi, ja võtnud mütsi maha, lõi risti ette. «Neiza paigal, härra alamjessauul!»

«Kas oled valmis?» küsis Tšubatõilt madrus, mängeldes mauseriga ja vallatu valgehambulise naeratusega.

«Val-mis!»

Tšubatõi lõi veel kord risti ette, vaatas silmanurgast kuidas madrus, jalg eemale asetatud, tõstab mauserit ja vidutab keskendatult silmi, — ja karmilt naeratades tulistas esimesena.

Tšaplino all sattus polk juhuslikult lahingusse, mis toimus anarhistide ja ukrainlaste vahel, kaotas kolm kasakat langenuina ja murdis häda varul läbi, suure vaevaga puhastades raudteed, mis oli mingisuguse laskurdiviisi ešelonide poolt hõivatud.

Kolme päeva pärast laaditi polgu eelešeloni juba Millerovo jaamas maha.

Teised olid Luganskis toppama jäänud.

Pooles koosseisus jõudis polk Kargini külasse, — teised olid juba jaamast laiali sõitnud kodudesse. Järgmisel päeval müüdi enampakkumisel trofeesid: rindelt kaasakoolud, austerlastelt äravõetud hobuseid, jagati polgu rahasummasid, riidevarustust.

Koševoi ja teised Tatari küla kasakad sõitsid õhtul välja kodu poole. Tõusid mäkke. All, Tširi valkja jäise kääru kohal lebas Kargin — ilusamaid külasid Doni piemjooksul. Auruveski korstnast hüppas pudedate pallikestena suitsu; väljakul mustendas inimeste salku; helistati õhtujumalateenistusele. Kargini künka taga paistsid pisut Klimovi küla pajude ladvad, nende taga, lumise horisondi koirohutaolise sinkja halluse taga sädeles ja järas purpurpunas suitsune, üle poole taeva laotunud kõrjak.

Kaheksateist ratsanikku möödusid kurgaanist, millel kasvasid kolm härmatanud metsõunapuud, ja sadulapatjadega nagistades suundusid reipas traavis kirdesse. Vargalikult varjas end mäeharja taga külm öö. Näod peidetud gastikute varju, läksid kasakad aeg-ajalt üle väligaloppi. Veravalt, valusalt-valjusti klõbisesid hobuserauad. Kapjade alt voolas lõunasse siledakssõtkutud tee; rohukõrrekeste külge klammerdudes püsis teeäärtel hiljutisest sulailmast veel järelejäänud õhuke jäätunud lumekelme, sätendas ja helkles kuuvalgel kriitjas voolavas tules. Kasakad kiirustasid vaikides hobuseid. Tee voolas lõunasse. Idas keerles Dubovenki orus mets. Tee äärtel vilksas jänesejälgede fileesilmuseid. Stepi kohal lebas paastulise vermitud kasakavööna toredasti taevast võõtav Linnutee.

VIIES JAGU

1

1917. aasta hilissügisel hakkasid kasakad rindelt tagasi tulema. Tuli vananenud Hristonja kolme kasakaga, kes olid teeninud temaga 52-ses polgus. Tulid tagasi lõplikuli erru lastutena endiselt paljapõseline Anikuška, suurtüki väelased Ivan Tomilin ja Jakov Podkova, nende järel Martin Šamil, Ivan Aleksejevitš, Zahhar Koroljov, kohmakalt pikk Borštšev; detsembris ilmus ootamatult Mitka Koršunov, nädal hiljem terve partii kasakaid, kes olid olnud 12-ndas polgus: Miška Koševoi, Prohhor Zõkov, vana Kašulini poeg Andrei Kašulin, Jepifan Maksajev ja Jegor Sinilin.

Austria ohvitserilt äravõetud üliilusal võikhallil hobusel sõitis otse Voronežist kohale oma polgust lahku saatunud kalmõkitaoline Fedot Bodovskov ja pärast jutustaja kaua, kuidas ta oli pääsenud läbi revolutsioonimõllust haaratud Voroneži kubermangu küladest ja aina lipsanud Punakaardi väesalkadel nina alt minema, usaldades oma hobuse väledust.

Kohe tema järel ilmus juba Kamenskajast kasakaid, kes olid põgenenud 27-ndast bolševiseerunud polgust: Merkulov, Petro Melehhov ja Nikolai Koševoi. Neinad tõidki külasse teate, et Grigori Melehhov, kes oli viimasel ajal teeninud 2-ses tagavarapolgus, oli löönud bolševike poole, jäänud Kamenskajasse. Sealsamas, 27-ndas polgus oli kodunenud ka endine hobusevaras, ulakas Maksimka Grjaznov, keda meelitas bolševike poole lähenevate segaste aegade uudsus ja võimalused vabalt elada. Maksimkast kõneldi, et ta oli hankinud endale ennenägemata

[illegible] inetu ja väleda hobuse; kõneldi, et Maksimka hobusel [illegible] terve selja loomulik hõbekarva triip, hobu ise [illegible] kõrge, kuid pikk ja otse härgpunast värvust. [illegible] kõneldi vähe, — ei tahetud kõnelda, teades, et [illegible] ja külarahva teed olid lahku läinud, ja kas nad [illegible] veel kokku lähevad — ei tea.

[illegible], kuhu kasakad tagasi tulid peremeestena või [illegible] külalistena, täitusid rõõmuga. Ja see rõõm kriip[illegible] veel teravamalt, halastamatumalt alla nende süga[illegible] hinge sööbinud kurbust, kes olid jäävalt kaotanud [illegible] ja lähedasi inimesi. Palju kasakaid leiti puudu [illegible], — neid oli kaotatud Galiitsia, Bukoviina, Ida-[illegible], Karpaadimaade, Rumeenia väljadele, laipade[illegible] nad maha jäänud ja kõdunenud kahurite matuse[illegible] saatel, ja nüüd olid kõrged vennashaudade kün[illegible] umbrohtu täis kasvanud, vihm oli nad alla vajutanud, [illegible] kinni matnud. Ja kui palju kordi ei jooksekski [illegible] peaga kasakatarid välja tanumaisse, et vaadata [illegible], — ei jõua nad oma südamearmsaid ära oodata! [illegible] palju pisaraid ei voolakski paistetanud ja kahvatunud [illegible], — ei suuda need kurbust ära uhtuda! Kui palju [illegible] aastapäevadel ja eestpalvepäevadel, — ei [illegible] idatuul leinajate karjeid Galiitsiasse ega Ida-[illegible]maale, vennashaudade vajunud künkakeste juur[illegible].

[illegible] katab haua, — aeg matab valu. Tuul pühkis [illegible] jäljed tasa, — aeg tasandab ka verise valu [illegible] mälestuse, kes ei jõudnud ega jõuagi oma [illegible] omakseid ära oodata, sest lühike on inimese [illegible] ja vähe on kõigile meile osaks antud rohtu tal[illegible].

[illegible] Šamili naine peksis pead vastu karedat maad, [illegible] muldpõrandat hammastega, kui nägi, kuidas ta[illegible] mehevend Martin Šamil kallistab oma rase[illegible] naist, poputab lapsi ja jagab neile kingitusi. Naine [illegible] ja roomas vääneldes maas, kõrval aga surusid [illegible] tambakarjana kokku lapsed, ulusid, vaadates emale [illegible] pärani silmadega.

[illegible], kullake, viimse särgi kaelust endal seljas! Rebi [illegible], raskest elust hõredaks jäänud juukseid, [illegible] oma veriseks puretud huuli, murra tööst

moonutatud käsi ja viskle maas tühja tare läve ees! Ei ole sinu tarel peremeest, ei sinul meest, ega sinu lastel isa, ja pea meeles, et keegi ei hellitse enam sind, ega sinu vaeslapsi, keegi ei vabasta sind üle jõu käivast tööst ega vaesusest, keegi ei suru vastu rindu su pea öösel, kui sa langed asemele väsimusest murtuna, ja keegi ei ütle sulle, nagu kunagi kõneles tema: «Ära kurvasta, Aniska! Küll me läbi saame!» Sa ei leia enam meest, sest sind on ära kuivatanud ja inetuks teinud töö, puudus, lapsed; ei leia sinu poolalasti, kasimata ninaalusega lapsed isa; ise hakkad kündma, äratama, lõõtsutades üle jõu käivast pingutusest, niidu masinalt vilja heitma, koormat tegema, tõstma hanguga raskeid nisulasusid ja tundma, kuidas midagi rebeneb all kõhus, ja pärast väänled valudes oma rakalate all ja voolad verest tühjaks.

Aleksei Bešnjaki vanu pesuhilpe sorides nuttis emavalas kibedaid nappe pisaraid, nuusutas asju, aga ainult viimne särk, mille Miška Koševoi kaasa ... toonud, varjas voltides poja higi lehka, ja surudes pea selle vastu, kõikus vanaeit, itkes haledalt, kirjas tembeldatud määrdinud bjass-särki pisaratega.

Jäid orbudeks Manõtskovi, Afonka Ozerovi, Jevlanti Kalinini, Lihhovidovi, Jermakovi ja teiste kasakate perekonnad.

Ainult Stepan Astahhovi järele ei nutnud keegi ... polnud kedagi nutmas. Tema kinnilöödud, poollagunud ja isegi suvisel ajal sünge maja oli tühi. Aksinja elas Jagodnojes, endiselt oli temast külas vähe kuulda, ja tema külas ei käinud, — nähtavasti ei tõmmanud sinna.

Donetsi ringkonna ülemjooksu-staniitsade kasakad läksid koju omakondlike rühmadena. Vjošenskaja staniitsa küladesse tulid detsembris tagasi peaaegu kõik rindemehed.

Läbi Tatari küla vooris öösi ja päeval ratsamehi kümne kuni neljakümne inimese kaupa, suundudes Doni vasakule kaldale.

«Kust pärit, kroonumehed?» küsisid vanamehed väljatulles.

«Tšornaja Retškalt.»

«Zimovnajalt.»

«Dubrovkalt.»

«Rešetovskilt.»

«Dudarevi omad.»

«Gorohhovi omad.»

«Alimovi omad,» — kõlasid vastused.

«Olete oma osa ära sõdinud või?» pärisid vanamehed ratsakavalalt.

Mõned rindemehed, need, kes olid häbelikud ja tasased, naeratasid.

«Aitab, isad! Oleme oma osa ära sõdinud.»

«Oleme viletsust näha saanud, — rühime kodu poole.»

Need aga, kes olid julgemad, vihasemad, vandusid kuttusti, soovitasid:

«Mine õige sina, vana, rassi ise kah!»

«Mis sa uurid? Mida sul vaja on?»

«Teid, sosijaid, on siin palju!»

Talve lõpul tekkis Novotšerkasski all juba kodusõja ... aga Doni ülemjooksul valitses külades ja staniitsades kalmistu rahu. Ainult taredes oli käimas varjatud, vahel väljapoole läbimurdev perekondlik sissivaen: vanamehed ei leppinud rindemeestega kokku.

Sõjast, mis oli puhkemas Doni Kasakate Oblasti pealinna all, teati ainult kuulduste järgi; ähmaselt orienteerudes tekkivais poliitilistes vooludes, oodati sündmusi ära, kuulatati.

Kuni jaanuarini elati ka Tatari külas vaikselt. Rindelt tagasitulnud kasakad puhkasid naiste juures, sõid end ... ei aimanud, et tarede lävede ees valvavad neid kibedamad hädad ja raskused kui need, mida neil oli tulnud taluda läbielatud sõjas.

2

Grigori Melehhov ülendati 1917. aasta jaanuaris tehingulise tubliduse eest horunžiks, määrati 2-se tagavarapolku rühmaohvitseriks.

Septembris sai ta, pärast seda kui oli kopsupõletiku tähi põdenud, puhkust; elas kodus poolteist kuud, kosus pärast haigust, käis ringkonna arstlikus komisjonis

ja saadeti uuesti polku. Pärast Oktoobrirevolutsiooni määrati sotnjakomandöri kohale. Võib arvata, et [illegible] masse aega kuulub ka see murrang tema meeleolus, mis toimus ümberringi hargnevate sündmuste tagajärjel ja osalt tutvuse mõjul polgu ühe ohvitseriga — [illegible] Jefim Izvariniga.

Izvariniga tutvus Grigori esimesel päeval pärast puhkuselt tulekut, hiljem puutus temaga ühteleg kokku, niihästi teenistuses kui väljaspool teenistust ja sattus iseendale märkamatult tema mõju alla.

Jefim Izvarin oli jõuka kasaka poeg Gundorovskaja staniitsast, oli saanud hariduse Novotšerkasski junkrakoolis, selle lõpetamisel läks rindele 10-ndasse [illegible] kasakapolku, teenis seal umbes aasta, sai, nagu [illegible] tavatses kõnelda, «ohvitseri-Georgi rinda ja nelitsid käsigranaadi kildu kõigisse sobivaisse ja sobimatutesse kohtadesse» ja sattus oma lühiajalise teenistuskarjäärid lõpuleviimiseks 2-se tagavarapolku.

Enam kui tavaliste võimetega, kahtlemata andekas inimene, haritud kaugelt üle selle normi, millent harilikult ulatusid kasakaohvitserid, oli Izvarin kirgas kasakas-autonomist. Veebruarirevolutsioon raputas [illegible] üles, andis võimaluse tegutseda, ta astus ühendusse iseseisvuse mõtet pooldavate kasakaringkondadega ja hakkas osavalt agiteerima Doni Kasakate Oblasti [illegible] liku iseseisvuse heaks, selle valitsemiskorra sisseseadmise heaks, mis oli olnud Donil juba enne kasakate orjastamist isevalitsuse poolt. Izvarin tundis väga [illegible] ajalugu, oli tulise hingega, selge ja kaine mõistusega, haaravalt ilusana kujutas ta tulevast vaba elu [illegible] Donil, kui võimul on Deržavnõi Krug, kui oblasti [illegible] des pole ühtki venelast ja kui kasakkond, seadnud [illegible] valitsuse alla kuuluva maa rajadele piirivalvepostiga kõneleb Ukrainaga ja Suur-Venemaaga nagu võrdustega, ilma kummardamata, ja kaupleb ning sõlmib [illegible] dega lepinguid. Izvarin ajas lihtsameelseil kasakail [illegible] väheharitud ohvitserkonnal päid segi. Tema mõju [illegible] sattus ka Grigori. Algul toimus neil ägedaid vaidlusi, [illegible] pooleldi kirjaoskamatu Grigori oli relvitu võrreldes [illegible] vastasega, ja Izvarin sai sõnalahinguis temast kergesti jagu. Nad vaidlesid harilikult kuskil kasarmu nurgas

[illegible] kuulajate poolehoid kaldus alati Izvarini poole. Ta imponeeris kasakaile oma arutlustega, joonestades tulevase sõltumatu elu pilte, — puudutas kõige [illegible], mida hellitas enamik alamjooksu jõukast kasakkonnast.

«Kuidas me siis ilma Venemaata elama hakkame, kui meil peale nisu midagi pole?» küsis Grigori.

Izvarin seletas kannatlikult:

«Ma ei mõtle mitte üksiku Doni oblasti iseseisvat ja [illegible] olemasolu. Föderatsiooni, see on liidu alusel hakkame me elama koos Kubaaniga, Terekiga ja Kaukaasia mägilastega. Kaukaasia on rikas mineraalide poolest, seal leiame meie kõike.»

«Aga kivisüsi?»

«Meil on käe-jala juures Donetsi bassein.»

«See kuulub ju Venemaale!»

«Kellele ta kuulub ja kelle territooriumil asetseb — see on veel vaieldav küsimus. Aga isegi sel juhtumil, kui Donetsi bassein läheb Venemaa külge, kaotame meie väga vähe. Meie föderatiivne liit ei hakka baseeruma tööstusel. Oma laadilt oleme meie agraarmaa, ja kui lugu nii on, siis selleks, et rahuldada meie väikest tööstust söe poolest, hakkame ostma seda Venemaalt. Ja mitte ainult sütt, vaid veel palju muudki tuleb meil osta Venemaalt: metsa, metallitööstuse saadusi ja muud, [illegible] aga hakkame varustama kõrgesordilise nisuga, [illegible].»

«Ja mis kasu on meil lahkulöömisest?»

«Otsene kasu. Kõigepealt vabaneme poliitilisest eestkostest, taastame omaenda, Vene tsaaride poolt hävitatud korra, saadame välja kõik sisserännanud talupojad-mittekasakad. Kümne aastaga tõstame masinate sisseveetamise teel välismaalt oma majanduse nii kõrgele, et muutume kümme korda rikkamaks. See maa on meie oma, meie esivanemate verega niisutatud, nende luudega väetatud, meie aga, Venemaa poolt alla heidetud, [illegible] nelisada aastat tema huvisid ega mõtelnud [illegible]. Meil on väljapääse merele. Meie loome väga [illegible] ja lahinguvõimelise armee, ja mitte ainult Ukraina, vaid ka Venemaa ei julge siis meie iseseisvuse kallale kippuda!»

Keskmist kasvu, sihvakas, laiaõlaline, oli [illegible] tüüpiline kasakas: kollakad, poolvalminud kaera [illegible] käharad juuksed, nägu tõmmu, otsaesine veerjas, [illegible] päevitus kattis ainult põski ja ulatus piirdena [illegible] kulmude tasemele. Ta kõneles kõrge kuuleka [illegible] kõneldes oli tal kombeks murda vasakut kulmu [illegible] nurkseks ja kuidagi omamoodi kärsutada väikest [illegible] nina; selle tõttu näis, et ta alati midagi [illegible] Energiline kõnnak, iseteadvus hoiakus ja [illegible] silmade avalas pilgus eraldasid teda teistest [illegible] ohvitseridest. Kasakad suhtusid temasse ilmse [illegible] pidamisega, võib-olla isegi suuremaga kui polgukomandörisse.

Izvarinil oli pikki kõnelusi Grigoriga, ja see, [illegible] kuidas uuesti võngub ta jalge all veel hiljuti [illegible] pind, elas läbi umbes sedasama, mida ta oli kunagi [illegible] elanud Moskvas, kui Snegirevi silmahaiglas sai [illegible] Haranžaga.

Varsti pärast Oktoobripööret toimus tema ja Izvarini vahel järgmine jutuajamine.

Grigori, kelle hinges tormitsesid vastuolud, päris [illegible] vaatlikult bolševikkude kohta:

«Kuule, ütle, Jefim Ivanõtš, mida sa arvad bolševikudest — kas nemad arutlevad õigesti või [illegible]

Kulmu nurgeliseks murdes, nina krimpsutades, [illegible] Izvarin:

«Arutlevad? Ha-ha... Sina, mu armas, oled [illegible] vastsündinu... Bolševikkudel on oma programm, [illegible] perspektiivid ja lootused. Bolševikkudel on õigus [illegible] vaatekohalt, meil jälle omalt. Tead, kuidas bolševik [illegible] partei end nimetab? Ei? Noh, kuidas sa siis ei [illegible] Venemaa sotsiaal-demokraatlik t ö ö l i s t e partei. [illegible] aru? Töö-lis-te! Praegu nad püüavad meelitada [illegible] talupoegi kui kasakaid, aga põhiline on nendel [illegible] klass. Sellele toovad nad vabastuse, talurahvale aga [illegible] võib-olla hullema orjastuse. Elus ei ole nii, et [illegible] saaksid elada ühevõrra hästi. Kui bolševikud võidule pääsevad, siis on töölistel hea, teistel halb. Tuleb [illegible] narhia tagasi — siis on mõisnikkudel ja nendetaolistel hea, teistel halb. Meil pole vaja ei ühtesid ega [illegible] Meil on vaja o m a, ja kõigepealt vabanemist [illegible]

[illegible] — olgu see Kornilov või Kerenski või [illegible] Saame omal väljal ka ilma nende tegelasteta [illegible] Hoia meid, jumal, sõprade eest, vaenlastega [illegible] ise hakkama.»

«Aga enamik kasakaid kisub bolševikkude poole... [illegible]»

«Kuriša, sõbrake, saa aru sellest — see on põhimine: [illegible] on kasakal ja talupojal bolševikkudega üks [illegible] Tead, miks?»

«Noh?»

«Sellepärast...» Izvarin kirtsutas nina, naeris, «sellepärast, et bolševikud on rahu poolt, viivitamatu rahu poolt, ja kasakail on sõda praegu siiamaani!»

Ja laksutas endale kõlavalt kõvale tõmmule kaelale, ja meenutanud kikkitõusnud kulmu tasandades hüüdis: «Sellepärast lõhnavad kasakad bolševismi järele ja [illegible] bolševikkudega sammu. Aga-a-a, niipea kui [illegible] sõda ja bolševikud sirutavad käed kasakamaade [illegible] lähevad kasakate ja bolševikkude teed lahku! See [illegible] põhjendatud ja ajalooliselt vältimatu. Kasakate [illegible] elulaadi ja sotsialismi — bolševistliku revolutsiooni lõppeesmärgi — vahel on ülepääsmatu kuristik.»

«Ma ütlen...» urises Grigori tumedalt, «et ma mitust ei mõista... Mul on raske sellest aru saada... [illegible] ümber nagu lumetuisus stepis...»

«Sellega sa ei pääse! Elu sunnib aru saama, ja mitte [illegible] sunnib, vaid otse vägisi tõukab sind kuskile [illegible]»

[illegible] jutuajamine toimus oktoobri viimastel päevadel. [illegible] aga sattus Grigori juhuslikult kokku teise kasakaga, kellele sai osaks etendada kaunis suurt osa revolutsiooni ajaloos Donil, — Grigori sattus kokku [illegible] Podtjolkoviga, ja pärast lühikest kõhklust sai [illegible] hinges jälle ülekaalu endine tõde.

[illegible] päeval piserdas lõunast saadik uduvihma. Õhtu [illegible] selgines ja Grigori võttis nõuks minna oma küla [illegible], 28-nda polgu alamhorunži Drozdovi juurde. Veerand tundi hiljem ta juba pühkis jalgu mahapandud [illegible], koputas Drozdovi korteri uksele. Kidurate [illegible] ja kulunud mööbliga täidetud toas oli

peale peremehe veel keegi: kokkupandaval ohvitser koikul istus, selg akna poole, tugev tüse kasakas kaardiväe patarei vahtmeistri õlakutega. Ta oli selja küüru tõm manud, mustade kalevist pükstega kaetud jalad laiali ajanud ja asetanud ümmargustele laiadele põlvedele niisama laiad punaste karvadega kaetud käed. Tooli pluus oli ta puusade ümber pingul, kiskus krimpsu kaenalde all, kippus lõhkema ta hiiglalaial kumeral rinnal.

Ukse kriuksumise peale pööras ta lühikest tugeva kaela, heitis Grigorile külma pilgu ja peitis pundunud laugude taha, kitsaisse silmakoopaisse silmaterade ja heda valguse.

«Saage tuttavaks. See on peaaegu meie naaber, Orlita Ust-Hopjori mees Podtjolkov.»

Grigori ja Podtjolkov surusid vaikides teineteisel kätt. Istet võttes naeratas Grigori peremehele.

«Ma tegin sulle seal jälgi — kas sa ei hakka pr gama?»

«Ei, ära karda. Perenaine pühib ära... Kas te jood?»

Peremees — väikesekasvuline, liikuv nagu värt klõpsatas kollaseks suitsutatud küünega vastu sa vari, kahetses:

«Tuleb külma juua.»

«Ma ei taha. Ära muretse.»

Grigori pakkus Podtjolkovile paberossi. Kaua p see haarata valget, tihedalt ritta surutud torukest suurte sõrmedega; piinlikkuse pärast punastudes pahameelega:

«Ei saa kuidagi kätte... Näe kurjavaimul»

Viimaks ometi veeretas ta paberossi välja portsi kaanele, tõstis Grigorile naeratuses vidutatud, veel kitsamad silmad. Grigorile meeldis tema sundi tus, ta küsis:

«Kust külast?»

«Ma olen sündinud Krutovskis,» hakkas Podtjol meelsasti kõnelema. «Seal kasvasin, aga elasin viim ajal Ust-Kalinovskis. Krutovskit te ju teate — s vahest kuulnud? See on siin peaaegu Jelanskaja pii ääres. Kas Plešakovi küla tead? Noh, selle järel

ja selle kõrval juba meie staniitsa Tjukovnovi edasi tulevadki siis meie külad, kust mina pärit Verhni ja Nižni Krutovski.»

Tutvumisel nimetas ta Grigorit kogu aeg kord kord «teie», kõneles vabalt ja kord isegi, kui oli harjunud temaga, puudutas raske käega Grigori Tema suurel, pisut rõugearmilisel raseeritud näol hoolikalt kokkukeerutatud vurrud, niisutatud juuksed olid kammiga silutud, väikeste kõrvade kohevile aetud, vasakule poole soetud tukk kägelt. Ta oleks jätnud hea mulje, kui poleks suur püstakas nina ja silmad. Esimesel pilgul midagi ebatavalist, kuid vaadanud lähemalt, Grigori peaaegu tajus nende tinast raskust. Pisikartetšitaolised, helendasid nad kitsaist piludest taskelävedest, surusid vastuvaatavat pilku maha, ühte kohta raske visadusega.

Grigori silmitses teda huviga, märkis ära ühe iseloomuliku joone: Podtjolkov peaaegu ei pilgutanud juttu ajades vaatas ta ainiti kaasvestlejale roomutu pilguga, kõneles, silmi ühelt asjalt teisele kusjuures tema lühikesed, päikesest kõrvetatud ripsmed olid kogu aja veidi alla lastud ja liikumatud. Ainult vahetevahel langetas ta punsunud laud ja nad jälle järsult, sihtides silmakartetšikuulidega, neil kiiresti ringi käia kõigel ümbritseval.

«Vaat, see on alles, vennad!» hakkas Grigori peremehe ja Podtjolkovi poole pöördudes kõnelema. «Kui sõda, hakkame uutmoodi elama. Ukrainas valitseb meil Kasakate Krug.»

«Ataman Kaledin,» parandas Podtjolkov poolvaljusti.

«Olgu kõik. Mis vahe seal on?»

«Ega vahet olegi,» nõustus Podtjolkov.

Nad kummardasime sügavalt emakese Venemaa jätkas Grigori Izvarini sõnade ümberjutustamist, välja uurida, kuidas suhtuvad sellesse Drozja see mehemürakas kaardiväe patareist. «Oma oma kord. Hohollid kasakamaa pealt minema, piirid — ja ära tule ligi! Hakkame elama vanasti meie esiisad elasid. Ma mõtlen, revolutmeile kasuks. Kuidas sina arvad, Drozdov?»

Peremees vastas naeratades, elavate kehalitgutuste saatel.

«Muidugi et saab parem! Talumehed on meie jõu ära võtnud, ei lase enam elada. Mis kurat see on — määratud atamanid aina mingisugused sakslased, nagu Taube ja von Grabbe, ja muud sihukesed! Maad lõigati puha neile staabiohvitseridele... Nüüd hingame natuke kergemalt.»

«Aga kas Venemaa lepib sellega?» küsis Podtjolkov, ilma kellegi poole pöördumata.

«Küllap lepib,» kinnitas Grigori.

«Ja tuleb üks ja seesama... Sama lake, ainult veidi lam.»

«Kuidas nii?»

«Aga just nii,» Podtjolkov hakkas väledamini oma kartetšikuule liigutama, heitis raske otsepilgu Grigorile. «Nõndasamuti hakkavad atamanid töötava rahva ära irvitama. Aja end iga kõrgeaususe ees sirgu, aga [illegible] tõmbab sulle vastu vahtimist. Kah... Ilus elukene — kivi kaela, ja järsakult alla!»

Grigori tõusis. Kitsast kambrikest sammudega mõõtes puudutas mitu korda Podtjolkovi laiali asetatud [illegible] tema ees peatudes küsis:

«Kuidas siis?»

«Lõpuni.»

«Missuguse lõpuni?»

«Et kui on korra alustatud — siis vea viimse vaoni välja. Kui tsaar on ära heidetud ja kontrrevolutsioonist jagu saadud, siis tuleb püüda, et võim läheks rahva kätte. Need aga on muinasjutud, laste lõbustamiseks. Vanasti pigistasid meid tsaarid, ja nüüd, kui mitte tsaarid, siis mitmesugused teised hakkavad pigistama, nii et hal- jume!...»

«Kuidas peaks siis sinu arust olema, Podtjolkov?»

Ja jälle hakkasid raskepärased, kartetšikumlidetaolised silmad ringi käima, kitsas kambrikeses avarust otsima.

«Rahva võim... valitud võim. Kui kindralite käed alla heidad, tuleb jälle sõda, aga meil pole seda vaja. Kui niisugune võim tuleks igal pool, terves maailmas, ei rahvast ei rõhutaks, ei hävitataks sõjaga! Mis [illegible]

[illegible] on?! Pööra viletsad püksid või pahupidi — augud [illegible] needsamad.» Podtjolkov laksutas endale kätega [illegible] vastu põlvi, naeratas kurjalt, paljastades väikesi [illegible] tihedaid hambaid. «Meie peame vanast [illegible] kaugemale hoidma, muidu pannakse niisugused [illegible] kaela, et tuleb veel hullem kui tsaari ajal.»

«Aga kes meid valitsema hakkab?»

[illegible] elavnes Podtjolkov. «Võtame võimu enda [illegible] — ongi valitsus. Kui meil ainult sedelgavööd [illegible] järele antaks, küll me Kaledineid maha visata [illegible]»

Grigori oli higise akna juurde seisma jäänud ja vaatas [illegible] tänavale, lastele, kes mängisid mingit keerukat [illegible], vastasolevate majade märgadele katustele, majade [illegible] atakeses seisva palja mustpapli kahvatuhallidele [illegible], ega kuulnud, mille üle vaidlesid Drozdov ja Podtjolkov; vaevaliselt püüdis ta mõtete möllus mingit [illegible] leida, midagi läbi kaaluda, otsustada.

Minutit kümme seisis ta, vaikides klaasile võreleid [illegible], Akna taga, madala maja katuse kohal hõõgus [illegible] talve-eelne närtsinud päike: justkui serviti pandud katuse roostetanud harjale, punetas ta märjalt, näis [illegible] silmapilk alla kukkuvat ja veerevat siia- või sinnapoole katust. Linnapargist rullus vihmast maharabatud [illegible] lehti, ja lennates Ukraina, Luganski poolt tulles mässas jaama kohal tund-tunnilt kõvenev tuul.

3

Novotšerkassk oli saanud koondumiskeskuseks kõigile bolševistliku revolutsiooni eest põgenenuile. Doni [illegible] kogunes suuri kindraleid, lagunenud Vene [illegible] endisi käsutajaid, kes lootsid reaktsiooniliste donlaste toetusele ja kavatsesid sellelt platsdarmilt arendada [illegible] suunata pealetungi Nõukogude Venemaa vastu.

[illegible] novembril saabus Novotšerkasskisse rittmeister [illegible] saatel kindral Aleksejev. Rääkinud läbi Kaledini [illegible], asus ta vabatahtlike väesalkade organiseerimisele. [illegible] poolt põgenenud ohvitserid, junkrud, löökrühmlased, [illegible]ppurid, deklasseerunud elemendid sõdurite väeosa-

dest, kõige aktiivsemad kontrrevolutsionäärid kasakate hulgast ja lihtsad inimesed, kes otsisid erutavaid seiklusi ja kõrgemaid palku, olgugi et kerenkates, — moodustasid tulevase Vabatahtliku Armee toestiku.

Novembri viimastel päevadel saabusid kindralid Denikin, Lukomski, Markov; Erdeli. Selleks ajaks oli Aleksejevi väesalkades juba üle tuhande sõjamehe.

6-ndal detsembril ilmus Novotšerkasskisse Kornilov, kes oli teel jätnud maha oma tekiinlastest konvoi ja jõudis ümberriietatuna Donimaa piiridesse.

Kaledin oli selleks ajaks jõudnud koondada Donile peaaegu kõik Rumeenia ja Austria-Saksa rindel olnud kasakapolgud ning asetanud nad piki raudteemagistraali Novotšerkassk—Tšertkovo—Rostov—Tihhoretskaja. Aga kolmeaastasest sõjast väsinud kasakad, kes olid tulnud rindelt tagasi revolutsiooniliselt meelestatuina, ei näidanud erilist himu võidelda bolševikega. Polkude koosseisudesse oli jäänud alles ainult ligemale kolmandik normaalsest ratsanike arvust. Kõige enam säilinud polgud — 27., 44. ja 2. tagavarapolk — olid Kamenskaja staniitsas. Sinnasamasse olid omal ajal Petrogradist saadetud Ihukaardiväe Atamanipolk ja Ihukaardiväe Kasakapolk. Rindelt tulnud 58., 52., 43., 28., 12., 29., 36., 10., 39., 23., 8. ja 14. polk ja 6., 32., 28., 12. ja 13. patarei olid majutatud Tšertkovos, Millerovos, Lihhajas, Glubokajas, Zverevos, ja samuti kaevanduste rajoonis. Hopjori ja Ust-Medveditsa ringkonna kasakaist koosnevad polgud saabusid Filonovo, Urjupinskaja, Sebrjakovo jaama, seisid mõni aeg seal, siis valgusid laiali.

Võimsalt tõmbasid kodutared mehi enda poole, ega olnud niisugust jõudu, mis oleks suutnud kasakaid tagasi hoida stiihilisest kojutungist. Doni polkudest olid ainult 1., 4. ja 14. Petrogradis, ja needki ei jäänud sinna kauaks.

Mõned, kõige vähem usaldatavad väeosad püüdis Kaledin laiali saata või isoleerida, ümbritsedes neid kõige kindlamate väeosadega.

Novembri lõpus tegi ta esimest korda katset saata revolutsioonilise Rostovi peale rinde-väeosi, aga kui kasakad jõudsid Aksaiskajani, keeldusid nad rünnakuis minemast ja pöördusid tagasi.

«Kappidest» väesalkade laialdaselt organiseeritud [illegible]klopsimine andis tulemusi: 27-ndal novembril oli Kaledin juba suuteline opereerima püsivate vabatahtlike väesalkadega, laenates jõude ka Aleksejevilt, kes oli [illegible] selleks ajaks mõne pataljoni.

[illegible] detsembril vallutasid vabatahtlikud väeosad [illegible] Rostovi. Kornilovi saabumisel viidi sinna [illegible] Vabatahtliku Armee organisatsiooni tsentrum. Kaledin jäi üksi. Kasakate väeosad asetas ta laiali [illegible] piiridele, nihutas Tsaritsõni poole ja Saraatovi [illegible] rajale, aga pakiliste, kiireimat lahendust [illegible] ülesannete jaoks kasutas ainult ohvitser-partisanide väesalku; ainult nendele võis toetuda kasakate [illegible] iga päevaga lagunev, jõuetu võim.

[illegible] kaevandustööliste vaigistamiseks saadeti [illegible] väesalgad. Makejevo rajoonis tegutses jes[illegible] Tšernetsov, sealsamas olid ka regulaarse 58-nda kasakapolgu väeosad. Novotšerkasskis formeeriti kiiruga [illegible], Grekovi väesalku, mitmesuguseid malevaid; [illegible] Hopjori ringkonnas klopsiti ohvitseridest ja partisanidest kokku niinimetatud «Stenka Razini väesalk». Aga kolmest küljest lähenesid juba oblastile punakaartlaste kolonnid. Harkovis, Voronežis kogunes jõude rünnakuks. Doni kohale olid kerkinud pilved, nad tihenesid, [illegible]. Ukrainast kandsid tuuled juba esimeste [illegible] suurtükimürinat.

4

[illegible]-valgeina, rinnakaina nagu lodjad sõudsid pilved tasa üle Novotšerkasski. Pilvedetaguses taevaruas, otse peakiriku särava kupli kohal rippus liikumatult tallepilve hall kähar karakull, selle pikk saba langes [illegible] alla ja hõbeles roosalt kuskil Krivjanskaja staniitsa kohal.

[illegible] tõusis tuhmina, aga peegeldudes atamanilossi [illegible], pani need tules leegitsema. Läikisid majade [illegible]katuste libad, pronksist Jermak, kes sirutas põhja [illegible] Siberi krooni, säilitas endal eilse vihma niiskust. [illegible]enski nõlvast tuli üles rühm jalakasakaid. Nende

püsside tääkidel mängles tagasihoidlikult päike. Kaas-kate täpne, vaevalt kuuldav samm peaaegu ei seganud hommiku puhast vaikust, mida häiris ainult mõni hari teekäija ja voorimehetroska põrin.

Sel hommikul saabus Moskva rongiga Novotšerkaskisse Ilja Buntšuk. Ta väljus vagunist viimasena, kohendades endal seljas vana sügispalitu hõlmu, tundes end erariietes ebakindlalt ja harjumatult.

Platvormil kõndisid edasi-tagasi sandarm ja kaks millegi üle naervat noort tütarlast. Buntšuk suundus linna; kaenla all kandis ta odavat, tublisti kulunud kohvrit. Kogu tee kestel kuni viimase äärelinnatänavani ei sattunud peaaegu ühtki inimest vastu. Pool tundi hiljem oli Buntšuk läbinud linna ja peatus väikese poollagunenud majakese ees. Ammust ajast remontimata majaka nägi vilets välja. Aeg oli talle oma käpa peale pannud, ja selle raskuse all oli katus sisse langenud, seinad kiiva vajunud, aknaluugid rippusid lõdvalt, aknad idaotsekui halvatusest viltu kiskunud. Jalgväravat avades laskis Buntšuk erutatult pilgu üle maja ja väikese nur käia, hakkas rutates majatrepi poole sammuma.

Kitsas väikeses koridoris võttis poole ruumi enda alla igasugust kolu täiskuhjatud kirst. Pimeduses lõi Buntšuk põlve selle nurga vastu ära, — ilma valu tundmata avas järsult ukse. Esimeses madalas toakeses polnud kedagi. Ta läks teise, ja kui ka seal kedagi ei leidnud, jäi lävele seisma. Hirmus tuttavast, ainult selle majale omasest lõhnast hakkas tal pea ringi käima. Ta pilguga nägi ta kogu sisustust: raske ikooniderilul kambri esinurgas, voodi, väike laud, selle kohal vanadusest lagguline peeglike, päevapildid, mõni vana viini tool, ... lusmasin, kauasest tarvitamisest tuhmiks muutunud samovar ahjupingil. Äkki ja valusalt põksuma hakanud südamega, — hingates õhku suu kaudu sisse nagu lõbumisel, — pöördus Buntšuk, viskas kohvri käest ja läkis pilgu köögis ringi käia: niisama sõbralikult rohelise fuksiiniga värvitud suureotsmikuline ahi, helesinist sitskardina takka vaatas välja vana kirju kass; tema silmis paistis arukas, peaaegu inimlik uudishimu, nähtavasti olid külalised haruldased. Laual seisis korratult laiali pesemata nõusid, kõrval, taburetil, lebas kaas

riitast lõnga, välgatlesid kudumisvardad, mis neljast nurgast läbistasid lõpetamata säärist.

Midagi ei olnud siin muutunud kaheksa aasta jooksul. Nagu oleks Buntšuk eile siit lahkunud. Ta jooksis välja majatrepile. Õue nurgas seisva kuuri uksest tuli välja jaanaeit, küüru ja kõverasse vajunud läbielatu ja läbikannatatu all. «Ema! ... Kas tõesti? ... On see tema? ...» Värisevate huultega sööstis Buntšuk talle vastu. Ta tõmbas mütsi peast, kägardas selle pihku.

«Keda te soovite? Keda soovite?» küsis vanake rahutuks muutudes, kätt luitunud kulmude juurde tõstes, paigast liikumata.

«Ema! ...» hüüatas Buntšuk tumedalt. «Kas sa ei tunne siis ära? ...»

Komistades läks ta tema poole, nägi, kuidas ema vankus ta hüüde mõjul, nagu hoobi all, tahtis nähtavasti nõusta, aga jõud lõppes otsa, ja ta hakkas minema hooti, nagu tuule vastu võideldes. Buntšuk haaras ta kinni juba kukkumisel, suudles väikest krimpsus nägu, ehmatusest ja meeletust rõõmust tuhmunud silmi, pilgutas ahitult ja kiiresti.

«Iljuša! ... Iljušenka! ... Pojake! Ma ei tundnud ära ... Issand, kust sa siia ilmusid? ...» sosistas vanake, pandes end sirgu ajada ja nõrkenud jalgadele toetuda. Nad läksid majja. Ja alles nüüd, pärast läbielatud ängava ärevuse hetki hakkas Buntšukki jälle rõhuma vaoras palitu, — see oli kitsas, pigistas kaenalde alt, segas iga liigutust. Kergendustundega viskas ta palitu seljast, istus laua juurde.

«Ei lootnud sind elusana näha saada! ... Kui palju aastaid oled sa ära olnud. Mu kallis! Kuidas ma võisin sind siis ära tunda, kui sa nii suureks oled kasvanud, vanemaks läinud!»

«Noh, kuidas sina elad, ema?» päris Buntšuk naeratades.

Segaselt jutustades hakkas vanake toas askeldama: sisis sööki lauale, puistas samovari süsi, ja nutusel näol pisaraid ja söemusta laiali hõõrudes, jooksis mitu korda poja juurde, silitas tema käsi, surus end värisedes tema ... vastu. Ta soojendas vett, pesi ise pojal pead, otsis kuskilt kirstupõhjast välja kauasest seismisest kolleta-

nud puhta pesu, andis kallile külalisele süüa — ja istus kesköösni, ei pööranud silmi pojalt, päris ja küsis, nuuskis tas kurvalt pead.

Naabruses olevas kellatornis lõi kell kaks, kui Buntšuk magama heitis. Ta uinus kohe, ja uinudes unustas oleviku: talle näis, et tema, tööstuskooli väike mets õpilane, on jooksnud isu täis ja heitnud magama ning on vajumas unne, köögist aga peab ema iga silmapilk ukse avama, rangelt küsima: «Iljuša, kas sul tunnid homseks õpitud?» — ja nii ta uinuski tardunud pilgu rõõmsa naeratusega.

Kuni päikesetõusuni käis ema mitu korda tema juures, kohendas vaipa, patja, suudles ta suurt otsaesist põiki allalangeva ruuge juuksesalguga, lahkus kuuliti tult.

Päev hiljem sõitis Buntšuk ära. Hommikul tuli tema juurde seltsimees sõdurisinelis ja tuliuue kaitsevärvi mütsiga, ütles talle midagi poolvaljusti, ja Buntšuk hakkas askeldama, pakkis kiiresti kohvri, viskas teiste asjade peale ema poolt pestud pesupaari, — valuliselt näost krimpsutades tõmbas palitu selga. Jättis emaga sõjaliselt rutuga, ülepeakaela hüvasti, lubas kuu aja pärast jälle tulla.

«Kuhu sa sõidad, Iljuša?»

«Rostovisse, ema, Rostovisse. Tulen varsti tagasi. Sina ... sina, ema, ära kurvasta!» julgustas ta vanakest.

Rutates võttis ema oma kaelast väikese risti, — puges suudeldes, tema üle ristimärke tehes pani selle Buntšuki kaela. Ta kohendas ristinööri kaeluse alla, endal sõrmed hüplesid, kirvendasid.

«Kanna seda, Iljuša. See on Myra püha Nikolause ime. Kaitse ja päästa, pühamees ja heategija, varja ja hoia. Ta on ju mul ainuke ...» sosistas, palavikuliste silmadega ristisse kiindudes.

Ägedalt poega kaelustades ei suutnud ta end pidada, suunurgad väratasid, venisid kurvalt allapoole. Buntšuki karvasele käele langes nagu kevadise vihmaga üks ere piisk, teine. Buntšuk tõmbas ema käed oma kaela ümber lahti, — kulmu kortsutades tormas välja.

Rahvast on Rostovi vaksalis nii et ei pääse läbi. Põrandal kahla või luupekseteni paberossiotste, päevalilleseemnekestade sees. Vaksaliesisel väljakul kaubitsevad spekulandisõdurid kroonu riidevarustusega, tubakaga, varastatud asjadega. Mitmetõuline rahvahulk, tavaline Lõuna-Venemaa lõunapoolsete mereäärsete linnade jaoks, liigub teatavasti, sumiseb.

«As-s-smolovi, as-s-smolovi lahtised!» karjub pabeross-müüja poisike.

«Ma annan odavalt, härra kodanik ...» sosistas salapärastelt Buntšukile otse kõrva keegi kahtlase välimusega idamaalane ja osutas silmapilgutusega oma sineli paistetud hõlmale.

«Kuumutatud, praetud päevalilleseemned! Siin on päevalilleseemneid!» siristavad mitmehäälelisel tüdrukud ja naised, kes kauplevad sissekäigu juures.

Valjusti kõneldes, naerda lagistades trügisid läbi rahvahulga kuus Musta mere laevastiku madrust. Pidulikud mundrid, paelad, kuldnööbid, laiad kloššpüksid, pillede ääred alt poriga koos. Nende ees nihkuti aupakkelt tahtlikult tahali.

Buntšuk sammus, aeglaselt puurides pilkudega rahvahulka.

«Kuilast! Mis veel? Teemasinakuld on see sul ... kas ma ei näe siis või mis?» kõneles pilkavalt kõhnuke sädekomando[1] sõdur.

Temale vastuseks põristas müüja pahaselt, vehkides kahtlaselt-massiivse kuldketiga:

«Mis sa näed? ... On kuld! Tukatkuld, kui tahad teada, tahtsohtuniku käest saadud ... Ah, käi kus kurat, näru! Ei näita sulle proovi ... aga kas seda ei taha?»

«Ei arvastik ei lähe ... mis seal tühja lora ajada!» kuuldus korval.

«Aga miks ei lähe?»

«Ajalehtedes seal ...»

«Poja, too siia!»

«Meie hääletasime number viie[2] poolt. Teisiti ei saa, ei kuiba ...»

---

[1] Sädekomando — nii nimetati raadiotelegrafiste.

[2] Number viis — selle numbriga oli märgitud bolševikupoolt Asutava Kogu deputaatideks ülesseatud kandidaatide nimekiri.

«Maisipuder! Maitsev maisipuder! Ostke!»

«Ešeloniülem lubas, et homme hakkame liikuma.»

Buntšuk otsis üles parteikomitee maja, läks [illegible] mööda teisele korrale. Tööline-punakaartlane, [illegible] tud jaapani vintpüssiga, millele mõõktääk külge [illegible] tud, pani tal tee kinni.

«Keda te soovite, seltsimees?»

«Mul on vaja seltsimees Abramsoni. On ta siin?»

«Kolmas tuba vasakut kätt.»

Lüheldane, suureninaline, sitikmust mees seisis, [illegible] käe sõrmed pintsakuhõlma vahele pistetud, ja [illegible] lalt vehkides parema käega, kõneles ägedalt [illegible] jale — elatanud raudteelasele:

«Nii ei lähe! Ja see pole organiseerimine! [illegible] agitatsioonivõtetega saavutate teie vastupidiseid [illegible] musi!»

Raudteelane tahtis midagi rääkida, ennast [illegible] otsustades ta kohmetunud, süüdlasliku näoilme järgi, [illegible] sitikmusta peaga mees ei lasknud tal suud paotada; [illegible] nähtavasti ülimalt ärritatud, karjus ta, ilma et [illegible] soovinud kuulata kaasvestlejat ja vältides tema pilku:

«Otsekohe tagandage töölt Mittšenko. Meie ei [illegible] kõikselt vaadata pealt seda, mis teie juures toimub. [illegible] hotskil tuleb revolutsioonilise kohtu ees vastust [illegible] ta areteeritud? Jah? ... Ma tahan peale käia, et ta [illegible] lastaks!» lõpetas ta karmilt ja pööras ärritatud näo [illegible] šuki poole; ta polnud veel täielikult enesevalitsemist tagasi saanud ja küsis järsult: «Mida soovite?»

«Teie olete Abramson?»

«Jah.»

Buntšuk andis talle dokumendid ja kirja ühelt [illegible] vastutavamalt Petrogradi seltsimehelt, istus ise [illegible] dusse, aknalauale.

Abramson luges kirja tähelepanelikult läbi, [illegible] naeratades (tal oli piinlik oma järsu käratuse [illegible] palus:

«Oodake veidi, kohe kõneleme teiega.»

Ta laskis higiseks läinud raudteelase minema, [illegible] hetke pärast tuli tagasi, tuues kaasa suurekasvulise kaadriohvitseri rühiga sõjaväelase, kelle raseeritud [illegible] sinendas piki alumist lõualuud raiutud haava arm.

«See on meie sõjalis-revolutsioonilise komitee liige. [illegible] tuttavaks. Teie, seltsimees ... andestage, ma [illegible] teie nime.»

«Buntšuk.»

«... seltsimees Buntšuk ... Teie olete vist eriala poo[illegible] kuulipildur.»

«Jah.»

«Seda ongi meil vaja!» naeratas sõjaväelane.

Naeratusest lõi ta haava-arm kogu pikkuses, kõrva[illegible] kuni lõuani roosatama.

«Kas teie saate võimalikult lühikese ajaga organisee[illegible] meile kuulipildujakomando töölistest-punakaartlas[illegible] küsis Abramson.

«Ma püüan. Küsimus on ajas.»

«Noh, kui palju teil aega vaja läheb? Nädal, kaks, [illegible]» küsis sõjaväelane Buntšuki poole kummardudes [illegible] naeratas lihtsalt, ootavalt.

«Mõni päev.»

«Väga hea.»

Abramson hõõrus otsaesist, ütles märgatava ärritusega [illegible]

«Tiarnisoni väeosad on äärmiselt demoraliseeritud, neil [illegible] reaalset väärtust. Meie, seltsimees Buntšuk, nagu [illegible] teisedki igal pool, loodame tööliste peale. Madru[illegible] jah, aga sõdurid ... Seepärast tahakski, et saate [illegible] et oleksid omad kuulipildurid.» Ta näppis siniseid [illegible]eröngaid, küsis murelikult: «Kuidas on teil aine[illegible] kindlustuse suhtes? Noh, me korraldame selle. Kas [illegible] täna lõunat söönud? No muidugi mitte!»

«Kui palju oled sa nälgima pidanud, vennas, et sa [illegible] pilguga eraldad söönu näljasest, ja kui palju oled [illegible] hada või hirmu läbi elanud, enne kui sul ilmus juus[illegible] see hall salk?» mõtles Buntšuk heldinud sõbralik[illegible], vaadates Abramsoni sitikmustale peale, millel [illegible] pool valendas pimestavalt hele hall juuksesalk. [illegible] sammudes saatjaga Abramsoni korteri poole [illegible] Buntšuk ikka veel temale: «Vaat see on mees, see [illegible]! Temas on vihast tarmu ja samal ajal on säi[illegible] headus, inimlikkus. Ta ei kõhkle nime alla viska[illegible] mingisuguse saboteerija Verhotski surmaotsusele

ja samal ajal oskab säästa seltsimeest ja hoolitseda [illegible] eest.»

Veel täielikult meeldiva mulje mõju all, mille [illegible] kokkusaamine Abramsoniga, jõudis ta tema [illegible] kuskil Taganrogi tänava lõpus, puhkas väikeses [illegible] tuid täiskuhjatud toas, sõi lõunat, esitas korteriperenaisele Abramsoni kirjakese, — heitis voodisse. [illegible] mäletanudki kuidas.

5

Neli päeva töötas Buntšuk hommikust õhtuni [illegible] tega, keda parteikomitee oli saatnud tema käsutusse. Neid oli kuusteist meest. Elukutselt, vanuselt ja [illegible] rahvuselt kõige mitmekesisemad inimesed. Kaks [illegible] mistöölist, Poltaava ukrainlane Hvõlõtško, [illegible] kreeklane Mihhalidi, laduja Stepanov, kaheksa [illegible] töölist, söeraiuja Zelenkov Paramonovi kaevandusest, kõhetu pagar armeenlane Gevorkjants, kvalifitseeritud lukksepp vene sakslane Johann Rehbinder, kaks [illegible] töölist, ja seitsmeteistkümnenda lähetuskirja [illegible] naine, kes kandis vateeritud sõdurivammust ja [illegible] suuri, mitte jala järgi saapaid.

Tema käest kinnist kirja vastu võttes küsis [illegible] ilma tema tuleku otstarvet aimamata:

«Kas te võite tagasiteel staapi sisse astuda?»

Naine naeratas, kohmetu liigutusega [illegible] rätiku alt välja tulnud laia juustesalku, ütles aralt:

«Mind saadeti teie juurde...» ja hetkelist [illegible] võites jäi kogelema, «kuulipilduriks.»

Buntšuk punastas sügavalt.

«Kas nad on seal peast põrunud või? On's [illegible] naispataljon või mis?... Andke andeks, aga teie [illegible] on see sobimatu tegevus: töö on raske, läheb vaja [illegible] jõudu... Mis see siis on?... Ei, ma ei või teid [illegible] võtta!»

Kortsus kulmul avas ta kirja, vaatas põgusalt läbi [illegible] tuspaberi, kus oli lühidalt öeldud, et tema käsutusse [illegible] detakse partei liige seltsimees Anna Pogudko, ja [illegible] mitu korda üle Abramsoni poolt lähetuspaberile [illegible] lisatud kirjakese.

«Kallis sm. Buntšuk!

[illegible] teie juurde tubli seltsimehe Anna Pogudko. [illegible] andsime järele tema tungivaile pealekäimistele, ja [illegible] saates loodame, et Te teete temast vahva kuulipil[illegible]. Ma tunnen seda neiut. Teda Teile soojalt soovitades [illegible] ühte: ta on väärtuslik töötaja, aga äge, pisut [illegible] (noorus pole veel taltunud), hoidke teda [illegible] meeletuist tegudest, säästke teda.

[illegible]menteerivaks koosseisuks, tuumaks on Teil kaht[illegible] need kaheksa metallitöölist; nende hulgast juhin [illegible] sm. Bogovoile. Väga tubli ja revolutsioonile [illegible] seltsimees. Teie kuulipildurite salk on koosseisult [illegible]vaheline, see on hea: ta saab võitlusvõimelisem. [illegible] õppust. On teateid, nagu valmistuks Kale[illegible] vastu välja astuma.

Seltsimeheliku tervitusega

S. Abramson.»

[illegible] heitis pilgu tema ees seisvale neiule (asi toi[illegible] keldriruumis ühes Moskva tänava majas, kus leidis [illegible] öppus). Napp valgus ähmastas ta nägu, tegi näo[illegible] ebaselgeiks.

«[illegible], mis siis?» ütles ta lahkusetult, «kui see on teie [illegible] soov... ja Abramson palub ka... Jääge.»

[illegible]alist «maksimit» ümbritseti tihedalt igast kül[illegible] riputi tema kohal kobaratena, toetudes eelmiste sel[illegible], jälgiti ahnelt-uudishimutsevate silmadega, kui[illegible] ta Buntšuki osavate käte all jõudsalt osadeks lagu[illegible]. Buntšuk pani ta uuesti kokku täpsete, kaalutletult [illegible] liigutustega, seletas üksikute osade ehitust ja [illegible], õpetas tarvitamisviise, näitas suunamist, sihti[illegible], seletas derivatsiooni mõõte trajektooril, kuuli ülimat [illegible]. Õpetas, kuidas asetuda lahingu ajal, et [illegible] saada tabamust vaenlase tulistuse all; ise heitis [illegible] kaitsevärviga kaetud kilbi taha, kõneles [illegible] kohavalikust, lindikastide asetusest.

[illegible] õppisid kergesti peale pagar Gevorkjantsi. Sellel [illegible] asi kuidagi: kuipalju Buntšuk talle näitaski

lahtivõtmise korda, — ikka ei suutnud ta meeles pidada ajas segi, oli nõutu, sosistas hämmelduses:

«Miks ei tule välja? Ah, mis ma'nd... vabandust see käib siin. Jälle ei tule välja!...» hüüatas ta mseti heites. «Mispärast?»

«Vaat sellepärast!» narris teda tõmmunäoline Bogovo kellel otsaesisel ja põskedel sinendas püssirohutäpikesi. «Sellepärast ei tule välja, et sa oled juhm! Nii käib seest näitas ta, kindlalt asetades kuulipildujaosa õigesse kohta. «Mina tundsin juba lapsest saadik huvi sõjaasjandusi vastu,» üldise naerulagina saatel suskas ta sõrmega sinistele täpikestele oma näol, «tegin suurtüki, see trükes, — sain kannatada. Selle eest aga ilmutan nüüd andekust.»

Ja tõesti õppiski ta kergemini ja kiiremini kui kõik teised kuulipilduja-asjanduse ära. Maha jäi ainult Gavorkjants. Kõige sagedamini kuuldus tema nutuni pahane hääl:

«Jälle pole õige! Miks? — ei tea!»

«Küll on eesel, küll on eesel! Kogu Nahhitševanis on üksainus niisugune!» pahandas kreeklane Mihhalidi.

«Haruldaselt taibutu!» nõustus tagasihoidlik Rehbinder.

«See on midagi muud kui kringlitainast sõtkudes» turtsus naerda Hvõlõtško, ja kõik muhelesid heasüdamlikult.

Ainult Stepanov hüüdis punastudes, ärritatult:

«Tarvis on seltsimehele näidata, aga mitte hambaid irevile ajada!»

Teda toetas Krutogorov, suur, tugevakäeline, pungsilmne, elatanud depootööline.

«Naerate, logardid, aga asi ei nihku! Seltsimees Buntšuk, taltsuta oma veidrikke või kihuta nad kus kurat! Revolutsioon on hädaohus, aga nemad muudkui lõkerdavad!» kõneles ta bassihäälega, vehkides sepahaamri taolise rusikaga.

Elava teadmishimuga süvenes kõigesse Anna Pogudko. Ta käis järelejätmatult Buntšukile küsimustega peale haaras teda kohmaka sügispalitu käistest, oli vahelpidamata kuulipilduja juures.

«Aga kui vesi jahutusümbrikus ära külmab — mis siis? Aga kuidas suure tuule puhul kõrvalekaldumine on? Aga kuidas see on, seltsimees Buntšuk?» ründas ta Buntšukki küsimustega ja ootavalt tõstis temale suuri muutuku ja sooja säraga musti silmi.

Tema juuresolekul tundis Buntšuk end kuidagi ebamugavalt; nagu kätte makstes selle ebamugavuse eest tuhlus temasse kõrgendatud nõudlikkusega, oli allakriipsutatult jahe, aga tundis midagi erutavat, ebatavalist, kui Anna hommikuti korrapäraselt, täpselt kell seitse, astus keldrisse, käed külmakartlikult rohelise vateeritud vamsuse varrukaisse topitud, kiibates suurte sõdurisaabaste taldadega. Ta oli Buntšukist pisut lühem, turd ja tüse, nagu on tavaliselt kõik terved, füüsilist tööd tegevad tatarlapsed, — võib-olla pisut vimmas, ja vahest koguni mitu, kui mitte arvata suuri jõulisi silmi, mis kummaliselt kaunindasid teda üleni.

Nelja päeva jooksul ei olnud Buntšuk jõudnud vaadatagi, missugune ta õieti oli. Keldris oli poolpime, peaaegi polnud sobiv ega olnud aegagi silmitseda tema nägu. Viienda päeva õhtul väljusid nad koos. Anna läks ees; ilmasele astmele jõudes pöördus Buntšuki poole mingiguguse küsimusega, ja see otse jahmus sisemiselt, kui oli õhtuvalguses heitnud pilgu neiule. Harjunud liigutusega juukseid kohendades ootas Anna ta vastust, pea pisut taha heidetud, pilk silmanurgast temale suunatud. Kuid Buntšuk ei kuulnud; aeglaselt läks ta trepist üles, kogistatud magus-valusast tundest. Pingutuse mõjul (oli tulikas ilma rätikut peast võtmata juukseid seada) hikusid Annal veidi loojuva päikese valguses roosatavad tõrmed. Suujooned olid mehised ja samal ajal — lapselikult õrnad. Kergitatud ülahuult tumendas kerge karvaude, tõstes teravamalt esile naha tuhmi valgedust.

Buntšuk kummardas pea nagu hoobi all, — ütles naljatava paatosega:

«Anna Pogudko... kuulipildur number kaks, sa oled kaunis nagu kellegi õnn!»

«Rumalus!» ütles Anna kindlalt ja naeratas. «Rumalus, seltsimees Buntšuk!... Ma küsin: mis kella ajal me läheme laskerajale?»

Naeratuse mõjul muutus ta kuidagi lihtsamaks, lähedasemaks, maisemaks. Buntšuk seisatas tema kõrval; juh-

milt vaadates tänava lõppu, kuhu oli takerdunud päike, ujutades kõik üle purpurse tulvaga, vastas tasa:

«Laskerajale? Homme. Kuhupoole sa lähed? Kus ei elad?»

Anna nimetas mingisuguse agulitänavakese. Nad hakkasid koos minema. Tänavanurgal jõudis neile järele Bogovoi.

«Buntšuk, kuule! Kuidas me siis homme kogunemi?»

Teel seletas Buntšuk, et koguneda tuleb Vaikse mehetaha, sinna toovad Krutogorov ja Hvõlõtško voorimehed kuulipilduja; kogunemine on kell kaheksa hommikul. Bogovoi läbis nendega koos kaks kvartalit, jättis hüvasti. Buntšuk ja Anna Pogudko sammusid mõni minut vaikides. Anna küsis, heites kõrvalt põgusa pilgu:

«Te olete kasakas?»

«Jah.»

«Endine ohvitser?»

«Noh, mis ohvitser ma olen!»

«Kust te pärit olete?»

«Novotšerkasskist.»

«Kas olete ammu Rostovis?»

«Mõni päev.»

«Aga enne seda?»

«Olin Petrogradis.»

«Mis aastast olete parteis?»

«Tuhande üheksasaja kolmeteistkümnendast.»

«Aga kus on teie perekond?»

«Novotšerkasskis,» pomises ta kiiresti ja sirutas pehkvalt käe. «Oota, lase mul küsida: sa oled pärit Rostovist?»

«Ei, ma olen sündinud Jekaterinoslavštšinas, aga vähemasel ajal elasin siin.»

«Nüüd hakkan mina küsima... Ukrainlanna?»

Anna kõhkles hetke, vastas kindlalt:

«Ei.»

«Juuditar.»

«Jah. Mis on? Kas mind reedab keel?»

«Ei.»

«Aga millest sa taipasid, et ma olen juuditar?»

Püüdes tema käigutakti sattuda, oma sammu vähendades, vastas Buntšuk:

«Kõrv, kõrva kuju ja silmad. Aga muidu on sinus [illegible] oma rahvusest...» Järele mõtelnud, lisas juurde: «[illegible] on hea, et sa meie juures oled.»

«Miks?» tundis neiu huvi.

«Vaata: juutide kohta on kujunenud arvamus, ja ma [illegible], et paljud töölised mõtlevad nii — ma olen ju ise [illegible],» tähendas ta möödaminnes, «et juudid ainult [illegible], aga ise tulle ei lähe. See on ekslik, ja sina oled [illegible] tõendiks selle väite ekslikkuse kohta. Kas [illegible] õppinud?»

«Jah, ma lõpetasin möödunud aastal gümnaasiumi. Ja [illegible] haridus on teil? Ma küsin seda sellepärast, [illegible] paljastab teie mittetöölislikku päritolu.»

«Ma olen palju lugenud.»

Nad läksid aeglaselt. Anna tiirutas meelega mööda [illegible], ja jutustanud lühidalt endast, jätkas küsimuste esitamist Kornilovi väljaastumise kohta, Piiteri [illegible] meeleolu kohta, Oktoobrirevolutsiooni kohta.

[illegible] kail plaksatasid märjalt püssipaugud, katkendlikult piitsutas vaikust kuulipilduja. Anna ei jätnud küsimata:

«Mis süsteemi?»

«Lewis.»

«Missugune osa lindist on kulutatud?»

Buntšuk ei vastanud, imetledes prožektori oranži, [illegible] härmaga ülepuistatud kombitsat, mis pikakäelisena sirutus ankrusolevalt traalerilt loojakus põleva [illegible] kõrgusse.

Kõndinud tundi kolm inimestest tühjas linnas, lahkusid nad maja värava ees, kus elas Anna.

Buntšuk läks kodu poole, soojendatud ebateadlikust [illegible] rahuldustundest. «Hea seltsimees, tark tütarlapsi Saime temaga nii head juttu ajada — ja süda läks [illegible] soojaks. Olen selle ajaga päris mühkamiks muutunud, aga sõbralik läbikäimine inimestega on hädavajalik, muidu kuivad ära nagu sõduri suhkar...» mõtles ta, [illegible] iseend ja saades ise aru, et petab.

Abramson, kes oli nüüdsama tulnud sõjalis-revolutsioonilise komitee istungilt, hakkas pärima kuulipildurite [illegible] kohta; muuseas küsis ka Anna Pogudko kohta:

«Kuidas ta on? Kui ei sobi, — me võime suunata ta teisele tööle, asendada.»

«Ei, mis sa'nd!» ehmus Buntšuk. «Väga andekas tüü-ruk!»

Ta tundis peaaegu vastupandamatut soovi kõnetada Annast ja hoidis end tagasi ainult suure tahtepingutuse varal.

6

25-nda novembri keskpäevaks tõmmati Rostovi juurde Novotšerkasskist kokku Kaledini väed. Algas pealetung. Piki raudteeliini läksid mõlemal pool raudteetammi Aleksejevi ohvitseride-väesalga hõredad ahelikud. Paremal tiival liikus tihedamalt junkrute halle kogusid. Kindral Popovi väesalga vabatahtlikud tulid ringi ümbri väikese punasavise jääraku vasakul tiival. Mõned, näi-des eemalt tillukeste hallide tombukestena, hüppasid jäärakusse; teisele poole välja jõudes, kogunesid, peatusid liikusid edasi.

Nahhitševani linnaäärtel laialipaiskunud punakaart-laste ahelikus avaldus kärsitut rahutust. Töölised, kelle-dest paljud olid esimest korda püssid kätte võtnud, tund-sid hirmu, roomasid, määrides oma musti palituid sügi-sese poriga; mõned tõstsid pead; vaatlesid valgete kau-geid, vahemaa läbi vähendatud kogusid.

Kuulipilduja juures ahelikus oli Buntšuk põlvili tõus-nud ja vaatas läbi binokli. Eelmisel päeval oli ta vahe-tanud oma kohmaka sügispalitu sineli vastu, tundis end selles harjunult, rahulikuna.

Tuli avati ilma komandota. Inimesed ei kannatanud pinevat vaikust välja. Vaevalt raksatas esimene pauk, kui Buntšuk vandudes püsti kargas, hüüdis:

«Lõ-pe-ta-da! . . .»

Ta hüüu mattis kinni tihe laskude ragin, ja Buntšuk lõi käega; püüdes tulistamisest üle karjuda, komandas Bogovoile: «Tuld!» See kummardus luku kohale naera-tava, aga mullakarva näoga, pani sõrmed kuulipilduja kukla käepidemetele. Tuttav ragin tungis Buntšuki kuul-meisse. Hetke vaatas ta teraselt vaenlase mahaheitnud

ahelikku suunas, püüdes tabamust kindlaks teha, siis kar-gas püsti ja jooksis piki ahelikku teiste kuulipildujate juurde.

«Tuld!»

«Anname! . . . Ho-ho-ho-hoo! . . .» müristas Hvõlõtško, pöörates tema poole heitunud ja õnneliku näo.

Keskelt kolmanda kuulipilduja juures olid mitte päris paaldatavad poisid. Buntšuk jooksis nende juurde. Poo-lel teel ta kummardus alla, vaatas binoklisse: klaaside sügiseks tõmbunud sõõrides paistsid liikuvad hallid tom-bukesed. Sealt anti täpne, ümar kogupauk. Buntšuk kuk-kus ja juba lamades tegi kindlaks, et kolmanda kuuli-pilduja sihik ei ole õige.

«Madalamalt! Kuradid! . . .» karjus ta vääneldes, piki ahelikku edasi roomates.

Tema kohal venitasid kuulid lähedast surmavilinat. Aleksejevlased tulistasid täpselt, nagu õppusel.

Nina näotult kõrgele püsti ajanud kuulipilduja juu-res lamasid siruli toimkonnamehed: sihtur kreeklane Mihhalidi oli võtnud sobimatult kõrge sihi ja kõrvetas ilma vahet pidamata, raisates lintide tagavara; tema kõrval hädaldas kohkunud, roheliseks tõmbunud Stepa-nov; tagapool lamas küürus nagu kilpkonn, pea maa ligi peidetud, veidi kergitades end väljasirutatud har-kis jalgadel, raudteelane, Krutogorovi sõber.

Tõuganud Mihhalidi kõrvale, vidutas Buntšuk sihti-mist proovides kaua silmi, ja kui ta siis rabas ning kuulipilduja võpatades hakkas tema käte all rütmiliselt tõputlema, — tulid ilmsiks ka tagajärjed: järkjooksu-dega edasi liikuv junkrute salgake pudenes künkalt tagasi, kaotades ühe mehe saviliivasel paljakul.

Buntšuk läks oma kuulipilduja juurde tagasi. Kahvatu Bogovoi (püssirohuplekid ta näol sinendasid heledamalt) lamas küljel, sidus vandudes kinni lihahaava jalas.

«Lase, kurivaim! . . .» karjus kõrval lamav tulipunaste mustega punakaartlane, end neljakäpukile ajades. «Lase! Kas sa ei näe, et tungivad peale?!»

Ohvitseride väesalga ahelikud liikusid paraadi-järk-jooksuga piki raudteetammi.

Bogovoi asemele asus Rehbinder. Hakkas tulistama pravalt, säästlikult, ilma ägeduseta.

Vasakult tiivalt aga kargas jänesehüpetega [illegible] Gevorkjants, kukkus iga temast ülelendava kuuli [illegible] lähenes ohkides Buntšukile:

«Midagi ei tule välja!... Ei lase!»

Buntšuk, kes end peaaegu ei varjanud, jooksis [illegible] murdjooneliselt mahaheitnud ahelikku.

Nägi juba eemalt: Anna seisab põlvili kuulipilduja [illegible] res, käega lükkab näole langevat juuksesalku [illegible] vaatab käe alt vaenlase ahelikule.

«Heida maha!...» hüüdis Buntšuk, tõmbudes [illegible] hirmust tema pärast, tundes verd pähe tõusvat. «[illegible] maha, kas kuuled!...»

Anna vaatas tema poole — ja jäi endiselt seisma. [illegible] šuki huultelt kippus paiskuma kiviraske sõimusõna. [illegible] jooksis Anna juurde, surus ta vägisi maha.

Kilbi taga nohises Krutogorov.

«On kinni jäänud! Ei lähe!» sosistas ta [illegible] Buntšukile; ta otsis silmadega Gevorkjantsi, hakkas [illegible] läkatades karjuma: «Plehku pani, kurivaim! Su [illegible] uputusaegne ihtüosaurus pani plehku... Ta [illegible] hinge ära oma oigamistega!... Ei lase töötada! [illegible]

Ussi moodi vingerdades roomas Gevorkjants [illegible] Ta ajamata habeme mustadel tüügastel oli kuivanud [illegible] Krutogorov pööras higist härjakaela, vaatas [illegible] temale, — hakkas kisendama, laskmise mürinat [illegible] tades:

«Kuhu sa lindid oled pannud?... Imeelukas! ... [illegible] šuk! Buntšuk! Vii ta ära — ma tapan ta!...»

Buntšuk pusis kuulipilduja kallal. Kuul plõksatas [illegible] vasti vastu kilpi — ja ta tõmbas käed ära nagu [illegible] küljest.

Kui kuulipilduja oli korda seatud, hakkas Buntšuk [illegible] tulistama. Sundis kartmatult edasijooksvaid [illegible] lasi maha heitma ja roomas eemale, silmadega [illegible] varjet.

Vaenlase ahelikud nihkusid lähemale. Läbi [illegible] näha, kuidas valgekaartlased tulid, püssid [illegible] harva maha heites. Nende tuli muutus ägedamaks. [illegible] kaartlaste ahelikus olid seltsimehed juurde roomates [illegible] kolmelt võtnud püssid ja padrunid — surnutele [illegible] vaja... Krutogorovi kuulipilduja kõrval lamava [illegible]

[illegible] Anna silmade all tabas kuul ahelikus noort poisikese- [illegible] punakaartlast. Kaua viskles ja korises ta, peksis [illegible] sääremähistega kaetud jalgadega, ja lõpuks, laiali- [illegible] kätele toetudes, kergitas end, ägises veidi, heitis [illegible] viimset korda õhku välja hingates. Buntšuk vaatas [illegible] Annale. Tütarlapse määratu suurtes, pärani ava- [illegible] silmades paisus rahutu hirm. Ilma pilgutamata vaa- [illegible] ta tapetud poisi jalgadele, mida katsid narmenda- [illegible] kulunud sõdurimähised, ei kuulnud, kuidas [illegible] karjus talle otse näkku:

«Lint!... Lint!... Anna siia!... Tüdruk, anna lint!»

[illegible] tiibhaaranguga tõrjusid kaledinlased puna- [illegible] aheliku tagasi. Nahhitševani eeslinna tänavail [illegible] taanduvate punakaartlaste mustad palitud ja [illegible] Äärmine kuulipilduja paremal tiival sattus val- [illegible] kätte. Kreeklase Mihhalidi laskis lähedalt maha [illegible] portupee-junkur, teine kuulipildur pisteti tääkidega [illegible] nagu õppemakett; komandost jäi terveks ainult [illegible] Stepanov.

[illegible] peatus, kui traalereilt lendasid esi- [illegible] mürsud.

«Ahelikku!... Minu järel!...» hüüdis ette joostes [illegible] Buntšukile tuttav revolutsioonikomitee liige.

Punakaartlaste ahelik õõtsatas ja läks loogeldes pea- [illegible] Buntšukist ja end tema ligi suruvaist Krutogo- [illegible] Annast ja Gevorkjantsist möödusid kolm meest [illegible] kõrvuti. Üks suitsetas, teine koputas käigu [illegible] püssilukuga vastu põlve, kolmas silmitses kesken- [illegible] oma palitu määrdinud hõlmu. Tema näol, vurru- [illegible] süüdlaslik muie — nagu ei läheks ta mitte [illegible] vaid tuleks koju sõpradevaheliselt olengult ja [illegible] määrdinud palitut teeks kindlaks karistuse [illegible] mille riiakas naisuke talle osaks saada laseb.

«[illegible] nad on!» hüüdis Krutogorov, osutades kaugele [illegible] ja selle taga askeldavaile hallidele inimkogu- [illegible]

«Aseta kohale!» nagu karu pööras Buntšuk kuulipilduja [illegible] ringi.

Kuulipilduja südi kõne sundis Annat kõrvu kinni top- [illegible] Ta kükitas maha, nägi, kuidas varbaia taga vaibus [illegible] hetke pärast aga hakkas sealt rütmiliselt prah-

vatama kogupauke, ja puurides nähtamatuid auke [illegible] sombusesse puldanisse lendasid üle peade kuulid.

Trummipõrinana pragises järgutituli, kuivalt [illegible] läbi kuulipildujate juures siuglevad lindid. [illegible] gud lõhkesid täiskõlaliselt ja küpselt. Poolragiseva, [illegible] vinguva ulumisega lendasid otsekui rõhudes üle [illegible] mürsud, mida saatsid mustamerelased traalereilt. [illegible] nägi, kuidas üks suurekasvuline punakaartlane, [illegible] moodi põetud vurrudega, tallenahast müts peas, iga [illegible] puhul tahtmatult kummardus ja karjus:

«Tõmba neile, Semjon, tõmba! Tõmba neile [illegible] malt!»

Mürske langeski tõepoolest tihedamalt. Meremehed [illegible] õige kauguse leidnud, tulistasid nüüd kombineeritult. Aeglaselt eemalduvate kaledinlaste üksikuile [illegible] tõmmati peale tihe šrapnellituli. Üks [illegible] mürsk lõhkes keset taanduvat vaenlase [illegible] Halkjaspruun lõhkemissammas paiskas inimesed [illegible] lehtri kohal hajus maha langedes suits. Anna [illegible] binokli kõrvale, aietas, kattis õudusest kõrvetatud [illegible] määrdinud kätega, — ta nägi klaaside lähedases [illegible] lõhkemise vesipüksikeerist ja teiste hävingut. [illegible] spasm pigistas ta kõri kokku.

«Mis on?» hüüdis Buntšuk tema poole kummardudes.

Anna surus hambad kokku, ta pärani avatud [illegible] olid tuhmid.

«Ma ei suuda...»

«Võta end kokku! Sina... Anna, kas kuuled? [illegible] led?... Nii ei tohi!... Ei tohi!...» koputas talle [illegible] käskiva hüüdega.

Paremal tiival, väikese kõrgendiku lähiseil orus [illegible] nes vaenlase jalavägi. Buntšuk märkas seda; [illegible] kuulipildujaga sobivamale kohale, võttis ta kõrgendiku ja oru tule alla.

Ta-ta-ta-ta-ta-ta!... Ta-ta-ta-ta-ta-taak! — töötas [illegible] binderi kuulipilduja ebaühtlaselt, katkendlikult.

Sammu kakskümmend eemal karjus kellegi [illegible] vihane hääl:

«Kanderaam!... Ei ole kanderaami?... Kanderaam!...»

«[illegible]-i-ik...» laulis venivalt rindesõdurist rühmaülema [illegible] skaheksateist... Rühm, tuld!»

[illegible] poole hakkasid karmi maa kohal alla liueldes [illegible] esimesed lumehelbed. Tunni aja pärast kattis [illegible] kleepuv lumi kergelt välja ja langenute savimuld[illegible] tombukesi, mis olid närtsinult maas igal pool, kus [illegible] tungides ja taandudes olid tammunud võitlejate [illegible].

[illegible] eemaldusid kaledinlased.

[illegible] noorest lumest ähmaselt valendaval ööl oli Buntšuk kuulipilduja-valvetõkkes. Krutogorov oli tõmmanud [illegible] hangitud uhke hobuseteki üle pea, sõi märga kiu[illegible], sülitas, vandus poolvaljusti. Siinsamas aguliõue [illegible] soojendas Gevorkjants plotski kohal siniseid, [illegible] kõnksu kiskunud sõrmi, Buntšuk aga istus tsin[illegible] padrunikastil, kattes sinelihõlmaga külmakartlikult [illegible] Annat, — tõmbas lahti ta kõvasti vastu silmi [illegible] käsi, aeg-ajalt suudles neid. Rasked olid huul[illegible] tulema harjumatud õrnusesõnad.

«[illegible], kuidas see siis on?... Sa olid ju kange... Anja, [illegible], võta end kokku!... Anja!... Armas... Sõb[illegible]... Sa harjud sellega... Kui uhkus ei luba sul ära [illegible], siis ole teistsugune. Aga tapetuile ei tohi nii [illegible]... Mine mööda — ja lõpp! Ära anna mõtetele [illegible] talitse neid. Näed sa: kuigi sa kõnelesid, aga naise[illegible] saab sinu üle võitu.»

Anna vaikis. Ta käed lõhnasid sügisese maa ja naise[illegible] järele.

[illegible] sadav lumi kattis taevast tuhmi maheda [illegible]. Uimases suikes olid tardunud õu, lähedane väli, [illegible] linn.

7

[illegible] päeva käisid lahingud Rostovi all ja Rostovis [illegible].

[illegible] tänavail ja tänavate ristmeil. Kaks korda [illegible] punakaartlased Rostovi vaksali ära ja mõlemal [illegible] sealt vaenlase jälle välja. Kuue päeva jooksul [illegible] vange ei ühelt ega teiselt poolt.

[illegible] novembri õhtu eel nägi Buntšuk, möödudes

Annaga kaubajaamast, kuidas kaks punakaartlast vangi võetud ohvitseri maha lasksid; ütles ärapöördunud Annale pisut väljakutsuvalt:

«See on tark tegu! Tappa tuleb neid, hävitada halastamatult! Nemad ei anna meile armu, ja meie ei vajagi seda, pole tarvis ka nende peale halastada. Kuradit! Pühkida maa pealt see saast! Ja üldse — ilma halemeelsete tunneteta, kui küsimuses on revolutsiooni saatus. Õigus on neil, nendel töölistel!»

Kolmandal päeval jäi Buntšuk haigeks. Ööpäeva püsis jalul, tundes alalist kasvavat iiveldust, nõrkust kogu kehas, — pea täitus malmise kuminaga ja ärevõitmatu raskusega.

Punakaartlaste segipaisatud salgakesed lahkusid linnast 2-sel detsembril koidu ajal. Toetatuna Anna ja Krutogorovi poolt läks Buntšuk vankri järel, millel oli kuulipilduja ja haavatud. Suure pingutusega kandis ta oma lõdvaks muutunud jõuetut keha, nagu unes liigutas raudkangeid jalgu, kohtas Anna kauget kutsuv muralikku pilku, ja nagu eemalt tajus ta kõrv tema sõnu:

«Istu vankrisse, Ilja. Kuuled? Kas mõistad mind, Iljuša? Palun sind, istu, sa oled ju haige!»

Kuid Buntšuk ei mõistnud tema sõnu, ei mõistnud ka seda, et teda murrab tüüfus, on teda nõrgestanud ja temast juba võitu saanud. Kuskil väljaspool peksisid, ilma teadvusse tungimata, võõrad ja imelikud tuttavad hääled, kuskil vahemaa taga põlesid meeletu rahutus tules Anna mustad silmad, — kummaliselt kõikudes kobrutas Krutogorovi habe.

Buntšuk haaras sageli peast kinni, surus õhetava punase näo vastu oma laiu käsi. Talle näis, et ta silmist niriseb verd, kogu maailm aga, ääretu, püsimatu, eraldatud temast mingi nähtamatu eesriidega, ajab ega püsti, kipub jalge alt kaduma. Ta soniv kujutlus voolu uskumatuid kujusid. Ta peatus tihti, pani vastu Krutogorovile, kes tahtis teda vankrisse asetada.

«Ei taha! Oota! Kes sa oled?... Aga kus Anna on?... Anna mulle tombuke mulda... Neid aga hävita — kuulipilduja juurde minu komando järgi! Otsesihtimisega!... Oota! Palav on!...» kähises ta, tõmmatsa Anna käte vahelt oma käe.

Ta asetati vägisi vankrisse. Hetke kestel tajus ta jõel mingisuguste mitmekesiste lõhnade teravat segu, kirmuga püüdis teadvust tagasi tuua, endast võitu saada — aga ei saanud. Ta kohal sulgus must, hääletu, paisuv tühjus. Ainult kuskil kõrguses põles süsijalt hingi lapike opaalset sina ja ristusid kuldsete välkude sikaakid ning silmused.

8

Katuselt kukkusid õlest kollaseks värvunud jääpurikad, purunesid klaasise kõlaga. Külas õitses sulailm kõikudega ja paljakutega; nuusutledes kõndisid tänavail karvuajamata lehmad. Kevadiselt siristasid varblased, jaheldades õuedes kokkukuhjatud haohunnikuis. Väljakul ajas Martin Šamil taga õuest ärajooksnud rammujat punast hobust. Kiuline saba püsti, sugemata lakk lehvimas tuules, kihutas hobune ringi, lõi takka üles, pildus kapjadelt kaugele sulalume kämpe, tegi väljakul tiire, peatus kirikutara juures, nuusutas telliskive; laskis perekirest lähemale, kõõritas violetset silma päitsetele tema kaes ja sirutas jälle selga metsikus kapakus.

Jaanuar hellitas maad pilvise sooja ilmaga. Donile vaadates ootasid kasakad enneaegset suurvett. Miron Grigorjevitš seisis sel päeval kaua tagaõues, vaatas tõmest paisunud luhale, Doni jäisele sinkjashallile rohetusele, mõtles: «Vist ujutab tänavugi üle, nagu mullu. Küll on lund, küll on ikka lund kokku mütnud! Eks maakesel ole raske tema all, — ei saa hingatagi!»

Ainult kaitsevärvi sõduripluus seljas, puhastas Mitka karjaaeda. Valge papaaha püsis imeväel ta kuklas. Higist märjad sirged juuksed langesid otsaesisele. Mitka lukkas neid tagasi määrdinud, sõnniku järgi haiseva käe seljaga. Karjaõue värava juures oli hunnikus külmanud loomasõnnikukänke, nendel tallas kahukas sokk. Lambad surusid end tara ligi. Emast suuremaks kasvanud sõke püüdis imeda, ema kihutas teda pealöökidega tõmema. Eemal sügas end tugiposti vastu rõngassarvelise must kohioinas.

Haviga kollaseks võõbatud uksega aida juures lamas päikesepaistel karvase koonuga kollasekulmuline isa-

koer. Aida välisseintel, katuse ulu all rippusid mõrrad. ätt Grišaka, toetudes kepile, vaatas neile — mõtles nii tavasti lähedasele kevadele ja kalapüügiriistade para damisele.

Miron Grigorjevitš läks rehalasse, mõõtis pere pilguga üle heinakuhjad, hakkas kitsede poolt kistud hirsiõlgi rehaga kokku tõmbama, aga siis ta kõrvu võõraid hääli. Ta viskas reha sao peale, karjaõue.

Jalg kõrvale asetatud, keerutas Mitka pabe hoidis kallikese poolt toredasti väljaõmmeldud kotti kahe sõrme vahel. Tema juures seisid Hristonja Ivan Aleksejevitš. Helesinise atamanlasemütsi võttis Hristonja võidunud suitsupaberi. Karjaõue tud väravale najatudes, sinel eest lahti lõodud, Ivan Aleksejevitš vateeritud sõduripükste taskuis läikiv-raseeritud nägu, millel lõuaotsas mustendas lohuke, tumestas pahameel: nähtavasti oli ta unustanud.

«Tere hommikust, Miron Grigoritš!» teretas tonja.

«Jumal annab tervist, kroonumehed!»

«Tule teiste sekka suitsu tegema.»

«Aitüma. Natukese aja eest suitsetasin.»

Teretanud kasakaid kättpidi, võttis Miron punasepõhjalise karusnahkse mütsi peast, seisvaid valkjaid juukseid ja naeratas.

«Mis head kuulukse, vennad-atamanlased?»

Hristonja vaatas temale ülalt alla, ei vastanud algul ilastas kaua paberit, limpsates seda suure keelega nagu härjal, ja alles siis, kui oli plotski keerutanud, ütles bassihäälega:

«Nii et on asja Mitri poole.»

Mööda kiipas ätt Grišaka. Kandis mõrdade hoides neid väljasirutatud käes. Teda teretades Ivan Aleksejevitš ja Hristonja mütsid maha. Grišaka viis mõrrad majatrepi juurde, tuli tagasi.

«Miks teie siis kodus istute, sõjamehed? endale sooja koha eitede kõrval?» pöördus ta poole.

«Mis on siis?» küsis Hristonja.

sina pea suu, Hristoška! Nagu sa ei teaks?»

tõmala eest, ei tea!» kinnitas Hristonja. «Ausõna, ätt,

tuli hiljaaegu inimene Voronežist, kaupmees, Sergei tuttav või mingi sugulane, — ei tea. No tuli ja räägib, et Tšertkovajal seisab võõras sõja- ikka need bolšakid. Venemaa tuleb sõjaga meie teie aga panete minema koju? Ja sina, reo... Mitka? Miks siis sina vaikid? Mida te mõtlete?»

mõtle me midagi,» naeratas Ivan Aleksejevitš.

see häda ongi, et te midagi ei mõtle!» ägetses Grišaka. «Teid püütakse nagu põldpüüsid paeltesse! kui talumatsid panevad teile käpa peale, kütavad tuumaks...»

Grigorjevitš naeratas tagasihoidlikult; käega pihkede pühkides sahistas Hristonja ammu-ajamata tüügastega; Ivan Aleksejevitš vaatas suitsu Mitkale, selle püstistes kassisilmades aga tulukesi, ja ei saanud aru — kas naeravad ta silmad või põleb neis näljane viha.

veidi aega juttu, jätsid Ivan Aleksejevitš ja hüvasti, kutsusid Mitka eemale jalgvärava

sa eile koosolekule ei tulnud?» küsis Ivan rangelt.

ei lubanud.»

Melehhovite juurde oli aega minna?»

Pahanoogutusega nihutas Mitka papaaha otsaesisele, varjatud vihaga:

tulnud — ja asi sellega. Mis seal kõnelda?»

kõik meie küla rindemehed. Petro Melehhov Tead... otsustati saata küla poolt delegaate kongress. Heitsime liisku, langes meie kolme nii et sõita tuleb minul, Hristanil ja sinul.»

ei sõida,» teatas Mitka kindlalt.

tähendab?» Hristonja kortsutas kulmu ja tal sõduripluusi nööbist kinni. «Lööd omadest Ei passi sulle?»

ju Melehhovi Petkaga...» Ivan Aleksejevitš Hristonja sineli käist, ütles märgatavalt kah-

vatades: «Noh, läki. Siin pole meil nähtavasti midagi teha... Sa ei sõida siis, Mitri?»

«Ei... Kui ütlesin «ei», siis tähendab — ei.»

«Hüvasti!» Hristonja kallutas pea viltu.

«Head õnne!»

Pilku kõrvale pöörates ulatas Mitka talle kuuma käe hakkas tare poole minema.

«Rästik!» ütles Ivan Aleksejevitš poolvaljusti ja ta sõõrmed värisesid lühidalt. «Rästik!» kordas ta valgi mini, eemalduva Mitka laiale seljale vaadates.

Teel astusid nad mööda minnes mõne rindemehe poolsisse ja teatasid, et Koršunov keeldus sõitmast ja ei homme sõidavad nemad kahekesi kongressile.

8-ndal jaanuaril koidu aegu sõitsid Hristonja ja Ivan Aleksejevitš külast välja. Neile andis omal soovil kaasa Jakov Podkova. Paar tublit hobust tiislirakendis läksid kiiresti küla, jõudsid välja künkale. Sulailm oli tee paljaks teinud. Kohati, kus lumi oli kadunud, kleepusid jalased maa külge, saan liikus tõukeliselt, hobusid vedasid hoolega, tõmmates trenge pinguli.

Kasakad läksid saani järel. Kergest hommikukülmast punetav Podkova sammus, raginal purustades saabaitega kõlisevat jääkirmet. Tema näol leegitses puna ainult ovaalne arm sinendas laibalikult.

Tee kõrval, mööda sõmerjat vajunud lund rüblik mäkke Hristonja, ahmides kopsudesse õhku, hingeldades, sest 1916. aastal oli tulnud Dubno all nuusutada saksa lämmatavaid gaase.

Künkal uitasid hoogsalt tuuled. Oli külmem. Kasakad vaikisid. Ivan Aleksejevitš peitis nägu kasukakrae vaiku. Lähenes kauge metsatukk. Seda lõhestades väljus ta künklikule mäeharjale. Metsas pahises tuul ojade. Haraliste tammede tüvesid kirjasid kuldse hallrohusega soomuselised roostenaastud. Kuskil kaugel kõlistas harakas. Ta lendas üle tee, saba küljele pöörates. Tuul kandis teda kõrvale, ja küljele kaldudes hõljus ta kiires lennus, nii et tähniline sulestik välkus.

Podkova, kes oli vaikinud kogu tee, külast ajates, pöördus Ivan Aleksejevitši poole, ütles, ilgesti sõnu eraldades (oli selle lause vist ammu valmis mõtelnud):

«Kongressil püüdke, et asi läheks ilma sõjata. Soovijaid-ei leidu.»

«Arusaadav,» nõustus Hristonja, kadedusega vaadates haraka vabale lennule, ja mõttes võrdles muretut ja õnnelikku linnuelu inimese omaga.

Kamenskajasse jõudsid nad 10-nda jaanuari õhtupoolikul. Mööda suure staniitsa tänavaid liikus tsentlumi poole kasakate salku. Oli tunda märgatavat elavust. Ivan Aleksejevitš ja Hristonja otsisid üles Grigori Melehhovi korteri, aga kuulsid seal, et teda pole kodus. Perenaine, tüse linalakk naine, ütles, et üürnik oli läinud kongressile.

«Kus kohal ta on, noh see kongress ikka?» küsis Hristonja.

«Vististi ringkonnavalitsuses või postimajas,» vastas perenaine, ust ükskõikselt Hristonja nina ees kinni lades.

Kongress oli täies hoos. Suur mitmeaknaline tuba puutis vaevalt mahutada endasse delegaate. Palju kasakaid tungles trepil, koridorides, kõrvaltubades.

«Tule minu järel,» ägises Hristonja, küünarnukkidega töötades.

Tema järel kujunenud kitsasse lõhesse tungis Ivan Aleksejevitš. Peaaegu selle toa ukse juures, kus toimus kongress, peatas Hristonjat keegi kasakas, — häälda-mise järgi otsustades, alamjooksu omi.

«Võiksid ikka tasemini tõugata, latikas!» ütles ta mürgiselt.

«Lase õige mööda!»

«Küllap seisad siingi! Näed — pole kuhugi minna!»

«Lase mööda, sääsk, muidu võtan küüne alla. Litsun puruks!» ähvardas Hristonja ja tõstnud väikesekasvulise kasaka kergelt üles, asetas ta kõrvale, astus edasi.

«Küll on alles karu!»

«Mõrakas atamanlane!»

«Tubli lamavoi! Temaga oleks hea neljatolliseid ajada!»

«Kus tõstis teise kohe kõrvale!»

Liheda salgana seisvad kasakad naeratasid, tahtmatu kaupidamisega silmitsedes Hristonjat, kes oli peajagu kõigist pikem.

Nad leidsid Grigori tagaseina juures. Ta [illegible] kükitades, ajas juttu mingisuguse kasakaga — [illegible] polgu delegaadiga. Siis silmas oma küla mehi — [illegible] rippuvad läikivmustad vurrud väratasid naeratuses.

«Hüü... misuke tuul teid siia kandis? Tere, Ivan Aleksejevitš! Tervist, onu Hristan!»

«Ole terve teretamast,» muheles Hristan, kahmates oma poolearssinalisse kämblasse kogu Grigori käe.

«Kuidas meie omad seal elavad?»

«Jumal tänatud. Saatsid tervist. Isa käskis külastama tulla.»

«Kuidas Petro elab?»

«Petro...» Ivan Aleksejevitš naeratas kohmetult. «Petro ei sõbrusta meiesugusega.»

«Tean. Noh, aga Natalja? Lapsed? Olete juhtunud nägema?»

«Kõik on terved, saatsid tervitusi. Isa paneb [illegible] pahaks...»

Pead pöörates silmitses Hristonja laua taga istuvat presiidiumi. Tema nägi ka tagant paremini kui [illegible] teised. Grigori päris edasi, kasutades väikest [illegible] vaheaega. Jutustades külast, külauudistest, teatas [illegible] Aleksejevitš lühidalt rindemeeste koosolekust, kes [illegible] tema ja Hristonja siia saatnud. Ta hakkas just päring[illegible] kuidas elatakse Kamenskajas, aga sel ajal teatas [illegible] laua taga istujaist:

«Kasakad, kohe hakkab kõnelema kaevandustöölis[illegible] delegaat. Palutakse kuulata tähelepanelikult, ja ka [illegible] pidada.»

Keskmist kasvu mees kohendas ülespoole kamm[illegible] ruugeid juukseid, hakkas kõnelema. Korraga, [illegible] läbilõigatult, vaikis häälte mesilasesumin.

Juba tema tulise, kirest hõõgutatud kõne esimeste [illegible] nade juures tundsid Grigori ja teised võõra veendu[illegible] tugevat mõju. Ta kõneles Kaledini reetlikust poliitikast, [illegible] kes tõukab kasakaid võitlusse Venemaa tööliskl[illegible] talurahvaga, kasakate ja tööliste huvide ühtsusest, [illegible] märkidest, mida taotlevad bolševikud, kasakate [illegible] revolutsiooni vastu võideldes.

«Me sirutame vennaliku käe töötavaile kasakaile [illegible] loodame, et võitluses valgekaartliku jõuguga me leia[illegible]

[illegible] liitlasi rindekasakate näol. Tsaarisõja rinnetel [illegible] töölised ja kasakad üheskoos verd, ja sõjas [illegible] juures ulualust leidnud kodanlike elementidega [illegible] meie olema koos — ja olemegi! Käsikäes me [illegible] võitlusse nende vastu, kes orjastasid töötajaid [illegible] sajandite kestel!» mürises ta pasunahääl.

[illegible]-sindrinahk! Kirevase päralt!...» sosistas Hristonja [illegible] valmustatult ja pigistas nii tugevasti Grigori [illegible]narnukki, et see krimpsutas nägu.

Ivan Aleksejevitš kuulas, suu pisut lahti, pilgutas [illegible] pärast sageli silmi, sosistas:

[illegible]õige! Vaat see on õige!»

[illegible] delegaati kõneles keegi pikakasvuline kaevur, [illegible] nagu saarepuu tuule käes. Ta tõusis, ajas end [illegible] nagu oleks ta kokkupandav, vaatles paljusilmalist [illegible] ja ootas kaua, kuni vaikib jutukõmin. See [illegible] oli praamiköie taoline: sõlmiline, tugev, kuivetu, [illegible] roheliselt vastu nagu patineeritud. Tema näo [illegible] mustendas tillukeste ärapestamatute täppidena [illegible], ja niisamasuguse sõeläikega änglesid tuhmid, [illegible] pimeduse ja maaüsa mustade lademete mõjul [illegible] silmad. Ta raputas lühikesi juukseid, rabas ru[illegible] pigistatud kätega — nagu kirka lõi sisse.

[illegible] seadis rindel sisse surmanuhtluse sõdurite jaoks? [illegible]ilov! Kes ühes Kalediniga kägistab meid? Tema!» [illegible] hakkas kiiresti, korrates karjuma: «Kasakad! Vennad! [illegible]nnad! Vennad! Kelle poole teie siis lööte? Kaledin [illegible], et me end vennaverd täis jooksime! Ei! Ei! See [illegible] nendel läbi! Litsume puruks, jumal ja kurat [illegible] ühte! Paiskame need lendmaod merre!»

[illegible]-sindrinahk!...» suud naerule kiskudes lõi Hristonja käsi kokku ja ei kannatanud välja, hüüdis: [illegible]... Tõmba neile säru!»

[illegible]Pea suu! Mis sa'nd niiviisi, Hristan? Sind visatakse [illegible] ehmus Ivan Aleksejevitš.

[illegible]gutin — Bukanovskaja kasakas, Ülevenemaalise [illegible]täitevkomitee teise koosseisu kasakate osakonna esi[illegible] esimees — kõrvetas kasakaid verikuumade, konar[illegible], kuid erutavate sõnadega. Kõneles koosoleku [illegible] Podtjolkov, tema järel tuli ilus, inglise moodi [illegible] vurrudega Štšadenko...

«Kes see on?» päris Hristonja Grigorilt, rehatadist kätt välja sirutades.

«Štšadenko. Komandör bolševike juures.»

«Ja see?»

«Mandelstamm.»

«Kustpoolt?»

«Moskvast.»

«Aga kes need on?» osutas Hristonja Voroneži kongressi delegaatide grupile.

«Ole ometi natukenegi vait, Hristan.»

«Issake, on ju ometi huvitav teada saada! ... Ütle mulle: vaat see, kes Podtjolkovi kõrval istub, sihuke pikk — kes see on?»

«Krivošlõkov, Jelanskajast, Gorbatovi külast. Temast edasi on meie omad — Kudinov, Donetskov.»

«Veel ühe korra küsin ... Vaat see ... ah eit ... kui äärmine seal, juuksetukaga?»

«Jelissejev ... ma ei tea, missugusest staniitsast.»

Rahuldatud Hristonja jäi vait, kuulas uut kõnelejat endise raugematu tähelepanuga ja esimesena summutas sajad hääled oma sügava bassihäälelise hüüdega: «Õige-e-e! ...»

Pärast kasakat-bolševikku Stjohhinit esines 44-nda polgu delegaat. Kaua pigistas ta vaevaliselt välja konarlikke lauseid: ütleb sõna, nagu põletusmärgi vajutab õhku, — ja vaikib, kirtsutab nina; aga kasakad kuulasid teda suure poolehoiuga, ainult harva katkestasid heakskiiduhüüetega. See, mis ta kõneles, leidis nende hulgas nähtavasti elavat vastukaja.

«Vennad! Meie kongress peab selle tähtsa asja niiviisi ära otsustama, et rahvas kahju ei saaks ja et kõik lõppeks ilusti vaikselt!» venitas ta nagu kogeleja. «Ma räägin sellejaoks, et me peaksime ilma verise sõjata läbi saama. Niigi oleme juba kolm ja pool aastat kaevikuis piinelnud, ja kui nüüd veel sõdida tuleb, siis ütle kohe, et kasakad on läbi ...»

«Õige-e-e! ...»

«Täitsa õige!»

«Me ei taha sõda! ...»

«Tuleb kokku leppida niihästi bolševikega kui Kasakate Krugiga!»

«Rahulikult tuleb talitada, mitte uisapäisa ... Ei mahsa ärbelda!»

Podtjolkov tagus rusikatega lauale, ja kisa vaikis. Jälle venitas 44-nda polgu kandidaat, karedat habemekast puudutledes:

«Meie peame saatma kongressi poolt oma deputaate Novotšerkasskisse ja heaga paluma, et vabatahtlikud ja lõusugused partisanid sealt ära läheksid. Ja bolševikel jämüti pole meie juures midagi teha. Meie saame töötava rahva vaenlastega ise hakkama. Võõrast abi pole meil esialgu vaja, aga kui vaja läheb, — siis palume ise meile appi tulla.»

«Hääräne jutt ei kõlba!»

«Õige-e-e!»

«Pea, pea! Mis «õige»? Aga kui nad meid jänni jätavad, — palu siis abi. Ei, seni kui aitajad pärale jõuavad, on abitarvitajatel hing väljas.»

«Tuleb oma võim teha.»

«Kanake on pesal, aga munake ... tea kus veel! Küll on alles rumal rahvas!»

Pärast 44-nda polgu delegaati puistas tuliseid üleskutsuvaid sõnu Lagutin. Teda katkestati hüüetega. Esitati ettepanek teha kümneminutiline vaheaeg, aga niigea kui uuesti vaikseks jäi, heitis Podtjolkov kuumakskõetud rahva sekka:

«Vennad-kasakad! Meie peame siin nõu, aga selle aja jaoks töötava rahva vaenlased ei maga. Meie tahame ikka, et hundid oleksid söönud ja lambad jääksid terveks, aga Kaledin — tema mõtleb teisiti. Meie kätte vaitus tema käsk areteerida kõik sellest kongressist osavõtjad. Kohe loetakse see käsk valjusti ette.»

Ärevus käis lainetusena üle delegaatide salkade, kui oli ette loetud Kaledini käsk kongressist osavõtjate areteerimise kohta. Tõusis kära, sada korda suurem kui ühelgi staniitsakoosolekul.

«Tarvis on tegusid teha, aga mitte lobisemisega aega jõta!»

«Tasa-a-a! ... Tš ... š ... š! ...»

«Mis «tasa»! Anna pihta! ...»

«Lobov! Lobov! ... Ütle neile sõnake! ...»

«Ootame natuke! ...»

«Kaledin ei ole loll!»

Grigori kuulas vaikides, vaatas, kuidas rappusid delegaatide pead ja vehkisid läbisegi käed, ja ei kannatanud välja, — kikivarvule tõustes, kisendas täiest kõrist:

«Jääge ometi vait, kuradid!... On's siin laat või? Laske Podtjolkovil sõna lausuda!...»

Ivan Aleksejevitš vaidles ägedasti ühe 8-nda polgu delegaadiga.

Hristonja möirgas, tõrjudes tagasi teda ründavat polgukaaslast:

«Nii et siin peab siis karaulis seisma või! Sa ära mulle... mis sa ometi jamad? Toru-Jüri! Eh, sõbra! Meie jõud on nõrk, et ise hakkama saada!»

Häälte kõmin vaibus (nii heidab raugenud tuul nisulainele ja surub selle maha), veel kujunemata vaikusis puuris end Krivošlõkovi tütarlapselikult peenike hääl:

«Maha Kaledin! Elagu kasakate sõjalis-revolutsiooniline komitee!»

Rahvahulk oigas. Raskeks, kõrvu piitsutavaks pahmikuks keerdusid üksmeelsed mürisevad heakskiiduhüüded. Krivošlõkov jäi seisma püstitõstetud käega, — selle sõrmed värisesid üsna tasa, nagu puulehed varte küljes. Vaevalt oli kõrvulukustav kisa vaibunud, kui Krivošlõkov hüüdis niisama peene häälega, heledalt ja kõlavalt nagu hundijahil:

«Panen ette valida meie hulgast kasakate Sõjalis-revolutsiooniline Komitee! Teha talle ülesandeks võidelda Kalediniga ja organi...»

«Ha-a-a-a-a!...» lõhkes kisa mürsuplahvatusena. Kiidudena kukkus laest pudenenud krohvi.

Algasid revolutsioonikomitee liikmete valimised. Tahtsusetu osa kasakaid, sõnavõtnud 44-nda polgu delegaadi ja teiste juhtimisel, nõudsid ikka veel konflikti rahulikku lahendust kasakate valitsusega, aga enamik kongressi viibijaid ei toetanud neid enam: kasakad olid vihastunud, kuuldes Kaledini käsku nende areteerimise kohta, nõudsid kindlasti aktiivset vastutegutsemist Novotšerkasskile.

Grigori ei saanud valimiste lõppu ära oodata, — teda kutsuti kiires korras polgu staapi. Ära minnes palus Hristonjat ja Ivan Aleksejevitši:

«Kui siin lõpeb, tulge minu juurde koju. On huvitav, kes liikmeks valitakse.»

Ivan Aleksejevitš tuli tagasi öösel.

«Esimeheks Podtjolkov, sekretäriks Krivošlõkov!» teatas ta juba lävelt.

«Kes on liikmed?»

«Seal on Ivan Lagutin ja Golovatšov, Minajev, Kudinov ja veel mõned.»

«Kus siis Hristan on?» küsis Grigori.

«Läks teine ühes kasakatega Kamenskaja võimusid areteerima. Mees kohe põleb, nii et sülita peale — särtsub. Päris häda!»

Hristonja tuli tagasi koidu aegu. Nohises kaua, jalgu tahti võttes, pomises midagi poolvaljusti. Grigori süütas lambi, — nägi tema tõmmuks muutunud näol verd ja kuulikriimustust pealpool otsaesist.

«Kes sulle andis?... Kinni siduda? Kohe... oota, ma kinni sidet,» hüppas voodist välja, otsis üles marli ja sidemed.

«Kasvab kinni nagu koeral,» urises Hristonja. «Eks sõjaväeülem urgitsenud mind natuke nagaanist. Läkstine tema juurde nagu külalised, paraaduksest, aga tema hakkas end kaitsma. Haavas veel üht kasakat. Tahtsin temast siis hinge välja võtta: vaadata, mihuke see ohvitserihing õieti on, — kasakad ei lubanud, muidu oleksin teda pigistanud. Oleksin päris valusasti pigistanud!»

9

Järgmisel päeval saabus Kamenskaja staniitsasse Kaledini käsul 10. Doni kasakapolk, selleks et areteerida kõik kongressist osavõtjad ja võtta relvad ära kõige revolutsioonilisemailt kasakaväeosadelt.

Jaamas oli sel ajal miiting. Määratu suur kasakate hulk kihas ja kobrutas, reageerides mitmeti oraatori kõnele.

Tribüünile astunud Podtjolkov kõneles:

«Isad ja vennad, ma ei kuulu ühessegi parteisse ega ole bolševik. Mina tahan kätte saada ainult ühte: õiglust, kõigi töötajate õnne ja vennalikku liitu, nii et ei oleks

mingisugust rõhumist, et ei oleks kulakuid, pursuisid [illegible] rikkaid, et kõigil oleks vaba ja lahe elada ... Bolševikud püüavad seda saavutada ja võitlevad selle eest. Bolševikud — need on töölised, niisamasugused töötajad nagu meie, kasakadki. Ainult töölised-bolševikud on teadlikumad ja üksmeelsemad kui meie: meid hoiti pimedusesnemad linnades aga õppisid paremini elu mõistma kui meie. Tähendab, tuleb välja, et ka mina olen bolševik, kuigi ei kuulu bolševike parteisse.»

Kui polk oli maha laaditud, ühines ta miitinguga. Valitult suurekasvulised klanitud gundorovlased, kes moodustasid poole polgu koosseisust, segunesid teisti polkude kasakatega. Nende meeleolus toimus kohe järsk murrang. Polgukomandöri käsule Kaledini korraldusi täitmise kohta vastasid nad keeldumisega. Nende keskel algas käärimine selle intensiivse agitatsiooni tulemusena, mille bolševike pooldajad käima panid.

Samal ajal rappus Kamenskaja rindelähedases palavikus: suure kiiruga kokkuklopsitud kasakaväesalku saadeti hõivama ja kindlustama vallutatud jaamu, sageli väljus ešelone, mis läksid Zverevo — Lihhaja suunas. Väeosades toimusid uue juhtkonna valimised. Salamahti lahkusid Kamenskajast kasakad, kes ei soovinud sõda. Hilinemisega ilmus delegaate külade ja staniitsade poolt. Tänavail oli märgata ebatavaliselt elavat liikumist.

13-ndal jaanuaril saabus Kamenskajasse läbirääkimisteks valge Doni valitsuse delegatsioon, koosseisus: Kasakate Krugi esimees Agejev, Krugi liikmed Svetozarov, Ulanov, Karev, Baželov ja kasakaväevanem Kušnarjov.

Vaksali juures võttis neid vastu tihe rahvahulk. Kaitsesalk Ihukaardiväe Atamanipolgu kasakaist saatis saabunuid kuni posti-telegraafikontori hooneni. Kogu öö toimus Sõjalis-revolutsioonilise Komitee liikmete istung ühes saabunud valitsusdelegatsiooniga.

Sõjalis-revolutsioonilise Komitee poolt viibisid kohal seitseteist inimest. Vastates Agejevi kõnele, kes oli sõnadistanud Sõjalis-revolutsioonilist Komiteed Doni reetmises ja kokkuleppes bolševikega, andis Podtjolkov talle esimesena terava vastulöögi. Tema järel võtsid sõna Krivošlõkov, Lagutin. Kasakaväevanema Kušnarjovi kõnel katkestasid korduvalt koridoris tunglevate kasakate

[illegible]hüüded. Üks kuulipildureist nõudis revolutsioonilise kasakate nimel delegatsiooni areteerimist.

Nõupidamine ei andnud mingeid tulemusi. Alles kella kahe paiku öösel, kui oli selgeks saanud, et kokkulepet ei saavutata, võeti vastu Kasakate Krugi liikme Karevi ettepanek, et Sõjalis-revolutsioonilise Komitee poolt sõidaks delegatsioon Novotšerkasskisse võimuküsimuste lõplikuks lahendamiseks.

Kohe pärast Doni valitsuse delegatsiooni ärasõitu [illegible] teele Novotšerkasski poole ka Sõjalis-revolutsioonilise Komitee esindajad eesotsas Podtjolkoviga. Üldise valikuga olid delegeeritud: Podtjolkov, Kudinov, Krivošlõkov, Lagutin, Skatškov, Golovatšov ja Minajev. Pantvangideks jäid Kamenskajas areteeritud Atamanipolgu ohvitserid.

10

Vaguniakna taga virvendas lumetuisk. Lumeväravate poollagunenud püstaia kohal paistsid tuulest sileduks lakutud kõvaks muutunud hanged. Nende järgulised katused olid kummaliselt linnujalgade jälgi täis joonestatud.

Põhja poole kadusid pooljaamad, telegraafipostid ja kogu ääretu, oma lumises üksluisuses õudne stepp.

Podtjolkov istus akna juures, uus nahkkuub seljas. Tema vastas oli toetanud küünarnukid lauakesele ja vaatas aknast välja Krivošlõkov, kitsaõlaline, kõhn nagu mõruk. Tema lapselikult selgetes silmades olid valvel jahutus ja ootus. Lagutin silus kammiga hõredat ruuget kabemekest. Suur kasakamürakas Minajev soojendas suruküttetoru kohal käsi, nihutas end pingil.

Golovatšov ja Skatškov lamasid ülemistel lavatsitel, [illegible] millestki tasakesi juttu.

Vagun oli kaunikesti täis suitsetatud, jahe. Delegatsiooni liikmed ei tundnud end Novotšerkasskisse sõites kuigi kindlalt. Jutulõng ei jooksnud. Valitses igav vaikus. Mööduti Lihhajast. Podtjolkov väljendas ühise mõtte:

«Ei tule sellest midagi. Ei me lepi kokku.»

«Asjata sõit,» toetas teda Lagutin.

Jälle vaikiti kaua. Podtjolkov liigutas rütmiliselt kas-laba, nagu viskaks süstikut võrgusilmadest läbi. Aeg-ajalt vaatas ta oma tuhmilt läikivale nahkkuuele, seda imetledes.

Lähenes Novotšerkassk. Vaadanud kaardil Donile, mis hoogsalt eemaldus linnast, hakkas Minajev tasa jutus-tama:

«Ennevanasti oli nii, kui kasakad olid oma aja Atamanipolgus ära teeninud, hakati teisi koju saatma. Laadivad peale kirste, oma varanatukest, hobuseid. Läheb siis ešelon, ja Voroneži all, kus esimest korda tuleb mis Doni sõita, annab masinist, kes vedurit juhib, tasasi käigu, — no kõige tasasema mis on... tema tunneb juba nooti. Niipea kui rong sillale jõuab, — sa hei-deke!... mis siis lahti läheb! Kasakad lausa märatsevad: «Don! Meie Don! Vaikne Don! Sa meie isake, toitja! Hur-r-ra-a-a-a!» — ja akendest loobivad sillalt otse vette läbi raudvõre, mütse, vanu sineleid, pükse, padjakatteid, särke, igasugust tühja-tähja. Annetavad Donile, teenistu-sest koju tulles. Vaatad vahel — vee peal ujuvad sinised atamanlasemütsid nagu luiged või lilled... Ammusi ajast oli niiviisi kombeks.»

Käiku tasandades peatus rong. Kasakad tõusid. Sineli peal vöörihma kinni haakides naeratas Krivošlõkov viri-lalt:

«Noh, olemegi kodus!»

«Millegipärast ei tulda tervitama!» katsus naljatada Skatškov.

Ilma koputamata astus uksest sisse pikk tüse jessauul. Ta silmitses delegatsiooni liikmeid uurivate, kurjade sil-madega, ütles sihiliku rohmakusega:

«Mulle on ülesandeks tehtud teid saata. Võtke vaevake rutem vagunist lahkuda, härrad bolševikud. Ma ei vas-tuta rahvahulga ja... teie julgeoleku eest.»

Kauemini kui teistel peatas ta pilgu Podtjolkovil, õige-mini — tema ohvitserikuuel; komandas juba rõhutatud vaenulikkusega:

«Väljuge vagunist, ruttu!»

«Seal nad on, need lurjused, kasakate äraandjadis hüüdis rahvaga täidetud perroonilt keegi pikavurruline ohvitser.

Podtjolkov kahvatas, vaatas Krivošlõkovile pisut nõutu, kõõritava pilguga. See väljus Podtjolkovi järel, sosistas naeratades:

«Meil' poolehoiu heli ei kosta kiidu meelitavas kõminas, vaid metsikutes vihakarjeis...» Kuuled, Fjo-dor?»

Ja kuigi Podtjolkov ei kuulnud viimaseid sõnu, naera-tas ta siiski.

Neid saatis tugev ohvitseride salk. Kuni oblastivalitsu-seni märatses nendega kaasas käiv, omakohut tarvitada ihkav rahvahulk. Delegaate teotades ulatsesid mitte ainult ohvitserid ja junkrud, vaid ka mingisugused kasa-kad, ja korralikult riietatud naised ja õppurid.

«Missugust jõledust teie lubate!» pöördus ühe neid saatva ohvitseri poole nördinud Lagutin.

See mõõtis teda vihkavate silmadega, sosistas:

«Täna jumalat, et ellu jääd... kui minu võim oleks — ma sulle, matsile... u-u-u, raisk!»

Teda peatas etteheitva pilguga teine, noorem.

«No küll oleme sattunud kimpu!» sai Skatškov parajal silmapilgul Golovatšovile sosistada.

«Nagu hukkamisele viiakse...»

Oblastivalitsuse saal ei mahutanud kogunenud rah-vast. Seni kui saabunud delegaadid mingisuguse toimeka sotniku juhatuse järgi ühel pool lauda istet võtsid, jõud-sid kohale valitsuse liikmed.

Kange hundisammuga, kogu põiaga astudes, möödus vimmakas Kaledin Bogajevski saatel. Ta tõmbas oma hooli eemale, võttis istet, rahuliku liigutusega pani lauale kaitsevärvi mütsi, millel valendas ohvitserikokard, silus juukseid, ja pannes vasaku käega kinni nööpi frentši suu-tel küljetaskul, kallutus pisut Bogajevski poole, kes talle midagi kõneles. Igas tema liigutuses avaldus kindel rahu-lik eneseusaldus, küps jõud; tavaliselt käituvad nii ini-mesed, kes on võimul olnud, kel on aastate jooksul kuju-genud isesugune, teistest erinev rüht, peahoiak, kõnnak. Tal oli palju sarnasust Podtjolkoviga. Bogajevski see-vastu, kellele esindusliku Kaledini naabrus oli ebasoodus, pais temast ilmetum ja ka enam erutatud eelseisvaist läbirääkimistest.

Bogajevski kõneles midagi, liigutades ebaselgelt huuli,

mida varjas rippuvate vurrude ruuge karniis, välgutas näpitsprillide tagant teravaid, viltu asetatud silmi. Näivilisus avaldus selles, kuidas ta kohendas kaelust, pundutles libisevate, pealiskaudsete liigutustega energilist lõuga, kuidas tõmblesid ta laiadel silmapealsetel kulmud.

Mõlemal pool keskel istuvast Kaledinist võtsid aset kasakate valitsuse liikmed. Mõned neist olid käinud Kamenskajas: Karev, Svetozarov, Ulanov, Agejev; pisut eemale istusid Jelatontsev, Melnikov, Bosse, Sošnikov, Poljakov.

Podtjolkov kuulis, kuidas Mitrofan Bogajevski ütles midagi poolvaljusti Kaledinile.

See heitis vidutatud silmadest lühikese pilgu Podtjolkovile, kes istus tema vastas, ütles:

«Ma arvan, võib alustada.»

Podtjolkov naeratas, siis teatas selgesti delegatsiooni tuleku otstarbe. Krivošlõkov ulatas üle laua Sõjalis-revolutsioonilise Komitee poolt ettevalmistatud ultimaatumi, kuid Kaledin lükkas paberi valge käe liigutusega kõrvale, ütles kindlalt:

«Pole mõtet raisata aega iga üksiku valitsusliikme tutvustamiseks selle dokumendiga. Võtke vaevaks oma ultimaatum valjusti ette lugeda. Pärast arutame.»

«Loe,» käskis Podtjolkov.

Ta käitus väärikalt, aga nähtavasti tundis end, nagu kõik teisedki delegatsiooni liikmed, mitte päris kindlana. Krivošlõkov tõusis püsti. Ta tütarlapselikult hele ja samal ajal tuhm hääl kostis üle inimesi täis kiilutud saali:

«Kogu võim Doni Kasakate Oblastis kasaka väeosade üle sõjaliste operatsioonide juhtimises läheb alates 15. jaanuarist 1918. aastast üle kasakate atamanilt Doni kasakate Sõjalis-revolutsioonilisele Komiteele.

Kõik väesalgad, mis tegutsevad revolutsiooniliste sõjavägede vastu, kutsutakse ära 15. jaanuaril käesoleval aastal ja võetakse neilt relvad, niisamuti nagu vabatahtlike malevatelt, junkrukoolidelt ja lipnikkude koolidelt. Kõik nendesse organisatsioonidesse kuuluvad isikud, kes ei elanud Donil, saadetakse Doni oblasti piiridest välja nende elukohtadesse.

M ä r k u s. Relvad, varustus ja riidevarustus peab üle antama Sõjalis-revolutsioonilise Komitee komissarile.

Lubatäht Novotšerkasskist väljasõiduks antakse Sõjalis-revolutsioonilise Komitee komissari poolt.

Novotšerkasski linna peavad asuma kasakapolgud, mis määratakse Sõjalis-revolutsioonilise Komitee poolt.

Kasakate Krugi liikmed kuulutatakse tagandatuiks alates käesoleva aasta 15-ndast jaanuarist.

Kogu kasakate valitsuse poolt määratud politsei kutsutakse ära Doni oblasti kaevandustest ja tehastest.

Kogu Doni oblastis, staniitsades ja külades kuulutatakse välja, et kasakate valitsus on, verevalamise ärahoidmise otstarbel, vabatahtlikult oma volitused maha pannud, ja võim antakse viivitamatult üle Oblasti Kasakate Sõjalis-revolutsioonilisele Komiteele, seniks kui oblastis moodustatakse kogu elanikkonna alaline töörahvavõim.»

Vaevalt oli Krivošlõkovi hääl vaikinud, kui Kaledin valjusti küsis:

«Missugused väeosad volitasid teid?»

Podtjolkov vahetas Krivošlõkoviga pilgu, hakkas nagu endamisi loendama:

«Ihukaardiväe Atamanipolk, Ihukaardiväe Kasakapolk, kuues patarei, neljakümne neljas polk, kolmekümne teine patarei, neljateistkümnes üksik sotnja...» loendades surus ta vasakul käel sõrmi ligi; saalis hakati sosistama, kostis tasast pilkavat naeru, ja kulmu kortsutades pani Podtjolkov punaste karvadega kaetud käed lauale, sõrgendas häält: «Kahekümne kaheksas polk, kahekümne kaheksas patarei, kaheteistkümnes patarei, kaheteistkümnes polk...»

«Kahekümne üheksas polk,» ütles Lagutin tasa ette.

«... Kahekümne üheksas polk,» jätkas Podtjolkov, juba kindlamalt ja valjemini, «kolmeteistkümnes patarei, Kamenskaja kohalik komando, kümnes polk, kahekümne seitsmes polk, teine jalaväepataljon, teine tagavarapolk, kaheksas polk, neljateistkümnes polk.»

Pärast vähetähtsaid küsimusi ja lühikest arvamuste vahetust küsis Kaledin, rinnaga lauaservale laskudes, suunates pilgu ainiti Podtjolkovile:

«Kas teie tunnustate Rahvakomissaride Nõukogu võimu?»

Joonud veeklaasi tühjaks, asetas Podtjolkov [illegible] taldrikule, pühkis vurre, vastas:

«Seda võib öelda ainult kogu rahvas.»

Vahele segas end Krivošlõkov, kartes, et lihtsameelne Podtjolkov võiks öelda midagi ülearust:

«Kasakad ei talu niisugust organit, millesse kuuluvad «Rahva Vabaduse Partei»[1] esindajad. Meie oleme [illegible] kad, ja meil peab olema oma, kasakate valitsus.»

«Kuidas mõista teid, kui nõukogu eesotsas seisavad Nahhamkesed ja nendetaolised?»

«Neid on usaldanud Venemaa, usaldame ka meie!»

«Kas astute nendega läbikäimisse?»

«Jah!»

Podtjolkov mühatas heakskiitvalt, toetas:

«Meie ei arvesta isikuid, — arvestame ideed.»

Üks kasakate valitsuse liige küsis lihtsameelselt: «Kas Rahvakomissaride Nõukogu töötab rahva kasuks?»

Aeglaselt pöördus tema poole Podtjolkovi [illegible] Müiates sirutas Podtjolkov käe karahvini järele, valas endale vett ja jõi ahnelt ära. Tal oli kange janu — [illegible] kui kustutaks suurt tuld enda sees läbipaistva veega.

Kaledin trummeldas kiiresti sõrmedega, päris [illegible]

«Mis on teil ühist bolševikkudega?»

«Me tahame endale Doni oblastis kasakate omavalitsuse sisse seada.»

«Jah, aga teil on vististi teada, et neljandaks veebruariks kutsutakse kokku Kasakate Krug. Valitakse [illegible] liikmed. Kas olete nõus vastastikuse kontrolliga?»

«Ei!» Podtjolkov tõstis langetatud pilgu, vastas kindlalt: «Kui teie olete vähemuses, dikteerime meie teile oma tahtmise.»

«Aga see on ju vägivald!»

«Jah.»

Pöörates pilgu Podtjolkovilt Krivošlõkovile, küsis Mirofan Bogajevski:

«Kas teie tunnustate Kasakate Krugi?»

«Niivõrd-kuivõrd . . .» Podtjolkov kehitas hiiglalaia õlgu. «Oblasti Sõjalis-revolutsiooniline Komitee [illegible]

[1] «Rahva Vabaduse Partei» — nii nimetas end kontrrevolutsiooniline kadettide partei.

[illegible] elanikkonna esindajate kongressi. See hakkab töötama kõigi sõjaväeosade kontrolli all. Kui kongress meid [illegible] rahulda, ei tunnusta me teda.»

«Kes on siis otsustajaks?» Kaledin kergitas kulme.

«Rahvas!» Podtjolkov heitis pea uhkelt selga; tema [illegible] nagises, kui ta toetus nikerdatud tooli korju vastu.

Pärast lühikest vaheaega hakkas kõnelema Kaledin. Sealt vaibus kära, tekkinud vaikuses kõlas selgelt ataamani hääle madal, sügiseselt tuhm tämber.

«Valitsus ei või oma volitusi Oblasti Sõjalis-revolutsioonilise Komitee nõudmisel maha panna. Praegune valitsus valiti kogu Donimaa elanikkonna poolt, ja ainult see, mitte aga mõni selle osa, võib nõuda meilt võimuste mahapanemist. Bolševike kuritegeliku agitatsiooni mõjul, kes püüavad oblastile oma korda peale sundida, nõuate teie võimu üleandmist teile. Teie olete pimedaks tööriistaks bolševike käes. Te täidate saksa palgasõdurite tahtmist, ilma et oleksite teadlikud kolossaalsest vastutusest, mida võtate enda peale kogu kasakkonna ees. Soovitan teil ümber mõtelda, sest te toote kodumaale [illegible] ulmatut viletsust, asudes vaenujalale valitsusega, mis kajastab kogu elanikkonna tahet. Mina ei ripu võimu küljes. Tuleb kokku Suur Kasakate Krug — ja see hakkab juhtima meie maa saatust, aga kuni tema kokkukutsumiseni pean mina oma postile jääma. Viimset korda soovitan järele mõtelda.»

Tema järel kõnelesid valitsuse liikmed, nii kasakate kui talupoegade-mittekasakate esindajad. Pika, mesinägusaist manitsusist läbipõimitud kõne valas revolutsioonikomitee liikmete peale välja sotsialist-revolutsioonar Bosse.

Lagutin katkestas teda hüüdega:

«Meie nõudmine on — andke võim üle Sõjalis-revolutsioonilisele Komiteele! Pole mõtet oodata, kui kasakate valitsus on küsimuse rahuliku lahenduse poolt . . .»

Bogajevski naeratas:

«Lahendab? . . .»

«Tuleb avalikult teatavaks teha, et võim on üle läinud revolutsioonikomiteele. Ei saa oodata kaks ja pool

nädalat, kuni tuleb kokku teie Krug! Rahvas on [illegible] mus viha täis!»

Kaua nämmutas Karev, ja otsis teostamatut kompr missi Svetozarov.

Podtjolkov kuulas neid ärritusega. Ta vaatles põgusalt omade nägusid, pani tähele, et Lagutin kortsutab kulm ja muutub kahvatuks, Krivošlõkov ei tõsta silmi t kohalt, Golovatšov kipub kärsitult midagi ütlema, t nud paraja silmapilgu, sosistas Krivošlõkov tasa: «[illegible]

Podtjolkov näis seda ootavat. Ta nihutas tooli e hakkas kõnelema pingutusega, ärevuse pärast kogel otsides mingisuguseid suuri, purustavaid veenmis

«Asi pole nii, nagu teie räägite! Kui kasakate vali usutaks, — heameelega loobuksin ma oma nõud test ... aga rahvas ei usu ju! Mitte meie, vaid teie s tate kodusõda! Miks andsite teie kasakate maa värjupaika mitmesugustele jooksikutele kindralit Sellepärast tulevadki bolševikud sõjaga meie vaik peale. Ma ei anna teile alla! Ei lase seda sündida dagu üle minu surnukeha! Me teeme teid vaikseka faktide ettetoomisega! Ma ei usu, et kasakate vä Doni päästaks! Missuguseid abinõusid tarvitatakse väeosade vastu, kes ei soovi teile alistuda? ... Ahaa, see on! Miks saadate kaevurite vastu oma vabatahtl Sellega tekitate ümberringi viha! Ütelge mulle: kes tutab selle eest, et kasakate valitsus kõrvaldab sõja? ... Teil pole meid millegagi üle trumbata. Ja t vas ning rindekasakad on meie poolt!»

Tuulekahinana käis üle saali tasane naer; kostis pa seid hüüdeid Podtjolkovi aadressil. Ta pööras sinna oma ägedusest punetava näo, hüüdis, ilma enam dat viha varjamata:

«Nüüd naerate, küll te pärast nutate!» ja pöör Kaledini poole, sihvatas temale silmadega nagu kar kuulidega. «Me nõuame võimu üleandmist meile, rahva esindajaile, ja kõigi pursuide ning Vabatahtl Armee lahkumist! ... Ja teie valitsus peab samuti minema!»

Kaledin kummardas väsinult pea.

«Mina ei kavatse Novotšerkasskist kuskile ära ega lähegi.»

Pärast lühikest vaheaega jätkus koosolek Melnikovi sõnega:

«Punakaardi väesalgad kipuvad Donile, et hävitada kasakkond! Nad on Venemaa hukka saatnud oma meeletu korraga ja tahavad hukka saata ka meie oblastit! Ajalugu ei tunne niisuguseid näiteid, et maad valitseks mõistlikult ja rahva kasuks salgake võimuanastajaid ja röövleid. Venemaa ärkab ja heidab need Otrepjevid [illegible]. Ja teie, teiste meeletusest pimestatud, tahate meie käest võimu ära kiskuda, et avada bolševikele väravad! [illegible]

«Andke võim üle revolutsioonikomiteele — ja Punakaart lõpetab pealetungimise ...» lausus Podtjolkov vaikselt.

Kaledini loal võttis publiku hulgast sõna alamjessauul Šein, kõigi nelja järgu Georgi ristide kavaler, kes reaalkoolist-kasakast oli teeninud end üles alamjessauuli auastmeni. Ta kohendas pluusi volte nagu ülevaatuse [illegible] pani kohe galoppi ajama:

«Mis neid kuulata, kasakad!» karjus ta kõrge komandosõnaga, raiudes käega nagu mõõgaga. «Meil pole bolševikkudega ühist teed! Ainult Doni ja kasakkonna reetjad võivad kõnelda võimu üleandmisest nõukogudele ja kutsuda kasakaid bolševikkudega kaasa minema!» Ja juba otse osutades Podtjolkovile, pöördudes vahetult tema poole, karjus ta kõverdudes: «Kas teie tõesti arvate, Podtjolkov, et Don läheb teie, poolharitud ja kirjaoskamatu kasaka järel? Kui lähevad, — siis ainult salgake petiseid, kodust lahti lõõnud kasakaid! Aga nad ärkavad, vennas, — ja poovad ise sinu üles!»

Saalis hakkasid liikuma pead, nagu päevalillede õisikuharad tuule käes; paisus heakskiitvate häälte kõmin. Šein istus. Tagant patsutas talle tundmusrikkalt õlale [illegible] pikk ohvitser kroogitud poolkasukas, kasakaväeformaga pagunitega. Kõrval tunglesid ohvitserid. Hüsteeriline naisehääl kädistas heldinult:

«Aitäh, Šein! Aitäh!»

«Bravo, jessauul Šein! Bravissimo!» kires gümnasistliku kukebassiga keegi alaline galeriikülastaja, korjates annetades Šeinile lisa-aukraadi.

Doni valitsuse ilukõnelejad keelitasid veel kaua kasa-

kaid — Kamenskajas loodud revolutsioonikomitee [illegible] meid. Saal oli täis suitsetatud, sinkjashall, õhk oli [illegible] Akende taga lõpetas oma päevateekonda päike. [illegible] taolisi külmaoksakesi liibus akende ruutudele. Ärg[illegible] laudadel istujad kuulsid õhtust kirikukellade helinat [illegible] läbi tuule ulumise — kähisevaid vedurivilesid.

Lagutin ei kannatanud välja; katkestades ühte [illegible] kate kõnemeestest, pöördus ta Kaledini poole:

«Otsustage asi ära, on aeg lõpetada!»

Talle sähvas poolvaljusti vastu Bogajevski:

«Ärge erutuge, Lagutin! Sähke, siin on vesi. [illegible] konnainimestel ja halvatusele kalduvail on kahjulik [illegible] tuda. Ja peale selle ei ole üldse soovitav konelejat [illegible] kestada — siin pole ju mõni sovdep!»

Teravusega vastas talle ka Lagutin, aga kõigi [illegible] panu valgus jälle Kaledini poole. Niisama kindlalt [illegible] algul jätkas ta poliitilist mängu, niisamuti porkas [illegible] jolkovi vastuste lihtsa, jämedakoelise soomuse vastu:

«Te ütlesite, et kui meie võimu teile üle anname, [illegible] lõpetavad bolševikud pealetungi Donile. Nii arvate [illegible] Kuidas aga talitavad bolševikud, kui nad Donile tulevad, seda me ei tea.»

«Revolutsioonikomitee on veendunud, et bolševikud kinnitavad minu sõnu. Tehke proovi: andke võim meile üle, ajage «vabatahtlikud» Donilt minema — ja küll te näete: bolševikud lõpetavad sõja!»

Veidi aja pärast tõusis Kaledin. Tema vastus oli [illegible] valmis: Tšernetsov oli juba saanud käsu koondada [illegible] salk pealetungiks Lihhaja jaamale. Aga aega võttes [illegible] tas Kaledin nõupidamise viivituskäiguga:

«Doni valitsus võtab revolutsioonikomitee ettepaneku kaalumisele ja annab kirjaliku vastuse homme hommikul kella kümneks.»

11

Doni valitsuse vastus, mis järgmise päeva hommikul revolutsioonikomitee delegatsioonile üle anti, kõlas järgmiselt:

Doni Kasakate Ringkonna Kasakate Valitsus, arutanud [illegible] kate Sõjalis-revolutsioonilise Komitee nõudmisi, mis esitati [illegible] deputatsiooni poolt Atamanipolgu, Ihukaardiväe Kasakapolgu

[illegible]nda, 28-nda, 29-nda polgu, 10-nda, 27-nda, 23-nda, 8-nda, 2-se [illegible]rapolgu ja 43-nda polgu osade, 14-nda üksiku sotnja, 6-nda [illegible]väepatarei, 32-se, 28-nda, 12-nda ja 13-nda patarei, 2-se jala[illegible]taljoni ja Kamenskaja kohaliku komando nimel, — teatab, [illegible]valitsus on kogu oblasti kasakaelanikkonna esindaja. Elanikkonna [illegible] valitud valitsusel ei ole õigust oma volitusi enne uue Kasa[illegible] Krugi kokkukutsumist maha panna.

[illegible] Kasakate Ringkonna Kasakate Valitsus tunnistas vajalikuks [illegible] endine koosseis laiali saata ja teostada uued deputaatide vali[illegible] nihästi staniitsade kui ka kasakaväeosade poolt. Krug oma [illegible] koosseisus, valituna vabalt kogu kasakaelanikkonna poolt ot[illegible]võrdse ja salajase hääletamise alusel (täieliku agitatsioonivaba[illegible] tingimustes), tuleb kokku Novotšerkasski linnas 4. veebruaril [illegible] sel aastal, üheaegselt kogu mitte-kasaka elanikkonna kong[illegible] Ainult Krugil, revolutsiooni poolt taastatud seaduslikul [illegible], mis esindab oblasti kasakaelanikkonda, on õigus tagan[illegible] Kasakate Valitsus ja valida uus. Ühtlasi arutab see Krug [illegible] nihästi kasakaväeosade valitsemise kui võimu kaitsvate väe[illegible] ja vabatahtlike malevate olemasolu küsimust. Mis puutub [illegible]tahtliku Armee formeerimisse ja tegevusse, siis ühendatud [illegible] tegi juba varem otsuseks võtta need valitsuse kontrolli [illegible] oblasti Sõjakomitee osavõtul.

Mis puutub õeldavasti Kasakate Valitsuse poolt saadetud polit[illegible] arutamisse mäekaevandusrajoonist, siis teatab Valitsus, et [illegible]küsimus antakse lahendada Krugile 4-ndal veebruaril.

Valitsus teatab, et kohaliku elu korraldamisest võib osa võtta [illegible] kohalik elanikkond, ja sellepärast peab ta, Krugi tahet teos[illegible] vajalikuks kõigi abinõudega võidelda relvastatud bolševike [illegible] tungimise vastu oblastisse, kes püüavad oblastile oma [illegible] peale sundida. Oma elu peab korraldama elanikkond ise — [illegible] poolt tema.

Valitsus ei soovi kodusõda, ta püüab kõigi abinõudega lõpetada [illegible] rahulikul teel, ja selleks paneb Sõjalis-revolutsioonilisele Komi[illegible] ette võtta osa bolševike väesalkade juurde saadetavast depu[illegible]ist.

Valitsus arvab, et kui oblastile võõrad väesalgad ei tule oblasti [illegible], — siis kodusõda ei tekigi, sest Valitsus ainult kaitseb [illegible], mingit pealetungitegevust ette ei võta, muule Venemaale [illegible] tahet peale ei sunni, ja sellepärast ei soovi ka, et Donilegi [illegible] võõras oma tahet peale sunniks.

Valitsus kindlustab täielikku valimisvabadust staniitsades ja [illegible]väeosades, ja iga kodanik võib arendada oma agitatsiooni [illegible] kaitsta oma vaatekohta neil Kasakate Krugi valimistel.

Kasakate vajaduste kindlakstegemiseks peab kõigis diviisides [illegible] määratama komisjonid väeosade esindajaist.

[illegible] Kasakate Ringkonna Kasakate Valitsus paneb ette kõigile [illegible], kes saatsid oma deputaate Sõjalis-revolutsioonilisse [illegible], pöörduda tagasi oma normaalse töö juurde Donimaa [illegible] alal.

Kasakate Valitsus ei pea võimalikuks oletadagi, et omad Doni [illegible] Valitsuse vastu välja astuksid ja sellega alustaksid sise[illegible] Vaikse Donil.

Sõjalis-revolutsiooniline Komitee peab teda valinud väe[illegible] poolt laiali saadetama, ja selle asemel peavad kõik väeosad [illegible] oma esindajad olemasolevasse Oblasti Sõjakomiteesse, mis [illegible] dab kõiki oblasti kasakaväeosi.

Kasakate Valitsus nõuab, et kõik Sõjalis-revolutsiooniline [illegible] tee poolt areteeritud isikud viivitamata vabastataks, administ[illegible] sioon aga tuleb, selleks et uuesti jalule seada normaalne elu [illegible] tis, tagasi viia oma ülesannete täitmisele.

Kuna Sõjalis-revolutsiooniline Komitee on ainult tähtsu[illegible] arvu kasakaväeosade esindaja, siis pole tal õigust esitada [illegible] misi kõigi väeosade nimel, veel vähem kogu kasakkonna nimel.

Kasakate Valitsus peab täiesti lubamatuks Komitee tähtsu[illegible] Rahvakomissaride Nõukoguga ja tema rahalise toetuse kasutami[illegible] sest see tähendaks Rahvakomissaride Nõukogu mõju laienda[illegible] Doni oblasti peale, kuna ometi Kasakate Krug ja kogu [illegible] mittekasaka-elanikkonna kongress tunnistasid nõukogude [illegible] vastuvõtmatuks, niisamuti nagu Ukraina, Siber, Kaukaasia ja [illegible] ditult kõik kasakaringkonnad.

Kasakate Valitsuse esimees, Kasakate atamani abi M[illegible] g a j e v s k i. Doni Kasakate vanemad: J e l a t o n t s e v, P o l j a k o v, M e l n i k o v.

Doni valitsuse poolt Taganrogi läbirääkimiste [illegible] miseks nõukogude võimu esindajatega saadetud delega[illegible] siooni koosseisus sõitsid kaasa ka Kamenskaja revolu[illegible] sioonikomitee liikmed — Lagutin ja Skatškov. Podja[illegible] kovi ja teisi peeti ajuti Novotšerkasskis kinni, selle [illegible] sees aga Tšernetsovi mõnesaja mehe suurune väesalk, [illegible] varustatud platvormidele asetatud raskepatareiga, [illegible] kahe kergesuurtükiga, vallutas hulljulge rünnakuga Zve[illegible] revo ja Lihhaja jaamad, ja jätnud sinna ühe roodu [illegible] ruse külgkaitse kahe suurtükiga, alustas peajõuduga [illegible] pealetungi Kamenskajale. Murdnud revolutsioonilise [illegible] kasakaüksuste vastupanu Severnõi Donetsi [illegible] juures, hõivas Tšernetsov 17. jaanuaril Kamenskaja. [illegible] juba mõne tunni pärast saadi teada, et Punakaardi [illegible] salgad olid löönud Zverevost ja pärast ka Lihhajast [illegible] tšernetsovlaste jäetud külgkaitse. Tšernetsov [illegible] sinna. Lühikese frontaalrünnakuga ajas ta põgenema [illegible] 3-nda Moskva väesalga, sasis tublisti lahingus [illegible] väesalka ja paiskas paaniliselt taganevad punakaardi[illegible] sed lähtekohale tagasi.

Pärast seda, kui olukord Lihhaja suunas oli taastatud, [illegible] pöördus Tšernetsov, kes oli haaranud initsiatiivi, [illegible] Kamenskajasse tagasi. Novotšerkasskist tuli talle 19. [illegible]

[illegible]aril abiväge. Tšernetsov otsustas järgmisel päeval [illegible]lubokaja peale tungida.

[illegible]sjanõukogus tehti sotnik Linkovi ettepanekul otsus, [illegible] vallutada Glubokaja ümberhaaramisega. Tšernetsov ei julgenud mööda raudteeliini peale tungida, sest [illegible] kohata selles suunas Kamenskaja revolutsioonikomitee väeosade ja Tšertkovist neile appi tulnud Punakaardi väesalkade poolt visa vastupanu.

[illegible]osel algas sügav ümberhaaramine. Kolonni juhtis Tšernetsov ise.

[illegible]lles enne päevatõusu jõuti Glubokaja juurde. Täpselt [illegible] ümberrivistused, paiskuti laiali ahelikuks. Viimaseid [illegible]ratdusi tehes tuli Tšernetsov hobuse seljast maha, [illegible] kangestunud jalgu sirutades andis kähiseva häälega [illegible] ühe roodu komandörile:

[illegible]Ilma ülearuse viisakuseta, jessauul. Te mõistate [illegible]

[illegible]Seejärel kriuksutades tammus ta kõval lumekoorikul, [illegible] viltu halli karakullpapaaha, hõõrudes kindaga [illegible] kõrva. Ta heledate metsikute silmade all sinendasid magamatusest võrud. Huuled krimpsutusid külmahoolikult. Lühikeseks pöetud vurrudel sätendas härmatis.

[illegible]ui ta oli sooja saanud, hüppas ta hobuse selga, kohendas kaitsevärvi ohvitseri-poolkasuka volte, ja sadulakaaslt ratsuteid võttes ergutas liikuma lauguga punaka [illegible], naeratas endausaldavalt ja kindlalt:

«Algame!»

12

[illegible]Enne rindekasakate kongressi Kamenskajas põgenes [illegible] alamjessauul Izvarin. Eelmisel päeval käis ta [illegible] juures, kõneles, vihjates kaudselt oma äramineku[illegible]:

«Kujunenud olukorras on polgus raske teenida. Kasakad vaidlevad kahe äärmuse vahel — bolševikud ja endine [illegible]narhistlik kord. Kaledini valitsust ei taha keegi toetada [illegible] isegi sellepärast, et ta jändab oma pariteediga [illegible] narr. Meile aga on vaja kindlat, tahtejõulist inimest, [illegible] talupojad-mittekasakad nende õigele kohale

asetada . . . Kuid mina leian, et parem on praegust momendil toetada Kaledinit, et mängu mitte lõplikult kaotada.» Ta vaikis veidi, siis küsis, suitsu süüdates: «Sina . . . oled vist punase usu vastu võtnud?»

«Peaaegu,» nõustus Grigori.

«Kas siiralt või püüad, nagu Golubov, võita populaarsust kasakate hulgas?»

«Mul pole populaarsust vaja. Ise otsin väljapääsu.»

«Sa oled vastu seina jõudnud, mitte väljapääsu leidnud.»

«Eks näe . . .»

«Kardan, et me kohtume vaenlastena, Grigori.»

«Vaenuväljal ei tunta sõpru ära, Jefim Ivanõtš,» naeratas Grigori.

Izvarin istus veidi ja läks, hommikuks aga oli kadunud nagu vits vette.

Kongressipäeval tuli Grigori juurde atamanlasest kasakas Vjošenskaja staniitsa Lebjaži külast. Grigori puhastas nagaani ja määris seda püssiõliga. Atamanlane istus veidi aega ja alles enne äraminekut ütles nagu muu seas, kuna ometi oli tulnud ainuüksi sellepärast (ta teadis, et Grigorilt oli naise üle löönud Listnitski, endine Atamanipolgu ohvitser, ja kuna ta oli juhuslikult näinud teda vaksalis, siis tuli hoiatama):

«Tead, Grigor Pantelevitš, ma nägin täna jaamas sina sõpra.»

«Missugust?»

«Listnitskit. Tunned teda?»

«Millal nägid?» küsis Grigori elavalt.

«Umbes tunni aja eest.»

Grigori istus. Ammune solvang pigistas südame kokku jahikoera haardega. Ta ei tundnud enam endist ägedat viha vaenlase vastu, aga teadis, et kui kohtab teda nüüd, alanud kodusõja olukorras, — voolab nende vahel verd. Ootamatult saanud kuulda Listnitskist, mõistis ta, et pikk aeg polnud vana haava kinni kasvatanud: puudutad ette vaatamatu sõrmega, hakkab verd jooksma. Ammuse eest oleks Grigori magusasti kätte maksnud, — selle eest, et tolle neetud inimese süü läbi oli elu ära õitsenud ja endise täisverelise suure rõõmu asemele oli jäänud piinav, näljane igatsus, luitunud närbumus.

Pärast lühikest vaikimist, tundes, kuidas näolt kaob kerge puna, küsis:

«Kas sõitis siia või — sa ei tea?»

«Vaevalt. Küllap on teel Tšerkasskisse.»

«A-a-a . . .»

Atamanlane kõneles veidi kongressist, polgu-uudistest ja läks minema. Kõik järgnevad päevad ei suutnud Grigori, nii väga kui ta püüdiski, kustutada hinges hõõguvat jalu. Käis ringi nagu uimane, juba sagedamini kui muidu tuletas meelde Aksinjat, ja suus sulas kibedus, süda kivistus. Mõtles Nataljale, lastele, aga rõõm sellest tundus ajast nüristatuna, iganenuna. Süda elas Aksinja juures, ainet ja mõte kiskusid tema poole raskelt ja võimukalt nagu enne.

Kamenskajast tuli kiiresti taanduda, sest Tšernetsov hakkas peale suruma. Doni Revolutsioonikomitee üksikud väesalgad, pooleldi hajunud kasakasotnjad laaditi korratult rongidele, lahkusid rännakukorras, jättes maha kõik inimese, raske. Märgatavalt andis end tunda organiseeritusse puudus, kindla inimese puudumine, kes oleks kogunud ja jaganud ära need, õieti öelda, üsna suured jõud. Valitud komandöride hulgast paistis silma viimaste päevade jooksul kuskilt esile kerkinud kasakaväevanem Golubov. Ta võttis üle kõige sõjakama 27-nda kasakapolgu juhtimise ja pani pisut jõhkralt asja kohe liikuma. Kasakad alistusid talle vastuvaidlematult, nähes temas teda, mis polgul puudus: oskust väesalka kokku klopsida, kohustusi jagada, juhtida. Tema, Golubov, paks punnpõseline jultunud silmadega ohvitser, karjus jaamas, juhõgaga vehkides, kasakate peale, kes viivitasid pealetaadimisega:

«Mis te ootate? Mängite ajaviitemängu?! Võtaks teid see ja teine! . . . Laa-di-da! . . . Revolutsiooni nimel käsin viivitamatult alistuda! . . . Mi-i-is? . . . Kes on demagoog? Lasen maha, lurjus! . . . Vait! . . . Saboteerijaile ja varjatud kontrrevolutsionääridele ei ole ma seltsimees!»

Ja kasakad täitsid käsku. Vana kombe järgi see isegi meeldis paljudele, — nad polnud veel jõudnud võõrduda vanast. Endisel ajal oli ju see, kes ikka naha seljast maha võttis, kasakate silmis kõige parem komandör. Niisuguste kohta nagu Golubov tavatseti öelda: «See tõmbab süü

pärast naha maha, aga õmbleb armu poolest jälle uue peale.»

Doni Revolutsioonikomitee väeosad tõmbusid tagasi ja ujutasid Glubokaja üle. Kõigi jõudude juhatamine läks sisuliselt Golubovi kätte. Vähem kui kahe päevaga loomdas ta laialipaisatud väeosad, võttis tarvitusele vajalikud abinõud Glubokaja kindlustamiseks. Grigori Melehhov juhtis tema pealekäimisel divisjoni, mis koosnes kahest 2-se tagavarapolgu sotnjast ja ühest sotnjast atamanlastest.

20-ndal jaanuaril väljus Grigori videvikus oma korterist, et minna kontrollima liini taga ülesseatud atamanlaste vahiposte — ja sattus otse värava juures kokku Podtjolkoviga. See tundis ta ära.

«Sina, Melehhov?»

«Mina.»

«Kuhu sa lähed?»

«Vahiposte vaatama. Kas tulid ammu Tšerkasskist tagasi? Noh, kuidas on?»

Podtjolkov tegi sünge näo.

«Rahva verivaenlastega ei saa rahulikku kokkulepet. Nägid — missuguse numbri välja viskasid? Läbirääkimised . . . ise aga ässitasid Tšernetsovi peale. Kus ikka rästik — see Kaledin! Noh, mul pole just palju aega, ruttan staapi.»

Ta jättis Grigoriga kiiruga hüvasti, hakkas suurte sammudega tsentrumi poole astuma.

Veel enne oma valimist revolutsioonikomitee esimeheks oli ta märgatavalt muutnud oma suhtumist Grigorisse ja teistesse tuttavatesse kasakatesse, ta hääles kõlasid juba üleoleku ja teatava kõrkuse noodid. Humalauimana tõusis võim loomu poolest lihtsale kasakale pähe.

Grigori tõstis sinelikrae üles, läks sammu kiirendades edasi. Öö tõotas saada külm. Tuuleõhku tuli kirgiist poolelt. Taevas selgines. Kahutas märgatavalt. Rabedalt rudises lumi. Kuu tõusis aeglaselt ja üht külge ees ajades nagu invaliid trepist üles minnes. Majade taga loorus stepp videviku lillasse sinasse. Oli see pimeduse eelne tund, millal kustuvad kontuurid, jooned, värvid, vahemaa; millal päevavalgus lahutamatult põimub ühte, seguneb öövalgusega, ja kõik näib ebareaalne, muinasjutu-

[illegible] ähmane; isegi lõhnad kaotavad sel tunnil oma [illegible] ja neil on mingid erilised tuhmunud varjundid.

Kui vahipostid olid kontrollitud, läks Grigori tagasi oma korterisse. Peremees, puudulike hammastega ja [illegible] raudteeteenistuja, pani samovari üles, istus [illegible] juurde.

«Hakkate peale tungima?»

«Pole teada.»

«Või mõtlete neid oodata?»

«Saab näha.»

«Täitsa õige. Ega teil ole ju vist millegagi peale tungida, — siis on muidugi parem oodata. Kasulikum on [illegible] kaitsta. Ma ise rassisin Saksa sõjas sapöörina kaasa, [illegible] huvi ja arusaamist taktikalisest strateegiast . . . Jõudu [illegible] vähevõitu?»

«Jätkub,» põikles Grigori kõrvale temale koormaks [illegible] jutuajamisest.

Kuid peremees päris ja uuris pealetükkivalt, keerles [illegible] ümber, sügades kalevise vesti all kõhna kõhtu nagu [illegible].

«Kas artilleeriat on palju? Suurtükikesi, suurtükikesi?»

«Oled teeninud, aga teenistust ei tunne!» ütles Grigori [illegible] raevuga ja pööritas nii silmi, et peremees paiskus [illegible] minestuses eemale. «Oled teeninud, aga ei tea! . . . [illegible] sul on pärida minult meie sõjavägede arvu ja [illegible] plaanide kohta? Vaat kui viin sind ülekuulamisele . . .»

«Här . . . ohvitser! . . . Kul . . . kulla! . . .» pigistas [illegible] näost valgeks muutunud peremees, sõnade lõppe [illegible] alla neelates, lastes paista mustendavaid hammamulke poolsuletud suus: «Ruma . . . rumaluse pärast [illegible]! Andke andeks! . . .»

Teejoomisel tõstis Grigori kuidagi juhuslikult pilgu peremehele, pani tähele, kuidas tal pilkusid silmad järsult [illegible] välgu sähvatusel, ja kui siis ripsmed neid jälle [illegible], oli ilme teistsugune, lahke ja peaaegu ihalev. Peremehe perekond — naine ja kaks täiskasvanud [illegible] — kõneles omavahel sosinal. Grigori ei joonud [illegible] tassitäit lõpuni, läks ära oma tuppa.

Varsti tulid kuskilt kuus 2-se tagavarapolgu neljanda [illegible] kasakat, kes olid Grigoriga ühes korteris. Nad jõid

kärarikkalt teed, ajasid omavahel juttu, naersid. Juba uinudes kuulis Grigori nende vestluse katkeid. Üks jutustas (Grigori tundis hääle järgi ära rühmaülem Bahmatšovi, Luganskaja staniitsa kasaka), teised laususid aeg-ajalt mõne märkuse sekka.

«Asi juhtus minu juuresolekul. Tulevad kolm Gorlovi rajooni kaevurit kaevandusest number üksteist, ütlevad, et vaat nii ja naa, kogunes meil niisugune garnisatsioon, ja oleks vaja natuke sõjariistu — tehke osa, niipalju kui võimalik. Aga revkomi mees . . . Ma kuulsin ju oma kõrvadega!» kõrgendas ta häält, kellegi ebaselgele vahemärkusele vastates, «ütleb: «Pöörduge Sablini poole, seltsimehed, meil pole midagi.» Kuidas pole midagi? Aga mina tean, et oli üleliigseid püsse. Siin pole asi mille selles . . . Tuli ilmsiks kadedus, et talupojad segavad end asjasse.»

«Ja õige kah!» hakkas teine kõnelema. «Anna neile sõjariistu, aga ega ole veel kindel, kas nad hakkavad sõdima või ei hakka. Aga niipea kui küsimus maasse puutub, — siis on kohe käed õieli.»

«Tunneme seda tõugu!» ütles kolmas bassihäälega.

Mõtlikult kõlistas Bahmatšov teelusikaga vastu klaasi, koputades lusikaga oma sõnade taktis, lausus selgesti:

«Ei, niisuke asi ei kõlba. Bolševikud on nõus järele andmistega kogu rahva kasuks, aga meie oleme viletsad bolševikud. Kui saaks ainult Kaledini pukist maha tõugata, siis pigistame . . .»

«Aga, kulla inimene!» hüüdis veendes kellegi murdlik peaaegu poisikeselik altohääl. «Saa aru, et meil poli millestki anda! Kõlvulist maad tuleb iga osa peale pool teist tiinu, muu on savimuld, nõod, karjamaa. Mis seal anda?»

«Sinult ei võetagi, aga on niisuguseid, kes maa poolest rikkad on.»

«Aga oblasti maa?»

«Täname väga! Anna enda oma ära, ise nori teiste käest? . . . Vaat mul tark väljas!»

«Oblasti maad läheb endal tarvis.»

«Mis sellest rääkida.»

«Ahnus võtab võimust!»

«Mis ahnus seal on!»

«Võib-olla tuleb oma ülemjooksu-kasakaid ümber asustada. Tunneme nende maid — paljas kollane liiv.»

«See'p see on!»

«Mis me muretseme — pole see meie asi.»

«Ei sellest saa ilma viinata jagu.»

«Eh, poisid! Ennist lõhuti siin viinaladu. Üks uppus piiritusse, lämbus ära.»

«Aga jooks küll praegu. Nii et läheks kohe mööda küljekonte alla.»

Grigori kuulis läbi une, kuidas kasakad tegid põrandale aset, haigutasid, sügasid end, heietasid ikka neidsamu jutte maast, ümberjagamisest.

Enne päevatõusu põmatas akna all pauk. Kasakad hüppasid üles. Pluusi selga tõmmates ei sattunud Grigori kuidagi käistesse. Jooksu peal tõmbas saapad jalga, haaras sineli. Akna taga pudenesid paugud kestadena. Põrinal sõitis mööda vanker. Heleda ja ehmunud häälega karjus keegi ukse juures:

«Relvad! . . . Relvad! . . .»

Valveposte tagasi tõrjudes tungisid Tšernetsovi ahelikud Glubokajasse. Hallis uduses pimeduses kihutasid ratsanikud, jooksid jalaväelased, kiiresti saabastega mõdistades. Ristuvas tänavas seati kuulipildujat kohale. Umbes kolmkümmend kasakat heitis ahelikku üle tänava. Veel üks lüli ületas joostes põiktänava. Lõksusid püssilukud, padruneid ette lükates. Järgmises kvartalis raius kellegi kõrgendatult kõlav komandohääl:

«Kolmas sotnja, ruttu! Kes seal rikub rivi? . . . Valvel! Kuulipildurid — paremale tiivale! Valmis? So-otnja . . .»

Mürinal sõitis mööda patareirühm. Hobused kihutasid galoppi. Sõitjad vehkisid piitsadega. Püssirohukastide lõgin, rataste mürin, lafettide põrin segunes linnaserval galsuva tulistamisega. Korraga röögatasid kuskil lähedusesi kuulipildujad. Järgmisel nurgal jäi teadmata kuhu kihutav väliköök majaesise aiakese juures seisva posti taha kinni ja läks ümber.

«Pime kurivaim! . . . Kas sa ei näe?! Kuhu sa tükid?» kisendas sealt täiest kõrist kellegi surmani ehmunud hääl.

Suure vaevaga kogus Grigori sotnja kokku, viis ta traavis jaama taha. Sealt tuli juba suurte salkadena taanduvaid kasakaid.

«Kuhu? . . .» Grigori haaras esimesel püssist kinni.

«Lase-e-e! . . .» püüdis kasakas end lahti tõmmata. «Lase lahti, lurjus! Mis sa kinni hoiad? Kas sa ei näe, et taganevad? . . .»

«Tema jõud on üle! . . .»

«Rõhub hullusti peale . . .»

«Kuhu peame minema? . . . Kuspool on Millerovskajaks kostis hingeldavaid hääli.

Grigori tegi katset linnaserval, mingisuguse pika küünt juures oma sotnja ahelikku seada, aga uus salk põgenejaid pühkis nad minema. Läbisegi põgenejatega valgusid Grigori sotnja kasakad tagasi — tänavaisse.

«Seis! . . . Ära jookse . . . Lasen!» kisendas Grigori, värisedes raevust.

Teda ei kuulatud. Kuulipildujatule juga sähvatas piki tänavat; kasakad surusid end silmapilguks salguti vasta maad, roomasid seintele lähemale ja sööstsid põiktänavaisse.

«Ei sa nüüd nendest jagu saa, Melehhov!» hüüdis temast mööda joostes ja talle lähedalt silma vaadates rühmaülem Bahmatšov.

Grigori läks hambaid ragistades, püssiga vehkides teistele järele.

Väeosi haaranud paanika lõppes korratu põgenemisega Glubokajast. Taanduti, jättes maha peaaegu kogu väesalga materiaalosa. Alles päevatõusul õnnestus sotnjad koguda ja saata nad vastupealetungile.

Punane, higine Golubov, poolkasuka hõlmad eest lahti, jooksis piki oma 27-nda polgu liikuma hakanud ahelikke, karjus metalse, ärritusest hõõguva häälega:

«Sammu juurde! . . . Mitte maha heita! . . . Marss, marss! . . .»

14. patarei oli sõitnud positsioonile, teda võeti eelikuiti maha; patarei vanem ohvitser seisis püssirohukastil, vaatas binoklisse.

Lahing algas peale kella viit. Tihedalt tulvasid ahelikud, mis koosnesid läbisegi kasakaist ja Petrovi Voroneži väesalga punakaartlastest; nad ääristasid lumise tausta inimkogude musta pilutikandiga.

Ida poolt puhus lõdisema panev tuul. Tuulest kergitatud pilve alt näitas oma veritsevat serva koit.

Grigori viis poole atamanisotnjast 14-nda patarei kaitseks, ülejäänutega läks pealetungile.

Esimene proovimürsk kukkus kaugele tšernetsovlaste aheliku ette. Lõhkemise sagrine oranž-sinine lipp paiskus ülesse. Mahlakalt prahvatas teine pauk. Suurtükkidega hakati ükshaaval õiget kaugust otsima.

Dzi-dzi-dzi! . . . läks eemaldudes lendu mürsk.

Hetk pinevat, püsside kogupaukudest rõhutatud vaikust, — ja lõhkemise kauge kõlav «oh». Pärast ülelendu hakkasid mürsud seeriatena aheliku lähedusse langema. Tuule käes silmi kissitades mõtles Grigori rahuldustundega: «Kätte said!»

Paremal tiival läksid 44-nda polgu sotnjad. Golubov juhtis oma poiku tsentrumis. Grigori oli temast vasemal. Tema taga liikusid, äärmistena vasakul tiival, Punakaardi väesalgad. Grigori sotnjale oli kolm kuulipildujat juurde antud. Nende komandör, väheldane, sünge näoga ja tihedakarvaliste laiade kätega punakaartlane, juhtis osavalt tulistamist, paralüseerides vaenlase pealetungimanöövreid. Ta oli kogu aeg kuulipilduja juures, mis liikus koos atamanlaste ahelikuga. Temaga oli kaasas tüse sinelisse riietatud naispunakaartlane. Möödudes piki ahelikku, mõtles Grigori vihaselt: «Seelikukütt! Läheb positsioonile — ja ikka naine kaasas. Saad sa niisugustega sõda pidada! . . . Oleks võinud lapsed ka veel kaasa võtta ühes magamiskottidega ja kogu krempliga! . . .» Kuulipildujakomando ülem astus Grigori juurde, kohendas linnal nagaaninööri.

«Teie juhatate seda väesalka?»

«Jah, mina!»

«Ma avan tõkketule atamanlaste poolsotnja lõigus. Te näete — meid ei lasta edasi.»

«Laske käia,» nõustus Grigori ja pöördus vait jäänud kuulipilduja juurest kostva kisa peale.

Tüse habemik kuulipildur karjus raevuselt:

«Buntšuk! . . . Me sulatame masina üles! . . . Ega's nii ei saa!»

Tema kõrval oli põlvili sinelisse riietatud naine. Viltase rätiku all leegitsevad mustad silmad meenutasid Grigorile Aksinjat, ja hinge kinni pidades jäi ta hetkeks vaatama naisele pilkumatute, igatsevate silmadega.

Keskpäeval tuli Grigori juurde Golubovi poolt [illegible] käskjalg kirjaga. Välimärkmikust ebatasaselt kärtsatatud lehel olid harevil laialt ja hoogsalt visatud sõnad:

«Doni Revolutsioonikomitee nimel käsin teil lahkuda positsioonilt kahe teie juhtimise alla usaldatud [illegible] jaga ja minna kiirsammul vastase parema tiiva ümber haaramisele, pidades suunda lõigule, mis siit näha pisut vasemal tuuleveskist, mööda orgu... Maskeerige liikumist (mõned arusaamatud sõnad)... Rünnake [illegible] valt, niipea kui meie otsustavale pealetungile asume. Golubov.»

Grigori viis kaks sotnjat positsioonilt ära, ratsastajad nad ja eemaldus, püüdes liikuda nii, et vaenlane ei saaks tema suunda kindlaks teha.

Sõideti kakskümmend versta ringi. Hobused läksid sügavasse lumme vajudes. Org, mida mööda ümber haaramisele mindi, oli lund täis. Kohati ulatus see hobustele kõhuni. Suurtükimürina pahvakuid kuulatades vaatas Grigori murelikult kella, mille oli võtnud Rümnias tapetud saksa ohvitseri käe pealt, — kartis hilineda. Ta kontrollis kompassi järgi suunda — ja siiski kaldus pisut enam vasakule kui vaja oli. Mööda laia orupõhja jõudsid nad lagedale. Hobused suitsesid higiaurudes, tõmbusid kubemeist märjaks. Andnud käsu jalastuda, jooksis Grigori esimesena orupervele. Hobused jättis hobusehoidjatega orgu. Grigori järel hakkasid kasakad laugest kallakust üles ronima. Ta vaatas ümber, nägi enda taga üle saja jalastunud võitleja, kes olid hõredalt laiali paiskunud oru lumisel kallakul, — ja tundis end julgemana, kindlamana. Lahingus oli ta alati, nagu iga teinegi, tugevasti karjatunde võimuses. Haaramise pilguga olukorra, mõistis Grigori, et ta oli, rasket tööd vajalikult arvestamata, hilinenud vähemalt poole tunni võrra.

Julge strateegilise käiguga oli Golubov tšernetsovlastel taganemistee peaaegu kinni pannud, külgedele kaitsed üles seadnud ja ründas pooleldi sissepiiratud vaenlast frontaallöögiga. Mürtsusid patareide kogupaugud. Pragises püssipauke, nagu oleks raudpannil vesi nud haavlid; tšernetsovlaste segipaisatud ahelikkude kohal lõhkes šrapnelle, tihedalt langes mürske.

„Ahe-e-elikku!...»

Grigori oma sotnjatega ründas tiivalt. Hakkasid minema nagu õppelaskmisele — ilma maha heitmata, aga [illegible] osav tšernetsovlane, kes töötas «maksimil», rajas nii tugevasti mööda ahelikku, et kasakad heitsid [illegible] maha, seejärel kui olid kaotanud rivist [illegible] meest.

[illegible] kolme paiku pealelõunal poetas end kuul Grigori ligi. Nikkelkestaga kaetud tuline tinatombuke [illegible] jalal, pealpool põlve lihakoe läbi. Tajudes [illegible] lööki ja tuttavat iiveldust verekaotuse tagajärjel, [illegible] Grigori hambaid. Ta roomas ahelikust välja, [illegible] ägeduses püsti, raputas järsult kuulist põrutatud [illegible]. Valu jalas suurendas see, et kuul ei olnud välja [illegible]. Ta oli juba oma lendu lõpetamas, kui ta Grigorit [illegible], ja tunginud läbi sinelist, pükstest ja nahast, jäi [illegible]kimpu jahtuma. Kuum lõikav valu takistas liikumist. Lamades meenutas Grigori 12-nda polgu pealetungi Transilvaania mägedes Rumeenias, kui ta sai [illegible] haavata. Ta silme ees elustus selgesti stseen tolleaegsest rünnakust: Tšubatõi, Miška Koševoi vihast moonutatud nägu, Jemeljan Grošev, jooksmas mäest alla, [illegible] haavatud sotnikut.

[illegible]jate juhtimise võttis üle ohvitser Pavel Ljubiškin, Grigori abi. Tema käsul talutasid kaks kasakat Grigori [illegible]hoidjate juurde. Grigorit hobusele asetades soovitasid kasakad osavõtlikult:

[illegible]hiduge haav kinni.»

[illegible] sidet on?»

Grigori istus juba sadulasse, aga mõtelnud järele, ronis [illegible] maha; ta laskis püksid alla, ja krimpsutades nägu [illegible]sinavärina pärast, mis käis üle higise selja, kõhu ja [illegible], siduš rutates kinni väikese, nagu sulenoa [illegible]tõikest tekkinud veritseva haava.

Oma käskjala saatel sõitis ta sedasama kaudset teed [illegible] koha poole, kust nad olid alustanud vastupealetungi. Vaatas hobusejälgede tihedale külvile lumes, oru [illegible]tavaile piirjoontele, kust ta oli mõne tunni eest oma [illegible]jaid läbi viinud. Talle kippus uni peale, ja millegipärast näis juba kaugena ja mittevajalikuna see, mis [illegible] künkal.

Seal aga langes tõtlikult hajusaid püssipauke, [illegible] ses vaenlase raskepatarei, oma vägesid [illegible] ja aeg-ajalt röögatavad kuulipildujad teppisid [illegible] nagu tõmmates alla nägematut joont lahingu [illegible] võtete jaoks.

Versta kolm sõitis Grigori mööda orgu. Hobused [illegible] ühtelugu lumme kinni.

«Sõida lagedale...» pomises Grigori käskjalale, [illegible] tes välja hangega kaetud orupervele.

Eemal põllul mustendas nagu mahalaskunud [illegible] vareseid harvu tapetute kogusid. Otse silmapiirijoonel kappas siit tillukesena näiv ilma ratsanikuta hobune.

Grigori nägi, et tšernetsovlaste segipaisatud ja [illegible] nenud tuumik oli lahingust välja rabelnud ja [illegible] eemaldus Glubokajasse. Ta ajas oma kõrvi [illegible] Eemal paistsid üksikud kasakate salgad. Grigori [illegible] esimese juurde neist ja silmas seal Golubovi. [illegible] hooletult sadulas, kolletanud karakulliga [illegible] poolkasukas eest lahti, papaaha ühe kõrva peale [illegible] otsaesine higist märg. Püstiseisvaid vahtmeistrivurre keerutades hüüdis Golubov pisut kähisevalt:

«Melehhov, tubli! Mis, sa oled haavatud? [illegible] võtaks! Kas luu on terve?» Ja ilma vastust [illegible] naeratas: «Pihuks ja põrmuks! Pihuks ja [illegible] lõime!... Ohvitseride väesalga puistasime nii [illegible] seda enam ei kogu. Said nii, et aitas!»

Grigori palus suitsu. Kogu välja mööda [illegible] kokku kasakaid ja punakaartlasi. Kaugel eespool [illegible] tendava salga juurest tuli traavis ratsakasakas.

«Nelikümmend meest võtsime vangi, Golubov!» [illegible] hüüdis ta eemalt. «Nelikümmend ohvitseri ja [illegible] sovi enda.»

«Tõsi või!?» ehmunult pöördus Golubov äkki [illegible] ja kihutas minema, halastamatult lõhkudes [illegible] kõrget valgejalgset hobust.

Grigori ootas veidi, sõitis traavi talle järele.

Vangivõetud ohvitseride tihedat salka ümbritses [illegible] gana teda saatev kolmekümne kasaka suurune [illegible] voi — 44-nda polgu meestest ja 27-nda polgu ühe [illegible] omadest. Kõige ees sammus Tšernetsov. Tagaajamis eest põgenedes oli ta poolkasuka maha visanud ja [illegible]

[illegible] nüüd ainult kerget nahkkuube. Pagun ta vasakul [illegible] oli puruks rebitud. Näol paistis vasaku silma juures [illegible] verine kriimustus. Ta läks kiiresti, ilma marsi[illegible] välja langemata. Viltu pähe pandud papaaha [illegible] talle muretu ja ulja ilme. Ehmatuse varjugi pol[illegible] ta roosal näol: ta polnud nähtavasti mitu päeva [illegible] ajanud, — ruuge karvastik kullendas põskedel [illegible]. Karmi ja kiire pilguga vaatles Tšernetsov tema [illegible] jooksvaid kasakaid; kibe, vihkav kurd heitis [illegible] kulmude vahele. Käigu peal süütas ta tiku, hakkas [illegible]tama, pigistades paberossi kõvade roosade huulte [illegible].

Ohvitserid olid enamikus noored, ainult mõnel valen[illegible] härmatisena hallid juuksed. Üks, kes oli jalga [illegible], jäi ikka teistest maha, väike suurepealine ja [illegible]armiline kasakas tõukas teda püssipäraga selga. [illegible] Tšernetsoviga kõrvuti sammus pikk tüse [illegible]. Kaks (üks horunži, teine sotnik) läksid [illegible] alt kinni hoides, naeratades; nende järel tuli ilma [illegible] käharpäine ja laiaõlaline junkur. Ühel oli visa[illegible] õlgadele sõdurisinel tugevasti külgeõmmeldud pagu[illegible]. Veel üks läks ilma mütsita, punane ohvitseripas[illegible] mustadele naiselikult ilusaile silmadele tõmmatud; [illegible] heitis paslikuotsi talle õlgadele.

Golubov sõitis taga. Pisut maha jäädes hüüdis ta kasakaile:

«Kuula mind!... Vangide puutumatuse eest vastu[illegible] teie kogu sõja-revolutsiooniaja valjuse järgi! Nad [illegible] tervelt staapi toimetada!»

Ta kutsus ühe ratsakasaka enda juurde, viskas sadu[illegible] istudes mõne rea paberile, ja keeranud selle kokku, [illegible] kasakale:

«Kihuta! Anna see Podtjolkovile.»

Grigori poole pöördudes küsis:

«Kas sina sõidad sinna, Melehhov?»

Saanud jaatava vastuse, ajas Golubov oma hobuse Grigori ratsu kõrvale, sõnas:

«Ütle Podtjolkovile, et Tšernetsovi võtan mina oma vastutusele! Said aru?... Noh, ütle siis nii. Sõida.»

Vangide salgast ette jõudes kappas Grigori revolut[illegible]komitee staapi, mis asetses põllul, mingi küla

läheduses. Jäätanud ratastega laia tauria vedruvankri kõrval, millel asetses rohelise katte all kuulipildujas kõndis Podtjolkov. Siinsamas tammusid kontsadega kompsides staabimehed, käskjalad, mõned ohvitserid ja kasakaist ratsakäskjalad. Minajev oli nagu Podtjolkovi alles hiljuti ahelikust tagasi tulnud. Pukis istudes hammustas ta valget külmunud leiba, näris raginat.

«Podtjolkov!» Grigori sõitis kõrvale. «Kohe tuuakse siia vange. Kas lugesid Golubovi kirja?»

Podtjolkov viibutas tugevasti nuuti; langetanud korraks silmad, hüüdis veretõusust paisudes:

«Ma vilistan Golubovi peale!... Ta võib paljugi tahta! Anda tema vastutuse peale Tšernetsov, see lõvel ja kontrrevolutsionäär?... Ei anna!... Maha lasta nad kõik — ja lõpp!»

«Golubov ütles, et võtab ta oma vastutusele.»

«Ei anna!... Ütlesin: ei anna! Noh, ja lõpp! Revolutsioonikohus peab tema üle kohut mõistma ja viivitamatult karistama. Et ka teistele õpetuseks oleks!... Kas sa tead,» ütles ta juba rahulikumalt, lähenevat vangide salka teraselt silmitsedes, «tead, kui palju verd ta ju ära valanud? Seda on terve meri!... Kui palju kaevureid ta on tapnud?...» ja jälle raevuhoogu sattudes, ajas silmad tigedalt pungi. «Ei anna!»

«Siin ei maksa kisendada!» kõrgendas ka Grigori häält: tal värises kõik sees, näis, nagu oleks Podtjolkovi raev temalegi külge hakanud. «Teid on siin palju kohtunikke! Sa mine vaat sinna!» osutas ta tahapoole, tema sõrmed värisesid. «Vangide üle aga on teid siin palju käsutamas!»

Podtjolkov läks eemale, muljudes käes nuuti. Eemalt hüüdis:

«Ma olin seal! Ära arva, et ma vankris oma nahka päästsin. Aga sina, Melehhov, hoia õige suu pisut kinni!... Said aru?... Kellega sa räägid?... Nõudaks!... Ohvitserikombed jäta kõrvale! Revolutsioonikomitee mõistab kohut, aga mitte igasugune...»

Grigori ajas hobuse tema poole, hüppas, haava unustades, sadulast ja kukkus valust läbistatuna selili. Haavast hakkas kuuma verd vulksuma. Ta tõusis ilma

jõõra abita, komberdas kuidagiviisi vankri juurde, vajus külg ees tagumise vedru najale.

Vangid jõudsid kohale. Osa jalamehi konvoi hulgast jagunes ratsakäskjalgadega ja staabi kaitseks olnud kasakatega. Kasakad polnud veel jahtunud pärast lahingut, välgutasid ägedalt ja kurjalt silmi, vahetasid märkusi lahingu üksikasjade ja lõpu kohta.

Vajuvas lumes raskelt astudes läks Podtjolkov vangide juurde. Kõige ees seisev Tšernetsov vaatas temale, põlglikult heledaid metsikuid silmi vidutades; vasak lalg vabalt kõrvale asetatud, seda kõigutades, surus ta pealmiste hammaste valge kaarega sissepoole tõmmatud roosat alahuult. Podtjolkov astus talle üsna lähedale. Ta värises üleni, tema pilkumata silmad roomasid mööda ülessongitud lund, tõustes ristusid Tšernetsovi kartmatu, põlgava pilguga ja alistasid selle oma vihavaenu raskusega.

«Saime su kätte... rästik!» ütles Podtjolkov koriseva pisdala häälega ja astus sammu tagasi; ta põski lõhestas mõõgalöögina viril naeratus.

«Kasakate äraandja! Lur-jus! Reetur!» sähvas Tšernetsov kokkupigistatud hammaste vahelt.

Podtjolkov raputas pead, nagu hoidudes kõrvakiilude rest, — tõmbus põsenukkidest mustaks, imes avatud suu kaudu raskelt õhku sisse.

Kõik järgnev toimus hämmastava kiirusega. Hambad irevil, läks kahvatanud Tšernetsov rusikaid vastu rindu surudes, kogu kehaga ettepoole kallutudes Podtjolkovi poole. Tema kramplikult kõverduvailt huultelt pudenes ebaselgeid, ropu sõimuga segatud sõnu. Mis ta kõneles, seda kuulis ainult aeglaselt taganev Podtjolkov üksi.

«Sul tuleb, lurjus... tead sa seda?» tõstis Tšernetsov järsult häält.

Neid sõnu kuulsid niihästi vangistatud ohvitserid kui ka konvoi ja staaplased.

«No-o-o-o...» kähistas Podtjolkov nagu kägistatu, heitis käe mõõgapidemele.

Korraga jäi kõik vaikseks. Selgesti kostis lume krudisemine Minajevi, Krivošlõkovi ja veel mõne mehe jalgade all, kes sööstsid Podtjolkovi poole. Aga tema

jõudis neist ette; kogu kehaga paremale käänduden, põlvi painutades kiskus tupest mõõga, ja väljaastega ettepoole sööstes virutas hirmsa jõuga Tšernetsovile pähe.

Grigori nägi, kuidas Tšernetsov väratades tõstis pea kohale vasaku käe, jõudis varjata end löögi eest; nägi, kuidas nurgeliselt murdus läbiraiutud käelaba ja mõõg langes helitult Tšernetsovi tahaheidetud peale. Algul kukkus papaaha, siis hakkas Tšernetsov aeglaselt nagu murdunud viljakõrs vajuma, suu imelikult viltu kistud, silmad piinatult vidukil, krimpsu tõmmatud, nagu välgusähvatuse mõjul.

Podtjolkov virutas talle veel kord, läks eemale vana inimeseliku raske kõnnakuga, käigu peal pühkides mõõga laugeid külgi, mis punetasid verest.

Najatanud vankrile, pöördus ta saatevalvurite poole, karjus elutu, haukuva häälega:

«Raiu-u-u neid... saatana päralt!! Kõiki!... Ei ole vange... Kurat võtku neid!...»

Palavikuliselt hakkasid plõksuma paugud. Ohvitserid sööstsid, üksteise vastu põrgates, laiali. Ilusate naiste silmadega porutšik, kel oli peas punane ohvitseripastik, pani jooksu, kätega peast kinni haarates. Tabatuna kuulist hüppas ta kõrgele, nagu üle tõkke. Ta kukkus ega tõusnud enam. Pikka tüsedat jessauuli raiusid kaks meest. Ta haaras mõõgateradest kinni, tema lõhutud peopesadest voolas käistele verd; ta karjus nagu laps, kukkus põlvili, selili, veeretas pead lumes; näost paistsid ainult verised silmad ja must suu, millest puurist välja lakkamatu kisendus. Ülesviskuvad mõõgad lõhestasid ta nägu, ta musta suud, aga tema karjus ikka veel hirmu ja valu mõjul peenikeseks muutunud häälega. Ärakistud põõnaga sinelisse riietatud kasakad asus harkisjalu tema kohale ja tegi talle lasuga lõpu. Käharpäine junkur oleks peaaegu ahelikust läbi murdnud, aga talle jõudis järele üks atamanlane, kes tappis ta löögiga kuklasse. Seesama atamanlane kihutas kuuli abaluude vahele sotnikule, kes jooksis nii, et sinelihõlmad lehvisid tuules. Sotnik kükitas maha ja senikaua kratsis sõrmedega rinda, kuni suri. Hallikajuukseline jessauul tapeti koha peal; elust lahkudes trampis ta

jalgadega sügava augu lumme, ja oleks veelgi trampinud, nagu tubli hobune köie otsas, kui kasakad poleks talle halastuse pärast lõppu teinud.

Esimesel silmapilgul, niipea kui algas veresaun, sööstis Grigori vankri juurest eemale, — häguseid silmi Podtjolkovilt pööramata hakkas ta longates kiiresti tema poole komberdama. Tagant haaras Minajev tal ombert kinni, — tema käsi murdes, väänates, võttis ära nagaani: tuhmiks muutunud silmadega talle silma vaadates, küsis hingeldades:

«Mis sina siis arvasid?»

13

Lumine pimestavalt hele künkahari, üle valatud päikeseglasuurist ja pilvitu taeva sinast, valendas, sätendas tuhkruna. Tema all lebas kirju lapivaibana Olhovõi Rogi alev. Vasemal sinendas Svinjuhha, paremal laotusid uduste laikudena külakesed ja saksa asundused, käänaku taga paistis helesiniselt Ternovskaja. Idas kerkis alevi taga lauge, orgudest uuristatud väiksem küngas. Sellel seisid püstaiana telegraafipostid, mis läksid Kašarõ poole.

Päev oli haruldaselt selge, külm. Päikese kõrval suitsesid vikerkaarevärvi sambad. Tuul puhus põhjast. Stepis sinendas pilutuisk. Aga horisondist emmatud lumeavarused olid heledad, ainult idas, otse vaheda silmapiirijoone all auras lilla vinega kaetud stepp.

Pantelei Prokofjevitš, kes sõidutas Grigorit Millerovost, otsustas Olhovõi Rogis mitte peatuda, vaid Kašarõni välja venitada ja seal ööbida. Ta oli sõitnud kodunt välja Grigori telegrammi peale, 28-nda jaanuari õhtuks jõudnud Millerovosse. Grigori ootas teda sissesõiduhoovis. Hommikul sõitsid nad välja ja kella üheteistkümne paiku läbisid juba Olhovõi Rogi.

Pärast Glubokaja all saadud haava lamas Grigori nädal aega Millerovos välilaatsaretis; kui jalga oli pisut ravitud, otsustas ta koju sõita. Hobuse tõid talle staniitsakasakad. Grigori sõitis segase tundega, osalt rahulolematuse, osalt rõõmuga; rahulolematusega sellepärast, et

lahkus oma väeosast keset kõige ägedamat võitlust [illegible] pärast Donil, rõõmu aga tundis palja mõtte juures. [illegible] saab näha koduseid, küla; varjas iseenda eest soovi näha Aksinjat, aga ka tema peale käis mõte.

Isaga kohtusid nad kuidagi võõrdunult. Pantelei [illegible] kofjevitš silmitses tusaselt Grigorit (Petro oli keelt [illegible] nud), — ta lühikestes, kõrvalt heidetud [illegible] tihenes rahulolematus, äraootav ärevus. Ohtul [illegible] oli ta kaua pärinud Grigorilt oblastis möllavate [illegible] muste kohta; poja vastused teda nähtavasti ei [illegible] nud. Ta näris hallinenud habet, vaatas oma [illegible] dega vildikuile, nohises. Alustas vaidlust vastu [illegible] aga sattus hoogu, kaitstes Kaledinit, — ägeduse [illegible] pilgul käratas endiselt Grigori peale ja isegi [illegible] vigase jalaga.

«Sa ära mul seleta! Sügisel käis Kaledin meil [illegible] Maidaanil oli koosolek, tema ronis lauale, rääkis [illegible] meestega, ja kuulutas ette, nagu piibli järgi, et [illegible] talumehed, läheb lahti sõda, ja kui me hakkame [illegible] tänna kõikuma — võetakse kõik ära ja asustatakse [illegible] oblastisse inimesi elama. Tema teadis juba siis, et [illegible] sõda. Mis teie, lurjused, siis arvate? Kas tema [illegible] vähem kui teie? Niisugune õpetatud kindral, on [illegible] juhtinud — ja teab vähem kui sina? Eks seal [illegible] kajas ole koos sinutaolised harimatud keelekõlksutajad [illegible] ja ässitavad rahvast. Kes see sinu Podtjolkov on? [illegible] meister?... Ohoo! Minuga ühes aukraadis. See on [illegible] lugu!... Nüüd oleme kaugele jõudnud... [illegible] pole enam kuskile minna!...»

Grigori vaidles temaga vastumeelselt. Ta teadis [illegible] enne, kui oli isa näinud, mis meelsusega see on. Ja [illegible] oli tulnud juurde veel midagi uut: Grigori ei [illegible] andestada ega unustada Tšernetsovi hukku ja [illegible] tud ohvitseride mahalaskmist ilma kohtuta.

Tiislirakendis hobused vedasid saani kergesti. [illegible] pidi pära külge köidetuna traavis järel Grigori [illegible] tud hobune. Mööda libises lapsest saadik tuttavaid [illegible] veid ja külasid: Kašarõ, Popovka, Kamenka, [illegible] Jablonovski, Gratšov, Jassenovka. Kogu tee kuni [illegible] külani mõtles Grigori kuidagi seosetult ja segaselt [illegible] juti-möödunule, püüdis mingisuguste üldjoontega [illegible]

[illegible]sandada tulevikku, aga mõte jõudis ainult kuni puhku[illegible] kodus ja edasi sattus umbteele. «Lähen koju, puhkan [illegible], ravin haava terveks, eks siis...» mõtles ta ja lõi [illegible] käega, «eks siis näe. Elu ise näitab...»

[illegible]mmestas tedagi sõjas kogutud väsimus. Oleks taht[illegible] ära pöörduda kogu vihavaenus mässavast, vaenuli[illegible] ja arusaamatust maailmast. Seal, tagapool oli kõik [illegible], täis vastuolusid. Raske oli leida õiget rada; [illegible] vajuval soosillal kõikus pind jalge all, rada harg[illegible], ja polnud kindel, kas lähed õiget haru mööda. Teda [illegible] bolševikkude poole — läks, viis teisi endaga [illegible], siis aga tuli kõhklemine, süda lõi külmaks. «Kas [illegible] on tõesti õigus? Kelle poole siis lüüa?» Ähma[illegible] mõtles Grigori sellele, saani korjule najatudes. Aga [illegible] ta kujutles, kuidas hakkab kevadeks äkkeid, vank[illegible] korda seadma, halapajust sõimi punuma, ja kui [illegible] paljaks läheb ning kuivaks tõmbub, — sõidab välja [illegible]; hoides töö järele igatsevate kätega kurgedest [illegible], sammub adra taga, tundes selle elusat tukset ja [illegible]; kujutlusest, kuidas ta hingab sisse adrahõlma[illegible] ülesaetud, veel lumeniiskuse magedat aroomi säili[illegible] mustmulla ja noore rohu magusat hõngu, — läks [illegible] soojaks. Oleks tahtnud loomi talitada, heinu han[illegible], hingata mesika, orasheina närtsinud lõhna, [illegible] vürtsikat lehka. Oleks tahtnud rahu ja vai[illegible], — seepärast hoidiski Grigori karmides silmades [illegible] rõõmu, vaadates ringi: hobustele, isa tuge[illegible], kasukaga kaetud seljale. Kõik meenutas talle poo[illegible] ununenud endist elu: niihästi kasuka lambanaha[illegible], kui puhastamata hobuste kodune ilme ja ka mõni [illegible] karjuv kukk alevis. Magus ja paks nagu [illegible] näis talle sel ajal elu siin kolkas.

[illegible]rgmisel päeval õhtu eel lähenesid nad külale. Gri[illegible] heitis künkalt pilgu Donile: seal on Naiste järved, [illegible] kaislaga nagu sooblinahaga, seal kuivanud [illegible], aga ülesõit Donist pole enam endisel kohal. [illegible], tuttavad kvartalite nelinurgad, kirik, väljak... [illegible] tõusis Grigoril pähe, kui silmad langesid oma [illegible]. Mälestused ujutasid ta üle. Õuest näis hõikavat [illegible] kaevuvinn, halli pajupuust kätt ülespoole siruta[illegible]

«Kas ei võta silmi kipitama?» naeratas Pantelei Prokofjevitš taha vaadates, ja ilma kavaluse ning võltsita tunnistas Grigori:

«Võtab... ja veel kuidas!...»

«Mis tähendab — kodu!» ohkas Pantelei Prokofjevitš rahuldatult.

Ta juhtis küla poole. Hobused sõitsid reipalt allamäge, saan viitas, ühest teeäärest teise viskudes. Grigori aimas isa kavatsust, aga küsis siiski:

«Miks sa's külasse sõidad? Lase oma tanuma poole!»

Pantelei Prokofjevitš pöördus ja härmatanud habemesse muheldes pilgutas silma:

«Saatsin poegi sõtta reameestena, aga teenisid end üles ohvitserideks. Kas ma ei või siis uhke olla, sõidutades poega mööda küla? Las vaatavad ja tunnevad kadedust. Minul aga, vennas, süda sulab rõõmu pärast!»

Peatänavas ergutas ta tagasihoidlikult hobuseid, küljele kallutudes mängles narmalise piitsaga, ja hobused, tundes kodu lähedust (nagu polekski nad ära sõitnud saja neljakümne versta pikkust teed!), hakkasid reipalt, väledalt jooksma. Vastutulevad kasakad teretasid õuedest ja tarede akendest vaatasid käe alt naised, hargatades veeresid veeriktaimedena üle tänava hanged. Kõik läks libedasti ja hästi. Nad sõitsid üle väljaku, Grigori hobune kõõritas silma kellegi hobusele, kes oli Astahhovi plangu külge köidetud, hirnus ja ajas pea püsti. Hakkas paistma külaserv, Astahhovi tare katus... Aga siin, esimesel tänavaristmel juhtuski halb viperus: tänava jooksev põrsas jäi hiljaks, sattus hobuste hargjade alla, rõhatas korra ja veeres muljutuna eemale, hinnudes, murtud selgroogu kergitada püüdes.

«Ah, et kuradid su siia tõid!...» vandus Pantelei Prokofjevitš, jõudes allaaetud põrsast veel piitsaga nähvata.

Õnnetuseks kuulus põrsas Anjutkale, Afonka Ozerovi lesele, — õelale ja ülemäära pikakeelelisele eidele. Viivitamatult jooksis ta välja õue; rätikut ümber tõmmates hakkas puistama niisugust valitud sõimu, et Pantelei Prokofjevitš pidas isegi pisut hobuseid kinni, pöördus talle poole.

«Ole vait, loll! Mis sa lõugad? Maksame kinni su kärnase põrsa...»

«Paharet!... Kurivaim!... Ise sa oled kärnane, va hukay jäär!... Vaat kui viin su kohe atamani juurde!...» kisendas naine täiest kõrist, vehkides kätega. «Küll ma sind õpetan, kirevase päralt, kuidas vaeslaste elajaid alla ajada!...»

Pantelei Prokofjevitšil läks asi juba liiale, ta hüüdis puretades:

«Täpakäi!»

«Neetud türklane!...» hüüdis Ozerova reipalt vastu.

«Va lita, sada kuradit su sisse!» kõrgendas bassikest Pantelei Prokofjevitš.

Aga Anjutka Ozeroval polnud veel eladeski sõnadest puudust tulnud.

«Vööras vurle! Vana liiderdaja! Varganägu! Varastajad vööra äkke ära!... Aeled mööda sõdurinaisi!...» hakkas ta harakana kätsatama.

«Vaat kui annan sulle piitsaga, koer sihuke!... Pea suunulk kinni!»

Aga nüüd torkas Anjutka niisuguse sõna, et isegi Pantelei Prokofjevitš — elanud ja eluajal mõndagi näinud mees — lõi piinlikkusest roosatama ja tõmbus korraga higiseks.

«Sõida edasi!... Mis sa temaga jamad?» ütles Grigori kurjalt, nähes, et vähehaaval koguneb tänavale rahvast ja koulatab tähelepanelikult juhuslikku arvamuste vahetust vana Melehhovi ja ausa lese Ozerova vahel.

«No küll on alles keel... pikk nagu ohjaharu!» Pantelei Prokofjevitš sülitas masendatult ja kihutas hobused nii kiirele sõidule, nagu kavatseks ta Anjutkat ennast alla ajada.

Nad olid sellest kvartalist juba välja jõudnud, kui ta veel veidi kartlikult tagasi vaatas:

«Turtsub ja sõimab ilma asjata!... Kus vaenlasehing!... Et sa risti lõhki läheksid, paks kurivaim!» ütles ta südametäiega. «Oleks pidanud sind ühes su põrsaga alla ajama! Vaat kui satud niisugusele naiserisule keele peale — paljad luud jäävad järele.»

Mööda sööstsid tare helesinised luugid. Petro, ilma papahata, võõtamata sõduripluus seljas, avas väravat.

Majatrepil vilksatas valge pearätik ja Dunjaška naerev säravate mustade silmadega nägu.

Venda suudeldes vaatas Petro talle põgusalt silma:

«Oled terve?»

«Sain haavata.»

«Kus?»

«Glubokaja all.»

«Häda oli sul sinna tükkida! Oleksid võinud anuno koju tulla.»

Soojalt ja sõbralikult patsutas ta Grigorit, andis oleskäte vahelt edasi Dunjaškale. Õe priskeid, ümardunud õlgu kaelustades suudles Grigori teda huultele ja silmadele, ütles tagasi astudes, imestledes:

«Kuule, sina, Dunjahha, kurat sind teab! ... Misuke tüdruk sust sai, ja mina veel mõtlesin, et tuleb inetukene, nii et ei kõlba kuhugi.»

«Noh, sina, vennas! ...» Dunjaška põikas näpistuse eest kõrvale, ja sädeldes niisamasuguse valgehambulise naeratusega nagu oli Grigorilgi, läks eemale.

Iljinitšna kandis süles lapsi; joostes jõudis temast ette Natalja. Ta oli imeväärselt õitsvaks ja ilusaks muutunud. Siledalt kammitud läikivad mustad juuksed, mis kukla taga raskesse sõlme kogutud, tõstsid esile ta rõõmust jumestunud nägu. Ta surus end Grigori vastu, mitu korda puudutas põgusalt ja kuidagi umbkaudu huultega ta põski, vurre, ja haarates Iljinitšna käest poja, sirutas teda Grigori poole.

«Vaata ometi — misuke poeg!» helistas ta uhke rõõmuga.

«Las ma vaatan o m a poega!» Iljinitšna tõrjus ta erutatult kõrvale.

Ema painutas Grigori pea alla, suudles teda otsaesisele, ja kareda käega põgusalt ta nägu silitades, hakkas ärevuse ja rõõmu pärast nutma.

«Aga tütar, Gri-iša! ... Noh, võta ometi! ...»

Natalja asetas Grigori teisele käele rätikusse mässitud tüdruku, ja segadusse sattunud Grigori ei teadnud, kellele vaadata: kas Nataljale või emale või lastele. Tusasenäoline, süngesilmaline poiss oli täpselt Melehhovits tõugu: needsamad pikerguse lõikega mustad, pisut ranged silmad, hoogne kulmude joon, sinised kumerad silmavalged ja tõmmu nahk. Ta toppis määrdinud rusikakest suhu, — külge ette pöörates vaatas ligipääsematult ja visalt isale. Tütrel nägi Grigori ainult tillukesi tähelepanelikke ja niisamasuguseid musti silmi, — rätik varjas ta nägu.

Neid mõlemaid süles hoides hakkas ta majatrepi poole tõkuma, aga terav valu läbistas jala.

«Võta nad, Nataša ...» Grigori muigas süüdlaslikult, ühe suunurgaga. «Muidu ei saa ma trepist üles ...»

Keset kööki seisis juukseid kohendades Darja. Naeratades astus ta julgelt Grigori juurde, sulges naervad silmad, oma sooje niiskeid huuli tema huultele surudes.

«Küll vinab tubaka järele!» — ja naerukalt mängles värvitud, nagu tušiga joonistatud kulmude poolkaartega.

«Noh, las ma vaatan sind veel kord! Ah, sa mu lapseke, pojuke!»

Grigori naeratas, südant värisema panev erutus haaras teda, kui ta end ema õla vastu surus.

Oues võttis Pantelei Prokofjevitš hobuseid rakkest lahti, tema verev vöö ja karusnahkse mütsi põhi punetasid, kui ta saani ümber lonkas. Petro oli Grigori hobuse juba talli viinud, kandis eeskotta sadulat ja käigu peal pöördudes kõneles midagi Dunjaškale, kes saanist petroleumivaadikest maha tõstis.

Grigori vabastas end üleriietest, riputas kasuka ja ameli voodiotsale, kammis juukseid. Kui ta oli pingilè istunud, kutsus ta poega:

«Tule siia, Mišatka. Noh, mis sa siis nii — kas ei tunne mind ära või?»

Ilma rusikat suust võtmata, astus poiss küljetsi lähemale, peatus aralt laua juures. Armastavalt ja uhkelt vaatas ahju juurest tema peale ema. Ta sosistas midagi tüdrukule kõrva, pani ta sülest maha, lükkas tasakesi.

«Mine ometi!»

Grigori kahmas nad mõlemad käte vahele; asetanud kummalegi põlvele ühe, küsis:

«Kas ei tunne mind ära, marjukesed? Ka sina, Poljuška, ei tunne isa ära?»

«Sina pole isa,» sosistas poiss (õe seltskonnas oli ta julgem).

«Kes ma siis olen?»

«Sina oled võõras kasakas.»

«Vaat kus lugu!...» Grigori pahvatas naerma. «Aga kus su isa siis on?»

«Meie isa on sõjateenistuses,» ütles tüdruk pead mõgutades, veenvalt (ta oli terasem).

«Nii jah, andke talle, lapsekesed! Pidagu oma kodu meeles. Muidu hulgub teine aasta läbi kuskil ringi, ja tunne siis teda ära!» lausus Iljinitšna teeseldud karmusega vahele ja naeratas Grigori naeratuse peale. «Nainegi ütleb ennast varsti sinust lahti. Me tahtsime temale juba koduväi võtta.»

«Kuidas sa's nii, Natalja? Ah?» pöördus Grigori naljatoonil naise poole.

Natalja lõi punetama, piinlikkusega võideldes astus Grigori juurde, istus tema kõrvale, vaatles teda kaua ääretult õnnelikkude silmadega, silitas kuuma kareda käega ta kuiva pruuni kätt.

«Darja, otsi söök lauale!»

«Tal on endal naine,» naeris see ja läks ahju poole, astudes ikka sellesama siugleva, kerge kõnnakuga.

Ta oli endiselt peenike, mukitud. Violetne villane sukk oli pingul ta kõhna ilusa jala ümber, korralik king istus jalas nagu valatud; vabarnpunane kroogitud seelik oli kõvasti ümber tõmmatud, laitmatult valgena sätendas väljaõmmeldud põll. Grigori pööras pilgu naisele — ka tema välimuses märkas mõningat muutust. Natalja oli end tema tuleku puhul ehtinud; helesinine satiinpluus, mille kitsaid käiseid kaunistas varrukasuus pits, liibus ta ilusale pihale, oli puhvis suure pehme rinna all; sinine väljaõmmeldud äärega seelik oli alt lai, ülalt hoidus ümber. Grigori vaatles kõrvalt ta täidlasi, nagu vooltud jalgu, pingul riide all erutavalt esilekerkivat kõhtu ja lala istmikku nagu hästitoidetud märal, — mõtles: «Kasakatari tunned kõikide naiste hulgast ära. Riietes on viisika et kõik oleks näha; kui tahad — vaata, ei taha — ärä vaata. Talunaistel aga ei saa esi- ega tagakülje vahel, nagu kott oleks seljas...»

Iljinitšna püüdis ta pilgu kinni, ütles sihiliku hoopleivusega:

«Vaat kuidas meil ohvitseride naised riides käivad. Annavad veel linna omadelegi silmad ette!»

«Mis te seal räägite, ema!» katkestas teda Darja. «Kus meie nüüd linnanaiste ligi saame! Näe, kõrvarõngas läks katki, ja seegi on kopikaline!» lõpetas ta kibedusega.

Grigori pani käe naise laiale tööinimese seljale, mõtles esimest korda: «Ilus naine, hakkab silma... Kuidas ta's elas ilma minuta? Küllap kasakad vaatasid teda himustavalt, ja vahest temagi himustas mõnda. Aga mis siis, kui sõdurinaisena mehi vastu võttis?» Selle ootamatu mõtte mõjul käis tal värin südamest läbi, tekkis vastik tunne. Ta vaatas uurivalt naise roosasse, kurgipumatist läikivasse ja lõhnavasse näkku. Natalja punastas ta tähelepaneliku pilgu all, — piinlikkusest võitu saades sosistas:

«Mis sa nii vaatad? Kas tundsid igatsust ka või?»

«No kuidas siis!»

Grigori peletas kõlbmatud mõtted eemale, aga midagi vaenulikku, alateadlikku liigatas temas sel hetkel naise vastu.

Ahkides puges Pantelei Prokofjevitš uksest sisse. Ta palvetas pühapiltide poole, hõikas:

«Noh, tervist veel kord!»

«Jumal annab tervist, vanamees... Oled ära külmanud? Aga meie ootasime: kuum kapsasupp, otse tulelt,» askeldas Iljinitšna, lusikatega kolistades.

Punast rätikut kaela ümbert lahti võttes kõpsutas Pantelei Prokofjevitš jäätunud tallutatud viltidega. Tõmbas kasuka seljast, rebis ära vurrude ja habeme külge külmanud purikad, ja Grigori kõrvale istudes ütles:

«Olin külmanud, aga külas sain sooja... Ajasime Anjutka põrsa alla...»

«Missuguse Anjutka?» küsis Darja elavalt ja peatus kõrge nisuleiva lõikamisel.

«Ozerova oma. Kus kargas välja, kurivaim, ja päästis keelepaelad valla! Et niisugune ja seesugune, ja suli, ja sellegi äkke olevat varastanud. Missuguse äkke? — kurat teda teab!»

Pantelei Prokofjevitš luges üksikasjaliselt üles kõik punetused, millega teda oli õnnistanud Anjutka, — ei õelnud ainult seda, et teine oli heitnud talle ette nooreea pattu, mis puutus sõdurinaistesse. Grigori muigas, laua

taha istudes. Püüdes end tema silmis õigustada, lõpetas Pantelei Prokofjevitš ägedalt:

«Ajas niisugust jama, et ei kõlba suhu võttagi! Tahtsin juba tagasi minna, talle piitsaga õpetust anda, aga Grigori oli kaasas, temaga ei ole siiski nagu sobiliš.»

Petro avas ukse, ja Dunjaška talutas vöö otsas sissepunase, lauguga vasika.

«Võinädalal sööme pliine koorega!» hüüdis Petro lõbusalt, lükates vasikat jalaga.

Pärast lõunasööki tegi Grigori koti lahti, hakkas perekonnale külakosti jagama.

«See on sulle, ema...» — ta ulatas suure sooja rätiku.

Kulmu kortsutades ja nooruslikult jumestudes võttis Iljinitšna kingituse vastu.

Tõmbas rätiku ümber ja õlgu liigutades hööritas end peegli ees, nii et isegi Pantelei Prokofjevitš pahandas:

«Vana nõid, aga ronib ka peegli ette! Ptüi!...»

«See on sulle, isa...» pomises Grigori kiiresti, kõigi nähes pakkides välja uue kõrgele ülestõmmatud põhjaga ja tulipunase äärisega kasakamütsi.

«Noh, aitüma! Mul oligi mütsihäda. Poodides neid tänavu ei olnud... Millega ma oleksin siis suvel käinud... Vanaga on kirikusse päris häbi minna. See vana on juba paras hernehirmutisele otsa panna, aga mina ikka veel kandsin teist...» kõneles ta kurja häälega, ringi vaadates, justkui kartes, et keegi tuleb ja võtab poja kingituse ära.

Nihkus korraks peegli poole, et pähe proovida, aga Iljinitšna varitses teda pilguga. Vanamees tabas ta pilgu, tegi järsu põike, läks longates samovari poole. Selle ees prooviski mütsi pähe, pannes ta viltu ühe kõrva peale.

«Noh, mis sina siis nüüd teed, vana känd?» kargas Iljinitšna talle külge.

Aga Pantelei Prokofjevitš sähvas vastu:

«Issand! Küll sa oled rumal! See on ju samovar, mille peegel? See'p see on!»

Naisele andis Grigori villase seelikuriide; lastele jagas naela meepräänikuid; Darja sai hõbedased kivikestega kõrvarõngad, Dunjaška — pluusiriide, Petro — pähe rosse ja naela tubakat.

Seni kui naised vadistasid kingitusi vaadeldes, sammus Pantelei Prokofjevitš uljalt üle köögi ja ajas isegi rinna ette:

«Vaat see on alles Ihukaardiväe Kasakapolgu kasakas! Sai mees auhindu omal ajal! Keiserlikul ülevaatusel tuli esimeseks! Võitis sadula ja kogu varustuse! Uhh, sind!...»

Nisukarva vurru närides imetles Petro isa, Grigori muheles. Nad tegid suitsu, ja kartlikult akendele vaadates ütles Pantelei Prokofjevitš:

«Seni kui pole veel tulnud igasugused sugulased ja naabrid... jutusta õige Petrole, mis seal sünnib.»

Grigori lõi käega.

«Kaklevad.»

«Kus bolševikud praegu on?» küsis Petro, mugavamalt istet võttes.

«Kolmest küljest: Tihhoretskaja, Taganrogi ja Voroneži poolt.»

«Noh, ja mis teie revkom mõtleb? Miks laseb neid meie maa peale? Hristonja ja Ivan Aleksejevitš tulid sealt lagasi, rääkisid kõiksugu juttu, aga mina neid ei usu. Seal on midagi korrast ära...»

«Revkomil pole jõudu. Kasakad jooksevad laiali, koju.»

«Sellepärast ta siis kaldubki nõukogude poole?»

«Muidugi sellepärast.»

Petro vaikis veidi; uuesti suitsu süüdates vaatas siiralt vennale:

«Kelle poole siis sina hoiad?»

«Mina olen nõukogude võimu poolt.»

«Loll!» pahvatas püssirohuna Pantelei Prokofjevitš. «Petro, pane sinagi talle aru pähe!»

Petro naeratas, patsutas Grigorile õlale.

«Ta on meil tuline — nagu sissesõitmata hobune. Saad sa's talle aru pähe panna, isa?»

«Mulle pole vaja aru pähe panna!» ägestus Grigori. «Ma pole pime... Mis teil rindemehed räägivad?»

«Ah, mis meile need rindemehed loevad! Kas sa's seda kogu Hristani ei tunne? Mis võib tema teada! Kõik rahvas on ära eksinud, ei tea, kuhu poole pöörata... Päris häda!» Petro tõmbas vurruotsa hammaste vahele. «Vaata, juis veel kevade poole tuleb, — ei ole otsa ega äärt...

Meiegi mängisime bolševikke rindel, aga nüüd on arg aru pähe võtta. «Meie võõra oma ei taha, ja ärge ka meil oma võtke» — nii peavad kasakad ütlema kõigile, kes väevõimuga meile trügivad. Kamenskajas aga on teil inetu lugu. Vennastasite bolševikega, — eks nemad seagi nüüd oma korda sisse.»

«Sa mõtle järele, Griška. Sa ei ole ju rumal poiss. Pead aru saama, et kasakas — nagu ta kasakas oli, nii jääbki kasakaks. Haisev Venemaa ei tohi meil valitseda. Kas sa tead, mis mittekasakad praegu räägivad? Kõik maa hingede vahel ära jagada. Mis sa selle kohta ütled?»

«Neile mittekasakatele, kes siin Doni oblastis juba vanad põlised elanikud on, anname maad.»

«Trääsa neile! Seda nad saavad!...» Pantelei Prokofjevitš tegi nürgi; suureküünelise põidlaga tõmmeldes keerutas seda kaua Grigori kongis nina ümber.

Majatrepil kõmises samme. Külmanud astmed oigasid. Sisse astusid Anikuška, Hristonja ja Ivan Tomilin, keilel oli näotult kõrge jänesenahkne papaaha peas.

«Tervist, kroonumees! Pantelei Prokofjevitš, liigud lauale!» käratas Hristonja.

Tema kisa mõjul möögatas sooja ahju äärde magama jäänud vasikas ehmunult. Libisedes kargas ta oma alles nõrkadele jalgadele, vaadates tulijaile ümmarguste ahhaatsilmadega, ja vististi ehmatuse pärast sorlatas põrandale peenikese nire. Dunjaška rikkus tal selle asja ära, lüües kergelt seljale; ta kuivatas loigu, pani alla vana keedupoti.

«Ehmatasid vasika ää, va suurekõriline!» ütles Iljinitšna pahameelega.

Grigori surus kasakail käsi, pakkus istet. Varsti tuli veel kasakaid siitpoolt külaotsast. Juttu ajades suitsetasid tare nii täis, et lambituluke hakkas vilkuma ja vasikas läkastavalt kõhima.

«Võtaks teid katk!» vandus Iljinitšna, keskööl külalist minema saates. «Minge välja õue, suitsetage seal, va korstnad! Minge, minge! Meie kroonumees pole veel teeväsimust puhanud. Minge, jumal kaasa!»

Hommikul virgus Grigori pärast kõiki teisi. Teda äratas varblaste kevadiselt vali siristamine katuseräästa all ja akende taga. Läbi luugipragude tungis päikesekiirte lõimuselt kullendavaid vihke. Kellahelin kutsus hompukupalvusele. Grigoril tuli meelde, et täna on pühapäev. Nataljat ei olnud tema kõrval, aga sulekott säilitas alles ta keha soojust. Ta oli nähtavasti tõusnud hiljuti.

«Nataša!» hüüdis Grigori.

Sisse astus Dunjaška.

«Mida soovid, vennas?»

«Tee aknad lahti ja kutsu Natalja. Mis ta teeb?»

«Teevad emaga koos süüa, ta tuleb kohe.»

Natalja astus sisse, kissitades pimeduses silmi.

«Oled üleval?»

Ta käed lõhnasid värske taigna järele. Grigori kaelustas teda lamades, talle meenus öö, ta naeris.

«Jäid kauaks magama?»

«Neh! Ära vaevas... see öö,» Natalja naeratas punastades, peites pead Grigori karvasele rinnale.

Aitas Grigoril haava uuesti kinni siduda, võttis kirstust pühapäevapüksid, küsis:

«Kas paned ristidega mundri selga?»

«Ah ei!» Grigori tõrjus ehmunult.

Aga Natalja palus tungivalt, järelejätmatult:

«Pane selga! Isal on hea meel. Milleks sa neid riste siis ilmaaegu teenisid, kui nad aina kirstudes vedelevad?»

Grigori andis tema pealekäimistele järele, nõustus. Ta tõusis, võttis Petrolt habemenoa, ajas habet, pesi nägu ja kaela.

«Kas kukla ajasid puhtaks?» küsis Petro.

«Oh, kurat, unustasin!»

«Noh, istu, ma ajan ära.»

Külm pintsel kõrvetas kaela. Grigori nägi peeglist, kuidas Petro, keel suunurgast väljas nagu lapsel, sunnab habemenoaga.

«Kael on sul peenemaks jäänud, nagu härjal pärast kündi,» naeratas ta.

«Ega's kroonutoidu peal rammusamaks lähe.»

Grigori tõmbas selga horunžiõlakutega mundri, millel

ilutses tihe ristide rida, ja kui vaatas higiseks [illegible] peeglisse, peaaegu ei tundnud end ära: pikk, kõrvetu mustlaslikult tõmmu ohvitser vaatas temale [illegible].

«Sa oled nagu polkovnik!» tähendas vaimustatult Petro, kadeduseta imetledes venda.

Ilma et Grigori oleks tahtnud, tegid need sõnad talle heameelt. Ta läks kööki. Imetleva pilguga tardus temale külge Darja. Dunjaška ahhetas:

«Uh, kui tore sa oled! . . .»

Iljinitšna ei suutnud ka nüüd pisaraid tagasi hoida. Pühkides neid põllega, vastas ta Dunjaška nokkimisele:

«Sünnita sina endale niisuguseid, kädistaja! Mul väljamalt on kaks poega, ja mõlemad on elus edasi jõudnud.»

Natalja ei pööranud mehelt armunud, tuliseid ja hoitud silmi.

Sinel lahtiselt õlgadele visatud, läks Grigori õue. Tal oli raske trepiastmeist alla minna — haavatud jalg takistas. «Ega ma ilma kepita läbi saa,» mõtles ta käsipuust kinni hoides.

Kuul oli tal Millerovos välja lõigatud, haav oli tõmmanud peale pruuni korba, — seesama oligi, mis nahka kokku kiskudes takistas jalga vabalt paindumast.

Muldrikul soojendas end kass. Majatrepi kõrval päikesepaistel oli lumi ära sulanud, tekitades väikese [illegible]. Grigori vaatas tähelepanelikult ja rõõmsalt õues ringi. Siinsamas majatrepi kõrval seisis post, mille otsa oli kinnitatud ratas. Lapsest saadik mäletas Grigori seda ratast, mis oli üles seatud naiste vajaduste jaoks: [illegible] majatrepist alla tulemata asetati sinna ööseks piim [illegible] tes nõudes, päeval kuivasid seal anumad, kummendab päikese käes potte. Õues hakkasid silma mõned muudatused: aidauks oli ärakulunud värvi asemel kollase saviga üle võõbatud, küünile oli pandud uus katus [illegible] tumedaks tõmbumata rukkiõlgedest; segamini aetud [illegible] tide riit näis väiksem, — küllap osa oli ära kulutatud tarastamise peale. Keldri muldvalliküür oli tuhast [illegible] jashall; sellel seisis külmakartlikult ülestõstetud jalga ronkmust kukk kümmekonna tõulinnuks jäetud kirju [illegible] ringis. Küüni ulu all oli talvise halva ilma eest varju põllumajanduslik inventar: roidekalt seisid püsti vankrikered, läikis mingisugune niidumasina metallosa, mille

tabi katuseprao langes päikesekiiri. Talli kõrval sõnnikuhunnikul istusid päikesepaistel haned. Tutakas hollandi sabani kõõritas kõrgilt silmi möödalonkava Grigori peale.

Kui Grigori oli kogu majapidamise üle vaadanud, läks ta tarre tagasi.

Köögis lõhnas magusalt sulatatud või, kuuma leiva järele. Dunjaška pesi sissetehtud õunu lillelisel taldrikul. Heitnud pilgu neile, küsis Grigori elavnedes:

«Kas sissetehtud arbuuse on?»

«Mine too alt, Natalja!» hüüdis Iljinitšna vastuseks.

Pantelei Prokofjevitš tuli kirikust. Ta murdis väljavõetud osakesega kirikuleiva üheksaks tükikeseks — perekonnaliikmete arvu järgi, jagas laua ääres ära. Istuti ümber laua. Petro, kes oli end samuti üles löönud, isegi tarre millegagi võidnud, istus Grigori kõrval. Nende vastas konutas taburetiserval Darja. Päikesekiirte sammas langes ta roosale, rasvavõidega määritud näole. Ta vahutas silmi, tõmbas päikese käes läikivad mustad kulmuvõrud rahulolematult alla. Natalja söötis lapsi küpsetatud kõrvitsaga; vaatas naeratades aeg-ajalt Grigorile. Dunjaška istus isa kõrval. Iljinitšna oli asetanud end ukse lähemale.

Söödi, nagu alati pühapäevadel, rohkesti ja rammusat toitu. Lambalihaga keedetud kapsasupi järele tulid nuudlid, siis — keedetud lambaliha, kanaliha, lambajalgadest sült, praetud kartulid, hirsipuder võiga, nuudlid kuivatatud kirssidega, pliinid koorega, sissetehtud arbuus. Kohu ülearu täis söönud, tõusis Grigori raskelt, lõi joobnult risti ette, heitis lõõtsutades sängi. Pantelei Prokofjevitš õlendas veel pudruga: tampinud selle lusikaga kavasti kinni, tegi ta keskele augu (nõndanimetatud silma), valas sellesse merevaigukarva võid ja hakkas siis hoolega helpima võist läbiimbunud putru. Petro, kes kangesti lapsi armastas, toitis Mišatkat; vallatades määris tal põski ja nina hapupiimaga.

«Oma, ära hulla!»

«Aga mis siis?»

«Misjaoks sa määrid?»

«Aga mis siis?»

«Ma ütlen emale!»

«Aga mis siis?»

Vihaselt välkusid Mišatkal süngevõitu, melehhovjiked silmakesed, neis värisesid haavumispisarad, rusikaga nina pühkides ta karjus, kuna oli kaotanud loodu mõjuda heaga:

«Ära määri! ... Rumal! ... Loll!»

Petro naeris heameele pärast valjusti ja jälle kostitas vennapoega: üks lusikatäis suhu, teine nina peale.

«Päris tita ... jändab,» pahandas Iljinitšna.

Dunjaška oli istunud Grigori juurde ja jutustas:

«Petro on ju nihuke vigurivänt, alati mõtleb midagi välja. Hiljuti läks Mišatkaga õue, — eks poisil tuli suur häda peale, küsib: «Onu, kas võib majatrepi kõrvalt» Petro vastu: «Ei või. Mine natuke eemale.» Mišatka sihas veidi maad eemale: «Kas siin?» — «Ei, ei. Jookse sinna aida juurde.» Aida juurest saatis ta talli juurde, talli juurest rehalasse. Kihutas ja kihutas teist, kuni poiss laskis otse püksi ... Küll Natalja sõimas!»

«Lase, ma söön ise!» helistas Mišatka postikuljusena.

Naerukalt vurre liigutades vaidles Petro vastu:

«No ei, poiss! Mina toidan sind.»

«Ma ise!»

«Meil istuvad ised laudas — kas nägid? Vanaema toidab neid solgiga.»

Naeratusega nende juttu kuulates keeras Grigori endale plotskit. Tema juurde astus Pantelei Prokofjevitš.

«Ma mõtlen täna Vjoškisse sõita.»

«Mis sinna?»

Pantelei Prokofjevitšil käis sügav nuudliroa rõhatus ta silus habet.

«On sinna asja sadulsepa juurde — kahed rangid olid parandada.»

«Käid ühe päevaga ära?»

«Kuidas siis? Õhtuks tulen tagasi.»

Kui Pantelei Prokofjevitš oli puhanud, rakendas ta ree ette vana, sel aastal pimedaks jäänud mära, sõitis välja. Tee läks üle luha. Kahe tunni pärast oli ta Vjošenskajas. Käis postkontoris, võttis rangid ja astus sisse vana luitava ja vaderi poole, kes elas uue kiriku juures. Peremees, väga külalislahke kasakas, pani ta lõunat sööma.

«Kas postil käisid?» küsis ta, midagi napsiklaasi valades.

«Käisin,» vastas Pantelei Prokofjevitš aeglaselt, heites teraseid ja imestunud pilke karahvinile, nuusutades õhku nagu koer looma jälgi.

«Midagi uudist ei kuulnud?»

«Uudist? Ei kuulnud midagi. Mis on siis?»

«Kaledin, Aleksei Maksimovitš, on siit maailmast lahkunud.»

«Mis sa räägid!?»

Pantelei Prokofjevitš tõmbus märgatavalt roheliseks, puustas kahtlase karahvini ja lõhna, najatus tooliseljale. Tusaselt silmi pilgutades kõneles peremees:

«Telegraafi teel teatati, et on enese hiljuti Novotšerkasskis maha lasknud. Tema oli ainuke väärt kindral kogu oblasti peale. Oli kavaler, juhatas armeed. Ja misuke süda tal oli! See mees poleks lasknud kasakatele ülekohut teha.»

«Pea, vader! Mis siis nüüd saab?» küsis Pantelei Prokofjevitš nõutult, napsiklaasi eemale lükates.

«Jumal seda teab. Tuleb raske aeg. Ega vist hea elu pärast inimene hakka iseenda peale laskma.»

«Miks ta siis seda tegi?»

Vader, — tugev jässakas kasakas, nagu vanausuline, heitis kurjalt käega.

«Rindemehed lõid temast lahti, lasksid oblastisse bolševikke, — eks sellepärast lahkuski ataman. Kas tuleb veel temasuguseid või ei? Kes meid kaitseb? Kamenskajas on mingisugune rõvkom tehtud, rindekasakad on seal ... Ja ka meil ... oled ehk kuulnud? Tuli nende poolt käsk: et atamanid minema ja valida need, rõvkomid. Nüüd on alles matsid pead tõstnud! Kõik need sepad, puusepad, mitmesugused inimestenöörijad, — neid on ju Vjoškis nagu kihulasi aasal!»

Kaua vaikis Pantelei Prokofjevitš, hall pea longus; kui ta aga selle tõstis, oli ta pilk range ja karm.

«Mis sul karahvinis on?»

«Piiritus. Vennapoeg tõi Kaukaasiast.»

«Noh, vader, mälestagem Kaledinit, kadunud atamani. Ülendagu Issand ta hingekest!»

Nad jõid. Peremehe tütar, pikk tedretähniline tüdruk, pani suupistet lauale. Algul vaatas Pantelei Prokofjevitš

ikka aeg-ajalt märale, kes noruspäi seisis peremehe sassi kõrval, aga vader kinnitas talle:

«Ära muretse hobuse pärast. Lasen joota ja sõõta.»

Ja elava jutuajamise ning karahvini juures unustas Pantelei Prokofjevitš varsti niihästi hobuse kui kõik muu. Ta jutustas seosetult Grigorist, vaidles millegi üle purjus jäänud vaderiga, vaidles, ega mäletanud pärast, millega üle. Ta virgus alles õhtul. Hoolimata tungivaist palvetest ööbima jääda, otsustas ta sõita. Peremehe poeg rakendas tal mära ette, vader aitas rekke istuda. Ta oli nõus võtnud külalist saata; nad heitsid kõrvuti rekke, võtsid teineteise ümbert kinni. Regi jäi neil väravasse kinni, pärast põrkas iga nurga vastu, kuni nad luhale välja jõudsid. Siin hakkas vader nutma ja kukkus vabatahtlikult reelt maha. Seisis kaua vähina, vandus ega suutnud end jalule ajada. Pantelei Prokofjevitš laskis mära traavis minema, ei näinud, kuidas teda saatev vader roomas lumes neljakäpukil, vajudes ninapidi lumme, naersid valjusti ja õnnelikult ning palub kähinal:

«Ära kõdita!... Ära kõdita, pa-lun!»

Pantelei Prokofjevitši mära, kes oli mitu korda piitsaga nihvata saanud, sõitis kiiret, aga ebakindlat, pimedat traavi. Tema peremehele kippus joobnud tukastus peale, ta laskis varsti pea vastu reekülge vajuda, jäi vaikseks. Ohjad olid juhuslikult tema all, ja mära, jäädes ilma juhtimiseta ning abituks, tasandas sammu. Juba esimesel käänakul eksis ta Malõi Gromtšonoki külla viivalt teele ja läks seda mööda edasi. Mõne minuti pärast kaotas ta ka selle tee. Nüüd läks juba otse üle väljade, vajus sisse sügavasse lumme metsa ääres, laskus nõlvadesates lohkudesse. Regi hakkas põõsa taha kinni, — ja hobune peatus. Tõuge äratas hetkeks vanamehe. Pantelei Prokofjevitš tõstis pead, hüüdis kähisevalt:

«Nõõ, kurivaim!...» ja heitis uuesti.

Mära möödus õnnelikult metsast, laskus ilma vigastusteta Donile ja tuule järgi, mis tõi ida poolt põletuse sõnniku suitsu lõhna, hakkas minema Semjonovi küla suunas.

Poole versta kaugusel külast on Donis, vasakul pool, võrendik; kevadeti tungib sinna alanev suurvesi. Võrendiku kohal uhkavad saviliivasest kaldast lätted — vesi ei

tõmmu seal terve talve jooksul kinni, laia rohelise poolkaarena haub jää-avandus, ja üle Doni viiv tee hoidub sellest kartlikult eemale, teeb järsu käänaku kõrvale. Kevadel, kui alanev vesi võimsa vooluna läheb võrendiku kaudu tagasi Doni, keerleb sellel kohal viru, möirgab vesi, põimides ühte erisuunalisi voolusid, õõnestades põhja; ja kogu suve jooksul püsivad mitmesüllases sügavuses karpkalad, hoidudes võrendiku lähedal kogunenud rahu ligi, mis kaldalt sinna kuhjatud.

Jää-avanduse vasaku ääre poole suunaski Melehhovi mära oma pimeda sammu. Oli jäänud veel sülda kakskümmend, kui Pantelei Prokofjevitš end liigutama hakkas, pisut silma avas. Mustast taevast vaatasid tähed sõltakas-roheliste valmimata murelitena. «Õõ...» taipas Pantelei Prokofjevitš ähmaselt ja tõmbas ägedalt ohje:

«Nõõ, nõõ-õ!... Küll ma sulle näitan, vana risu!»

Mära pani traavis minema. Lähedase vee lõhn tungis talle sõõrmeisse. Ta ajas kõrvad kikki, kõõritas pisut peremehe poole pimeda kahtleva silmaga. Äkki ulatus ta üleva kokkulööva laine laksatus. Metsikult norsatades pööras ta järsult kõrvale, taganes. Ta jalge all praksatas pehmelt altpoolt ärapuretud jää, murdus lahti lumise viihuhana. Mära hakkas pruuskama hirmsa ehmunud norinaga. Kõigest jõust toetas ta tagumisi jalgu vastu, aga esimesed olid juba sisse vajunud — olid vees, tammuvate tagumiste all murdus jääpudi. Raginal vajudes ja sulpsatades nihkus jää laiali. Jää-auk neelas mära, ta tõmmates veel kramplikult tagumise jalaga, lõi vastu aisa. Selsamal silmapilgul Pantelei Prokofjevitš, kes kuulis midagi korrast ära olevat, hüppas reelt, sööstis tahapoole. Ta nägi, kuidas mära raskusest kaasakistud regi lõusta püsti, paljastades tähtede valguses välgatanud jalased, — libises mustrohelisse sügavusse, ja jäätükkidega segatud vesi lõi pehmelt sisisema, loksudes lainena vastu temani. Uskumatu kiirusega roomas Pantelei Prokofjevitš tagurpidi eemale ja alles siis hüppas kindlalt jalule, röögatas:

«Ap-pi-i-i, head inimesed!... U-pu-me!...»

Viimäuim oli tal nagu peoga pühitud. Ta jooksis jääavanduse juurde. Eredalt läikis värskelt-murdunud jää. Tuul ja voolus kihutasid mööda jää-avanduse musta ringi

jäätükke, lained raputasid rohelisi salke, sahisesid. Ümberringi oli surmavaikus. Kauges külas heitsid tulu kollast valgust pimedusse. Raevuselt põlesid ja värelesid plüüštaevas terajad, nagu äsjatuulatud tähed. Tuulemu ajas maad mööda kerget lumekest, see sisises, lendas jahutolmuna jää-avanduse musta neelu. Jää-avandus aga auras kergelt ja mustendas ikka niisama kutsuvalt niiga jubedalt.

Pantelei Prokofjevitš mõistis, et karjuda on nüüd rumal ja kasutu. Ta vaatas ringi, sai aru, kuhu oli kogemata sattunud purjus peaga, ja lõi värisema viha pärast ise enda peale, juhtunu peale. Ta kätte oli jäänud piits, sellega oli ta jõudnud maha hüpata. Ropult vandudes peksis ta end kaua piitsaga seljale, kuid ei olnud valusest pargitud kasukas kaitses, aga selle jaoks riidest lahti võtta näis mõttetu. Kiskus habemest näputäie karva välja, ja arvanud mõttes kokku kaotsiläinud ostud, märaree ja rangide hinna, vandus raevuselt, astus veel lähemale jää-augu äärele.

«Pime kurat! . . .» ütles ta väriseva, haliseva häälega, uppunud mära poole pöördudes. «Lita! Ise uppusid ja äärepealt pidid minu uputama! Mis paha vaim sind siia kihutas?! Kuradid hakkavad sind seal ette rakendama ja sinuga sõitma, aga pole millegagi sind ajada! . . . Kõik võtke siis piits ka juba! . . .» ja meeletu jõuga hoogu võttes virutas ta kirsipuust piitsavarre keset jää-avandust.

Vulksatades torkus piits püsti vette, kadus sügavusse.

15

Pärast seda, kui kaledinlased olid revolutsioonilised kasakaväeosad segi löönud, saatis Doni Revolutsioonikomitee, kes oli sunnitud Millerovosse asuma, Kaledini ja kontrrevolutsioonilise Ukraina Raada vastu sihitud lahinguoperatsioonide juhi nimele järgmisesisulise deklaratsiooni:

Harkov. 19-ndai jaanuaril 1918. aastal. Luganskist, nr. [illegible] kell 18.20. — Doni Kasakate Sõjalis-revolutsiooniline Komitee palub teid anda edasi Petrogradi Rahvakomissaride Nõukogu Doni oblasti järgmise resolutsiooni:

Kamenskaja staniitsas toimunud rindekongressi otsuse põhjal otsustas Kasakate Sõjalis-revolutsiooniline Komitee:

1. Tunnustada Vene Nõukogude Vabariigi keskset riiklikku võimu, kasakate, talurahva, soldatite ja tööliste saadikute nõukogude kongressi Kesktäitevkomiteed ja selle poolt valitud Rahvakomissaride Nõukogu.

2. Luua Doni oblasti kraivõim kasakate, talurahva ja tööliste saadikute nõukogude kongressist.

M ä r k u s. Doni oblasti maaküsimus lahendatakse sellesama oblastikongressi poolt.

Pärast selle deklaratsiooni saamist läksid revolutsioonikomitee vägedele appi Punakaardi väesalgad, kellede abil purustatigi polkovnik Tšernetsovi väesalk ja taastati olukord. Initsiatiiv läks revolutsioonikomitee kätte. Pärast Zverevo, Lihhaja vallutamist arendasid revolutsioonikomitee kasaka-väeosadega tugevdatud Punakaardi väesalgad pealetungi ja surusid vaenlast Novotšerkasski poole.

Paremal tiival, Taganrogi suunas oli Sivers Neklinovka all võtnud vastu kaotuse polkovnik Kutjopovi vabatahtlike väesalgalt ja peatus Amvrossievkas, pärast seda kui oli kaotanud ühe suurtüki, kakskümmend neli kuulipildujat ja soomusauto. Kuid Taganrogis puhkes Siversi lüüasaamise ja eemaldumise päeval mäss Balti tehases. Töölised lõid junkrud linnast välja. Sivers kohendas oma väesalka, läks üle pealetungile, — seda arendades tõrjus vabatahtlikud tagasi Taganrogi juurde.

Edu kaldus ilmselt nõukogude vägede poole. Kolmest küljest piirasid nad Vabatahtlikku Armeed ja Kaledini «lappidest» väesalkade jäänuseid. 28-ndal jaanuaril saatis Kornilov Kaledinile telegrammi, milles teatas, et Vabatahtlik Armee lahkub Rostovist ja läheb ära Kubaani.

29-ndal kell 9 hommikul kutsuti atamanilossis kokku Doni valitsuse liikmete erakorraline koosolek. Kaledin tuli oma korterist pärast kõiki teisi. Ta istus raskelt laua juurde, nihutas paberid enda poole. Ta põsetipud olid ingamatusest kolletanud, luitunud süngete silmade all lasusid sinised varjud; nagu kõdu oleks puudutanud ja puutnud kollaseks ta kõhnunud näo. Aeglaselt luges ta läbi Kornilovi telegrammi, komandöride sõjateated, kellede väeosad põhja pool Novotšerkasskit Punakaardi

pealetungile vastu panid. Hoolikalt siludes telegramme, virna laia valge käega, ilma tursunud, sinast varjutatud lauge tõstmata, ütles kõlatult:

«Vabatahtlik Armee läheb minema. Oblastit ja Novotšerkasskit kaitseb sada nelikümmend seitse meest.»

Veresoon tuksus tal vasaku silma laus, kramplik tõmblus tõusis kokkupigistatud huulte nurkadest; häält kõrgendades jätkas ta:

«Meie seisukord on lootusetu. Mitte ainult, et elanikkond meid ei toeta, vaid ta on meile vaenulik. Meil pole jõude, ja vastupanu on kasutu. Ma ei taha ülearuseid ohvreid, ülearust verevalamist. Panen ette oma volitused maha panna ja võim teiste kätte üle anda. Oma kaasahelatamani volitused panen maha.»

Mitrofan Bogajevski, kes vaatas laia akna poole, kohendas näpitsprille, — ütles ilma pead pööramata:

«Ka mina panen oma volitused maha. Valitsus tervikuna paneb muidugi samuti volitused maha. Kerkib küsimus — kellele me võimu üle anname?»

«Linnavolikogule,» vastas Kaledin kuivalt.

«See tuleb vormistada,» tähendas kõhklevalt valitsuse liige Karev.

Hetk rasket ja piinlikku vaikimist. Pilvise jaanuari hommiku tuhm valgus ängles higiste akende taga. Uim ja härmatisega looritud linn vaikis uniselt. Kõrv ei tabanud harilikku elutukset. Suurtükimürin (kuskil Sulini jaama juures toimuvate lahingute kaja) suretas liikumist, laskus linna kohal tumeda ebaselge ähvardusena.

Kuivalt ja teravalt karjusid akende taga möödalendavad varesed. Nad keerlesid valge kellatorni ümber nagu raipe kohal. Peakiriku väljakul lebas lilla ja värske laip. Seda mööda läks mõni harv jalakäija ja sõitis aeg ajalt voorimehesaan, jättes enda taha tumedad jäljenditid.

Tardunud vaikust murdes pani Bogajevski ette koostada akt võimu üleandmise kohta linnavolikogule.

«Peaks ühes nendega kokku tulema üleandmise jaoks.»

«Mis ajal on kõige sobivam?»

«Hiljem, kella nelja paiku.»

Nagu rõõmustudes selle üle, et tinaraske hääletu vaikus oli purunenud, hakkasid valitsuse liikmed arutama küsimust võimu üleandmisest, kokkutuleku ajast, kaldvaikis, tasa ja rütmiliselt koputades lauale kumerate küüntega. Rippuvate kulmude alt vaatasid looritud silmad tuhmi vilgukiviläikega. Otsatu väsimus, tülgastus, ängistus tegid ta pilgu eemaletõukavaks ja raskeks.

Üks valitsuse liikmeist kõneles, kellelegi vastu vaielden, igavalt ja kaua. Kaledin katkestas teda vaikse vihaga:

«Rääkige lühemalt, härrased! Aeg ei kannata. Lobisemise läbi läks ju Venemaa hukka. Kuulutan pooletunnise vaheaja. Arutage läbi ja... siis tuleb asi rutem lõpetada.»

Ta läks ära oma korterisse. Salkadesse kogunenud valitsuse liikmed kõnelesid tasa omavahel. Keegi ütles midagi selle kohta, et Kaledin näeb halb välja. Bogajevski seisis akna juures, ta kõrvu ulatus poolsosinal öeldud lause:

«Niisuguse inimese jaoks nagu Aleksei Maksimovitš, on enesetapmine ainus vastuvõetav väljapääs.»

Bogajevski võpatas, läks kiirete sammudega Kaledini korterisse. Varsti tuli ta tagasi ühes atamaniga.

Otsustati koguneda kell neli ühes linnavolikoguga, et anda talle üle võim ja akt. Kaledin tõusis, tema järel teised. Jättes jumalaga ühe valitsusliikmega jälgis Kaledin silmadega Janovit, kes sosistas millegi üle Kareviga.

«Mis on?» küsis ta.

Veidi hämmeldununa astus Janov tema juurde.

«Valitsuse liikmed — mittekasakad — paluvad anda neile sõiduraha.»

Kaledin krimpsutas nägu, sähvas karmilt:

«Mul ei ole raha... Olen tüdinud!»

Hakati laialt minema. Bogajevski, kes oli seda kõnehust kuulnud, kutsus Janovi kõrvale.

«Lähme minu poole. Ütelge Svetozarovile, et ta ootaks vestibüülis.»

Nad väljusid. Nende ees sammus kiiresti vimma tõmbunud Kaledin. Oma toas andis Bogajevski Janovi kätte paki raha.

«Siin on neliteist tuhat. Andke nendele.»

Svetozarov, kes ootas Janovit vestibüülis, võttis raha vastu, tänas, ja jätnud hüvasti, suundus ukse poole.

Uksehoidja käest sinelit vastu võttes kuulis Janov trepi müra, vaatas ümber. Trepist jooksis hüpetega alla Kaledini adjutant Moldavski.

«Arsti! Ruttu!»

Visanud sineli kõrvale, tormas Janov tema juurde. Valvekorral olev adjutant ja vestibüülis tunglevad käsk. jalad asusid allajõudnud Moldavski ümber.

«Mis on lahti?» hüüdis Janov kahvatades.

«Aleksei Maksimovitš laskis enda maha!» Moldavski hakkas suure häälega nutma, vajus rinnuli trepikäsipuu najale.

Jooksis välja Bogajevski, ta huuled värisesid nagu koleda külma käes, ta kogeles.

«Mis? Mis?»

Salgana, üksteisest ette rutates, tormati trepist üles. Kõmisevalt ja läbisegi kostsid jooksjate sammud. Bogajevski ahmis õhku avatud suuga, hingas kähisevalt. Esimesena paiskas ta ukse mürinal lahti, jooksis läbi esiku kabinetti. Kabinetist väikesesse kõrvaltuppa viiv uks oli pärani lahti. Sealt venis kibekas sinkjashall suitsuviir, põlenud püssirohu lõhn.

«Oh! oh! A-a-a-ha-ha! ... Aljo-o-oša! ... Kalli-i-ia ...» kostis Kaledini naise äratundmatult hirmus, murtud hääl.

Käristades endal särgikaelust nagu lämbumisel, jooksis Bogajevski sinna. Anna juures seisis küürus Karev, klammerdudes tuhmi kullatud käepideme külge. Ta seljal saterkuue all liikusid kramplikult abaluud, ta värises suurtes harvades võbinais. Täiskasvanu tume, metsloomalikult uluv nutupurse kiskus peaaegu pinna Bogajevski jalge alt.

Ohvitseri välikoikul lebas sirgelt selili Kaledin, käed rinnal kokku pandud. Ta pea oli pisut küljele, seina poole pööratud; padja valge püür tõstis esile selle vastu surutud põske ja sinakat niisket otsaesist. Silmad olid uniselt pooleldi suletud, karmi suu nurgad märterlikult kõverdatud. Ta jalgade juures viskles põlvilivajunud naine, kelle veniv võikaks muutunud hääl kostis lõikavalt terava. Koikul lebas kolt. Sellest mööda voolas särkipidi alla peenike ja lõbus mustpunane nireke. Koiku kõrvale

[illegible]ikorjule oli korralikult riputatud frentš, laual lebas [illegible]kell.

Vankudes vajus Bogajevski põlvili, surus kõrva sooja ja pehme rinna vastu. Tundus mehehigi lehka, kanget nagu äädikas. Kaledini süda ei tuksunud. Bogajevski [illegible]ootas ütlemata ahnelt, — kogu ta elu oli sel hetkel keskendunud kuulmisse, — kuid ta kuulis ainult laual lebava [illegible]kella korrapärast tiksumist, juba surnud atamani natse kähisevat, hingeldavat häält, ja läbi akna — vareste [illegible]delist, rasket ja kõlavat kraaksumist.

16

Kui Buntšuk esimest korda silmad avas, nägi ta Anna pisaraist ja naeratusest säravaid musti silmi.

Kolm nädalat oli ta meelemärkusetuses soninud. Kolm nädalat oli rännanud teises, kompimatus ja fantastilises maailmas. Ta tuli jälle meelemärkusele 24-nda detsembri hilal. Kaua vaatas ta Annale tõsise looritud pilguga, püüdis taastada mälus kõik, mis oli seotud temaga; see õnnestus tal ainult osaliselt, — mälu oli kange, paindumatu, kätkes esialgu veel paljut kuskil sügavuses.

«Anna mulle juua ...» kostis endiselt kaugelt ta kõrvu [illegible]ema enda hääl, ja sellest hakkas lõbus; Buntšuk naeratas.

Anna läks kiiresti ta juurde; ta otse säras kitsist, [illegible]agasihoitud naeratusest.

«Joo minu käest,» — ta lükkas kõrvale Buntšuki loiult [illegible]rinnal poole sirutuva käe.

Pingutusest värisedes tõstis ta pea, jõi ja vajus väsinult padjale. Vaatas kaua kõrvale, tahtis midagi ütelda, aga nõrkus sai võidu, — ta uinus.

Ja jälle, nagu esimeselgi korral, nägi ta ärgates kõigepealt Anna murelikke, temale suunatud silmi, siis lambi [illegible]petranikarva valgust, sellest langevat valget sõõri värvimata laudlael.

«Anja, tule siia!»

Ta tuli, võttis ta käe. Buntšuk vastas nõrga pigistusega.

«Kuidas sa ennast tunned?»

«Keel on võõras, pea on võõras, jalad samuti, ja ise

olen nagu kahesaja-aastane,» hääldas ta hoolikalt iga sõna; ta vaikis veidi, siis küsis: «Kas mul on tüüfus?»

«Jah, tüüfus.»

Buntšuk laskis silmad toas ringi käia, küsis ebaselgelt:

«Kus see on?»

Anna mõistis küsimust, naeratas.

«Me oleme Tsaritsõnis.»

«Aga kuidas siis sina? . . .»

«Mina jäin üksi sinu juurde,» ja nagu vabandades end või püüdes juhtida kõrvale mingit Buntšuki poolt välja ütlemata mõtet, hakkas ruttama: «Sind ei võinud võõraste juurde maha jätta. Abramson ja seltsimehed bürost palusid mind, et ma sind hoiaksin . . . No näed, tuli meil matult hakata sind talitama.»

Buntšuk tänas pilguga, nõrga käeliigutusega.

«Krutogorov?»

«Sõitis Voroneži kaudu Luganskisse.»

«Gevorkjants?»

«See . . . noh . . . ta suri tüüfusse.»

«Oo! . . .»

Nad vaikisid veidi aega, nagu austades kadunu mälestust.

«Ma kartsin sinu pärast. Sa olid ju väga haige,» ütles Anna tasa.

«Ja Bogovoi?»

«Olen kõik silmist kaotanud. Mõned sõitsid ära Kamenskajasse. Aga kuule, kas rääkimine ei ole sulle kahjulik? Ja siis, kas tahad ehk piima?»

Buntšuk raputas eitavalt pead; vaevaga keelt liigutades päris edasi:

«Abramson?»

«Sõitis Voronežisse nädala aja eest.»

Buntšuk tegi mingi kohmaka liigutuse, — pea hakkas ringi käima, valusalt valgus silmadesse veri. Tundes otsaesisel jahedat kätt, avas silmad. Teda piinas üks küsimus: ta oli olnud meelemärkuseta — kes siis sooritas kõike musta talitust tema juures? Kas tõesti Anna? Kerge puna tõusis tal põskedesse; ta küsis:

«Sa talitasid mind üksi?»

«Jah, üksi.»

Buntšuk pöördus seina poole, sosistas:

«Häbi peaks neil olema . . . Lurjused! Jätsid sinu hoolde . . .»

Komplikatsioon pärast tüüfust avaldus kuulmises: Buntšuk kuulis halvasti. Bolševike partei Tsaritsõni komitee poolt saadetud arst ütles Annale, et ravimisele saab asuda alles pärast seda, kui haige on täielikult paranenud. Buntšuk kosus pikkamisi. Tal oli kohutav isu, aga Anna pidas rangelt dieedist kinni. Sellel pinnal tekkis neil kokkupõrkeid.

«Anna mulle veel piima,» palus Buntšuk.

«Rohkem ei tohi.»

«Ma palun — anna! Kas sa tahad mind ära näljutada?»

«Ilja, sa tead ju, et ma ei või sulle üle määra süüa anda.»

Buntšuk jäi solvunult vait, pöördus ära seina poole, ähkis, kaua aega ei rääkinud. Tundes talle kaasa ja kannatades selle pärast, pidas Anna siiski vastu. Mõne aja pärast pööras Buntšuk end tusasena ja seetõttu veel enam haledana jälle tema poole, palus härdasti:

«Kas ei saaks natuke hapukapsast? Noh, palun, Anja, pallist . . . Tee mulle meelehead . . . Kahjulik? . . . Arstide kohal!»

Pärgates kindla keeldumise vastu, haavas ta Annat valel terava sõnaga.

«Sul pole õigust mind nii narritada! Ma kutsun ise perenaise ja küsin temalt! Sa oled südametu ja vastik inimene! . . . Tõesti, ma hakkan sind vihkama.»

«See on kõige parem tasu selle eest, mis ma läbi tegin, sinu talitajaks olles,» ei kannatanud ka Anna välja.

«Mina pole palunud sind enda juurde jääda! On autu seda mulle ette heita. Sa kasutad oma seisukorra parepuast. Noh, hea küll . . . Ära anna mulle midagi! Las ma närvan . . . Mõni mure!»

Annal värisesid huuled, aga ta hoidis end tagasi, jäi vait, poolehoiust tema vastu talus kannatlikult kõike.

Ainult kord, pärast üht eriti teravat nääklust, kui Anna keeldus andmast talle lisaportsjonit pirukaid, pöördus Buntšuk ära, ja kokkukiskuva südamega märkas Anna tema silmis pisarlitreid.

«Sa oled ju lihtsalt laps!» hüüdis ta.

Ta jooksis kööki, tõi taldrikutäie pirukaid.

«Sõõ, sõõ, Iljuša, armas! Noh, aitab, ära ole kurt [illegible] võta see krõbe!» ja värisevate kätega toppis talle [illegible] pirukat.

Sügavalt kannatades katsus Buntšuk keelduda, aga [illegible] suutnud vastu panna; pisaraid pühkides tõusis [illegible] ja võttis piruka. Üle ta kõhnunud näo, mida tihedalt [illegible] pehme kähar habe, libises süüdlaslik naeratus. Silmadega andestust anudes ütles:

«Ma olen hullem kui laps... Sa näed: ma hakkasin peaaegu nutma...»

Anna vaatas tema kummaliselt peenikesele [illegible] sisselangenud, luukõhnale rinnale, mis paistis [illegible] särgikaelusest, kondistele kätele; haaratud sügavast varemkogemata armastus- ja haledustundest, [illegible] ta esimest korda lihtsalt ja õrnalt tema kuivetanud [illegible] otsaesist.

Alles kahe nädala pärast suutis Buntšuk ilma [illegible] abita toas liikuda. Ärakuivanud jalad nõrkesid all; ta õppis uuesti käima.

«Vaata, Anna, ma käin!» — püüdis iseseisvalt ja [illegible] resti üle toa minna, aga jalad ei kannatanud keha [illegible] kust välja, põrand kippus jalge alt kaduma.

Sunnitud najatuma esimese ettesattunud toe vastu naeratas Buntšuk laialt, nagu vanamees, nahk ta [illegible] paistvail põskedel tõmbus kangelt pingule ja kipra. Ta naeris väikest vanainimeselikult tärisevat naeru, ja [illegible] kedes pingutusest ning naerust, langes jälle kolkija.

Nende korter asus sadama lähedal. Aknast paistis Volga lumine avarus, selle taga — laia halli poolkaarena metsad ja kaugete põldude pehmed lainelised piirjooned. Anna seisis puhuti kaua akna juures, mõteldes enda kummalisele, järsult muutunud elule. Buntšuki haigus oli nad teineteisele imelikult lähedale toonud.

Algul, kui ta pärast pikka, piinarikast teekonda Buntšukiga Tsaritsõnisse jõudis, oli raske, pisaratest valge. Esimest korda tuli tal nii lähedalt ja nii katmatult [illegible] pilk armastatuga suhtlemise pahupoolele. Hambaid kokku pigistades vahetas tal pesu, kammis kuuma pea pealt söödikuid maha, pööras kivirasket keha ja võpatades vaatas vargsi jälkustundega tema paljale kõhnunud mehekehale — kestale, mille all vaevalt kõõgus [illegible]

Sisemiselt kõik temas tõrkus, hakkas vastu, aga väliskülje mustus ei määrinud sügavale ja kindlalt kätkotud tunnet. Selle võimuka käsu all õppis ta võitma valu ja nõutust. Ja võitiski. Lõpuks oli ainult kaastundmus ja immitses läbi sügavusest uhkav armastuseläte.

Ühekorra ütles Buntšuk:

«Ma olen sulle vastik pärast seda kõike... eks?»

«See oli proov.»

«Mis proov? Vastupidavuse?»

«Ei, tundmuse.»

Buntšuk pöördus ära ja kaua ei suutnud vaigistada [illegible] värinat. Rohkem nad sel teemal ei kõnelnud. Liigsed ja ilmetud oleksid olnud sõnad...

Jaanuari keskel sõitsid nad Tsaritsõnist Voroneži.

17

16nda jaanuari õhtul jõudsid Buntšuk ja Anna Voronežisse. Viibisid seal kaks päeva ja sõitsid välja Millerovo poole, sest ärasõidupäeval saabusid teated, et sinna olid loonud Doni Revolutsioonikomitee ja sellele ustavad väeosad, kes olid kaledinlaste survel sunnitud Kamenskajast lahkuma.

Millerovos oli palju rahvast ja palju sagimist. Buntšuk peatus seal mõne tunni ja sõitis järgmise rongiga Glubokajasse. Teisel päeval võttis ta kuulipildujakomando ise, ja järgmise päeva hommikul oli juba lahingus Tšernetsovi väesalgaga.

Pärast seda kui Tšernetsov oli purustatud, tuli neil pidamatult lahku minna. Anna tuli hommikul joostes staabist hoogsana ja pisut nukrana.

«Tead — Abramson on siin. Ta tahab väga sind näha. Ja siis veel uudis — ma sõidan täna ära.»

«Kuhu?» imestas Buntšuk.

«Abramson, mina ja veel mõni seltsimees sõidame Uuralisse agitatsioonitööle.»

«Sa jätad väesalga maha?» küsis Buntšuk pisut jahedalt.

Anna naeris, surudes tema vastu oma punetavat nägu.

«Tunnista üles: mitte see ei kurvasta sind, et ma väe-

salga maha jätan, vaid see, et ma sind maha jätan? Aga see on ju ainult ajutiseks. Ma olen kindel, et tolle töö peal toon ma rohkem kasu kui sinu juures. Agitatsioon on vahest rohkem minu eriala kui kuulipilduja asjandus...» ja heitis silmanurgast kelmika pilgu, «olgugi see õpitud nii osava komandöri juhtimise all nagu Buntšuk.»

Varsti tuli Abramson. Ta oli endiselt keevaline, toimekas, paigalpüsimatu, niisamuti sädeles hall juustelaik ja sitikmustal, nagu tõrvatud peal. Buntšukki nähes rõõmustas siiralt.

«Oled jälle jalul? Vä-äga hea! Me viime Anna ära.» Ja vidutas taiplik-vihjavalt silmi: «Sa ei vaidle vastu? Ei vaidle? Ja-jah... Ja-jah, vä-äga hea! Ma küsin selle pärast nii, et teie vist harjusite teineteisega Tsaritsõnis.»

«Ma ei varja, et mul on kahju temast lahkuda.» Buntšuk naeratas tusaselt ja sunnitult.

«Kahju?! Sedagi on juba palju... Anna, kas kuuled?»

Ta kõndis veidi aega mööda tuba, käigu peal tõstis kirstu tagant üles tolmuse köite Garin-Mihhailovski teostest, ja nagu virgudes hakkas hüvasti jätma.

«Kas tuled varsti, Anna?»

«Mine. Ma tulen kohe,» vastas see vaheseina tagant.

Ta oli vahetanud pesu, tuli nüüd välja. Seljas oli tal rihmaga vöötatud kaitsevärvi sõduripluus, mille taskuid rind veidi pungitas, ja seesama must, kohati nõelutud, aga laitmatult puhas seelik. Rasked, hiljuti pestud juuksed olid kohevil, tikkusid sõlmest välja. Ta ajas sinelt selga; vööd kinni tõmmates küsis (ta hiljutine elavus oli kadunud ja hääl oli tuhm, paluv):

«Sa võtad täna pealetungist osa?»

«No muidugi! Ega's ma hakka istuma, käed süles.»

«Ma palun sind... Kuule, ole ettevaatlik! Sa teed seda minu pärast, eks? Ma jätan sulle veel ühe paari villasid sukki. Ära külmeta, püüa jalgu mitte märjaks teha. Ma kirjutan sulle Luganskist.»

Ta silmad kuidagi äkki luitusid, hüvasti jättes tunnistas ta:

«Tead, mul on väga valus sinu juurest ära minna. Alguses, kui Abramson pani ette sõita Luganskisse, ma elavnesin, aga praegu tunnen, et ilma sinuta on seal

tühi. Liigne tõendus, et tunne on praegu ülearune — ta seob... Noh, olgu kuis tahes, ela hästi!...»

Nad jätsid tagasihoidlikult külmalt hüvasti, aga Buntšuk sai sellest nii aru, nagu oligi vaja aru saada: Anna kartis kaotada meelekindluse-tagavara.

Buntšuk läks välja teda ära saatma. Anna hakkas minema, kärsitult õlgu liigutades, ilma tagasi vaatamata. Buntšuk oleks tahtnud teda hõigata, aga hüvastijätul oli ta märganud tema pisut kõõritavas, looritud pilgus ülelüa tugevat ja niisket läiget; ennast sundides hüüdis ta teeseldud südidusega:

«Loodan, et me Rostovis näeme! Jää terveks, Anja!»

Anna vaatas tagasi, kiirendas sammu.

Pärast tema äraminekut haaras Buntšukki hirmsa jõuga üksindustunne. Ta tuli tuppa tagasi, aga kohe kargas sealt välja, nagu oleks kõrvetada saanud... Seal ohkus igast asjast veel Anna juuresolekut, iga asi säilitas tema lõhna: niihästi unustatud taskurätik kui sõduri padrunitasku ja vaskkruus — kõik, mida olid puudutanud tema käed.

Ohtuni lonkis Buntšuk mööda staniitsat, haaratuna enneolematust rahutusest ja säärasest tundest, nagu oleks tal midagi ära lõigatud ja ta ei suuda kuidagi kohaneda oma uue olukorraga. Nõutult silmitses ta võõraste punakaartlaste ja kasakate nägusid, tundis mõnd ära, paljud tundsid teda ära.

Ühes kohas peatas teda kasakas-relvakaaslane Saksa sõjast. Ta vedas Buntšuki oma korterisse, kutsus mängust osa võtma. Laua ümber vihtusid mängida «kahtekümmend ühte» punakaartlased Petrovi väesalgast ja hiljuti saabunud madrused — mokroussovlased. Mässitud tubakasuitsusse, laksatasid nad kõvasti kaartidega, krabistasid Kerenski rahadega, sõimlesid, karjusid metsikult, Buntšuk tundis vajadust õhu järele, ta väljus.

Teda päästis see, et tunni aja pärast tuli asuda pealetungile.

18

Pärast Kaledini surma andis Novotšerkasskaja staniitsa võimu Doni kasakate sõja-atamani kindral Nazarovi kätte. Krugile kokkusõitnud delegaatide poolt valiti ta

29-ndal jaanuaril kasakate määratud atamanika Krugile kogunes tähtsusetu arv delegaate, peamiselt lõuna-poolsete ringkondade alamjooksu-staniitsade esindajaid. Krug nimetas end Väikeseks. Kindlustanud endale Krugi toetuse, kuulutas Nazarov välja mobilisatsiooni kuni sateistkümnest kuni viiekümne aastani, aga kasakad asusid vastu tahtmist relvade alla, hoolimata ähvardustest ja relvastatud väesalkade saatmisest staniitsadesse mobilisatsiooni läbiviimiseks.

Sel päeval, kui Väike Krug oma tööd alustas, tuli Novotšerkasskisse Rumeenia rindelt rännakukorras 6. Donkindral Krasnoštšokovi kasakapolk kasakaväevanem Tatsini juhatuse all. Polk tuli juba Jekaterinoslavist alates lahingutega, murdes läbi bolševike rõngast. Ta oli kannatada Pjatihatka, Meževaja, Matvejev-Kurgani all ja paljudes kohtades, aga sellest hoolimata saabus ta peaaegu täies koosseisus, kõigi ohvitseridega.

Polgule korraldati pidulik vastuvõtt. Pärast palvust Peakiriku väljakul tänas Nazarov kasakaid selle eest, et nad olid säilitanud distsipliini, hiilgava korra ja olid relvadega tulnud kaitsma Doni.

Varsti saadeti polk rindele, Sulini jaama alla, kolme päeva pärast aga saabus Novotšerkasskisse hallu teateid: bolševistliku agitatsiooni mõjul oli polk omavoliliselt positsioonilt lahkunud ja keeldus kaitsmast kasakate valitsust.

Krugi töö edenes loiult. Kõik tundsid, et bolševikkudega peetava võitluse tulemus oli ette ära otsustatud. Istungite kestel istus Nazarov — see energiline, keevaline kindral — küünarnukile toetudes, kattes käega otsaesist, nagu mõtleks ta piinavalt millegi üle. Järele.

Viimased lootused varisesid kõlgastena. Juba kõnnib Tihhoretskaja juures. Oli kuuldusi, et Tsaritsõnist liigub Rostovi poole sealne punane komandör — horunik Avtonomov.

Rostovisse tuli kapten Tšernovi väesalk, kellele Sivers peale surus ja keda seljatagant tulistasid Gnilovskaja staniitsa kasakad. Jäi ainult veel tilluke läbipääsuke ja Kornilov, mõistes, et Rostovisse jääda pole hädaohutu, andis samal päeval käsu ära minna Olginskaja staniitsasse.

Päeva läbi tulistasid tõõlised vähehaaval Temernikilt vaksalit ja ohvitseride patrulle. Õhtu eel lahkus Rostovist tihe sõjavägede kolonn. See venis üle Doni rammusa musta rästikuna, roomas loogeldes Aksai poole. Mööda rabedaks muutunud märga lund sammusid rasket lühikesed roodud. Vilkus gümnasistide heledate nööpidega sineleid, rohekaid — realistide omi, aga massiliselt olid ülekaalus sõdurite-ohvitseride omad. Rühmi juhtisid polkovnikud ja kaptenid. Ridades olid junkrud ja ohvitserid, alates lipnikkudest, lõpetades polkovnikutega. Rohkearvuliste voorivankrite järel sammusid põgenikud — elatanud, soliidsed mehed linnapalituis, kalossidega. Naised sibasid vankrite kõrval, vajudes sisse sügavasse lumme, vänderdades kõrgetel kontsadel.

Ühes Kornilovi polgu roodudest sammus jessauul Levgeni Listnitski. Temaga ühes reas olid rühikas ohvitser, staabikapten Starobelski, Suvorovi Fanagoriiski grenaderipolgu porutšik Botšagov ja alampolkovnik Lovitšev — elatanud, hambutu lahinguohvitser, üleni kaetud halliseguste punaste karvadega nagu vana isarebane.

Tihenes videvik. Külmetas. Doni suudme poolt surus peale soolakas ja niiske tuul. Harjunult, ilma marsisammust välja langemata sõtkus Listnitski peenekstambitud lund, silmitses roodust mööda ruttavate inimeste nägusid. Tee kõrval möödusid Kornilovi polgu komandör Nežentsev ja endine Preobraženski kaardiväepolgu komandör Kutjopov eest lahtilöödud sinelis, müts järsule kuklale lükatud.

«Härra komandör!» hõikas Nežentsevi alampolkovnik Lovitšev, osavalt püssi kohendades.

Kutjopov pööras laiaotsmikulise ja laialt asetatud mustade silmadega härjanäo, mida piiras kärbitud labidataoline habemeke; tema õla takka vaatas hõike peale välja Nežentsev.

«Käskige esimesel roodul sammu kiirendada! Niimoodi võib ju äragi külmuda. Meil on jalad märjad, ja niisugune samm rännakul . . .»

«Jõledus!» pasundas kõrikas ja pisut kärarikas Starobelski.

Nežentsev läks edasi, ilma et oleks vastanud. Ta vaid-

les millegi üle Kutjopoviga. Veidi aja pärast möödus neist kindral Aleksejev. Kutsar kihutas rammusaid musti, ülesseotud sabadega hobuseid; kapjade alt prüskis ümberringi lumetohle. Tuulest punane, valgete püstsabade vurrudega ja niisama valgete turris kulmudega Aleksejev oli tõmmanud mütsi otse kõrvadeni pähe, toetus küljega kalessi seljatagusele toetudes, kraed kõlgus, kartlikult vasaku käega üleval hoides. Ohvitserid saatsid naeratustega tema kõigile tuttavat nägu.

Paljudest jalgadest kohedaks sõtkutud teel lebkis siin-seal kollaseid lompe. Oli raske minna — jalad libisesid laiali, niiskus tungis saabastesse. Sammudest kuulatas Listnitski eestpoolt kostvat jutuajamist. Keegi baritonihäälega ohvitser, lühikeses karusnahkses kuues ja lihtne kasakapapaaha peas, kõneles:

«Kas nägite, porutšik? Riigiduuma esimees Rodzjanko on vana mees — ja läheb jala.»

«Venemaa sammub Kolgatale . . .»

Kõhides ja rämedalt rögistades katsus keegi tromsse rida:

«Kolgata . . . ainult selle vahega, et kivikildudega üle külvatud tee asemel on lumi, seejuures märg lumi, plus kuradi kõva külm.»

«Kas keegi ei tea, härrased, kus ööbimine on?»

«Jekaterinodaris.»

«Preisimaal tegime kord niisuguse rännaku . . .»

«Kuidas küll Kubaan meid vastu võtab? . . . Mis? Muidugi, seal on teine asi.»

«Kas teil suitsu on?» küsis Listnitskilt porutšik Golovatšov.

Ta tõmbas käest jämeda labakinda, võttis paberossi tänas, ja nuusanud nina sõduri moodi, pühkis sõrmed sinelihõlma külge.

«Omandate demokraatlikke kombeid, porutšik? . . .» naeratas peenelt alampolkovnik Lovitšev.

«Tahtmatult omandad . . . Kas teie . . . või olete varus tanud end tosina ninarätikutega?»

Lovitšev ei vastanud. Ta halliseguste punaste vurrude küljes rippus rohekaid purikaid. Ta nuusatas aeg-ajalt ninaga, krimpsutas nägu külma pärast, mis tungis läbi tuulega vooderdatud sineli.

«Venemaa paremik,» mõtles Listnitski, terava haleduspundega vaadeldes teed mööda lookleva kolonni ridu ja pead.

Mööda kappas mitu ratsanikku, nende hulgas — kõrge dooni hobuse seljas Kornilov. Tema heleroheline poolkasukas, viltuste taskutega külgedel, ja valge papaaha terendasid kaua ridade kohal. Mahlaka müriseva «hurraaga» saatsid teda ohvitseride pataljonid.

«See kõik poleks midagi, aga vaat perekond . . .» Lovitšev ägas vanainimeselikult, vaatas kõrvalt Listnitskile silma nagu kaastunnet otsides. «Perekond jäi mul Smolenskisse . . .» kordas ta. «Naine ja tütar — noor neiu. Jõuluks sai ta seitsmeteistkümne aastaseks . . . Mis te selle kohta ütlete, jessauul?»

«Ja-a-a . . .»

«Kas teie olete ka perekonnainimene? Olete Novotšerkasskist?»

«Ei, ma olen Donetsi ringkonnast. Mul jäi isa sinna.»

«Ma ei tea, kuidas nendel läheb . . . Mis moodi nad seal ilma minuta läbi saavad,» jätkas Lovitšev.

Teda katkestas ärritatult Starobelski:

«Kõigil jäid perekonnad maha. Ma ei saa aru, mis te virisete, alampolkovnik? I-me-lik rahvas! Ei ole veel öeldi Rostovist välja jõudnud . . .»

«Starobelski! Pjotr Petrovitš! Teie olite lahingus Taganrogi all?» hüüdis keegi tagant, ülejärgmisest reast.

Starobelski pööras sinnapoole pahase näo, naeratas hoopiselt.

«Aa . . . Vladimir Georgijevitš, kuidas teie meie rahma sattusite? Toodi üle? Kellega te vastamisi jäksite? Ahaa . . . noh, see on arusaadav . . . Te küsite Taganrogi kohta? Jah, olin . . . mis siis? Täiesti õige . . . ta langes.»

Tähelepanematult jutuajamist kuulatades tuletas Listnitski meelde oma ärasõitu Jagodnojest, isa, Aksinjat. Teda ängistas äkki südames üleskerkinud nukrus. Ta sõnmus loiult, vaatas eespool õõtsuvaile täägistatud püssiraudadele, papaahadega, mütsidega ja paslikutega kaetud peadele, mis kõikusid sammude rütmis, mõtles:

«Niisamuti nagu mina, on praegu ääretut vihkamist ja vaenu täis laaditud igaüks neist viiest tuhandest

ostrakismi alla heidetust. Viskasid Venemaalt välja lurjused, — ja mõtlevad siin puruks sõtkuda. Vaata me! ... Kornilov viib meid Moskva juurde väljale.

Sel hetkel meenus talle Kornilovi saabumine Moskvasse ja rõõmuga siirdus ta selle päeva mäleatuste juurde.

Kuskil mitte kaugel taga, vististi roodu lõpus, tuli patarei. Hobused pruuskasid aeg-ajalt, kolisesid trengi kolgid, isegi hobusehigi lehka kandus sealt. Listnitski tundis kohe seda tuttavat, erutavat lõhna, pööras pead, juhtratsur, noor lipnik, vaatas temale ja naeratas nagu tuttavale.

11-ndaks märtsiks oli Vabatahtlik Armee koondatud Olginskaja staniitsa rajooni. Kornilov viivitas välja astumisega, oodates, et Olginskajasse tuleks Doni kasakate sõja-ataman kindral Popov, kes oli läinud Novotšerkasskist Doni-tagustesse steppidesse oma väesalgaga, millesse kuulus ligemale 1600 meest 5 suurtüki ja 10 kuulipildujaga.

13-nda hommikul saabus ratsa Olginskajasse Popov oma staabiülema polkovnik Sidorini ja mõnedest kasakaohvitseridest koosneva konvoi saatel.

Väljakul maja juures, kus asus Kornilov, peatas ta hobuse: sadulakaarest kinni hoides tõstis raskelt jalg üle sadula. Teda toetas juurdekaranud käskjalg — noor musta juuksesalguga tõmmu näoga kasakas, teravate silmadega nagu kiivitajal. Popov viskas ratsutid tema kätte, läks väärikal sammul majatrepi poole. Talle järgnesid jalastunud Sidorin ja ohvitserid. Käskjalad viisid hobused jalgvärava kaudu õue. Seni kui üks käskjalgedest, elatanud, rõngasjalgne mees, hobustele peakõlbe pähe riputas, oli teine, mustajuukseline, kiivitajaga nane, juba sõlminud tutvuse peremehe naistöölisega. Ta ajas tüdrukule nähtavasti mingit lori, sest see — punapõskne, edevalt pähe köidetud rätikuga ja paljaste jalgade otsa tõmmatud kõrgete kalossidega, — naeris ja partsis libisedes temast mööda läbi lombi kuuri poole.

Rühikas, elatanud Popov astus majja. Esikus helistas

kärme käskjala kätele sineli, riputas varna nuudi, nuusutas kaua ja valjusti nina. Käskjalg saatis teda ja Sidorinit, kes käigu peal juukseid silus, saali.

Nõupidamisele kutsutud kindralid olid kohal. Kornilov istus laua taga, toetudes küünarnukiga laialilaotatud kaardile; temast paremal oli valendavate hallide juustega kuivetunud ja sirge, värskelt raseeritud Aleksejev. Tarku, teravaid silmi välgutades kõneles Denikin millestki Romanovskiga. Pisut Denikiniga sarnanev Lukomski kõndis aeglaselt mööda tuba, näppis väikest habet. Markov seisis õue suunatud akna juures, vaatles, kuidas käskjalad-kasakad hobuste ümber tiirutavad ja peremehe tüdrukuga vastastikku naeratlevad.

Tulijad teretasid, astusid laua juurde. Aleksejev esitas mõned vähetähtsad küsimused teekonna kohta ja Novotšerkasski evakuatsiooni kohta. Sisse astus Kutjopov, ühes temaga mõned riviohvitserid, keda Kornilov oli nõupidamisele kutsunud.

Vaadates ainiti Popovile, kes rahuliku kindlusega istet võttis, küsis Kornilov:

«Ütelge, kindral, kui suur on teie väesalk?»

«Poolteist tuhat meest, patarei, nelikümmend kuulipildujat ühes meeskondadega.»

«Teil on teada asjaolud, mis sundisid Vabatahtlikku Armeed Rostovist lahkuma. Eile oli meil nõupidamine. Võeti vastu otsus minna Kubaani, hoides suunda Jekaterinodari peale, mille ümbruses tegutseb vabatahtlike salku. Me läheme selle marsruudi järgi ...» Kornilov vedas mööda kaarti pliiatsi teritamata otsaga, hakkas hõnelema kiiremini, «tõmmates teel kaasa Kubaani kasakkonda, purustades neid väikesearvulisi, organiseerimatuid ja võitlusvõimetuid punakaartlaste salku, kes teevad katset meie liikumist takistada.» Ta vaatas Popovile, kelle vidutatud silmade pilk oli kõrvale pööratud, ja lõpetas: «Me paneme teile ette, et te oma väesalgaga ühineksite Vabatahtliku Armeega ja läheksite ühes meiega Jekaterinodari peale. Jõude killustada pole ruõtet.»

«Ma ei või seda teha!» ütles Popov kindlalt ja järsult.

Aleksejev kallutus pisut tema poole.

«Lubage küsida, miks?»

«Sellepärast, et ma ei või lahkuda Doni oblasti [illegible] tooriumilt ja minna kuhugi Kubaani. Kaitstud [illegible] poolt Doniga, jääme me talvituskülladesse sündmuste arengut ootama. Vaenlaste aktiivset tegevust ei saa arvestada seetõttu, et täna-homme algab sula, — muudab võimatuks saata üle Doni mitte ainult suurtükiväge, vaid ka ratsaväge, talvituskülade rajoonist aga, mis on hästi varustatud hobusemoona ja viljaga, võime igal ajal ja igas suunas arendada partisanitegevust.»

Kaaluka enesekindlusega esitas Popov väiteid, mis Kornilovi ettepaneku tagasi lükkasid. Ta tõmbas veidi hinge, ja nähes, et Kornilov tahab midagi öelda, rapuas kangekaelselt pead:

«Lubage lõpuni kõnelda ... Peale selle on olemas veel üks eriliselt tähtis tegur, ja meie, väejuhatus, arvestame seda: see on — meie kasakate meeleolu.» Ta sirutas välja paksu valge käe, mille esisõrmes oli lihasse sööbinud kuldsõrmus; pisut häält kõrgendades, pilku ringi heites jätkas: «Sel juhtumil, kui me pöörame Kubaani peale, tekib väesalga lagunemise oht. Kasakad võivad mitte minna. Ei tohi unustada seda asjaolu, et minu väesalga püsiva ja kõige tugevama kontingendi moodustavad kasakad, nemad aga ei ole moraalselt sugugi nii kindlad kui ... näiteks teie väeosad. Nad pole lihtsalt küllalt teadlikud. Ei lähe — ja asi sellega. Riskida kaotada aga kogu väesalk, — seda ma ei või,» lausus Popov rõhuga ja hakkas kestas uuesti Kornilovit: «Palun andeks, ma teatasin teile meie otsuse ja julgen teile kinnitada, et muuta me seda ei või. Muidugi, jõude killustada pole mõtet, aga tekkinud olukorrast on olemas üks väljapääs. Ma arvan, et praegu minu poolt avaldatud kaalutlustel oleks Vabatahtlikul Armeel mõistlikum minna mitte Kubaani, — kubaani kasakate meeleolu teeb mulle rohkesti muret, — vaid ühes Doni väesalgaga Doni-tagustesse steppidesse. Seal ta kosub, kasutades puhkeaega, kevade poole täieneb uute vabatahtlike kaadritega Venemaalt ...»

«Ei!» hüüdis Kornilov, kes alles eile oli kaldunud selle poole, et minna Doni-tagustesse steppidesse, ja viimati vaielnud Aleksejevi vastupidise arvamuse vastu. «Pole mõtet minna talvituskülladesse. Meid on ligi kuus tuhat inimest ...»

«Kui küsimus on toidumoonas, siis julgen teile kinnitada, ekstsellents, et talvituskülade rajoon ei jäta midagi soovida. Pealegi võite seal era-hobusekasvatajailt hobuseid võtta ja osa armeest ratsastada. Teil tekivad uued tansid väli-manöövrisõja pidamiseks. Ratsavägi on teile hädavajalik, ja Vabatahtlik Armee ei ole selle poolest kuigi rikas.»

Kornilov, kes oli sel päeval eriti lahke Aleksejevi vastu, vaatas temale. Tõenäoliselt kõhkles ta suuna valikus, otsis tuge teise autoriteedilt. Aleksejevit kuulati suure tähelepanelikkusega. Vana kindral, kes oli harjunud tühidalt, ammendavalt selgelt ülesandeid lähendama, väljendas mõne kokkusurutud lausega oma pooldava seisukoha Jekaterinodari-retke suhtes.

«Nimetatud suunas on meil kõige kergem bolševike rõngas läbi murda ja ühineda Jekaterinodari all tegutseva väesalgaga,» lõpetas ta.

«Aga kui see ei õnnestu, Mihhail Vassiljevitš?» küsis ettevaatlikult Lukomski.

Aleksejev mälus pisut huultega, vedas käega mööda kaarti.

«Isegi kui õletada ebaõnnestumist, jääb meil võimalus Kaukasuse mägedeni jõuda ja armee laiali saata.»

Teda toetas Romanovski. Mõne ägeda sõna ütles Markov. Aleksejevi raskekaalulistele argumentidele ei oleksi nagu midagi vastu seada olnud, aga sõna võttis Lukomski, tasakaalustas seisukorra:

«Mina toetan kindral Popovi ettepanekut,» ütles ta, ruttamatult sõnu valides. «Retk Kubaani on seotud suurte raskustega, mida praegu ette näha pole võimalik. Kõigepealt tuleb meil kahel korral ületada raudtee ...»

Tema sõrme suunas pöördusid kaardi poole kõigi nõupidamisest osavõtjate pilgud. Lukomski jätkas tarmukalt:

«Bolševikud võtavad meid muidugi tarvilikul kombel vastu — nad panevad käima soomusrongid. Meil on raske voor ja hulk haavatuid; maha jätta me neid ei või. Kõik see koormab rängalt armeed ja takistab tema kiireimat edasiliikumist. Peale selle on mulle arusaamatu, kust on tulnud arvamus, et kubaani kasakad on meelestatud meile sõbralikult? Meil on näide: doni kasakad, — väideti ju, et nemad samuti vaevlevat bolševike võimu all,

— see näide õpetab meid üliettevaatlikult ja suure annuse terve skepsisega suhtuma säärastesse kuuldustesse. Kubaanlased põevad sedasama bolševistlikku trahhoomi, mis on sisse toodud endisest Vene armeest... Nad väsivad olla vaenulikult meelestatud. Lõpuks pean kordama, et minu arvamus on — minna idasse, steppidesse, koguda jõudu, ja siis ähvardada sealt bolševikke.»

Toetatuna oma kindralite enamuse poolt, otsustas Kornilov minna Velikoknjaževskajast lääne poole, täiendada rännakul armee rivivälist osa hobuste koosseisuga ja sealt siis pöörata Kubaani peale. Ta lõpetas nõupidamise, vahetas mõned laused Popoviga, — jätnud temaga hüvastijätmalt jumalaga, läks ära oma tuppa. Tema järel väljus Aleksejev.

Doni väesalga staabiülem polkovnik Sidorin tuli kõnnustega kõlistades majatrepile, hüüdis käskjalgadele mahlaka, rõõmsa häälega:

«Hobused!»

Käega mööka kinni hoides, üle lompide astudes lähenes majatrepile noor heledavurruline kasakasotnik. Ta peatus alumise astme juures, küsis sosinal:

«Kuidas on siis, härra polkovnik?»

«Pole paha!» vastas Sidorin poolvaljusti, hoogsalt ja reipalt. «Meie oma keeldus Kubaani minemast. Kohe sõidame välja. Kas olete valmis, Izvarin?»

«Jah, hobused tuuakse kohe.»

Sadulas istudes tõid käskjalad hobuseid. Mustajuukseline, kiivitajasarnane, heitis aeg-ajalt pilke oma seltsimehele.

«Kas on kena või?» küsis ta naerda turtsudes.

Elatanud käskjalg muheles tagasihoidlikult.

«Nagu sügelis.»

«Aga nii, juhuslikult, oleks ehk kutsunud?»

«Jäta järele, loll! Praegu on ju suur paast.»

Izvarin, Grigori Melehhovi endine teenistuskaaslane, hüppas oma libaja laudjaga, laia lauguga valgesõõrmelise hobuse selga, ütles käskjalgadele:

«Sõitke tänavale.»

Popov ja Sidorin, kes jätsid hüvasti kellegagi kindralleist, tulid majatrepist alla. Üks käskjalgadest pidas hobust kinni, aitas kindrali jalal jalust leida. Lihtsa kaasa-

kanuudiga vehkides laskis Popov hobuse kiires traavis ringi ajada, tema järel asusid traavi, end jalustes kergitades ja pisut ettepoole kaldudes, käskjalad-kasakad, Sidorin ja ohvitserid.

Metšetinskaja staniitsas, kuhu Vabatahtlik Armee jõudis kahe päevateekonna järel, sai Kornilov täiendavaid teateid talvituskülade rajooni kohta. Teated olid negatiivset laadi. Kornilov kutsus kokku riviüksuste komandörid ja tegi teatavaks, et on vastu võetud otsus minna Kubaani.

Popovi juurde saadeti käskjalg teistkordse ettepanekuga ühinemiseks. Ohvitserist käskjalg jõudis armeele Staro-Ivanovski rajooni juures järele. Vastus, mille ta Popovilt tõi, oli seesama: viisakalt ja külmalt keeldus Popov ettepanekut vastu võtmast, kirjutas, et ta ei saa oma otsust muuta ja jääb esialgu Sali ringkonda.

19

Golubovi väesalgaga, mis kaudset teed mööda läks vallutama Novotšerkasskit, sõitis kaasa ka Buntšuk. 23. päeval veebruaril jõudsid nad Šahtnajast välja, läbisid Gazdorskaja staniitsa, öösel olid juba Melihhovskajas. Järgmisel päeval koidu aegu sõitsid staniitsast välja. Golubov viis väesalka kiire marsiga. Ees paistis tema rasakas kogu; nuut langes aina kärsitult hobuse laudjale. Öösi läbiti Bessergenevskaja staniitsa, lasti hobustel veidi puhata, ja jälle hakkasid hallis tähetus öös terendama ratsanikud, hakkas kapjade all ragisema kivitamata ja külmunud jääkirme.

Krivjanskaja juures eksisid nad teelt, aga sattusid kohe jälle õigele tagasi. Koiduaim hakkas hahetama, kui nad Krivjanskajasse sisse sõitsid. Staniitsa oli veel inimestest tühi. Väljaku ääres kaevu juures raius vana kasakas lumas jääd. Golubov sõitis tema juurde, väesalk peatus.

«Tervist, vanamees.»

Aeglaselt tõstis kasakas labakindas käe papaahani, vastas vaenulikult:

«Tere.»

«Kuidas on, vanaisa, kas teie staniitsa kasakad läksid ära Novotšerkasskisse? Kas mobilisatsioon oli teil?»

Vanamees tõstis kiiresti kirve üles, läks ilma vastamata väravast sisse.

«Sõida!» hüüdis Golubov eemaldudes ja vandudes.

Sel päeval kavatses Väike Kasakate Krug evakueeruda Konstantinovskaja staniitsasse. Doni kasakate uus sõjaataman kindral Popov oli relvastatud jõud Novotšerkasskist juba välja viinud, kasakkonna väärtasjad ära veetud. Hommikul saadi teateid, et Golubov liigub Melihhovskajast Bessergenevskaja suunas. Krug saatis Golubovi juurde läbirääkimisteks Novotšerkasski loovutamise tingimuste üle jessauul Sivolobovi. Tema kannul tungisid ilma vastupanu leidmata Novotšerkasskisse Golubovi ratsamehed. Golubov ise kihutas galopis vahu sel märjal hobusel, tiheda kasakate salga saatel Krugi hoone ette. Ukse ees tunglesid mõned vahtijad, seisid käskjalg, oodates saduldatud hobusega Nazarovit.

Buntšuk hüppas hobuse seljast maha, haaras kergest kuulipilduja. Ühes Goluboviga ja kogu kasakate salgaga jooksis Krugi hoonesse. Lahtipaisatava ukse müra peale pöördusid avaras saalis delegaatide pead, lõid tihedalt valendama näod.

«Püs-ti!» komandas Golubov pingsalt, nagu ülevaatusel, ja ümbritsetuna kasakaist, läks rutuga komitee tades presiidiumi laua juurde.

Toolidega kolistades tõusid Krugi liikmed võimuka käratuse peale, ainult Nazarov jäi istuma.

«Kuidas te julgete Krugi istungit segada?» helises ta vihane hääl.

«Te olete areteeritud! Vait olla!» Punetades jooksis Golubov Nazarovi juurde, järsu tõmbega rebis ta kindralikuue õlalt paguni, ta hääl katkes, muutus kähisevaks kiunumiseks: «Püsti tõusta, õeldakse sulle! Võtke tal... Sina!... Kellele ma räägin!?... Kuldpagunikanga lane!...»

Buntšuk seadis uksel kuulipildujat üles. Krugi liikmed surusid end lambakarjana kokku. Kasakad vedasid Buntšukist mööda Nazarovi, hirmu pärast roheliseks tõmbunud Krugi esimehe Vološinovi ja veel mõne inimese.

Mõõgaga kolistades läks nende kannul Golubov, tal

mul näol laiguline puna. Üks Krugi liikmeist haaras tal käisest kinni.

«Härra polkovnik, kuhu siis meie peame minema, teie heldus?»

«Kas me oleme vabad?» — ta õla tagant vaatas välja teise libe, kärmas pea.

«Kõige kus kurat!» hüüdis Golubov tõrjuvalt vehkides, ja alles siis, kui ta oli Buntšuki kohale jõudnud, pööras end Krugi liikmete poole, lõi jalga vastu maad: «Kasige... mul pole teie jaoks aega! Noh!...»

Ta kähisev, tuulest kare hääl kõmises veel kaua saalis.

Buntšuk ööbis ema juures, teisel päeval aga, niipea kui Novotšerkasskis sai teatavaks, et Sivers oli vallutanud Rostovi, palus Golubovilt luba ja sõitis järgmisel hommikul ratsa sinna.

Kaks päeva töötas staabis Siversi juures, kes tundis teda juba sellest ajast, kui oli «Okopnaja Pravda» toimetajaks, — käis revolutsioonikomitees — ei Abramsoni ega Annat olnud seal. Siversi staabi juures organiseeriti revolutsiooniline tribunal, kes mõistis karmi kohut kinnivõetud valgekaartlaste üle. Buntšuk töötas ühe päeva, teenindades kohtu vajadusi, võttes osa haaranguist, järgmisel päeval aga, ilma et oleks enam lootnud, jooksis korraks revolutsioonikomiteesse ja juba trepilt kuulis Anna tuttavat häält. Veri valgus tal südamesse, kui ta sammu aeglustades astus teise tuppa, kust kostis kellegi häält ja Anna naeru.

Toas, mis endisel ajal oli komandandiruumiks, hõljus segrist tubakasuitsu. Nurgas väikese daamilauakese taga kirjutas nööpideta sinelis mees, lahtiste kõrvaklappidega sõduri-karvamüts peas, tema ümber tungles sõdureid ja ratsalkuid poolkasukais ja palituis. Nad olid kogunenud salkadesse, suitsetasid, ajasid juttu. Akna juures seisis Anna, selg ukse poole, aknalaual istus, ristipandud kätega oma painutatud jala põlve toetades, Abramson, tema kõrval seisis, pea viltu, pikk lätlase laadi punakaartlane. Väikest sõrme õieli hoides võttis ta parajasti paberossi suust ja jutustas midagi — nähtavasti naljakat: pead taha heites naeris Anna mahlakalt, Abramson krimpsutas naeratuses nägu, lähedalseisjad kuulatasid naeratades, punakaartlase suure näo igas joones aga, mis

oli nagu kirvega välja raiutud, elas ja hõõgus midagi tarka, teravat ja pisut õelat.

Buntšuk pani käe Anna õlale.

«Tere, Anja!»

Anna vaatas ümber. Puna tõusis talle näkku, valgus mööda kaela kuni rangluudeni, surus silmist pisarad välja.

«Kust sa tuled? Abramson, vaata! Siin ta on — nagu vana viieline, ja sina tundsid tema pärast muret,» vaidlustas ta ilma silmi tõstmata, ja suutmata hämmeldusest jagu saada, läks eemale ukse juurde.

Buntšuk surus Abramsoni kuuma kätt, vahetas temaga mõned laused, ja tundes oma näol rumalat, ääretult õnnelikku naeratust, jättes vastamata Abramsoni mingitsugusele küsimusele (ta ei taibanud isegi küsimuse mõtet), läks Anna juurde. Viimane oli toibunud, naeratas talle pisut kurjalt oma äsjase hämmelduse pärast.

«Noh, tere veel kord. Kuidas sul läheb? Oled terve? Millal sa tulid? Novotšerkasskist? Sa olid Golubovi väesalgas? Või nii... Noh, ja siis?»

Buntšuk vastas küsimustele, ilma et oleks pööranud temalt murdumatut rasket pilku. Anna vastuvaatav pilk nõtkus, libises kõrvale.

«Lähme silmapilguks tänavale,» pani Anna ette.

Abramson hõikas neid:

«Kas tulete varsti tagasi? Mul on asja sinu juurde, seltsimees Buntšuk. Me mõtleme kasutada sind ühe töö jaoks.»

«Ma tulen tunni aja pärast.»

Tänaval vaatas Anna otse ja pehmelt Buntšukile silma, vehkis pahandatult käega.

«Ilja, Ilja, kui hullusti ma segadusse sattusin... Nagu plika! See seletub, esiteks, ootamatusega, teiseks meie pooliku vahekorraga. Kes me sinuga õieti oleme? Idülli lised «pruut ja peigmees»? Tead, Luganskis küsis Abramson minult korra: «Sa elad Buntšukiga?» Mina eitasin, aga tema on väga tähelepanelik inimene ja nägi muidugi seda, mis silma torkab. Ta ei ütelnud midagi, aga ma nägin ta silmadest, et ei usu.»

«Jutusta ometi endast — mis sa oled teinud ja kuidas elanud?»

«Oo, me panime seal asja liikuma! Klopsisime kokku terve väesalga — kakssada üksteist meest. Tegime organisatsioonilist ja poliitilist tööd... Saad sa's seda kõike paari sõnaga jutustada? Ma ei suuda veel toibuda sinu ilmumisest. Kus sa... ööbid?» küsis ta, kõnelust katkestades.

«Siin... seltsimehe juures.»

Buntšuk, kes oli valetanud, jäi jutuga toppama: ta oli veetnud need ööd Siversi staabi ruumides.

«Sa kolid juba täna meie juurde üle. Mäletad, kus ma elan? Sa saatsid mind kunagi.»

«Küll ma üles leian. Aga... kas ma ei ole su perekonnale tüliks?»

«Jäta järele, sa ei ole kellelegi tüliks ja ära üldse sellest kõnele.»

Ohtul kogus Buntšuk kokku oma kimpsud-kompsud, mis mahtusid avarasse sõduripauna, ja tuli sellesse ääretusna tänavakesse, kus elas Anna. Väikese telliskivist suemaja lävel võttis teda vastu vanaeit. Ta nägu meenutas ähmaselt Annat: seesama sinakasmust silmade läige, pisut kongis nina, ainult nahk on kortsus ja mullakarva, ning sisselangenud suu kohutab vanadusega.

«Teie olete Buntšuk?» küsis ta.

«Jah.»

«Palun, astuge sisse. Tütar kõneles mulle teist.»

Ta viis Buntšuki väikesse tuppa, näitas, kuhu panna asjad, osutas jooksvast konksutõmbunud sõrmega ümberringi:

«Siin te hakkategi elama. See on teie koiku.»

Ta kõneles märgatava juudi aktsendiga. Peale tema oli majas veel noor tütarlaps — väike, kõhetu ja niisama sügavasilmaline nagu Anna.

Anna tuli veidi aja pärast. Ta tõi endaga kaasa kära ja elavust.

«Kas keegi pole meil käinud? Buntšuk pole tulnud?»

Ema vastas talle midagi oma keeles, ja kindla libiseva kõnnakuga astus Anna ukse juurde.

«Kas võib tulla?»

«Jah, jah.»

Buntšuk oli tõusnud toolilt ja läks talle vastu.

«Noh, kuidas on? Oled end sisse seadnud?»

Rahuloleva, naerva pilguga vaatles ta Buntšukit, küsis:

«Kas oled midagi söönud? Lähme sinna.»

Sõduripluusi käist pidi viis ta tema esimesse tuppa, ütles:

«See on minu seltsimees, ema,» ja naeratas. «Te ärge olge tema vastu halb.»

«Mis sa nüüd, kuidas seda võib? ... Ta on ju meie külaline.»

Öösi plaksus siin-seal kogu Rostovis pauke, nagu lõhkeksid valminud akaatsiakõdrad. Aeg-ajalt möirgas kuulipilduja, siis jäi kõik vait. Ja öö, majesteetlik, nagu veebruariöö mässis tänavad jälle vaikusse. Buntšuk ja Anna istusid kaua esimese piinlikult puhtas toakeses.

«Siin elasime meie väikese õega,» ütles Anna. «Näed, kui lihtne meie juures on — nagu nunnadel. Ei ole ehet vaid pilte, ei ülesvõtteid, mitte midagi niisugust, mis oleks sobinud minule kui gümnaasiumiõpilasele.»

«Millest te elasite?» küsis Buntšuk jutuajamise kestel.

Ja Anna vastas talle mitte ilma sisemise uhkuseta:

«Ma töötasin Asmolovi vabrikus ja andsin tunde.»

«Aga nüüd?»

«Ema õmbleb. Neile kahekesi on vähe vaja.»

Buntšuk jutustas üksikasju Novotšerkasski vallutamisest, Zverevo ja Kamenskaja all toimunud lahingutest. Anna jagas oma muljeid tööst Luganskis ja Taganrogis.

Kell üksteist, niipea kui ema kustutas enda juures tule, läks Anna ära.

20

Märtsis saadeti Buntšuk tööle Doni Revolutsiooni komitee juures asuvasse revolutsioonilisse tribunali. Pikk, tuhmisilmaline, tööst ja magamata öödest kurnatud esimees viis tema oma toa akna juurde, ütles, käe kella silitades (ta ruttas istungile):

«Mis aastast parteis? Ahaa, tubli. No vaat, sina saad meil komandandiks. Eelmisel ööl me saatsime «Dubinini staapi» oma komandandi ... altkäemaksu pärast. Oli täielik sadist, kõlvatu inimene, — niisuguseid pole

meil vaja. See on must töö, aga ka selles tuleb säilitada oma vastutusetunne partei ees, ja — sa ainult mõista mind õigesti ...» ta rõhutas seda lauset, «säilitada inimlikkus. Paratamatuse sunnil me hävitame kontrrevolutsionääre füüsiliselt, kuid sellest ei tohi teha tsirkust. Kas mõistad mind? Noh, hüva. Mine võta asjad üle.»

Selsamal ööl Buntšuk ühes kuueteistkümnest punakaartlasest koosneva komandoga laskis kolm versta linnast eemal maha viis mahalaskmisele mõistetut. Nendest olid kaks Gnilovskaja staniitsa kasakad, ülejäänud — Rostovi elanikud.

Peaaegu iga päev veeti kesköösl veoautoga linnast välja surmamõistetuid, kaevati nende jaoks kiiruga augud, kusjuures tööst võtsid osa niihästi surmamõistetud kui osa punakaartlasi. Buntšuk rivistas punakaartlased, laskis langeda malmiselt-kõlatud sõnad:

«Revolutsiooni vaenlaste pihta ...» ja viibutas nagaani, «tuld! ...»

Nädalaga ta kuivas ära ja tõmbus mustaks, nagu oleks kattunud mullaga. Silmad mustendasid aukudena, närviliselt pilkuvad laud ei varjanud nende nukrutsevat läikest. Anna nägi teda ainult öösiti. Ta töötas revolutsioonikomitees, tuli koju hilja, aga alati ootas, kuni Buntšuk tuttava, katkelise koputusega aknale teatab oma tulekust.

Ükskord tuli Buntšuk, nagu alati, pärast kesköödi tagasi. Anna avas talle ukse, küsis:

«Kas õhtust sööd?»

Buntšuk ei vastanud: taarudes nagu joobnu läks oma tuppa, ja nagu oli, sinelis, mütsi ja saabastega, viskus voodisse. Anna astus tema juurde, vaatas talle näkku: ta silmad olid kõvasti kinni pigistatud, paljastatud tihedail hammastel sätendas ila, tüüfuse tagajärjel hõredaks muutunud juuksed olid otsaesisel märja salguna.

Anna istus tema kõrvale. Kaastunne ja valu lõhestasid ta südant. Ta küsis sosinal:

«On sul raske, Ilja?»

Buntšuk pigistas ta kätt, ragistas hambaid, pöördus ära seina poole. Nii uinuski, ilma et oleks sõna lausunud, ainult aga pomises midagi ebaselgelt ja kaeblikult, püüdes püsti tõusta. Õudustundega märkas Anna ja võpatas sele-

tamatus hirmus: Buntšuk magas poolsuletud, ülespoole pööratud silmadega, palavikuliselt läikisid laugude all kollased kumerad silmavalged.

«Mine sealt ära!» palus Anna teda hommikul. «Mine parem rindele! Sul pole enam mingit nägu peas, Ilja! Sa lähed hukka selle töö peal.»

«Vaiki! . . .» kisendas Buntšuk, pilgutades raevust valgeks tõmbunud silmi.

«Ära karju. Kas ma haavasin sind?»

Buntšuk kustus kuidagi äkki, nagu oleks karjega paisanud välja rinda kogunenud raevu. Väsinult oma käsi silmitsedes ütles:

«Inimlikku räppa hävitada on must töö. Inimesi maha lasta on kahjulik tervisele ja hingele . . . Eks sa näe . . .» esimest korda vandus ta Anna juuresolekul inetult. «Musta töö peale lähevad kas lollid ja elajad või fanaatikud. On nii või? Kõik tahavad kõndida õitsvas aias, aga — kurat neid võtaks! — enne kui istutada lillekesi ja puid, on tarvis mustus ära puhastada! On tarvis vastada! Tuleb käed ära määrida!» kõrgendas ta häält, hoolimata sellest, et Anna oli ära pöördunud ja vaikis. «Mustus tuleb hävitada, aga seda tööd põlatakse . . .» juha karjus Buntšuk, mürtsutades rusikaga lauale, kiiresti pilgutades verd täisvalgunud silmi.

Tuppa vaatas Anna ema, ja Buntšuk toibus, hakkas kõnelema tasemini:

«Ma ei lähe selle töö pealt ära! Siin ma näen, tunnen selgesti, et minust on kasu! Koristan roojust, väetan maad, et see oleks rammusam! Viljakandvam! Kunagi kõnnivad sellel maal õnnelikud inimesed . . . Võib-olla kõnnib minu poeg, keda ei ole . . .» Ta naeris ragisevalt ja rõõmutult. «Kui palju ma olen neid rästikuid maha lasknud . . . neid puuke . . . Puuk — see on niisuguna söödik, tungib kehasse . . . Kümmekond tükki olen tapnud näe nende kätega . . .» Buntšuk sirutas ette kokku pigistatud, mustade karvadega kaetud käed, suurte küüntega nagu kullil; neid põlvedele langeda lastes ütles sosinal: «Ja üldse kuradile! Kui põleda, siis nii, et sädemed lendaksid, vinduda aga pole mõtet . . . Ainult et ma olen tõesti väsinud . . . Veel natuke, ja lähen ära rindele . . . sul on õigus . . .»

Anna, kes kuulas teda vaikides, ütles tasa:

«Mine rindele või mõnele teisele tööle . . . Mine ära, Ilja, muidu sa . . . lähed ogaraks.»

Buntšuk pööras selja tema poole, trummeldas aknale.

«Ei, ma olen tugev . . . Sa ära arva, et on olemas rauast inimesi. Me oleme kõik ühest materjalist valatud . . . Elus ei ole niisuguseid, kes ei kardaks sõjas, ja niisuguseid, kes inimesi tappes ei kannaks . . . ei oleks moraalselt kriimustatud. Aga mitte nende, pagunikandjate pärast ei valuta süda . . . Need on teadlikud inimesed, nagu meie sinugagi. Aga vaat eile tuli üheksa inimese hulgas maha lasta kolm kasakat . . . tööinimest . . . Hakkasin ühel köidikuid lahti päästma . . .» Buntšuki hääl muutus tumedamaks, ebaselgemaks, justkui oleks ta eemaldunud ikka kaugemale ja kaugemale, «puudutasin tema kätt, ja see oli nagu tald . . . kare . . . Lausa rakkudega läbi kasvanud . . . Must lõhenenud peopesa . . . üleni täis kriimustusi . . . muhke . . . Noh, ma lähen,» katkestas ta jutustuse järsult ja Annale märkamatult hõõrus kõri, mida nagu jõhvlinguga kiskus kokku kange kramp.

Ta tõmbas saapad jalga, jõi klaasi piima, hakkas minema. Koridoris jooksis Anna talle järele. Hoidis kaua tema rasket kätt oma käte vahel, siis surus selle oma hööguva põse vastu ja jooksis õue.

Soojenes. Aasovi poolt tulles koputas Doni jõesuule kevad. Märtsi lõpul hakkas Rostovi saabuma ukraina Punakaardi väeosi, kellele surusid peale haidamakid ja sakslased. Linnas algasid tapmised, rüüstamised, omavolilised rekvisitsioonid. Mõnedelt täielikult laostunud väesalkadelt pidi revolutsioonikomitee sõjariistad ära võtma. Asi ei läinud ilma kokkupõrgete ja tulevahetusteta. Novotšerkasski all liigutasid end pisitasa kasakad. Märtsis paisusid, nagu pungad paplitel, staniitsades vastuolud kasakate ja talupoegade-mittekasakate vahel, siin-seal mürises mässe, avastati kontrrevolutsioonilisi vandenõusid. Rostov aga elas hoogsat täisverelist elu: õhtuti jalutasid Bolšaja Sadovajal sõdurite, madruste, tööliste salgad. Pidasid miitinguid, nagistasid süüa

päevalilleseemneid, sülitasid piki kõnniteid voolavaisse ojakestesse, lõbutsesid naistega. Niisamuti nagu enneg töötasid, sõid, jõid, magasid, surid, sünnitasid, armastasid, vihkasid, hingasid merelt puhuvat soolakat tuult õhku, elasid suurte kirgede ja väikeste kirekeste võimuses. Rostovile lähenesid äikest tõotavad päevad. Lõunas sulanud mustmulla järele, lähedaste lahingute vere järele.

Ühel niisugusel päikesest üleujutatud ilusal päeval tuli Buntšuk varem koju kui tavaliselt ja imestas, kui leidis Anna kodunt.

«Sa tuled ju alati hilja, miks siis täna nii?»

«Ma pole päris terve.»

Anna läks Buntšuki järel selle tuppa. Buntšuk riietus lahti, ütles väriseva rõõmsa naeratusega:

«Anja, tänasest päevast peale ma ei tööta tribunalis.»

«Mis sa räägid? Kuhu sind siis saadetakse?»

«Revolutsioonikomiteesse. Kõnelesin täna Krivošlõkoviga. Ta lubas saata mind kuskile siia ringkonda.»

Nad sõid koos õhtust. Buntšuk heitis magama. Ta oli erutatud ja ei suutnud kaua uinuda, suitsetas, vähkres kõvavõitu magamiskotil, ohkis rõõmsalt. Suure rahuldustundega lahkus ta tribunalist, sest tundis, et vee veidi — ja ta ei kannata välja, murdub. Ta lõpetas neljanda paberossi suitsetamist, kui ta kuulis, et ukse nagiseb tasa. Pead kergitades silmas ta Annat. Palja jalu, särgi väel libises too üle läve, astus tasakesi tema koiku juurde. Läbi luugiprao langes ta õla paljastatud ovaalile kuu hämar roheline valgus. Ta kummardus, pani sooja käe Buntšukile huultele.

«Nihku edasi. Vaiki . . .»

Anna heitis voodisse Buntšuki kõrvale, kannatamatult lükkas otsaesiselt raske juuksesalgu nagu viinamarjakobara, välgatas silmade suitsuselt sinaka tulukesega, sosistas pisut jõhkralt, piinatult:

«Võin sind täna-homme kaotada . . . Ma tahan armastada sind kogu jõuga!» ja võpatas omaenda julgusest. «Noh, rutem!»

Buntšuk suudles teda ja tundis hirmuga, suure, kogu ta teadvust matva häbiga, et ta on võimetu.

Ta pea värises, põsed leegitsesid piinavalt. Anna rääkis end lahti, tõukas ta vihaselt eemale, küsis vastikuse ja tülgastusega, pigistas välja põlgava sosinaga:

«Sa . . . sa oled võimetu? Või oled sa . . . haige? . . . O-o-o, kui jälk see on! . . . Jäta mind rahule!»

Buntšuk pigistas ta sõrmi nii, et need tasa ragisesid, puuris oma pilgu tema pärani avatud, ähmaselt mustendavaisse, vaenulikesse silmadesse, küsis kogeldes, paratamatuliselt peaga tõmmeldes:

«Mis eest? Mis eest sa hukka mõistad? Jah, ma olen tõbi põlenud! . . . Isegi selleks pole praegu suuteline . . . Ma pole haige . . . saa aru, saa aru! Ma olen laastatud . . . A-a-a-a . . .»

Ta mõmises tumedalt, kargas voodist üles, hakkas suitsetama. Seisis kaua küürus akna juures.

Anna tõusis, kaelustas teda vaikides ja suudles rahulikult, nagu ema, otsaesisele.

Nädal aega hiljem aga tunnistas Anna, oma lõkendavat nägu tema käe alla peites:

«. . . Arvasin, et olid enda varem ära kulutanud . . . Ma ei saanud aru, et töö oli sind põhjani tühjaks ammutanud.»

Ja pärast seda sai Buntšuk kaua tunda mitte ainult armsama hellitsust, vaid ka tema sooja, täismõõdulist emalikku hoolitsust.

Provintsi teda ei saadetud. Podtjolkovi pealekäimisel jäi ta Rostovi. Sel ajal kees Doni Revolutsioonikomitees töö, ta valmistus nõukogude oblasti-kongressiks, võitluseks Doni taga elustunud kontrrevolutsiooniga.

21

Jõeäärsete pajude taga käratsesid lahkhääleliselt konnad. Päike varjas end künka taga. Setrakovi külas levis õhtueelne jahedus. Majadest langes kuivale teele määratu suuri viltusi varje. Stepist oli tolmates tulnud kari. Lehmi vitsaraagudega ergutades, uudiseid vahetades tõid karjamaalt kasakatarid. Tanumail mängisid paljajalgsed ja juba päevitunud kasakajõmpsikad sikuhüppemängu. Vanamehed istusid väärikalt muldrikel.

Küla oli külvi lõpetanud. Ainult siin-seal külvati veel hirssi ja päevalille.

Ühe külaserval asetseva taluõue juures istusid maharaiutud tammedel kasakad. Talu peremees, rõugearmiline suurtükiväelane, jutustas mingit juhtumit Saksa sõjast. Kaasvestlejad — naabritaat ja tema väimees, noor kähar kasakas, — kuulasid vaikides. Majatrepist tuli alla perenaine, kõrge kasvuga, ilus ja tüse kasakatar, nagu bojaarinna. Tema roosal, seeliku sisse kohendatud pluusil olid käised küünarnukkideni üles kääritud, nii et tõmmud voolitud käsivarred jäid paljaks. Ta kandis ämbrit; laia ja vaba, kasakataridele omase pisut edvistava kõnnakuga läks karjatarasse. Valge sinetatud rätikusse kaetud juuksed olid sassis (ta oli nüüdsama laudast ahju põletussõnnikupätse, valmistades homseks tulehakatist), paljaste jalgade otsa tõmmatud kingad lohiseid, muljudes pehmelt õues lopsakalt kasvavat noort rohtu.

Tammedel istuvad kasakad kuulsid, kuidas piimanire heleda kõlaga voolas mööda ämbri külgi. Perenaine lõpsis lehmad, läks tarre; pisut küljele kallutudes kandis vasakus, luige kaela moodi kõverdatud käes täit piima ämbrit.

«Sjoma, sa võiksid õige minna vasikat otsima!» hõikdis ta läveastmeilt laulva häälega.

«Kus siis Mitjaška on?» kostis peremees.

«Tühi teda teab, on ära jooksnud.»

Peremees tõusis ruttamata, läks nurga poole. Vanataat väimehega hakkasid koju minema. Nurgalt hõikas peremees:

«Vaata õige, Dorofei Gavrilõtš! Tule siia!»

Naabritaat ja tema väimees astusid kasaka juurde. Ta osutas vaikides steppi. Mööda stepiteed veeres purpurse pallina tolm, selle järel liikusid jalaväe read, voor, ratsamehed.

«Justkui oleks sõjavägi?» Taat kissitas hämmastunult silmi ja tõstis käe valgete kulmude juurde.

«Mis see võiks olla, mis inimesed need on?» muutus peremees rahutuks.

Väravast väljus tema naine, nüüd juba jakk õlgadele heidetud. Ta vaatas steppi, hüüatas nõutult:

«Mis inimesed need on? Jessuke, kui palju neid on!

«Kurjad inimesed, nagu näha . . .»

Vanamees tammus veidi ühel kohal ja hakkas oma talu poole minema, väimehele hüüdis kurjalt:

«Mine koju, pole siin midagi vahtida!»

Tanuma otsa poole jooksis lapsi ja naisi, läks salkadena kasakaid. Stepis, versta kaugusel külast, venis mööda teed kolonn; taluõuedesse kandis tuul ebaselget häälte kõminat, hobuste hirnumist, rataste kolinat.

«Need pole kasakad . . . Pole meie moodi inimesed,» ütles kasakatar mehele.

See kergitas õlga.

«Muidugi et ei ole kasakad. Kui viimati sakslased pole?! Ei, venelased . . . Näe, neil on punane lipakas! . . . Ahaa, või nii on lugu . . .» .

Astus juurde pikk atamanlasest kasakas. Teda piinas nähtavasti palavik: oli teine liivakarva kollane — nagu kollatõves oleks maas olnud, kasukas oli tal seljas ja vildid jalas. Ta kergitas karvast papaahat, ütles:

«Näe, mihuke lipp neil on? . . . Bolševikud.»

«Nemad jah.»

Kolonnist eraldus mitu ratsanikku. Nad kihutasid galopis küla poole. Vahetanud pilke, hakkasid kasakad vaikides laiali minema, tüdrukud ja lapsed jooksid igaüks ise külge. Viie minuti pärast oli tanum välja surnud. Ratsamehed kappasid salgana tanumasse, — hobuseid erguldes sõitsid tammede juurde, milledel veerand tundi tagasi olid istunud kasakad. Peremees-kasakas seisis värava juures. Eesmine ratsanik, välimuse järgi — vanem, mustjaskõrvi hobuse seljas, kubaani müts peas ja tohutu suur punane siidlehv rihmadega võõtatud kaitsevärvi pluusil, sõitis värava juurde:

«Tervist, peremees! Tee värav lahti.»

Rõugearmid suurtükiväelase näos tõmbusid valgeks, ta võttis mütsi maha.

«Mis inimesed teie olete?»

«Tee värav lahti! . . .» hüüdis kubaani mütsi kandev sõdur.

Mustjaskõrb hobune, kõõritades kurja silmaga, veeretades vahuses suus kangsuuraudu, lõi esijalaga vastu varbtara. Kasakas avas jalgvärava, ja ratsanikud sõitsid ükshteise järel õue.

See, kes kandis kubaani mütsi, hüppas osavalt [illegible] seljast, hakkas, jalapöidi väljapoole asetades, kiiresti majatrepi poole sammuma. Seni kui teised hobuste selt jast maha tulid, oli ta majatrepile istunud, portsigari välja võtnud. Suitsu süüdates pakkus ka peremehele [illegible] keeldus.

«Ei suitseta?»

«Aitüma.»

«Kas teil pole siin vanausulised?»

«Ei, õigeusklikud... Aga kes teie olete?» päris kasa kas tusaselt.

«Meie või? Teise Sotsialistliku Armee punakaartlased.»

Ülejäänud olid jalastunud ja tulid majatrepi poole, talutasid hobuseid ratsuteidpidi, kõitsid neid kästpuude külge. Üks — pikk kolask, hobuselaka moodi vanunud tukaga, läks, jalgupidi mõõga taha takerdudes, lamba tarasse. Peremehelikult lükkas ta ukse lahti, sukeldus kummardudes küüni vaheseina taha, vedas sealt sarvi pidi välja raske rasvasabaga suure kohioina.

«Petritšenko, tule avita!» hüüdis ta terava falsetiga. Kiiresti jooksis tema juurde väike sõdur lühikese austria sinelis. Peremees-kasakas silus habet, vaatas ringi nagu võõral õuel. Ta ei kõnelnud midagi, ja alles siis läks ägades majatrepile, kui kohioinas, kõrt mõõgaga läbi lõigatud, hakkas peenikesi jalgu siputama.

Peremehe kannul läksid tarre kubaani mütsiga sõdur ja veel kaks: üks hiinlane, teine kamtšatkalase moodi venelane.

«Sa ära pane pahaks, peremees!» hüüdis kubaanlane üle läve astudes lõbusal toonil. «Me maksame heldelt!»

Ta patsutas endale püksitaskule, naeris valjusti lõhkdalt ja katkestas naeru järsult, kinnitades silmad peremenaisesse. Hambaid kokku pigistades seisis see alguses, vaatas temale ehmunud silmadega.

Kubaanlane pöördus hiinlase poole, — ütles rahuliku keerlevate silmadega:

«Sina, hodja[1], mine onuga, vaat selle onuga,» ta osutas sõrmega peremehele. «Mine temaga — ta annab hobustele heinu... Mine õige, anna. Saad aru? Me maksame heldelt! Punakaardil pole rüüstamist. Mine, peremees, noh?» kubaanlase hääles kõlises metalseid noote.

[1] H o d j a — hiinlase halvustav nimetus. — *Tõlk.*

Hiinlase ja teise punakaartlase saatel väljus kasakas tagasi vaadates tarest. Vaevalt oli ta majatrepist alla astunud, kui kuulis naise nutvat häält. Ta jooksis eeskotta, tõmbas järsult ust. Kerge haak kargas lahti. Kubaanlane oli tüsedal perenaisel paljast käsivarrest ülalpool küünarnukki kinni haaranud ja tiris teda poolpimedasse kambrikesse. Kasakatar pani vastu, tõukas teda rindu. Kubaanlane tahtis tal keha ümbert kinni võtta, üles tõsta ja ära kanda, aga sel ajal avanes uks. Kasakas astus paar pikka sammu, varjas endaga naise. Tema hääl oli aeglane ja tasane:

«Sa tulid minu tarre külalisena... miks sa naisele liiga teed? Mis sa siis nii?... Jäta järele! Mina ei karda sinu sõjariista! Võta, mis sul vaja on, riisu, aga naist ei tohi teotada! Või astud üle minu... Sina, Njurka, aga...» Sõõrmeid liigutades pöördus ta naise poole, «mine siit ära onu Dorofei juurde. Siin pole midagi teha!»

Kohendades oma särgil rihmu, naeratas kubaanlane virilalt:

«Küll sa oled kuri, peremees... Ei tohi enam naljagi teha... Mina olen kõige suurem naljahammas kogu roodus... Kas sa ei tea?... Ma tegin seda meelega. Mõtlesin, narrin õige natuke naist, aga tema ehmus ära... Kas heina andsid? Ei ole heinu? Kas naabritel on?»

Ta väljus vilistades, tugevasti nuudiga vehkides. Varsti jõudis küla juurde kogu väesalk. Selles oli umbes kaheksasada jala- ja ratsaväelast. Punakaartlased jäid ööbima küla taha. Väesalga komandör ei tahtnud nähtavasti ööbida külas, sest ta polnud kindel oma mitmerahvuseliste ja ohjeldamatute sõdurite peale.

2-se Sotsialistliku Armee Tiraspoli väesalk, mis oli saanud kannatada lahinguis haidamakkidega ja läbi Ukraina sammuvate sakslastega, oli murdnud võideldes läbi Donile, laadinud vaguneist maha Šeptuhhovka jaamas, ja kuna eespool olid juba sakslased, siis selleks, et läbi tungida põhja poole, Voroneži kubermangu, läbis ööpäevakukorras Migulinskaja staniitsa maa-ala. Ohtrasti väesalka kogunenud kriminaalsete elementide mõjul laostunud punakaartlased ulatsesid teel. Ööl vastu 17-ndat

aprilli, kui väesalk oli jäänud ööbima Setrakovi küla alla, läksid nad juhtkonna ähvardustest ja keelust hoolimata salkadena külasse, hakkasid lambaid tapma, vägistasid külaserval kaks kasakatari, tulistasid põhjaseta väljakul, haavasid ühte oma meest. Öösel jäid valvepostid end täis (piiritust oli igas voorivankris), aga ajal aga tõstsid kolm külast väljasaadetud ratsakasakat juba häiret ümberkaudseis külades ja staniitsades.

Öösel pimedas saduldasid kasakad hobuseid, varustasid, klopsisid kiiruga kokku väesalku rindemeestest ja vanakestest, ning külades elavate ohvitseride või ka valitud meistrite juhatusel koondusid Setrakovi juurde, pitsasid Punakaardi väesalga ümber, kogunesid orgudesse ja küngaste taha. Migulinskajast, Kolodeznõist, Bogomolovist tulles liikusid öös poolsotnjad. Tõusid üles verhne-tširlased, napolovlased, kalinovlased, jeilased, kolodezlased.

Taevas olid kustumas Sõelatähed. Sõjakisaga tormasid koidu ajal igast küljest punakaartlaste peale kasakate ratsalaviinid. Kuulipilduja ragistas pisut — ja jäi vait, puhkes — ja vaibus korratu, meeletu laskmine, tasane rabinaga algas raiumine.

Tunni aja pärast oli asi lõpetatud: väesalk sootuks purustatud, üle kahesaja mehe maha raiutud ja lastud, umbes viissada vangi võetud. Kaks neljasuurtükilist patareid, kakskümmend kuus kuulipildujat, tuhat püssi, suur tagavara lahinguvarustust langesid kasakate kätte.

Päev hiljem juba õitsesid kogu ringkonnas kullerite punased lipukesed, kes kihutasid mööda maanteid ja külavaheteid. Staniitsad ja külad sumisesid: heideti ära nõukogusid ja valiti suure rutuga atamane. Hilinemisega liikusid Migulinskaja poole Kazanskaja ja Vjošenskaja staniitsa sotnjad.

Aprilli kahekümnendate kuupäevade paiku lõid Donetsi ringkonna ülemjooksu-staniitsad end lahti. Moodustati oma ringkond, mis sai Ülem-Doni ringkonna nime. Ringkonna keskuseks valiti Vjošenskaja, rahvarohke, küladelt suuruselt ja arvult teine staniitsa oblastis, Mihhailovskaja järel. Kiiruga loodi endistest küladest uusi staniitsasid. Moodustati Šumilinskaja, Karginskaja, Bokovskaja staniitsa. Ja Ülem-Doni ringkond, mis oli kiskunud endale kaksteist staniitsat ja ühe ukraina valla, hakkas

elama tsentrumist eraldatud elu. Ülem-Doni ringkonna koosseisu läksid endised Donetsi ringkonna staniitsad: Kazanskaja, Migulinskaja, Šumilinskaja, Vjošenskaja, Jelanskaja, Karginskaja, Bokovskaja ja Ponomarjovi vald; endised Ust-Medveditsa ringkonna omad: Ust-Hopjorskaja, Krasnokutskaja; ja Hopjori ringkonna omad: Tšukanovskaja, Slaštševskaja, Fedossejevskaja. Ringkonna-atamaniks valiti üksmeelselt Jelanskaja staniitsa kasakas, sõjaakadeemia lõpetanud kindral Zahhar Akimovitš Alferov. Alferovist kõneldi, et ta vaesest viletsast kasakaohvitserist oli saanud tähtsaks meheks ainult oma naise — energilise ja targa eide — tõttu; kõneldi, et naine sikutas andetut abikaasat kõrvust ega andnud talle rahu, kuni ta, kolm korda läbi kukkunud, neljandal korral siiski piendas eksami akadeemiasse.

Aga kui neil päevil kõneldigi Alferovist, siis väga vähe. Muu valdas meeli.

22

Tulvavesi oli alles hakanud alanema. Luhal, juurviljaaedade varbtarade ääres oli tõmbunud paljaks halkjaspruun, mudane maa, lebas ääristisena uhetis: suurveest säilinud kuiva kõrkja riismeid, oksi, tarna, mulluseid lehti, laine kokkuaetud rädi. Üleujutatud Doni-äärse metsa pajud rohetasid vaevalt märgatavalt, topsudena rippusid okstel urvad. Paplitel olid iga silmapilk puhkemas pungad, otse küla talude juures kummardusid vee poole suurveest ümbritsetud halapajude võsud. Nende pungad, kollased ja kahukad nagu veel sulgimata pardipojad, sukeldusid tuule kiigutusel laineis.

Koidu ajal ujus toitu otsides juurviljaaedade juurde metshanesid, laglesid, parvede viisi parte. Lohus karjusid päikesetõusul vaskhäälelised kaurid. Ja keskpäevalgi oli näha, kuidas tuuie sasitud Doni avarusel laine kiigutab ja hellitab valgepugulisi piilparte.

Palju oli sel aastal rändlinde. Mõrdadega kalastavad kasakad, kes paatidel oma püügiriistade juurde sõudsid, nägid koidu ajal, kui viinpunane ida veretas vett, enam kui üks kord ka luiki, kes puhkasid mõnes metsaga kaitstud jõeküärus. Aga hoopis kummaline tundus Tatari külas

Hristonja ja vanaisa Matvei Kašulini poolt toodud uudised olid käinud kroonumetsas, et valida endale kumbki paar tammekest tarbepuudeks, ja tihnikust läbi tungides ehmatasid nõost üles metskitse ühes noorukese pojaga. Kollakaspruun kõhn kits kargas ohakaid ja laukapuid täiskasvanud nõost välja, mõne silmapilgu kestel vaatas nõopervelt metsavargaile, tammus erutatult peenikestel voolitud jalgadel, ta kõrval värises poeg, ja kuuldes Hristonja imestunud ohet, pani ajama läbi noore tammiku, nii et kasakate silmis ainult välgatasid lühikesed sinkjashallid sõratallad ja kaamelikarva lühike saba.

«Mis vigur see oli?» küsis Matvei Kašulin, lastes kirve langeda.

Mitte millegagi seletuvas vaimustuses röögatas Hristonja kogu lummutult vaikiva metsa peale:

«Eks kits! Metskits, võtaks teda tühi! Saime neid kaht paatides näha!»

«Nii et siis sõda on tema, nägurikese, meie steppidesse ajanud?»

Hristonjal ei jäänud muud üle kui nõustuda.

«Eks ta nii ole. Aga kas sa nägid kitsetalle, vanaäi? Võtaks teda ... No küll oli kena, raibe! Päris laps kohe!»

Koduteel nad kõnelesid kogu aeg ainult sellest oblastis varem nägemata ulukist. Vanaisa Matvei lõi viimaks kahtlema:

«Aga kui viimati ei olegi kits?»

«Kits. Jumala eest, kits, ja muud midagi!»

«Aga võib-olla ... Kui on kits — miks pole siis sarvi?»

«Milleks sul neid sarvi vaja on?»

«Mitte, et minul. Ma küsin, et kui on kitse tõugu, siis miks ei ole õiges vormis? Oled sa näinud ilma sarvedeta kitsi? See'p see on. Võib-olla on mõni metslammas? ...»

«Sina, ätt Matvei, oled küll vanadusest ogaraks jäänud!» haavus Hristonja. «Mine õige Melehhovite juurde vaata. Nende Griškal on kitsejalast nuudike. Kas tunned ära või ei?»

Vanaisa Matveil tuligi sel päeval Melehhovite juurde minna. Grigori nuudikese pidemele oli tõepoolest osavasti metskitse jala nahk peale tõmmatud; isegi tilluke sõrg selle otsas oli säilinud tervena ja oli niisama osavalt kaunistatud väikese vaskse kabjarauaga.

Kuuenda paastunädala kolmapäeval sõitis Miška Koševoi varahommikul metsa juures sissepandud mõrdu järele vaatama. Ta väljus kodust koidu aegu. Hommikukülma käes kartlikult kokkutõmbunud maa oli kattunud jääkirmega, kerge pori oli tahkunud. Vateeritud kuub seljas, kingad jalas, püksisääred valgeisse sukkadesse kohendatud, läks Miška, müts kuklasse lükatud, hingates külmapiritusest läbiimbunud õhku, veest tuleva mageda niiskuse lõhna. Pikka aeru kandis õlal. Päästnud paadi lahti, hakkas ta kiiresti täie ajuga sõitma, püsti seistes, tugevasti mõlaga sõudes.

Oma mõrrad vaatas ta ruttu järele, võttis viimasest kalad välja, laskis selle alla, kohendas mõrratiibu, ja sõitnud tasakesi eemale, otsustas suitsu teha. Koit lõi alles pisut punetama. Hämaralt rohekas taevas idas oli altpoolt nagu verega üle pritsitud. Veri valgus laiali, voolas silmapiiri kohal alla, kullendas roosteselt. Miška jälgis kauri pikaldast lendu, hakkas suitsetama. Hajudes ja põõsastesse takerdudes hõljus suitsuvine kõrvale. Vaadanud saagi üle — kolm väikest sterletit, umbes kaheksanaelane karp, hunnik väikesi kalu, — mõtles:

«Osa tuleb ära müüa. Kõõrdsilm Lukjoška võtab, vahetan kuivatatud pirnide vastu; kulub ära — ema keedab vahel magusrooga.»

Ta sõitis suitsu popsides valgma juurde. Juurviljaaedade varbtarade juures, kus ta oma paati kinnitas, istus inimene.

«Kes see võiks olla?» mõtles Miška paadile hoogu andes, osavasti mõlaga juhtides.

Varbtara juures kükitas Valet.

Ta suitsetas määratu suurt ajalehepaberist plotskit.

Tema väikesed teravavõitu tõhusilmad vilkusid uniselt, põskedel hallendasid suitsjalt habemetüükad.

«Mis sa siin teed?» hüüdis Miška.

Ta hüüd veeres ümmarguse pallina lajatavalt üle vee.

«Sõida kaldale.»

«Kas tulid kala järele või?»

«Milleks mul teda vaja!»

Valet hakkas raginal köhima, sülitas kraaksatades rõga välja ja tõusis vastumeelselt. Tema kogu jaoks liiga suur sinel rippus tal seljas nagu kaftan arbuusivälja

linnuhirmutisel. Rippuvate äärtega varjas mütsi teravaid kõrvakõhreid. Ta oli hiljuti külasse ilmunud, saadetuna punakaartlase «halvast» kuulsusest. Kasakad pärisid, kus ta oli olnud pärast demobilisatsiooni, aga Valet vastas põiklevalt, lõpetas kardetava jutuajamise ära. Ivan Alekseevitšile ja Miška Koševoile oli üles tunnistanud, et oli neli kuud kaasa rassinud Punakaardi väesalgas Ukrainas, olnud vangis haidamakkide juures, põgenenud, saatnud Siversi juurde, uidanud temaga Rostovi ümber ja kirjutanud iseendale puhkuse terviseparanduseks ja kohendamiseks.

Valet võttis mütsi maha, silus püstiseisvaid väheseid juukseid; ringi vaadates, paadile lähenedes ta kähises:

«Lood on halvad . . . halvad . . . Lõpeta kalapüük! Muidu püüame-püüame kala, ja unustame kõik . . .»

«Mis uudised sul on — lao välja.»

Miška surus ta kondist kätt oma kalalimast halseva käega, naeratas südamlikult. Neid ühendas ammune sõprus.

«Migulinskaja all sai eile Punakaart lüüa. Kaklus oli käimas, vennas . . . Karvatutid lendavad! . . .»

«Mis Punakaart? Kust see Migulinskajasse sai?»

«Läksid läbi staniitsa, kasakad tuulutasid neid . . . viisid terve karja vange Karginisse! Seal õiendab juba väljakohus. Täna on meil mobilisatsioon. Küll näed, panevad hommikul kirikukella mürisema.»

Koševoi tõmbas paadi kaldale, puistas kalad kotti, hakkas minema, mõõtes mõlaga süllapikkusi samme. Valet sibas varsana kõrval, jooksis ette, sinelihõlmu vaheliti lüües, laialt kätega vehkides.

«Mulle rääkis Ivan Aleksejev. Ta vahetas mind praegu valvekorralt välja, veski müdistas kogu öö, jahvatamist on palju. Noh, tema jälle kuulis vanalt endalt. Sergei Platonovitši juurde tuli Vjoškist mingisugune ohvitser.»

«Mis nüüd?» — üle Miška näo, mis oli sõja-aastate kestel mehistunud ja kuidagi luitunud, libises nõutus; ta vaatas kõrvalt Valetile: «Mis nüüd teha?»

«Tuleb külast jalga lasta.»

«Kuhu?»

«Kamenskajasse.»

«Seal on ju kasakad.»

«Vasemale.»

«Kuhu?»

«Oblivõ peale.»

«Kuidas sinna pääseda?»

«Kui tahad, siis pääsed! Kui mitte — siis jää siia, nuusutagu sind kurat igast otsast!» ägestus äkki Valet. «Ikka «kuidas ja kuhu», kust mina tean? Kui häda käes, küll siis leiad ise augu, kust välja pääseda! Ninaga otsid üles!»

«Sa ära kärise nagu kadakapõõsas! See ei kõlba, tead. Mis Ivan räägib?»

«Äh, enne kui sinu Ivani liikuma saad . . .»

«Sa ära kära . . . näe, eit vahib.»

Nad piilusid kartlikult noorukese naise, Avdeitš Brjohhi minia poole, kes õuest lehmi välja ajas. Juba esimesel teeristmel pööras Miška tagasi.

«Kuhu sa lähed?» imestas Valet.

Ilma ümber pöördumata pomises Koševoi:

«Lähen võtan mõrrad välja.»

«Milleks?»

«Egas nad või kaotsi minna.»

«Tähendab, paneme minema?» rõõmustas Valet.

Miška viipas mõlaga, ütles eemalt:

«Mine Ivan Aleksejevi juurde, mina viin mõrrad koju ja tulen kohe.»

Ivan Aleksejevitš oli juba jõudnud teatada lähedastele kasakatele. Ta väike poeg oli lipanud Melehhovite juurde, toonud kohale Grigori. Hristonja ilmus ise, nagu aimata halba. Varsti tuli tagasi Koševoi, ja nõupidamine algas. Kõik kõnelesid korraga, rutates, ootasid iga minut hirmsat.

«Kohe ära minna! Juba täna ära aurata!» ägetses Valet ässitavalt.

«Nii et sina seleta meile ära — miks me läheme?» küsis Hristonja.

«Kuidas miks? Algab mobilisatsioon, — arvad, et pääsed?»

«Ei lähe — ja asi sellega.»

«Viiakse!»

«Ega see nii äkki lähe. Ma ei ole neil pullike lõa otsas!»

Ivan Aleksejevitš, kes oli oma kõõrsilmse naise tarest välja saatnud, pomises kurjalt:

«Võtavad ikka küll ... Valetil on õigus. Ainult ei tohi minna? Seal on see konks.»

«Ma juba rääkisin talle,» ohkas Miška Košev.

«Mis te ajate, nagu oleks minul kõige rohkem vaja! Lähen üksi minema! Pole vaja kõhklejaid! «Kuidas, ja miks, ja milleks» ... Vaat kui hakkavad teid piinima ja saate veel vangis istuda bolševismi eest! Nalja teete või? Näed, mihuke aeg on ... Siin läheb kõik kus kuradile.

Grigori Melehhov, kes keskendatult, mingi valge vihaga keerutas käes seinast välja tõmmatud roostetanud naela, katkestas Valetti külmalt:

«Sa ära rutta! Sinul on teine lugu: ei ees ega taga midagi — tõused üles ja lähed. Aga meie peame mõjuvalt kult kaaluma. Näe, mul on naine ja kaks last ... Olen nuusutanud püssirohtu rohkem kui sina!»

Ta välgutas musti, äkki vihaseks muutunud silmi, ja kiskjalikult paljastades tihedaid kihvjaid hambaid, hüüdis:

«Sina võid keelt kõlgutada ... Nagu sa olid Valet, nii jäidki selleks! Sul pole midagi peale pintsaku ...»

«Mis sa lõugu laiali ajad! Näitad oma ohvitserituhkust! Ära kisenda! Ma sülitan su peale!» hüüdis Valet.

Ta väike siilinägu muutus viha pärast valgeks, teravalt ja metsikult hakkasid keerlema lähestikku asetsevad kuivad silmad, isegi suitsjas karv ta põskedel näis nagu liikuvat.

Grigori valas tema peale välja oma viha sellepärast, et ta rahu oli rikutud, selle ärevuse pärast, mis ta oli läbi elanud, kuuldes Ivan Aleksejevitšilt, et ringkonnas olid alanud kokkupõrked kasakate ja Punakaardi väesalkade vahel. Valeti hüüatus ajas ta lõplikult marru. Ta kargas püsti nagu nõelatud, astus otse taburetil niheleva Valeti juurde, vaevaga hoides tagasi vägisi lööma kippuvat kätt, ütles:

«Jää vait, reo! Sa igavene näru! Inimesejupp! Mis sa komandad? Mine, kes kurat sind kinni peab! Kao, nii et su haisugi siin ei oleks! Noh-noh, ära enam kõnele, muidu pargin sind veel jumalagajätuks läbi ...»

«Jäta, Grigori! Nii ei kõlba!» astus vahele Košev, juhtides Grigori rusikat Valeti kipratõmmatud niinest eemale.

«Kasakavõtted tuleks maha jätta ... Kas sul pole piinlik? ... Häbi, Melehhov, häbi!»

Valet tõusis; läks kõhatades ukse poole. Lävel ei kannatanud ta välja, — pöördudes torkas Grigorit, kes seisis kurjalt naeratades:

«Ise olid veel Punakaardis ... Sandarm! ... Niisuguseid lõime meie mättasse! ...»

Ka Grigori ei kannatanud välja, — Valetti eeskotta tungates, talle viltutallatud sõdurisaabaste kandadele astudes ähvardas kurja häälega:

«Mine! Küll ma sulle jalad alla teen!»

«See ei kõlba kuhugi! Mis te jändate, täitsa nagu poisikesed!» Ivan Aleksejevitš vangutas laitvalt pead, heitis vaenuliku kõrvalpilgu Grigorile. Miška hammustas vaikides huuli, — hoidis nähtavasti tagasi väljakippuvat teravat sõna.

«Aga milleks ta hakkab niisugust asja ajama, mis tema kohane pole? Mis ta kuraasitab?» vabandas end Grigori mitte ilma piinlikkuseta; Hristonja vaatas temale kaasatundvalt, ja tema pilgu all naeratas Grigori lihtsat, lapselikku naeratust. «Äärepealt oleksin ta läbi peksnud! ... Seal pole ju midagi pekstagi ... viruta kord — ja märg koht jääb järele.»

«Noh, kuidas teie arvate? Tarvis asi ära otsustada.» Ivan Aleksejevitš tundis küsimuse esitanud Miška Koševoi terava pilgu all piinlikkust, vastas pinguldatult:

«Mis seal ikka, Mihhail? ... Grigoril on osalt õigus: kuidas sa nii kätte võtad ja minema paned? Meil on perekonnad ...: No, oota ometi! ...» hakkas ta ruttama, kui oli tabanud Miška kärsitu liigutuse. «Võib-olla ei tulegi midagi ... Kes teab? Setrakovi all löödi väesalk puruks, teised ei hakka oma nina toppima ... Me ootame raasike. Eks sinnapoole näe. Pean ütlema, et ka minul on naine ja laps, riided on neil kulunud, ja jahu ei ole ... kuidas siis nii — paned hõlmad vöö vahele ja muudkui lähed? Aga kuidas nemad maha jäävad? ...»

Miška liigutas ärritatult kulmu, vajutas pilgu muldpõrandasse:

«Te ei mõtle ära minna?»

«Ma mõtlen sellega veidi oodata. Ära minna jõuab alati ... Kuidas teie, Grigori Pantelejevitš, ja sina, Hristan?»

«Eks siis nii, et ... ootame natuke.»

Leidnud ootamatut toetust Ivan Aleksejevitši ja Hristonja poolt, Grigori elavnes:

«No muidugi, sellest ma räägingi. Sellepärast ma Valetigagi tülli läksin. Ega's see ole mõnd vitsa raiuda? Üks kaks — ja valmis? ... Tarvis on järele mõtelda ... järele mõtelda, ma ütlen ...»

Põmm-põmm-põmm-põmm! langes kellatornist lööke ja ujutas üle väljaku, tänavad, tanumad; üle tulvavee halli jaspruuni sileduse, üle mäe tahenemata kriidineemele veeres helin kõminal, metsas pudenes väikesteks killukeks nagu läätseterad, — hääbus halisedes. Ja veel kord — juba peatumatult ja ärevalt: põmm-põmm-põmm-põmm! ...

«Ennäe, kutsutakse!» Hristonja hakkas kiiresti silmi pilgutama. «Mina lähen kohe paati. Teisele poole, metsa. Võtku mind veel!»

«Noh, kuidas siis jääb?» Koševoi tõusis raskelt, vaatas mehelikult.

«Ei lähe praegu,» vastas Grigori kõikide eest.

Koševoi liigutas veelkord kulmu, lükkas otsaesiselt raske, käharaist lokkidest põimitud kullaka tuka.

«Hüvasti ... Näha, et meie teed lähevad lahku!»

Ivan Aleksejevitš naeratas vabandavalt:

«Sa oled noor, Mišatka, äge ... Arvad, et meie teed ei lähe kokku! Lä-he-vad! Ole kindel! ...»

Jätnud hüvasti, väljus Koševoi. Jooksis otse üle õue kõrvalasetsevasse rehalasse. Kraavi juures konutas Valet. Ta nagu teadis, et Miška siia tuleb; tõustes ja talle vastu minnes küsis:

«Noh?»

«Ütlesid ära.»

«Ma teadsin juba ette. Nõrgad mehed ... Ja Griška lurjus on see sinu seltsimees! Nii uhke ja lai, et ei mahu enam oma naha sisse. Haavas mind, raisk! Hea meel teisel, et on tugevam ... Mul ei olnud kluppi kaasas — oleksin ta tapnud ...» ütles ta jõuetu häälega.

Tema kõrval sammudes heitis Miška pilgu ta siiljale, püstisele habemetüügastikule, mõtles: «Ja olekski tapnud, tõhk!»

Nad läksid kiiresti, iga kellapauk sähvas neid piitsalöögina.

«Astume minu poole sisse, võtame moona kaasa — ja las käia! Lähme jalgsi, ma jätan hobuse maha. Sina ei võta midagi ühes?»

«Mul on kõik kaasas,» Valet kõverdas näo. «Ei ole ma oma töö eest maja ega mõisat saanud ... Näe, palk on poole kuu eest saamata. Noh, las meie paksmagu, Sergei Platonovitš, läheb rikkamaks. Küllap ta vist väriseb röömu pärast, et ma lõpparvet ei teinud.»

Helistamine lõppes. Miski ei häirinud hommikust, unist, veel virgumata vaikust. Tee ääres tuhas siblisid kanad, varbtarade juures kõndisid end noorel rohul laiaks söönud vasikad. Miška vaatas tagasi: väljaku poole ruttas maidaanile kasakaid. Mõned väljusid õuedest, käigu peal pintsakuid ja mundreid kinni nööpides. Üle väljaku kihutas ratsanik. Kooli juures tungles rahvast, valendas naiste rätikuid ja seelikuid, mustendas tihedalt kasakate selgi.

Ämbritega naine peatus, ei tahtnud üle tee minna; ütles kurjalt:

«Minge juba, muidu lähen üle tee!»

Miška teretas teda, ja naine naeratas, heites särava pilgu laiakaareliste kulmude alt, küsis:

«Kasakad lähevad maidaanile, ja teie tulete sealtpoolt. Miks sa'š sinna ei lähe, Mihhaila?»

«On kodus tegemist.»

Nad lähenesid tanumale. Hakkas paistma Miška tarekese katus, tuules kõikuv kuldnokakast, selle külge seotud kuiv kirsioks. Künkal vehkis nõrgalt tuuleveski, ta tiibadel lakatles tuulest lahtikistud purjeriie; kolises teravatipulise katuse plekk.

Päike paistis mitte heledalt, aga soojalt. Doni poolt puhus värske tuuleõhk. Nurgal asetsevas taluõues, mis kuulus Arhip Bogatõrjovile — suurele, vanausulise meeletaadiga taadile, kes oli kunagi teeninud kaardiväe patareis, — olid naised lähenevate lihavõtete puhul savitamas ja valgendamas suurt, eeskojaga taret. Üks neist sõtkus savi sõnnikuga segi. Kõndis mööda sõõri, seelikut ülal hoides, vaevaga tõstes valgeid, paksude sääremarjadega jalgu, millede nahal olid sukapaelte jäetud punased triibud. Sõrmeotstega hoidis ta tõstetud seelikut, riidest

sukapaelad olid lükatud pealepoole põlvi, lõikusid tugevasti ihusse.

Ta oli väga edev, ja hoolimata sellest, et päike seisis alles madalal, oli katnud näo rätikuga. Teised, — kaks noorukest naist, Arhipi miniad, — olid roninud redeleil otse nägusa, tüügastega allapoole kaetud rookatuse alla ja valgendasid. Niineharjad liikusid kiiresti nende kätes, milledel varrukad olid küünarnukkideni üles kääritud, silmadeni kinnikaetud nägudele pudenes valgeid pritsmeid. Naised laulsid ühtesobivate, kokkuharjunud häältega. Vanem minia, lesk Marja, kes avalikult ameles Miška Koševoiga, tedretähniline, aga ladus kasakatar, alustas madala, kogu külas kuulsa, jõu ja sügavuse poolest peaaegu meheliku häälega:

. . . Ah, kui raskest mu kallike kannatab . . .

Teised lõid sekka ja ühes temaga ketrasid osavasti kolme hääle peal seda kurba, naiivselt kaeblevat naiselaulu:

. . . Sõjasõidul ta kaugel maal.
Ise ta kuuliga suurtüki laeb,
Endal tal mõte minu peal' käib! . . .

Miška ja Valet läksid piki varbtara, kuulatades laulu, millesse lõikus luhalt kostev hele hobuse hirnumine.

. . . Kui siis templiga kirjake tuli,
Et mu kallike tapetud on,
Oh, on tapetud kallim mul kõigest,
Põõsa all puhkab ta viimset und . . .

Ümber pöördudes, rätiku alt sooje halle silmi välgutades, vaatas Marja möödaminevale Miškale ja, naeratus valgeist pritsmeist helendaval näol, laulis madala armuka rinnahäälega:

. . . Ja ta kiharad ruuged, nii pehmed,
Tuul neid armutult sasib seal.
Silmak'sed pruunid tal, särasilmad,
Välja neid nokkis must kaaren tal.

Lahkelt, nagu ta alati naisi kohtles, naeratas talle Miška; koduväi naisele Pelagejale, kes savi sõtkus, ütles:

«Tõsta kõrgemale, muidu ei näe üle tara!»

Naine kissitas silmi:

«Kui tahad, küll siis näed.»

Marja seisis redelil, käed puusas, ringi vaadates, küsis venitades:

«Kus käisid, kallike?»

«Kalal.»

«Ära mine kaugele, lähme aita koiduund magama.»

«Kae, kus sul meheisa, sa häbitu!»

Marja laksutas keelt, ja valjusti naerma pahvatades viibutas Miška peale niisutatud harja. Valged piisad pritsisid ta kuuele ja mütsile.

«Sa võiksid meile ometi Valetigi laenata. Aitaks ikkagi taret kohendada!» hüüdis noorem minia neile järele, paljastades naeratuses suhkruselt läikiva ühtlase hammasterea.

Marja ütles midagi poolvaljusti, naised panid mürinal naerma.

«Liiderlik hatt!» Valet kortsutas kulme, sammu kiirendades, kuid Miška parandas teda, naeratades igatsevalt ja õrnalt:

«Mitte liiderlik, vaid lõbus. Lähen ära — jääb kallike maha. «Sa jumalaga jää, mu sala-armuke!»» ütles ta laulusõnadega, astudes oma õueväravast sisse.

23

Pärast Koševoi lahkumist istusid kasakad tükk aega vaikides. Küla kohal voogas häirekella undamine, tasahesi põrisesid tare aknad. Ivan Aleksejevitš vaatas aknast välja. Küünist langes maa peale habras hommikune vari. Kähar müra hallendas kastest. Taevas paistis läbi klaasigi avarana ja asuursinisena. Ivan Aleksejevitš vaatas Hristonjale, kes oli salkus pea longu lasknud.

«Võib olla, et asi sellega lõpebki? Miguulinlased lõid puruks, ja enam ei hakka nad tikkuma . . .»

«No ei . . .» Grigoril käis värin üle keha, «algus on tehtud — nüüd hoia! Noh, kas läheme siis maidaanile?»

Ivan Aleksejevitš sirutas käe mütsi järele; oma kahtlust lahendades küsis:

«Aga mis on, semlakid, kas me pole ehk tõepoolest ära roostetanud? Mihhail — ta on küll äge, aga tubli poiss heitis meile ette.»

Keegi ei vastanud talle. Nad väljusid vaikides, suundusid väljaku poole.

Ivan Aleksejevitš läks, mõtlikult maha vaadates. Tema vaevas see, et ta oli olnud ebasiiras ja talitanud oma parema äratundmise vastu. Õigus oli Valeti ja Koševoi poolel; oleks pidanud ära minema, mitte kõhelda põhjalema. Need vabandused, mis ta mõttes endale ette tõi, polnud kuigi kindlad, ja sisemuses kostev mõistuslik pilkav hääl purustas neid nagu hobusekabi jääkoorukest lombil. Ainuke, mis Ivan Aleksejevitš kindlasti otsustas, oli — juba esimeses kokkupõrkes bolševike poole üle joosta. See otsus valmis temas, seni kui nad maidaanile läksid, aga ei Grigorile ega Hristonjale Ivan Aleksejevitš sellest rääkinud, ähmaselt mõistes, et nemad elavad läbi midagi muud, ja südame põhjas juba kartes neid. Ühes koos, kolmekesi olid nad Valeti ettepaneku tagasi lükanud, polnud ära läinud, viidates põhjenduseks perekondadele, sel ajal kui igaüks neist teadis, et need põhjendused pole veenvad ega või olla õigustuseks. Nüüd tundsid nad, igaüks eraldi ja omamoodi, piinlikkust üksteise ees, nagu oleksid teinud midagi inetut, häbistavat. Nad läksid vaikides; Mohhovi maja kohal ei suutnud Ivan Aleksejevitš vastikut vaikimist enam välja kannatada ja ütles, piitsutades iseennast ja teisi:

«Ei maksa salata: rindelt tulime bolševikkudena, aga nüüd poeme põõsasse! Las keegi sõdib meie eest, meie jääme naiste juurde . . .»

«Mina olen sõdinud, proovigu teised ka,» lausus Grigori ära pöördudes.

«Mis see's on, nemad . . . rõõvivad ja riisuvad ja meie mingu nende juurde? Mis Punakaart see on?! Vägistavad naisi, riisuvad võõrast vara. Siin peab hoolega ette vaatama. Pime taob end alati vastu nurki.»

«Kas sina oled seda näinud, Hristan?» küsis Ivan Aleksejevitš ägedalt.

«Inimesed räägivad.»

«A-a . . . inimesed . . .»

«Noh, aitab! Siin pole meid veel kõik kuulnud.»

Maidaan õitses lopsakalt kasakalampassidest, mütsidest, siin-seal mustendas saarekesena karvane papaaha. Terve küla oli koos. Naisi polnud. Ainult vanamehed ja rindeealised ning nooremad kasakad. Ees seisid keppidele toetudes kõige vanemad: aukohtunikud, kirikunõukogu liikmed, koolide kuraatorid, vöörmünder. Grigori laskis silmad ringi käia, otsis üles isa hõbeseguse musta habeme. Vana Melehhov seisis lang Miron Grigorjevitši kõrval. Nende ees toetus muhklikule kepile ätt Grišaka hallis, aumärkidega paraadmundris. Langu kõrval seisid: punane nagu õunake Avdeitš Brjohh, Matvei Kašulin, Arhip Bogatõrjov, end kasakamütsiga ehtinud Atjopin-Tsatsa; edasi tulid tiheda poolringja püstaiana tuttavad näod: habemik Jegor Sinilin, Jakov Podkova, Andrei Kašulin, Nikolai Koševoi, pikk ja kõhetu Borštšev, Anikuška, Martin Šamil, pikakoivaline mölder Gromov, Jakov Koloveidin, Merkulov, Fedot Bodovskov, Ivan Tomilin, Jepifan Maksajev, Zahhar Koroljov, Avdeitš Brjohhi poeg Antip, nösuninaline väikesekasvuline kasakas. Vend Petrot nägi Grigori edasi minnes ringi vastasküljel. Pluus ehitud oranž-mustade Georgi lintidega, seisis Petro ja irvitas naerda Aljoška Šamiliga. Temast vasemal rohetasid Mitka Koršunovi silmad. See süütas parajasti suitsu Prohhor Zõkovi plotski küljest. Prohhor aitas kaasa, vasikasilmi pungitades matsutas huuli — puhus tuld hõõgvele. Tagapool tunglesid noored kasakad; ringi keskel, kõikuva lauakese juures, mis kõigi nelja jalaga oli pehmesse, tahenemata maasse lõikunud, istus küla revolutsioonikomitee esimees Nazar ja tema kõrval seisis, käega lauaplaadile toetudes, Grigorile tundmatu sotnik, kaitsevärvi, kokardiga müts peas, riietatud pagunitega vormikuube ja kitsastesse khakivärvi kalifeedesse. Revolutsioonikomitee esimees rääkis talle midagi hämmeldunult, sotnik kuulas, pisut kummargil, suurt eemalehoiduvat kõrva esimehe habeme juurde kallutades. Maidaan oli täis suminat nagu taru. Kasakad kõnelesid omavahel, naljatasid, kuid näod olid kõigil pinguldatud. Üks ei kannatanud ootamist välja, hüüdis nooruslikult:

«Hakkame peale! Mis seal oodata? Peaaegu kõik on koos!»

Ohvitser ajas end sundimatult sirgu ning võttis

mütsi peast ja hakkas kõnelema lihtsalt, nagu perekonna keskel:

«Isandad-vanamehed, ja teie, vennad-rindekasakad! Kas olete kuulnud, mis juhtus Setrakovi külas?»

«Kes see on? Kustpoolt?» küsis Hristonja bassihäälega.

«Vjošenskajast, Tšornaja Retškalt, vist Soldatov . . .» vastas keegi.

«Setrakovi,» jätkas sotnik, «tuli neil päevil Punakaardi väesalk. Sakslased vallutasid Ukraina, ja liikudes Doni Kasakate Oblasti poole, tõrjusid punased raudteest eemale. Siis pöörasidki need Migulinskaja maa-alale. Asusid külasse, hakkasid kasakate varandust riisuma, kasakatare vägistama, ebaseaduslikke areste toimetama ja nii edasi. Kui ümberkaudseis külades teatavaks sai, mis juhtunud oli, haarasid kasakad sõjariistad ja tungisid riisujatele kallale. Pool väesalka hävitati, ülejäänud pool võeti vangi. Miguulinlaste kätte langes rikkalikult trofeesid. Migulinskaja ja Kazanskaja staniitsa heitsid endalt bolševistliku võimu ikke. Kõik kasakad, olgu noor või vana, on tõusnud üles vaikse Doni kaitseks. Vjošenskajas on revolutsioonikomitee laiali aetud, staniitsa-atamaan valitud, enamikus külades samuti.»

Siinkohal hakkasid vanamehed sotniku kõne peale tagasihoidlikult käratsema.

«Igal pool on formeeritud väesalgad. Ka teie peaksite formeerima rindemeestest väesalga, et kaitsta staniitsat metsikute röövlijõukude uue sissetungi eest. Me peame jälle omaenda valitsuse sisse seadma! Punast võimu pole meil vaja — ta toob ainult kõlvatust, mitte vabadust! Me ei luba ometi, et talumatsid teotaksid meie naisi ja tütreid, et nad irvitaksid meie õige usu üle, rüvetaksid pühakodasid, riisuksid meie vara ja omandust . . . eks ole nii, Isandad-vanamehed?»

Üksmeelselt prahvatas üle maidaani: «Õige-e-e!» Sotnik hakkas šapirografeeritud üleskutset ette lugema. Esimees, kes oli unustanud mingisugused paberid, kobis laua tagant minema. Rahvahulk kuulas, ilma sõnagi lausumata. Tagapool kõnelesid rindemehed loiult omavahel.

Niipea kui ohvitser lugema hakkas, väljus Grigori rahvahulgast; koju suundudes läks kiiresti isa Vissarioni maja nurga poole. Miron Grigorjevitš märkas tema ära-

minekut, müksas Pantelei Prokofjevitšile küünarnukiga külge:

«Näe, sinu noorem läks minema!»

Pantelei Prokofjevitš lonkas rahvaringist välja, hõikas paluvalt ja käskivalt:

«Grigori!»

See pööras külje, jäi seisma ilma ümber vaatamata.

«Tule tagasi, poeg!»

«Miks sa ära lähed! Tule tagasi!» mürises hääli, ja nägude sein pöördus Grigori poole.

«Kah ohvitseri välja teeninud!»

«Ei maksa nina krimpsutada!»

«Tema oli ise nende killas!»

«On ka kasakaverekest joonud . . .»

«Punapugu!»

Hüüded ulatusid Grigori kõrvu. Hambaid kokku pigistades kuulas ta, nähtavasti võitles iseendaga; tundus, et veel silmapilk — ja ta läheb ilma tagasi vaatamata.

Pantelei Prokofjevitš ja Petro hingasid kergendatult, kui Grigori õõtsatas ja hakkas ilma silmi tõstmata rahvahulga poole tulema.

Vanamehed olid hoogu sattunud. Imelise kiirusega valiti siinsamas atamaniks Miron Grigorjevitš Koršunov. Valkjas nägu tedretähnidest hall, tuli ta ringi keskele, häbelikult võttis endise atamani käest vastu võimu sümboli — vaskpealise atamanikepi. Seni polnud ta kordagi atamaniks olnud; kui teda valiti — vigurdas, keeldus, tuues põhjenduseks säärase au ärateenimatust ja oma puudulikku kirjaoskust. Aga vanamehed võtsid teda vastu ergutavate hüüetega:

«Võta kepp! Ära tõrgu, Grigoritš!»

«Sina oled esimene peremees meil külas.»

«Ei hakka küla vara raiskama!»

«Vaata, ära sa küla maksurahasid maha joo, nagu Semjon!»

«No-noh . . . see joob maha!»

«Talust on midagi võtta!»

«Põeme ära nagu tallekese! . . .»

Nii ebatavaline oli kiire valimine ja kogu poolsõjaline olukord, et Miron Grigorjevitš nõustus, ilma et oleks tasknud end eriti paluda. Ei valitud mitte nii, nagu

varem. Endisel ajal sõitis kohale staniitsa-ataman, kut suti kokku kümne-talu-esindajad, kandidaate ballotee riti, nüüd aga — üsna lihtsalt, umbropsu: «Kes on Koršunovi poolt — palun astuda paremale.» Kogu rahvahulk valgus paremale, ainult kingsepp Zinovi, kes kandis vimma Koršunovi vastu, jäi üksi paigale seisma nagu kõrbenud känd luhal.

Higiseks tõmbunud Miron Grigorjevitš ei jõudnud veel silmagi pilgutada, — juba pisteti talle pihku ameti sau, karjuti eemalt ja otse kõrva juures:

«Liigud välja!»

«Andsime kõik hääled sinu poolt!»

«Tuleb niisutada!»

«Visake ataman õhku, mehed!»

Aga hüüdeid katkestades juhtis sotnik koosoleku osa valt küsimuste asjalikule lahendamisele. Ta tõstis ülea väesalga komandöri valimise küsimuse, ja kuna oli visl Vjošenskajas kuulnud rohkesti Grigori kohta, siis mee litades teda, meelitas ka küla:

«Oleks soovitav saada komandöriks ohvitseri! Säära sega on asi võitluse korral edukam, ja ka kaotusi on vähem. Teie külas on ju kangelasi rohkem kui vaja. Ma ei või teile oma tahet peale sundida, kasakad, aga mina omalt poolt soovitan teile horunži Melehhovi.»

«Missugust?»

«Meil on neid kaks.»

Pilku üle rahvahulga libistades jäi ohvitser peatuma Grigori painutatud peal, mis paistis tagapool, — nae ratades hüüdis ta:

«Grigori Melehhovi! . . . Kuidas teie arvate, kasakad?»

«Õnn kaasa!»

«Palume väga!»

«Grigor Pantelejevitš! Sa tuline tuhat!»

«Tule ringi keskele! Tule välja!»

«Vanamehed tahavad sind näha!»

Grigori, keda tagant tõugati, läks punetades sõõri keskele, vaatas tagaaetult ringi.

«Juhi meie poegi!» Matvei Kašulin koputas kepiga ja lõi laialt risti ette. «Juhi ja juhata neid, et nad sul nagu haned tubli isahane juures, karjas püsiksid. Nagu see oma seltsi valvab ja metslooma ning inimese eest

kaitseb, nii kaitse sinagi! Teeni veel neli risti, annaks sulle jumal!»

«Pantelei Prokofitš, sul on alles poeg! . . .»

«Pea on tal kuldaväärt! Nupukas, sinder!»

«Va lonkav kurat, tee hunt välja!»

«Ha-ha-ha-ha! . . . Ni-i-isu-ta-me-e-e! . . .»

«Isandad-vanamehed! Tasa! Võib-olla määrame kaks või kolm aastakäiku ilma igasuguste vabade tahtmisteta? Vabatahtlikud, tea neid, kas lähevad või ei lähe . . .»

«Kolm aastat!»

«Viis!»

«Vabatahtlikke koguda!»

«Mine ise, kes sind . . . kinni peab?»

Sotniku juurde, kes kõneles millestki uue atamaniga, astusid neli vanameest küla ülaotsast. Üks nendest, väike hambutu vanamehekõsu, hüüdnimega Smortšok, oli kuulus selle poolest, et eluaeg protsessis. Ta sõitis nii sageli kohtu vahet, et tema majapidamises leiduv ainuke hobune, valge mära, õppis kohtutee sedavõrd selgeks, et tema purjus peremehel tarvitses vaid vankrisse vajuda ja kimeda tiiskandiga hüüda: «Kohtusse!» — ja mära pööras ise staniitsasse viivale teele. See Smortšok astus mütsilotti peast tõmmates sotniku juurde. Teised vanamehed, nende hulgas üks tubli, kõikide poolt lugupeetud peremees, Gerassim Boldõrjov, — peatusid eemal. Smortšok, kellel peale muude headeomaduste oli osav keel, kõnetas esimesena sotnikut:

«Teie ausus!»

«Mida soovite, isandad-vanamehed?» küsis sotnik lahkelt, pöörates nende poole lihava nibuga suure kõrva.

«Teie ausus, näha, et te ei tunne täielikult seda meie küla meest, keda meile komandöriks määrasite. Aga meie, vanamehed, kaebame selle teie otsuse peale, ja meil on selleks õigus. Me tagandame ta!»

«Mis tagandamine see on? Mis see tähendab?»

«Aga vaat seda, et kuidas me võime teda usaldada, kui tema ise oli Punakaardis, teenis nende juures komandörina, ja alles kahe kuu eest tuli sealt tagasi haava tõttu.»

Sotnik lõi roosatama. Ta kõrvad näisid paisuvat vere juurdevoolust.

«Ei või olla! Ma pole sellest kuulnud... Mulle pole keegi sellest midagi rääkinud...»

«Õigus, oli bolševike juures,» kinnitas Gerassim Bogatõrjov karmilt. «Me ei usalda teda!»

«Ära heita ta! Kuulete, mis noored kasakad ütlevad!» «Tema annab meid juba esimeses lahingus ära!» ütlevad nad.»

«Isandad-vanamehed!» hüüdis sotnik, kikivarvule tõustes; ta pöördus vanameeste poole, kavalalt minnes mööda rindemeestest. «Isandad-vanamehed! Me vallutame väesalga ülemaks horunži Grigori Melehhovi, aga kas pole selleks takistusi? Mulle teatati praegu, et ta ise oli talvel Punakaardis. Kas võite usaldada talle oma poegi ja pojapoegi? Ja teie, vennad-rindemehed, kas lähete rahuliku südamega niisuguse väesalgaülema järele?»

Kasakad vaikisid juhmilt. Kisa paisus äkitselt, ühelt kuist hüüetest ei saanud sõnagi aru. Tüki aja pärast, siis kui karjumine lõpetati ja vait jäädi, tuli ringi keskele pulstunud kulmudega vanamees Bogatõrjov, võttis koosoleku ees mütsi maha, vaatas ringi.

«Mina oma rumala peaga arvan nii, et Grigori Pantelejevitšile meie seda ametit ei anna. See süü oli tal küll, jah, — kuulsime sellest kõik. Las ta teenib enne usalduse ära, katab oma süü kinni, eks siis pärast näe. Sõjamees on ta tubli, seda me teame... aga eks põua vine varja päikesegi ära — meie silmaseletust sagali tema teenistus bolševike juures!...»

«Reameheks panna ta!» sähvas ägedalt noor Andrei Kašulin.

«Petro Melehhov komandöriks!»

«Las Griška käib karja hulgas!»

«Oleksime valinud endale kahjuks!»

«Mul pole hädagi! Milleks kuradiks mul teid vaja on!» karjus Grigori tagant, punetades pingutusest; käega lüües kordas: «Ma ei võtagi seda enda peale! Tühja mul teid tarvis on!» — vajutas käed sügavaisse püksitaskuisse; vimma tõmbudes, hakkas kuresammul koju poole minema.

Talle järele:

«No-no! Ära sa väga!...»

«Va haisev sõnnikuseen! Ajab oma kongnina püsti!»

«Oho-ho!»

«Vaat, kuidas türgi veri temas mässab!»

«Ei see vastust võlgu jää! Ohvitseridele positsioonil ei jäänud võlgu. Siin siis ammugi...»

«Tule tagasi!...»

«Ha-ha-ha-ha!...»

«Hass! Hõõ! Hüü! Hass! Võta!»

«Mis te tema ees keerutate? Mõistame ise kohut tema üle!»

Ei rahunetud kohe. Keegi tõukas kedagi vaidluste õhinas, kellelgi löödi ninast veri välja, keegi noortest rikastus ootamatult muhuga silma all. Pärast üldist vaikimist asuti väesalga ülema valimistele. Valiti Petro Melehhov — ja ta lõi näost päris punetama uhkuse pärast. Aga nüüd sattus sotnik, nagu erk hobune ülearu kõrge tõkke peale, ettenägematu raskuse peale: jõudis kätte vabatahtlike üleskirjutamise kord, aga tuli välja, et vabatahtlikke ei olegi. Rindemehed, kes suhtusid tagasihoidlikult kõigesse toimuvasse, olid kahevahel, ei tahtnud end üles anda, püüdsid naljadega kõrvale puigelda:

«Miks sa'ś ennast kirja ei pane, Anikei?»

Ja Anikuška pomises:

«Olen alles noor... Näe, pole vurregi...»

«Sa ära naljata! Kas tahad meid pilgata või mis!» karjus tema kõrva juures vana Kašulin.

Anikei vehkis käega nagu pirisevat sääske tõrjudes.

«Mine pane oma Andrjuška kirja.»

«Panin!»

«Prohhor Zõkov!» hüüti laua juures.

«Mina!»

«Kas kirja panna?»

«Ma ei tea...»

«Oled kirjas!»

Tõsise näoga astus Mitka Koršunov laua juurde, käskis järsult:

«Kirjuta mind.»

«Noh, kellel veel soovi on?... Bodovskov, Fedot... sina?»

«Mul käivad sooled kubemes, isandad-vanamehed!...»

sosistas Fedot ebaselgelt, kõõritavaid kalmõkisilmi häbelikult maha lüües.

Rindemehed naersid täiest kõrist, hoidsid kõhtusid kinni, nalja peale maiastena ajasid lori:

«Võta oma eit kaasa ... seks puhuks kui sooled välja tükivad — pistab jälle sisse tagasi.»

«Ah-ha-ha-ha! ...» vääneldi taga naeru käes, kõhides ja hambaid ning naerust kilavaid silmi välgutades.

Ja teiselt poolt lendas tihasena kohale uus nali:

«Me paneme su kokaks! Kui teed halva borštši, valame sulle senikaua sisse, kuni sooled teisest otsast välja tulevad.»

«Ega sa kiiresti joosta saa — säärastega just paras taganeda.»

Vanamehed pahandasid, sõimasid.

«Aitab! Aitab! Kae, kus neil lõbu!»

«Leidsite aja lollusi suust välja ajada!»

«Häbi, poisid!» targutas üks. «Aga jumal! See'p see on! Jumal ei anna andeks. Seal surevad inimesed, ja teie ... aga jumal?»

«Tomilin, Ivan,» — end pöörates vaatas sotnik ringi.

«Mina olen suurtükiväelane,» kostis Tomilin.

«Kas annad end üles? Meil läheb ka suurtükiväelasi vaja.»

«Kirjuta ... e-eh!»

Zahhar Koroljov, Anikuška ja veel mõned teised hakkasid suurtükimeest pilkama.

«Me õõnestame sulle pajust suurtüki!»

«Laed kõrvitsatega, kartul on kartetšiks!»

Naljade ja naeru saatel laskis end kuuskümmend kasakat kirja panna. Viimasena andis end üles Hristonja. Ta astus laua juurde, ütles aeglaselt:

«Eks torka ka mind paberile. Aga ütlen ette ära, et sõdima ei hakka.»

«Milleks end siis üles kirjutada?» küsis sotnik ärritatult.

«Ma vaatan, härra ohvitser. Tahan vaadata.»

«Kirjutage ta üles,» — sotnik kehitas õlgu.

Maidaanilt mindi laiali peaaegu keskpäeval. Oli tehtud otsuseks juba järgmisel päeval miguulinlasteie appi minna.

Järgmisel hommikul kogunes väljakule kuuekümnest vabatahtlikust ainult umbes nelikümmend. Petro, nägusalt riietatud sinelisse ja kõrgeisse saabastesse, vaatas kasakad üle. Paljudel sinendasid uuesti külgeõmmeldud pagunid endiste polkude numbritega, teised jälle uhkeldasid ilma paguniteta. Sadulad olid paisul rännakuvarustusest, sadularihmade vahel ja sadulapaunades — moon, pesunatuke, rindelt varutud padrunid. Püsse polnud kõikidel, külmrelv oli enamikul olemas.

Väljakule kogunesid kroonumehi ära saatma naised, tüdrukud, lapsed, vanamehed. Ratsutades puhanud hobusel rivistas Petro oma poolsotnja, vaatas üle mitut värvi hobused, ratsanikud, kes olid riietatud — mõni sinelisse, mõni mundrisse, mõni presendist vihmakuube, ja andis käsu liikuma hakata. Salgake sõitis sammu mäkke, kasakad vaatasid tusaselt tagasi külale, viimases reas keegi tulistas. Künkal tõmbas Petro kindad kätte, silus nisukarva vurre, ja pöörates hobust nii, et see kiiresti jalgu vahetades küljetsi edasi läks, — hüüdis naeratades, vasaku käega mütsi kinni hoides:

«So-o-otnja, kuula minu komandot! ... Traavis marss! ...»

Jalustes seistes viibutasid kasakad nuute, hakkasid traavima. Tuul peksis vastu nägu, sasis hobuste sabasid ja lakku, ennustas vihma. Algasid jutud, naljad. Hristonja all komistas must kolme verssoki kõrgune hobune. Peremees virutas talle nuudiga; kaela kenusse tõmmates läks hobune üle galoppi, väljus reast.

Lõbus meeleolu kestis kasakail kogu tee kuni Karginskaja staniitsani. Nad läksid täieliku veendumusega, et mingit sõda ei tule, et Migulinskaja kokkupõrge on bolševike juhuslik rünnak kasakate territooriumile.

24

Karginisse jõuti õhtu eel. Staniitsas polnud enam rindemehi — need olid läinud Migulinskajasse. Jalastanud oma väesalga väljakul, kaupmees Ljovotškini magasini juures, läks Petro staniitsa-atamani korterisse. Talle astus vastu suurekasvuline võimsa kehaehitusega

tõmmunäoline ohvitser. Seljas oli tal pikk avar paguni teta pluus, mida võõtas kaukaasia rihm; lampassidega kasakapükste sääred olid kohendatud valgeisse villa seisse sukkadesse. Kitsaste huulte nurgas rippus piip Pruunid, sädemetäppidega silmad vaatasid vööritt, all kulmu. Ta seisis majatrepil, popsides suitsu, vaadates lähenevale Petrole. Terve ta massiivne kogu, kumerad malmkõvad musklite võllid pluusi all rinnal ja kätel andsid tunnistust tema ebatavalisest jõust.

«Teie olete staniitsa-ataman?»

Ohvitser puhus sorgus vurrude alt välja suitsulasu, ütles baritonihäälega:

«Jah, mina olen staniitsa-ataman. Kellega on mul au kõnelda?»

Petro nimetas end. Tema kätt surudes kummardas ataman pisut pead.

«Lihhovidov, Fjodor Dmitrijevitš.»

Fjodor Lihhovidov, Gussõno-Lihhovidovi küla kasakas, polnud kaugeltki mitte tavaline inimene. Ta oli õpinud junkrukoolis, selle lõpetamise järel kauaks ajaks kadunud. Mõne aasta pärast ilmus äkki külasse, hakkas kõrgemate võimude loal värbama vabatahtlikke oma aja ära teeninud kasakate hulgast. Praeguse Karginskaja staniitsa rajoonis kogus sadakond põõrast uljaspead, viis nad kaasa Pärsiasse. Oli oma väesalgaga seal ühe aasta, moodustades šahhi isikliku kaitsesalga. Pärsia revolutsiooni päevil põgenes ühes šahhiga, kaotas suure osa oma salgast ja ilmus niisama äkki Karginisse; tõi kaasa osa kasakaid, kolm puhastverd araabia ratsut šahhi tallist, rikkaliku saagi: kallelt vaipu, haruldasi ehteid, ennenägematult toredavärvilisi siide. Ta prassis kuu aega, raputas pükstetaskuist välja rohkesti pärsia kuldmünte, kappas mööda külasid lumivalgel imeilusal peenejalgsel kenukael-hobusel, sõitis selle seljas Ljovotškini magasini läve astmeist üles, ostis midagi, maksis ilma sadulast maha tulemata, ja sõitis vastasuksest välja. Fjodor Lihhovidov kadus niisama kiiresti kui ta oli tulnudki. Ühes temaga kadus ta lahutamatu kaaslane — käskjalg, Gussõni kasakas, tantsumees Panteljuška; kadusid ka hobused ja kõik, mis oli Pärsiast kaasa toodud.

Pool aastat hiljem kerkis Lihhovidov üles Albaanias. Sealt, Durazzost, tuli Karginisse tema tuttavate nimele postkaarte Albaania taevassiniste mägede vaadetega, kummaliste postitemplitega. Pärast sõitis ta Itaaliasse, reisis Balkani läbi, käis Rumeenias, Lääne-Euroopas, ulatas vist koguni Hispaaniasse. Salapärasuse loor kattis Fjodor Dmitrijevitši nime. Kõige mitmekesisemaid kuuldusi ja oletusi liikus tema kohta külades. Teati ainult ühte — et ta seisis lähedal monarhistlikele ringkondadele, pidas Piiteris tutvust suurte isandatega, oli «Vene Rahva Liidus»[1] silmapaistval kohal, kuid sellest, missuguseid ülesandeid ta välismaal täitis, ei teadnud keegi midagi.

Välismaalt tagasi tulnud, võttis Fjodor Lihhovidov püsivamalt asu Penzas, sealse kindralkuberneri juures. Karginis nägid tuttavad tema ülesvõtet ja pärast vangutasid kaua päid, matsutasid hämmeldunult keelt: «No küll ikka on!...» — «Mäkke rühib Fjodor Dmitrijevitš!» — «Missuguste inimestega läbi käib, ah?» Pildil oli nimelt näha, kuidas Fjodor Dmitrijevitš, naeratades oma kongninalise tõmmu serblasenäoga, toetab käe alt hoides kuberneriprouat, kes landoos istet võtab. Kuberner ise naeratab talle sõbralikult nagu oma-inimesele, laiaseljaline kutsar hoiab väljasirutatud kätes vaevu ohje kinni, hobused on iga hetk valmis kohalt sõõstma ja suuraudu hammustades kihutama panema. Fjodor Dmitrijevitši üks käsi tõuseb galantselt karvase papaaha poole, teine hoiab kuberneriproua küünarnukikest nagu tassi.

Pärast mitmeaastast kaotsiolekut kerkis Fjodor Lihhovidov alles 1917. aasta lõpul Karginis üles, asus sinna — nagu näis, pikemaks ajaks. Tõi kaasa naise, kas ukrainlanna või poolatari, ja lapse; asus elama väikesse neljatoalisse majakesse väljakul, elas talve ära, haududes mingeid teadmatuid plaane. Talve läbi (talv aga oli käredam kui harilikult Donil!) seisid tal aknad

[1] «Vene Rahva Liit» — «Союз русского народа» — mustasajaline, äärmiselt monarhistlik organisatsioon tsaari-Venemaal; arendas antisemiitlikku agitatsiooni, organiseeris juudipogromme, poliitiliste vastaste tapmist, saades valitsuselt tohutuid rahasummasid.

pärani lahti, — ta karastas ennast ja perekonda, pannes hämmastama kasakaid.

1918. aasta kevadel, pärast Setrakovi lugu, valiti ta atamaniks. Ja siin nüüd avaldusid Fjodor Lihhovidovi ääretud võimed täies piiramatus ulatuses. Nii karmi desse kätesse sattus staniitsa, et nädala pärast isegi vanamehed päid vangutasid. Ta koolitas kasakad nii välja, et staniitsakoosolekul pärast tema kõnet (Lihhovidov kõneles ladusalt; mitte ainult jõudu, vaid ka mõistust oli loodus talle ohtrasti jaganud) vanamehed mõtlesid lausa nagu härgade kari: «Head õnne, teie ausus! Palume väga!» — «Õige!»

Käredalt täitis oma ametit uus ataman; vaevalt saadi Karginis kuulda lahingust Setrakovi all, kui juba teisel päeval suundusid sinna täies koosseisus kõik staniitsa rindemehed. Talupojad-mittekasakad (kes moodustasid kolmandiku staniitsa elanikkonnast) ei tahtnud algul minna, mõned rindesõdurid protestisid, kuid Lihhovidov käis koosolekul peale, vanamehed kirjutasid alla tema poolt ettepandud määrusele kõigi «talupoegade» välja saatmise kohta, kes polnud Doni kaitsmisest osa võtnud. Ja juba järgmisel päeval hakkasid kümned sõdureid täistuubitud vankrid lõõtspillide ja lauludega Napolovi, Tšernetskaja alevi poole veerema. Mittekasakaist ainult mõned noored sõdurid Vassili Storoženko eestvõttel, kes oli teeninud 1-ses kuulipildujapolgus, põgenesid punakaartlaste juurde.

Ataman tundis juba kõnnaku järgi Petros ära rea mehest põlvneva ohvitseri. Ta ei kutsunud Petrot tuppa, rääkis heasüdamliku familiaarsuse varjundiga:

«Ei, mu armas, teil pole Migulinskajas midagi teha. Saadi ilma teieta hakkama, — eile õhtul tuli telegramm. Sõitke tagasi ja oodake käsku. Võtke kasakad hästi läbi! Nii suur küla — ja andis nelikümmend võitlejat?! Te tehke neile lurjustele tubli peapesu! Küsimuses on ju nende oma nahk! Head tervist, elage hästi!»

Ta läks majja, ootamatult kergesti kandes oma võimsat keha, kiibates lihtsate kingade taldadega. Petro suundus väljakule, kasakate juurde. Talle sadas küsimusi:

«Noh, kuidas on?»

«Mis seal öeldi?»

«Kas läheme Migulini peale?»

Petro muigas, oma heameelt varjamata:

«Koju! Saadi ilma meieta hakkama.»

Kasakad naeratasid, — tungeldes läksid plangu ääres kinniseotud hobuste juurde. Hristonja isegi ohkas, — nagu mägi oleks seljast langenud, lõi Tomilinile õlale:

«Nii et siis koju, suurtükimees!»

«Küll eided tunnevad juba igatsust meie järele!»

«Hakkame kohe minema.»

Peeti nõu ja otsustati mitte ööbida, vaid kohe teele asuda. Nüüd juba korratult, salgana sõitsid kasakad staniitsast välja. Kui Karginskajasse sõideti vastumeelselt, harva traavisammu võttes, siis sealt tulles anti hobustele valu, kihutati täie hooga. Kohati lasti galoppi; tumedalt uras kapjade all vihmapuudusest kõvaks muutunud maa. Kuskil Doni taga, kaugete künkaharjade taga, purenes taevassinine välk.

Külasse jõuti kesköösl. Mäest alla sõites tulistas Anikuška oma austria püssist, põratati kogupauk, teadustades tagasitulekust. Vastuseks hakkasid külas koerad haukuma, ja kodu lähedust haistes hirnatas värisedes kellegi hobune. Külas pudeneti laiali mitmesse külge.

Petroga hüvasti jättes ohkas Martin Šamil kergendatult:

«Sõdisime jao täis. Hea seegi!»

Petro naeratas pimedusse, sõitis oma õue poole.

Pantelei Prokofjevitš tuli välja hobust ära panema. Vabastas ta sadulast, viis talli. Tarre läksid Petroga koos.

«Sõjakäik jäi ära?»

«Neh.»

«Jumal tänatud! Peaks ta hoopis tulemata jääma.»

Unesoojana tõusis Darja. Otsis mehele õhtusöögi lauale. Kambrist väljus pooleldi riietatud Grigori; mustakarvalist rinda sügades vaatas pilkavalt silmi vidutades vennale:

«Kas võitsite või?»

«Näe, võidan parajasti borštši jäänuseid.»

«Noh, olgu nii. Borštšist saame jagu, iseäranis kui mina appi asun.»

Lihavõtteni ei olnud sõjast kippu ega kõppu kuulda, aga vaiksel laupäeval kappas Vjošenskajast kohale kuller, jättis vahuse hobuse Koršunovi värava juurde, kolistades mõõgaga vastu astmeid, jooksis majatrepist üles.

«Mis uudist?» tuli Miron Grigorjevitš talle lävelt vastu.

«Mul on atamani vaja. Kas teie oletegi?»

«Mina.»

«Saatke kohe kasakad välja. Nagolini valla kaudu tuleb Podtjolkov Punakaardiga. Siin on käsk,» ja õhes kirjaga pööras välja higise mütsivoodri.

Kõnelemist kuuldes tuli välja ätt Grišaka, prille ninale seades; õuest jooksis kohale Mitka. Ringkonna atamani käsku loeti üheskoos. Nikerdatud käsipuule toetudes pühkis kuller varrukaga nägu, tolmuviirge latalt hõõrudes.

Esimesel lihavõttepühal, seejärel kui oli maitstud pühaderooga, sõitsid kasakad külast välja. Kindral Alferovi käsk oli range, ähvardas kasakaseisusest väljaheitmisega, seepärast läksid Podtjolkovi vastu mitte enam nelikümmend meest, nagu esimesel korral, vaid sada kaheksa, ja nende hulgas oli ka vanamehi, keda kihutas soov punastega kokku minna. Ühes pojaga sõitis külmas kartliku ninaga Matvei Kašulin. Viletsa märakõsu seljas uhkeldas esimestes ridades Avdeitš Brjohh, kes kogu tee luiskas kasakate lõbustamiseks kõige kummalisemaid lugusid; sõitis Maksajevi taat ja veel mõni hallhabe... Noored läksid vastu tahtmist, vanad — tulise õhinaga.

Grigori Melehhov sõitis tagumises reas, vihmakuue peakott mütsile tõmmatud. Sompu mähitud taevast sipsitas vihma. Ilusa rohelusega kaetud stepi kohal sõudsid pilved. Kõrgel, otse pilve harja all hõljus kotkas. Harva tiibu lehvitades, neid laiali hoides, püüdis ta tuult, ja haaratuna õhuvoolusest, küljele kaldudes, tuhmpruunilt helkides, lendas idasse, kaugenes, muutus väiksemaks.

Stepp rohetas märjalt. Ainult kohati paistis laikudena mullust puju, punetas kitsalehine kõrvik, ja sinkjashallilt helkisid künkaharjal vahikurgaanid.

Mäest alla Karginisse sõites kohtasid kasakad kasakanoorukit, kes härgi karjamaale ajas. Ta läks, libisedes

paljaste jalgadega, vehkides piitsaga. Ratsanikke nähes ta peatus, silmitsedes tähelepanelikult neid ja poriseid, ülesseotud sabadega hobuseid.

«Kes sa oled?» küsis temalt Ivan Tomilin.

«Kargin,» vastas poiss südilt, naeratades üle pea tõmmatud kuue alt.

«Kas teie kasakad läksid ära?»

«Läksid. Punakaarti läksid peksma. Aga kas teil ei juhtu olema tubakat plotski jaoks? Mis, onuke?»

«Tubakat sulle?» Grigori pidas hobuse kinni.

Poiss astus tema juurde. Ta üleskääritud püksisääred olid märjad, lampassid läikisid punaselt. Julgelt vaatas ta näkku Grigorile, kes võttis taskust tubakakoti, kõneles ladusa tenorihäälega:

«Vaat siin kohe, kui hakkate alla minema, näete tapetuid. Eile viisid meie kasakad vangivõetud punaseid Vjoškisse ja lõid nad mättasse... Mina hoidsin karja, onuke, näe, seal Liivakurgaani juures, ja nägin, kuidas nad neid raiusid. Oi, küll oli kole! Nii kui hakkasid mõõkadega vehkima, panid teised kisendama, jooksma... Pärast käisin vaatamas... Ühel oli õlg ära raiutud, hingab teine kiiresti, ja on näha, kuidas süda sees tuksub, maks ´aga on sinine-sinine... Kole!» kordas ta, imestades endamisi, et kasakad ei ehmu tema jutustusest, vähemalt järeldas ta nii, silmitsedes Grigori, Hristonja ja Tomilini kiretuid ja külmi nägusid.

Kui suits oli süüdatud, silitas poiss Grigori hobuse märga kaela, ütles: «Aitüma» — ja jooksis härgade juurde.

Tee kõrval, madalas kevadvee uhutud jäärakus lebasid, hädavaevalt savimullaga kaetud, tapetud punakaartlaste laibad. Paistis tõmmu-sinine, otsekui tinast nägu, huultel tardunud verega, mustendas paljas jalg sinises vateeritud püksisääres.

«On raske neid ära koristada... Lurjused!» sosistas Hristonja kõlatult ja äkki, sähvanud hobusele nuudiga, kihutas Grigorist mööda mäest alla.

«Noh, nüüd on siis ka Donimaal veri voolama hakanud,» naeratas Tomilin põsega tõmmeldes.

Buntšuki kuulipildurite hulka kuulus Tatari küla kasakas Maksimka Grjaznov. Hobuse oli ta kaotanud lahingus Kutjopovi väesalgaga, sellest ajast taltsutamatult jooma hakanud, kirglikult kaardimängule andunud. Kui tema all tapeti hobune, — seesama, kes oli härja värvi, hõbetriibuga piki selga, — võttis Maksimka endale sadula selga, tassis seda neli versta, ja nähes, et eluga ei pääse ägedalt pealerõhuvate valgete käest, tõmbas kalli rinnatüki ära, võttis valjad ja lahkus omavoliliselt lahingust. Ta kerkis esile alles Rostovis, varsti mängis «kahekümne ühega» maha hõbemõõga, mille oli võtnud tema poolt tapetud jessauulilt, mängis maha kättejäänud hobuseriistad, püksid, ševroosaapad ja tuli puupaljalt Buntšuki komandosse. See pani ta riidesse, võttis tööle. Võib olla, et Maksimka oleks ennast parandanudki, aga Rostovi lähiseil alanud lahingus tabas kuul teda päha, Maksimka helesinine silm jooksis särgi peale välja, lättena purskas veri konservikarbina avatud pealuust. Nagu poleks maailmas olnudki Vjošenskaja staniitsa kasakat Grjaznovi — endist hobusevarast ja hiljutist purujoodikut.

Buntšuk vaatas pealt, kuidas surmaheitluses kõverdus Maksimka keha, ja hoolikalt pühkis kuulipildujatorult vere, mis oli pritsinud Maksimka läbilastud peast.

Kohe tuli taanduda. Buntšuk hakkas tassima kuulipildujat. Maksimka jäi külmenema kuuma maa peale, seadis päikese kätte tõmmuseljalise keha üle pea kistud särgiga (surres oli piineldes aina kiskunud särki üle pea).

Punakaartlaste rühm, mis täielikult koosnes Türgi rindelt tagasitulnud sõdureist, kindlustus kohe esimesel tänavaristmel. Paljalaubaline sõdur, poolkõdunenud talvine papaaha peas, aitas Buntšukil kuulipilduja kohale seada, teised ehitasid põiki üle tänavakese midagi barrikaaditaolist.

«Tule lagedale!» naeratas üks habemik, heites aegajalt pilku künka taga paistvale lähedasele silmapiirl poolkaarele.

«Nüüd me neile anname!»

«Murra, Samaara!» karjuti ühele tüsedale poisile, kes plangu küljest laudu lahti kiskus.

«Seal nad on! Kihutavad siia!» hüüdis paljalaubaline, kes oli roninud viinalao katusele.

Anna asus Buntšuki kõrvale maha. Punakaartlased heitsid tihedalt ajutise kindlustuse taha.

Sel ajal sööstsid paremalt, mööda lähimat põiktänavat kümmekond punakaartlast nagu põldpüüd põllupeenral ja kadusid nurgamaja seina taha. Üks jõudis hüüda:

«Kihutavad! Tõmmake!»

Tänavaristmel jäi silmapilkselt tühjaks ja vaikseks, minut hiljem aga pööras nurga tagant esile, tolmupilvest ette jõudes, ratsakasakas, valge side mütsil, karabiin vastu külge surutud. Ta pööras hobust niisuguse jõuga, et see vajus tagumistele jalgadele istukile. Buntšuk jõudis tulistada nagaanist. Hobuse kaelale liibudes kihutas kasakas tagasi. Kuulipilduja juures olevad sõdurid tammusid kõheldes, kaks neist jooksid piki planku edasi, heitsid värava juures maha.

Oli näha, et nüüd kohe löövad vankuma ja panevad jooksu. Äärmiselt pingutatud vaikimine, nõutud pilgud ei tõotanud püsivust... Järgnevast aga jäi Buntšukile eredalt ja selgesti meelde üks moment. Anna, kuklasse vajunud pearätikuga, sassis ja äratundmatu ärevuse pärast, mis oli muutnud veretuks ta näo, kargas püsti, haaras püssi kätte laskevalmis, ja tagasi vaadates, osutades käega majale, mille taha oli kadunud kasakas, hüüdis niisama äratundmatu murdliku häälega: «Minu järel!» — ja pani jooksu ebakindlalt komistavat sörki.

Buntšuk ajas end püsti. Tema suu virildus ebaselges karjes. Ta haaras püssi lähima sõduri käest, tundes jalgades hirmsat värinat, pani jooksu Anna järel, hingeldades, tõmbudes mustaks suurest ja jõuetust pingutusest karjuda, hüüda, tagasi kutsuda. Taga kuulis ta mitme tema kannul müdistava inimese hingamist, ja kogu olemusega tundis midagi hirmsat, heakstegematut, mingi koletu lahenduse lähenemist. Sel hetkel mõistis ta juba, et Anna tegu ei suuda teisi kaasa kiskuda, on mõttetu, meeletu, nurjumisele määratud.

Mitte kaugel nurgast sattus vastamisi kohalekihutanud kasakatega. Ebaühtlane kogupauk nendelt. Kuulide vingumine. Anna hale jäneselik karjatus. Ja Anna vajus maha, väljasirutatud käega ja meeletute silmadega.

Buntšuk ei näinud, kuidas kasakad tagasi pööras[id], ei näinud, kuidas sõdurid nende kaheteistkümne hulgast, kes tema kuulipilduja juures olid olnud, neid kihutasid, sütitatud Anna innust. Anna, ainult Anna ükst oli ta silmis, väänles ta jalgade juures. Oma käsi tund[mata] pööras Buntšuk ta küljeli, et võtta ja kanda ta kuhugi, nägi verevalumit vasakul küljel ja haava ümber niiskelt lipendava sinise pluusi räbalaid, — mõistis, et haav on tekitatud lõhkekuuliga, mõistis — Anna peab surema, ja nägi surma tema uduseks tõmbunud silmis.

Keegi tõukas ta eemale. Anna kanti lähimasse hoovi, pandi vilusse küüni ulu alla.

Paljalaubaline sõdur pistis haava sisse vatitupse ja viskas neid eemale, verest paisunutena ja mustavatena. Saanud endast jagu, avas Buntšuk Anna pluusikaeluse, käristas oma alussärgi katki, ja surudes lõuenditoppe haava vastu, nägi, kuidas veri mullitses, avause kaudu õhku läbi lastes, nägi, kuidas Anna nägu sinakalt valendas ja ta suu värises piinades. Huuled haarasid õhku, aga kopsud lämbusid: õhk läks läbi suu haavasse. Buntšuk lõikas särgi ta seljas lõhki, paljastas häbitult surmahigiga kaetud keha. Haav topiti kuidagiviisi tampooniga kinni. Mõne minuti pärast tuli Anna meelemärkusele. Aukuvajunud, mustade võrudega ümbritsetud silmad vaatasid Iljale ja kattusid värisevate ripsmetega.

«Vett! Palav on!» hüüdis ta ja hakkas rabelema, nutma. «Elada! Ilja-a-a-a! ... Armas! ... Aaaa!»

Buntšuk surus oma paistetanud huuled ta hõõguvatele põskedele, valas kruusist vett rinnale. Vesi täitis äärtemi rangluulohud, kuivas silmapilkselt. Surmapalavik põletas Annat. Kui palju Buntšuk ta rinnale vett valaski, ikka viskles Anna, püüdis ta käte vahelt lahti rabelda.

«Palav on! ... Tuli! ...»

Jõuetuks jäänud, vähehaaval külmaks minnes, ütles selgesti:

«Ilja, milleks? Noh, näed, kui lihtne kõik on ... Sa oled veidrik! ... Kole lihtne ... Ilja ... Armas, sa ... kuidagiviisi emale ... Sa tead ...» Ta avas pooleldi silmad, mis olid tõmbunud kitsaks nagu naeru ajal, ja püüdes võita valu ning hirmu, hakkas kõnelema ebaselgelt, nagu midagi kugistades: «Algul oli tunne ... Tõuge ja kõrvetus ... Nüüd põleb kõik ... Tunnen, et suren ...» ja krimpsutas nägu, nähes Buntšuki käe valulist eitavat viibet. «Jäta! ... Raske on ... Ah, kui raske on hingata!»

Vaheaegadel rääkis ta sageli ja palju, nagu püüdis välja ütelda kõike, mis teda rõhus. Ääretu hirmuga märkas Buntšuk, et Anna nägu heleneb, muutub meelekohtadelt läbipaistvamaks, kollasemaks. Ta pööras pilgu kätele, mis olid elutult heidetud keha kõrvale, nägi — küüned tõmbuvad roosakalt siniseks, nagu valmivad ploomid.

«Vett ... Rinnale ... Palav on!»

Buntšuk tormas majja vee järele. Tagasi tulles ei kuulnud ta küüni all Anna korinat. Madal päike paistis viimses krambis viltukistud suule, haavale surutud alles soojale nagu vahast voolitud käele. Aeglaselt tema õlgu pigistades kergitas Buntšuk teda veidi, vaatas hetke kestel ta teravaks muutunud ninale, tillukestele tumenenud tedretähnidele ninajuurel, püüdis laiakaareliste kulmude alt silmaterade tarduvat läiget. Abitult tahaheidetud pea vajus aina madalamale, peenikesel tütarlapsekaelal tuksus sinises veresoones viimseid pulsilööke.

Buntšuk surus huuled mustale poolsuletud laule, kutsus:

«Sõber! Anja!» — ajas enda püsti, ja pöördunud järsult, läks minema ebaloomulikult sirgena, käed liikumatult vastu külgi surutud.

26

Ta elas need päevad nagu tüüfusepalavikus. Käis, tegi midagi, sõi, magas, aga kõike seda nagu segases, uimastavas poolunes. Hullunud paistetanud silmadega, ilma midagi aru saamata vaatas ta maailmale, ei tundnud tuttavaid ära, vaatas nagu tugevasti joobnud või äsja kurnavast haigusest paranenud inimene. Anna surmapäevast alates olid tundmused temas ajuti atrofeerunud: ta ei tahtnud midagi, ei mõtelnud midagi.

«Sõõ, Buntšuk!» pakkusid seltsimehed, ja ta sõi, raskelt ja laisalt lõualuid liigutades, tõntsilt ühte punkti vaadates.

Teda peeti silmas, kõneldi hospidalisse saatmisest.

«Kas oled haige?» küsis talt järgmisel päeval üks kuulipildureist.

«Ei.»

«Mis sul's on? Kurvastad?»

«Ei.»

«Noh, teeme suitsu. Teda sa enam tagasi ei too, vennas. Ära raiska selle asja peale jõudu.»

Tuli aeg magama minna — talle öeldi:

«Heida magama. On aeg.»

Ta heitis.

Niisuguses tõelisusest ajutise lahkumise seisukorras oli ta neli päeva. Viiendal kohtas teda tänaval Krivošlõkov, haaras käisest kinni.

«Ahaa, siin sa oledki, ja mina otsin sind.» Krivošlõkov ei teadnud sellest, mis Buntšukiga oli juhtunud, ja patsutades talle sõbralikult õlale, naeratas murelikult. «Mis sul viga on? Oled purjus või? Kas oled kuulnud, et ekspeditsioon läheb põhjapoolsetesse ringkondadesse? No jah, on valitud viieliikmeline komisjon. Fjodor juhib. Ainus lootus ongi põhjapoolsete kasakate peale. Muidu oleme jännis. Asi on kehv! Kas sõidad kaasa? Meil on vaja agitaatoreid. Sõidad või?»

«Jah,» vastas Buntšuk lühidalt.

«Hüva ... Homme asume teele. Astu vanaisa Orlovi juurde sisse, tema on meil varahoidja.»

Ikka sellessamas täieliku hingelise rammestuse seisukorras valmistus Buntšuk väljaastumiseks ja järgmisel päeval, 1-sel mail, asus teele ühes ekspeditsiooniga.

Selle aja paiku kujunes olukord Doni nõukogude valitsuse jaoks ilmselt hädaohtlikuks. Ukraina poolt lähenesid Saksa okupatsiooniväed, alamjooksu staniitsad ja ringkonnad olid täielikult haaratud kontrrevolutsioonilisest mässust.

Mööda talvituskülasid hulkus kindral Popov, ähvardades sealt Novotšerkasskit. 10-ndast kuni 13-nda aprillini Rostovis toimuv nõukogude oblasti-kongress katkestati mitu korda, sest ülestõusnud tšerkaslased tulid Rostovi alla ja hõivasid eeslinnad. Ainult põhjas, Hopjori ja Ust-Medveditsa ringkonnas hõõgusid revolutsioonikolded, ja nende soojuse poole püüdsidki tahtmatult Podtjolkov ja

teised, kaotanud usu alamjooksu kasakate toetusse. Mobilisatsioon nurjus, ja Podtjolkov, kes oli hiljuti valitud Doni Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks, otsustas Lagutini algatusel minna põhja poole, et mobiliseerida seal kolm-neli polku rindemehi ja paisata nad sakslastening alamjooksu kontrrevolutsiooni vastu.

Loodi erakorraline viieliikmeline mobilisatsioonikomisjon eesotsas Podtjolkoviga. 29-ndal aprillil võeti renteist kümme miljonit rubla kullas ja Nikolai-rahades mobilisatsiooni vajaduste katteks, klopsiti rahakasti kaitseks kiiruga kokku väesalk, peamiselt endise Kamenskaja kohaliku komando kasakaist, võeti kaasa mõni kasakast agitaator, ja 1-sel mail hakkas ekspeditsioon juba saksa aeroplaanide tule all liikuma Kamenskaja suunas.

Raudteed olid ummistatud Ukrainast taanduvate punakaartlastega. Mässulised kasakad lasksid sildu õhku, korraldasid rongiõnnetusi. Iga päev ilmusid Novotšerkassk—Kamenskaja liini kohale hommikuti saksa aeroplaanid, keerlesid raisakullide parvena, laskusid madalamale, — lühidalt kätsatasid kuulipildujad, ešelonidest valgusid välja punakaartlased; ragises läbisegi pauke, jaamade kohal segunes räbu lehk sõja ja hävituse kibeda lehaga. Aeroplaanid tõusid kujuteldamatusse kõrgusse, laskurid aga tühjendasid kaua veel padrunitsinke, ja rongist möödakäijate jalad vajusid luupekseteni tühjadesse hülssidesse. Liiv oli kaetud nendega, nagu metsastunud org kuldse tammelehestikuga novembris.

Ääretu häving avaldus kõiges: nõlvadel mustendas süsijalt põletatud ja lõhutud vaguneid, telegraafipostidel põimusid katkised traadid suhkruselt valendavate pottide ümber. Paljud majad olid purustatud, lumeväravad piki raudteed nagu tormist ära kantud ...

Viis päeva püüdis ekspeditsioon Millerovo suunas läbi pääseda. Kuuenda päeva hommikul kutsus Podtjolkov komisjoni liikmed oma vagunisse kokku.

«Niiviisi sõita ei saa! Jätame õige kõik oma kimpsud-kompsud maha ja läheme rännakukorras.»

«Mis sa räägid!» hüüdis imestunud Lagutin. «Kuni sa rännakukorras Ust-Medveditsasse trambid, lähevad valged meist üle.»

«Kaugevõitu,» lõi ka Mrõhhin kõhklema.

Krivošlõkov, kes alles hiljuti oli ekspeditsioonile järele jõudnud, vaikis, mässides end luitunud väeosatunnustega sinelisse. Ta värises palavikus, kõrvad kumisesid hinti nist, valuga täidetud pea hõõgus. Ta ei võtnud arutlusest osa, istus küürutõmbunult suhkrukotil, silmad looritud palavikukelmega.

«Krivošlõkov,» pöördus Podtjolkov tema poole, ilma silmi kaardilt tõstmata.

«Mis sa tahad?»

«Kas sa ei kuule, millest me räägime? Tuleb minna rännakukorras, muidu jõutakse meist ette, tehakse meile lõpp. Mis sina arvad? Sa oled rohkem haridust saanud kui meie, räägi.»

«Võiks minna rännakukorras,» hakkas Krivošlõkov aeglaselt kõnelema, aga äkki lõksatas hambaid nagu hunt, ja haaratud palavikuhoost, hakkas värisema kiirels võbinais. «Võiks, kui oleks vähem pagasit.»

Ukse juures laotas Podtjolkov oblasti kaardi lahti, Mrõhhin hoidis nurkadest. Pilvisest läänest pahvanud tuule käes lakatles kaart, kippus krabinal käte vahelt välja.

«Näe, kuidas me läheme, vaata siia!» Podtjolkovi ärasuitsetatud sõrm tõmbas põiki üle kaardi. «Näed mastaapi? Poolteistsada versta, kõige rohkem kakssada. Noh!»

«Õige küll, tühi teda võtaks!» nõustus Lagutin.

«Mis sina, Mihhail, ütled?»

Krivošlõkov kehitas pahaselt õlgu.

«Ma ei vaidle vastu.»

«Lähen kohe ütlen kasakatele, et laadiksid maha. Ei maksa aega raisata.» Äraootavalt heitis Mrõhhin pilgu ringi, ja kellegi poolt vastuväiteid leidmata, hüppas vagunist välja.

Ešelon, millega sõitis Podtjolkovi ekspeditsioon, seisis sel pilvisel, vihmasel hommikul Belaja Kalitva läheduses. Buntšuk lamas oma vagunis, katteks võetud sinel üle pea tõmmatud. Siinsamas keetsid kasakad teed, naersid valjusti, nokkisid üksteist.

Vanka Boldõrjov — Migulinskaja staniitsa kasakas, naljahammas ja kihvamees, heitis nalja seltsimehe-kuulipilduri üle.

«Kust kubermangust sa oled, Ignat?» kähises tema räme, tubakast rikutud hääl.

«Tambovi kubermangust,» kostis tasane Ignat pehme bassihäälega.

«Ja küllap vist Moršanskist?»

«Ei, Šatskist.»

«A-a-a . . . šatskilased on hakkajad poisid: kakluses ei karda seitsmekesi ühe kallale minna. Kas see polnud teie külas, kus vasikas kiriku aastapühaks kurgiga tapeti?»

«Aitab, aitab juba!»

«Ah jaa, ma unustasin, see lugu ei juhtunudki teie pool. Teil vist topiti kiriku praod pliinidega ja pärast taheti kirik hernestel mäest alla veeretada. Kas oli nii või?»

Teekann läks keema, ja see vabastas Ignati ajuti Boldõrjovi naljadest. Aga niipea kui asuti einet võtma, algas Vanka uuesti:

«Ignat, sa millegipärast ei pea sealihast lugu? Ei armasta või?»

«Ei, pole viga.»

«Säh, võta sea tagaots. Maitseb hea!»

Prahvatati naerma. Keegi tõmbas endale toitu hingekõrisse ja ragistas kaua kõhida. Tekkis lõbus kära. Põntsutati saabastega, hetke pärast aga kostis Ignati hingeldav ja vihane hääl:

«Sõö ise, kurat! Mis sa topid oma tagaotsa?»

«Ega see minu oma ole, see on sea oma.»

«Üks kurat kõik, — ikka on roojane!»

Boldõrjovi ükskõikne, pisut kähisev hääl venitas:

«Roojane? On sul aru peas? See pühitseti lihavõtteks. Ütle juba parem, et sa kardad paastu rikkuda . . .»

Boldõrjovi kaasmaalane, ilus heleruuge kasakas, kõigi nelja järgu Georgide kavaler, manitses:

«Jäta järele, Ivan! Saad veel häda näha talumehega. Pistab teine tagaotsa nahka ja tuleb kange kihu kuldi järele. Aga kust sa teda siin võtad?»

Buntšuk lamas suletud silmi. Jutuajamine ei ulatanud tema kuulmeisse, ja ta elas läbi hiljutist minevikku endise, isegi nagu tugevamaks muutunud valuga. Ta suletud silmade uduse pilgu ees keerles lumine stepp,

horisondil palistatud kaugete metsade pruunide ahelik kudega; ta otsekui tundis külma tuult ja nägi enda kõr val Annat, tema musti silmi, armsa suu mehiseid ja õrnu jooni, tillukesi tedretähne ninajuurel, mõtlikku kurdu otsaesisel... Ta ei kuulnud Anna huultelt langevaid sõnu: need olid ebaselged, neid katkestas kellegi võõras kõne, naer, aga silmade sära järgi, kaarjate ripsmete värina järgi aimas ta, millest Anna kõneleb... Ja siis teistsugune Anna: sinakas-kollane, tardunud pisarate triipudega põskedel, teravaks muutunud ninaga ja piinast võikalt kõverdatud huultega.

Ta kummardub, suudleb tarduvaid, aukudena mustendavaid silmi... Buntšuk oigas, vajutas käe suule, et mitte valjusti nutma puhkeda. Anna ei lahkunud temast hetkekski. Anna kuju ei kustunud ega tuhmunud aja mõjul. Tema nägu, kogu, kõnnak, žestid, miimika, kulmude hoogus joon — see kõik, liitudes osade kaupa, moodustasid tervikliku, elava Anna. Buntšuk meenutas tema sõnu, milledest hõngus sentimentaalset romantismi, meenutas kõike, mis oli temaga läbi elanud. Ja nii elavalt taastas ta kõike mälus, et see muutis ta piinad kümnekordseks.

Ta äratati, kui oli saadud käsk mahalaadimiseks. Ta tõusis, seadis end ükskõikselt valmis, väljus. Pärast aitas asju maha laadida. Niisama ükskõikselt istus vankrisse, sõitis.

Tibas vihma. Madal rohi tee ääres oli märg.

Stepp. Tuul uitas mööda künkaid ja orgusid. Kauged ja lähedased külad, asundtalud. Tagapool vedurite suitsud, jaamahoonete punased nelinurgad. Üle neljakümne Belaja Kalitvas palgatud vankri venis voorina mööda teed. Hobused läksid aeglaselt. Vihmast pehmunud savikas mustmullamaa raskendas liikumist. Pori kleepus rataste külge, keris end peale mustade vatiklutitidena. Ees ja taga läksid salkadena Belaja Kalitva rajooni kaevurid. Läksid ära idasse kasakate omavoli eest. Vedasid endaga kaasa perekondi, viletsat majakraami.

Gratši peatuse juures jõudsid neile järele Romanovski ja Štšadenko punakaartlaste segilöödud väesalgad. Võitlejate näod olid mullakarva, lahingutest, magamatusest ja puudusest ära piinatud. Podtjolkovi juurde astus Štšadenko. Tema ilus, inglise moodi põetud vurrudega ja peene kõhrelise ninaga nägu oli kurnatud. Buntšuk möödus neist, kuulis, kuidas Štšadenko, kulmud kokku tõmmatud, kõneles vihaselt ja väsinult:

«Mis sa's mulle räägid? Kas ma ei tunne oma poisse või? Asjad on halvad, ja nüüd veel need sakslased, võtaks neid kurivaim! Millal nüüd kokku kogud?»

Pärast jutuajamist temaga läks Podtjolkov tusasena ja nagu pisut nõutuna oma vankrile järele, hakkas erutatult midagi kõnelema end kergitanud Krivošlõkovile. Neid jälgides nägi Buntšuk: küünarnukile toetuv Krivošlõkov rabas käega läbi õhu, prahvatas ühe hooga välja mitu lauset, ja Podtjolkov muutus rõõmsamaks, hüppas vankrisse, mille küljelaud raksatas, võttes enda peale kuuepuudase suurtükimehe; kutsar tõmbas hobustele piitsa, pori pritsis kämpudena laiali.

«Kihuta!» hüüdis Podtjolkov silmi vidutades, nahkkuue hõlmu tuulele vastu lahti lüües.

27

Mõne päeva kestel liikus ekspeditsioon Donetsi ringkonna sisemusse, püüdes teha endale teed Krasnokutskaja staniitsa poole. Ukraina alevite elanikkond võttis väesalka vastu muutumatu külalislahkusega: heameelega müüdi toiduaineid, hobusemoona, anti ulualust, aga niipea kui tõsteti üles küsimus hobuste palkamisest kuni Krasnokutskajani, hakkasid ukrainlased põiklema, sügasid kukalt ja keeldusid kategooriliselt.

«Me maksame ju head raha, mis sa's nina krimpsutad?» päris Podtjolkov ühelt ukrainlaselt.

«Olgu pealegi, aga ega oma elu ole mulle rahast odavam.»

«Milleks meil sinu elu vaja, sa üüri meile hobused ja vanker.»

«Ei või.»

«Miks ei või?»

«Teie lähete ju kasakate juurde?»

«Noh, mis siis?»

«Võivad nii hullusti ära ajada, et aitab. Kas mul oma varandusest kahju polegi? Tapavad hobused ära, kuidas ma siis tööd teen?! Ei, onu, jäta rahule, ei tule!»

Mida lähemale nad Krasnokutskaja staniitsa maale jõudsid, seda murelikumaks muutusid Podtjolkov ja teised. Oli tunda vahet ka elanikkonna meeleolus: kui esimestes alevites võeti vastu rõõmsa külalislahkusega, siis järgnevates suhtuti ekspeditsioonisse ilmse vaenulikkuse ja ettevaatusega. Vastumeelselt müüdi toiduaineid, põgeldi kõrvale küsimuste eest. Ekspeditsiooni vankreid ei ümbritsenud enam nagu enne alevinoorsoo värvikas võõ. Süngelt, vaenulikult vaadati akendest, rutati ära minema.

«Kas olete siin ristiinimesed või ei?» pärisid ekspeditsiooni hulka kuuluvad kasakad meelepahaga. «Mis te vahite meid nagu tahaksite ära neelata?»

Ja ühes Nagolinskaja valla alevis pildus jahedast vastuvõtust meeleheitele viidud Vanka Boldõrjov väljakul mütsi vastu maad, — ringi vaadates, kas viimati mõni vanemaist juurde ei satu, karjus kähisevalt:

«Kas olete inimesed või kuradid? Mis te's vaikite, võtaks teid tühi! Valad teie õiguste eest verd, nemad aga ei näe sind nina allgi! Häbi peaks olema niisugust moraali arendada! Nüüd on võrdsus, seltsimehed, — ei ole kasakaid ega hoholle, ega maksa keda kuradit end turri ajada. Et kohe oleks toodud kanad ja munad, maksame kõige eest nikolaikadega!»

Umbes kuus ukrainlast, kes kuulasid, kuidas Boldõrjov räuskab, seisid noruspäi nagu hobused adra ees.

Tema tulise kõne peale ei kostnud nad üht sõnagi.

«Hohollid te olite ja nendeks te, kolm korda äraneetud, olete jäänudki! Et te, kuradid, väikesteks tükkideks pudeneksite! Katk teid ka ei võta, lõdvamaolised pursuld sihukesed!» Boldõrjov virutas oma ärakantud mütsi veel kord vastu maad, tõmbus punaseks lõpmatust põlgusest. «Teilt ei saa keset talve peotäit lundki!»

«Ära klähvi!» — see oli ainuke, mis ukrainlased talle ütlesid, mitmesse külge laiali minnes.

Sellessamas alevis uuris elatanud ukrainlanna ühelt kasakalt-punakaartlaselt:

«Kas on tõsi, et te riisute kõik tühjaks ja tapate kõik inimesed maha?»

Ja ilma silma pilgutamata vastas kasakas:

«Tõsi. Kas nüüd just kõiki, aga vanad tapame maha.»

«Oi, jumaluke! Aga milleks teil neid's vaja on?»

«Me sööme neid pudruga: lambaliha on nüüd na tuimavõitu, pole magus, aga kui viskad mõne äti katlasse juurde, tuleb teisest kohe niisuke rasvakord . . .»

«Te teete vahest ehk nalja?»

«Ta luiskab, tädike! Ajab lori!» segas end jutusse Mrõhhin.

Ja nelja silma all noomis naljahamba kõvasti läbi:

«Sa pead taipama, kuidas nalja teha ja kellega nalja teha! Niisuguste naljade eest võib Podtjolkov sul lõusta sisse lüüa! Mis sa tekitad rahutust? Vaat läheb teine ja kannabki jutu laiali, et me tapame vanamehi.»

Podtjolkov lühendas peatusi ja ööbimisi. Põledes rahutusest, kippus ta edasi. Päeval enne seda, kui jõuti Krasnokutskaja staniitsa maa peale, ajas ta kaua juttu Lagutiniga, avaldas oma mõtteid:

«Meil ei maksa kaugele minna, Ivan. Kui jõuame Ust-Hopjorskaja staniitsasse, paneme asja käima! Kuulutame välja värbamise, palka määrame rublat sada, aga et tuleksid hobuste ja varustusega, ega tohi rahva raha raisata. Ust-Hopjorist rühime kohe ülespoole: läbi sinu Bukanovskaja, Slaštševskaja, Fedossejevskaja, Kumõlženskaja, Glazunovskaja, Skurišenskaja. Seni kui Mihhailovkasse jõuame, on diviis! Kas kogume?»

«Kogume küll, kui seal kõik rahulik on.»

«Sina arvad juba, et sealgi on peale hakanud?»

«Kes seda teab?» Lagutin silus hõredat habemekest, kõneles peenikese kaebava häälega: «Me oleme hiljaks jäänud . . . Ma kardan, Fedja, et me ei jõua. Ohvitserid teevad seal oma tööd. Peaks ruttama.»

«Me ruttame niigi. Sa ära karda! Meie ei tohi karta.» Podtjolkovi silmad muutusid karmiks. «Juhime inimesi, kuidas võib siis karta? Küllap jõuame! Murrame läbi! Kahe nädala pärast peksame niihästi valgeid kui sakslasi! Kihutame nad kus kurat Doni maa pealt!» Ta vaikis veidi, ahnelt suitsetas lõpuni paberossi, siis ütles välja salajase mõtte: «Kui jääme hiljaks — oleme otsas niihästi meie kui ka nõukogude võim Donil. Peaks me

mitte hiljaks jääma! Kui enne meid ulatub sinna ohvitseride ülestõus — siis on läbi!»

Järgmise päeva õhtupoolikul jõudis ekspeditsioon Krasnokutskaja staniitsa maa peale. Aleksejevi küla läheduses silmas Podtjolkov, kes ühes Lagutini ja Krivošlõkoviga ühes eesmises vankris istus, stepis karja.

«Küsime õige karjuselt järele,» pani ta Lagutinile ette.

«Minge,» toetas Krivošlõkov.

Lagutin ja Podtjolkov hüppasid maha, läksid karja juurde. Päikese kõrvetatud karjamaa läikis pruunist rohust. Rohi oli madal, loomade tallatud, ainult tee ääres õitses väikeste kollaste puhmadena tõlkjas ja kahistas kahukate pööristega lopsakas karukaer. Muljudes peos vana koirohu pead, selle teravat kibedust sisse hingates, astus Podtjolkov karjuse juurde.

«Tervist sulle, isa!»

«Jumal annab tervist.»

«Hoiad karja?»

«Seda küll.»

Tusase näoga vaatas vanamees puhmjate hallide kulmude alt, kõigutas jämedaotsalist keppi.

«Noh, kuidas elu läheb?» esitas Podtjolkov tavalise küsimuse.

«Pole viga, jumala abiga.»

«Mis teil siin uudist on?»

«Pole kuulda midagi. Aga mis inimesed teie olete?»

«Kroonumehed, läheme koju.»

«Kustpoolt siis pärit olete?»

«Ust-hopjorlased.»

«Ega see Podtjolkin teiega kaasas ole?»

«On küll.»

Karjus ehmus nähtavasti, kahvatas märgatavalt.

«Miks sa kartma lõid, ätt?»

«Kuidas siis, kullakesed, räägitakse ju, et teie tapate kõik õigeusklikud maha.»

«Lora! Kes niisuguseid kuulujutte laiali laotab?»

«Ataman rääkis tunaeile koosolekul. Oli kuulnud või mingisuguse kroonupaberi saanud, et tuleb Podtjolkin kalmõkkidega, tapavad kõik puhtaks maha.»

«Teil on juba atamanid?» Lagutin vaatas vilksamisi Podtjolkovile.

See pigistas kollaste kihvjate hammaste vahel rohukõrt.

«Hiljuti valiti ataman. Nõukogu lõpetati ära.»

Lagutin tahtis veel midagi küsida, aga pisut eemal kargas suur lauguga pull lehma selga, surus selle enda alla.

«Murrab puruks, kurivaim!» kisendas karjus ja jooksis tema ea kohta ootamatu väledusega karja poole, jooksu peal hüüdes: «Nastenka lehmake! ... Murrab puruks! ... Kus sa lähed! ... Kus sa lähe-e-ed, lauk! ...»

Laialt kätega vehkides hakkas Podtjolkov vankri poole minema. Peremehelik Lagutin jäi seisma, vaatas murelikult kõhnale lehmakesele, kelle pull maani oli surunud, mõtles sel hetkel tahtmatult: «Eks murragi puruks, murdiski vist juba! Ah sa, vanakuri!»

Alles seejärel kui ta veendus, et lehm härja alt terve selgrooga välja tuli, läks ta vankri poole. «Mis me nüüd teeme? Kas tõesti on juba ka teisel pool Doni atamanid?» esitas ta endale mõttes küsimuse. Kuid uuesti tõmbas ta tähelepanu hetkeks kõrvale tee ääres seisev ilus tõupull. Pull nuusutas suurt laiakondilist musta lehma, liigutas laubakat pead. Rinnalott rippus tal põlvini alla, pikk kere, võimas ja tüse, oli pingul nagu pillikeel. Madalad jalad tungisid tulpadena pehmesse maasse, ja vastu tahtmist imetledes puhtatõulist pulli, silitades silmadega ta punast heledamate laikudega karva, tõstis Lagutin ärevate mõtete parvest ohates esile ühe: «Meie peaksime oma staniitsasse niisuguse saama. Muidu kõik pullikesed meil na väikesevõitu.» Möödaminnes, põgusalt peatus Lagutin sellel mõttel.

Vankrile lähenedes, kasakate nukraid nägusid silmitsedes, kaalus ta marsruuti, mida mööda nad nüüd pidid minema.

Palavikust nõrgestatud Krivošlõkov — unistaja ja poeet — kõneles Podtjolkovile:

«Meie tahame kontrrevolutsiooni laine eest ära minna, püüame temast ette jõuda, aga tema loksub juba meist üle. Ei jõua nähtavasti temast ette rutata. Ta tuleb kiiresti, nagu murdlaine madalas kohas.»

Näis, et komisjoniliikmeist ainult Podtjolkov arvestas tekkinud olukorra kogu keerukust. Ta istus, ettepoole kummargil, karjus iga silmapilk kutsarile:

«Kihuta!»

Tagumistes vankrites hakati laulma ja jäädi vait. Rataste kõnet summutades pahvas sealt müriseva naeru, kostis hüüatusi.

Karjuselt saadud teated leidsid kinnitust. Teel kohtas ekspeditsioon rindemehest kasakat, kes sõitis ühes naisega Svetšnikovi külasse. Ta kandis paguneid ja kokardi. Podtjolkov küsitles teda ja tõmbus veel tumedamaks.

Nad jätsid seljataha Aleksejevski küla. Tibutas vihma. Taevas oli pilves. Ainult idas paistis pilvelõhest ultramariin-sinine, viltu langevast päikesevalgusest üleujutatud taevalapike.

Vaevalt hakkasid nad künkast alla Tauria asundisse Rubaškinosse sõitma, kui sealt pani vastupidises suunas jooksu inimesi, kihutas kapates minema mitu vankrit.

«Põgenevad. Kardavad meid . . .» lausus Lagutin nõutult, vaadates teistele.

Podtjolkov hüüdis:

«Kutsuge nad tagasi! Hõigake neid ometi, kuradid!»

Kasakad hüppasid vankritel püsti, hakkasid mütsidega viipama. Keegi hüüdis heledalt:

«He-e-ei! . . . Kuhu te lähete? . . . Oodake! . . .»

Ekspeditsiooni vankrid sõitsid traavis alla asundisse. Laial, inimestest tühjal tänaval uitles tuul. Ühes õues loopis vana ukrainlanna kisaga patju vankrisse. Tema mees, palja jalu ja ilma mütsita, hoidis hobuseid suu äärest.

Rubaškinos saadi teada, et Podtjolkovi poolt väljasaadetud majutaja oli kasakate patrulli poolt vangi võetud ja künka taha viidud. Kasakad olid nähtavasti lähedal. Pärast lühikest nõupidamist otsustati tagasi minna. Podtjolkov, kes oli algul visalt nõudnud edasiminekut, lõi kõhklema.

Krivošlõkov vaikis, ta hakkas uuesti rappuma palavikuhoos.

«Kas läheme ehk edasi?» küsis Podtjolkov nõupidamisel viibivalt Buntšukilt.

See kehitas ükskõikselt õlgu. Temal oli täiesti ükspuha, kas minna edasi või tagasi, ainult et liikuda, ainult et minna ära tema kannul käiva nukruse eest. Vankri kõrval edasi-tagasi kõndides hakkas Podtjolkov kõnelema Ust-Medveditsa poole liikumise paremusest. Kuid teda katkestas järsult üks kasakaist-agitaatoreist:

«Sa oled hulluks läinud! Kuhu sa meid viid? Kontrrevolutsionääride juurde? Ära tee nalja, vennas! Lähme tagasi! Me ei taha otsa saada! Mis see on? Näed sa?» — ta osutas künkale.

Kõik vaatasid ümber: väikesel kurgaanil kerkisid selgesti esile kolme ratsaniku kogud.

«Nende patrull!» hüüdis Lagutin.

«Näe, seal on veel!»

Künkal hakkas vilkuma ratsanikke. Nad sõitsid gruppidena kokku, läksid laiali, kadusid künka taha ja tulid jälle nähtavale. Podtjolkov andis käsu tagasi liikuda. Nad läbisid Aleksejevski küla. Ka seal hakkasid elanikud — nähtavasti kasakate poolt hoiatatud — ekspeditsiooni vankreid nähes end peitma ja laiali jooksma.

Hämardus. Nirises tüütut, peenikest, külma vihma. Inimesed olid läbimärjad ja lõdisesid külmast. Nad läksid vankrite kõrval, hoides püsse valmis. Tõusendiku ümber käänu tehes laskus tee väikesse orgu, kulges seda mööda edasi, loogeldes ja aeglaselt mäkke tõustes. Künkaharjadel tuli ühtelugu nähtavale ja kadus jälle kasakapatrulle. Nad saatsid ekspeditsiooni, suurendades veelgi kasakate meeleolu närvilikkust.

Ühe jääraku juures, mis läbistas orgu, hüppas Podtjolkov vankrilt, sähvas teistele lühidalt: «Valmis olla!» Lükanud oma ratsaväelase-karabiinil kaitsevinna eest, hakkas vankri kõrval sammuma. Jäärakus sinendas tammiga kinnipeetud kevadine vesi. Muda järvekese kaldal oli tähnistatud joomas käinud karja jälgedest. Pooleldi varisenud tammi küürul kasvas umbrohtu ja kassitappu, all vee ääres kidus tarn, kahises vihma käes teravalehine kalmus. Podtjolkov oletas kasakate varitsust selles kohas, aga ettesaadetud patrull ei avastanud kedagi.

«Fjodor, sa ära praegu oota,» sosistas Krivošlõkov, kes oli kutsunud Podtjolkovi vankri juurde. «Praegu nad ei tungi kallale. Öösel tungivad.»

«Ma arvan ise sedasama.»

Läänes tihenesid pilved. Pimenes. Kuskil kaugel-kaugel Doni-äärsel siugles välk, väreles haavatud linnu tiivana oranže pälgusähvatusi. Sealpool paistis tuhmilt taevapuna, osalt kaetud pilve musta hõlmaga. Stepp, nagu karikas, mis äärteni täidetud vaikusega, varjas orukurdudes päevavalguse nukraid vastuhelke. Millegipoolest meenutas see õhtu sügisest aega. Isegi veel õlt loomata rohud kiirgasid kirjeldamatut kõdunemise lehka.

Sammudes nuusutas Podtjolkov märja rohu mitmekesiseid ebaselgeid lõhnu. Aeg-ajalt ta peatus, pühkis kontsadelt külgehakanud pori kämpe; end sirgu ajades kandis raskelt ja väsinult oma tüsedat keha, nagistas eest lahtilöödud märja nahkkuuega.

Alles öösel jõuti Kalašnikovi külasse, Poljakovo-Nagolinskaja vallas. Salka kuuluvad kasakad lahkusid vankreist, läksid taredesse ööbima. Erutatud Podtjolkov tegi korralduse valvepostid välja panna, aga kasakad läksid valvesse vastu tahtmist. Kolm meest keeldusid minemast.

«Anda nad seltsimeheliku kohtu alla! Lahingukäsu mittetäitmise eest — maha lasta!» ägetses Krivošlõkov.

Rahutusest ärapiinatud Podtjolkov lõi kibedalt käega:

«On teel laostunud. Nad ei hakka end kaitsma. Meie oleme läbi, Mišatka! . . .»

Lagutin kogus kuidagi mõne mehe, saatis piilurid küla taha.

«Mitte magada, poisid! Muidu tabatakse meid!» püüdis Podtjolkov mööda taresid käies veenda temale kõige lähedasemaid kasakaid.

Ta istus öö läbi laua taga, pea käte najal, ohates raskelt ja kähisevalt. Koidu eel suikus pisut, lasknud langeda lauale suure pea, aga teda äratas kohe naaberõuest tulnud Robert Fraschenbruder. Hakati valmistuma teeleasumiseks. Oli juba valgeks läinud. Podtjolkov väljus tarest. Perenaine, kes oli käinud lehma lüpsmas, tuli talle eeskojas vastu.

«Künkal sõidavad ratsanikud,» ütles ta ükskõikselt.

«Kus?»

«No seal, küla taga.»

Podtjolkov sööstis õue: valge udukatte taga, mis rippus küla ja kodusalude pajude kohal, paistsid künkal rohkearvulised kasakate salgad. Nad liikusid traavis ja lühikeses galopis, küla ümber piirates, rõngast kõvasti kokku tõmmates.

Varsti hakkasid talusse, kus oli peatunud Podtjolkov, tema vankri juurde kogunema salka kuuluvad kasakad.

Tuli miguulinlane Vassili Mirošnikov — tüse tukaga kasakas. Ta kutsus Podtjolkovi kõrvale, — ütles silmi maha lüües:

«Vaat mis asi on, seltsimees Podtjolkov . . . Praegu käisid siin delegaadid nende poolt,» — ta viipas käega künka suunas, «käskisid sulle teatada, et me kohe sõjariistad maha paneksime ja alla annaksime. Muidu hakkavad nemad peale tungima.»

«Sina! . . . Lurjus! . . . Mis sa mulle kõneled?» Podtjolkov haaras Mirošnikovil sinelikäänistest kinni, virutas ta endast eemale ja jooksis vankri juurde; püss — raudapidi pihku, ja kasakate poole — käheda karedaks muutunud häälega:

«Alla anda? . . . Mis rääkimist võib olla kontrrevolutsioonigа? Me võitleme nendega! Minu järel! Ahelikku!»

Nad sööstsid õuest välja. Jooksid summas külaservale. Viimaste perede juures jõudis hingeldavale Podtjolkovile järele komisjoniliige Mrõhhin.

«Misuke häbi, Podtjolkov! Meie oma vennad, ja me hakkame verd valama? Jäta järele! Küll lepime niigi kokku!»

Nähes, et ainult väike osa salgast järgneb talle, — kaine mõistusega arvestades lüüasaamise vältimatust kokkupõrke korral, viskas Podtjolkov vaikides püssist luku välja ja viipas loiult mütsiga:

«Jätta, mehed! Tagasi — külasse . . .»

Nad läksid tagasi. Terve salk kogunes kolme kõrvuti asetsevasse taluõue. Varsti ilmusid külasse kasakad. Künkalt sõitis alla neljakümnest ratsanikust koosnev väesalk.

Miljutini vanameeste kutsel läks Podtjolkov küla taha allaandmise tingimuste kohta kokku leppima. Vaenlase peajõud, mis olid küla ümber piiranud, ei lahkunud positsioonidelt. Karjateel jõudis Buntšuk Podtjolkovile järele, pidas ta kinni:

«Kas anname alla?»

«Ega ülejõu vastu saa... Mis?... Noh, mis teha?»

«Tahad otsa saada või?» Buntšukil käis värin üle keha.

Kõrge kõlatu tuhmi häälega karjus ta, pööramata tähelepanu Podtjolkoviga kaasasolevatele vanameestele:

«Ütle, et me relvi ära ei anna!...» Ta pöördus järsult, ja pihkupigistatud nagaani viibutades läks tagasi.

Külasse jõudes katsus ta veenda kasakaid, et nad peavad läbi murdma ja võideldes raudtee poole tungima, aga enamus oli ilmselt leppimismeelne. Ühed pöördusid Buntšukist ära, teised sõnasid vaenulikult:

«Mine, sõdi, Anika, meie aga ei hakka lihaste vendadega võitlema!»

«Me usaldame end ka ilma sõjariistadeta nende kätte.»

«Kallid lihavõttepühad — ja meie hakkame verd valama?»

Buntšuk läks aida juurde, kus seisis tema vanker, viskas sineli selle alla, ise heitis vankrisse, ilma et oleks lahti lasknud revolvri soonilist käepidet. Alguses ta mõtles põgeneda, aga talle oli vastik salajane äraminek, äratkargamine, ja löönud mõttes käega, jäi ta ootama Podtjolkovi tagasitulekut.

See ilmus tunni kolme pärast. Määratu suur hulk võõraid kasakaid tuli ühes temaga külasse. Mõned sõitsid ratsa, teised talutasid hobuseid ratsuteidpidi, ülejäänud tulid lihtsalt jalgsi, tungeldes rüsinal Podtjolkovi ja alamjessauul Spiridonovi ümber, — viimane oli varem teeninud Podtjolkoviga koos samas patareis, nüüd juhtis Podtjolkovi ekspeditsiooni püüdmiseks määratud koondväesalka. Podtjolkov kandis pead kõrgel, sammus sirgelt ja püüdlikult, nagu oleks ülearu rüübanud. Spiridonov kõneles talle midagi, naeratades peenelt ja salakavalalt. Tema järel ratsutas kasakas, surudes vastu rinda suure valge lipu hooletult hööveldatud varrast.

Juurdetulnud kasakad täitsid tänava ja taluõued, kus ekspeditsiooni vankrid koos olid. Kohe tõusis vali jutukära. Paljud tulijaist olid olnud Podtjolkovi salga kasakate teenistuskaaslasteks. Kostis rõõmsaid hüüatusi, naeru:

«Hüü, sõjaveli! Kuidas imet sina siia sattusid?»

«Noh, tervist, tervist, Prohhor!»

«Jumal annab tervist.»

«Oleksime äärepealt sinuga lahingu maha pidanud. Aga mäletad, kuidas Lvovi all austerlasi taga ajasime?»

«Vennas, Danilo! Vennas! Kristus on üles tõusnud!»

«On tõesti üles tõusnud!» — kostis kõlav suudluse matsatus: kaks kasakat vaatasid vurre siludes teineteisele, naeratasid, patsutasid teineteisele õlale.

Kõrval teine jutuajamine:

«Me ei saanud pühi pidama hakatagi...»

«Teie olete ju bolševikud, mis pühade pidamine teil siis on?»

«No mis siis, bolševikud bolševikkudeks, aga jumalat usume.»

«Hoo! Luiskad!»

«Jumala tõsi!»

«Aga kas risti kannad?»

«Siin ta on.» Ja tugev laianäoline punakaartlasest kasakas nööpis, huult torru ajades, pluusikaeluse lahti, võttis välja karvasel pronksikarva rinnal rippuva roheliseks tõmbunud vaskristi.

Hangude ja kirvestega vanamehed «mässaja Podtjolkovi» püüdmiseks saadetud salkadest vahetasid imestuses pilke:

«Aga räägiti, nagu oleksite teie ristiusu ära salanud.»

«Nagu oleksite end juba kuradile andnud...»

«Oli kuulda, et te rüüstate kirikuid ja tapate pappe.»

«Lora!» lükkas veendunult ümber laianäoline punaarmeelane. «Teile aetakse kõiksugu lora pähe. Ma käisin enne seda, kui Rostovist ära tulime, kirikus, armulaual.»

«Mis sa-üt-t-led!» keegi viletsa välimusega vanamehenäss, kelle relvastuseks oli pooleldi ärasaetud varrega piik, plaksutas rõõmuga käsi.

Elav jutukõmin kostis tänaval ja taluõuedes. Aga poole tunni pärast hakkasid mõned kasakad, nende hulgas üks Bokovskaja staniitsa vahtmeister, tänavat pidi liikuma, tihedalt liitunud rahvasalku laiali tõugates.

«Kes Podtjolkovi väesalka kuuluvad — kogunegu nimiloendusele!» hüüdsid nad.

Alamjessauul Spiridonov, kaitsevärvi pluusis ja kaitsevärvi pagunitega, võttis peast mütsi, mille ohvitserikokard valendas rafinaaditükikesena, hüüdis, igasse külge pöördudes:

«Kõik, kes Podtjolkovi väesalka kuuluvad, astugu vasakule, varbtara juurde! Teised — paremale! Meie, teie vennad-rindemehed, otsustasime ühes teie delegatsiooniga, et te peate meile kõik sõjariistad ära andma, sest rahvas kardab teid sõjariistadega. Pange püssid ja muu relvastus oma vankritesse, hakkame seda ühiselt valvama. Teie väesalga saadame meie Krasnokutskajasse, ja seal nõukogus saate oma relvad täielikult tagasi.»

Kasakate-punakaartlaste keskel tõusis tume ärevus. Ouest kostis hüüdeid. Kumšatskaja staniitsa kasakas Korotkov karjus:

«Ei anna ära!»

Tume tormikohin tänaval, inimestega täidetud õuedes.

Juurdetulnud kasakad valgusid paremale poole, ja keset tänavat jäid eraldatud ja laialipillatud salgana Podtjolkovi punakaartlased. Krivošlõkov seisis, sinel lahtiselt õlgadele heidetud, vaatas ringi nagu tagaaetu. Lagutin kõverdas huuli. Tõusis nõutu kõnekõmin.

Buntšuk, kes oli kindlalt otsustanud relvi mitte ära anda, läks püssi käes valmis hoides kiiresti Podtjolkovi juurde:

«Ei anna sõjariistu ära! Kas kuuled?!»

«Nüüd on hilja . . .» sosistas Podtjolkov, kramplikult kortsutades käte vahel väesalga nimekirja.

See nimekiri siirdus Spiridonovi kätte. Lugenud selle põgusalt läbi, ta küsis:

«Siin on sada kakskümmend kaheksa inimest . . . Kus on ülejäänud?»

«Jäid teel maha.»

«Ah, või nii . . . Noh, hüva. Käsi, et tooksid relvad kokku.»

Podtjolkov võttis esimesena vöö küljest nagaani ühes püstolitaskuga; relva üle andes ütles ebaselgelt:

«Mõõk ja püss on vankris.»

Algas relvade äraandmine. Punakaartlased kandsid neid loiult kokku, viskasid revolvreid üle tarade, peitsid neid, õuedesse laiali minnes.

«Kõik, kes relvi ära ei anna, otsime läbi!» hüüdis Spiridonov, paljastades hambaid lõbusas, laias naeratuses.

Osa punakaartlasi Buntšuki eestvedamisel keeldus püsse ära andmast; neilt võeti relvad väevõimuga.

Šekeldust tekitas kuulipildur, kes oli külast kuulipildujalukuga minema kapanud. Segadust kasutades peitis end mitu meest ära. Aga Spiridonov määras kohe konvoi, piiras kõik Podtjolkovi juurde jäänud ümber, otsis läbi, katsus teha nimiloendust. Vangid vastasid vastumeelselt, mõned hüüdsid:

«Mis siin kontrollida, — kõik on kohal!»

«Viige meid Krasnokutskajasse!»

«Seltsimehed! Tehke asjale lõpp!»

Seejärel kui Spiridonov oli rahakasti kinni pitseerinud ja kõvendatud valve all Karginskajasse saatnud, rivistas ta vangid, komandas, korraga tooni ja käitumist muutes:

«Kahte viirgu! Vasa-a-ak pool! Parem õlg ette, käies marss! Vait!»

Nurin veeres üle punakaartlaste ridade. Hakati minema ebaühtlase sammuga, aeglaselt, veidi aja pärast läksid read segi ja siis mindi juba salgana.

Podtjolkov, kes lõpuks oli ise palunud oma mehi relvad ära anda, lootis arvatavasti veel mõnd õnnelikku lahendust. Aga niipea kui vangid külast välja jõudsid, hakkasid neid konvoeerivad kasakad äärmistele hobustega peale suruma. Buntšukki, kes sammus vasakul, lõi tulipunase habemega ja vanadusest mustunud kõrvarõngaga vana kasakas põhjusetult nuudiga. Selle ots lõhestas Buntšukil põse. Buntšuk pöördus, käed rusikas, kuid teine, veel tugevam hoop sundis teda eemale kargama, salga keskele tungima. Ta tegi seda tahtmatult, enesesäilitamistungi ajel, ja tihedalt sammuvate seltsimeeste kehade vahele surutuna krimpsutas esimest korda pärast Anna surma huuli virilas muiges, imestades endamisi selle üle, kui tugev ja visa on igaühes soov elada.

Vange hakati peksma. Relvituid vaenlasi nähes metsikuks muutunud vanamehed ajasid hobuseid nende peale, kallutusid sadulaist alla, peksid nuutidega, mõõgaselgadega. Tahtmatult püüdis igaüks, kes hoope sai, salga keskele trügida; algas rüsin, kisa.

Pikk tüse punakaartlane, alamjooksu kasakaid, hüüdis ülestõstetud käsi raputades:

«Kui tahate tappa — siis tapke kohe! . . . Mis te mõnitate?»

«Kus on siis teie sõna?» helises Krivošlõkovi hääl.

Vanamehed jäid vaikseks. Ühe vangi küsimuse peale: «Kuhu te meid viite?» — vastas poolvaljusti üks saatevalvureist, noor rindemees, kes nähtavasti pooldas bolševikke:

«Käsk oli, et Ponomarjovi külasse. Te ärge kartke, vennad! Halba me teile midagi ei tee.»

Jõuti vangidega Ponomarjovi külasse.

Spiridonov asus kahe kasakaga väikese poe uksele; ükshaaval vange sisse lastes küsis:

«Nimi, perekonnanimi? Kust pärit?» Vastused kirjutas võidunud välimärkmikku.

Järg jõudis Buntšuki kätte.

«Perekonnanimi?» Spiridonov vajutas pliiatsiteraviku paberile, heitis põgusa pilgu punakaartlase süngele laubakale näole, ja nähes, kuidas sellel huuled kokku tõmbuvad, valmistudes sülitama, põikas kogu kehaga kõrvale, hüüdis:

«Mine, lurjus! Küll kärvad ilma nimetagi!»

Buntšuki eeskujust nakatatud, ei vastanud ka tambovlane Ignat. Veel keegi kolmas soovis surra äratundmatuna, astus vaikides üle läve...

Spiridonov riputas ise luku ette. Pani vahiposti juurde.

Seni kui poe juures toimus ekspeditsiooni vankreilt võetud moona ja relvade jagamine, pidas ühes naabermajas istungit kiiruga organiseeritud väljakohus nende külade esindajaist, kes Podtjolkovi püüdmisest osa võtsid.

Eesistujaks oli rässakas kollasekulmuline jessauul, Bokovskaja staniitsast pärinev Vassili Popov. Ta istus laua taga, käterätikutega ääristatud peegli all, küünarnukid laiali, müts lamedale kuklale lükatud. Tema kilavad, heasüdamlikult ranged silmad käisid uurivalt üle kasakate — kohtu liikmete — nägude. Arutati karistusviisi.

«Mis me nendega siis teeme, isandad-vanamehed?» kordas Popov küsimust.

Kummardudes sosistas ta midagi tema kõrval istuvale alamjessauul Seninile. Kiiresti noogutas see jaatavalt peaga. Popovil ahenesid silmaterad, kustusid silmanurkades lõbusad kiirekesed, ja silmad, juba teistsugused, külma karmi läikega helkivad silmad, kattusid kergelt hõredate ripsmetega.

«Mis me teeme nende kodumaa reetjatega, kes tulid rüüstama meie taresid ja hävitama kasakaid?»

Fevraljov, vanausuline vanamees Miljutinskaja staniitsast, kargas püsti nagu vedrust visatu.

«Maha lasta! Kõik!» Meeletuna väristas ta pead; kõõritava usumäratsejapilguga ringi vaadates, sülge kugistades karjus: «Ei ole halastust nende, Kristuse äraandjate jaoks! Kes nende hulgast on juudid — maha tappa!... Maha tappa!... Risti puua nad!... Tules põletada!...»

Tema hõre kiuline habe värises, hallid punaselaigulised juuksed olid sassis. Hingeldades istus ta oma kohale, telliskivipruun, märjahuuleline.

«Asumisele saata. Või ei?...» pani kõheldes ette üks kohtuliikmeist, Djatšenko.

«Maha lasta!»

«Surmanuhtlus!»

«Toetan nende arvamust!»

«Hukata kõik avalikult!»

«Umbrohi põllult välja!»

«Surma mõista!»

«Maha lasta muidugi! Millest siin veel rääkida?» pahandas Spiridonov.

Iga hüüatusega muutusid jessauul Popovi suunurgad jämedajoonelisemaks, kaotasid hiljutist täissöönud, endaga ja ümbruskonnaga rahuloleva inimese heasüdamlikkust, venisid allapoole, kivistusid kalkides loogetes.

«Maha lasta! Kirjuta!» ütles ta sekretärile üle õla.

«Aga Podtjolkov ja Krivošlõkov... need vaenlased — ka maha lasta?... Vähe neile!» hüüdis ägedalt tüse elatanud kasakas, kes istus akna juures ja väsimatult keeras kustuma kippuva lambi tahti.

«Nemad kui peamehed — üles puua!» vastas Popov lühidalt ja kordas, sekretäri poole pöördudes: «Kirjuta: «Otsus. Meie, allakirjutanud...»»

Sekretär, — samuti Popov, jessauuli kauge sugulane, — kummardas alla valgejuukselise siledakssoetud pea, hakkas sulega krabistama.

«Lambiõli ei jätku vist...» ohkas keegi kahetsevalt.

Lamp vilkus. Taht suitses. Vaikuses pirises laes ämblikuvõrku sattunud kärbes, kratsis paberit sulg, ja keegi kohtuliikmeist hingas raskelt.

OTSUS

27. aprillil (10. mail) 1918. aastal Karginovskaja, Bokovskaja ja Krasnokutskaja staniitsa külade valitud esindajad

Vassiljevski poolt	Maksajev, Stepan
Bokovski poolt	Kružilin, Nikolai
Fomini poolt	Kumov, Fjodor
Verhne-Jablonovski poolt	Kuhtin, Aleksandr
Nižne-Dulenski poolt	Sinev, Lev
Iljinski poolt	Volotskov, Semjon
Konkovski poolt	Popov, Mihhail
Verhne-Dulenski poolt	Rodin, Jakov
Savostjanovi poolt	Frolov, Aleks.
Miljutinskaja staniitsa poolt	Fevraljov, Maksim
Nikolajevi poolt	Grošev, Mihhail
Krasnokutskaja staniitsa poolt	Jelankin, Ilja
Ponomarjovi küla poolt	Djatšenko, Ivan
Jevlantjevi küla poolt	Krivov, Nikolai
Malahhovi küla poolt	Jemeljanov, Luka
Novo-Zemtsevi poolt	Konovalov, Matvei
Popovi poolt	Popov, Mihhail
Orlovi poolt	Štšegolkov, Vassili
Astahhovi poolt	Tšekunov, Fjodor
Klimo-Fjodorovski poolt	Tšukarin, Fjodor

V. S. Popovi eesistumisel

OTSUSTASID

1) Kõiki töötava rahva riisujaid ja petjaid, kes on loendatud alljärgnevas nimekirjas, kokku 80 inimest, karistada surmanuhtlusega mahalaskmise läbi, kusjuures kaks neist — Podtjolkov ja Krivošlõkov kui selle salga peamehed — hukata poomise läbi.

2) Mihhailovski küla kasakas Anton Kalitventsov süütõendite puudulikkuse tõttu õigeks mõista.

3) Podtjolkovi salgast põgenenud ja Krasnokutskaja staniitsas kinnivõetud Konstantin Melnikov, Gavrila Melnikov, Vassili Melnikov, Aksjonov ja Veršinin karistada käesoleva otsuse punkt esimese järgi (surmanuhtlus).

4) Karistus viia täide homme, 28. aprillil (11. mail) kell 6 hommikul.

5) Vahialuste järele valvamiseks määrata karauli alamjessauul Senin, kelle käsutusse saata täna õhtuks kell 11-ks igal külal kaks püssiga relvastatud kasakat; vastutus selle punkti mittetäitmise eest pannakse kohtuliikmete peale; karistus peab täide viidama iga küla esindava karauli poolt; mahalaskmiskohale saata igal külal viis kasakat.

Algkirjale on alla kirjutanud:

Sõjaväe-osakonna esimees V. S. Popov.
Sekretär A. F. Popov.

NIMEKIRI

Podtjolkovi väesalga liikmete kohta, kes 1918. aastal 27. aprillil vkj. väljakohtu poolt surma mõisteti.

Nr.	Staniitsad	Ees- ja perekonnanimi	Otsus
1	Ust-Hopjorskaja	Fjodor Podtjolkov	Poodud
2	Jelanskaja	Mihhail Krivošlõkov	„
3	Kazanskaja	Avraam Kakurin	Maha lastud
4	Bukanovskaja	Ivan Lagutin	„
5	Nižegorodskaja kub.	Aleksei Iv. Orlov	„
6	Nižegorodskaja	Jefim Mih. Vahtel	„
7	Ust-Bõstrjanskaja	Grigori Fetissov	„
8	Migulinskaja	Gavril Tkatšov	„
9	Migulinskaja	Pavel Agafonov	„
10	Mihhailovskaja	Aleksandr Bubnov	„
11	Luganskaja	Kalinin	„
12	Migulinskaja	Konstantin Mrõhhin	„
13	Migulinskaja	Andrei Konovalov	„
14	Poltaava kub.	Konstantin Kirsta	„
15	Kotovskaja	Pavel Poznjakov	„
16	Migulinskaja	Ivan Boldõrjov	„
17	Migulinskaja	Timofei Kolõtšov	„
18	Filim.-Tšelb.	Dmitri Volodarov	„
19	Tšernõševskaja	Georgi Karpušin	„
20	Filim.-Tšelb.	Ilja Kalmõkov	„
21	Migulinskaja	Saveli Rõbnikov	„
22	Migulinskaja	Polikarp Gurov	„
23	Migulinskaja	Ignat Zemljakov	„
24	Migulinskaja	Ivan Kravtsov	„
25	Rostov	Nikifor Frolovski	„
26	Rostov	Aleksandr Konovalov	„
27	Migulinskaja	Pjotr Vihljantsev	„
28	Kletskaja	Ivan Zotov	„
29	Migulinskaja	Jevdokim Babkin	„
30	Mihhailovskaja	Pjotr Svintsov	„
31	Dobrinskaja	Illarion Tšelobittšikov	„
32	Kazanskaja	Klimenti Dronov	„
33	Ilovlinskaja	Ivan Avilov	„
34	Kazanskaja	Matvei Sakmatov	„
35	Nižne-Kurmojarskaja	Georgi Pupkov	„
36	Ternovskaja	Mihhail Fevraljov	„
37	Hersoni kub.	Vassili Panteleimonov	„
38	Kazanskaja	Porfiri Ljubuhhin	„
39	Kletskaja	Dmitri Šamov	„
40	Filonovskaja	Safon Šaronov	„
41	Migulinskaja	Ivan Gubarjov	„
42	Migulinskaja	Fjodor Abakumov	„

Nr.	Staniitsad	Ees- ja perekonnanimi	Otsus
43	Luganskaja	Kuzma Gorškov	Maha lastud
44	Gundorovskaja	Ivan Izvarin	„
45	Gundorovskaja	Miron Kalinovtsev	„
46	Mihhailovskaja	Ivan Farafonov	„
47	Kotovskaja	Sergei Gorbunov	„
48	Nižne-Tširskaja	Pjotr Alajev	„
49	Migulinskaja	Prokopi Orlov	„
50	Luganskaja	Nikita Šein	„
51	RPTK van. mehaanik	Aleksandr Jassenski	„
52	Rostov	Mihhail Poljakov	„
53	Razdorskaja	Dmitri Rogatšov	„
54	Rostov	Robert Fraschenbruder	„
55	Rostov	Ivan Silender	„
56	Samaara kub.	Konstantin Jefimov	„
57	Tšernõševskaja	Mihhail Ovtšinnikov	„
58	Samaara kub.	Ivan Pikalov	„
59	Ilovlinskaja	Mihhail Koretskov	„
60	Kumšatskaja	Ivan Korotkov	„
61	Rostov	Pjotr Birjukov	„
62	Razdorskaja as.	Ivan Kabakov	„
63	Lukovskaja	Tihhon Molitvinov	„
64	Migulinskaja	Andrei Švetsov	„
65	Migulinskaja	Stepan Anikin	„
66	Kremenskaja	Kuzma Dõtškin	„
67	Baklanovskaja	Pjotr Kabanov	„
68	Mihhailovskaja	Sergei Selivanov	„
69	Rostov	Artem Ivantšenko	„
70	Migulinskaja	Nikolai Konovalov	„
71	Mihhailovskaja	Dmitri Konovalov	„
72	Krasnokutskaja	Pjotr Lõssikov	„
73	Migulinskaja	Vassili Mirošnikov	„
74	Migulinskaja	Ivan Volohhov	„
75	Migulinskaja	Jakov Gordejev	„

Kolm nendest ei avaldanud oma isikut.

Lõpetanud hukkamõistetute nimestiku ümberkirjutamise, pani sekretär otsuse lõppu laia kooloni, pistis sule lähimale pihku:

«Kirjuta alla!»

Novo-Zemtsevi küla esindaja Konovalov, hall punaste kraekäänistega saksa kalevist paraadkuub seljas, kummardus süüdlaslikult naeratades paberi kohale. Jämedad, läikiv-mustad rakkus sõrmed ei paindunud, hoidsid kangelt äranäritud õpilase-sulepead.

«Ega ma'nd väga suur kirjamees ole...» kõneles ta, hoolega maalides suurt algustähte «K».

Tema järel kirjutas alla Rodin, niisama ebakindlalt sulge vedades, pingutusest higistades ja nägu krimpsutades. Veel keegi, võttes enne sulepea raputamisega hoogu, kirjutas alla ja tõmbas tagasi kirjutamise ajal väljaaetud keele. Laialt ning hoogsalt kirjutas Popov oma nime alla, lõpetades keerundiga, ja tõusis, pühkides niisket nägu rätikuga.

«Nimekiri tuleb juurde lisada,» ütles ta haigutades.

«Kaledin ütleb meile teises ilmas aitäh,» naeratas Senin nooruslikult, jälgides, kuidas sekretär tindist niisket lehte valgeks võõbatud seina vastu surub.

Millegipärast ei vastanud naljale keegi. Vaikides lahkuti tarest.

«Issand Jeesus...» ohkas väljudes keegi pimedas eeskojas.

Sel kahvatukollaste tähtede piimja valgusega ülepiserdatud ööl ei olnud viimse võimaluseni inimesi täiskiilutud poekeses kellelgi und. Kustusid lühikesed jutuajamised. Umbus ja ärevus ängistasid inimesi.

Juba õhtul palus üks punakaartlastest õue:

«Tee lahti, seltsimees! Tahan välja, pean asjale minema!...»

Ta seisis, bjassist alussärk rippumas pükste peal, juuksed salkus, palja jalu, seisis ja mustaks tõmbunud nägu vastu lukuauku surudes kordas:

«Tee ometi lahti, seltsimees!»

«Võsahunt on sulle seltsimees,» kostis viimaks keegi valvureist.

«Tee lahti, vennas!» muutis paluja kõnetlust.

Valvur pani püssi käest, kuulatas veidi aega, kuidas pimeduses vuhistavad tiibadega öisele söömaajale lendavad metspardid, surus huuled vastu lukuauku:

«Tee püksi, vaeseke. Ega sa öö jooksul pükse ära kuluta, koidu ajal aga lastakse märgadeski taevariiki...»

«Meil on lõpp!...» ütles punakaartlane meeleheites, ukse juurest eemale minnes.

Istuti õlg õla vastas. Nurgas aset võtnud Podtjolkov oli tühjendanud oma taskud ja rebis puruks terve virna raha, ise midagi sosistades, ropult vandudes. Rahaga lõpule jõudnud, võttis ta jalad lahti ja puudutades õlast Krivošlõkovit, kes tema kõrval lamas, hakkas kõnelema:

«Selge, et meid on petetud! On petetud, jumal ja kurat sulagu ühte! Kahju, Mihhailo! Kui ma poisike olin, käisin vahel Doni taga jahil isa vanaaegse püssiga, — lähed läbi metsa, see on nagu roheline telk su ümber... Jõuad järvekese äärde — seal istuvad pardid. Juhtus vahel, et lasen mööda, ja nii kahju on, et kisendaks kohe valju häälega. Ka praegu on kahju — lasksin märgist mööda: kui oleksime Rostovist kolm päeva varem välja tulnud — ei oleks meil tarvitsenud siin surma minna. Oleksime kogu kontra uppi löönud!»

Märterlikult hambaid irevile ajades, pimedusse naeratades kõneles Krivošlõkov:

«Kurat nendega, las tapavad! Ja esialgu pole hirmu surma ees... «Ma kardan vaid üht, et teises maailmas me teineteist ära ei tunne...» Saame seal sinuga kokku, Fedja, ja oleme üksteisele võõrad... See on hirmus!...»

«Jäta!» põristas Podtjolkov laitvalt, pannes naabri õlgadele oma suured kuumad käed: «Mitte selles pole asi...»

Lagutin jutustas kellelegi kodukülast, sellest, kuidas vanaisa oli narrides nimetanud teda Klinokiks pika pea pärast, ja sellest, kuidas seesama vanaisa oli peksnud teda piitsaga, tabades teda võõral arbuusiväljal.

Mitmesuguseid jutulõngu, segaseid ja katkelisi, põimiti sel ööl.

Buntšuk oli võtnud aset päris ukse juures, ahnelt püüdis huultega tuuleõhku, mis tungis sisse läbi ukseprao. Läbielatut mõttes arutades meenutas ta põgusalt ema, ja läbistatuna kuumast torkest, tõrjus vägisi eemale mõtte temast, siirdus mälestustes Anna juurde, hiljutiste päevade juurde... See tõi suure rahulik-õnneliku kergenduse. Kõige vähem kohutasid teda mõtted surmast. Ta ei tundnud, nagu mõnikord varem, ebaselget värinat piki selgroogu, piinavat nukrust mõtte juures, et temalt võetakse elu. Ta valmistus surmaks nagu rõõmutuks puhkuseks pärast kibedat ja kannatusrohket teed, kui väsimus

on nii suur, kogu keha valutab nii, et miski ei suuda enam erutada.

Tema läheduses kõneldi küll lõbusalt, küll nukralt naistest, armastusest, suurtest ja väikestest rõõmudest, mis iga naine oli igaühele südamesse põiminud.

Kõneldi perekondadest, omastest, lähedastest inimestest... Kõneldi sellest, et viljad on head: künnivares peidab end juba nisusse ära — ega paista väljagi. Kurdeti taga viina ja vabadust, kiruti Podtjolkovit. Aga juba kattis uni paljusid oma musta tiivaga — kehaliselt ja hingeliselt ära piinatud, uinusid nad lamades, istudes, seistes.

Oli juba koiduaeg, kui keegi neist — kas unes või ärkvel — hakkas suure häälega nutma, hirmsasti, nagu nutavad täiskasvanud karmid inimesed, kes on lapsest saadik unustanud pisarate soolase maigu. Ja kohe lõhkes unine vaikus, mitu häält karjusid:

«Jää vait, kurivaim!»

«Memm!»

«Tõmban sul pugu maha — jää vait!...»

«Perekonnaisa vesistab silma!...»

«Siin inimesed magavad, tema aga... on üsna käest ära!»

See, kes nutma oli hakanud, lõristas nina, nuuskas, jäi vaikseks.

Jälle valitses vaikus. Mitmes nurgas helendasid plotskid, aga inimesed vaikisid. Tundus mehehigi, kokkukuhjatud tervete kehade, paberossisuitsu lehka ja öö jooksul mahatulnud kaste magedat meskihõngu.

Külas kires kukk äratussignaali. Kostis samme, rauakõlinat.

«Kes tuleb?» küsis tasa üks valvureist.

Kõhatati, siis vastas eemalt noor lahke hääl:

«Omad. Läheme podtjolkovlastele hauda kaevama.»

Poekeses hakkas kõik korraga liikuma.

30

Tatari küla kasakate väesalk horunži Petro Melehhovi juhatusel saabus Ponomarjovi külasse 11-ndal mail koidu aegu.

Külas saalisid tširi kasakad, jootsid hobuseid, läksid salguti külaservale. Petro peatas väesalga küla tsentrumis, käskis jalastuda. Nende juurde astus mitu meest.

«Kust te tulete, kasakad?» küsis üks.

«Tatari külast.»

«Olete natuke hiljaks jäänud ... Podtjolkov püüti ilma teieta kinni.»

«Kus nad siis on? Pole siit ära viidud?»

«Näe seal ...» kasakas viipas käega poekese veerjale katusele, naeris, «istuvad nagu kanad kanakuudis.»

Hristonja, Grigori Melehhov ja veel mõni mees astusid lähemale.

«Kuhu nad siis saadetakse?» tundis Hristonja huvi.

«Surnute juurde.»

«Kuidas nii? ... Mis sa lorad?» Grigori haaras kasakal sinelihõlmast kinni.

«Lora sina paremini, teie ausus!» vastas kasakas häbematult ja vabastas end tasakesi Grigori kõvadest sõrmedest. «Näe, vaata, neile on juba kaelakiik ehitatud,» — ta osutas kahe kidura paju vahele ülesseatud võllale.

«Hobused taludesse laiali viia!» komandas Petro.

Taevas oli üleni pilvedega kaetud. Rabistas harva vihma. Külaservale valgus murruna kasakaid ja naisi. Ponomarjovi elanikud, kellele oli teatatud kella kuueks määratud hukkamisest, läksid meeleldi, nagu haruldasele lõbusale vaatemängule. Kasakatarid olid ehtinud end otsekui pidupäevaks; paljudel olid lapsed kaasas. Rahvahulk piiras külatagust karjamaad, tungles võlla ja pika — kuni kaks sülda sügava — augu ümber. Lapsed trampisid rõskel savimullavallil, mis oli augu ühele äärele üles visatud; kasakad tulid kokku, arutasid elavalt eelseisvat hukkamist; naised sosistasid nukralt.

Unisena ja tõsisena tuli jessauul Popov. Ta suitsetas, näris paberossi, paljastades tugevaid hambaid; vahtkonna kasakaile andis kähiseva häälega käsu:

«Ajage rahvas augu juurest eemale! Ütelge Spiridonovile, et tooks esimese partii siia!» Vaatas kella ja läks kõrvale, jälgides, kuidas valvurite poolt tõrjutav rahvahulk taganeb hukkamispaigalt, piirab seda tiheda kireva poolringina.

Spiridonov läks kasakatesalgaga kiiresti poekese poole. Teel tuli talle vastu Petro Melehhov.

«Kas teie küla poolt on vabatahtlikke?»

«Mis vabatahtlikke?»

«Kohtuotsuse täideviimiseks.»

«Ei ole ega tule!» vastas Petro järsult, möödudes teel ees seisvast Spiridonovist.

Aga vabatahtlikke leidus: Mitka Koršunov, siludes käega mütsinoka alt väljatungivaid sirgeid juukseid, astus laia kõnnakuga Petro juurde, ütles, siravaid kõrkjasrohelisi silmi vidutades:

«Mina lasen ... Miks sa ütled — «ei ole». Mina olen nõus,» ja lõi naeratades silmad maha. «Anna mulle padruneid. Mul on üks pidemetäis.»

Tema, Andrei Kašulin, kelle kahvatu nägu oli tardunud suurimas vihases pingutuses, ja kalmõkitaoline Fedot Bodovskov pakkusid end vabatahtlikult.

Õlg õla vastu kokkusurutud määratu suures rahvahulgas tõusis sosin ja summutatud jutukõmin, kui poe juurest hakkas liikuma esimene partii surmamõistetuid, ümber piiratud neid konvoeerivaist kasakaist.

Ees sammus Podtjolkov, palja jalu, laiad mustast kalevist kalifeed jalas, nahkkuub eest lahti löödud. Kindlalt asetas ta porisse oma suuri valgeid jalgu, libises, sirutas pisut välja vasakut kätt, et tasakaalu hoida. Kõrval lohistas end vaevaga surnukahvatu Krivošlõkov. Ta silmades oli kuiv läige, suu tõmbles piinatult. Lahtiselt õlgadele heidetud sinelit kohendades kiskus Krivošlõkov õlgu nii kössi, nagu oleks tal hirmus külm. Nendel polnud millegipärast rüideid seljast võetud, aga teised tulid palja pesu väel. Lagutin sibas raskesammulise Buntšuki kõrval. Nad mõlemad olid palja jalu. Lagutinil tuli katkiste aluspükste alt nähtavale kollasenahaline hõredate karvadega kaetud säär. Ta läks, katkist püksisäärt häbelikult kinni hoides, ta huuled värisesid. Buntšuk püüdis saatevalvurite peade vahelt vaadata halli, pilvedesse mähitud kaugusse. Tema kained külmad silmad pilkusid ootavalt, pinguldatult, ta lai käsi liikus lahtilöödud särgikaeluse all, siludes tihedate karvadega kaetud rinda. Näis, nagu

ootaks ta midagi teostamatut ja rõõmustavat... Mõned säilitasid nägudel midagi välise ükskõiksuse taolist: hallipäine bolševik Orlov — see vehkis trotslikult kätega, sülitas aeg-ajalt kasakate jalgade alla; selle eest oli kahel või kolmel nii palju lootusetut nukrust silmades, säärane ääretu hirm moonutatud nägudes, et isegi saatevalvurid vaatasid kõrvale ja pöördusid ära, kui juhtusid kohtama nende pilku.

Nad lähevad kiiresti. Podtjolkov toetab libisenud Krivošlõkovit. Jõuab lähemale rahvahulk, kus puna-siniste mütside meres valendab rätikuid. Aeg-ajalt altkulmu rahvamassile vaadates vannub Podtjolkov valjusti ja inetult ning äkki küsib, tabanud kõrvalt Lagutini pilgu:

«Mis sa vahid?»

«Oled halliks läinud nende päevakestega... Näe, kuidas sul on meelekohad ära ripsinud...»

«Ega ole ime, kui halliks lähed,» ohkab Podtjolkov raskelt; kitsalt laubalt higi pühkides kordab: «Ega ole ime, kui halliks lähed niisuguse meeldiva eluga... Võsahuntki läheb vangipõlves halliks, ja mina olen ju inimene.»

Enam ei räägi nad sõnagi. Rahvahulk nihkub üsna lähedale. Paremal on näha kollasesaviline pikergune haualõhe. Spiridonov komandab:

«Seis!»

Ja kohe astub Podtjolkov sammu ettepoole, laseb pilgu väsinult üle rahva esimeste ridade käia: enamik halle ja halliseguseid habemeid. Rindemehed on kuskil tagapool — südametunnistus piinab. Podtjolkovi rippuvad vurrud liigatavad veidi ja ta räägib kõlatult, kuid selgelt:

«Vanamehed! Lubage meil Krivošlõkoviga pealt vaadata, kuidas meie seltsimehed surma lähevad. Meid poote pärast üles, praegu aga tahaksime vaadata oma sõpradele ja seltsimeestele, toetada neid, kelle julgus nõrkeb.»

On nii vaikne, et võib kuulda, kuidas vihm vastu mütsipõhju rabistab...

Kuskil tagapool naeratab jessauul Popov, paljastades ärasuitsetatud hammaste kollendavat simssi; ta ei vaidle vastu; vanamehed hüüavad läbisegi:

«Lubame!»

«Las vaatavad!»

«Viige nad augu juurest eemale!»

Krivošlõkov ja Podtjolkov sammuvad rahvahulga sekka, nende ees nihkutakse laiali, tehakse teed. Nad jäävad läheduses seisma, neid piiravad igast küljest inimesed, uurivad sajad ahnelt vahtivad silmad; nad vaatavad, kuidas kasakad oskamatult rivistavad seljaga haua poole ülesseatud punakaartlasi. Podtjolkovil on hästi näha, Krivošlõkov aga ajab peenikese raseerimata kaela õieli, tõuseb kikivarvule.

Äärmisena vasakul seisab Buntšuk. Ta hoiab pisut küüru, hingab raskelt, ei tõsta langetatud pilku. Tema kõrval kõverdab end Lagutin, püüab särgiäärt katkise püksisääre peale tõmmata, kolmas on tambovlane Ignat, järgmine — Vanka Boldõrjov, kes on muutunud äratundmatuseni, vananenud vähemalt kahekümne aasta võrra. Podtjolkov püüab seletada, kes on viies: vaevaga tunneb ta ära Kazanskaja staniitsa kasaka Matvei Sakmatovi, kes on jaganud temaga raskusi ja rõõme juba Kamenskajast alates. Veel kaks astuvad augu juurde, asetuvad seljaga selle poole. Petro Lõssikov naerab väljakutsuvalt ja jultunult, karjub rõvedaid sõimusõnu, ähvardab vaikseks jäänud rahvahulka määrdunud rusikaga. Koretskov vaikib. Viimast kanti kätel. Ta heitis end taha, lohistas elutult rippuvaid jalgu mööda maad, ja haarates kinni teda tassivaist kasakaist, väristades pisaraist üleujutatud nägu, püüdis lahti rabelda, kähises:

«Laske lahti, vennad! Laske, issanda jumala nimel! Vennad! Armsad! Vennakesed!... Mis te teete?! Ma teenisin Saksa sõjas neli risti!... Mul on lapsukesed!... Issand, ma olen süütu!... Oh, mis eest te siis?...»

Suurekasvuline atamanlasest kasakas lõi talle põlvega rindu, tõukas augu juurde. Alles nüüd tundis Podtjolkov vastupanija ära ja kohkus: see oli üks kõige kartmatumaid punakaartlasi, 1910. aastakäigu kasakas Migulinskajast, kõigi nelja järgu Georgide kavaler, ilus heledavurruline poiss. Ta tõsteti jalule, aga ta kukkus jälle; roomas kasakate jalgade ees, surudes kuivanud huuli nende saabaste vastu, mis peksid teda näkku, kähises lämbunult ja koledasti:

«Ärge tapke! Halastage!... Mul on kolm lapsekest... tüdrukuke on... mu kallid, vennad!...»

Ta kaisutas atamanlase jalgu, aga see tõmbas end

lahti, hüppas eemale, täie hooga virutas talle rautatud kontsaga kõrva pihta. Teisest kõrvast pritsis joakesena verd, voolas valge krae vahele.

«Pange ta seisma!» karjus Spiridonov raevuselt.

Kuidagiviisi tõsteti ta üles, pandi jalule, joosti eemale. Vastasseisvas reas võtsid vabatahtlikud püssid laskevalmis. Rahvahulk oiatas ja tardus liikumatuses. Keegi naine kiljatas hirmsa häälega . . .

Buntšukil oli himu veel ja veel kord heita pilk taeva hallile kirmele, nukrale maale, millel ta oli kiratsedes rännanud kakskümmend üheksa aastat. Silmi tõstes nägi ta viieteistkümne sammu kaugusel kasakate koondrivi: üks, suur, vidutatud roheliste silmadega, mütsisirmi alt kitsale valgele laubale langenud juuksetukaga, sihtis ettepoole kallutudes, huuli kõvasti kokku surudes, temale, Buntšukile, otse rindu. Veel enne pauku lõhestas Buntšuki kuulmist hele kiljatus; ta pööras pead: noor tedretähniline naine oli sööstnud rahva hulgast välja ja jooksis küla poole, ühe käega surudes vastu rinda last, teisega varjates tal silmi.

Pärast ebaühtlast kogupauku, kui kaheksa augu ääres seisjat olid taarudes kukkunud, jooksid laskjad augu juurde.

Mitka Koršunov, nähes, et tema poolt tulistatud punakaartlane hüpatledes pureb hammastega oma õlga, laskis tema pihta veel korra, sosistas Andrei Kašulinile:

«Näe, vaata seda kuradit — on endal õla veriseks hammustanud ja suri vaikides nagu hunt.»

Kümme surmamõistetut astusid püssipärade tõugatuina augu juurde . . .

Pärast teist kogupauku hakkasid naised valju häälega nutma ja panid jooksu, rahva hulgast välja tungides, kokku põrgates, kättpidi lapsi tirides. Ka kasakad hakkasid laiali minema. Jälk hävituse pilt, surijate karjed ja korin, nende kisa, kes järjekorda ootasid, — kogu see ääretult õudne, vapustav vaatemäng ajas inimesed laiali. Jäid ainult rindemehed, kes olid küllaldaselt surma näinud, ja kõige raevunumad vanamehed.

Toodi kohale uued partiid paljajalgseid ja lahtiriietatud punakaartlasi, vahetusid lasta-soovijad, prahvatasid kogupaugud, ragisesid kuivalt üksiklasud. Haavatuile

tehti lõpp. Esimene kiht surnukehi kaeti vaheaegadel rutuliselt mullaga.

Podtjolkov ja Krivošlõkov astusid nende juurde, kes järjekorda ootasid, katsusid julgustada, aga sõnadel polnud endist tähendust — miski muu valitses sel hetkel inimeste meeli, kellede elu pidi minuti pärast katkema, nagu puulehe murdunud vars.

Hõrenenud rahvahulga vahelt läbi trügides hakkas Grigori Melehhov küla poole minema ja sattus silm silma vastu Podtjolkoviga. Taganedes vidutas see silmi:

«Ka sina oled siin, Melehhov?»

Sinakas kahvatus kattis Grigori põsed, ta jäi seisma.

«Olen siin. Nagu näed . . .»

«Näen . . .» naeratas Podtjolkov virilalt, vaadates süttinud vihaga teise valgeks muutunud näole. «Lased siis vendi maha? Oled ümber pööranud? . . . Niisugune sa oled . . .» Grigorile lähedale nihkudes sosistas: «Teenid nii ühtesid kui teisi? Kes rohkem maksab? Eh, sina! . . .»

Grigori püüdis ta käistpidi kinni, küsis hingeldades:

«Mäletad lahingut Glubokaja all? Mäletad, kuidas ohvitsere maha lasti . . . Sinu käsu peale lasti! Ah? Nüüd saad ise seda tunda! Noh, ära kurvasta! Ega sina üksi pea teiste nahku parkima! Sina oled omadega läbi, Doni Rahvakomissaride Nõukogu esimees! Sina, reo, müüsid kasakad juutidele ära! Said aru? Kas pean veel ütlema?»

Hristonja võttis raevunud Grigori ümbert kinni, viis ta eemale.

«Lähme hobuste juurde. Rutem! Meil sinuga pole siin midagi teha. Issand jumal, mis inimestega sünnib! . . .»

Nad hakkasid minema, siis seisatasid, kuuldes Podtjolkovi häält. Tihedalt ümbritsetud vanameestest ja rindekasakaist, karjus ta kõrge kirgliku häälega:

«Te olete sõgedad . . . pimedad! Pimedad olete! Ohvitserid petsid teid, sundisid lihaseid vendi tapma! Te arvate, et kui meid maha tapate, siis on sellega lõpp? Ei! Täna on teie ülevõim, aga homme lastakse juba teid maha! Kogu Venemaal pannakse maksma nõukogude võim. Pidage minu sõnu meeles! Asjata valate võõrast verd! Rumalad inimesed olete!»

«Küll me saame ka nendega hakkama!» hüppas üks vanamees välja.

«Ei te kõiki suuda maha lasta, vanaisa,» naeratas Podtjolkov. «Kogu Venemaad ei saa võllasse tõmmata. Hoia oma pead! Pärast taipate, aga siis on hilja!»

«Sa ära meid ähvarda!»

«Ma ei ähvarda. Ma näitan teile teed.»

«Sina ise oled pime, Podtjolkov! Moskva on sind pimedaks teinud!»

Grigori ei kuulanud lõpuni, läks, peaaegu jooksis tallu, kus seisis kinniköidetult ta hobune, kes oli paukude mõjul rahutuks muutunud. Tõmmanud sadulavööd pingule, sõitsid Grigori ja Hristonja galoppi külast välja, — ilma tagasi vaatamata kihutasid üle künka.

Ponomarjovis aga pahvatasid ikka veel laskude suitsud: Vjošenskaja, Karginskaja, Bokovskaja, Krasnokutskaja, Miljutinskaja staniitsa kasakad lasksid maha Kazanskaja, Migulinskaja, Razdorskaja, Kumšatskaja, Baklanovskaja staniitsa kasakaid.

Auk laoti ääreni täis. Kaeti pealt mullaga. Tallati jalgadega tasaseks. Kaks musta maskiga ohvitseri võtsid Podtjolkovi ja Krivošlõkovi, viisid nad võlla juurde.

Mehiselt, uhkelt pead püsti hoides ronis Podtjolkov taburetile, nööpis tõmmul jämedal kaelal särgikaeluse lahti ja ise, ilma et ükski lihas oleks liigatanud, pani endale seebitatud silmuse kaela. Krivošlõkov toodi juurde, üks ohvitseridest aitas tal taburetile ronida ja pani talle silmuse kaela.

«Lubage enne surma viimne sõna lausuda,» palus Podtjolkov.

«Räägi!»

«Palume!» hüüdsid rindemehed.

Podtjolkov viipas käega üle hõrenenud rahvahulga:

«Vaadake, kui vähe on jäänud neid, kes sooviks meie surma pealt vaadata. Südametunnistus vaevab! Meie võitlesime, oma elu säästmata, töötava rahva eest, tema huvide eest kindralite hagijakarjaga, ja nüüd hukkume teie käe läbi! Aga me ei nea teid!... Teid on rängasti petetud! Tuleb revolutsiooniline võim, ja te saate aru, kelle pool oli õigus. Vaikse Doni paremad pojad olete teie pannud sellesse auku siin...»

Tõusis paisuv kõnekõmin, Podtjolkovi hääl hakkas kostma ebaselgemini. Seda kasutades lõi üks ohvitseri-

dest osava hoobiga taburet Podtjolkovi jalge alt ära. Kogu Podtjolkovi suur, raske keha õõtsatas, langes järsult allapoole, ja jalad ulatusid maha. Kõri ümber sõlme tõmbunud silmus kägistas, sundis sirutuma ülespoole. Ta tõusis kikivarvule, — paljaste jalgade suurte varvastega niiskele äratallatud maale toetudes neelatas ta õhku, ja vaadates koopaist väljatungivate silmadega vaikseks jäänud rahvahulgale, ütles tasa:

«Te pole veel õppinud pooma... Oleks minul seda teha tulnud, ei siis sinu jalad, Spiridonov, poleks maha ulatanud...»

Ta suust hakkas rohkesti ila voolama. Maskidega ohvitserid ja lähemad kasakad hakkasid askeldama, tõstsid jõuetuks jäänud raske keha vaevaga taburetile.

Krivošlõkovil ei lastud kõnet lõpetada: taburet lendas ta jalge alt, põrkas kellegi poolt mahavisatud labida vastu. Kuivetu lihaseline Krivošlõkov kiikus kaua, kord niivõrd kägarasse tõmbudes, et painutatud põlved puudutasid lõuga, kord jälle sirutudes pillikeelena... Ta elas veel konvulsioonides, liigutas veel musta, küljele vajunud keelt, kui Podtjolkovi jalge alt taburet teistkordselt ära tõmmati. Jälle kukkus keha raskelt allapoole, õlal lõhkes nahkkuue õmblus, ja jälle ulatusid varbaotsad maha. Kasakasalk oiatas tummalt. Mõned hakkasid risti ette lüües laiali minema. Niivõrd suur oli tekkinud nõutus, et minuti kestel seisid kõik nagu lummutud, vaadates mitte ilma hirmuta Podtjolkovi malmiseks muutuvale näole.

Kuid ta vaikis, silmus oli kõri kokku tõmmanud. Ta ainult liigutas silmi, millest voolas ojadena pisaraid, ja suud kõverdades, püüdes kannatusi kergendada, sirutus kogu kehaga piinatult ja hirmsasti ülespoole.

Keegi taipas: hakkas labidaga alt maad õõnestama. Rutates kiskus Podtjolkovi jalge alt mullakämpe, ja iga labidalöögi järel rippus keha ikka sirgemalt alla, venis kael aina pikemaks, ja langes taha pisut kähar pea. Köis suutis vaevalt kanda kuuepuudalist raskust; ragisedes põikpuu juures, kiikus ta tasa, ja tema rütmilisele liikumisele alistudes kõikus Podtjolkov, igasse külge pöördudes, otsekui näidates mõrtsukaile oma mustpunast nägu ja kuumadest ila- ning pisarateojadest üleujutatud rinda.

Miška Koševoi ja Valet väljusid Karginskajast alles teisel ööl. Udu vahutas stepis, kobrutas orgudes, närtsis kuristikkudes, lakkus jäärakute harusid. Tema karuspalistuses helendasid kurgaanid. Noores rohus karjusid vutid. Ja kõrgel ülal taevalaotuses ujus kuu nagu kollase vesikupu valminud õis tarna ja kalmust täis kasvanud tiigis.

Nad läksid kuni koiduni. Sõelatähed olid juba kahvatanud. Kaste langes maha. Lähenes Nižne-Jablonovski küla. Ja siin nüüd, kolm versta külast eemal, kõrgendikul jõudsid kasakad neile järele. Kuus ratsanikku järgnes neile, otse jälgipidi. Miška ja Valet põikasid kõrvale, aga rohi on madal, kuu hele... Nad tabati... Viidi tagasi. Sadakond sülda liiguti vaikides. Siis kostis pauk... Valet hakkas takerdudes minema külitsi, külitsi, nagu oma varju üle ehmunud hobune. Ja mitte ei kukkunud, vaid kuidagi kohmakalt heitis näoli sinkjashalli koirohupõõsasse.

Minutit viis läks Miška, ilma et oleks tundnud oma keha, kumin võnkus kõrvus, jalad nagu vajusid kuiva maa peal sisse. Siis küsis:

«Miks te's ei lase, sindrid? Mis te piinate?»

«Mine, mine. Pea suu!» ütles üks kasakaist sõbralikult. «Talumatsi tapsime, aga sinu peale halastasime. Sa olid Saksa sõjas kaheteistkümnendas polgus?»

«Kaheteistkümnendas, jah.»

«Küllap teenid veel kaheteistkümnendas... Oled noor poiss. Eksisid natuke, noh, sellest pole häda. Ravime terveks!»

Miškat «ravis» kolme päeva pärast väljakohus Karginskaja staniitsas. Kohtul oli neil päevil kaks karistusviisi: mahalaskmine ja vitsad. Mahalaskmisele määratud viidi öösel staniitsast välja, Liivakurgaani taha, neid aga, keda loodeti parandada, nuheldi vitstega avalikult väljakul.

Pühapäeval hakkas juba hommikul, niipea kui väljaku keskele pink asetati, rahvast kokku tulema. Kogu väljak oli inimesi täis, neid oli müügilaudadel, kuuride juures virnalaotud plankudel, majade ja poodide katustel.

Esimesena sai peksa Aleksandrov — Gratšovi papi poeg. Oli tuline bolševik, õieti oleks pidanud ta maha laskma, aga isa oli hea, kõikide poolt lugupeetav papp, otsustati kohtus laduda papipojale kerise peale paarkümmend tulist. Aleksandrovil tõmmati püksid maha, asetati ta püksatuna pingile, üks kasakas istus jalgadele (käed seoti pingi all kokku), kaks kasakat pajuvitste kimpudega asusid teine teisele poole. Anti seljasaun kätte. Aleksandrov tõusis, raputas end, ja pükse üles korjates kummardas kõige nelja külje poole. Üpris hea meel oli mehel, et maha ei lastud, seepärast kummardas ja tänas:

«Aitäh, isandad-vanamehed!»

«Kanna terviseks!» vastas keegi.

Ja nii üksmeelne naerulagin veeres üle väljaku, et isegi vahialused, kes istusid siinsamas lähedal kuuris, naeratasid.

Ka Miškale anti kohtuotsuse põhjal kakskümmend tulist. Aga veel tulisem valust oli häbi. Kogu staniitsa — nii noored kui vanad — vaatas pealt. Miška tõmbas püksid üles, ja peaaegu nuttes ütles teda peksnud kasakale:

«Asjad pole korras!»

«Mille poolest?»

«Pea mõtles, aga p.... vastutab. Häbi terveks eluajaks!»

«Pole viga, häbi ei ole suits, ei ta silmi ära võta,» lohutas kasakas, ja soovides nuheldule heameelt teha ütles: «Aga küll sa oled kõva, poiss: korda kaks virutasin sulle üsna kenasti, tahtsin, et sa karjuksid... vaatan: ei sellest mehest kisa kätte saa. Hiljuti peksti ühte — määris enda ära linnuke. Tähendab, pole jäksu teisel.»

Kohe järgmisel päeval saadeti Miška kohtuotsuse kohaselt rindele.

Valet koristati kahe päeva pärast ära: kaks Jablonovi küla-atamani poolt saadetud kasakat kaevasid madala haua, istusid kaua selle äärel, jalad alla rippumas, suitsu popsides.

«Kõva maa on siin hobuste-karjamaal! Ei ole teda ju eluilmas küntud, on ammust ajast paatunud.»

«Jah... hea maa sees saab poiss lamada, kõrges... Tuuled on siin, kuivus, päike... Ei lähe niipea halvaks.»

Nad silmitsesid end vastu rohtu surunud Valetti, tõusid püsti.

«Võtame jalad lahti?»

«Mis muud, saapad on tal veel head jalas.»

Panid ta hauda ristiinimese moodi: pea lääne poole; katsid paksu mustmullaga.

«Kas tallame kinni?» küsis noorem kasakas, kui haud äärtega tasa oli.

«Ei maksa, las olla niisama,» ohkas teine. «Kui inglid viimseks kohtupäevaks pasunat puhuvad — on tal nagu hõlpsam üles tõusta . . .»

Poole kuu pärast oli tilluke küngas teelehte ja noort koirohtu täis kasvanud, tema peal hakkas nõmmekaer pead looma, kõrval kattus uhkete kollaste õitega tõlkjas, laskis rippu oma narmalised kobarad kallis mesikake, hakkas lõhnama nõmmeliivatee, piimalille ja hobumadara järele. Varsti tuli lähedasest külast keegi vanamees, kaevas haua peatsisse väikese augu, pani värskelthööveldatud tammealusele kabelikese. Selle kolmnurkse katuse all hõõgus pimeduses jumalaema kurb pale. All, katuse karniisil mustendas slaavi sidekirja karune põim:

Kui segaduste, kõlvatuse aeg on maa peal,
Te, vennad, ärge venda hukka mõistke eal.

Vanamees sõitis ära, steppi aga jäi kabelike kurvastama möödakäijate ja möödasõitjate silmi oma igavesti raskemeelse ilmega, äratama südameis ebaselget nukrust.

Ja veel — mais võitlesid kabelikese juures väikesed trapid, tallasid helesinisesse koirohtu mängukoha, sõtkusid kõrval ära valmiva orasheina rohelise tulva: võitlesid emase pärast, õiguse pärast elule, armastusele, sigimisele. Ja siiasamasse kabelikese kõrvale, mätta alla, vana koirohu karuse sõba alla munes ematrapp mõne aja pärast üheksa suitsjas-sinist tähnilist muna ja istus nendele, peesitades neid oma keha soojusega, kaitstes läikivalt-sulitatud tiivaga.

SISUKORD

Rahvakirjanik 5

Esimene raamat 23

Teine raamat 409

Шолохов Михаил Александрович
ТИХИЙ ДОН
Книга I и II
На эстонском языке
Обложка и титул Х. Витсура
Суперобложка П. Реэвеэра
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе 10

*

Toimetaja V. Tarnaste
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja O. Kasemets
Korrektorid M. Pedajas ja V. Pillau

Ladumisele antud 4. III 1957. Trükkimisele antud 15. V 1957. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 49,25 + 1 kleebis. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 40,85. Arvutuspoognaid 44,2. Trükiarv 30 000. Tellimise nr 498. Trükikoda «Punane Täht» Tallinn, Pikk t. 54/58.

Hind rbl. 14.80

7—3